

जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर - पूज्यश्री - घासीलालजी - महाराज -

विरचितया विपाकचन्द्रिका टीकया समलङ्कृतं

हिन्दीगुर्जरभाषानुवादसहितम्

श्री विपाकसूत्रम्

SHRI VIPAKA SUTRAM

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धार-समिति-प्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट (सौराष्ट्र)

द्वितीया आवृत्तिः प्रति १०००

वीर संवत् २४८५

विक्रमसंवत् २०१५

ईस्वीसन १९५९

मूल्यम् रु. १५=००

. પ્રાપ્તિ સ્થાન :

શ્રી અ. ભા. શ્રે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ગ્રીન લોજ પાસે, રાજકોટ.

Published by :

Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhar Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT.
(Saurashtra) W. Ry. India.

✽

ખીણ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦

વીર સંવત : ૨૪૮૫

વિક્રમ સંવત : ૨૦૧૫

ઈસ્વી સન્ : ૧૯૫૬

✽

મુદ્રક : અને મુદ્રણસ્થાન :
જયતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત પ્રેસ,
ગરેડીઆ કુવા રોડ
શાક મારકેટ પાસે, રાજકોટ.

विपाकसूत्रकी अनुक्रमणिका

नं.	विषय	पृ.
१	मङ्गलाचरण	१
२	अवतरणिका	२-३२
३	चम्पानगरीको वर्णन	३३-३४
४	पूर्णभद्र उद्यानका वर्णन	३५-३६
५	सुधर्मस्वामिकावर्णन	३७-४०
६	जम्बूस्वामीकावर्णन	४१-५४
७	जम्बूस्वामि और सुधर्म स्वामीका प्रश्नोत्तर	५५-५८
८	चंदनपादप उद्यानका वर्णन	५८-६०
९	विजयनृप और मृगादेवीका वर्णन	६१-६२
१०	मृगापुत्रकावर्णन	६३-६४
११	जन्मांधपुरुषका वर्णन	६५-६६
१२	भगवान् का समवसरण का वर्णन	६७-६८
१३	विजयनामक राजाका भगवानका दर्शनके लिये जाना	६८-७३
१४	जात्यान्ध पुरुषका कोलाहल विषयमें जिज्ञासा	७४-७६
१५	अन्धसहायक पुरुषका उत्तर और भगवानके समीप उसका जाना	७७-७८
१६	धर्मकथा में सबका अपने अपने स्थानमें जाना	७९
१७	गौतमस्वामीका वर्णन	८०-८२
१८	जात्यन्ध पुरुषके विषयमें गौतमस्वामीका प्रश्न	८३-८४
१९	जान्यन्ध पुरुषके विषयमें भगवान् का उत्तर	८५-८६
२०	मृगापुत्रको देखनेकेलिये गौतमस्वामीका जाना	८७
२१	मृगादेवी और गौतम स्वामीका संवाद	८८-९७
२२	मृगापुत्रको देखनेकेलिये गौतमस्वामीका भूमिगृहमें जाना	९८-१०४

नं.	विषय	पृ.
२३	गौतमस्वामीका मृगापुत्रको देखना	१०५-१०८
२४	मृगापुत्रके अवलोकनसे गौतम स्वामीके मनका विचार	१०९-१११
२५	भगवान् के समीप गौतमस्वामीके द्वारा मृगापुत्रका वर्णन	११२-११४
२६	मृगापुत्रके विषयमें गौतमस्वामीका प्रश्न	११५
२७	शतद्वारनगर और धनपतिनृपका वर्णन	११६-११८
२८	विजयवर्द्धमान खेड का वर्णन	११९
२९	एकादि राष्ट्रकूटका वर्णन	१२०-१२४
३०	एकादिराष्ट्रकूटका न्याय वर्णन	१२५-१३३
३१	एकादिराष्ट्रकूटको सोलह प्रकारके रोगोंका उत्पन्न होना और वैद्यादिको बुलानेकी आज्ञा करना	१३४-१३९
३२	वैद्यादिकोने राजाके रोगका निदानकर उसका उपचार करना	१४०-१४४
३३	रोगको असाध्य मानकर वैद्यादिकोंका पीछे जाना	१४५
३४	एकादिराष्ट्रकूटका मरकर नरकायुका उपभोग करके मृगादेवीका गर्भ में आना	१४६-१५०
३५	गर्भ के प्रभावसे मृगादेवीका शरीरमें पीडा होना और पतिद्वारा अपमानित होने का वर्णन	१५१-१५३
३६	मृगादेवीका मानसिक विचार	१५४-१५६
३७	मृगपुत्रका वर्णन	१५७-१७१
३८	मृगापुत्रका अनागत भवका वर्णन	१७२-१८६
३९	वाणिजग्राम नगरका वर्णन	१८६-१९०
४०	कामध्वजा वैश्याका वर्णन	१९१-१९७
४१	उज्जितक दारकका जन्मका वर्णन	१९८-२००
४२	भगवानको वन्दन करनेके लिये मित्र राजाका जाना	२०१-२०२
४३	मित्रराजकी समृद्धिका वर्णन	२०३-२०५
४४	गौतमस्वामीका शिक्षाचर्याके लिये जाना	२०५-२०८

नं.	विषय	
४५	उज्झितक दारकका वर्णन	
४६	उज्झितकके पूर्वभवविषयमें गौतमस्वामीका प्रश्न	२१६-२२०
४७	उज्झितकका पूर्वभवका वर्णन	२२१-२३१
४८	उज्झितकका पूर्वभव गोत्रासकूटग्राहकका वर्णन	२३२-२७४
४९	उज्झितकका इह भव और आगामि भवका वर्णन	२७५-२८४
५०	उज्झितकका आगामिभव और प्रियसेन नपुंसकका और श्रेष्ठिकुल में जन्मग्रहणका वर्णन	२८५-२८८
५१	उज्झितक जीवका मोक्ष गमनका वर्णन और अध्ययनसमाप्ति	२८९-२९१
५२	अभयसेनका वर्णन	२९२-३१२
५३	अभयसेनका पूर्वभव संबंधी गौतमस्वामीका प्रश्न	३१३-३१५
५४	अभयसेनका पूर्वभवका वर्णन	३१६-३३०
५५	अभयसेनका वर्णन और उनके पूर्वभवका वर्णन	३३१-३९७
५६	शकटका वर्णन	३९८-४१४
५७	शकटका जन्म वर्णन	४१५-४२८
५८	शकटका वर्णन	४२९-४५१
५९	बृहस्पतिदत्तका वर्णन	४५२-४७९
६०	नन्दिसेनका वर्णन	४८०-५२९
६१	उदुम्बरदत्तका वर्णन	५३०-५८३
६२	शौर्यदत्तका वर्णन	५८४-६१९
६३	देवदत्ताका वर्णन	६२०-६८६
६४	अञ्जूका वर्णन	६८७-७०६
६५	दूसरा श्रुतस्कंधका आरंभ और अवतरणिका	१-४
६६	सुबाहु कुमारका वर्णन	५-५८
६७	भद्रनन्दीकुमारका वर्णन	५९-६३

नं.	विषय	पृ.
६८	सुजातकुमारका वर्णन	६४-६६
६९	सुवासवकुमारका वर्णन	६६-६८
७०	महाचन्द्रकुमारका वर्णन	६८-७०
७१	वैश्रवणकुमारवर्णन	७०-७२
७२	महाबलकुमारका वर्णन	७२-७४
७३	भद्रनन्दी कुमारका वर्णन	७४-७६
७४	महाचन्द्रकुमारका वर्णन	७६-७८
७५	वरदत्तकुमारका वर्णन	७८-८२
७६	ग्यारहवे अंगका वर्णन	८२-८४

પ્રસ્તાવના

વિપાકસૂત્ર જૈન આગમનું અગીઆરમું સૂત્ર છે. એ કર્મવિપાકદશાને નામે પણ ઓળખાય છે. વિદ્વાન ટીકાકાર મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આરંભ વાક્યોમાં કહે છે તેમ એમાં જીવનાં શુભ-અશુભ કર્મોના ફળભૂત વેદનારૂપ વિપાકનું વર્ણન છે. આ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ અને દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ, એવા બે વિભાગો છે. એમાં પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ દુઃખવિપાકસ્કન્ધ છે અને તે ખૂબ વિસ્તારવાળો છે, જ્યારે બીજો શ્રુતસ્કન્ધ સુખવિપાકસ્કન્ધ છે, જે એકદમ ટૂંકો છે. પ્રથમ વિભાગના વિષયભૂત પાપી જીવો અતિ દુઃખ ભોગવી છેવટે આત્મપુરુષાર્થથી મુક્ત થાય છે, જ્યારે બીજા વિભાગના વિષયભૂત બધા પુણ્યશાલી જીવ-આત્માઓ મહાવીર સ્વામીના બોધથી આજીવંતધારી શ્રાવક ધર્મનો અંગીકાર કરી એજ ભવમાં નિર્ઝન્ય ધર્મ સ્વીકારે છે તેઓ થોડા ભવો કર્યા બાદ મુક્ત થશે. દરેક વિભાગનાં કુલ દશ અધ્યયનો છે. જંબૂસ્વામીએ મહાવીર સ્વામીના પાંચમા ગણુધર ગુરુ સુધર્મા સ્વામીને સૂત્રનાં અધ્યયનો વિષે પ્રશ્નો કરેલા તેના ઉત્તરરૂપે આ દશ અધ્યયનો કહેવામાં આવ્યાં છે. આખું સૂત્ર ગદ્યમાં છે અને સમાસો વગેરે તેમાં બહુ નથી. ભાષાદષ્ટિએ પણ તેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે.

આ સૂત્રની સંસ્કૃત ટીકા અભયદેવસૂરીએ કરી છે. વિક્રમ સંવત ૧૫૮૨માં જંબુનિવાસી શ્રીમાળી આરસિહ રાણાએ અગીઆર અંગોની પ્રતો લખાવી હતી તેમાં એક પ્રત વિપાકસૂત્રની છે. પ્રાચ્યવિદ્યાવિશારદ વેબરે Indian Antiquary ના સત્તરમા અને વીસમા ગ્રંથોમાં આ સૂત્ર વિષે વિવેચના કરી છે. વયોવૃદ્ધ મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીસંપાદિત આ સૂત્રમાં પાઠ, છાયા, અન્વય, સંસ્કૃત ટીકા અને ગૂજરાતી હિન્દી અનુવાદો તથા ભાવાર્થમાં જૈન આગમ સાહિત્યના પ્રકાશનના ઇતિહાસમાં અનન્ય સ્થાન ધરાવશે.

વિપાકસૂત્ર અનેક રીતે અભ્યાસ માગે છે. મહાવીરસ્વામી ગૌતમ આદિ ગણુધરો સહિત ભરતક્ષેત્રની જે જે નગરીઓમાં વિચર્યા હતા તેમનાં નામો, જે

नं.	विषय	पृ.
६८	सुजातकुमारका वर्णन	६४-६६
६९	सुवासवकुमारका वर्णन	६६-६८
७०	महाचन्द्रकुमारका वर्णन	६८-७०
७१	वैश्रवणकुमारवर्णन	७०-७२
७२	महावलकुमारका वर्णन	७२-७४
७३	भद्रनन्दी कुमारका वर्णन	७४-७६
७४	महाचन्द्रकुमारका वर्णन	७६-७८
७५	वरदत्तकुमारका वर्णन	७८-८२
७६	ग्यारहवे अंगका वर्णन	८२-८४

પ્રસ્તાવના

વિપાકસૂત્ર જૈન આગમનું અગીઆરમું સૂત્ર છે. એ કર્મવિપાકદશાને નામે પણ ઓળખાય છે. વિદ્વાન ટીકાકાર મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આરંભ વાક્યોમાં કહે છે તેમ એમાં જીવનાં શુભ-અશુભ કર્મોના ફળભૂત વેદનારૂપ વિપાકનું વર્ણન છે. આ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ અને દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ, એવા બે વિભાગો છે. એમાં પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ દુઃખવિપાકસ્કન્ધ છે અને તે ખૂબ વિસ્તારવાળો છે, જ્યારે બીજો શ્રુતસ્કન્ધ સુખવિપાકસ્કન્ધ છે, જે એકદમ ટૂંકો છે. પ્રથમ વિભાગના વિષયભૂત પાપી જીવો અતિ દુઃખ ભોગવી છેવટે આત્મપુરુષાર્થથી મુક્ત થાય છે, જ્યારે બીજા વિભાગના વિષયભૂત બધા પુણ્યશાલી જીવ-આત્માઓ મહાવીર સ્વામીના યોગથી આશ્રિતધારી શ્રાવક ધર્મનો અંગીકાર કરી એજ ભવમાં નિર્ઝન્ય ધર્મ સ્વીકારે છે તેઓ થોડા ભવો કર્યા બાદ મુક્ત થશે. દરેક વિભાગનાં કુલ દશ અધ્યયનો છે. જંબૂસ્વામીએ મહાવીર સ્વામીના પાંચમા ગણધર ગુરુ સુધર્મા સ્વામીને સૂત્રનાં અધ્યયનો વિષે પ્રશ્નો કરેલા તેના ઉત્તરરૂપે આ દશ અધ્યયનો કહેવામાં આવ્યાં છે. આખું સૂત્ર ગદ્યમાં છે અને સમાસો વગેરે તેમાં બહુ નથી. ભાષાદષ્ટિએ પણ તેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે.

આ સૂત્રની સંસ્કૃત ટીકા અભયદેવસૂરીએ કરી છે. વિક્રમ સંવત ૧૫૮૨માં જાંબુનિવાસી શ્રીમાળી આરસિંહ રાણાએ અગીઆર અંગોની પ્રતો લખાવી હતી તેમાં એક પ્રત વિપાકસૂત્રની છે. પ્રાચ્યવિદ્યાવિશારદ વેબરે Indian Antiquary ના સત્તરમા અને વીસમા ગ્રંથોમાં આ સૂત્ર વિષે વિવેચના કરી છે. વયોવૃદ્ધ મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીસંપાદિત આ સૂત્રમાં પાઠ, છાયા, અન્વય, સંસ્કૃત ટીકા અને ગૂજરાતી હિન્દી અનુવાદો તથા ભાવાર્થમાં જૈન આગમ સાહિત્યના પ્રકાશનના ઇતિહાસમાં અનન્ય સ્થાન ધરાવશે.

વિપાકસૂત્ર અનેક રીતે અભ્યાસ માગે છે. મહાવીરસ્વામી ગૌતમ આદિ ગણધરો સહિત ભરતક્ષેત્રની જે જે નગરીઓમાં વિચર્યા હતા તેમનાં નામો, જે

ઉદ્યાનોમા તેમનાં સમવસરણો થયાં હતાં તેમનાં નામો, જે યક્ષ-ચૈત્યોમાં એ સમવસરણો થયાં હતાં તે ચૈત્યોનાં તથા ચૈત્યોના અધિષ્ઠાતા પક્ષોનાં નામો અહીં આપવામા આવ્યાં છે. બીજી નગરીઓનાં નામો પણ અહીં મળી આવે છે. એ નગરીઓના રાજા રાણીઓ, યુવરાજો અને યુવરાણીઓ, સાર્થવાહો, ગાથાપતિઓ, વૈદ્યો, ગણિકાઓ, રાજનાપિતો, ચિત્રકારો, ગોમંડપો, ચોરપલિકાઓ, અધિકારીઓ, વગેરેના અહીં ઉલ્લેખો મળે છે. એ ઉપરથી તે સમયના રીતરીવાજોનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. એમાંના કેાઈ કેાઈ ઉપયોગી નિદેશો અહીં ટૂંકામાં આપવામાં આવ્યા છે.

નગરીઓમાં મૃગાગ્રામ, વાણિજ્યગ્રામ, પુરિમતાલનગર, શોભાંજની નગરી, કૌશાંબી નગરી, મથુરા, પાટલીખંડ. શૌર્યપુર, રોહિતક, વર્ધમાનપુર, રાજગૃહ, હસ્તિશીર્ષ, હસ્તિનાપુર, વૃષભપુર, વીરપુર, વિજયપુર, સૌગંધિકા નગરી, ચિકીત્સિકા નગરી, કનકપુર, મહાપુર, અંપાનગરી, સાકેત (અયોધ્યા), શતદ્વાર, છગલપુર, ઇન્દ્રપુર, સુપ્રતિષ્ઠપુર, વાણુરસી, સર્વતોભદ્ર, સિંહપુર, નંદીપુર, ગંગપુર, પુંડરીકિણી, ઇંદુકાર, મહાધોષ, સુધોષ, માણિપુર, વગેરે છે. એમાં કૌશાંબી, વાણિજ્યગ્રામ, મથુરા, શૌર્યપુર, હસ્તિનાપુર, વાણુરસી, રાજગૃહ, સાકેત, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સમકાલીન નગરીઓ છે.

તમામ નગરીઓનાં મુખ્ય ઉદ્યાનોનાં તથા ત્યાં આવેલા યક્ષોનાં નામો અહીં આપેલા છે, ઉદ્યાનોનાં નામોમાં અન્દનપાદપક, દ્વૈતીપલાશ, અમોઘદર્શી, દેવરમણ, અન્દ્રોત્તર, ભંડીર, વનખંડ, વિજય વર્ધમાન, પૃથ્વી-અવતંસક, પુષ્પ કરંડક, સ્તૂપકરંડક, મનોરમ, રક્તાશોક, પૂર્ણભદ્ર, ઉત્તરકુરુ, અન્દનવન, નીલાશોક, શ્વેતાશોક, સહસ્ર (આંખા) વન, એ મુખ્ય નામો છે. આ નામો કેવાં અર્થ-સૂચક છે ! !

મહાવીર સ્વામીનાં સમવસરણો યક્ષોનાં ચૈત્યોવાળાં ઉદ્યાનોમાં થતાં. ત્યાં જ પરિવેદો થતી, ઉપદેશ ત્યાં જ અપાતો, રાજરાણીઓ, પ્રજાજનો વાંદવા તથા ઉપદેશ મેલળવા ત્યાં જ જતાં. વિપાકસૂત્રમાં ઉદ્યાનોના યક્ષોનાં સૂચક નામો આપવામાં આવ્યા છે. આ યક્ષ-દેવતાઓની માનતા થતી હતી. ઉદુંબર યક્ષના નામ ઉપરથી એક અધ્યયનના વિષયભૂત છવ-આત્માનું નામ ઉદુંબરદત્ત પાડવામાં આવ્યું હતું. એ જ અધ્યયનમા ઉદુંબરયક્ષની પૂજન બૂખીદાર વર્ણન કરવામાં

આવ્યું છે. આ યદ્દોનાં અર્થસૂચક નામો અહીં આપ્યાં છે:- જેમકે, સુધર્મા, અમોઘ, શ્વેતભદ્ર, માણિભદ્ર, સુદર્શન, ઉદુંબર, શૌર્ય, ધરણ, કૃતવનમાલ, ધન્ય, વીરસેન, અશોક, સુકાલ, વીરભદ્ર, રક્તપાલ, પૂર્ણભદ્ર, પાર્શ્વમિત્ર, વગેરે.

રાજરાણીઓનાં જે નામો આવે છે તેમાં શતાનીક, તેની રાણી મૃગાદેવી, તેમનો પુત્ર ઉદય, ઉદયની યુવરાણી પદ્માવતી, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ નામો છે.

સૂત્રમાં વર્ણવેલા સાર્થવાહો વહાણો લઈ દેશાંતર વેપાર કરતા હતા અને અઢળક દ્રવ્યનું ઉપાર્જન કરતા હતા.

દુર્યોધન નામે ચારપાલક-જેઘલર-નિર્નય નામે મોટો ઇંડાં-માંસનો વેપારી, ચિત્ર નામે રાજ-આશ્રિત નાવિત અને આલંકારિક, ધન્વંતરી નામે રાજવૈદ્ય, સંમુદ્રદત્ત નામે મચ્છીમાર, અહીં વર્ણવામાં આવ્યા છે. અહીં પૃથ્વીશ્રી અને કામધ્વજ ગણિકાઓનાં મનોરમ વર્ણનો આવે છે. અહીં પ્રિયસેન નપુંસકના રંજન પ્રયોગોનો નિર્દેશ મળે છે. અહીં સોળ રોગોનાં નામો આવે છે, અને તેમને ટાળવાનાં ઉપાયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અહીં રાજ્યની સેનાઓનાં સવિસ્તર વર્ણનો મળી શકે છે. દેહાંતદંડની સજાના વિધિઓનું અહીં વર્ણન જોવામાં આવે છે.

અહીં જીલમી અધિકારીઓ પ્રજા ઉપર કેવો જીલમ ગુજારતા હતા તે વાંચી શકાય છે. ભસ્મક રોગથી પીડાતા મૃગાપુત્રને રાજમહેલના ભોંયરામાં લાકડાની ગાડીમાં ભકતપાન - ખોરાક-પાણી જે સાધન વડે રાણી મૃગાવતી પહોંચાડતી હતી તે કાષ્ઠ-શકટિકા-લાકડાની ગાડીનું વર્ણન અહીં મળે છે. રાજ્યના હુશ્મનોનો નાશ કરતા કૂટાગારોની રચના અહીં વાંચી શકાય છે. નાના ગઢ જેવી પાંચસો ચોરોની નિવાસભૂમિ ચોર-પલ્લિકાનું વર્ણન અહીં મળે છે. અનેક સ્તંભોથી વિભૂષિત ઘાસપાણીના પૂરવઠાથી ભરપૂર, સંખ્યાબદ્ધ પશુઓને રક્ષતા ગોમંડપોનું વર્ણન અહીં મળી શકે છે.

વિપાકસૂત્ર અર્થસૂચક શબ્દપ્રયોગોથી ભરપૂર છે. કામધ્વજ ગણિકા કણ્ઠીરથ રથમાં નગરીમાં ફરતી હતી. લાંચ રૂશવત માટે અહીં ઉત્ક્રોચ શબ્દનો

પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કન્સાઈ માટે ઇંગ્લિશ શબ્દ વપરાયો છે. રસોઈઆ માટે રહાનસિક શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. જે સ્ત્રીનાં બાળકો ઉછરતાં નહિ તે સ્ત્રી બાતિનિનુકા કહેવાતી હતી. અનેક શબ્દ-પ્રયોગો આવે છે, જે ભાષા-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સ્ત્રોત છે. એક અધ્યયનમાં રાષ્ટ્રકૂટ ક્ષત્રિયનો ગંભીર ઉદ્દેશ થયો છે સૂત્રોમાં ઉકરણ માટે ઉત્કૃષ્ટિકા શબ્દ વપરાયો છે પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયનમાં ઇન્દ્ર મહોત્સવનો ઉદ્દેશ છે દ્વીરધાત્રી, મન્નજનધાત્રી, મંદનધાત્રી, દીકરમહુધાત્રી, અંકધાત્રી, એ પાંચ પ્રકારની ધાત્રી-નર્સ Nurse ના ઉદ્દેશો મળે છે. તે સમયની સ્ત્રીઓ દોહડામાં માનતી હતી. પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પંચમા અધ્યયનનો સુવર્તોલદ્ર નગરીના જિતશત્રુ રાજની મહેશ્વરદત્ત ગત્યના વિવર્ધન માટે રાજપુરોહિત શાંતિહોમમાં નરમેધ કરતો હતો અને તેમાં પ્રાક્ષણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર ચરે વહુના યુવકોને હોમતો હતો !!

પ્રાચ્યગ્નિનો કોઈ પણ અભ્યાસી આ સૂત્રમાં વિવિધ સાહિત્ય બેઠ શક્યો. સર્હી તો તે ખ્યાલ દૂકામાં આપવામાં આવ્યો છે.

તા. ૨, ઓગસ્ટ, ૧૯૫૬ રવિવાર. }
ગોંડળ (જોરાપુર)

કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ
નિવૃત્ત પ્રોફેસર.

दानवीरोनी नामावली.

*

श्री अखिल भारत श्वेताम्बर स्थानिकवासी

जैन शास्त्रोद्धार समिति.

*

गरेडीया कुवा रोड-ग्रीन लोज पासे,

रा ज को ट.

*

शरुआत ता. १८-१०-४४ थी ता. १५-६-५९ सुधीमां

दाखल थयेल मेम्बरोनां मुबारक नामो.

*

गामवार ककावारी लिस्ट.

★

(रु. २५० थी ओछी रकम भरनारलुं नाम आ यादीमां

सामेल करेल नथी.)

ઉદ્યાનોમાં તેમનાં સમવસરણો થયાં હતાં તેમનાં નામો, જે યક્ષ-ચૈત્યોમાં એ સમવસરણો થયાં હતાં તે ચૈત્યોનાં તથા ચૈત્યોના અધિષ્ઠાતા પક્ષોનાં નામો અહીં આપવામાં આવ્યાં છે. બીજી નગરીઓનાં નામો પણ અહીં મળી આવે છે. એ નગરીઓના રાજા રાણીઓ, યુવરાજો અને યુવરાણીઓ, સાર્થવાહો, ગાથાપતિઓ, વેદો, ગણિકાઓ, રાજનાપિતો, ચિત્રકારો, ગોમંડપો, ચોરપલ્લિકાઓ, અધિકારીઓ, વગેરેના અહીં ઉલ્લેખો મળે છે એ ઉપરથી તે સમયના રીતરીવાજોનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. એમાંના કોઈ કોઈ ઉપયોગી નિર્દેશો અહીં ટૂંકામાં આપવામાં આવ્યા છે.

નગરીઓમાં મૃગાગ્રામ, વાણિજ્યગ્રામ, પુરિમતાલનગર, શોભાંજની નગરી, કૌશાંબી નગરી, મથુરા, પાટલીખંડ, શૌર્યપુર, રોહિતક, વર્ધમાનપુર, રાજગૃહ, હસ્તિશીર્ષ, હસ્તિનાપુર, વૃષભપુર, વીરપુર, વિજયપુર, સૌગંધિકા નગરી, ચિકીત્સિકા નગરી, કનકપુર, મહાપુર, ચંપાનગરી, સાકેત (અયોધ્યા), શતદ્વાર, છગલપુર, ઇન્દ્રપુર, સુપ્રતિષ્ઠપુર, વાણારસી, સર્વતોલદ્ર, સિંહપુર, નંદીપુર, ગંગપુર, પુંડરીકિણી, ઇંદુપુર, મહાઘોષ, સુઘોષ, માણિપુર, વગેરે છે. એમાં કૌશાંબી, વાણિજ્યગ્રામ, મથુરા, શૌર્યપુર, હસ્તિનાપુર, વાણારસી, રાજગૃહ, સાકેત, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સમકાલીન નગરીઓ છે.

તમામ નગરીઓનાં મુખ્ય ઉદ્યાનોનાં તથા ત્યાં આવેલા યક્ષોનાં નામો અહીં આપેલાં છે, ઉદ્યાનોનાં નામોમાં ચન્દનપાદપક, દ્વૈતીપલાશ, અમોઘદર્શી, દેવરમણ, ચન્દ્રોત્તર, ભંડીર, વનખંડ, વિજય વર્ધમાન, પૃથ્વી-અવતંસક, પુષ્પ કરડક, સ્તૂપકરડક, મનોરમ, રક્તાશોક, પૂર્ણલદ્ર, ઉત્તરકુટુ, ચન્દનવન, નીલાશોક, શ્વેતાશોક, સહસ્ર (આંખા) વન, એ મુખ્ય નામો છે. આ નામો કેવાં અર્થ-મૂલ્યક છે ! !

મહાવીર સ્વામીના સમવસરણો યક્ષોના ચૈત્યોવાળાં ઉદ્યાનોમાં થતાં. ત્યાં જ પરિવ્રજો થતી, ઉપદેશ ત્યાં જ આપાતો, રાજારાણીઓ, પ્રજાજનો વાદવા તથા ઉપદેશ આંલગવા ત્યાં જ જતા. વિપાકસૂત્રમાં ઉદ્યાનોના યક્ષોનાં સૂચક નામો આપવામાં આવ્યા છે. આ યક્ષ-દેવતાઓની માનતા થતી હતી. ઉદુંબર યક્ષના નામ ઉપરથી એક અધ્યયનના વિષયભૂત જીવ-આત્માનું નામ ઉદુંબરદત્ત પાડવામાં આવ્યું હતું. એ જ અધ્યયનમાં ઉદુંબરયક્ષની પૂજાનું શ્રીધાર વર્ણન કરવામાં

આવ્યું છે. આ યજ્ઞોનાં અર્થસૂચક નામો અહીં આપ્યાં છે:- જેમકે, સુધર્મા, અમોઘ, શ્વેતભદ્ર, માણિભદ્ર, સુદર્શન, ઉદુંબર, શૌર્ય, ધરણ, કૃતવનમાલ, ધન્ય, વીરસેન, અશોક, સુકાલ, વીરભદ્ર, રક્તપાલ, પૂર્ણભદ્ર, પાર્શ્વમિત્ર, વગેરે.

રાજરાણીઓનાં જે નામો આવે છે તેમાં શતાનીક, તેની રાણી મૃગાદેવી, તેમનો પુત્ર ઉદય, ઉદયની યુવરાણી પદ્માવતી, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ નામો છે.

સૂત્રમાં વર્ણવેલા સાર્થવાહો વહાણો લઈ દેશાંતર વેપાર કરતા હતા અને અઢળક દ્રવ્યનું ઉપાર્જન કરતા હતા.

દુર્યોધન નામે આરપાલક-જેઘલર-નિર્નય નામે મોટો ઇંડાં-માંસનો વેપારી, ચિત્ર નામે રાજ-આશ્રિત નાવિત અને આલંકારિક, ધન્વંતરી નામે રાજવૈધ, સમુદ્રદત્ત નામે મચ્છીમાર, અહીં વર્ણુવામાં આવ્યા છે. અહીં પૃથ્વીશ્રી અને કામધ્વજ ગણિકાઓનાં મનોરમ વર્ણુનો આવે છે. અહીં પ્રિયસેન નપુંસકના રંજન પ્રયોગોનો નિર્દેશ મળે છે. અહીં સોળ રોગોનાં નામો આવે છે, અને તેમને ટાળવાનાં ઉપાયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અહીં રાજ્યની સેનાઓનાં સવિસ્તર વર્ણુનો મળી શકે છે. દેહાંતદંડની સજાના વિધિઓનું અહીં વર્ણુન જોવામાં આવે છે.

અહીં જીલમી અધિકારીઓ પ્રજા ઉપર કેવો જીલમ ગુજારતા હતા તે વાંચી શકાય છે. ભસ્મક રોગથી પીડાતા મૃગાપુત્રને રાજમહેલના ભોંયરામાં લાકડાની ગાડીમાં ભક્તપાન - ખોરાક-પાણી જે સાધન વડે રાણી મૃગાવતી પહોંચાડતી હતી તે કાળક-શકટિકા-લાકડાની ગાડીનું વર્ણુન અહીં મળે છે. રાજ્યના હુશ્મનોનો નાશ કરતા કૂટાગારોની રચના અહીં વાંચી શકાય છે. નાના ગઢ જેવી પાંચસો ચોરોની નિવાસભૂમિ ચોર-પલ્લિકાનું વર્ણુન અહીં મળે છે. અનેક સ્તંભોથી વિભૂષિત ઘાસપાણીના પૂરવઠાથી ભરપૂર, સંખ્યાબદ્ધ પશુઓને રક્ષતા ગોમંડપોતું વર્ણુન અહીં મળી શકે છે.

વિપાકસૂત્ર અર્થસૂચક શબ્દપ્રયોગોથી ભરપૂર છે. કામધ્વજ ગણિકા કણ્ઠીરથ રથમાં નગરીમાં ફરતી હતી. લાંચ રૂશવત માટે અહીં ઉત્કેચ શબ્દનો

પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કસાઈ માટે છાગલિક શબ્દ વપરાયો છે. રસોઈઆ માટે મહાનસિક શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. જે સ્ત્રીનાં બાળકો ઉછરતાં નહિ તે સ્ત્રી જાતિનિન્દુકા કહેવાતી હતી અનેક શબ્દ-પ્રયોગો આવે છે, જે ભાષા-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અજોડ છે. એક અધ્યયનમાં રાષ્ટ્રકૂટ ક્ષત્રિયનો ગંભીર ઉલ્લેખ થયો છે. સૂત્રોમાં ઉકરડા માટે ઉત્કુટિકા શબ્દ વપરાયો છે પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયનમાં ઇન્દ્ર મહોત્સવનો ઉલ્લેખ છે ક્ષીરધાત્રી, મજ્જનધાત્રી, મંડનધાત્રી, કીડારમણધાત્રી, અંકધાત્રી, એ પાંચ પ્રકારોની ધાત્રી-નર્સ Nurse ના ઉલ્લેખો મળે છે. તે સમયની સ્ત્રીઓ દોહલમાં માનતી હતી. પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા અધ્યયનનો સર્વતોભદ્ર નગરીના જિતશત્રુ રાજાની મહેશ્વરદત્ત રાજ્યના વિવર્ધન માટે રાજપુરોહિત શાંતિહોમમાં નરમેધ કરતો હતો અને તેમાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર ચારે વર્ણોના યુવકોને હોમતો હતો !!

ગ્રાન્થવિદાનો કોઈ પણ અભ્યાસી આ સૂત્રમાં વિવિધ સાહિત્ય જોઈ શકશે અહીં તો તે ખ્યાલ દૂંકામાં આપવામાં આવ્યો છે.

તા. ૨, ઑગસ્ટ, ૧૯૫૯ રવિવાર.
ગોંડળ (સૌરાષ્ટ્ર)

કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ
નિવૃત્ત પ્રોફેસર.

दानवीरोनी नामावली.

*

श्री अखिल भारत श्वेताम्बर स्थानकवासी

जैन शास्त्रोद्धार समिति.

*

गरेडीया कुवा रोड-ग्रीन लोज पास,

राज कोट.

*

शरुआत ता. १८-१०-४४ थी ता. १५-६-५९ सुधीमां

दाखल थयेल मेम्बरोनां मुबारक नामो.

*

गामवार ककावारी लिस्द.

★

(रु. २५० थी ओछी रकम भरनारलुं नाम आ यादीमां

सामेल करेल नथी.)

आद्यमुरव्वीश्रीओ-६

(ओछामां ओछी रु. ५००० नी रकम आपनार)

नंवर	नाम	गाम	रुपिया
१	शेठ शान्तीलाल मंगळदासभाइ जाणीता मीलमालीक	अमदावाद	१००००
२	शेठ हरखचंद कालीदासभाइ वारीया हा. शेठ लालचंदभाइ जेचंदभाइ, नगीनभाइ, वृजलालभाइ तथा वल्लभदासभाइ	भाणवड	६०००
३	कोठारी जेचंदभाइ अजरामर हा. हरगोविंदभाइ जेचंदभाइ	राजकोट	५२५१
४	शेठ धारजीभाइ जीवनभाइ	वारसी	५००१
५	स्व. पिताश्री छगनलाल शामळदासना स्मरणार्थे ह. भोगीलाल छगनलालभाइ भावसार	अमदावाद	५२५१
६	स्व. दिनेशभाइना स्मरणार्थे ह. शेठ कांतिलाल मणीलाल जेसींगभाइ	अमदावाद	५०००

मुरव्वीश्रीओ-२१

(ओछामां ओछी रु. १००० नी रकम आपनार)

१	वकील जीवराजभाइ वर्धमान कोठारी ह. कहानदासभाइ तथा वेणीलालभाइ	जेतपुर	३६०५
२	दोशी प्रभुदास सृळजीभाइ	राजकोट	३६०४
३	म्हेता गुलाबचंद पानाचंद	राजकोट	३२८९।।।।।
४	म्हेता माणिकलाल असुलखराय	घाटकोपर	३२५०
५	संवधी पीतांबरदास गुलाबचंद	जामनगर	३१०१
६	शेठ शामजीभाट वेलजोभाइ वीराणी	राजकोट	२५००
७	नामदार ठाकोर राहिय लखवीरसिंहजी बहादुर	मोरवी	२०००
८	शेठ न्हेरचंद कुंदरजी ह. शेठ न्यालचंद ल्हेरचंद	सिद्धपुर	२०००
९	शाह छगनलाल हेमचंद वसा ह. मोहनलालभाइ तथा मोतीलालभाइ	मुंबई	२०००

१० श्री स्थानकवासी जैन संघ

ह. शेठ चन्द्रकांत वीकमचन्द मोरबी १९६३

११ म्हेता सोमचंद तुलसीदास तथा तेमनां धर्मपत्ति

अ. सौ. मणीगौरी मगनलाल रतलाम १५००

१२ म्हेता पोपटलाल मावजीभाइ जामजोधपुर १३०१

१३ दोशी कपुरचंद अमरशी ह. दलपतरामभाइ. जामजोधपुर १००२

१४ बगडीआ जगजीवनदास रतनशी दामनगर १००२

१५ शेठ आत्माराम भाणेकलाल अमदावाद १००१

१६ शेठ भाणेकलाल भाणजीभाइ पोरबंदर १००१

१७ श्रीमान चंद्रसिंहजी साहेब म्हेता (रत्ने मनेजर) कलकत्ता १००१

१८ म्हेता सोमचंद नेणसीभाइ (करांचीवाळा) मोरबी १००१

१९ शाह हरीलाल अनोपचंद खंभात १००१

२० कोठारी छबीलदास हरखचंद मुंबई १०००

२१ कोठारी रंगीलदास हरखचंद शिहोर १०००

सहायक मेम्बरो-५३

(ओछामां ओछी रु. ५०० नी रकम आपनार)

१ शाह रंगजीभाई मोहनलाल अमदावाद ७५१

२ मोदी केशवलाल हरीचंदभाई साबरमती ७५०

३ श्री स्थानकवासी जैनसंघ

हा. शेठ झुंझाभाइ वेलसीभाइ चढवाण शहेर ७५०

४ शेठ नरोत्तमदास ओघडभाइ शीव ७००

५ शेठ रतनशी हीरजीभाइ ह. गोरधनदासभाइ. जामजोधपुर ५५५

६ वाटवीया गीरधर परमानंद ह. अमीचंदभाइ खाखीजाळीआ ५२७

७ मोरबीवाळा संघवी देवचंद नेणशीभाइ तथा तेमनां धर्म-

पत्ति अ.सौ. मणीबाइ तरफथी ह. मुलचंद देवचंद. मलाड ५११

८ वोरा मणीलाल पोपटलाल अमदावाद ५०२

९ गोसलीया हरीलाल लालचंद तथा

चंपावेन गोसलीया अमदावाद ५०२

१० शाह प्रेमचंद माणेकचंद तथा अ. सौ.

समरतवेन

अमदावाद ५०२

११ शेठ इश्वरलाल पुरुषोत्तमदास

अमदावाद ५०१

१२ शेठ चटुलाल छगनलाल

अमदावाद ५०१

१३ शाह शान्तीलाल माणेकलाल

अमदावाद ५०१

१४ शेठ जीवलाल डमरभाई (करांचीवाला)

लींबडी ५०१

१५ कामदार ताराचंद पोपटलाल धोराजीवाळा

राजकोट ५०१

१६ म्हेता मोहनलाल कपुरचंद

राजकोट ५००

१७ शेठ गोविंदजीभाई पोपटभाई

राजकोट ५००

१८ शेठ रामजी शामजी वीराणी

राजकोट ५०१

१९ स्व. पिताश्री नंदाजीना स्मरणार्थ

ह. वेणीचंद शान्तीलाल (जावुआवाळा)

मेघनगर ५०१

२० श्री स्थानकवासी जैनसंघ

ह. शेठ ठाकरशी करशनजी

थानगढ ५००

२१ शेठ ताराचंद पुखराजजी

औरंगावाद ५००

२२ श्री स्थानकवासी जैनसंघ

औरंगावाद ५००

२३ म्हेता मूळचंद राघवजी

हा. मगनलालभाई तथा दुर्लभजीभाई

ध्राफा ७५०

२४ शेठ हरग्वचंद पुरुषोत्तम हा. इन्दुकुमार

चोरवाड ५००

२५ शेठ केसरीमलजी वसतीमलजी गुगलीया

राणावास ५०१

२६ स्वा. जैनसंघ

हा. वाटवीआ अमीचंद गीरधरभाई खाखीजाळीआ

५०१

२७ शेठ खीमजीभाई चाचाभाई हा. फुलचंदभाई,

गुलाबचंदभाई नागरदासभाई तथा जमनादासभाई मुंबई

५०१

२८ शेठ मणीलाल मोहनलाल डगली

हा. मुळजीभाई मणीलाल मुंबई

५०१

२९ स्व. फांतीलालभाईना स्मरणार्थ

हा. शेठ बालचन्द साकरचन्द मुंबई

५०१

३ कामदार रवीलाल दुर्लभजी (जैनपुरवाळा)

मुंबई ५०१

३१	शाह जयंतीलाल अमृतलाल	शीव	५०१
३२	वोरा मणीलाल लक्ष्मीचन्द	शीव	५०१
३३	शेठ गुलाबचन्द भुदरभाई तथा कस्तुरबेन		
	हा. भाई अनोपचन्द	खाररोड	५०१
३४	महान त्यागी बेन धीरजकुंवर चुनीलाल म्हेता	ध्राफा	५०१
३५	श्री स्थानकवासी जैनसंघ	ध्राफा	५०१
३६	श्री मगनलाल छगनलाल शेठ	राजकोट	५०१
३७	शेठ चतुरदास ठाकरशी तथा		
	अ. सौ. नंदकुवरबेन तरफथी	जामनगर	५०३
३८	शेठ देवचन्द अमरशी		
	(बेन धीरजकुंवरनी दीक्षा प्रसंगे भेट)	भाणवड	५०१
३९	श्री स्थानकवासी जैनसंघ		
	(बेन धीरजकुंवरनी दीक्षा प्रसंगे भेट)	भाणवड	५०१
४०	वकील वाडीलाल नेमचन्द शाह	वीरमगाम	५०१
४१	म्हेता शांतिलाल मणीलाल ह. कमळाबेन म्हेता	अमदावाद	५५६
४२	श्रीयुत लालचन्दजी तथा अ. सौ. घीसाबेन	,,	५०१
४३	शेठ मोहनलाल मुकुटलाल बालया	,,	५०१
४४	स्व. शेठ उकाभाई त्रीभोवनदासना स्मरणार्थे		
	तेमनां धर्मपत्नी लक्ष्मीबाई गीरधर तरफथी		
	हा. मरघाबेन तथा मंगुबेन	,,	५०१
४५	पारंख जयंतीलाल मनसुखलाल राजकोटवाळा		
	हा. विनुभाई	,,	५०१
४६	श्रीयुत शेठ लालचन्दजी मीश्रीलालजी	,,	५०१
४७	श्री वांकानेर स्था. जैन संघ	वांकानेर	५०१
४८	श्री स्था. जैन संघ	बोटाद	५०१
४९	शेठ गुडडमलजी शेशमलजी जोवर (वरार)	पीपळगांव	५०१
५०	स्व. तुरखीया लहेरचन्द भाणेकचन्दना स्मरणार्थे		
	तेमना धर्मपति जीवतीबाई तरफथी		
	ह. भाई जयंतीलाल तथा पूनमचन्द	डभास	५०१

५१ शाह अचळदास शुक्नराजजी	
हा. शेठ शुक्नराजजी	अमदावाद ५०१
५२ भावसार खोडीदास गणेशभाइ	धंघुका ५०१
५३ अ. सौ. हीरावेन माणेकलाल म्हेता घाटकोपर (मुंबई)	५०१
४६० मेम्बरोनुं गामवार लीस्ट	

अमदावाद तथा परांओ.

१ शेठ गीरधरलाल करमचन्द	२५१
२ शेठ छोटालाल वखतचन्द ह. फकीरचन्दभाइ	२५१
३ शाह कान्तीलाल त्रीभोवनदास	२५१
४ शाह पोचालाल पीताम्बरदास	२५१
५ शाह पोपटलाल मोहनलाल	२५१
६ शेठ प्रेमचन्द साकरचन्द	२५०
७ शाह रतीलाल वाडीलाल	२५१
८ शेठ लालभाइ मंगळदास	२५१
९ स्व. अमृतलाल वर्धमानना स्मरणार्थे	
ह. कानजीभाइ अमृतलाल	२५१
१० भावसार भोगीलाल जमनादास (पाटणवाळा)	२५१
११ शाह नटवरलाल चन्दुलाल	२५१
१२ शाह नरसिंहदास त्रीभोवनदास	२५१
१३ श्री शाहपुर दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैन उपाश्रय	
ह. वहीवट कर्ता शेठ इश्वरलाल पुरुषोत्तमदास	२५१
१४ श्री छीपापोळ दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैनसंघ	
ह. चन्दुलाल अचरतलाल	२५१
१५ शाह चीनुभाइ वालाभाइ	
C/o शाह वालाभाइ महासुखराम	२५१
१६ शाह भाइलाल उजमशी	२५१
१७ श्री सुखलाल डी. शेठ हा. डो. कुं. सरस्वतीज्जेन शेठ	२५१
१८ श्री सौराष्ट्र स्था. जैनसंघ	
हा. शाह कान्तिलाल जीवणलाल	२५१

१९ मोदी नाथालाल महादेवदास	२५१
२० शाह मोहनलाल त्रीकमदास	२५१
२१ श्री छकोटी स्था. जैनसंघ	
हा. शाह पोचालाल पीताम्बरदास	२५१
२२ शेट पोपटलाल हंसराजना स्मरणार्थ	
हा. शेट बाबुलाल पोपटलाल	२५१
२३ देशाई अमृतलाल वर्धमान बापोदरावाळाना स्मरणार्थ	
हा. भाइलाल अमृतलाल देशाई	२५१
२४ शाह नवनीतलाल अमुलखराय	२५१
२५ शाह मणीलाल आशाराम	२५१
२६ शाह चीनुभाई-साकरचन्द	२५१
२७ शाह वरजीवनदास उमेदचन्द	२५१
२८ शाह रजनीकान्त कस्तुरचन्द	२५१
२९ संघवी जीवणलाल छगनलाल (स्था. जैन)	२५१
३० शाह शांतिलाल मोहनलाल ध्रांगध्रावाळी	२५२
३१ अ. सौ. बेन रतनबाई नादेचा	
हा. धुलजीभाई चंपालालजी	२५१
३२ शाह हरिलाल जेठालाल भाडलावाला	२५१
३३ श्री सरसपुर दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैन उपाश्रय	
हा. भावसार भोगीलाल छगनलाल	२५१
३४ शेट पुखराजजी समतीरामजी सादडीवाळा	२५१
३५ स्व. पिताश्री जवाहीरलालजी तथा पूज्य चाचाजी	
हजारीमलजी बरडीयाना स्मरणार्थ	
हा. मूळचंदजी जवाहीरलालजी	२५१
३६ स्व. भावसार बबाभाई (मंगळदास) पानाचंदना स्मरणार्थ	
हा. तेमनां धर्मपत्नि पुरीवेन	२५१
३७ स्व. पिताश्री रवजीभाई तथा स्व. मातुश्री मूळीबाईना	
स्मरणार्थ हा. ककलभाई कोठारी	३०१
३८ भावसार केशवलालभाई मगनलालभाई	२५१

३९ शाह केशवलाल नानचंद जाखडावाळा हा. पार्वतीवेन	२५१
४० शाह जीतेन्द्रकुमार वाडीलाल माणेकचंद	
राजसीतापुरवाळा (साबरमती)	२५१
४१ श्री स्था. जैन संघ (साबरमती)	२५०
४२ श्री वीपिनचंद्र तथा उमाकांत चुनीलाल गोपाणी	
(राणपुरवाळा)	३०१
४३ भावसार छोडालालभाइ छगनलालभाइ	२५१
४४ भावसार शकराभाइ छगनलालभाइ	२५१
४५ अ. सौ. जीवीवेन रतीलाल	
हा. भावसार रतीलाल हरगोविंददास	२५१
४६ संघवी वालुभाइ कमळशी तथा तेमनां धर्मपत्निओ	
अ. सौ. चंपावेन तथा वसंतवेन तरफथी	२५१
४७ अ. सौ. विद्यावेन वनेचंद देशाइ	
हा. भुपेन्द्रकुमार वनेचंद देशाइ	२५१
४८ स्व. पारेख नानचंद गोविंदजी सोरवीवाळाना स्मरणार्थे	
हा. रतीलाल नानचंद पारेख	३०१
४९ शाह नटवरलाल गोकळदास	२५१
५० शाह शामळभाइ अमरशीभाइ	२५१
५१ शाह त्रीभोवनदास मगनलालना स्मरणार्थे	
तेमनां धर्मपत्नि शीवकुंवरवेन तरफथी	
हा. रतीलाल त्रीभोवनदास	४०२
५२ अ. सौ. कंकुवेन (भावसार भोगीलालभाइ	
छगनलालभाइनां धर्मपत्नि)	३०९
५३ अ. सौ. सवितावेन (जयंतीलाल भोगीलालनां धर्मपत्नि)	२५१
५४ अ. सौ. शांतावेन (दीनुभाइ भोगीलालनां धर्मपत्नि)	२५१
५५ अ. सौ. सुमदावेन (रमणभाइ भोगीलालनां धर्मपत्नि)	२५१
५६ शेठ हीराजी रुगनाथजीना स्मरणार्थे ह वागमलजी रुगनाथजी	३०१
५७ शेठ मणीलाल चोघाभाइ	२५१
५८ पटवा सुमेरमलजी अनोपचन्दजी जोधपुरवाळा	३०१

- ५९ स्व. माणैकलाल वनमाळीदास शाहना स्मरणार्थे
हा. रमणलाल माणैकलाल २५१
- ६० स्व. शाह धनराजजी खेमराजजीनां स्मरणार्थे
हा. कनैयालालजी धनराजजी ३०१
- ६१ श्री सारंगपुर द. आ. को. स्था. जैन संघ
हा. शाह रमणलाल भगुभाई २५१
- ६२ दोशी हरजीवनदास जीवराज तथा लक्ष्मीबाई लहेरचन्दना
स्मरणार्थे हा. दोशी मनहरलाल करसनदास मुळीवाळा २५१
- ६३ शाह पूनमचन्द फतेहचन्द २५१
- ६४ श्री चतुरभाई नंदलाल २५१
- ६५ श्रीयुत अमृतलाल ईश्वरलाल २५१
- ६६ शाह जादवजी मोहनलाल तथा शाह चीमनलाल अमूलखभाई २५१
- ६७ अ. सौ. लाक्षुबेन मगनलाल हा. शाह अमृतलाल धनजोभाई
वढवाण शहरवाळा ३०१
- ६८ अ.सौ. बहेन कान्ताबेन गोरधनदास(चांदमुनिना उपदेशाथी) २५१
- ६९ दोशी फुलचन्द सुखलालभाई बोटादवाळाना स्मरणार्थे
हा. दोशी छवीलदास फुलचन्दभाई २५१
- ७० लालाजी रामकुमारजी जैन २५१
- ७१ शेठ छोटालाल गुमानचन्द पालनपुरवाळा २५१
- ७२ शाह धीरजलाल मोतीलाल २५१
- ७३ संघवी सूर्यकांत चुनीलालना स्मरणार्थे
हा. संघवी जीवणलाल चुनीलाल २५१
- ७४ भावसार मोहनलाल अमूलखराय २५१
- ७५ शाह फुलचन्द मुलचन्दभाई हा. हसमुखभाई फुलचन्दभाई २५१
- ७६ लल्लुभाई मगनभाई चूडावालांना स्मरणार्थे
ह. जसवंतलाल लल्लुभाई ३०१
- ७७ श्रीमान मीश्रीलालजी जवाहीरलालजी बरडीया अल्वरवाळा २५१
- ७८ म्हेता मुळचन्द मगनलाल २५१

- ७९ वैद्य नरसीदास साकरचन्दनां धर्मपत्नि रेवावाइना स्मरणार्थे
ह. हरीलालभाइ २५१
- ८० कुमारी पुष्पावेन हरीलाल (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
- ८१ शाह मणीलाल ठाकरशी ह. कमळावेन मणीलाल
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
- ८२ मीस नलीनीवेन जयंतिलाल २५१
- ८३ अ. सौ. लीलावती ईश्वरलाल २५१
- ८४ स्व. उमेदराम त्रीभुवनदासना धर्मपत्नि काशीवाइना
स्मरणार्थे ह. शांतिलाल उमेदराम (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
- ८५ स्व. भावसार मोहनलाल छगनलालना धर्मपत्नि दिवाळी-
वाइना स्मरणार्थे ह. रतीलाल माणेकलाल
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
- ८६ म्हेता देवीचन्दजी खूबचन्दजी धोका. गढसीयाणावाळाना
स्मरणार्थे ह. म्हेता चुनीलाल हरमानचन्द २५१
- ८७ धासीलालजी मोहनलालजी कोठारी C/o. लक्ष्मी पुस्तकभंडार २५१
- ८८ शाह मणीलाल छगनलाल २५१
- ८९ स्व. शेठ नाथलाल रतनाभाइ मारफतीयाना स्मरणार्थे
पुनाव्हेन तरफथी ह. करसनभाइ (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
- अजमेर
- १ शेठ भुरालाल मोहनलाल २५१
- अमरेली
- १ मास्तर हकमीचन्द दीपचन्द शेठ २५१
- अमलनेर
- १ शाह नागरदास वाघजीभाइ २५१
- २ श्री स्था. जैनसंघ हा. शाह गांडालाल भीखालाल २५१
- अल्वर
- १ श्रीमती चंपादेवी C/o बुद्धामलजी रतनलालजी सचेती २५१
- २ चांदमलजी महावीरप्रसाद पालावत २५१

आणंद

- १ शेठ रमणीकलाल ए. कपासी ह. मनसुखलालभाई २५१
आसनसोल

- १ बावीसी मणीलाल चन्नभुजना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
मणीबाई तरफथी ह. रसिकलाल, अनिलकांत, विनोदराय. २५१
आटकोट

- १ शाह चुनीलाल नारणजी ३०१
उदयपुर

- १ श्रीयुत साहेबलालजी महेता ३०१
२ शेठ मोतीलालजी रणजीतलालजी हींगड २५१
३ शेठ मगनलालजी बागरेचा २५१

- ४ अ. सौ. ब्हेन चन्द्रावती ते श्रीमान बहोतलालजी नाहरनां
धर्मपत्नि ह. शेठ रणजीतलालजी हींगड २५१
५ स्व. शेठ कालुलालजी लोढाना स्मरणार्थे
ह. शेठ दोलतसिंहजी लोढा २५१
६ स्व. शेठ प्रतापमलजी साखलाना स्मरणार्थे
हा. प्राणलाल हीरालाल साखला २५१
७ पूज्य पिताश्री मोतीलालजी म्हेताना स्मरणार्थे
ह. रणजीतलालजी मोतीलालजी म्हेता २५१
८ शेठ छगनलाल बागरेचा २५१
९ शेठ भीमराज थावरचन्द बाफणा २५१

उमरगांवरोड

- १ शाह मोहनलाल पोपटलाल पानेलीवाळा २५१
उपलेटा

- १ शेठ जेठालाल गोरधनदास २५१
२ स्व. बेन संतोकबेन कचरा ह. ओतमचन्दभाई, छोटालालभाई
तथा अमृतलालभाई वालजी (कल्याणवाळा) २५१

३ शेट खुशालचंद कानजीभाइ हा. शेट प्रतापभाइ	२५१
४ संघाणी मूळशंकर हरजीवनभाइना स्मरणार्थे	
हा. तेमना पुत्रो जयंतीलालभाइ तथा रमणीकलाल	२५१
५ दोशी चिठ्ठलजी हरखचंद	२५१

एडन केम्प

१ शाह गोकळदास शामजी उदाणी	२५१
२ शाह जगमोहनदास परसोतमदास	२५१

कुशळगढ

१ शेट चंपालालजी देवीचंदजी	२५१
---------------------------	-----

कत्रासगढ

१ श्री जैन श्वे. स्था. संघ ह. देवचंद अमुलख	२५१
--	-----

कलकत्ता

१ श्री कलकत्ता जैन श्वे. स्था. (गुजराती) संघ	
ह. गाह जयसुखलाल प्रभुलाल	२५१

कलोल

१ शेट मोहनलाल जेठाभाइना स्मरणार्थे	
ह. शेट आत्माराम मोहनलाल	२५१
२ डो. मयाचंद मगनलाल शेट ह. डो. रतनचंद मयाचंद	२५१
३ स्व. नाथालाल उमेदचन्दना स्मरणार्थे	
ह. शाह रतीलाल नाथालाल	२५१
४ गाह मणीलाल तलकचन्दना स्मरणार्थे	
ह. मारफनीया चन्दुलाल मणीलाल	२५१
५ स्वर्गस्थ श्रीयुत वाडीलाल परशोत्तमदासना स्मरणार्थे	
ह. घेलाभाइ तथा आत्मारामभाइ	२५१
६ शेट नागरदान केशवलाल	२५१
७ श्री स्थानकवासी जैन संघ	
ह. शेट आत्मारामभाइ मोहनलालभाइ	२५१

कडी

१ श्री स्था. दरीयापुरी जैन संघ

ह. भावसार दामोदरदासभाइ इश्वरभाइ

२५१

२ पार्वतीबेन C/o जेसींगभाइ इश्वरभाइ

२५१

कानपुर

१ शाह रमणीकलाल प्रेमचन्दभाइ

३००

२ शाह हरकीशनदास फूलचन्दभाइ

२५१

३ स्व. काळीदास जेठालालना स्मरणार्थे

ह. सुमनलाल काळीदास

२५१

कुंदणी-आटकोट

१ दोशी रतीलाल टोकरशीभाइ

२५१

कोलकी

१ पटेल गोविंदलाल भगवानजी

२५१

२ पटेल खीमजी जेठाभाइ वाघाणी

(तेमना स्व. सुपुत्र रामजीभाइना स्मरणार्थे)

३०२

खाखीजाळीया

१ बाटवीया गुलाबचन्द लीलाधर

२५१

खीचन

१ शेठ कीशनलाल पृथ्वीराज

३५२

खुरदा रोड

१ शेठ गीरधारीलालजी सीताराम

३००

२ शेठ नरसींहदास शांतीलालजी भोरलावाळा

२५१

खंभात

१ शेठ माणेकलाल भगवानदास

२५१

२ श्री स्था. जैन संघ ह. पटेल कान्तीलाल अंबालाल

२५१

३ शाह साकरचन्द मोहनलाल

२५१

४ शाह चन्दुलाल हरीलाल

२५१

- ५ शाह शकराभाइ देवचन्द २५१
 ६ शाह त्रिभोवनदास मंगळदास २५१
 गांधीधाम
 १ शाह मोरारजी नागजी एन्ड कुं. २५१
 गुंदा
 १ स्व. महेता पूनमचन्द भवानभाइना स्मरणार्थे २५१
 ह. तेमनां धर्मपति दीवाळीवेन लीलाधर
 गोंडल
 १ स्व. दाखडा वच्छराज तुलसीदासनां धर्मपति कमळबाइ २५१
 ह. माणिकचन्दभाइ तथा कपुरचन्दभाइ
 २ पीपळीआ लीलाधर दामोदर तरफथी तेमनां धर्मपति ३०१
 अ. सौ. लीलावती साकरचन्द कोठारीना बीजा वरसीतपनी
 खुशालीमां
 ३ कामदार जुठालाल केशवजीना स्मरणार्थे ३०१
 ह. हरीलाल जुठाभाइ
 ४ स्व. कोठारी कृपाशंकर माणिकचन्दना स्मरणार्थे २५१
 ह. तेमनां धर्मपति प्रभाकुंवरवेन २५१
 ५ कोठारी गुलाबचन्द रायचन्द २५१
 ६ जसाणी रुगनाथभाइ नानजी ह. चुनीलालभाइ २५१
 गोधरा
 १ शाह त्रिभोवनदास छगनलाल ३०१
 गुंदाला (कच्छ)
 १ शाह मालंगी घेलाभाइ २५१
 घटकण
 १ शाह चन्दुलाल केशवलाल २५१
 घोलवाड (थाणा)
 १ महेता गुलाबचन्दजी गंभीरमलजी ३००

घोडनदी

१ श्रेष्ठ चांदमल मोहनलाल भंडारी

२५१

चुडा (झालावाड)

१ श्री स्था. जैनसंघ हा. रतीलाल गांधी प्रमुख

जलेसर (बालासोर)

१ संघवी नानचन्द पोपटभाई थानगढवाळा

जयपुर

१ श्रीमान हिंमतसिंहजी साहेब गलूंडिया एडिसनल
कमीशनर अजमेर डीवज्ञनवाळाना धर्मपत्नि अ. सौ.
माणिककुंवरव्हेन तरफथी ह. खुशालसिंहजी गलूंडिया

३५१

जामजोधपुर

१ श्री स्था. जैनसंघ ह. म्हेता पोपटलाल मावजीभाई

३८७

२ शाह त्रीभोवनदास भगवानजी पानेलीवाळा

२५१

३ दोशी माणिकचन्द भवान

२५१

४ पटेल लालजी जुठाभाई

२५१

५ श्रेष्ठ बावनजी जेठाभाई

२५१

जामनगर

१ श्रेष्ठ छोटालाल केशवजी

२५१

२ वोरा चीमनलाल देवजीभाई

२५१

३ डो. साहेब पी. पी. श्रेष्ठ

२५०

४ शाह रंगीलदास पोपटलाल

२५१

जामखंभाळीया

१ श्रेष्ठ वसनजी नारणजी

२५१

२ श्री. स्था. जैनसंघ ह. म्हेता रणछोडदास परमाणंद

२५१

३ संघवी प्राणलाल लवजीभाई

२५१

४ म्हेता हेमचन्द काळीदास

२५१

जावरा

- १ स्व. भंडारी स्वरूपचंदजी शाहना धर्मपत्नि मोतीवेनना
स्मरणार्थे ह. श्रीयुत लालचन्जी राजमलजी किशनगढवाळा
(चांदमुनिना उपदेशार्थी) २५१

जुनागढ

- १ शाह मणीलाल मीठाभाइ ह. हरीलालभाइ
(हादीना माळीआवाळा) २५१

जुनारदेव (मध्य प्रांत)

- १ घेलाणी त्रीकमजी लाधाभाइ २५१

जेतपुर

- १ शेठ अमृतलाल हीरजीभाइ ह. नरभेरामभाइ (जसापुरवाळा) २५१
२ दोशी छोटालाल वनेचन्द २५१
३ कोठारी डोलरकुमार वेणीलाल २५१
४ अ. सौ. व्हेन सुरजकुंवर वेणीलाल कोठारी २५१

जेतलसर

- १ शाह लक्ष्मीचन्द कपुरचन्द २५१
२ कामदार लीलाधर जीवराजना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
जवकवेन तरफथी ह. शान्तीलालभाइ गोंडलवाळा २५१

जोधपुर (राजस्थान)

- १ शेठ हस्तीमलजी मनरूपमलजी सामसुखा २५१
२ शेठ पुत्रराजजी पदमराजजी भंडारी २५१

जोरावरनगर

- १ श्री श्वे. स्या. जैन संघ ह. शेठ चंपकलाल धनजीभाइ २५१

डोंडाइचा

- १ श्री स्या. जैन संघ हा. शेठ चंपालालजी मारवे २५०

ढसा (वाया धोळा)

- १ श्री ढसागाम श्री स्या. जैन संघ ह. एक सद्ग्रहस्थ तरफथी २५१

थानगढ

१ शाह ठाकरशीभाइ करशनजी	२५१
२ शेठ जेठालाल त्रीभोवनदास	२५१
३ शाह धारशीभाइ पाशवीरभाइ ह. सुखलालभाइ	२५१
४ शाह त्रीभोवन गोपालजी तथा अ. सौ. कसुंबाबेन त्रीभोवन	२५१

दहाणुरोड (थाणा)

१ शाह हरजीवनदास ओघड खंधार (करांचीवाळा)	२५१
--	-----

दिल्ही

१ लाला पूर्णचंदजी जैन (सेन्ट्रल बेंकवाळा)	३५१
२ श्रीयुत म्हेताबचंद जैन	२५१
३ लालाजी मीठूनलालजी जैन एन्ड सन्स	३०१
४ लालाजी गुलशनरायजी जैन एन्ड भन्स	३०१
५ अ. सौ. सज्जनबेन इंदरमलजी पारेख	२५१

धार (मध्यप्रांत)

१ शेठ सागरमलजी पनालालजी	२५१
-------------------------	-----

ध्रांगध्रा

१ श्री स्था. जैन मोटा संघ ह. शेठ मंगळजीभाइ जीवराज	२५१
२ संघवी नरसीदास वखतचंद	३०१
३ ठक्कर नारणदास हरगोवींददास	२५१
४ कोठारी कपूरचन्द मंगळजी	२५१

धोराजी

१ म्हेता प्रभुदास मूळजीभाइ	३५१
२ पिताश्री भगवानजी कचराभाइना स्मरणार्थे ह. पटेल दलीचंद भगवानजी	२५१
३ अ. सौ. बचीबेन बाबुभाइ	२५१
४ धी नव सौराष्ट्र ओइल मील प्रा. लीमीटेड	२५१
५ स्व. रायचंद पानाचंद शाहना स्मरणार्थे ह. चीमनलाल रायचन्द	३०१

- ६ गांधी पोपटलाल जेचंद २५०
 ७ देशाई छगनलाल डाह्याभाइ लाठवाळानां धर्मपत्नि दिवाळीवेन
 तरफथी ह. कुमारी हलुमती २५१

धंधुका

- १ शेठ पोपटलाल धारशी २५१
 २ स्व. गुलाबचन्दभाइना स्मरणार्थे ह. पोपटलाल नानचन्द २५१
 ३ वसाणी चन्नभुज बाघजीभाइ २५१

नंदुरवार

- १ श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. शेठ प्रेमचन्द भगवानलाल २५०
 पोर्टसुदान

- १ शेठ सोमचन्द परसोतमदास ३०१

पाणसणा

- १ श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. छोटालाल पुंजाभाइ २५१

पालणपुर

- १ लक्ष्मीवेन ह. महेता हरीलाल पीताम्बरदास २५१
 २ श्री लोकागच्छ स्थानकवासी जैन पुस्तकालय २५१
 ३ महेता मणीलाल भाइचन्दभाइ २५१
 ४ महेता सूरजमल भाइचन्दभाइ २५१

पालेज

- १ स्व. मनसुखलाल मोहनलाल संघवीना स्मरणार्थे
 ह. भाइ धीरजलाल मनसुखलाल ३०१

पुना

- १ शेठ उत्तमचन्दजी केवळचन्दजी धोका २५१

प्रांतिज

- १ श्री प्रांतिज म्हा. जैनसंघ ह. श्रीयुत अंवालाल महासुखराम २५०

फालना

- १ महेता पुर्वराजजी हस्तीमलजी (सादडीवाळा) ३०१

- २५० २ महेता कुन्दनमलजी अमरचन्दजी (सादडीवाळा) २५१
बरवाळा (घेलाशा)
- २५१ १ स्व. मोहनलाल नरसीदासना स्मरणार्थे २५१
ह. तेमनां धर्मपत्नि सुरजवेन मोरारजी
बगसरा (भायाणी)
- २५१ १ शेठ पोपटलाल राघवजी राघडीवाळा ह. शेठ मानसंग प्रेमचन्द २५१
२५१ २ शेठ मानसंग प्रेमचन्द
बेराजा (कच्छ)
- २५० १ शेठ गांगजी केशवजी (ज्ञानभंडार भाटे) २५१
बालोतरा
- ३०१ १ शाह जेठमलजी हस्तीमलजी, भगवानदासजी भणसारी २५१
बोरा
- २५१ १ स्वरूपचन्दजी जवाहरमलजी बोरडीया
मेनोबाइ सुगनलालजीना स्मरणार्थे
(चांदमुनिना उपदेशार्थी) २५१
बेंगलोर
- २५१ १ बाटवीया वनेचन्द अमीचन्द महावीर टेक्षटाइल स्टोर तरफथी २५२
२५१ भाइ चन्द्रकांतना लग्ननी खुशालीमां
बोटाद
- ३०१ १ स्व. वसाणी हरगोविंददास छगनलालना स्मरणार्थे २५१
ह. तेमनां धर्मपत्नि छबलवेन
बाकानेर
- २५१ १ शेठ भेरुदानजी शेठीया २५४
बोडेली
- २५० १ शाह प्रवीणचन्द्र नरसीदास (साणंदवाळा) २५१
३०१ २ शाह गीरधरलाल साकरचन्द २५१

भाणवड

१ शेट जेचंदभाइ माणेकचन्द	३५२
२ संघवी माणेकचन्द माधवजी	२५१
३ शेट लालजीभाइ माणेकचन्द (लालपुरवाळा)	२५१
४ शेट रामजी जीणाभाइ	२५१
५ शेट पदमशी भीमजी फोफरीआ	२५१
६ फोफरीआ गांडालाल कानजीभाइ	
ह. अ. सौ. शांताबेन वसनजी	२५१
७ वकील मणीलाल खेंगारभाइ पूनातर	२५१

भीलवाडा

१ श्री शांति जैन पुस्तकालय ह. चांदमलजी मानमलजी संघवी	२५१
२ शेट भीमराज मीश्रीलालजी	२५१

भोजाय (कच्छ)

१ ज्ञान मंदिरना सेक्रेटरी शाह कुंवरजी जीवराज	२५१
--	-----

भावनगर

१ स्व. कुंवरजी बाबाभाइना स्मरणार्थे	
ह. शाह लहेरचन्द कुंवरजी	३०१
२ कोठारी उदयलालजी साहेब	२५१

मद्रास

१ शेट मेघराजजी देवीचन्दजी महेता	२५१
२ श्रीयुत बापालाल भाइचन्द महेता	२५१

मनोर (थाणा)

१ शाह शेरमलजी देवीचन्दजी जसवंतगढवाळा	
ह. पूनमचन्दजी शेरमलजी बोल्या	२५१

मानकुवा (कच्छ)

१ स्व. महेता कुंवरजी नाथालालना स्मरणार्थे	
ह. तेमनां धर्मपत्ति कुंवरवाइ हरखचन्द	२५१
(मानकुवा स्थानकवासी जैनसंघ माटे)	

मालेगांव

१	श्री स्था. जैन संघ ह. फतेलाल मालु जैन	२५१
	मुंबई तथा परांओ	
१	शेठ छगनलाल नानजीभाई	२५१
२	शाह हरजीवन केशवजी	२५१
३	वेलानी प्रभुलाल त्रीकमजीभाई (बोरीवली)	२५२
४	शेठ छोडुभाई हरगोविंददास कटोरीवाला	२५१
५	श्री वर्धमान स्था. जैन संघ	
	ह. केशरीमलजी अनोपचन्दजी गुगळीया (मलाड)	२५१
६	शेठ डुंगरशी हंशराज वीसरीया	२५१
७	शाह रमणीकलाल कालीदास तथा	
	अ. सौ. कान्तावेन रमणीकलाल	२५१
८	शाह हिंमतलाल हरजीवनदास	२५१
९	शाह रतनशी मोणशीनी कम्पनी	२५१
१०	शाह शीवजी माणेक (कच्छ बेराजावाळा)	२५१
११	वोरा पानाचन्द संघजीना स्मरणार्थे	
	ह. ग्रंथकलाल पानाचन्द एन्ड ब्रदर्स	२५१
१२	स्व. पू. पिताश्री वीरचन्द जेसींगभाई लखतरवाळाना	
	स्मरणार्थे ह. केशवलाल वीरचन्द शेठ	२५१
१३	शा. कुंवरजी हंसराज	२५१
१४	स्व. मातुश्री माणेकवेनना स्मरणार्थे	
	ह. शेठ वलभदास नानजी (पोरबंदरवाळा)	३०१
१५	एक सदगृहस्थ हा. शेठ सुंदरलाल माणेकचन्द	२५१
१६	अ. सौ. पानबाई हा. शेठ पदमशी नरसिंहभाई [मलाड]	२५१
१७	श्रीयुत अमृतलाल वर्धमान बापोदरावाळा	
	हा. दलीचन्द अमृतलाल देशाई	२५१
१८	स्व. शाह नागशी सोजपाळ गुंदाळावाळाना स्मरणार्थे	
	हा. रामजी नागशी [मलाड]	३०१

- १९ शाह रामजी करशनजी धानगढवाळा २५१
- २० शाह नगीनदास कल्याणजी वेरावळवाळा २५१
- २१ शीवलाल गुलाबचन्द शेठ मेवावाळा २५१
- २२ स्व. जटाशंकर देवजी दोशीना स्मरणार्थे २५१
हा. रणछोडदास [बाबुलाल] जटाशंकर दोशी ३०१
- २३ स्व. गोडा वणारशी त्रीभोवन सरसइवाळाना स्मरणार्थे २५१
हा. जगजीवन वणारशी गोडा [मलाड]
- २४ स्व. त्रीभोवनदास ब्रजपाळ वींछीयावाळाना स्मरणार्थे २५१
हा. हरगोविंददास त्रीभोवनदास अजमेरा २५१
- २५ स्व. कानजी मूळजीना स्मरणार्थे तथा मातुश्री २५१
दिवाळीवाइना १६ उपवासना पारणा प्रसंगे
हा. जयंतीलाल कानजी [मलाड]
- २६ शेठ खुशालभाइ खंगारभाइ २५०
- २७ शाह प्रेमजी मालशी गंगर [मलाड] २५१
- २८ स्व. पिताश्री पत्तुभाइ मोनाभाइना स्मरणार्थे २५१
हा. शाह कानजी पतुभाइ (मलाड)
- २९ शाह वेलजी जेशींगभाई छासरावाळा तरफथी तेमनां ३०१
धर्मपतिं अ. सौ. स्व. नानवाइना स्मरणार्थे
- ३० स्व. पिताश्री रायशी वेलजीना स्मरणार्थे ३०१
हा. शाह दामजी रायशी (मलाड)
- ३१ शेठ ब्रंवलाल कस्तुरचन्द लींबडीवाळा तरफथी २५१
श्री अजरामर शास्त्रभंडार लींबडी माटे (माहुंगा)
- ३२ स्व. पिताश्री भीमजी कोरशी तथा मातुश्री पालावाइना ३०१
स्मरणार्थे हा. शाह उमरशीभाइ भीमशी (मलाड)
- ३३ शेठ चुनीलाल नरभेराम वेकरीवाळा २५१
- ३४ शाह वरजांगभाइ शीवजी (मलाड) २५१
- ३५ श्रीयुन रतीलाल भाइचंद महेता २५१

२५१	३६ शाह खीमजी मूळजी पूजा (मलाड)	२५१
२५१	३७ मेसर्स सवाणी ट्रान्सपोर्ट कम्पनी	
२५१	हा. शेठ माणिकलाल वाडीलाल	२५१
२५१	३८ चेलाणी बलभजी नरभेराम हा. नरसीभाई बलभजी	२५१
३०१	३९ अ. सौ. समताबेन शान्तीलाल	
	C/o शान्तीलाल उजमशी शाह (मलाड)	२५१
२५१	४० तेजाणी कुबेरदास षानाचन्द	२५१
	४१ कपासी मोहनलाल शीवलाल	२५१
२५१	४२ स्व. केशवलाल बछराज कोठारीना स्मरणार्थे	
	सुरजबेन तरफथी हा. तनसुखलालभाई (मलाड)	२५१
	४३ दडीया अमृतलाल मोतीचंद (घाटकोपर)	२५१
२५१	४४ शेठ सरदारमलजी देवोचन्दजी कावेडीया (सादडीवाळा)	२५१
२५०	४५ दोशी चत्रभुज सुन्दरजी (घाटकोपर)	२५१
२५१	४६ दोशी जुगलकीशोर चत्रभुज (घाटकोपर)	२५१
	४७ दौशी प्रवीणचन्द्र चत्रभुज (घाटकोपर)	२५१
२५१	४८ शाह त्रीभोवनदास मानसिंग दोढीवाळाना स्मरणार्थे	
	हा. शाह हरखचन्द त्रीभोवनदास	२५१
३०१	४९ शाह जेठालाल डामरशी भांगध्रावाळा	
	हा. शाह वाडीलाल जेठालाल	२५०
३०१	५० शाह चन्दुलाल केशवलाल	२५१
	५१ स्व. पिताश्री शामळजी कल्याणजी गोंडलवाळाना	
२५१	स्मरणार्थे हा. वृजलाल शामळजी चावीशी	२५१
	५२ शाह प्रेमजी हीरजी गाला	२५१
३०१	५३ स्व. पिताश्री भगवानजी हीराचन्द जसाणीना स्मरणार्थे	
२५१	ह. लक्ष्मीचन्दभाई तथा केशवलालभाई	३०१
२५१	५४ स्व. पिताश्री हंसराज हीराना स्मरणार्थे	
२५१	ह. देवशी हंसराज कच्छ बीदडावाळा (मलाड)	२५१

- ५५ स्व. मातुश्री गोमतीबाइना स्मरणार्थे ह. प्रोपटलाल पानाचन्द २५१
- ५६ शेठ नेमचन्द स्वरूपचन्द खंभातवाळा
ह. भाइ जेठालाल नेमचन्द २५१
- ५७ स्व. पिताश्री शाह अंवालाल परसोतम पाणशणावाळानां
स्मरणार्थे तेमना पुत्रो तरफथी ह. बापालालभाइ २५१
- ५८ वेन केशरबाह चन्दुलाल जेसींगलाल शाह २५१
- ५९ दडीया जेसांगलाल त्रीकमजी २५१
- ६० शाह कान्तीलाल मगनलाल (घाटकोपर) २५१
- ६१ कोठारी सुखलालजी पूनमचन्दजी (खार) २५१
- ६२ स्व. मातुश्री कडवीबाइना स्मरणार्थे ह. तेमना पौत्र
हकमीचन्द ताराचन्द दोशी (अंधेरी) २५१
- ६३ पारेख चीमनलाल लालचन्दनां धर्मपत्नि अ. सौ. श्रीमती
चंचळबाइना स्मरणार्थे ह. साराभाइ चमनलाल २५१
- ६४ शाह कोरशीभाइ हीरजीभाइ ३०१
- ६५ पिताश्री कुंदनमलजी मोतीलालजी मुथाना स्मरणार्थे
ह. मोतीलाल जुवरमल (अहमदनगरवाळा) २५१
- ६६ श्री वर्धमान श्वेताम्बर स्था. जैन संघ
ह. शेठ रूपचन्द शीवलाल कामदार (अंधेरी) २५१
- ६७ अ. सौ. कमळावेन कामदार ह. रूपचन्द शीवलाल (अंधेरी) २५१
- ६८ धी मरीना मोर्डन हाइस्कूल ट्रस्ट फंड
ह. शाह मणीलाल ठाकरशी २५१
- ६९ स्व. मातुश्री जीवीबाइना स्मरणार्थे
ह. शामजी शीवजी कच्छ गुंदाळावाळा (गोरेगांव) २५१
- ७० शाह रवजीभाइ तथा भाइलालभाइनी कंपनी (कांदीवली) २५१
- ७१ अ. सौ. लाछुवेम ह. रवजी शामजी (कांदीवली) २५१
- ७२ अ. सो. वेन कुंदनगौरी मनहरलाल संघवी (खाररोड) २५१
- ७३ शाह करशन लधुभाइ (दादर) ३०१

- ७४ अ. सौ. रंजनगौरी चन्दुलाल शाह
C/o. चन्दुलाल लक्ष्मीचन्द (माढुन्गा) २५१
- ७५ म्हेता मोटर स्टोर्स हा. अनोपचन्द डी. महेता (मुंबई) २५१
- ७६ शेठ मनुभाइ माणेकचन्द
हा. झाटकीया नरभेराम मोरारजी (घाटकोपर) २५१
- ७७ खेताणी मणीलाल केशवजी (वडीयावाळा) घाटकोपर २५१
- ७८ स्व. कस्तुरचन्द अमरशीना स्मरणार्थे हा. तेमनां धर्मपत्नि-
झवेरबेन मगनलालनी वती-
जयंतीलाल कस्तुरचन्द मश्कारीआ २५१
- ७९ स्व. पूज्य मातुश्री जकलबाइना स्मरणार्थे
हा. देशाई ब्रजलाल काळीदास (मलाड) २५१
- ८० शाह नटवरलाल दीपचन्द तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. सुशीलाबेनना वर्षीतपनी खुशालीमां २५१
- ८१ शेठ रसीकलाल प्रभाशंकर मोरबीवाळा तरफथी तेमनां
मातुश्री मणीबेनना स्मरणार्थे ३०१
- ८२ कोटीचा जयंतीलाल रणछोडदास सौभाग्यचन्द
जुनागढवाळा २५१
- ८३ मोदी अभेचन्द सुरचन्द राजकोटवाळा
हा. डोसालाल अभेचन्द २५१
- ८४ स्व. शाह रायशी कचराभाइना स्मरणार्थे तेमनां
धर्मपत्नि नेणबाइ वती ह. शाह जेठालाल रायशी २५१
- ८५ श्रीयुत जे. सी. वोरा २५०
- ८६ श्री वर्धमान स्था. जैन श्रावक संघ
ह. संघवी चीमनलाल अमरचन्द (दादर) २५१
- ८७ स्व. आशाराम गीरधरलालना स्मरणार्थे ह. शांतिलाल
आशारामनी वती जसवंतलाल शांतीलाल लखतरवाळा २५१
- ८८ शांतीलाल डुंगरशी अदाणी २५१

८९ श्रीमती मणीबाई वृजलाल पारेख	
चेरीट्रेवल ट्रस्ट फंड ह. पारेख वृजलाल दुर्लभजी	२५१
९० शाह मनहरलाल प्राणजीवनदास	२५१
९१ वोरा ठाकरशी जसराज	
C/o M/s ठाकरशी एन्ड कुं.	२५१
९२ दोशी भीखालाल वृजलाल	२५१
९३ शाह गोपालजी मानसंग	२५१
९४ दोशी फूलचन्द माणेकचन्द	२५०
९५ गांधी कांतीलाल माणेकचन्द	२५१
९६ शेठ मणीलाल गुलाबचन्द	२५१
९७ कोठारी रमणीकलाल कस्तुरचन्द	२५१
९८ व्हेन चन्दवेन अमृतलाल वारिया	२५१

मांडवी (कच्छ)

१ श्री स्था. छ कोटी जैन संघ हा. महेता चुनीलाल वेलजी	२७७
---	-----

मांडवा (धोळाजंकशन)

१ श्री मांडवा स्था. जैन संघ	
ह. अ. सौ. कन्चनगौरी रतिलाल गोसलीया गढडावाळा	२५१
मेसाणा	

१ शाह पदमशी सुरचन्दना स्मरणार्थे हा. शिवलाल पदमशी	२५१
मोम्बासा	

१ शाह देवराज पेशराज	२५०
२ श्रीयुत नाथलाल डी. महेता	२५१

यादगिरी

१ शेठ वाढरमलजी मूरजमलजी वेन्कर्स	२५०
राणपुर (झालावाड)	
१ श्रीमति मातुश्री समरतबाईना स्मरणार्थे	
ह. डो. नरोत्तमदास चुनीलाल कांपडीया	२५१

राणावास (मारवाड)

२५१ १ श्रेष्ठ जवानमलजी नेमीचन्दजी हा. बाबु रीखवचन्दजी ३०१

२५१ राजकोट

१ धी वाडीलाल डाइंग एन्ड प्रिन्टींग वर्क्स ४००

२५१ २ श्रेष्ठ रतीलाल न्यालचन्द २५१

२५१ ३ बाबु परशुराम छगनलाल श्रेष्ठ (उदेपुरवाळा) २५०

२५१ ४ श्रेष्ठ मनुभाइ सुळचन्द (एन्जीनीअर साहेब) २५१

२५० ५ श्रेष्ठ शान्तीलाल प्रेमचन्द तेमनां धर्मपत्तिना वरसीतप प्रसंगे २५१

२५१ ६ उदाणी न्यालचन्द हाकेमचन्द वकील २५१

२५१ ७ श्रेष्ठ प्रजाराम वीठ्ठलजी २५१

२५१ ८ वहेन सुर्यबाळा नौत्तमलाल जसाणी (वरसीतपनी खुशाली) २५१

२५१ ९ मोदी सौभाग्यचन्द मोतीचन्द २५१

१० वदाणी भीमजी वेलजी तरफथी तेमनां धर्मपत्ति

२७७ अ. सौ. समरतवेनना वरसीतपनी खुशाली २५१

११ दोशी मोतीचन्द धारशीभाइ (रीटायर्ड एन्जीनीअर साहेब) २५१

१२ कामदार चन्दुलाल जीवराज २५०

२५१ १३ हेमाणी घेलुभाइ सवचन्द २५१

१४ प्रभुलाल न्यालचन्द दफतरी २५१

२५१ १५ स्व. महेता देवचन्द पुरुषोत्तमना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्ति

हेमकुंवरबाइ तरफथी हा. जयन्तिलाल देवचन्द महेता २५१

२५० राजाजीकाकेरडा (भीलवाडा)

२५१ १ श्रीमान जोरावरमलजी धर्मचन्दजी डुंगरवाल

(मुनिश्री मांगीलालाजीना उपदेशथी) २५१

२५० रायचुर

१ स्व. मातुश्री मौंघीवाइना स्मरणार्थे ह. शाह शीवलाल

गुलायचन्द वढवाणवाळा २५१

२५१

रंगुन

१ कामदार गोरधनदास मगनलालनां धर्मपत्नि अ.सौ. कमळावेन २५१
रापर (कच्छ)

१ पूज्य वालजीभाइ न्यालचन्द २५१

लखतर

१ शाह रायचन्द ठाकरशीना स्मरणार्थे
हा. शाह शान्तीलाल रायचन्द २५१

२ भावसार हरजीवनदास प्रभुदासना स्मरणार्थे
हा. भाइ त्रीभोवनदास हरजीवनदास २५१

३ शाह चुनीलाल माणेकचन्द २५१

४ शाह जादवजी ओघडभाइ सदादवाळाना स्मरणार्थे
हा. भाइ शान्तीलाल जादवजी २५१

५ दोशी ठाकरशी गुलाबचन्दना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
समरतवेन वृजलाल तरफथी हा. जयन्तिलाल ठाकरशी २५१

६ शाह तलकशी हीराचंदना स्मरणार्थे ह. अमृतलाल तलकशी
लालपुर २५१

१ शेठ नेमचन्द सवजीभाइ मोदी हा. मगनलालभाइ २५१

२ शेठ मुळचन्द पोपटलाल हा. मणीभाइ तथा जेसींगलालभाइ २५१
लाखेरी (राजस्थान)

१ मास्तर जेठालाल मोनजीभाइ हा. महेता अमृतलाल
जेठालाल (सीवील एन्जोनीअर साहेब) २५१
लीमडी (पंचमहाल)

१ शाह कुंवरजी गुलाबचन्द २५१

२ छाजेड घासीराम गुलाबचन्द २५१

३ शेठ वीरचन्द पन्नालालजी कर्णावट २५१

लींबडी (सौराष्ट्र)

१ शाह चक्रुभाइ गुलाबचन्द २५१

लाकट्टीया (कच्छ)

१ श्री स्या. जैन संघ द. शाह रत्ननशी कर्मण २५१
लोनावाला

१ शेट धनराजजी मूलचन्द मथा २५१
वटवाण शहर

१ शाह दीलीपकुमार मवाडलाल हा. मावडलाल ध्रुवकलाल शाह २५१

२ शाह मगनलाल गोकलदास हा. मनीलाल मगनलाल कामदार २५१

३ संघवी मूलचन्द चंचरभाह हा. भाह जीवणलाल गफलदास २५१

४ शेट वृजलाल सुखलाल २५१

५ शेट कान्नीलाल नागरदास २५१

६ चोरा चत्रभुज मगनलाल २५१

७ संघवी जीवलाल हीमजीभाह २५१

८ शाह देवजी देवकरण २५१

९ चोरा डोसाभाह लालचन्द स्या. जैन संघ २५१
हा. चोरा नानचन्द जीवलाल

१० चोरा धनजीभाह लालचन्द स्या. जैन संघ २५१
हा. चोरा पानाचन्द गोवरदास

११ दोशी चोरचन्द सुरचन्द हा. दोशी नानचन्द उजमशी २५१

१२ स्व. चोरा मणीलाल मगनलाल २५१
हा. चोरा चत्रभुज मगनलाल

वटामण

१ श्री वटामण स्या. जैन संघ २५१
हा. श्री डाढ्याभाह हलुभाह पटेल २५१

वलसाड

१ शाह खीमचन्द मूलजीभाह २५१

वणी

- १ महेता नानालाल छगनलालनां धर्मपत्नि स्व. चंचलबेन
तथा पुरीबेनना स्मरणार्थे हा. भाइ मनहरलाल नानालाल २५१

वडोदरा

- १ कामदार केशवलाल हिमतराम प्रोफेसर साहेब
(गोंडलवाळा) २५१

- २ वकील मणीलाल केशवलाल शाह २५१

वडीया

- १ पंचमीया भवानभाइ काळाभाइ (जेतपुरवाळा) २५१

वांकानेर

- १ मास्तर कान्तीलाल त्रंबकलाल खंढेरीया २५१

- २ दफ्तरी चुनीलाल पोपटलाल मोरवीवाळा
हा. भाइ प्राणलाल चुनीलाल २५१

वींछीया

- १ श्री स्था. जैन संघ ह. अजमेरा रायचन्द वृजपाळ २५१

वीरमगाम

- १ शाह वीठ्ठलभाइ सोदी मास्तर २५१

- २ शाह नागरदास माणिकचन्द २५१

- ३ शाह मणीलाल जीवणलाल (शाहपुरवाळा) २५१

- ४ शाह अमलख (वचुभाइ) नागरदासनां धर्मपत्नि अ. सौ.
बेन लीलावंतीना वरसीतपनां पारणानी खुशालीमां
ह. भाइ कान्तीलाल नागरदास ३००

- ५ स्व. शेठ उजमशी नानचन्दना स्मरणार्थे
ह. शेठ चुनीलाल नानचन्द २५१

- ६ स्व. शेठ मणीलाल लक्ष्मीचन्दना स्मरणार्थे
ह. खीमचन्दभाइ (खाराघोडावाळा) २५१

७ स्व. शेठ हरीलाल प्रभुदासना स्मरणार्थे

ह. शेठ अनुभाइ हरीलाल

२५१

८ संघवी जेचंदभाइ नारणदास

२५१

९ स्व. शाह वेलशीभाइ साकरचन्दभाइना स्मरणार्थे

ह. चीमनलाल वेलशी

२५१

१० पारेख मणीलाल टोकरशी लातीवाळा तरफथी
(मोटीबेनना स्मरणार्थे)

२५१

११ शाह नारणदास नानजीभाइना सुपुत्र वाडीलालभाइना
धर्मपतिन अ. सौ. नारंगीबेनना वरसीतप निमित्ते

हा. शान्तीभाइ २५१

१२ स्व. छवीलदास गोकळदासना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपतिन
कमळाबेन तरफथी हा. मंजुलाकुमारी

२५१

१३ श्री स्था. जैन आविका संघ

२५१

हा. प्रमुख अ. सौ. रंभाबेन वाडीलाल २५१

१४ स्व. त्रीभोवनदास देवचंद तथा स्व. अ. सौ. चंचळबेनना
स्मरणार्थे हा. डो. हिंमतलाल सुखलाल

२५१

१५ शाह मूळचन्द कानजीभाइ तरफथी

हा. नागरदास ओघडभाइ

२५१

१६ शेठ मोहनलाल पीतांबरदास

हा. भाइ केशवलाल तथा मनसुखभाइ

२५१

१७ श्रीमती हीराबेन नथुभाइना वरसीतप निमित्ते

हा. नथुभाइ नानचन्द शाह

३०१

१८ स्व. मणीयार परसोतमदास सुन्दरजीना स्मरणार्थे

हा. शेठ साकरचन्द परसोतमदास

२५१

१९ शेठ मणीलाल शीवलाल

२५१

वेरावल

१ शाह केशवलाल जेचन्दभाइ

२५१

- २ शाह खीमचन्द सौभाग्यचन्द वसनजी २५१
 ३ स्व. शेठ मदनजी जेचंदभाइना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपति
 लाडकुंवरवाइ तरफथी ह. धीरजलाल मदनजी २५१

सरखेज

- १ स्व. पिताश्री शाह फकीरचंद पुंजाभाइना स्मरणार्थे
 ह. शाह रमणलाल फकीरचंद २५१

सतारा

- १ स्व. मदनलालजी कुंदनमलजी कोठारीना स्मरणार्थे
 ह. तेमनां धर्मपति राजकुवरवाइ मदनलालजी २५१

सादडी

- १ शेठ देवराजजी जीतमलजी पूनमीया
 सालवनी (बंगाळ)
 १ दोशी चुनीलाल फुलचंद मोरवीवाळा २५०

साणंद

- १ शाह हीराचन्द छगनलाल ह. शाह चीमनलाल हीराचन्द ३०१
 २ अ. सौ. चंपावेन ह. दोशी जीवराज लालचन्द २५१
 ३ पटेल महासुखलाल डोसाभाइ २५१
 ४ शाह साकरचन्द कानजीभाइ २५१
 ५ पुरीवेन चीमनलाल कल्याणजी संघवी लीमडीवाळाना
 स्मरणार्थे हा. वाडीलाल मोहनलाल कोठारी २५१
 ६ पारेख नेमचन्द मोतीचन्द मुळीवाळाना स्मरणार्थे
 ह. पारेख भीखालाल नेमचन्द २५१
 ७ संघवी नारणदास धरमशीना स्मरणार्थे
 हा. भाइ जयन्तिलाल नारणदास २५१

सुरत

- १ श्री स्या. जैन संघ हा. शाह रतीलाल लल्लुभाइ २५१
 २ श्रीयुन कल्याणचन्द माणेकचन्द हडालावाळा २५१
 ३ श्री हरीपुरा छकोटी स्या. जैन संघ हा. चावुलाल छोडालाल २५१

सुवह (कच्छ)

- १ सावळा शामजी हीरजी तरफथी सदानंदी जैन मुनिश्री
छोटालाल महाराजना उपदेशथी सुवह स्था. जैन संघ
ज्ञानभंडारने भेट

सुरेन्द्रनगर

- १ शेठ चांपशीभाइ सुखलाल
२ भावसार चुनीलाल प्रेमचन्द
३ स्व केशवलाल मूळजीभाइनां धर्मपत्नि अमृतबाइना
स्मरणार्थे हा. शाह भाइलाल केशवलाल
४ शाह न्यालचन्द हरखचन्द
५ शाह वाडीलाल हरखचन्द

संजेली (पंचमहाल)

- १ शाह लुणाजी गुलाबचन्द
२ श्री स्था. जैन संघ हा. शेठ प्रेमचन्द दलीचन्द
हाटीना माळीया

- १ शेठ गोपालजी मीठाभाइ
२ अ. सौ. मंजुलाबेन भगवानदास गांधी
हारीज

- १ अमुलखभाइ मुळजी हा. प्रकाशचन्द अमुलख
२ स्व. बेन चन्द्रकान्ताना स्मरणार्थे हा. अमुलख मुळजीभाइ
हुबली

- १ हीराचन्द वनेचन्दजी कटारीया

ता. १५-६-५९ सुधीमां मेम्बरोनी संख्या.

६ आय मुरब्बीश्री

५३ सहायक मेम्बरो

२१ मुरब्बीश्री

४६० लाइफ मेम्बरो

६८ बीजा क्लासना मेम्बरो

कुल मेम्बरो ६०८

राजकोट

साकरचन्द भाइचन्द शेठ,
मंत्री.

ता. १६-६-५९

શ્રી અખિલ ભારત યુવેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની

અગત્યની અપીલ

સ્થાનકવાસી જૈન ભાઈઓ અને બહેનો :-

સ્થાનકવાસી સમાજને જે અવલંબન છે તેમાં પહેલું મુનિવર્ગ અને બીજું શાસ્ત્રશ્રવણ છે જ્યાં જ્યાં મુનિમહારાજોની ગેરહાજરી હોય છે (અને ભવિષ્યમાં રહેવાની છે) તે સ્થળે આ શાસ્ત્રો સ્થાનકવાસી કોમને ટકાવી રાખવા મોટામાં મોટું સાધન છે

ઓછામાં ઓછા રૂ. ૫૦૦૦ આપી આઘ મુરખીપદ આપ દિપાવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂ. ૩૦૦૦ આપી એક શાસ્ત્ર આપના નામથી છપાવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦૦૦ આપી મુરખીપદ મેળવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂ. ૫૦૦ આપી સહાયક મેમ્બર બની શકો છો.

અને ઓછામાં ઓછા રૂ. ૨૫૦ આપી લાઇફ મેમ્બર તરીકે દરેક ભાઈ-બેન દાખલ થઈ શકે છે.

ઉપરના દરેક મેમ્બરોને ૩૨ સૂત્રો તથા તેના તમામ ભાગો મળી લગભગ ૭૦ ગ્રંથો જેની કિંમત લગભગ ૮૦૦ ઉપર થાય છે તે ભેટ તરીકે મળી શકે છે. અને દરેક શાસ્ત્રમાં તેમનું નામ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે

દરેક શાસ્ત્ર ૪ ભાષામાં તૈયાર થાય છે એટલે દરેક પાનામાં ૪ ભાષા જોવામાં આવશે ઉપરના અર્ધમાગધી, તેની નીચે સંસ્કૃત છાયા-ટીકા ત્યાર બાદ હિન્દી રાષ્ટ્રભાષા અને છેવટે ગુજરાતીમાં અનુવાદ જોવામાં આવશે.

શ્રમણ વર્ગ, શ્રાવક વર્ગને દરેક પ્રદેશમાં વસતા સમાજનાં દરેક અગ્રણી એક સરખી રીતે ઉપયોગી થાય તેવી રીતે ખ્યાલ કરીને શાસ્ત્રની રચના કરવામાં આવે છે.

બહાર દેશાવરમાં વસતા આપણા ભાઈઓને તેમજ ગામડામાં વસતા શ્રાવકોને તેમજ પુરસદે વાંચન કરનાર બહેનો તેમજ વિદ્યાર્થીઓને એક સરખું ઉપયોગી થઈ શકે તેવું સાહિત્ય બીજી કોઈ જગ્યાએ મળી શકે તેમ નથી.

શ્રીચીતરાગાય નમઃ ॥

જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર-પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલજી-મહારાજ-વિરચિત-
વિપાકચન્દ્રિકાટીકાસમલઙ્કૃતમ્

શ્રી વિપાકચન્દ્રિકા

[મઙ્ગલાચરણમ્]

માલિનીવૃત્તમ્-

પરમગુણગમીરં તીર્ણસંસારતીરં

વૃજિનધનસમીરં કોપવહેઃ સુનીરમ્ ।

ક્ષપિતમિદ્ શરીરં કાર્મણં યત્ કરીરં,

ભવિજનવરહીરં નૌમિ તં ધીરવીરમ્ ॥ ૧ ॥

[વસન્તતિલકાવૃત્તમ્]

આનન્તરાઽઽગમસુધારસનિર્જીરેણ,

સંસિચ્ય ધર્મતરુમત્ર શુભાલવાલમ્ ।

સ્વર્ગાપવર્ગસુખરાશિફલં પ્રદાય,

મોક્ષં ગતં તમિદ્ ગૌતમમાનમામિ ॥ ૨ ॥

[દ્રુતવિલમ્બિતવૃત્તમ્]

કમલકોમલમન્જુપદદ્વિકં, વિમલવોદિદવોધવિવોધકમ્ ।

મુખલસત્સહદોરકવસ્ત્રિકં, ગુરુવરં પ્રણમામિ વિશોધકમ્ ॥ ૨ ॥

(અનુષ્ટુબ્ધવૃત્તમ્)

વિપાકશ્રુતસૂત્રસ્ય, ભાવાર્થાનાં પ્રકાશિકા ।

વિપાકચન્દ્રિકા ટીકા, ઘાસીલાલેન તન્યતે ॥ ૪ ॥

અવતરણિકા—

इह खलु मिथ्यात्वाविरतिकषायादिमतां ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मकद-
र्थितानां प्राणिनां संसारे वैराग्यजननार्थं भगवताऽस्य विपाकसूत्रस्यार्थः प्रति-
बोधितः । कस्य कस्य कर्मणः कीदृशः कीदृशो विपाको भवतीति बोधेन वैरा-
ग्यमुत्पद्यते, वैराग्येण च परम्परया मोक्षसिद्धिः ॥

વિપાકશ્રુત સૂત્રકી વિપાકચન્દ્રિકા ટીકાકી અવતરણિકા કા હિન્દી અનુવાદ

સંસારસ્થ સમેસ્તે પ્રાણી, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ ઓર કષાય
આદિ કર્મબન્ધ કરાને વાલે કારણોં સે સદા સંતપ્ત એવં જ્ઞાનાવરણીય
આદિ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં સે નિરન્તર અત્યંત ત્રસ્ત હો રહે હૈં ।
સચ્ચી આત્મિક શાંતિ કયા હૈ ? ઇસ બાત કા ઉન્હેં જ્ઞાન નહીં હોતા
હૈ । ક્યોંકિ આત્મિક શાંતિ કા સચ્ચા ઉપાય એક વૈરાગ્ય હી હૈ ।
ઉસ વૈરાગ્ય સે વે સર્વથા પરાઙ્મુખ હૈં, અતઃ ઉન્હેં સંસાર સે વૈરાગ્ય
હો, ઇસલિયે ભગવાન ઇસ વિપાકશ્રુતસૂત્ર કા અર્થ પ્રકટ કરતે હૈં ।
ઇસમેં વે યહ સ્પષ્ટ કરેંગે કિ, કિસ ૨ કર્મ કાં કેસાર વિપાક હોતા
હૈ ? ઇસકે શ્રવણ સે જીવોં કો વૈરાગ્ય કી ઉત્પત્તિ હોગી, ઉસસે
અન્તમેં ઉન્હેં પરંપરાસંબંધ સે મુક્તિ કા લાભ ઓર સચ્ચી આત્મિક
શાંતિ કી પ્રાપ્તિ હોગી ।

વિપાકશ્રુતસૂત્રની વિપાકચન્દ્રિકા ટીકાની અવતરણિકાને ગુજરાતી અનુવાદ

સંસારમા રહેનારા તમામ પ્રાણીઓ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાય આદિ
કર્મબન્ધ કળવનારા કારણો વડે હમેશાં ખૂબ સતપ્ત, અને જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ
પ્રકારનાં કર્મોથી હમેશા ગ્રહીત અકળાયેલા થઈ રહ્યા છે સાચી આત્મશાંતિ કેવી
હોય ? તે વિષેનું તેને જ્ઞાન થતું નથી, કારણ કે આત્મિક શાંતિનો સાચો ઉપાય એક
વૈરાગ્ય જ છે તે વૈરાગ્યથી તે છવો હમેશા વિમુખ છે, તે કારણથી તેઓને સંસાર
ઉપરથી વૈરાગ્ય થાય તે માટે ભગવાન આ વિપાકશ્રુત સૂત્રનો અર્થ પ્રકટ કરે છે આ
સૂત્રમા તે આ સ્પષ્ટ કરશે કે, કયા કયા કર્મોનો કેવો કેવો વિપાક થાય છે ? એના
સાંભળવાથી છવોને વૈરાગ્યની ઉત્પત્તિ થશે અને છવટે તેને પરંપરાસમ્બંધથી મોક્ષનો
લાભ અને સાચી આત્મિક શાંતિ પ્રાપ્ત થશે

આસ્રવાત્ કર્માગમનં ભવતિ, આસ્રવશ્ચ-કાયવાઙ્મનસાં યોગઃ । સ

કર્મોં કે આને કા નામ આસ્રવ હૈ । આસ્રવ સે આત્મા મેં નવીનર જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કા આના હોતા હૈ, અર્થાત્-જીવ મિથ્યાદર્શન-આદિ-કર્મબન્ધક કારણોં સે નિરન્તર કાર્મણ-વર્ગણાઓં કો યોગોં દ્વારા સ્વીચતા રહતા હૈ । આગત કાર્મણ-વર્ગણાઉં, કષાય કે સંબંધ સે ભિન્નર જ્ઞાનાવરણીય-આદિ-રૂપ સે, સ્વાયે હુએ ભોજન કે પરિપાક કી તરહ પરિણત હોતી રહતી હૈં । મન, વચન ઓર કાય કી ક્રિયા કા નામ યોગ હૈ, ઓર વહી આસ્રવ હૈ ।

ભાવાર્થ-મન, વચન ઓર કાય કે દ્વારા આત્મા કે પ્રદેશોં મેં જો પરિસ્પન્દ (હલન-ચલન) હોતા હૈ, ઉસે યોગ કહતે હૈં । યોગ કે ત્રીન ભેદ હૈં-મનોયોગ, વચનયોગ ઓર કાયયોગ ।

મનોયોગ-મનકેનિમિત્ત સે આત્મા કે પ્રદેશોં મેં પરિસ્પન્દ હોના ।

વચનયોગ-વચન કે નિમિત્ત સે આત્મા કે પ્રદેશોં મેં પરિસ્પન્દ હોના ।

કાયયોગ-કાય કે નિમિત્ત સે આત્મા કે પ્રદેશોં મેં પરિસ્પન્દ હોના ।

કર્મોંનુ આવવું તેનું નામ આસ્રવ છે. આસ્રવ વડે કરીને આત્માને વિષે નવાં-નવાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં આવે છે, અર્થાત્-જીવ મિથ્યાદર્શન આદિ કર્મબન્ધ કરાવનારા કારણો વડે હમેશાં કર્મણુ વર્ગણુઓને યોગો દ્વારા જોયતો રહે છે, અને તે કર્મણુવર્ગણુઓ કષાયના સંબંધના કારણે બુદ્ધ બુદ્ધ જ્ઞાનાવરણીય-આદિ-રૂપથી આધેલા ભોજનના પરિપાકની માફક પકવ થતી રહે છે. મન, વચન અને કાયની જે ક્રિયા તેનું નામ યોગ છે, અને તેજ આસ્રવ છે.

ભાવાર્થ-મન, વચન અને કાય દ્વારા આત્માના પ્રદેશોમાં જે પરિસ્પન્દ (હલન-ચલન) થાય છે, તેને યોગ કહે છે. તે યોગના ત્રણ ભેદ છે-મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ.

મનોયોગ-મનના નિમિત્ત વડે આત્માના પ્રદેશોમાં જે હલન-ચલન થાય છે તે મનોયોગ છે, વચનના નિમિત્ત વડે આત્માના પ્રદેશોમાં જે હલન-ચલન થાય છે તે વચનયોગ છે અને કાયના નિમિત્ત વડે આત્માના પ્રદેશોમાં જે હલન-ચલન થાય છે તેને કાયયોગ કહે છે.

સામ્પરાયિકકર્માસ્રવભેદાઃ કિયન્તઃ ? इत्युच्यते-संपरैति=परिभ्रमति अस्मिन्ना-
 त्मेति संपरायः=चतुर्गतिकः संसारः, 'सम्' इति समन्ताद्भावे; 'परा' इति
 भ्रुगार्थे; स सम्परायः प्रयोजनमस्य कर्मण इति साम्परायिकं-संसारपरिभ्रमण-
 हेतुः । साम्परायिककर्मास्रवभेदाः-पञ्चेन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि, चत्वारः कषायाः
 क्रोधादयः, पञ्चाव्रतानि हिंसादीनि, पञ्चविंशतिः क्रियाः कायिक्यादयः ।

સમજના ચાહિયે, અર્થાત્ એક મધ્યમ સમય મેં હી સાતાવેદનીય કર્મ
 કે વંધ કી ચે ભિન્નર અવસ્થાએં હોતી હૈં, દૂસરે સમયોં મેં નહીં ।
 यह क्षीणमोह-केवली की अपेक्षा से कहा है, उपशान्त मोह की
 अपेक्षा से अनुत्तरविमानवासी देवों की ३३ तेतीस सागरोपमकी
 स्थिति है ।

સામ્પરાયિક આસ્રવ કે ભેદ-

ચતુર્ગનિરૂપ સંસાર કા નામ સંપરાય હૈ । यह संपराय ही जिस
 आस्रव का प्रयोजन हो वह साम्परायिक आस्रव है । संसारमें परि-
 भ्रमण करनेका जो कारण है वह साम्परायिक आस्रव है, इसके भेद-
 श्रोत्र-आदि पांच इन्द्रिय, क्रोधादिक ४ कषाय, हिंसादिक ५ अव्रत,
 कायिकी आदि २५ क्रियाएँ, इस प्रकार ३९ भेद हैं । दस आस्रव की
 विशेषता में ये नीचे लिखे भाव कारण हैं, अर्थात् संसारमें परि-
 भ्रमण कराने वाले इन कर्मों का बंध करने वाले सकषाय जीवों के
 कर्मबन्धन तुल्य ही होता हो सो बात नहीं है, किन्तु तीव्रभाव,

સમજવો જોઈએ અર્થાત્-એક મધ્યમ સમયમાં જ સાતાવેદનીય કર્મના બંધની એ
 તમામ ભિન્ન-ભિન્ન અવસ્થાઓ થાય છે, બીજા સમયોમાં થતી નથી. આ ક્ષીણમોહ
 કેવલીની અપેક્ષાથી કહેલું છે, ઉપશાન્તમોહની અપેક્ષાથી અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોની
 તેત્રીસ ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિ છે

સામ્પરાયિક આસ્રવના ભેદ

ચતુર્ગનિરૂપ સંસારનું નામ સંપરાય છે આ સંપરાય જ જે આસ્રવનું
 પ્રયોજન હોય તે સામ્પરાયિક આસ્રવ છે. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનું જે કારણ છે
 તે સામ્પરાયિક આસ્રવ છે તેના ભેદ શ્રોત્રઆદિ પાંચ ઇન્દ્રિયો, ક્રોધાદિક ચાર કષાય,
 હિંસાદિક પાંચ અવ્રત અને કાયિકી આદિ પચીસ ક્રિયાઓ આ પ્રમાણે ૩૯ આગણ-
 ચાલીસ ભેદ છે આ આસ્રવની વિશેષતામાં અહીં નીચે લખેલા ભાવ કારણ છે,
 અર્થાત્-સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવવાવાળા એ કર્મેના બંધ કરનાર સકષાય જીવોને
 કર્મબંધ તુલ્ય જ થઈ જાય છે તે વાત નથી, પરંતુ તીવ્રભાવ, મંદભાવ, મધ્યમભાવ,

સંસારપરિભ્રમણજનકં સામ્પરાધિકં કર્મ વધ્નતાં સકપાયજીવાનાં કિં તત્કર્મવન્ધસ્તુલ્ય એવ ભવતિ, ઉત તત્ર વિશેષઃ ? ।

ઉચ્યતે—અસ્તિ વિશેષઃ, જીવાનાં ઠિ પરિણામોઽનેકરૂપસ્તદ્ભેદાત્ કર્મ-વન્ધા નિયમતઃ પ્રતિવિશિષ્ટા એવ ભવન્તિ । તુલ્યા અતુલ્યાશ્ચ કર્મવન્ધા ભવન્તિ, ન તુ નિયમતસ્તુલ્યા એવ ભવન્તિ, નાપિ વા નિયમતોઽતુલ્યા એવ । કદાચિત્ કદાચિત્ તુલ્યપરિણામાનાં તુલ્યા અપિ ભવન્તિ, વિષમપરિણામાનામતુલ્યાશ્ચ ।

નનુ કતિવિધાસ્તે પરિણામા યેષાં વિશેષાઃ કર્મવન્ધાન્ વિશેષયન્તિ ? ।

ઉચ્યતે—તીવ્ર-મન્દ-મધ્યમભાવાસ્તથા જ્ઞાતભાવોઽજ્ઞાતભાવશ્ચ કર્મવન્ધાનાં વિશેષે હેતવો ભવન્તિ, એવં વીર્યવિશેષસ્તથાઽધિકરણવિશેષોઽપિ તત્ર હેતુઃ ।

તત્ર તીવ્રઃ=પ્રકૃષ્ટો ભાવઃ=પરિણામસ્તીવ્રભાવઃ, સ ચ સાતિશયઃ, તદ્-યથા-તીવ્રસ્તીવ્રતરસ્તીવ્રતમ ઇતિ । કારણભેદાત્ કાર્યભેદો ભવતિ, કાર્યભેદોઽપિ કારણભેદં જ્ઞાપયતિ, અતઃ પરિણામમાત્રાપેક્ષ્યા આત્મા કર્મ વધ્નાતિ । તથા

મન્દભાવ, મધ્યમભાવ, જ્ઞાતભાવ, અજ્ઞાતભાવ, વીર્યવિશેષ ઔર અધિકરણ-વિશેષ સે ઇસ આસ્રવ મેં વિશેષતા સ્થાની ગઈ હૈ । જીવોં કે પરિણામ જવ અનેકરૂપ હોતે હૈં તવ ઉનકે ભેદ સે આયે હુએ કર્મોં કા વંધ મી અનેક પ્રકાર કા હોતા હૈ—કમી તુલ્ય મી હોતા હૈ ઔર કમી અતુલ્ય મી હોતા હૈ, યહ નિયમ નહીં હૈ કિ તુલ્ય હી હો યા અતુલ્ય હી હો । તુલ્યપરિણામવાલે જીવોં કે કર્મોં કા વંધ તુલ્ય ઔર અતુલ્યપરિણામવાલે જીવોં કે કર્મોં કા વંધ અતુલ્ય મી હોતા હૈ । અત્યન્ત વઢે હુએ ક્રોધાદિ કષાયોં દ્વારા જો પ્રકૃષ્ટ-તીવ્રપરિણામ હોતે હૈં વે તીવ્રભાવ હૈં । “તીવ્રભાવ” યહ સામાન્ય શબ્દ હૈ । તીવ્ર, તીવ્રતર ઔર તીવ્રતમ ઇસ પ્રકાર ઇસ ભાવકી ૩ અવસ્થાઈ હોતી હૈં,

જ્ઞાતભાવ, અજ્ઞાતભાવ, વીર્યવિશેષ અને અધિકરણવિશેષથી એ અસ્રવમાં વિશેષતા માનવામાં આવી છે

જીવોના પરિણામ ત્યારે અનેકરૂપ થાય છે, ત્યારે તેના ભેદથી કર્મના બંધ પણ અનેક પ્રકારના થઈ જાય છે. ક્યારેક સમાન પણ હોય છે, અને ક્યારેક અસમાન પણ થાય છે. આ નિયમ નથી કે સમાન કે અસમાન જ હોય. સમાનપરિણામવાળા જીવોને કર્મોના બંધ સમાન અને અસમાનપરિણામવાળા જીવોને કર્મોના બંધ અસમાન પણ હોય છે, બહુજ વધેલા ક્રોધાદિક કષાયો દ્વારા જે પ્રકૃષ્ટ-તીવ્ર પરિણામ થાય છે તે તીવ્રભાવ છે. “તીવ્રભાવ” આ સામાન્ય શબ્દ છે. તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ એ પ્રમાણે આ ભાવની ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે, તેની ત્રણ અવસ્થાઓ થવાનું કારણ.

મન્દભાવઃ—સ્વલ્પપરિણામસ્તસ્માન્ન સ્વલ્પ એવ કર્મવિશેષોઽવશ્યંભાવી । આન્તરઃ પરિણામો યદા મૃદુર્ભવતિ, તદા કર્મવન્ધોઽપિ સ્વલ્પપરિણામાપેક્ષત્વાન્મૃદુરેવ ભવતિ, તત્ર ન કદાચિત્ત્ તીવ્રભાવતુલ્યો વન્ધઃ । મન્દભાવોઽપિ સાતિગયઃ, તદ્-

इसकी इन तीन अवस्थाओं के होनेका कारण कारणभेद है । कषायों के अंश भी अनेक प्रकार के हैं । इन तमाम अंशों का समावेश इन तीनों अवस्थाओं में हो जाना है । इसी प्रकार जब तीव्र, तीव्रतर और तीव्रतम परिणाम जीवों के होते हैं तो उस समय उन परिणामों की अपेक्षा से होने वाले आस्रव में भी तीव्र, तीव्रतर और तीव्रतम ये तीन अवस्थाएँ होती हैं । तीव्र परिणामों से उपार्जित आस्रव तीव्र, और तीव्रतर परिणामों से उपार्जित आस्रव तीव्रतर, एवं तीव्रतम परिणामों से उपार्जित आस्रव तीव्रतम होगा । स्थिति-बंध में भी इस प्रकार से अन्तर समझ लेना चाहिये । स्वल्पपरिणाम से—कषायों की मंदता से जो भाव होते हैं वे मंदभाव हैं । इन में भी मन्द, मन्दतर और मन्दतम ये अवस्थाएँ हुआ करती हैं । इन मंदभावों की अपेक्षा से भी आस्रव में मन्द, मन्दतर और मन्दतम इस प्रकार की ३ तीन अवस्थाएँ होंगी । अर्थात् मंदभावों से उपार्जित आस्रव भी मंद होगा, एवं मन्दतर और मन्दतम परिणामों से उपार्जित मंदतर और मंदतम होगा । तीव्रभावों से जिस प्रकार आस्रव में तीव्रता आती है, उसी प्रकार मंदभावों से उपार्जित

કાન્ધાભેદ છે. કષાયોના અશના પણ અનેક પ્રકાર છે. એ તમામ અંશેનો સમાવેશ આ ત્રણ અવસ્થાઓમાં થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે જ્યારે તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ એ પરિણામ છવોને થાય છે ત્યારે તે સમયે તે પરિણામોની અપેક્ષાથી થવાવાળા આસ્રવમાં પણ તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ એ ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે. તીવ્ર પરિણામોથી ઉપર્જિત આસ્રવ તીવ્ર, અને તીવ્રતર પરિણામોથી ઉપર્જિત આસ્રવ તીવ્રતર એ પ્રમાણે તીવ્રતમ પરિણામોથી ઉપર્જિત આસ્રવ તીવ્રતમ થાય છે ન્ધિતિબંધમાં પણ આ પ્રમાણે અન્તર સમજ લેવું જોઈએ સ્વલ્પપરિણામથી—કષાયોની મદતાથી જે ભવ થાય છે તે મંદભાવ છે. તેમાં પણ મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ એ અવસ્થાઓ થયા કરે છે તે મંદભાવોની અપેક્ષાથી પણ આસ્રવમાં મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ આ પ્રમાણે ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે અર્થાત્—મંદભાવોથી ઉપર્જિત આસ્રવ પણ મંદ હોય છે. એ પ્રમાણે મંદતર અને મંદતમ પરિણામોથી ઉપર્જિત મંદતર અને મંદતમ થશે. તીવ્ર ભાવોથી જે પ્રમાણે આસ્રવમાં તીવ્રતા આવે છે તે પ્રમાણે

ભાવાર્થ—મન સે સંરંભ કરના, મનસે સમારંભ કરના, ઔર મનસે આરંભ કરના, વચન સે સંરંભ કરના, વચન સે સમારંભ કરના, વચન સે આરંભ કરના, કાય સે સંરંભ કરના, કાય સે સમારંભ કરના, કાય સે આરંભ કરના, ઇસ પ્રકાર સંરંભ આદિ કે યોગોં કે સાથ ૯ ભેદ હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર ‘મન સે સંરંભ કરના’ આદિ ૯ ભેદ, ઔર ‘મનસે સંરંભ કરને કી અનુમોદના કરના’ આદિ ૯ ભેદ; યે ૧૮ ભેદ હોતે હૈં । સવ મિલાકર ૨૭ ભેદ હોતે હૈં । યે હી ૨૭ ભેદ, પ્રકારાન્તર સે ઇસ પ્રકાર સમજ્ઞને ચાહિયે—મન સે સ્વયં સંરંભ કરના, મન સે દૂસરોં સે સંરંભ કરના, મન સે સંરંભ કરનેવાલોં કી અનુમોદના કરના, તથા વચન સે સંરંભ કરના, વચન સે સંરંભ કરના, ઔર વચન સે સંરંભ કરનેવાલોં કી અનુમોદના કરના, એવં કાય સે સંરંભ કરના, કાય સે સંરંભ કરના ઔર કાયસે સંરંભ કરનેવાલોં કી અનુમોદના કરના, ઇસ પ્રકાર યે ૯ ભંગ એક સંરંભ કે હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર સમારંભ ઔર આરંભ કે બી યોગોં કે દ્વારા ૧૮ ભંગ હોંગે, અતઃ પૂર્વોક્ત ૯ ઔર યે ૧૮ ઇસ પ્રકાર ૨૭ ભંગ હો જાતે હૈં । મન સે જો વ્યક્તિ સ્વયં સંરંભ

“સંરમ્મઃ સંકલ્પઃ, પરિતાપનયા મવેત્ સમારમ્મઃ ।

પ્રાણિવધસ્ત્વારમ્મઃ, ત્રિવિધો યોગસ્તતો જ્ઞેયઃ ॥”

ભાવાર્થ—મનથી સંરંભ કરવો, મનથી સમારંભ કરવો, મનથી આરંભ કરવો; વચનથી સંરંભ કરવો, વચનથી સમારંભ કરવો, વચનથી આરંભ કરવો; કાયથી સંરંભ કરવો, કાયથી સમારંભ કરવો, અને કાયથી આરંભ કરવો; આ પ્રકારે સંરંભ આદિના, યોગોની સાથે નવ ભેદ થાય છે. એજ પ્રકારે ‘મનથી સંરંભ કરાવવો’ આદિ નવ ભેદ, અને ‘મનથી સંરંભ કરવાની અનુમોદના કરવી’ આદિ નવ ભેદ, આ અઢાર ભેદો થાય છે. બીજા ભેદો મળીને સત્યાવીસ ભેદો થાય છે. એજ સત્યાવીસ ભેદો બીજા પ્રકારે આ રીતે સમજવા જોઈએ—મનથી સ્વયં સંરંભ કરવો, મનથી બીજા પાસે સંરંભ કરાવવો, મનથી સંરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન આપવું, તથા વચનથી સંરંભ કરવો, કરાવવો, અને અનુમોદન આપવું, તેમજ કાયથી સંરંભ કરવો, કરાવવો, અનુમોદન આપવું, એ પ્રમાણે ૯ નવ ભેદ એક સંરંભના થાય છે. એ પ્રમાણે સમારંભ અને આરંભના પણ યોગો દ્વારા ૧૮ અઢાર ભેદ થાય છે. તેથી પ્રથમનાં નવ-૯ અને બીજા ૧૮ અઢાર, એ પ્રમાણે સત્યાવીસ ભેદ થાય છે. જે વ્યક્તિ મનથી સ્વયં સંરંભ કરે છે તે કોઈ પણ દયાયના આવેશથી ન

(૨) અજીવાધિકરણં ચ સંક્ષેપતસ્તાવચ્ચતુર્વિધમ્, તદ્યથા-નિર્વર્તનાધિકરણં૧, નિક્ષેપાધિકરણં૨, સંયોગાધિકરણં૩, નિસર્ગાધિકરણં૪, ચેતિ । અજીવ-વિપયાન્ નિર્વર્તના - નિક્ષેપ-સંયોગ-નિસર્ગાન્ કુર્વન્ રાગદ્વેષવાન્ આત્મા સામ્પરાથિકં કર્મ વદ્ધાતિ ।

નિર્વર્ત્યમાનમજીવદ્રવ્યસંસ્થાનાદિકં નિર્વર્તના, તદ્રૂપમધિકરણં નિર્વર્તના-ધિકરણમ્, તદ્ દ્વિવિધમ્-મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણમ્ ૧, ઉત્તરગુણનિર્વર્તનાધિકરણં ૨

કરતા હૈ, વહ કિસી ન કિસી કષાય કે આવેશ સે હી કરેગા, વિના ઇસકે નહીં, ઇસલિયે મનસે યા વચન સે કિસી મી યોગ સે સંરંભાદિ કરતે સમય ક્રોધ આદિ ૪ ચાર કષાયોં મેં સે કિસી ન કિસી કષાય કા સદ્ભાવ હોને સે ઇસ ભાવાધિકરણ કે ૧૦૮ ભેદ હો જાતે હૈં । ઇસ પ્રકાર જીવાધિકરણ કા યહાં તક કથન કિયા ।

અવ અજીવાધિકરણ કા કથન કરતે હૈં—

યહ અજીવાધિકરણ સંક્ષેપ સે ૪ પ્રકાર કા હૈ—(૧) નિર્વર્તનાધિકરણ, (૨) નિક્ષેપાધિકરણ (૩) સંયોગાધિકરણ, ઔર (૪) નિસર્ગાધિકરણ । પ્રાણી, અજીવવિપયક ઇન ૪ અધિકરણોં કો કરતા હુઆ રાગદ્વેષ સે સમ્પન્ન હોકર સાંપરાથિક કર્મ કા બંધ કરતા હૈ ।

(૧) નિર્વર્તનાધિકરણ-રચના કે વિષયભૂત અજીવદ્રવ્ય કા જો સંસ્થાન આદિ હૈ વહ નિર્વર્તના હૈ । ‘નિર્વર્તના’ નામ રચના કા હૈ, રચનારૂપ અધિકરણ હી નિર્વર્તનાધિકરણ કહલાતા હૈ । મૂલ-

કરે છે, તે વિના તે થતો નથી એટલા માટે મનથી અથવા તે વચનથી કોઈ પણ યોગથી સરભાદિ કરવા સમયે ક્રોધ આદિ ચાર કષાયોમાંથી કોઈ એક કષાયનો સદ્ભાવ હોવાથી આ ભાવાધિકરણના એકસો આઠ (૧૦૮) ભેદ થાય છે આ પ્રમાણે જીવાધિકરણનો પ્રસંગ અહીં સુધી કહ્યો છે.

હવે અજીવાધિકરણ સંક્ષેપથી કહે છે —

આ અજીવાધિકરણ સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારનું છે— (૧) નિર્વર્તનાધિકરણ, (૨) નિક્ષેપાધિકરણ, (૩) સંયોગાધિકરણ અને (૪) નિસર્ગાધિકરણ પ્રાણી, અજીવ-વિષયક આ ચાર અધિકરણોને કરતાં કરતા રાગ-દ્વેષથી સમ્પન્ન થઈને સાંપરાથિક કર્મનો બંધ કરે છે.

(૧) નિર્વર્તનાધિકરણ-નિર્વર્તના અર્થાત્ રચનાના વિષયભૂત અજીવ દ્રવ્યનાં જે સંસ્થાન આદિક છે તે નિર્વર્તના છે. નિર્વર્તના નામ રચનાનું છે રચનારૂપ અધિકરણ-૪ નિર્વર્તનાધિકરણ કહેવાય છે. મૂલગુણ-નિર્વર્તના અને ઉત્તરગુણ-નિર્વર્તના,

ચ । અથ કિં નામ મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણમ્?, ઉચ્યતે—મૂલં ચાસૌ ગુણશ્ચ મૂલગુણઃ, મૂલમાદ્યં સંસ્થાનાખ્યો ગુણો મૂલગુણઃ, સ એવ નિર્વર્તનાધિકરણં મૂલગુણ-નિર્વર્તનાધિકરણમ્, મૂલગુણો હિ નિર્વૃત્તઃ સન્ અધિકરણીભવતિ કર્મબન્ધસ્ય । ઔદારિકાદીનાં પશ્ચવિધશરીરાણાં સ્વસ્વવર્ગણાપ્રાયોગ્યદ્રવ્યનિર્માપિતાનિ સંસ્થાનાનિ પ્રથમસમયાદારભ્ય મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણરૂપાણિ, બન્ધ-નિમિત્તત્વાત્ । તત્રૌદારિકશરીરસ્યાઙ્ગોપાઙ્ગશુદ્ધિકર્ણવેધાવયવસંસ્થાનાદિ, તથા વૈક્રિયશરીરસ્યાઙ્ગોપાઙ્ગ-કેશ-દશન-નસાદિકમ્, આહારકશરીરસ્ય ચાઙ્ગોપાઙ્ગ-

ગુણનિર્વર્તના ઔર ઉત્તરગુણનિર્વર્તના ઇસ પ્રકાર સે નિર્વર્તના કે ૨ ભેદ હૈં । “મૂલં ચાસૌ ગુણશ્ચ મૂલગુણઃ, મૂલમાદ્યં સંસ્થાનાખ્યો ગુણઃ મૂલગુણઃ” મૂલરૂપ ગુણ કા નામ મૂલગુણ હૈ । યહાં આદિ કા ઙ્ગો સંસ્થાન હૈ વહી મૂલગુણ કા વાચ્ય હૈ । વહ નિર્વર્તના કા અધિ-કરણ હોને સે મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણરૂપ સે કહા ગયા હૈ । રચના કા વિષયભૂત હુઆ યહ મૂલગુણ, કર્મબંધ કા અધિકરણ હોતા હૈ । ઔદારિક, વૈક્રિયિક, આહારક, તૈજસ ઔર કાર્મણ, ઇન પૌદ્ગલિક પાંચ શરીરોં કે આકાર, અપની ૨ વર્ગણારૂપ યોગ્ય દ્રવ્યોં સે રચે જાતે હૈં । યે આકાર હી કર્મબંધ કે કારણ હોને સે પ્રથમ સમય સે લેકર મૂલગુણનિર્વર્તના કે અધિકરણરૂપ હોતે હૈં । ઔદારિક-શરીર મેં હાથ-પૈર આદિ અંગ ઔર અંગુલિ વગેરહ ઉપાંગોં કી શુદ્ધિ કરના, કાન આદિ અવયવોં કા બીંધના, શરીરકે આકાર કા રચનાવિશેષ કરના, યહ ઔદારિક શરીર કી ઉત્તરગુણનિર્વર્તના હૈ । વૈક્રિયિક શરીર કે અંગ, ઉપાંગ, કેશ, દાંત ઔર નસ આદિ કી

આ પ્રમાણે નિર્વર્તનાના બે ભેદ છે. “મૂલં ચાસૌ ગુણશ્ચ મૂલગુણઃ, મૂલમાદ્યં સંસ્થાનાખ્યો ગુણઃ મૂલગુણઃ” અર્થાત્—મૂલરૂપ ગુણ તેનું નામ મૂલગુણ છે. અહીં આદિનું જે સંસ્થાન છે તે મૂલગુણનું વાચ્ય છે. તે નિર્વર્તનાનું અધિકરણ હોવાથી મૂલગુણ—નિર્વર્તનાધિકરણ કહેવાય છે. રચનાના વિષયભૂત થયેલ આ મૂલગુણ, કર્મબંધનો અધિકરણ થાય છે. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ, એ પૌદ્ગલિક પાંચ શરીરોનાં આકાર પોત-પોતાની વર્ગણારૂપ યોગ્ય દ્રવ્યોથી રચાય છે, એ આકારજ કર્મબંધનું કારણ હોવાથી પ્રથમ સમયથી લઈને મૂલગુણ—નિર્વર્તનાના અધિકરણરૂપ થાય છે. ઔદારિકશરીરમાં હાથ-પગ આદિ અંગોની, અને અંગુલી વગેરે ઉપાંગોની શુદ્ધિ કરવી. કાન આદિ—અવયવોને બીંધવું, શરીરના આકારનો રચનાવિશેષ કરવો તે ઔદારિકશરીરની ઉત્તરગુણનિર્વર્તના છે. વૈક્રિયશરીરના અંગ,

દિકમ્ ઉત્તરગુણનિર્વર્તનાધિકરણં વોધ્યમ્ , કાર્મણ-તૈજસ-શરીરયોરુત્તરગુણનિર્વર્તનાધિકરણં નાસ્ત્યેવ, તયોરજ્ઞોપાજ્ઞાઘભાવાત્ । તથા-વાઙ્મનોર્વર્ગણાયોગ્ય-દ્રવ્યનિર્માપિતૌ વાઙ્મનઃસંસ્થાનવિશેષૌ મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણમ્ , તથા પ્રાણાપાનવર્ગણાયોગ્યપુદ્ગલદ્રવ્યનિર્માપિતૌ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસાકારૌ મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણમ્ । एषां वागादीनामप्युत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं न समवत्येव, अज्ञोपाज्ञा-घभावात् । उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं काष्ठकर्म-पुस्तकर्म-चित्रकर्मादीनि । तत्र

રચના વહ વૈક્રિયશરીર કી ઉત્તરગુણનિર્વર્તના હૈ । एवं आहारकशरीर में जो अंग उपांग आदि की रचना है, वह भी उत्तरगुणनिर्वर्तना है । तैजस और कर्मण शरीर में उत्तरगुणनिर्वर्तना संभावित नहीं है, क्यों कि वहां पर अंग और उपांगों की रचना नहीं है । इसी प्रकार वचनवर्गणा एवं मनोवर्गणा से निष्पादित मन और वचन भी आकार-विशेष हैं, अतः ये मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरण ही हैं । उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणता इनमें नहीं आती है, क्योंकि उत्तरगुणनिर्वर्तना का संबंध अंग-उपांग आदि से है । प्राण और अपान (श्वासोच्छ्वास) के वर्गणायोग्य पुद्गलद्रव्य से निष्पन्न उच्छ्वास और निःश्वास-रूप आकार भी मूलगुणनिर्वर्तना है । श्वासोच्छ्वासमें भी उत्तरगુણનિર્વર્તનારૂપતા इसलिये संभवित नहीं है कि वहां पर अंग-उपांगादिक का अभाव है । भाव यह है कि—शरीर, मन और श्वासोच्छ्वास की रचना का होना . मूल-गुणनिर्वर्तना है । उत्तरगुणनिर्वर्તનાધિકરણ-કાષ્ટકર્મ, પુસ્તકર્મ और

ઉપાંગ, કેશ, દાંત અને નખ આદિની જે રચના તે વૈક્રિયશરીરની ઉત્તરગુણ-નિર્વર્તના છે. એજ પ્રમાણે આહારકશરીરમા જે અંગ-ઉપાંગ આદિની રચના છે તે પણ ઉત્તર-ગુણ-નિર્વર્તના છે તૈજસ અને કાર્મણ શરીરમા ઉત્તરગુણનિર્વર્તના સંભવિત નથી, કારણ કે અહીં અંગ અને ઉપાંગોની રચના નથી. એ પ્રમાણે વચનવર્ગણા અને મનોવર્ગણાથી નિષ્પાદિત મન અને વચન પણ આકારવિશેષ છે, તે કારણથી એ મૂલગુણ-નિર્વર્તનાધિકરણ જ છે ઉત્તરગુણ-નિર્વર્તનાધિકરણતા તેમા આવતી નથી, કારણ કે ઉત્ત-ગુણ-નિર્વર્તનાનો સળથ અંગ-ઉપાંગ આદિ સાથે છે પ્રાણ અને અપન (શ્વાસોર્ધ્વાસ)ના વર્ગણાયોગ્ય પુદ્ગલદ્રવ્યથી નિષ્પન્ન ઉર્ધ્વાસ અને નિઃશ્વાસરૂપ આકાર પણ મૂલગુણનિર્વર્તના છે શ્વાસોર્ધ્વાસમા પણ ઉત્તરગુણનિર્વર્તનારૂપતા એટલા માટે સંભવિત નથી કે ત્યાં અંગ-ઉપાંગાદિકનો અભાવ છે આનો ભાવ એ કે શરીર, મન અને શ્વાસોર્ધ્વાસની રચના થવી તે મૂલગુણનિર્વર્તના છે ઉત્તર-

કાષ્ટકર્મ—રથપુત્તલિકાદિકં, તન્નિર્માણં ચ । પુસ્તકર્મચિત્રકર્મણી અપિ સ્ત્રી-પુરુષાદીનામાકૃતેઃ પ્રતિકૃતિરુપે, તન્નિર્માણરુપે ચ । એવમન્યદપિ લેપ્યં, પત્રચ્છેદ્યં, જલકર્મ, ભૂકર્મેતિ ઉત્તરગુણનિર્વર્તનાધિકરણં બોધ્યમ્ । એવં કૃપાના-દિગતવધસ્થાનતા મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણં, તત્ર તીક્ષ્ણતોજ્જ્વલતાદિ ઉત્તરગુણ-નિર્વર્તનાધિકરણં જ્ઞેયમ્ ।

(૨) અથ નિક્ષેપાધિકરણમુચ્યતે—નિક્ષિપ્યતે=સ્થાપ્યતેઽસાધિતિ નિક્ષેપઃ=સ્થાપ્યઃ કથિદજીવપદાર્થ એવ, તદ્રૂપમધિકરણં નિક્ષેપાધિકરણમ્ । તત્તતુર્વિ-

ચિત્રકર્મ આદિ હૈં । અર્થાત્ કાષ્ટ, મિટ્ટી આદિ સે ચિત્ર વગૈરહ કી રચના કરના ઉત્તરગુણનિર્વર્તના હૈ । કાષ્ટ સે રથ, પુતલી આદિ કા બનાના કાષ્ટ-કર્મ હૈ । મિટ્ટી આદિ સે સ્ત્રી-પુરુષ આદિ કા ચિત્રણ (આકૃતિ) બનાના પુસ્તકર્મ હૈ । ફોટો વગૈરહ બનાના યહ ચિત્રકર્મ હૈ । હસી પ્રકાર લેપ્યકર્મ, પત્રચ્છેદ્યકર્મ, જલકર્મ, ઓર ભૂકર્મ આદિ સમસ્ત ચિત્રણ-ક્રિયાઈ, ઉત્તરગુણનિર્વર્તનાધિકરણ સમજની ચાહિયૈં । તલવાર આદિ મૈં જો મારને કી યોગ્યતા હૈ, અથવા તલવાર આદિ કી જો રચના હૈ વહ મૂલગુણનિર્વર્તના હૈ, ઉસમૈં તીક્ષ્ણતા, ઉજ્જ્વલતા આદિ કી રચના ઉત્તરગુણનિર્વર્તના હૈ ।

(૨) નિક્ષેપાધિકરણ હસ પ્રકાર હૈ—વસ્તુ કે રચને કા નામ નિક્ષેપ હૈ । અજીવપદાર્થ હી રચને યોગ્ય હોતા હૈ । નિક્ષેપરૂપ જો અધિકરણ હૈ વહ નિક્ષેપાધિકરણ હૈ । યહ ૪ પ્રકાર કા હૈ—(૧) અપ્રત્યુપેક્ષિતનિક્ષેપાધિકરણ, (૨) દુષ્પ્રમાર્જિતનિક્ષેપાધિકરણ, (૩)

શુણનિર્વર્તનાધિકરણ—કાષ્ટકર્મ, પુસ્તકર્મ અને ચિત્રકર્મ આદિ છે, અર્થાત્ કાષ્ટ, માટી આદિથી ચિત્ર વગેરેની રચના કરવી તે ઉત્તરશુણનિર્વર્તના છે. કાષ્ટથી રથ, પુતલી આદિનું બનાવવું તે કાષ્ટકર્મ છે, માટી આદિથી સ્ત્રી-પુરુષ આદિના ચિત્રાભણ (આકૃતિ) બનાવવી તે પુસ્તકર્મ છે, ફોટો વગેરે બનાવવું તે ચિત્રકર્મ છે એ પ્રમાણે લેપ્ય-કર્મ, પત્રચ્છેદ્યકર્મ, જલકર્મ અને ભૂકર્મ આદિ સમસ્ત ચિત્રાભણ ક્રિયાઓને ઉત્તરશુણનિર્વર્તનાધિકરણ સમજી લેવું જોઈએ તલવાર આદિમાં જે માગવાની યોગ્યતા છે, અથવા તલવાર આદિની જે રચના છે, તે મૂલશુણનિર્વર્તના છે તેમાં તીક્ષ્ણતા, ઉજ્જ્વળતા આદિની રચના તે ઉત્તરશુણનિર્વર્તના છે.

(૨) નિક્ષેપાધિકરણ આ પ્રમાણે છે —વસ્તુને રાખવાનું નામ નિક્ષેપ છે, અણુવ પદાર્થ જે રાખવા યોગ્ય છે, નિક્ષેપરૂપ જે અધિકરણ છે તે નિક્ષેપાધિકરણ

ધમ્-અપ્રત્યુપેક્ષિતનિક્ષેપાધિકરણં ૧, દુષ્પ્રમાર્જિતનિક્ષેપાધિકરણં ૨, સહસા-
નિક્ષેપાધિકરણમ્ ૩, અનામોગનિક્ષેપાધિકરણં ૪ ચેતિ । ચક્ષુષાઽનવલોકિતે ભૂપ્રદેશે
નિક્ષેપ્યસ્ય=સ્થાપનીયસ્ય વસ્ત્રપાત્રાદેર્નિક્ષેપઃ=સ્થાપનમ્ અપ્રત્યુપેક્ષિતાધિકરણમ્ ૧ ।
પ્રત્યવેક્ષિતેઽપિ ભૂપ્રદેશે દુષ્પ્રમાર્જિતે, રજોહરણેનાઽપ્રમાર્જિતે વા નિક્ષેપઃ=
સ્થાપનં દુષ્પ્રમાર્જિતાધિકરણમ્ । એકસ્મિન્ સ્થાને ત્રિઃપ્રમાર્જનેન સુપ્રમાર્જિતં
ભવતિ, તદ્વિપરીત દુષ્પ્રમાર્જિતમ્ ૨ । અપ્રત્યુપેક્ષિત-દુષ્પ્રમાર્જિતદેશે શત્યભાવાત્
સહસા નિક્ષેપઃ સહસાનિક્ષેપાધિકરણમ્ ૩ । અનામોગોઽત્યન્તવિસ્મૃતિઃ, યસ્યૈવ-

સહસાનિક્ષેપાધિકરણ, ઓર (૪) અનામોગનિક્ષેપાધિકરણ ।

વિના દેરે જમીન પર રરવને યોગ્ય વસ્ત્ર એવ પાત્રાદિક ઉપ-
કરણકા રરવના અપ્રત્યુપેક્ષિતનિક્ષેપાધિકરણ હૈ ૧ । દેરવ કર કે મી,
વિના અચ્છી તરહ પૂંજે, અથવા નહીં પૂંજે સ્થાન પર વસ્ત્ર-પાત્રાદિક કા
રરવના-યતનારહિત હોકર વસ્તુ રરવના-વહ દુષ્પ્રમાર્જિતનિક્ષેપાધિકરણ
હૈ । રરવને યોગ્ય સ્થાન કો કમસે કમ રજોહરણ દ્વારા ૩ વાર
પૂંજના ચાહિયે તમી વહ સુપ્રમાર્જિત હોતા હૈ, અન્યથા વહ દુષ્પ્ર-
માર્જિત હૈ ૨ । પ્રતિલેખના ઓર અચ્છી તરહ પ્રમાર્જના કિયે વિના
ભૂમિપર શક્તિ કે અભાવ સે સહસા-એકદમ હી વસ્ત્ર-પાત્રાદિક કા
રરવ દેના-વહ સહસાનિક્ષેપાધિકરણ હૈ ૩ । અત્યન્ત વિસ્મૃતિ કા નામ
અનામોગ હૈ, જિસે ઇતની મી સ્મૃતિ નહીં રહતી હૈ કિ સુજ્ઞે યે
વસ્ત્ર-પાત્રાદિક અચ્છી તરહસે પ્રતિલેખિત ઓર પ્રમાર્જિત કિયે ગયે

છે તે ચાર પ્રકારના છે-(૧) અપ્રત્યુપેક્ષિત-નિક્ષેપાધિકરણ, (૨) દુષ્પ્રમાર્જિત-નિક્ષે-
પાધિકરણ, (૩) સહસા-નિક્ષેપાધિકરણ, અને (૪) અનામોગ-નિક્ષેપાધિકરણ

નજરે ળગળર જોયા વિના જમીન ઉપર, રાખવા યોગ્ય વસ્ત્ર અને પાત્રાદિક
ઉપકરણને રાખવું તે અપ્રત્યુપેક્ષિત-નિક્ષેપાધિકરણ છે (૧) સારી રીતે જોયું હોય
તો પણ સારી રીતે પૂંજ્યા વિના અથવા તો પૂંજ્યા વિનાના સ્થાન પર વસ્ત્ર-
પાત્રાદિક રાખવા, યતનારહિત થઇને કોઇ પણ વસ્તુ રાખવી તે દુષ્પ્રમાર્જિત-
નિક્ષેપાધિકરણ છે વસ્ત્ર-પાત્રાદિક રાખવા યોગ્ય સ્થાનને ઓછામાં ઓછું ત્રણ વખત
રજોહરણ વડે પૂંજવું જોઇએ, ત્યારે તે સુપ્રમાર્જિત થાય છે તેમ કયાં વિના તે
દુષ્પ્રમાર્જિત છે (૨) પ્રતિલેખના અને સારી રીતે પ્રમાર્જના કયાં વિના જમીન ઉપર
શક્તિના અભાવથી સહસા-એકદમ વસ્ત્ર-પાત્રાદિકને રાખી દેવું તે સહસા-નિક્ષેપાધિ-
કરણ છે (૩). અત્યંત વિસ્મૃતિ-તદ્વન ભૂલી જવું, તેનું નામ અનામોગ છે જેથી
કરીને એટલી યાદી પણ નથી રહેતી કે :-મારે આ વસ્ત્ર-પાત્રાદિકને સારી રીતે
પ્રતિલેખના-પડિલેખન અને પ્રમાર્જિત કરેલા સ્થાન પરજ રાખવાં જોઇએ; તેના દ્વારા

मपि स्मरणं नास्ति—‘मया प्रत्यवेक्षिते सुप्रमार्जिते च देशे निक्षेपव्यम्’ इति; तेन यो निक्षेपः क्रियते तदनाभोगनिक्षेपाधिकरणम् ४ ।

(३) संयोजनं संयोगः= मिश्रणम्, एकत्वीकरणं वा, तद्रूपमधिकरणं—संयोगाधिकरणम् । तद् द्विविधम्—भक्तपानसंयोगाधिकरणम्, उपकरणसंयोगाधिकरणं चेति । तत्र भक्तम् अशन—खाद्य—स्वाद्यभेदात् त्रिधा । तस्य संयोजनं=पात्रे मुखे वा व्यञ्जन—गुडोपदंश—फल—शाकादिना सह मिश्रणम् एकत्वीकरणं वा, तथा—पानस्य द्राक्षा—दाडिमपानकादेरपि प्रासुकजलारनाला—देश्च खण्डशर्करामरिचादिभिः सह पात्रे मुखे वा संयोजनं तत् । उपकरण—

स्थान पर ही रखना चाहिये, उसके द्वारा जो उनका निक्षेप किया जाता है वह अनाभोगनिक्षेपाधिकरण है, अर्थात् किसी वस्तु को योग्य स्थानमें न रखकर बिना प्रतिलेखित, बिना प्रमार्जित किये कहीं भी रख देना अनाभोगनिक्षेपाधिकरण है ४ ।

(३) संयोगाधिकरण—मिला देने का नाम अथवा एकमेक करने का नाम संयोग है । इस रूप जो अधिकरण है । वह संयोगाधिकरण है । यह भी दो प्रकार का है—(१) भक्तपानसंयोगाधिकरण, (२) उपकरणसंयोगाधिकरण । अशन, खाद्य और स्वाद्य के भेद से भक्त ३ प्रकार का है । पात्र में अथवा मुख में व्यञ्जन, गुड, फल और शाक आदि के साथ भक्त—भोजन को मिलाना, अथवा भोजन को इनके साथ एकमेक करना वह भक्तसंयोगाधिकरण है । इसी प्रकार पीने योग्य द्राक्षा, दाडिम आदि के रस, एवं अन्य प्रासुक जल, आरनाल (कांजी) आदि को मिश्री, शर्कर और

ये तेना निक्षेप करवामा आवे छे ते अनाभोग—निक्षेपाधिकरण छे, अर्थात्—कोछ पणु वस्तुने योग्य स्थान पर नहि राખतां प्रतिलेखित कर्या विना अने प्रमार्जित कर्या विना गमे त्यां राખी हेवुं ते अनाभोग—निक्षेपाधिकरण छे (४)

(३) संयोगाधिकरण—मेगवी हेवुं तेनु नाम अथवा तो जे वस्तुने एकमेक करी हेवुं तेनु नाम संयोग छे. संयोगइय जे अधिकरण छे ते संयोगाधिकरण छे, तेना पणु जे प्रकार छे—(१) लक्तपान—संयोगाधिकरण, (२) उपकरण—संयोगाधिकरण. अशन, खाद्य अने स्वाद्यना लेह्यी लक्तना त्रण प्रकार छे. पात्रमां अथवा मुखमां व्यञ्जन, गोण, गुण अने शाक आदिनी साथे लक्त—लोणनने मेगवी हेवुं, अथवा लोणनने तेनी साथे एकत्रित करी हेवुं ते लक्तसंयोगाधिकरण छे. जे प्रमाणे पीवा योग्य द्राक्ष, दाडिम आदिने रस, तेमज अन्य प्रासुक पाणी, आरनाल—कांज आदिने भांड, साकर अने भरी

संयोगाधिकरणं तु-उपकरणस्य वस्त्रपात्रादेः रक्तपीतादिवर्णैः, तत्प्रान्तभागस्य च गोमार्थं वस्त्रान्तरादिभिश्च नानावर्णसूत्रैश्च सह संयोजनम् ।

(४) निसर्जनं निसर्गः= त्यागः-उज्ज्वलम्, तद्रूपमधिकरणं निसर्गाधिकरणम् । तत् त्रिविधम्-कायनिसर्गाधिकरणं १, वाङ्निसर्गाधिकरणं २, मनोनिसर्गाधिकरणम् ३-इति । तत्र कायनिसर्गः कः पदार्थः ? इति चेत्, उच्यते-कायः= शरीरम् औदारिकादि, तस्य निसर्गो=न्यायापेतमुज्ज्वलम्=अविधिना त्यागः, न्वयमेव वस्त्रपाटनाग्निजलप्रवेगोद्वन्धनादिमिरिति भावः । वाङ्निसर्गः=वाचो-

मिर्च आदि के साथ पात्रमें या झुल में मिश्रित करना वह पान-संयोगाधिकरण है । अर्थात्-आहार-पानी आदि को दूसरे आहार-पानी आदि के साथ मिलाना वह भक्षणपानसंयोगाधिकरण है १ । वस्त्र-पात्र आदि का रक्त, पीन आदि वर्णों के साथ, तथा शोभा के निमित्त उसके प्रान्तभाग को अन्य दूसरे वस्त्रों के साथ, तथा अनेक वर्ण के धागों के साथ युक्त करना सो उपकरणसंयोगाधिकरण है २ ।

(४) निसर्गाधिकरण-त्याग अथवा छोड़ने का नाम निसर्ग है । निसर्गरूप अधिकरण का नाम निसर्गाधिकरण है । यह तीन प्रकार का है-(१) कायनिसर्गाधिकरण, (२) वाङ्निसर्गाधिकरण, और (३) मनोनिसर्गाधिकरण । औदारिक आदि शरीर का अविधिरूप से त्याग करना-शस्त्र आदि से घात कर उसका त्यागना, अग्नि में गिरकर जल जाना, जल में डूबकर मर जाना, गले में फांसी लगाकर अपनी हत्या कर लेना आदि लोकविरुद्ध अपमृत्यु के कारणों से

आदिनी साथे पात्रमा अथवा सुण्णमां मेणवी देवुं, ते पानसंयोगाधिकरणं छे, अर्थात् आहार पानी अदिने पीन आहार-पानी वगेदनी साथे मेणवी देवुं ते लक्षतपान संयोगाधिकरण छे, वस्त्र-पात्र आदिने लाल, पीला आदि रंगोनी साथे तथा शोभा भाटे तेन अक्ष भागने पीन वस्त्रोनी साथे तथा अनेक रंगवाणा दोराओनी साथे लेदी देवुं ते उपकरण-संयोगाधिकरण छे.

(४) निसर्गाधिकरण-त्याग करवो अने छोड़ी देवुं तेनुं नाम निसर्ग छे, निसर्गरूप अधिकरणु नाम निसर्गाधिकरण छे, अने ते त्रय प्रकारना छे, (१) कायनिसर्गाधिकरण, (२) वाङ्निसर्गाधिकरण, (३) अने मनोनिसर्गाधिकरण औदारिक आदि शरीर अविधिना त्याग करवो-शस्त्र आदिनी घात करीने त्याग करवो, अग्निमां पडीने ल, पानीमां डूबीने मरवुं, गणमां फांसी नांभी पोतानी हत्या करवी-व

અપિ ત્યાગઃ, પ્રેરણં શાસ્ત્રોપદેશાદૃતે, इति भावः । मनोनिर्गर्गः= मनसो दुष्प्रवृत्तिः ।
અત્ર બહિર્વ્યાપારાપેક્ષયા શરીરાદીનામજીવનિસર્ગાધિકરણત્વમુક્તમ્ । જીવાધિ-
કરણે ચાત્મનઃ પરિસ્પન્દરૂપાન્તર્વ્યાપારાપેક્ષયા મનોવાક્યાનાં ગ્રહણમ્,
મૂલગુણનિર્વર્તનાધિકરણે સંસ્થાનમાત્રં તેષામિતિ વિશેષઃ ।

શરીર કા સ્વયં વિનાશ કરના સો કાયનિસર્ગાધિકરણ હૈ ૧ । વચન
કી દુષ્પ્રવૃત્તિ કરના-દૂસરોં કો હિંસાદિક પાપકર્મ કરને કી ઓર
ઉપદેશ દ્વારા પ્રેરિત કરના વહ વાઙ્નિસર્ગાધિકરણ હૈ ૨ । માનસિક
દુષ્પ્રવૃત્તિ કા નામ મનોનિસર્ગાધિકરણ હૈ ૩ । યહાં બાહ્યવ્યાપારકી
અપેક્ષા સે મન, વચન ઓર કાય મેં અજીવાધિકરણતા કહી ગયી
હૈ । જીવાધિકરણ મેં આત્મા કે પરિસ્પન્દરૂપ અન્તર્વ્યાપાર કી અપેક્ષા
સે મન, વચન ઓર કાય કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । મૂલગુણનિ-
ર્વર્તના મેં મન, વચન ઓર કાય કા આકારમાત્ર ગૃહીત હુઆ હૈ ।

ભાવાર્થ—અજીવાધિકરણ કે ભેદરૂપ મૂલગુણનિર્વર્તના મેં
તથા નિસર્ગાધિકરણ મેં, એવં જીવાધિકરણ કે ૧૦૮ ભેદોં મેં મન,
વચન, ઓર કાય કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, અતઃ ઇસ પ્રકાર ઇનકે ગ્રહણ
કરને સે પુનરુક્તિ-દોષ કા પ્રસંગ હોતા હૈ, ઇસ પ્રકાર કી આશંકા
કા પરિહાર કરને કે લિયે ટીકાકાર કહતે હૈં કિ-એસી આશંકા
નહીં કરની चाहिये; क्यों कि अजीवाधिकरण के भेदरूप निर्गर्ग-

લોકવિરુદ્ધ અપમૃત્યુના અકારણેથી પોતાના શરીરનો નાશ કરવો, તે કાયનિસર્ગાધિકરણ છે
૧. વચનની માઠી પ્રવૃત્તિ કરવી, બીજા માણસોને હિંસાદિક પાપકર્મ કરવાનો ઉપદેશ
આપી પ્રેરણા કરવી તે વાઙ્નિસર્ગાધિકરણ છે ૨. માનસિક માઠી પ્રવૃત્તિનું નામ મનો-
નિસર્ગાધિકરણ છે ૩ અહીં બાહ્ય વ્યાપારની અપેક્ષાથી મન, વચન અને કાયમાં
અજીવાધિકરણતા કહેવામાં આવે છે. જીવાધિકરણમાં આત્માના હલન-ચલનરૂપ અન્ત-
ર્વ્યાપારની અપેક્ષાથી મન, વચન અને કાયનું ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે. મૂલગુણ-
નિર્વર્તનામાં મન, વચન અને કાયના આકારમાત્રનું ગ્રહણ કર્યું છે

ભાવાર્થ—અજીવાધિકરણના ભેદરૂપ મૂલગુણ નિર્વર્તનામાં, તથા નિસર્ગાધિ-
કરણમાં, અને જીવાધિકરણના ૧૦૮ ભેદસો આઠ ભેદોમાં મન, વચન અને કાયને ગ્રહણ
કરવામાં આવેલ છે, એટલા માટે એ પ્રમાણે તેના ગ્રહણ કરવાથી પુનરુક્તિ દોષ
આવવાનો પ્રસંગ બને છે. આ પ્રકારની જે શંકા થાય છે તેના પરિહાર કરવા માટે
ટીકાકાર કહે છે કે-એવી શંકા નહિ કરવી જોઈએ, કારણ કે અજીવાધિકરણના ભેદરૂપ
નિસર્ગાધિકરણમાં મન, વચન અને કાયના બાહ્ય વ્યાપારને જ ગ્રહણ કરવામાં
આવ્યો છે; મન, વચન અને કાયરૂપ યોગનું ગ્રહણ કર્યું નથી. મનની, વચનની

સામ્પરાયિકં કર્મ જ્ઞાનાવરણીયાદ્યવિધમ્ ।

“અકષાયજીવસ્ય ઈર્યાપથસ્યૈવ કર્મણ આસ્રવો ભવતિ, ન તુ સામ્પરાયિકસ્યે”-તિ યદુક્તં, તત્ર કિં નામ ઈર્યાપથં કર્મેતિ?, ઉચ્યતે-ઈરણમ્ ઈર્યા=આગમાનુસારિણી ગતિઃ, સૈવ પન્થાઃ=માર્ગઃ પ્રવેશે यस્ય કર્મણસ્તદીર્યાપથમ્।

ધિકરણ મેં મન, વચન ઓર કાય કે બાહ્ય વ્યાપાર કા હી ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ, મન-વચન-કાયરૂપ યોગ કા નહીં । મન કી, વચન કી ઓર કાય કી બાહ્ય દુષ્પ્રવૃત્તિ હી વહાં ગૃહીત હુઈ હૈ । નિર્વર્તનાધિકરણ મેં મન, વચન ઓર કાય કે આકાર કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, મન, વચન ઓર કાય કી પ્રવૃત્તિ કા નહીં । જીવાધિકરણ મેં મન, વચન ઓર કાયરૂપ યોગ કો, જો આત્મા કે પ્રદેશોં કા પરિસ્પન્દરૂપ અન્તરંગ પરિણામ હૈ, ગ્રહણ ક્રિયા હૈ । યોગ ક્યા હૈ ? ઇસ વિષય કા ખુલાશા પીછે ક્રિયા જા ચુકા હૈ ।

આઠ પ્રકાર કા જો જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ હૈ વહી સામ્પરાયિક કર્મ હૈ ।

જો જીવ કષાય સે રહિત હૈં ઉનકે ઈર્યાપથકર્મ કા આસ્રવ હોતા હૈ, સામ્પરાયિકકર્મ કા નહીં !”-યહ જો વાત પહિલે કહી હૈ સો ઈર્યાપથકર્મ ક્યા હૈ ?-ઇસ પ્રકાર કી જિજ્ઞાસા કા સમાધાન કરને નિમિત્ત ટીકાકાર કહતે હૈં કિ-“ઈરણમ્ ઈર્યા=આગમાનુસારિણી ગતિઃ, સૈવ પન્થાઃ=માર્ગઃ પ્રવેશે यस્ય કર્મણઃ, તદીર્યાપથમ્” આગમકી વિધિકે અનુસાર જો ગમન હોતા હૈ વહ ઈર્યા હૈ, યહ ઈર્યા હી જિસ

અને કાયની બાહ્ય માઠી પ્રવૃત્તિનેજ ત્યા સ્વીકારવામા-ગ્રહણ કરવામા આવી છે નિર્વર્તનાધિકરણમા મન, વચન અને કાયના આકારને ગ્રહણ કરેલ છે મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિનું ગ્રહણ નથી જીવાધિકરણમા મન, વચન અને કાયરૂપ યોગ, કે જે આત્માના પ્રદેશોના હલન-ચલનરૂપ અન્તરંગ પરિણામ છે, તેનું ગ્રહણ કર્યું છે. યોગ એ શું છે ? એ વિષયનો ખુલાસો પાછળ કરવામાં આવ્યો છે.

આઠ પ્રકારના જે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ છે, તે સામ્પરાયિક કર્મ છે

“જે જીવ કષાયથી રહિત છે તેને ઈર્યાપથકર્મનો આસ્રવ થાય છે, સામ્પરાયિક કર્મનો થતો નથી”-એ વાત જે પ્રથમ કહી છે તે ઈર્યાપથ કર્મ શું છે ? એ પ્રકારની જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવા માટે ટીકાકાર કહે છે કે.—“ઈરણમ્ ઈર્યા=આગમાનુસારિણી ગતિઃ સૈવ પન્થાઃ=માર્ગઃ પ્રવેશે यस્ય કર્મણઃ, તદીર્યાપથમ્” આગમની વિધિપ્રમાણે જે ગમન થાય છે તે ઈર્યા છે તે ઈર્યા જે કર્મના આગમનનો

गतिरत्रोपलक्षणमात्रं योगमात्रप्रत्ययत्वात् । गच्छतस्तिष्ठतो वा कषाय-
रहितजीवस्य त्रिसमयस्थितिको बन्धो भवति । अकषायो द्विविधः—वीतरागः
सरागश्च । तत्र वीतरागस्त्रिविधः—उपशान्तमोहः, क्षीणमोहः, केवली च ।
तत्र क्षीणमोह—केवलिनौ सर्वथोन्मूलितघातिकर्मराशिकौ । सरागस्तु—संज्वलन-
कषायवानपि यः खल्वविद्यमानोदयः सोऽकषाय एव ।

साम्परायिकेर्यापथकर्मबन्धा नियमेन प्रतिविशिष्टा एव भवन्तीत्युक्तम्,

कर्म के आगमन का मार्ग है वह ईर्यापथकर्म है। ईर्यापथकर्म के आने
में जो ईर्या को कारण रूप से कहा है वह सिर्फ उपलक्षण मात्र है,
अर्थात् ईर्यापथ कर्मका आस्रव केवल योग से ही होता है, कषाय
से नहीं। वह योगी चाहे चल रहा हो, चाहे बैठा हो, उसके तीन
समय की स्थितिवाला ईर्यापथ कर्म का आस्रव ही होगा, साम्परायिक
कर्म का आस्रव नहीं; और उसी का बन्ध होगा। अकषायी—जिनके कषाय
का उदय नहीं है ऐसे जीव दो प्रकार के होते हैं—एक सरागी और दूसरे
वीतरागी। उपशान्तमोहगुणस्थानवाले, क्षीणमोहगुणस्थानवाले और
केवली, ये तीन जीव सर्वथा कषाय से रहित हैं, क्यों कि कषाय
का उदय १० वें गुणस्थान तक ही होता है, आगे के गुणस्थानों में
नहीं। सरागी जीव यद्यपि संज्वलनकषाययुक्त भी होते हैं फिर
भी जिनके इसका उदय नहीं है वे जीव भी उनके उदयाभावकी
अपेक्षा कषायरहित ही माने गये हैं।

साम्परायिक और ईर्यापथ-कर्म का बंध जीवों के नियम से

मार्ग छे ते धर्यापथकर्म छे धर्यापथकर्मना आववाभां जे धर्याने कारणरूपं कहेल ते
केवल उपलक्षण मात्र छे, अर्थात् धर्यापथकर्मना आस्रव केवल योगी न थाय छे, कषायी
नहि। ते योगी धर्या सुगुण आले अथवा ते जेठा रहे ते पण तेने त्रणु समयनी
स्थितिवाणे। धर्यापथकर्मना आस्रव लागशे न, पण साम्परायिक कर्मना आस्रव लागशे
नहि; अने तेना न बंध थशे। अकषायी—जेने कषायने उदय नथी ओवा—जुवो जे प्रकारना
होय छे—(१) ओक सरागी, अने (२) भीले वीतरागी उपशान्तमोह—गुणस्थानवाणा,
क्षीणमोह—गुण—स्थानवाणा अने केवली, जे त्रणु जुवो सर्वथा कषायी रहित छे,
कारण के कषायने उदय दशमा गुणस्थान सुधी न होय छे, पण आगणना गुणस्थानां
थतो नथी। सरागी जुव जे के संज्वलनकषाययुक्त पण होय छे; ते पण जेने तेना
उदय नथी ते जुव पण तेना उदयाभावनी अपेक्षायी कषायरहित न मानवाभां
आवेल छे।

અથ તસ્ય સામ્પ્રાયિકસ્યેર્યાપથસ્ય ચ કર્મણઃ પરિણામઃ ફલં ચ વિપાક
 ઇત્યુચ્યતે, સ ચ-ઉદયો વેદના ચેત્યુભયરૂપઃ । તન્ન-ઉદયઃ=ઉદયાવલિકાપ્રવેશઃ,
 વેદના=રસાનુભવઃ । તત્ કર્મ પીડાનુગ્રહાવાત્મનઃ પ્રદાય શુક્તમક્તાદિવિકાર-
 વન્નિવર્તતે= નિઃસરતિ, અવસ્થાનહેત્વસદ્ભાવાત્ । અત્રેદમુક્તં ભવતિ-વિપાકાત્
 કર્મણો નિર્જરા=આત્મપ્રદેશેભ્યઃ પરિપતનં ભવતિ । દેશતઃ કર્મક્ષયો નિર્જરા,

વિશિષ્ટ હી હોતા હૈ, અર્થાત્ સામ્પ્રાયિક કર્મ કા વંધ કષાયસહિત
 જીવોં કે હોને સે ઉસમેં સ્થિતિવંધ ઓર અનુભાગવંધ વિશિષ્ટ હોતા
 હૈ, પરન્તુ ઈર્યાપથ કર્મ કે આસ્રવ મેં કષાય કા સર્વથા અભાવ હોને સે
 સ્થિતિ ઓર અનુભાગવંધ નહીં હોતા, સિર્ફ પ્રકૃતિવંધ ઓર પ્રદેશ-
 વંધ હી હોતા હૈ । હન દોનોં પ્રકાર કે કર્મોં કા જો પરિણામ એવં
 ફલ હૈ ઉસકા નામ વિપાક હૈ । યહ વિપાક ઉદય ઓર વેદના હસ
 રૂપ સે દો પ્રકારકા હોતા હૈ । ઉદયાવલિ મેં કર્મોં કા પ્રવેશ હોના-
 સ્થિતિ કો પૂરી કરકે ફલ દેના, ઉદય હૈ । રસાનુભવ કા નામ વેદના
 હૈ । ઉદય ઓર વેદના-અવસ્થારૂપ વિપાકવાલા કર્મ આત્મા કી પીડા
 ઓર અનુગ્રહરૂપ ફલ દેકર સ્વાયે હુએ ભોજન કે વિકૃત પરિપાક કી
 તરહ બાદ મેં જ્ઞડ જાતા હૈ-આત્મા સે દૂર હો જાતા હૈ, ફિર વહાં
 અપની સ્થિતિ પૂરી હો જાને સે ઠહરતા નહીં હૈ । કહને કા તાત્પર્ય
 યહ હૈ-વિપાક સે કર્મોં કી નિર્જરા હોતી હૈ-કર્મોં કા થોડાર
 આંશિકરૂપ સે આત્મા કે પ્રદેશોં સે સંબંધ કા વિચ્છેદ હોતા હૈ ।
 નિર્જરા ઓર મોક્ષ મેં યહી અન્તર હૈ કિ સંચિત કર્મોં કા થોડાર નાશ

સામ્પ્રાયિક અને ઈર્યાપથ-કર્મના બંધ જીવેને નિયમથી વિશિષ્ટ જ હોય છે,
 અર્થાત્-સામ્પ્રાયિક કર્મના બંધ કષાયસહિત જીવેને હોવાથી તેમાં સ્થિતિબંધ અને
 અનુભાગબંધ વિશેષપ્રકારના હોય છે, પરંતુ ઈર્યાપથ કર્મના આસ્રવમાં કષાયનો સર્વથા અભાવ
 હોવાથી સ્થિતિ અને અનુભાગબંધ થતો નથી, કેવલ પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ જ
 થાય છે. આ બંને પ્રકારના કર્મોંનું જે પરિણામ અને ફળ છે તેનું નામ વિપાક છે. એ
 વિપાક ઉદય અને વેદના એ પ્રમાણે બે પ્રકારનો છે ઉદયાવલિકામાં કર્મોં પ્રવેશ થઈને
 સ્થિતિને પૂરી કરીને ફળ આપે છે તે ઉદય છે. રસાનુભવનું નામ વેદના છે. ઉદય અને
 વેદના અવસ્થારૂપ વિપાકવાળા કર્મ આત્માને પીડા અને અનુગ્રહરૂપ ફળ આપીને
 બાધેલા ખોરાકના વિકૃત પરિપાકની પેઠે પછીથી છુટી જાય છે, અર્થાત્ આત્માથી દૂર
 થઈ જાય છે પોતાની સ્થિતિ પૂરી થવાથી કરીને ત્યાં સ્થિરતા કરતા નથી. કહેવાનો
 આશય એ છે કે:-વિપાકથી કર્મોંની નિર્જરા થાય છે-કર્મોંના થોડા થોડા અંશરૂપથી
 આત્માના પ્રદેશો સાથેના સમ્બંધનો વિચ્છેદ થાય છે. નિર્જરા અને મોક્ષમાં એ જ

सर्वथा कर्मक्षयो मोक्ष इति विवेकः। निर्जरा द्विविधा-विपाकजा, अविपाकजा वा। विपाकः-उदयः। उदीरणा त्वविपाकः। संसारसागरे परिप्लवमानस्यात्मनः शुभाशुभस्य कर्मणो विपाककालप्राप्तस्य यथायथमुदयावलिकास्रोतसि पतितस्य फलोपभोगादुपजाते स्थितिक्षये या निवृत्तिः सा विपाकजा निर्जरा। यत्तु कर्म-अप्राप्तविपाककालम् औपक्रमिकक्रियाविशेषसामर्थ्यादनुदीर्णं बलादुदीर्य-उदयावलिकामनुप्रवेश्य वेद्यते पनसाम्रफलपाकवत् सा त्वविपाकजा

होना निर्जरा है और उनका सर्वथा विनाश होना मोक्ष है। विपाकजा और अविपाकजा के भेद से निर्जरा दो प्रकारकी है। उदय का नाम विपाक और उदीरणा का नाम अविपाक है। स्थिति विना पूरी किये ही कर्मों के फल देने का नाम उदीरणा है। संसारसागरमें अनादिकाल से गोते खानेवाली आत्मा के साथ क्षीरनीर की तरह संबंधित हुए शुभ और अशुभ कर्मों का यथायोग्य रीति से अपने समय पर प्राप्त फल के उपभोग से स्थिति के क्षय हो जाने पर जो आत्मा से उनकी निवृत्ति हो जाती है वह विपाकजा निर्जरा है। जिस कर्म का उदयकाल प्राप्त न हो उस कर्म को औपक्रमिकक्रिया-विशेष के प्रभाव से उदय में लाकर खपा देना इसका नाम अविपाकजा निर्जरा है। जैसे आम तथा पनस की डाली में लगा हुआ फल जो अपने समय पर पक कर टूट पड़ता है, उसके स्थानापन्न विपाकजा निर्जरा है। इससे आत्मा का कुछ भी हित नहीं होता है। जो फल कि जिसका विपाक काल प्राप्त नहीं हुआ है, डाली

भिन्नता छे के संचित कर्मेना भेडा नाश थवो ते निर्जरा, अने तेना सर्वथा नाश थवो ते मोक्ष छे. विपाकण अने अविपाकणना लेखी निर्जराना के प्रकार भानवामां आवे छे उदयनुं नाम विपाक अने उदीरणुं नाम अविपाक छे. स्थिति पूर्णुं कर्मा विना करेला कर्मो ने इण आवे तेनुं नाम उदीरणु छे. संसारसागरमां अनादि काणथी गोथां भानार आत्मानी साथे क्षीर-नीर-प्रमाणे संबंधमां आवेलां शुभ अने अशुभ कर्मेना यथायोग्य रीते पोताना समय उपर प्राप्त इणना उपभोगथी स्थितिने क्षय यतां ने आत्माथी तेनी निवृत्ति थछ जाय छे ते विपाकण निर्जरा छे. ने कर्मेना उदयकाण आवेयो न होय ते कर्मेने औपक्रमिक-क्रिया-विशेषना प्रभावथी उदयमां लावीने अपावी देवुं तेनुं नाम अविपाकण निर्जरा छे. नेवी रीते आंभा तथा पनसनी डालीमां लागेलुं इण ते पोताना समय पर पाकीने टुटी जाय छे, तेनी भाइक विपाकण निर्जरा छे. तेनाथी आत्मानुं कोछ प्रकारे हित थतुं नथी. ने इणनो विपाककाण प्राप्त

નિર્જરા । વિપાકો નિર્જરાયાઃ કારણમ્ । તપોઽપિ નિર્જરાયાઃ કારણં ભવતિ ।
અતો દ્વિવિધા નિર્જરા ભવતિ ।

નિર્જરા કર્મણઃ પરિણામઃ, અતઃ સાઽપિ વિપાક ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ।
તદભિપ્રાયેનાઽપિ વિપાકસ્ય દ્વૈવિધ્યમુચ્યતે, તદ્ યથા—વિપાકો દ્વિવિધઃ અબુદ્ધિ-
પૂર્વઃ ૧, કુશલમૂલશ્ચ ૨ । તન્નાબુદ્ધિપૂર્વઃ કઃ પદાથઃ? ઇત્યુચ્યતે, બુદ્ધિઃ પૂર્વા યસ્ય
સ બુદ્ધિપૂર્વઃ, ‘કર્મ શાટયામિ’ ઇત્યેવંરૂપા બુદ્ધિઃ પ્રથમં યસ્ય સ બુદ્ધિપૂર્વઃ,
ન બુદ્ધિપૂર્વોઽબુદ્ધિપૂર્વઃ । જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મણો યદાવરણાદિરૂપં ફલં તસ્મિન્

સે તોડકર પાલ મેં રખ દિયા જાતા હૈ, વહ સમય કે પહિલે મી
પક જાતા હૈ, ઇસકે સ્થાનાપન્ન અવિપાકજા નિર્જરા હૈ । યહ તપશ્ચર્યા
આદિ દ્વારા સાધ્ય હુઆ કરતી હૈ, ઓર ઇસી સે આત્મકલ્યાણ
કા માર્ગ હાથ લગતા હૈ । જિસ પ્રકાર વિપાક નિર્જરા કા કારણ
હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર તપ મી નિર્જરા કા કારણ હોતા હૈ । ઇસ
પ્રકાર નિર્જરા દો પ્રકાર હોતી હૈ ।

કર્મ કા પરિણામ નિર્જરા હૈ । ઇસ અપેક્ષા સે નિર્જરા મી
વિપાક હૈ, એસા વ્યપદેશ હોતા હૈ । ઇસ અભિપ્રાય સે મી વિપાક
અબુદ્ધિપૂર્વ ઓર કુશલમૂલ કે મેદ સે દો પ્રકાર કા માના ગયા હૈ ।
“કર્મ શાટયામિ”—‘મૈં કર્મોં કી નિર્જરા કરૂં’—ઇસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ
સે પ્રેરિત હો જો કર્મોં કી નિર્જરા કરને મેં પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ, ડસકા વહ
પરિણામ—વિપાક, બુદ્ધિપૂર્વ હૈ; ક્યોં કિ “બુદ્ધિઃ પૂર્વા યસ્ય સ બુદ્ધિપૂર્વઃ”—
જિસ વિપાક કે પહિલે “કર્મોં કી મૈં નિર્જરા કરૂં” ઇસ પ્રકાર કી

નથા થયો અને ડાહી ઉપરથી તોડીને તેને ઘાસમા રાખ્યુ, તે સમય પહેલાં
પણ પાકી ન્તય છે, તેની માફક અવિપાકજા નિર્જરા છે આ નિર્જરા તપશ્ચર્યા આદિ
દ્વારા સાધ્ય થયા કરે છે, અને તે વડે કરીને આત્મ-કલ્યાણનો માર્ગ હાથમાં આવે છે
જેવી રીતે વિપાક એ નિર્જરાનું કારણ હોય છે, તે પ્રમાણે તપ પણ નિર્જરાનું કારણ
થાય છે આ પ્રમાણે નિર્જરા બે પ્રકારે છે

કર્મનુ જે પરિણામ તે નિર્જરા છે. એ અપેક્ષાથી નિર્જરા પણ વિપાક છે, એવો
વ્યપદેશ થાય છે એ અભિપ્રાયથી પણ વિપાક અબુદ્ધિપૂર્વ અને કુશલમૂળના લેહથી
બે પ્રકારનો માનવામાં આવે છે “કર્મ શાટયામિ”—‘હું કર્મોંની નિર્જરા કરૂં’—આ
પ્રકારની બુદ્ધિથી પ્રેરિત થઈને જે કર્મોંની નિર્જરા કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે તે નુ તે પરિણામ—
વિપાક બુદ્ધિપૂર્વ છે કારણ કે “બુદ્ધિઃ પૂર્વા યસ્ય સ બુદ્ધિપૂર્વઃ” જે વિપાકમાં
પહેલાં ‘કર્મોંની હું નિર્જરા કરૂં’—આપ્રકારની બુદ્ધિ થાય છે, તે બુદ્ધિપૂર્વ માનવામાં

નરકતિર્યઙ્મનુષ્યદેવેષુ વિપચ્યમાનેઽનુભૂયમાને સતિ યસ્તસ્ય કર્મણો નિર્જરણ-
રૂપો વિપાકઃ સ ભવત્યબુદ્ધિપૂર્વકઃ । અયં સંસારાનુબન્ધી વિપાકઃ । યરતુ
દ્વાદશવિધેન તપસા પરીષહજયેન વા જાતો વિપાકઃ, સ નિયમેન બુદ્ધિપૂર્વકો
ભવતિ, સ કુશલમૂલ ઇત્યુચ્યતે । અયમાત્મનઃ કલ્યાણકારકો વિપાકઃ । અયં
હિ યદા સકલકર્મક્ષયલક્ષણો ભવતિ, તદા મોક્ષસ્ય સાક્ષાત્કારણં ભવતિ ।
એવંવિધનિર્જરાસ્વરૂપસ્ય વિપાકસ્ય મોક્ષં પ્રતિ સાક્ષાત્કારણત્વમિતિ જૈના—

બુદ્ધિ હોતી હૈ વહ બુદ્ધિપૂર્વ માના ગયા હૈ । ઇસીકા દૂસરા નામ
કુશલમૂલ હૈ । ઇસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ જિસ પરિણામ કે પૂર્વ મેં નહીં
હો, વહ અબુદ્ધિપૂર્વ-પરિણામ હૈ । જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કા જો
આત્મિક ગુણોં કો આવરણ કરનેરૂપ ફલ હૈ, જબ વહ અપને સમય
પર નરક, તિર્યઞ્ચ, મનુષ્ય ઓર દેવપર્યાય મેં પરિપક્વ હોકર
ઉદય મેં આતા હૈ તબ વહ અપની સ્થિતિ કે પૂર્ણ હોને સે અવશ્યર
નિર્જરિત હો જાતા હૈ, યહી અબુદ્ધિપૂર્વક વિપાક હૈ । ક્યોં કિ યહ
વિપાકરૂપ કર્મકી નિર્જરા બુદ્ધિપૂર્વક નહીં હુઈ હૈ, કિન્તુ અપને
સમયાનુસાર હી હુઈ હૈ, અતઃ યહ આત્મા કા હિતવિધાયક નહીં
હૈ, પ્રત્યુત સંસારાનુબન્ધી હી હૈ । જો કર્મ કા વિપાક ૧૨ પ્રકાર કે
તપ કે આરાધન સે, અથવા ૨૨ પ્રકાર કે પરીષહોં કે જીતને સે
હોતા હૈ વહ નિયમ સે બુદ્ધિપૂર્વક હી હોતા હૈ, ઇસસે હી આત્મા
કા કલ્યાણ હોતા હૈ, ઓર યહી જિસ સમય સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય-
સ્વરૂપ હોતા હૈ ઊસ સમય મુક્તિ કા સાક્ષાત્કારણ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર
નિર્જરાસ્વરૂપ વિપાક મેં મુક્તિ કે પ્રતિ સાક્ષાત્કારણતા સિદ્ધ હૈ; એસા

આવે છે, આનું બીજું નામ કુશલમૂળ છે. આ પ્રકારની બુદ્ધિ જે પારણામના પૂર્વમાં
નથી થઈ તે અબુદ્ધિપૂર્વ-પરિણામ છે. જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોંનું જે આત્મિક ગુણોંને
આવરણ કરવા રૂપ ફળ છે તે જ્યારે પોતાના સમય ઉપર નરક, તિર્યઞ્ચ, મનુષ્ય અને
દેવ પર્યાયમાં પરિપક્વ થઈને ઉદય આવે છે ત્યારે તે પોતાની સ્થિતિ પૂરી થતાં અવશ્ય
નિર્જરિત થઈ જાય છે—ખરી જાય છે, તે અબુદ્ધિપૂર્વ વિપાક છે કારણ કે એ વિપાક—
રૂપ કર્મની નિર્જરા બુદ્ધિપૂર્વક નથી થઈ, પરંતુ પોતાના સમય અનુસાર જ થઈ છે,
તેથી તે આત્મહિતસાધક નથી, પણ સંસારાનુબન્ધી જ છે જે કર્મોંના વિપાક બાર
પ્રકારના તપની આરાધનાથી, અથવા બાવીશ પ્રકારના પરીષહોંને જીતવાથી થાય છે
તે બુદ્ધિપૂર્વક હોય છે, તેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય છે, અને તે જે સમયે સમસ્ત
કર્મોંના ક્ષયસ્વરૂપ થાય છે તે સમયે મુક્તિનું સાક્ષાત્કારણ થાય છે—આ પ્રમાણે:

ગમસિદ્ધાન્તઃ ।

વિપાકસ્ય પ્રતિપાદકં=બોધકં શ્રુતં=પ્રવચનં વિપાકશ્રુતમ્ । इदमेका-
दशमङ्गम् । इदं च विपाकस्य शुभाशुभकर्मसम्बन्धित्वेन शुभाशुभकर्मफलभूत-
वेदनारूपं विपाकं वर्णयितुं प्रस्तुतम् । वेदनारूपो विपाकोः दुःखसुखभेदेन
द्विविधः । अतोऽस्य शास्त्रस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ भवतः—दुःखविपाकाख्यः,
सुखविपाकाख्यश्च । तत्र प्रथमश्रुतस्कन्धे दशाध्ययनानि सन्ति, तत्र प्रथमा-
ध्ययनं वर्णयन्निदमाद्यं सूत्रमाह—“ तेणं कालेण ” इत्यादि ।

જૈનસિદ્ધાન્ત કા કથન હૈ, इसमें कोई भी विरोध नहीं है ।

इस विपाक का प्रतिपादन करना ही इस शास्त्र का मुख्य उद्देश है, इसलिये विपाक का प्रतिपादक होने से यह सूत्र भी “विपाकश्रुत” इसी नाम से प्रसिद्धकोटि में आया है । उदय और वेदनारूप से विपाक दो प्रकारका पहिले वर्णित हुआ है । उनमें से इस शास्त्र में अशुभ और शुभ कर्मों के फलभूत वेदनारूप विपाक का कथन किया जायगा । यह वेदनारूप विपाक भी दुःख और सुख के भेद से दो प्रकार का है । इसलिये दुःखविपाक और सुखविपाक इस नाम से यह शास्त्र दो विभागों में विभक्त हुआ है । प्रथम विभाग में दश अध्ययन हैं । उनमें से प्रथम अध्ययन का वर्णन करते हुए सूत्रकार इस आदि सूत्र का कथन करते हैं—
“ तेणं कालेण ” इत्यादि ।

નિર્જશરૂપ વિપાકમાં મુક્તિ તરફ સાક્ષાત્કારણતા સિદ્ધ છે. એ પ્રમાણે જૈનસિદ્ધાન્ત કહે છે, તેમાં કોઇ પ્રકારનો વિરોધ નથી.

એ વિપાકનું પ્રતિપાદન કરવું તેજ આ શાસ્ત્રનો મુખ્ય-ઉદ્દેશ છે, એટલા માટે વિપાકનું પ્રતિપાદક હોવાથી આ સૂત્ર પણ “વિપાકશ્રુત” એ નામથી પ્રસિદ્ધકોટિમાં આવ્યું છે ઉદય અને વેદનાસ્વરૂપથી વિપાકના બે પ્રકાર પ્રથમ વર્ણવેલા છે. તેમાંથી આ શાસ્ત્રમાં અશુભ અને શુભ કર્મોનાં ફળભૂત વેદનારૂપ વિપાકનું વર્ણન કરવામા આવશે એ વેદનારૂપ વિપાકના પણ દુઃખ અને સુખના ભેદથી બે પ્રકાર છે. એટલા માટે દુઃખવિપાક અને સુખવિપાક એ નામથી આ શાસ્ત્ર બે વિભાગમાં વહેંચાએલું છે. પ્રથમ વિભાગમાં દશ અધ્યયન છે. તેમાંથી પ્રથમ અધ્યયનનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર આ પ્રથમ સૂત્રનું કથન કરે છે—“તેણં કાલેણ” ઇત્યાદિ.

॥ મૂલમ્ ॥

તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચંપા ણામં ણયરી હોત્થા ।
વણ્ણઓ । તત્થ ણં ચંપાણ ણયરીણ વહિયા ઉત્તરપુરત્થિમે
દિસીમાણ પુણ્ણભદ્દે ચેદ્દણ હોત્થા । વણ્ણઓ । તેણં કાલેણં
તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતેવાસી
અજ્જસુહમ્મે ણામં અણગારે જાડસંપણ્ણે કુલસંપણ્ણે, વણ્ણઓ,
ચઉદ્દસપુઠ્ઠવી ચઉનાણોવગણ પંચહિં અણગારસણ્ણિં સદ્ધિં સંપરિ-
વુડે પુઠ્ઠાણપુઠ્ઠિવં ચરમાણે જાવ જેણેવ પુણ્ણભદ્દે ચેદ્દણ તેણેવ
ઉવાગચ્છડ્ડ, ઉવાગચ્છિત્તા અહાપડિરૂવં જાવ વિહરડ્ડ । પરિસા
નિગ્ગયા । ધમ્મં સોઞ્ઞા નિસમ્મ જામેવ દિસિં પાઉઠ્ઠમ્મૂયા તામેવ
દિસિં પડિગયા ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ ટીકા ॥

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તસ્મિન્ કાલે-સામાન્યેઽવસર્પિણીલક્ષણે
ચતુર્થારકે इत्यर्थः, તસ્મિન્ સમયે-વિશિષ્ટે તદેકદેશભૂતે હીયમાનલક્ષણે इत्यर्थः ।
સૂત્રે સપ્તમ્યર્થે તૃતીયા । ‘ચંપા ણામં ણયરી’ ચમ્પા નામ નગરી ‘હોત્થા’ આસીત્ ।
યદ્યપ્યધુનાઽપિ સાઽસ્તિ, તથાપ્યવસર્પિણીકાલસ્ય હીયમાનત્વાત્ સુધર્મસ્વામિનઃ
સમયે સા વક્ષ્યમાણવર્ણકવિશિષ્ટા નાસ્તીતિ કૃત્વા ‘આસીત્’ इति ભૂતકાલ-

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચંપા ણામં ણયરી હોત્થા’ ઉસ કાલ
ઉસ સમય અર્થાત્ અવસર્પિણી કાલ કે ચૌથે આરે મેં ચમ્પા નામકી
એક નગરી થી । ભૂતકાલિક “હોત્થા” ક્રિયાપદ્ કા પ્રયોગ હસ
બાત કો લક્ષ્ય મેં લેકર કિયા ગયા હૈ કિ-જિસ પ્રકાર વહ ચંપા
નગરી ચૌથે આરે મેં ઋદ્ધિ આદિ સે સંપન્ન થી વૈસી સુધર્મા સ્વામી
કે સમય નહીં રહી । ચંપા નગરી તો અબ બી હૈ, પરન્તુ પહિલે

(તેણં કાલેણં તેણં સમણં ચંપા ણામં ણયરી હોત્થા) તે કાળ અને તે સમયમાં
અર્થાત્-અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરાને વિષે ચમ્પા નામની એક નગરી હતી. ભૂત-
કાલિક “હોત્થા” ક્રિયાપદનો પ્રયોગ એ વાતનું લક્ષ્ય રાખીને કરેલો છે કે જે પ્રમાણે
તે ચંપાનગરી ચોથા આરામાં ઋદ્ધિ આદિથી સંપન્ન હતી, તેવી સુધર્મા સ્વામીના
સમયમાં રહી ન હતી. ચંપા નગરી તો હાલમાં પણ છે. પરંતુ પહેલાં જેવી નથી.

विवनया निर्देशः । कौटुशी सा नगरी?— त्वत् आह—‘वण्णओ’ वर्णकः—
अस्या वर्णनम्, स च—‘रिद्धत्थिमियसमिद्धा, पमुइयजणजाणवया’ इत्यादिरोप-
पातिकसूत्राद् विज्ञेय इत्यर्थः । तत्र ऋद्धस्तिमितसमृद्धा—ऋद्धा=नभःस्प
शिबहुलप्रासादयुक्ता बहुलजनसंकुला च, स्तिमिता=स्वपरचक्रभयरहिता,
समृद्धा=यनधान्यादिपूर्णा, पदत्रयस्य कर्मधारयः; विभवविस्तीर्णा शान्तिसम्पन्ना
चेत्यर्थः, प्रमुदितजनजानपदा — प्रमुदिताः=प्रसोदं प्राप्ताः, जनाः=नागरिकाः,
जानपदाः=अशेषदेशवासिनो यस्यां सा तथा, इष्टप्रभूतवस्तुसौलभ्याद् प्रमु-
दितनिखिलजनेत्यर्थः । ‘तत्थ णं’ तत्र खलु ‘चंपाए णयरीए वहिया’ चम्पाया
नगर्या वहिः=तस्या बाह्यप्रदेशे ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए’ उत्तरपौरस्त्ये

जैसी नहीं है । ‘वण्णओ’ इसका सविस्तर वर्णन औपपातिक सूत्र
में ‘ऋद्धत्थिमियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया’ इत्यादि है । ‘ऋद्धा’ उसमें
जंचे जंचे महल थे, और वह जनसंख्या से भरी हुई थी । ‘स्तिमिता’
वहां स्वचक्र परचक्र— का भय नहीं था । ‘समृद्धा’ वह धन, धान्य
और विभव से परिपूर्ण थी । ‘पमुइयजणजाणवया’ वहां का प्रत्येक
जन आनंद में सदा मग्न रहना था, दूसरे देशों से आये हुए मनुष्य
वहां पर किसी भी वस्तु की अप्राप्तिजन्य कष्ट का अनुभव नहीं
करते थे । वे भी सदा प्रफुल्लितचित्त रहते थे, कारण कि वहां पर
जीवननिर्वाह की समस्त साधन—सामग्री बहुत ही प्रचुररूप में सुलभ
थी । उस नगरी में ऐसा कोई भी स्थान नहीं था जो जनसमुदाय
से व्याप्त न रहता हो ।

(तत्थ णं चंपाए णयरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभदे

(वण्णओ) तेषु सविस्तर वर्णन औपपातिक सूत्रमां ‘ऋद्धत्थिमियसमिद्धा
पमुइयजणजाणवया’ इत्यादि छे (ऋद्धा) तेषां उंचा उंचा भवेलु हुता, अने ते नगरी
भायुसेधी सरपूर हुती (स्तिमिता) स्वचक्र—परचक्रेना त्यां भय न हुतो. (समृद्धा)
धन, धान्य अने वैभवधी ते परिपूर्ण हुती (पमुइयजणजाणवया) त्यांना दरेक भायुसे
आनंदमा मग्न रहेता हुता. भीन देशोभांधी आवेला भायुसे आ नगरीमां डोई
वस्तु विना दु.भ पमता नहि, अने ते पणु हुमेशां प्रफुल्लित मनधी रहेता हुता;
अणु के अर्द्ध जीवन—निर्वाहनी तमाम साधन—सामग्री विशेष प्रभायुमां अहुन
सुलभ हुती आ नगरीमा अेषुं डोई पणु स्थान न हुतुं के न्यां भायुसेनी
वस्ती न हेथ.

(तत्थ णं चंपाए णयरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभदे चेइए

दिग्भागे=ईशानकोणे, 'पुण्णभदे' पूर्णभद्रं=पूर्णभद्रनामकं, 'चेइए' चैत्यम्=उद्यानम्, 'होत्था' आसीत्। 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनम्, स च-'चिराइए, पुव्वपुरिसपण्णत्ते' इत्यादिरौपपातिकसूत्रे द्रष्टव्यः; तत्र-'चिराइए' चिरादिकं=चिरकालिकम्, अत एव-'पुव्वपुरिसपण्णत्ते' पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तं-पूर्वपुरुषैः=प्राचीन-पुरुषैः प्रज्ञप्तं=कथितम्, इदं बहुकालतः प्रसिद्धमित्यर्थः।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतेवासी' अन्तेवासी=शिष्यः 'अज्जसुहम्मे णामं अणगारे' आर्यसुधर्मा नामा-नगारो विहरतीत्यन्वयः। स कीदृशः? इत्याह-'जाइसंपण्णे' जातिसम्पन्नः=

चेइए होत्था) उस चंपा नगरी के बाह्य ईशान-कोणमें एक पूर्णभद्र नामका बहुत प्राचीन उद्यान था। (वण्णओ) इसका भी वर्णन औप-पातिक सूत्र में "चिराइए पुव्वपुरिसपण्णत्ते" इत्यादि पद द्वारा किया गया है। यह उद्यान चिरकाल का बना हुआ है। पूर्वपुरुषों द्वारा इस उद्यान के बारे में अनुश्रुति चली आ रही है, अर्थात् यह उद्यान बहुत कालसे प्रसिद्ध है।

(तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे णामं अणगारे जाइसंपण्णे कुलसंपण्णे, वण्णओ, चउदसपुव्वी चउनाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुन्वि चरमाणे जाव जेणेव पुण्णभदे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, अहापडिरुवं जाव विहरइ) एक समय की बात है कि-भगवान महावीर के शिष्य श्री-आर्य-सुधर्मा स्वामी अनगार उसी अवसर्पिणी काल के उसी चौथे आरे में तीर्थकरों की परंपरा से विहार करते हुए उस उद्यान में अपने ५०० शिष्यों सहित पधारे। वह कैसे थे? सो कहते हैं-जातिसंपन्न

होत्था) आ चंपानगरीनी बाह्य ईशानकोणमां ओक पूर्णभद्र नामनो अहुञ्च प्राचीन अगीत्था हुतो। (वण्णओ) तेनुं वर्णन पाणु औपपातिक सूत्रमां 'चिराइए पुव्वपुरिस-पण्णत्ते' इत्यादि पदो वडे कथुं छे आ उद्यान अहु लांजा समयनो अनेतो छे। (तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे णामं अणगारे जाइसंपण्णे कुलसंपण्णे, वण्णओ, चउदसपुव्वी चउनाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुन्वि चरमाणे जाव जेणेव पुण्णभदे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरुवं जाव विहरइ) ओक समयनी बात छे के भगवान महावीरना शिष्य श्रीआर्यसुधर्मा स्वामी ते अवसर्पिणी कालना ते ओत्था आरां तीर्थ करेनी परंपराथी विहार करता ते उद्यान-अगीत्थामां पोताना ५०० शिष्यो सहित

સુવિશુદ્ધમાતૃવંશયુક્તઃ, 'કુલસંપન્ને' કુલસમ્પન્નઃ—કુલં=પૈતૃકઃ પક્ષસ્તત્સમ્પન્નઃ, ઉત્તમપૈતૃકપક્ષયુક્ત ઇત્યર્થઃ । 'વર્ણઓ' વર્ણકઃ=વર્ણનમ્, સ ચાન્યત્રોક્તઃ—'વલસંપન્ને, વિનયસંપન્ને, લાઘવસંપન્ને, ઓયંસી, તેયંસી, વયંસી, જસંસી, જિયકોહમાણમાયાલોહે, જીવિયાસામરણમયવિષ્ણુકે' ઇત્યાદિ । અસ્ય વ્યાख्या—વલસમ્પન્નઃ=વલયુક્તઃ, લાઘવસમ્પન્નઃ—લાઘવં=દ્રવ્યતઃ સ્વલ્પોપધિત્વં ભાવતો ગૌરવત્રયનિવારણં ચ, તત્સમ્પન્નઃ, ઓજસ્વી—ઓજઃ=તપઃપ્રભૃતિપ્રભાવાત્ સમુત્પત્તેજઃ, તદ્વાન્, તેજસ્વી=તેજોલેશ્યાદિમાન્, વચસ્વી—વચઃ=આદેયં વચનં—સકલપ્રાણિગણહિતસમ્પાદકં નિરવઘ્વવચનં, તદ્વાન્ ઇત્યર્થઃ, યશસ્વી = યશોયુક્તઃ,

થે—જિનકા માતૃપક્ષ વિશુદ્ધ થા, કુલસંપન્ન થે—જિનકા પિતૃપક્ષ નિર્મલ થા । શાસ્ત્રોં મેં इनका वर्णन इस प्रकार आता है—“वलसंपन्ने, विनयसंपन्ने, लाघव-संपन्ने, ओयंसी तेयंसी, वयंसी, जसंसी, जियकोहमाणमायालोहे, जीवियासा-भरणमयविष्णुके” इत्यादि । वे आर्य सुधर्मा स्वामी अनगार वलयुक्त, विनयसंपन्न तथा लाघवगुणविशिष्ट थे । द्रव्य और भाव की अपेक्षा लाघव दो प्रकार का होता है । अत्यंत अल्प उपधि रखना यह द्रव्य की अपेक्षा लाघवगुण है, तीन गौरवों से रहित होना भाव की अपेक्षा लाघवगुण है । तपश्चर्या आदि के प्रभाव से जो तेज प्रकट होता है वह ओज, तथा तेजोलेश्या से उद्भूत शारीरिक चमक तेज कहलाती है, श्री सुधर्मा स्वामी इन दोनों से समन्वित थे । ओजस्वी थे और तेजस्वी भी थे । वे वचस्वी थे—उनके वचनों के प्रति समस्त प्राणियों के हृदय में स्नेह था, क्योंकि उनके

પધાર્યા છે તે કેવા હતા ? તે કહે છે:—અતિસંપન્ન હતા-જેનો માતૃપક્ષ વિશુદ્ધ હતો, કુલસંપન્ન હતા-જેનો પિતૃપક્ષ નિર્મલ હતો. શાસ્ત્રોમાં તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે આવે છે—'વલસંપન્ને વિનયસંપન્ને, લાઘવસંપન્ને, ઓયંસી, તેયંસી, વયંસી, જસંસી, જિયકોહમાણમાયાલોહે, જીવિયાસામરણમયવિષ્ણુકે' ઇત્યાદિ, તે આર્ય સુધર્મસ્વામી અણુગાર બલયુક્ત, વિનયસંપન્ન તથા લાઘવગુણવિશિષ્ટ હતા, દ્રવ્ય અને ભાવની અપેક્ષા લાઘવ બે પ્રકારનું છે બહુજ થોડી ઉપધિ-ઉપકરણ રાખવું તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લાઘવગુણ છે ત્રણ ગૌરવથી રહિત થવું તે ભાવની અપેક્ષાએ લાઘવગુણ છે. તપશ્ચર્યા આદિના પ્રભાવથી જે તેજ પ્રગટ થાય છે તે ઓજ, તથા તેજોલેશ્યાથી ઉત્પન્ન શારીરિક પ્રકાશ તે તેજ કહેવાય છે, શ્રીસુધર્મા સ્વામી એ બન્નેથી સમન્વિત હતા એટલે ઓજસ્વી અને તેજસ્વી હતા. વચસ્વી હતા—તેમના વચનો પર તમામ પ્રાણિઓના હૃદયમાં સ્નેહ હતો, જે તેમના તે વચનોથી સૌનું સદા હિત થતું હતું, કોઈપણ વખત તેઓ સાવધ

जितक्रोधमानमायालोभः=क्रोधादिकषायविजयीत्यर्थः, जीविताऽऽशामरणभय-
विप्रमुक्तः, पुनस्तद्वर्णनमाह - 'चउद्दसपुव्वी' चतुर्दशपूर्वी = चतुर्दशपूर्वधारी
'चउनाणोवगए' चतुर्ज्ञानोपगतः= केवलवर्जितमत्यादिचतुर्ज्ञानवान्, 'पंचहिं
अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे' पञ्चभिरनगारशतैः सार्धं संपरिवृतः 'पुव्वाणुपुव्वि'
पूर्वानुपूर्व्या = तीर्थकरोक्तपरम्परया, 'चरमाणे' चरन्=विहरन् 'जाव' यावत्—
ग्रामानुग्रामं द्रवन्तित्यर्थः, 'जेणेव पुण्णभदे वेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता'
यत्रैव पूर्णभद्रं चैतयं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'अहापडिरूवं' यथाप्रतिरूपं=
साधुकल्पम् 'जाव' यावत्, यावच्छब्देन - अवग्रहम्=आज्ञाम् अवगृह्य संयमेन
तपसा चात्मानं भावयन्-इत्यर्थस्य संग्रहः, 'विहरइ' विहरति ।

'परिसा निग्गया' परिषन्निर्गता=श्रीसुधर्मस्वामिनं वन्दितुं धर्मकथा-

उन वचनों से सदा हित होता था, कभी वे सावद्य वचन नहीं
बोलते थे । वे यशस्वी थे-उनका यश सर्वत्र प्रसिद्ध था । वे मुनिराज
क्रोध, मान, माया और लोभ के सर्वथा विजयी थे । उन्हें न जीवन
से मोह था और न मरण से भय ही, जीवन और मरण के
प्रति उनके हृदय में सदा समभाव था । न वे जीविताशंसी थे और
न मरणाशंसी ही । ये ग्यारह अंग और चौदह पूर्व के धारी, तथा
मतिज्ञान, श्रुतज्ञान अवधिज्ञान और मनःपर्ययज्ञान, इन चार ज्ञानों
से सुशोभित थे ।

उस उद्यान में पधार कर मुनिकल्प के अनुसार अवग्रह-
आज्ञा लेकर उतरे, और तप-संयम से अपनी आत्माको भावित
करते हुए विचरने लगे ।

वचन बोलता नहि. ते यशस्वी हुता-तेभनुं यश सर्वत्र प्रसिद्ध हुतुं. ते मुनिराजे
क्रोध, मान, माया अने दोषने सर्वथा छुटी दीधा हुना तेभने छवन उपर मोह
के भरण प्रति लय न हुतो. छवन अने भरण प्रति तेभना हृदयमां दुभेशां समभाव
हुतो. ते छविताशंसी न हुता अने भरणशंसी यणु न हुता. ते अगियार अंग
अने चौद पूर्वोनां ज्ञान धरावनार, तथा मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, अने
मनःपर्ययज्ञान, अने चार ज्ञानोथी सुशोभित हुता.

ते उद्यानमां पधारीने मुनिकल्प अनुसार अवग्रह-आज्ञा लधने उतर्या, अने तप-
संयमथी पोताना आत्माने भावित करता थका विचरवा लाग्या.

(परिसा निग्गया) अंयानगरीना निवासी जनोने 'सुधर्मा स्वामी आ
उद्यानमां पधार्या छे' तेवा अणर भज्या के ओटलामां परिषदे (माणुसोना समुदाय)

श्रवणार्थं च परिषद्=वृन्दरूपेण जनसंहतिर्नगराभिर्गता=निःसृता, पञ्चविधा-
भिगमपुरस्सरं तत्र समांगताच । एवमत्र योजना-धर्मः कथितः=तेन सुधर्म-
स्वामिना धर्म उपदिष्टः । 'धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिस्सि पाउब्भूया
तामेव दिस्सि पडिगया' धर्मं श्रुत्वा निश्चय्य यस्या एव दिशः परिषत्
प्रादुर्भूता=आगता तामेव दिशं प्रतिगता ॥ सू. १ ॥

(परिसा निग्गया) चंपानगरी के निवासियों को ज्यों ही
सुधर्मा स्वामी के उस उद्यान में आने की खबर मिली कि इतने में
ही जनपरिषद् उनकी वंदना और उनसे धर्म श्रवण करने के लिये
बड़ी उमंग से अपने २ स्थान से प्रस्थान कर उस उद्यान में पांच
प्रकार के अभिगमपूर्वक एकत्रित हुई । सुधर्मास्वामी ने आई हुई
उस परिषद् को धर्मदेशना दी । (धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिस्सि
पाउब्भूया तामेव दिस्सि पडिगया) धर्म सुनकर परिषद् के जन अपने
२ स्थान पर गये ।

भावार्थ—अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में चंपा नाम की
एक नगरी थी, जो अपनी अनुपम कांति और प्रभाव से प्रसिद्ध
थी, जिस में आकाशतलचुम्बी बड़े २ सुन्दर महल और मकान
वने थे । जहाँ की जनता हरएक प्रकार से संपन्न और सुखी थी ।
शांति का जहाँ एकछत्र राज्य छाया हुआ था । जिस में ऐसा कोई
सा भी स्थान नहीं था जो निर्जन हो । हरतरह से यह नगरी
सुखी और लक्ष्मी से हरी-भरी थी । इसके बाहर ईशान-कोण में
एक बहुत प्राचीन पूर्णभद्र नामका मनोहर उद्यान था, जो देखने-

तेमने वदना तेमज तेमनाथी धर्म सालणवा भाटे णहुज उमंगथी पोताना स्थानथी
प्रयाणु करीने ते उद्यानमां पांच प्रकारना अभिगम-पूर्वक एकत्र थछ. सुधर्मास्वामीजे
आवेदी आ परिषदने धर्मदेशना आपी (धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिस्सि
पाउब्भूया तामेव दिस्सि पडिगया) धर्म सालणीने ते परिषद पोतपोताना स्थाने गछ.

भावार्थ—अवसर्पिणी कालना योथा आरामां यथा नामनी एक नगरी હતી,
જે પોતાની અનુપમ કાંતિ અને પ્રભાવથી પ્રસિદ્ધ હતી જેમાં આકાશનો સ્પર્શ
કરતા હોય તેવા મોટા મોટા સુંદર મહેલ અને મકાન બનેલા હતાં ત્યાંની જનતા
તમામ પ્રકારથી સંપન્ન અને સુખી હતી. શાંતિનું જ્યાં એકછત્ર રાજ્ય હતું જેમાં
માણસ-વસ્તી વિનાતું કોઇ પણ સ્થાન ખાલી ન હતું. તમામ પ્રકારથી
આ નગરી સુખી અને લક્ષ્મીથી હરી-ભરી હતી તે નગરીની બહાર ઈશાન કોણમાં
બહુજ પ્રાચીન પૂર્ણભદ્ર નામનો મનોહર ઉદ્યાન (બગીચો) હતું, જે ઉદ્યાન

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी
अज्जजंबू णामं अणगारे सत्तुस्सेहे जहा गोयमसामी तहा जाव
झाणकोट्टोवगए विहरइ । तए णं अज्जजंबू णामं अणगारे
जायसड्ढे जाव जेणेव अज्जसुहम्मे अणगारे तेणेव उवागए,
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ णमंसइ, वंदित्ता
णमंसित्ता जाव पज्जुवासइ, पज्जुवासित्ता एवं वयासी—जइ णं
भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दसमस्स अंगस्स
पण्हावागरणाणं अयमट्ठे पण्णत्ते, एक्कारसमस्स णं भते ! अंगस्स
विवागसुयस्य समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ? । तए णं

वालों के मन को अपनी ओर बलात् आकृष्ट कर लेता था । जहां
छह ऋतुओं का निवास जनता को सब प्रकारसे सुखित और शांति
प्रदान करता रहता था । एक समय की बात है कि—ग्रामानुग्राम
विहार करते हुए श्री सुधर्मा स्वामी, जो कि अनेक गुण-गणोंसे
मण्डित, शांत, दांत और चतुर्दशपूर्वके धारी थे, उस उद्यान में
अपने ५०० शिष्यों सहित पधारे । नगरनिवासियों को ज्योंही इस
उद्यान में सुधर्मा स्वामी के पधारनेकी खबर पड़ी त्योंही नागरिक
जन सब के सब उनके वंदन, दर्शन एवं उनसे धर्मश्रवण
करने के निमित्त बड़ी ही उत्कंठा से वहां पर आये, सुधर्मा
स्वामीने धर्मका उपदेश दिया, उपदेश सुनकर वे सब अपने
अपने स्थान गये ॥ सू० १ ॥

(अगीच्चा) जेनार भाणुसना मनने पोतानी तरक्क आकर्षण करतुं हुतुं.
ज्यां छ ऋतुओ नगरीनी प्रजने सर्व प्रकारे सुख अने शांति आपती हुती.
अक समयनी बात छे के ग्रामानुग्राम विहार करता श्रीसुधर्मास्वामी के ने अनेक
गुण-गणोधी शोभता, शांत, दांत, अने चौद पूर्वना धारण करनार हुता
तेओ ते उद्यानमां पोताना पांचसो शिष्यो सहित पधार्या. नगरनिवासीओने ने वधते
आ उद्यानमां सुधर्मा स्वामीना पधारवानी अणर पडी तेज वधते नगरीना तमाम
भाणुसो तेमने वंदन, दर्शन अने तेमना पासोधी धर्मश्रवण करवाना निमित्तधी अहुज
उत्कंठाधी त्यां गया. सुधर्मा स्वामीओ धर्मनो उपदेश आप्यो, उपदेश सांभणी ते सौ
पोतपोताना स्थान पर गया. (सू० १)

अज्जसुहम्मं अणगारे जंबू-अणगारं एवं वयासी-एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं एक्कारसमस्स अंगस्स विवाग-सुयस्स दो सुयक्खंथा पणत्ता, तं जहा-दुर्हविवागा य, सुहविवागा य ॥ सू० २ ॥

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘अज्जसुहम्मस्स’ आर्यसुधर्मणः=आर्यस्य सुधर्मस्वामिनोऽनगारस्य ‘अंतेवासी’ अन्तेवासी=शिष्यः, ‘अज्जजंबू णामं अणगारे’ आर्यजम्बूनामाऽनगारः, अस्य ‘विहरती’-त्यत्रान्वयः । स कीदृशः? इत्याह-‘सत्तुस्सेहे’ सप्तोत्सेधः=सप्तहस्त-प्रमाणशरीर इत्यर्थः । ‘जहा गोयमसामी तहा’ यथा गौतमस्वामी तथा=गौतमस्वामी प्रथमगणधरो यथा भगवतीसूत्रे वर्णितस्तथायं वर्णनीय इत्यर्थः, ‘जाव’ यावत् यावच्छब्देन-‘समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसहनारायसंघयणे, कणगपुल्लगनिघसपम्हगोरे, उग्गतवे, दित्ततवे तत्ततवे, महातवे, उराले, घोरे, घोर-

“तेणं कालेणं” इत्यादि ।

(तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी अज्ज-जंबू णामं अणगारे) उस काल में और उस समय में आर्य सुधर्मा स्वामी के शिष्य श्रीजम्बूस्वामी कि जिनके (सत्तुस्सेहे) शरीर की उंचाई सात हाथ की थी (जहा गोयमसामी तहा जाव) भगवती सूत्र में प्रथम गणधर श्रीगौतमस्वामी का जिस प्रकार वर्णन किया गया है इसी प्रकार इनका भी वर्णन समझना चाहिये । सूत्रस्थ “जाव” यह पद “समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसहनारायसंघयणे, कणगपुल्लगनि-घसपम्हगोरे, उग्गतवे, दित्ततवे, तत्ततवे महातवे, उराले, घोरे घोरव्वए, घोरगुणे,

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि.

(तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी अज्जजंबू णामं अणगारे) ते कालमा अने ते समयमां आर्य सुधर्मा स्वामीना शिष्य श्रीजम्बू स्वामी हुता. तेमना शरीरनी उचाई सात हाथ हुती भगवती सूत्रमां प्रथम गणधर श्री गौतम स्वामीनु ने प्रमाणे वर्णन कियुं छे. ते प्रमाणे जम्बू स्वामीनु वर्णन समज्जुं लेउंछे. सूत्रमां ‘जाव’ अर्थः ‘समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसह-नारायसंघयणे, कणगपुल्लगनिघसपम्हगोरे, उग्गतवे, दित्ततवे, तत्ततवे, महातवे, उराले, घोरे, घोरव्वए, घोरगुणे, घोरतवस्सी, घोरवंभचेरवासी, उच्छूढसरीरे

ઘ્રણ, ઘોરગુળે, ઘોરતવસ્સી, ઘોરબંભચેરવાસે, ઉચ્છ્રૂઢસરીરે, સંસ્થિત્તવિઝલતેઝલેસ્સે, ઝડ્ઢંજાણૂ, અહોસિરે, કયંજલિપુઢે, ઝકુડાસણે' ઇત્યેષાં સંગ્રહઃ । અસ્ય વ્યાખ્યા-સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતઃ-સમાઃ=તુલ્યાઃ-અન્યૂનાધિકાઃ, ચતસ્રોઽસ્રયઃ=હસ્ત-પાદોપર્યધોરૂપાશ્ચત્વારોઽપિ વિભાગાઃ (શુભલક્ષણોપેતાઃ) યસ્ય સંસ્થાનસ્ય તત્ સમચતુરસ્ર=તુલ્યારોહપરિણાહં, તચ્ચ સંસ્થાનમ્=આકારવિશેષ ઇતિ સમચતુરસ્ર-સંસ્થાનમ્, તેન સંસ્થિતઃ-સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતઃ । તથા વજ્રર્ષભનારાચસંહ-નનઃ-નારાચમ્=ઝમયતો મર્કટબન્ધઃ, ઋષભઃ=તદુપરિ વેષ્ટનપટ્ટાકૃતિકોઽસ્થિવિશેષઃ, વજ્રં=કીલિકાઽસ્થિ-ઝમયમસ્થિ દ્વઢીકર્તુ તદ્વેધકમસ્થિ, તેષાં સમાહારઃ, તદ્ભૂપં સંહનનમ્=અસ્ત્રાં બન્ધવિશેષો યસ્ય સ વજ્રર્ષભનારાચસંહનનઃ । કનકપુલકનિકષ-

ઘોરતવસ્સી, ઘોરબંભચેરવાસી, ઉચ્છ્રૂઢસરીરે સંસ્થિત્તવિઝલતેઝલેસ્સે, ઝડ્ઢંજાણૂ, અહોસિરે, કયંજલિપુઢે ઝકુડાસણે" ઇન સબ વિશેષણોં કા સૂચક હૈ । ઇન સબકા અર્થ ઇસ પ્રકાર હૈ- વે આર્ય જમ્બૂસ્વામી અનગાર સમચતુરસ્રસંસ્થાનવિશિષ્ટ થે । જિસમેં હસ્ત, પાદ, ંવં ઝપર ંર નીચે કે શરીર કે વિભાગ ન ન્યૂન હો ંર ન અપને પ્રમાણ સે અધિક હો હો, વહ સમચતુસ્રસંસ્થાન હૈ । ઝહ સંસ્થાનોં મેં સે યહ પ્રથમ સંસ્થાન હૈ । વજ્રર્ષભનારાચસંહનન સે વે યુક્ત થે । આજૂ-બાજૂ ઢોનોં ંર મર્કટબંધ કા નામ નારાચ, ંસકે ઝપર વેષ્ટનપટ્ટકની આકૃતિ જૈસી જો હઙ્ગીવિશેષ હૈ વહ ઋષભ, ઢોનોં હઙ્ગિયોં કો દઢ કરને કે લિયે કીલ જૈસી હઙ્ગી કા નામ વજ્ર હૈ । ઇસ સંહનન મેં વજ્ર કે સમાન હાડ, વજ્ર કે સમાન વેષ્ટન ંર વજ્ર કે સમાન કીલિયાં હોતી હૈં । યહ સબ સે ંત્તમ પ્રકારકા શરીર કા બાંધા હૈ । ઇસમેં

સંસ્થિત્તવિઝલતેઝલેસ્સે, ઝડ્ઢંજાણૂ, અહોસિરે, કયંજલિપુઢે, ઝકુડાસણે' આ સર્વ વિશેષણોના સૂચક છે. તે સર્વનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-તે આર્ય જમ્બૂ-સ્વામી અણુગાર સમચતુરસ્રસંસ્થાનવિશિષ્ટ હતા. હાથ, પગ તથા ઝપર અને નીચેના શરીરનો કોઈપણ ભાગ પોતાના પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક ન હોય તે સમચતુરસ્રસંસ્થાન કહેવાય છે છ સંસ્થાનોમા એ પ્રથમ સંસ્થાન છે. વજ્રઋષભનારાચસંહનનથી તે યુક્ત હતા. આણુ-ખાણુ બન્ને તરફ જે મર્કટબંધ તેનું નામ નારાચ છે, તેના ઝપર વેષ્ટનપટ્ટકની આકૃતિ જેવું જે હાડકું હોય છે તે ઋષભ છે, બન્ને હાડકાંએને મળખૂત કરવા માટે કીલ-ખીલા જેવા હાડકાનું નામ વજ્ર છે. આ સંહનનમાં વજ્ર સમાન હાડકાં, વજ્ર સમાન વેષ્ટન-આચ્છાદન અને વજ્ર સમાન ખીલીઓ હોય છે. એ સૌથી ંત્તમ પ્રકારના શરીરના બાંધા છે. તેમાં આણુખાણુનાં બન્ને હાડકાં પરસ્પરમાં

पद्मगौरः—कनकस्य=सुवर्णस्य, पुलकः=खण्डं तस्य निकषः=शाणनिघृष्टरेखा, 'पद्म' शब्देन पद्मकिञ्जल्कं गृह्यते, पद्मं=पद्मकिञ्जल्कं च तद्वद् गौर इति । यद्वा-कनकस्य=सुवर्णस्य पुलकः=सारो वर्णातिशयस्तत्प्रधानो यो निकषः=शाणनिघृष्टसुवर्णरेखा, तस्य यत् पक्ष्म=बहुलत्वं तद्वद् गौरः—शाणनिघृष्टाऽनेकसुवर्णरेखा-वच्चाकचिक्ययुक्तगौरशरीरः । उग्रतपाः—उग्रं=विशुद्धं प्रवृद्धपरिणामवत्त्वात्, पारणादौ विचित्राभिग्रहवत्त्वाच्च अप्रवृष्यं तपः=अनशनादि द्वादशविधं यस्य स

आजू-बाजू के दोनों हाड परस्पर में जुड़े हुए रहते हैं । इन दोनों को आरपार जोड़ने वाली वज्रखील होती है । इनका शारीरिक सौन्दर्य भी सुवर्ण के भीतरी भाग की, कसौटी पर कसी गई रेखा के समान अधिक उज्ज्वल और कमल के केसर के तुल्य चमकीला एवं गौरवर्ण का था । कसौटी पर सुवर्ण की रेखा जैसे अधिक उज्ज्वल और चमकीली नजर आती है, और कमल के केसर जैसे अधिक मनोमोहक होता है, ये दोनों वस्तुएँ पीतवर्ण गौरवर्ण होती हैं, जैसे इनमें अधिक कांति रहती है उसी प्रकार जम्बूस्वामी का शरीर भी अधिक सतेज और चमकीला था । अतिशय अर्थ में भी 'पुलक' शब्द का प्रयोग होता है । शाण पर बार २ एक ही जगह सोने की मिली हुई रेखाएँ जिस प्रकार अधिक से अधिक चमकीलीं होती हैं उसी प्रकार उनका वह शरीर भी अधिक से अधिक चमकता था, गौरवर्णयुक्त वह शरीर भी खूब जगमगाता था । अनशन आदि १२ बारह प्रकार की तपस्या करने में उनके परिणाम सदा उत्तरोत्तर वृद्धियुक्त रहा करते थे, तथा पारणाके

नेहायेला नडे छे ओ गन्नेने आरपार नेहनरी वज्र भीली डोय छे तेनुं शारीरिक सौन्दर्य पणु सोनाना अंदरना लागने कसौटी पर कसता ने देणा देणाय छे तेना समान अधिक उज्ज्वल अने कमलना केसर तुल्य अमकतुं ओ प्रमाणे गौर वर्णु हुतुं, ओ गन्ने वस्तु पीतवर्ण अने गौरवर्णु डोय छे नेवी तेमा अहुन काति नडे छे, ओ प्रमाणे नणू स्वामीनु शरीर पणु अधिक तेजस्वी अने प्रकाशमान हुतुं अतिशय अर्थमा पणु 'पुलक' शब्दना प्रयोग थाय छे कसौटीना पथर पर बार बार ओके नज्याओ मणेली सोनानी देणाओ ने प्रमाणे अधिकथी अधिक, अमकती छेय छे ते प्रमाणे तेगनु शरीर पणु वधादेमा वधादे अमकतु हुतुं, गौरवर्णुयुक्त ते शरीर पणु प्रकाशतु हुतुं अनशन आदि बार प्रकारनी तपस्या करवामा तेमना मदना, परिणाम हमेशा उत्तरोत्तर वृद्धियुक्त रहा करता, तथा पारणाना दिवसे पणु

तथा, तीव्रतपोधारीत्यर्थः; दीप्ततपाः=दीप्तं कर्मवनदाहकत्वेनाग्निवज्ज्वलत्तेजस्कं तपो यस्य स तथा, तप्ततपाः-तप्तं=तापितं तपो येन स तप्ततपाः । तादृशं तपस्तप्तं, येन ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म भस्मीभवति, कर्मनिर्जरणार्थं तपस्यावानित्यर्थः । महातपाः-महत्=बृहत् प्रशस्तं वा तपो यस्य स तथा । उदारः=सकलजीवैः सह मैत्रीभावात् । घोरः=परिषहोपसर्गकषायशत्रुप्रणाशविधौ भयानकः । घोरव्रतः-घोरं=कातरैर्दुश्चरं व्रतं=सम्यक्त्वशीलादिकं यस्य स तथा । घोरतपस्वी=घोरैः तपोभिः

दिवस में भी वे अनेक प्रकारके अभिग्रह करते थे, इसलिये उनकी तपस्या में किसी भी प्रकार से हीनता नहीं आने पाती थी, इसलिये वे उग्रतपस्वी थे-तीव्र तपों के तपने वाले थे । कर्मरूपी वन का विनाशक होने से अग्नि की तरह उनका तप अधिक प्रज्वलित था । अग्नि जिस प्रकार वन को भस्मसात् करती हुई आगे २ अधिक सतेज होती है, ठीक इसी प्रकार इनकी तपश्चर्या भी कर्मरूपी वन को दग्ध करने में प्रदीप्त थी । उनकी तपस्या से ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों की प्रतिक्षण निर्जरा होती थी । इससे अविपाक-निर्जरा के वे अधिकरूप में धनी थे, यह बात स्पष्ट होती है । तपश्चर्या उनकी बृहत् एवं प्रशस्त थी । समस्त संसारी जीवों के साथ उनका मैत्रीभाव था । वे परीषह और उपसर्गों के विजयी थे । कषायरूप शत्रुओं के मर्दन करने में वे अतिशय धीर थे । कायरों से दुश्चर सम्यक्त्व एवं शील आदि व्रतों के वे आराधक थे । वे घोरतपस्वी

अनेक प्रकारना अभिग्रह ते करता हुता, तेथी तेमनी तपस्यामां पणु डोछ प्रकारनी भाभी-उणुप आवती नडि, तेथी ते उग्रतपस्वी हुता. तीव्र तपोना करनारा हुता. कर्मरूपी वनना विनाशक डोवाथी अग्नि प्रमाणे तेमनुं तप अधिक प्रज्वलित हुतुं. अग्नि जे प्रमाणे वनने जाणी लसम करी नांभीने आगण आगण सतेज थतो नय छे ते प्रमाणे तेमनी तपश्चर्या पणु कर्मरूपी वनने जाणवामां प्रदीप्त हुती. तेमनी तपस्याथी ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मोनी प्रतिक्षण निर्जरा थती हुती, ते डारणुथी अविपाक निर्जराना अधिक रुपमां धनिक हुता, जे बात स्पष्ट छे. तेमनी तपश्चर्या विशेष जेवं वणाणुवा लायक हुती. सर्वसंसारी जिवोनी साथे तेमने मैत्रीभाव हुतो. तेमणे परिषडां अने उपसर्गों पर विजय भेजव्यो हुतो. कषायरूप शत्रुओनु मर्दन करवामां तेओ अतिशय धीर पुरुष हुता. कायर जिवोने कठिन जेलाता सम्यक्त्व अने शील आदि व्रतोना ते आराधक हुता. घोरतपस्वी हुता. घोरप्रहारारी हुता. प्रहाराय

તપસ્વી । ધોરબ્રહ્મચર્યવાસી-ધોરમ્=અલ્પસત્ત્વદુશ્વરત્વેન દારુણં યદ્ બ્રહ્મચર્યં, તત્ર વસ્તું શીલં યસ્ય સ તથા, ઉચ્છ્રૂઢશરીરઃ-ઉચ્છ્રૂઢં=ત્યક્તં શરીરં=શરીરશોભાકરણં યેન સ તથા, શોભનાર્થશરીરસંસ્કારપરિત્યાગીત્યર્થઃ । સંક્ષિપ્તવિપુલતેજોલેશ્યઃ-સંક્ષિપ્તા=શરીરાન્તર્ગતત્વેન સંકુચિતા, વિપુલા=વિસ્તીર્ણા-અનેકયોજનપરિમિતક્ષેત્રગતવસ્તુ-ભસ્મીકરણસમર્થા તેજોલેશ્યા=વિશિષ્ટપોજનિતલબ્ધિવિશેષસમુત્પન્નતેજોજ્વાલા યસ્ય સ તથા, શરીરાન્તર્લીનતેજોલેશ્યાવાનિત્યર્થઃ । ઝર્વજાનુઃ-ઝર્વે જાનુની યસ્ય સ તથા । અધઃશિરાઃ=નતમસ્તકઃ, ઇતસ્તતશ્ચક્ષુર્ન્યાપારં નિવર્ત્ય નિયમિતભૂમિમાગનિયતદ્દિશિત્યર્થઃ । કૃતાઙ્ગલિપ્ટઃ=મસ્તકન્યસ્તસંપુટીકૃતહસ્તઃ । ઉત્કુટાસનઃ=ઉત્કુટં=ભૂમાવલગ્નપુતમ્ આસનં યસ્ય સ તથા, ભૂમદેશાસ્પૃષ્ઠપુતતયોપવિષ્ટઃ । ધ્યાનકોઘોપગતઃ-ધ્યાનં=ધર્મધ્યાનં શુદ્ધધ્યાનં ચ, તદેવ કોઘઃ=

થે, ધોરબ્રહ્મચારી થે-બ્રહ્મચર્ય જૈસે મહાન કઠિન વ્રત કે મન, વચન, ઓર કાયા સે પાલન કરને વાલે થે । શારીરિક શોભા કી ઓર ડનકા વલકુલ મી લક્ષ્ય નહીં થા । શરીર કે મીતર હી ડન્હોં ને તેજોલેશ્યા કો સંવૃત કર રખા થા, બાહર મેં ડસકા ડન્હોંને કહીં પર મી કિસી મી સમય ડપયોગ નહીં કિયા । ડસ લેશ્યા કી પ્રાપ્તિ જીવોં કો વિશિષ્ટ તપસ્યા દ્વારા હી હોતી હૈ । યહ તેજોલેશ્યા ડનેક યોજનતક ક્ષેત્રસ્થ વસ્તુઓં કા સંહાર કરનેવાલી હોતી હૈ । ડોનોં છુટનોં કો ડંચે કરકે નતમસ્તક હોકર રહતે થે । મસ્તક પર ડન્હોંને અંજલી કર રહી થી । વે ઉત્કુટાસન વાલે થે-જિસ આસન મેં વૈઠક જમીન કો સ્પર્શ નહીં કરતી હૈ, કિન્તુ ડાનોં પૈરોં કે સહારે બૈઠા જાતા હૈ ડસકા નામ ઉત્કુટ-આસન હૈ । તથા જિસ પ્રકાર કોઠે કે મીતર રખા હુઆ ધાન્ય આદિ જહાં-તહાં બિચર

જેવા મહાન વ્રતનું મન, વચન અને કાયાથી પાલન કરનાર હતા. શારીરિક શોભા તરફ તેમનું ધ્યાનકુલ લક્ષ્ય જ ન હતું, શરીરની અંદરજ તેમણે તેજોલેશ્યાને ગોપવી રાખી હતી, બહારમાં તેમણે તેને કોઈ સ્થળે અને કોઈ સમયે ઉપયોગ કર્યો ન હતો. આ લેશ્યાની પ્રાપ્તિ છવેને વિશિષ્ટ તપસ્યા દ્વારાજ પ્રાપ્ત થાય છે. આ તેજોલેશ્યા અનેક યોજન સુધી ક્ષેત્રસ્થ વસ્તુઓનો સંહાર કરનારી હોય છે. તેઓ બન્ને છુટણેને ઉચે ગમી નતમસ્તક યધને રહેતા હતા તેમણે મસ્તક-માથાપર અજલી કરી (એ હાથ જોડેલા ગમી) હતી તે ઉત્કુટાસનવાળા હતા જે આસનમાં બેઠક જમીનનો સ્પર્શ કરતી નથી પરંતુ બન્ને પગના આધારે બેસાય છે, તેનું નામ ઉત્કુટાસન છે તથા જે પ્રમાણે કોઠામાં રાખેલું અનાજ આદિ જ્યાં ત્યાં ખરાબ યધને

कुशलो ध्यानकोष्ठः, तमुपगतो ध्यानकोष्ठोपगतः, यथा कोष्ठगतं धान्यं विकीर्णं न भवति, तथैव ध्यानत इन्द्रियान्तःकरणवृत्तयो बहिर्न यान्तीति भावः, नियन्त्रितचित्तवृत्तिमानित्यर्थः । 'विहरइ' अत्रैवं योजना-संयमेन तपसा चाऽऽत्मानं भावयन् विहरति=आस्ते स्म ।

ततः खलु आर्यजम्बूनामाऽनगारो यत्रैवार्यसुधर्माऽनगारस्तत्रैवोपागत इत्यन्वयः । स जम्बूनामाऽनगारः कीदृशः? इत्याह—'जायसइदे' जातश्रद्धः—जाता=प्रागभूता, संप्रति सामान्येन प्रवृत्ता, श्रद्धा=तत्त्वनिर्णयविषयिका वाञ्छा

कर खराब नहीं हो सकता है तथा सुरक्षित बना रहता है, ठीक इसी प्रकारसे जिनकी इन्द्रिय और मनकी वृत्ति धर्म और शुद्ध ध्यान के बल से बाह्य व्यापार से निवृत्त होकर अन्तर्मुखी बनी हुई थी । इस प्रकार उग्रतपस्यावाले, दीप्ततपवाले, तप्ततपवाले, महातपवाले, उदार-सभी जीवों के साथ मैत्री रखने वाले, घोर और घोरव्रतवाले, घोरगुणवाले, घोरतपस्यावाले, घोरब्रह्मचर्यव्रतवाले, उच्छृङ्खलशरीरवाले—शरीर की ममता नहीं करनेवाले, विपुल तेजोलेश्या का संवरण करनेवाले, ऊर्ध्वजानुसंपन्न, अधोमस्तकयुक्त, अञ्जलिविशिष्ट और ध्यानस्थ होकर संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए विराजमान थे ।

वे श्री आर्यजम्बू-स्वामी अनगार ग्यारहवें अंग के भाव पूछने के अभिप्राय से जहाँ श्री सुधर्मास्वामी विराजमान थे वहाँ पर पहुँचे । वे (जम्बू स्वामी) कैसे थे? सो कहते हैं—“जायसइदे”

विभराइ नाहि ज्ञेतां सुरक्षित रहे छे, तेज प्रभाछे जेनी इन्द्रियो अने मननी वृत्ति, धर्म अने शुद्ध ध्यानना भणथी गहारेना व्यापारथी निवृत्त थधने अन्तर्मुखी भनी रही हुती. जे प्रभाछे उग्रतपस्यावाणा, दीप्ततपवाणा, तप्ततपवाणा, महातपवाणा, उदार-सहु जेवानी साथे मैत्री राखवावाणा, घोरव्रतवाणा, घोरगुणवाणा, घोरतपस्यावाणा, घोरब्रह्मचर्यव्रतवाणा उच्छृङ्खलशरीरवाणा, अर्थात्-शरीरनी ममता नाहि करवा वाणा, तेजोलेश्याना संवरण करवा वाणा, ऊर्ध्वजानुसंपन्न, अधोमस्तक—(नीचा भस्तक पडे) युक्त, अञ्जलीसहित अने ध्यानस्थ थधने संयम अने तपथी आत्माने भावित करता थका विराजमान हुता.

ते आर्य जम्बूस्वामी अशुगार अगियारमां अंगना लाव पूछवाना अभिप्रायथी ज्यो श्रीसुधर्मा स्वामी विराजमान हुता त्यां पहुँच्यो. ते (जम्बूस्वामी) केवा हुता ते

यस्य स तथा, वक्ष्यमाणतत्त्वजिज्ञासावानित्यर्थः, 'जायसंसर्ग' जातसंशयः-
जातः=प्रवृत्तः संशयो यस्य स तथा। दशमाङ्गे प्रश्नव्याकरणसूत्रे भगवत्प्रोक्त-
मास्रवसंवरयोः स्वरूपं धर्माचार्यसमीपे श्रुतं, तद्विपाकविषये संशयोत्पत्त्या जात-
संशय इति भावः। 'जायकोउहले' जातकुतूहलः-जातं=प्रवृत्तं कुतूहलम्=
'मत्प्रश्नस्य कीदृशमुत्तरं मम धर्माचार्यो वक्ष्यती'-ति रूपम् औत्सुक्यं यस्य स तथा,
तच्छ्रोतुमौत्सुक्यवानित्यर्थः। 'उत्पन्नसङ्के' उत्पन्नश्रद्धः=उत्पन्ना-विशेषेण उत्कृष्ट-
तया जाता श्रद्धा यस्य स तथा, यद्वा-श्रद्धायाः स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातश्रद्धः,

पहिले नहीं जाग्रत हुई वह अब सामान्यरूपसे तत्त्वों के विपाक का
निर्णय करने के लिये जिनकी बाँछा जगी थी। 'जायसङ्के' पद
के साथ का 'जाव' यावत् शब्द-"जातसंशयः, समुत्पन्नश्रद्धः, समु-
न्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः" इन अन्य विशेषणों का सूचक है, इनका
अर्थ इस प्रकार है-"जातसंशयः" श्रीजम्बूस्वामी पहिले भगवान्
द्वारा प्रतिपादित दशम अंग प्रश्नव्याकरण नामक सूत्र में आस्रव
और संवर के भाव श्रीसुधर्मा स्वामी के पास सुना था; अतः
उनके विपाक के विषय में उन्हें संशय की उत्पत्ति हुई। 'जातकुतूहलः'
जब उन्हें उस विषय में शंका उत्पन्न हुई तब 'मेरी शंकाका
समाधान धर्माचार्य किस रूपमें करेंगे':- इस बातकी उनके
चित्त में उत्कण्ठा जगी थी। "उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्न-
कुतूहलः" ये पद यद्यपि पूर्वोक्त इन "जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः"

छडे छे 'जायसङ्के' प्रथम नहि जाग्रत थयेवी ते हुवे सामान्यरूपधी तत्त्वोना निर्णय
करवा भाटे येनी छण्डा जगी हुती 'जायसङ्के' पद साथेना 'जाव' यावत्-शब्द
'जातसंशयः, जातकुतूहलः, उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः, संजात-
श्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः, समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्न-
कुतूहलः' ये जीज विशेषणोना सूचक छे तेना अर्थ आ प्रमाणे छे, 'जातसंशयः' श्री
जम्बूस्वामी प्रथम भगवान् द्वारा प्रतिपादित दशम अंग प्रश्नव्याकरण नामका सूत्रमा
आस्रव अने संवरना भाव श्रीसुधर्मा स्वामी पास-सांलग्या हुता तेना विपाकना विषयमा
तेभने संशयनी उत्पत्ति थछ 'जातकुतूहलः' तेभने व्याप्ते ते विषयमा उत्कण्ठा उत्पन्न थछ
त्यादे 'मादी शङ्कानु समाधान धर्माचार्य पासैथी केवी रीते भने भण्णै? ये बातनी तेभना
चित्तमा उत्कण्ठा जगी हुती 'उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः' ये पद ये

तस्याः स्वरूपस्य प्रादुर्भावे तु उत्पन्नश्रद्ध इति भावः । एवम् 'उत्पन्नसंसर्ग, उत्पन्नकोउहले'—उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः इति । 'संजायसङ्गे, संजायसंसर्ग, संजायकोउहले'—संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः । अत्र 'सं' शब्दः प्रकर्षविशेषादिवाचकः, तेन सविशेषेण भिन्नभिन्नवस्तुस्वरूपनिर्णयेच्छारूपेण

पदों के समानार्थक जैसे प्रतीत होते हैं, परन्तु सूक्ष्मदृष्टि से विचार करने पर इनके अर्थ में भेद है, और वह इस प्रकार से है—'जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः' इन पदों द्वारा श्रद्धा आदि की जो उनमें जागृति प्रकट की है, वह केवल सामान्यरूपसे ही की गई समझनी चाहिये । 'उत्पन्नश्रद्धः' इत्यादि पदों द्वारा उनमें श्रद्धा, संशय और कुतूहल की उत्पत्ति विशेषरूपसे प्रकट की जा रही है । श्रद्धा-तत्त्वों के निर्णयविषयक वाञ्छा जब अपने स्वरूप से अप्रकट अवस्था में रहती है तब वह सामान्यरूपसे उत्पन्न हुई कही जाती है । इसी प्रकार संशय और कुतूहल के 'जात' और 'उत्पन्न' विशेषणों में भी यही सामान्य और विशेष धर्म की अपेक्षासे समाधान जान लेना चाहिये । सामान्यरूपसे उत्पन्न हुई श्रद्धा जब विशेषरूपसे प्रकट होती है, तब वहाँपर "उत्पन्नश्रद्धः" इस पद की सार्थकता समझनी चाहिये । इसी प्रकार 'संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः' इन पदों में जो "सं" यह शब्द है वह पूर्वकथित विशेष की अपेक्षा

के पूर्वोक्त आ 'जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः' पदोंना समान अर्थना सूचनानार लेवा हेणय छे, परन्तु सूक्ष्मदृष्टिथी विचार करतां तेना अर्थमा सिन्तता छे, अने ते आ प्रभावे छे— 'जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः,' ओ पदो द्वारा श्रद्धा आदिनी तेमनामा जागृति प्रकट करी छे ते केवल सामान्यरूपथी करी छे अम समजबुं लेमये 'उत्पन्नश्रद्धः' इत्यादि पदो द्वारा तेमनामा श्रद्धा, संशय, अने कुतूहलनी उत्पत्ति, विशेषरूपथी करवासां आवी छे श्रद्धा-तत्त्वना निर्णयविषयक भन्छा न्याये पोताना स्वरूपथी अप्रकट अवस्थासां गे छे, त्यारे ते सामान्यरूपथी उत्पन्न थयेली छेवय छे, ओ प्रभावे संशय अने कुतूहलना 'जात' अने 'उत्पन्न' ओ विशेषणुसां पणु ओ सामान्य अने विशेष धर्मनी अपेक्षाथी समाधान जानी देवु लेमये सामान्यरूपथी उत्पन्न थयेली श्रद्धा न्याये विशेषरूपसां प्रकट करय छे त्यारे त्यां आगवा 'उत्पन्नश्रद्धः' ओ पदनी सार्थकता समजबी लेमये ओ प्रभावे 'संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः' ओ पदो ना ओ 'सं' ओ शब्द छे ते पूर्वकथित विशेषनी अपेक्षाओ पणु अधिक विशेष आदि अर्थना दैतछे ते ते पद प्रकट,

જાતા=પ્રવૃત્તા શ્રદ્ધા યસ્ય સ તથા । એવમગ્રેઽપિ । ‘સમુપ્પણ્ણસદ્ધટે, સમુપ્પણ્ણ-
સંસણ, સમુપ્પણ્ણકોહહલ્લે’-સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ, સમુત્પન્નસંશયઃ, સમુત્પન્નકુતૂહલઃ ।
તત્ર-સમુત્પન્ના=સર્વથા સંજાતા શ્રદ્ધા યસ્ય સ તથા । એવમગ્રેઽપિ । શ્રદ્ધાદયઃ
શબ્દા વ્યાખ્યાતા એવ । અત્ર શ્રદ્ધાદૌ કાર્યકારણભાવોઽવગન્તવ્યઃ, પ્રશ્નવાઙ્મ
જિજ્ઞાસારૂપા શ્રદ્ધા જાતા, તસ્યાઃ કારણં સંશયઃ, કુતૂહલં ચેતિ । અન્યે ત્વાહુઃ-

મી અધિક વિશેષ આદિ અર્થ કા દ્યોતક હૈ । યે પદ શ્રદ્ધા, સંશય
એવં કુતૂહલ કે મિત્રર વસ્તુસ્વરૂપ કે નિર્ણય મેં જાગ્રતિ પ્રદર્શિત
કરતે હૈ । તથા ‘સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ, સમુત્પન્નસંશયઃ, સમુત્પન્નકુતૂહલઃ’ યે પદ મી
શ્રદ્ધા આદિ કી ઉત્પત્તિ મેં સર્વથારૂપસે જાગ્રતિ પ્રકટ કરને વાલે
હૈ । “સમુત્પન્ના = સર્વથા સંજાતા શ્રદ્ધા યસ્ય સઃ” અર્થાત્ સર્વ પ્રકાર સે
ઉત્પન્ન હુઈ હૈ શ્રદ્ધા જિસકે વહ સમુત્પન્નશ્રદ્ધ કહલાતા હૈ ।

શંકા- સૂત્ર મેં સર્વપ્રથમ “જાતશ્રદ્ધઃ” ઇત્યાદિક જો પદ
રખે ગયે હૈ, વે સર્વથા વ્યુત્ક્રમવાલે હૈ, ક્યોં કિ જવતક સંશય યા
કુતૂહલ નહીં હોગા તવતક શ્રદ્ધા હો હી નહીં સકતી, ઇસીલિયે સર્વ-
પ્રથમ સૂત્રમેં સંશય આદિ કા પાઠ રખના ડચિત થા, વાદ મેં શ્રદ્ધા કા ।

સમાધાન-શંકા ઠીક નહીં; ક્યોં કિ ઇસ પ્રકાર કે પાઠ સે
વિશિષ્ટ અર્થ કી પ્રતીતિ સૂત્રકાર કો કરાની ઇષ્ટ હૈ, ઓર વહ ઇસ
પ્રકાર સે । યહ યદ્યપિ ઠીક હૈ કિ-સંશયાદિપૂર્વક હી શ્રદ્ધા કી
સંગતિ યહાં ઠીક જવતી હૈ, તો મી શ્રદ્ધા મેં સંશય ઓર કુતૂહલ-

સંશય અને કુતૂહલના ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુસ્વરૂપના નિર્ણયમાં ભગૃતિ પ્રદર્શિત કરે છે. તથા
‘સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ, સમુત્પન્નસંશયઃ, સમુત્પન્નકુતૂહલઃ’ એ પદો પણ શ્રદ્ધા આદિની
ઉત્પત્તિમાં સર્વથા રૂપથી ભગૃતિ પ્રકટ કરનારાં છે. ‘સમુત્પન્ના = સર્વથા સંજાતા શ્રદ્ધા
યસ્ય સઃ’ અર્થાત્ સર્વ પ્રકારથી ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા બેને છે તે સમુત્પન્નશ્રદ્ધ
કહેવાય છે

શંકા-સૂત્રમાં સૌથી પ્રથમ ‘જાતશ્રદ્ધઃ’ ઇત્યાદિક બે પદો રાખેલાં છે તે
સર્વથા વ્યુત્ક્રમવાળાં છે, કારણ કે બંન્ને સુધી સંશય અથવા કુતૂહલ નહિ થાય ત્યાં
સુધી શ્રદ્ધા હોઈ શકે નહિ એટલા માટે સૌથી પ્રથમ સૂત્રમાં સંશય આદિને
પાઠ રાખવો બેઠતો હતો, ત્યાર પછી શ્રદ્ધાનો.

ઉત્તર-શંકા બગબર નથી. કારણકે આ પ્રકારના પાઠથી વિશિષ્ટ અર્થની
પ્રતીતિ સૂત્રકારને કરાવવી ઇષ્ટ છે, અને તે આ પ્રકારથી એ બે કે ઠીક છે ?
સંશયદિપૂર્વક શ્રદ્ધાની સંગતિ કરવી, તો પણ શ્રદ્ધામાં સંશય અને કુતૂહલ-પૂર્વક

જાતશ્રદ્ધાદિપદત્રયેણાવગ્રહઃ, ઉત્પન્નશ્રદ્ધાદિપદત્રયેણ ઈદા, સંજાતશ્રદ્ધાદિપદત્રયેણ અવાયઃ, સમુત્પન્નશ્રદ્ધાદિપદત્રયેણ ચ ધારણા પ્રતિવોદ્યતે, ઇતિ । ઈદશાઽનેકગુણ-

પૂર્વકતા આને સે ડનમેં પરસ્પર મેં કાર્ય-કારણભાવ પ્રદર્શિત હોતા હૈ, પ્રશ્ન કે વશ સે જિજ્ઞાસારૂપ શ્રદ્ધા હોતી હૈ ડસકા કારણ સંશય ઓર કુતૂહલ હોતે હૈં । (૧) જાતશ્રદ્ધઃ જાતસંશયઃ જાતકુતૂહલઃ, (૨) ઉત્પન્નશ્રદ્ધઃ, ઉત્પન્નસંશયઃ, ઉત્પન્નકુતૂહલઃ, (૩) સંજાતશ્રદ્ધઃ, સંજાતસંશયઃ, સંજાત-કુતૂહલઃ, (૪) સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ, સમુત્પન્નસંશયઃ, સમુત્પન્નકુતૂહલઃ, ” । યહાં કોઈ ઇસ પ્રકાર મી સમાધાન ઉપસ્થિત કરતે હૈં કિ-“ જાતશ્રદ્ધઃ ” ઇત્યાદિ ત્રીન પદોં સે સૂત્રકાર યહ બાત પુષ્ટ કરતે હૈં કિ-જંબૂસ્વામી મેં જો સર્વપ્રથમ શ્રદ્ધા, સંશય ઇવં કુતૂહલ ઉત્પન્ન હુએ વે અવગ્રહરૂપ મેં હી હુએ, ઈદા, અવાય ઓર ધારણારૂપ સે નહીં । “ ઉત્પન્નશ્રદ્ધઃ ” ઇત્યાદિ ત્રીન પદોં સે યહ પુષ્ટ હોતા હૈ કિ વે સબ બાદ મેં હી ડનમેં ઈદારૂપ સે, ‘સંજાતશ્રદ્ધઃ’ ઇત્યાદિ ત્રીન પદોં દ્વારા પશ્ચાત્ અવાયરૂપસે, ઓર ‘સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ’ ઇત્યાદિ ત્રીન પદોં દ્વારા ફિર ધારણારૂપ સે પુષ્ટ હુએ ।

ભાવ યહ હૈ-કિ આસ્રવ ઓર સંવર કે વિપાક કે વિષય મેં જો ડન્હેં શ્રદ્ધા, સંશય ઓર કુતૂહલ હુએ, વે ડન્હેં સર્વપ્રથમ અવગ્રહરૂપ મેં હુએ, ક્યોં કિ સર્વપ્રથમ પદાર્થ કા અવગ્રહરૂપ હી જ્ઞાન હોતા હૈ । બાદ મેં વહાં પર સંશય કે હોને પર ડસકે નિરાકરણરૂપ જો

આવવાથી તેમાં પરસ્પરમાં કાર્ય-કારણભાવ પ્રદર્શિત થાય છે પ્રશ્નના વશથી જિજ્ઞાસારૂપ શ્રદ્ધા થાય છે, જેનુ કારણ સંશય અને કુતૂહલ હોય છે (૧) જાતશ્રદ્ધઃ, જાતસંશયઃ, જાતકુતૂહલઃ, (૨) ઉત્પન્નશ્રદ્ધઃ, ઉત્પન્નસંશયઃ, ઉત્પન્નકુતૂહલઃ, (૩) સંજાતશ્રદ્ધઃ, સંજાતસંશયઃ, સંજાતકુતૂહલઃ, (૪) સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ, સમુત્પન્નસંશયઃ, સમુત્પન્નકુતૂહલઃ । અહીં કોઇ આ પ્રમાણે સમાધાન કરે છે કે- ‘જાતશ્રદ્ધઃ’ ઇત્યાદિ ત્રણ પદોથી સૂત્રકાર એ વાત પુષ્ટ કરે છે કે- જંબૂસ્વામીમાં જે સર્વપ્રથમ શ્રદ્ધા, સંશય અને કુતૂહલ ઉત્પન્ન થયાં તે અવગ્રહ રૂપમાં જ થયાં છે, ઇદા, અવાય અને ધારણા રૂપથી નહીં । “ ઉત્પન્નશ્રદ્ધઃ ” ઇત્યાદિ ત્રણ પદોથી એ પુષ્ટ થાય છે કે તે શ્રદ્ધાઆદિ પછીથી તેમનામાં “ ઈદા ” રૂપથી, ‘સંજાતશ્રદ્ધઃ’ ઇત્યાદિ ત્રણ પદો દ્વારા ત્યારબાદ “ અવાય ” રૂપથી અને ‘સમુત્પન્નશ્રદ્ધઃ’ ઇત્યાદિ પદો દ્વારા તે પછી ‘ધારણા’ રૂપથી પુષ્ટ થાય છે.

ભાવ એ છે કે-આસ્રવ અને સંવરના વિપાકવિષયમાં જે તેમને શ્રદ્ધા, સંશય અને કુતૂહલ થયાં છે તે તેમને સર્વપ્રથમ અવગ્રહરૂપમાં થયાં છે, કારણ કે સર્વ-પ્રથમ પદાર્થના અવગ્રહરૂપ જ્ઞાન થાય છે. ત્યાર પછી સંશય થતાં તેના નિરાકરણ

સંપન્નઃ શ્રીજમ્બૂસ્વામી, યત્રાર્યઃ શ્રીસુધર્મા સ્વામી વર્તતે તત્રાગત્ય, 'તિક્ષુત્તો' ત્રિકૃત્વઃ=ત્રીન્ વારાન્ 'આયાહિણપયાહિણં' આદક્ષિણપ્રદક્ષિણમ્ = અંજલિપુટં વદ્ધ્વા તં વદ્ધાંજલિપુટં દક્ષિણકર્ણમૂલત આરમ્ભ્ય લલાટપ્રદેશેન વામકર્ણાન્તિકેન

પ્રયત્નવિશેષ-શુકતા હુઆ જ્ઞાન હોતા હૈ વહ ઈહા કહલાતી હૈ । વિના અવગ્રહ કે ઈહા-જ્ઞાન નહીં હોતા હૈ । ઈહા કે પશ્ચાત્ અવાય-પદાર્થ કા નિશ્ચયસ્વરૂપ જ્ઞાન હોતા હૈ, ઓર ફિર ધારણા, યહ વહ સંસ્કાર હૈ જો ડસ પદાર્થ કે જ્ઞાન કો બહુત કાલ તક આત્મા મેં સ્થિર કર રખતા હૈ । યહાં પર મી યહી બાત ઘટિત હોતી હૈ, ક્યોં કિ 'જાત' પદ સે અવગ્રહ કા, 'ઉત્પન્ન' પદ સે ઈહા કા, 'સંજાત' પદ સે અવાયકા ઓર 'સમુત્પન્ન' પદ સે ધારણા કા બોધ સૂત્રકારને જંબૂસ્વામી કે આસ્રવ ઓર સંવર કે વિષય મેં ઉત્પન્ન હુઈ શ્રદ્ધા આદિ જ્ઞાનવિશેષોં મેં કરાયા હૈ । ઇનમેં 'ગૃહીતાર્થ-ગ્રાહકતા'-પુનરુક્તિ ઇસલિયે નહીં હૈ કિ યે પૂર્વ-પૂર્વકી અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર વિશેષ વિષય કે સૂચક હોતે હૈ ।

શ્રી જમ્બૂસ્વામીને, સુધર્માસ્વામી કે સમીપ જાકર, સુધર્માસ્વામી કો હાથ જોડકર આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણપૂર્વક ત્રીનવાર વંદના-નમસ્કાર કિયે । અંજલિપુટ કો વાંધકર દક્ષિણ કાન સે લેકર મસ્તક કે પાસ સે ઘુમાતે હુણ વાયેં કાનતક જો ડન્હેં ઘુમાકર ફિર મસ્તકપર

૩૫ જે પ્રયત્નવિશેષ-તે તરફ ઢળતુ જ્ઞાન થાય છે તે ઇહા, પછી અવાય-પદાર્થના નિશ્ચય-સ્વરૂપ જ્ઞાન થાય છે, અને ત્યાર બાદ ધારણા, તે એ સંસ્કાર છે, જે, તે પદાર્થના જ્ઞાનને બાહુજ ડાળ સુધી આત્મામાં સ્થિર કરીને રાખે છે.

અહીં આગળ એ વાત પણ ઘટી શકે છે કે :- 'જાત' પદથી 'અવગ્રહ'નો 'ઉત્પન્ન' પદથી 'ઇહા'નો 'સંજાત' પદથી 'અવાય'નો અને 'સમુત્પન્ન' પદથી 'ધારણા'નો બોધ સૂત્રકારે જમ્બૂસ્વામીના આસ્રવ અને સંવરના વિષયમાં ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા આદિ જ્ઞાનવિશેષમાં કરાવ્યો છે. તેમાં 'ગૃહીતાર્થ-ગ્રાહકતા'-પુનરુક્તિ એટલા માટે નથી કે - એ પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર વિશેષવિષયના સંપ્રક થાય છે

શ્રીજમ્બૂસ્વામીએ સુધર્માસ્વામીની પાસે જઈને સુધર્માસ્વામીને હાથ જોડીને આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણપૂર્વક ત્રણવાર વંદના-નમસ્કાર કર્યા બે હાથ જોડી તેને જમણા કાનથી લઈને મસ્તક પાસે ફેરવીને ડાબા કાન સુધી લઈ જઈને ફરી બે મસ્તક પાસે

चक्राकारं परिभ्राम्य ललाटप्रदेशे स्थापनरूपं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा=आद-
क्षिणप्रदक्षिणं त्रिः कृत्वा, 'वंदइ' वन्दते=स्तौति, 'णमंसइ' नमस्यति=नमस्करोति,
'वंदित्ता' वन्दित्वा 'णमंसित्ता' नमस्यित्वा 'जाव' यावत् 'पञ्जुवासइ'
पर्युपास्ते=सेवते । अत्र यावच्छब्देन-एवं योजनाऽवगन्तव्या-'सुस्मसमाणे,
नमंसमाणे, विणएणं पंजलिउडे, अभिमुहे'-इति । अस्यच्छाया-शुश्रूषमाणः,
नमस्यन्, विनयेन प्राञ्जलिपुटः, अभिमुख इति । तत्र श्रीसुधर्मस्वामिनं
सेवमानः श्रीजम्बूस्वामी 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-
श्रीसुधर्मस्वामिनमपृच्छदित्यर्थः ।

'जइ णं भंते !' यदि खलु हे भदन्त ! = हे भगवन् ! 'समणेणं
भगवया महावीरेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'जाव संपत्तेणं' यावत्
संप्राप्तेन, अत्र यावच्छब्दादेवं बोध्यम्-आदिकरेण, तीर्थकरेण, स्वयंसंयुद्धेन,
यावत्-सिद्धिगतिनामघेयं स्थानं संप्राप्तेन=गतेन, 'दसमस्स अंगस्स' दशमस्याङ्गस्य
'पण्हावागरणाणं' प्रश्नव्याकरणानां=प्रश्नव्याकरणरूपस्य 'अयमट्ठे, अयमर्थः=
आस्रवसंवरनिरूपणरूपोऽर्थः 'पणत्त' प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः-प्रतिबोधित इत्यर्थः, 'एका-

रखा जाता है वह आदक्षिण-प्रदक्षिण है । वन्दना-शब्द का अर्थ
स्तुति और नमस्कार का अर्थ-दो हाथ, दो पैर और एक मस्तक,
इन पांच अंगों को झुकाना है । वन्दना और नमस्कार करके
पर्युपासना (सेवा) करने लगे । सूत्रस्थ 'यावत्' शब्द से "सुस्मसमाणे,
नमंसमाणे विणएणं पंजलिउडे, अभिमुहे" इन शब्दों की भी यहाँ
योजना होती है ।

श्रीसुधर्मास्वामी की सेवा करते हुए श्रीजम्बूस्वामीने पूछा
कि-हे भदन्त ! धर्म की आदि करनेवाले, तीर्थकर, स्वयंसंयुद्ध एवं
सिद्धिगति को प्राप्त हुए श्रमण भगवन् श्रीमहावीर प्रभुने प्रश्न-
व्याकरण नामक दशम अंग का यह भाव फरमाया है, परन्तु हे

राष्णवामां आवे छे ते आदक्षिण-प्रदक्षिण छे. वन्दना शब्दने अर्थ स्तुति, अने नमस्कारने
अर्थ-दो हाथ, दो पैर, ओइ मस्तक, ओ पांच अंगोने नमावयुं ते, आ प्रमाणे वन्दना अने
नमस्कार करीने पर्युपासना-सेवा करवा लाय्या, सूत्रस्थ 'यावत्' शब्दथी 'सुस्मसमाणे,
नमंसमाणे, विणएणं पंजलिउडे, अभिमुहे" ओ शब्दोनी पणु अड्डी येवना थाय छे.

श्रीसुधर्मास्वामीनी सेवा करतां करतां श्रीजम्बूस्वामीओ पूछयुं छे- हे भदन्त !
धर्मनी आदि करवावाणा, तीर्थकर, स्वयंसंयुद्ध छत्यादि विशेषलोथी विशिष्ट अने
सिद्धिगतिने प्राप्त करनार श्रमण भगवन् श्रीमहावीर प्रभुओ प्रश्नव्याकरण नामना

રસમસ્સ ણં મંતે ! અંગસ્સ ' એકાદશસ્ય સ્વલુ હે મદન્ત ! અક્કસ્ય ' વિવાગ-
 સુયસ્સ ' વિપાકશ્રુતસ્ય ' સમણેણં જાવ સંપત્તેણં' શ્રમણેન, ભગવતા મહાવીરેણ
 યાવત્ સિદ્ધિગતિનામધેયં સ્થાનં સંપ્રાપ્તેન ' કે અદ્દે પણ્ણત્તે ! ' કોડર્યઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ।
 'તણ' તતઃ=જમ્બૂસ્વામિનઃ પ્રશ્નકરણાનન્તરં ' ણં' સ્વલુ 'અજ્જસુહમ્મે અણગારે
 જંબૂ-અણગારં' આર્યસુધર્માણનગારો જમ્બૂસ્વામિનમનગારમ્, 'એવં વયાસી'
 એવમ્ અવાદીત્=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણાકથયત્- 'એવં સ્વલુ જંબૂ !' એવં સ્વલુ હે જમ્બૂઃ !
 'સમણેણં જાવ સંપત્તેણં' શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાવત્-સિદ્ધિ-
 ગતિસ્થાનં સંપ્રાપ્તેન=ગતેન ' એકારસમસ્સ અંગસ્સ વિવાગસુયસ્સ દો સુયક્કંધા
 પણ્ણત્તા ? ' એકાદશસ્યાક્કસ્ય વિપાકશ્રુતસ્ય દ્વૌ શ્રુતસ્કન્ધૌ પ્રજ્ઞપ્તૌ, ' તંજહા '
 તદ્યથા- ' દુઘવિવાગા ય ' દુઃસ્વવિપાકાશ્ચ-વિપચ્યન્તે=વેદ્યન્તે-અનુભૂયન્તે-ઇતિ
 વિપાકાઃ, દુઃસ્વાન્યેવ વિપાકા વાચ્યતયા યત્ર તે દુઃસ્વવિપાકાઃ, દુઃસ્વરૂપ-
 વિપાકબોધકતયા દુઃસ્વવિપાકનામકઃ પ્રથમઃ શ્રુતસ્કન્ધ ઇત્યર્થઃ, ' સુઘવિવાગા ય '
 સુસ્વવિપાકાશ્ચ-સુસ્વાન્યેવ વિપાકા યત્ર તે સુસ્વવિપાકાઃ, સુસ્વરૂપવિપાકબોધકતયા
 સુસ્વવિપાકનામકો દ્વિતીયઃ શ્રુતસ્કન્ધ ઇત્યર્થઃ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

ભગવન્ ! ગ્યારહવાં અંગ વિપાકશ્રુત કા કયા ભાવ ફરમાયા હૈ ? ।
 હસ પ્રકાર જંબૂસ્વામી કે પૂછને પર શ્રી સુધર્માસ્વામી કહતે હૈ
 કિ-હે જંબૂ ! સિદ્ધગતિપ્રાપ્ત શ્રીમહાવીર પ્રભુને ગ્યારહવેં અંગ શ્રી-
 વિપાકશ્રુત કે દો શ્રુતસ્કંધ કહે હૈ- એક દુઃસ્વવિપાક ઓર દૂસરા
 સુસ્વવિપાક । જિનકા અનુભવ કિયા જાય વે વિપાક હૈ । જિસ
 શ્રુતસ્કંધ મેં દુઃસ્વ હી વિપાક શબ્દ કે વાચ્ય (અર્થ) રૂપસે પ્રકટ
 કિયે જાયેં વહ "દુઃસ્વવિપાક" હૈ । હસ શ્રુતસ્કંધ કા નામ દુઃસ્વરૂપ
 વિપાક કા બોધક હોને સે હી દુઃસ્વવિપાક હૈ । દૂસરે શ્રુતસ્કંધ
 કા નામ સુસ્વવિપાક હૈ, હસમેં સુસ્વ હી વિપાકરૂપસે ઘર્ણિત હૈ,
 અતઃ સુસ્વરૂપ વિપાક કા બોધક હોનેસે હસકા નામ "સુસ્વવિપાક" હૈ ।

હસમા અગના એ ભાવ ક્કમાવ્યા છે, પરન્તુ હે ભગવન્ ! અગિયારમુ અગ જે
 વિપાકશ્રુત, તેમા શુ ભાવ કહેલા છે ? આ પ્રમાણે જમ્બૂસ્વામીએ પૂછયુ ત્યારે
 શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! સિદ્ધગતિને પામેલા શ્રીમહાવીર પ્રભુએ
 અગિયારમા અગ શ્રીવિપાકશ્રુતના બે શ્રુતસ્કંધ કહેલા છે- (૧) એક દુઃસ્વવિપાક અને
 (૨) બીજો સુસ્વવિપાક જેનો અનુભવ કરવામા આવે તે વિપાક છે જે શ્રુતસ્કંધમાં
 દુઃખને જ વિષય શબ્દના વાચ્ય (અર્થ) રૂપથી પ્રકટ કરેલ છે, તે દુઃસ્વવિપાક છે.
 આ શ્રુતસ્કંધનુ નામ દુઃખરૂપ વિપાકનો બોધ કરાવનાર હોવાથી 'દુઃસ્વવિપાક'

॥ મૂલમ્ ॥

પઢમસ્સ ણં મંતે ! સુયક્કંધસ્સ દુહવિવાગાણં સમણેણં
જાવ સંપત્તેણં કે અટ્ટે પપ્પત્તે ? । તણ્ણં સુહમ્મે અણગારે
જમ્બૂ-અણગારં એવં વયાસી-એવં ચલ્લુ જંબૂ ! સમણેણં ૩ આહ-

ભાવાર્થ-સભા વિસર્જિત હો ચુકને કે બાદ શ્રીજંબૂસ્વામી, જ્યાં શ્રીસુધર્માસ્વામી વિરાજમાન થે વ્યાં પહુંચે, ઓર ઉન્હેં અપની સામાચારી કે અનુસાર ૩ બાર વંદના એવં નમસ્કાર કર ઉન્કે સંમુખ બેઠ ગયે । બેઠકર વિનયકે સાથ ગુરુદેવ સે પ્રશ્ન કિયા કિ-હે ભદન્ત ! ભગવાન મહાવીર પ્રમુને ૧૦ વેં અંગ મેં આસ્રવ ઓર સંવર તત્ત્વ કા વર્ણન મલીમાંતિ કિયા હૈ । અબ મૈં આપ સે યહ જાનતા ચાહતા હૂં કિ ભગવાને ૧૧ વેં અંગ મેં ઉન્કે વિપાક કા કિસ રૂપ મેં કથન કિયા હૈ ? સુધર્માસ્વામીને જંબૂસ્વામી સે કહા કિ-હે જંબૂ ! ઇસ ૧૧ વેં અંગકા ભગવાન ને દો શ્રુતસ્કંધો મેં વર્ણન કિયા હૈ । (૧) પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ કા નામ દુઃસ્વવિપાક ઓર દૂસરે શ્રુતકંધ કા નામ સુસ્વવિપાક હૈ । ઇનમેં પ્રથમ મેં દુઃસ્વરૂપ વિપાક કા ઓર દ્વિતીય મેં સુસ્વરૂપ વિપાક કા વર્ણન હૈ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છે બીજા શ્રુતસ્કંધનુ નામ સુસ્વવિપાક છે તેમાં સુખનુ જ વિપાકરૂપથી વર્ણન કરાયેલું છે, તેથી કરી સુખરૂપ વિપાકનો બોધક હોવાથી તેનું નામ 'સુસ્વવિપાક' છે

ભાવાર્થ-સભા-વિસર્જન થયા પછી શ્રી જમ્બૂસ્વામી, જ્યાં શ્રીસુધર્માસ્વામી ધિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચીને પોતાની સમાચારી પ્રમાણે ત્રણ વાર વંદના નમસ્કાર કરીને તેના સન્મુખ બેસી ગયા, બેસીને વિનય સાથે ગુરુદેવને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે-હે ભદન્ત ! ભગવાન મહાવીર પ્રમુને દસમાં અગમાં આસ્રવ અને સંવર તત્ત્વનું વર્ણન બહુ સારી રીતે કર્યું છે. હવે હું આપના પાસેથી એ બાબત ઇચ્છા કરું છું કે ભગવાને અગિયારમાં અગમાં તેના વિપાકનું કેવી રીતે વર્ણન કર્યું છે ? સુધર્મા-સ્વામીએ જમ્બૂસ્વામીને કહ્યું કે હે જમ્બૂ ! એ અગિયારમાં અગનું ભગવાને એ શ્રુતસ્કંધ-રૂપમાં વર્ણન કર્યું છે, (૧) પ્રથમશ્રુતસ્કંધનુ નામ દુઃસ્વવિપાક, બીજા શ્રુતસ્કંધનું નામ સુસ્વવિપાક છે. તેમાં પ્રથમમાં દુઃખરૂપ વિપાકનું, અને બીજામાં સુખરૂપ વિપાકનું, વર્ણન કરેલું છે. (સૂ ૨)

ગરેણં જાવ સંપત્તેણં દુહવિવાગાણં દસ અજ્ઞયણા પળ્લન્તા,
તં જહા—

મિયાઉત્તે^૧, ઉજ્ઞયણ^૨, અભગ્ગ^૩, સગડે^૪, બહસ્સઈ^૫, નંદી^૬ ।

ઉંવર^૭, સોરિયદત્તે^૮, ય, દેવદત્તા^૯ ય, અંજૂ^{૧૦} ય ॥ ૧ ॥ ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકા—

જમ્બૂસ્વામી પુનઃ પૃચ્છતિ—‘પઠમસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ । ‘પઠમસ્સ ણં મંતે ! સુયક્વંધસ્સ’ પ્રથમસ્ય ચ્વલુ હે ભદન્ત ! =હે ભગવન્ ! શ્રુતસ્કન્ધસ્ય, ‘દુહવિભાગાણ’ દુઃસ્વવિપાકાનાં=દુઃસ્વવિપાકનામકસ્ય ‘સમણેણં જાવ સંપત્તેણં’ યાવત્ સંપ્રાપ્તેન ‘કે અદ્દે’ કોડ્ઠ્યઃ=કો ભાવઃ ‘પળ્લન્તે’ પ્રજ્ઞપ્તઃ? । ‘તણં ણં’ તતઃ ચ્વલુ ‘સુહમ્મે અણગારે’ સુધર્મા સ્વામી અનગારો, ‘જંબૂ-અણગારં’

‘પઠમસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ ।

જમ્બૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામી સે પૂછતે હૈં—(પઠમસ્સ ણં મંતે ! સુયક્વંધસ્સ દુહવિવાગાણં સમણેણં જાવ સંપત્તેણં કે અદ્દે પળ્લન્તે ?) હે ભદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કિ જો આદિકર—અપને શાસન કી અપેક્ષા સે ધર્મકે પ્રથમ પ્રવર્તક, જો “ તીર્થંકર, સ્વયંસંવુદ્ધ-વિના દૂસરે કે ઉપદેશ સે બોધ પાચે હુણે ઇત્યાદિ વિશેષણોં સે વિશિષ્ઠ, ઔર સિદ્ધિગતિ નામક સ્થાન મેં વિરાજમાન હૈં, ઉન્હોંને દુઃસ્વવિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ કા કયા ભાવ પ્રરૂપિત કિયા હૈ ? યહોં ‘યાવત્’ પદસે ‘ભગવતા મહાવીરેણ આદિકરેણ તીર્થંકરેણ સ્વયં સંવુદ્ધેન સિદ્ધિગતિ નામધેય સ્થાનં’ યહોં તક કે પદોં કા

‘પઠમસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ.

જમ્બૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામીને પૂછે છે કે (પઠમસ્સ ણં મંતે ! સુયક્વંધસ્સ દુહવિવાગાણં સમણેણં જાવ સંપત્તેણં કે અદ્દે પળ્લન્તે ?) હે ભદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જે આદિકર—પોતાના શાસનની અપેક્ષાથી ધર્મના પ્રથમ પ્રવર્તક, તીર્થંકર, સ્વયંસંવુદ્ધ-બીજનાં ઉપદેશ વિના બોધ પામેલા આ વિશેષણોથી વિશિષ્ઠ અને સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનમાં બિગબમાન છે તે પ્રભુએ દુઃસ્વવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધમાં શુ ભાવ પ્રરૂપિત કર્યો છે ? આહી ‘યાવત્’ પદથી ‘ભગવતા મહાવીરેણ આદિકરેણ તીર્થંકરેણ સ્વયંસંવુદ્ધેન સિદ્ધિગતિનામધેયં સ્થાનં’

जम्बूनामकमनगारम्, 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्—'एवं खलु जंबू !' एवं खलु हे जम्बू ! 'समणेणं ३' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'आइगरेणं' आदिकरेण=स्वशासनापेक्षया धर्मस्य प्रथमप्रवर्तकेन, 'जाव संपत्तेणं' यावत्—सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकनाम्नः प्रथमश्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः, 'दस अज्झयणा पणत्ता' दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि । अध्ययननामान्याह—'तं जहा' इत्यादि । तद्यथा—'मियाउत्ते' मृगापुत्रः १, 'उज्झियए' उज्झितकः २, 'अभग्ग' अभग्नः ३, 'सगडे' शकटः ४, 'बहस्सई' बृहस्पतिः ५, 'नंदी' नन्दिः ६, 'उंवर' उदुम्बरः ७, 'सोरियदत्ते य' शौर्यदत्तश्च ८, 'देवदत्ता य' देवदत्ता च ९, 'अंजू य' अञ्जूश्च १० ॥ सू० ३ ॥

ग्रहण हुआ है । (तए णं सुहम्मे अणगारे जंबू—अणगारं एवं वयासी—एवं खलु जंबू ! समणेणं ३ आइगरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पणत्ता) इस प्रश्न के समाधान निमित्त श्री सुधर्मास्वामी अपने शिष्य श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं कि—'आदिकर' 'आदि विशेषणों से विशिष्ट उन श्री श्रवण भगवंत महावीर प्रभुने दुःखविपाकनामक श्रुतस्कंध के अर्थ को स्पष्टरूप से प्ररूपित करने के लिये दश अध्ययनों की प्ररूपणा की है । (तं जहा) वे १० अध्ययन ये हैं—(मियाउत्ते उज्झियए अभग्ग सगडे बहस्सई नंदी । उंवर सोरियदत्ते य देवदत्ता य अंजू य ॥)

(१) मृगापुत्र, (२) उज्झितक, (३) अभग्न, (४) शकट, (५) बृहस्पति, (६) नन्दि, (७) उदुम्बर, (८) शौर्यदत्त, (९) देवदत्ता, और १० अञ्जू ।

भावार्थ—विपाक के दुःखविपाक और सुखविपाक इस प्रकार

अहो! सुधीना पढोनु अछु थयुं छे (तए णं सुहम्मे अणगारे जंबू—अणगारं एवं वयासी—एवं खलु जंबू ! समणेणं ३ आइगरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पणत्ता ?) आ प्रश्नना समाधान निमित्ते श्री सुधर्मा स्वामी पोताना शिष्य श्री जम्बू स्वामीने कहे छे—'आदिकर' इत्यादि विशेषणोत्थी विशिष्ट ते श्रमणु भगवत महावीर प्रभुये दुःखविपाक नामना श्रुतस्कंधना अर्थने स्पष्ट रूपथी प्ररूपित करवा भाटे दस अध्ययनोनी प्ररूपणा करी छे (तं जहा) ते दस अध्ययन आ प्रमाणे छे (मियापुत्ते उज्झियए अभग्ग सगडे बहस्सई नंदी । उंवर सोरियदत्ते य देवदत्ता य अंजू य ॥) (१) मृगापुत्र, (२) उज्झितक, (३) अभग्न, (४) शकट, (५) बृहस्पति, (६) नन्दि, (७) उदुम्बर, (८) शौर्यदत्त, (९) देवदत्ता, (१०) अञ्जू ।

भावार्थ—विपाकना दुःखविपाक अने सुखविपाक ये प्रमाणे छे लेह प्रकट कर्या

॥ મૂલમ્ ॥

જહં ણં મંતે ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં આહરેણં
તિથયરેણં જાવ સંપત્તેણં દુહવિવાગાણં દસ અઙ્ગયણા પપ્પત્તા,
તં જહા-મિયાઉત્તે ય જાવ અંજૂ ય । પઠમસ્સ ણં મંતે !
અઙ્ગયણસ્સ દુહવિવાગાણં સમણેણં જાવ સંપત્તેણં કે અદ્દે
પપ્પત્તે ? । તણ્ ણં સુહમ્મે અણગારે જંબૂઅણગારં એવં વયાસી-
એવં ચલ્લુ જંબૂ ! તેણં કાલેણં તેણં સમણં મિયાગામે ણામં
ણયરે હોત્થા, વણ્ણઓ । તસ્સ ણં મિયાગામસ્સ ણયરસ્સ બહિયા
ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાણ ચંદણપાયવે ણામં ઉજ્જાણે હોત્થા ।
સઘ્ઘોડયં વણ્ણઓ । તત્થ ણં ચંદણપાયવસ્સ બહુમઙ્ગલેસમાણ
સુહમ્મસ્સ જક્ખવસ્સ જક્ખવાયયણે હોત્થા, ચિરાહિણ, જહા પુણ્ણમહે ।

તત્થ ણં મિયાગામે ણયરે વિજ્ઞાણામં ચત્તિણ રાયા
પરિવસહિ । વણ્ણઓ । તસ્સ ણં વિજયસ્સ ચત્તિયસ્સ મિયા
ણામં દેવી હોત્થા । સુકુમાલપાણિપાયા, અહીણપહિપુણ્ણપંચિ-
દિયસરીરા, વણ્ણઓ । તસ્સ ણં વિજયચત્તિયસ્સ પુત્તે મિયાણ
દેવીણ અત્તણ મિયાઉત્તે ણામં દારણ હોત્થા, જાહિઅંધે જાહિ-

સે દો ભેદ પ્રકટ કિયે ગયે હૈં, ઉનમૈં શ્રી સુધર્માસ્વામી સે જંબૂસ્વામી
ચહ પૂછ રહે હૈં કિ-હે ભદન્ત ! પ્રથમ દુઃખવિપાકનામક શ્રુતસ્કન્ધ
કે ભાવ કી કયા પ્રરૂપણા હૈં ? । તવ શ્રીસુધર્માસ્વામી હસ શ્રુતસ્કન્ધ
કો વિશેષરૂપ સે પ્રતિપાદિત કરને કે લિયે સૃગાપુત્રાદિ ૧૦ અધ્ય-
યનો દ્વારા દુઃખવિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ કે ભાવ પ્રગટ
કરતે હૈં ॥ સૂ. ૩ ॥

છે તેમા શ્રી સુધર્માસ્વામીને જંબૂસ્વામી એ પૂછી રહ્યા છે કે-હે ભદન્ત ! પ્રથમ
દુઃખવિપાક નામક શ્રુતસ્કન્ધના ભાવની પ્રરૂપણા શુ છે ? ત્યારે સુધર્માસ્વામી, એ
શ્રુતસ્કન્ધનું વિશેષરૂપથી પ્રતિપાદન કરવા માટે સૃગાપુત્રાદિ દસ અધ્યયનો દ્વારા
દુઃખવિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના ભાવ પ્રકટ કરે છે. (સૂ. ૩)

मूए, जाइबहिरे, जाइपंगुले य, हुंडे य वायव्वे य, णत्थि णं
तस्स दारगस्स हत्था वा, पाया वा, कण्णा वा, अच्छी वा,
णासा वा, केवलं से तेसिं अंगोवंगाणं आगिई आगिइमेत्ते ।
तए णं सा मियादेवी तं मियापुत्तं दारगं रहस्सियंसि भूमि-
घरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी पडिजागरमाणी
विहरइ ॥ सू० ४ ॥

टीका

श्रीजम्बूस्वामी पृच्छति—‘जइ णं भंते!’ इत्यादि । ‘जइ णं भंते!’
यदि खलु हे भदन्त! = हे भगवन् ! ‘समणेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं
तित्थयरेणं’ श्रमणेन भगवता महावीरेण आदिकरेण तीर्थकरेण ‘जाव’
यावत् सिद्धिगतिस्थानं ‘संपत्तेणं’ संप्राप्तेन = गतेन, ‘दुहविवागाणं’ दुःख-
विपाकानां = दुःखविपाकनामकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः, ‘दस’ दश = दश-
संख्यकानि, ‘अज्झयणा’ अध्ययनानि ‘पणत्ता’ प्रज्ञप्तानि, ‘मियाउत्ते य जाव
अंजू य’ तद्यथा—मृगापुत्रश्च यावद् अञ्जूश्च । तत्र ‘पढमस्स णं भंते !

‘जइ णं भंते!’ इत्यादि ।

‘भंते!’ हे भदन्त ! ‘जइ णं’ यदि ‘आइगरेणं तित्थयरेणं जाव
संपत्तेणं’ आदिकर-स्वशासन की अपेक्षा धर्मके आदि प्रवर्तक, तीर्थकर
और सिद्धिगतिनामक स्थान को प्राप्त हुए ‘भगवया’ भगवान् ‘महा-
वीरेणं’ महावीरने ‘दुहविवागाणं’ दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कंध
के ‘दस अज्झयणा’ दश अध्ययन ‘पणत्ता’ प्ररूपित किये हैं । ‘तं जहा-
मियाउत्ते य जाव अंजू य’ जो मृगापुत्र-अध्ययन से लेकर अञ्जू-नामक
अन्तिम अध्ययन तक हैं । उनमें से ‘भंते’ हे भगवन् ! ‘दुह-

‘जइ णं भंते !’ इत्यादि.

(भंते!) हे भदन्त ! (जइ णं) यदि (आइगरेणं तित्थयरेणं जाव संपत्तेणं)
आदिकर-स्वशासनकी अपेक्षा धर्मना आदि प्रवर्तक, तीर्थकर अने सिद्धिगति
नामना स्थानने प्राप्त थयेला (भगवया) भगवान् (महावीरेणं) महावीर (दुह-
विवागाणं) दुःखविपाक नामना प्रथम श्रुतस्कंधना (दस अज्झयणा) दस अध्ययन
(पणत्ता) प्ररूपित कयां छे. (तंजहा-मियाउत्ते य जाव अंजू य) ने मृगापुत्र अध्ययनथी
आरंभीने अञ्जू नामना छेदना अध्ययन सुधी छे. तेभांथी (भंते!) हे भगवन् !

અજ્ઞયણસ્સ' પ્રથમસ્ય ચલુ હે ભદન્ત ! અધ્યયનસ્ય 'દુઃખવિવાગાણં' દુઃખ-
વિપાકાનાં=દુઃખવિપાકશ્રુતસ્કન્ધસ્ય 'સમણેણં જાવ' શ્રમણેન ભગવતા મહા-
વીરેણ યાવત્-સિદ્ધિગતિનામધેયં સ્થાનં 'સંપત્તેણં' સંપ્રાપ્તેન=ગતેન 'કે અદ્દે
પણ્ણત્તે ?' કોઽર્થઃ પ્રવ્રત્તઃ ? ।

‘તણ્ણં’ તતઃ ચલુ = શ્રીજમ્બૂસ્વામિનઃ પ્રશ્નકરણાનન્તરં ચલુ
‘સુહમ્મે અણગારે’ શ્રીસુધર્મા સ્વામી અનગારઃ શ્રીજમ્બૂસ્વામિનમનગારમ્,
‘એવં વયાસી’ એવમવાદીત્-એવં=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્=કથયતિ સ્મ ।
‘એવં ચલુ જંબૂ !’-એવં=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ ચલુ હે જમ્બૂ ! ‘તેણં કાલેણં
તેણં સમણં’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘મિયાગામે ણામં ણયરે’ મૃગા-
ગ્રામો નામકં નગરમ્ ‘હોત્થા’ આસીત્ । ‘વણ્ણઓ’ વર્ણકઃ-વર્ણનં, સ ચૌપ-

વિવાગાણં’ દુઃખવિપાકકે ‘પદમસ્સ ણં અજ્ઞયણસ્સ’ પ્રથમ મૃગાપુત્રનામક
અધ્યયન કા ‘સમણેણં જાવ સંપત્તેણં’ આદિકર આદિ વિશેષણોં સે
વિશિષ્ટ ડન શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ‘કે અદ્દે પળ્ણત્તે’ કયા અર્થ
કહા હૈ ? । ‘તણ્ણં’ શ્રી જંબૂસ્વામી કે હસ પ્રકાર કે પ્રશ્ન કરને
કે પશ્ચાત્ ‘સુહમ્મે અણગારે’ વે સુધર્મા સ્વામીને ‘જંબૂઅણગારં’ ડન જંબૂ
સ્વામી કે પ્રતિ ‘એવં વયાસી’ હસ પ્રકાર સે કહા-કિ ‘જંબૂ ! એવં
ચલુ’ હે જમ્બૂ ! તુમ્હારે પ્રશ્ન કા ઉત્તર હસ પ્રકાર હૈ, સુનો- ‘તેણં
કાલેણં તેણં સમણં મિયાગામે ણયરે હોત્થા’ ડસ અવસર્પિણી કાલકે
ચતુર્થ આરે મેં મૃગાગ્રામ નામ કા એક નગર થા । ‘વણ્ણઓ’ ઔપ-
પાતિક સૂત્ર મેં જિસ પ્રકાર સે ચંપાનગરી કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ,
ઠીક હસી પ્રકાર સે હસ નગર કા ઓ વર્ણન સમજના ચાહિયે-

(દુઃખવિવાગાણં) દુ.ખવિપાકના (પદમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ) પ્રથમ મૃગાપુત્ર નામના
અધ્યયનનુ (સમણેણં જાવ સંપત્તેણં) આદિકર આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ તે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરે (કે અદ્દે પળ્ણત્તે ?) શું અર્થ કહ્યો છે ? (તણ્ણં) શ્રી જમ્બૂ-
સ્વામીએ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો ત્યાર પછી (સુહમ્મે અણગારે) તે સુધર્મા સ્વામીએ
જમ્બૂ અણગાર પ્રતિ (એવં વયાસી) આ પ્રમાણે કહ્યું કે.—(જંબૂ ! એવં ચલુ)
હે જમ્બૂ ! તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે, સાંભળો (તેણં કાલેણં તેણં
સમણં મિયાગામે ણયરે હોત્થા) તે અવસર્પિણી કાળના થોડા આરામાં મૃગાગ્રામ
નામનું એક નગર હતું (વણ્ણઓ) ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે ચંપાનગરીનું
વર્ણન કરેલું છે, તે પ્રમાણે આ નગરીનું વર્ણન સમજી લેવું જોઈએ ચંપાનગરી જે
પ્રમાણે અદ્ભુત શોભા આદિ ગુણોથી વિશિષ્ટ છે, તે પ્રમાણે આ નગર પણ પોતાનાં

पातिकमूत्राच्चम्पानगरीवद् बोध्यः । 'तस्स णं मियागामस्स णयरस्स' तस्य खल्ल मृगाग्रामस्य नगरस्य 'बहिया' बहिः=बाह्यप्रदेशे 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे, 'चंदणपायवे णामं उज्जाणे' चन्दनपादप-
नामकमुद्यानम् 'होत्था' आसीत्, तत् कीदृशः?—मित्याह—'सव्वोउय० वण्णओ'
सार्वर्त्तुक० वर्णकः—चन्दनपादपोद्यानस्य वर्णनं सार्वर्त्तुक०—इत्यादि विज्ञेयं, तथाहि-
'सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरुवे पडिरुवे'
सार्वर्त्तुकपुष्पफलसमृद्धं रम्यं नन्दनवनप्रकाशं प्रासादीयं दर्शनीयम् अभि-
रूपं प्रतिरूपम्—इति । तत्र सार्वर्त्तुकपुष्पफलसमृद्धम्—सार्वर्त्तुकानि=वसन्तादि-
सर्वऋतुसम्बन्धीनि यानि पुष्पफलानि तैः समृद्धं, रम्यं=रमणीयम्, नन्दनवन-
प्रकाशं=नन्दनवनतुल्यं, प्रासादीयादिपदानामर्थाः पूर्ववद् बोध्याः । 'तत्थ णं

चंपानगरी जिस प्रकार की अद्भुत शोभा आदि गुणों से विशिष्ट है उसी प्रकार से यह नगर भी अपने अनुपम सौन्दर्य से युक्त है । 'तस्स णं मियागामस्स णयरस्स' उस मृगाग्राम नामके नगर के 'बहिया' बाह्यप्रदेशमें 'उत्तर-पुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तर और पूर्वदिशा के भाग—ईशान कोण में 'चंदणपायवे णामं उज्जाणे होत्था' चंदन-
पादप नाम का एक उद्यान—बगीचा था । 'सव्वोउय वण्णओ' इसका वर्णन इस प्रकार समझना चाहिये, (सव्वोउयपुष्पफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरुवे पडिरुवे) यह समस्त-
ऋतुसंबन्धी पुष्प और फलों से सदा हरा-भरा बना रहता था । अनेक जाति के सुगंधित फूलों से यह सुरम्य और इन्द्र के नन्दन-
वन जैसा मन को आनंदित करने वाला, प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप था । 'तत्थ णं चंदणपायवस्स बहुमज्झदेसभाए'

अनुपम सौन्दर्यशी युक्त छे. (तस्स णं मियागामस्स णयरस्स) आ मृगाग्राम नामना नगरमां (बहिया) बाह्य प्रदेशमां (उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए) उत्तर अने पूर्व दिशाना भाग—ईशान कोण—मां (चंदणपायवे णामं उज्जाणे होत्था) चंदन-
पादप नामना अेक उद्यान—बगीचो हतो, ते (सव्वोउय० वण्णओ) आतुं वर्णन आ प्रकारे वर्णनं लेधअे, (सव्वोउयपुष्पफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरुवे पडिरुवे) तमां ऋतुनां पुष्पो अने इणोथी ते बगीचो हंमेशा सरभूर हतो, अनेक जातिना सुगंधित इणोथी ते सुरम्य अने इन्द्रना नंदनवन प्रमाणे मनने आनन्द आपनारे, प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप अने प्रतिरूप हतो.

‘ચંદનપાયવસ્સ’ તત્ર સ્વલુ ચંદનપાદપસ્ય ‘વહુમઙ્ગદેસમાઈ’ વહુમઘ્યદેશમાઈ= સર્વથા મધ્યમાઈ ‘સુહમ્મસ્સ જક્કવસ્સ’ સુધર્મનામ્નો યક્ષસ્ય ‘જક્કવાયયણે’ યક્ષાયતનમ્, ‘હોત્થા’ આસીત્ । તત્ત્વ યક્ષાયતનં વર્ણયન્નાદ-‘ચિરાઈય જહા પુણ્ણમહે’ ચિરાદિકં=ચિરકાલિકમ્, યથા પૂર્ણમદ્રં = પૂર્ણમદ્રચૈત્યસદ્દશમ્, અત્ર પૂર્વપુરુષપ્રજ્ઞપ્તમિત્યાદિવિશેષણમૌપપાતિકસૂત્રાદ્ વિજ્ઞેયમ્ ।

‘તત્થ ણં મિયાગામે ણયરે’ તત્ર સ્વલુ મૃગાગ્રામે નગરે ‘વિજઈ ણામં સ્વત્તિઈ રાયા પરિવસઈ’ વિજયો નામ ક્ષત્રિયો રાજા પરિવસતિ । ‘વણ્ણઓ’ વર્ણકઃ=વર્ણનમ્, સ ચ ‘મહયાહિમવંત-મહંત-મલય-મંદર-મહિંદસારે’ इत्यादि-રૌપપાતિકવદ્ બોધ્યઃ, અસ્ય વ્યાખ્યા-મહાહિમવન્મહામલયમન્દરમહેન્દ્રસારઃ-મહાંશ્વાસૌ હિમવાન્ મહાહિમવાન્, મહાન્ અન્યપર્વતાપેક્ષયા મલયો=મલયાચલઃ,

ઉસ ચંદનપાદપ નામક વગીચા કે ઠીક મધ્યમાઈ મેં ‘સુહમ્મસ્સ જક્કવસ્સ’ સુધર્મ નામકે યક્ષ કા ‘જક્કવાયયણે હોત્થા’ એક યક્ષાયતન થા । ‘ચિરાઈય જહા પુણ્ણમહે’ પૂર્ણમદ્ર ચૈત્ય કી તરહ્ યહ્ બી વહુત અધિક પ્રાચીન થા । ઇસકે વર્ણન મેં બી ‘પૂર્વપુરુષપ્રજ્ઞપ્તમ્’ इत्यादि औपपातिकसूत्रकथित समस्त विशेषणों का यहां पर भी संघटन कर लेना चाहिये ।

‘તત્થ ણં મિયાગામે ણયરે’ ઉસ મૃગાગ્રામ નગર મેં ‘વિજઈ ણામં સ્વત્તિઈ રાયા પરિવસઈ’ વિજય નામક એક ક્ષત્રિય રાજા રહતા થા । ‘વણ્ણઓ’ ઇસ નરેશ કા વર્ણન બી ઔપપાતિક સૂત્રમેં વર્ણિત કૂળિક રાજાકી તરહ્ સમજનાં ચાહિયે, જૈસે-‘મહયાહિમવંતમહંતમલયમંદરમહિંદસારે’ इत्यादि । पर्वतों में जैसे महाहिमवान् पर्वत प्रधान माना जाता है,

(તત્થ ણં ચંદનપાયવસ્સ વહુમઙ્ગદેસમાઈ) એ ચંદનપાદપ નામના બગીચાના મધ્ય ભાગમાં (સુહમ્મસ્સ જક્કવસ્સ) સુધર્મ નામના યક્ષનું (જક્કવાયયણે હોત્થા) એક યક્ષાયતન હતું (ચિરાઈય જહાપુણ્ણમહે) પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યની પ્રમાણે આ યક્ષાયતન પણ બહુ પ્રાચીન હતું તેના વર્ણનમાં પણ (પૂર્વપુરુષપ્રજ્ઞપ્તમ્) इत्यादि औपपातिक सूत्रમાં કહેલા તમામ વિશેષણોને અહીં લગાડી દેવા બોધ્ય છે.

(તત્થ ણં મિયાગામે ણયરે) આ મૃગાગ્રામ નગરમાં (વિજઈ ણામં સ્વત્તિઈ રાયા પરિવસઈ) વિજય નામના એક ક્ષત્રિય રાજા રહેતા હતા. (વણ્ણઓ) આ રાજાનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલાં કૂળિક રાજા પ્રમાણે સમજી લેવું બોધ્ય છે જેમ (મહયા-હિમવંત-મહંત-મલય-મંદર-મહિંદ-સારે) इत्यादि, पर्वतोंમાં जैसी रीते महाहिमवान् पर्वत प्रधान मानવામાં આવે છે, ‘મલયાચલ’ જેવો શ્રેષ્ઠ

मन्दरो=मेरुगिरिः, महेन्द्रः=सुरपतिः, पर्वतविशेषो वा, तद्वत् सारः=प्रधानो यः स तथा ।

‘तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स’ तस्य खलु विजयस्य क्षत्रियस्य राज्ञः ‘मिया णामं देवी’ मृगा नाम देवी ‘होत्था’ आसीत् । सा कीदृशी ?—त्याह ‘सुकुमालपाणिपाया’ सुकुमारपाणिपादा=कोमलकरचरणा, ‘अहीणपडिपुण्णपंचि-दियसरीरा’ अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा-अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, प्रति-पूर्णानि लक्षणतः पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिंस्तत् तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । ‘वण्णओ’ वर्णकः=वर्णनं, स चास्या औपपातिकसूत्राद् धारिणीदेवी-वद् विज्ञेय इत्यर्थः । ‘तस्स णं विजयखत्तियस्य’ तस्य खलु विजयक्षत्रि-यस्य=विजयनामकस्य क्षत्रियस्य राज्ञः ‘पुत्ते’ पुत्रः ‘मियाए देवीए’ मृगाया

मलयाचल जैसे श्रेष्ठ गिना जाता है, मेरु पर्वत जिस प्रकार सर्वोत्तम है और महेन्द्र-सुरेन्द्र अथवा पर्वतविशेष जैसे मुख्य माना जाता है, उसी प्रकार यह राजा भी अन्य राजाओं में प्रधान-श्रेष्ठ था ।

‘तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स मिया णामं देवी होत्था’ क्षत्रिय वंश में तिलकस्वरूप उस विजय नृपति की रानी का नाम मृगादेवी था । ‘सुकुमालपाणिपाया अहीण० वण्णओ’ इसके हाथ और पैर अत्यंत सुकुमार थे । शरीर भी इसका स्वरूप की अपेक्षा न्यूनतरहित, तथा लक्षण की अपेक्षा परिपूर्ण पांचों इन्द्रियों से युक्त था । औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार का वर्णन धारिणी देवी का किया गया है ठीक उसी प्रकार का वर्णन इस मृगा देवी का भी समझना चाहिये । ‘तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियाए देवीए अत्तए मियापुत्ते णामं दारए होत्था’ उस विजय नामक क्षत्रिय राजा का एक पुत्र था, जिस का

मानवाभां आवे छे मेरु पर्वत जेवी रीते सर्वोत्तम छे, अने महेन्द्र-सुरेन्द्र अथवा पर्वतविशेष जेवी रीते मुख्य मानवाभां आवे छे ते प्रमाणे आ राजा पणु अन्य राजाओमां मुख्य अने श्रेष्ठ हुते । (तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स मिया णामं देवी होत्था) क्षत्रिय वंशमां तिलकस्वरूप ओ विजय राजानी-राणीतुं नाम मृगादेवी हुतुं (सुकुमालपाणिपाया अहीण० वण्णओ) तेना हाथ-पग गहुज सुकोमल हुता, तेनुं शरीर पणु स्वरूपनी अपेक्षाओ न्यूनतरहित अने लक्षणनी अपेक्षाओ परिपूर्ण पाय छिन्दि-योथी युक्त हुतुं औपपातिक सूत्रमां धारिणी राणीतुं-देवीनु जेवु वर्णन करेहुं छे तेवुं वर्णन मृगादेवीनु समज देवुं लेछे । (तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियाए देवीए अत्तए मियापुत्ते णामं दारए होत्था) ते विजय नामना क्षत्रिय राजाने

देव्याः 'अत्तए' आत्मजः 'मियापुत्ते णामं दारए' मृगापुत्रो नाम दारकः
 =वालकः, 'होत्था' आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—'जाइअंधे' इत्यादि ।
 'जाइअंधे' जात्यन्धः=जन्मकालादारभ्यान्य एवेत्यर्थः, 'जाइमूए' जातिमूकः-
 जन्मतो मूकः=वाक्शक्तिरहितः, 'जाइवहिरे' जातिवधिरः=जन्मतः श्रवणशक्ति-
 रहितः, 'जाइपंगुले य' जातिपङ्गुलश्च=जन्मतः पङ्गुः=खञ्जः, चरणविकल इत्यर्थः ।
 'हुंढे य' हुण्डश्च=हुण्डसंस्थानवान्, सर्वावयवप्रमाणहीन इत्यर्थः । यत्र पादाद्य-
 वयवा यथोक्तप्रमाणरहिताः प्रायस्तद् हुण्डसंस्थानम् । 'वायव्वे य' वायव्यश्च-
 वायुरस्यास्तीति वायव्यः=वायुरोगी-वातरोगवानित्यर्थः । 'णत्थि णं तस्स
 दारगस्स' न स्तः खलु तस्य दारकस्य 'हत्था वा' हस्तौ वा, 'पादा वा'

नाम मृगापुत्र था—जो मृगादेवी से उत्पन्न हुआ था । वह 'जाइअंधे, जाइमूए,
 जाइवहिरे, जाइपंगुले य, हुंढे य, वायव्वे य' जन्म से ही अंधा, और
 जन्म से ही मूंगा था । जन्म से बहिरा और जन्म से ही पांगला
 था । इसके शारीरिक अवयवों की रचना भी ठीक नहीं थी, क्योंकि
 इसका हुण्डक संस्थान था—प्रत्येक अवयव अपने-प्रमाणमें रचना
 से हीन थे, उसके शरीर की बनावट सुन्दर नहीं थी—आकृति
 दुर्दर्शनीय थी । जिस प्रमाणमें जिस अंग और उपांग की रचना
 होनी चाहिये उस प्रकार की रचना से हीन अंग और उपांगों का
 होना ही हुण्डकसंस्थान है, इस नाम-कर्मके उदय से शरीर में
 अंग और उपांग किसी खाश आकार के नहीं होते हैं । वह वात-
 रोगसे भी पीडित था । 'णत्थि णं तस्स दारगस्स हत्था वा पाया वा
 कण्णा वा, अच्छी वा, णासा वा' उस लड़के के न हाथ थे, न पैर थे,

એક પુત્ર હતો, તેનું નામ મૃગાપુત્ર હતું. જે મૃગાદેવી થકી ઉત્પન્ન થયો હતો તે કુવર
 (જાઈઅંધે, જાઈમૂએ, જાઈવહિરે, જાઈપંગુલે ય હુંડે ય વાયવ્વે ય) જન્મથી
 આંધળો અને જન્મથીજ મૂંગો હતો, જન્મથી જાહેરા અને જન્મથીજ લૂલો હતો.
 તેના શરીરના અવયવોની રચના પણ સારી ન હતી, કેમકે તેનું હુંડક સંસ્થાન હતું,
 તેના શરીરની રચનામાં સુદૃઢતા ન હતી—નજરે જોતા ગમે નહિ તેવી આકૃતિ હતી.
 જે પ્રમાણે જે જે અંગઉપાંગોની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ તે પ્રકારની રચનાથી હીન
 અંગ-ઉપાંગોનું થવું તેજ હુંડક સંસ્થાન છે તે નામકર્મના ઉદયથી શરીરમાં અંગ
 અને ઉપાંગ કોઈ પણ ખાસ આકાર વિનાના રહે છે તે વાયુના રોગથી પીડિત હતો.
 (ણત્થિ ણં તસ્સ દારગસ્સ હત્થા વા, પાયા વા, કણ્ણા વા, અચ્છી વા, ણાસા વા)

પાદૌ વા, 'કણ્ઠા વા' કળૌ વા, 'અક્ષી વા' અક્ષિણી=ચક્ષુષી વા, 'ણાસા વા' નાસે વા । 'કેવલં સે તેસિં અંગોવંગાણં' કેવલં તસ્ય તેષામઙ્ગોપાઙ્ગાનામ્--અઙ્ગાનિ=શિરઃ ૧, ઊરઃ ૨, પૃષ્ઠમ્ ૩, ઉદરમ્ ૪, બાહુદ્વયમ્ ૫-૬, પાદદ્વયં ૭-૮ ચેત્યષ્ટૌ, ઉપાઙ્ગાનિ=અઙ્ગાવયવભૂતાનિ-કર્ણનયનનાસાઽન્ગુલ્યાદી-ન્યનેકવિધાનિ તેષામ્ 'આગિર્દૈ' આકૃતિઃ=આકારઃ, 'આગિર્દમેત્તે' આકૃતિ-માત્રમ્=આકારમાત્રં, ન તુ તદુચિતસ્વરૂપમિત્યર્થઃ । 'તણ્ ણં સા મિયાદેવી' તતઃ સ્વલુ સા મૃગાદેવી 'તં મિયાપુત્તં દારગં' તં મૃગાપુત્રં દારકં 'રહસ્સિયંસિ' રાહસિકે=પ્રચ્છન્ને-ગુપ્તે-જનેનાવિદિતે इत्यર્થઃ, 'ભૂમિઘરંસિ' ભૂમિગૃહે-ભૂમ્ય-ધોભાગવર્તિનિ ગૃહે, 'રહસ્સિણં' રાહસિકેન=પ્રચ્છન્નેન, 'ભક્તપાણેણં' ભક્તપાણેન 'પઢિજાગરમાણીર' પ્રતિજાગ્રતીર = પાલયન્તીર 'વિહરઈ' વિહરતિ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

ન કાન થે, ન આંખે થીં ઓર ન નાક હી થી, 'કેવલં સે તેસિં અંગોવંગાણં આગિર્દમેત્તે' કેવલ અંગો-મસ્તક, ઊરસ્થલ, પૃષ્ઠ, ઉદર-પેટ, દો બાહુ, દો પાંચકે, ઓર ઉપાંગો-અંગ કે અવયવસ્વરૂપ કાન, નાક આંખે ઓર અંગુલિ આદિ કે ચિહ્ન-માત્ર હી થે । 'તણ્ ણં સા મિયાદેવી તં મિયાપુત્તં દારગં રહસ્સિયંસિ ભૂમિઘરંસિ' હિસ પ્રકાર કી પરિસ્થિતિસંપન્ન ડસ બાલકકો ડસ મૃગાદેવીને લોગોંકી દૃષ્ટિ સે છુપે હુણ તલઘર મેં રક્ષા થા, ઓર 'રહસ્સિણં ભક્તપાણેણં પઢિજાગરમાણીર વિહરઈ' છિપાર કર ભોજન-પાન સે ડસકા સાવધાની-પૂર્વક પાલન-પોષણ કરતી થી ।

ભાવાર્થ—૧૦ અધ્યયનોં મેં સે પ્રથમ મૃગાપુત્ર નામક અધ્યયન કા કયા ભાવ હૈ ?-હિસ પ્રકાર શ્રીજંબૂસ્વામી દ્વારા પૂછે જાને પર શ્રીસુધર્મા સ્વામી હિસ અધ્યયન કા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હુણ કહતે

તે કુમારને (પુત્રને) હાથ, પગ, કાન, આંખ, નાક કાંઈ પણ ન હતું. (કેવલં સે તેસિં અંગોવંગાણં આગિર્દૈ આગિર્દમેત્તે). કેવલ અંગો-મસ્તક, ઊરસ્થળ, પૃષ્ઠ, ઉદર, પીઠ, બે હાથ, બે પગના, અને ઉપાંગો-અંગના અવયવ સ્વરૂપ કાન, નાક, આંખ અને આંગળીઓના માત્ર ચિન્હ જ હતા. 'તણ્ ણં સા મિયાદેવી તં મિયાપુત્તં દારગં રહસ્સિયંસિ ભૂમિઘરંસિ' આ પ્રકારના તે બાળકને મૃગાદેવી, માણસોની નજરે ન પડે એવી રીતે બાળગી ઘરનાં નીચેના ભાગમાં રાખતી હતી, અને 'રહસ્સિણં ભક્તપાણેણં પઢિજાગરમાણીર વિહરઈ' છાની રીતે ભોજન-અન્ન, પાણી આપીને સાવધાનીપૂર્વક તેનું પાલન-પોષણ કરતી હતી.

ભાવાર્થ—દશ અધ્યયનોમાં મૃગાપુત્રનામવાળા પ્રથમ અધ્યયનનો શું ભાવ છે ? આ પ્રમાણે જમ્બૂસ્વામીએ જ્યારે પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે શ્રી સુધર્મા સ્વામી આ

हैं—मृगाग्राम—नामक एक बहुत विशाल और सुरम्य नगर था। उसके बाहर ईशानकोणकी ओर छह ऋतुओं की शोभासे विशिष्ट एक चंदनपादप—नामका, बहुत ही प्राचीन, नंदनवन जैसा, विस्तृत मनोहर वगीचा था। उसके ठीक बीचोंबीच सुधर्मनामक यक्ष का एक आयतन था। उस नगर का शासक क्षत्रियकुलावतंस विजय नामक कोई एक राजा था, जो बहुत प्रतापी एवं नरपतियों का मुखिया था। उसकी रानी का नाम मृगादेवी था। वह बहुत ही सुन्दर एवं सुकुमार-अंगवाली थी। शारीरिक सौन्दर्य से जिसके समक्ष रति भी लज्जित होती थी। उसका शरीर प्रत्येक अंग और उपांगों की परिपूर्णता से भरा हुआ था, किसी भी अंग और उपांग में कोई भी न्यूनता नहीं थी। उसके एक पुत्र हुआ, जिसका नाम मृगापुत्र था। वह बेचारा जन्म से ही अंधा, बहिरा, गूंगा और लंगडा था। संस्थान भी इसका हुंडक था। न इसके हाथ-पैर आदि अंग थे और न अंग के अवयवभूत कोई उपांग ही, सिर्फ उसके शरीर में इनकी आकृतिमात्र ही थी। वह वातरोगी था। मृगादेवी उस बालक को लोगों से छिपाकर मकान के तलघर में ही रखती और वहीं पर उसे खाना-पीना देकर उसका पालन-पोषण करती थी ॥ सू० ४ ॥

अध्ययननु स्पष्टीकरण करता थका कहे छे के — मृगाग्राम नामनु अेक अहुञ् विशाल अने सुन्दर नगर हुतु. तेना अहारना लागमां ईशानकोणमां छ ऋतुअेनी शोभाथी विशेष शोभते. अदनपादप नामने अेक धण्डाञ् प्राचीन नन्दनवन जेवो विस्तारवाणे मनोहर अगीथो हुतो तेना मध्यभागमां सुधर्म नामना यक्षनु अेक निवासस्थान हुतु. ते नगरने अमल करनार क्षत्रियकुलावतंस विजय नामने कोछ अेक राजा हुतो ते धण्डाञ् प्रतापी अने राजाअेना समुदायमां मुख्य हुतो. तेनी राजीनु नाम मृगादेवी हुतुं. ते पणु अहुञ् सुंदर अने सुकोमल अंगवाणां हुतां राजीना शरीरनी सुंदरता अेवी हुती के तेना रुप पासे कामदेवनी स्त्री रति पणु लल्ल पामी जती हुती राजीना शरीर, प्रत्येक अंग उपागेनी परिपूर्णताथी युक्त हुतु, कोछपणु अंग-उपांगमां कोछ प्रकारनी न्यूनता न हुती ते राजीने अेक पुत्र थयो जेनु नाम मृगापुत्र हुतुं ते गिथारे जन्मधीन आधणो, अडिरो, भूगो अने लगडो हुतो ते हुंडक संस्थानवाणो हुतो तेने हाथ, पग आदि अंग अने तेना अवयवभूत कोछ उपांग न हुतां, मात्र तेनी आकृति हुती ते पुत्र वायुना रोगवाणो हुतो मृगादेवी ते आणकने दोडोथी छुपावीने भकानना नीयेना लागमां राखती हुती, अने त्यां आगण आवा-पीवानु आपीने तेनु पालन पोषणु करती हुती (सू० ४)

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं मियागामे णयरे एगे जाइअंधे पुरिसे परिवसइ ।
से णं एगेणं सचक्खुएणं पुरिसेणं पुरओ दंडएणं पगइडिज्ज-
ज्जमाणे पगइडिज्जमाणे फुट्टहडाहडसीसे मच्छियाचडगरपहकरेणं
अण्णिज्जमाणमग्गे मियागामे णयरे गिहे गिहे कालुण्णवडियाए
वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ ॥ सू० ५ ॥

टीका—

‘तत्थ णं’ इत्यादि । ‘तत्थ णं मियागामे णयरे’ तत्र खलु मृगा-
ग्रामे नगरे, ‘एगे’ एकः ‘जाइअंधे’ जात्यन्धः=जन्मकालतोऽन्धः ‘पुरिसे
परिवसइ’ पुरुषः परिवसति । ‘से णं एगेणं’ स खलु एकेन ‘सचक्खुएणं
पुरिसेणं’ सचक्षुष्केण पुरुषेण ‘पुरओ दंडएणं’ पुरतो दण्डकेन ‘पगइडिज्ज-
माणे पगइडिज्जमाणे’ प्रकृष्यमाणः प्रकृष्यमाणः=नीयमानो नीयमानः, ‘फुट्ट-
हडाहडसीसे’ स्फुटितात्यर्थशीर्षः-स्फुटितं-स्फुटितकेशम् अत्यर्थम्, ‘हडाहड’ इति
अत्यर्थवाचको देशीयशब्दः; शीर्षं=शिरो यस्य स तथा, ‘मच्छियाचडगरपहक-
रेणं’ मक्षिकाचटकरप्रकरणे-मक्षिकाणां चटकरः = प्रधानो-विस्तरवान् यः

‘तत्थ णं’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं मियागामे णयरे’ उसी मृगाग्राम नगर में ‘एगे जाइ-
अंधे’ एक जन्म से अंधा कोई पुरुष रहता था । ‘से णं एगेणं सच-
क्खुएणं’ वह दूसरे किसी एक नेत्रयुक्त पुरुष की सहायता से ‘पुरओ
दंडएणं पगइडिज्जमाणे’ यष्टि-लकड़ी के सहारे चलता था । चलते चलते
‘फुट्टहडाहडसीसे’ इसके शिर के बाल बिलकुल अस्तव्यस्त-बिखरे
हुए-थे और ‘मच्छियाचडगरपहकरेणं अण्णिज्जमाणमग्गे’ मक्खियों का

‘तत्थ णं’ इत्यादि.

‘तत्थ णं मियागामे णयरे’ ते मृगाग्राम नगरने विषे ‘एगे जाइअंधे’
એક જન્મથી આંધળો કોઈ પુરુષ રહેતો હતો. ‘સે ણં એગેણં સચક્કુએણં’ તે ખીબ
કોઈ નેત્રવાળા પુરુષની સહાયતાથી ‘પુરઓ દંડએણં પગઇડિજ્જમાણેર’ લાકડીના
આધારે ચાલતો હતો. ચાલતાં ચાલતાં ‘ફુટ્ટહડાહડસીસે’ તેના માથાના બાલ એકઠમ
વિખરાએલા હતા, અને ‘મચ્છિયાચડગરપહકરેણં અણ્ણિજ્જમાણમગ્ગે’ માખીઓનો

प्रकरः=समूहः स तथा तेन, 'अणिज्जमाणमग्गे' अन्वीयमानमार्गः=अनुगम्यमानमार्गः, तस्य जात्यन्धस्य मार्गे मक्षिकाः पृष्ठतोऽनुधावमाना आसन् मलयुक्तत्वादिति भावः । तथाविधोऽसौ, 'मियागामे णयरे गिहे गिहे' मृगाग्रामे नगरे गृहे गृहे 'कालुण्णवडियाए' कारुण्यवृत्त्या=दयाजनकवृत्त्या, स्वदैन्यं प्रदर्शय-तस्तस्योपरि लोकानां दया यथा समुत्पद्येत तथेति भावः; 'वित्तिं' वृत्तिं=जीविकां 'कप्पेमाणे' कल्पयन्=कुर्वाणः सन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५ ।

बहुत अधिक समूह, उसके माथे के ऊपर उड़ता हुआ रास्ते भर पीछे चलता था । क्यों कि वह मलिन तन था । इस प्रकार की दुरवस्थासंपन्न वह विचारा 'मियागामे णयरे गिहे गिहे' उस मृगाग्राम नगर में घर घर 'कालुण्णवडियाए वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' दीनतापूर्वक-दया उत्पन्न हो इस प्रकार से जीविका-भीख मांग कर अपना निर्वाह करता था ।

भावार्थ—उसी मृगाग्राम नगर में एक जन्मांध मनुष्य रहता था । उसे सहारा देने वाला वहां एक और दूसरा भिखमंगा व्यक्ति था जो अंधा नहीं था । उसकी सहायता के बलपर ही यह सब अपना काम किया करता था । वह जन्मांध जब भीख मांगने निमित्त जहीं-कहीं पर जाने के लिये उद्यत होता, तो वह उसे लकड़ी पकड़वा कर ले जाता । अधिक गंदा रहने के कारण दुर्गंध से आकृष्ट मक्खियों का झुंड का झुंड इसके आस-पास माथे पर भिनभिनाता रहता । वह घर-घर अपनी दीनता प्रकाशित करता हुआ

भोटो समूह तेना माथा उपर उडतो હતો, અને તેના સાથે સાથે રસ્તામાં તે સમૂહ પણ જતો, કારણકે તેનું શરીર બહુજ મેલુ હતું. આ પ્રકારની દુર્દશાવાળો તે બિચારો 'મિયાગામે ણયરે ગિહે ગિહે' તે મૃગાગ્રામ નગરમાં ઘરે ઘરે 'કાલુણ્ણવડિયાએ વિત્તિં કપ્પેમાણે વિહરइ' દીનતાપૂર્વક-દયા ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે ભીખ માગીને પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો.

ભાવાર્થ—તે મૃગાગ્રામ નગરમાં એક જન્માંધ માણસ રહેતો હતો. તેને સહાય આપનારો એક ભીખારી માણસ બીજો હતો, તે આંધળો ન હતો, તેથી તેની સહાયતાના બળથી તે પોતાનું તમામ કામ કરતો હતો તે જન્માંધ બ્યારે ભીખ માગવા નિમિત્તે જ્યાં-ત્યાં જવા માટે તૈયાર થતો ત્યારે તે આંખવાળો તેને લાકડી પકડાવીને લઈ જતો હતો એકદમ ગંદો રહેવાથી દુર્ગંધથી બેચાઈને માખીઓનાં ઝેળાઓ તેના આસ-પાસ માથા ઉપર ફર્યા કરતાં હતા. તે ઘેર-ઘેર પોતાની દીનતા

॥ મૂલમ્ ॥

તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે જાવ
સમોસરિણ્ । પરિસા ણિગ્ગયા । તણં સે વિજણ્ સ્વત્તિણ્ ઇમીસે
કહાણ્ લહ્હદ્દે સમાણે જહા કૂણિણ્ તહા નિગ્ગણ્, જાવ
પજ્જુવાસઈ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

ટીકા-

‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ । ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તસ્મિન્ કાલે
તસ્મિન્ સમયે ‘સમણે ભગવં મહાવીરે’ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ ‘જાવ’
યાવત્, ઇહ યાવત્કારણાત્ इदं દ્રષ્ટવ્યમ્— ‘પુન્વાણુપુન્વિં ચરમાણે ગામાણુગામં
દૂઝ્જમાણે સુહંસુહેણં વિહરમાણે’ ઇત્યાદિ । પૂર્વાનુપૂર્વ્યાં ચરન્ ગ્રામાનુગ્રામં
દ્રવન્ સુખં સુખેન વિહરન્ યત્રૈવ મૃગાગ્રામનામકં નગરં, યત્રૈવ ચન્દનપાદપ-
નામકમુદ્યાનં તત્ર ‘સમોસરિણ્’ સમવસૃતઃ । ‘પરિસા ણિગ્ગયા’ પરિષદ્ નિર્ગતા=

ભીલ માંગર કર અપના ગુજારા ચલાતા થા ॥ સૂ૦ ૬ ॥

‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ ।

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ उसी काल और उसी समय में
‘સમણે ભગવં મહાવીરે જાવ સમોસરિણ્’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર યાવત્
સમવસૃત હુણ, યહાં ‘યાવત્’ શબ્દ સે ઇન અન્ય વિશેષણોં કા ગ્રહણ
હુઆ હૈ, જૈસે— ‘પુન્વાણુપુન્વિં ચરમાણે ગામાણુગામં દૂઝ્જમાણે સુહં-સુહેણં
વિહરમાણે’ ઇત્યાદિ । અર્થાત્ વે પ્રભુ તીર્થકરોચિત વિહારક્રિયા
કે અનુસાર એક ગ્રામ સે દૂસરે ગ્રામ મેં વિચરતે હુણ, સુખશાન્તા-
પૂર્વક વહાં પર આયે । ‘પરિસા ણિગ્ગયા’ શ્રીમહાવીર પ્રભુ કો વંદના

બહર કરીને ભીખ માંગી-માંગીને પોતાનુ ગુજરાન ચલાવતો હતો. (સૂ૦ ૫)

‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ.

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તે કાલ અને તે સમયને વિષે ‘સમણે
ભગવં મહાવીરે જાવ સમોસરિણ્’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર યાવત્ સમવસૃત થયા.
અહીં ‘યાવત્’ શબ્દથી બીજા વિશેષણોનું ગ્રહણ થયેલું છે, જેમ ‘પુન્વાણુપુન્વિં
ચરમાણે ગામાણુગામં દૂઝ્જમાણે સુહં-સુહેણં વિહરમાણે’ ઇત્યાદિ અર્થાત્-
તીર્થકરોચિત વિહાર કરવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે એક ગામથી બીજે ગામમાં વિચર-
તા થકા સુખશાન્તિપૂર્વક અહીં આવ્યા. (પરિસા ણિગ્ગયા) તે નગરના પ્રભ-

श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं धर्मकथाश्रवणाय च परिपद्=वृन्दरूपेण जनसंहति-
नगराभिर्गता-निःसृतेत्यर्थः ।

‘तए णं से विजए खत्तिए’ ततः खलु स विजयः=विजयनामकः क्षत्रियो-
राजा, ‘इमीसे कहाए लद्धे समणे’ अस्याः कथाया लब्धार्थः सन्=श्रमणो
भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्व्यां चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् इहागतः, इह संमाप्तः,
इह समवसृतः, इहैव मृगाग्रामस्य बाह्यप्रदेशे चन्दनपादपोद्याने यथाप्रतिरूपं=
कथाकल्प्यन् अवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरती’-त्यस्याः
कथाया ज्ञातार्थः सन्धित्यर्थः । ‘जहा कूणिए तहा निग्गए’ यथा कूणिकस्तथा
निर्गतः-यथा कूणिकनामको राजा भगवन्तं वन्दितुं गृहाभिर्गतस्तद्वद् विजय-

करने तथा उनसे धर्मदेशना सुनने के लिये वहां का जनसमूह
वहां पर एकत्रित हो गया। ‘तए णं से विजए खत्तिए इमीसे कहाए
लद्धे समणे’ पश्चात् वह विजय नामका नृपति जब उसे यह
खबर पड़ी कि-‘श्रमण भगवान् महावीर पूर्वानुपूर्वीं से ग्रामानु-
ग्राम विहार करते हुए इस मृगाग्राम नगर के बाहिर चंदनपादप
नामके बगीचा में साधुसमाचारी के अनुसार अवग्रह लेकर, तप
और संयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरते हैं,
तब ‘जहा कूणिए तहा निग्गए’ जिस प्रकार कूणिक राजा बड़े
ठाठ-बाट के साथ प्रभु की वन्दना एवं धर्मश्रवण करने की इच्छा
से निकला उसी प्रकार यह विजयनामक क्षत्रिय राजा भी भगवान्
को वन्दन करने के लिये बड़े ठाठ-बाट से निकला। अर्थात् भग-
वान् के पधारने की वार्ता सुनते ही राजाका चित्त अपूर्व आनंद से

जनोन्नोत्सुहय श्रीमहावीर प्रभुने वंदना करवा तेभन धर्मदेशना सांभणवाने माटे
ते स्थणे एकत्रित धये। ‘तए णं से विजए खत्तिए इमीसे कहाए लद्धे
समणे’ पछीधी ते विजय नामना राजने भणर पडी के श्रमणु लगवान् महावीर
पूर्वानुपूर्वींथी ग्रामानुग्राम विहार करता-करता आ मृगाग्राम नगरना अहार चंदनपादप
नामना अगीचामां साधु-समाचारी अनुसार अवग्रह लधने तप अने संयमथी
पोताना आत्माने भावित करता थका विचरे छे, त्यारे ‘जहा कूणिए तहा निग्गए’
के प्रमाणे इतिवत् राज गहुन ठाठ-मांथी प्रभुनी वंदना अने धर्म श्रवणु करवानी
इच्छा थी नीक्या हुना ते प्रमाणे आ विजय नामना क्षत्रिय राज पणु लगवाननी
वंदना करवा माटे मोटा ठाठ-मांथी नीक्या, अर्थात् लगवानना पधारवानी बात
जतन राजानु चित्त अपूर्व आनंदथी सगंध गयुं, हुदयमां अपूर्व उत्साह हुतो।

नामकः क्षत्रियो राजा हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः हर्ष-
वशविसर्पद्हृदयः, स्नातः, कृतबलिकर्मा, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, शुद्ध-
प्रवेश्यानि-शुद्धानि=निर्मलानि, प्रवेश्यानि=राजसभाप्रवेशार्हाणि, मङ्गलानि वस्त्राणि
प्रवरपरिहितः, अल्पमहार्घाभरणाङ्कृतशरीरः, आभिषेक्यं हस्तिरत्नमारूढः, पुरः-
प्रस्थिताष्टाष्टमङ्गलकः सकोरण्टमाल्यदान्ना छत्रेण त्रियमाणेन श्वेतवरचामरैरुद्भूय-

भर गया था। हृदय में अपूर्व उत्साह था। प्रभु के दर्शन, वन्दन
और उनसे धर्मश्रवण करने की तीव्र लालसा अन्तःकरण में बढ़ती
चली जा रही थी। चित्तमें थोड़ी सी भी उदासीनता नहीं थी।
प्रभु की ओर ही विचारधारा का प्रवाह अविरत बह रहा था। उसका
मन राजकाज की चिन्ता से निवृत्ति पाकर अपूर्व हर्षोल्लास से युक्त
हो परमशांति का अनुभव कर रहा था। हर्ष के आवेग में राजा
का हृदय भर रहा था। फिर राजा ने स्नान किया, काक आदि
प्राणियों के लिए अन्न देने-रूप बलिकर्म किया, रात्रि के दुःस्वप्न आदि
दोषों की निवृत्ति के लिए कौतुक-मपीतिलकादि, मंगल-दधि अक्षत
आदि का धारण-रूप प्रायश्चित्त किया, और सभा में जाने के योग्य सुन्दर
बहुमूल्य वस्त्र, तथा भारसे थोड़े भारवाले मूल्यसे अधिकमूल्य वाले
अलंकार पहिने। सब प्रकार से सज-धजकर यह सुन्दर गजराज
पर आरूढ हुआ। उस समय राजाके मस्तक पर कोरण्ट के पुष्पों
की माला से सुशोभित छत्र अपनी पूर्ण आभासे सूर्य की आभा
को निवारण करता हुआ चमक रहा था। आजूबाजू दोनों ओर

प्रभुना दर्शन, वन्दन अने तेमना पासेथी धर्म सांलणवानी तीव्र लालसा अंतःकरणमां
वधवा लागी. चित्तमां थोड़ी पण उदासीनता न હતી. પ્રભુની તરફજ તેમની વિચાર-
ધારાનેા પ્રવાહ અવિચ્છિન્ન વહેતો હતો. તેનું મન એકદમ રાજકાજની ચિન્તાથી
નિવૃત્તિ પામીને અપૂર્વ હર્ષોલ્લાસથી યુક્ત થઈ પરમ શાંતિનેા અનુભવ કરી રહ્યું
હતુ. હર્ષના આવેગમાં રાજાનું હૃદય ભરાઈ ગયું હતુ. રાજાએ સ્નાન કર્યું અને કાગડા
આદિ પ્રાણીઓને માટે અન્ન દેવા રૂપ બલિકર્મ કર્યું. રાત્રીમાં માઠાં સ્વપ્ન થયાં હોય
તેના દોષોની નિવૃત્તિ માટે કૌતુક-મપીતિલકાદિ, મંગલ-દધિ, અક્ષત (ચોખા) આદિનું
ધારણરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું, અને સભામાં જવા યોગ્ય સુન્દર બહુ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર, તથા
તદન ઓછા ભારવાળા છતાં મૂલ્યમાં અધિક એવા અલંકાર પહેર્યા તમામ પ્રકારથી
સજાયમાન થઈને એક સુંદર ગજરાજ (હાથી) પર સવારી કરી તે સમયે રાજાના
મસ્તક પર કોરંટના પુષ્પોની માલાથી શોભતું છત્ર, પોતાના તેજથી સૂર્યના તેજનું

માનૈઃ વૈશ્રમણ ઇવ નરપતિઃ અમરપતિસંનિભયા ઋદ્ધયા પ્રથિતકીર્તિઃ હયગજ-
રથયોધકલિતયા ચતુરઙ્ગિણ્યા સેનયા સમનુગમ્યમાનમાર્ગઃ યત્રૈવ ચન્દનપાદપ-
નામકમુદ્યાનં તત્રૈવ પ્રાધારયદ્ ગમનાય । યસ્ય પુરતો મહાન્તોઽશ્વાઃ, અશ્વવરાઃ,
ઉભયપાર્શ્વયોર્નાગાઃ=ગજાઃ, નાગવરાઃ, પૃષ્ઠતો રથસમૂહઃ, તથા યસ્ય પુરતશ્ચાષ્ટાષ્ટ-
મઙ્ગલાનિ પ્રસ્થિતાનિ સ વિજયનામકઃ ક્ષત્રિયો રાજા પ્રગૃહીતતાલવૃન્તઃ=પ્રગૃ-
હીતં તાલવૃન્તં યસ્મૈ સ તથા, ઉચ્છ્રૂતશ્વેતચ્છત્રઃ=ઉચ્છ્રૂતમ્=ઉપરિવિતાનિતં,
શ્વેતં=શુક્લવર્ણં છત્રં યસ્મૈ સ તથા, પ્રવીજિતવાલવ્યજનિકઃ=પ્રવીજિતા=પ્રચા-
લિતા વાલવ્યજનિકા યસ્મૈ સ તથા, સર્વદ્રર્ચા=સકલયા ઋદ્ધયા, સર્વદ્યુત્યા=

શરદ્-ઋતુકે વાદલકે સમાન શુભ્ર-ઉજ્જ્વલ દો ચામર હુલ રહે થે ।
દેવને વાલોં કો રાજા ઉસ સમય સાક્ષાત્ કુબેર જૈસા પ્રતીત હોતા
થા । ઇન્દ્ર કે સમાન વિશિષ્ટ વિભૂતિ સે યુક્ત યહ નરપતિ અપની
ચતુરંગિણી-હય ગજ, રથ ઓર પદાતિયોં સે સમન્વિત સેના સે
સહિત હોકર જિસ ઓર ચંદનપાદપ નામ કા ઉદ્યાન થા ઉસી ઓર
જાને કા પ્રસ્થાન કિયા । ઇસ રાજા કે આગે બઢેર ઘોડોં પર બૈઠે
હુએ સવાર ચલ રહે થે । દોનોં તરફ દિગ્ગજ-જૈસે મદોન્મત્ત ગજરાજ,
પીછે કી ઓર રથોં કા સમૂહ, આગેર ઓર મી અષ્ટ અષ્ટ મંગલ
ઇસકે માર્ગ કો મંગલમય બનાતે હુએ ચલ રહે થે । ઇસ પ્રકાર વહ
વિજય નામક રાજા કિ જિસપર પંચે ઢોરે જા રહે હૈં, સફેદ છાતા
જિસકે ડપર તના હુઆ હૈ, ઓર ચામર જિસકે દોનોં ઓર હુલ
રહે હૈં, વહ અપની સમસ્ત ઋદ્ધિ, સમસ્ત દ્યુતિ-સકલ વસ્ત્ર ઓર

નિવારણ કરતું ચમકી રહ્યું હતું આળુ-ખાળુ બન્ને તરફ શરદ્ ઋતુના વાદળ સમાન
શુભ્ર-ઉજ્જ્વલ બે ચામર ઢળી રહેતા હતા બેનારાઓને એ સમયે રાજા સાક્ષાત્
કુબેર જેવા દેખાતા હતા ઇન્દ્ર-સમાન વિશેષ પ્રકારની સંપત્તિથી યુક્ત એ રાજા
પોતાની ચતુરંગિણી-ઘોડા, હાથી, રથ અને પાયદલથી સમન્વિત સેના સહિત જે તરફ
ચંદનપાદપ નામનો બગીચો હતો તે તરફ જવા માટે ચાલતા થયા તે રાજાના આગળ
મોટા-મોટા ઘોડાઓ પર સ્વાર થયેલા રક્ષકો ચાલતા હતા. બંને તરફ દિગ્ગજ જેવા
મદોન્મત્ત ગજરાજ, પાછળના ભાગમાં રથોનો સમૂહ, આગળ-આગળ આઠ-આઠ
મગળ તેના માર્ગને મંગળમય બનાવીને ચાલતા હતા એ પ્રમાણે તે વિજય નામના રાજા
કે જેના પર પખા ઢોળાઈ રહ્યા છે, ઉઘાળેલું શ્વેત છત્ર જેના ઉપર શેલિત થઈ રહ્યું
એ અને ચામર જેની બન્ને બાજુ ઢોળાઈ રહેલ છે, તે પોતાની સમસ્ત ઋદ્ધિ,

सकलवस्त्राभरणप्रभया, सर्वबलेन = सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन = सर्वपरिवारादि-
समुदायेन, सर्वादरेण, सर्वप्रयत्नेन, सर्वविभूत्या = सर्वविभूषया सर्वसंभ्रमेण=
सर्वोत्सुक्येन, सर्वपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारेण, सर्वत्रुटितशब्दसंनिनादेन=सर्वेषां त्रुटि-
तानां=वाद्यानां यः शब्दस्तस्य संनिनादेन=प्रतिध्वनिना, महत्या ऋद्ध्या, महत्या
द्युत्या, महता बलेन, महता समुदयेन, महता=बृहता वरत्रुटितयमकसमव-
प्रवादितेन वरत्रुटितानां=श्रेष्ठविविधवाद्यानां, यत् यमकसमकं=युगपत्प्रवादितं=तेन
तथा शङ्ख-पणव-पटह-भेरी-झल्लरी-खरमुखी-हुडुक-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभि-
निर्घोषनादितरवेण-शङ्खादिदुन्दुभ्यन्तानां वाद्यानां निर्घोषस्य नादितरवेण=प्रति-
ध्वनिना समुपलक्षितः मृगाग्रामनगरस्य मध्यमध्येन निर्गत इति भावः । 'जाव
पञ्जुवासइ' यावत् पर्युपास्ते । अत्र यावच्छब्दादेवं योजनाऽवगन्तव्या-स विजय-
नामको राजा मृगाग्रामनगरतो निर्गत्य यत्रैव चन्दनपादपनामकमुद्यानं तत्रैवोपा-
गच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य किञ्चिद्दूरे छत्रादिकान्
तीर्थकरातिशयान् पश्यति, दृष्ट्वा आभिषेक्यं हस्तिरत्नं स्थापयति, स्थापयित्वा
तस्माद् हस्तिरत्नात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य, खड्गच्छत्रमुकुटादिकानि राजचिह्नानि

आभरणों की कान्ति, समस्त सैन्य, समस्त परिवार आदि के समूह
और समस्त अपनी विभूति से अच्छी तरह सुसज्जित हो, बड़े ही
संभ्रमके साथ, अनेक प्रकार के साथ-बजते हुए शंख, पणव, पटह,
भेरी, झल्लरी, मृदंग, और दुन्दुभि आदि बाजों की गगनभेदी
गडगडाहट से उस मृगाग्राम नगर को शब्दमय करता हुआ ठीक
उसके मध्यभाग से निकला । 'जाव पञ्जुवासइ' चलते-जब वह
बगीचा के निकट पहुँचा तो उसे कुछ दूर पर भगवान के अतिशय
स्वरूप छत्र-चामर आदि बाह्य विभूति दृष्टिपथ हुई । उनके दिखते
ही वह हाथी से उतर गया, और तलवार, छत्र एवं चामर आदि

समस्त सम्पत्ति, सकल वस्त्र अने आभरणों की कान्ति, समस्त सैन्य, समस्त परिवार
आदिने समूह अने पोतानी तमाम विभूतिथी सारी रीते सुसज्जित थधने भेरा
संभ्रमनी साथे, अनेक प्रकारना अेकसाथे वागता शंख, पणव, पटह, भेरी, अलर,
मृदंग, दुन्दुभि आदि वाद्यत्रोना गगनभेदी गडगडाहटथी मृगाग्रामने शब्दमय करता
गामना मध्यभागमांथी निकल्या छे. 'जाव पञ्जुवासइ' आलतां आलतां न्यारे ते
गगीयानी नलुक पडोन्था त्यारे थोडे दूर पर भगवानना अतिशयइय छत्र, चामर आदि
बाह्य विभूति तेनी दृष्टिअे पडी, तेमने जेता न ते राजा हाथी उपरथी नीअे उतरि
गया, अने तलवार, छत्र, चामर आदि राजचिह्नेना त्याग करीन-जे स्थणे श्रमण

त्यक्त्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेनाभिगमेन=सत्कारविशेषेण अभिगच्छति । पञ्चविधोऽभिगमस्तत्रैवम्—सचित्तानां दृष्टिफलकुसुमादिद्रव्याणां त्यागः १, अचित्तानां वस्त्राभरणादीनामत्यागः २, एकशाटिकोत्तराऽऽसङ्गकरणम्=भाषायतनार्थमस्यूतेनैकपटेन उत्तरासङ्गकरणम् ३, चक्षुःस्पर्श—श्रीमहावीरस्वामिनि दृष्टिपथमागते, अञ्जलिप्रग्रहः=संयोजितकरद्वय—संपुटीकरणं चेति ४, मनसस्तस्मिन्नेव भगवति स्थिरीकरणम् ५ इति । पञ्चाभिगमपूर्वकं भगवत्समीपे गत्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः = वारत्रयम् आदक्षिणपदक्षिणं करोति । कृत्वा, वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, कायिकी—वाचिकी—मानसिकीभेदेन त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते=सेवते इति ॥ मू० ६ ॥

राजचिह्नों का परित्याग कर जहाँ श्रमण भगवान् महावीर प्रभु विराजमान थे उस ओर पांच प्रकारके अभिगम से युक्त होकर चला । ५ प्रकार के अभिगम ये हैं—(१) सचित्त फूलमाला आदि का त्याग करना, (२) अचित्त वस्त्र-आभरण आदि का त्याग नहीं करना, (३) भाषाको संयमित करने के लिये मुख पर एक सावित वस्त्र (मुखपोतिका के सदृश) रखना, (४) प्रभु के दृष्टिपथ होते ही हाथ जोड़ना, (५) मनको भगवान् में ही स्थिर करना । इन पांच अभिगमों से भगवान् के संनिकट पहुँचकर उसने प्रभुकी श्वार आदक्षिण—प्रदक्षिणपूर्वक वंदना की और नमस्कार किया । पश्चात् मानसिक, कायिक और वाचिक इन ३ प्रकार की उपासना से प्रभु की उपासना करने लगा ।

भावार्थ—उस समय श्रमण भगवान् महावीर पूर्वानुपूर्वी से विहार करते हुए उस मृगाग्राम नगर के बाह्यप्रदेश में स्थित उस

लगवान् महावीर प्रभु गिराजमान होता ते तत्क पांच प्रकारना अभिगमयुक्त थाने आलता थया । पांच प्रकारना अभिगम ये छे—(१) सचित्त—फूलमालाने त्याग करवे, (२) अचित्त वस्त्र—आभरण आदिने त्याग नहि करवे, (३) भाषाने संयमित साधववा भाटे ओक सावित वस्त्र (मुखपोतिका जेवुं) राखवुं, (४) प्रभुने नेतांज के हाथ नेडवा, (५) मनने लगवान्मांज स्थिर करवुं आ पांच अभिगमो साथे लगवान्नी नलकमा पडोथीने तेणे प्रभुनी त्रणुवार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वंदना करी, अने नमस्कार कर्या, पछी मानसिक, कायिक ओ अने वाचिक त्रणु प्रकारनी उपासना प्रभुनी उपासना करवा लाय्या ।

भावार्थ—ते समय लगवान् महावीर पूर्वानुपूर्वीथी विहार करता थका ते

॥ मूलम् ॥

तए णं से जाइअंधे पुरिसे तं महाजणसइं जाव सुणेत्ता
तं पुरिसं एवं वयासी-किन्नं देवाणुप्पिया ! अज्ज मियागामे
णयरे इंदमहेइ वा० जाव निग्गच्छंति ? । तए णं से पुरिसे
तं जाइअंधं पुरिसं एवं वयासी-नो खलु देवाणुप्पिया ! इंद-
महेइ वा जाव निग्गच्छंति, एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे

चंदनपादप नामके बगीचे में पधारे । समाचार पाते ही जनसमूह
एकत्रित होकर, उनकी वंदना तथा उनसे धर्मदेशना सुनने के
निमित्त उस बगीचे में जा पहुँचा । विजय राजा भी भगवान के
आगमनवृत्तान्त को सुनकर अत्यंत हर्षित हो पूरे ठाटबाट के साथ
अपनी समस्त सेना को साथ लेकर प्रभु की वंदना के लिये राज-
महल से हाथी पर सवार होकर निकले । चलते-चलते जब प्रभु की
वाह्य विभूति कुछ दूरसे उन्हें दृष्टि-गोचर होने लगी तब वे हाथी
को खड़ा कर उससे उतर पड़े, और राजचिह्नों का परित्याग कर,
पांच अभिगमों से युक्त हो, प्रभु के निकट पहुँचे । पहुँचते ही
उन्होंने भगवान की तीन बार हाथ जोड़कर वंदना की, नमस्कार
किया, फिर मानसिक, वाचिक एवं कायिक यह त्रिविध पर्युसना-
सेवा करने लगे ॥ सू० ६ ॥

भृगाश्रामनगरना गाह्यप्रदेशमां आवेल अंदनपादप नामना गगीयामां पधार्या, समाचार
भणतांज जनसमूह एकत्रित थधने तेमने वंदना करवा तथा तेमनी यासेथी धर्म-
उपदेश सांलणवा निमित्त गगीयामां न्ध पडोअ्यो । विजय राजा पणु भगवाननुं
आगमन सांलणीने अत्यंत दुर्ष पाभी पूरा ठाठ-माठथी पोतानी तमाम सेनाने साथे
लधने प्रभुनी वंदना करवा भाटे राजमहलमांथी हाथीपर न्वार थधने नीकल्या.
यालतां यालतां न्यारे प्रभुनी गाह्य विभूति थोडा दूरथी नन्दे पडी त्यारे तुरतज
हाथीने उलो राणी नीये उतरीने राजना तमाम ग्रिहीने छोडी, पांच अलिगमेथी
युक्त थधने प्रभुनी नल्लक पडोअ्या, पडोअ्यताज तेहे प्रभुने त्रणुवार हाथ नेडीने
वंदना-नमस्कार कर्या, अने मानसिक, वाचिक अने कायिक अे त्रणु प्रकारथी
पर्युपासना-सेवा करवा लाअ्या (सू० ६)

जाव विहरइ । तए णं एए जाव णिगच्छंति । तए णं से
अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी-गच्छासो णं देवाणुप्पिया !
अम्हे वि समणं भगवं जाव पज्जुवासामो । तए णं से
जाइअंधे पुरिसे पुरओ दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे
जेणैव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ,
वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासइ । तए णं समणे भगवं
महावीरे विजयस्स रत्तो तीसे थ महइमहालयाए परिसाए
विचित्तं धम्मं परिकहेइ । जहा जीवा वज्झंति । परिसा जाव
पडिगया । विजए वि गए ॥ सू० ७ ॥

टीका—

‘तए णं से’ इत्यादि । ‘तए णं से’ ततः खलु स ‘जाइअंधे’
जात्यन्धः=जन्मान्धः ‘पुरिसे’ पुरुषः ‘तं महाजणसदं’ तं महाजनशब्दं=
महान्तं जनशब्दं ‘जाव’ यावत्, इह यावच्छब्दादिदं द्रष्टव्यम्-जनव्यूहशब्दं जन-
बोलं=जनानामव्यक्तवर्णकं ध्वनिम्, इति । ‘सुणेत्ता’ श्रुत्वा ‘तं पुरिसं’ तं=सच-
क्षुष्कं स्वसहायकं पुरुषम् ‘एवं वयासी’ एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-
‘किन्नं’ किं खलु ‘देवाणुप्पिया !’ हे देवानुप्रिय ! ‘अज्ज मियागामे णयरे’

‘तए णं से’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके अनन्तर ‘से जाइअंधे पुरिसे’ वह जात्यन्ध पुरुष
‘तं महाजणसदं जाव सुणेत्ता’ मनुष्यों के उस कोलाहल को सुनकर ‘तं पुरिसं’
उस अपने सहायकभूत मनुष्य से ‘एवं वयासी’ इस प्रकार बोला-
‘देवाणुप्पिया !’ हे देवानुप्रिय ! ‘किन्नं अज्ज मियागामे णयरे इंदमहे इ वा

‘तए णं से’ इत्यादि

‘तए णं’ ते यद्वा ‘से जाइअंधे पुरिसे’ ते जात्यन्ध पुरुष ‘तं महाजणसदं’
जाव सुणेत्ता’ मनुष्यानां ते कोलाहल साधनीने, ‘तं पुरिसं’ ते पाताना सहायक पुरुषने
‘एवं वयासी’ आ प्रभावे बोलेथे हे— ‘देवाणुप्पिया !’ हे देवानुप्रिय ! ‘किन्नं
मियागामे णयरे इंदमहे इ वा जाव णिगच्छंति’—अर्थात् ‘जाव’ शब्दार्थः

અગ્ર મૃગાગ્રામે નગરે 'ઇંદમહેઐ વા' ઇન્દ્રમહઃ=ઇન્દ્રોત્સવઃ, અત્ર 'ઇ વા' શબ્દો વાક્યાલંકારે 'જાવ ણિગ્ગચ્છંતિ' યાવત્ નિર્ગચ્છન્તિ, અત્ર યાવચ્છબ્દેન— 'સ્વંદમહે ઐ વા, મુગુંદમહે ઐ વા, ણાગમહે ઐ વા, જક્કમહે ઐ વા, ભૂયમહે ઐ વા, કૂવમહે ઐ વા, તડાગમહે ઐ વા, નર્મમહે ઐ વા, દહમહે ઐ વા, પવ્વયમહે ઐ વા, જક્કમહે ઐ વા, ચેઇયમહે ઐ વા, થૂમમહે ઐ વા, જં ણં એણં વહેવે ઉગ્ગા ભોગા રાઇન્ના ઇક્કવાગા ણાયા કોરવ્વા સ્વત્તિયા સ્વત્તિયપુત્તા મહા મહપુત્તા' इत्यादि 'मियागामस्स णयरस्स मज्झं मज्झेणं' इत्यन्तं संग्राह्यम् । छाया—'स्कन्दमह इति वा, मुकुन्दमह इति वा, नागमह इति वा, यक्षमह इति वा, भूतमह इति वा, कूपमह इति वा, तडागमह इति वा, नदीमह इति वा, ह्रदमह इति वा, पर्वतमह इति वा, वृक्षमह इति वा, चैत्यमह इति वा, स्तूपमह इति वा, यत् खलु

જાવ ણિગ્ગચ્છંતિ' યહાં 'જાવ' શબ્દ સે 'સ્વંદમહે ઐ વા, મુગુંદમહે ઐ વા, ણાગમહે ઐ વા, જક્કમહે ઐ વા, ભૂયમહે ઐ વા, કૂવમહે ઐ વા, તડાગમહે ઐ વા, નર્મમહે ઐ વા, દહમહે ઐ વા, પવ્વયમહે ઐ વા, રુક્કમહે ઐ વા, ચેઇયમહે ઐ વા, થૂમમહે ઐ વા, જં ણં એણં વહેવે ઉગ્ગા ભોગા રાઇન્ના ઇક્કવાગા ણાયા કોરવ્વા સ્વત્તિયા સ્વત્તિયપુત્તા મહા મહપુત્તા' યહાં લેકર 'મિયાગામસ્સ ણયરસ્સ મજ્ઞં મજ્જેણં' યહાં તક કે પદોં કા સંગ્રહ કરના ચાહિયે । ઇસ્કા અર્થ ઇસ્સ પ્રકાર હૈ—કયા આજ ઇસ્સ મૃગાગ્રામ નગર મેં ઇન્દ્રોત્સવ હૈ ?, સ્કન્દોત્સવ હૈ ?, મુકુન્દોત્સવ હૈ ? નાગોત્સવ હૈ ? યક્ષોત્સવ હૈ ?, ભૂતોત્સવ હૈ ?, કૂપોત્સવ હૈ ?, તડાગોત્સવ હૈ ?, નદી કા ઉત્સવ હૈ ?, હ્રદોત્સવ હૈ ?, પર્વતોત્સવ હૈ ?, વૃક્ષોત્સવ હૈ ?, ચૈત્યોત્સવ—સ્મારકોત્સવ હૈ ? અથવા સ્તૂપોત્સવ હૈ ?,

'સ્વંદમહે ઐ વા, મુગુંદમહે ઐ વા, ણાગમહે ઐ વા, જક્કમહે ઐ વા, ભૂયમહે ઐ વા, કૂવમહે ઐ વા, તડાગમહે ઐ વા, નર્મમહે ઐ વા, દહમહે ઐ વા, પવ્વયમહે ઐ વા, રુક્કમહે ઐ વા, ચેઇયમહે ઐ વા, થૂમમહે ઐ વા, જં ણં એણં વહેવે ઉગ્ગા ભોગા રાઇન્ના ઇક્કવાગા ણાયા કોરવ્વા સ્વત્તિયા સ્વત્તિયપુત્તા મહા મહપુત્તા' અહીંથી લઇને 'મિયાગામસ્સ ણયરસ્સ મજ્ઞંમજ્જેણં' અહીં સુધીના પદોનો સંગ્રહ કરી લેવો જોઇએ. આનો અર્થ આ પ્રકારે છે—શું આજ આ મૃગાગ્રામ નગરમાં ઇન્દ્રોત્સવ છે ? શું સ્કન્દોત્સવ છે ? મુકુન્દોત્સવ છે ? નાગોત્સવ છે ? યક્ષોત્સવ છે ? ભૂતોત્સવ છે ? કૂપોત્સવ છે ? તડાગોત્સવ છે ? નદીનો ઉત્સવ છે ? હ્રદોત્સવ છે ? પર્વતોત્સવ છે ? વૃક્ષોત્સવ છે ? ચૈત્યોત્સવ—સ્મારકોત્સવ છે ? અથવા સ્તૂપોત્સવ છે ? જે આ ઘણાં ઉપ,

एते बहव उग्रा भोगा राजन्यः एक्ष्वाका ज्ञाताः कौरव्याः क्षत्रियाः क्षत्रियपुत्राः भटा भटपुत्राः' ... 'मृगाग्रामस्य नगरस्य मध्य मध्येन-इति । तत्र चैत्यमहः=स्मारकोत्सव इति । 'तए णं' ततः खलु 'से पुरिसे' स सचक्षुष्कः पुरुषः 'तं जाइअंधं पुरिसं एव' जात्यन्धं पुरुषम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-'नो खलु देवाणुप्पिया !' नो खलु हे देवानुप्रिय ! अद्य मृगाग्रामे नगरे 'इंदमहे इ वा जाव निग्गच्छंति' इन्द्रमहः=इन्द्रोत्सवो यावद् निर्गच्छन्ति, 'एवं खलु देवाणुप्पिया !' एवं खलु हे देवानुप्रिय ! 'समणे जाव' श्रमणो यावत्, इह यावच्छब्देनैवं दृश्यम्-भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्व्यां चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् इह समागतः, इह संप्राप्तः, इह समवसृतः, इहैव मृगाग्रामे बाह्यप्रदेशे चन्दनपादपोद्याने यथाप्रतिरूपमवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् 'विहरइ' विहरति । 'तए णं एए' ततः खलु एते

જો યે વહુતસે ઉગ્ર, ભોગ, રાજન્ય, ઈક્ષ્વાકુવંશી, જ્ઞાતવંશી, કૌરવ, ક્ષત્રિય, ક્ષત્રિયપુત્ર, ભટા ઓર ભટપુત્ર આદિ મૃગાગ્રામ નગર કે મધ્યમધ્ય સે હોકર ચલે જા રહે છે ? । 'તએ ણં સે પુરિસે તં જાઇઅંધં પુરિસં' ઇસ વાત કો સુનકર વહ ચક્ષુષ્માન્ પુરુષ ઉસ અંધ પુરુષ સે 'એવં વયાસી' ઇસ પ્રકાર બોલા કિ-'દેવાણુપ્પિયા' હે દેવાનુપ્રિય ! 'નો ઇંદમહેઈ વા જાવ નિગ્ગચ્છંતિ' આજ ઇસ નગર મેં ઇન્દ્રોત્સવ આદિ નહીં હૈ, કિન્તુ 'એવં खलु देवाणुप्पिया !' હે દેવાનુપ્રિય ! વાત યહ હૈ કિ 'સમણે જાવ વિરહઈ' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતે હુએ તપ ઓર સંયમ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ ઇસ નગર કે બાહ્ય પ્રદેશ મેં સ્થિત ચંદનપાદપ નામકે ઉદ્યાન મેં, જો ઈશાન કોણ કી ઓર હૈ, આયે હુએ છે । 'તએ ણં એએ જાવ નિગ્ગચ્છંતિ' ઇસલિયે ઉનકે

ભોગ, રાજન્ય, ઈક્ષ્વાકુવંશી, જ્ઞાતવંશી, કૌરવ, ક્ષત્રિય, ક્ષત્રિયપુત્ર, ભટા, અને ભટપુત્ર આદિ મૃગાગ્રામ નગરના મધ્ય-મધ્યથી થઈને ચાલ્યા બાંધ છે 'તએ ણં સે પુરિસે તં જાઇઅંધં પુરિસં' આ વાત સાંભળીને તે દેખતો માણસ-આખવાળો માણસ, આંધળો માણસને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે- 'દેવાણુપ્પિયા' હે દેવાનુપ્રિય ! 'નો ઇંદમહેઈ વા જાવ નિગ્ગચ્છંતિ' આજે આ નગરમાં ઇન્દ્રોત્સવ આદિ નથી, પરંતુ 'એવં खलु देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય ! વાત એમ છે કે 'સમણે જાવ વિરહઈ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા, તપ અને સંયમથી આત્માને ભાવિત રતા થતા, આ નગરના બહારના પ્રદેશમાં ઈશાનકોણમાં રહેલો ચંદનપાદપ નામનો બીચો છે, ત્યાં પધાર્યા છે 'તએ ણં એએ જાવ નિગ્ગચ્છંતિ' તેથી તેમને વંદના

‘જાવ ગિગ્ગચ્છંતિ’ યાવન્નિર્ગચ્છન્તિ=ઉગ્રા ભોગા યાવદેકસ્યાં દિશિ એકાભિ-
મુલા નિર્ગચ્છન્તીત્યર્થઃ । ‘તદ્ ગં સે અંધપુરિસે તં પુરિસં એવં વયાસી’ તતઃ
સ્વલુ સોઽન્ધપુરુષસ્તં=સચક્ષુષ્કં પુરુષમેવમવાદીત્-‘ગચ્છામો ગં દેવાણુપ્પિયા !
અમ્હે વિ સમણં ભગવં જાવ પજ્જુવાસામો’ ગચ્છામઃ સ્વલુ હે દેવાણુપ્પિય !
વયમપિ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં યાવત્ પર્યુપાસ્મહે ।

‘તદ્ ગં સે જાઇઅંધે પુરિસે પુરઓ દંડણં’ તતઃ સ્વલુ સ જાત્યન્ધઃ
પુરુષઃ પુરતો દણ્ડકેન ‘પગ્ગહિજ્જમાણે પગ્ગહિજ્જમાણે’ પ્રકૃષ્યમાણઃ પ્રકૃષ્ય-
માણઃ=નીયમાનો નીયમાનઃ ‘જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’
યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન મહાવીરસ્તત્રૈવોપાગચ્છતિ, ઉપાગત્ય ‘તિક્કવુત્તો’ ત્રિકૃત્વઃ=

વંદન એવં અને ધર્મશ્રવણ કરને કે લિયે યે ઉગ્ર, ભોગ આદિ
ઔર અન્ય સમસ્ત નગરનિવાસી જન મૃગાગ્રામ નગર કે મધ્યમધ્ય
સે એક હી દિશા કી ઔર ચલે જા રહે હૈં, ઇસલિયે જનસમૂહ
કા યહ કોલાહલ હો રહા હૈ । ‘તદ્ ગં સે અંધપુરિસે તં પુરિસં એવં વયાસી’
ઇસ બાત કો સુનકર પશ્ચાત્ વહ જન્માંધ વ્યક્તિ ઉસ અપને સહાયક
વ્યક્તિ સે કહને લગા કિ ‘ગચ્છામો ગં દેવાણુપ્પિયા અમ્હે વિ’ હે
દેવાણુપ્પિય ! ચલો, અપને મી ચલે, ઔર ‘સમણં ભગવં જાવ પજ્જુ-
વાસામો’ વહાં ચલકર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કી વંદના, નમસ્કાર
ઔર ત્રિવિધરૂપ સે પર્યુપાસના કરે । ‘તદ્ ગં સે જાઇઅંધે પુરિસે’ ઇસ
પ્રકાર ઉસ જન્માંધ કે કથન કો સુનકર વહ ચક્ષુષ્માન્ પુરુષ ઉસ
જન્માંધ કો ‘પુરઓ દંડણ પગ્ગહિજ્જમાણે પગ્ગહિજ્જમાણે જેણેવ સમણે
ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ દંડે કા અન્તભાગ પકડવાકર ઔર

કરવા અને તેમનાથી ધર્મ સાંભળવા, આ ઉગ્ર લોગ આદિ અને બીજા સમસ્ત નગરનિવાસી
માણસો મૃગાગ્રામ નગરના મધ્ય મધ્યથી એક દિશામાજ ચાલ્યા જાય છે, એટલા માટે
જનસમૂહનો આ કોલાહલ થઈ રહ્યો છે. ‘તદ્ ગં સે અંધપુરિસે તં પુરિસં એવં વયાસી’
આ વાતને સાંભળીને પછી તે જન્માંધ માણસ પોતાના સહાયક માણસને કહેવા
લાગ્યો કે:-‘ગચ્છામો ગં દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હે વિ’ હે દેવાણુપ્પિય ! આપણે પણ
ત્યાં જઈએ, અને ‘સમણં ભગવં જાવ પજ્જુવાસામો’ ત્યાં જઈને શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરને વંદના નમસ્કાર અને ત્રિવિધરૂપથી પર્યુપાસના-સેવા કરીએ. ‘તદ્ ગં સે
જાઇઅંધે પુરિસે’ આ પ્રમાણે તે જન્માંધ માણસનાં વચનને સાંભળીને તે નેત્રવાળો
માણસ તે જન્માંધ માણસના ‘પુરઓ દંડણ પગ્ગહિજ્જમાણે પગ્ગહિજ્જમાણે
જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ હાથમા લાકડીનો એક છેડો

ત્રીન્ વારાન્ ‘આયાહિણપયાહિણં’ આદક્ષિણપ્રદક્ષિણમ્=અંજલિપુટં વદ્ધ્વા તં વદ્ધાંજલિપુટં દક્ષિણર્કર્ણમૂલત આરમ્ભ્ય લલાટપ્રદેશેન વામર્કર્ણાન્તિકેન ચક્રાકારં ત્રિઃ પરિભ્રામ્ય લલાટદેશે સ્થાપનરૂપં ‘કરેઈ’ કરોતિ, ‘કરિત્તા’ કૃત્વા=આદક્ષિણપ્રદક્ષિણં કૃત્વા ‘વંદઈ નમંસઈ’ વન્દતે નમસ્યતિ, ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા જાવ પજ્જુવાસઈ’ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા યાવત્ પર્યુપાસ્તે ।

‘તણ્ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે’ તતઃ સ્વલુ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો ‘વિજયસ્સ રત્નો’ વિજયસ્ય=વિજયનામકસ્ય રાજ્ઞઃ ‘તીસે ય મહઈમહાલયાણ પરિસાણ’ તરયાશ્ચ મહાતિમઠત્યાઃ પરિષદઃ ‘વિચિત્તં’ વિચિત્રમ્=અનેકવિધં-શ્રુત-ચારિત્રરૂપં ‘ધમ્મં પરિકહેઈ’ ધર્મં પરિકથયતિ, ‘જહા જીવા વજ્જંતિ’ યથા

દૂસરા ભાગ સ્વયં પકડ કર ઉસકે સહારે ઉસે લેકર ઉસી માર્ગ સે આગેર ચલા । હસ પ્રકાર ઉસ ચક્ષુષ્માન્ પુરુષ કે સહારે ચલતાર વહ અન્ધ પુરુષ જહાં ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન થે વહાં ક્રમશઃ પહુંચા, ‘ઉવાગચ્છિત્તા તિક્કુત્તો આયાહિણપયાહિણં કરેઈ’ પહુંચતે હી ઉસકે સાથ ઉસને ભગવાન્ મહાવીર કો હાથ જોડકર ત્રીનવાર અંજલિ કી, ‘કરિત્તા વંદઈ નમંસઈ’ ફિર વદના કી ઓર નમસ્કાર કિયા, ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા જાવ પજ્જુવાસઈ’ વન્દના નમસ્કાર કરને બાદ ત્રિવિધરૂપ સે ઉનકી સેવા કરને લગા । ‘તણ્ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે વિજયસ્સ રત્નો તીસે ય મહઈમહાલયાણ પરિસાણ વિચિત્તં ધમ્મં પરિકહેઈ’ તદનન્તર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ને વિજયનરેશ ઓર સહતી જન-મેદિની કે સમક્ષ શ્રુત ઓર ચારિત્રરૂપ ધર્મ કી દેશના દી, જિસમેં યહ પ્રકટ કિયા ગયા કિ ‘જહા જીવા વજ્જંતિ’ યહ જીવ કર્મો સે

આપી ખીલે છેડો પોતાના હાથમા રાખી, તે અન્ધ માણસને લધને તેજ માર્ગે ચાલતો થયો આ પ્રકારે તે નેત્રવાળા માણસની સહાયતાથી ચાલતોર તે અન્ધ માણસ ત્યા ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યા હળવે હળવે પહોચ્યો. ‘ઉવાગચ્છિત્તા’ તિક્કુત્તો આયાહિણ-પયાહિણં કરેઈ’ પહોચતાની સાથેજ તેમણે ભગવાન મહાવીરને હાથ બેડીને ત્રણવાર અજલી કરી, ‘કરિત્તા વંદઈ નમંસઈ’ કરી વદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા, ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા જાવ પજ્જુવાસઈ’ વંદના નમસ્કાર કર્યા પછી ત્રિવિધ રૂપથી તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. ‘તણ્ ણં સમણે ભગવં મહાવીરે વિજયસ્સ રત્નો તીસે ય મહઈમહાલયાણ પરિસાણ વિચિત્તં ધમ્મં પરિકહેઈ’ તે પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે, વિજય રાજા અને મોટી માનવમેદિનીના સમક્ષ શ્રુત અને ચારિત્રરૂપ ધર્મને દેશ આપ્યો તે ઉપદેશમા એ પ્રગટ કર્યું કે- ‘જહા જીવા વજ્જંતિ’ આ જીવ

જીવા વધ્યન્તે—ઇત્યાદિ । ‘પરિસા જાવ પડિગયા’ પરિષદ્ યાવત્ પ્રતિગતા ।
અત્ર યાવચ્છબ્દાદેવં યોજના—પરિષત્=જનસંહતિઃ ભગવતઃ સમીપે સવિધિવન્દન-
પુરસ્સરં ધર્મકથાં શ્રુત્વા યસ્યા દિશઃ સકાશાત્ પ્રાદુર્ભૂતા=આગતા, તામેવ દિશં
પ્રતિગતા, ઇતિ । ‘વિજણ વિ ગણ’ વિજયોઽપિ ગતઃ । વિજયનામકઃ ક્ષત્રિયો
રાજાઽપિ ધર્મકથાં શ્રુત્વા ભગવન્તં વન્દિત્વા નમસ્કૃત્ય સ્વસ્થાનં પ્રતિગત-
ઇત્યર્થઃ ॥ સૂ૦ ૭ ॥

કિસ પ્રકાર બંધાતા હૈ ઓર ઉનસે કિસ પ્રકાર છૂટતા હૈ ? ઇત્યાદિ ।
‘પરિસા જાવ પડિગયા વિજણ વિ ગણ’ ધર્મકથા કા શ્રવણ કર વહ
પરિષદ્ પ્રભુ કો સવિધિ વન્દના કર કે જિસ ઓર સે આઈ થી
ઉસી ઓર પ્રફુલ્લિતચિત્ત હોકર ચલી ગઈ । વિજય રાજા મી ધર્મ-
કથા કો સુનકર ભગવાન કો વંદના ઓર નમસ્કાર કર અપને
સ્થાન ગયા ।

ભાવાર્થ—એક દિશા કી ઓર હી એક તરફ જાતે હુએ જન-
સમૂહ કે કોલાહલ કી આવાજ જબ ઉસ જન્માંધ વ્યક્તિ કે કાનોં
મેં પડી, તબ વહ અપને સહાયભૂત ઉસ સૂઝતે હુએ વ્યક્તિ સે પૂછને
લગા કિ—હે ભાઈ ! આજ યહ કોલાહલ હિસ નગર મેં ક્યોં હો રહા
હૈ ? ક્યા કોઈ આજ—યહાં હિન્દ્રમહોત્સવ આદિ વિશિષ્ટ ઉત્સવ હૈ ?
ઉસકી હિસ પ્રકાર કી બાત સુનકર વહ સૂઝતા વ્યક્તિ બોલા કિ—
ભાઈ ! હિસ નગર મેં હિસ સમય કોઈ મી ઉત્સવ નહીં હૈ, કિન્તુ યહ
કોલાહલ જો હો રહા હૈ ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર હિસ નગર કે ચંદનપાદપ નામક ઢગીચે મેં આકર વિરાજમાન

કર્મોથી કેવી રીતે બધાય છે?, અને કેવી રીતે છૂટે છે?, ઇત્યાદિ ‘પરિસા જાવ
પડિગયા વિજણ વિ ગણ’ ધર્મકથાને સાંભળી તે માનવસમુદાય, પ્રભુને સવિધિ વંદના
કરીને જે ઠેકાણેથી આવ્યો હતો તે તરફ પ્રફુલ્લિતચિત્તથી આવ્યો ગયો, અને વિજય
રાજા પણ ધર્મકથા સાંભળીને ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરીને પોતાને સ્થાનકે ગયા.

ભાવાર્થ—એકજ દિશા તરફ જતા જનસમુદાયના કોલાહલનો અવાજ જ્યારે
જન્માંધ માણસે સાંભળ્યો ત્યારે તે પોતાને સહાય કરનાર નેત્રવાળા માણસને પૂછવા
લાગ્યો કે—હે ભાઈ ! આ નગરમાં આવે આ શું કોલાહલ થાય છે ? શું આવે અહીં
હિન્દ્રમહોત્સવ આદિ વિશિષ્ટ ઉત્સવ છે ? તેની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે નેત્રવાળા
માણસે જવાબ આપ્યો કે—ભાઈ ! આ નગરમાં આવે કોઈ પણ ઉત્સવ નથી, પરંતુ
જે કોલાહલ થઈ રહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આ નગરના

॥ મૂલમ્ ॥

તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ
જેઠ્ઠ અંતેવાસી ઇંદભૂઈ ણામં અણગારે જાવ વિહરઈ । તણ
ણં સે ભગવં ગોયમે તં જાઈઅંધં પુરિસં પાસઈ, પાસિત્તા
જાયસડ્ઢે જાવ એવં વયાસી-અત્થિ ણં મંતે ! કેઈ પુરિસે

હુએ હૈં । રાજા ઓર પ્રજા ઢોનોં ભક્તિ ઓર આનંદ કે આવેગ સે
પ્રેરિત હોકર વડી સજધજ કે સાથ ડનકે ઢર્શન એવં ડનસે ઢર્મ-શ્રવણ
કરને કે લિયે જા રહે હૈં । ડસકી ઇસ પ્રકાર કી બાત કો હૃદયંગમ
કર વહ જન્સાંધ વ્યક્તિ ભી “ચલો, અપને ભી પ્રભુ કે ઢર્શન આદિ
કે લિયે ચલે”-ઇસ ભાવના સે પ્રેરિત હોકર ડસકી સહાયતા કે
વલપર પ્રભુ કે ઢર્શન કે લિયે ચલા । વહાં પહુંચ કર વહ ભગવાન
મહાવીર કો સવિધિ વંદના નમસ્કાર કર કે સેવા કરને લગા ।
ભગવાનને ડસ આઈ હુઈ પરિષદ એવં વિજય નરેશ કે સમક્ષ શ્રુત-
ચારિત્ર-રૂપ ઢર્મ કા ડપદેશ કિયા । ડસમેં યહ પ્રકટ કિયા કિ
યહ જીવ કર્મોં સે કિસ પ્રકાર વંધતા હૈ ઓર કિસ પ્રકાર છૂટતા હૈ-
ઈત્યાદિ ઇસ પ્રકાર ડપદેશ શ્રવણ કર રાજા ઓર પ્રજા સભી પ્રભુ કો
વંદના-નમસ્કાર કરકે અપનેર સ્થાન પર હર્ષોલ્લસિત હોકર ચલે
ગયે ॥ સૂ૦ ૭ ॥

અંદનપાદય નામના બગીચામાં આવીને બિરાજમાન થયા છે, રાજા અને પ્રજા બન્ને
ભક્તિ અને આનંદના વેગમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભારે ઠાઠ-માઠથી તેમનાં ઢર્શન અને
ઢર્મશ્રવણ કરવા માટે જઇ રહ્યા છે તેની આ વાતને હૃદયમાં ઉતારીને
તે જન્સાંધ માણસ પણ ‘ચાલો આપણે પણ પ્રભુનાં ઢર્શન આદિ માટે જઈએ’
આવી ભાવનાથી મનમાં વિચાર કરીને તેની સહાયતાના બળ પર પ્રભુનાં ઢર્શન કરવા
માટે ચાલ્યો. પ્રભુની પાસે જઈને ભગવાન મહાવીરને વિધિપૂર્વક વંદના-નમસ્કાર કરીને
સેવા કરવા લાગ્યો. ભગવાને તે આવેલી જનસમુદાયરૂપ પરિષદ અને વિજય રાજાના
સમક્ષમાં શ્રુતચારિત્રરૂપ ઢર્મનો ઉપદેશ કર્યો તેમાં એ વસ્તુ જણાવી કે-‘આ જીવ
કર્મોં વડે કેવી રીતે બંધાય છે, અને કયા પ્રકારે છુટી શકે છે.’ ઇત્યાદિ. આ પ્રકારના
ઉપદેશ સાંભળીને રાજા અને પ્રજા સઘળા મનુષ્યો પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાના
પર હર્ષ અને ઉત્સાહ પામીને ચાલ્યાં ગયાં. (સૂ૦ ૭)

जाइअंधे, जाइअंधरूवे? हंता! अत्थि। कहि णं भंते! से पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे? एवं खलु गोयमा! इहेव मियागामे णयरे विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियापुत्ते नामं दारए जाइअंधे जाइअंधरूवे, नत्थि णं तस्स दारगस्स जाव आगिइमित्ते। तए णं सा मियादेवी जाव पडिजागरमाणीर विहरइ।

तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-इच्छामि णं भंते! अहं तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे मियापुत्तं दारगं पासित्तए। अहासुहं देवाणुप्पिया!। तए णं से भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुन्नाए समाणे हट्ठे तुट्ठे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता अतुरियं जाव सोहेमाणे सोहेमाणे जेणेव मियागामे णयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मियागामं णयरं मज्झंमज्झेणं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता जेणेव मियादेवीए गिहे तेणेव उवागच्छइ ॥ सू० ८ ॥

टीका-

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि। ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘जेट्ठे अंतेवासी’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=मुख्यशिष्यः, ‘इंदभूई णामं अणगारे’ इन्द्र-

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि।

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उसी काल और उसी समय में, ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान महावीर के ‘जेट्ठे

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि.

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ ते काल અને તે સમયને વિષે ‘સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ’ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ‘જેટ્ઠે અંતેવાસી’ મોટા શિષ્ય

भूतिर्नामाऽनगारः, 'जाव विहरइ' यावद्विहरति । अत्र यावच्छब्देन-सप्तोत्सेधः=सप्तहस्तप्रमाणशरीरः, समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः-इत्यादि वर्णनं भगवतीसूत्रतो विज्ञेयम् । तथाविधोऽसौ ऊर्ध्वजानुः, अधःशिराः, कृताञ्जलिपुटः, उत्कुटुकासनः, ध्यानकोष्ठोपगतः संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरतीत्यर्थः ।

'तए णं से भगवं गोयमे तं जाइअं पुरिसं पासइ' ततः खलु स भगवान् गौतमस्तं जात्यन्धं=जन्मान्धं पुरुषं पश्यति, 'पासित्ता जायसइदे' दृष्ट्वा जातश्रद्धो 'जाव' यावत्-जातसंशयः, जातकुतूहलः-इत्यारभ्य समुत्पन्नकुतूहलः,

अंतेवासी 'वडे शिष्य 'इंदभूर्इ णामं अणगारे' इन्द्रभूति नामके अनगार थे, 'जाव विहरइ' जो सात हाथ की अवगाहनावाले और समचतुरस्र-संस्थान से युक्त थे । जो जानु को ऊंचे और मस्तक को नीचे किये हुए हाथ जोड़ कर उकड़े आसन से बैठते थे । ये ध्यानरूपी कोष्ठ में निमग्न हुए संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरते थे । 'तए णं से भगवं गोयमे' तदनन्तर उन गौतम स्वामीने 'तं जाइअं पुरिसं पासइ' उस जात्यन्ध-जन्मान्ध पुरुष को देखा, 'पासित्ता' देखकर उन्हें अन्धों के विषय में पूछने की श्रद्धा उत्पन्न हुई, संशय उत्पन्न हुआ, और उत्सुकता भी उत्पन्न हुई । इसी तरह उन्हें उसके विषय में और भी द्वितीय सूत्र में प्रतिपादित उत्पन्नश्रद्धा आदि परिणाम उद्भूत हुए । यही बात 'जायसइदे जाव' इस पद द्वारा यहां प्रदर्शित की गई है । 'जातश्रद्धा' आदि परिणामों में और 'उत्पन्नश्रद्धा'-आदि परिणामों में क्या अन्तर है ? इस विषय का स्पष्टीकरण यहीं द्वितीय सूत्र की व्याख्या में

'इंदभूर्इ नामं अणगारे' इन्द्रभूति नामना अणुगार होता, 'जाव विहरइ' ते सात हाथनी अवगाहनावाणा अने समचतुरस्र-संस्थानथी युक्त होता, जे द्वितीयोने उंचे शरीरने तथा मस्तकने नीचे नभावीने हाथ जोडीने उकुटु-आसनथी जेठा होता, अने ते ध्यानरूपी कोष्ठमां जेकतार थधने/संयम तथा तपथी आत्माने भावित करता थका विचरता होता 'तए णं से भगवं गोयमे' ते पछी ते गौतमस्वामीने 'तं जाइअं पुरिसं पासइ' ते जात्यन्ध जन्मान्ध पुरुषने जेथा, 'पासित्ता' जेधने अधीना विषयमां पूछवानी तेने श्रद्धा उत्पन्न थध, संशय उत्पन्न थयो, अने उत्सुकता यणु उत्पन्न थध, जे प्रमाणे तेमने भीज्ज सूत्रमां उचित 'उत्पन्नश्रद्धा' आदि परिणाम उत्पन्न थयां, जे बात 'जायसइदे जाव' आ पद द्वारा अही प्रदर्शित करी छे 'जातश्रद्धा' आदि भांमां अने 'उत्पन्नश्रद्धा' आदि परिणामांमां शुं अतर छे ? जे विषयनुं

इत्यन्तो द्वितीयसूत्रे प्रागुक्तोऽर्थो विज्ञेयः । एवंभूतः सन् गौतमस्वामी यत्र श्रमणो भगवान् महावीरस्वामी वर्तते तत्रागत्य त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्—‘अत्थि णं भंते ! ’ अस्ति खलु हे भदन्त ! = हे भगवन् ! ‘केइ पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे’ कोऽपि पुरुषो जात्यन्धो जात्यन्धरूपः = एवमन्योऽपि कश्चित् पुरुषः जात्यन्धः = जन्मान्धः—जन्मत एव दर्शनशक्तिरहितः, जात्यन्धरूपः = जन्मान्धरूपः—आदित एव नयनयोरनुत्पत्त्याऽतीव दृष्टिहीनः—कुत्सितारूप इत्यर्थः, अतो नात्र पुनरुक्तिदोषः । भगवानाह—‘ हंता ! अत्थि ’ हन्त ! अस्ति, ‘ हन्त ’ इति स्वीकारार्थ-

किया जा चुका है । ‘एवं वयासी’ उस जन्मांध को देखकर पूर्वोक्त श्रद्धा आदि परिणामों से युक्त वे गौतम गणधर, श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामी के समीप आकर और उन्हें अपने आचार के अनुसार तीन बार वंदना और नमस्कार कर विनययुक्त बोले— ‘भंते ! अत्थि णं केइ पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे’ हे भगवन् ! इस के अतिरिक्त और भी कोई जात्यंध और जात्यंधरूप पुरुष है क्या ? । जन्म से ही दर्शनशक्ति से जो विकल होना है वह जात्यन्ध, एवं जन्म से ही जो नयन-नेत्र की अनुत्पत्ति से युक्त होता है, वह जात्यंध-रूप है । जात्यंध के नेत्र की आकृति तो होती है पर वह देखने की शक्ति से हीन होता है, जात्यंधरूप के नेत्रों की आकृति तक भी नहीं होती वह कुत्सितरूप होता है, यही जात्यंध और जात्यंध-रूप में अन्तर है । इस प्रश्न के उत्तर में भगवान ने कहा कि हे गौतम ! ‘हंता अत्थि’ हां है । पुनः गौतमस्वामीने प्रश्न किया—

સ્પષ્ટીકરણ અહીં બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યામાં કરેલું છે. ‘એવં વયાસી’ તે જન્માધને બોધને પૂર્વ કહેલી શ્રદ્ધા આદિથી યુક્ત તે ગૌતમ ગણધર, શ્રીશ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના સમીપ આવીને તેમને પોતાના આચાર-અનુસાર ત્રણવાર વંદના અને નમસ્કાર કરી વિનયયુક્ત બોલ્યા કે :— ‘ ભંતે ! અત્થિ ણં કેઇ પુરિસે જાઇઅંધે જાઇઅંધરૂવે ’ હે ભગવન્ ! આનાથી બીજો કોઇ જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપ પુરુષ છે ? . નેત્રથી બેવાની શક્તિને દર્શનશક્તિ કહે છે, તે શક્તિથી જે વિકલ-રહિત હોય છે તે જાત્યંધ છે અને જન્મથીજ નેત્રની ઉત્પત્તિ જેને થઈ ન હોય તે જાત્યંધરૂપ છે. જાત્યંધને નેત્રની આકૃતિ તો હોય છે પરંતુ દેખવાની શક્તિ હોતી નથી, જાત્યંધરૂપને તો નેત્રોની આકૃતિ પણ હોતી નથી, અને કુત્સિતરૂપ-ધિક્કારવાયોગ્ય રૂપ હોય છે. આટલું અંતર જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપમાં છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાને કહ્યું કે :— હે ગૌતમ !

કમવ્યયમ્, હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેવં જન્માન્ધો જન્માન્ધરૂપ इत्यर्थः । ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે !’ इत्यादि । ‘કહિ ણં મંતે ! સે પુરિસે જાઇઅંધે જાઇઅંધરૂવે’ कुत्र खलु हे भदन्त ! स पुरुषो जात्यन्धो जात्यन्ध-
 રૂપઃ ?, ભગવાન્ કથયતિ—‘એવં खलु गोयमा !’ इत्यादि । ‘એવં खलु गोयमा !’
 एवं खलु हे गौतम ! ‘इहेव मियागामे णयरे’ इहेव मृगाग्रामे नगरे ‘विजयस्स
 खत्तियस्स पुत्ते’ विजयस्य=विजयनामकस्य क्षत्रियस्य राज्ञः पुत्रो ‘मियादेवीए
 अत्तए’ मृगादेव्या आत्मजो ‘मियापुत्ते नाम दारए’ मृगापुत्रो नाम दारकः=
 ચાલકઃ, ‘જાઇઅંધે જાઇઅંધરૂવે’ जात्यन्धो जात्यन्धरूपः, ‘નત્થિ ણં તસ્સ
 દારગસ્સ જાવ આગિઝમેત્તે’ न स्तः खलु तस्य दारकस्य यावदाकृतिमात्रम्,
 इह यावच्छब्देन—‘હસ્તૌ વા પાદૌ વા’ इत्यादिरत्रैव चतुर्थसूत्रे द्रष्टव्यः, ન સન્તિ
 તસ્ય હસ્તાગ્રજ્ઞોપાંગ્ગાનિ, કિન્તુ કેવલં તેષામગ્રજ્ઞોપાંગ્ગાનામ્ આકૃતિમાત્રં તસ્ય
 વિદ્યતે इत्यर्थः । ‘તણ ણં’ તતઃ खलु ‘सा मियादेवी’ सा मृगादेवी ‘जाव’
 યાવત્, इह यावच्छब्दादेवं योजनीयम्—તં મૃગાપુત્રં દારકં राहसिके भूमिगृहे

‘કહિ ણં મંતે ! સે પુરિસે જાઇઅંધે જાઇઅંધરૂવે’ भगवन् ! वह जात्यन्ध
 और जात्यन्धरूप पुरुष कहाँ है ?, कहिये । ‘એવં खलु गोयमा !’ हे
 गौतम ! सुनो, ‘इहेव मियागामे णयरे विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए
 अत्तए मियापुत्ते नामं दारए ज़ाइअंधे ज़ाइअंधरूवे’ इसी मृगाग्राम नगर में
 જો વિજય નૃપતિ ઓર ઉનકી રાની જો મૃગાદેવી હૈં, ઉન દોનોં કા એક
 पुत्र कि जिसका नाम मृगापुत्र है वह जात्यंध एवं जात्यंधरूप है । ‘નત્થિ
 ણં તસ્સ દારગસ્સ જાવ આગિઝમેત્તે’ उसके कोई भी हाथ पैर आदि अंग
 ઓર ઉપાંગ નહીં હૈં । सिर्फ उनकी आकृति—मात्र ही है । ‘તણ ણં સા
 મિયાદેવી જાવ પડિજાગરમાણીર વિહરઈ’ इसीलिये वह मृगादेवी उस

‘હંતા અત્થિ’ હા, છે ફરીથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો— ‘કહિ ણં મંતે !
 સે પુરિસે જાઇઅંધે જાઇઅંધરૂવે’ હે ભગવન્ ! તે જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપ પુરુષ
 ક્યાં છે ? કહો ! ‘એવં खलु गोयमा’ હે ગૌતમ ! સાંભળો ! ‘इहेव मियागामे णयरे
 विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियापुत्ते नामं दारए ज़ाइअंधे
 ज़ाइअंधरूवे’ આ મૃગાગ્રામ નગરમાં જે વિજય રાજા અને તેની રાણી જે મૃગાદેવી
 છે તે બન્નેને એક પુત્ર છે, જેનું નામ મૃગાપુત્ર છે તે જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપ છે.
 ‘નત્થિ ણં તસ્સ દારગસ્સ જાવ આગિઝમેત્તે’ તેને કોઈ પણ હાથ પગ આદિ અંગ
 અને ઉપાંગ નથી કેવળ તેની આકૃતિમાત્ર જ છે ‘તણ ણં સા મિયાદેવી જાવ પડિ-
 ર વિહરઈ’ એટલા માટે મૃગાદેવી તે વિરૂપ—કુરૂપ પોતાના પુત્ર મૃગાપુત્રને

राहसिकेन भक्तपानेन 'पडिजागरमाणीर' प्रतिजाग्रतीर=पालयन्तीर 'विहरइ' विहरति । 'तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' ततः खलु स भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्—'इच्छामि णं भंते ! अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मियापुत्तं दारगं पासित्तए' इच्छामि खलु हे भदन्त ! अहं युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् मृगापुत्रं दारकं द्रष्टुम् । भगवानाह—'अहासुहं देवाणुप्पिया !' यथासुखं हे देवानुप्रिय ! = यथा ते सुखं भवेत् तथा क्रियतामित्यर्थः । 'तए णं से भगवं गोयमे समणेणं भगवया

कुरूप अपने पुत्र मृगापुत्र को मकान के एकान्त तलघर (भोंघरे) में छिपाकर रखती है, और वहीं पर उसे खाना-पीना देती है, और बड़ी सावधानी से उसका पालन-पोषण करती है । 'तए णं' इस प्रकार प्रभु के द्वारा कहे जाने पर पश्चात् 'से भगवं गोयमे' — उन गौतम स्वामीने 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामी को तीनवार प्रदक्षिणापूर्वक वंदना की और नमस्कार किया, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वंदना नमस्कार कर के फिर उन्होंने कहा कि— 'भंते' हे भदन्त ! 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे अहं मियापुत्तं दारगं पासित्तए इच्छामि' यदि आप आज्ञा प्रदान करें तो मैं उस मृगापुत्र को देखना चाहता हूँ । इस प्रकार गौतम-स्वामी की आकांक्षा देखकर श्रमण भगवान महावीर बोले कि— 'अहासुहं देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो । 'तए णं' भगवान की इस प्रकार आज्ञा पाकर 'से भगवं

भक्तानना अर्थात् तणीयाना लागमां (लोथरामा) छुपावीने राखे छे, अने तेने ते देखावे जे भावा-पीवानु आपे छे, अने बादे सावधानीथी तेनु पालन-पोषणु करती रहे छे 'तए णं' आ प्रभावे प्रभुना द्वारा आ बात सावधानीने पछी 'से भगवं गोयमे' ते गौतम स्वामीने 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामीने त्रयुवार प्रदक्षिणापूर्वक वंदना अने नमस्कार कर्या. 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वंदना नमस्कार करीने करीथी तेमहे क्युं छे, 'भंते' छे भदन्त ! 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे अहं मियापुत्तं दारगं पासित्तए इच्छामि' ते आप आज्ञा आपो नो हुं ते मृगापुत्रने लेवानी छच्छा गच्छुं छुं. आ प्रभावे गौतमस्वामीनी इच्छा लेखने श्रमण भगवान महावीर बोल्या छे— 'अहासुहं देवाणुप्पिया !' छे देवानुप्रिय ! तन्ने ने प्रकारे सुख थय तेम छे.

મહાવીરેણં અવમણુન્નાણ સમાણે હટ્ઠે તુટ્ઠે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ' તતઃ સ્વલ્લ
સ ભગવાન્ ગૌતમઃ શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણાભ્યનુજ્ઞાતઃ સન્ હૃષ્ટસ્તુષ્ટઃ શ્રમણસ્ય
ભગવતો મહાવીરસ્ય 'અતિયાઓ' અન્તિકાત્=સમીપાત્ 'પડિનિક્કલમઈ' પ્રતિનિષ્ક્રા-
મતિ=નિર્ગચ્છતિ, 'પડિનિક્કલમિત્તા' પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય, 'અતુરિયં' અત્વરિતં
મનઃસ્થૈર્યાત્, 'જાવ' યાવત્, અત્ર યાવચ્છવ્વદાદેવં દ્રષ્ટવ્યમ્-અચવલમસંભંતે
જુગંતરપલોયણાણ દિટ્ઠીણ પુરઓ ઈરિયં' અચપલં-કાયચાપલ્યાભાવાત્, અત્વરિતમ-
ચપલમિતિ-દ્વયં ક્રિયાવિશેષણમ્ । તથા 'અસંભંતે' અસંભ્રાન્તઃ=સંભ્રમરહિતઃ
'જુગંતરપલોયણાણ દિટ્ઠીણ' યુગાન્તરપલોકનયા દૃષ્ટ્યા-યુગં=યૂપસ્તત્પ્રમાણો-ઘ્રૂસરા-
પ્રમાણઃ-ચતુર્હસ્તપ્રમાણો ભૂમિભાગોઽપિ યુગમ્, તસ્યાન્તરે=મધ્યે પ્રલોકનં યસ્યાઃ
સા તથા તયા દૃષ્ટ્યા=ચક્ષુષા 'પુરઓ' પુરતઃ=અગ્રે 'ઈરિયં' ઈર્યામ્-ઈર્યા=ગતિઃ,
અગ્રેર્યાશબ્દેન ગતિવિષયો માર્ગોઽપિ ગૃહ્યતે, અતઃ ઈર્યા=માર્ગં, 'સોહેમાણે સોહે-
માણે' શોધયન્ શોધયન્=પ્રેક્ષમાણઃ પ્રેક્ષમાણો 'જેણેવ મિયાગામે ણયરે તેણેવ

ગોયમે' વે ગૌતમસ્વામી 'સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં' શ્રમણ ભગવાન્
મહાવીર પ્રભુ દ્વારા 'અવમણુન્નાણ સમાણે' આજ્ઞા પાકર 'હટ્ઠે તુટ્ઠે'
વહુત હી અધિક આનંદિત હોતે હુણ, 'સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ
અતિયાઓ' ડન શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે પાસ સે 'પડિનિક્કલમઈ'
નિકલે, ઓર 'પડિનિક્કલમિત્તા' નિકલકર 'અતુરિયં' ધીરે ધીરે 'જાવ'-
'જાવ' શબ્દ સે યહા પર 'અચવલમસંભંતે જુગંતરપલોયણાણ દિટ્ઠીણ પુરઓ
ઈરિયં' યહાંતક સંગૃહીત હુઆ હૈ । ઇસ્કા અર્થ યહ હૈ-માનસિક
સ્થિરતા સે યુક્ત ઓર કાયિક ચપલતા સે રહિત હોકર, ઘ્રૂસરાપ્રમાણ
યા ચાર હાથ પ્રમાણ આગે કી ભૂમિ કા અચ્છી તરહ સે અવલોકન
કરનેવાલી દૃષ્ટિ સે માર્ગ કો 'સોહેમાણેર' દેખતે દેખતે ઈર્યાસમિતિ-

'તણ ણં' ભગવાનની એ પ્રમાણે આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને 'સે ભગવં ગોયમે' તે ગૌતમ
સ્વામી 'સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુ દ્વારા
'અવમણુન્નાણ સમાણે' આજ્ઞા મેળવીને 'હટ્ઠે તુટ્ઠે' બહુજ વધારે આનંદ પામીને
'સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિયાઓ' તે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના પાસેથી
'પડિનિક્કલમઈ' નીકળ્યા, અને 'પડિનિક્કલમિત્તા' નીકળીને 'અતુરિયં' ધીરે ધીરે
'જાવ' અહીં 'જાવ' શબ્દથી 'અચવલમસંભંતે જુગંતરપલોયણાણ દિટ્ઠીણ પુરઓ
ઈરિયં' એટલા પહોંચે સંગ્રહ થયેલો છે આનો અર્થ એ પ્રમાણે છે-
માનસિક સ્થિરતાથી યુક્ત અને કાયિક ચપલતાથી રહિત થઈને, ઘ્રૂસરા
અર્થાત્ ચાર હાથ પ્રમાણ આગળ કરીને ભૂમિનું સારી રીતે અવલોકન
તેવી દૃષ્ટિથી માર્ગને 'સોહેમાણેર' બેતાં ૨ ધ્યાનસમિતિપૂર્વક ગમન કરીને

‘ઉવાગચ્છઈ’ યત્રૈવ મૃગાગ્રામો નગરં તત્રૈવોપાગચ્છતિ, ‘ઉવાગચ્છિત્તા મિયાગામં ણયરં’ ઉપાગત્ય મૃગાગ્રામં નગરં ‘મજ્ઞં મજ્ઞેણં અણુપવિસઈ’ મધ્યમધ્યેન અનુપવિસતિ, ‘અણુપવિસિત્તા જેણેવ મિયાદેવીણ ગિહે’ અનુપવિસ્ય યત્રૈવ મૃગાદેવ્યા ગૃહં ‘તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ તત્રૈવોપાગચ્છતિ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

પૂર્વક ગમન કરતે હુણ ‘જેણેવ મિયાગામે ણયરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ જહાં મૃગાગ્રામ-નામકા નગર થા વહાં પર પહુંચે, ‘ઉવાગચ્છિત્તા મિયાગામં ણયરં મજ્ઞંમજ્ઞેણ અણુપવિસઈ’ પહુંચતે હી વે ઉસ નગર મેં ઠીક ઉસકે બીચોબીચ સાર્ગ સે પ્રવિષ્ટ હુણ, ‘અણુપવિસિત્તા જેણેવ મિયાદેવીણ ગિહે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ પ્રવિષ્ટ હોકર જહાં મૃગાદેવી કા મહલ થા વહાં પહુંચે ।

ભાવાર્થ—ભગવાન કે બડે શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી, જો કિ સાત હાથ કી અવગાહનાવાલે ઔર સમચતુરસ્રસંસ્થાન આદિ વિશેષણોં સે યુક્ત થે, ઉન્હોં ને ઉસ જન્માંધ વ્યક્તિ કો દેખકર વડે વિનય ઔર નમ્રતા કે સાથ દોનોં હાથ જોડકર પ્રભુ સે પ્રશ્ન કિયા કિ-હે ભગવન્ ! જિસ પ્રકાર યહ મનુષ્ય જન્માંધ ઔર જન્માંધરૂપ હૈ, કયા ઇસ પ્રકાર કા ઔર બી કોઈ વ્યક્તિ હૈ ? । પ્રભુ ને ઉત્તર દેતે હુણ કહા કિ-હે ગૌતમ ! હાં હૈ, ઔર વહ ઇસી મૃગાગ્રામ નગર કે રાજા વિજય ઔર રાની મૃગાદેવી કા પુત્ર હૈ, ઉસકે ન કોઈ અંગ હૈં ઔર ન ઉપાંગ, સિફ ઇનકી ઉસમેં આકૃતિમાત્ર હી દૃષ્ટિગોચર હોતી હૈ । રાની ઉસ અપને પુત્ર કો મહલ કે ભોંયરે

‘જેણેવ મિયાગામે ણયરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ જ્યાં મૃગાગ્રામ નામનું નગર હતું ત્યાં પહોંચ્યા. ‘ઉવાગચ્છિત્તા મિયાગામં ણયરં મજ્ઞંમજ્ઞેણં અણુપવિસઈ’ પહોંચતાંજ ધરાધર નગરના વચલા માર્ગથી પ્રવેશ કર્યો. ‘અણુપવિસિત્તા જેણેવ મિયાદેવીણ ગિહે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ પ્રવેશ કરીને જ્યાં મૃગાદેવીનો મહેલ હતો ત્યાં ગયા.

ભાવાર્થ—ભગવાનના મોટા શિષ્ય શ્રીગૌતમસ્વામી કે જેઓ સાત હાથની અવગાહનાવાળા અને સમચતુરસ્રસંસ્થાન આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હતા, તેમણે એ જન્માંધ વ્યક્તિને જોઈને ગહુજ વિનય અને નમ્રતા સાથે એ હાથ જોડીને પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો કે—હે ભગવાન્ ! જે પ્રમાણે આ માણસ જન્માંધ અને જન્માંધરૂપ છે, તેવી રીતે બીજો કોઈ માણસ છે ? । પ્રભુએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! હા છે, અને તે આ મૃગાગ્રામ નગરના રાજા વિજય અને રાણી મૃગાદેવીનો પુત્ર છે, તેને કોઈ અંગ નથી તેમજ કોઈ ઉપાંગ પણ નથી, કેવળ તેની આકૃતિમાત્ર તેનામાં છે. રાણી

॥ मूलम् ॥

तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एज्जमाणं पासइ,
 पासित्ता हट्ठ-तुट्ठ जाव एवं वयासी-संदिसंतु णं देवाणुप्पिया !
 किमागमणप्पोयणं ? । तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं
 वयासी-अहणणं देवाणुप्पिए ! तव पुत्तं पासिउं हव्वमागए ।
 तए णं सा मियादेवी मियापुत्तस्स दारयस्स अणुमग्गजायए
 चत्तारि पुत्ते सव्वालंकारविभूसिए करेइ, करित्ता भगवओ
 गोयमस्स पाएसु पाडेइ, पाडित्ता एवं वयासी-एए णं भंते !
 मम पुत्ते पासह । तए णं से भगवं गोयमे मियादेविं एवं
 वयासी-नो खलु देवाणुप्पिए ! अहं एए तव पुत्ते पासिउं
 हव्वमागए, तत्थ णं जे से तव जेट्ठे मियापुत्ते दारए जाइ-
 अंधे जाइअंधरूवे, जं णं तुमं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सि-
 एणं भत्तपाणेणं परिजागरमाणीं विहरसि, तं णं अहं पासिउं
 हव्वमागए ॥ सू० ९ ॥

मैं रखती है और वहीं उसे खानापीना देती है । प्रभु द्वारा इस प्रकार कहे जाने पर गौतम स्वामीने फिर साधुसमाचारी के अनुसार विनयावनत भाव से प्रभु से प्रार्थना की कि भगवन् ! यदि आपकी आज्ञा हो तो मैं उस मृगापुत्र को देखना चाहता हूं, भगवानने कहा-जैसा सुख हो वैसा करो । गौतम स्वामी वहां से प्रभु की आज्ञा प्राप्त कर उस को देखने के किये शान्तभाव से मृगाग्राम की ओर ईर्यासमितिपूर्वक चले, और जहां मृगादेवी का महल था वहां आये ॥ सू. ८॥

पोताना पुत्रने भडेलना लोयराभां राणे छे अने तेने त्या आवा-पीवा आये छे प्रभु पासेथी आ वात सांलणीने गौतमस्वामींइ इरीथी साधुसमाचारीना नियमानुसार विनय-भावथी प्रभुने प्रार्थना करी के छे भगवान् ! जे आपनी आज्ञा होय तो हुं ते मृगापुत्रने लेवानी छुअ राखु छु भगवाने कहूं के-जेम सुअ उपजे तेम करो गौतमस्वामी नी आज्ञा प्राप्त करीने त्यांथी ते मृगापुत्रने लेवा भाटे शान्तभावथी मृगाग्राम तरश्च मितिपूर्वक आत्था, अने न्यां मृगादेवीने भडेल छेतो त्यां आव्या. (सू० ८)

टीका-

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं’ ततः खलु सा मृगादेवी भगवन्तं गौतमम् ‘एज्जमाणं’ आगच्छन्तं ‘पासइ’ पश्यति, ‘पासित्ता हट्ठुट्ठ जाव एवं वयासी’ दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट यावत् एवमवादीत्—‘संदिसंतु णं देवाणुप्पिया !’ संदिशन्तु=ब्रुवन्तु खलु हे देवानुप्रियाः ! ‘किमागमणपओयणं’ किमागमनप्रयोजनम् ? । ‘तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी’ ततः खलु भगवान् गौतमो मृगादेवीमेवमवादीत्—‘अहणं देवाणुप्पिए ! तव पुत्तं पासिउं’ अहं खलु हे देवानुप्रिये ! तव पुत्रं द्रष्टुं ‘हव्वमागए’ शीघ्रमागतोऽस्मि ।

‘तए णं सा मियादेवी मियापुत्तस्स दारगस्स’ ततः खलु सा मृगा-

‘तए णं’ इत्यादि -

‘तए णं’ उसके बाद ‘सा मियादेवी’ उस मृगादेवीने ‘एज्जमाणं भगवं गोयमं पासइ’ आते हुए भगवान् गौतमस्वामी को देखा, ‘पासित्ता’ देख कर ‘हट्ठुट्ठ जाव एवं वयासी’ वह बहुत ही अधिक हर्षित और भक्ति से पुलकित अन्तःकरण हो कर बोली - ‘संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणपओयणं’ कहिये, भदंत ! आपका किस निमित्त से पधारना हुआ है ? ‘तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी’ मृगादेवी के इस विनयपूर्ण प्रश्न को सुनकर भगवान् गौतम ने उससे कहा कि—‘देवाणुप्पिए ! अहं णं तव पुत्तं पासिउं हव्वमागए’ हे देवानुप्रिये ! मैं तेरे पुत्र को देखने के लिये ही यहां आया हूं । ‘तए णं’ इस प्रकार गौतमस्वामी की बात सुनकर

‘तए णं’ इत्यादि.

‘तए णं’ त्थारपणी ‘सा मियादेवी’ ते मृगादेवीने ‘एज्जमाणं भगवं गोयमं पासइ’ आवता लगवान् गौतम स्वामीने जेया, ‘पासित्ता’ जेधने ‘हट्ठुट्ठ-जाव एवं वयासी’ णहुण् हर्षित अने संतुष्ट थधने तेमना समीप नल्लकभां आवीने विनय अने लळितथी पुलकित-अंतःकरण थधने बोली—‘संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणपओयणं’ छेडा— भदंत ! आपनूं शुं निमित्तथी अहीं पधारवुं थथुं छे ? ‘तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी’ मृगादेवीना विनयपूर्ण अे प्रश्नने सांभणीने लगवान् गौतमे तेमने कहुं छे :— ‘देवाणुप्पिए ! अहं णं तव पुत्तं पासिउं हव्वमागए’ छे देवानुप्रिये ! हुं तारा पुत्रने जेवा भाटे अहीं आये। छुं. ‘तए णं’ आ प्रभाणे गौतमस्वामीनी बात

॥ મૂલમ્ ॥

તણે ણં સા મિયાદેવી ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-સે
 ણં ગોયમા ! તહારૂવે ણાણી વા તવસ્સી વા જેણં તવ
 સમટ્ટે સમ તાવ રહસ્સિકણે તુબ્બં હવ્વન્નક્ખાણે, જઓ ણં
 વ્બમે જાણહ ? । તણે ણં ભગવં ગોયમે મિયાદેવિં એવં વયાસી-
 વં ચલ્હુ દેવાણુપ્પિયા ! સમ ધમ્માયરિણે સમણે ભગવં મહા-
 રે, જઓ ણં અહં જાણામિ । જાવં ચ ણં મિયાદેવી ભગવયા
 ગોયમેણં સદ્ધિં ઇયમટ્ટં સંલવડ્ઠિ, તાવં ચ ણં મિયાપુત્તસ્સ
 ારગસ્સ ભત્તવેલા જાયા યાવિ હોત્થા ।

તણે ણં સા મિયાદેવી ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-
 વ્બમે ણં મંતે ! ઇહ ચેવ ચિટ્ઠહ, જા ણં અહં તુબ્બં મિયાપુત્તં
 કેસ કારણ આપ યહાં પધારે ? । ઇસ વાત કો સુનકર ગૌતમ
 સ્વામીને કહા કિ-હે દેવાનુપ્રિયે ! મેરે આનેકા સુખ્ય કારણ તુમ્હારે
 પુત્ર કો દેખના હૈ । ઇસ પ્રકાર ગૌતમસ્વામી કા વચન સુનકર
 વહ અપને મૃગાપુત્ર કે પીછે ઉત્પન્ન હુએ ચાર પુત્રોં કો વસ્ત્ર ઓર
 મૂષણ આદિ સે અલંકૃત કરકે ચરણોં મેં ઉપસ્થિત કિયે । ગૌતમ
 સ્વામીને ઇન્હેં દેખકર મૃગાદેવી સે કહા કિ-મેં તુમ્હારે ઇન પુત્રોં કો
 દેખને કે લિયે નહીં આયા હૂં, મેં તો ડસ પુત્ર કો દેખના ચાહતા
 હૂં કિ જો ઇન સર્વોં સે વડા હૈ, ઓર જિસે તુમ એકાન્ત અપને
 મહલ કે મોંયરે મેં રખે હુએ હો, તથા વહીં પર જિસકે રાને-પીને
 કી પૂર્ણ વ્યવસ્થા કર રહી હો ॥ સૂ. ૧ ॥

હે ભદ્રન્ત ! કહેા, આજ શું કારણથી આપ અહીં પધાર્યા છો ? આ વાતને સાંભળીને
 ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે- હે દેવાનુપ્રિયે ! મારું આવવાનું મુખ્ય કારણ તમારા પુત્રને
 જોવાનું છે આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીનાં વચન સાંભળીને તેણે પોતાના મૃગાપુત્રની
 પછીથી ધરેલા ચાર પુત્રને વસ્ત્રો અને ઘરેણાં આદિથી શણગારીને તેમના ચરણોમાં
 ઉભા રાખ્યા ગૌતમે તેને જોઈને મૃગાદેવીને કહ્યું કે- હું તમારા આ પુત્રને જોવા માટે
 આવ્યો નથી, હું તો તે પુત્રને જોવા ઇચ્છું છું કે જે સૌથી મોટો છે અને જેને તમે
 એકાન્તમાં તમારા મહેલના લોંચરામાં રાખેલા છો, તથા ત્યાં જેને મોટે ખાવા-પીવાની
 વ્યવસ્થા તમે કરો છો (સૂ. ૬)

દારગં ઉવદંસેમિ-ત્તિ કટ્ટુ, જેણેવ ભત્તપાણઘરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા વત્થપરિયટ્ઠયં કરેઈ, વત્થપરિયટ્ઠયં કરિત્તા, કટ્ટુ-સગડિયં ગિળ્હઈ, ગિળ્હિત્તા વિઝલસ્સ અસગપાણઘાઈમસાઈ-મસ્સ ભરેઈ, ભરિત્તા તં કટ્ટુસગડિયં અણુકઙ્કમાગીરુ જેગેવ ભગવં ગોયમે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-એહ ણં તુબ્ભં મંતે ! મમ અણુગચ્છહ, જા ણં અહં તુબ્ભં મિયાપુત્તં દારગં ઉવદંસેમિ । તણ ણં સે ભગવં ગોયમે મિયં દેવિં પિટ્ઠઓ સમણુગચ્છઈ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

ટીકા-

‘તણ ણં’ इत्यादि । ‘तण णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी’ ततः खलु सा मृगादेवी भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-‘से के णं गोयमा !’ स कः खलु हे गौतम ! ‘तहारूवे’ तथारूपः=तादृशो ‘णाणी वा तवस्सी वा जेणं तव एसमट्ठे’ ज्ञानी वा तपस्वी वा येन तव एषोऽर्थो ‘मम ताव’ मम तावद् ‘रहस्सिकए’ राहसिकः=प्रच्छन्नः-गुप्तः ‘तुब्भं हव्वमक्खाए’ युष्मभ्यं शीघ्र-माख्यातः, ‘जओ णं तुब्भे जाणह’ यतः खलु यूयं जानीथ ? । ‘तण णं भगवं

‘તણ ણં’ इत्यादि ।

‘તણ ણં’ ભગવાન ગૌતમ કી હસ પ્રકાર કી વાત સુનકર ‘સા મિયાદેવી’ વહ મૃગાદેવી ‘ભગવં ગોયમં એવં વયાસી’ ભગવાન ગૌતમ સે હસ પ્રકાર બોલી કિ-‘ગોયમા ! સે કે ણં તહારૂવે ણાણી વા તવસ્સી વા’ હે ભદન્ત ! યહ તો કહિયે એસા વહ કૌન-સા જ્ઞાની અથવા-તપસ્વી હૈ ‘જેણં’ જિસને ‘તવ’ આપસે ‘મમ એસમટ્ઠો તાવ રહસ્સિકાએ હવ્વમક્ખાએ’ હમારા યહ ગુપ્ત સમાચાર કહા હૈ, ‘જઓ ણં તુબ્ભે જાણહ’

‘તણ ણં’ इत्यादि.

‘તણ ણં’ ભગવાન ગૌતમની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને ‘સા મિયાદેવી’ તે મૃગાદેવીએ ‘ભગવં ગોયમં એવં વયાસી’ ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું- ‘ગોયમા ! સે કે ણં તહારૂવે ણાણી વા તવસ્સી વા’ હે ભદન્ત ! એ તો કહે, એવા તે કોણ જ્ઞાની અથવા તપસ્વી છે, ‘જેણં’ જેણે ‘તવ’ આપને ‘મમ એસમટ્ઠો તાવ રહસ્સિકાએ હવ્વમક્ખાએ’ અમારા આ ગુપ્ત સમાચાર કહ્યા છે, ‘જઓ ણં તુબ્ભે જાણહ’ અને જેનાથી આપે આ સમાચાર જાણ્યા છે. ‘તણ ણં’ મૃગાદેવીની

‘गोयमे मियादेवीं एवं वयासी’ ततः खलु भगवान् गौतमो मृगादेवीमेव-
मवादीत्-‘एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम धम्मार्थरिए समणे भगवं महावीरे’
एवं खलु हे देवानुप्पिये ! मम धर्माचार्यः श्रमणो भगवान् महावीरः, ‘जओ
णं अहं जाणामि’ यतः खलु अहं जानामि । ‘जावं च णं’ यावत्=यावति
काले च खलु ‘मियादेवी भगवया गोयमेणं सद्धिं’ मृगादेवी भगवता
गौतमेन सार्धम्, ‘एयमट्ठं’ एतमर्थं ‘संलवइ’ संलपति=भाषते, ‘तावं च णं
मियापुत्तस्स दारगस्स’ तावत्काले च खलु मृगापुत्रस्य दारकस्य ‘भत्तवेला’
भक्तवेला=भोजनावसरः, ‘जाया यावि होत्था’ जाता चाप्यभवत् ।

‘तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी’ ततः खलु सा
मृगादेवी भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-‘तुब्भे णं भंते !’ यूयं खलु हे भदन्त !

जिससे कि आपने इस समाचारको जाना है । ‘तए णं’ मृगादेवी
की इस बात को सुनने के बाद ‘भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी’
गौतमस्वामी ने उससे कहा कि ‘देवाणुप्पिया ! एवं खलु’ हे देवानुप्पिये !
यह सब वान इस प्रकार है-‘मम धम्मार्थरिए समणे भगवं महावीरे’
मेरे धर्माचार्य श्रमण भगवान् महावीर हैं, ‘जओ णं अहं जाणामि’
उनसे मैंने इस गुप्त बात को जानी है, ‘मियादेवी जावं च णं भगवया
गोयमेणं सद्धिं एयमट्ठं संलवइ’ मृगादेवी जबतक भगवान् गौतम के साथ
इस प्रकार की बातचीत कर रही थी कि ‘तावं च णं मियापुत्तस्स
दारगस्स भत्तवेला जाया यावि होत्था’ इतने में ही मृगापुत्र के भोजन
का समय भी हो गया ।

‘तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी’ पश्चात् वह
मृगादेवी भगवान् गौतमस्वामी से इस प्रकार कहने लगी कि-

आ बात सांलणीने पछी ‘भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी’ गौतमस्वामीने तेने
कहुं के-‘देवाणुप्पिये ! एवं खलु’ हे देवानुप्पिये ! आ तमाम बात ओ प्रकारे छे के:-
‘मम धम्मार्थरिए समणे भगवं महावीरे’ मारा धर्माचार्य श्रमणु भगवान् महावीर छे
‘जओ णं अहं जाणामि’ तेओनी पासेथी मे आ शुभ्त वातने जाल्ली छे.
‘मियादेवी जावं च णं भगवया गोयमेणं सद्धिं एयमट्ठं संलवइ’ मृगादेवी न्यारे
लगवान् गौतमनी साथे आ प्रकारनी बातचीत करती हुती, ‘तावं च णं मिया-
पुत्तस्स दारगस्स भत्तवेला जाया यावि होत्था’ ओटलाभा मृगापुत्रना लोअनने-
समय पछु थछ गथे।

‘तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी’
ते मृगादेवी भगवान् गौतम-स्वामीने आ प्रमाणे कहेवा लागी के-

‘इह चेव चिट्ठह’ इहैव तिष्ठत । ‘जा णं’ यावत् खलु-यावति काले खलु ‘अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं’ अहं युष्मभ्यं मृगापुत्रं दारकम् ‘उवदंसेमि’ उपदर्शयामि, ‘त्ति कट्ठु’ इति कृत्वा=इत्युक्त्वा ‘जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ’ यत्रैव भक्तपानगृहं तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य, ‘वत्थपरियट्ठयं’ वस्त्रपरिवर्त्त-वस्त्रस्य परिवर्त्त=परिवर्त्तनम् - साधारणवस्त्रपरिधानं ‘करेइ’ करोति, ‘करित्ता’ कृत्वा ‘कट्ठसगडियं’ काष्ठशकटिकां=काष्ठमयं लघुशकट-गाडी’-इति प्रसिद्धं ‘गिण्हइ’ गृह्णाति ‘गिण्हित्ता’ गृहीत्वा ‘विउलस्स असण-पाणखाइमसाइमस्स’ विपुलस्याऽशनपानखाद्यस्वाद्यस्य ‘भरेइ’ भरति=पूरयति, अत्र कर्मणः शेषत्वविवक्षायां षष्ठी, ‘भरित्ता’ भृत्वा ‘तं कट्ठसगडियं’ तां काष्ठ-शकटिकाम् ‘अणुकड्ढमाणी २’ अनुकर्षन्ती २ ‘जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवा-गच्छइ’ यत्रैव भगवान् गौतमस्तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता भगवं गोयमं

‘भंते ! तुब्भे णं इह चेव चिट्ठह’ हे भगवन् ! आप कुछ समय तक यहीं पर ठहरिये । ‘जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि’ मैं जब तक आपके लिये मृगापुत्र को दिखलाती हूँ, -‘त्तिकट्ठु’ ऐसा कह कर ‘जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ’ वह जहाँ भक्तपानगृह था वहाँ पर गई, और ‘उवागच्छित्ता’ जाकर ‘वत्थपरियट्ठयं करेइ’ वस्त्रपरिवर्त्तन करने लगी ‘वत्थपरियट्ठयं करित्ता’ वस्त्रपरिवर्त्तन कर लेने के बाद ‘कट्ठसगडियं’ गिण्हइ’ उसने एक छोटी सी लकड़ी की बनी हुई गाडी ली, और उसमें उसने ‘विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स भरेइ’ विपुल अशन, पान, खाद्य और स्वाद्यके भेद से चारों प्रकार के आहार-पानी भरे, भर कर ‘तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी २’ वह उसे खेंचती हुई ‘जेणेव भगवं गोयमे’ जहाँ गौतमस्वामी खड़े थे ‘तेणेव उवागच्छइ’

‘भंते ! तुब्भे णं इह चेव चिट्ठह’ हे भगवान् ! आप थोड़ा समय देखाओ, ‘जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि’ ओटलाभां हूं आपने मृगापुत्र पतापुं, ‘त्ति कट्ठु’ ओ प्रभाणु कहीने ‘जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ’ ते न्यां लोअनगृह डतुं त्यां गअ, अने ‘उवागच्छित्ता’ अअने ‘वत्थपरियट्ठयं करेइ’ वस्त्रपरिवर्त्तन करवा लागी, ‘वत्थपरियट्ठयं करित्ता’ वस्त्र पहनाव्या पछी ‘कट्ठसग-डियं गिण्हइ’ तेणु ओक नानी लाकडानी पनावेली गाडी लीधी अने तेभां तेणु ‘विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स भरेइ’ सारी रीते अशन, पान, आद्य अने स्वाधना लेहथी आरथ प्रकारना आहार-पाणी पूरी रीते लहीने ‘तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी २’ ते तेने अंचती थकी ‘जेणेव भगवं गोयमे’ न्यां गौतम स्वामी

एवं वयासी' उपागत्य भगवन्तं गौतममेवमवादीत्—'एह णं तुब्भं भंते !'
एत=आगच्छत खलु यूयं हे भदन्त ! 'मम अणुगच्छह' मम अनुगच्छत=मम
पश्चाद्भागतः समागच्छतेत्यर्थः, 'जा णं' यावत्=यावत्काले खलु, 'अहं तुब्भं
मियापुत्तं दारगं' अहं युष्मभ्यं मृगापुत्रं दारकम्, 'उवदंसेमि' उपदर्शयामि । 'तए
णं से भगवं गोयमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छइ' ततः खलु स भगवान्
गौतमो मृगां देवीं पृष्ठतः समनुगच्छति ॥ सू० १० ॥

वहां ही पहुँची, 'उवागच्छिता' और पहुँच कर 'भगवं गोयमं एवं वयासी'
भगवान् गौतम से इस प्रकार कहने लगी—'भंते ! तुब्भं एह णं'
हे भदन्त ! आप आइये और 'मम अणुगच्छह' मेरे पीछे चलिये,
'जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि' मैं आपको मृगापुत्र दिख-
लाती हूँ । 'तए णं से भगवं गोयमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छइ'
मृगादेवी की इस प्रकार की बात सुनकर वे श्रीगौतमस्वामी
उसके पीछे चले ।

भावार्थः—गौतमस्वामी की इस प्रकार की मृगापुत्र को
देखने की इच्छा जान कर मृगादेवी विस्मित सा होकर कहने लगी—
भगवन् ! कहिये तो सही, आपको हमारे इस पुत्र का समाचार
किससे ज्ञान हुआ है ? । मृगादेवी के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए
गौतमने कहा कि—हे देवी ! मेरे धर्माचार्य धर्मगुरु श्रीश्रमण भगवान्
महावीर हैं, मैं उन्हीं का अन्तेवासी हूँ, अतः मुझे यह समाचार

હોવા હતા, 'તેણેવ ઉવાગચ્છઈ' ત્યાજ પહોંચી, 'ઉવાગચ્છિતા' અને પહોંચીને
'ભગવં ગોયમં એવં વયાસી' ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી, 'ભંતે !
તુબ્ભં એહ ણં' હે ભદન્ત ! આપ આવો, અને 'મમ અણુગચ્છહ' મારા પાછળ-
પાછળ ચાલો, 'જા ણં અહં તુબ્ભં મિયાપુત્તં દારગં ઉવદંસેમિ' હું આપને મૃગાપુત્ર
બતાવું છું. 'તએ ણં સે ભગવં ગોયમે મિયં દેવિં પિટ્ઠો સમણુગચ્છઈ'
મૃગાદેવીની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે શ્રીગૌતમસ્વામી તેના પાછળ પાછળ ચાલ્યા.

ભાવાર્થ—ગૌતમસ્વામીની આ પ્રકારની મૃગાપુત્રને જોવાની ઇચ્છા જાણીને
તે મૃગાદેવી આશ્ચર્ય પામીને કહેવા લાગી કે—હે ભગવાન ! કહો તો ખરા; આપને
અમારા આ પુત્રના સમાચાર કેના પાસેથી જાણવામાં આવ્યા છે. મૃગાદેવીના આ
પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા થકા ગૌતમે કહ્યું કે—દેવી ! મારા ધર્માચાર્ય ધર્મગુરુ શ્રીશ્રમણ
મહાવીર છે, હું તેમનો અન્તેવાસી (શિષ્ય) છું, તેથી મને આ સમાચાર

॥ મૂલમ્ ॥

તણ ણં સા મિયાદેવી તં કટ્ઠસગઢિયં અણુકઢ્ઢમાણીર
જેણેવ ભૂમિઘરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા ચ્વપ્પુડેણં
વત્થેણં મુહં બંધેઈ, મુહં બંધમાણી ભગવં ગોયમં એવં વયાસી—
તુબ્ભે વિ ણં ભંતે ! મુહપોત્તિયાણ મુહં બંધેહ । તણ ણં સે
ભગવં ગોયમે મિયાદેવીણ એવં વુત્તે સમાણે મુહપોત્તિયાણ
મુહં બંધેઈ । તણ ણં સા મિયાદેવી પરમ્મુહી ભૂમિઘરસ્સ દુવારં
વિહાડેઈ, તઓ ણં ગંધે નિગ્ગચ્છઈ, સે જહા નામણ અહિમડેઈ
વા જાવ તઓઽવિ ણં અણિટ્ઠતરાણ ચેવ જાવ ગંધે પળ્લન્તે ।
તણ ણં સે મિયાપુત્તે દારણ તસ્સ વિઝલસ્સ અસળપાણલાઈ-

અહીં સે પરિજ્ઞાત હુઆ હૈ । પરસ્પર મેં અન ઢોનોં કી જલ તલ
અસ પ્રકાર લાતચીત હો રહી થી કી અતને મેં હી મૃગાપુત્ર કે
ભોજન કા સમય ભી હો ગયા । ભોજન કી લેલા જાન કર મૃગા-
દેવીને કહા કી-હે ભદન્ત ! આપ થોડા ઠહરિયે, મેં આપકો અસે
દિલલાતી હું । એસા કહ કર લહ મૃગાદેવી લહાં સે ડઠી ઓર અક
કાષ્ઠનિર્મિત ગાડી પર લાને-પીને આદિ કી સમસ્ત વિપુલ સામગ્રી
કો ભર કર લહ પુનઃ ગૌતમસ્વામી કે સમીપ પહુંચ કર કહને
લગી-ભદન્ત ! આઈયે ઓર મેરે પીછેર પધારિયે, મેં આપ કો મૃગાપુત્ર
દિલલાતી હું । મૃગાદેવી કી અસ પ્રકાર લાત સુનકર ગૌતમ સ્વામી
અસકે પીછેર ચલને લગે ॥ સૂ. ૧૦ ॥

તેમના પાસેથી જાણવામાં આવ્યા છે. પરસ્પરમાં એ બન્નેની વચ્ચે આ પ્રકારે
લાતચીત થતી હતી તેવામાં મૃગાપુત્રના લોજનનો સમય પણ થઈ ગયો, લોજનની
લેણા જાણીને મૃગાદેવીએ કહ્યું કે:- હે ભદન્ત ! આપ થોડા સમય થોડી જાણો,
હું આપને તે મૃગાપુત્ર બતાવું છું. આ પ્રમાણે કહીને તે મૃગાદેવી ત્યાંથી ઊઠી અને
એક લાકડાની ગાડીમાં તે પુત્રને ખાવાપીવાની તમામ સામગ્રી સારા પ્રમાણમાં ભરીને
તે ફરી ગૌતમ સ્વામીનાં નજીક જઈને કહેવા લાગી - હે ભદન્ત ! આવો, અને આપ
મારા પાછળ-પાછળ પધારો, હું આપને મૃગાપુત્ર બતાવું છું. મૃગાદેવીની આ પ્રકારની
લાત સાંભળીને ગૌતમસ્વામી તેના પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા (સૂ. ૧૦)

मसाइमस्स गंधेणं अभिभूए समाणे तंसि विपुलंसि असण-
पाणखाइमसाइमंसि मुच्छिए, तं विउलं असणं४ आसएण
आहारेइ, आहारित्ता खिप्पामेव विद्धंसेइ, दिद्धंसित्ता तओ
पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेइ । तंपि य णं
पूयं च सोणियं च आहारेइ ॥ सू० ११ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं सा मियादेवी तं कट्टसगडियं’ ततः
खलु सा मृगादेवी तां काष्ठशकटिकाम् ‘अणुकड्ढमाणीर’ अनुकर्षन्तीर ‘जेणेव
भूमिवरे तेणेव उवागच्छइ’ यत्रैव भूमिगृहं तत्रैवोपाच्छति, ‘उवागच्छित्ता’
उपागत्य ‘चउप्पुडेणं वत्थेणं’ चतुष्पुटेन वस्त्रेण ‘मुहं वंधमाणी’ मुखं=घ्राणं
बध्नी=आच्छादयन्ती ‘भगवं गोयमं एवं वयासी’ भगवन्तं गौतमम् एवमवादीत्
‘तुम्हे वि णं भंते !’ यूयमपि खलु हे भदन्त ! ‘मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह’

‘तए णं’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके बाद ‘सा मियादेवी’ वह मृगादेवी ‘तं कट्टसगडियं’
उस गाड़ी को ‘अणुकड्ढमाणीर’ खेंचतीर ‘जेणेव भूमिवरे’ जहां पर
भोंयरा था ‘तेणेव उवागच्छइ’ वहां पर पहुँची, और ‘उवागच्छित्ता’
पहुँचते ही उसने ‘चउप्पुडेणं वत्थेणं’ चार पुट किये हुए वस्त्र से
‘मुहं वंधेइ’ मुख को, अर्थात् नाक को ढक लिया, और ‘मुहं वंधमाणी’
मुख को अर्थात् नासिका को ढंकती हुई ‘भगवं गोयमं एवं वयासी’ भगवान
गौतम से कहने लगी कि—‘भंते !’ हे भदन्त ! ‘तुम्हे वि णं मुहपोत्तियाए
मुहं वंधेह’ आप भी अपनी नाकको मुखप्रोच्छनिका से, अर्थात्—धूलि

‘तए णं’ इत्यादि

‘तए णं’ त्थार पछी ‘सा मियादेवी’ ते मृगादेवी ‘त कट्टसगडियं’
ते गाडीने ‘अणुकड्ढमाणीर’ जेयती जेयती ‘जेणेव भूमिवरे’ त्यां
आगण बोयइ हेतु ‘तेणेव उवागच्छइ’ त्यां आगण पडोय्थी, अने ‘उवागच्छित्ता’
पडोय्थीने तेले ‘चउप्पुडेणं वत्थेणं’ आरधडीवाणेला वस्त्रथी ‘मुहं वंधेइ’
मुभने, अर्थात् नाकने ढाडी ढीधा, अने ‘मुहं वंधमाणी’ मुभने—नासिकाने ढांडीने
‘भगवं गोयमं एवं वयासी’ लगवान गौतमने कडेवा लागी डे—‘भंते !’
भदन्त ! ‘तुम्हे वि णं मुहपोत्तियाए मुहं वंधेह’ आप यणु आपना नाकने

मुखपोतिकया=मुखप्रोज्ज्वलिकया-रजःस्वेदादिप्रोज्ज्वलार्थं यदन्यद् वस्त्रखण्डं हस्ते ध्रियते सा मुखप्रोज्ज्वलिकेत्युच्यते तथा, 'मुहं बंधेह' मुखं बध्नीत=घ्राणमाच्छादयतेत्यर्थः, 'तए णं से भगवं गोयमे मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं बंधेइ' ततः खलु स भगवान् गौतमो मृगादेव्या एवमुक्तः सन् मुखपोतिकया मुखं बध्नाति-नासिकायाच्छादयतीत्यर्थः ।

'मुहं बंधमाणी' 'मुहं बंधेह' 'मुहं बंधेइ' इति वाक्यत्रये 'मुह'-गन्धो लक्षणया घ्राणस्य बोधकः । भूमिगृहद्वारोद्धाटनकाले दुर्गन्धाऽऽघ्राणवारणाय मुख-बन्धनमनुपपन्नम्, मुखेन गन्धग्रहणाऽसंभवात्, तस्मादत्र 'मुह'-गन्धो न मुखपरः, किन्तु यथा-'गङ्गायां घोषः' इत्यत्र प्रवाहरूपे मुख्यार्थे घोषान्व-

एवं पसीना आदि को पोंछने के लिये जो एक दूसरा बन्धखंड हाथ में रखा जाता है उसको मुखप्रोज्ज्वलिका कहते हैं उससे अपनी नाक को ढक लीजिए । 'तए णं' तत्पश्चात् 'से भगवं गोयमे' वे गौतम स्वामी 'मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे' मृगादेवीके द्वारा इस प्रकार कहे जाने पर 'मुहपोत्तियाए' मुखप्रोज्ज्वलिका से 'मुहं बंधेइ' अपनी नाक को ढक लिया ।

'मुहं बंधमाणी' 'मुहं बंधेह' 'मुहं बंधेइ' इस वाक्यत्रय में 'मुख' यह पद लक्षणा से 'नाक' इस अर्थ का बोधक है, ऐसा समझना चाहिये । क्यों कि यहाँ पर जो मुख का आवरण करना प्रकट किया गया है वह नाक को ढकने के उद्देश से ही समझना चाहिये, कारण कि भूमिगृह के द्वार का उद्घाटन करने से जो तीव्रतम-असह्य दुर्गन्ध आवेगी उस का संघना-कार्य मुख नहीं कर

सुगन्धप्रोक्षिकाधी, अर्थात् धूल आने परसेवा आदिने छुछवा भटे ने ओइ पीलुं वस्त्रखण्ड-उपकरणो छुछे छुछे हाथमां राणवामां आवे छे तेने सुगन्धप्रोक्षिका छुछे छे, तेना वडे आपना नाकने दांठी ह्यो. 'तए णं' आरपछी 'से भगवं गोयमे' ते गौतमस्वामी 'मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे' मृगादेवीना कथन प्रभाति 'मुहपोत्तियाए' सुगन्धप्रोक्षिका वडे 'मुहं बंधेइ' पोतानुं नाक दांठी छीधुं.

'मुहं बंधमाणी' 'मुहं बंधेह' 'मुहं बंधेइ' आ त्राय वाक्यमां 'मुख' ने पद लक्षणया 'नाक' ने अर्थना बोध करे छे, केन समज्जुं नेछे. कारण के अही आगण ने सुगन्ध आवरण करवातुं प्रकट क्युं छे ते नाक दांठवाना उद्देश्यी न समज्जुं नेछे, केन के लोचनाना हरवावने ह्यारवथी ने तीव्रतम-असह्य दुर्गन्ध आवे, तेनी गंध देवी ते कार्य सुगन्ध नहीं, ने दान तो नाकनुं छे,

યતાત્પર્યાનુપપત્ત્યા તત્સમીપવર્તિનિ તીરે લક્ષણા મન્યતે, તથા દુર્ગન્ધાઽઽઘ્રાણ-
વારણોદ્દેશેન મુખોપરિ વસ્ત્રવન્ધનં નોપપદ્યતે, મુખવન્ધને કૃતેઽપિ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્યા-
નાવરણેન તદુદ્દેશસિદ્ધચસમ્ભવાદિતિ વન્ધનાન્વયતાત્પર્યાનુપપત્ત્યા તત્સમીપવર્તિનિ
ઘ્રાણે લક્ષણા ગમ્યતે । કિંચ્ચ-મુખોપરિ સદોરકમુખવસ્ત્રિકા વદ્ધવાસીત્, તત્ર
પુનર્વસ્ત્રવન્ધનવિધાનમનર્થકમ્ । તસ્માદત્ર ‘મુહં’ इति पदं नासिकार्थे लाक्षणिक-
मिति । हनुकपोलनासानयनभ्रूभालादेर्मुखावयवतया मुखत्वव्यपदेशो भवति,
हनुकपोलादौ विकृते सति ‘अस्य मुखं विकृतं, विरूपम्, असुन्दर’-मिति,
शोभने तु तस्मिन्, ‘अस्य मुखं सुन्दरं सुरूपं कमनीय’-मिति च प्रयोगो लोके
दृश्यते, तत्र नासाऽपेक्षया मुखस्य प्रधानतया मुखशब्दः प्रयुक्तः, मुखसमी-
पवर्तित्वाद् गन्धग्रहणशक्तिमत्त्वाच्च घ्राणस्य बोधः सुकर इति भावः ।

સકતા હૈ, यह काम तो नासिका का है, अतः जिस प्रकार ‘गङ्गायां
घोषः’ इस वाक्य में गंगापद की लक्षणा तीर में होती है, क्यों
कि घोष का सद्भाव प्रवाहरूप मुख्य अर्थ में बाधित होता है, अतः
तत्समीपवर्ती तीररूप अर्थ में लक्षणा से उसका सद्भाव अंगीकार
किया जाता है, ठीक इसी प्रकार दुर्गंध को वारण करने के लिये
मुख के ऊपर वस्त्र का आवरण करना भी युक्तिसंगत प्रतीत नहीं
होता है । कारण कि मुखके आवृत कर लेने पर भी दुर्गंध को नहीं
सूँघने का जो उद्देश है वह किसी प्रकार से सिद्ध नहीं होता है,
इस उद्देश की सिद्धि का तो जो साक्षात्कारण नासिका है, उस के
आवृत करने से ही सिद्ध होता है इसीलिये जिस प्रकार गंगापद की
लक्षणा तत्समीपवर्ती तीर में गृहीत होती है इसी प्रकार यहां पर भी
‘मुख’ शब्द लक्षणा से तत्समीपवर्ती नासिका का ही बोधक होगा ।

તેથી કરી જેવી રીતે ‘ગંગાયાં ઘોષઃ’ એ વાક્યમાં ગંગાપદની લક્ષણા ‘તીર-કાંઠામાં
હોય છે, કારણ કે ઘોષનો સદ્ભાવ પ્રવાહરૂપ મુખ્ય અર્થમાં બાધિત થાય છે, તેથી
કરી તત્સમીપવર્તી તીરરૂપ અર્થમાં લક્ષણાથી તેનો સદ્ભાવ અંગીકાર કરવામાં આવે
છે, એ પ્રમાણે દુર્ગંધનું વારણ કરવા માટે મુખ ઉપર વસ્ત્રને ઢાંકવું તે યુક્તિસંગત
જણાતું નથી, કારણ કે મુખને ઢાંકવાથી પણ દુર્ગંધ નહિ સૂંઘવાનો જે ઉદ્દેશ છે
તે કોઈ પ્રકારે સિદ્ધ થતો નથી કારણ કે એ ઉદ્દેશની સિદ્ધિનું સાક્ષાત્કારણ જે નાસિકા
(નાક) છે તેને ઢાંકવાથીજ સિદ્ધ થાય છે. એટલા માટે જે પ્રમાણે ગંગાપદ લક્ષણાથી
તત્સમીપવર્તી તીરનો બોધક થાય છે, એ પ્રમાણે અહીં પણ ‘મુખ’ શબ્દથી લક્ષણા
સમીપવર્તી નાસિકા-નાક-નોજ બોધ થઈ શકે છે.

કેચિત્તુ વદન્તિ-ગૌતમસ્વામિનો મુખોપરિ મુખવસ્ત્રિકા વદ્ધા નાસીત્, કિન્તુ હસ્ત એવ ધૃતા, અત એવ મૃગાદેવી દુર્ગન્ધાગ્રાણપ્રતિબન્ધાય 'તુલ્ભે વિળં ભંતે ! મુહપોત્તિયાએ મુહં વંધેહ' ઇતિ પ્રાર્થિતવતીતિ, તન્ન સમ્યક્, અનાદૃતમુખે સંપાતિમસૂક્ષ્મવ્યાપિજીવાનાં રક્ષણાર્થ, તથોઢીયમાનસચિત્તરજોરક્ષણાર્થ, વાયુકાયરક્ષણાર્થ ચ મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનસ્ય સકલજૈનાગમતાત્પર્યવિષયતયા મુખ-વસ્ત્રિકા નાસીદિતિ કલ્પનં તાવન્મિથ્યાત્વવિલસિતં સકલાગમવિરુદ્ધં ચ । અધિકં

તથા-ગૌતમસ્વામીને જવ અપને મુખ પર ડોરે-સહિત મુખ-પોતિકા બાંધ હી રચી થી, તવ કયા આવશ્યકતા થી કિ વે વહાં પુનઃ વસ્ત્ર સે વંધન કરતે, અતઃ વહાં પુનઃ વસ્ત્ર કા વંધન સર્વથા અનર્થક હી હૈ, હસલિયે મી યહી માનના ચાહિયે કિ-મુખશબ્દ લક્ષણા સે 'નાસિકા' હસ અર્થ કા હી વોધક હૈ, મુખ કા નહીં । દાઢી, ગાલ, નાક, નેત્ર, ખૂ, ઓર ખાલ આદિ, યે સબ મુખ કે હી અવયવ હૈ, હસલિયે હનમેં મુખ કા વ્યપદેશ હોતા હૈ । જવ કિસી પ્રાણી કે દાઢી, કપાલ આદિ વિકૃત હોતે હૈ તવ વ્યવહાર મેં યહી કહા જાતા હૈ કિ હસકા મુખ સુન્દર નહીં હૈ, ઓર દાઢી કપોલ આદિ જવ સુન્દર હોતે હૈ તવ કહા જાતા હૈ કિ, દેખો, હસકા મુખ કિતના સુન્દર હૈ । યહાં પર 'નાક' ન કહ કર જો હસ અર્થ મેં 'મુખ' શબ્દ કા પ્રયોગ સૂત્રકાર ને કિયા હૈ હસકા કારણ યહી હૈ કિ નાક કી અપેક્ષા મુખ કી હી પ્રધાનતા માની જાતી હૈ । ફિર 'મુખ' શબ્દ સે નાકકા હી જો યહાં પર ગ્રહણ કિયા

વળી, ગૌતમ સ્વામાએ પોતાના મુખ પર દોરાસાહિત મુખપોતિકા બાંધી જ રાખી હતી તે પછી ફરીને વસ્ત્ર બાંધવાની શું આવશ્યકતા હતી ?, માટે આ સ્થળે ફરી વસ્ત્ર બાંધવાની હકીકત સર્વથા નિર્વર્ધક છે, તેથીજ પણ એજ માનવું જોઈએ કે 'મુખ' શબ્દ લક્ષણાથી "નાસિકા-નાક" એ અર્થનો જ બોધક છે, મુખનો નહિ. દાઢી, ગાલ, નાક, નેત્ર, ખૂ અને કપાલ આદિ એ તમામ મુખના જ અવયવો છે, એટલા માટે તેમાં મુખનો વ્યપદેશ-વ્યવહાર થાય છે. ત્યારે કોઈ પ્રાણીની દાઢી, ગાલ આદિ વિકૃત હોય છે ત્યારે વ્યવહારમાં એવી રીતે કહેવામાં આવે છે કે તેનું મુખ સુંદર નથી, અને દાઢી, ગાલ આદિ ત્યારે સુંદર હોય છે ત્યારે કહેવામાં આવે છે કે, જુઓ; તેનું મુખ કેટલું સુંદર છે. અહીં આગળ 'નાક' નહિ કહેતાં તે અર્થમાં 'મુખ' શબ્દનો પ્રયોગ સૂત્રકારે કર્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે નાકની અપેક્ષા મુખની પ્રધાનતા માનવામાં આવે છે. ખીનું કારણ એ છે કે, 'મુખ' શબ્દથી નહિ તે અહીં કંઈ

જિજ્ઞાસમાનૈસ્તુ દશવૈકાલિકમૂત્રસ્ય મત્કૃતાઽઽચારમણિમજ્જૂપાટીકાયાં પ્રથમા-
ધ્યયને મુખવસ્ત્રિકાવિચારો દ્રષ્ટવ્યઃ ।

ગયા વહુ હસ લિયે કિ એક તો વહુ મુખ કે બિલકુલ સમીપવર્તી હૈ, દૂસરે ગન્ધ કે ગ્રહણ કરને મેં વહી શક્તિસમ્પન્ન હૈ અન્ય નહીં ।

કોઈ ૨ એસા જો કહતે હૈં કિ, ગૌતમસ્વામીને મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા નહીં બાંધી થી, કિન્તુ ઉસે હાથમેં હી રહ્યા થા । જો મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બંધી હોતી તો મૃગાદેવી ‘તુભે વિ ણં મંતે ! મુહપોત્તિ-
યાએ મુહં વંધેહ’-હે ભદન્ત ! આપ મી અપને મુખ કો મુખવસ્ત્રિકા સે આવૃત કર લીજિયે, એસા ક્યોં કહતી !, અતઃ હસ કથન સે યહી સાબિત હોતા હૈ કિ-અન્હોંને ઉસે હાથ મેં હી લે રહ્યા થી ।-એસા કહના ઠીક નહીં હૈ, ક્યોં કિ-હસ પ્રકાર કી માન્યતા, મિથ્યાત્વ કા વિલાસ તથા આગમમાર્ગ સે વિપરીત હૈ । મુખ પર જબ મુખવસ્ત્રિકા બંધી નહીં હોતી તો સંપાતિમ સૂક્ષ્મ જીવોં કા સંરક્ષણ, તથા ઉડતે હુણ સચિત્તરજઃકણોં કા, એવં વાયુકાય કે જીવોં કા મી રક્ષણ કૈસે હો સકતા !, અન્હીં સબ જીવોં કી રક્ષા કો લક્ષ્ય મેં રહકર હી તો મુખ પર સાધુજન મુખવસ્ત્રિકા બાંધતે હૈં, ઓર હસી ઉદેશ સે મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધને કા આગમમેં વિધાન કિયા ગયા હૈ । વિશેષ રીતિ સે હસ વિષય કો જિસે જાનને કી અભિલાષા હો, વે

કરવામા આવ્યુ છે, તે એટલા માટે છે કે, એક તો નાક તે મુખના એકદમ નજીક છે, બીજી વાત એ છે કે ગન્ધને ગ્રહણ કરવામા તે નાકજ શક્તિ ધરાવે છે, બીજી અવયવ નહિ

કેઇ કેઇ એવી રીતે ને કહે છે કે, ગૌતમ સ્વામીએ મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધી ન હતી, પરન્તુ તેમણે હાથમાજ રાખી હતી જે મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધી હોત તો મૃગાદેવી ‘તુભે વિ ણં મંતે ! મુહપોત્તિયાએ મુહં વંધેહ’ હે ભદન્ત ! આપ પણ આપના મુખને મુખવસ્ત્રિકાથી ઢાંકી લેજો-આ પ્રમાણે શા માટે કહે ? એટલા માટે આ કથનથી સાબિત થાય છે કે તેમણે (ગૌતમસ્વામીએ) તેને હાથમાજ લઈ રાખી હતી, તે કહેવું ઠીક નથી, કારણ કે એ પ્રકારની માન્યતા મિથ્યાત્વનો વિલાસ તથા આગમમાર્ગથી વિપરીત છે જે મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધી ન હોય તો સંપાતિમ સૂક્ષ્મ જીવોનું સંરક્ષણ, તથા ઉડતાં સચિત્તરજઃકણો તથા વાયુકાયના જીવોનું પણ રક્ષણ કેવી રીતે થઈ શકે ?, એ તમામ જીવોની રક્ષાને લક્ષ્યમાં રાખીનેજ સાધુ પુરુષ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે, અને એજ ઉદ્દેશથી મુખવસ્ત્રિકાને મુખ પર બાંધવાનું માં વિધાન કરવામાં આવ્યું છે વિશેષપણે આ વિષયને જેઓ ભણવાની અભિ-

‘तए णं सा मियादेवी’ ततः खलु सा मृगादेवी ‘परस्मृही’ पराङ्मुखी= विमुखी भूमिगृहस्य द्वारं ‘विहाडेइ’ विधाटयति-उद्घाटयतीत्यर्थः । ‘तओ णं’ ततः= तस्माद् भूमिगृहात् खलु ‘गंधे निग्गच्छइ’ गन्धो निर्गच्छति-दुर्गन्धो वहिर्निःसर- तीत्यर्थः । कीदृशः स दुर्गन्धः? इति दृष्टान्तं प्रदर्शयितुमाह-‘से जहानामए’ स यथा नामकम्-‘नामकम्’ इति वाक्यालङ्कारे, सः=दुर्गन्धः यथा=यत्प्रकारस्तथा, दृष्टा- न्तेन दर्शयतीति भावः । तथा हि-‘अहिमडेइ वा’ अहिमृतक इति वा, ‘इति वा’ उभयमपि वाक्यालङ्कारे, अहिमृतकस्य यथा गन्धो भवेदित्यर्थः, यथा मृतसर्पबालेवरस्य गन्धो दुःसहस्ततोऽप्यनिष्टतरो गन्ध इत्यग्रेऽन्वयः, ‘जाव’ यावत्-इह यावच्छब्दात्-“गोमडेइ वा, सुणगमडेइ वा, दीवगमडेइ वा, मज्जारमडेइ वा, मणुस्समडेइ वा, महिसमडेइ वा, मूसगमडेइ वा, आसमडेइ वा, हत्थिमडेइ वा, सीहमडेइ वा, वग्घमडेइ वा, विगमडेइ वा, दीवियमडेइ वा” इति । अस्य छाया-गोमृतकः, शुनकमृतकः दीपकमृतकः, मार्जारमृतकः,

‘दशवैकालिक सूत्र’ के प्रथम अध्ययन की ‘आचारमणिमञ्जूषा’ नाम की टीका में देख सकते हैं ।

मृगादेवी के वचन से जब गौतम स्वामीने वस्त्र से नाक को बांध लिया, ‘तए णं’ तब ‘सा मियादेवी’ उस मृगादेवीने ‘परस्मृही’- निरछा सुख करके ‘भूमिघरस्स दुवारं विहाडेइ’ उस भूमिघर-भोंयरे के द्वार को खोल दिया, खुलते ही ‘तओ णं’ उससे ‘गंधे निग्गच्छइ’ दुर्गन्ध निकली । ‘से जहा नामए’ वह कैसी थी? सो कहते हैं- ‘अहिमडे इ वा जाव’ जिस प्रकार यहाँ ‘यावत्’ शब्द से ‘गोमडे इ वा, सुणगमडे इ वा, दीवगमडे इ वा, मज्जारमडे इ वा, मणुस्समडे इ वा, महिस- मडे इ वा, मूसगमडे इ वा, आसमडे इ वा, हत्थिमडे इ वा, सीहमडे इ वा,

लाषा राभता डोय तेमणे ‘दशवैकालिक सूत्र’ ना पडेला अध्ययननी ‘आचारमणि- मंजूषा’ नामनी टीकाभां लेध लेवुं

मृगादेवीना वचनथी गौतमस्वामीणे वस्त्रथी न्यारे नाकने ढांकी दीधु, ‘तए णं’ त्यारे ‘सा मियादेवी’ ते मृगादेवीणे ‘परस्मृही’ त्रासुं मुण धरीने ‘भूमिघरस्स दुवारं विहाडेइ’ ते बोयराणे दस्वाने उधाउथे। उधाउतांन ‘तओ णं’ तेभांथी ‘गंधे निग्गच्छइ’ दुर्गन्ध नीकणी। ‘से जहा नामए’ ते केवी छती?, ते छडे छे-‘अहिमडे इ वा जाव’ ले प्रकारे सर्पना भउदा, अही ‘यावत्’ शब्दथी ‘गोमडे इ वा, सुणगमडे इ वा, दीवगमडे इ वा, मज्जारमडे इ वा, मणुस्समडे इ वा, महिसमडे इ वा, मूसगमडे इ वा, आसमडे इ वा, हत्थिमडे इ वा,

મનુષ્યમૃતકઃ, મૃષકમૃતકઃ, અશ્વમૃતકઃ, હસ્તિમૃતકઃ, સિંહમૃતકઃ, વ્યાઘ્રમૃતકઃ, વૃકમૃતકઃ, દ્વીપિકમૃતકઃ । તત્ર ગોમૃતકઃ-ગોમૃતકો=મૃતકલેવરમિત્યર્થઃ । શુનક-મૃતકઃ-શુનકસ્ય=કુકુરસ્ય=મૃતકો મૃતકલેવરમ્ । દીપકમૃતકઃ-દીપકઃ=કૃકલાસઃ 'ગિરગિટ' इतिप्रसिद्धस्तस्य मृतकः=शवः-मृतकलेवरमित्यर्थः । एवं-માર્જારમૃત-કાદયો વ્યાખ્યેયાઃ, દ્વીપિકો=વ્યાઘ્રવિશેષઃ-‘ચિત્તા’ इति भाषाप्रसिद्धः । કીટશોઽહિમૃતકાદિરिति तद्विशेषणान्याह-‘मय-कुहिय-विणट्ट-दुरभि-वावण्ण-दुग्भि-गंधे’ इत्यादि । मृत-कुथित-विनष्ट-दुरभि-व्यापन्न-दुरभिगन्धः’ मृतो=जीवविमुक्त एव सन् कुथितः=कोथमुपगतः-शटित इत्यर्थः, तथा विनष्टः=स्वरूपादपेतः सन् दुरभिः=तीव्रतरदुष्टगन्धोपेतः, तथा व्यापन्नः=शकुनिशृगालादिभिर्भक्षितत्वाद् विरूपां=वीभत्सावस्थां प्राप्तः सन् दुरभिगन्धः=दुरभिगन्धोऽस्यास्तीत्यर्थेऽश्च, परमतीव्रदुर्गन्धवानित्यर्थः । ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः । ‘किमिजालाउलसंसत्ते’ कृमिजालाकुलसंसक्तः-कृमिजालैः=कीटसमूहेराकुलं=व्याप्तं यथा भवति तथा संसक्तः=परिपूर्णः । तथा-‘असुइ-विलीण-विगय-वीभच्छ-दरिसणिज्जे’ अशुचि-विलीन-विकृत-वीभत्स-दर्शनीयः- अशुचिः - स्पर्शकरणायोग्यत्वात्, विलीनः-जुगुप्सासमुत्पादकत्वात्, विकृतः-चित्तसमुद्वेगजनकत्वात्, वीभत्सः-

વગ્ધમઢે ડ વા, વિગમઢે ડ વા, દીવિયમઢે ડ વા, મય-કુહિય-વિણટ્ટ-દુરભિ-વાવણ્ણ-દુગ્ભિગંધે, કિમિજાલાઉલસંસત્તે, અસુઈ-વિલીણ-વિગય-વીભચ્છ-દરિ-સણિજ્જે’ इतने पदों का संग्रह हुआ है । इन पदों के अर्थ इस प्रकार हैं- सर्प के मृतक, गाय के, कुत्ते के, गिरगिट के, मार्जार के, मनुष्य के, महिष के, चूहे के, घोड़े के, हाथी के, सिंह के, व्याघ्र के, वृक-(भेड़िया) के और द्वीपिक चीता के मृतक-मरे हुए शरीर, जो कि कुथित-सड़े हुए, अतएव विनष्ट-आकृतिरहित, दुरभि-दुर्गन्ध-युक्त और व्यापन्न-शृगालादि से खाये जाने के कारण विरूप आकार के हैं, और जिन में कीड़ों का समूह विलविला रहा है, और इसी लिये जो स्पर्श के अयोग्य होने से अशुचि, घृणा का उत्पादक होने

સીઢમઢે ડ વા, વગ્ધમઢે ડ વા, વિગમઢે ડ વા, દીવિયમઢે ડ વા, મય-કુહિય-વિણટ્ટ-દુરભિ-વાવણ્ણ-દુગ્ભિગંધે, કિમિજાલાઉલસંસત્તે, અસુઈ-વિલીણ-વિગય-વીભચ્છ-દરિસણિજ્જે’ એટલા પદોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પદોના અર્થ આ પ્રકારે છે-સિંહ, વાઘ, ઘેટું, ચિત્તો વગેરેનાં મુઠાં, કે જે સડેલાં, આકૃતિ વિનાનાં, દુર્ગન્ધથી ભરપૂર અને શિયાળો દ્વારા ભક્ષિત થવાને કારણે વિરૂપ આકારવાળાં છે. અને જેમાં ફીડાઓનો વચ્ચે ખીચાખીચ સયો છે (ખદબદી રહ્યો છે), એટલા માટે જે સ્પર્શ કરવા યોગ્ય

द्रष्टुमयोग्यत्वात्, एवं दर्शनीयः=दृश्यमानः यः स तथा । एवंभूते सर्पादि-
मृतके यादृशो गन्धो भवेत्, ततोऽप्यनिष्टतरो गन्धो भूमिगृहतो निर्गच्छती-
त्याह—‘तओ वि णं अणिट्ठतराए’ इत्यादि । ‘तओ वि णं’ ततोऽपि=अहिमृतका-
देरपि खलु, ‘अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे’ अनिष्टतरक एव यावद् गन्धः=
दुर्गन्धः ‘पणत्ते’ प्रज्ञप्तः ।

‘तए णं से मियापुत्ते दारए तस्स विउलस्स असणपाणखाइमसाइ-
मस्स गंधेणं अभिभूए समाणे’ ततः खलु स मृगापुत्रो दारकस्तस्य विपुलस्या-
शनपानखाद्यस्वाद्यस्य गन्धेन अभिभूतः=आकृष्टः सन् तस्मिन् विपुलेऽशनादिके
मूर्च्छितः, ‘तं विउलं असणं ४’ तं विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यम् ‘आसएणं’

से विलीन, चित्त में उद्वेग का जनक होने से विकृत, और देखने
के अयोग्य होने से बीभत्स होता है, और उनसे जिस प्रकार
असह्य दुर्गन्ध निकलती है, ‘तओवि णं अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे
पणत्ते’ उससे भी अधिक अनिष्ट दुर्गन्ध उस भोंयरे से निकली ।

‘तए णं’ जब मृगादेवीने भोंयरे के किवाड खोले और
अशन-पान आदि की गाडी वहां पर धकेली उस समय ‘से
मियापुत्ते दारए’ वह मृगापुत्र ‘तस्स विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स गंधेणं’
उन विपुल अशन, पान, खादिम, और स्वादिम वस्तुओं की सुगंध
से ‘अभिभूए समाणे’ आकृष्ट होता हुआ ‘तंसि विउलंसि असणपाणखाइ-
मसाइमंसि मुच्छिए’ उस अनेक प्रकार की विपुल अशनादिक खाद्य-
सामग्री में मूर्च्छित होकर, ‘तं विउलं असणं ४ आसएणं आहारेइ’ उस

नडि डोवाथी अशुचि, धृष्टपात्र डोवाथी विलीन, चित्तमां उद्वेगनुं कारण डोवाथी विकृत
अने हेभावमां अयोग्य डोवाथी बीभत्स जणाय छे, अने तेमांथी जे प्रकारे असह्य
दुर्गन्ध निकले छे, ‘तओ वि णं अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे पणत्ते’
तेनाथी पण वधारे अनिष्ट दुर्गन्ध ते लोयरामांथी नीकणी.

‘तए णं’ ज्यारे मृगदेवीजे लोयरानुं कमाड उघाउथुं अने अशनपान
(लोअन-पाणी) आदिनी गाडी त्यां आगण धडेली ते समये ‘से मियापुत्ते दारए’
ते मृगापुत्र ‘तस्स विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स गंधेणं’ ते पुष्कण अशन,
पान, आदिम अने स्वादिम वस्तुओंनी सुगंधथी ‘अभिभूए समाणे’ आकर्षण
पामतो थके, ‘तंसि विउलंसि असणपाणखाइमसाइमंसि मुच्छिए’ ते अनेक
प्रकारनी पुष्कण अशनादिक आद्यसामग्रीमां मूर्च्छित थकने ‘तं विउलं असणं ४
आसएणं आहारेइ’ ते समस्त आद्य सामग्रीने पोताना मुअथी उपाडी उपाडीने भाइ गयो,

आस्येन=मुखेन 'आहारेइ' आहारयति=भुङ्क्ते । 'आहारित्ता' आहार्य=भुक्त्वा तदशनादिकं 'खिप्पामेव विद्धंसेइ' क्षिप्रमेव विध्वंसयति=विनाशयति, जठराग्नी पाचयतीति भावः । 'विद्धंसित्ता' विध्वंस्य 'ततो पच्छा' ततः पश्चात् 'पूयत्ताए य' पूयतया च-दुर्गन्धश्चेतवर्णविकृतरक्ततयेत्यर्थः; 'सोणियत्ताए य' शोणिततया च 'परिणामेइ' परिणमयति । 'तं पि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ' तदपि च खलु पूयं च शोणितं च वमति, वान्त्वा आहारयति=भुङ्क्ते ॥ सू० ११ ॥

समस्त खाद्यसामग्री को अपने मुख से ही उठार कर खा गया, 'आहारित्ता खिप्पामेव विद्धंसेइ' खाते के साथ ही उसका वह समस्त आहार भस्म हो गया—जठराग्नि द्वारा पचा दिया गया, 'विद्धंसित्ता ततो पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेइ' और पचते ही उसका परिणमन पीप और शोणित के रूप में हो गया । 'तं पि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ' पश्चात् उस मृगापुत्र ने पीप और खून की उल्टी (वमन) की, और उस छर्दित पीव और खून को भी वह चाट गया ।

भावार्थ—मृगादेवी के पीछे चलते हुए गौतम स्वामी भोंहरे के पास पहुँचे । मृगादेवीने पहुँचते ही अशनादिक से भरी हुई गाड़ी को रोककर चार पुट किये गये कपड़े से अपनी नाकको आवृत किया, और गौतम स्वामी से भी नाक ढंकने के लिये प्रार्थना की । जब उसने और गौतमस्वामी ने अपनी नाकको अच्छी तरह आवृत कर लिया, तब मृगादेवीने उस भोंहरे का

'आहारित्ता खिप्पामेव विद्धंसेइ' भावानी साथे तेना ये आहार भस्म थइ गथे—जठराग्नि द्वारा ते आहारनुं पाचन थइ गथुं, 'विद्धंसित्ता ततो पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेइ' पाचन थतां तेनुं परिणमन पइ अने ढोहीना रूपमां थइ गथु, 'तं पि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ' पछी ते मृगापुत्रने पइ अने ढोहीनी उलटी थइ अने ते उलटीमा अहार आवेल पइ अने ढोहीने पछु ते चाटी गथे ।

भावार्थ—मृगादेवीना पाछण-पाछण आवता थयेला गौतमस्वामी, बोथरानी पासे पछेत्था । मृगादेवी त्यां पछेत्थता ते अशनादिक (भोराड) नी भरेदी गाडीने रोडीने चार पट्टाणा कपडाथी पोताना नाकने ढांकी दीधुं, अने गौतमस्वामीने नाक ढांका भाटे प्रार्थना करी । त्यादे तेछे तथा गौतमस्वामीछे पोताना नाकने सारी रीते ढांकी त्यादे मृगादेवीछे ते बोथराने ढरवाने, त्रासुं भुण रानीने उवाडये । ते उवाड-

॥ मूलम् ॥

तए णं भगवओ गोयमस्स तं मियापुत्तं दारयं पासित्ता
अयमेयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए कप्पिए पत्थिए मणोगए
संकप्पे समुप्पज्जित्था—‘अहो णं इमे दारए पुरापोराणाणं
दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं
पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ । ण मे दिट्ठा
णरगा वा णेरइया वा, पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे णरयपडिरू-
वियं वेयणं वेएइ’— त्ति कट्ठु मियं देवि आपुच्छइ, आपुच्छित्ता
मियादेवीए गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, मियागामं
णयरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव समणे भगवं
महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं
महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ,
नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी ॥ सू० १२ ॥

दरवाजा पीछे की ओर मुखकर उघाडा । उसके उघडते ही वहां से
जो दुर्गंध निकली, वह मरे हुए सर्पादिक के सड़े-गले कलेवर की
दुर्गंधसे भी अधिक असह्य थी । उस स्वाद्यसामग्री की सुगन्धि
से आकृष्ट हो वह मृगापुत्र उसमें अधिक आसक्तचित्त बनकर उसे
अपने मुख से ही उठार कर खा गया । खाते के साथ ही वह
शीघ्र पच गया और पचते ही वह पीप और खून के रूप में
परिणत भी हो गया । मृगापुत्र को उसी समय खून और पीप
की उल्टी (वमन) हुई, वह उसको भी चाट गया ॥ सू० ११ ॥

तांनी साथे तेमांथी दुर्गन्ध नीकणी, ते मरी गयेला सर्प आदिना सडी अने डोहाछ
गयेला कलेवरमांथी जे दुर्गन्ध नीकणे तेनाथी पणु अधिक असह्य दुर्गन्ध नीकणी हुती.
पछी ते भावानी सामग्रीनी सुगन्धथी आकर्षण पाभीने ते मृगापुत्र तेमां अधिक
आसक्त-चित्त अनीने तेने पोताना मुअथी उपाडी-उपाडी भाछ गये. भावानी साथे
ज अकहम तुरत तेने पायन थछ गयुं, अने पयतांनी साथे ते पइ अने दोहीइपे
परिणुत पणु थछ गयुं. ते समये मृगापुत्रने दोही अने पइनी उल्टी थछ तेने पणु ते
आटी गये. (सू० ११)

टीका

‘तए णं इत्यादि । ‘तए णं भगवओ गोयमस्स’ ततः खलु भगवतो गौतमस्य ‘तं मियापुत्तं दारयं पासित्ता’ तं मृगापुत्रं दारकं दृष्ट्वा ‘अयमेयारूवे’ अयमेतद्रूपः=इदममाणस्वरूपः, ‘अज्जत्थिए’ आध्यात्मिकः=आत्मगतः, ‘चित्तिए’ चिन्तितः=पर्यालोचितः--पुनः पुनः स्मृतः, ‘कप्पिए’ कल्पितः=कल्पनायुक्तः, ‘पत्थिए’ प्रार्थितः=जिज्ञासितो ‘मनोगए’ मनोगतः=मनोवर्ती ‘संकप्पे’ संकल्पः=विचारः ‘समुप्पज्जित्था’ समुदपद्यत=प्रादुर्भूतः--‘अहो ! णं’ अहो ! आश्चर्यं खलु ‘इमे दारए अयं दारकः’ ‘पुरापोराणाणं’ पुरापुराणानां=पूर्वसम्बन्धिनां पुरातनानां ‘दुच्चिणाणं’

‘तए णं भगवओ०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके बाद ‘मियापुत्तं दारयं’ मृगापुत्र की परिस्थिति का ‘पासित्ता’ अवलोकन कर ‘भगवओ गोयमस्स’ भगवान गौतम को ‘अयमेयारूवे’ इस प्रकार का ‘अज्जत्थिए’ आत्मगत ‘संकप्पे’ संकल्प ‘समुप्पज्जित्था’ उत्पन्न हुआ । जिसमें ‘चित्तिए’ उन्होंने ने बार२ विचार किया, ‘कप्पिए’ उस विचार में उनके हृदय में अनेक प्रकार की कल्पना भी उठी, ‘पत्थिए’ इन कल्पनाओं में सिर्फ एक यही विचार बार२ जिज्ञासित था कि—यह इस प्रकारकी हालत से युक्त क्यों हुआ है ?, ‘मणोगए’ यह उनका संकल्प अभीतक आत्मगत होकर भी बाह्यरूप में प्रकट नहीं हुआ था—सिर्फ मनके भीतर ही था । वह मनोगत संकल्प इस प्रकार का था—कि ‘अहो इमे दारए पुरापोराणाणं दुच्चिणाणं दुप्पडिकंताणं अमुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावणं फल-

‘तए णं भगवओ’ इत्यादि

‘तए णं’ त्थार णाढ ‘मियापुत्तं दारयं’ मृगापुत्रनी परिस्थितिनुं ‘पासित्ता’ अवलोकन करीने, ‘भगवओ गोयमस्स’ भगवान गौतमने ‘अयमेयारूवे’ आ प्रकारने। ‘अज्जत्थिए’ आत्माने विषे ‘संकप्पे’ संकल्प ‘समुप्पज्जित्था’ उत्पन्न थये। जेमा ‘चित्तिए’ तेमहे वारंवार विचार कर्यो ‘कप्पिए’ ते विचारमां तेमना हृदयमां अनेक प्रकारनी कल्पना पणु थवा लागी, ‘पत्थिए’ आ कल्पनाओमां केवल ओक ओ विचारनी वारंवार छुजाभा थध के.—आ मृगापुत्र आ प्रकारनी हालतमां केवी दीते आव्यो ?, ‘मणोगए’ आ प्रमाहे तेमने संकल्प हल्लु सुधी आत्मगत थधने पणु णाहइयमा प्रकट थये न हुतो—केवण मननी अंदरअ हुतो। ते मनोगत संकल्प आ प्रकरने हुतो—‘अहो इमे दारए पुरापोराणाणं दुच्चिणाणं दुप्पडि-

० अमुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुभव-

દુશ્ચીર્ણાનાં=દુષ્ટભાવેનાચરિતાનાં, 'દુષ્પટિકંતાણં' દુષ્પ્રતિક્રાન્તાનાં-પ્રાયશ્ચિત્તપ્રતિ-
પત્યાદિના અપ્રતિક્રાન્તાનામ્-પશ્ચાત્તાપાદિભિરનિવર્તિતાનામિત્યર્થઃ, 'અસુમાણં'
'અશુમાનામ્-અશુભજનકાનામ્, 'પાવાણં' પાપાનાં 'કઢાણં કમ્માણં' કૃતાનાં
કર્મણાં જ્ઞાનાવરણીયાદીનાં 'પાવગં' પાપકમ્=અશુભમ્ 'ફલવિત્તિવિસેસં'
ફલવૃત્તિવિશેષં-ફલરૂપઃ=પરિણામરૂપો યો વૃત્તિવિશેષઃ=અવસ્થાવિશેષસ્તમ્,
'પચ્છણુબ્ભવમાણે' પ્રત્યનુભવન્=બુદ્ધાનો 'વિહરઈ' વિહરતિ । તતો ભગવાન્
ગૌતમો 'ળ મે દિઢ્ઠા ણરગા વા ણેરઈયા વા' ન મયા દૃષ્ટા નરકા
વા નૈરયિકા વા, 'પચ્ચક્કવં સ્વલુ અયં પુરિસે' પ્રત્યક્ષં સ્વલુ અયં
પુરુષઃ 'ળરયપટિરુવિયં' નરકપ્રતિરૂપિકાં=નરકસદૃશીં, 'વેયણં' વેદનાં 'વેણ્ઠ' વેદયતિ=અનુભવતિ, તિકકુ' ઇતિ કૃત્વા=ઇતિ મનસિ કૃત્વા 'મિયં દેવિ'

વિત્તિવિસેસં પચ્છણુબ્ભવમાણે વિહરઈ' અહો ! હસ બાલક કી હસ દુર્દશા
કા કારણ એક હસકે પૂર્વભવ-ઉપાર્જિત જ્ઞાનાવરણીયાદિક અશુભ
કર્મ હી હૈ, જિન્હેં હસને પૂર્વભવ મેં બડે હી પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ દુષ્ટ
ભાવોં સે અર્જિત કિયે હૈ, ઓર ઉપાર્જિત કરકે મી જિનકા હસને
પ્રાયશ્ચિત્ત-આદિ દ્વારા સંશોધન નહીં કિયા હૈ, ઓર હસી કારણ
જિનકી યહ પરમ્પરા વદ્ધિત હોતી ચલી આ રહી હૈ, એસે હન
અશુભ કર્મોં કે સ્વોટે ફલ કો યહ ભોગ રહા હૈ ।

યદ્યપિ 'ળ મે દિઢ્ઠા ણરગા વા ણેરઈયા વા' મૈને પ્રત્યક્ષરૂપ મેં
નરક ઓર નારકિયોં કો નહીં દેસા હૈ, તો મી હસે દેસકર સુજ્ઞે
નરક ઓર નારકિયોં કા પ્રત્યક્ષ અનુભવ હોતા હૈ, કયોં કિ
'પચ્ચક્કવં સ્વલુ અયં પુરિસે ણરયપટિરુવિયં વેયણં વેણ્ઠ' યહ પુરુષ
પ્રત્યક્ષરૂપ મેં હી નરક-જૈસી વેદના કા અનુભવ કર રહા હૈ,
'તિકકુ' એસા મનમેં વિચાર કર 'મિયાદેવિ' ઉન્હોંને મૃગાદેવી સે

માણે વિહરઈ' અહો ! આ બાળકની આવી દુર્દશાનુ કારણ એક તેના પૂર્વભવના
સચિત જ્ઞાનાવરણીય-આદિક અશુભ કર્મોં છે, જેને આ જીવે પૂર્વભવમાં મોટા
પ્રાણાતિપાત-આદિરૂપ દુષ્ટભાવોથી ઉપાર્જિત કરેલ છે, અને ઉપાર્જિત કરીને પણ જેણે
તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દ્વારા સંશોધન કર્યું નથી, અને તેથીજ જેની પરમ્પરામાં
વૃદ્ધિ થતી રહી છે, એવા તે અશુભ કર્મોંનું માફું ફળ આ લોગવી રહેલ છે.

જો કે 'ળ મે દિઢ્ઠા ણરગા વા ણેરઈયા વા' પ્રત્યક્ષરૂપમાં નરક અને નારકીના
જીવોને મે દેખ્યા નથી, તો પણ આ જીવને જોધને મને નરક અને નારકીઓનો
પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે, કારણ કે- 'પચ્ચક્કવં સ્વલુ અયં પુરિસે ણરયપટિરુવિયં
'વેયણં વેણ્ઠ' આ પુરુષ પ્રત્યક્ષરૂપમાંજ નરક જેવી વેદનાનો અનુભવ કરી રહ્યો છે,

મૃગાદેવી 'ગચ્છાની'તિ 'આપુચ્છઈ' આપૃચ્છતિ, 'આપુચ્છિત્તા' આપૃચ્છત્ય 'મિયા-
દેવીએ ગિહાઓ' મૃગાદેવ્યા ગૃહાત્ 'પડિનિક્ખમઈ' પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, 'પડિનિ-
ક્ખમિત્તા' પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય 'મિયાગામં નયરં મજ્ઝંમજ્ઝેણં નિગ્ગચ્છઈ' મૃગાગ્રામસ્ય
નગરસ્ય મધ્યમધ્યેન નિર્ગચ્છતિ, 'નિગ્ગચ્છિત્તા જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે
તેણેવ ઉવાગચ્છઈ' નિર્ગત્ય યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો વિદ્યતે, તત્રૈવો-
પાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા સમણં ભગવં મહાવીરં તિક્ખુત્તો' ઉપાગત્ય શ્રમણં
ભગવન્તં મહાવીરં ત્રિકૃત્વઃ 'આયાહિણપયાહિણં' આદક્ષિણપ્રદક્ષિણમ્-અઙ્ગલિપુટં
વદ્ધ્વા તં વદ્ધપ્રાઙ્ગલિપુટં દક્ષિણકર્ણમૂલત આરભ્ય લલાટપ્રદેશે વામકર્ણા-
ન્તિકેન ચક્રાકારં ત્રિઃ પરિભ્રામ્ય લલાટદેશે સ્થાપનરૂપં 'કરેઈ' કરોતિ,
'કરિત્તા વંદઈ નમંસઈ' કૃત્વા વન્દતે નમસ્યતિ, 'વંદિત્તા નમંસિત્તા' વન્દિત્વા
નમસ્યિત્વા, 'એવં' વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ 'વયાસી' અવાદીત્=અમાષત ॥મૂ. ૧૨॥

'આપુચ્છઈ' જાને કે લિયે પૂછા, ઔર 'આપુચ્છિત્તા' પૂછકર 'મિયાદેવીએ
ગિહાઓ પડિનિક્ખમઈ' ફિર વે મૃગાદેવી કે ઘર સે નિકલે, ઔર
'પડિનિક્ખમિત્તા' નિકલકર 'મિયાગામં નયરં મજ્ઝંમજ્ઝેણં નિગ્ગચ્છઈ'
મૃગાગ્રામ નગર કે ઠીક વીચોવીચ હોકર 'જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે'
જહાં પર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન થે 'તેણેવ ઉવાગચ્છઈ'
વહાં પર આ પહુંચે, 'ઉવાગચ્છિત્તા' આતે હી ઉન્હોને 'સમણં ભગવં
મહાવીરં' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કો 'તિક્ખુત્તો આયાહિણપયાહિણં
કરેઈ, કરિત્તા વંદઈ નમંસઈ' ત્રીન બાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વન્દના ઔર
નમસ્કાર કિયા, 'વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી' વન્દના ઔર નમસ્કાર
કરને કે વાદ વે ભગવાન મહાવીર સે ઇસ પ્રકાર બોલે-

'ત્તિ કઠુ' એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને, 'મિયાદેવી' તેમણે મૃગાદેવીને 'આપુચ્છઈ'
જવા માટે પૂછ્યું, અને 'આપુચ્છિત્તા' પૂછીને 'મિયાદેવીએ ગિહાઓ પડિનિક્ખમઈ'
પછી તે મૃગાદેવીના ઘેરથી નિકળ્યા, અને 'પડિનિક્ખમિત્તા' નિકળીને, 'મિયાગામં
નયરં મજ્ઝંમજ્ઝેણં નિગ્ગચ્છઈ' મૃગાગ્રામ નગરના બરાબર વચમાં થઈને 'જેણેવ
સમણે ભગવં મહાવીરે' ત્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા 'તેણેવ ઉવાગચ્છઈ'
ત્યાં આવી પહોંચ્યા, 'ઉવાગચ્છિત્તા' આવતાં તરતજ તેમણે 'સમણં ભગવં મહાવીરં'
શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને 'તિક્ખુત્તો આયાહિણપયાહિણં કરેઈ, કરિત્તા વંદઈ
નમંસઈ' ત્રણવાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વન્દના અને નમસ્કાર કર્યા, 'વંદિત્તા નમંસિત્તા
' વંદના અને નમસ્કાર કરીને ભગવાન મહાવીર પાસે આ પ્રમાણે બોલ્યા-

ભાવાર્થ—ગૌતમસ્વામીને અપની આંખોં સે उस मृगापुत्र की ऐसी परिस्थिति देखकर बड़ा ही आश्चर्य किया। उनके हृदयमें अनेक प्रकार की कल्पनाएँ होने लगीं। उन्होंने सोचा कि-इस प्रकारकी इसकी हालत का मूल कारण क्या है?। क्यों यह इस प्रकारसे अत्यंत दुःखी हो रहा है?। जब उनकी विचारधाराने स्थिरता का रूप धारण किया तो उन्हें ज्ञात हुआ कि, इसने पूर्वभव में बड़े ही अशुभ भावों से जो अशुभतम कर्मों का बंध किया है, वे ही इसकी इस कठिनतम आपत्ति के मूलकारण हैं। जो इसने पहिले अशुभतम कर्म कमाये हैं उनकी इसके द्वारा किसी भी रूप में प्रायश्चित्त करके शुद्धि नहीं की गई है, यही कारण है कि वे अब इसे फूटकर निकल रहे हैं। नरक और नारकी ये दोनों बातें शास्त्रप्रतिपादित वस्तुएँ हैं, फिर भी इसे देखकर उन दोनों बातों का मुझे प्रत्यक्ष भान होता है। नरकों में नारकी जीव भी इसी तरह की भयंकर वेदना का अनुभव करते हैं अर्थात् इसकी यह करुणाजनक परिस्थिति साक्षात् नरकों की और नारकी जीवों की प्रत्यक्षता की ज्ञापक है। नरकों में भी तो नारकी जीव ऐसे ही अनंत कष्टों का अनुभव करते रहते हैं। इस प्रकार विचार कर वे गौतमस्वामी मृगादेवी से पूछ कर वहांसे निकले, और निकल कर-

ભાવાર્થ—ગૌતમસ્વામી પોતાની નજરે એ મૃગાપુત્રને એવી પરિસ્થિતિમાં જોઈને બહુ જ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ થવા લાગી તેમણે વિચાર કર્યો કે-આ પ્રમાણે આ જીવની હાલત-દશા થવાનું મૂળ કારણ શું છે? શું કારણથી આ પ્રમાણે તે અત્યંત દુઃખી થઈ રહેલ છે. જ્યારે તેમની વિચારધારા સ્થિરતા પામી ત્યારે તેણે જાણ્યું કે આ જીવે પૂર્વ જન્મમાં મોટા અશુભ ભાવોથી જે અશુભતમ કર્મોના બંધ કર્યો છે, તેજ એની આ મહાન કઠિન આપત્તિનું મૂળ કારણ છે. એ જીવે પહેલાં જે અશુભ કર્મની કમાણી કરી હતી તેની કોઈ પણ રૂપમાં તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને શુદ્ધિ કરી નથી. તે જ કારણે તે કર્મ આજે કૂટી-કૂટીને નીકળી રહ્યાં છે. નરક અને નારકી એ બંને વાતો શાસ્ત્રથી પ્રતિપાદન કરેલી વસ્તુઓ છે, તો પણ આને જોઈને એ બંને વાતોનું મને પ્રત્યક્ષ ભાન થાય છે. નરકમાં નારકી જીવ પણ એવીજ ભયંકર વેદનાનો અનુભવ કરે છે. અર્થાત્ એની આ કરુણાજનક પરિસ્થિતિ સાક્ષાત્ નરકોની અને નારક જીવોની પ્રત્યક્ષતાની જ્ઞાપક-જ્ઞાન કરાવનાર-છે, નરકોમાં પણ નારકી જીવો આવીજ રીતે અનંત કષ્ટોનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ગૌતમસ્વામીએ મૃગાદેવીને પૂછીને ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું, અને

॥ मूलम् ॥

एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मिया-
 गामं णयरं मज्झमज्झेणं अणुपविसामि० जेणेव मियादेवीए
 गिहे तेणेव उवागए । तए णं सा मियादेवी ममं एज्जमाणं
 पासइ, पासित्ता हट्ठं तं चेव सव्वं जाव पूयं च सोणियं च
 आहारेइ । तए णं मम इमे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए
 पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था—अहो णं इमे दारए
 पुरा जाव विहरइ, से णं भंते ! पुरिसे पुब्बभवे के आसि,
 किंणामए वा, किंगोत्तए वा, कयरंसि गामंसि वा, णयरंसि वा,
 किं वा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा समायरित्ता, केसिं वा
 पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं
 कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिवसेसं पच्चणुवभवमाणे विहरइ
 ॥ सू० १३ ॥

टीका

‘एवं खलु’ इत्यादि । हे भगवन् ! ‘एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणु-
 मृगाग्राम नगर के बीचों-बीच होते हुए जहां श्रीश्रमण भगवान्
 महावीर विराजमान थे वहां पर आये, और आते ही उन्होंने
 भगवान् को तीन बार प्रदक्षिणापूर्वक वंदना और नमस्कार किया ।
 पश्चात् भगवान् से उन्होंने अपने जाने से आने तक का समस्त
 वृत्तान्त इस प्रकार कहा ॥ सू० १२ ॥

‘एवं खलु अहं’ इत्यादि ।

हे भगवन् ! ‘एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे’ आपकी

प्रयाण्ड करीने मृगाग्राम नगरना मध्यभागमा थछने त्यां श्री-श्रमणु भगवान् महावीर
 भिराजमान हुता त्यां आगण आव्या, अने आवताळ तेमणे भगवान् ने त्रणु बार
 प्रदक्षिणापूर्वक वंदना अने नमस्कार कर्था. पछी ते गौतमस्वामीने पोते त्यांथी
 गया अने पाछा आव्या त्यां सुधीनी तमाभ हुकीकत आ प्रमाणे कही. (सू० १२)

‘एवं खलु अहं’ इत्यादि

हे भगवान् ! ‘एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे’ आपकी आशा

ળાણ સમાણે મિયાગામં ગયરં' एवं खलु अहं युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन्
 મૃગાગ્રામનામકં નગરં 'મજ્ઞમજ્ઞેણં મધ્યમધ્યેન=સર્વથા મધ્યમાર્ગેણ 'અણુપ-
 વિસામિં' અનુપવિશામિ-અનુપવિષ્ટિત્થર્થઃ, તતોઽહં 'જેનેવ મિયાદેવીએ ગિહે
 તેનેવ ઉવાગણ' યત્રૈવ મૃગાદેવ્યા ગૃહં તત્રૈવોપાગતઃ, 'તણ ણં સા મિયાદેવી'
 તતઃ खलु सा मृगादेवी 'ममं एज्जमाणं' मामेजमानम्=आगच्छन्तं 'पासइ'
 પશ્યતિ, 'પાસિત્તા હટ્ટ તં ચેવ સવ્વં જાવ પૂયં ચ સોણિયં ચ આહારેઈ' दृष्ट्वा
 હૃષ્ટ-તુષ્ટા યાવત્ તદેવ સર્વં યાવત્ પૂયં ચ શોણિતં ચાહારયતિ । 'તણ ણં મમ'
 તતઃ खलु मम 'इमे' अयम् 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः=आत्मगतः, 'चित्तिए'
 ચિન્તિતઃ=पर्यालोचितः, 'कप्पिए' कल्पितः=कल्पनायुक्तः 'पत्थिए' प्रार्थितः=

આજ્ઞા પ્રાસકર મેં 'મિયાગામં ગયરં' મૃગાગ્રામ નગરમેં 'મજ્ઞમજ્ઞેણં'
 ટીકા ઉસકે મધ્યમાર્ગ સે 'અણુપવિસામિ' ગયા, ઓર જહાં મૃગાદેવી
 કા મહલ થા વહીં પર પહુંચા । 'તણ ણં' બાદ મેં 'સા મિયાદેવી'
 ઉસ મૃગાદેવીને 'મમં એજ્જમાણં પાસઈ' સુઝે આતે હુએ દેસ્વા, ઓર
 'પાસિત્તા' દેસ્વ કર વહ 'હટ્ટ તં ચેવ સવ્વં જાવ પૂયં ચ સોણિયં ચ આહારેઈ'
 વહ બહુત હી અધિક હર્ષિત ઓર સંતુષ્ટ હુઈ । હસ પ્રકાર ગૌતમ-
 સ્વામીને અપને જાને સે લેકર 'વહ મૃગાપુત્ર પીપ ઓર શોણિત કા
 આહાર કરતા હૈ' યહાં તક કા સમસ્ત વૃત્તાન્ત શ્રીશ્રમણ ભગવાન
 મહાવીર સે સવિનય નિવેદન કિયા, ઓર ફિર યહ મી નિવેદન
 કિયા કિ- 'તણ ણં મમ ઇમે અજ્ઞત્થિયે ચિત્તિયે કપ્પિયે પત્થિયે મણોગણ
 સંકપ્પે સમુપ્પજ્જિત્થા' મેંને ઉસ મૃગાપુત્ર કી યહ પરિસ્થિતિ દેસ્વી
 ઓર દેસ્વકર મેરે અન્તઃકરણ મેં ઉસકે પ્રતિ યહ અધ્યવસાય

પ્રાપ્ત કરીને હું 'મિયાગામં ગયરં' મૃગાગ્રામ નગરમાં, 'મજ્ઞમજ્ઞેણં' ધરાધર
 નગરના મધ્યમાર્ગે થઈને 'અણુપવિસામિ' ગયો-પ્રવેશ કર્યો, અને જ્યાં મૃગાદેવીનો
 મહેલ હતો ત્યાં પહોંચ્યો. 'તણ ણં' તે પછી 'સા મિયાદેવી' તે મૃગાદેવી 'મમં
 એજ્જમાણં પાસઈ' મને આવતો ભેળ્યો, અને 'પાસિત્તા' ભેળ્યો તે 'હટ્ટ તં ચેવ સવ્વં
 જાવ પૂયં ચ સોણિયં ચ આહારેઈ' તે બહુ જ હર્ષ અને સંતોષ પામી. આ પ્રમાણે
 ગૌતમસ્વામીએ પોતે ત્યાં ગયા ત્યાંથી આરભી 'તે મૃગાપુત્ર પડ અને શોણિતનો
 આહાર કરે છે' ત્યાં સુધીની વાત શ્રીશ્રમણ ભગવંત મહાવીરને વિનયસહિત જણાવી,
 અને એ પણ નિવેદન કર્યું છે, 'તણ ણં મમ ઇમે અજ્ઞત્થિયે ચિત્તિયે કપ્પિયે
 પત્થિયે મણોગણ સંકપ્પે સમુપ્પજ્જિત્થા' મેં તે મૃગાપુત્રની એ પરિસ્થિતિ ભેધ
 અને તેને ભેળ્યા પછી મારા અન્તઃકરણમાં તેના માટે આ પ્રમાણે અધ્યવસાય ઉત્પન્ન

जिज्ञासितः, 'मणोगए' मनोगतः=मनस्यवस्थितः, 'संकप्पे' संकल्पः=विचारः, 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत=संजातः- 'अहो ! णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ' अहो ! खलु अयं दारकः पुरा यावद् विहरति, अत्र यावच्छब्दात् 'पुराणानां=पुरातनानां पूर्वभवसम्बन्धिनामित्यर्थः, दुश्चीर्णानां=दुश्चरितानां, दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्'- इति योज्यम् । मृगापुत्रस्य दारकस्य यथादृष्टं वृत्तं भगवतः पुरतोऽभिधाय गौतमः पृच्छति- 'से णं भंते !' इत्यादि । 'भंते' हे भदन्त ! = हे भगवन् ! 'से णं पुरिसे' स खलु पुरुषः 'पुण्वभवे' पूर्वभवे=पूर्वजन्मनि 'के आसी' क आसीत् ?, 'किंणामए वा' किं नामको वा, 'किंगोत्तए वा' किंगोत्रको वा, 'कयरंसि गामंसि वा णयरंसि वा' कस्मिन् ग्रामे वा नगरे वा, 'किं वा दच्चा' किं वा कुपात्रे दानं दत्त्वा, 'किं वा भोच्चा' किं वा भुक्त्वा मधमांसादिकं, 'किं वा समाय-

उत्पन्न हुआ कि, 'अहो ! णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ' इसकी इस परिस्थिति का कारण इसके द्वारा पूर्वभव में अशुभतम भावों से अर्जित अशुभतम ज्ञानावरणीयादि कर्मों का निकाचित बंध है । इन अशुभतम कर्मों की, कि जो इसे सदा पाप प्रकृतियों के ही बंध कराने वाले हुए हैं, इसने कभी भी आलोचना आदि से शुद्धि नहीं की । इस प्रकार गौतमस्वामी मृगापुत्र के वृत्तान्त को और अपने मानसिक परिणामों को भगवान् से सुस्पष्ट कह कर फिर पूछने लगे कि- 'भंते' हे भदन्त ! 'से णं पुरिसे' वह मृगापुत्र 'पुण्वभवे के आसी' पूर्वभवमें कौन था ?, 'किंणामए वा किंगोत्तए वा' उसका क्या नाम और क्या गोत्र था ?, 'कयरंसि गामंसि वा णयरंसि वा, किं वा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा समायरित्ता' किस ग्राम अथवा नगर में वह

थे। हे, 'अहो ! णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ' आ एवनी आवी परिस्थिति उत्पन्न थवामां अरुद्रूप तेहे पूर्वभवमां अशुभतम भावेथी उपार्जित करेअ अशुभतम ज्ञानावरणीय आदि कर्मेनि निष्कायित अथ छे, ये अशुभतम कर्मे, ने तेने पाप-प्रकृतिओने अथ अराववावाणां थयां छे, तेनी तेहे कोअ समय पणु आलोचना आदिथी शुद्धि करी नथी । आ प्रम.हे गौतमस्वामी मृगापुत्रना वृत्तान्तने तथा पोताना मानसिक परिणामोने भगवान् पासो स्पष्टरूपथी करीने करीथी पूछवा लाग्या हे- 'भंते' हे भदन्त ! ते मृगापुत्र 'पुण्वभवे के आसी' पूर्वभवमां कोएु डते ? 'किंणामए वा किंगोत्तए वा' तेनुं नाम शुं अने गोत्र शुं डतुं ? 'कयरंसि गामंसि वा रं वा, किं वा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा समायरित्ता' क्या ग्राम

रित्ता' किं वा समाचर्य=किं प्राणातिपातादि दुष्कर्म कृत्वेत्यर्थः, 'केसिं वा पुरापोराणां दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' केषां वा पुरापुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० १३ ॥

रहता था? ऐसा क्या इसने पूर्वभवमें कुपात्र को दान दिया, अथवा मद्य, मांस आदि अभक्ष्य का भक्षण किया, या प्राणातिपातादिक दुष्कर्मों का आचरण किया? अथवा 'केसिं वा पुरापोराणां दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' पूर्वभवों में उपार्जित, दुष्ट भाव से आचरित, अशुभ फलजनक, किये हुए किन पाप कर्मों के अशुभपरिणामरूप अवस्था का उपभोग कर रहा है?

भावार्थ—हे भगवन् ! आपसे आज्ञा प्राप्तकर मैं मृगाग्राम नगर के मध्यभाग से मृगादेवी के घर पहुँचा, ज्यों ही मृगादेवीने मुझे अपने महलमें आते हुए देखा त्यों ही वह विशेषरूपसे हर्षित और संतुष्ट हुई, और उसने सविनय वन्दन कर मेरे वहाँ पहुँचने का कारण पूछा, मेरे आगमन के कारण से परिचित हो वह मृगापुत्र के खाने-पीने आदि की समस्त विपुल सामग्री को एक काष्ठ की गाडी में भरकर उसे खेंचती हुई मेरे आगे चली, मैं उसके

अथवा नगरमां रडेतो डेतो, ओतुं कथुं पाप ओले पूर्वभवमां कथुं ? शुं कुपात्रने दान आभ्युं, अथवा मद्य, मांस आदि अभक्ष्यनुं लक्षणु कथुं, अथवा प्राणातिपातादिक दुष्ट कर्मोनुं आचरणु कथुं ? अथवा 'केसिं वा पुरा पोराणां दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' पूर्वभवोमां उपार्जित, दुष्टभावथी आचरित, अशुभफलजनक, करेला कथा पापकर्मोनी अशुभपरिणामरूप अवस्थानो उपभोग करी रह्यो छे ?

भावार्थ—हे भगवन् ! आपनी आज्ञा भेगचीने हुं मृगाग्राम नगरना मध्यभागथी ते मृगादेवीने घेर पड्यो, ज्यां मृगादेवीचे भने पोताना भडेलमां आवतो ज्यो के ते न वधते ते बहुन दुर्ध आने संतोष पाभी, अने तेले सविनय वन्दन करीने माझं अडिआं आववानुं कारण पूछ्युं, मारा आववानुं कारण पुझं ज्ञाणीने ते मृगापुत्र माटे आवा-पीवानी आदि तमाम सामग्री पूरी सीते ओक लाकडानी गाडीमां भरीने तेने खेंचती थकी मारा आगण-आवण यात्री, हुं तेना पाछ्या पाछ्या आये,

॥ મૂલમ્ ॥

ગોયમાઝ સમણે ભગવં મહાવીરે ભગવં ગોયમં एवं
વયાસી-एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव

પીછેર ચલા,—યહાં સે લેકર ‘વહ મૃગાપુત્ર પીપ ઓર શોણિત કા આહાર કરતા હૈ’ યહાં તક કા સમસ્ત વૃત્તાન્ત શ્રીગૌતમસ્વામીને શ્રીશ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે સમક્ષ સુસ્પષ્ટરૂપ સે કહ સુનાયા ઓર સાથમેં મૃગાપુત્ર કી દયનીય પરિસ્થિતિ કો દેખકર જો ડનકે મનમેં અનેક પ્રકાર કે સંકલ્પ-વિકલ્પરૂપ માનસિક અધ્યવસાય ડઠે થે વે ખી સવ કહ દિયે । પશ્ચાત્ ફિર નિવેદન કિયા કિ-ભગવન્ ! યહ તો કૃપા કર કહિયે કિ યહ મૃગાપુત્ર જો ઇસ પ્રકાર કી નારકીય યાતના ભોગ રહા હૈ ડસકા ક્યા કારણ હૈ ? ઇસને કૌન સે ઇસે અશુભતમ કર્મોં કા નિકાચિત બંધ કિયા હૈ જો ઇસે ઇસ પ્રકાર કી પરિસ્થિતિ કા કારણ હુઆ હૈ ?, યહ પૂર્વભવમેં કૌન થા ?, ક્યા ઇસકા નામ ઓર ક્યા ગોત્ર થા ?, કિસ ગ્રામ અથવા નગર કા યહ નિવાસી થા ?, કૌન સે અકૃત્યોં સે ઇસને ઇસ પ્રકાર કી અપની હાલત કો વિગાડને વાલે કર્મોં કા બંધ કિયા થા ? તથા કૌન સે પુરાને બહુત-કાલકે દુશ્ચીર્ણ પ્રાણાતિપાતાદિક સે ડપાર્જિત કર્મોં કા યહ ફલ ભોગ રહા હૈ ? ॥ સૂ. ૧૩ ॥

અહીંથી લઈને જ્યા સુધી ‘તે મૃગાપુત્ર પદ અને લોહીનો આહાર કરે છે’ ત્યા સુધીનો તમામ વૃત્તાન્ત શ્રીગૌતમસ્વામીએ શ્રીશ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે સ્પષ્ટરૂપમાં કહી સંભળાવ્યો, અને તે સાથે મૃગાપુત્રની દયાબળક પરિસ્થિતિને જોઈને જે તેમના મનમાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પરૂપ માનસિક અધ્યવસાય ઊઠ્યા હતા તે પણ તમામ કહ્યા, પછી ફરીને નિવેદન કર્યું કે.—હો ભગવન્ ! કૃપા કરીને એ તો કહો કે:—આ મૃગાપુત્ર જે આ પ્રકારની નારકીય યાતના ભોગવી રહેલ છે, તેનું શું કારણ છે ? તેણે એવા ક્યા અશુભતમ કર્મોંનો નિકાચિતબંધ કર્યો છે કે જે તેને આવા પ્રકારની પરિસ્થિતિ થવામાં કારણભૂત થયો છે ? તે પૂર્વભવમાં કોણ હતો ?, તેનું નામ અને ગોત્ર શું હતું ? ક્યા ગામ અથવા નગરમાં તે રહેતો હતો ?, ક્યા પ્રકારના અકૃત્યોથી તેણે આ પ્રકારે હાલતને બગાડે તેવા કર્મોંનો બંધ કર્યો હતો ?, તથા ક્યા પુરાણા ઘણાજ લાખા સમયના દુશ્ચીર્ણ પ્રાણાતિપાતાદિક વડે પ્રાપ્ત કરેલ મોંતુ આ ક્ષણ ભોગવી રહ્યો છે ? (સૂ. ૧૩).

जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे सयदुवारे णामं णयरे होत्था, रिद्धतिमियसमिद्धे, वण्णओ । तत्थ णं सयदुवारे णयरे धण-
वई णामं राया होत्था, वण्णओ । तस्स णं सयदुवारस्स
णयरस्स अदूरसामंते दाहिणपुरत्थिमे दिसिभाए विजयवद्धमाणे
णामं खेडे होत्था, रिद्धतिमिय० वण्णओ ।

तस्स णं विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं
आभोए यावि होत्था । तंसि णं विजयवद्धमाणखेडंसि एक्काई
णामं रट्टुकूडे होत्था-अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । से णं
इक्काई णामं रट्टुकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंचण्हं गाम-
सयाणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्ठित्तं महत्तरगत्तं आणाई-
सरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ ॥ सू० १४ ॥

टीका

‘गोयमाइ’ इत्यादि । ‘गोयमाइ !’ गौतम इति=हे गौतम ! इत्येव-
मामन्व्य ‘समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी’ श्रमणो भगवान्
महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवमवादीत्-‘एवं खलु गोयमा !’ एवं खलु हे
गौतम ! ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे’

‘गोयमाइ’ इत्यादि ।

तच्च ‘गोयमाइ’ हे गौतम ! इस प्रकार संबोधित कर ‘समणे
भगवं महावीरे’ श्रमण भगवान् महावीर स्वामीने ‘भगवं गोयमं एवं
वयासी’ भगवान् गौतम के प्रति इस प्रकार से कहना प्रारंभ किया
कि, ‘एवं खलु गोयमा !’ हे गौतम ? तुम जो पूछ रहे हो सो
उसका उत्तर इस प्रकार है-‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल

‘गोयमाइ’ इत्यादि

त्यारे ‘गोयमाइ’ हे गौतम ! आ प्रमाणे स बोधन करीने ‘समणे भगवं
महावीरे’ श्रमणु भगवान् महावीर स्वामीने ‘भगवं गोयमं एवं वयासी’
भगवान् गौतम प्रति आ प्रमाणे कहेवानो आरलु कथे कः- ‘एवं खलु गोयमा’
हे गौतम ! तमे ने पूछो छो तेनो उत्तर आ प्रकारे छे. ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’

अहम्मप्लोई, अहम्मजीवी, अहम्मपलज्जणे, अहम्मसीलसमुदायारे, अहम्मणे
 चेव विंत्ति कप्पेमाणे विहरइ,* 'हण, छिंद, भिंद, विकत्तए, लोहियपाणी,
 चंडे, रुंदे, खुंदे, असमिक्खियकारी, साहस्सिए, उक्कंचण-वंचण-माई, नियडी,
 कूडमाई साइसंपओगवहुले, दुप्परिचए, दुच्चरिए, दुरणुणए, दुस्सीले, दुव्वए,
 इति । तत्र-अधर्मानुगतः-अधर्म=श्रुतचारित्राभावमनुगतः, अधर्मसेवी-अधर्म
 सेवितुं शीलं यस्य स तथा । तत्र हेतुं प्रदर्शयन् विशेषणान्याह-अधर्मैष्टः-अधर्म
 एवेष्टो यस्य स तथा, अत एव-अधर्माख्यायी=अधर्मोपदेशकः, अधर्मानुरागी=
 अधर्मानुरागवान्, अधर्मप्रलोकी=अधर्ममुपादेयतया प्रलोकयति=प्रेक्षते यः
 सोऽधर्मप्रलोकी । अधर्मजीवी=अधर्मैव जीवनशीलः, अधर्मप्ररञ्जनः=अधर्म

‘हण’ इत्यारभ्य ‘दुप्पडियाणंदे’ इत्यन्तानि विशेषणानि ‘दशाश्रुतस्कन्धे’ वर्तन्ते ।

अहम्मसेवी, अहम्मिष्टे’ इत्यादि पदों का यहाँ पर ग्रहण हुआ है, इनका
 अर्थ इस प्रकार है-यह ‘अहम्माणुगए’ अधर्मानुगत था-श्रुत-
 चारित्ररूप धर्म की पालना से रिक्त था, यह ‘अहम्मसेवी’ अधर्मसेवी-
 अधर्म का ही उपासक था, इसमें कारण यह था कि यह ‘अहम्मिष्टे’ अधर्मैष्ट
 था-अधर्म ही इसे अभीष्ट था । यह ‘अहम्मक्खाई’ अधर्माख्यायी-सदा
 अधर्म की ही प्ररूपणा करता था । ‘अहम्माणुराई’ अधर्मानुरागी-अधर्म
 में ही यह सदा अनुरागी था, ‘अहम्मप्लोई’ अधर्मप्रलोकी-यह इसलिये
 था कि यह अधर्म को ही उपादेयरूप से मानता था, ‘अहम्मजीवी’
 अधर्मजीवी-अधर्म ही इसका जीवन था, अतः ‘अहम्मपलज्जणे’
 अधर्मप्ररञ्जन-अधर्म में ही मस्त रहता था, यह ‘अहम्मसीलसमुदायारे’
 अधर्मशीलसमुदाचार-सुन्दर आचार और विचारों से सदा रहित था,

अहम्मिष्टे’ इत्यादि पदों का स्थाने ग्रहण थ्यु छे, तेनो अर्थ आ प्रमाण छे-ते
 ‘अहम्माणुगए’ अधर्मानुगत-अधर्म भागो आलनार श्रुतचारित्रइय धर्म पालनथी
 हरु छेतो, ते ‘अहम्मसेवी’ अधर्मसेवी-अधर्मनु सेवन करनार, अने अधर्मनो
 उपासक छेतो, तेमां कारण ओ छेतुं के ओ ‘अहम्मिष्टे’ अधर्मैष्ट छेतो, ओरुदे के
 तेने अधर्मन वहालो छेतो ते ‘अहम्मक्खाई’ अधर्माख्यायी-अधर्मो हावाथी
 छुमेशा अधर्मनीन प्ररूपणा करतो छेतो, ‘अहम्माणुराई’ अधर्मानुरागी-अधर्ममांन
 ते छुमेशा प्रीतिवाणो छेतो, ‘अहम्मप्लोई’ अधर्मप्रलोकी-ते अधर्मनेन उपादेय
 मानतो छेतो, ‘अहम्मजीवी’ अधर्मजीवी-अधर्म-ओ तेनुं जीवन छेतुं, तेथी
 ‘अहम्मपलज्जणे’ अधर्मप्ररञ्जन-अधर्ममांन प्रसन्न रहनार-अधर्ममां मस्त
 रहतो । ते ‘अहम्मसीलसमुदायारे’ अधर्मशीलसमुदाचार-ओरुदे के सुन्दर

प्ररज्यते यः स तथा, अधर्मशीलसमुदाचारः=आचारविचारशून्यः, अधर्मेणवृत्तिः=जीविकां कल्पयन्=कुर्वाणो विहरति । पुनः-जहि=मारय, छिन्धि=छेदय, भिन्धि=भेदय-इति भाषणशीलः, विकर्त्तकः=नासिकादिकर्त्तनशीलः, अतएव-लोहितपाणिः=रुधिरस्वरणितहस्तः, चण्डः=कोपनः, रुद्रः=भयजनकः, क्षुद्रः=क्षुद्र-बुद्धिकः, असमीक्षितकारी=अविमृश्यकारी, अत एव-साहसिकः=दुस्साहसवान्, उत्कञ्चनः=उत्कोचग्राही, वञ्चनः=प्रतारकः, मायी=मायाकरणशीलः, निकृतिः=निकृतिमान्-गूढमायी, कूटमायी=गूढमायाच्छादनार्थं पुनर्मायाकारकः, साति-

और यह 'अहम्मेणं चेव विर्त्ति कप्पेमाणे विहरइ' अधर्म से ही अपनी आजीविका करता था। फिर यह* 'हण, छिंद, भिंद'-मारो, काटो, भेदन करो'-इत्यादि वाक्य बोलता रहता था। 'विकत्तए' विकर्त्तक-प्राणियों के नाक आदि अवयवों को काटनेवाला था, इसलिए 'लोहियपाणी' लोहितपाणि-इसके हाथ खून से भरे रहते थे। यह 'चंडे' चंड-बड़ा क्रोधी और 'रुदे' रुद्र-भयानक था, 'खुदे' बुद्धि इसकी तुच्छ थी, यह 'असमिक्खयकारी' असमीक्षितकारी-बिना विचारे कार्य कर बैठता था, अतः यह 'साहस्सिए' साहसिक-बड़ा ही दुस्साहस वाला था, 'उक्कंचण-वंचण-माई' यह 'उत्कंचन'-धूस-रिश्वत-खानेवाला पूरा था, 'वञ्चन' दूसरे को ठगने में बड़ा चतुर था, 'मायी' कपटशील था, 'नियडी' निकृतिवाला-गूढकपटी और 'कूडमाई' कूटमायी-किये हुए एक कपट को दूसरे कपट से छिपा लेता था,

* 'हण' यहाँ से लेकर 'दुप्पडियाणंदे' तक के विशेषण 'दशाश्रुतस्कन्ध' में है।

आचार अने विचारोथी डंभेशां रहित होतो, अने ते 'अहम्मेणं चेव विर्त्ति कप्पेमाणे विहरइ' अधर्मोथी आजीविका करतो होतो। इरी ते * 'हण, छिंद, भिंद' मारो, काटो, भेदन करो-इत्यादि वाक्य बोलतो रहते होतो। 'विकत्तए' विकर्त्तक-प्राणी-ओना नाक आदि अवयवोने कापवावाणो होतो, तेथी इरी 'लोहियपाणी'-तेना हाथ लोहीथी भरडाओला रहता ते 'चंडे'-महान क्रोधी अने 'रुदे'-भयानक होतो, 'खुदे'-तुच्छ बुद्धिवाणो होतो। तेमज 'असमिक्खयकारी'-असमीक्षितकारी-बिना विचारे कार्य इरी भेसतो होतो, तेथी ते 'साहस्सिए'-साहसिक-भारे साहस करनार होतो, 'उक्कंचण-वंचण-माई' ते उत्कंचन-लांछश्चत आवावाणो पूरा होतो, वंचन-भीजने ठगवाभां बहुत चतुर होतो, मायी-मायाभां-कपटभां कुशल होतो। 'नियडी'-गूढकपटी होतो। 'कूडमाई'-इसला ओक कपटने भीज कपट वडे

* 'हण' अहाँथी लघने 'दुप्पडियाणंदे' अहाँ सुधीना विशेषणो 'दशाश्रुतस्कंध' भां छे।

સંપ્રયોગવહુલઃ-સાતિસંપ્રયોગઃ=લોકવશ્ચનાર્થં વહુમૂલ્યવસ્તુનિ હીનમૂલ્યવસ્તુ-
સંમેલનં, સ વહુલો यस્ય સ તથા, દુષ્પરિચયઃ=દુસ્સજ્જકારકઃ, દુશ્ચરિતઃ=દુષ્ટ-
ચરિત્રવાન, દુરનુનયઃ=અવિનીતઃ-કેનાપિ વશીકર્તુમશક્યઃ, દુઃશીલઃ-દુષ્ટ=દોષ-
યુક્તં શીલં=સ્વભાવો यस્ય સ તથા, દુર્વ્રતઃ-દુષ્ટ=માંસમક્ષણાદિકં વ્રતમ્=આચરણં
યસ્ય સ તથા, 'દુષ્પડિયાણંદે' દુષ્પ્રત્યાનન્દઃ=દુષ્કૃત્યકરણેષ્વેવ પ્રસન્નમનાઃ,
'સે ણં એકકાઈ ણામં રઢ્ઢકૂઢે' સ રહુ એકાદિનામ રાષ્ટ્રકૂટઃ, 'વિજયવદ્ધ-
માણસ્સ રેહસ્સ પંચહં ગામસયાણં' વિજયવર્ધમાનસ્ય રેહસ્સ પશ્ચાનાં ગ્રામ-
શતાનામ્ 'આહેવચ્ચં' આધિપત્યં, 'પોરેવચ્ચં' પૌરોવર્ત્ય=પુરોવર્તિત્વમ્-અગ્રેસરત્વમ્,

'સાહસંપઓગવહુલે' સાતિસંપ્રયોગવહુલ-અચ્છી વસ્તુ મેં ઘુરી વસ્તુ કો
મિલાકર અચ્છી વસ્તુ કે ભાવ સે વેચ દેતા થા। 'દુષ્પરિચ' દુષ્પરિચ-
દુષ્પરિચ-ઉસકે દુષ્ટોં કી હી સંગતિ થી, 'દુશ્ચરિ' દુશ્ચરિત-ઘડા
દુશ્ચરિત્ર થા, ઓર 'દુરણુણ' દુરનુનય-કિસીકા મી કહના નહીં
માનને વાલા થા, 'દુસ્સીલે' દુશ્શીલ-હસકા સ્વભાવ મી દુષ્ટ થા,
'દુવ્વ' દુર્વ્રત-માંસમક્ષણાદિક કરના હસકા દૈનિક આચાર થા।
'દુષ્પડિયાણંદે' દુષ્પ્રત્યાનન્દ-યહ દુષ્કૃત્ય કરને મેં હી સદા આનન્દ
માનતા થા। 'સે ણં એકકાઈ ણામં રઢ્ઢકૂઢે' યહ એકાદિ નામકા
માંડલિક નરપતિ 'વિજયવદ્ધમાણસ્સ ણયરસ્સ પંચહં ગામસયાણં આહેવચ્ચં'
હસ વર્ધમાન રેહ કે પાંચસૌ ગાંવોં કા સ્વયં અધિપતિત્વ કરતા થા
ઓર અપને નિયોગિજનોં સે મી ઉનકા અધિપતિત્વ કરાતા થા।
'પોરેવચ્ચં' સ્વયં ઉનકા મુરિયા વના હુઆ થા, ઓર અપને નિયોગિ-

ધુપાવનારો હતો, 'સાહસંપઓગવહુલે' સારી વસ્તુમાં નઠારી વસ્તુ મેળવીને તે
સારી વસ્તુના ભાવથી વેચી દેતો હતો. 'દુષ્પરિચ' તેને દુષ્ટ માણસોની સોબત
હતી, 'દુશ્ચરિ' બહુજ ભૂંડા ચારિત્ર-વાળો હતો, અને 'દુરણુણ' કોઈનું કહેવું
નહિ માનવાવાળો હતો, 'દુસ્સીલે' દુશ્શીલ હતો-તેનો સ્વભાવ પણ દુષ્ટ હતો, 'દુવ્વ' દુર્વ્રત
હતો-માસલક્ષણ કરવું તે તો તેનો હિમેશનો આચાર હતો, અને 'દુષ્પડિયાણંદે'
દુષ્પ્રત્યાનન્દ હતો-દુષ્ટકર્મ કરવામાંજ હિમેશાં આનન્દ માનતો હતો. 'સે ણં એકકાઈ ણામં
રઢ્ઢકૂઢે' તે એકાદિ નામનો માંડલિક રાજા, 'વિજયવદ્ધમાણસ્સ ણયરસ્સ પંચહં
ગામસયાણં આહેવચ્ચં' આ વર્ધમાન ખેડના પાંચસો ગામોનું પોતે અધિપતિપણું
કરતો હતો, અને પોતાના નિયોગી જનો પાસે તે ગામોનું અધિપતિત્વ કરાવતો હતો.
'પોરેવચ્ચં' પોતે તેઓનો ઉપરી બનીને રહેતો હતો, અને તેણે પોતાના નિયોગીજનો ને
(રહેનાર વિદ્યાસુ માણસોને) પણ તેના મુખ્ય બનાવ્યા હતા, 'સામિત્તં'

‘सामित्तं’ स्वामित्वं=नायकत्वं ‘भट्टित्तं’ भर्तृत्वम्=पोषकत्वम्, ‘महत्तरगतं’ महत्तरकत्वम्=उत्तमत्वम् ‘आणार्इसरसेणावच्चं’ आज्ञेश्वरसेनापत्यम्-आज्ञायाम्=आज्ञाप्रदाने ईश्वरः=समर्थो यः सेनापतिस्तस्य भावस्तत्त्वं ‘कारेमाणे’ कारयन्=संपादयन् नियोगिकैरिति भावः, ‘पालेमाणे’ पालयन्=स्वयमेव रक्षन् ‘विहरइ’ विहरति ॥ सू० १४ ॥

जनों को भी उनका सुखिया बनाये हुए था, ‘सामित्तं’ स्वयं भी उनका नायक था और अपने नियोगिजनों को भी उनके नायक बना रक्खे थे, ‘भट्टित्तं’ स्वयं भी उनका पोषक था और अपने नियोगिजनों को भी उनके पोषक किये हुए था, ‘महत्तरगतं’ स्वयं भी यह उन गाँवों में महत्तर-सर्वोत्तम-रूप से विख्यात था, तथा अपने नियोगिजनों को भी यह उनमें महत्तररूप से प्रसिद्ध किये था। ‘आणार्इसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ’ इसकी और इसके नियोगिजनों की आज्ञा उन गाँवों में प्रधानरूप से चलती थी।

भावार्थ—अब श्रीश्रमण भगवान महावीर मृगापुत्र के पूर्व-भव का वर्णन करते हैं कि—हे गौतम ! इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में उस काल और उस समय जन और धन आदि से सर्वप्रकार से परिपूर्ण शतद्वार नामका एक सुन्दर नगर था। यह अपने वैभव आदिसे देवलोक की तुलना करता था। जनता इसकी निर्भय

घोते सौने नायक हुतो, अने तेणे पोतानां विश्वासु भाणुसोने पणु नायक तरीके राखेलां हुतां, ‘भट्टित्तं’ घोते तेना पोषक हुतो तेमज तेणे पोताना विश्वासु भाणुसोने पणु तेना पोषक अनाव्या हुतां. ‘महत्तरगतं’ घोतेज ते गाभेमां सर्वोत्तमइपथी प्रख्यात हुतो. तथा तेणे पोताना विश्वासु भाणुसोने पणु सर्वोत्तमइपथी प्रसिद्ध कयां हुता. ‘आणार्इ-सरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ’ अने तेमनी तथा तेना विश्वासु भाणुसो-नी आज्ञा ते गाभेमां प्रधानपणे आलती हुती.

भावार्थ—हुवे श्रीश्रमण भगवान महावीर मृगापुत्रना पूर्वभवनं वर्णन करे छे के, हे गौतम ! आ जम्बूद्वीपना भरत क्षेत्रमां ते काल अने ते समयने विषे जन अने धन आदि सर्वप्रकारथी परिपूर्ण शतद्वार नामनु अके सुन्दर नगर हुतुं. ते पोताना वैभव आदि वडे देवलोकनी तुलना करतुं हुतुं. त्यांना भाणुसे अयरहितपणे रडेलां हुतां. इहेक प्रकारे प्रजामां तेनुं अकेछत्र राज्य हुतुं.

होकर रहती थी। हरतरह से प्रजा में आनन्द का एकछत्र राज्य था। इस नगर का शासक धनपति नामका नरेश था, जिसके शौर्य और पराक्रम की धाक के मारे प्रबल पराक्रमी शत्रुजन भी काँपते रहते थे। इसी नगर के कुछ निकट अग्निकोण में विजयवर्धमान नामका एक खेद बसा हुआ था। इसमें पाँचसौ गाँव लगते थे। इसका अधिपति 'एकादि' इस नाम का एक मांडलिक राजा था। यह नीति और न्याय मार्ग से विपरीत-वृत्तिवाला था। धर्म-कर्म से इसे बिलकुल ही प्रीति नहीं थी। यह महाअधर्मी और महाअन्यायी था, दुराचारी और व्यभिचारी था, मांसादिक भक्षण करना और कराना इसका दैनिक आचार था। इसकी आजीविका भी ऐसे ही अधार्मिक कार्यों से संपन्न होती थी। श्रुत-चारित्ररूप धर्म का नाम सुनते ही इसके मस्तिष्क का पारा अपनी मर्यादा को उल्लंघन कर जाता था। स्वयं अधर्मी, दुराचारी, और अन्यायी तो यह था ही और दूसरों को भी इसी प्रकार से बनने का उपदेश आदि देता रहता था। उस खेद में और उससे लगे हुए उन पाँचसौ ग्रामों में इसकी और इसके नियोगिजनों की आज्ञा चलती थी। यह और इनके नियोगीजन वहाँ के अधिपति थे, मुखिया थे, रक्षक थे, स्वामी थे और सेनापति आदि थे ॥ सू. १४ ॥

आ नगरनेा शासक धनपति नामनेा राजा હતો, જેના શીર્ષ અને પરાક્રમના લયથી પ્રગળ પરાક્રમી શત્રુઓ પણ કાપતા હતા આ નગરની થોડી નજીકમા-અગ્નિકોણમા વિજયવર્ધમાન નામનેા એક ખેડ વસેલો હતો તેના તાળામા પાંચસો ગામ હતા, તેના રાજા “એકાદિ” આ નામનેા એક માડલિક અધિપતિ હતો તે નીતિ તથા ન્યાયમાર્ગથી વિપરીત-વૃત્તિ-વાળો હતો, ધર્મ-કર્મમાં તેને બિલકુલ પ્રીતિ ન હતી, તે મહા-અધર્મી અને મહા-અન્યાયી હતો, દુરાચારી અને વ્યભિચારી હતો, માંસાદિક ભક્ષણ કરવું અને કરાવવું એ તેના દૈનિક આચાર હતો, તેની આજીવિકા પણ એવીજ અધાર્મિક કાર્યોથી સમ્પન્ન થતી હતી શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું નામ સાંભળતાંજ તેના મસ્તકનેા પારો પોતાની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી જતો હતો પોતે અધર્મી, દુરાચારી, અને અન્યાયી તો તે હતોજ અને બીજાને પણ એપ્રમાણે બનવાનેા ઉપદેશ આપતો હતો તે ખેડ-કસળો અને તેની સાથેના તે પાંચસો ગામોમાં તેની અને તેના નિયોગીજનો-વિશ્વાસુ માણસોની આજ્ઞા ચાલતી હતી. તે પોતે તથા તેના વિશ્વાસુ માણસો ત્યાંના અધિપતિ હતા, મુખ્ય હતા, રક્ષક હતા, સ્વામી હતા અને સેનાપતિ આદિ હતા. (સૂ. ૧૪)

॥ मूलम् ॥

तए णं से एक्काई रट्कूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं बहूहिं करेहि य भरेहि य विद्धीहि य उक्को-
डाहि य पराभवेहि य दिजेहि य भिजेहि य कुंतेहि य लंछपोसेहि य आलीवणेहि य पंथकोट्टेहि य ओवीलेमाणे ओवी-
लेमाणे, विहम्ममाणे विहम्ममाणे, तजेमाणे तजेमाणे, ताले-
माणे तालेमाणे, निद्धणं करेमाणे२ विहरइ ।

तए णं से एक्काई रट्कूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स बहूणं राईसर-तलवर-मांडविय-कोडुंबिय-सेट्टि-सत्थवाहाणं अन्नेसिं
च बहूणं गामेल्लपुरिसाणं बहूसु कज्जेसु य, कारणेसु य, मंतेसु
य, कुडुंबेसु य, गुज्जेसु य, रहस्सेसु य, निच्छएसु य, ववहा-
रेसु य सुणमाणे भणइ—न सुणेमि, असुणमाणे भणइ—सुणेमि,
एवं पासमाणे भासमाणे गिण्हमाणे जाणमाणे । तए णं से
एक्काई रट्कूडे एयकम्म, एयप्पहाणे, एयविजे, एयसमायारे
सुबहुं पावकम्मं कलिकलुसं समज्जिणमाणे विहरइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

‘तए णं से’ इत्यादि । ‘तए णं से’ ततः खलु सः ‘एक्काई’
एकादिः=एकादिनामको ‘रट्कूडे’ राष्ट्रकूटः, ‘विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच
गामसयाइं’ विजयवर्धमानस्य खेटस्य पञ्च ग्रामशतानि ‘बहूहिं’ बहुभिः ‘करेहि

“ तए णं से एक्काई ” इत्यादि ।

‘तए णं से एक्काई’ फिर वह एकादि नामका मांडलिक
राजा, ‘विजयवद्धमाणस्स’ उस विजय वर्धमान खेट के ‘पंच गामसयाइं’
उन पांचसौ गांवों के निवासी जनों को ‘बहूहिं’ बहुत अधिक
‘करेहि य’ करों से, ‘भरेहि य’ करों की अधिकतासे, ‘विद्धीहि य’ वृद्धि—

‘तए णं से एक्काई’ इत्यादि

‘तए णं से एक्काई’ पछी ते ओझाहि नामने। मांडलिक राजा ‘विजयवद्ध-
माणस्स’ ते विजयवर्धमान ओझना ‘पंच गामसयाइं’ ते पाचसो गामने। निवासी
जनोने ‘बहूहिं’ णहुण अधिक ‘करेहि य’ उरेशी, ‘भरेहि य’ उरेशी अधिकताथी,

य' करैश्च=क्षेत्रादिनिमित्तकैः राज्ञे देयद्रव्यैश्च, 'भरेहि य' भरैश्च=राजग्राहकराणा-
मेवाधिक्यैः, 'विद्धीहि य' वृद्धिमिश्च=कृषीवलादीनां दत्तस्य धान्यस्य द्विगुणा-
देर्ग्रहणैश्च, 'उक्कोडाहि य' उत्कोटैश्च-उक्कोडा' इति देशीयः शब्दो लञ्कार्थकः,
'लांच', घूस' इति भाषायाम्, 'पराभवेहि य' पराभवैश्च=तिरस्कारकरणैश्च,
'दिज्जेहि य' देयैश्च=सकलवस्तुषु करविशेषैश्च, 'भिज्जेहि य' भेद्यैश्च=दण्डद्रव्यैः-
कञ्चिदपराधमाश्रित्य संपूर्णग्रामादिषु ग्राह्यैरित्यर्थः, 'कुंतेहि य' कुन्तैश्च=
कुन्तकम्-एतावद् द्रव्यं त्वया देय'-मित्येवं नियन्त्रणया धनग्रहणैश्च,
'लंछपोसेहि य' लञ्छपोषैश्च=लञ्छाः=चौरविशेषाः, तेषां पोषाः=पोषणानि तैः,
'आलीवणेहि य' आदीपनैश्च=ग्रामादीनां दाहनैश्च, 'पंथकोट्टेहि य' पान्थकुट्टैश्च=
पान्थानां शस्त्रप्रहारेण धनापहरणैश्च, 'ओवीलेमाणे२' अवपीडयन्२ 'विहम्म-
माणे२' विधर्मयन्२=सदाचारच्युतानि कुर्वन्२, 'तज्जेमाणे२' तर्जयन्२,

किसान आदि को दिये गये धान्य आदि को दूने आदि रूप में लेने से,
'उक्कोडाहि य' लांच-घूस आदि से, 'पराभवेहि य' तिरस्कार आदि
से, 'दिज्जेहि य' समस्त चीजों पर कर 'टेक्स' आदि के लेने से,
'भिज्जेहि य' भेद्य-किसीपर कोई अपराध लगाकर समस्त गांव पर
दण्ड कर के वसूल किये द्रव्य से, 'कुंतेहि य' 'तुम्हें इतना द्रव्य
देना पड़ेगा' इस प्रकार की अनुचित यन्त्रणा से लिये गये द्रव्य से,
'लंछपोसेहि य' ग्राम आदि को लुटवाने के अभिप्राय से किये गये
चौरों के पोषण से, 'आलीवणेहि य' ग्राम आदि में अग्नि के लगाने
से, 'पंथकोट्टेहि य' रास्तागीरों को शस्त्रों के प्रहार द्वारा लूटने से,
'ओवीलेमाणे२' सदा दुःखित और 'विहम्ममाणे२' सदाचार से अष्ट
करता हुआ, 'तज्जेमाणे२' तर्जित-करता हुआ- 'देखो, याद रखो, जो

'विद्धीहि य' वृद्धि-जेडुत आदिने आपेक्षां धान्य आदिने अभिप्राय इयमां लेवाथी
'उक्कोडाहि य' लांच-इश्वत आदिथी, 'पराभवेहि य' तिरस्कार आदिथी,
'दिज्जेहि य' तमाभ चीजे पर कर (टेक्स) आदि लेवाथी, 'भिज्जेहि य'
लेद्य-डोद्यपण्य भाणुस पर डोद्यपण्य प्रकारने अपराध-गुन्डो भूझीने समस्त गाभने। इंड
करीने भेजवेला द्रव्यथी, 'कुंतेहि य' 'तमादे आटखुं द्रव्य-धन आपवुं पडशे'
आवा प्रकारना अनुचित हुकम वडे लीधेला द्रव्यथी, 'लंछपोसेहि य' गाभ आदिने
लुंठवाना अभिप्राये डरेला चोर लेडोना पोषण्यथी, 'आलीवणेहि य' गाभ-
आदिने अग्नि लगाडवाथी, 'पंथकोट्टेहि य' रास्तागीराने हथीआरना प्रहार द्वारा
लुंठवाथी, 'ओवीलेमाणे२' सदा दुःखित अने-विहम्ममाणे२' सदाचारथी अष्ट

‘અરે ? જ્ઞાસ્યસિ અથ યન્મમેદં ન દત્તે’ इत्येवमङ्गुल्यादिनिर्देशेन भीषयन्नि-
स्यर्थः, ‘तालेमाणे२’ ताडयन्-कशाचपेटादिभिरिति भावः, ‘निद्धणे
करेमाणे२’ निर्धनानि कुर्वन्-‘विहरइ’ विहरति ।

‘तए णं से एक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स’ ततः खलु स
एकादी राष्ट्रकूटो विजयवर्धमानस्य खेटस्य ‘बहूणं’ बहूनां ‘राईसर-तलवर-माडं-
बिय-कोडुंबिय-सेट्ठि-सत्थवाहाणं’ राजेश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिक-श्रेष्ठि-सार्थ-
वाहानाम्-त्रत राजेश्वराः=युवराजाः तलवराः=नगररक्षकाः-‘कोटवाल’ इति ख्याताः,
माडम्बिकाः=मडम्बाधिपतयः, मडम्बश्च ग्रामविशेषः, यस्य चतुर्दिक्षु योजन-
पर्यन्तमन्यः कोऽपि ग्रामो न विद्यते स इत्यर्थः; कौटुम्बिकाः=ग्रामप्रधानाः,

तुम लोग मुझे अमुक वस्तु न दोगे तो फिर तुम्हारा भला नहीं’
इस प्रकार अंगुली उठाकर उनकी भर्त्सना करता हुआ, एवं
‘ताडेमाणे२’ ताड़ित करता हुआ-कोडा, थप्पड़, लात और घूसा
आदि से उन पर प्रहार करता हुआ, अन्तमें ‘निद्धणे करेमाणे२
विहरइ’ उन्हें निर्धन-दरिद्री बनाता हुआ रहता था ।

‘तए णं से एक्काई रट्ठकूडे’ जब वह एकादि मांडलिक राजा,
‘विजयवद्धमाणस्स खेडस्स’ विजयवर्द्धमान खेट के ‘बहूहि राईसर-तलवर-
माडंबिय-कोडुंबिय-सेट्ठि-सत्थवाहाणं अन्नेसिं च बहूणं गामेल्लपुरिसाणं’ अनेक
युवराज, तलवर-नगररक्षक कोटवाल, मडम्बाधिपति, जिसके
चारों ओर एक एक योजन तक कोई भी गांव न हो
वह मंडंभ कहा जाता है, उसके जो शासक होते हैं वे मंडंभाधि-
पति कहे जाते हैं; कौटुम्बिक-गांव के मुखिया पुरुष, अथवा मनुष्यों

કરતો થકો, ‘તજ્જેમાણે ૨’ તર્જિત કરતો થકો,-‘બુઓ, યાદ રાખો; જો તમે લોકો
મને અમુક વસ્તુ નહિ આપો તો પછી તમારી સલામતી નથી.’ એ પ્રમાણે આગળી
ઉચી કરીને તેઓની ભર્ત્સના કરતો થકો, એવં ‘તાડેમાણે ૨’ તાડિત-કરતો થકો-
કોયડા, થપ્પડ, લાત, ઠોંસા આદિ વડે તેના પર પ્રહાર કરતો થકો, છેવટે ‘નિદ્ધણે
કરેમાણે ૨ વિહરइ’ તેઓને નિર્ધન-દરિદ્રી બનાવતો થકો રહેતો હતો.

‘તए णं से एक्काई रट्ठकूडे’ જ્યારે તે એકાદિ માંડલિક રાજા, ‘વિજય-
વદ્ધમાણસ્સ ખેડસ્સ’ વિજયવર્દ્ધમાન ખેડના ‘બહૂહિ રાઈસર-તલવર-માંડવિય-કોડુંબિય-
સેટ્ઠિ-સત્થવાહાણં અન્નેસિં ચ બહૂણં ગામેલ્લપુરિસાણં’ અનેક યુવરાજ,
તલવર, નગરરક્ષક, કોટવાલ, માંડંગિક-માંડંબાધિપતિ, જેની ચારે બાજુ એક
યોજન સુધી કોઈ પણ ગામ ન હોય તેને મંડંબ કહે છે, તેના જે શાસક હોય

कुटुम्ब-परिजनस्तस्य नायका वा, श्रेष्ठिनः-‘शेठ’ इति प्रसिद्धा महाजनाः, सार्थवाहाः=स्वद्रव्येण व्यापारं कारयित्वा लोकोपकारकाः, तेषां द्वन्द्वः, तेषां, ‘अन्नेसि च वहूणं’ अन्येषां च वहूनां ‘गामेष्टपुरिसाणं’ ग्रामीणपुरुषाणां-ग्रामीणाः=ग्रामनिवासिनो ये पुरुषास्तेषामित्यर्थः, ‘वहूसु’ बहुषु ‘कज्जेसु य’ कार्येषु च=कर्तव्येषु प्रयोजनेष्विति यावत्, ‘कारणेषु य’ कारणेषु च=कार्य-जातसंपादकहेतुषु ‘मंतेसु य’ मन्त्रेषु च=कर्तव्यनिश्चयार्थं गुप्तविचारेषु ‘कुडुंवेसु य’ कुटुम्बेषु=बान्धवेषु च, ‘गुज्जेसु य’ गुह्येषु=लज्जया गोपनीयेषु व्यवहारेषु च, ‘रहस्सेसु य’ रहस्येषु च=रहसि एकान्ते भवा रहस्याः=प्रच्छन्नव्यवहारास्तेषु च ‘निच्छएसु य’ निश्चयेषु=पूर्णनिर्णयेषु च, ‘ववहारेसु य’ व्यवहारेषु=व्यवहारप्रवृत्तयेषु च, ‘सुणमाणे’ शृण्वन् ‘भणइ’ भणति=वदति, ‘न सुणेमि’ न शृणोमि, ‘असुणमाणे भणइ’ अशृण्वन् भणति=वदति, ‘सुणेमि’ शृणोमि, एवं

मैं प्रधान माने गये व्यक्ति, सेठ-साहूकार-महाजन, सार्थवाह-अपनी पुंजी देकर व्यापार कराकर लोगों के उपकारक, इन सबों के, तथा और भी बहुत से ग्रामीण अन्य पुरुषों के ‘वहूसु कज्जेसु य, कारणेषु य, मंतेसु य, कुडुंवेसु य, गुज्जेसु य, निच्छएसु य, ववहारेसु य’ अनेक कार्यों-कर्तव्ययोग्य प्रयोजनों को, कारणों-कार्यसाधक हेतुओंको, मन्त्रों-कर्तव्य को निश्चय करने के लिये किये गये गुप्त विचारों को, अपने-कुटुम्ब के योग्य सलाहों को, अथवा कुटुम्बीजनों के लज्जा आदि वश गोपनीय व्यवहारों को, रहस्य-गुप्त बातों को, निश्चय-अनिश्चित विषय के पूर्ण निश्चय को, और व्यवहार-व्यावहारिक बातों को ‘सुणमाणे’ सुनता हुआ भी ‘भणइ’ कहता था. ‘न सुणेमि’ हमने नहीं सुना है, और तथा ‘असुणमाणे’ जो कोई की बात

तेने मडभाधिपति कडे छे, कौटुम्बिक-गामना मुण्य पुरुष, अथवा भाणुसोमां मुण्य मानवामां आवता पुरुष, शेठ-शाहूकार-महाजन, सार्थवाह-पोतानी मूडी आपीने वेपार कगवीने दोको पर उपकार करनार आ अधाना, तथा भीण पणु धणां ग्रामीण अन्य पुरुषोना ‘वहूसु कज्जेसु य, कारणेषु य, मंतेसु य, कुडुंवेसु य, गुज्जेसु य, निच्छएसु य, ववहारेसु य’ अनेक कार्यो-करवा योग्य प्रयोजनोने, कारणो-कार्यसाधक हेतुओने, मन्त्रो-कर्तव्योने निश्चय करवा भाटे करेला गुप्त विचारोने, पोतपोताना कुटुम्बने योग्य सलाहोने, अथवा कुटुम्बीजनोना लांछन आदि भानगी राखवा योग्य व्यवहारोने, रहस्य-गुप्त बातोने, निश्चय-अनिश्चित विषयना पूर्ण निश्चयने अने व्यावहारिक बातोने ‘सुणमाणे’ सांभणतो थको ‘भणइ’ कहेतो के

‘पासमाणे’ पश्यन् ‘भासमाणे’ भाषमाणः, ‘गिण्माणे’ गृह्णन्, ‘जाणमाणे’ जानन्, अयमर्थः=पश्यन् वदति न पश्यामीति, अपश्यन् वदति-पश्यामीति, तथा भाषमाणो वदति-नाहं ब्रवीमीति, अभाषमाणस्तु वदति-अहं ब्रवीमीति, तथा गृह्णन् वदति-न गृह्णामीति, अगृह्णन् भणति-गृह्णामीति, जानन् भणति-न जानामीति, अजानन् वदति-जानामीति । ‘तए णं से एक्काई रट्ठकूडे’ ततः खलु स एकादी राष्ट्रकूटः ‘एयकम्मे’ एतत्कर्मा ‘एयप्पहाणे’ एतत्प्रधानः= एतन्निष्ठः, ‘एयविज्जे’ ‘एतद्विद्यः-एषैव विद्या=विज्ञानं यस्य स तथा, ‘एय-

सुनने में न आई हो तो उसे अपने मन से पैदा कर ‘भणइ’ कहता-‘सुणेमि’ अरे ! भाई ! यह क्या बात है, जो तुम्हारी मैं इस बात को सुन रहा हूं। ‘एवं पासमाणे भासमाणे गिण्माणे जाणमाणे’ इसी प्रकार नहीं देखे को देखा और देखे हुए को अदेखा, कही हुई बात को नहीं कही हुई और नहीं कही हुई को कही हुई, नहीं लिये हुए को लिया हुआ और लिये हुए का नहीं लिया हुआ, और ज्ञात को अज्ञात और अज्ञात को ज्ञात कहता था। ‘तए णं’ इस प्रकार की वंचनामय अशुभतम मायाचारी-परिणति से ‘से एक्काई रट्ठकूडे एयकम्मे एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे’ उस एकादि राष्ट्रकूट-मांडलिक राजा कि जो इस प्रकार वंचनामय मायाचारी-परिणति को ही अपना कर्तव्य समझे हुए था, जीवन में जिसके यही एक कार्य प्रधान था-यही जिसके जीवन की साधना थी, यही जिसका एक अनुपम विज्ञान था, और यही जिसके सिद्धान्तानुसार

‘न सुणेमि’ सांभल्यु नथी. तथा ‘असुणमाणे’ जे कोधनी वात सांभणवाभां न आवी डोय तो तेने पोताना मनभांथी पेढा करीने ‘भणइ’ कहेतो के ‘सुणेमि’ अरे भाध ! आ शुं वात छे जे तभारी हुं जे वातने सांभणी रह्यो छुं. ‘एवं पासमाणे भासमाणे गिण्माणे जाणमाणे’ आ प्रमाणे नहि जेजेदीने जेध छे अने जेजेदीने नथी जेध, कडेदी वातने नथी कही अने नहि कडेदी वातने कही छे, नहि दीधेदी (वस्तु)ने दीधी छे अने दीधेदीने नथी दीधी, अने ज्ञाणुलने नथी ज्ञाणुतो अने नथी ज्ञाणुतो तेने ज्ञाणुं छुं, जेम कहेतो हतो. ‘तए णं’ आ प्रमाणे क्काधं लरेल अशुभतम मायाचारी-परिणतिथी ‘से एक्काई रट्ठकूडे एयकम्मे एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे’ ते जेकादि राष्ट्रकूट-मांडलिक नरेश के जे आ प्रमाणे परंवचनामय मायाचारी-परिणतिने ज पोतानुं कर्तव्य समजतो हतो, जवनभां जेने जेज कभ मुज्ज्य हुतुं, जेज जेना जवननी साधना हती, जेज जेना

समायारे' एतत्समाचारः— एषः समाचारः=आचरणं यस्य स तथा, 'सुबहुं पावकम्मं' सुबहु पापकर्म=ज्ञानावरणीयादिकमशुभं कर्म, 'कलिकलुसं' कलिकलुप-कलहहेतुकलुषं 'समज्जिणमाणे' समर्जयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १५ ॥

सर्वोत्तम आचरण था, तथा जो 'कलिकलुसं' आत्मा को अतिशय कलह-दुःखों के दाता होने से मलीमस-मैलतुल्य मलिन 'सुबहुं पावकम्मं' अधिक उत्कृष्टस्थितिसंपन्न बहुत ज्यादा ज्ञानावरणीयादिक अशुभ पाप कर्मोंका 'समज्जिणमाणे विहरइ' बंध करता हुआ रहता था।

भावार्थ—मनमानी करने वाले उस एकादि मांडलिक राजा के राज्य में किसी को सुख नहीं था। प्रजा हरतरह से दुःखी थी। वह प्रजा को अपनी आँखों से सुखी नहीं देख सकता था। जोर-जुल्म से प्रजा पर अपने अधिकार का दुरुपयोग करता था। अपनी अनुचित आवश्यकताओं की पूर्ति के लिये, अथवा प्रजा में अपने भयंकर आतंक का सिक्का जमाने के लिये वह हर एक अवैध उपायों द्वारा उसके जन और धनका संहार और अपहरण कर आनंदित होता था। करवृद्धि से प्रजा दुःखी रहती थी। कृषक आदिकों के लिये जो इसकी ओर से क्षेत्रों में बौने आदि के लिये धान्य वितरित किया जाता उसे यह दुगुना-तिगुना कर उन

लुप्तमाना अनुपम विज्ञान હતુ, અને એજ જેણે પોતાના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સર્વોત્તમ આચરણ માન્યું હતું, તથા-જે 'કલિકલુસં' આત્માને અતિશય કલહ-હુ ખોને આપનાર હોવાથી મલીમસ-મેલ જેવાં મલિન 'સુબહું પાવકમ્મં' અધિકઉત્કૃષ્ટસ્થિતિસંપન્ન અહુજ વધારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ અશુભ કર્મોનો 'સમજ્જિણમાણે વિહરइ' બંધ કરતો થકો રહેતો હતો.

ભાવાર્થ—મનમાની કરવાવાળા તે એકાદિ માંડલિક રાજાના રાજ્યમાં કોઈને સુખ ન હતું પ્રજા દરેક પ્રકારથી દુઃખી હતી. તે પોતાની આંખોથી પ્રજાને સુખી જોઈ શકતો ન હતો. જોર-જુલમથી પ્રજા પર પોતાના અધિકારનો દુરુપયોગ કરતો હતો. પોતાની ખોટી આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ માટે અથવા પ્રજામાં પોતાની ભયંકરતાનો પ્રભાવ જમાવવા માટે તે દરેક અવૈધ ઉપાયો દ્વારા તેના જન અને ધનનો સંહાર અને અપહરણ કરીને આનંદ પામતો હતો. કરવૃદ્ધિથી પ્રજા દુઃખી રહેતી હતી. ખેડૂતોને તે પોતાના પાસેથી જે ખેતરમાં છાવવા માટે અનાજ આપતો હતો, તે પાછું લેતો ત્યારે અમણું ત્રણગણું કરીને

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स एक्काइयस्स रट्टुकूडस्स अण्णया कयाईं
सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगातंका पाउब्भूया,
तंजहा-सासे १, कासे २, जरे ३, दाहे ४, कुच्छिसूले ५, भगंदरे
६, अरिसा ७, अजीरण ८, दिट्ठि ९, -मुद्धसूले १०, अरो-

से बड़ी निर्दयता से वसूल करता था। लांच और घूस का इस
अन्यायी राजा के राज्य में सर्वत्र एकच्छत्र राज्य छाया हुआ था।
इसकी कृपा से दुर्जन और प्रजापीडक जन वहाँ आनन्दित रहते,
और न्यायी एवं धर्मात्माओं को अपना जीवन कष्टमय बिताना
पड़ता था। इसके शासन में सज्जनों एवं न्यायप्रिय व्यक्तियोंका
कोई आदर नहीं था, झूठे और दगाबाजोंकी ही वहाँ चलती थी।
प्रत्येक वस्तु, चाहे वह उपयोगी हो चाहे अनुपयोगी हो सब पर,
कर (टेक्स) की मुद्रा लगी हुई रहती थी। जरा-जरा से अपराध
में लोगों मनमाना दण्ड किया जाता था, दण्ड की तो यहाँ तक
दशा थी कि किसी एक व्यक्ति के अपराधी घोषित होने पर उस
के पूरे गांववालों से इच्छानुसार दण्ड लिया जाता था। 'तुम्हें
इतना दण्ड देना पड़ेगा!' - इस प्रकार की राजघोषणा होने पर
फिर उसकी किसी भी कचहरी में अपील नहीं होती थी। राजाज्ञा

બહુજ નિર્દયતાથી વસુલ કરતો હતો લાંચ અને રૂશવતનું તે અન્યાયી
રાજ્યમાં તમામ ઠેકાણે એકછત્ર રાજ્ય છવાઈ ગયું હતું. તેની કૃપાથી દુર્જન
અને પ્રજાને પીડા કરનાર માણસો તેના રાજ્યમાં આનન્દ કરતા હતા,
અને જે ન્યાયપરાયણ તથા ધર્માત્મા હતા તેઓને પોતાનું જીવન કષ્ટથી
વીતાવવું પડતું હતું. તેના શાસનમાં સજ્જનો અને ન્યાયપ્રિય માણસોને
કોઈ પ્રકારે આદર-ભાવ મળતો નહિ, જૂઠા અને દગાબાજોનું ત્યાં તમામ પ્રકારે
ચલણ હતું. દરેક વસ્તુએ કે જે ઉપયોગી હોય અગર ઉપયોગી ન હોય તે તમામ
પર કર (ટેક્સ)ની છાપ લાગેલી રહેતી હતી. જરા-જેટલા અપરાધમાં
પણ માણસો પર પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે દંડ કરતો, દંડની તો ત્યાં સુધી દશા
કરી હતી કે-કોઈ એક માણસનો અપરાધ બાજુવામાં આવતાં તેનો તમામ
ગામવાળા માણસો પાસેથી ઇચ્છાનુસાર દંડ લેવામાં આવતો હતો. "તમારે આટલો
દંડ આપવોજ પડશે" -આ પ્રકારનો રાજા તરફથી ઠંઠેરો થતાં તેની કચેરીમાં

ચણ ૧૧, ॥ ૧ ॥ અચ્છિવેયણા ૧૨, કન્નવેયણા ૧૩, કંઢૂ ૧૪, ઉદરે ૧૫, કોઢે ૧૬ ॥ તણ ણં સે ઇક્કાઈ રટ્ટકૂઢે સોલસહિં રોગાતંકેહિં અભિભૂણ સમાણે કોહુંબિયપુરિસે સદાવેહિ, સદા-વિત્તા એવં વયાસી-ગચ્છહ ણં તુભ્મે દેવાણુપ્પિયા ! વિજયવદ્ધમાણે સ્વેઢે સિંઘાડગ-તિય-ચઉક્ક-ચચ્ચર-મહાપહ-પહેસુ મહયાર સદ્દેણં ઉ-

હી સર્વોપરિ માન્ય થી । इस राजा के शासन में चोरों को इस लिये पुष्ट किया जाता था कि वे प्रजाका धन अपहरण कर राज-भण्डार की वृद्धि करें । जो व्यक्ति राजाकी आज्ञा के अनुसार नहीं चलते, अपने कर्तव्यका पालन करते हुए नीतिमार्गका अनुसरण करते, तो राजा उनके घरों में आग लगवा देता था । पथिकों को सदा तस्करों द्वारा किये गये अनेक प्रहारों के साथ २ धनका अपहरण सहन करना पड़ता था । जो कोई विरोध करता तो राजाकी तरफ से वह दण्डित किया जाता-दुःखित किया जाता था । सदा-चारियों को सदाचार से च्युत और धर्मात्माओं को धर्म से पराङ्मुख करवाने में या करने में ही राजा को आनंद आता था । तर्जना, भर्त्सना और ताडनाजन्य दुःखों को सदा प्रत्येक प्रजाजन को भोगाना और निर्धन बनाकर उन्हें रखना बस यही राजाकी नीति और रीति थी । यह था इस राजा के मनमाने शासन का नमूना ।

કોઈ પ્રકારે અપીલ થઈ શકતી નહિ રાજાની આજ્ઞાજ સર્વોપરિ માન્ય રાખવી પડતી હતી આ રાજાના રાજ્યમાં ચોર લોકોને એટલા માટે પુષ્ટ રાખવામાં આવતા હતા કે તે ચોર લોકો પ્રજાના ધનને હરણ કરી રાજાના ભંડારમાં વધારો કરે જે માણસ-રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે નહિ ચાલીને-પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરતા થકા નીતિમાર્ગથી ચાલતાં તો રાજા તે માણસના ઘરમાં આગ લગાડી દેતો હતો. મુસાફરોને હુમલામાં ચોરો દ્વારા થયેલા પ્રહારો સાથે ધનનું અપહરણ પણ સહન કરવું પડતું હતું. જે કોઈ વિરોધ કરતો તો તેને રાજા તરફથી દંડ કરવામાં આવતો હતો. તથા તેને દુઃખી કરવામાં આવતો હતો સદાચારીઓને સદાચારથી બ્રહ્મ અને ધર્માત્માઓને ધર્મથી વિમુખ કરવામાં રાજાને આનંદ આવતો હતો. તર્જના (તિરસ્કાર), ભર્ત્સના (અપમાનજનક વચન) અને તાડના (મારવું)-જન્ય દુઃખો હુમલાં દરેક પ્રજાજનને ભોગવવાં અને પ્રજાને નિર્ધન બનાવી રાખવી એજ તે રાજાની નીતિ અને રીતિ હતી. આ હતો તે રાજાના મનમાન્યા કારભારનો નમુનો.

गघोसेमाणा२ एवं वदह—एवं खलु देवाणुप्पिया ! एक्काइरट्टुकूडस्स
सरीरगंसि सोलस रोगायंका पाउब्भूया, तं जहा—सासे १,
कासे २, जरे ३, जाव कोढे १६, तं जो णं इच्छइ देवाणु-
प्पिया ! विज्जो वा विज्जपुत्तो वा जाणओ वा जाणयपुत्तो वा,
तेइच्छिओ वा तेइच्छियपुत्तो वा, एक्काइरट्टुकूडस्स एएसिं
सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए, तस्स

राजा, ईश्वर, तलवर माडंरिक आदि जनों साथ बैठ कर
कार्यों, कारणों, मंत्र (सलाह) और गुप्त बातों आदि के विषय में
विचारविमर्श करते समय सुनी हुई बात के लिये वह कहता कि,
यह बात मैंने नहीं सुनी है। तथा जिस बात का कोई भी विषय
नहीं होता उसे यह अपनी मानसिक कल्पना से खड़ी कर देता
और लोगों को दुःखित किया करता। इसी प्रकार देखी गई, कही
गई, ग्रहण की गई और जानी गई को अदेखी, नहीं कही गई,
नहीं ग्रहण की गई और नहीं जानी गई कहता और विपरीत को
अविपरीत कहता था। इस प्रकार की मायाचारी-परिणति से ही
यह अपने शासन को चलाता था। इस अशुभतम परिणतिमें मग्न
यह राजा, संक्लिष्टयोग और कषायों से, उत्कृष्ट स्थिति को लिये
हुए दुःखदायी प्रकृष्ट ज्ञानावरणीय आदि पाप कर्मों का उपार्जन
करता रहता था ॥ सू० १५ ॥

राजा ईश्वर, तलवर, माडंरिक आदि तमाम भाणुसेनी साथे जेसीने,
कार्यो, कारणो, मंत्रो अने गुप्त बातो आदि माटे विचार-विमर्श करती वभते
सांलणेदी बातने माटे कहेतो के आ बात में सांलणी नथी. तथा जे बातने केछ
पतो पणु न होय तेने ते पोतानी मानसिक कल्पनाथी उली करी हेतो अने दोडोने
दुःभी कर्या करतो आ प्रमाणे जेयेदी, कहेदी, ग्रहण करेदी अने ज्ञणेदीने नहि
जेयेदी, नहि कहेदी, नहि ग्रहण करेदी अने नहि ज्ञणेदी कहेतो, अने विपरीतने
अविपरीत कहेतो हेतो. आ प्रकारनी मायाचारी-परिणतिथीज ते पोतानुं राजकाज
चलावतो हेतो. आ अशुभतम-परिणतिमां मग्न आ राजाजे, संक्लिष्ट योग
अने कषायोथी, उत्कृष्ट-स्थितियुक्त दुःखदायी प्रकृष्टज्ञानावरणीय आदि पाप कर्मेनि
उपार्जन करतो रहेतो हेतो. (सू० १५)

णं एकाई रडूकूडे विपुलं अत्थसंपयं णं दलयइ । दोचंपि
तच्चंपि उग्घोसेह, उग्घोसित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए
णं ते कोडुंविपुलसि जाव पच्चप्पिणंति ॥ सू० १६ ॥

टीका

‘तए णं तस्स’ इत्यादि । ‘तए णं तस्स’ ततः खलु तस्य ‘एका-
इयस्स’ एकादिकस्य=एकादिनामकस्य ‘रडूकूडस्स’ राष्ट्रकूटस्य ‘अण्णया कयाई’
अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये ‘सरीरगंसि’ शरीरे ‘जमगसमगमेव’
युगपदेव=एकस्मिन्नेव समये. घोरप्राणातिपातादिकर्मफलोदयवशात् षोडश रोगा-
तङ्का उत्पन्ना इत्याह-‘सोलस’ इत्यादि । ‘सोलस रोगातंका पाउब्भूया’
षोडश रोगातङ्काः-रोगाश्चातङ्काथेति द्वन्द्वः, तत्र रोगाः=दाहज्वरादयः,
आतङ्काः=शूलदयः, यद्वा-रोगाश्च ते आतङ्का रोगातङ्काः-रोगाः=व्याधयस्त
एव आतङ्काः=तीव्रकष्टकारिणः, प्रादुर्भूताः=समुत्पन्नाः । ‘तं जहा’ तद्वया-

‘तए णं तस्स’ इत्यादि ।

‘तए णं’ कुछ कालके पश्चात् ‘तस्स एकाइयस्स रडूकूडस्स’ उस
एकादि नामक राष्ट्रकूटके ‘सरीरगंसि’ शरीर में ‘अण्णया कयाई’
कोई एक समय ‘जमगसमगमेव’ एक ही साथ ‘सोलस रोगातंका’
सोलह रोग और आतङ्क-दाहज्वर आदि रोग और शूल वगैरह
आतंक, अथवा तीव्र कष्टकारक होने से रोगरूप आतंक ‘पाउब्भूया’
उत्पन्न हुए, ‘तं जहा’ वे ये हैं-‘सासे १, कासे २, जरे ३, दाहे ४,
कुच्छिमूले ५, भगंदरे ६, अरिसा ७, अजीरए ८, दिट्ठि ९-मुद्धमूले १०,
अरोयए ११, अच्छिवेयणा १२, कणवेयणा १३, कंहु १४, उदरे १५.

“ तए णं तस्स ” इत्यादि.

‘तए णं’ केटकेक डाण वीत्या यधी ‘तस्स एकाइयस्स रडूकूडस्स’
ते ऐकदि नामक राष्ट्रकूटका ‘सरीरगंसि’ शरीरमां ‘अण्णया कयाई’ केअं ऐक
समये ‘जमगसमगमेव’ ऐकीनाथे ‘सोलस रोगातंका’ सोल रोग अने आतंक-
दाहज्वर आदि रोग अने शूल वगैरे आतंक, अथवा तीव्र कष्टकरक होवाथी
रोगरूप आतंक, ‘पाउब्भूया’ उत्पन्न थया, ‘तंजहा’ ते ऐवी नीते के :-
१-सासे, २-कासे, ३-जरे, ४-दाहे, ५-कुच्छिमूले, ६-भगंदरे, ७-अरिसा-
८-अजीरए, ९-दिट्ठि-१०-मुद्धमूले, ११-अरोयए, १२-अच्छिवेयणा, १३-
कणवेयणा, १४-कंहु, १५-उदरे, १६-कोदे ॥ १-धातु-उद्भवधातु, २-कातु-

‘सासे’ श्वासः=उर्ध्वश्वासः १, ‘कासे’ कासः=श्लेष्मविकारः २, ‘जरे’ ज्वरस्तापः ३, ‘दाहे’ दाहः=दाहज्वरः ४, ‘कुच्छिशूले’ कुक्षिशूलः ५, ‘भगंदरे’ भगन्दरः ६, ‘अरिसा’ अर्शः=गुदाङ्गुररोगः ७, ‘अजीरण’ अजीर्णकः=आहारास्यापरिणतिः ८, ‘दिष्टिमुद्धशूले’ दृष्टिमुद्धशूलम्-दृष्टिशूलं=नेत्रशूलम् ९, सूर्यशूलम्=मस्तक-पीडा १०, ‘अरोअए’ अरोचकः=आहारादादरुचिः ११, ‘अच्छिवेयणा’ अक्षि-वेदना १२, ‘कणवेयणा’ कर्णवेदना १३, ‘कंडू’ कण्डूः=खर्जुः-‘खाज’ इति प्रसिद्धो रोगः १४, ‘उदरे’ उदरम्=उदररोगः-जलोदरम् १५, ‘कोठे’ कुष्ठः १६ ।

‘तए णं से’ ततः खलु स ‘एक्काई रठ्ठकूडे’ एकादी राष्ट्रकूटः ‘सोलसहिं रोगातंकेहिं अभिभूए समाणे’ षोडशभी रोगातङ्कैरभिभूतः सन् ‘कोडुंवियपुरिसे’ कौटुम्बिकपुरुषान्=आदेशकारिणः पुरुषान् ‘सदावेइ’ शब्दयति=आह्वयति ‘सदावित्ता’ शब्दयित्वा=आहूय, ‘एवं वयासी’ एवम् अवादीत्-‘गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया !’ गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः ! ‘विजय-

कोठे १६’ श्वास-उर्ध्वश्वास १, कास-श्लेष्मविकार २, ज्वर-ताप ३, दाह-दाहज्वर ४, कुक्षिशूल-उदरशूल ५, भगंदर ६, अर्श-बवासीर ७, अजीर्ण-अपच ८, दृष्टिशूल ९, मस्तकशूल १०, आहारादिक में अरुचि ११, नेत्रवेदना १२, कर्णवेदना १३, कंडू-खाज १४, उदर-रोग-जलोदर १५, और कुष्ठ-कोठ १६ ।

‘तए णं’ पश्चात् ‘से एक्काई रठ्ठकूडे सोलसहिं रोगातंकेहिं’ उस एकादि राजाने इन सोलह रोगों से ‘अभिभूए समाणे’ अत्यंत पीडित होकर ‘कोडुंवियपुरिसे’ अपने आज्ञाकारी पुरुषोंको ‘सदावेइ’ बुलाया, और ‘सदावित्ता’ बुलाकर, ‘एवं वयासी’ इस प्रकार कहा कि-‘गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया !’ हे देवानुप्रिय ! आप लोग जाओ,

७-ज्वर-ताप, ८-दाह-दाहज्वर, ५-कुक्षिशूल-उदरशूल, ६-भगं-दर, ७-अर्श-बवासीर, ८-अजीर्ण-अपच, ९-दृष्टिशूल, १०-मस्तकशूल, ११-अरुचि, १२-नेत्रवेदना, १३-कर्णवेदना, १४-कंडू-खाज, १५-उदररोग-जलोदर, अने १६-कुष्ठ-कोठ.

‘तए णं’ यही ‘से एक्काई रठ्ठकूडे सोलसहिं रोगातंकेहिं’ ते एकादि राजाने ते सोलह रोगोंसे ‘अभिभूए समाणे’ अत्यंत पीडित थेतां ‘कोडुंवियपुरिसे’ पोताना आज्ञाकारी पुरुषोंने ‘सदावेइ’ बोलाव्या, अने ‘सदावित्ता’ बोलावीने ‘एवं वयासी’ आ प्रभाषे कथुं-के ‘गच्छह णं तुब्भे

વદ્ધમાણે છેડે' વિજયવર્ધમાને છેડે 'સિંઘાડગ-તિય-ચઠ્ઠક-ચચર-મહાપદ-પદેસુ' શૃંગાટક-ત્રિક-ચતુષ્ક-ચત્વર-મહાપથ-પથેષુ-શૃંગાટકં=ત્રિકોણમાર્ગઃ, ત્રિકં=ત્રિપથમ્-યત્ર ત્રયો માર્ગા મિલિતાઃ સન્તિ. તત્ સ્થાનમ્, ચતુષ્કં=ચતુષ્પથં-યત્ર ચત્વારો માર્ગા મિલિતાસ્તત્ સ્થાનમ્, ચત્વરમ્=અનેકમાર્ગસંગમસ્થાનમ્. મહાપથઃ=રાજ-માર્ગઃ, પન્થાઃ=માર્ગઃ, ઇષાં દ્વન્દ્વઃ, તેષુ શૃંગાટકાદિષુ જનસમૂહસ્થાનેષુ 'મહ્યાર' મહ્યાર 'સદેણં' શબ્દેન=નાદેન 'ઉગ્યોસેમાણાર' ઉદ્ઘોષયન્તઃ૨ 'એવં વદહ' એવં વદત- 'એવં સ્વલુ દેવાણુપિયા !' એવં સ્વલુ હે દેવાણુપિયાઃ ! 'એકાઙ્ગરઠ્ઠકૂડસ્સ સરીરગંસિ' એકાદિરાષ્ટ્રકૂટસ્ય શરીરે 'સોલસ' ષોડશ 'રોગા-યંકા' રોગાતંકાઃ 'પાઠબ્ભૂયા' પ્રાદુર્ભૂતાઃ, 'તં જહા' તદ્ યથા- 'સાસે ૧ કાસે ૨ જરે ૩ જાવ કોઢે ૧૬' શ્વાસઃ ૧, કાસઃ ૨, જ્વરઃ ૩, યાવત્કુષ્ઠઃ ૧૬, 'તં' તત્=તસ્માત્ 'જો ણં ઇચ્છહિ દેવાણુપિયા !' યઃ સ્વલુ ઇચ્છતિ હે દેવાણુ-પિયાઃ ! 'વિજ્જો વા' વૈદ્યો વા, 'વિજ્જપુત્તો વા' વૈદ્યપુત્રો વા, 'જાણઓ વા'

और 'विजयवद्धमाणे खेडे सिंघाडग-तिय-चठ्ठक-चचर-महापद-पदेसु' विजय-वर्द्धमान खेड के शृंगाटक-तीन कोने वाले मार्गमें, त्रिक-त्रिपथ-तीन मार्ग जहां मिलते हैं वहां, चतुष्क-चतुष्पथ-चार रास्ते जहां मिलते हैं वहां, चत्वर-बहुत रास्ते जहां मिलते हैं वहां, महापथ-राजमार्ग में और पथ-सामान्य मार्ग में 'मह्यार' जोर २ की 'सदेणं' आवाज से 'उग्योसेमाणा २ एवं वदह' बार बार घोषणा कर यह कहो कि, 'एवं स्वलु देवाणुपिया !' हे देवाणुप्रियो ! 'एककाङ्गरठ्ठकूडस्स सरीरगंसि सोलस रोगातंका पाठबभूया' एकादि राष्ट्रकूट राजाके शरीर में सास, कास-आदि सोलह रोग एक साथ उत्पन्न हुए हैं, 'तं' सो 'जो णं' जो कोई व्यक्ति चाहे वह 'विज्जो वा विज्जपुत्तो वा जाणओ वा जाणय-

देवाणुपिया !' हे देवाणुप्रिय ! तमे नम्यो, अने 'विजयवद्धमाणे खेडे सिंघाडग-तिय-चठ्ठक-चचर-महापद-पदेसु' विजयवर्द्धमान ખેડના શૃંગાટક-ત્રણ ખુણા વાળા માર્ગમાં, ત્રિક-ત્રિપથ-ત્રણ માર્ગ ન્યાં મળે છે ત્યાં, ચતુષ્ક-ચતુષ્પથ-ચાર રસ્તા ન્યાં મળે છે ત્યાં, ચત્વર-ઘણ રસ્તા ન્યાં મળતા હોય ત્યાં, મહાપથ-રાજમાર્ગમાં. અને પથ-સામાન્ય માર્ગમાં 'મહ્યાર' બેર-બેર 'સદેણં' અવાજથી 'ઉગ્યોસે-માણાર' એવં વદહ' વારંવાર ઘોષણા કરી એમ કહે છે- 'એવં સ્વલુ દેવાણુપિયા !' હે દેવાણુપ્રિયો ! 'એકકાઙ્ગરઠ્ઠકૂડસ્સ સરીરગંસિ સોલસ રોગાતંકા પાઠબ્ભૂયા' એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાના શરીરમાં શ્વાસ, કાસ આદિ સોળ રોગ એકસાથે ઉત્પન્ન થયા છે, 'તં' તે 'જો ણં' ને કોઈ માણસ ગમે તે 'વિજ્જો વા વિજ્જપુત્તો

ज्ञायको वा, 'जाणयपुत्तो वा' ज्ञायकपुत्रो वा, 'तेइच्छिओ वा' चैकित्सिको वा, 'तेइच्छियपुत्तो वा' चैकित्सिकपुत्रो वा, 'एक्काइरठ्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं' एकादिराष्ट्रकूटस्य एषां षोडशानां रोगातङ्कानां मध्ये एकमपि रोगातङ्कम्, 'उवसामित्तए' उपशमयितुं=चिकित्सयितुं, 'यः खलु इच्छति-' इत्यत्र 'इच्छती-'त्यस्य धातूनामनेकार्थत्वात्-शक्नोतीत्यर्थः, 'तस्स णं एक्काई रठ्ठकूडे विउलं' तस्य खलु एकादिराष्ट्रकूटो विपुलाम् 'अत्थसंपयं णं' अर्थसंपदं खलु 'दलयइ' ददाति=दास्यति । भो देवानुप्रियाः ! एवमिदं वाक्यं 'दोच्चंपि तच्चपि उग्घोसेह' द्वितीयवारमपि तृतीयवारमपि उद्घोषयत, उद्घोष्य 'एयमाणत्तियं' एताम्=उक्तरूपाम्, आज्ञप्तिकाम्=आज्ञावचनं

पुत्तो वा तेगिच्छिओ वा तेगिच्छियपुत्तो वा ' वैद्य हो या वैद्यका पुत्र हो, ज्ञायक-(रोगोंका ज्ञाता) हो या ज्ञायकका पुत्र हो, इलाज करने वाला हो या इलाज करने वाले का पुत्र हो, कोई भी क्यों न हो 'एक्काइरठ्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए इच्छइ' एकादि राष्ट्रकूट के इन १६ प्रकार के रोगों में से किसी एक रोग को भी दूर कर सकता हो तो 'तस्स णं एक्काई रठ्ठकूडे विउलं अत्थसंपयं णं दलयइ' उसके लिये निश्चय से यह एकादि राष्ट्रकूट बहुत अधिक अर्थसंपत्ति प्रदान करेगा । 'दोच्चंपि तच्चपि उग्घोसेह' इस प्रकार की घोषणा एक बार, दो बार और तीन बार तक करो, 'उग्घोसित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' और घोषणा करके पीछे मुझे खबर दो कि-'हमने इस घोषणा को कर दी है ।'-इस

वा जाणओ वा जाणयपुत्तो वा तेइच्छिओ वा तेइच्छियपुत्तो वा' वैद्य होय के वैद्यने। पुत्र होय, रोगना ज्ञायुकार होय के ज्ञायुकारने। पुत्र होय, इलाज करवा-वाणो होय अथवा इलाज करनारने। पुत्र होय, कोई पणु केम न होय 'एक्काइरठ्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगातंकाणं एगमवि रोगातंकं उवसामित्तए इच्छइ' ओकादि राष्ट्रकूटना ओ सोण प्रकारना रोगोभांथी केअ पणु ओके रोगने पणु दूर करवानी इच्छा राखता होय अर्थात् दूर करी शक्ता होय तो 'तस्स णं एक्काई रठ्ठकूडे विउलं अत्थसंपयं णं दलयइ' तेने भाटे निश्चयथी ते ओकादि राष्ट्रकूट राजनी धणीज्ज अर्थ-संपत्ति प्रदान करशे, 'दोच्चंपि तच्चंपि उग्घोसेह' आ प्रकारनी घोषणा ओके वार, ओ वार अने त्रणु वार सुधी करो, 'उग्घोसित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' पछी भने जणवर आपो के-अमे ओ

‘પચ્ચપ્પિણ્ણહ’ પ્રત્યર્પયત—મદુક્તાનુસારં કાર્યં સંપાદ્ય માં કથયતેત્યર્થઃ । ‘તણ્ણં તે કોઢુંવિયપુરિસા જાવ’ તતઃ સ્વલ્પં તે કૌટુંબિકપુરુષા યાવત્ શૃંગાટકાદિષુ ઘોષણાં કૃત્વા, ‘પચ્ચપ્પિણ્ણંતિ’ પ્રત્યર્પયન્તિ=‘સ્વામિન્ ! ભવદાજ્ઞાનુસારેણાસ્માભિઃ શૃંગાટકાદિષૂદ્ધોષિતમિતિ નિવેદયન્તીત્યર્થઃ ॥ સૂ૦ ૧૬ ॥

પ્રકાર રાજાકી આજ્ઞા પાકર ‘તે કોઢુંવિયપુરિસા જાવ પચ્ચપ્પિણ્ણંતિ’ ડન કૌટુંબિક પુરુષોં ને વિજયવર્દ્ધમાન નગર મેં જાકર શૃંગાટક, ત્રિપથ ઓર ચતુષ્પથ આદિ માર્ગોં મેં રાજા કી પૂર્વોક્ત ઘોષણા વાર ૨ ઉદ્ઘોષિત કર, પીછે લોટ કર “ઘોષણા કર દી હૈ” ઇસ પ્રકાર રાજા કો સ્વર દી ।

ભાવાર્થ—જલ્પ ઉસ રાજા કી અધાર્મિક પ્રવૃત્તિ સે ઓર અનીતિ માર્ગ કે આસેવન સે સંચિત અશુભ કર્મોં કા વિપાક હુઆ તલ્પ ઉસ રાજા કે શરીર મેં કુછ કાલ કે બાદ હી ઇક હી સાથ શ્વાસ, કાસ, જ્વર સે લેકર કુછ તક ભયંકર ૧૬ રોગ ફૂટ નિકલે । જો ઉસ બાત કો પ્રમાણિત કરતે થે કિ, સંસાર મેં રહકર અધાર્મિક પ્રવૃત્તિ હી ચાલૂ રલ્લના મનુષ્ય કે લિયે હિતકર માર્ગ નહીં હૈ । રાજા ઇન રોગોં સે અત્યંત ત્રસ્ત થા । ઉસને અપને આદેશકારી જનોં કો બુલાકર કહા કિ—‘હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ જાઓ ઓર નગરમેં પ્રત્યેક માર્ગ પર ઇસ બાત કી જોરદાર શબ્દોં મેં વાર ૨ ઘોષણા કરો કિ—‘ઇકાદિ રાજા કે શરીર મેં શ્વાસકાસાદિક રોગોં ને

ઘોષણા કરી દીધી છે’—આ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞા પામીને ‘તે કોઢુંવિયપુરિસા જાવ પચ્ચપ્પિણ્ણંતિ’ તે કૌટુંબિક પુરુષોએ વિજયવર્દ્ધમાન નગરમાં જઈને શૃંગાટક, ત્રિપથ અને ચતુષ્પથ આદિ માર્ગોમાં રાજાએ કહેલી પૂર્વોક્ત ઘોષણા વારવાર કરી, પછી આવીને ‘ઘોષણા કરી દીધી છે’ આ પ્રમાણે રાજાને ખબર આપ્યા.

ભાવાર્થ—ન્યારે તે રાજાની અધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને અનીતિમાર્ગના સેવનથી સંચય કરેલા અશુભ કર્મોના વિપાક (પરિપાક) થયો, ત્યારે તે રાજાના શરીરમાં કેટલાક સમય પછી એકજ સાથે શ્વાસ, કાસ, જ્વરથી આરંભીને કોઈ સુધીના ભયંકર સોળ રોગો કૂટી નીકળ્યા, જે એ વાતની સાક્ષી પૂરતા હતા કે:—સંસારમાં રહીને અધર્મમય પ્રવૃત્તિ ચાલૂ રાખવી તે માણસ માટે હિતકર માર્ગ નથી. રાજા આ રોગોથી અત્યંત ત્રાસ પામતો હતો તેણે પોતાના આજ્ઞાકારી માણસોને બોલાવીને કહ્યું કે—હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જાઓ, અને નગરમાં પ્રત્યેક માર્ગ પર આ વાતની અહુજ જોર-શોર શબ્દોથી વારંવાર ઘોષણા કરો કે:—‘એકાદિ રાજાના શરીરમાં

॥ मूलम् ॥

तए णं विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घोसणं
सोच्चा निसम्म बहवे विज्जा य ६ सत्थकोसहत्थगया सण-
हिंतो २ गिहेहिंतो पडिनिक्खमंति, पडिनिक्खमिन्ता विजयवद्ध-
माणस्स खेडस्स मज्झमज्झेणं जेणेव एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे
तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता एक्काइसरीरयं परामुसंति, तेसिं
रोगाणं नियाणं पुच्छंति । एक्काइरट्ठकूडस्स बहूहिं अब्भंगेहि
य उव्वट्ठणाहि य सिणेहपाणेहि य वमणेहि य विरेयणेहि य
सिंचणेहि य अवदहणेहि य अणुवासणाहि य बत्थिकम्मेहि
य निरूहेहि य सिरावेहेहि य तच्छणेहि य पच्छणेहि य
सिरबत्थीहि य तप्पणेहि य पुडपागेहि य छल्लीहि य वल्लीहि

भयंकर रूप से अपना घर बना लिया है, सो जो भी कोई वैद्य,
ज्ञायक, चिकित्सक या उनके पुत्र, कि जो इन रोगों की चिकित्सा
करने में सिद्धहस्त हों वे आकर राजाकी चिकित्सा करें, राजा उन
के लिये अधिक से अधिक अर्थसंपत्ति का प्रदान करेगा' । राजा
की यह आज्ञा पाकर उन व्यक्तियों ने (सेवकों ने) विजयवर्द्धमान
नगर में जाकर प्रत्येक मार्ग पर खडे होकर बार बार राजा की
आज्ञाकी जोर से घोषणा की, और पीछे आकर "आप की पूर्ण
आज्ञा सुना दी गई है"-इस प्रकार की राजा को खबर दी ॥ सू० १६ ॥

श्वास कास-आदि रोगोंसे लयकर इपथी पोतानु घर गनावी दीधु छे, तो जे
कोई पणु वैद्य, ज्ञायक, चिकित्सक, अथवा तेना पुत्र जे रोगोनी चिकित्सा करवाभां
सिद्धहस्त होय ते आवीने राजनी चिकित्सा करसे तो राज तेने वधादेभां वधादे
धन-संपत्ति आपसे'. राजनी आ प्रभाणेनी आज्ञा पासीने ते सेवकोंसे विजय-
वर्द्धमान नगरभां जेठ प्रत्येक रस्ता पर उला रहीने वारंवार राजनी आज्ञानी
जेर-शोरथी घोषणा करी, पछी आवीने 'आपनी पूर्ण आज्ञा समजावी दीधी छे'
आ प्रभाणे राजने जणर आभ्या. (सू १६)

य मूलेहि य कंदेहि य पुप्फेहि य पत्तेहि य फलेहि य
बीएहि य सिलियाहि य गुलियाहि य ओसहेहि य भेस-
ज्जेहि य इच्छंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगा-
यंकं उवसामित्तए, णो चेव णं संचाएंति उवसामित्तए ।

तए णं ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य० जाहे नो
संचाएंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमाव रोगायंकं
उवसामित्तए, ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसिं पाउ-
ब्भूया, तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० १७ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घो-
सणं सोच्चा निसम्म बहवे’ ततः खलु विजयवर्द्धमाने खेटे इमामेतद्रूपामुद्धोषणां
श्रुत्वा निश्चय्य बहवो ‘विज्जा य ६’ वैद्याश्च वैद्यपुत्राश्च, ज्ञायकाश्च ज्ञायकपुत्राश्च,
चैकित्सिकाश्च चैकित्सिकपुत्राश्च, ‘सत्थकोसहत्थगया’ शस्त्रकोशहस्तगताः—शस्त्र-
कोशो=नखच्छेदनादिभाजनं हस्ते गतोऽवस्थितो येषां ते तथा, ‘सएहिंतो २’

‘तए णं’ इत्यादि ।

‘तए णं’ घोषणा किये जाने के बाद, ‘विजयवद्धमाणे खेडे
इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा’ विजयवर्द्धमान खेट में राजा की पूर्वोक्त
घोषणा को सुनकर, और ‘निसम्म’ हृदय में उसका निश्चय कर, ‘बहवे
विज्जा य ६’ अनेक वैद्य और वैद्यों के पुत्र, ज्ञायक और उनके पुत्र,
चिकित्सक और उनके पुत्र ये सब ‘सत्थकोसहत्थगया’ छुरा, नहरणी आदि
शस्त्रों की पेटी को हाथ में ले लेकर ‘सएहिंतो २ गिहेहिंतो’ अपने २ घरों

‘तए णं’ इत्यादि

‘तए णं’ जाडेरत कथा जाड, ‘विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं
उग्घोसणं सोच्चा’ विजयवर्द्धमान जेडभा राजनी पूर्वोक्त जाडेरतने सांभणीने,
अने ‘निसम्म’ हृदयभां तेना निश्चय करीने ‘बहवे विज्जा य ६’ अनेक वैद्य
अने वैद्योना पुत्रो, जाणुकार अने तेना पुत्रो, चिकित्सक अने तेना पुत्रो, ओ तभाभ
‘सत्थकोसहत्थगया’ छरी, नहरणी, आदि शस्त्रोनी पेटीने हाथभां लधने

स्वकेभ्यः स्वकेभ्यः, 'गिहेहितो' गृहेभ्यः 'पिडिनिक्रमन्ति' प्रतिनिष्क्रामन्ति= निर्गच्छन्ति, 'पडिनिक्रमन्ति' प्रतिनिष्क्रम्य, 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स मज्झं-मज्झेणं' विजयवर्धमानस्य खेटस्य मध्यमध्येन 'जेणेव' यत्रैव 'एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे' एकादिनामकस्य राष्ट्रकूटस्य गृहं 'तेणेव उवागच्छन्ति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'एक्काइसरीरयं' एकादिशरीरकम्=एकादिनामकरय राष्ट्रकूटस्य शरीरं 'परामुसन्ति' परामृशन्ति=स्पृशन्ति । 'तेसिं रोगाणं' तेषां रोगाणां 'नियाणं'=निदानम् उत्पत्तिकारणं 'पुच्छन्ति' पृच्छन्ति । 'एक्काइरट्ठ-कूडस्स' एकादिराष्ट्रकूटस्य 'बहूहिं' बहुभिः=बहुविधैः 'अब्भंगेहि य' अभ्यङ्गैश्च= तैलमर्दनैश्च 'उव्वट्ठणाहि य' उद्धर्तनैश्च=मलापकर्षकद्रव्यसंयोगविशेषेण शरीरो-पमर्दनैश्च, 'सिणेहपाणेहि य' स्नेहपानैश्च=औषधपरिपक्वघृतादिपानैश्च, 'वमणेहि

से 'पडिनिक्रमन्ति' निकले, और 'पडिनिक्रमन्ति' निकल कर 'विजय-वद्धमाणस्स खेडस्स' विजयवर्धमानखेट के 'मज्झंमज्झेणं' बीचों बीच होकर 'जेणेव एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे' जहां एकादि राष्ट्रकूट राजा का गृह था 'तेणेव उवागच्छन्ति' वहां पर पहुँचे, और 'उवागच्छित्ता' पहुँच कर उन्होंने 'एक्काइसरीरयं' एकादि नृपति के शरीर का 'परामुसन्ति' स्पर्श किया । पश्चात् 'तेसिं रोगाणं' उन रोगों का 'नियाणं' निदान—'उत्पत्ति का मूल कारण क्या है?' यह 'पुच्छइ' पूछा । पूछने के बाद उन्होंने 'एक्काइरट्ठकूडस्स' उस एकादि राष्ट्रकूट का 'बहूहिं अब्भंगेहि य' बहुत प्रकार के अभ्यङ्गों—तैलों की मालिश के द्वारा 'उव्वट्ठणाहि य' उद्धर्तना—मल को शरीर से बाहर निकालने वाली ओषधियाँ के संयोगविशेष से शारीरिक मालिश

'सएहितो २ गिहेहितो' पोतपोताना धराथी 'पडिनिक्रमन्ति' नीकल्या, अने 'पडिनिक्रमन्ति' निकलीने 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' विजयवर्द्धमान खेडनां 'मज्झंमज्झेणं' वर्योवर्य थधने 'जेणेव एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे' जयां अेकादि राष्ट्रकूट राजानु निवास्थान डतुं 'तेणेव उवागच्छन्ति' त्यां आव्या, अने 'उवागच्छित्ता' आवीने 'एक्काइसरीरयं' तेमणे अेकादि राजाना शरीरने 'परामुसन्ति' स्पर्श कर्ये. पछी 'तेसिं रोगाणं' ते रोगानु 'नियाणं' निदान—उत्पत्तिनु मूल कारण शुं छे ? अे 'पुच्छन्ति' पूछयुं, पूछया पछी तेमणे 'एक्काइरट्ठकूडस्स' ते अेकादि राष्ट्रकूटना 'बहूहिं अब्भंगेहि य' धयांज प्रकारनां अभ्यङ्गो—तेलेना मालिश द्वारा, 'उव्वट्ठणाहि य' पीठीअो—भोजने शरीरमांथी णडार काढनारी ओषधिअेनां संयोगविशेषथी शारीरिक मालिश द्वारा, 'सिणेहपाणेहि

य' वमनैश्च, 'विरेयणेहि य' विरेचनैश्च, 'सिंचणेहि य' सेचनैश्च=उष्णजलाभि-
षेकैश्च, 'अवदहणेहि य' अवदहनैः=दम्भनैः-तप्तलोहकोशादिना शरीरावयवविशेषे
दाहकरणैः 'डांभ' इति भाषाप्रसिद्धैश्च, 'अणुवासणाहि य' अनुवासनैः=विरेचन-
विशेषैः-यन्त्रद्वाराऽपानमार्गेणोदरे तैलादिप्रवेशनरूपैः-'इनीमा' इति प्रसिद्धैश्च,
'वत्थिकम्मेहि य' वस्तिकर्मभिश्च=मलनिर्गमार्थं गुदे वर्च्यादिप्रक्षेपैश्चेत्यर्थः, 'निरु-
हेहि य' निरुहैश्च-द्रव्यपक्वतैलरूपविरेचनविशेषैश्च, 'सिरावेहेहि य'
शिरावेधैश्च-विकृतरुधिरनिःसारणार्थं नाडीवेधैश्चेत्यर्थः, 'तच्छणेहि य' तक्षणैश्च-
क्षुरादिना त्वक्छेदनैश्च, 'पच्छणेहि य' प्रतक्षणैश्च=क्षुरादिना हस्तलाघवेन

के द्वारा 'सिणेहपाणेहि य' ओषधि डाल कर पकाये गये घृतादिक
के पिलाने द्वारा 'वमणेहि य' उल्टी-कय करवाने के द्वारा 'विरेयणेहि य'
विरेचनें द्वारा 'सिंचणेहि य' गरम-गरम जल से अभिसेचन
द्वारा, 'अवदहणेहि य' अग्नि में लाल किये हुए लोहे के
तड्डुवे आदि से डांभ देने द्वारा, 'अणुवासणाहि य' यन्त्र से
गुदा द्वारा पेट में तैल आदि के प्रवेश, अर्थात् इनीमा के
प्रयोग द्वारा, 'वत्थिकम्मेहि य' वस्तिकर्म-संचित दूषित मलको
निकालने के लिये गुदा में ओषधिनिर्मित बत्ती आदिके प्रक्षेप द्वारा,
'निरुहेहि य' निरुह-ओषधियां डालकर पकाये गये तैल रूप
विरेचनविशेष द्वारा, 'सिरावेहेहि य' शिरावेध-विकृत रस-रुधिर
को निकालने के लिये नाडी के वेध-काटने द्वारा, 'तच्छणेहि य'
तक्षण-क्षुरा आदि से चमडी को छेदने द्वारा, 'पच्छणेहि य'
प्रतक्षण-अपने सधे हुए हाथों से सफाईपूर्वक बढी हुई चमडी को

य' ओषधि भेजवीने पकावेला घृतादिकना पान द्वारा, 'वमणेहि य' उलटी कराववा
द्वारा, 'विरेयणेहि य' विरेचने-जुलाणे द्वारा, 'सिंचणेहि य' गरम-गरम पाणीना
अभिसेचन द्वारा, 'अवदहणेहि य' अग्निमां तपावेली दोहानी तराक आदिथी
डाल देवा द्वारा, 'अणुवासणाहि य' यन्त्रथी गुदा द्वारा पेटमा तेल आदिने प्रवेश
कराववा द्वारा अर्थात् इनीमा द्वारा, 'वत्थिकम्मेहि य' वस्तिकर्मथी-संचित
दूषित मलने काटवा भाटे गुदामां ओषधिनी जनावेली वाट आदि नाभीने ते द्वारा,
'निरुहेहि य' निरुह-ओषधो नाभीने पकावेला तेलइय ओक प्रकारना विदेयन द्वारा
'सिरावेहेहि य' शिरावेध-विकृत रस-रुधिरने काटवा भाटे नाडीना वेध-कापवा द्वारा,
'तच्छणेहि य' तक्षण-क्षुरा वडे चामडीना छेदन द्वारा, 'पच्छणेहि य' प्रतक्षण-
पेटाना साधेला हाथोवडे अतुरतापूर्वक वधेली चामडीने क्षुरी आदिथी छेलावा द्वारा,-

त्वचः प्रतनूकरणैश्चेत्यर्थः, 'सिरबत्थीहि य' शिरोवस्तिभिश्च=शिरसि चर्मकोशं दत्त्वा तत्र संस्कृततैलादिपूरणैश्चेत्यर्थः, 'तप्पणेहि य' तर्पणैश्च-स्निग्धद्रव्येण शरीरसंवाहनैश्च 'पुडपागेहि य' पुटपाकैश्च=पाकविशेषनिष्पन्नौषधविशेषैश्च, 'छल्लीहि य' छल्लीभिश्च=निम्बादित्वग्निभिश्च, 'वल्लीहि य' वल्लीभिश्च=गुडूच्या-दिलताभिश्च, 'मूलेहि य कंदेहि य पुप्फेहि य पत्तेहि य फलेहि य बीजेहि य' मूलैश्च, कन्दैश्च, पुष्पैश्च, पत्रैश्च, फलैश्च, बीजैश्च, 'सिलियाहि य' शिलिकाभिश्च, शिलिका=किराततित्तः 'चिरायता' इति प्रसिद्ध औषधिविशेषः, 'गुल्याहि य' गुलिकाभिश्च 'ओसहेहि य' औषधैश्च 'भेसज्जेहि य' भैषज्यैश्च-अनेकौषधिमिश्रितरूपैः, 'इच्छन्ति' इच्छन्ति 'तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं

क्षुरा आदि से छीलने आदि द्वारा, 'सिरबत्थीहि य' शिरोवस्ति-सिर में चर्मका कोस बांधकर दबासे निर्मित तैल के भरने द्वारा, 'तप्पणेहि य' तर्पण-स्निग्धद्रव्यसे शारीरिक मालिश द्वारा 'पुडपागेहि य' पुटपाक-पाकविशेष से तैयार की गई औषधियों द्वारा, 'छल्लीहि य' नीम वगैरह की भीतरकी छाल द्वारा, 'वल्लीहि य' गुडूची आदि लताओं द्वारा, 'मूलेहि य, कंदेहि य, पुप्फेहि य, पत्तेहि य, फलेहि य, बीएहि य, सिलियाहि य, गुल्याहि य, ओसहेहि य, भेसज्जेहि य' मूल, कन्द, पुष्प, पत्र, फल, बीज, शिलिका-चिरायता, गुलिका, औषध और भैषज्यरूप अनेक औषधियों से मिश्रित दबा-विशेष द्वारा

'सिरबत्थीहि य' शिरोवस्ति-शिरसां चामडानो डोश नाभी दवाथी जनावेलुं तेलना भरवा द्वारा, 'तप्पणेहि य' तर्पण-स्निग्ध द्रव्यथी शारीरिक मालिश द्वारा, 'पुडपागेहि य' पुटपाक-पाकविशेषथी तैयार कइली औषधियो द्वारा, 'छल्लीहि य' छलींजडा वगेरेनी अंतरछाल द्वारा, 'वल्लीहि य' गणो आदि लताओ द्वारा, 'मूलेहि य, कंदेहि य, पुप्फेहि य, पत्तेहि य, फलेहि य, बीएहि य, सिलियाहि य, गुल्याहि य, ओसहेहि य, भेसज्जेहि य' मूल, कन्द, कुल, पत्र, इण, बीज, इनीआतुं, शुबिका, औषध अने लेषण्य आदि अनेक औषधियोथी मिश्रित दवाविशेष द्वारा

उवसामित्तए' तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, किन्तु 'णो चेव णं' नो चैव खलु 'संचाएति उवसामित्तए' शक्नुवन्त्युपशमयितुम्, एकमपि रोगातङ्कं निवारयितुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः। 'तए णं ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य०' ततः खलु ते बहवो, वैद्याश्च वैद्यपुत्राश्च०, अत्र ज्ञायकादीनामपि समुच्चयो बोध्यः, 'जाहे' यदा 'नो संचाएति' नो शक्नुवन्ति, 'तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, 'ताहे' तदा 'संता' श्रान्ताः=श्रमातुराः, 'तंता' तान्ताः=खिन्नाः, 'परितंता' परितान्ताः=सर्वथा खिन्नाः=रोगातङ्कमपनेतुमसमर्थाः सन्तः 'जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' यस्या एव दिशः प्रादुर्भूताः=आगतास्तामेव दिशं प्रतिगताः ॥ सू० १७ ॥

'इच्छन्ति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' उन पूर्वोक्त १६ रोगों को दूर करने लगे; परन्तु 'णो चेव णं संचाएति उवसामित्तए' उन १६ सोलह रोगों में से वे एक भी रोग को दूर करने के लिये समर्थ नहीं हुए। 'तए णं' इस के बाद 'ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य जाहे नो संचाएति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' जब कि वे समस्त वैद्य और उनके पुत्र आदि उन १६ रोगोंमें से एक भी रोग को उपशान्त करने के लिये समर्थ नहीं हुए 'ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसिं पाउब्भूया, तामेव दिसिं पडिगया' तब थक कर, खेदखिन्न हो और हताश हो कर जहाँ से वे आये थे वहीं पर वापिस चले गये।

'इच्छन्ति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' ते पूर्वोक्त सोलह रोगोंने दूर करवाने भड़नत करवा लाया, परन्तु 'णो चेव णं संचाएति उवसामित्तए' ते सोलह रोगोभाथी ओक पणु रोगने ते दूर करवा भाटे समर्थ थया नडि अर्थात् ओक पणु रोग भट्टाडी शक्या नडि 'तए णं' ते पछी 'ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य० जाहे नो संचाएति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' न्यारे ते तमाम वैद्य अने तेना पुत्र आदि ते सोलह रोगोभाथी ओक पणु रोगने निवारण करवा समर्थ थया नडि 'ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' त्यारे थाकीने जेदणिन थछ अने हताश णनीने न्याथी ते आव्या हता, त्या पाछा आया गया

भावार्थ—उन रोगों से अत्यंत ही पीड़ित हुए उस राजाने कि जिसे वेदना के सारे न रात को नींद थी और न दिन को चैन ही था। अपने आज्ञाकारी मनुष्यों द्वारा जब सारे नगर में अपने रोगों की चिकित्सा करने वालों के लिये धनसंपत्ति के लाभ की घोषणा करवाई तब उस घोषणा को सुन कर वहां के जितने भी वैद्य और उनके पुत्र आदि चिकित्सक थे वे सब अपने रोग का इलाज करने के साधनों से सज्जित हो कर राजा के पास आ पहुँचे। आते ही सब ने राजा के शरीर का, तापमान आदि जानने के लिये, अपने २ हाथों से स्पर्श किया, तथा 'रोग का मूल कारण क्या है!' ऐसा पूछ कर परस्पर में विचार किया। विचार-विमर्श हो चुकने पर राजा की चिकित्सा प्रारंभ हुई। चिकित्सामें अनेक प्रकार के तैल आदि के मालिशों का, उद्धर्तनों—(उबटनों—पीठियों) का, औषधि में परिपक्व किये गये घृतादिकों का, वमनकारक औषधियों का, विरेचक चूर्णों का, गर्म जल का, डाँभ देने का, बस्तिकर्म का—गुदाभाग में इनीमा-बत्ती आदि लगाने का, विशेष २ विरेचक दवाइयों का, नाडी को काटने का, छुरा आदिसे चमड़ी के छेदन करने आदिका प्रयोग किया

सावार्थ—ते रोगोथी गहुज पीडा पाभीने ते राजने वेदनाथी रात्रि अने दिवस निद्रा आवती नहि, तेमज डेछ ठेकाणु येन पडतु नहि पोतानी आज्ञामां रडेनारा माणुसो द्वारा न्यारे आणा नगरमां पोताना रोगनी चिकित्सा करवावाणा माटे 'धर्षुज धन-संपत्ति आदिने लाल भणशे' ओवी नडेरत करवी त्यारे, ते नडेरतने सालणीने त्यांना नेटला वैद्य अने तेना पुत्रो आदि चिकित्सक हुता ते सर्व, रोगना छलाज करवाना पोत-पोताना साधने लधने राजनी पासे आवी पडोव्या, आवीने तुरतज सौ वैद्योओ राजना शरीरने तापमान वगेरे नडुवा माटे पोत-पोताना हाथथी स्पर्श कर्यो, तथा रोगनु भूण करणु शुं छे ? ओ पूछीने परस्परमां विचार कर्यो. परस्पर विचारविनिमय कर्या पछी, राजनी चिकित्सा करवाने प्रारंभ कर्यो. चिकित्सा—उपचारमा अनेक प्रकारना तैलो वडे मालिश, उद्धर्तनो—ओणवाना औषधोथी परिपक्व करेला घृताफिकना मालिश, वमन (डिलटी) करवनारी दवाओ, विरेचन औषधो, गरम जल, डांभ देवा, बस्तिकर्म—गुदाभागमां ओनीमा नाथवी, विशेष-विशेष विरेचक दवाओ, नाडीनु कापवुं. छरी वडे छरी चामडी-नु छेदन-छेदन आदि उपर नडुवेला तमाभ प्रयोगो कर्या. परन्तु अतिशय प्रणज-

॥ मूलम् ॥

तए णं एक्काई रट्ठकूडे विज्जेहि य ६ पडियाइक्खिए
परियारगपरिच्चत्ते निव्विण्णोसहभेसज्जे सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए
समाणे रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए, रज्जं च
रट्ठं च आसाएमाणे पत्थेमाणे पीहेमाणे अभिलसमाणे अट्ठ-
दुहट्ठवसट्ठे अट्ठ्ठाइज्जाइं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता काल-
मासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसेणं
सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने। से णं तओ
अणंतरं उव्वट्ठित्ता इहेव मियागामे णयरे विजयखत्तियस्स
मियादेवीए कुच्चिसि पुत्तत्ताए उववन्ने ॥ सू० १८ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि। ‘तए णं एक्काई रट्ठकूडे विज्जेहि ६ य’ ततः
खलु एकादी राष्ट्रकूटः वैद्यैश्च वैद्यपुत्रैश्च, ज्ञायकैश्च ज्ञायकपुत्रैश्च, चैकित्सिकैश्च

उस राजा को इन तमाम प्रकारकी चिकित्साओं द्वारा वे लोग थोडा-
सा भी लाभ न पहुँचा सके। दवा करते२ वे लोक थक गये,
परन्तु राजाका उन रोगों में से एक भी रोग दूर नहीं हुआ। जब
उन्होंने रोगकी थोड़ीसी भी क्षीणता नहीं देखी, तब हताश
और खेदखिन्न हो कर वे सब के सबही अपने २ घर पर वापिस
लौट गये ॥ सू १७ ॥

‘तए णं एक्काई’ इत्यादि।

‘तए णं’ इसके पश्चात् जब वह ‘एक्काई रट्ठकूडे’ एकादि

तानी साथे आ अशुभ कर्मोना उदय थवाथी ते रान्ने ते तमाम प्रकारना उपचारोथी
जरा पणु लाभ थयो नहि. ज्यारे ते वैद्य आदिने रोगोनी क्षीणता जरा पणु
जेवामां नहि आवी त्यारे ते जथा ओकहम इतथ थथ, अने मनमां जेह पात्री
पोत-पोताना स्थाने पाछा आल्या गया (सू १७)

‘तए णं एक्काई’ इत्यादि

‘तए णं’ त्पार पछी ज्यारे ते ‘एक्काई रट्ठकूडे’ ओकादि राष्ट्रकूट रान्ने

चैकित्सिकपुत्रैश्च 'पडियाइक्खिए' प्रत्याख्यातः=परित्यक्तः, 'परियारगपरिच्चित्ते' परिचारकपरित्यक्तः=सेवाकारिभिरपि परित्यक्तः-असाध्यरोगदर्शनादिति भावः, 'निव्विण्णोसहभेसज्जे' निर्विण्णौषधभैषज्यः=औषधभैषज्यकरणे विरक्तः 'सोलस-रोगायंकेहिं अभिभूए समाने' षोडशरोगातङ्कैरभिभूतः सन् 'रज्जे य' राज्ये च, 'रट्ठे य' राष्ट्रे च, 'जाव' यावत् 'अंतेउरे य' अन्तःपुरे च 'मुच्छिए' मूर्च्छितः, 'रज्जं च रट्ठं च' राज्यं च राष्ट्रं च 'आसाएमाणे' आस्वादयन् 'पत्थेमाणे' प्रार्थयन्, 'पीहेमाणे' स्पृहयन्=विशेषेण वाञ्छन् 'अभिलसमाणे'

राष्ट्रकूट 'विज्जेहि य ६ पडियाइक्खिए' वैद्य, वैद्यपुत्र आदि चिकित्सकों द्वारा असाध्य जानकर छोड़ दिया गया, तथा 'परियारगपरिच्चित्ते' इसके जो परिचारक जन थे उन्होंने भी इसे छोड़ दिया तब 'निव्विण्णोसहभेसज्जे' राजाने भी स्वयं औषधि और भैषज्य के सेवन से उपेक्षावृत्ति करली। इस अवस्था में 'सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाने' इसके सोलह रोग-आतंक दिन-प्रतिदिन अधिकाधिकरूप में बढ़ते गये और वह उनसे बहुत ही अधिकरूप में पीड़ित होने लगा। फिर भी 'रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए' राज्य, राष्ट्र और अन्तःपुर आदि में अत्यंत मूर्च्छित बना हुआ यह 'रज्जं च रट्ठं च आसाएमाणे, पत्थेमाणे, पीहेमाणे, अभिलसमाणे' भोगे हुए राज्य सुखों की अभिलाषा से राज्य आदिमें गूढ़ होता हुआ रानदिन इन्हीं विचारों में मग्न रहा करता कि- 'कहीं इस अवस्था में मेरा यह राज्य मुझ से छूट न जाय?', अतः इसकी प्रार्थना

'विज्जेहि य ६ पडियाइक्खिए' वैद्य, वैद्यपुत्र आदि चिकित्सकोंसे रोग असाध्य जाणी छोड़ी दीया, तथा 'परियारगपरिच्चित्ते' तेनी से सारवार करनार परिचारक जन डता तेमणे पणु राजाने छोड़ी दीया, त्थारे 'निव्विण्णोसहभेसज्जे' राजासे पोते पणु औषध सेवन करवाभां उपेक्षावृत्ति करी दीधी. ते अवस्थाभां 'सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाने' तेना सोण रोगो दिन-प्रतिदिन वधारे-वधारे थता गया, अर्थात् अेकदम वधता गया, अने ते कारणुथी ते राजा धण्णोण पीडा पामवा लाग्यो, तो पणु 'रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए' राज्य, राष्ट्र अने अन्तःपुर आदिभां अेकदम भारे भूर्छा पामेवो ते राजा 'रज्जं च रट्ठं च आसाएमाणे, पत्थेमाणे, पीहेमाणे, अभिलसमाणे' लोगवेला राज्यसुखोनी अलितापाथी राज्य आदिभां आसकत थयेवो रात्रि-दिवस तेना विचारोभां डुण्यो रह्यो के- 'क्यांक भारी आ अवस्था-स्थितिभां भाइं राज्य

अभिलाषन्, 'अद्दुहद्वसद्दे' आर्तदुःखार्तवशार्तः-आर्तः=मनसा दुःखितः, दुःखार्तः-देहेन, वशार्तः=राज्यसमासकेन्द्रियवशेन तत्सुखवियोगसम्भावनया पीडितः, एषां कर्मधारये आर्तदुःखार्तवशार्तः-आर्तध्यानोपगत इत्यर्थः, 'अद्दुहद्वसद्दे' वाससयाई' अर्धतृतीयानि वर्षशतानि=सार्धद्वयवर्षशतानि, 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टायुष्कं 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'सागरोवमट्ठिइएसु' सागरोपमस्थितिकेषु 'नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' नैरयिकेषु नैरयिकतया उत्पन्नः। 'से णं' स खलु 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरं=ततः पश्चात्. 'उव्वट्ठित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य

का, स्पृहा-चाहना का और अभिलाषा-वाञ्छा का यदि कोई विषय था तो वह एक राज्य ही था, उसी में यह स्पृहाशील और अभिलाषासंपन्न बना हुआ था। 'अद्दुहद्वसद्दे' मानसिक दुःखों और शारीरिक कष्टों की परंपरा से, एवं इन्द्रियसंबन्धी वैषयिक सुखों की अभिलाषा से अत्यंत दुःखित बना हुआ यह राजा 'अद्दुहद्वसद्दे' वाससयाई परमाउयं पालित्ता' ढाई सौ (२५०) वर्ष की उत्कृष्ट आयु का पालन कर 'कालमासे कालं किच्चा' अन्त में स्थिति के क्षय होते ही काल प्राप्त होकर, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी के 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' उत्कृष्ट एक सागर की स्थितिवाले प्रथम नरकमें नारकीरूप से उत्पन्न हुआ। वहां के अनंत दुःखों को भोगते-जब इसकी नारकीय स्थिति पूर्ण हो गई, तब 'से' वह 'अणंतरं' पश्चात् 'तओ' वहां से

भारी पासेथी छुटी न जाय', तेथी तेने प्रार्थना, स्पृष्टा अने अभिलाषाने केर्धपण विषय होय तो ते ओक राज्यज हुतो, तेथी राज्यभांज तेनी स्पृष्टा अने अभिलाषा क्षयम रहेनी हुती 'अद्दुहद्वसद्दे' मानसिक दुःखे अने शारीरिक कष्टोनी परपराथी, अने इन्द्रियसंघी विषयना सुखोनी अभिलाषाथी गहुंज दुःखित गेनेले। ते राजा 'अद्दुहद्वसद्दे' वाससयाई परमाउयं पालित्ता' अढीसे (२५०) वर्षनु उत्कृष्ट आयुध्य पालन करीने 'कालमासे कालं किच्चा' अन्तमां आयु-स्थितिने क्षय यतांज क्षण (मरु) पाभीने 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' ओ रत्नप्रभा पृथ्वीना 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' उत्कृष्ट ओक सागरोपमनी स्थितिवाणा प्रथम-पडेल-नरकमा नारकीपणे उत्पन्न थये। त्याना अनंत दुःखोने भोगवतो-भोगवतो ज्यादे तेनी नारकीनी स्थिति पूरी

‘इहेव मियागामे णयरे’ इहेव मृगाग्रामे नगरे ‘विजयखत्तियस्स’ विजय-
क्षत्रियस्य=विजयनामकस्य क्षत्रियस्य राज्ञः, ‘मियादेवीए’ मृगादेव्याः ‘कुच्छिसि’
कुक्षौ=गर्भे ‘पुत्तत्ताए’ पुत्रतया ‘उववन्ने’ उत्पन्नः ॥ सू० १८ ॥

‘उव्वट्ठित्ता’ निकल कर ‘इहेव’ इसी भरतक्षेत्र में स्थित इस
मृगाग्राम नगर में ‘विजयखत्तियस्स’ विजय क्षत्रिय राजा की ‘मिया-
देवीए’ रानी मृगादेवी की ‘कुच्छिसि’ कुक्षि-कूख में ‘पुत्तत्ताए
उववन्ने’ पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ।

भावार्थ—जब वैद्य आदिकों के वापिस अपने घर लौट
जाने से, राजा के परिचारकों को ‘राजा की बीमारी असाध्यकोटि
में पहुँच चुकी है’ यह निश्चय हो गया तब उन्होंने भी राजाकी
परिचर्या—आदि करने की ओर से विमुखता धारण कर ली, ऐसा
होने पर स्वयं राजाने भी ओषधि और भैषज्य आदि का सेवन
करना छोड़ दिया। इस परिस्थिति में रोगों का उपद्रव राजा के
शरीर ऊपर दिन दूना और रात चौगुना होने लगा, राजा की
इस समय की अवस्था बड़ी ही दयनीय थी। इस हालत में भी
वह राज्य, राष्ट्र एवं अन्तःपुर में ही बड़ा मूर्च्छित बना हुआ था।
वह रात-दिन यही चिन्ता करता रहता था कि—‘यदि मैं इस
हालत से आक्रान्त होकर मर गया तो ये सब सुख मुझ से छूट

थई गई त्थारे ‘से’ ते ‘अणंतरं’ पछी ‘तओ’ त्थांथी ‘उव्वट्ठित्ता’ नीकणीने
‘इहेव’ भरत क्षेत्रमां रहैला ज्ये मृगाग्राम नगरमां ‘विजयखत्तियस्स’ विजय
क्षत्रिय राजनी ‘मिया-देवीए’ राज्ञी मृगादेवीनी कूष्म-गर्भमां ‘पुत्तत्ताए
उववन्ने’ पुत्ररूपेण उत्पन्न थयो।

भावार्थ—ज्यारे वैद्य आदि उपचारके पोत-पोताना स्थाने पाछा आदया
गया तेथी राजनां परिवारेने भात्री थई के, राजने रोग असाध्य स्थितिमां आवी
गये छे आ प्रकारने निश्चय थई गया पछी तेज्योपे पणु राजनी सेवा (सारवार)
करवामां उपेक्षा धारण करी दीधी आ प्रमाणे ज्यारे थयुं त्थारे राज पणु न्हाणी
गये अने पोते पणु औषध भावानु अने उपचारो करवानु छोडी दीधुं. आ
परिस्थितिमां राजना शरीरमां रोगोने उपद्रव दिन-प्रतिदिन वधारेमां वधारे वधवा
लाग्ये आ समयनी राजनी अवस्था घण्णि करुणाजनक હતી. आवी हालतमां
पणु ते राज पोताना राज्य, राष्ट्र अने अंतःपुरमां गहुं आसक्त भनी गये
हतो, अने ते हिवस-रात्रि ज्येनी चिन्ता करतो હતો કે—जे आवी स्थितिमां हुं

જાયેંગે, હાય ! મੈં इन्हें कैसे छोड़ूं ! यह राज्य कि जिसमें मैंने देवदुर्लभ सुखों का सेवन किया है, अपनी मनमानी इच्छाओं की पूर्ति जहां मैंने की है, विलास और वैभव में ही मैं जहाँ लगा हुआ रहता था, हाय ! इतना सुन्दर यह राज्य मुझ से कैसे छोड़ा जायगा ! मुझे इस संसार में कुछ नहीं चाहिये, बस; मेरी यही चाह, यही इच्छा और यही अभिलाषा है कि-‘मैं और मेरा यह राज्य, ये दोनों सदा इस संसार में स्थिर रहें’। इस प्रकार के अनेक संकल्पों और विकल्पों में पड़ा हुआ वह नरेश कि जिसकी शारीरिक स्थिति अत्यंत विगड़ चुकी थी, जो मरणतुल्य कष्ट से अत्यंत त्रस्त था। राज्य के ऊपर जिसका अत्यंत मोह था, इन्द्रिय-संबंधी विषयभोगों के भोगने के लिये जिसे इस दशामें भी तीव्र लालसा जग रही थी। वह अपनी ढाईसौ (२५०) वर्ष की आयु समाप्त कर आर्त्तध्यान से बिलबिलाता हुआ मरकर सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले प्रथम नरक में जाकर उत्पन्न हुआ, और वहां के अनंत और अमर्यादित अशुभतम शीतादिवेदनाजन्य अपार कष्टों को भोगकर अपनी वहां की स्थिति के पूर्ण होते ही वहां

હું ખી થઈ મરણ પામીશ તો આ તમામ સુખ મારા પાસેથી જતું રહેશે, હાય ! હું તેને કેવી રીતે છોડી શકું ? આ રાજ્ય કે જેની અંદર દેવોને પણ દુર્લભ એવા સુખોત્તુ મેં સેવન કર્યું છે, મારી દરેક મનમાની ઇચ્છાઓની આ રાજ્યમાં મેં પરિપૂર્ણ કરી છે, વિલાસ અને વૈભવમાંજ હું લાગેલો રહેતો હતો, હાય ! આટલું સુંદર આ રાજ્ય હું કેવી રીતે છોડી શકીશ ? મને આ સંસારમાં ખીજું કશું જ નેઈતું નથી, ફક્ત મારી એક એજ અભિલાષા અને આહના છે કે:-હું અને મારું આ રાજ્ય બન્ને હંમેશ માટે આ સંસારમાં સ્થિર રહીએ ’ આ પ્રકારના અનેક સંકલ્પ અને વિકલ્પોમાં પડેલો તે રાજા કે જેની શારીરિક સ્થિતિ બહુજ બગડી ગઈ હતી, અને જે મરણતુલ્ય કષ્ટથી બહુજ ત્રાસ પામતો હતો, રાજ્ય ઉપર જેને ઘણોજ મોહ હતો, ઇન્દ્રિયોસખન્ધી વિષયભોગો ભોગવવા માટે આવી દશામાં પણ જેને તીવ્ર લાલસા બગડી હતી તે રાજા પોતાની અઢીસો (૨૫૦) વર્ષની આયુષ્ય પૂરી કરીને આર્ત-ધ્યાનથી બડબડાતો થકો મરણ પામીને એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પ્રથમ નરકમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો, અને ત્યાંના અનંત અને અમર્યાદિત અશુભતમ શીત-આદિ વેદનાન્ય અપાર કષ્ટોને ભોગવીને, ત્યાંની સ્થિતિને પૂર્ણ કરી ત્યાંથી

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे मियादेवीए सरीरे वेयणा पाउब्भूया,
उज्जला जाव जलंता । जप्पभिइं च णं मियापुत्ते दारए
मियादेवीए कुच्छिसि गब्भत्ताए उववन्ने तप्पभिइं च णं
मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स अणिट्ठा अकंता अप्पिया अम-
णुण्णा अमणामा यावि होत्था । तए णं तीसे मियादेवीए
अण्णया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जाग-
रमाणीए इमे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—एवं खलु अहं
विजयस्स खत्तियस्स पुविं इट्ठा कंता धिज्जा वेसासिया अणु-
मया आसी, जप्पभिइं च णं मम इमे गब्भे कुच्छिसि
गब्भत्ताए उववन्ने, तप्पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं
अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था, नेच्छइ णं
विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तए, किमंग !
पुण दंसणं वा परिभोगं वा, तं सेयं खलु मम एयं गब्भं
बहूहिं साडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य
साडित्तए वा ४, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता बहूणि खारारण य
कडुयाणि य तूवराणि य गब्भसाडणाणि य खायमाणी य,
पीयमाणी य, इच्छइ तं गब्भं साडित्तए वा ४, नो चेव णं
से गब्भे सडइ वा ४ । तए णं सा मियादेवी जाहे नो
संचाएइ तं गब्भं साडित्तए वा ४, ताहे संता तंता परि-

से निकल कर इस मृगाग्राम नगर में विजय क्षत्रिय राजा के यहां
मृगादेवी की कुक्षि में पुत्ररूपसे उत्पन्न हुआ ॥ सू० १८॥

नीकणीने, आ मृगाग्राम नगरमां विजय क्षत्रिय राजने त्यां मृगादेवीनी कुक्षिमां-
इथमां पुत्ररूपे उत्पन्न थये—गर्भमां आये। (सू० १८)

तंता अकामिया अस्सवसा तं गब्भं दुहं-दुहेणं परिवहइ ।
 तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चैव अट्ठ नालीओ अर्ब्भितर-
 प्पवहाओ, अट्ठ नालीओ बाहिरप्पवहाओ, अट्ठ पूयप्पवहाओ,
 अट्ठ सोणियप्पवहाओ, दुवे दुवे कण्णंतरेसु, दुवे दुवे अर्च्छि-
 तरेसु, दुवे दुवे नक्कंतरेसु, दुवे दुवे धमणिअंतरेसु, अभिक्खणं
 अंभिक्खणं पूयं च सोणियं च परिस्सवमाणीओ २ चैव चिट्ठंति ।

तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चैव अगिणं नामं वाही
 पाउब्भूए, जेणं से दारए जे आहारेइ, से णं खिप्पामेव
 विद्धंसमागच्छइ, पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणमइ । तं
 १५ य से पूयं च सोणियं च आहारेइ ।

तए णं सा मियादेवी अन्नया कयाइं नवण्हं मासाणं बहु-
 पडिपुण्णाणं दारगं पयाया जाइअंधं जाव आगिइमेत्तं ॥सू० १९॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं तीसे मियादेवीए’ ततः खलु तस्या
 मृगादेव्याः ‘सरीरे’ शरीरे=देहे ‘वेयणा’ वेदना=पीडा, ‘पाउब्भूया’ प्रादुर्भूता=
 समुत्पन्ना, सा वेदना कीदृशी ?-त्याह-‘उज्जला’ उज्ज्वला=उत्कटा, ‘जाव

‘तए णं तीसे०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ उस एकादि-जीव के गर्भमें आने के बाद ‘तीसे
 मियादेवीए’ उस मृगादेवी के ‘सरीरे’ शरीरमें ‘वेयणा’ अनेक वेदना-
 यें ‘पाउब्भूया’ उत्पन्न हुईं, जो वेदनायें ‘उज्जला जाव जलंता’ उज्ज्वल-
 महाविकट, विपुल-विशाल, कर्कश-कठोर, प्रगाढ़-निबिड, चण्ड-उग्र-

‘तए णं तीसे’ इत्यादि

‘तए णं’ ते ऋकादि एवमा गर्भमां आव्या पथी ‘तीसे मिया-देवीए’
 ते मृगादेवीना ‘सरीरे’ शरीरमा ‘वेयणा’ वेदनाओ ‘पाउब्भूया’ उत्पन्न थय,
 ते वेदनाओ ‘उज्जला जाव जलंती’ उत्पन्न-महाविकट, विपुल-विशाल, लारे

जलंता' यावत् ज्वलन्ती, अत्र यावच्छब्दादेवं द्रष्टव्यम्—'विउला, कक्कसा, पगाढा, चंडा, दुहा, तिन्वा, दुरहियासा' इति । तत्र—विपुला=महती, कर्कशा=कठोरा, प्रगाढा=निविडा—वेदनाया विरामाभावात् निरन्तरेत्यर्थः, चण्डा=उग्रा—भयानहेत्यर्थः, 'दुहा' दुःखा=दुःखोत्पादिका 'तिन्वा' तीव्रा=दुस्सहा—कष्टसह्येत्यर्थः 'दुरहियासा' दुरधिसहा=कदाचित् कष्टतरेण सहा, ज्वलन्ती=ज्वलन्तीव ज्वलन्ती—दाहं कुर्वतीव । 'जप्पभिइं च णं' यत्प्रभृति=यदारभ्य—यस्माद्विसादारभ्य च खलु 'मियापुत्ते दारए' मृगापुत्रो दारकः=मृगापुत्रनामकः पुत्रः, 'मियादेवीए कुच्छिंलि' मृगादेव्याः कुक्षौ 'गवभत्ताए उववन्ने' गर्भत्वेनोत्पन्नः=गर्भाद्वत्थां प्राप्तः—गर्भे सनागत इत्यर्थः, 'तप्पभिइं च णं' तत्प्रभृति=तदारभ्य—तस्माद्विसादारभ्य च खलु 'मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स' मृगादेवी विजयस्य क्षत्रियस्य राज्ञः, 'अणिट्ठा' अनिट्ठा=प्रतिकूला, 'अकंता' अकान्ता=अक्रमनीया—अमनोहरेत्यर्थः, 'अप्पिया' अप्रिया=द्वेष्या, 'अमणुण्णा' अमनोज्ञा=असुन्दरा, 'अमणामा' अमनोऽमा=अमनोगता=पनरयनवरिधितेत्यर्थः, 'यावि' चापि 'होत्था' अयवत्, गर्भधारणकालतः प्रभृति स्वपतिनाऽपमानिता जातेत्यर्थः ।

भयानह, दुःखोत्पादक, तीव्र—दुःसह कष्ट से सहन योग्य, दुरधिसह—अधिककष्ट से सहन करने योग्य और शरीरभरमें दाह उत्पन्न करने वाली थीं । तथा 'जप्पभिइं च णं' जिस दिन से लेकर 'मियादेवीए' मृगादेवी की 'कुच्छिंलि' कुक्षि में 'मियापुत्ते दारए' वह मृगापुत्र दारक 'गवभत्ताए उववन्ने' गर्भरूप से उत्पन्न हुआ 'तप्पभिइं च णं' उसी दिन से लगाकर 'मियादेवी' वह मृगादेवी 'विजयस्स खत्तियस्स' अपने पति विजय राजा के लिये 'अणिट्ठा, अकंता, अप्रिया, अमणुण्णा, अमणामा यावि होत्था' अनिट्ठ—प्रतिकूल, अक्रमनीय—अमनोहर, अप्रिय—द्वेष्य, अमनोज्ञ—असुन्दर और अमनोज्ञ—रुन में नहीं रहने योग्य—अनगमती बन गई ।

सगत, प्रगाढ—थंड—निगिड, उग्र—लयानक, दुःख उत्पन्न करनारी, तीव्र—दुस्सह कष्टशी सहन करवा योग्य, दुरधिसह—अधिक कष्टशी सहन करवा योग्य अने आभा शरीरमां दाह उत्पन्न करनारी होती 'जप्पभिइं च णं' ने द्विसती 'मिया—देवीए' मृगादेवीनी कुंभमां—उदरमा 'मियापुत्ते दारए' मृगापुत्र दारक 'गवभत्ताए उववन्ने' गर्भरूपशी उत्पन्न थयो, 'तप्पभिइं च णं' ते द्विसती आंखानें 'या मियादेवी' ते मृगादेवी 'विजयस्स खत्तियस्स' पेटाना पति विजय क्षत्रिय भाटे 'अणिट्ठा, अकंता, अप्रिया, अमणुण्णा, अमणामा यावि होत्था' प्रतिकूल, अमनोहर,

‘તણે ન તીસે મિયાદેવીએ’ તતઃ સ્વલ્પ તસ્યા મૃગાદેવ્યાઃ, ‘અણમયા કયાઈ’ અન્યદા=કદાચિત્ કસ્મિંશ્ચિદન્યસ્મિન્ સમયે ‘પુન્નરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ’ પૂર્વરાત્રાપરરાત્રકાલસમયે—રાત્રેઃ પૂર્વો ભાગઃ પૂર્વરાત્રઃ, રાત્રેરપરો ભાગઃ—અપર-રાત્રઃ, તાવેવ—તદુભયમિલિતો યઃ કાલસમયઃ=કાલરૂપઃ સમયઃ, મધ્યરાત્રિ-ઇત્યર્થઃ, તસ્મિન્, ‘અવરત્ત’—ઇત્યત્ર ચાર્ષત્વાદેકરેફલોપઃ ‘અપરરાત્ર’—ઇતિચ્છાયા; ‘કુહુંવજાગરિયાએ’ ‘કુદુમ્બજાગરિકયા=કુદુમ્બાર્થજાગરણેન—કુદુમ્બચિન્તયા, ‘જાગ-રમાણીએ’ જાગ્રત્યાઃ=અજાતનિદ્રાયાઃ, ‘એ’ અયમ્ ‘અજ્ઞતિયે’ આધ્યાત્મિકઃ=આ-ત્મવિષયઃ ‘જાવ સમુપ્પજ્જિત્યા’ યાવત્ સંકલ્પો=વિચારઃ સમુદ્પદ્યત—‘એવં સ્વલ્પ અહં વિજયસ્સ સ્વત્તિયસ્સ પુર્વિં ઇદ્ધા’ એવં સ્વલ્પ અહં વિજયસ્ય ક્ષત્રિયસ્ય પૂર્વમિષ્ટા, ‘કંતા’ કાન્તા, ‘ધિજ્ઞા’ ધ્યેયા=ચિન્તનીયા, ‘વિસાસિયા’ વિશ્વા-સિતા—વિશ્વાસઃ સંજાતોઽસ્યામિતિ તથા, વિશ્વાસપાત્રમિત્યર્થઃ, ‘અણમયા’ અનુ-મતા=સંમતા ‘આસી’ આસમ્, ‘જં પમિઈં ચ નં મમ એ ગબ્મે’ યત્પ્રભૃતિ ચ સ્વલ્પ સમાયં ગર્ભઃ, ‘કુચ્છિસિ’ કુક્ષૌ=ઉદરે ‘ગબ્મત્તાએ ઉવવન્ને’ ગર્ભત્વે-

‘તણે નં તીસે મિયાદેવીએ અણમયા કયાઈ પુન્નરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ કુહુંવજાગરિયં જાગરમાણીએ’ કુછ સમય પશ્ચાત્ એક દિન રાત્રિ કે પૂર્વભાગ ઓર અપરભાગ સે મિલિત સમય મેં—મધ્યરાત્રિ મેં—વહ મૃગાદેવી કુદુમ્બ કી ચિન્તા સે જગ રહી થી ઉસ સમય ‘અજ્ઞતિયે જાવ સમુપ્પજ્જિત્યા’ ઉસકે નિજ મન મેં, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત ઓર મનોગત એસા વિચાર ઉત્પન્ન હુઆ કિ—‘એવં સ્વલ્પ અહં વિજયસ્સ સ્વત્તિયસ્સ પુર્વિં ઇદ્ધા કંતા ધિજ્ઞા વેસાસિયા અણમયા આસી’ મેં અપને પતિ વિજય રાજા કે લિયે પહિલે, ઇષ્ટ, કાંત, મનોહ, ધ્યેય-ચિન્તનીય, વિશ્વાસપાત્ર ઓર સંમત થી, પરન્તુ ‘જપ્પમિઈં ચ નં મમ

અપ્રિય, અમનોહ—અસુન્દર અને આણુગમતી બની ગઈ

‘તણે નં તીસે મિયાદેવીએ અણમયા કયાઈ પુન્નરત્તાવરત્તકાલસમયંસિ કુહુંવજાગરિયં જાગરમાણીએ’ કેટલાક સમય પછી એક દિવસ રાત્રીના પૂર્વભાગ અને અપરભાગથી મિશ્રિત સમયમા એટલે મધ્યરાત્રિમાં તે મૃગાદેવી, કુદુ બની ચિન્તાથી બગી ગઈ હતી, તે સમયે ‘એ અજ્ઞતિયે જાવ સમુપ્પજ્જિત્યા’ તેના મનમાં ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત વિચારો ઉત્પન્ન થયા કે— ‘એવં સ્વલ્પ અહં વિજયસ્સ સ્વત્તિયસ્સ પુર્વિં ઇદ્ધા, કંતા, ધિજ્ઞા વેસાસિયા, અણમયા આસી’ હું મારા પતિ વિજયગબ્ધને પ્રથમ ઇષ્ટ, વ્હાલી, કાંત, સુદર, મનોહ—મનહરુ કરનારી, ધ્યેય—ચિન્તનીય અને વિશ્વાસપાત્ર તથા માનીતી હતી; પરંતુ

नोत्पन्नः, 'तं पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था' तत्प्रभृति च खलु विजयस्य क्षत्रियस्याहमनिष्ठा यावत् अमनोऽमा=अमनोगता जाता चाप्यभवम् । 'नेच्छइ णं विजए खत्तिए' नेच्छति खलु विजयः क्षत्रियो राजा 'मम नामं वा गोत्तं वा' मम नाम वा गोत्रं वा 'गिण्हित्तए' ग्रहीतुम्, 'किमंग पुण दंसणं वा परिभोगं वा करित्तए' किमङ्ग ! पुनर्दर्शनं वा परिभोगं वा कर्तुमिति, 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेयं' श्रेयः खलु 'मम एयं गव्वं' मम एतं गर्भं 'बहूहि' बह्वीभिः 'साडणाहि य' शाटनाभिश्च=गर्भस्य खण्डशः करणेन विनाशनैश्च, 'पाडणाहि य' पातनाभिश्च 'गालणाहि य' गालनाभिश्च 'मारणाहि य' मारणाभिश्च 'साडित्तए वा ४'

इमे गव्वे कुच्छिसि गव्वत्ताए उववन्ने ' जिस दिन से मेरी कुक्षि में यह जीव आया है 'तप्पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था' उसी दिन से लेकर मैं अपने पति के लिये अनिष्ट, अकांत, अप्रिय, अमनोऽह और अमनोगत हो गई हूं । 'नेच्छइ णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तए, किमंग ! पुण दंसणं वा परिभोगं वा, तं सेयं खलु मम एयं गव्वं बहूहि साडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य, साडित्तए वा ४ एवं संपेहेइ' अरे ! क्या कहूं !, प्राणनाथ तो मेरे नाम और गोत्र को भी लेने में लज्जित होते हैं, तो फिर उनकी मुझे देखने की और परिभोग की तो बात ही क्या है ?, अतः अब इसी में मेरी भलाई है कि-मैं इस गर्भ को विनाश करनेवाले प्रयोगों द्वारा खण्ड खण्ड

'जप्पभिइं च णं मम इमे गव्वे कुच्छिसि गव्वत्ताए उववन्ने' ७ द्विसंथी भाग गर्भाभा आ ७५ आ० ७५ 'तप्पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था' ते द्विसंथी हुं मारा पति विजयराजने अनिष्ट, अकांत, अप्रिय अने अणुभानीती यध गध धुं. 'नेच्छइ णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तए, किमंग ! पुण दंसणं वा परिभोगं वा, तं सेयं खलु मम एयं गव्वं बहूहि साडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य साडित्तए वा ४ एवं संपेहेइ' अरे ! धुं कहुं ! मारा प्राणनाथने तो मारुं नभ अने मारा गोत्रनु नाम देवासां पणु लज्ज आवे छे, तो पछी नेवानी के परिभोगनी वातज क्यां रही ?, मारे भाटे जस जेज भाग सारे छे के-आ गर्भने विनाश थाय तेवा प्रयोगे द्वारा जेना दुःखे दुःखे करी नाथुं, गर्भ गणी जय तेवा उपाये द्वारा जाणी नाथुं,

तत्र षोडशसु नाडीषु 'अद्व पूयप्पवहा, अष्टौ पूयप्रवहाः, 'अद्व सोणियप्पवहा' अष्टौ शोणितप्रवहा इति । केन प्रकारेण ता अष्टाष्टसंख्यका इति जिज्ञासाया-
माह—'दुवे दुवे' इत्यादि । 'दुवे दुवे' द्वे द्वे=द्वे पूयप्रवहे द्वे शोणितप्रवहे
'कर्णान्तरेसु' कर्णान्तरयोः=श्रोत्ररन्ध्रयोः, 'दुवे दुवे' द्वे द्वे 'अर्च्छितरेसु' अक्ष्य-
न्तरयोः, 'दुवे दुवे नक्कंतरेसु' द्वे द्वे नासान्तरयोः 'दुवे दुवे' द्वे द्वे=द्वे पूय-
प्रवहे, द्वे शोणितप्रवहे 'धमणिअंतरेसु' धमन्यन्तरेषु=हृदयकोष्ठकान्तर्वर्तिनाडी-
मध्येषु, 'अभिक्षवणं अभिक्षवणं' अभीक्ष्णमभीक्ष्णं=पुनः पुनः 'पूयं च सोणियं च'
पूयं च शोणितं च 'परिस्सवमाणीओर चैव' परिस्सवन्त्यः २ एव=वहन्त्यः २ एव
'चिद्वन्ति' तिष्ठन्ति ।

'तस्स णं दारगस्स गम्भगयस्स चैव' तस्य खलु दारकस्य गर्भगतस्यैव
'अग्गिए नामं वाही' अग्रिकनामको व्याधिः=भस्मकनामको वातजनितो रोग-
विशेषः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः । अग्रिकव्याधेः स्वभावमाह—'जेणं से' इत्यादि ।

शरीर से बाहिर पीप आदि को । इस प्रकार ये सोलह नाडियां जो
शरीर के भीतर और बाहर रुधिर एवं पीप आदि अपवित्र और
अशुचि द्रवरूप रस को बहानी थीं, उनमें से दो दो नाडियां कानों
के दोनों रन्ध्रों में, दो दो आंखों के भीतर में, दो दो
नाक के नथनों के भीतर में और दो दो हृदयकोष्ठ के भीतर
रही हुई नाडियों के बीच में निरन्तर बार-बार पीप और शोणित
को बाहर और भीतर बहानी रहनी थीं । 'तस्स णं दारगस्स
गम्भगयस्स चैव अग्गिए नामं वाही पाउब्भूए, जेणं से दारए जे आहारेइ से
णं त्विप्पामेव विद्वंसमागच्छइ, पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणमइ' तथा
गर्भ में रहे हुए ही इस मृगापुत्र का वहीं पर एक भस्मक व्याधि भी
उत्पन्न हो चुकी थी, जिससे जो कुछ भी यह माता के द्वारा खाये हुए

आ प्रभावे सोण नाडीओ शरीरनी अंदर अने षडार दोही अने पड़ आदि
अपवित्र प्रवाहीइय रहने वडेवरावती હતી, તેમાંથી બે બે નાડીઓ કાનના બન્ને
છિદ્રોમાં, બે બે નાડીઓ નેત્રની અંદર, બે બે નાકના નરકોરામાં, બે બે નાડી હૃદયના
કોઠાની અંદર રહેલી નાડીઓના વચમાં નિરંતર બારંવાર પડ અને રુધિરને
બહાર અને અંદર વહેવરાવતી હતી 'તસ્સ ણં દારગસ્સ ગમ્ભગયસ્સ ચૈવ અગ્ગિ
નામ વાહી પાઉબ્ભૂએ, જણં સે દારએ જે આહારેइ, સે ણં ત્વિપ્પામેવ વિદ્વંસ-
માગચ્છઇ, પૂયત્તાએ ય સોણિયત્તાએ ય પરિણમइ' તથા અર્થમાં રહેલા તે
મૃગાપુત્રને એક ભસ્મક નામનો રોગ પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો હતો, તેથી તેની માતા

‘जेणं से दारए जे आहारेइ’ येन व्याधिना स दारकः यत् खलु आहारयति, ‘से णं खिप्पामेव विद्धंसमागच्छइ’ तत् खलु क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छति=परिणामान्तरं प्राप्नोति, तदेवाह—‘पूयत्ताए’ इत्यादि । ‘पूयत्ताए सोणियत्ताए य परिणमइ’ पूयतया शोणिततया च परिणमति । ‘तं पि य’ तदपि च ‘से’ सः=दारकः, ‘पूयं च सोणियं च आहारेइ’ पूयं च शोणितं च आहारयति ।

‘तए णं सा मियादेवी’ ततः खलु सा मृगादेवी ‘अण्णया कयइं’ अन्यदा कदाचित् ‘नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णाणां ‘दारगं’ दारकं=पुत्रं, ‘पयाया’ प्रजाता=प्रजनितवती । कीदृशं दारकमित्याह—‘जाइअंधं’ जात्यन्धम्—जन्मकालादारभ्यान्धं=नेत्रहीनम्, ‘जाव’ यावत्—इह यावत्करणात् ‘जाइमूयं’ जातिमूकम् इत्यादि बोध्यम्, ‘आगिइमेत्तं’ आकृतिमात्रम्=अङ्गोपाङ्गानाम् आकारमात्रधारिणम् ॥ सू० १९ ॥

आहार आदि को लेता था वह शीघ्र ही भस्म हो जाता, और पीप तथा रुधिर के रूप में परिणत हो जाता । ‘तं पि य से पूयं च सोणियं च आहारेइ’ उस पीप और रुधिरको भी यह खा जाता । ‘तए णं सा मियादेवी अण्णया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया जाइअंधं जाव आगिइमेत्तं’ मृगादेवी के जब गर्भ के नौ माह के पूरे दिन निकल चुके तब उसके इस पुत्र का जन्म हुआ, जो जन्म से ही अंधा और मूक आदि था । इसके कोई भी अंग और उपांग पूर्ण नहीं थे; किन्तु उन सबकी केवल आकृति-मात्र ही थी ।

भावार्थ—मृगापुत्र के अशुभ कर्मों की अतिशय प्रचलता प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि—जब से यह गर्भ में आया

द्वारा आधेव जोराकभाधी ने झंझ आहार ते मृगापुत्र लेतो હતો ते તુરત જ ણણીને ભસ્મ થઈ જતો હતો, અને પછી તથા રુધિરના રૂપમાં પરિણત પણ થઈ જતો હતો, ‘તં પિ ય સે પૂયં ચ સોણિયં ચ આહારેइ’ તેને પણ તે ખાઈ જતો હતો ‘તए णं सा मियादेवी अण्णया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया जाइअंधं जाव आगिइमेत्तं’ मृगादेवीने नव मासना पूरा दिवस थथा त्यारे तेने એક પુત્રને જન્મ થયો, તે જન્મથીજ આંધળો અને મૂકો હતો, તેનું કેઈ પણ અંગ-ઉપાંગ પૂરું ન હતું, પરંતુ તે તે તમામની આકૃતિ માત્ર જ હતી.

ભાવાર્થ—મૃગાપુત્રના અશુભ કર્મોની પ્રબળતા પ્રગટ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે.—ત્યારથી તે ગર્ભમાં આવ્યો હતો તે સમયથી તેને સુખ મળ્યું ન હતું,

था तभी से इसे सुख नहीं मिला, और इसके निमित्त से विचारी माताको भी सुख नहीं मिला। इस अभागे के गर्भ में आते ही माता को अनेक प्रकार के शारीरिक और मानसिक असह्य दुःखों को भोगना पड़ा। अपने पति के लिये यह गर्भावस्था के पहिले जितनी प्राणों से भी अधिक प्रिय आदि रूप में थी, गर्भ रहने पर वह उतनी ही अपने पति के लिये अप्रिय और अनगमती बन गई। इसके पति की तो इसके ऊपर यहां तक उपेक्षावृत्ति हो गई कि इसका नाम लेना भी उसको नहीं गमता। हर तरह से पति द्वारा उपेक्षित हुई उसने, एक दिन जब कि वह कुटुम्ब की चिन्ता से अत्यंत व्यथित होने की वजह से मध्यरात्रि तक में भी निद्रा से वंचित हो रही थी, इस अपने पति की उपेक्षा का मूल कारण एकमात्र गर्भ ही निश्चित किया। उसने उस गर्भ को नष्ट-विनष्ट आदि करने के लिये अनेक गर्भविध्वंसक क्षार आदि औषधियों का और अन्य उपायों का आश्रय लिया, परन्तु फिर भी वह नष्ट न हुआ और न गिरा, न गला और न मरा ही। जब उसका कोई उपाय और वश न चला तब उसने किसी तरह से घड़ी उपेक्षा और दुःखित चित्तवृत्ति से उसे वहन किया।

तेमज तेना निमित्तथी जियारी तेनी माताने पणु सुभ मज्जु न हतुं ओ अलागी एव गर्भमां आवता न माताने अनेक प्रकारनी शारीरिक अने मानसिक असह्य पीडा-दुःख वगेरे लोगवुं पड्यु गर्भावस्था पहेलां पोताना पतिने ते ने प्रमाणे प्राणुथी अधिक प्रिय आदि रूपमा हती, ते गाणक गर्भमां आव्या पछी ते भृगादेवी पोताना पतिने तेटली वडाएली न रही, परन्तु उलटी अप्रिय अने आणुगमती गनी गछ तेना उपर तेना पतिने ओटवे सुधी आणुगमे अने उपेक्षावृत्ति थछ गछ के तेणे तेणीनु नाम देवु पणु गमतु नहि दरेक रीते पतिद्वारा उपेक्षित थयेली तेने, ओके दिवस कुटुम्बनी चिन्ताथी गहुन दुःखित थवाना कारणे अर्धरात्रि सुधीमां पणु निद्रा न आवी, त्यारे तेणे पोतानी तरङ्ग पोताना पतिनी उपेक्षानु भूण कारणु ओके मात्र आ गर्भज छे, ओ प्रमाणे निश्चय कर्यो पछी तेणे ते गर्भने नाश आदि करवा भाटे अनेक प्रकारना गर्भनाश कराना क्षार आदि औषधाने अने उपायाने आश्रय दीधे। परन्तु ते गर्भनाश पायेो नहि तेमज गर्भपात पणु थयेो नहि, न्यारे तेनो केछ पणु उपाय आयेो नहि त्यारे ते वातनी उपेक्षा करीने गहुन दुःख पायीने तेणी गर्भने धारणु करवा लागी.

गर्भ-अवस्था में ही इस बालक की १६ नाडियाँ रात और दिन खून और पीप की धाराएँ बहाती रहतीं। इनमें ८ नाडियाँ तो शरीर के भीतर खून आदि बहातीं और ८ नाडियाँ शरीर के बहार पीप आदि बहातीं। इस प्रकार जो ८ नाडियाँ रक्त को और ८ नाडियाँ पीप को बहाने वाली थीं, इनमें से २-२ खून और पीपको बहाने वाली नाडियों का स्त्राव कानों के भीतर और बाहर था, २-२ का आंखों के भीतर और बाहर, २-२ का नासिका के भीतर और बाहर, और २-२ का हृदयकोष्ठ के भीतर और बाहर था। इस पुण्यहीन अभाग्ये गर्भ के दुःखों का अन्त नहीं था। इसके एक और भयंकर, अनिष्ट व्याधि थी, जिसके कारण इसके आहार किये हुए भोजन का स्वातेर ही पचन हो जाता था और यह भूखे का भूखा ही बना रहता था। इस व्याधि का नाम भस्मक व्याधि है। इसमें खाया हुआ भोजनादि पदार्थ पेटमें पहुँचते ही भस्म हो जाता है, क्षुधा की निवृत्ति एक क्षण के लिये भी नहीं होती है, यही दशा इस गर्भस्थ बालककी थी। खाये हुए भोजन का परिपाक रुधिर और पीप के ही रूपमें होता था, उसे भी यह खा जाता था अपने नौ माह की पूरी स्थिति पूर्ण कर यह मृगादेवी की कुक्षि से जन्मा, और जन्म से ही

गर्भावस्थाभाज आ पाण्डनी १६ नाडीयो रात्रि अने दिवस रुधिर अने पड़नी धारायो वडेवरावनी रहेती. तेमांथी आठ नाडीयो तो शरीरनी अंदर रुधिरने वडेवरावती अने आठ नाडीयो शरीरनी गडार पड़ने वडेवरावती आ प्रभाणे नें आठ नाडीयो रुधिर अने पड़ने वडेवरावती હતી तेमांथी બે બે रुધિર અને પડને વડેવરાવતી નાડીઓનો સ્ત્રાવ કાનોની અંદર અને ગહાર હતો, બે બે નો નેત્રમા તથા નેત્રની ગહાર, બે બે નો નાસિકાની અંદર અને ગહાર, અને બે બે નો હૃદયના કેાઠાની અંદર અને ગહાર હતો. આ પુણ્યહીન અભાગી ગર્ભને હુ ખનો છેડો ન હતો. તેને ખીજી પણ એક અનિષ્ટ ભયંકર વ્યાધિ હતી. તેના કારણથી તેનું ખાધેલુ ભોજન ખાવાની સાથેજ પાચન થઇ જતું હતું, તેથી ભૂખ્યો ભૂખ્યો થઇ રહેતો હતો. આ વ્યાધિ-રોગનુ નામ ભસ્મક રોગ હતું. આ રોગમાં ખાધેલો ખોરાક પેટમાં જતાંજ ભસ્મ થઇ જાય છે. તેથી क्षुधा-ભૂખ એક ક્ષણ માત્ર પણ મટતી નહિ આવી દશા આ ગર્ભમાં રહેલા પાણકની હતી ખાધેલા ખોરાકનો પરિપાક રુધિર અને પડના રૂપમાં થતો હતો, તેને પણ આ મૂકતો નહિ, એટલે કે ખાઇ જતો હતો. પોતાના નવ માસની સ્થિતિ પૂરી કરીને તે

॥ मूलम् ॥

तए णं सा मियादेवी तं दारगं हुंडं अंधरूवं पासइ, पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया अम्मधाइं सदावेइ, सदावित्ता एवं वयासी-गच्छ णं देवाणुप्पिया ! तुमं एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि । तए णं सा अम्म-धाइं मियादेवीए तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणैइ, पडिसुणित्ता जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिग-हियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वयासी-एवं खलु सामी ! मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगिइमेत्तं । तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरूवं पासइ, पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया ममं सदावेइ, सदावित्ता एवं वयासी-गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया ! एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि, तं संदिसह णं सानी ! तं दारगं अहं एगंते उज्झामि, उदाहु मा ! । तए णं से विजए खत्तिए तीसे अम्माधाइंए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा तहेव संभंते उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता जेणेव मियादेवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मियादेविं एवं वयासी-देवाणुप्पिया ! तुम्हं पढमे गव्से, तं जइ णं तुमं एयं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झासि, तओ णं तुम्हं पया नो थिरा भविस्सइ । तो णं तुमं एयं

अंग और गुंगा, आदि हुआ । किसी भी अंग और उपांग की पूर्ति इसके नहीं थी, किन्तु यह केवल उन सबकी आकृतिमात्र से ही युक्त था ॥ सू० १० ॥

भृगादेवीना उदन्धी जन्म पाभ्यो, अने जन्मथीज ते आधणो अने भूगो હતો । तने કેઇ પણ અંગ કે ઉપાંગની પૂર્તિ ન હતી, પરંતુ તેની આકૃતિમાત્ર હતી (સૂ. ૧૯)

दारुणं रहस्सियगंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडि-
जागरमाणीं विहराहि, तो णं तुम्हं पया थिरा भविस्सइ ।

तए णं सा मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स तहत्ति
एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता तं दारुणं रहस्सि-
यंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणीं
विहरइ । एवं खलु गोयमा ! मियापुत्ते दारए पुरा पुराणाणं
जाव पच्चणुवभवमाणे विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

‘तए णं इत्यादि । ‘तए णं सा मियादेवी तं दारुणं’ ततः खलु सा
मृगादेवी तं दारुणं ‘हुंडं’ हुण्डय्=अव्यवस्थिताङ्गावयवं-सर्वावयवप्रमाणविकल-
संस्थानेन युक्तमित्यर्थः, ‘अंधरुवं’ अन्धरूपं ‘पासइ’ पश्यति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा
‘भीया’ भीता=भययुक्ता भयजनकविकृताकारदर्शनात् ‘तत्था’ त्रस्ता=त्रासमुपगता,
“अयमस्माकं कीदृशमशुभं विधास्यती”ति-चिन्तनात्, ‘उव्विग्गा’ उद्विग्ना=व्याकुला-

‘तए णं सा’ इत्यादि ।

‘तए णं’ बालक के जन्म होनेके पश्चात् ‘सा मियादेवी’ उस
मृगादेवीने ‘हुंडं’ हुण्डक-स्वाप्त आकार से रहित एवं समस्त
अवयवों के प्रमाण से शून्य संस्थानवाला, तथा ‘अंधरुवं’ अन्धरूप
‘तं दारुणं’ उस पुत्र को ‘पासइ’ देखा, ‘पासित्ता’ देखते ही
यह इस विचार से कि-“यह हमारा क्या अनिष्ट करेगा?”
‘भीया, तत्था, उव्विग्गा, संजायभया’ अत्यंत डर गई एवं त्रस्त हुई,
उद्विग्ना-व्याकुल हुई, तथा भय से उसका शरीर कांपने लग गया ।
पश्चात् ‘अम्मधाई’ धाय माता को ‘सद्दावेड’ बुलाया, ‘सद्दावित्ता’

‘तए णं सा.’ इत्यादि

‘तए णं’ आणकने जन्म तथा पछी ‘सा मियादेवी’ ते मृगादेवीअ
‘हुंडं’ हुंड-आस आकाररहित अष्टके के तमाम अवयवोंनां प्रमाणथी शून्य संस्थान
वाणा, तथा ‘अंधरुवं’ अंधरूप ‘तं दारुणं’ ते पुत्रने ‘पासइ’ अथे, ‘पासित्ता’
देखतांअ ते “अे विचारथी के आ अभाइं केवुं अनिष्ट करेअे” ‘भीया तत्था
उव्विग्गा संजायभया’ अहुअ लय पाभी गअ, अने पीडित थअ, व्याकुण पअ थअ, तथा
लय वडे तेनुं शरीर कंपवा लाग्थुं, पछी ‘अम्मधाई’ धाय माताने ‘सद्दावेड’

कम्पमानहृदयेत्यर्थः, 'संजायभया' संजातभया=भयजनितकम्पेन प्रचलितगात्रा,
 'अम्मधाई' अम्माधात्रीं 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा
 'एवं वयासी' एवमवादीत्- 'गच्छ णं देवाणुप्पिया ! तुमं एयं दारणं एगंते'
 गच्छ खलु हे देवानुप्रिये ! त्वमेतं दारकमेकान्ते=निर्जने, 'उक्कुरुडियाए'
 'उक्कुरुटिकायाम्=कचवरनिक्षेपस्थाने 'उज्जाहि' उज्ज=उत्सृज-क्षिपेत्यर्थः ।
 'तए णं सा' ततः खलु सा 'अम्मधाई' अम्माधात्री 'मियादेवीए' मृगादेव्याः
 'तहत्ति' तथाऽस्तु-इत्युत्तरा 'एयमट्टं' एतमर्थं 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वी-
 करोति, 'पडिसुणित्ता जेणेव विजए खत्तिए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता'
 प्रतिश्रुत्य यत्रैव विजयः क्षत्रियः, तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'करयलपरिग्गहियं
 सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी' करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्त-
 केऽञ्जलिं कृत्वा एवमवादीत्- 'एवं खलु सामी !' एवं खलु हे स्वामिन !

बुलाकर 'एवं वयासी' उसने ऐसा कहा कि- 'देवाणुप्पिया ! गच्छ णं
 तुमं' हे देवानुप्रिये ! तुम शीघ्र जाओ, और 'एयं दारणं एगंते उक्कुरु-
 डियाए' इस बालक को ले जाकर किसी एकान्त स्थान में उक्कुरडी-
 कचरे के पुज्यें 'उज्जाहि' डाल आओ । 'तए णं सा अम्मधाई' मृगा-
 देवी के इस प्रकार के कहे हुए वचनों को सुनकर वह धायमाता
 'तहत्ति' 'तथास्तु' ऐसा कहकर, 'मियादेवीए एयमट्टं पडिसुणेइ' मृगादेवी
 के कथित अभिप्राय को स्वीकृत किया, 'पडिसुणित्ता' स्वीकृत कर
 'जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ' वह फिर जहां पर विजय क्षत्रिय
 थे वहां पर आई, 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए
 अंजलिं कट्टु एवं वयासी' आकर उसने दोनों हाथ जोड़ मस्तक पर

गोलावी, 'सद्दावित्ता' गोलावीने 'एव वयासी' तेने आ प्रभाण्णे कलु डे — 'देवा-
 णुप्पिया गच्छ णं तुमं' हे देवानुप्रिये । तमे नदही नओ, अने 'एयं दारणं
 एगंते उक्कुरुडियाए' आ अणकने लई नईने कौथ पणु अेकान्त स्थानमां उकरइ
 डे कथयना ठगलामा 'उज्जाहि' नाणी आवे । 'तए णं सा अम्मधाई' मृगा-
 देवीना आ प्रकरना कडेवां वचनेने माण्णीने धायमाता 'तहत्ति' तथास्तु (तमे
 कलु ते प्रभाण्णे डगीश) — अ प्रभाण्णे कळीने, 'मियादेवीए एयमट्टं पडिसुणेइ'
 मृगादेवीना कडेवा अलिप्रायने स्वीकार कर्थे, 'पडिसुणित्ता' स्वीकर इरीने 'जेणेव
 विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ' ते पळी न्या विजय क्षत्रिय हुता त्यां आवी
 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अजलि कट्टु एवं वयासी'
 आवीने तेण्णे अने हाथ नेडी माथा पर अनली इरीने आ प्रभाण्णे निवेदन कर्थुं —

‘मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव’ मृगादेवी नवानां मासानां यावत्, अत्र यावच्छ-
ब्देनैवं द्रष्टव्यम्—बहुप्रतिपूर्णानां दारकं प्रजनितवती जात्यन्ध यावत् अज्ञोपाङ्गा-
नाम् ‘आगिइमेत्तं’ आकृतिमात्रम् । ‘तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरुवं पासइ’
ततः खलु सा मृगादेवी तं हुण्डमन्धरूपं पश्यति, ‘पासित्ता भीया तत्था
उन्विग्गा संजायभया ममं सदावेइ, सदावित्ता एवं वयासी’ दृष्ट्वा नीता वस्ता
उद्विग्ना संजातभया मां शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्—‘गच्छ णं तुमं
देवाणुप्पिया !’ गच्छ खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! ‘एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए’
एतं दारकमेकान्ते उत्कुरुटिकायां=कचवरस्थाने, ‘उज्झाहि’ उज्झ=क्षिप, ‘तं’
तत्=तस्मात् ‘संदिसह णं सामी’ संदिशत खलु यूयं हे स्वामिन् ! ‘तं दारगं

अञ्जलि करके इस प्रकार निवेदन किया—‘सामी’ हे स्वामिन् !
‘मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगिइमेत्तं’ मृगादेवी के नौ मास के पूर्ण
समय होने पर पुत्र प्रसव हुआ है, वह जन्मान्ध और जन्मान्धरूप
है, एवं जिसके कोई भी अंग और उपांग पूर्ण नहीं है, सिर्फ उन
सबकी उसमें आकृतिमात्र ही है। ‘तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरुवं
पासइ पासित्ता भीया तत्था उन्विग्गा, संजायभया मम सदावेइ’ जब मृगादेवीने
उस हुण्डक और अंधरूप बालक को देखा तो देखते ही बहुत कुछ
डर गई, चित्तमें विशेष उद्विग्न हुई, एवं मारे भयके उसके समस्त
शरीर में कपकपी लूटने लगी। ऐसी हालत में उसने मुझे बुलाया
और ‘सदावित्ता एवं वयासी’ बुलाकर इस प्रकार कहने लगी कि—
‘देवाणुप्पिया’ हे देवानुप्रिये ! ‘तुमं णं गच्छ’ तुम जाओ, और ‘एयं
दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि’ इस बालक को किसी एकांत

‘सामी !’ हे स्वामिन् ! ‘मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगिइमेत्तं’ मृगादेवीने नव
मासनेा समय पूरा धत्ता पुत्रनेा जन्म थयेा छे, ते जन्मांध अने जन्मांधरूप छे, ओटले के
तेने कोठ पणु अणअने उपांग पूर्ण नथी, केवण ते सर्वनी तेनामा आकृतिमात्र न छे.
‘तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरुवं पासइ पासित्ता भीया तत्था उन्विग्गा
संजायभया ममं सदावेइ’ न्यादे मृगादेवीअे ते हुंडक अने अंधरूप पाणकने जेयेा,
तण जेतांनी साथेज ते गहुज री गछ. चित्तमा विशेषपणु उद्विग पासी अने
भयना करणु तेना शरीरमां कंपारी छटी आवी डालतमा तेणु मने ओलापी अने
‘सदावित्ता’ ओलापीने ‘एवं वयासी’ आ प्रसन्नेा छेवा लागी के ‘देवाणुप्पिया’
हे देवानुप्रिये ! ‘तुमं णं गच्छ’ तसे जाओ अने ‘एयं दारगं एगंते उक्कुरु-
डियाए उज्झाहि’ आ पाणकने कोठ ओकांत स्थानमां उक्कडां के इयरांमां नाणी

પ્રતિશ્રુત્ય=સ્વીકૃત્ય ‘તં દારગં રહસિયંસિ ભૂમિઘરંસિ રહસિણં મત્તપાણેણં પહિજાગરમાણી ૨ વિહરહ’ તં દારકં રહસિકે ભૂમિઘરે રહસિકેન મત્તપા-
નેન પ્રતિજાગ્રતી ૨=પાલયન્તી ૨ વિહરતિ ।

‘એવં સ્વલુ ગોયમા!’ એવં સ્વલુ હે ગૌતમ ! ‘મિયાપુત્તે દારણ’ મૃગાપુત્રો દારકઃ ‘પુરા પોરાણાણં’ પુરા=પૂર્વકાલે કૃતાનામિતિ ભાવઃ, અત એવ પુરાણાનાં=ચિરન્તનાનાં ‘જાવ પચ્છણુબ્ભવમાણે’ યાવત્ પ્રત્યનુભવન્ અત્ર યાન-
ચ્છબ્દેન ‘દુચ્છિણ્ણાણાં દુપ્પહિકંતાણં અશુભાણં પાવાણં કહાણ કમ્માણં પાવગં ફલવિત્તિવિસેસં’ इति, અત્રત્યત્રયોદશસૂત્રગતઃ પાઠોऽનુસન્ધેયઃ । દુશ્ચીર્ણાનાં દુષ્પ્રતિક્રાન્તાનામશુભાનાં પાપાનાં કૃતાનાં કર્મણાં પાપકં ફલવૃત્તિવિશેષં પ્રત્યનુભવન્ વિહરતીત્યન્વયઃ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

રહસિયંસિ ભૂમિઘરંસિ રહસિણં મત્તપાણેણં પહિજાગરમાણી ૨ વિહરહ’ સ્વીકાર કરે એ બાલક કો એકાન્ત શુભરૂપ મોહરે મેં સ્વકર, પ્રચ્છન્નરૂપ સે દિયે ગયે ભોજન ઓર પાન સે એકા પાલન-પોષણ કરને લગી । ‘એવં સ્વલુ ગોયમા! મિયાપુત્તે દારણ પુરા પોરાણાણં જાવ પચ્છણુબ્ભવમાણે વિહરહ’ હસ પ્રકાર હે ગૌતમ ! મૃગાપુત્ર દારક પૂર્વકાલીન અત એવ ચિરન્તન ઓર દુશ્ચીર્ણ- અશુભતમ સ્વોદે અધ્યવસાયોં સે ઉપાર્જિત તથા આલોચના આદિ શુદ્ધિ સે અનિવર્તિત-દૂર નહીં ક્રિયે ગયે એસે અશુભ અપને ક્રિયે હુણ પાપકર્મોં કા અશાતારૂપ અશુભ ફલ ભોગ રહા હૈ ।

ભાવાર્થ—હસ બાલક કા હુણક સંસ્થાન હૈ, હસકે અવયવ કિસી સ્વાસ આકાર કે નહીં હૈ, ઓર ન વે અપને પ્રમાણાનુસાર હી હુણ હૈ, યહ તો એક વિલક્ષણ આકૃતિમાત્ર હૈ, ન જાને હસકે

રમાણી ૨ વિહરહ’ સ્વીકાર કરીને તે જાણકને એકાન્ત શુભરૂપ લેયરામાં રાખીને શુભરૂપથી લેજન-પાન આપીને પાલન-પોષણ કરવા લાગી ‘એવં સ્વલુ ગોયમા ! મિયાપુત્તે દારણ પુરા પોરાણાણં જાવ પચ્છણુબ્ભવમાણે વિહરહ’ એ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! મૃગાપુત્ર દારક પૂર્વકાળના હોવાના કારણે પુરાતન અને દુશ્ચીર્ણ-અશુભતમ માઠા અધ્યવસાયોથી ઉપાર્જિત (મેળવેલા), તથા આલોચના-આદિ શુદ્ધિ વડે કરી દૂર નહિ કરેલા એવા અશુભ પોતાના કરેલા પાપકર્મોનાં અશાતારૂપ અશુભ ફળને ભોગવી રહ્યો છે

ભાવાર્થ—આ જાણકનું હુણક સંસ્થાન છે, તેના અવયવોમાં કોઈ પ્રકારનો શ્વાસ આકાર નથી, અને તે અવયવો પોતાના પ્રમાણ-અનુસાર પણ નથી આ તે એક વિલક્ષણ આકૃતિમાત્ર છે, ન જાણે આથી શુ અશુભ થશે ? અને એ કેવા પ્રકારનું

कारण क्या अशुभ होनेवाला है?, और यह कौन सा अनिष्ट करेगा?, इत्यादि विचारों से त्रस्त एवं उद्विग्न बनी हुई मृगादेवी का शरीर सहसा भावी अनिष्ट की आशंका से कंप उठा। उस से रहा नहीं गया और धायमाता को बुलाकर कहा कि, तुम इस बालकको किसी एकान्त स्थानमें जाकर उकरडी पर कूड़े-कचरे में छोड़ आओ। रानी की इस बात को सुनते ही वह 'तथास्तु' कहकर विजय नरेश के निकट उनका अभिप्राय जानने के लिये पहुँची और रानी के उस पुत्रप्रसव का समस्त समाचार एवं रानी का हार्दिक विचार आद्योपांत कह सुनाया। राजा सुनकर आश्चर्यचकित हो उठा, और जैसा बैठा था वैसा ही रानी के निकट आपहुँचा। आते ही उसने अपना निजी विचार रानी से प्रकट करते हुए कहा कि—ऐसा करना योग्य नहीं है, कारण कि यह तुम्हारा प्रथम गर्भ है। इसमें इस प्रकारका कृत्य भावी संतान की स्थिरता में बाधक होगा, अतः अब यह जैसा हुआ है सो सब ठीक है, इस विषयमें विशेष चिन्ता न कर इसके पालन-पोषण की ही चिन्ता करना अब विशेष श्रेयस्कर है, इसलिये इसका सर्वोत्तम यही उपाय है कि तुम इसे अपने महलके भौहरे में गुप्तरूप से रखो, वह स्थान ऐसा है कि जहाँ पर कोई भी

अनिष्ट करे?, इत्यादि विचारों से त्रास अने उद्वेग पावेगी ते मृगादेवीन शरीर अशुभ लविष्यमां अनिष्ट थवानी शङ्काथी कपवा लाग्यु पोताथी न रही शङ्कायुं भाटे धायमाताने ओलावीने कहुं के—तमे आ भाणकने केअ अङ्कान्तरस्थानमां नधने उकरडांमां मृष्टी आवे। राणीनी आ वातने सांलणीने 'तथास्तु' कहीने ते, विजय नरेश पास तेमने अभिप्राय जाणुवा भाटे पछोंची, अने राणीना ते पुत्र-प्रसवना तमाभ समाचार, तथा राणीना अंतरने ने विचार हुने ते तमाभ पछेलेथी छेले सुधीना कही सांलणाव्या राजा कहीकत सांलणीने आश्चर्यचकित थछ, तरनज न्यां राणी हुता त्यां आवी पछोंच्या, आवीने राजाये पोताना विचारे प्रगट करतां कहु के—ये प्रमाणे करवुं ते योग्य नथी, कारण के आ तमादे प्रथम गर्भ छे तेमां आ प्रकारनुं कृत्य तमारा लावी संतानेनी स्थिरतामां बाधक निवडथे, तेथी ने धयुं ते सर्व हीक छे आ भाणतमां विशेष चिन्ता न करतां तेनां पालन-पोषणनी चिन्ता करवी ते न विशेष कृत्याणुकारी छे भाटे तमे अे भाणकने पोताना मडेलना लोचनमां शुभस्थमां राणे। ते अेवुं स्थान छे के न्यां आगण केअ पावु व्यक्ति आवी के नछ

॥ મૂલમ્ ॥

મિયાપુત્તે ણં મંતે ! દારણ્ણ ઇઓ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા
 કહિં ગમિહિં ? , કહિં ઉવવજિહિં ? ગોયમા ! મિયાપુત્તે દારણ્ણ
 વત્તીસં વાસાઇં પરમાઉયં પાલઇત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા
 ઇહેવ જંબુદ્ધીવે દીવે ભારહે વાસે વેયડ્ઢગિરિપાયમૂલે સીહકુલંસિ
 સીહત્તાણ્ણ પચ્ચાયાહિં, સે ણં તત્થ સીહો ભવિસ્સઇ અહસ્મિણ્ણ
 જાવ સાહસિણ્ણ વહું પાવં જાવ સમજિણ્ણ, સમજિણિત્તા કાલમાસે
 કાલં કિચ્ચા ઇમીસે રચણપ્પમાણ્ણ પુઢવીણ્ણ ઉક્કોતં સાગરોવમ-
 ટ્ઠિંણ્ણસુ જાવ ઉવવજિહિં । સે ણં તઓ અણંતરં ઉવ્વહિત્તા
 સરીસિવેસુ ઉવવજિહિં । તત્થ ણં કાલં કિચ્ચા દોચ્ચાણ્ણ પુઢવીણ્ણ

વ્યક્તિ આ-જા નહીં સકતા. અતઃ વહીં પર ગુપ્તરૂપ સે इसके
 खाने-पीने की पूर्ण व्यवस्था रखो, ऐस्ता करने से भावी संतान
 स्थिर होगी और इसका भी पालन-पोषण हो जायगा । राजा की
 इस संमति को स्वीकृत कर, रानीने राजाके द्वारा प्रदर्शित पद्धति
 के अनुसार ही उस बालक की सब प्रकारकी व्यवस्था कर उसका
 पालन-पोषण करने लगी । श्रीवीर प्रभु गौतमस्वामी से कहते
 हैं कि-हे गौतम । यह तुम्हारे प्रश्न का उत्तर है, इससे तुम
 समझ गये होंगे कि-यह मृगापुत्र पूर्वभव में बांधे हुए चिरन्तन
 अपने दुश्चीर्ण और दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ पाप कर्मों का अशुभ फल
 भोग रहा है ॥ सू० २० ॥

શકે તેમ નથી, તેથી ત્યાં શુભ્તપણે તેના ખાવા-પીવાની પૂરી વ્યવસ્થા રાખો અને
 તે પ્રમાણે કરવાથી ભાવી સંતાન પણ સ્થિર થશે, અને આ બાળકનું પણ પાલન-
 પોષણ ઘણું જશે. રાણીના આ પ્રકારની સંમતિને સ્વીકાર કરીને રાણએ બતાવેલી
 પદ્ધતિ પ્રમાણે જ તે બાળક મારે રાણી તમામ પ્રકારની ગોઠવણ કરીને પાલન-પોષણ
 કરવા લાગી. શ્રીવીરપ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે તમારો
 પ્રશ્નનો ઉત્તર છે આ ઉપરથી તમે સમજી ગયા હશે કે-આ મૃગપુત્ર પૂર્વભવમાં
 બાંધેલા ચિરન્તન-પુરાતન પોતાના દુશ્મીર્ણ અને દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભ પાપકર્મોનું અશુભ
 ફળ ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ. ૨૦)

उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं०, से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता पक्खीसु उव्वज्जिहिइ, तत्थ वि कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं०, से णं तओ सीहेसु य०, तयाणंतरं चउत्थीए०, उरगो, पचमीए० इत्थी, छट्ठीए० मणुओ, अहे सत्तमाए० ।

तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदि-यतिरिक्खजोणियाणं सच्छ-कच्छभ-गाह-मगर-सुंसुमाराऽऽदीणं अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोणिपमुहसयसहस्साइं, तत्थ णं एग-मेगंसि जोणिविहाणंसि अणेगसयसहस्सखुत्तो उदाइ, उदाइत्ता तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाइस्सइ ।

से णं तओ उव्वट्ठित्ता एवं चउप्पएसु उरपरिसप्पेसु भुयपरिसप्पेसु खहयरेसु चउरिंदिएसु तेइंदिएसु बेइंदिएसु वणप्फइएसु कडुयस्सवेसु कडुयदुद्धिएसु वाऊसु तेऊसु आऊसु पुढवीसु अणेगसयसहस्सखुत्तो०, से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता सुपइट्ठपुरे णयरे गोणत्ताए पच्चायाहिइ ।

से णं तत्थ उम्मुक्खवालभावे जोव्वणगमणुपत्ते अन्नया कयाइं पढमपाउसंसि गंगाए महाणईए खलीणमट्ठियं खणमाणे तडोए पल्लिए समाणे कालं गए तत्थेव सुपइट्ठपुरे णयरे सेट्ठि-कुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाइस्सइ ॥ सू० २१ ॥

॥ टीका ॥

मृगापुत्रस्य पूर्वभववृत्तान्तं सर्वं भगवद्वचनद्वयगत्य गौतमो भगवन्तं पृच्छति—‘मियापुत्ते णं भंते !’ इत्यादि । ‘भंते !’ हे भदन्त ! = हे भगवन् !

‘मियापुत्ते णं’ इत्यादि ।

इस प्रकार श्रीगौतमस्वामीने श्रीवीर प्रभु के सुख से

‘मियापुत्ते णं’ इत्यादि ।

आ प्रभाते श्रीगौतमस्वामीने श्रीवीरप्रभुना सुखशी मृगापुत्रनां समस्त पूर्व-

मियापुत्ते णं दारए' मृगापुत्रः खलु दारकः 'इओ' इतः=अस्माद् भवात्, 'कालमासे कालं किञ्चा' कालमासे=मरणावसरे कालं कृत्वा, 'कहिं गमिहिइ' कुत्र गमिष्यति?, 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते?, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा!' हे गौतम! 'मियापुत्ते दारए' मृगापुत्रो दारकः 'वत्तीसं वासाइं' द्वात्रिंशद् वर्षाणि, 'परमाउयं पालइत्ता' परमायुष्कं पालयित्वा 'कालमासे कालं किञ्चा' कालमासे=मरणसमये प्राप्ते कालं कृत्वा=मरणं प्राप्य 'इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' इहेव जंबुद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'वेयइहगिरिपायमूले' वैताड्यगिरिपादमूले=वैताड्यनामकपर्वतस्यायोभागसमीपे 'सीहकुलंसि' सिंहकुले 'सीहत्ताए' सिंहतया 'पञ्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते, 'से णं तत्थ सीहो भविस्सइ' स खलु तत्र सिंहो भविष्यति, कीदृशोऽसौ भविष्यती? त्याह—'अहम्मिए' अशर्मिकः 'जाव साहसिए' यावत् साहसिकः, अत्र याव-

मृगापुत्र का समस्त पूर्वभव का वृत्तान्त जानकर पुनः प्रभु से यह पूछा कि—'भंते' हे भदन्त! 'मियापुत्ते णं दारए इओ कालमासे कालं किञ्चा कहिं गमिहिइ' मृगापुत्र बालक इस भव में काल के अवसर में काल कर कहाँ जायगा? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहाँ पर उत्पन्न होगा?। प्रत्युत्तर में प्रभुने कहा—'गोयमा!' हे गौतम! 'मियापुत्ते दारए वत्तीसं वासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किञ्चा इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' यह मृगापुत्र बालक वत्तीस वर्ष की उत्कृष्ट आयु का पालन कर स्थिति के क्षय होने पर मर कर इस मध्य जंबुद्वीप के भरत क्षेत्र में 'वेयइहगिरिपायमूले' वैताड्य पर्वत की तलहटी में 'सीहकुलंसि' सिंह के कुलमें 'सीहत्ताए पञ्चायाहिइ' सिंह की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ सीहो भविस्सइ अहम्मिए जाव साहसिए'

भवनां वृत्तान्तानि ज्ञात्वा शरी प्रभुने अ. प्रभावे पूछ्युः—'भंते!' हे भदन्त! 'मियापुत्ते णं दारए इओ कालमासे कालं किञ्चा कहिं गमिहिइ' मृगापुत्र अत्र अ. भवमा भवसु य भीने अयं जये?, 'कहिं उववज्जिहिइ' अयं उत्पन्न यथे? प्रत्युत्तरमां प्रभुवे श्रुत्वा—'गोयमा!' हे गौतम! 'मियापुत्ते दारए वत्तीसं वासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमाने कालं किञ्चा इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' अ. मृगापुत्र अत्र अ. पञ्चदश वर्षानां उत्कृष्ट आयुत्थनुं पालनं शरीने स्थितिना क्षयं कृत्वा भवसु य भीने अ. मध्यजंबुद्वीपना भरतक्षेत्रमां 'वेयइहगिरिपायमूले' वैताड्य पर्वतानी तलेटीमां, 'सीहकुलंसि' सिङ्गना कुलमां, 'सीहत्ताए पञ्चायाहिइ' सिङ्गनी अर्थयधी उत्पन्नं यथे, 'से णं तत्थ सीहो भविस्सइ अहम्मिए जाव साहसिए'

च्छब्देन-‘सूरे दहप्पहारी’ इत्यादि बोध्यम् । एवंविधः स ‘बहुं पावं जाव’ बहु पापं यावत्, तत्र-बहु=बहुविधं पापं=प्राणातिपातादिलक्षणं, यावत्पदेन-कलिकलुषम्-इत्यस्य संग्रहः, ‘समज्जिणइ’ समर्जयति, अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां ‘समज्जिणित्ता’ संमर्ज्य=पापकर्मोपाजनं कृत्वा, ‘काल मासे कालं किच्चा’ कालमासे कालं कृत्वा, ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’ अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘उक्कोसं’ उत्कर्षं यथा स्यात्तथा ‘सागरोवमट्ठिइएसु जाव’ सागरोवमस्थितिकेषु यावत्-‘नैरयिकेषु नैरयिकतया’ इति संग्रहः, ‘उव्वज्जिहिइ’ उपपत्स्यते । ‘से णं’ स खलु ‘तओ अणंतरं’ ततोऽनन्तरम्=तत्पश्चात् ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्भूत्य=रत्नप्रभापृथिव्या निर्गत्य ‘सरीसिवेसु’ सरीसृपेषु=नकुला-

वह वहां अधर्मी, शूर, दहप्रहारी एवं साहसिक सिंह होगा । ‘जाव’ शब्द से यहां ‘सूरे दहप्पहारी’ इन पदों का संग्रह किया गया है । ‘बहुं पावं जाव समज्जिणइ’ यावत् शब्द से यहां पर भी ‘कलिकलुसं’ इस पद का ग्रहण हुआ है । वह सिंह अपनी पर्याग से अनेक प्रकार के कलिकलुष प्राणातिपातादिरूप पापकर्मों का संचय करेगा । ‘समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा’ उनका संचय कर के कालमास-मृत्यु अवसर में मरकर वह ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु जाव उव्वज्जिहिइ’ इसी रत्नप्रभा-पृथिवी के एक सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले प्रथम नरकमें नारकीरूपसे उत्पन्न होगा । ‘से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता सरीसिवेसु उव्वज्जिहिइ, तत्थ णं कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उक्कोसेण तिन्नि सागरोवमाइं’ पश्चात् वह वहां से निकल कर सरीसृप-नकुल आदि योनियों में उत्पन्न

ते त्यां अधर्मी, शूरवीर, दहप्रहारी अने साहसिक सिंह थशे. ‘जाव’ शब्दथी अर्द्धी, ‘सूरे दहप्पहारी’ आदिपदेनो संग्रह कर्यो छे ‘बहुं पावं जाव समज्जिणइ’ यावत् शब्दथी अर्द्धी पणु ‘कलिकलुसं’ ओ पदनु ग्रहणु थयुं छे, ते सिंह पोताना पर्यायथी अनेक प्रकारना कलिकलुष प्राणातिपातादिइय पाप कर्मोना संचय करशे ‘समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा’ तेनो संचय करीने मृत्युना अवसरे मरण भाभीने ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु जाव उव्वज्जिहिइ’ पछी ते उव आ रत्नप्रभा पृथ्वीना उत्कृष्ट ओक सागरनी स्थितिवाणा पडेला नरकभा नारकीरूपे उत्पन्न थशे. ‘से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता सरीसिवेसु उव्वज्जिहिइ, तत्थ णं कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उक्कोसेण तिन्नि सागरोवमाइं’ पछी ते त्याथी नीकणी सरीसृप-नकुल (नोणीया) आदिनी

दिषु 'उव्वज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'तत्थ णं कालं किच्चा' तत्र खलु कालं कृत्वा 'दोच्चाए पुढवीए' द्वितीयस्यां पृथिव्याम्, 'उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं' उत्कर्षेण त्रीणि सागरोपमानि स्थितिं प्राप्स्यति । 'से णं तओ अणंतरं' स खलु ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्ठिच्चा' उद्बृत्य=द्वितीयस्याः पृथिव्या निर्गत्य 'पक्खीसु उव्वज्जिहिइ' पक्षिषूत्पत्स्यते । 'तत्थ वि कालं किच्चा' तत्रापि कालं कृत्वा 'तच्चाए पुढवीए' तृतीयस्यां पृथिव्यां 'सत्त सागरोवमाइं०' सप्त सागरोपमानि स्थितिं प्राप्स्यति । 'से णं' स खलु 'तओ' ततः=तत्पश्चात् 'सीहेसु य०' सिंहेसु चोत्पत्स्यते । 'तयाणंतरं' तदनन्तरं 'चउत्थीए०' चतुर्थ्यां पृथिव्यां नैरयिकेषु नैरयिकतयोत्पत्स्यते । तत उद्बृत्य 'उरगो' उरगः=सर्पो भविष्यति । तत्रापि कालं कृत्वा 'पंचमीए' पञ्चम्यां पृथिव्यां नैरयिके-

होगा । पश्चात् वहां की स्थिति के क्षय होने पर वह द्वितीय नरक कि जहां पर तीन सागर की उत्कृष्ट स्थिति है, उसमें जन्म धारण करेगा, फिर 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठिच्चा पक्खीसु उव्वज्जिहिइ' वह वहां से निकलकर पक्षियों के कुल में उत्पन्न होगा । 'तत्थ वि कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं० से णं तओ सीहेसु य०, तयाणंतरं चउत्थीए०, उरगो०, पंचमीए०, इत्थी, छट्ठीए०, मणुओ, अहे सत्तमाए०' वहां से मर कर सातसागर की उत्कृष्ट-स्थितिवाले तृतीय नरक में, वहां से निकल कर निर्यग्गति में सिंह की पर्याय में, वहां से मर कर दस सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले चतुर्थनरक में, वहां से अपने समय में मर कर सर्पपर्याय में, वहां से मर कर फिर सत्रह (१७) सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले पंचम नरक में, वहां

येनिञ्चोभा उत्पन्न थये पछी त्यानी स्थितिने क्षय करीने ते थीन नरकमा ल्यां आगण त्रणु सागरोपमनी उत्कृष्ट स्थिति छे, तेमां जन्म धारण करथे पछी 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठिच्चा पक्खीसु उव्वज्जिहिइ' ते त्याथी नीकणीने पक्षीञ्चोभा कुगमा उत्पन्न थये. 'तत्थवि कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं०, से णं तओ सीहेसु य०, तयाणंतरं चउत्थीए०, उरगो, पंचमीए०, इत्थी, छट्ठीए० मणुओ, अहे सत्तमाए०' पछी त्याथी नीकणीने तिर्थंथ गतिमा सिंहुनी पर्यायमा मरण पाभीने सात सागरोपमनी उत्कृष्ट-स्थिति-वाजा त्रीन नरकमा, त्याथी नीकणीने तिर्थंथ गतिमा सिंहुनी पर्यायमा, त्याथी मणु पाभीने दस सागरोपमनी उत्कृष्ट-स्थिति-वाजा चोथा नरकमा, त्यानी ते स्थिति पूरी करीने सर्पपर्यायमा. त्याथी मरण पाभीने इरी सत्तर (१७) सागरोपमनी उत्कृष्ट-

पूतपत्स्यते । तत उद्भूत्य स खलु 'इत्थी' स्त्री भविष्यति । तत्रापि कालं कृत्वा 'छट्टीए' षष्ठ्यां पृथिव्यां नैरयिकेषूपत्स्यते । तत उद्भूत्य स खलु 'मणुओ' मनुजः=मनुष्यो भविष्यति, तत्रापि कालं कृत्वा 'अहेसत्तमाए' अधः-सप्तम्यां पृथिव्यां नैरयिकेषु नैरयिकतयोत्पत्स्यते ।

'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्ठित्ता' उद्भूत्य=अधःसप्तम्याः पृथिव्या निर्गत्येत्यर्थः, 'से' स मृगापुत्रदारकजीवः, 'जाइं इमाइं' यानि इमानि 'जलयर-पंचिंदिय-तिरिक्खजोगियाणं मच्छ-कच्छभ-गाह-मगर-सुंसुमारादीणं' जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मत्स्यकच्छपग्राहमकरसुंसुमारादीनां 'अद्धतेरसजा-इकुलकोडिजोगिपमुहसयसहस्साइं' अर्धत्रयोदशजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि-जातौ=पञ्चेन्द्रियजातौ कुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि=योनिद्वाराकाणि तेषां यानि शतसहस्राणि=लक्षाणि तानि, अर्धत्रयोदश च तानि जातिकुलकोटीयोनिप्रमुखशतसहस्राणि च-अर्धत्रयोदशजातिकुलकुकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि-पञ्चेन्द्रियजातौ सार्धद्वादशलक्षकुलकोटीः प्राप्स्यति । 'तत्थ णं' तत्र खलु

से मर कर स्त्रीपर्यायमें, वहां से पश्चात् मर कर बाईस सागर की उत्कृष्ट स्थितियुक्त छठवें नरकमें, वहां से निकलकर मनुष्य पर्याय में, और अन्त में वहां से भी मर कर तेतीस (३३) सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले सातवें नरक में उत्पन्न होगा । 'तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोगियाणं मच्छ-कच्छभ-गाह-मगर-सुंसुमारादीणं अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोगिपमुहसयसहस्साइं' पश्चात् वहां से निकल कर वह मृगापुत्र का जीव पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनों के भेदस्वरूप जलचर-मत्स्य, कच्छप, ग्राह मगर और सुंसुमार आदि तिर्यग्गति-नामकर्मविशिष्ट तिर्यग् जीवों की पञ्चेन्द्रियजातिमें-जो साढ़े बारह (१२॥) लाख कुलकोटि हैं उनमें-उत्पन्न होगा ।

स्थितिवाणा पांचमा नरकमां, त्यांनी स्थिति पूरी करीने स्त्रीपर्यायमां, त्यांथी मरणु पाभीने भावीस (२२) सागरापमनी उत्कृष्ट-स्थिति-वाणा छट्ठा नरकमां, त्यांथी नीकणीने मनुष्य पर्यायमां अने अन्तमां त्यांथी मरणु पाभीने तेतीस (३३) सागरापमनी उत्कृष्ट-स्थितिवाणा सातमा नरकमां उत्पन्न थथे 'तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोगियाणं मच्छ-कच्छभ-गाह-मगर-सुंसुमारादीणं अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोगिपमुहसयसहस्साइं' पछी त्यांथी नीकणीने ते मृगापुत्रने एव पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योना भेद-स्वरूप जलचर, मच्छ, डायणो, आह, मगर अने सुंसुमार आदि तिर्यग्गतिनामकर्मविशिष्ट तिर्यग् एवानी पञ्चेन्द्रियजातिमां डे

‘एगमेगंसि’ एकैकस्मिन् ‘जोणिविहाणंसि’ योनिविधाने=योनिभेदे ‘अणेग-सयसहस्सखुत्तो’ अनेकशतसहस्रकृत्वः=अनेकलक्षवारम् ‘उद्दाइ’ अवद्राति=प्रियते, ‘उद्दाइत्ता’ अवद्राय=मृत्वा ‘तत्थेव’ तत्रैव ‘भुज्जो’, भूयो भूयः=पुनःपुनः, ‘पच्चायाइस्सइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते । ‘से णं’ स खलु ‘तओ’ ततः ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्वृत्य=निर्गत्य, एवं ‘चउप्पएसु’ चतुष्पदेषु गवादिषु ‘उरपरि-सप्पेसु’ उरःपरिसर्पेषु=उरगेषु-सर्पादिषु ‘भुयपरिसप्पेसु’ भुजपरिसर्पेषु=भुजगामिषु नकुलगोधिकादिषु ‘खहयरेसु’ खचरेषु=गगनचरेषु पक्षिषु, ‘चउरिं-दिएसु’ चतुरिन्द्रियेषु, ‘तेइंदिएसु’ त्रीन्द्रियेषु, ‘वेइंदिएसु’ द्वीन्द्रियेषु, ‘वणप्फइएसु’ वनस्पतिकेषु, ‘कडुयरुक्खेसु’ कटुकवृक्षेषु, ‘कडुयदुद्धिएसु’ कटुकदुग्धकेषु=अर्कादिषु, ‘वाऊसु’ वायुषु, ‘तेऊसु’ तेजस्सु, ‘आऊसु’ अप्सु, ‘पुढवीसु’ पृथिवीषु ‘अणेगसयसहस्सखुत्तो’ अनेकशतसहस्रकृत्वः=अनेक-

‘तत्थ णं एगमेगंसि जोणिविहाणंसि अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दाइत्ता २ तत्थेव भुज्જો ભુજ્જો પચ્ચાયાइस्सइ’ उनमें एकर योनि के भेद में लाखों बार जन्म-मरण करेगा । ‘से णं तओ उव्वट्ठित्ता एवं चउप्पएसु, उरपरिसप्पेसु, भुयपरिसप्पेसु, खहयरेसु, चउरिंदिएसु, तेइंदिएसु, वेइंदिएसु, वणप्फइएसु, कडुयदुद्धिएसु, वाऊ०, तेऊ०, आऊ०, पुढवीसु, अणेगसयसहस्सखुत्तो’ पश्चात् वहांसे निकल कर वह चतुष्पद-गाय आदि तिर्यचों में, उरपरिसर्प-सर्पादिकों में, भुजपरिसर्प-नकुल गोह आदिकों में, खचर-पक्षियों में, चतुरिन्द्रियों में, तेइन्द्रियों में, द्वीन्द्रिय जीवों में और एकेन्द्रिय वनस्पतिकाय कटुकवृक्षों में, कटुकदुग्धवाले आकडा आदि वृक्षों में, वायुकाय में, तेजस्काय में, अप्काय में, और पृथिवीकाय में लाखोंबार उत्पन्न होगा । ‘से णं तओ अणतरं उव्वट्ठित्ता सुपइट्ठपुरे णयरे

જેના સાડાબાર લાખ (૧૨૧૧) કુલકોટી છે તેમા, ઉત્પન્ન થશે ‘તત્થ ણં એગમેગંસિ જોણિવિહાણંસિ અણેગસયસહસ્સખુત્તો ઉદ્દાઈત્તા ૨ તત્થેવ ભુજ્જો ભુજ્જો પચ્ચાયાइस्सइ’ તેમાં એક એક યોનિના ભેદમા લાખો વાર જન્મ અને મરણ કરશે ‘સે ણં તઓ ઉવ્વટ્ઠિત્તા એવં ચઉપ્પેસુ, ઉરપરિસપ્પેસુ, ભુયપરિસપ્પેસુ, સ્વહયરેસુ, ચઉરિંદિેસુ, તેંદિેસુ, વેંદિેસુ, વણપ્ફઇેસુ, કડુયરુક્ખેસુ, કડુયદુદ્ધિેસુ વાઁ, તેઁ, આઁ, પુઢવીસુ, અણેગસયસહસ્સખુત્તો’ પછી ત્યાંથી નીકળીને તે જીવ ચતુષ્પદ-ગાય આદિ તિર્યંચોમાં, ઉરપરિસર્પ-સર્પાદિકોમાં, ભુજપરિસર્પ-નોળીઆ-ઘો આદિમાં, ખેચર-પક્ષિયોમાં, ચતુરિન્દ્રિયોમાં, તેઈન્દ્રિયોમાં, દ્વીન્દ્રિય જીવોમાં અને એકેન્દ્રિય વનસ્પતિકાયાક કટુક વૃક્ષોમાં, કટુકદુધવાળા-આકડા આદિ વૃક્ષોમાં, વાયુકાયમાં, અગ્નિ-કાયમાં, અપ્કાયમાં અને પૃથિવીકાયમાં લાખોવાર ઉત્પન્ન થશે. ‘સે ણં તઓ અણંતરં

લક્ષવારમ્ ઉત્પત્સ્યતે । ‘સે ણં’ સ સ્વલ્લુ ‘તઓ અણંતરં’ તતોઽનન્તરમ્ ‘ઉવ્વટ્ઠિત્તા’
ઉદ્વૃત્ય=નિર્ગત્ય ‘સુપ્પટ્ટપુરે ણયરે’ સુપ્પટ્ટિષ્ઠપુરે નગરે, ‘ગોણત્તાણ’ ગોત્ત્વેન=વૃષ-
મત્ત્વેન-વ્લીવર્દતયેત્યર્થઃ, ‘પચ્ચાયાહિં’ પ્રત્યાયાસ્યતિ=ઉત્પત્સ્યતે ।

‘સે ણં તત્થ’ સ સ્વલ્લુ તત્ર ‘ઉમ્મુક્કવાલભાવે’ ઉન્મુક્તવાલભાવઃ=
બાલ્યાવસ્થામતિક્રાન્તઃ, ‘જોવ્વણગમણુપત્તે’ યૌવનક્રમનુપ્રાપ્તઃ=તારુણ્યમુપાગતઃ,
‘અન્નયા કયાઈ’ અન્નદા કદાચિત્=કસ્મિંશ્ચિદન્યસ્મિન્ સમયે ‘પઠમપાઉસંસિ’
પ્રથમપ્રાવૃષ્ઠિ=પ્રથમવર્ષાકાલે, ‘ગંગાણ મહાણઈણ’ ગંગાયા મહાનદ્યાઃ ‘સ્વલીણ-
મટ્ઠિયં’ સ્વલીનમૃત્તિકાં-સ્વલીનં=નદીતટં તસ્ય યા મૃત્તિકા તામ્, ‘સ્વણમાણે’
સ્વનન્=ઉત્સ્વનન્ ‘તડીણ’ તટચાં, પતિતાયામિતિ શેષઃ, ‘પેલ્લિણ સમાણે’ પીડિતઃ
સન્ ‘કાલં ગણ’ કાલં ગતઃ=મૃતઃ । તત્પશ્ચાત્ ‘તત્થેવ’ તત્રેવ ‘સુપ્પટ્ટપુરે’
સુપ્પટ્ટિષ્ઠપુરે=સુપ્પટ્ટિષ્ઠપુરનામકે ‘ણયરે’ નગરે ‘સેટ્ઠિકુલંસિ પુત્તત્તાણ’ શ્રેષ્ઠિકુલે
પુત્રતયા ‘પચ્ચાયાહિંસસિ’ પ્રત્યાયાસ્યતિ=ઉત્પત્સ્યતે ॥ મૂ૦ ૨૧ ॥

ગોણત્તાણ પચ્ચાયાહિંસ’ પશ્ચાત્ વહાં સે નિકલકર વહ સુપ્પટ્ટિષ્ઠિતપુર
નગરમેં ગોણ-વેલરૂપ સે ઉત્પન્ન હોગા । ‘સે ણં તત્થ’ વહાં પર
વહ ‘ઉમ્મુક્કવાલભાવે’ બાલ્યાવસ્થા કો છોડકર ‘જોવ્વણગમણુપત્તે’ જબ
યૌવન અવસ્થાકો પ્રાપ્ત કરેગા, તબ ‘અન્નયા કયાઈ’ કોઈ એક સમય
‘પઠમપાઉસંસિ’ પ્રાથમિક વર્ષકાલ મેં ગંગાણ મહાણઈણ’ ગંગામહાનદી
‘કે સ્વલીણમટ્ઠિયં સ્વણમાણે તડીણ પેલ્લિણ સમાણે કાલં ગણ’ તીર કી મિટ્ટી
કો અપને સ્ત્રીંગોં સે સ્વોદેગા ઓર સ્વોદતે ૨ જબ તટ ઉસ પર ગિર પડેગા
તબ ઉસકે નીચે દબ જાને સે ઉસકી મૃત્યુ હો જાયગી, ઓર મર કર
વહ ‘તત્થેવ સુપ્પટ્ટપુરે ણયરે સેટ્ઠિકુલંસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિંસસિ’ વહીં પર
સુપ્પટ્ટિષ્ઠપુર નગર મેં કિસી એક શ્રેષ્ઠી-સેઠ કે ઘરમેં પુત્રરૂપ સે
ઉત્પન્ન હોગા ।

ઉવ્વટ્ઠિત્તા સુપ્પટ્ટપુરે ણયરે ગોણત્તાણ પચ્ચાયાહિંસ’ ધધી ત્યાંથી નીકળીને તે
સુપ્પટ્ટિષ્ઠપુર નગરમાં ગોણ-સાઢ-મળદ્વ-રૂપથી ઉત્પન્ન થશે. ‘સે ણં તત્થ’ ત્યાં તે
‘ઉમ્મુક્કવાલભાવે’ બાલ્યાવસ્થાને પૂરી કરીને ‘જોવ્વણગમણુપત્તે’ જ્યારે યુવાવસ્થાને
પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે ‘અન્નયા કયાઈ’ કોઈ એક સમય ‘પઠમપાઉસંસિ’ પ્રાથમિક વર્ષા-
કાલમાં ‘ગંગાણ મહાણઈણ’ ગંગા મહાનદીના ‘સ્વલીણમટ્ઠિયં સ્વણમાણે તડીણ
પેલ્લિણ સમાણે કાલં ગણ’ તીરની માટીને પોતાના શીંગડાથી ખોદશે, અને ખોદતા
ખોદતાં તે તેના ઉપર પડી જશે, અને તેના પર માટી પડવાથી તે દબાઈ જશે, તેથી
તેનું મૃત્યુ થશે, અને તે મરણ પામીને ‘તત્થેવ સુપ્પટ્ટપુરે ણયરે સેટ્ઠિકુલંસિ

भावार्थ—श्रमण भगवान महावीर के श्रीमुख से मृगापुत्र का समस्त पूर्वभवीय वृत्तान्त यथावत् जानकर श्रीगौतमस्वामीने उनसे फिर यह प्रश्न किया कि—हे प्रभो ! आप यह और प्रकट करने की कृपा करें कि वह मृगापुत्र मरकर कहां उत्पन्न होगा ?, तब प्रभुने गौतमस्वामीके इस प्रश्न का उत्तर देते हुए इस प्रकार कहा कि—हे गौतम ! वह मृगापुत्र अपनी उत्कृष्ट बत्तीस (३२) वर्ष की आयु को समाप्त कर जब इस पर्याय का परित्याग करेगा, तब वह सर्वप्रथम इस जंबूद्वीपस्थित भरतक्षेत्रान्तर्गत वैताढ्य पर्वत की तलहटी में सिंह की पर्याय को धारण करेगा । उसमें वह अपनी अधार्मिक, शौर्यविशिष्ट, दृढप्रहारकारी एवं साहसिक प्रवृत्ति से अनेक प्रकार के अशुभतम प्राणातिपातादिरूप पापकर्मों का उपार्जन करेगा । उसके प्रभाव से अपनी आयु के परिसमाप्त होते ही यह मरकर प्रथम नरक का नैरयिक होगा, वहां की १ सागर की स्थिति समाप्त कर, वहां से निकल कर यह तिर्य्यच-पर्याय में सरीसृप-आदि जीवों की पर्याय को धारण कर, और मर कर द्वितीय नरकका नैरयिक होगा । वहां की तीन सागर की स्थिति

पुत्तत्ताए पच्चायाइस्सइ' त्या सुप्रतिष्ठपुर नगरमा केअ अेअ शैठना घेर पुत्रइपे उत्पन्न थसे

भावार्थ—श्रमण भगवान महावीरना मुअथी मृगापुत्रना तमाम पूर्व-भवना वृत्तान्तने यथावत् ज्ञाणीने श्रीगौतमस्वामीअे भगवानने इरीथी आ प्रश्न कर्ये के —हे प्रभो ! आप अे पणु ज्ञाववानी कृपा करो के ते मृगापुत्र मरण पाभी क्या उत्पन्न थसे ? त्यारे प्रभुअे गौतम स्वामीना आ प्रश्ननाे उत्तर आपता आ प्रभाणुे कछु के —हे गौतम ! ते मृगापुत्र पोतानुं उत्कृष्ट अत्रीश (३२) वर्षनुं आयुअ्य पूर्ण करीने ज्यारे ते पर्यायना त्याग करसे, त्यारे ते सौथी प्रथम आ जम्बूद्वीपमा रहेल भरतक्षेत्रनी अहरना वैताढ्य पर्वतनी तणेटी मा सिंहनी पर्यायने धारणु करसे, तेमा ते पोतानी अधार्मिक, शौर्यविशिष्ट, दृढप्रहारकारी, साहसिक प्रवृत्तिथी अनेक प्रकारनां अशुभतम प्राणातिपातादिरूप पाप-कर्मनुं उपार्जन करसे तेना प्रभावथी पोतानुं आयुअ्य पूर्ण करीने मरण पाभी प्रथम नरकना नारकी थसे त्यानी अेअ १ सागरनी स्थिति पूर्ण करीने, त्याथी नीकणीने पाछे ते तिर्य्यच-पर्यायमा सरीसृप आदि जिवानी पर्यायने धारणु करसे, अछी त्यांथी मरण पाभीने भीज नरकमा नारकी थसे, त्यानी त्रणु सागरनी

भोगकर जब वहां से निकलेगा तब फिर से यह पक्षियों के कुल में पक्षीरूप से जन्मेगा। यहां की प्राप्त स्थिति भोगकर, फिर मर कर तृतीय नरक में जायगा। वहां की सातसागर की उत्कृष्ट स्थिति की समाप्ति कर, मर कर वहां से पुनरपि सिंह के भव को प्राप्त करेगा। यहां से मरकर चतुर्थनरक, कि जहां १० सागर की उत्कृष्ट स्थिति है उसमें नैरधिक का जीव होगा। वहां से मर कर १७ सागर की पांचवें नरककी स्थिति को और वहां के दुःखों को भोगतेर आयुष्य को समाप्त कर के निकल कर स्त्रीपर्याय में आयेगा। यहां मर कर छठे नरक की २२ सागर की स्थिति को वहां नारकी की पर्याय लेकर समाप्त कर, वहां से निकल फिर मानव पर्याय को पा, सातवें नरक का नैरधिक होगा, जहां ३३ सागर तक यह अनंत अपार कष्टों का भोक्ता बनेगा। सप्तम नरक की ३३ सागरप्रमाण स्थिति को भोगकर यह वहां से निकल जलचर-पंचेन्द्रिय-तिर्यञ्चों में साढ़े बारह (१२॥) लाख कुलकोडि की अनेक योनियों में लाखों बार जन्म-मरण कर, चतुष्पद-गाय आदि की पर्याय में, उरपरिसर्प-आदिकों में, चतुरिन्द्रिय जीवों में, तेजन्द्रिय जीवों में, द्वीन्द्रिय जीवों में और एकेन्द्रियजीव-वनस्पति-

स्थिति लोगवीने अने त्यांथी नीकणीने ते पक्षियोना कुणमां पक्षीइपथी जन्म पावशे. त्यांनी प्राप्त स्थिति लोगवीने, भरणु पभीने त्रीन नरकमां जशे त्यां सात ७ सागरनी उत्कृष्ट स्थितिने पूर्णु करी. भरणु पाभीने त्यांथी इरी पणु सिंढना लवमां आवशे. त्यांथी भरणु पाभीने योथुं नरक डे ज्यां दस १० सागरनी उत्कृष्ट स्थिति छे तेमां नारकीने लव थशे. ते स्थिति पूर्णु थतांज ते सर्पनी योनिमां जन्म पावशे. त्यांथी भरणु पाभीने सत्तर (१७) सागरनी पांचमा नरकनी स्थिति वडे त्यांना दुःषेने लोगवीने आयुष्यने समाप्त करतां भरणु पाभीने पछी स्त्रीपर्यायमां आवशे. त्यांथी भरणु पाभीने छठ्ठा नरकनी २२ आवीस सागरनी स्थितिने नारकी लव पणु समाप्त करीने त्यांथी नीकणीने मनुष्यपर्यायने पाभीने सातमा नरकमां नारकी लव थशे, ज्यां ३३ तेत्रीश सागर सुधी अनंत-अपार कष्टेने लोगवशे. सातमा नरकनी तेत्रीश-सागरप्रमाण स्थितिने लोगवीने ते त्यांथी नीकणीने जलचर-पंचेन्द्रिय-तिर्य्योमां साडा बार लाख (१२॥) कुलकोटीनी अनेक योनियोमां लाखे बार जन्म-मरण करीने चतुष्पद-गाय आदिनी पर्यायमां, उरपरिसर्प आदिमां, चतुरिन्द्रिय लवोमां, तेजन्द्रिय लवोमां, द्वीन्द्रिय लवोमां अने एकेन्द्रिय लव-

॥ मूलम् ॥

से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते
जोव्वणगमणुपत्ते तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोच्चा
निसम्म मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सइ । से
णं तत्थ अणगारे भविस्सइ-ईरियासमिए जाव गुत्त बंभयारी ।

से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता
आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मं
कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ । से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता
महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अड्ढाइं जहा दढपइन्ने
सा चेव वत्तव्वया, कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ ।

एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुह-
विवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते त्तिवेमि ॥सू० २२॥

विवागसुए दुहविवागाणं मिगापुत्तीयं णामं पढमं अज्झयण समत्तं ॥ १ ॥

काय में, कटुकवृक्षों में, कटुकक्षीरवाले अर्क आदि वृक्षों में,
वायुकाय में, तैजसकाय में, अप्काय एवं पृथिवीकाय में लाखों
बार जन्म-मरण करेगा। पश्चात् सुप्रतिष्ठितपुर नामक नगर में वह
एक मदोन्मत्त सांड होगा। यह सांड जब अपनी वाल्यावस्था
को व्यतीत कर अपनी पूर्ण जवानी के जोशमें चढ़ेगा तब गंगानदी
के तट की मिट्टी को सींगों द्वारा खोदेगा। उस नदी का तट
उस पर गिर पड़ेगा, इससे वह मर कर उसी नगर में किसी
एक सेठ के यहां पुत्र होगा ॥ सू० २१ ॥

वनस्पति कायमा, कटुक वृक्षेमा, कटुकक्षीरवाणा आकडा आदि वृक्षेमां, वायुकायमां,
तैजसकायमा, अप्कायमां, अने पृथिवीकायमा पणु लाणो वार जन्म-मरणु करथे
पछीथी सुप्रतिष्ठितपुर नामना नगरमा ते ओक मन्दोमत्त सांड थथे ते सांड न्यारे
पोतानी आल्यावस्थाने पूरी करीने पोतानी पूरी जुवानानीना जेशमा अढथे त्यारे गंगा नदीना
काठे ते काठानी भाटीने शीगडा द्राना जेढथे, त्यारे ते नदीने काठा तेना उपर पडथे, तेथी
मरणु पाभीने ते ज नगरमां काठ ओक शेठना घेर पुत्रइपे जन्म पाभथे (सू० २१)

टीका

‘से णं’ इत्यादि । ‘से णं’ स खलु ‘उम्मुक्कवालभावे’ उन्मुक्तवाल-
भावः=बाल्यावस्थामतिक्रान्तः, ‘विण्णायपरिणयमेत्ते’ विज्ञातपरिणतमात्रः—विज्ञा-
तम्=विज्ञानं—विशिष्टं ज्ञातं, तत् परिणतमात्रं यस्य स तथा, परिपक्वविज्ञान इत्यर्थः,
‘जोव्वणगमणुपत्ते’ यौवनकमनुप्राप्तः, ‘तहारूवाणं थेराणं अंतिए’ तथारूपाणां
स्थविराणामन्तिके ‘धम्मं’ धर्मं ‘सोच्चा निसम्म मुंडे भवित्ता’ श्रुत्वा निशम्य
मुण्डो भूत्वा, ‘अगाराओ’ अगारात् अगारं=गृहं परित्यज्येत्यर्थः, ‘अणगारियं
पव्वइस्सइ’ अनगारितां प्रव्रजिष्यति=साधुत्वं प्राप्स्यति । ‘से णं तत्थ अण-
गारे भविससइ’ स खलु तत्र अनगारो भविष्यति । कीदृशः ? इत्याह—‘ईरि-
यासमिए’ ईर्यासमितः=विवेकपूर्वकगमनवान् ‘जाव’ यावद् ‘गुत्त वंभयारी’ गुप्त
ब्रह्मचारी=पूर्ण ब्रह्मचर्यपालकः ‘से णं तत्थ बहूइं वासाइं’ स खलु तत्र बहूनि

‘से णं तत्थ’ इत्यादि ।

‘से णं तत्थ’ वह पुत्र, वहां ‘उम्मुक्कवालभावे’ विण्णायपरिणयमेत्ते
जोव्वणगमणुपत्ते’ कौमार-अवस्था बीत जाने पर परिपक्वविज्ञानवाला
हो, जब यौवन-अवस्था में प्राप्त होगा, तब ‘तहारूवाणं थेराणं अंतिए
धम्मं सोच्चा निसम्म’ तथारूप स्थविर आचार्यों के समीप धर्म का
श्रवण और उसे हृदय में धारण कर ‘मुंडे भवित्ता’ मुंडित हो
‘अगाराओ’ गृहका परित्याग करके ‘अणगारियं पव्वइस्सइ’ अनगार-
अवस्था को अंगीकार करेगा । ‘से णं तत्थ अणगारे भविससइ, ईरिया-
समिए जाव वंभयारी’ वह मुनि पांच समिति और तीन गुप्ति का आराधक
और गुप्त ब्रह्मचारी होगा । ‘से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामणपरियागं
पाउणित्ता’ वह उस अवस्था में अनेक वर्षों तक उस श्रमणपर्याय का—

‘से णं तत्थ०’ इत्यादि

‘से णं तत्थ’ ते पुत्र त्यां ‘उम्मुक्कवालभावे’ विण्णायपरिणयमेत्ते जो-
व्वणगमणुपत्ते’ बाल्यावस्था पूरी थया पछी परिपक्व-विज्ञानवाला थछने ल्यादे
युवान-अवस्थामा आवशे, त्यादे ‘तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म’
तथाइप स्थविर आचार्योंनी पासे जछ धर्म्मे सालणी, ते धर्म्मे हृदयमां धारणु करीने
‘मुंडे भवित्ता’ मुंडित थछने ‘अगाराओ’ घरने परित्याग करीने ‘अणगारियं
पव्वइस्सइ’ अणुगार (साधु)-अवस्थाने अंगीकर करशे. ‘से णं तत्थ अणगारे
भविससइ ईरियासमिए जाव वंभयारी’ पछी ते मुनि पांच समिति, त्रणु
गुप्तिना आराधक अने शुभप्रह्वचारी थशे. ‘से णं तत्थ बहूइं वासाइं साम-

वर्षाणि 'सामण्यपरियागं' श्रामण्यपर्यायं=संयमपर्यायं 'पाउणत्ता' पालयित्वा, 'आलोइयपडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः-आलोचितं=गुरवे निवेदितं यदतिचाराजातं तत् प्रतिक्रान्तं=गुरुपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणप्रतज्ञया विशोधितं येन स तथा, 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः-समार्धि=शुभध्यानम् प्राप्तः=उपगतः, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे=प्रथमे देवलोके, 'देवत्ताए' देवत्वेन 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'से णं तओ अणंतरं चयं' स खलु ततोऽनन्तरं चयं=शरीरं-देवदेहमित्यर्थः, 'चइत्ता' त्यक्त्वा, 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे=महाविदेहक्षेत्रे 'जाइं कुलाइं भवंति' यानि कुलानि भवन्ति 'अइढाइं' आढ्यानि, तेषां खलु अन्यतरस्मिन् कुले पुत्रतयोत्पत्स्यते । 'जहा दढपइन्ने' यथा दृढप्रतिज्ञः-औपपातिकसूत्रे यथा दृढप्रतिज्ञनामको भव्यो वर्णितस्तथाऽयमपि वाच्य इत्यर्थः । 'सा चेव वत्तव्वया' सैव वक्तव्यता-या दृढ-

संयमभाव का-पालन कर, 'आलोइयपडिक्कंते' अपने लगे हुए अतिचारों को गुरुदेव से निवेदन कर, और उनके द्वारा कथित शुद्धि के अनुसार फिर नहीं करने की प्रतिज्ञा से उनका संशोधन कर, 'समाहिपत्ते' शुभ-ध्यानरूप समाधि में लवलीन हो, 'कालमासे कालं किच्चा' अपने आयुकर्म की स्थिति पूर्ण होने पर काल कर वहां से 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्म-नामक प्रथम देवलोक में 'देवत्ताए उववज्जिहिइ' देवरूप में उत्पन्न होगा । 'से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अइढाइं जहा दढपइन्ने सा चेव वत्तव्वया, कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' पश्चात् अपनी पूर्ण आयु का परिभोग कर उस देवपर्याय का परित्याग कर वह वहां से च्यवकर, महा-

ण्यपरियागं पाउणित्ता' ते मुनि-अवस्थाभां अनेक वर्षो सुधी श्रमण-पर्याय-संयमभावने पाणीने, 'आलोइयपडिक्कंते' पोताने लागेला अतिचारेने गुरु देव पास निवेदन करी, अने तेभण्णे डहेली शुद्धिने अनुसरिने करीथी अतिचार नहि करवानी प्रतिज्ञाथी तेनु संशोधन करी 'समाहिपत्ते' शुभध्यानरूप समाधिमा तल्लीन थछ, 'कालमासे कालं किच्चा', अने पोताना आयुधर्मकी स्थिति पूर्ण थता भरण पभीने त्याथी 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मनामका प्रथम देवलोका 'देवत्ताए उववज्जिहिइ' देवरूपमा उत्पन्न थथे 'से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवति अइढाइं जहा दढपइन्ने सा चेव वत्तव्वया कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' पछी पोताना पूर्ण आयुधने लागवीने ते देवपर्यायने त्याग करी, त्याथी गवीने, महाविदेहक्षेत्रमां

प्रतिज्ञस्य वक्तव्यता=वर्णनं, सैवास्यापि वक्तव्यतेत्यर्थः । तामेव स्मारयन्नाह—
‘कलाओ’ इति । ‘कलाओ’ कलाः, काः ? द्वासप्ततिसंख्यकाः कला स्तेन ग्रहीष्यन्ते,
यथा दृढप्रतिज्ञेन गृहीता इति भावः । ‘जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ’ यावत्
सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति, इति भावः, अत्र यावच्छब्देन सर्वं चरित्रं वाच्यम् ।
सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति—इत्येषां संग्रहः । तत्र सेत्स्यति=सिद्धो
भविष्यति—कृतकृत्यो भविष्यति, भोत्स्यते=केवलज्ञानेन सर्वं ज्ञेयं ज्ञास्यति,
मोक्ष्यते=सकलकर्मबन्धाद् विमुक्तो भविष्यति, परिनिर्वास्यति=पारमार्थिकसुखं
प्राप्स्यति । सर्वदुःखानाम् अन्तं=नाशं करिष्यति ।

विदेह क्षेत्र में जो भी समृद्धिशाली कुल हैं उनमें से किसी एक
कुल में पुत्रपने उत्पन्न होगा । औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार से
दृढप्रतिज्ञ का वर्णन किया गया है ठीक उसी प्रकार से इसे भी
समझना चाहिये । ‘कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ’ यही बात
इन पदों से सूत्रकारने स्पष्ट की है कि जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ
७२ कलाओं में प्रवीण था उसी प्रकार से यह भी उनमें निपुणमति
होगा, वह जिस प्रकार समस्त कर्मों का अन्त करने वाला हुआ,
यह भी उसी प्रकार होगा । यावत् शब्द से ‘सेत्स्यति भोत्स्यते,
मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति’ इन पदों का ग्रहण है, इनका अर्थ इस
प्रकार है—‘सेत्स्यति’ वह सिद्ध—कृतकृत्य होगा, ‘भोत्स्यते’ केवल ज्ञान
से समस्त ज्ञेयों का ज्ञाता होगा, ‘मोक्ष्यते’ समस्त कर्मों के बन्धन
से सर्वथा मुक्त होगा, ‘परिनिर्वास्यति’ पारमार्थिक आत्मिक अनन्त
अव्याबाध सुखों को प्राप्त करेगा, ‘सर्वदुःखानाम् अन्तं करिष्यति’ इस

ने समृद्धिशाली कुल छे तमांता केछ पण् ओछ कुलमा पुत्ररूपे उत्पन्न थथे
औपपातिक सूत्रमां ने प्रमाणे दृढप्रतिज्ञनुं वर्णन करवामां आव्युं छे, पराणर तेन
प्रमाणे अही पण् समन्तुं लेछथे. ‘कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ’
ओन वात, आ पढेथी सूत्रकारे स्पष्ट करी छे के.—ने प्रमाणे दृढप्रतिज्ञ गछोतेर (७२)
इलाओमा प्रवीण छते ते प्रमाणे आ पण् तेमां निपुणभुद्धिवाणे थथे, ते ने प्रमाणे
समस्त कर्मेना अन्त करनार थथे ते न प्रमाणे आ पण् थथे. ‘यावत्’ शब्दथी
‘सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति’ ओ पढेनु अछुण् करवानुं छे
तेनो अर्थ आ प्रमाणे छे— ते सिद्ध—कृतकृत्य थथे, केवलज्ञानथी ज्ञातुवा योग्य
समस्त पदार्थेना ज्ञाणुकर थथे, समस्त कर्मेना बन्धनथी सर्वथा मुक्त थथे,
पारमार्थिक आत्मिक अव्याबाध भुणेने प्राप्त करथे, ‘सर्वदुःखानाम् अन्तं करिष्यति’

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામિનમાહ—‘એવં સ્વલુ જંબૂ !’ इत्यादि । ‘एवं स्वलु जंबू !’ एवं स्वलु हे जम्बूः ! ‘समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं’ श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन ‘दुहविवागाणं’ दुःखविपाकानां=दुःखविपाकनामकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः, ‘पढमस्स अज्झयणस्स’ प्रथमस्याध्ययनस्य ‘अयमद्वे’ अयमर्थः—मृगापुत्रस्यातीतवर्तमानानागतभवसस्वन्यदुःखविपाकरूपोऽर्थः, ‘पणत्ते’ प्रज्ञप्तः=कथितः । ‘त्ति वेमि’ इति ब्रवीमि=हे जम्बूः ! यथा भगवताऽभिहितं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः ॥ सू० २२ ॥

પ્રકાર વહ સમસ્ત દુઃખોં કા ઔર उनके कारणभूत समस्त कर्मों का विनाश करने वाला होगा ।

‘એવં સ્વલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં દુહ-વિવાગાણં પઢમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્વે પણત્તે ત્તિ વેમિ’ હસ પ્રકાર શ્રી સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામી સે કહતે હૈં કિ- હે જમ્બૂ ! સિદ્ધિગતિ નામક સ્થાન કા પ્રાપ્ત હુએ શ્રીમહાવીરપ્રભુને દુઃખ વિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ કે પ્રથમ અધ્યયન કા યહ મૃગાપુત્ર કે અતીત, અનાગત ઔર વર્તમાન-ભવસંબંધી દુઃખવિપાકરૂપ ભાવ કા કથન કિયા હૈ । ઉન્હોંને જૈસા કહા વૈસા હી મૈંને તુન સે કહા હૈ, હસમેં નિજકલ્પના સે મૈંને કુછ ભી નહીં કહા હૈ ।

ભાવાર્થ—વહ પુત્ર જવ ક્રમશઃ અપને કુમારાવસ્થા કે વીતને પર પરિપક્વવિજ્ઞાનવાલા હો યૌવન-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત કરેગા, તવ વહ તથારૂપ સ્થવિરોં કે પાસ ધર્મ કી દેશના કે શ્રવણ સે ઔર

આ પ્રકારે તે સમસ્ત દુઃખો અને તેના કારણભૂત સમસ્ત કર્મોનો વિનાશ કરનાર થશે.

એવં સ્વલુ જંબૂ ! સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં જાવ સંપત્તેણં દુહવિવાગાણં પઢમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્વે પણત્તે-ત્તિ વેમિ’ આ પ્રમાણે શ્રીસુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જંબૂ ! સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થયેલા શ્રી મહાવીરપ્રભુએ દુઃખવિપાક-નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનનો આ મૃગાપુત્રના અતીત (ગયા સમયના), અનાગત આવતા સમયના અને વર્તમાનભવસંબંધી દુઃખવિપાકરૂપ ભાવનું કથન કર્યું છે. તેમણે જે પ્રમાણે કહ્યું હતું તેવુંજ મેં તમને કહ્યું છે, તેમાં મેં ભારી સ્વતંત્ર કલ્પનાથી કંઈ પણ કહ્યું નથી.

ભાવાર્થ—તે પુત્ર જ્યારે કંમે-કંમે પોતાની બાલ અવસ્થાને પૂર્ણ કરી, પરિપક્વવિજ્ઞાનવાળા થઈ યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે તે તથારૂપ સ્થવિરો સેથી ધર્મના ઉપદેશને સાંભળવાથી અને હૃદયમાં તેનું મનન કરવાથી, સસાર,

॥ इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्र-
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘जैन-शास्त्राचार्य’-पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते प्रथमश्रुत-
स्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
मृगापुत्रीयं नाम प्रथममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥१॥

हृदय में उसका मनन करने से, संसार, शरीर और भोगों से
विरक्त हो, गृहस्थावस्था को त्याग कर, मुनिदीक्षा को अंगीकार कर,
संयमी हो जावेगा। उस अवस्था में यह अनेक वर्षोंतक संयमभाव
की सच्ची आराधना करने वाला होगा, और जो कुछ अतीचार
लगे होंगे इनकी आलोचना और प्रतिक्रमण से शुद्धि कर, शुभ-
ध्यानरूप समाधि में मग्न होकर, अपनी आयु को पूर्ण कर के
यह सर्वप्रथम प्रथम देवलोकमें देव होगा। वहां को सुखराशि को
भोगकर फिर वहां से चवेगा, और महाविदेह क्षेत्रमें किसी
समृद्धिशाली कुल में पुत्ररूप से जन्म लेकर, दृढप्रतिज्ञ की तरह
प्रत्येक कलाओं में विशारद बन, अन्त में समस्त कर्मों का अन्त
कर निर्वाणस्थान को प्राप्त करने वाला होगा।

इस प्रकार श्री सुधर्मास्वामी अपने शिष्य श्री जंबूस्वामी
को संबोधन करते हुए कहते हैं कि-हे जम्बू ! इस दुःखविपाक-
नामक प्रथम श्रुतस्कंध के प्रथम अध्ययन का यह मृगापुत्र के

शरीर अने लोकोत्थी विरक्त थछने गृहस्थावस्थानो त्याग करी, मुनिदीक्षाने अंगी-
कार करी, संयमी थछ जशे ते अवस्थामा अनेक वर्षो सुधी संयमभावनी सात्थी
आराधना करवावाणा थशे, अने जे काछ अतीचार लग्या छशे तेनी आलोचना
अने प्रतिक्रमण करी शुद्ध णनी, शुभध्यानरूप समाधिमा तद्वतीन थछने, पोतानू
आयुष्य पूर्य करीने सौगी प्रथम पडेत्ता देवलोकमा देव थशे त्याना सुणेना सांडाग्ने
लोगवी, पछी त्याथी अवीने महाविदेह क्षेत्रमा काछ समृद्धिशाली कुलमा पुत्ररूपे
जन्म पाभीने, दृढप्रतिज्ञानी भाइक दरेक कलाओमां विशारद णनी, अंतमां समस्त
कर्मोना अंत करी निर्वाणस्थानने प्राप्त करनार थशे

आ प्रमाणे सुधर्मास्वामी पोताना शिष्य श्रीजम्बूस्वामीने संबोधन
करीने कहे छे के-हे जम्बू ! आ दुःखविपाक नामना प्रथम श्रुतस्कंधना पहेला

अतीत, अनागत, और वर्तमान-भव-संबंधी दुःखविपाकरूप अर्थ का कथन श्रीवीरप्रभुने किया है, अतः जैसा मैंने उनसे सुना वैसा ही तुमसे कहा है, अपनी कल्पना से कुछ नहीं कहा है ॥ सू० २२ ॥

इति विपाकश्रुत के दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कंध की
विपाकचन्द्रिका नामक संस्कृत टीका के हिन्दी
अनुवाद में मृगापुत्रनामक प्रथम
अध्ययन संपूर्ण हुआ ॥ १ ॥

अध्ययनने। आ मृगापुत्रना लूत, लविष्य अने वर्तमान-लवसंगधी दुःखविपाक
इय अर्थनु कथन श्रीप्रभुणे कथुं छे, तेथी ने रीने में तेमनी पासेथी सांलज्युं
छे, तेवु न मे तमने कहु छे, भारी पोतानी कल्पनाथी कर्षेपण कहु नथी (सू० २२)

इति विपाकश्रुतना दुःखविपाक नामना प्रथम श्रुतस्कंधनी विपाकचन्द्रिका
नामनी टीकाना गुजराती अनुवादमा मृगापुत्र नामनु
प्रथम अध्ययन संपूर्ण थयुं (१)

॥ अथ द्वितीयमध्ययनम् ॥

श्रीजम्बूस्वामी दुःखविपाकश्रुतस्कन्धस्य प्रथमाध्ययनगतं संपूर्णमर्थं श्रुत्वा द्वितीयाध्ययनार्थं श्रोतुमुत्कण्ठितः सन् श्रीसुधर्मस्वामिनं पृच्छति—
'जइ णं भंते !' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहाविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते, दोच्चस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पणत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू—अणगारं एवं वयासी—एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियग्गामे णामं णयरे होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे, तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए दूइपलासे णामं उज्जाणे होत्था, तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, वण्णओ ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते !' यदि खलु हे भदन्त ! हे भगवन् ! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन, अत्र 'यावत्' पदेन—श्रमणेन भगवता

द्वितीय अध्ययन

श्री जंबूस्वामी, दुःखविपाक-श्रुतस्कन्ध के प्रथम अध्ययन के अन्तर्गत संपूर्ण अर्थ का अवधारण कर द्वितीय अध्ययन को सुनने के लिये उत्कण्ठित होते हुए श्री सुधर्मास्वामी से पूछते हैं— 'जइ णं भंते !' इत्यादि ।

'भंते' हे भदन्त ! 'जइ णं' यदि 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमण

द्वितीय अध्ययन

श्रीजम्बूस्वामी, दुःखविपाक श्रुतस्कन्धना प्रथम अध्ययनमां आवेला सम्पूर्ण अर्थ सांभलीने, श्रीज अध्ययनने सांभलवानी उत्कण्ठाशी श्रीसुधर्मास्वामीने पूछे छे—
'जइ णं भंते !' इत्यादि

'भंते !' हे भदन्त ! 'जइ णं' जे 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमण भगवान

મહાવીરેણ 'ઇત્યારમ્ય સિદ્ધિગતિનામધેયં સ્થાનમ્' ઇત્યન્તાનિ પદાનિ સંગ્રાહ્યાણિ, 'દુઃખવિવાગાણં' દુઃખવિપાકાનાં=દુઃખવિપાકસ્ય શ્રુતસ્કન્ધસ્યેત્યર્થઃ આદરાર્થે વિપાકવાહુલ્યવિવક્ષયા વા ઇહ વહુવચનમ્, 'પદમસ્મ અઙ્ગયણસ્સ' પ્રથમસ્યાધ્યયનસ્ય 'અયમદ્દે' અયમર્થઃ-પૂર્વમુક્તોડર્થઃ 'પણ્ણત્તે' પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'દોચ્ચસ્સ ણં મંતે ! અઙ્ગયણસ્સ' દ્વિતીયસ્ય સ્વલુ હે મદન્ત ! અધ્યયનસ્ય 'દુઃખવિવાગાણં' દુઃખ વિપાકાનાં=દુઃખવિપાકશ્રુતસ્કન્ધસમ્બન્ધિનઃ, 'સમણેણં જાવ સંપત્તેણં' શ્રમણેન યાવત્ સંપ્રાપ્તેન-શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાવત્ સિદ્ધિગતિસ્થાનં સંપ્રાપ્તેન કોડર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ?-ભગવતા દુઃખવિપાકશ્રુતસ્કન્ધસ્ય દ્વિતીયાધ્યયને કોડર્થઃ કથિત ઇત્યર્થઃ ।

'તણ્ણં સે મુહમ્મે અણગારે' તતઃ સ્વલુ સ સુધર્માણનગારઃ, 'જંબૂ-અણગારં' જમ્બૂવનગારમ્-જમ્બૂનામકમનગારમ્ 'એવં વયાસી' એવં=વ્રક્ષ્યમાણ-પ્રકારેણ અવાદીત્-એવં સ્વલુ જંબૂ' એવં સ્વલુ હે જમ્બૂઃ ! 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં' તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે 'વાણિયગ્ગામે ણામં ણયરે' વાણિજગ્રામો

ભગવાન મહાવીરને, કિ જો સિદ્ધિગતિનામક સ્થાન કો પ્રાપ્ત કર ચુકે હૈં, 'દુઃખવિવાગાણં' દુઃખવિપાક-નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ કે 'પદમસ્મ અઙ્ગયણસ્સ' પ્રથમ અધ્યયન કા 'અયમદ્દે પણ્ણત્તે' યહ પૂર્વોક્ત અર્થ પ્રતિપાદિત કિયા હૈ તો 'મંતે !' હે મદન્ત ! 'દુઃખવિવાગાણં દોચ્ચસ્સ અઙ્ગયણસ્સ' ઇસી દુઃખવિપાકનામક શ્રુતસ્કંધ કે દ્વિતીય અધ્યયન કા 'સમણેણં જાવ સંપત્તેણં' ડન્હીં શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને કિ જો સિદ્ધિગતિનામક સ્થાન કો પ્રાપ્ત હો ચુકે હૈં, 'કે અદ્દે પણ્ણત્તે ?' વયા ભાવ પ્રતિપાદિત કિયા હૈ ? 'તણ્ણં સે મુહમ્મે અણગારે' ઇસ પ્રકાર શ્રી જંબૂસ્વામી કે પ્રશ્ન કો સુનકર વે સુધર્મા સ્વામી અનગાર 'જંબૂ-અણગારં' જંબૂસ્વામી અનગાર કે પ્રતિ 'એવં વયાસી' ઇસ પ્રકાર બોલે- 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં' ડસ કાલ ડસ સમય મેં 'વાણિયગ્ગામે

મહાવીર કે બેલે સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરેલ છે તેલે "દુઃખવિવાગાણં" દુઃખવિપાક-નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના 'પદમસ્સ અઙ્ગયણસ્સ' પ્રથમ અધ્યયનના પૂર્વોક્ત અર્થ પ્રતિપદન કર્યો છે તો 'મંતે' હે મદન્ત ! 'દુઃખવિવાગાણં દોચ્ચસ્સ અઙ્ગયણસ્સ' આ દુઃખવિપાક શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનને સમણેણં જાવ સંપત્તેણં' તે શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ કે બે સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈ ચુક્યા છે તેલે 'કે અદ્દે પણ્ણત્તે' શું ભાવ પ્રતિપાદન કર્યો છે ? 'તણ્ણં સે મુહમ્મે અણગારે' આ પ્રકારના શ્રીજમ્બૂસ્વામીના પ્રશ્નને સાંભળીને સુધર્મા સ્વામી આણુગાર 'જમ્બૂ-અણગારં' જમ્બૂસ્વામી આણુગાર પ્રતિ 'એવં વયાસી' આ પ્રમાણે બોલ્યા- 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં' તે કાળ અને તે સમયને

नाम नगरम् 'होत्था' आसीत् । तत् कीदृश ?-मित्याह-'रिद्धित्थिमियसमिद्धे' ऋद्धिस्तिमितसमृद्धम्-ऋद्धं=नभःस्पर्शिवहुलप्रासादयुक्तं बहुजनसंकुलं च, स्तिमितं=स्वचक्रपरचक्रभयरहितं, समृद्धं च=धनधान्यादिमहर्द्धिसम्पन्नम्, अत्र पदत्रयस्य कर्मधारयः ।

'तस्स णं वाणियग्गामस्स' तस्य खलु वाणिजग्रामस्य 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे, ईशानकोणे इत्यर्थः; 'दूइपलासे णामं उज्जाणे' दूतीपलाशं नामोद्यानम् 'होत्था' आसीत् । 'तत्थ णं दूइपलासे तत्र खलु दूतीपलाशे 'सुहम्मस्स' सुधर्मणः=सुधर्मनामकस्य 'जक्खस्स' यक्षस्य 'जक्खाय-यणे' यक्षायतनम्=व्यन्तरदेवविशेषस्थानम्, 'होत्था' आसीत् 'वण्णओ' वर्णकः=यक्षायतनस्य वर्णनम्, स चान्यत्रोक्तरीत्या बोध्य इत्यर्थः ॥ सू० १ ॥

णामं णयरे होत्था' वाणिजग्राम नाम का एक नगर था, 'रिद्धित्थिमियसमिद्धे' जिसमें नभस्तलस्पर्शी अनेक बड़े ऊँचे प्रासाद थे, और जो अनेकानेक जनों से व्याप्त था । जहाँ पर प्रजा सदा स्तिमित-स्वचक्र और परचक्र के भय से रहित थी । जो धन और धान्य आदि महा ऋद्धियों से संपन्न था । 'तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुर-त्थिमे दिसीभाए' उस वाणिजग्राम नगर के ईशान कोण में 'दूइपलासे णामं उज्जाणे होत्था ।' एक 'दूतीपलाश' इस नाम का बगीचा था । 'तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, उस बगीचे में सुधर्मा नामके व्यन्तरदेव का एक आयतन था । 'वण्णओ' इसका वर्णन औपपातिक सूत्रमें 'चिराइए' इत्यादि पदों द्वारा वर्णित पूर्णभद्र चैत्य जैसा समझना चाहिये ।

विषे 'वाणियग्गामे णामं णयरे होत्था' वाणिजग्राम नामनुं ओक नगर इतुं 'रिद्धित्थिमियसमिद्धे' जे नगरमां आकाशने। स्पर्श करे तेवा धणु। मोटा-मोटा उवा महेवो इता, अने जे धणु। मणुसोथी परिपूरुं इतु, जया प्रज इमेशां व्ययणतारहित, तथा स्वयंके अने परचक्रना लयथी रहित इती, जे धन-धान्य आदि महान ऋद्धिथी लरेखुं इतु । 'तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' ते वाणिजग्राम नगरना ईशानकोणुमा 'दूइपलासे णामं उज्जाणे होत्था' ओक 'दूतीपलाश' नामने। जगीथो इतो । 'तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' ते जगीथामा सुधर्म नामना व्यन्तर देवनुं ओक रहवानुं स्थान इतुं । 'वण्णओ' तेनु वणुन औपपातिकसूत्रमां 'चिराइए' इत्यादि पदो वडे करेव पूरुं। अद व्ययना वणुन प्रमाणे समज्ज देवुं ।

भावार्थ—श्री जंबूस्वामी सुधर्मा स्वामी से दुःखविपाक भुतस्कंध के प्रथम अध्ययन का भाव यथावत् श्रवण कर द्वितीय अध्ययन के भाव को श्रवण करने के लिये उत्कंठित होकर उनसे पूछते हैं कि—हे भदन्न ! इसके द्वितीय अध्ययन का क्या भाव है ? तब श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं—हे जंबू ! उस काल और उस समय में नभस्तलस्पर्शी प्रासादों एवं जनमेदिनी से परिपूर्ण एक वाणिज्य-ग्राम नाम का नगर था । जहां पर प्रजामें हरएक प्रकार का सुख और आनंद था, कोई भी किसी भी प्रकार से दुःखी नहीं था । वहां प्रजा को न अपने राजा की तरफ से कोई कष्ट था, और न अन्य राजाओं की तरफ से कष्ट था । प्रजा में धन-धान्य-आदि ऋद्धियों की कमी नहीं थी । उस नगर के ईशान कोण में दूतीप-लाश नामका एक उद्यान था, जो बहुत प्राचीन था । हरएक प्रकार के वृक्षों से और षड् ऋतु की शोभा से जो सदा अलंकृत रहता था । यहां सुधर्मनामके एक व्यंतर देव का आश्रय था । इसकी शोभा पूर्णभद्र चैत्य जैसी थी ॥ सू० १ ॥

भावार्थः—श्रीजम्बूस्वामी श्रीसुधर्मास्वामी पासैथी दुःखविपाक श्रुतस्कंधना प्रथम अध्ययनने भाव यथावत् साधणीने द्वितीय—भीम अध्ययनना भावने साधणवानी ठिठठा थवाथी तेमने पूछवा लाग्या डे—डे भदन्त ! दुःखविपाक-नामक श्रुतस्कंधना आ भीम अध्ययनने भाव शु छे ? तयारे श्री सुधर्मास्वामी कडे छे डे—डे जम्बू ! ते काल अने ते समयने विषे आकाशने स्पर्श करे तेवा गहुंर उया भड्डेओ अने मानवमेदिनीथी भरपूर ओक वाणिज्यम नामनु नगर હતુ, જ્યા પ્રજાને તમામ પ્રકારના સુખો અને આનંદ મળતા હતાં, કોઈ પ્રકારે કોઈ પણ માણસ દુઃખી ન હતો, તેમજ તે નગરની પ્રજાને પોતાના રાજાનો તરફથી પણ કોઈ પ્રકારે દુઃખ ન હતુ, તેમજ પરરાજ્ય અર્થાત્ બીજા રાજ્યો તરફનો પણ ભય ન હતો પ્રજાને ધન-ધાન્ય આદિ તમામ પ્રકારની ઋદ્ધિઓની ખેટ ન હતી તે નગરના ઇશાનકોણમા ‘ દૂતીપલાશ ’ નામનો એક બગીચો હતો, તે ઘણેજ પ્રાચીન હતો, દરેક પ્રકારના વૃક્ષોથી અને છ ઋતુઓની શોભાથી હમેશા તે શોભતો હતો ત્યાં સુધર્મનામના એક વ્યંતરદેવનું નિવાસસ્થાન હતુ તેની શોભા ઔપપાતિકસૂત્રમાં વર્ણવેલ પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય જેવીજ હતી (સૂ૦ ૧)

मूलम्

तत्थ णं वाणियग्गामे मित्ते णामं राया होत्था । तत्थ णं मित्तस्स रत्तो सिरी णामं देवी होत्था । वण्णओ । तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्झया णामं गणिया होत्था । अहीण-जाव सुरूवा बावत्तरिकलापंडिया चउसट्ठिगणियागुणोववेया एगूणतीसे विसेसे रममाणी एक्कतीसरइगुणप्पहाणा बत्तीसपुरिसोवयारकुसला णवंगसुत्तपडिबोहिया अट्टारसदेसीभासाविसारया सिंगारागार-चारुवेसा गीयरइगंधप्पणट्टकुसला, संगय-गय-हसिय-भणिय-वि-हिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुत्तोवयार-कुसला सुंदर-थण-जहण-वयण-करचरण-लावण्णविलास-कलिया ऊसियज्झया, सह-स्सलंभा विदिण्णछत्तचामरबालवीयणिया, कण्णीरहप्पयाया वि होत्था । बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणी पालेमाणी विहरइ ।

तत्थ णं वाणियग्गामे विजयमित्ते णामं सत्थवाहे परिवसइ, अडूढे । तस्स णं विजयमित्तस्स सुभद्दा णामं भारिया होत्था, अहीण० । तस्स णं विजयमित्तस्स पुत्ते सुभद्दाए भारियाए अत्तए उज्झियए णामं दारए होत्था । अहीण जाव सुरूवे ॥ सू० २ ॥

टीका

‘तत्थ णं’ इत्यादि । ‘तत्थ णं वाणियग्गामे’ तत्र खलु वाणिजग्रामे ‘मित्ते णामं राया’ मित्रो नाम राजा, ‘होत्था’ आसीत् । ‘तत्थ णं’ मित्तस्स

‘तत्थ णं’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं’ उस्स ‘वाणियग्गामे’ वाणिजग्राम नगर में ‘मित्ते णामं राया होत्था’ मित्र इस नाम से प्रसिद्ध एक राजा था । ‘तत्थ णं’

‘तत्थ णं’ इत्यादि

‘तत्थ णं’ त्यां ‘वाणियग्गामे’ वाणिजग्राम नगरमां ‘मित्ते णामं राया होत्था’ मित्र ओ नामथी प्रसिद्ध ओक राजा हुता. ‘तत्थ णं’ त्यां ‘मित्तस्स

रणो' तत्र खलु मित्रस्य राज्ञः 'सिरी णामं देवी' श्रीर्नाम राज्ञी 'होत्या' आसीत् । 'वृष्णओ' वर्णकः=वर्णनम्, तच्चौपपातिकसूत्रे द्वादशसूत्रोक्तधारिणीदेवी-वर्णनवद् बोध्यम् ।

'तत्थ णं वाणियग्गामे' तत्र खलु वाणिजग्रामे 'कामज्जया णामं गणिया' कामध्वजा नाम गणिका, 'होत्या' आसीत् । सा कीदृशीत्याह— 'अहीण-जाव सुखा' अहीन-यावत्सुखा, अत्र यावच्छब्दादेवं योजना, द्रष्टव्या— 'अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरा, लक्खणवज्जणगुणोववेया, माणुम्माणप्यमाणपडिपुण्णमुजायसव्वंगसुंदरंगी, ससिसोमाकारा कंता पियदंसणा, सुखा' इति । तत्र 'अहीनमतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा'-अहीनानि-लक्षणतः, संपूर्णलक्षणानीत्यर्थः; परिपूर्णानि-स्वरूपतः, नातिदूस्वानि नातिदीर्याणि नातिपीनानि नातिकृशा-

वहां उस 'मित्रस्स रणो सिरी णामं देवी होत्या' मित्र राजा की श्री नाम की रानी थी । 'वृष्णओ' औपपातिकसूत्र के १२ वें सूत्र में धारिणी देवी का जैसा वर्णन किया गया है, ठीक इसी प्रकार से इसका भी वर्णन समझना चाहिये । 'तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्जया णामं गणिया होत्या' उसी वाणिजग्राम नगर में 'कामध्वजा' इस नामकी एक गणिका-वेश्या थी । 'अहीण-जाव-सुखा' जो अहीन यावत् सुख थी, यहां 'जाव' शब्द से 'अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरा, लक्खणवज्जणगुणोववेया, माणुम्माणप्यमाणपडिपुण्णमुजायसव्वंगसुंदरंगी, ससिसोमाकारा, कंता, पियदंसणा, सुखा,' इन पदों का ग्रहण हुआ है । जिनका अर्थ इस प्रकार है—लक्षण की अपेक्षा अहीन-अर्थात् समस्त लक्षणों से युक्त, तथा स्वरूप की अपेक्षा परिपूर्ण—न अधिक

रणो मिरी णामं देवी होत्या ' ते मित्रराज्यने श्री नामनी राज्ञी होती । 'वृष्णओ' तेन वर्णन औपपातिकसूत्रः (१२भा) नामन सूत्रमा धारिणी देवीन ते प्रभास्ये वर्णन करेहुं छे ते न प्रभास्ये अः श्री-नामनी राज्ञीन वर्णन समस्त देवुं ' तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्जया णामं गणिया होत्या ' ते वाणिजग्राम नगरमां कामध्वजा नामनी एक गणिका-वेश्या होती होती ' अहीण-जाव-सुखा ' ते अहीन यावत् सुख होती अः अर्थे 'जाव' शब्दशी 'अहीणपडिपुण्णपंचिदिय-नरीरा, लक्खणवज्जणगुणोववेया, माणुम्माणप्यमाणपडिपुण्णमुजायसव्वंगसुंदरंगी, ससिसोमाकारा कंता पियदंसणा सुखा' अः उपर कहेवां पदे अड्डु-कवामां अः अर्थे छे तेने, अर्थ अः प्रभास्ये छे :- एकहुनी अपेक्षासे अहीन अर्थात् समस्त लक्षणों से युक्त, तथा स्वरूपनी अपेक्षासे परिपूर्ण अर्थात् - पूर्णता-धीरता

નીન્યર્યઃ, એતાદશાનિ પન્ન ઇન્દ્રિયાણિ યત્ર તદ્અહીનપરિપૂર્ણપન્નન્દ્રિયં, તાદશં શરીરં યસ્યાઃ સા તથા, 'લક્ષણવ્યજ્ઞનગુણોપપેતા' લક્ષણાનિ=ચિદ્વાનિ-હસ્તરેલા-દિરૂપાણિ સ્વસ્તિકાદીનિ, વ્યજ્ઞનાનિ-મશતિલાદીનિ, તાન્યેવ ગુણાઃ પ્રશસ્તરૂપાઃ, તૈરૂપપેતા-સુસંપન્ના । 'માનોન્માનપ્રમાણપ્રતિપૂર્ણસુજાતસર્વાન્નસુન્દરાઙ્ગી, માનં=જલાદિપરિપૂર્ણકુણ્ડાદિપ્રવિષ્ટે પુરુષાદૌ યદા દ્રોણપરિમિત જલાદિ નિઃસરતિ, તદા સ પુરુષાદિર્માનવાનુચ્યતે, તસ્ય શરીરાવગાહનાવિશેષો માનમત્ર ગૃહ્યતે । ઉન્માનમ્=ઊર્ધ્વમાનં-યત્ તુલાયામારોપ્ય તોલનેઽર્ધભારપ્રમાણં ભવતિ તત્ । પ્રમાણં=નિજાઙ્ગલીભિરષ્ટોત્તરશતાઙ્ગુલિપરિમિતોચ્છ્રાયઃ, માનં ચ ઉન્માનં ચ પ્રમાણં

હૂસ્વ ન અધિક દીર્ઘ, ન અધિક પીન ઔર ન અધિક કૃશ, અપનેર પ્રમાણ સે વિશિષ્ટ એસી પાંચોં ઇન્દ્રિયોં સે જિસકા શરીર સુશોભિત થા । હસ્ત કી રેલા આદિ ચિહ્નરૂપ જો સ્વસ્તિક આદિ હુઆ કરતે હૈં વે લક્ષણ કહે જાતે હૈં । મસા. તિલ આદિ જો શરીર મેં હુઆ કરતે હૈં વે વ્યજ્ઞન હૈં । ઇન દોનોં પ્રકાર કે ચિહ્નોં સે જો સપન્ન થી । જલ સે અરે હુણ કુણ્ડ મેં મનુષ્ય કે પ્રવિષ્ટ હોને પર જવ ઉસસે દ્રોણપરિમિત જલ બાહર નિકલતા હૈ તવ વહ પુરુષ માનવાલા કહલાતા હૈ । યહ માન શરીર કી અવગાહના-વિશેષરૂપ હી યહાં ગૃહીત હુઆ હૈ । તરાજૂ પર ચઢાકર તો તોલને પર જો અર્ધભાર પ્રમાણ હોતા હૈ વહ ઉન્માન હૈ । અપની અંગુલિયોંદ્વારા ૧૦૮ અંગુલિ-પરિમિત જો ઉંચાઈ હોતી હૈ વહ પ્રમાણ હૈ । અર્થાત્ ઉસકે શરીરકે મસ્તક સે લેકર પૈરતક કે સમસ્ત માન ઉન્માન ંવં પ્રમાણ સે યુક્ત થે,

(લાળાપણુ અને ટુકાપણુ), સ્થૂલતા-કૃશતા (બડાપણુ અને હુળાપણુ) થી રહિત પોતપોતાના પ્રમાણથી વિશિષ્ટ સંપૂર્ણ શક્તિવાળી પાત્ર ઇન્દ્રિયોથી જેનું શરીર સુશોભિત હતું, હાથની રેખા વગેરેના ચિહ્નરૂપ જે સ્વસ્તિક આદિ હોય છે તેને લક્ષણ કહેવામાં આવે છે, મસા, તિલ, આદિ જે ચિહ્ન શરીરમાં થાય છે તેને વ્યજ્ઞન કહે છે. તે ઉપર જણાવેલા બન્ને પ્રકારના ચિહ્નોથી તે યુક્ત હતી. પાણીના ભરેલાં કુંડમાં મનુષ્ય પ્રવેશ કરતા તેમાંથી દ્રોણ-પ્રમાણ પાણી બહાર નીકળે ત્યારે કરતાં તેમાંથી દ્રોણ-પ્રમાણ પાણી બહાર નીકળે ત્યારે તે પુરુષ માનવાળા કહેવાય છે એ માનને તે શરીરની અવગાહનાવિશેષરૂપે જ અહીં ગ્રહણ કરેલ છે ત્રાજવા પર ચઢાવીને તોળવાથી જે અર્ધભાર પ્રમાણ થાય છે તે ઉન્માન છે. પોતાની આંગળીઓથી ૧૦૮ આંગળીઓના પ્રમાણમાં જે ઉચાઈ હોય તે પ્રમાણ કહેવાય છે. અર્થાત્ તે વેશ્યાનું તમામ શરીર મસ્તકથી લઈને પગ સુધીના તમામ અવયવો માન. ઉન્માન અને પ્રમાણથી યુક્ત હતા, તથા જે જે અવયવોની

चेति मानोन्मानप्रमाणानि, तैः प्रतिपूर्णानि=संपन्नानि, अत एव सुजातानि= यथोचितावयवसनिवेगयुक्तानि, सर्वाणि=सकलानि, अङ्गानि=मस्तकादारभ्य चरे-
णान्तानि यस्मिंस्तादृशम्, अत एव सुन्दरमङ्गं=वपुर्यस्याः सा तथोक्ता । ‘शशि-
सौम्याकारा कान्ता प्रियदर्शना’-शशीव=चन्द्र इव, सौम्यः=सुन्दरः, आकारः=
स्वरूपं यस्याः सा तथा, कान्ता=कमनीया-मनोहरा, प्रियं=हृदयाह्लादकं दर्शनं
यस्याः सा तथा । मुख्या-गोमनं रूपं यस्याः सा तथा । ‘वावत्तरिकलापण्डिया’
द्वासप्ततिकलापण्डिता, ‘चउसट्टिगणियागुणोववेया’ चतुःषष्टिगणिकागुणोपपेता,
‘एगूणतीसे विसेसे रममाणी’ एकोनत्रिंशति विशेषेषु रममाणा, ‘एकतीसरइ-
गुणप्पहाणा’ एकत्रिंशदरतिगुणप्रधाना, ‘वत्तीसपुरिसोवयारकुसला’ द्वात्रिंशत्-
पुरुषोपचारकुसला, ‘णवंगसुत्तपडिवोहिया’ नवाङ्गसुप्तप्रतिवोधिता, ‘अट्टारसदेसी-

तथा जिन अवयवों की जैसी सुन्दर रचना होनी चाहिये, वैसी ही सुन्दर रचना से वे विशिष्ट थे- किसी भी अंग की रचना न्यूनाधिक नहीं थी। इसीलिये जिसका शरीर सर्वाङ्गसुन्दर था। जिसका आकार चन्द्रमा के समान सौम्य था। जो मन को हरण करनेवाली होने से कमनीय थी। जिसका दर्शन भी अन्तःकरण को आह्लाद-कारी था। इसीलिये जिसका रूप विशिष्ट शोभा से युक्त था। वह ‘वावत्तरिकलापण्डिया’ वहत्तर (७२) कलाओं में निपुण थी। ‘चउसट्टिगणियागुणोववेया’ गणिका के चोसठ (६४) गुणों से युक्त थी। ‘एकतीसरइगुणप्पहाणा’ रतिसंबन्धी ३१ गुणों में अतिशय चतुर थी, ‘वत्तीसपुरिसोवयारकुसला’ ३२ ऐसे गुण कि-जिनसे पुरुषवर्ग अपनी ओर आकृष्ट हो-रीझें, उनमें विशेष चतुर, ‘णवंगसुत्तपडिवोहिया’

જેવી રીતે સુન્દરતા અને રચના હોવી જોઈએ તેવીજ સુન્દર રચનાથી તે પૂર્ણ હતી, કોઈ પણ અંગની રચના ન્યૂનાધિક ન હતી, એટલે કે તેનું શરીર સર્વાંગસુન્દર હતું, જેનો આકાર ચન્દ્રમાસમાન સૌમ્ય હતો, જે મનને હરણ કરવાવાળી હોવાથી કમનીય હતી જેનું દર્શન પણ અન્તઃકર્ણને આહ્લાદ આપનાર હતું તેથીજ જેનું ૩૫ વિશિષ્ટશોભાપૂર્ણ હતું, તે ‘વાવત્તરિકલાપંડિયા’ બાંકોનેર (૭૨) કલાઓમાં નિપુણ હતી ‘ચઉસટ્ટિગણિયાગુણોવવેયા’ ગણિકાના ચોસઠ ગુણો તેનામાં પૂરા હતા ‘એગૂણતીસે વિસેસે રમમાણી’ ઓગણત્રીશ (૨૬) વિષયસંબંધી વિશેષોમાં રમણ કરવા વાળી હતી ‘એકતીસરइ-ગુણપ્પહાણા’ રતિસંબંધી એકત્રીસ (૩૧) ગુણોમાં અતિશય ચતુર હતી ‘વત્તીસપુરિસોવયારકુસલા’ એવા બત્રીસ ગુણો તેનામાં હતા કે જેનાથી પુરુષવર્ગનું પોતાના તરફ આકર્ષણ થાય અને તેના પર પ્રસન્ન થાય તે ગુણોમાં વિશેષ ચતુર

भासाविसारया' अष्टादशदेशीयभाषाविशारदा 'सिंगारागारचारुवेसा' शृङ्गारा-
गारचारुवेसा-शृङ्गारस्य=शृङ्गाररसस्य अगारमिव=गृहमिव चारुः=शोभनो वेषो=
नेत्रयं वस्त्रादिरचना यस्याः सा तथा । 'गीय-रङ्-गंधर्व-णट्ट-कुसला' गीत-
रति गन्धर्व-नाट्य-कुशला=गीतरतिश्चासौ गन्धर्व-नाट्य कुशला चेति समासः ।
गन्धर्व-नृत्ययुक्तगीतम्, नाट्य तु नृत्यमेव, तत्र कुशला । 'संगय-गय-हसिय-भणिय-
विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुनोवयार-कुसला' मंगत-गत-हसित-भणित-वि-
हित-विलास-ललिन-संलाप-निपुण-युक्तोपचार-कुशला-संगतेषु = समुचितेषु गत-
हमित-भणित-विहित-विलास-ललिनसंलापेषु निपुणा, तत्र गतं-गमनं गजहंसादि-
वत्, हसितं-स्मितं, भणितं वचनं कोकिलवीणादिस्वरेण च युक्तं, विहितं-वेष्टितं,
विलासो-नेत्रचेष्टा, ललितसंलापः-वक्रोक्तयाद्यलङ्कारसहितं परस्परं भाषणं, तेषु

सोये हुए नव अंग-दो कान, दो नेत्र, दो नाक, एक जीभ, एक
चमड़ी और एक मन-ये जिसके जग लुके हैं, अर्थात् जिसकी
समस्त इन्द्रियां अपना-विषय ग्रहण करने में बड़ी निपुण हैं,
ऐसी थी । अष्टादशदेशीभाषाविसारया' वह १८ देशों की भाषा जाननेवाली
थी, 'सिंगारागारचारुवेसा' शृङ्गार रस का घर, सुन्दर वस्त्राभूषणों से
सज्जित वेषभूषावाली, 'गीय-रङ्-गंधर्व-णट्ट-कुसला' विद्या में, रतिविद्या
में और गन्धर्व, नाट्यकला (नृत्ययुक्त गीत का नाम गंधर्व, और
केवल नाचने का नाम नाट्य) इनमें कुशल, संगय-गय-हसिय-भणिय-
विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुनोवयार-कुसला संगत-समुचित गत-
गज एवं हंस आदि जैसी चाल चलने में, हसित-हसने में, भणित
कोकिल जैसी वाणी बोलने में, विहित-अनेक प्रकार की मनको
लुभाने वाली चेष्टाओं में विलास-नेत्र की चेष्टा में, ललितसंलाप-

इती 'णवंगमुत्तपडिवोदिया' सुतेलां नव अंग-ये कान, ये नेत्र, नाकना ये छिद्र,
येक लला, येक चामडी अने येक मन, ते जेनाभा जगगी बूकेलां हुना, अर्थात् जेनी
तमाम इन्द्रियो पोत-पोताना विषयोनु अङ्गु करवाभां गहुन निपुण इती. 'अष्टादशदेशी-
भाषाविसारया' जे अठार देशनी भाषा जानुनारी हुनी, 'सिंगारागारचारुवेसा'
शृङ्गाररसनु घर, सुन्दर वस्त्रभूषणोधी सज्जित वेष भूषावाणी, 'गीय-रङ्-गंधर्व-णट्ट-
कुसला' अ गीत-विद्यामा, रति-विद्यामा अने गंधर्व, नाट्यकला (नृत्ययुक्त गीतनु नाम
गंधर्व, अने इकेत नाचवानु नाम नाट्य) तेमा कुशल, संगय-गय-हसिय-भणिय-
विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुनोवयार कुसला, संगत-समुचित गत-गज
अने हंस आदि जेवी आल आलनारी, हसित-हसवामां, भणित-बोदिला जेवी
वाणी बोलवामां, विहित-अनेक प्रकारनी मनन बोलावे तेवी चेष्टाओमां, विलास-

निपुणा=चतुरा, तथा युक्तेषु=समुचितेषूपचारेषु कुशला, ततः पदद्वयस्य कर्म-
धारयः । 'सुन्दर-थण-जहण-वयण-कर-चरण-नयण-लावण-विलास-कलिया' सुन्दर-
स्तन जघन-वदन कर-चरण-नयन-लावण्य-विलासकलिता, सुन्दरस्तनजघनादिनयना-
न्नेषु लावण्यविलामयुक्तेत्यर्थः; ऊसियज्जया' उच्छ्रितध्वजा-ऊर्ध्वीकृतजयपताका,
'सहस्सलंभा' सहस्रलाभा, सहस्रलाभः-गीतनृत्यादिकलाप्रदर्शनस्य शुल्कं यस्याः
सा तथा, 'विदिण्णछत्तचामरवालवीयणिया' वितीर्णछत्रचामरवालव्यजनिका=छत्रं
च चामरं च वालव्यजनिका चेति द्वन्द्वः, छत्रचामरवालव्यजनिकाः, ता
वितीर्णाः-भूपेन पारितोषिकतया दत्ता यस्यै सा तथा, 'कण्णीरहप्पयाया वि'

निपुण-वक्रोक्ति आदि अलंकारसहित परस्पर संभाषण करने में विशेष
विशारद, उचित उपचार करने में बहुत ही कुशल 'सुन्दर-थण-जहण-
वयण-कर-चरण-लावण-विलास-कलिया', सुन्दर अंग-प्रत्यगों से युक्त,
रमणीय जंघायों से मनोहर, चंद्रतुल्य हृदय से संपन्न, कमल जैसे
कर-चरण वाली, तथा लावण्य और विलास से विशिष्ट, अथवा
लावण्य के विलास से सहित थी, 'ऊसियज्जया' जिसके विलासभवन
पर सदा विजयपताका फहराती रहती थी, 'सहस्सलंभा' जिसके गीत,
नृत्य आदि कलाओं का शुल्क (फीस) सहस्रमुद्राये थीं, 'विदिण्णछत्त-
चामरवालवीयणिया' राजा की ओर से जिसे पारितोषिकरूप में छत्र
चामर और वालव्यजन प्रदान किये गये थे, और 'कण्णीरहप्पयायावि'
जो कर्णीरथ-प्रवहणविशेष में बैठकर गमन करनेवाली थी, ऐसी
वह कामध्वजा नामकी वेश्या 'होत्या' थी । 'कण्णीरहप्पयाया वि' में

नेत्रनी चेष्टाभा ललितसंलापनिपुण-वक्रोक्ति आदि अलंकारसहित परस्पर संभाषण
कर-वाभा विशेष विशारद, उचित उपचार करने में बहुत ही कुशल, 'सुन्दर-थण -
जहण -वयण -कर -चरण-लावण-विलास-कलिया' सुन्दर अंग-प्रत्यगोथी
युक्त, रमणीय जंघाओथी मनोहर, चंद्रतुल्य मुणवाणी, कमल सरभा कर-चरण
वाणी तथा लावण्य अने विलासोथी विशिष्ट अथवा लावण्यपूर्ण-विलास सहित होती.
'ऊसियज्जया' अने नेना विलासभवन उपर तेना नामनी सदाय विजयध्वज
संश्रुती होती ओथी 'सहस्सलंभा' नेना गीत. नृत्य आदि कलाओनु शुल्क (फीस)
सहस्रमुद्राओ इतुं 'विदिण्णछत्तचामरवालवीयणिया' राजा तरक्षी नेणे
हैनभभां छत्र, चामर अने वालव्यजन मेणव्या होता, अने 'कण्णीरहप्पयायावि'
ने कर्णीरथ-विशिष्ट प्रधारनी सवारीभां ऐसीने प्रयाण करवावाणी होती आ
अभावे शक्ति धरावनारी ते 'कामध्वज' नामनी वेश्या 'होत्या' होती.

કર્ણીરથપ્રયાતાઽપિ—કર્ણીરથઃ=પ્રવહનવિશેષઃ, તેન પ્રયાતં—ગમનં યસ્યાઃ સા તથા, કર્ણીરથોહિ કેપાશ્ચિદેવ ઋદ્ધિમતાં ભવતીતિ, સોઽપિ તસ્યા અસ્તીત્યતિશય-પ્રતિપાદનાર્થોઽપિશબ્દ इति । ‘હોત્યા’ આસીત્, સા કામધ્વજાનામ્ની વેશ્યા એવંવિધાઽઽસીદિતિ ભાવઃ । સા ગણિકાસુ મુખ્યાઽઽસીદિત્યાહ—‘વહૂળં’ इत्यादि । ‘વહૂળં ગણિયાસહસ્સાણં’ વહૂનાં ગણિકાસહસ્સાણામ્ ‘આહેવચ્ચં’ આધિપત્યં=નેતૃત્વમ્, ‘પોરેવચ્ચં’ પૌરોવૃત્યં=પુરોવર્તિત્વમ્—અગ્રેસરત્વમિત્યર્થઃ, ‘સામિત્તં’ સ્વામિત્વં=પ્રભુત્વં ‘મદ્દિત્તં’ મર્તૃત્વં=પોષકત્વમ્, ‘મહત્તરગત્તં’ મહત્તરકત્વમ્=અન્ય-વેશ્યાપેક્ષયા શ્રેષ્ઠત્વમ્, ‘આણાઈસરસેણાવચ્ચં’ આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યમ્—આજ્ઞેશ્વરઃ=આજ્ઞાપ્રધાનો યઃ સેનાપતિસ્તસ્ય ભાવઃ કર્મ વા—આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યમ્, તદિવ તત્તથા, તત્ ‘કારેમાણી’ કારયન્તી પરૈઃ, ‘પાલેમાણી’ સ્વયં પાલયન્તી ‘વિહરઈ’ વિહરતિ ।

અપિ શબ્દ હસ વાન કી પુષ્ટિ કે નિમિત્ત સૂત્રકારને દિયા હૈ કિ યહ કર્ણીરથ વિશેષધનિક વ્યક્તિયોં કે હી ઘર પર હોતા હૈ, વહ સી ઉસકે પાસ થા, હસસે ઉસકે ઋદ્ધિ કી અતિશયતા જાની જાતી હૈ । ‘વહૂળંગણિયાસહસ્સાણં આહેવચ્ચં પોરેવચ્ચં સામિત્તં મદ્દિત્ત મહત્તરમત્તં આણાઈસરસેણાવચ્ચં કારેમાણી પાલેમાણી વિહરઈ’ વહ વેશ્યા સમસ્ત ગણિકાઓં મેં મુખ્ય થી હસીલિયે હજારોં વેશ્યાઓં કા નેતૃત્વ કરતી થી, ઉન સવ મેં અગ્રેસર માની જાતી થી । સ્વામિનીરૂપ સે ઉનમેં પ્રસિદ્ધ થી । ઉન સવકા યહ પોષણ કરતી થી, અન્ય વેશ્યાજનોં કી અપેક્ષા હસી કારણ યહ શ્રેષ્ઠ ગિની જાતી થી । જિસ પ્રકાર અપની સેના કા નાયક સેનાપતિ સમસ્ત અપની સેના મેં આજ્ઞા-પ્રધાન સેનાપતિત્વ પદ કા ઉપભોગ કરતા હૈ, અથવા અપની આજ્ઞા-

“કર્ણીરહપ્પયાયાવિ” આ પદમા “અપિ” શબ્દ. એ વાતની પુષ્ટિ માટે સૂત્રકારે આપેલ છે કે—આ કર્ણીરથ, વિશેષ ધનવાન માણસોના ઘેર જ હોય છે, તે રથ પણ તેની પાસે હોતો, તે પરથી તેની ઋદ્ધિની વિશેષતા બાણી શકાય છે. ‘વહૂળં ગણિયાસહસ્સાણં. આહેવચ્ચં પોરેવચ્ચં સામિત્તંમદ્દિત્તં મહત્તરગત્તં આણાઈસરસેણાવચ્ચં કારેમાણી પાલે-માણી વિહરઈ’ તે વેશ્યા સમસ્ત વેશ્યાઓમાં મુખ્ય હતી; તેથી કરીને આ કામધ્વજા બીજા હબરો વેશ્યાઓનું નેતૃત્વ—નેતાપણું કરતી હતી, અને તે સર્વમાં અગ્રેસર મનાતી હતી, બીજા તમામ વેશ્યાઓમાં સ્વામિનીરૂપથી તેની પ્રસિદ્ધિ હતી, અને તે સૌ વેશ્યાઓનું પોષણ કરતી હતી, આ કારણથી તે સૌમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી હતી. જે પ્રમાણે પોતાની સેનાનો નાયક—સેનાપતિ પોતાની તમામ સેનામાં આજ્ઞાપ્રધાન—સેનાપતિપદનો ઉપભોગ કરે છે, અથવા પોતાની આજ્ઞાપ્રમાણે

‘તત્થ ણં વાણિયગ્ગામે ણયરે’ તત્ર સ્વલુ વાણિજગ્રામે નગરે ‘વિજયમિત્તે ણામં સત્થવાહે પરિવસડ’ વિજયમિત્રો નામ સાર્થવાહઃ પરિવસતિ । સ કીદ્દશઃ ?
 ઇત્યાહ-‘અહ્દે’ આદ્યઃ=સમૃદ્ધિસમ્પન્નઃ । ‘તસ્સ ણં વિજયમિત્તસ્સ’ તસ્ય સ્વલુ વિજયમિત્રસ્ય ‘સુમદ્દા ણામં મારિયા’ સુમદ્દા નામ માર્યા ‘હોત્યા’ આસીત્, સા કીદ્દશી ?-ત્યાહ-‘અહીણપહિપુણ્ણપંચિંદિયસરીરા’ અહીનપરિપૂર્ણપચ્ચેન્દ્રિયગરીરા ।
 ‘તસ્સ ણં વિજયમિત્તસ્સ પુત્તે’ તસ્ય સ્વલુ વિજયમિત્રસ્ય પુત્રઃ, ‘સુમદ્દાએ મારિયાએ’ સુમદ્દાયા માર્યાયા ‘અત્તએ’ આત્મજઃ=અન્નજઃ, ‘ઉજ્ઞિયએ ણામં દારએ’ ઉજ્જિતકો

નુસાર उसका संचालन करता है, ठीक यह भी समस्त वेश्याजन-
 रूप अपनी सेना का संचालन करती और उसमें अपनी आज्ञा का
 एकच्छत्र राज्य स्थापित करती थी । इसकी इच्छा के विरुद्ध वहां
 एक भी वेश्या प्रवृत्ति नहीं करती । जो भी कोई नियम यह बनाती
 उसका यह स्वयं पालन करती हुई दूसरी वेश्या से भी पालन करानी थी ।

‘तत्थ णं वाणियग्गामे’ उस वाणिजग्राम नगर में ‘विजयमिन्ते णां
 सत्थवाहे परिवसड’ विजयमित्र नामका एक सार्थवाह रहता था ।
 ‘अह्दें’ वह बहुत अधिक धनी था । ‘तस्स णं विजयमिन्तस्स सुमद्दा
 णां मारिया होत्था’ उस विजयमित्र सार्थवाह की सुमद्दा नाम की
 पत्नी थी । ‘अहीणं’ वह अहीन और परिपूर्ण पंचेन्द्रियों से विशिष्ट
 शरीरवाली थी । ‘तस्स णं विजयमिन्तस्स पुत्ते सुमद्दाए मारियाए अत्तए
 उज्झियए णां दारए होत्था’ उस विजयमित्र सार्थवाह का एक पुत्र
 था, जो सुमद्दाभार्या का अंगजान था, एवं जिसका नाम उज्जित था ।

ते सेनानु संचालन કરે છે, ણરાણર તેવીજ રીતે કામધ્વજા વેશ્યા પણુ તમામ
 વેશ્યાજનરૂપ પોતાની સેનાનુ, સચાલન કરતી અને તેના પર પોતાની
 આજ્ઞાનુ એકછત્ર રાજ્ય સ્થાપિત કરતી હતી, તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ ત્યાંની એક
 પણ વેશ્યા ડોઠી પણ કામ કરતી નહિ પોતે જે કાંઈ નિયમ કરે તેનું પોતે પાલન
 કરતી, અને બીજી વેશ્યાઓ પાસે પાલન કરાવતી હતી

‘તત્થ ણં વાણિયગ્ગામે’ તે વાણિજગ્રામ નગરમાં ‘વિજયમિત્તે ણામં સત્થવાહે પરિ-
 વસડ’ વિજયમિત્ર નામનો એક સાર્થવાહ (શેઠ) રહેતો હતો ‘અહ્દે’ તે બહુજ ધનવાન
 । તસ્સ ણં વિજયમિત્તસ્સ સુમદ્દા ણામં મારિયા હોત્યા ’ તે વિજયમિત્ર સાર્થ
 ની સુમદ્દા નામની પત્ની હતી ‘અહીણં’ તે ખોડ-ખાપણુ વિનાની
 નમ્પૂર્ણ અગવાળી) અને તમામ પાંચ ઇન્દ્રિયોથી વિશિષ્ટ શરીરવાળી હતી
 ‘તસ્સ ણં વિજયમિત્તસ્સ પુત્તે સુમદ્દાએ મારિયાએ અત્તએ ઉજ્ઞિયએ ણામં દારએ
 હોત્યા ’ તે વિજયમિત્ર સાર્થવાહને એક પુત્ર હતો, જેનું નામ ઉજ્જિત હતું,

नाम दारकः=वालकः, 'होत्था' आसीत्, स कीदृशः ? इत्याह—'अहीण जाव सुरूवे' अहीन-यावत्-सुरूपः=सुन्दराकृतिकः, अत्र 'यावत्'-पदेन 'अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः, इत्यारभ्य सुरूपः इत्यन्तः पदसमूहः संग्राह्यः ॥ सू० २ ॥

यह 'अहीण जाव सुरूवे' अहीन यावत् सुरूप थी। यहां 'जाव' पद से 'अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरे, लक्खणवज्जणगुणोववेए, माणुम्माणप्पमाण-पडिपुण्णसुजायसव्वंगसुदरंगे, ससिसोमाकारे, कंते, पियदंमणे सुरूवे' इन सूत्रोक्त समस्त पदों का संग्रह करना चाहिये। इनका अर्थ पिछले सूत्रमें स्पष्ट लिखा जा चुका है।

भावार्थ—उस वाणिजग्राम नामके नगर में मित्र नामसे प्रसिद्ध एक राजा था। उसकी रानी का नाम श्रीदेवी था। वह समस्त स्त्रियों के उचित सद्गुणों से विभूषित थी। रानी धारिणी जैसी ही यह थी। उस नगर में कामध्वजा नाम की एक वेश्या रहती थी। जो सौन्दर्य से भरी हुई थी। वेश्याओं में जितने भी गुण होने चाहिये वे सब इसमें थे। ७२ कलाओं की यह पूर्ण चतुर थी। गणिका के ६४ गुणों से यह तन्मय थी। २९ प्रकार के विशेषों में यह पूर्ण दक्ष थी। ३१ प्रकार के रतिविषयक गुणों की यह पूर्ण जानकार थी। परपुरुषों के रिझाने में हेतुभूत ३२ प्रकार के उपचारों में यह पूर्णरूप से कुशल थी। शृंगाररस की यह परा-

ने सुभद्रा स्त्री यक्षी जन्म पायेला हतो, ते 'अहीण जाव सुरूवे' अहीन यावत् सुरूप हतो. 'अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरे, लक्खणवज्जणगुणोववेए माणुम्माण-प्पमाणडिपुण्णसुजायसव्वंगसुदरंगे ससिसोमाकारे कंते पियदंसणे, सुरूवे' आ सूत्रमां छेला ओ तमाम विशेषणोथी युक्त हतो. ओ पढेने अर्थ पाछणना सूत्रमा स्पष्ट लये छे

भावार्थ :—ते वाणिजग्राम नगरमां मित्र नामथी प्रसिद्ध ओक राजा हने। तेनी राणीने नाम श्री देवी हतु ते तमाम स्त्रीओना उचित सद्गुणोथी शोभायमान हती धारिणी राणी नेवी ते हती ते नगरमां कामध्वजा नामनी ओक वेश्या रहने हती. ते सौन्दर्यथी लरपूर हती वेश्याओमां नेटला गुणो होवा नेछेओ ते तमाम तेनामां हतां, गहोतेर कलाओमा ते पूरी चतुर हती, गणिकाना ओसठ गुणोमां ते तन्मय हती ओगणुत्रीश (२६) विशेषोमां ते पूरी रीते कुशल हती, ओकत्रीश ३१ प्रकारना रतिविषयक गुणोनी पूरी जानकार हती परपुरुषने रीओववामां उपयोगी गत्रीश (३२) प्रकारना उपचारोमां ते पूरी रीते कुशल हती.

काष्ठा थी । सुन्दर वेषभूषा से यह सदा सुसज्जित रहा करती, एवं गीत, रति और गंधर्वनृत्य में यह विशेषरूप से प्रसिद्ध थी । उसकी चाल मत्तगजराज जैसी थी । कोकिल एवं वीणा का स्वर भी इसके सामने फीका था । चेष्टाएँ भी इसकी मनको मुग्ध करने वाली थीं । नेत्रों का नर्तन इसका अजीबप्रकार का था । वक्रोक्ति आदि अलंकार तो इसके भाषण में भरे ही रहते थे । इसके सब अंग-प्रत्यंग सुन्दर थे । चंद्रमा भी इसके मुखश्री के समक्ष लज्जित होता रहता था । इसके करपल्लव कमल के समान कोमल थे । अनियारे दीर्घ नयनों की चितवन तो अद्भुत ही थी । इसके विलासभवन पर सदा ध्वजा फहराती रहती थी । एक बार के ही गीतनृत्य आदि में जिस हजारों सुद्राओं की प्राप्ति हो जाया करनी थी । राजा की ओर से भी इसे पुरस्काररूप में छत्र चामर आदि प्राप्त हुए थे । जहाँ पर भी यह जानी थी कर्णोत्थ में बैठकर ही जाती, इतनी तो यह विभूतिमती थी । यह अपने समस्त गणिकाओं के समूह का नेतृत्व करती थी । सब ही इसकी आज्ञानुसार चलती और इसके प्रत्येक आदेश को शिर-माथे पर चढाती थी । मतलब कहने का यह कि-जिस प्रकार सेनापति अपनी सेना

शृगाङ्गसनी तो ते अवधि हुती, सुन्दर वेष-भूषाथी ओ हुमेशा सुसज्जित रहेती हुती ओ प्रभाष्टे गीत, रति अने गंधर्व नृत्यमा ते पास करीने ववारे प्रसिद्ध हुती तेनी आल भटोन्मत्त हुथी जेनी हुती स्वरमां डोयल अने वाणीना स्वर पणु तेना स्वर पासे प्रीका लागता हुता तेनी दरेक चेष्टाओ पणु मनने मुग्ध करनारी हुती नेत्रना पदशरा पणु विचित्र प्रकारना हुता वक्रोक्ति आदि अलंकार तो तेना भाषणमा भरैदान रहैता हुता तेना तमाम अंग-उपांग सुन्दर हुता अन्द्रमा पणु तेना मुख पासे लज्जयमान धर्म जेतो हुतो तेना मनने हाथ कमल जेवा कोमल हुता, सौश्री अङ्गण लाणा नेत्रोनी चितवन अद्भुतज हुती, तेना विलासभवन पर हुमेशा ध्वज झरकती रहेती, ओकर वषतना तेने गीत अने नृत्यमा हुन्दरे श्रियाानी प्राप्ति धती हुती, ओटलुज नहि पणु राजा तन्त्रथी तेने छत्र, चामर आदि सत्कारपे भणैलां हुतां, अने ज्यां जती हुती त्या कर्णोत्थमां जेसीने जती हुती आ प्रभाष्टे ते वैभवशाही हुती ते पोतानी तमाम गणिकाओनु नेतापणुं करती, अने तमाम तेनी आज्ञा प्रभाष्टे आलती, तेमज तेना दरेक हुकमने गणिकाओ पोताना माथा पर अदावती हुती, तात्पर्य ओज डे-जे प्रभाष्टे सेनापति

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं जाव समोसढे । परिसा निग्गया । रायावि निग्गओ, जहा कूणिओ निग्गओ धम्मो कहिओ । परिसा राया पडिगया ॥ सू० ३ ॥

टीका

‘तेण कालेणं’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः ‘जाव’ यावत्= पूर्वानुपूर्व्यां चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव वाणिजग्रामनगरस्य दूतीपलाशनामक-मुद्यानं, यत्रैव सुधर्मयक्षस्य यक्षायतनं वर्तते, तत्रैव ‘समोसढे’ समवसृतः=

का संचालन करता है-टीक उसीप्रकार यह भी वेश्याओं की सेना-पति जैसी ही संचालिका थी । उस नगर में एक विजयमित्र नाम का सार्थवाह रहता था जो विशेषरूप से धनसंपन्न था । इसकी पत्नी का नाम सुभद्रा था । इसके उज्जित नामका एक पुत्र था । यह बहुत ही अधिक सौन्दर्यसंपन्न था । इसका प्रत्येक अंग और उपांग लावण्यता से भरा हुआ था ॥ सू० २ ॥

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल उस समय में ‘समणे भगवं जाव समोसढे’ श्रमण भगवान् महावीर प्रभु पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए जहां वाणिजग्राम नाम के नगर में दूतीपलाश नाम का उद्यान था, और उसमें जहां पर सुधर्मयक्ष का

पोतानी सेनानु संचालन करे छे तेण प्रमाणे कामध्वज पणु वेश्याओंनु सेनापतिप्रमाणे संचालन करती छती ते नगरमा ओक विजयमित्र नामने। सार्थवाह (धनवान संधने। नायक) रहते। छते। अने ते विशेषरूपमां धनसंपन्न छते। तेनी पत्नीनु नाम सुभद्रा छतुं तेने उज्जित नामने। ओक पुत्र छते। ते पणु गहुं पधारे सौंदर्यथी संपन्न छते। तेना प्रत्येक अंग अने उपांग लावण्यताथी भरैला शोभता छतां. (सू० २)

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ ते काल अने ते समयने। वधे ‘समणे भगवं जाव समोसढे’ श्रमण भगवान् महावीर प्रभु पूर्वानुपूर्वीथी ग्रामानुग्राम विहार करेता थका न्यां वाणिजग्राम नामना नगरनु दूतीपलाश नामनु उद्यान (जगीथी।)

समागतः । 'परिमा' परिषद्=जनसंहतिः, 'निग्गया' निर्गता-भगवद्वन्द्वनार्थ
नगरतो निःसृता । 'रायावि' राजाऽपि मित्रनामा दृष्यश्च 'निग्गओ' निर्गतः=
भगवन्तं वन्दितुं स्वनगरतो निःसृतः । 'जहा कूणिओ निग्गओ' यथा कूणिको
निर्गतः, यथा कूणिको राजा हस्तिरक्कन्धवरगतः सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण
प्रियमाणेन श्वेनचरचामरैरुद्धयनानैः वैश्रनग इव नरपतिः, अमरपतिसंनिभया

आयतन था वहाँ पर पधारे । 'परिमा निग्गया' प्रभु का आगमन
सुनकर नगर की परिषद् एकत्रित होकर प्रभु के दर्शन और धर्म-
श्रवण के लिये हर्षित होनी हुई निकली । 'राया वि निग्गओ जहा
कूणिओ निग्गओ' राजा भी कूणिक राजा की तरह बड़े ही ठाटवाट
से अपने राजमहल से प्रभु को वंदन करने के लिये निकला ।
प्रभु को वंदना के लिये कूणिक राजा जिस प्रकार की नैयारी के
साथ निकला था, उसका वर्णन इस प्रकार है—श्री अमण भगवान्
महावीर जिस समय चंपावती के उद्यान में विहार करते हुए
पधारे थे उस समय उनके आगमन का वृत्तान्त सुनकर उनके
वंदन के लिये राजा कूणिक भी श्रेष्ठ गजराज पर बैठ कर गया था
उसके ऊपर छत्रधारियों ने जो राज्यचिह्नस्वरूप श्वेन छत्र ताना था
वह कोरंट के पुष्पों की माला से चारों ओर से बेछिन था, को-
रंट की मालाएँ उसके चारों ओर लटक रही थीं । उसके दोनों पा-
र्श्वभाग की तरफ सफेद सुन्दर दो चामर टुल रहे थे । राजा उस

हुए, उनके तेमने के देखे हुए धर्मद्वन्द्व निवृत्तमान हुं ते देखे पधारे
'परिमा निग्गया' प्रभु का आगमन सामग्रीने नगरनी परिषद ओझी धने प्रभुता
दर्शन अने तेमने पदेथी धर्म सांलगा भाटे हर्ष पभीने नीकणी 'राया वि
निग्गओ जहा कूणिओ निग्गओ' नगरन नना पछे कूणिओ राज ने प्रभुते दंड-
नाइथी गथ, हुन, ते प्रभुते दंडनाइथी पोतन, राजमहेइथी प्रभुते वंदना कच्चा
सरे नीकणी, प्रभुनी वंदन भाटे कूणिओ राज ने प्रभुते नैयारी इरीने नीकणी हुता,
तेतु पछित न, प्रभुते छे -- श्रीअमण भगवान् महावीर ने समये चंपावतीना
उद्यानना विहारे करन थका पधारे हुन ते समये तेमने आववनी वात सांलगीने
तेमने वंदन कच्चा भाटे नना कूणिओ पछे सोथी सारा हाथी पर भेरीने गया हुता
तेन छिपर छत्रधारियोंने ने सके नन्यचिह्नस्वरूप छत्र नाथ्युं हुं तेने कोरंटना
पुष्पानी माला चारे पालु गीअओझी हुती, अने चारे पालु ते साजाओ लटकती हुती,
अने तेनी अने पालु-लटक सके सुन्दर के चामर इणी रक्षा हुता आ समये सामने
देभाव, तेनमयेने कुमेर नेवे बछाते हुता, धन्द नेथी विलूतिथी तेनी निर्मल

ऋद्ध्या प्रथितकीर्तिः, हयगजरथप्रनरयोधकलितया चतुरङ्गिण्या सेनया समनुग-
म्यमानमार्गः सर्वाङ्गारविभूषितो महत्या ऋद्ध्या महत्या ह्युत्या महता बलेन
महता समुदयेन महता वरत्रुटिनयुगपत्प्रवादितेन शङ्ख-पणव-पटह-भेरि-झलरि-
खरमुखी-हुडुक-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभि-निर्घोषनादितरवेण चम्पाया नगर्या मध्य-
मध्येन भगवन्तं वन्दितुं निर्गतस्तथा मित्रनामको भूपोऽपि वाणिजग्रामनगरा-
न्निर्गत इत्यर्थः । निर्गत्य यत्रैव दूतीपलाशाख्यमुद्यानं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य

समय देवनेवालों को कुकुर जैसा झालूम होता था । इन्द्र जैसी वि-
भूति से इसकी निर्मल कीर्ति खूब बढ़ रही थी । इसके आगे २
हाथी, घोडा, रथ और बलिष्ठ घोडाओं का समूह रूप चतुरङ्गिणी सेना
चल रही थी । इसके शरीर पर राज्यविभूति के परिचायक और नृपति
के धारण करने योग्य समस्त अलंकार अपनी पूर्ण आभासे चमक
दमक करते हुए सुशोभित हो रहे थे । इस प्रकार यह राजा
विशिष्ट ऋद्धि से शरीर की विशिष्ट कान्ति से, अपनी समस्त सेना
से, उमराव आदि सर्व प्रकार के परिवार के समुदाय से और सर्व प्रकार के
वादित्रों के एक ही साथ किये गये गर्जनरवसे युक्त शंख, पणव,
पटह, भेरी, झालर, खरमुखी, हुडुक, मुरज, मृदङ्ग और दुन्दुभी आदि
के निर्घोषों की महाध्वनि से सहित होकर चम्पानगरी के ठीक बीच-
बीच से होकर प्रभु को वंदन करने के लिये निकला था, इसी प्रकार
की सजावट से मित्रराजा भी प्रभु के आगमन का वृत्तान्त सुनकर
उनके वंदन के लिये अपने नगर से निकला । निकल कर वह वहां
पहुँचा, जहाँ दूतीपलाश नाम का बगीचा था । उसके कुछ पास

कीर्ति भूमि वधती जाती होती तेना आगण-आगण जाती, घोडा, रथ अने जलवान
घोडाओंने समूह रूप चतुरङ्गिणी सेना आती होती तेना शरीर पर राज्य विभूतिनी
आगणालु आपनारा अने नान्ये धारण करवा योग्य तमाम अलंकार ते धारण करवाथी
पूर्ण कान्तिथी अक्यकार करतां शोभता होता आ प्रमाणे आ राजा विशेष प्रकारनी अ-
न्तिथी, शरीरनी विशेष कान्तिथी, पोतानी समस्त सेनाथी, उमराव आदि सर्व प्रकारना
परिवारसमुदायथी अने सर्व प्रकारना वाद्ययंत्रां साथे जाती गर्जनाथी युक्त,
शंख, पणव, पटह, भेरी, झालर, खरमुखी, हुडुक, मुरज, मृदङ्ग अने हुडुसी
आदिना अवाजना महाध्वनिसहित चम्पानगरीना मध्य रस्ता पर यधने प्रभुने वंदन
करवा माटे नीकल्या होता, आवाज प्रकारनी सजावटथी मित्रराज पण प्रभुना आगमननी
हकीकत सांगणीने तेमना वंदन माटे पोताना नगरथी नीकल्या, अने नीकलीने न्यां
दूतीपलाश नामने बगीचेा होता त्यां पहोंची गयां नलकमां जातां न तेणे भगवानना

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य नातिदूरे नातिसमीपे छत्रादिक तीर्थकरातिशयं पश्यति, दृष्ट्वा आभिषेक्यं हस्तिरत्नं स्थापयति, स्थापयित्वा आभिषेक्याद् हस्ति-
रत्नात् प्रत्यक्षोद्गति, पत्यवस्था स्वङ्गच्छत्रचामरमुकुटादिराजचिह्नानि त्यक्त्वा यत्रैव
श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं
पञ्चविधेनाभिगमेन अभिगच्छति । पञ्चविधेनाभिगमेन अभिगत्य श्रमणस्य भग-
वतो महावीरस्य त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिण करोति । कृत्वा वन्दते नम-
स्यति । वन्दित्वा नमस्यित्वा कायिक्यादिकया त्रिदिशपर्युपासनया पर्युपास्ते ।

पहुँचते ही उसने भगवान् की छत्र चामर आदि बाह्यविभूति के, जो तीर्थकर प्रकृति के अतिशयस्वरूप थीं; दिखते ही अपने गजराज को महावन से खड़ा करवाया और उससे उतर कर वह अपने समस्त खड्ग, छत्र, चमर और मुकुट आदि राजचिह्नों का परित्याग कर पाँच अभिगमों से युक्त हो जहाँ प्रभु विराजमान थे वहाँ पहुँचा । पाँच अभिगम ये हैं— पुष्पमाला आदि सच्चित्त द्रव्यों का छोड़ना १, अचित्त द्रव्य—वस्त्र आभरण आदि का रखना २, मुख की यतना के लिये एकपद-अखंडवस्त्रका उत्तरासंग करना ३, प्रभु को देखते ही हाथ जोड़ना ४, और मन को अन्य कार्यों से हटाकर उनकी ही भक्ति में तन्मय करना ५ । पहुँचते ही उसने प्रभु को तीनवार प्रदक्षिणापूर्वक नमस्कार किया । पश्चात् मन वचन और काया से प्रभु की उपासना-सेवा करने लगा । प्रभु के समक्ष अपने समस्त अंगों का संकोचन करना और नम्रीभूत होकर दोनों हाथ जोड़ उनके सन्मुख बैठना यह काय से उपासना है, प्रभु के वचन निकलते ही ' भदन्त !

छत्र चामर आदि गङ्गाणी विभूति, के ने तीर्थकरप्रकृतिना अतिशयरूप हुती, तेने जेता न पोताना मानतने सूचना करी हाथीने उलो राख्यो अने हाथी उपरथी उतरीने पोताना तमाम भइग. छत्र, चामर अने मुकुट आदि ने राजचिह्नो हुता तेने छेडीने प.य अभिगमोथी युक्त भइने नया प्रभु विराजमान हुता त्या पडोआया. पाय अभिगमे आ प्रमाणे छे — पुष्पनी माला आदि सच्चित्त द्रव्योने त्यज देवु (१), अचित्त द्रव्य—वस्त्र—आभरण आदि राखवुं (२), मुणनी यतना भाटे एकपद अभिउपखनु उत्तरासंग करवुं (३) प्रभुने जेता न हाथ जेडवा (४), अने मनने भीम काममाथी हुंवापीने प्रभुनी न लक्ष्मसां तन्मय करवुं (५) त्या पडोखीने तेछे प्रभुने त्रय वार प्रदक्षिणापूर्वक नमस्कार कर्या, पछी मन, वचन अने कायावडे प्रभुनी उपासना—सेवा करवा लाख्या प्रभुना समक्ष पोताना तमाम अंगोनुं संकोचन करवुं अने नम्र भइने ने हाथ जेडीने सन्मुख भेसवुं ते कायावडेनी उपासना छे, प्रभुना

‘धम्मो कहिओ’ धर्मः—श्रुतचारित्रलक्षणो धर्मः कथितः—भगवता निगदितः ।
‘परिसा राया पडिगया’ परिषत्, राजा मित्रभूषश्च, सर्वे प्रतिगताः—यस्या
एव दिशः प्रादुर्भूतास्नामेव दिशं प्रतिगता इत्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स
जेइ अंतेवासी इंदभूई जाव तेउलेस्से छटं—छट्टेणं जहा पण्णत्तीए
पढमाए जाव जेणेव वाणियग्गामे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
वाणियग्गामे उच्चनीचमज्झिमकुलाइं अडमाणे जेणेव रायमग्गे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तत्थ णं बहवे हत्थी पासइ,
सण्णद्धवद्धवस्मियगुडिए उप्पीलियकयत्थे उद्दामियघंटे णाणाम-
णिरयणविविहगेवेजे उत्तरकंचुइए परिकप्पियज्झयपडागवरपं-
चामेले आरुढहत्थारोहे गहियाउहप्पहरणे । अण्णे य तत्थ
बहवे आसे पासइ, सण्णद्धवद्धवस्मियगुडिए, आविद्धगुडे,
ओसारियपक्खरे उत्तरकंचुइए ओचूलमुहचंडाधरचामरथासकप-

धन्य हैं, आपके वचन बिलकुल सत्य हैं ’ इत्यादि वचनों का उच्चारण
करना सो वचन से उपासना है, भगवान की सेवा भक्ति में मन लगाना
सो मनद्वारा उपासना है ! ‘धम्मो कहिओ’ प्रभुने आई हुई परिषद् और
राजा को धर्मका उपदेश दिया । ‘परिसा राया पडिगया’ श्रुत चारित्ररूप
धर्म का उपदेश श्रवणकर परिषद् जहाँ से आई थी वहाँ वापिस
गई । राजा भी अपने नगर को वापिस गया ॥ सू० ३ ॥

वचन नीक्षणतां न “ लघन्त ! धन्य छे, आपना वचन णिलकुल सत्य छे ” इत्यादि
वचनोनु उत्थारणु करवुं ते वचननी उपासना छे, भगवाननी सेवा-भक्तिमां मन
लगाउवु ते मन द्वारा उपासना छे. ‘धम्मो कहिओ’ प्रभुने परिषद् तथा राजाने
धर्मनो उपदेश आप्यो. ‘परिसा राया पडिगया’ श्रुतचारित्ररूप धर्मनो उपदेश
साभणीने परिषद् न्यांथी आवी छती त्यां पाछी गछ, राजा पणु पोताना नगर तरक्ष
पाछो गयो (सू० ३)

રિમંડિયકડિણ, આરૂઢસ્સારોહે ગહિઆઉહપ્પહરણે, તેસિં ચ ણં
પુરિસાણં મજ્ઝગયં એગં પુરિસં પાસઙ્ગ, અવઓડગવંધણં ઉક્કત્ત-
કપ્પણગાસં ણેહતુપ્પિયગત્તં વજ્ઝકરકડિજુયણિયત્થં કંઠે પગુણ-
રત્તમલ્હદામં ચુપ્પણગુંડિયગાયં ચુપ્પણયં વજ્ઝપાણપ્પિયં તિલં ચેવ
છિજ્જમાણં કાકળિસંસઘાવિજ્જં ણવીલક્કલ્લરસણ્હિં હમ્મમાણં
અણેગણરણારિસંપરિવુડં, ચચ્ચરે ચચ્ચરે સ્વંડપહ્વણં ઉગ્ધોસિજ્જમાણં
ઇમં ચ ણં ય્યારૂઢં ઉગ્ધોસણં સુણેઙ્ગ-‘ગો સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા !
ઉજ્જિયગસ્સ દારગસ્સ કેઙ્ગ રાયા વા રાયપુત્તો વા અવરજ્ઝઙ્ગ,
અપ્પણો સે સયાઙ્ગ કમ્માઙ્ગ અવરજ્ઝંતિ’ ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા

‘તેણં કાલેણ’ इत्यादि । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ
महावीरस्स ’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
‘ जेहे अंतेवासी ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः ‘ इंदभूर्इ ’ इन्द्रभूतिः, ‘ जाव तेउलेस्से
यावत् तेजोलेख्यः, अत्र यावच्छब्दात्-‘ णामं अणगारे गौतमगोत्ते ’ इत्यादि
‘ संखित्तविउलतेउलेस्से ’ छाया-इन्द्रभूतिनामकोऽनगारो गौतमगोत्रो यावत्
संक्षिप्तविपुलतेजोलेख्यः- इति द्रष्टव्यम् ‘ छट्ठं-छट्ठेणं जहा पणत्तीए ’ पष्ठ-पष्ठेन

‘ તેણં કાલેણ ’ इत्यादि ।

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ उस काल उस समय में ‘समणस्स
भगवओ महावीरस्स जेहे अंतेवासी इंदभूर्इ’ भगवान महावीर के बड़े
शिष्य इन्द्रभूति अनगार ‘ जाव तेउलेस्से ’ जो गौतम गोत्रके थे
एवं तपके प्रभाव से उद्भूत विस्तृत तेजोलेख्या जिन्होंने अपने श-
रीरके भीतर ही संक्षिप्त करके दया रखी थी ‘ छट्ठं-छट्ठेणं जहा पण-

“ તેણ કાલેણ ” इत्यादि

‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ તે શવ અને તે સમયના ભગવઓ
મહાવીરસ્ય જેહે અંતેવાસી ઇંદ્રભૂઈ’ ભગવાન મહાવીરના મોટા શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ
અનુગાર ‘ જાવ તેઉલેસ્સે ’ જે ગૌતમ ગોત્રના હતા, તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી
વિસ્તૃત તેજોલેખ્યા જેમણે પોતાના શરીરની અંદરજ સંક્ષિપ્ત કરીને દયાવી રાખી
હતી, ‘ છટ્ઠં-છટ્ઠેણં જહા પણત્તીણ ’ અને જે છટ્ઠં-છટ્ઠુ તપ કરતા હતા છટ્ઠ

यथा प्रज्ञप्तौ=भगवतीसूत्रे यथा कथितं तथा वाच्यमित्यर्थः; तत्र हि 'छट्-छट्टेणं
अणिविखत्तेणं तत्रोक्कम्मेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भगवं गोयमे
छट्ठक्खमणपारणगंसि' इत्युक्तम् । अस्य च्छाया-पष्ट-पष्टेन अनिक्षिप्तेन तपः
कर्मणाऽऽत्मानं भावयन् विहरति । ततः खलु स भगवान् गौतमः पष्टपणपारणके,
'पढमाए' प्रथमायां 'जाव' यावत्-इह यावत्-करणादिदं द्रष्टव्यम् 'पोरिसीए
सज्जायं करेइ, वीयाए पोरिसीए झाणं-झियाइ, तइयाए पोरिसीए अचवलमसंभंते
सुहपोत्तिय पडिलेहेइ वत्थाइं पडिलेहेइ, भायणाणि पमज्जइ, भायणाणि उग्गाहेइ,
उग्गाहत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छत्ता समण
भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-इच्छामि णं भंते!
तुव्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे छट्ठक्खमणपारणगंसि वाणियगामे णयरे उच्चणीयम-
ज्झिमाइं कुलाइं वारसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्तए । अहासुहं देवाणुप्पिया !
मा पडिवंधं करेह । तएणं भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भ-
णुण्णाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ पडिनिक्ख-
मइ, पडिनिक्खमित्ता अतुरियमचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ
इरियं सोहेमाणे' इति । पौरुष्यां स्वाध्यायं करोति, द्वितीयायां पौरुष्यां ध्यानं
ध्यायति, तृतीयायां पौरुष्याम् अचपलमसंभ्रान्तो मुखपोतिकां-सदोरकमुख-
वस्त्रिकामित्यर्थः प्रतिलेखयति, वस्त्राणि प्रतिलेखयति, भाजनानि=पात्राणि प्रमा-
र्जयति, भाजनानि उद्ग्राहयति गृह्णातीत्यर्थः, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर-
स्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा

त्तीए ' और जो छठ-छठ तप करते थे । छठ (बैले) के पारणाके
दिन भगवतीसूत्रमें कही विधिके अनुसार 'पढमाए जाव' प्रथम
पौरुषीमें जिन्होंने स्वाध्याय और द्वितीय पौरुषीमें ध्यान किया । तृतीय
पौरुषीमें अचपलरीति से असंभ्रान्त होकर सदोरकमुखवस्त्रिका की
तथा वस्त्रों की एवं पात्रों की प्रतिलेखना कर, उन पात्रों को लेकर
वे जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां आये, आकर उन्होंने उन्हें
वंदन एवं नमस्कार किया । वंदन और नमस्कार कर प्रभुसे

(गोला)ना प रणुाना हिवसे भगवतीसूत्रमा कथिके विधि-अनुसार 'पढमाए जाव'
प्रथम पौरुषीमां नेगले स्वाध्याय अने नीञ्च पौरुषीमां ध्यान कथुं.
त्रीञ्च पौरुषीमां अय्यलतारहित असंभ्रान्त यधने दोरासाथेनी मुण्णवस्त्रिका,
वस्त्रा, अने पात्राणी प्रतिलेखना करीने ते पात्रोने लुद्धने ते न्या श्रमण भगवान् महावीर
इता त्यां आव्या, आवीने तेभने वदन-नमस्कार कथा, वदना-नमस्कार करी प्रभुने

नमस्त्यक्त्वा एवमवादीत्-इच्छामि खलु हे भद्रन्त ! युष्माभिरनुज्ञातः षष्ठक्षपण-
पारणके वाणिजग्रामे नगरे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षा-
चर्यायै अटितुम्, भिक्षानयनार्थं गन्तुमिच्छामीत्यर्थः । भगवानाह-‘अहानुहं’
इत्यादि । यथानुखं हे देवानुप्रिय ! प्रतिबन्धं=विषमं मा कुरु । ततः खलु
भगवान् गौतमः श्रमणेन भगवता महावीरेणाभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य अन्तिकान्=भगवतः समीपान्, प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रमस्य अत्र-
रितम्=शीघ्रतारतिनम् अवपलम्-चंचलतारहितं यथास्यात्तथा अमंभ्रान्तः=उद्वेग-
रहितः युगान्तरमलं कन्या=पुरोवर्तिचतुर्दन्तप्रसागभूभागनध्यावलोकनतत्परया
दृष्ट्या पुनः ईर्या=गन्तं शोधयन् ‘जेणेव वाणियग्गामे णयरे तेणेव
उवागच्छइ’ यत्रैव वाणिजग्रामो नगरं तत्रैवोपागच्छति ‘उवागच्छित्ता
वाणियग्गामे उच्चनीचमज्झिमाङ्कुलाइ’ वाणियग्रामे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि,
‘अडमाणे’ अटन=विचरन् ‘जेणेव’ यत्रैव ‘रायमग्गे’ राजमार्गः,- ‘तेणेव उवा-

इस प्रकार कहा-हे भद्रन्त ! आज मेरी यह इच्छा है कि मैं
यदि आप आज्ञा प्रदान करें कि इस षष्ठ-क्षपण के पारणा
के निमित्त वाणिजग्राम में उच्च, नीच एवं मध्यम कुलों के घरों में
भिक्षाचर्या के लिये जाऊँ । उनको इसप्रकार प्रार्थना सुनकर भगवान् ने
कहा कि-हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो, दिलम्ब न
करो । इस तरह प्रभु के फरमाने पर गौतमस्वामी भगवान् के पास
से उठकर अचपलगीति से उद्वेगरहित होकर ‘जेणेव वाणियग्गामे
तेणेव उवागच्छइ’ वाणिजग्राम में आये । ‘उवागच्छित्ता वाणियग्गामस्स
उच्चनीचमज्झिमकुलाइ’ अडमाणे’ आकर वहाँ के उच्च नीच एवं मध्यम
कुलों के घरों में चिरते हुए ‘जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ’ जहाँ
राजमार्ग था वहाँ आये । ‘उवागच्छित्ता तत्थ णं वद्वे अत्थि दत्थी

आ प्रभ हे श्रु-हे भद्रन्त ! आने भारी के मुच्छ छे डे जे आप आज्ञा आपे
तो हुं आ षष्ठ-क्षपणा (षष्ठनिमित्त) वाणिजग्रामां उच्च, नीच अने मध्यम
पुण्येनां घरमा लिच्छयि करे मरे नहि, तेन्ती के प्रभावेनी प्रार्थना
संजगी भगवाने श्रु डे-हे देव नुप्रिय ! तमने जे प्रदरे मुण्ठ थय ते प्रभावे
थो, दिलम्ब न करे आ प्रभावे प्रभुनी आज्ञा थनां गौतमस्वामी भगवान् की
पसेधी डीने अचपलछे उद्वेगरहित थः ‘जेणेव वाणियग्गामे तेणेव उवागच्छइ’
वहिन्यभमां आव्य, ‘उवागच्छित्ता वाणियग्गामस्स उच्चनीचमज्झिमकुलाइ
अडमाणे’ आवीने त्यांता तमाभ उच्च, नीच अने मध्यम पुण्यपाणा धर्मां इरीने
‘जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ’ त्यां राजमार्ग हतो त्यां आव्या, उवाग-

गच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छिता उपागत्य, तत्थ णं बहवे' तत्र खलु बहून् 'हत्थी' हस्तिनः=गजान् 'पासइ' पश्यति । कीदृशान् हस्तिनो पश्यति ? इत्याह—'सण्णद्ध०' इत्यादिना । 'सण्णद्धवद्धवम्मियगुडिण्' संनद्धवद्धवर्मितगुडितान्—सनद्धं वद्धाः संनद्धवद्धाः=रज्ज्वादिना कवचस्य दृढबन्धनं प्राप्ताः, अत एव वर्मिताः=कवचिताः—संनाहयुक्ताः, ते चामी गुडिताः=गुडाः—हस्तिकवचाः—संजाता एषामिति गुडिताः—हस्तिकवचधारका इत्यर्थः, अत्र गोबलीवर्दन्यायेन वर्मितेति विशेषणोपादानम्, तान् 'उप्पीलियकयत्थे' उत्पीडितवरत्रान् उत्पीडिता = गाढतरसलग्ना वरत्रा=हस्तिमध्यबन्धनरज्जुर्येषां ते तथा तान् 'कयत्थ' इति देशीयः शब्दो वरत्रावाचकः । यद्वा—'कयत्थ' इति पृष्ठरक्षार्थं मुपधानाकारं तूलपूर्णमुपकरणं 'कूथ' इति प्रसिद्धम्, तत्र उत्पीडितं—गाढतरवद्धं येषां ते तथा तान्, तथा 'उद्दामियघंटे' उद्दामितघण्टान्—उद्दामिताः प्रलम्बिता, घण्टा येषां ते तथा तान्, तथा—'णाणामणि रयणविविहगेवेज्जे' नानामणिरत्नविविधग्रैवेयकान्=नानामणिरत्नमयानि विवि-

पासइ' आते ही उन्होंने वहाँ अनेक हाथियों को देखा । वे हाथी किस प्रकार के थे ? सो कहते हैं—'सन्नद्धवद्धवम्मियगुडिण्' इन सब हाथियों को जो कवच पहिराये गये थे, वे सब मोटे रस्सों से उन पर कस कर बंधे हुए थे । 'उप्पीलियकयत्थे' 'कयत्थ' यह देशीय शब्द है, इसका अर्थ 'वरत्रा अर्थात् हाथियों के मध्य भाग के बांधने की रस्सी' ऐसा है । अथवा 'कयत्थ' शब्द का अर्थ भाषा में 'कूथ' भी होता है । यह हाथियों पर पृष्ठ-पीठ की रक्षा के निमित्त बांधी जाती है । इसमें रूई भरी होती है, और इसका आकार विस्तृत तकिया जैसा होता है । 'उद्दामियघंटे' इन प्रत्येक हाथियों की आजू-बाजू झूल के पास दोनों ओर बड़े घंट लटक रहे थे । 'णाणाम-

च्छित्ता तत्थ णं बहवे हत्थी पासइ' आवतां न तेमणे त्यां अनेक हाथीओने जेथा ते हाथी केवा प्रकारना हुता ? ते कडे छे—'सन्नद्धवद्धवम्मियगुडिण्' ओ तमाभ हाथीओने जे कवच पहिरावेलां हुता, ते तमाभ मोटां मोटां दोरडांथी तेनापर कसी करीने बांधेलां हुता 'उप्पीलियकयत्थे' " 'कयत्थ' आ शब्द देशी छे तेना अर्थ वरत्रा अर्थात्—हाथीओना मध्य लागने बांधवानी रस्सी (दोरडी) ओवो थाय छे. अथवा 'कयत्थ' शब्दने, अर्थ भाषाभां 'कूथ' पणु थाय छे. ते हाथीओना पीठनी रक्षा भाटे बांधवामां आवे छे, तेमां इ लरेहुं डोय छे, अने ओने आकार मोटा ओशिका जेवो डोय छे. 'उद्दामियघंटे' ते प्रत्येक हाथीओने आन्नु—आन्नु जुदनी पासे गन्ने आन्नु मोटा—मोटा घंट लटकी रह्या हुता 'णाणामणिरयणविविहगेवेज्जे'

ધાનિ ગ્રૈવેયકાણિ=ગ્રીવાભરણાણિ યેષાં તે તથા તાન્, 'ઉત્તરકંચુરે' ઉત્તરકચ્ચુક્રિતાન્-ઉત્તરકચ્ચુકાઃ=તનુત્રાણવિશેષાઃ સંજાતા યેષાં તે તથા તાન્, 'પરિકલ્પિયજ્ઞયપટાગવરપંચામેલં' પરિકલ્પિતધ્વજપતાકાવરપશ્ચા-પીડાન્-પરિકલ્પિતાઃ=ચિત્રિતા ધ્વજાઃ પતાકાશ્ચ વરાઃ પશ્ચ આપીડાઃ=શિરો-ભૂષણાણિ યેષાં તે તથા તાન્, ધ્વજચિત્રિતયમધ્યે પતાકાદ્વયમેતત્પશ્ચકં હસ્તિશિરો-ભૂષણમિતિ ભાવઃ । 'આરુઢહત્યારોહે' આરુઢહસ્ત્યારોહાન્-આરુઢાઃ હસ્ત્યારોહાઃ-હસ્તિપકાઃ 'મહાવત' इति પ્રસિદ્ધાઃ યેષુ તે તથા, તાન્ 'ગદિયાઉહપ્પહરણે' ગૃહીતાયુગ્મપ્રહરણાન્, ગૃહીતાનિ=સ્થાપિતાનિ । આયુધાનિ=શસ્ત્રાણિ પ્રહરણાનિ=અઘ્નાણિ યેષુ તે તથા તાન્, એવંવિધાન્ ગજાન્ ગૌતમઃ પશ્યતિ સ્મેત્યર્થઃ । અન્યાંશ્ચ તત્ર વહુન્ અશ્વાન્ પશ્યતિ । કીટશાનશ્વાન્ ? इत्याह-'સળ્ણદ્ધ' इत्यादि । 'સળ્ણ-

ગિરયણવિવિહગેવેજ્જે' इन सर्वों के गलों में ग्रैवैयक-कण्ठाभरण पहि-नाये गये थे । जो कण्ठाभरण ये पहिने हुए थे वे नाना प्रकार के मणियों एवं रत्नों से खचित थे । 'उत्तरकंचुइए' तनुत्राणविशेष का नाम उत्तरकंचुक है, ये भी सभी हाथियों को पहिनाये गये थे । 'परिकल्पियज्जयपटागवरपंचामेले' जो धारण किये इन हाथियों के शिर पर चित्रित तीन ध्वजायें और दो पताकाये इस प्रकार पाँच शिरोभूषण थे । इस शिरोभूषण में धारण किये तीन ध्वजाओं के बीच में दो पताकाएँ होती हैं । 'आरुढहत्थारोहे' इन सब पर हस्तिपक-महावत बैठे हुए थे । 'गदियाउहपहरणे' शस्त्र एवं अस्त्र इन सब हाथियों पर लदे हुए थे, अथवा इन समस्त हस्तिपकों (महावतों) के हाथों में अस्त्र-शस्त्र सुसज्जित थे । 'अण्णे य तत्थ वहवे आसे पासइ' हाथियों के बाद

તે હાથીઓના ગળામાં ગ્રૈવેયક-કંઠાભરણ પહેરાવેલા હતાં જે જે કંઠાભરણ પહેર્યા હતા તે તમામ નાના પ્રકારના મણિયો અને રત્નોથી જડેલા હતાં 'ઉત્તરકંચુરે' તનુત્રાણવિશેષનું નામ ઉત્તરકચ્ચુક છે તે પણ તમામ હાથીઓને પહેરાવેલા હતાં, 'પરિકલ્પિયજ્ઞયપટાગવરપંચામેલે' આ હાથીઓનાં માથાં ઉપર, ચિત્રિત ત્રણ વસ્ત્રો અને બે પતાકાઓ આ પ્રકારે પાંચ શિરોભૂષણ હતાં આ શિરોભૂષણમાં ત્રણ ભુ ધ્વજાઓના વચ્ચમાં બે પતાકાઓ હોય છે 'આરુઢહત્યારોહે' એ તમામ ઉપર મહાવત બેઠા હતા. કોઈ પણ એવો હાથી ન હતો કે જેના પર મહાવત બેઠો ન હોય 'ગદિયાઉહપ્પહરણે' શસ્ત્ર અને અસ્ત્ર એ તમામ હાથીઓએ તે તમામ હાથી પર લાદેલા હતા, અથવા તે એ તમામ મહાવતોના-હાથમાં અસ્ત્ર-શસ્ત્ર સુસજ્જિત હતાં. 'અણ્ણે ય તત્થ વહવે આસે પાસઈ' હાથીઓ પછી ગૌતમસ્વામીએ અનેક

द्वन्द्ववर्मियगुडिण' संनद्वन्द्ववर्मितगुडितान्=संनद्वन्द्वः, अत एव वर्मिताः=धृत-
कवचाः गुडिताः=अश्वकवचवन्तः, गुडशब्दोऽश्वकवचेऽर्थेऽपि वर्तते, अत्र पदत्रयस्य
कर्मधारयसमासः; तान् । एतत्पदबोधितमेवार्थं स्पष्टीकुर्वन्नाह - 'आविद्धगुडे,
ओसारियपक्खरे उत्तरकंचुइए' इति । आविद्धगुडान्-आविद्धाः=संलग्नाः, गुडाः=
कवचा येषां ते तथा, तान्, तथा अवसारितपक्खरान्-अवसारितानि=अवल-
म्बितानि, पक्खराणि=कवचा येषां ते तथा, तान् 'पक्खर' इति देशीयः
शब्दोऽश्वकवचवाचकः । तथा उत्तरकञ्चुकितान्-उत्तरकञ्चुकाः=तन्त्राणविशेषाः
संजाता येषामिति तथा, तान् । 'ओचूलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडिण'
अवचूलकमुखचण्डाधरचामरस्थासकपरिमण्डितकटीन्=अवचूलमुखं=वल्गायुक्तमुखम्,
अत एव चण्डाधरं=भयानकाधरोष्ठं येषां ते तथा, चामरैः, स्थासकैः=दर्पणैः परि-
मण्डिता कटिर्येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः, तान् । 'आरूढस्सारोहे' आरूढाश्वारो-
हान्-आरूढाः अश्वारोहा येषु ते तथा तान् । 'गहियाउहप्पहरणे' गृहीतायुधप्रहर-

गौतमस्वामीने अनेक घोडों को भी देखा । ये घोडे भी 'सन्नद्वन्द्व-
वर्मियगुडिण, आविद्धगुडे, ओसारियपक्खरे, उत्तरकंचुइए, ओचूलमुहचंडाधर-
चामरथासगपरिमंडियकडिण' हाथियों के जैसे कवच धारण किये हुए थे
वैसे इन घोडों के भी थे, फर्क सिर्फ इतना ही था कि हाथी हस्ति-
कवचों से युक्त थे और ये घोडे घोडेसंबंधी कवचों से युक्त थे । तात्पर्य
इनका यह है कि—ये घोडे ऐसे थे कि जिन पर कवच लटक रहे
थे, और शरीर की रक्षा के लिये जिन्हें विशेष परिधान भी पहिनाये
गये थे । इनके मुखमें लगामें लगी हुई थीं, उनकी वजह से
इनके मुखके अधरोष्ठ बड़े भयानक दीखते थे । इनका कटिभाग
स्थासको (दर्पणों) से शोभित हो रहा था । इन सब पर भी बड़े
२ अश्वारोही-सवार थे । इन पर भी अस्त्र शस्त्र लदे हुए, अथवा

घोडाओने पाणु लेया ओ घोडाओओ पाणु 'सन्नद्वन्द्ववर्मियगुडिण, आविद्धगुडे,
ओसारियपक्खरे, उत्तरकंचुइए, ओचूलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडिण'
हाथीओ नेवा कवच धरणु करेलां हुतां इरुक् मात्र ओटलो न हुतो डे हाथी
हाथीना कवचोथी युक्त हुता, त्यारे आ घोडाओओ घोडासगंधी कवचोथी युक्त हुता.
तात्पर्य ओओ डे-घोडाओओ ओवा हुता डे नेना उपर कवच लटकी रह्यां हुतां, अने
शरीरनी रक्षा भाटे नेने विशेष परिधान पाणु पहिराव्यां हुतां तेना मोढाभां लगाम
लागेली हुती, ते डारणुथी तेना मोढानो नीचेनो लाग लयानक देणातो हुतो, तेनी
कभरनेो लाग दर्पणोथी शोभतो हुतो ते इरेक घोडाओओ उपर मोटा-मोटा स्वार ओहा
हुता ते घोडाओओ उपर पाणु अस्त्र-शस्त्र लाहेलां हुतां, अथवा तमाभ स्वारोना

ગાન-ગૃહીતાનિ=સ્થાપિતાનિ, આયુધાનિ=શસ્ત્રાણિ, પ્રહરણાનિ=અસ્ત્રાણિ યેષુ તે તથા તાન્, તથા-‘તેસિ ચ ણં પુરિસાણં મજ્ઝગયં એગં પુરિસં પાસડ’ તેષામ્ હસ્ત્યા-સ્થાનામ્ અશ્વાસ્થાનાં ચ સ્વલુ પુરુષાણાં મધ્યગતમ્ એકં પુરુષં પશ્યતિ । કથમ્ભૂતં પુરુષં પશ્યતી ?-ત્યાહ-‘અવઓહગવંધણં’ इत्यादि । ‘અવઓહગવંધણં’ અવકોટકવન્ધનમ્=રજ્જ્વા ગલં હસ્તદ્વયં ચ મોટયિત્વા પૃષ્ઠભાગે હસ્તદ્વયસ્ય વન્ધનં યસ્ય સ તથા તમ્, ‘ઉક્કત્તકર્ણનાસં’ ઉત્કૃત્તકર્ણનાસમ્=છિન્નકર્ણનાસિકમ્. ‘ણેહતુપ્પિયગત્તં’ સ્નેહતુપ્પિયગાત્રમ્-સ્નેહેન=ઘૃતેન ‘તુપ્પિય’ લિપ્ત-સ્નિગ્ધમિત્યર્થઃ ગાત્રં યસ્ય સ તથા તમ્, ‘તુપ્પિય’ इति देशीयः शब्दो घृतलिप्तवाचकः । वज्र-करकडिजुयणियत्थं’ વદ્ધકરકડિયુગન્યસ્તમ્, વદ્ધૌ કરૌ કડિયુગે ન્યસ્તૌ=નિશ્ચિન્તૌ યસ્ય સ તથા તમ્, ‘કડિ’ इति-हमयं वन्धनं ‘हथकडी’-इति भाषा-प्रसिद्धम् । ‘કંઠે ગુણરત્તમલ્લદામં’ કળ્ઠે ગુણરક્તમાલ્યદામાનં=કળ્ઠે=ગલે ગુણ ઇવ=કળ્ઠમૂત્રમિવ રક્તં=લોહિતં માલ્યદામ=પુષ્પમાલા યસ્ય સ તથા તં રક્તકળેર-

સવ સવારોં કિ હાથોં મેં અસ્ત્ર શસ્ત્ર સુસજ્જિત થે । ગૌતમસ્વામીને-इन घोड़ो के देखने के पश्चात् ‘તેસિં ચ ણં પુરિસાણં મજ્ઝગયં એગં પુરિસં પાસડ’ उन सब हस्तिपकों एवं घुडसवारों के बीचमें एक ऐसे पुरुष को देखा जो गले और दोनों हाथों को मरोड़ कर और उन दोनों हाथों के पृष्ठ भाग में लाकर गले के साथ उनको बांधना अव-कोटक वन्धन है ‘અવઓહગવંધણં’ અવકોટકવન્ધનસે યુક્ત થા ‘ઉક્ક-ત્તકર્ણનાસં’ કાન ઔર નાક જિસકે કટે હુએ થે ‘ણેહતુપ્પિયગાયં’ ઘી સે જિસકા શરીર ચિકના હો રહા થા । ‘વદ્ધકરકડિજુયણિયત્થં’ જિસકે વંધે હુએ હાથ હથકડિયોં સે યુક્ત થે-જિસકે દોનોં હાથોં મેં હથકડિયાં પડી હુઈ થીં ‘કંઠેગુણરત્તમલ્લદામં’ જિસકે કંઠમેં લાલ ડોરે કે સમાન કનેર કે લાલ પુષ્પોંકી માલા પહિની હુઈ થી । ‘ચુણ-

હાથમા હથિઆર શેભતા હતા, એટલે કે તે સવારો હથિઆરેથી સુસજ્જ હતા ગૌતમસ્વામીએ આ ઘોડાઓને જોયા પછી ‘તેસિં ચ ણં પુરિસાણં મજ્ઝગયં’ એગં પુરિસં પાસડ’ તે તમામ હાથીના મહાવતો અને ઘોડેસવારોના વચ્ચેમાં એક એવા પુરુષને જોયો કે જે ‘અવઓહગવંધણ’ અવ કોટક, બધનથી યુક્ત હતો ગળા અને બન્ને હાથોને મરડીને, અને તે બન્ને હાથોને પૃષ્ઠ ભાગમા લાવીને ગળાની સાથે તેને બાંધવું તે અવકોટક બધન છે ‘ઉક્કત્તકર્ણનાસં’ કન અને નાક જેનાં કપાળ ગયેલા હતા, ‘ણેહતુપ્પિયગાયં’ જેનુ શરીર ઘી વડે કરીને ચીકાસવાળું થઈ રહેલ હતું ‘વદ્ધકરકડિજુયણિયત્થં’ જેના બાંધેલા હાથ હાથકડીઓથી યુક્ત હતા જેના બન્ને હાથમા હાથકડી પડી હતી ‘કંઠેગુણરત્તમલ્લદામં’ જેના કંઠમાં (ગળામાં)

पुष्पमालायुक्तमित्यर्थः । 'चुण्णगुंडियगायं' चूर्णगुण्डितगात्रम्=चूर्णेन गैरिकेण गुण्डितं=लिप्तं गात्रं=शरीरं यस्य स तथा तम्, गैरिकरागरक्तदेहमित्यर्थः, 'चुण्णयं' चूर्णकं=संत्रस्तम् 'वज्जप्राणप्पियं' वध्यप्राणप्रियं=वध्याः-वधदण्ड-योग्याः प्राणाः=उच्छ्वासादयः प्रिया यस्य स तथा तम्, प्राणदण्डं प्राप्तुमर्ह-मित्यर्थः । 'तिलं तिलं चेव छिज्जमाणं' तिलं तिलं चैव छेद्यमानम्-तिलश-मितिलशच्छेद्यमानमित्यर्थः, 'काकणिमंसखाविज्जं' कागणिमांसखाद्यं 'कागणि' लघुतराणि मांसानि=मांसखंडानि-काकादिभिः खाद्यानि यस्य स तथा तम्, 'णवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं' नव्यखर्वरशतैर्हन्यमानम्-खर्वरः=अश्वत्रासनार्थ-चर्मभयतोत्रविशेषः, 'चाबूक' इति भाषाप्रसिद्धः, स्फुटितवंशो वा । शतसंख्यकाश्च ते नव्याः खर्वरास्तैर्हन्यमानं=ताड्यमानम्, 'अणेगणरणारिसंपरिवुडं' अनेक-नरनारीसंपरिवृतं, 'चच्चरे चच्चरे' चत्त्वरे चत्त्वरे-अनेकमार्गसंमिलिते स्थाने २ 'खंडपडहणं' खण्डपटहेन-खण्डः = खण्डितः स्फुटितो यः पटहः

गुंडियगायं' शरीर भी जिसका गैरिक-गेरु-के चूर्ण से लिप्त हो रहा था । 'चुण्णयं' जो अत्यंत संत्रस्त था । 'वज्जप्राणप्पियं' जिसके उच्छ्वास आदि प्यारे प्राण, वधदंड के योग्य हो रहे थे-जो प्राणदंड प्राप्ति के योग्य हो रहा था । 'तिलंतिलं चेव छिज्जमाणं' जिसका शरीर तिल-तिल के बराबर काटा जा रहा था, 'काकणिमंसखाविज्जं' जिसका मांस छोटे-टुकड़े कर, कौवा आदि पक्षियों के खिलाने के लायक हो रहा था । 'णवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं' सैकड़ों नवीन चर्मनिर्मित कोड़ों से जो पीटा जा रहा था । 'अणेगणरणारिसंपरिवुडं' जिसे देखने के लिये अनेक नर और नारियों का समूह एकट्ठा हुआ था, और इसीलिये जो इन सब से घिरा हुआ था । 'चच्चरे २ खंडपडहणं

લાલ દોરા જેવી લાલ કરેણુના ફૂલોની માળા હતી 'ચુણ્ણગુંડિયગાયં' શરીર પણ જેનું ગેરૂના ચૂર્ણથી લિપ્ત થઈ રહ્યું હતું, 'ચુણ્ણયં' અને જે બહુ જ ત્રાસી ગયેલ હતો. 'વજ્જપ્રાણપ્પિયં' જેનાં શ્વાસોચ્છ્વાસ આદિ વહાલા પ્રાણ વધ દંડને લાયક થઈ રહ્યાં હતાં-જે પ્રાણદંડ પામવા યોગ્ય બની રહ્યો હતો. 'તિલં તિલં ચેવ છિજ્જમાણં' જેના શરીરના તણ-તણ જેવડા નાના-નાના કકડા કરવામાં આવતા હતાં. 'કાકણિમંસખાવિજ્જ' જેનું માંસ નાના-નાના ટુકડા કરીને કાગડા આદિ પક્ષિઓને ખવરાવવા લાયક થઈ રહ્યું હતું 'ણવીખક્ખરસએહિં હમ્મમાણં' સેકડો નવીન ચામડાના તૈયાર કરેલા કોયડા વડે કરીને જેને માર મારવામાં આવતો હતો. 'અણેગણરણારિસંપરિવુડં' જેને જેવા માટે અनेક નર નારીઓને સમુદાય એકઠો થયો હતો; અને તે માટે તે સૌથી ઘેરાએલો હતો. 'ચચ્ચરે ૨ ચંડપડહણં' ઉગ્રવાસિ-

॥ મૂલમ્ ॥

તए णं से भगवओ गोयमस्स तं पुरिसं पासित्ता इमे एयारूवे
अज्झत्थिए, चित्तिए कप्पिए, पत्थिए, मनोगए संकप्पे समुप्प-
जित्था अहो णं इमे पुरिसे जाव णरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ-
त्तिकट्ठु वाणियग्गामे णयरे उच्चनीयमज्झिमकुलेसु जाव अड-
माणे अहापज्जत्तं समुदाणं गिण्हइ, गिण्हित्ता वाणियग्गामस्स
मज्झं—मज्झेणं जाव पडिदंसेइ, पडिदंसित्ता समणं भगवं महा-
वीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी—एवं खलु

જો બંધા હુઆ છે, કાન ઔર નાસિકા જિસકી કાટી જા ચુકી છે, ગલે મેં લાલ કનેર કે પુષ્પોં કી માલા જિસે પહિનાયી ગઈ છે, જિસકી દશા વહુત વુરી કી જા રહી છે, પ્રાણદંડ કે યોગ્ય જો ઘોષિત કિયા જા ચુકા છે, જિસકા માંસ કૌવા ઔર કુત્તોં કે खाने યોગ્ય હો રહા છે. એસી દયનીય દશાસે પરિપૂર્ણ ઇસ પુરુષ કો દેખકર ઇન્હે વડા હી અફસોસ હુઆ. ઇસકે વિષય મેં યહ ઘોષણા ખી જો ઉસ સમય પ્રત્યેક ચોરાહે પર કી જા રહી થી ઁન્હોને સુની. ઘોષણા મેં યહ કહાં જા રહા થા કિ—ઇસ પુરુષ કી ઇસ દશા કા કારણ ન યહાં કા રાજા છે, ઔર ન રાજા કા પુત્ર છે; કિન્તુ યહ સ્વયં હી અપને કિયે હુए કર્મોં કા ફલ ભોગ રહા છે ॥ સૂ. ૪ ॥

એવો પુરુષ છે કે જે બાધેલો છે, જેના નાક અને કાન કાપી નાખેલા છે, ગળામા લાલ કચેણુના પુષ્પોની માળા જેને પહેરવી છે જેની દશા બહુજ ખુરી કરાય છે પ્રણુદંડ યોગ્ય હોવાની બાહેરાત થન ચૂકી છે જેનુ માંસ કાગડા અને કુતરાને ખાવા યોગ્ય થઇ રહ્યું છે આવી દયાજનક દશાથી પરિપૂર્ણ આ પુરુષને જોઇને તેમને ભારે અફસોસ થયો. આ માણસની બાબતમાં જે બાહેરાત તે સમયે દરેક સ્થળે ચોટામાં થઇ રહી હતી તે પણ સાંભળી, બાહેરાતમા કહેવામા આવતુ હતુ કે—આ પુરુષની આવી દશા થવાનું કારણ અહીંના રાજા નથી, તેમજ રાજાનો પુત્ર પણ નથી, પરન્તુ આ પોતે જ કહેલા કર્મોનુ ફળ લેગવી રહેલ છે (સૂ.૪)

अहं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे वाणियग्गामं जाव
तहेव निवेएइ । से णं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसि ? जाव
पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं’ ततः खलु ‘से’ तस्य ‘भगवओ गोयमस्स’
भगवतो गौतमस्य ‘तं पुरिसं पासित्ता’ तं पुरुषं दृष्ट्वा, ‘इमे’ अयम् ‘अज्झत्थिए,
चित्थिए, कप्पिए, पत्थिए, मनोगए’ आध्यात्मिकः, चिन्तितः, कल्पितः,
प्रार्थितः, मनोगतः, ‘अज्झत्थिए’ इत्यादीनां पञ्चानां पदानां व्याख्या प्रथमा-
ध्ययने द्वादशसूत्रे कृता । ‘संकप्पे’ संकल्पः=विचारः ‘समुप्पज्जित्था’ समुदपद्यत=
समुत्पन्नः—‘अहो ! णं इमे पुरिसे’ अहो ! खलु अयं पुरुषः ‘जाव’ यावत्—
अत्र यावच्छब्देन—प्रथमाध्ययगतद्वादशसूत्रस्य पाठो योजनीयः—‘पुरापोराणां

‘तए णं से’ इत्यादि—

“तए णं” इस प्रकार इस विकट भयंकर हृदय को कंपाने वाले
दुःखमय दृश्य के देखने ‘से भगवओ गोयमस्स’ उस भगवान गौतम-
स्वामी के हृदय में यह ‘अज्झत्थिए चित्थिए, कप्पिए पत्थिए मनोगए
संकप्पे’ आध्यात्मिक—आत्मविषयक विचार, चिन्तित—बार बार स्मरण-
रूप विचार, कल्पित—भगवान को पूछनेरूप कार्य के आकार में परिणत
हुआ विचार, प्रार्थित—पूछने का अभीष्टरूप से स्वीकृत विचार, और
मनोगत संकल्प—‘मुझे इस विषयमें भगवान को अवश्य पूछना है’
इस प्रकार का मानसिक निश्चयरूप विचार उत्पन्न हुआ; और मन ही
मन कहने लगे कि—‘अहो णं इमे पुरिसे जाव णिरयपडिखियं वेयणं वेएइ’
अहो देखो; यह पुरुष (यावत्) पूर्वकाल में पूर्वभवसंबन्धी दुश्चीर्ण,

‘तए णं से०’ इत्यादि.

‘तए णं’ आ प्रकारे आ विकट-भयंकर हृदयने कपावे तेवा दुःखमय
दृश्यने नेवाथी ‘से भगवओ गोयमस्स’ ते भगवान गौतमस्वामीना हृदयमा
आ ‘अज्झत्थिए. चित्थिए, कप्पिए, पत्थिए, मनोगए संकप्पे’ आध्यात्मिक
आत्मविषयक विचार, चिन्तित—बार बार स्मरणरूप विचार, कल्पित—भगवानने पूछवा
रूप कार्यना आकारमा परिणित थयेतो विचार, प्रार्थित—पूछवाना अभिष्ट रूपथी
स्वीकृत विचार अने मनोगतसंकेदप—‘भारे आ विषयमा भगवानने जर पूछवुं
छे, आ प्रकारना मानसिक निश्चयरूप विचार उत्पन्न थयो, अने पोताना मन वडे मनमां
ज कडेवां लाज्या, ‘अहो णं इमे पुरिसे जाव णिरयपडिखियं वेयणं वेएइ’
अहो ! भुओ, आ पुरुष (यावत्) पूर्वकालमा पूर्वभव संगन्धी दुश्चीर्ण दुष्प्रतिष्ठान्त

દુષ્ચિન્નાણાં દુષ્પટિકંતાણ અશુભાણ પાવાણં કંઠાણં કમ્માણ પાવગં ફલવિત્તિ-
 વિસેસ પચ્છણુબ્ધમાણે વિહરઈ, ન મે દિઠ્ઠા ણરગા વા ણેરइया વા, પચ્ચવસં
 સ્વલ્લ અયં પુરિસે ણરયપટિરુવિયં' છાયા-‘પુરા પુરાણાનાં દુશ્ચીર્ણાનાં દુષ્પ્રતિ-
 ક્રાન્તાનામ્ અશુભાનાં પાપાનાં કૃતાનાં કર્મણાં પાપકં ફલવૃત્તિવિશેષં પ્રત્યનુભવન
 વિહરતિ, ન મે દૃષ્ટા નરકા વા નૈરયિકા વા, પ્રત્યક્ષં સ્વલ્લ અયં પુરુષો નરવ-
 પ્રતિરુપિકામ્, ઇતિ । પુરા પૂર્વકાલે પુરાણાનાં=પૂર્વમવસમ્વન્ધિનાં દુશ્ચીર્ણાનાં=
 દુશ્ચરિતાનાં, દુષ્પ્રતિક્રાન્તાનામ્=અકૃતપ્રાયશ્ચિત્તાનામ્-અનિવર્તિતવિપાકાનામિત્યર્થઃ
 અશુભાનામ્=અસુખહેતુનામ્, પાપાના=દુષ્ટસ્વભાવાનાં કૃતાનાં કર્મણાં=જ્ઞાનાવરણી-
 યાદીનામ્, પાપકં ફલવૃત્તિવિશેષ પ્રત્યનુભવન્ વિહરતિ । ન મે=મયા દૃષ્ટાઃ
 નરકા વા નૈરયિકા વા, પ્રત્યક્ષં=પ્રત્યક્ષદૃષ્ટઃ સ્વલ્લ અયં પુરુષઃ ‘ણરયપટિરુવિયં’
 નરકપ્રતિરુપિકાં=નરવતુલ્યાં વેદનાં ‘વેણ્ઠ’ વેદયતિ=અનુભવતિ । ‘ત્તિ કટ્ટુ’
 ઇતિ કૃત્વા=ઈતિ મનસિ નિધાય, ‘વાણિયગ્ગામે ણયરે’ વાણિજગ્રામે નગરે ‘ઉચ્ચ-
 ણીયમજ્ઞિમકુલેસુ’ ઉચ્ચનીચમધ્યમકુલેષુ ‘જાવ અહમાણે’ યાવત્ અટન્=વિચરન્,
 ‘અહાપજ્જત્ત’ યથા પર્યાપ્તમ્=સ્વમર્યાદાનુસારેણ યથા પર્યાપ્તં=પરિપૂર્ણં ભવેત્તથા
 ‘સમુદાણં’ સમુદાનમ્=અને કશ્ચેદ્ભયઃ સ્વલ્પં સ્વલ્પં યાચ્યમાનભિક્ષાસમૂહં ‘ગિણ્હઈ’
 ગૃહ્ણતિ, ‘ગિણ્હિત્તા’ ગૃહીત્વા ‘વાણિયગ્ગામસ્સ ણયરસ્સ’ વાણિજગ્રામસ્ય નગરસ્ય

દુષ્પ્રતિક્રાન્ત-પ્રાયશ્ચિત્ત જિનકા નહીં ક્રિયા ગયા-એસે દુઃસ્વકે હેતુ,
 અપને ક્રિયે હુણ અશુભ કર્મો-જ્ઞાનાવરણીયાદિકોં કા પાપમય ફલકો
 ભોગ રહા હૈ, ન મૈને નરક કો દેખા ઓર નારકી કો, કિન્તુ યહ
 સાક્ષાત્ નરક જૈસી વેદના ભોગ રહા હૈ । ઇસ મેં-કારણ ઇસકે
 પૂર્વકાલ મેં સચિત્ત અશુભતમ કર્મ હૈ । ‘તિ કટ્ટુ વાણિયગ્ગામે ણયરે
 ઉચ્ચનીચમજ્ઞિમકુલેસુ જાવ અહમાણે અહાપજ્જત્તં સમુદાણં ગિણ્હઈ’ ઇસ પ્રકાર
 વિચાર કર ઉન્હોને ઇસ વાણિજગ્રામ નગર મેં ઉચ્ચ, નીચ એવં મધ્યમ
 કુલોં કે ઘરોં સે યથાપર્યાપ્ત સમુદાની ભિક્ષા લી । ફિર વે ‘ગિણ્હિત્તા

પ્રાયશ્ચિત્ત જેતુ કથું નથી એવા હુ ખના હેતુરૂપ પોત કહેલા અશુભ-જ્ઞાનાવરણીય આદિ
 કર્મોના પાપમય કળને ભોગવી રહ્યો છે મે નરકને જોયું નથી, તેમજ નારકી જોવાને
 પણ જોયા નથી, પરંતુ આ સાક્ષાત્ નરક જેવી વેદના ભોગવી રહ્યો છે તેનું કારણ
 તેણે પૂર્વ કાળમા સચિત્ત કહેલા અશુભતમ કર્મ છે ‘તિ કટ્ટુ વાણિયગ્ગામે ણયરે
 ઉચ્ચ-નીચ-મજ્ઞિમ-કુલાઈ જાવ અહમાણે અહાપજ્જત્તં સમુદાણં ગિણ્હઈ’
 આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ગોતમ સ્વામીએ તે વાણિજગ્રામ નગરમાં ઉચ્ચ, નીચ અને
 મધ્યમ કુળીયાથી યથાપર્યાપ્ત-જરૂરપૂરતી સમુદાની ભિક્ષા લીધી, ‘ગિણ્હિત્તા વાણિય-

‘मज्झं-मज्झेण’ मध्यमध्येन, ‘जाव पडिदंसेइ’ यावत् प्रतिदर्शयति, धर्मा-
चार्यस्य भगवतो महावीरस्य पुरतः स्थापयित्वा दर्शयतीत्यर्थः; ‘पडिदंसित्ता’
प्रतिदर्श्य-भैक्षं दर्शयित्वा, ‘समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ’ श्रमणं भगवन्तं
महावीरं वन्दते, नमस्यति, ‘वदित्ता णमंसित्ता’ वन्दित्वा नमस्थित्वा,
‘एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण, ‘वयासी’ अवादीत्-‘एवं खलु अहं भंते !’ एवं खलु
अहं हे भदन्त ! ‘तुब्भेहिं अब्भणुणाए समाणे वाणियग्गामं’ युष्माभिरभ्यनु-
ज्ञातः सन् वाणिजग्रामं ‘जाव तहेव निवेएइ’ यावत् तथैव निवेदयति, ‘से
णं भंते ! पुरिसे’ स खलु हे भदन्त ! पुरुषः ‘पुव्वभवे के आसि’ पूर्वभवे
क आसीत् ? ‘जाव पच्चणुब्भवमाणे’ यावत् प्रत्यनुभवन्, अत्र यावच्छब्देन-
प्रथमाध्ययनोक्तत्रयोदशमूत्रमथपाठोऽनुसन्धेयः-‘किंणामए वा किंगोत्ते वा कयरंमि

वाणियग्गामस्स णयरस्स मज्झं-मज्झेण जाव पडिदंसेइ’ उसे लेकर उस
वाणिजग्राम नगर के ठीक बीचोंबीच होते हुए अपने स्थान पर आये।
आकर प्राप्त भिक्षा प्रभु को दिखलायी। दिखलाने के बाद उन्होंने ने
‘समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ’ श्रमण भगवान् महावीर को वंदन
और नमस्कार किया, ‘वदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी’ वंदना और नमस्कार
करने के अनन्तर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा-‘एवं खलु
अहं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुणाए समाणे वाणियग्गामं जाव तहेव निवेएइ’
हे भदन्त ! मैं आप से आज्ञा पाकर जब भिक्षाचर्या के लिये वाणिज-
ग्राम नगर में गया-तब वहाँ राजमार्ग पर इस पूर्वोक्त प्रकार का दृश्य
देखा। प्रभो ! कहिये, ‘सेणं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसि ?
जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ’ वह पुरुष पूर्वभव में कौन था ? ‘जाव’
शब्द से ‘किंणामए’ इत्यादि पदों का ग्रहण किया गया है। उन का

ग्गामस्स णयरस्स मज्झं-मज्झेण जाव पडिदंसेइ’ लिखा वीधा पछी तेओ
वाणिजग्राम नगरना णराणर मध्य लगना रस्ता पर थछने गोनाना स्थान पर आव्या,
आवीने भणेदी लिखा प्रभुने जनावी पछी तेमणे ‘समणं भगवं महावीरं वंदइ
नमंसइ’ श्रमणु भगवान भडावीरने वदन अने नमस्कर कर्या, ‘वदित्ता णमंसित्ता
एवं वयासी’ वदना अने नमस्कार करीने पछी तेमणे प्रभुने आ प्रकारे कहु —
‘एवं खलु अहं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुणाए समाणे वाणियग्गामे जाव तहेव
निवेएइ’ डे लहन्त ! हु आपनी आज्ञा भेजवीने न्यारे लिखाचर्या करवा भाटे
वाणिजग्राम नगरमां गये त्यारे त्या राजमार्गो पर आ पूर्वोक्त प्रकारनु ओक दृश्य
ओथु डे प्रभु ! कहे, ‘सेणं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसि जाव पच्चणु-
ब्भवमाणे विहरइ’ ते पुरुष पूर्वभवमां कौणु डते ? अने तेनु नाम अने गोत्र शुं

गामंसि वा णयरंसि वा किं वा दत्त्वा किं वा भोत्त्वा किं वा समायरित्ता केषिं वा पुगपोराणाणं दुच्चिण्णानं दुष्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावणं फलवित्तिविसेसं' छाया-किंनामको वा किंगोत्रो वा, कतरस्मिन् ग्रामे वा नगरे वा, किं वा दत्त्वा किं वा भुत्त्वा, किं वा समाचर्य, केषां वा पुरापुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्ति-विशेषम्-इति । 'पच्चणुब्भवमाणे' प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५॥

अर्थ इस प्रकार है-उसका नाम और गोत्र क्या था ? वह किस गाम और किस नगर में रहता था ? इसने कौन ऐसे कुपात्र को दान दिया ? अथवा किस मद्य-मांस आदि अभक्ष्य का भक्षण किया ? या किन प्राणातिपादिक दुष्कर्मों का आचरण किया ?, अथवा कौनसे ऐसे पूर्वके अनेक भवों में दुर्भावों से उपार्जित दुष्कर्मों का निकाचित बंध किया ?, कि जिसके कारण यह इस प्रकार के भयंकर दुस्वरूप फलको भोग रहा है ? ।

भावार्थ—प्रभु गौतमने जब उसकी इस प्रकार दयनीय दशा का अवलोकन किया तब उनके अन्तःकरण में अनेक विचारधाराओं की उथल-पुथल होने लगी । वे वाणिजग्राम नगर से यथापर्याप्त भिक्षा लेकर प्रभु के समीप आये । प्राप्तभिक्षा प्रभुको दिखला कर, एवं उन्हें वंदन एवं नमस्कार कर फिर इस प्रकार बोले-हे नाथ ! आज मैं आप से आज्ञा लेकर गोचरी के लिये वाणिजग्राम नगर में गया था । वहां के उच्चनीचादि कुलों से यथापर्याप्त भिक्षा प्राप्तकर ज्योंही

हुतु ? , ते क्या गाममा अने क्या नगरमा रहेंना हुतो ? , तेछे डेणु ओवा कुपात्रने दान आप्पु ? , अथवा तो मद्य-मांसादि क्या अलक्ष्यनु भक्षण कर्हु ? , अथवा तो क्या प्राणतिपातादिक दुष्कर्मोनु आचरण कर्हु ? , अथवा केवा प्रकारनां पूर्वनां अनेक भवोमां दुर्भावोथी उपार्जन करेला दुष्कर्मोना निकायित भध कर्यो ? , के केना कारणथी ते आ प्रकारना भय कर हु.ओ इप इणने भोगवी रह्यो छे ?

भावार्थ—प्रभु गौतमने तयःरे तेनी आ प्रकारनी दयान्नक दशानु अवलोकन कर्हु , तयःरे तेना अत कण्ठमा अनेक प्रकारे विचारधाराओनी उथल-पुथल भवा लागी ते वाणिजग्राम नगरमाथी यथापर्याप्त भिक्षा लधने प्रभुनी समीपमा आब्या, प्राप्त भिक्षा प्रभुने गतावीने तेमने वंदन अने नमस्कार करीने पछी आ प्रभाछे भे.त्या-डे नथ ! आज हु आपनी आज्ञा लधने गोचरी भाटे वाणिजग्राम नगरमा गयो हुतो त्याना उच्च नीच आदि कुलोमांथी यथापर्याप्त भिक्षा प्राप्त करीने हुं न्यां आवतो

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था, रिद्ध० । तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुणंदे णामं राया होत्था महयाहिमवंतमलयमंदर० । तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए महं एगे गोमंडवे होत्था : अणेगखंभसयसणिण्विट्ठे पासाईए ४ । तत्थ णं बहवे गोरूवा सणाहा य अणाहा य णयरगावीओ य णयरबलीवद्दा य णयरपड्डियाओ य णयरमहिसीओ य णयरमहिसा य णयरवसभा य पउरत्तणपाणि-यणिब्भया णिरुव्विग्गा सुहं—सुहेणं परिवसंति ।

तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे भीमे णामं कूडग्गाहे होत्था, अहम्मिए जाव दुप्पड्डियाणंदे । तस्स णं भीमस्स कूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था, अहीण० ॥ सू० ६ ॥

टीका

गौतमवचनं श्रुत्वा भगवानाह—‘एवं खलु गोयमा’ इत्यादि ।

‘एवं खलु गोयमा !’ एवं खलु हे गौतम ! ‘तेणं कालेणं तेणं

मैं आरहा था कि राजमार्ग में एक पुरुष का करुणाजनक बड़ा दृश्य देखा । हे भगवन् ! कहिये—यह पुरुष इस प्रकार की दशा का पात्र क्यों हुआ है?, इसने पूर्व भव में ऐसे कौनसे अशुभ कर्म किये हैं कि जिनकी वजह से यह इस भयंकर दशाको भोग रहा है?, पूर्वभव में इसका क्या नाम था?, क्या गोत्र था?, इत्यादि ॥सू० ५॥

इति त्या राजमार्गमां अक पुरुषनुं कइल्लजनक मोटुं दृश्य नेथुं. हे भगवान ! कडे ते भाषुस आवी दशाने शा कारणथी प्राप्त थयो ?, तेले पूर्वभवमां ओवुं कथुं अशुभ कर्म कथुं छे हे नेना कारणथी ते आवी भयंकर दशाने लोगवी रह्यो छे ? पूर्वभवमां ओनुं नाम शुं इतुं ? शुं गोत्र इतुं ? इत्यादि. (सू० ५)

समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णाम णयरे होत्था' तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहेव जम्बूद्वीपे भारते वर्षे हस्तिनापुरं नाम नगरमासीत् । तत् कीदृशः ? मित्याह—'रिद्धं' इत्यादि । ऋद्धस्तिमितममृद्धं—ऋद्धम्—नभःस्पर्शिवहुलप्रासादयुक्तं बहुलजनसंकुलं च, स्तिमितं=स्वपरचक्रभय रहितं, समृद्धम्—धनधान्यादिपरिपूर्णम् ।

'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे 'सुणंदे णाम राया' सुनन्दे नाम राजा 'होत्था' आमात् । स कीदृशः ?—इत्याह—'महया' इत्यादि । 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिदसारे' महाहिमवन्महामलय-मन्दरमहेन्द्रमारः, अयं व्याख्या ज्ञातामूत्रम्य प्रथमाभ्ययने श्रेणिकभूपवर्णनेऽ-

‘ एवं खलु ’ इत्यादि ।

गौतम के पूर्वोक्त वचनों को सुनकर प्रभुने कहा—‘गोयमा’ हे गौतम सुनो; ‘एवं खलु’ तुम्हारे प्रश्नों का उत्तर इस प्रकार है—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल और उस समय में ‘इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था’ इस मध्य-जम्बूद्वीप के भरतक्षेत्र में एक हस्तिनापुर नाम का नगर था यह नगर ‘रिद्धं’ ‘ऋद्ध’—नभस्तलस्पर्शी अनेक प्रासादों से युक्त एवं बहुलजनों से व्याप्त, ‘स्तिमित’—स्वचक्र एवं परचक्र के भय से रहित, और ‘समृद्ध’—धनधान्यादि से परिपूर्ण था । ‘तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुणंदे णामं राया होत्था’ उस हस्तिनापुर में एक सुनंद नामका राजा रहता था । ‘महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिदसारे’ यह महाहिमवान् महामलय, मन्दर, एवं महेन्द्र के जैसे विशिष्ट सार से युक्त था । (इन पदों

‘ एवं खलु ’ इत्यादि

गौतमना पूर्वोक्त वचनो सावणीने प्रभुओ कहु—‘गोयमा’ हे गौतम ! सावणो, ‘एवं खलु’ तभारा प्रश्नोने उत्तर आ प्रमाणे छे—‘तेणं कालेण तेणं समएणं’ ते काल अने ते समयने विषे ‘इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था’ आ मध्य जम्बूद्वीपना भरतक्षेत्रमा ओक हस्तिना-पुर नामनु नगर હતુ આ નગર ‘રિદ્ધં’ ઋદ્ધ—નભતલસ્પર્શી (અકાશનો સ્પર્શ કરે તેવા ઉચા-ઉચા) અનેક મહેલોથી યુક્ત અને ઘણી જ વસ્તીથી ભરપૂર, સ્તિમિત સ્વચક્ર અને પરચક્રના ભયથી રહિત, તથા સમૃદ્ધ ધનધાન્યાદિથી પરિપૂર્ણ હતુ. ‘તત્થ ણં હત્થિનાઉરે ણયરે સુણંદે ણામં રાયા હોત્થા’ તે હસ્તિનાપુરમા ઓક સુનંદ નામના રાજા રહેતા હતા ‘મહયાહિમવંતમહંતમલયમંદરમહિદસારે’ તે મહાહિમવાન, મહામલય, મંદર એવા મહેન્દ્રના જેવા વિશિષ્ટ સારથી યુક્ત હતા (આ પદોની

स्माभिरुक्ता । 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे=सर्वथा मध्यभागे 'महं एगे गोमंडवे होत्था' महान एको गोमण्डप आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—'अणेगखंभसयसण्णिविठ्ठे अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टः—अनेकानि रतग्भगतानि सन्निविष्टानि यत्र स तथा, अनेकशतस्तम्भयुक्त इत्यर्थः । तथा—'पासाईए' पासादीयः=मनःप्रसन्नताजनकः, अत्र—'दरिसण्णिज्जे' 'अभिरूवे' 'पडिरूवे' इति पदत्रयरय संग्रहः, दर्शनीयः—यस्य दर्शने चक्षुषोः श्रान्तिर्न भवतीत्यर्थः । अभिरूपः—अभिमतरूपः—यस्य दर्शनं पुनः पुनरभिलषितं भवतीत्यर्थः । प्रतिरूपः—प्रति=नवं नवमिव दृश्यमानं रूपं यस्य स तथा । 'तत्थ णं वहवे गोरूवा' तत्र खलु वहवो गोरूपाः=गोप्रकाराः—पशव इत्यर्थः । कीदृशास्ते पशवः ? इत्याह—'सणाहा य अणाहा य णयर गावीओ य णयरवलीवहा य' सनाथाश्च अनाथाश्च नगरगव्यश्च नगरवलीवदाश्च,

की व्याख्या ज्ञातासूत्र के प्रथम अध्ययन में की गई है ।) 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए महं एगे गोमंडवे होत्था' उस हस्तिनापुर में ठीक उसके मध्यभाग में एक विशाल गोमंडप-गोशाला था । 'अणेगखंभसयसण्णिविठ्ठे पासाईए ४' वह गोमण्डप अनेक खंभों से युक्त था । देखने वालों के चित्त में प्रसन्नता का उत्पादक था । देखते-जिससे आंखें नहीं थकती थी । एकबार जिसे देखनेपर पुनः दर्शकको जिसके देखने की इच्छा होती रहती थी । जिसकी सुन्दरता देखनेवालों के लिये नवीन-जैसी ही प्रतिभासित होती थी । 'तत्थ णं वहवे गोरूवा सणाहा य अणाहा य' नगर में रही हुई इस शाला में नगर के अनेक सनाथ और अनाथ पशु रहते थे, 'णयर गावीओ य' नगर को अनेक गायें रहती थीं । 'णयरवलीवहा य' नगर के

व्याख्या ज्ञातासूत्रना प्रथम अध्ययनमां करवाना आवी छे) 'तत्थ णं हत्थि-णाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए महं एगे गोमंडवे होत्था' ते हस्तिनापुर नगरमां अराणर तेना मध्यभागमां अेक विशाल गोमंडप—(गोशाला) हते । 'अणेगखंभसयसण्णिविठ्ठे पासाईए ४' ते गोमंडप अनेक स्तम्भोथी युक्त हते, जेनारना चित्तने प्रसन्न करे तेवो हते, जेने जेतां जेतां नेत्रने थाकज लागते नहि, अेक वषत जेथा पछी पशु जेनार भाणुसने तेने इरीथी जेवानी छच्छा रह्या करती, जेनी सुद्धता जेनार भाणुसने भाटे नवीन-नवीन होय तेवी हेभाती हती 'तत्थ णं वहवे गोरूवा सणाहा य अणाहा य' नगरनी अे गोशालामा नगरना अनेक सनाथ अने अनाथ पशुओ रहतेता हता, (णयरगावीओ य) नगरनी अनेक गायो रहतेती हती, (णयर वली वहा य) नगरना अनेक गणहो रहतेता हता, नगरनी (णयर पडियाओ य)

‘णयरपड्डियाओ य’ ‘पड्डिया’ इति देशीयः शब्दः, नगरावस्थायिन्यो बाल-
महिष्यः, ‘पाडी’ इति भाषाप्रसिद्धाः, ‘णयरमहिसीओ य’ नगरमहिष्यश्च,
‘णयरमहिसा य’ नगरमहिषाश्च ‘णयरवसभा य’ नगरवृषभाश्च ‘सांड’ इति
भाषाप्रसिद्धाश्च, ‘पउरतणपाणियणिब्भया’ प्रचुरतृणपानीयनिर्भयाः-अधिकतरतृण-
पानीयलाभेन बलाधिक्यान्निर्भयाः, ‘गिरुव्विग्गा’ निरुद्विग्नाः-आहारादिचिन्ता-
रहिताः, ‘सुहं सुहेणं परिवसंति’ सुखंसुखेन=अतिसुखेन परिवसन्ति ।

‘तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे भीमे णामं’ तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे भीमो
नाम ‘कूडग्गाहे’ कूटग्राहः, कूटेन=कपटेन जीवान् गृह्णातीति कूटग्राहः-माया-
प्रपञ्चरूपेण जीवग्राहकः, ‘होत्था’ आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह-‘अहम्मिण्’
अधार्मिकः, ‘जाव दुप्पड्डियाणंदे’ यावद्-अत्र यावच्छब्दबोध्यः पाठः प्रथमा-
ध्ययने चतुर्दशमत्रव्याख्यावसरेऽस्माभिः प्रदर्शितः । दुष्प्रत्यानन्दः-दुः=दुःखेन

अनेक वेल रहते थे । ‘णयरपड्डियाओ य’ नगर की अनेक बालभैसे-
पाडियाँ रहती थीं, ‘णयरमहिसीओ य’ नगर की अनेक भैसे रहती थीं,
‘णयरमहिसा य’ नगरके अनेक भैसे रहते थे, ‘णयरवसहा य’ नगर के
अनेक सांड रहते थे, ‘पउरतणपाणियणिब्भया’ इन्हें वहाँ यथासमय
पानी और घास मिलता था, ये सब जानवर वहाँ सुरक्षितरीति
से निर्भय बन कर रहते थे, ‘गिरुव्विग्गा य सुहं सुहेणं परिवसंति’
आहारादिक की इन्हें चिन्ता ही नहीं थी, इसलिये ये सबके सब
चौपाये निरुद्विग्नचित्त होकर सुखपूर्वक शांति से रहते थे ।

‘तत्थ णं हत्थिणाउरे भीमे णामं कूडग्गाहे होत्था’ उसी हस्तिनापुर में
भीम नामका एक कूटग्राह-मायाके प्रपञ्च से जीवों को फँसानेवाला
रहता था । ‘अहम्मिण् जाव दुप्पड्डियाणंदे’ यह महा अधार्मिक एवं
दुष्प्रत्यानंदी-बहुत कठिनता से आनन्द प्राप्त करनेवाला था । ‘तस्स

अनेक भाग लेसो (पाडीओ) रहेती હતી (णयर महिसीओ य) नगरની અનેક ભેસો
રહેતી હતી (णयर महिसा य) नगरના અનેક पाडा रहेता, (णयर वसहा य)
नगरना અનેक सांड पणु रहेता હતા, (पउरतणपाणियणिब्भया) ते तमाभने
यथासमय पाणी અને घास भणतु હતુ, અને ते तमम जनवर त्या सुरक्षितपणु
निर्भय થઇને રહેતા હતા (गिरुव्विग्गा य सुहं सुहेणं परिवसंति) आवा-पीवानी
तेने चिन्ता न હતી, તેથી કરીને तमाभ चार पगवाणा जनवरो ઉદ्वેગરहित ચિन्तથી
સુખ-શાંતિ પૂર્વક રહેતા હતા

‘तत्थ णं हत्थिणाउरे भीमे णामं कूडग्गाहे होत्था’ ते हस्तिनापुरમાં
भीम नामનો એક કૂટગ્રાહ-માયાના પ્રપંચ વડે જીવોને ફસાવનાર પણુ રહેતો હતો.
‘અહમ્મિણ્ જાવ દુપ્પડ્ડિયાણંદે’ તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદી મહા મુશ્કેલીએ

कृच्छ्रेण प्रतिगतः=प्रतिलब्धः आनन्दः आल्हादो यस्य स तथा, कष्टप्राप्तसुख इत्यर्थः । 'तस्स णं भीमस्स कूडग्गाहस्स' तस्य खलु भीमस्य कूटग्राहस्य 'उप्पला णामं भारिया' उत्पला नाम्नी भार्या=पत्नी 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशी ?—त्याह—'अहीण०' इति, 'अहीणपडिपुण्णपंचिन्द्रियसरीरा' अहीनपरिपूर्ण-पञ्चेन्द्रियशरीरा, प्रथमाध्ययने चतुर्थमूत्रे व्याख्यातमिदमस्माभिः, 'लक्षणव्यञ्जन-गुणोपपेता' इत्यादिवर्णकग्रन्थस्तु औपपातिकमूत्रादवसेयः । ॥ सू० ६ ॥

णं भीमकूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था' इस भीम कूटग्राह की स्त्री का नाम उत्पला था, 'अहीण०' यह सौन्दर्य से युक्त एवं रूप-लावण्य से भरी थी । इसका शरीर, प्रमाण एवं लक्षण से युक्त था । इसके पांचों इन्द्रियाँ पूरी थीं ।

भावार्थ— गौतम के प्रश्नों का उत्तर देने के लिये भगवान् ने इस प्रकार कहा—चतुर्थकाल के इस चौथे आरे में इस जंबूद्वीप में जो भरतक्षेत्र है इसमें एक हस्तिनापुर नामका नगर था । यह बड़ा ही सुरम्य एवं जन-धनादि से खूब परिपूर्ण था । इसमें भक्षानात बहुत ऊँचे बड़े ही विस्तृत बने हुए थे । यह जन-धन से परिपूर्ण था । जनता को यहाँ किसी भी प्रकार का भय नहीं था । यहाँ का राजा सुनंद था । यह विशिष्ट शक्ति और बल का घर था । हिमवान् आदि पर्वतों जैसा यह बलिष्ठ था । इस नगर में एक गोशाला थी । इसमें नगर के समस्त सनाथ अनाथ पशु रहते हैं । उनकी सर्वप्रकार की यहाँ खाने पीने की पूर्ण व्यवस्था थी । गोशाला की बनावट बहुत

अनद प्राप्त करवावाणो-इतो 'तस्स णं भीमकूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था' आ भीम कूटग्रहणी स्त्रीनू नाम उत्पला इतु, 'अहीण' ते सौन्दर्यथी पूर्णु अने उप लावण्यथी भरपूर इती तेनू शरीर प्रमाणु अने लक्षणोथी पूर्णु इतु तेने पांच धन्द्रियो पूरी इती

भावार्थ—गौतमना प्रश्नोने उत्तर आपवा भाटे लगवाने आ प्रमाणे कह्यु.—चतुर्थकालना अे ओथा आरामा आ जंबूद्वीपमा जे भरतक्षेत्र छे, तेमा अेक हस्ती-नापुर नामनु नगर इतु ते धलुज रम्य अने माणस तथा धन-धान्य आदिथी परिपूर्णु इतु तेमा भक्षानो गहुजु उआ अने मोटा विस्तारवाणा इता, जन-धन-थी परिपूर्णु होवाथी त्यांनी जनताने कोधपणु प्रकारनो लय न इतो, त्यांना राजा सुनंद नामना इता, ते पूरा शक्तिशाणी अने गणवान इता, हिमवान आदि पर्वतो जेवा ते गणवान इता आ नगरमां अेक गोशाला इती, तेमां नगरनां तमाम सनाथ अने अनाथ पशु रहेतां इतां, ते तमाम पशुओ भाटे सर्व प्रकारनी आवा-पीवानी

॥ મૂલમ્ ॥

તણ્ પં સા ઉપ્પલા કૂડગ્ગાહિણી અણ્ણયા કયાઈં આવ-
 ણ્ણસત્તા જાયા યાવિ હોત્થા । તણ્ પં તીસે ઉપ્પલાણ કડ-
 ગ્ગાહિણીણ તિણ્હં માસાણં બહુપડિપુણ્ણાણં અયમેયારૂવે દોહલે
 પાઉભૂણ્ણ । ધણ્ણાઓ પં તાઓ અમ્મયાઓ જાવ સુલઘ્ઘે
 જમ્મજીવિયફલે, જાઓ પં બહૂણં ણયરગોરૂવાણં સણાહાણ
 ય જાવ વસમાણ ય ઝહેહિ ય, થણેહિ ય વસણેહિ ય, છિપ્પાહિ
 ય, કકુણ્ણહિ ય વહેહિ ય કણ્ણેહિ ય અક્ખીહિ ય ણાસાહિ
 ય જિભ્માહિ ય ઓદ્દેહિ ય કંબલેહિ ય સોલ્લેહિ ય તલિણ્ણહિ
 ય ભજિણ્ણહિ ય પરિસુક્કેહિ ય લાવણિણ્ણહિ ય સુરં ચ મહું
 ચ મેરગં ચ જાઈં ચ સીહું ચ પસણ્ણં ચ આસાણ્ણમાણીઓ
 વિસાણ્ણમાણીઓ પરિમાણ્ણમાણીઓ પરિમુંજેમાણીઓ દોહલં વિણેત્તિ,
 તં જઈ પં અહમ્મવિ બહૂણં ણયરં જાવ વિણેમિ-ત્તિ કદ્દુત્તંસિ
 દોહલંસિ અવિણિજ્જમાણંસિ સુક્કા મુક્કા નિમ્મંસા ઓલગ્ગા
 ઓલગ્ગસરીરા ન્નિત્તેયા દીણવિવણ્ણવયણા પંડુઇયમુહી જાવ
 ઝિયાયઈ ॥ સૂ. ૭ ॥

હી સુન્દર એવં ચિત્તાકર્ષક થી । અનેક સ્વંભોં સે યહ સુશોભિત થો ।
 હસી નગર મેં એક કૂટગ્રાહ-વંચના કર કે જીવોંકો ફેસાને વાલા
 મી રહ્તા થા । જિસકા નામ મીમકૂટગ્રાહ થા । યહ બડા હી પાપી
 એવં લુચ્ચા થા । શાંતિ એવં સતોષ સે યહ રહિત થા, હસકી રૂપવતી
 ઉત્પલા નામ કી માર્યા થી ॥ સૂ. ૬ ॥

ત્યા પૂરી વ્યવસ્થા હતી, ગોશાળાની રચના બહુજ સુદર ચિત્તાકર્ષક હતી, અનેક
 સ્તંભોથી તે સુશોભિત હતી, આ નગરમા એક કૂટગ્રાહ-વંચના કરીને જીવોને ફેસા-
 વનર પશુ રહેતો હતો તેનું નામ મીમ કૂટગ્રાહ હતું, તે મહાપાપી અને લુચ્ચો
 હતો, શાંતિ અને સતોષથી તે રહિત હતો, તેની સ્ત્રીનું નામ ઉત્પલા હતું, અને તે
 બહુજ રૂપવાન હતી (સૂ. ૬)

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं’ ततः खलु ‘उप्पला’ कूडग्गाहिणी उत्पला-
उत्पलानाम्नी कूटग्राहिणी ‘अण्णया कयाइं’ अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन्
समये ‘आवणसत्ता’ आपन्नसत्त्वा=गर्भवती-‘जाया यावि होत्था’ जाता चाप्य-
भवत् । ‘तए णं’ ततः खलु ‘तीसे उप्पलाए’ तस्या उत्पलायाः ‘कूडग्गाहिणीए’
कूटग्राहिण्याः=भीमनामकस्य कूटग्राहरय भार्यायाः, ‘तिण्हं मासाणं’ त्रयाणां
मासानां ‘बहुपडिपुण्णाणं’ बहुप्रतिपूर्णानां=सर्वथा पूर्णानां-मासत्रयेषु सर्वथा
पूर्णेषु सत्सु इत्यर्थः, ‘अयमेयारूवे’ अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः, ‘दोहले’
दोहदः=गर्भस्थजीवप्रभावजनितोऽभिन्नावः, ‘पाउब्भूए’ प्रादुर्भूतः=संजातः । स
कीदृशः ? इत्याह-‘धण्णाओ णं’ इत्यादि । ‘धण्णाओ णं’ धन्याः=प्रशंसनीयाः खलु
‘ताओ अम्मयाओ’ ता अम्बाः=मातरः, ‘जाव’ यावत्-अत्र यावच्छब्देन-
‘संपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयत्थाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयपु-
ण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयविहवाओ
णं ताओ अम्मयाओ, तासिं अम्मयाणं’ इत्यस्य संग्रहः । सपुण्याः खलु ता
अम्बाः, कृतपुण्याः खलु ता अम्बाः, कृतलक्षणाः खलु ता अम्बाः, कृत-
विभवाः खलु ता अम्बाः, तासामम्बानां ‘सुलद्धे’ सुलब्धं=सुष्ठु प्राप्तं, ‘जम्म-
जीवियफले’ जन्मजीवितफलम्, ताभिर्जननीभिः स्वकं जन्म जीवितं च सफ-

‘तए णं सा उप्पला’ इत्यादि ।

‘तए णं सा उप्पला’ उसके बाद वह उत्पला ‘अण्णया कयाइं’
किसी एक समय ‘आवणसत्ता जाया’ गर्भवती हुई । ‘तए णं तीसे
उप्पलाए कूडग्गाहिणीए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाण अयमेयारूवे दोहले
पाउब्भूए’ उस उत्पला कूटग्राहिणी के गर्भ के तीन मास जब पूरे निकल
चुके तब उसे इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ- ‘धण्णाओ
णं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलद्धे जम्मजीवियफले’ वे माताएँ धन्य
हैं, कृतार्थ हैं, कृतलक्षण हैं, उन्हींने अपने जन्म और जीवित का

‘तए णं सा उप्पला’ इत्यादि

‘तए णं सा उप्पला’ त्थारपछी ते उत्पला ‘अण्णया कयाइं’
कोई एक समये ‘आवणसत्ता जाया’ गर्भवती थई. ‘तए णं तीसे उप्पलाए’
कूडग्गाहिणीए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए
ते उत्पला कूटग्राहिणीने गर्भना त्रय मास न्यारे पूरा थई गया त्थारे तेने कोई प्र-
कारनो दोहलो उत्पन्न थयो, धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलद्धे जम्म-
जीवियफले ते माता धन्य छे-कृतार्थ छे, कृतलक्षण छे, तेन्हीने पोताना जन्म अने

લીકૃતમિત્યર્થઃ । કાસ્તા અસ્વાઃ ? इत्याकाङ्क्षायामाह-‘जाओ णं’ इत्यादि । ‘जाओ णं’ या खलु अस्वाः, ‘वहूणं’ वहूनां=बहुविधानां, ‘णयरगोरूवाणं’ नगरगोरूपाणां ‘सणाहाण य’ सनाथानां च ‘जाव वसभाण य’ यावद् वृषभाणाम्, अत्र यावच्छब्देन-अनाथानां नगरगवीनां वलीवर्दानां, नगरपट्टिकानां=चालमहिषीणाम्, नगरमहिषीणां, नगरमहिषाणां, नगरवृषभाणाम्, इति बोध्यम्, ‘ऊहेहि य’ ऊधोमिश्र=गवादीनां स्तनोपरिभागैः, ‘थणेहि य’ स्तनैश्च ‘वसणेहि य’ वृषणैः=अण्डकोशश्च, ‘छिप्पाहि य’ पुच्छैश्च, ‘छिप्पा’ इति देशीयः शब्दः पुच्छवाचकः, ‘ककुएहि य’ ककुदैश्च ‘वहेहि य’ वहैः=स्कन्धैश्च, ‘कण्णेहि य’ कर्णैश्च, अक्खीहि य’ अक्षिभिश्च, ‘णासाहि य’ नासाभिश्च, ‘जिब्भाहि य’ जिह्वाभिश्च ‘ओट्टेहि य’ ओष्ठैश्च, कंवठेहि य’ कम्बलैः=मास्नाभिश्च, ‘सोल्लेहि य’ पक्वैः-संदंशनेन वह्निपक्वैश्च, ‘तलिएहि य’ तलितैः=तैले घृते वा पक्वैश्च, ‘भज्जिएहि य’ भर्जितैश्च, ‘परिसुक्केहि य’ परिशुष्कैश्च, ‘लावणिएहि य’

फल अच्छी तरह पाया है, ‘जाओ णं वहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वसभाण य’ जो नगरनिवासी अनेक सनाथ एवं अनाथ गाय आदि से लेकर मांड पर्यन्त जानवरों के ‘ऊहेहि य’ स्तन के उपर के भाग ‘थणेहि य’ स्तन, ‘वसणेहि य’ अंडकोश, ‘छिप्पाहि य’ पुच्छ, ‘ककुएहि य’ ककुद ‘वहेहि य’ स्कंध, कण्णेहिय कान ‘अक्खीहिय’ आँख, ‘णासाहि य’ नाक, ‘जिब्भाहि य’ जिह्वा, ‘ओट्टेहि य’ ओष्ठ और ‘कंवलेहि य’ सास्ना (गले के नीचे लटकती हुई चमड़ी) ये सभी काट-काट कर लाये हुए हों, और फिर से ‘सोल्लेहि य’ संडासी द्वारा अग्नि में पके हुए हों, ‘तलिएहि य’ तैल अथवा घृत में तले गये हों, ‘भज्जिएहि य’ भूँजे गये हों, ‘परिसुक्केहि य’ सुकाये हुए हों,

જીવનનું ક્ષણ સારી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે ‘જાઓ ણં વહૂણં ણયરગોરૂવાણં સણાહાણ ય જાવ વસમાણ ય’ જે નગરમાં રહેનારી અનેક સનાથ અને અનાથ ગાય આદિથી લઈને માંડ પર્યન્તના જીવનવરોના ‘ऊहेही य’ स्तनના ઉપરના ભાગ ‘थणेहिय’ स्तન ‘वसणेहिय’ અંડકોશ ‘छिप्पाहि य’ પુછડાઓ ‘ककुएहि य’ કકુટે (માઠના કાંધના પાછળના ભાગનું માસપિંડ) ‘वहेहि य’ સ્કંધ ‘कण्णेहि य’ કાન ‘अक्खीहि य’ આંખ ‘णासाहि य’ નાક ‘जिब्भाहि य’ જીભ ‘ओट्टेहि य’ ઓઠ અને ‘कंवलेहि य’ સાસ્ના - ગળાની નીચે લટકતી ચમડી, એ બધા કાપી-કાપીને લાવેલા હોય, અને ફરી ‘सोल्लेहि य’ સાથુસી ઠાગ અગ્નિમાં પકાવેલા હોય, ‘तलिएहि य’ ઘી અથવા તેલમાં તળેલા હોય, ‘भज्जिएहि य’ ભુજેલા હોય, ‘परिसुक्केहि य’ સુકવેલા હોય, અને

લાવણિકૈઃ=લવણાદિસંસ્કૃતૈશ્ચ, 'સુરં ચ' સુરાં=મદિરાં ચ, 'મહુ ચ' મધુ ચ=પુષ્પનિષ્પન્નં મધ્યવિશેષં 'મેરગં' મેરકં=મધ્યવિશેષં તાલફલનિષ્પન્નમ્, 'જાઈં ચ' જાતિં ચ=મધ્યવિશેષં ચ, 'સીહું ચ' સીધુ=મધ્યવિશેષં-ગુડધાતકીસંભવં ચ, 'પસણં ચ' પ્રસન્નાં ચ, પ્રસન્ના=દ્રાક્ષાદિદ્રવ્યજન્યા મદિરા, તાં ચ, 'આસાએમાણીઓ' આસ્વાદયન્ત્યઃ=ઈષત્ સ્વાદયન્ત્યઃ, 'વિસાએમાણીઓ' વિસ્વાદયન્ત્યઃ=વિશેષેણ સ્વાદયન્ત્યઃ, 'પરિભાએમાણીઓ' પરિભાજયન્ત્યઃ=ત્રિભાગં કુર્વન્ત્યઃ-અન્યાખ્યો દદત્યઃ, 'પરિમુજેમાણીઓ' પરિમુજ્જાનાઃ 'દોહલં' દોહદં, 'વિળેંતિ' વિનયન્તિ, વિશેષેણ અપનયન્તિ, પૂરયન્તીત્યર્થઃ, 'તં' તત્=તસ્માત્, 'જઈં ણં' યદિ સ્વલુ 'અહમવિ વહૂણં' અહમપિ વહૂનાં 'ળયર-જાવ વિળેમિ' નગર-યાવત્-વિનયમિ, અત્ર યાવચ્છબ્દાદ્-નગરગોરૂપાણાં સનાથાના-મનાથાનાં

এবং 'লাবণিএহি য' নমক মির্চ আদি মসالا সে সুসংস্কৃত কিয়ে গये हों, उनके साथ 'सुरं च' मदिरा को, 'महुं च' मधु एक प्रकार के मद्य को, 'मेरगं च' मेरक-ताड़ी को, 'जाईं च' जाति-मध्यविशेष को, 'सीहुं च' सीधु-गुड एवं महुओं के संयोग से बनी हुई मदिरा को 'पसणं च' प्रसन्ना-द्राक्षा आदि फलों से बनाई गई मदिरा को 'आसाएमाणीओ' रुच रुच कर आस्वादन करती हैं, 'विसाएमाणीओ' विशेषरीति से उसे खाती हैं, 'परिभाएमाणीओ' दूसरों को भी देती हैं, एवं 'परिमुंजेमाणीओ' सब के साथ हिलमिल कर जो आनंद के साथ मनमानेरूप में खाती हैं, और इस प्रकार जो 'दोहलं विणेंति' अपने गर्भ के प्रभाव से उद्भूत दोहले-मनोरथ को पूर्ण करती हैं, 'तं जईं णं अहमवि वहूणं णयर० जाव विणेमि-त्ति कइहु' तो जो इसी तरह से मैं भी उन नगर के सनाथ अनाथ गाय

'લાવણિএহি য' মীহুঁ, মরযাং আদ্য মসালাথী তৈয়ার কইলা ছোয়, তেনী সাথে 'সুরং চ' মদী-গনে, 'মহুঁ চ' মধুনে, 'মেরগং চ' মেরকনে তাড়ীনে 'জাইঁ চ' জাতিনে-মধ্য বিশেষনে 'সীহুঁ চ' সীধুনে-গোণ অনে মहुडा। ये.गथी णनेली मदिराने 'पसणंच' प्रसन्ना-द्राक्षादिक इणोथी तैयार कनयेली मदिराने 'आसाएमाणीओ' राञ्ज-शुशीथी धीमे धीमे स्वाद लधने पाय छे. 'विसाएमाणीओ' विशेष रीतथी स्वाद लधने पाय छे, 'परिभाएमाणीओ' णीळओने पणु आपे छे, अने 'परिमुंजे-माणीओ' सौनी साथे हुणीमणीने आनंद-पूर्वक छब्छा प्रमाणे पाय छे, अने आ प्रमाणे जे 'दोहलं विणेंति' पोताना गर्भना प्रभावथी उत्पन्न थयेला दोहला-मनोरथने पूरुं करे छे 'तं जईं णं अहमवि वहूणं णयर० जाव विणेमि-त्ति कइहु' तो जे आ प्रमाणे हुं पणु ओ नगरनी सनाथ-अनाथ गाय आदिथी लधने सांठ पर्यन्तना

नगरगवीनां नगरवलीवर्दानां नगरपड्डिकानां नगरमहिषीणां नगरमहिषाणां नगर-
वृषभाणाम्, ऊधःस्तनवृषणपुच्छककुदादिभिरग्निपक्वैस्तलितैर्भजितैः परिशुष्कैर्लव-
णादिसंस्कृतैः सहानेकविधां सुरां मधु चास्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती
परिशुद्धाना दोहदं विनयामीत्यर्थो बोध्यः । इति कृत्या=इति मनसि निधाय तंसि
'दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' तस्मिन् दोहदे अविनीयमाने=अपूर्यमाणे सति,
'सुक्का' शुष्का 'भुक्खा' बुभुक्षिता 'निम्मंसा' निर्मासा 'ओलगा' अवरुग्णा 'ओल-
ग्गसरीरा' अवरुग्णशरीरा, 'नित्तेया' निस्तेजाः=गतकान्तिः, 'दीणविवण्णवयणा'
दीनविवर्णवदना=दीनं-दैन्ययुक्तम्, अत एव विवर्णं-शोभारहितं, वदनं-मुखं यस्याः

आदि से लेकर सांड पर्यंत के जानवरों के काटे हुए एवं संडासी
द्वारा पकड़ कर अग्नि में पकाये हुए, तले हुए, भुंजे हुए, सुकाये हुए,
नमक आदि मसाला से नैयार किये हुए ऊधस से लेकर सास्नातक
के मांस को सुरा, मधु, मेरक आदि जातिवाली मदिरा के साथ
खाऊँ, खिलाऊँ और विभक्तकर दूसरों को भी दूँ, इस प्रकार मैं
अपना दोहद पूर्ण करूँ । इस प्रकार उसने विचार किया । परन्तु
'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' उस के उस दाहले की पूर्ति नहीं हुई,
इसलिये वह दिन प्रतिदिन 'सुक्का' सूकने लगी, और 'भुक्खा' भूखी
रहने लगी, 'निम्मंसा' पर्याप्त भोजन नहीं खाने के कारण उसका शरीर भी
मांसरहित हो गया और वह 'ओलगा' 'ओलग्गसरीरा' बीमार जैसी
रहने लगी, 'नित्तेया' कान्ति उसकी फीकी पड़ गई, 'दीणविवण्णवयणा
पंडुइयमुही' मुख भी उसका दीन और शोभा से रहित होता हुआ

जनपदेना उपेक्षा अने साणुभीथा पकडीने अग्निमा पकावेला, तणेला, भूँजेला,
सुकावेला, अने भीठा आदि मसालाथी तैयार करेला ऊधसयी लधने सास्ना (गजानी
नीचे लटकती आभरी) सुधीना मानने सुरा, मधु, मेरक आदि जतिनी मदिरा साथे
भाँट, पचगवु, अने वडेयीने पीजने आयु आ प्रकारे हु पेटान दोहदने पूर्ण
करे-आ प्रकारे तेणे विचार कर्यो परंतु 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि'
सुक्का भुक्खा निम्मंसा ओलगा ओलग्ग-सरीरा नित्तेया दीणविवण्णवयणा
'इडय ही जाव झियायट' तेना ते दोहदानी पूर्ति थड नहि, ते माटे ते 'सुक्का'
दन-प्रतिदिन सूकावा लागी, अने 'भुक्खा' लभी नडेवा लागी, 'निम्मंसा' पूरी
रीते भोजन नहि आवाथी तेनू शरीर पण भाव विनायु थड गथुं, अने ते
'ओलगा ओलग्गसरीरा' भीमार नेवी नडेवा लागी, 'नित्तेया' कान्तिहीन
थडने शीरी पडी गड'. 'दीण विवण्णवयणी पंडुइयमुही' सुभ पण दीन अने

સા તથા, 'પંડુહ્યમુહી' પાણ્ડુકિતમુખી-પાણ્ડુરીભૂતવદના 'જાવ' યાવત્, યાવચ્છબ્દેન- 'ઓમંથિયનયણવયણકમલા જહોચિયં પુષ્પવત્થગંધમલ્લાલંકારં અપરિભુંજમાણી કરયલમલિયવ્વ કમલમાલા ઓહ્યમણસકપ્પા' इति संग्रहः । અવ્યમથિતનયનવદનકમલા=અધઃકૃતનેત્રમુખકમલા યથોચિતં=યથાયોગ્યં પુષ્પવસ્ત્ર-ગન્ધમાલયાલંકારમ્ અપરિભુજ્ઞાના=અસેવમાના કરતલમલિતા=હસ્તતલમર્દિતા કમલમાલેવ કાન્તિહીના, અપહતમનઃસંકલ્પા=કર્તવ્યાકર્તવ્યવિવેકવિકલા સર્તી ધ્યાયતિ=આર્તધ્યાનં કરોતિ ॥ મૂ૦ ૭ ॥

બિલકુલ પીલા પડ ગયા, 'ઓમંથિયનયણવયણકમલા' ચિંતા કે કારે ઉસકે નેત્ર ઓર મુખ નીચે કી ઓર હો રહતા થા, 'જહોચિયં પુષ્પવત્થગંધમલ્લાલંકારં અપરિભુંજમાણી' પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, માલા ઓર અલંકારોં કો ખી યથોચિતરૂપ સે ધારણ નહીં કરતી, વહ 'કરયલમલિયવ્વ કમલમાલા' હાથ સે કુચલી હુઈ કમલમાલા કે સમાન કાન્તિહીન હો ગઈ ઓર 'ઓહ્યમણસંકપ્પા ઝિયાયઈ' આર્તધ્યાન મેં હી અપના સ્વ સમય વ્યતીત કરને લગી ॥

ભાવાર્થ:- એક સમય કો બાત હૈ કિ વહ ઉત્પલા ગર્ભવતી હુઈ. જવ ઉસકા ગર્ભ ઠીક ત્રીન માહ કા હો ચુકા તવ ગર્ભ કે પ્રભાવ સે ઉસે હસ પ્રકારકા એક દોહલા ઉત્પન્ન હુઆ કિ- વે માતાઈ ધન્ય હૈ, ઓર ઉન્હી કા જન્મ ઓર જીવન સફલ હૈ જો અપને દોહલોં કી પૂર્તિ જાનવરોં કે માંસ કે સાથ અનેક પ્રકાર કી મદિરા કે સેવન સે કરતી હૈ. છુદ્ડ રાતી પીતી હૈ ઓર દૂસરોં કો ખી ચિલાની પિલાતી રહતી હૈ. ઉન જૈસી ભાગ્યશાલિની ઓર

શોભાહીન બની ગયું. અને એકદમ પીળી પડી ગઈ, તે 'ઓમંથિયનયણવયણ કમલા' ચિંતાના કારણથી તેના નેત્ર અને મુખ નીચે રહેતાં-ઢળેલા રહેતા. 'જહોચિયં પુષ્પવત્થગંધમલ્લાલંકારં અપરિભુંજમાણી' ફૂલ, વસ્ત્ર, ચંદન, માલા અને અલંકારોને પણ જોઈએ તેવા પ્રમાણમાં ધારણ કરતી નહિ, 'કરયલમલિયવ્વ કમલમાલા' તે હાથ વડે કરીને કચરી નાંખેલી કમળની માળા સમાન કાન્તિહીન થઈ ગઈ 'ઓહ્યમણસંકપ્પા ઝિયાયઈ' અને આર્તધ્યાનમાં જ પોતાનો તમામ સમય પીતાવવા લાગી.

ભાવાર્થ:- એક સમયની વાત છે કે ઉત્પલા ગર્ભવતી થઈ, જ્યારે તેને ગર્ભ ધરાવતી વખતે માસનો થયો ત્યારે તે ગર્ભના પ્રભાવથી તેને એવા પ્રકારનો એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો કે તે માતાઓ ધન્ય છે અને તેનો જન્મ તથા જીવન સફળ છે કે જે પોતાના દોહલાની પૂર્તિ જાનવરોનાં માંસ સાથે અનેક પ્રકારના મદિરાસેવનથી કરે છે, છુદ્ડ પોતે ખાય-પીયે છે, અને બીજાને પણ ખવરાવે-પીવરાવે છે, તેનાં જેવી

॥ મૂલમ્ ॥

इमं च णं भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता ओहय जाव पासइ, पासित्ता
एवं वयासी-किण्णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव झियायसि ?

तए णं स्ता उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी-
एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं
दोहले पाउब्भूए, धण्णाओ णं ४ जाओ णं बहूणं णयर
गोरूवाणं जाव ऊहेहि य जाव लावणिएहि य सुरं च ६
आसाएमाणीओ ४ दोहलं विणेंति० । तए णं अहं देवाणुप्पिया !
तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियामि ।

कौन हो सकती हैं ? जो पकाये गये भुजे गये और तले गये ऊधस
आदि अवयवों को अनेक प्रकार की मदिराओं के साथ खा खा
कर जो आनंद मनाने हैं । मैं भी अपने को भाग्यशालिनी तब
ही मानूंगी कि जब सुझे भी इस प्रकार का अवसर हाथ लगे-मैं
भी जानवरों के पकाये गये ऊधस् आदि अवयवों के साथ अनेक
प्रकार की मदिरा पीऊँ और पिलाऊँ । उसका जब यह दोहद पूर्ण
नहीं हुआ तब वह उसकी पूर्ति की चिंता के मारे रातदिन चिन्तित
रहने लगी और वह बहुत दुबली भी हो गई । खाने पीने की रुचि
उसकी जाती रही । बीमार जैसी उसकी हालत हो गई । मुख
उसका निस्तेज और विवर्ण बन गया । साग शरीर उसका पीला
पड़ गया ॥ सू० ७ ॥

ભાગ્યશાળીની ખીણ કોણે હોઈ શકે છે ? કેને પકાવેલા ભુજેલા અને તળેલા ઉધસ આદિ
અવયવોને અનેક પ્રકારની મદિગઓની સાથે ખાઈને આનંદ માણે છે હું પણ પોતાને
ત્યારેજ ભાગ્યશાળી માનું કે જ્યારે મને પણ એવો સમય હાથમા આવે-હું પણ વાન-
વરેના પકાવેલા ઉધમ અવયવોની સાથે અનેક પ્રકારની મદિગ પીઉ અને પાઉં
તેનો જ્યારે આ દોહદ પૂર્ણ થયો નહિ, ત્યારે તે તેની પૂર્તિની ચિંતાને ક્રેન્ણે ઘણીજ
દુબલી પડી ગઈ. ખાવા-પીવાની રૂચિ પણ જતી રહી, અને બીમાર જેવી તેની
હાલત થઈ ગઈ, તેનું મુખ તેજ હીન અને ફીકું પડી ગયું, અને તમામ શરીર
પીકું પડી ગયું (સૂ. ૭)

तए णं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी-
मा णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय० झियाहि, अहं णं तं
तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ,
ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

‘इमं च णं’ इत्यादि । ‘इमं च णं’ इतश्च खलु ‘भीमे कूडग्गाहे’
भीमः कूटग्राहो ‘जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी’ यत्रैव उत्पला नाम्नी कूटग्रा-
हिणी भार्या ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य
उत्पलां कूटग्राहिणीं भार्याम् ‘ओहय जाव’ अपहत-यावत्, --यावच्छब्देन ‘आह-
यमगसकप्पं करयलपलहत्यमुहिं भूमिगयदिट्ठियं अट्ठज्झाणोक्कायं’ इति सङ्ग्रहः ।
अपहतमनःसंकल्पाम्--अपहतो=विनष्टः मनःसंकल्पो=मानसिको विचारो यस्याः
सा तथा ताम्, करतलपर्यस्तमुखीं--करतले पर्यस्तं=निक्षिप्तं--निहितं मुखं यया
सा तथा ताम्, भूमिगतदृष्टिकाम्--अधोदृष्टिकाम् आर्त्तध्यानोपगताम्, ‘पासइ’
पश्यति, ‘पासित्ता एवं वयासी’ दृष्ट्वा एवमवादी-त्-‘किण्णं तुमं देवाणुप्पिया !’ किं=
कस्मात् खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! ‘ओहय जाव झियासि’ अपहतमनःसंकल्पा
यावद् ध्यायसि । ‘तए णं सा उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी’

‘इमं च णं’ इत्यादि ।

‘इमं च णं’ अब एक समय की बात है कि, यह ‘भीमे
कूडग्गाहे’ भीम कूटग्राह ‘जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी’ जहां वह उत्पला
कूटग्राहिणी श्री ‘तेणेव उवागच्छइ’ वहां आये ‘उवागच्छित्ता ओहय जाव
पासइ’ आकर उसने उसे आर्त्तध्यान में तन्मय देखा । ‘पासित्ता एवं
वयासी’ देख कर फिर इस प्रकार बोला ‘किण्णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव
झियासि’ हे देवानुप्रिये ! तुम क्यों चिन्तामग्न बन कर आर्त्तध्यान
कर रही हो ? क्या कारण है ? । ‘तए णं सा उप्पला भारिया भीम-

‘इमं च णं’ इत्यादि

‘इमं च णं’ अबे एक समयनी बात छे डे ते ‘भीमे कूडग्गाहे’
भीम कूटग्राह ‘जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी’ जया ते उत्पला कूटग्राहिणी छती,
‘तेणेव उवागच्छइ’ त्या आये, ‘उवागच्छित्ता ओहय जाव पासइ’
आवीने तेणे ते उत्पलाने आर्त्तध्यानमा तन्मय लेध, ‘पासित्ता एवं वयासी’
लेधने ते लेधे- ‘किण्णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव झियासि’ हे
देवानुप्रिये ! तमे शा माटे चित्ततुर थधने आर्त्तध्यान करी रह्या छे ? शुं कारण छे ?
‘तए णं सा उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी’ आ प्रभाणे

તતઃ સ્વલુ સા ઉત્પલા માર્યા મીમકટગ્રાહમેવમવાદીત્—‘એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! મમ તિણ્ઠં માસાણં વહુપહિપુણ્ણાણં દોહલે પાઁઁઁમૂએ’ એવં સ્વલુ હે દેવાણુપ્રિયાઃ ! મમ ત્રયાણાં માસાનાં વહુપ્રતિપૂર્ણાનાં દોહદઃ પ્રાદુર્ભૂતઃ, ‘ધણ્ણાઓ ણં ૪’ ધન્યાઃ સ્વલુ તા અમ્વાઃ, પુણ્યાઃ સ્વલુ તા અમ્વાઃ, કૃતાર્થાઃ સ્વલુ તા અમ્વાઃ, કૃતલક્ષણાઃ સ્વલુ તા અમ્વાઃ, તાસામ્મવાનાં સુલઘ્ઘં જન્મજીવિતફલં, ‘જાઓ ણં વહૂણં ણયરગોરૂપાણં’ યાઃ સ્વલુ વહૂનાં નગરગોરૂપાણાં, ‘જાવ’ યાવદ્ યાવત્પદેન—‘નગરવૃષમાણામ્’ ઇત્યન્તઃ પાઠઃ સંગ્રાહ્યઃ; ‘ઝહેહિ ય જાવ’ ઝધો-મિશ્ચ યાવત્; અત્ર યાવચ્છબ્દેન—સ્તનૈશ્ચ વૃષણૈશ્ચ પુચ્છૈશ્ચ કક્કુલ્લિશ્ચ સ્કન્ધૈશ્ચેત્યા-રમ્ય કમ્બલૈશ્ચ પક્વૈશ્ચ તલિતૈશ્ચ=મર્જિતૈશ્ચ પરિશુષ્કૈશ્ચેત્યન્તઃ પદસમૂહો વોધ્યઃ તથા ‘લાવણિએહિ ય’ લાવણિૈશ્ચ=લવણમરિચજીરકાદિભિઃ સંસ્કૃતૈશ્ચ સહ ‘સુરં ચ’ સુરાં ચાનેકવિધાં મધુ ચ, ‘આસાએમાણીઓ ૪’ આસ્વાદયન્ત્યો વિસ્વાદ-યન્ત્યઃ પરિમાજયન્ત્યઃ પરિશુઝ્જાના દોહદં ‘વિણેતિ’ વિનયન્તિ=પૂરયન્તિ ।

કૂડગાહં એવં વયાસી’ ઇસ પ્રકાર અપને પતિ કે વચન સુનકર ડસ ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણીને કહા કિ—‘એવં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! મમ તિણ્ઠં માસાણં વહુપહિપુણ્ણાણં દોહલે પાઁઁઁમૂએ’ હે દેવાણુપ્રિય સુનો, મેરી ચિન્તા કા કારણ યહ હૈ કિ, મેરે ગર્ભ કે ૩ માહ અવ પૂર્ણ હો ચુકે હૈ; અતઃ મુઝે ઇસ પ્રકાર કા એક દોહલા ઉત્પન્ન હુઆ હૈ કિ, ‘ધણ્ણાઓ ણ ૪ જાઓ ણ વહૂણં ગોરૂવાણં ઝહેહિ ય જાવ લાવણિએહિ ય સુરં ચ ૬ આસાએમાણીઓ ૪ દોહલં વિણેતિ’ વે માતાએ ધન્ય હૈ ૪, જો અનેક ગોરૂપ જાનવરોં કે પકે, તલે એવં મુંજે હુએ, એવં નમક-મિર્ચ-મસાલા ઢાલકર તૈયાર ક્રિયે ગયે ઝધસ આદિ અવયવોં કો, અનેક પ્રકાર કી ૬ મદિરા કે સાથ સ્વાતી હૈ, દૂસરોં કો સ્વિલાતી હૈ, એવં બાટતી હૈ, ઓર ઇસ પ્રકાર સે અપને ગર્ભ કે પ્રભાવ સે ઉત્પન્ન હુએ દોહલે

પેતાના પતિના વચન સાલણીને તે ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણીએ કહ્યું ‘એવં સ્વલુ દેવા-ણુપ્પિયા ! મમ તિણ્ઠં માસાણં વહુપહિપુણ્ણાણં દોહલે પાઁઁઁમૂએ’ દેવાણુપ્રિય ! સાભણો મારી ચિંતાનું કારણ એ છે કે મારા ગર્ભને હાલમા ત્રણ માસ પૂરા થઈ ગયા છે, તેથી મને આ પ્રકારનો એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો કે—‘ધણ્ણા ણં ૪ જાઓ ણં વહૂણં ગોરૂવાણં ઝહેહિ ય જાવ લાવણિએહિ ય સુરં ચ ૬ આસાએમાણીઓ ૪ દોહલં વિણેતિ’ તે માતાને ધન્ય છે ૪, જે અનેક ગોરૂપ જાનવરોના પકાવેલા, તળેલા બુળેલા અને મીઠુ—મરચા વગેરે મચાલા નાખીને સારા બનાવેલાં ઉધસ આદિ અવયવોના માંસને અનેક પ્રકારની મદિરા સાથે ખાય છે, બીજાને પણ અવગવે છે અને વહેંચે છે, અને એ પ્રમાણે પેતાના ગર્ભના પ્રભાવથી

‘તए णं अहं देवाणुप्पिया !’ ततः खलु अहं हे देवानुप्रियाः ! ‘तंसि दोहलंसि’ तस्मिन् दोहदे ‘अविणिज्जमाणंसि जाव’ अविनीयमाने=अपूर्यमाणे यावत् ‘झियामि’ ध्यायामि=आर्तध्यानं करोमि । ‘तए णं से भीमकूडग्गाहे’ ततः खलु स भीमकूटग्राहः, ‘उप्पलं भारियं एवं वयासी’ उत्पलां भार्यामेवमवादीत्— ‘मा णं तुमं देवाणुप्पिया !’ मा खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! ‘ओहय०’ अपहत-मनःसंकल्पा यावत् ‘झियाहि’ ध्याय, आर्तध्यानं मा कुरु इत्यर्थः; ‘अहं णं’ अहं खलु ‘तं’ तत्—तस्मात् ‘तहा करिस्सामि’ तथा करिष्यामि, ‘जहा णं’ यथा खलु, ‘तव दोहलस्स’ तव दोहदस्य ‘संपत्तो’ सम्पत्तिः=सिद्धिः, ‘भविस्सइ’ भविष्यति । इत्युक्त्वा ‘ताहिं’ ताभिः प्रसिद्धाभि ‘इट्ठाहिं’ इष्टाभिः, ‘कंताहिं’ कान्ताभिः ‘जाव’ यावत् ‘वग्गूहिं वाग्भिः’ समासासेइ’ समाश्वासयति ॥श्रु० ८॥

की पूर्ति करती हैं । ‘तए णं अहं देवाणुप्पिया ! तंसि दोहलंसि अवि-णिज्जमाणंसि जाव झियामि’ हे देवानुप्रिय ! मुझे भी अपने दोहले की इसी प्रकार के साधनोंद्वारा पूर्ति करने का विचार हुआ है; परन्तु वह पूरा नहीं हो रहा है । ‘किस प्रकार से उसकी पूर्ति हो सकती है’ इसी विचार में मैं तन्मय बनी हूँ, और यही मेरे आर्तध्यान का कारण है । ‘तए णं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी’ इस तरह उसकी बात सुनकर उस भीमकूटग्राहने उससे कहा कि— ‘मा णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय० झियाहि’ हे देवानुप्रिये ! तुम चिन्ता मत करो, और न आर्तध्यान ही करो, ‘अहं णं तं तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ’ मैं इस प्रकार का उपाय करूँगा कि जिससे तुम्हारे इस दोहद की भले प्रकार से पूर्ति हो जायगी, ‘ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ’ इस प्रकार भीम कूटग्राहने उस

ઉત્પન્ન થયેલ દોહલાની પૂર્તિ કરે છે ‘તए णं अहं देवाणुप्पिया! तंसि दो-हलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियामि’ મને પણ માગ દોહલાની એ પ્રમાણેનાં સાધનોદ્વારા પૂર્તિ કરવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો છે, પરન્તુ તે વિચાર પૂરો થતો નથી, ‘કયા ઉપાયથી તેની પૂર્તિ થઈ છે?, આજ વિચારમાં હું તન્મય બની ગયેલી છું. અને તે જ મારા આર્તધ્યાનનું કારણ છે ‘तए णं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी’ આ પ્રમાણે તેની વાત સાંભળીને તે ભીમકૂટગ્રાહે તેને કહ્યું કે— ‘मा णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय० झियाहि, हे देवानुप्रिये ! तमे चिन्ता करशे नहि અને આર્તધ્યાન પણ કરશે નહિ ‘अहं ण तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ’ હું હમણાંજ એવા પ્રકારનો ઉપાય કરીશ કે જેના વડે કરીને તમારા એ દોહદની ડી રીતે પૂર્તિ થઈ જશે, ‘ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ’ આ પ્રમાણે

અપની માર્યાં કો ઇન ઇષ્ટ ઓર કાન્ત વચનોં સે આશ્વાસિત કિયા ।

માર્વાર્થ—એક સમય કો વાત હૈ કિ ભોમકૂટગ્રાહ જહાં ઉસકી માર્યાં ઉત્પલા બૈઠી હુઈ થી, વહાં પહુંચા । પહુંચતે હી ઉસને ઉસકી આકૃતિ દેખી । દેખકર વહ બોલા કિ— હે દેવાનુપ્રિયે ! યહ કયા વાન હૈ કિ તુમ આજ મુઝે ચિન્તિત એવં વિવર્ણવદન (તેજહીન મુગ્ધવાલી) દિશ્વતી હો, ઇસકા કારણ મુઝે જલ્દી કહો । પતિ કે ઇસ પ્રકાર કે વચન સુનકર વહ બોલી— હે નાથ ! ગર્ભ કે અવ ત્રીન સહીને પૂર્ણ હો ચુકે હૈ, ઇસ સમય મુઝે ઇસ પ્રકાર કા એક દોહલા ઉત્પન્ન હુઆ હૈ કિ ધન્ય હૈં હે માતાએ જો મો આદિ જાન-વરોં કે પકે-તલે ઝઘસ આદિ અવયવોં કે માંસ કા, અનેક પ્રકાર કી સદિરાઓં કે સાથ પરિભોગ કરતી હુઈ અપને દોહલે કી પૂર્તિ કરતી હૈં । મૈં મી ઇસી પ્રકાર સે કરું, પર વિવશ હું નાથ ! કયા કરું ? અભોતક મેરા યહ મનોરથ સફલ નહીં હો સકા હૈ, મૈં અપને આપ કો ઇસીલિયે અધન્ય માન રહી હું, ઓર યહી મેરી ચિન્તા ઓર આર્તધ્યાન કા કારણ હૈ । ઇસ પ્રકાર ઉસકા અભિપ્રાય જાનકર ઉસને ઉસકી ચિન્તા કી નિવૃત્તિ કે લિયે કહા— હે દેવાનુપ્રિયે ! તુમ શ્વેદચિન્ત મન હોઓ, મૈં ઇસ પ્રકાર કા ઉપાય કરુંગા કિ જિસસે તુમ્હારા યહ દોહદ પૂર્ણ હો જાયગા । ઇસ પ્રકાર

ભીમકૂટગ્રાહે તે પોતાની પત્નીને આવા ઇષ્ટ અને કાન્ત વચનોથી આશ્વાસન આપ્યું

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે — ભીમકૂટગ્રાહ જ્યાં તેની ભાર્યા ઉપલા બેઠી હતી ત્યાં ગયો, જતાની સાથે જ તેણે તેની આકૃતિ જોઈ, જોઈને બોલ્યો કે—હે દેવાનુપ્રિયે ! આ શું વાત છે કે તમે આજે બહુજ ચિન્તાતુર અને વિવર્ણવદન (તેજ હીન મુગ્ધવાળી) દેખાઓ છો ? તેનું કારણ મન જલ્દી કહો ? પતિના આ પ્રકારના વચન સાંભળીને તે બોલી કે—હે નાથ ! હાલ મારા ગર્ભનાં ૩ માસ પૂરા થઈ ચુક્યા છે, આ સમયે મને આ પ્રકારનો એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો છે કે — ધન્ય છે તે માતાઓ જે મો આદિ જાનવરોના પકવેલા-તળેલા ઉધસ આદિ અવયવોના માંસનો અનેક પ્રકારની મદિરાની સાથે ઉપભોગ કરતી થકી પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરે છે હું પણ એ પ્રમાણે કરું, પણ હું લાચર છું. નાથ ! શું કરું ! આજ સુધી મારો એ મનોરથ સફળ થયો નથી, તેથી હું પોતાને લાગ્યશાસ્ત્રી માનતી નથી, અને એજ મારી તે ચિન્તા અને આર્તધ્યાનનું કારણ છે. આ પ્રમાણે તેનો અભિપ્રાય જાણીને તે ભીમકૂટગ્રાહ પોતાની પત્નીની ચિન્તા-નિવારણ માટે કહ્યું-હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે એક ન કરો-ખિન્ન ન થાઓ, હું એવા પ્રકારનો ઉપાય કરીશ કે જેથી તમારો એ દોહદ પૂર્ણ થશે. આ

॥ मूलम् ॥

तए णं से भीमे कडग्गाहे अद्धरत्तकालसमयंसि एगे अबीए
सण्णद्धजाव-पहरणे साओ गिहाओ णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता
हत्थिणाउरं मज्झं मज्झेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाण य अप्पेगइ-
याणं ऊहे छिंदइ, अप्पेगइयाणं कंबलए छिंदइ, अप्पेगइयाणं
अण्णमण्णाइं अंगोवंगाइं वियंगेइ, वियंगित्ता जेणेव सए गिहे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उप्पलाए कूडग्गाहिणीए उव-
णेइ । तए णं सा उप्पला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं
सोल्लेहिं सुरं च ६ आसाएमाणी ४, तं दोहलं विणेइ । तए णं
सा उप्पला कूडग्गाहिणी संपुण्णदोहला संमाणिय दोहला विच्छि-
ण्णदोहला संपुण्णदोहला तं गव्वं सुहंसुहेणं परिवहइ ॥सू० ९॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए ण से भीमे कूडग्गाहे’ ततः खलु स भीमः
कूटग्राहः ‘अद्धरत्तकालसमयंसि’ अर्धरात्रिकालसमये, ‘एगे’ एकः=एकाकी-
अन्यजनसहायरहित इत्यर्थः, ‘अबीए’ अद्वितीयः-धर्माभावाद् यस्य द्वितीयः

भीमने अपनी पत्नी को प्रिय वचनों द्वारा संतुष्ट किया ॥सू० ८॥

‘तए णं से’ इत्यादि ।

‘तए णं से भीमे कूडग्गाहे’ उस को समझा बुझा देने के
बाद वह भीमकूटग्राह ‘अद्धरत्तकालसमयंसि’ अर्धरात्रि के समय ‘एगे’
अकेला ही-किसी अन्यजन की सहायता के बिना ही, ‘अबीए’ धर्म

प्रकारे भीमकूटग्राह पोतानी पत्नीने प्रियवचनेन वडे संतुष्ट करी. (सू० ८)

‘तए णे से’ इत्यादि

‘तए णं से भीमे कूडग्गाहे’ तेने समजवी-जोध आपीने पछी ते भीम
कूटग्राह ‘अद्धरत्तकालसमयंसि’ अर्ध रात्रिना समयने विषे ‘एगे’ ओकलो-
जोड
णीज भाणुसंनी सहायता विना न ‘अबीए’ धर्मनी भावनाथी रहित ‘सण्णद्धजाव पहरणे

સહાયો ધર્મોઽપિ નાસ્તિ સ इत्यर्थः, 'सण्णद्ध-जाव-पहरणे' अत्र 'जाव' शब्दात्-
'सण्णद्ध वद्धवम्मियकवए, उप्पीलियसरासणपट्टिए,' इत्यादि-'गहियाउहप्पहरणे'
इत्येवं योजनाऽवगन्तव्या। 'सन्नद्धवद्धवर्मितकवचः,उत्पीडितशरासनपट्टिकः'-इत्यादि
गृहीतायुधप्रहरणः. इत्येवं छाया बोध्या। 'साओ गिहाओ' स्वकाद् गृहात्,
'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति=निःसरति, 'णिग्गच्छित्ता हत्थिणाउरं मज्झं-मज्झेण
जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य हस्तिनापुरं मध्यमध्येन यत्रैव
गोमण्डपस्तत्रैवोपागच्छति. 'उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाण
य अप्पेगइयाणं ऊहे' उपागत्य बहूनां नगरगोरूपाणां यावत् वृषभाणां चाप्ये-
केषाम् ऊयः, 'छिदइ' छिनत्ति, 'अप्पेगइयाणं कंवले छिदइ' अप्येकेषां
कम्बलान् छिनत्ति. अप्पेगइयाणं 'अप्पेकेषाम् 'अण्णमण्णाइं' अन्यान्यानि
अन्यान्यप्रकारकाणि 'अंगोवंग्गाइं' अङ्गोपाङ्गानि, 'वियंगेइ' व्यङ्गयति=छिनत्ति,
'वियंगित्ता' व्यङ्गयित्वा=छित्त्वा 'जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव

की भावना से रहित 'सण्णद्ध जाव पहरणे साओ गिहाओ णिग्गच्छइ'
कवच पहिर, हाथ में धनुष ले अपने घर से निकला, 'णिग्गच्छित्ता
हत्थिणाउरं मज्झंमज्झेण जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' निकल कर ठीक
हस्तिनापुर के बीचोंबीच से होकर जहाँ वह गोशाला थी वहाँ
पहुँचा, 'उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाणं अप्पेगइयाणं ऊहे
छिदइ' वहाँ पहुँच कर उसने गो आदि पशुओं में किन्हीं के उधस
को काटा, 'अप्पेगइयाणं कंवले छिदइ' किन्हीं के गलकंबलों को काटा,
और, 'अप्पेगइयाणं अण्णमण्णाइं अंगोवंग्गाइं वियंगेइ' किन्हीं किन्हीं पशुओं के
जुदे जुदे प्रकार के अंग और उपांगों को काटा। इस प्रकार 'वियंगित्ता
जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' काटकर वह जहाँ अपना घर था

માઓ ગિહાઓ ણિગ્ગચ્છઈ' કવચ પહેરી હાથમા ધનુષ લઈને પોતાના ઘરેથી નીકળ્યે,
'ણિગ્ગચ્છિત્તા હાત્થિણાઉરં મજ્જમજ્જેણં જેણેવ ગોમંડવે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ'
નીકલીને નગરનર હસ્તિનાપુર શહેરના મધ્ય-ભાગમા થઈને ન્યા તે ગોશાળા હતી
ત્યા પહોંચ્યો, 'ઉવાગચ્છિત્તા બહૂણં ણયરગોરૂવાણં જાવ વસભાણં અપ્પેગઇયાણં
ઝહે છિદઇ' ત્યા પહોંચીને તેણે ગાય આદિ પશુઓમાથી કેટલીકના ઉધસને કાપ્યા.
'અપ્પેગઇયાણ કંવલે છિદઇ' કેટલીના ગલકંબલ (ગળાના ભાગની આમડી)
ને કાપ્યા, અને 'અપ્પેગઇયાણં અણ્ણમણ્ણાણં અંગોવંગ્ગાઈં વિયંગેઈ' કોઈ-કોઈ પશુ-
ઓના જુદી જુદી જાતના અંગ અને ઉપાંગોને કાપ્યા, આ પ્રમાણે 'વિયંગિત્તા જેણેવ
સએ ગિહે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ' કાપીને તે ન્યા પોતાનું ઘર હતું ત્યાં પાછો આવ્યો, અને

स्वर्कं गृह तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता उपप्लाए कूडग्गाहिणीए' उपागत्य, उत्पलायाः कूटग्राहिण्याः 'उवणेइ' उपनयति=पुरतः स्थापयति । 'तए णं सा उपप्ला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं' ततः खलु सा उत्पला भार्या तैर्बहु-भिर्गोमांसैः=गोमांसादिभिः, 'सोल्लेहिं ५' पक्वैः ५ 'सुरं च ६ आसाएमाणी ४' सुरां चास्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिमुञ्जाना 'तं दोहलं' तं दोहदं 'विणेइ' विनयति=विशेषेण प्राप्नोति पूरयतीत्यर्थः । 'तए णं सा उपप्ला कूडग्गाहिणी' ततः खलु सा उत्पला कूटग्राहिणी संपुण्णदोहला' संपूर्णदोहदा समस्ताभिलषितपूरणात्, 'संमाणियदोहला' संमानितदोहदा-वाञ्छितार्थसमानयनात्, 'विच्छिण्णदोहला' विच्छिन्नदोहदा=निवृत्ताभिलाषा-अभिलषितलाभेन वाञ्छाया विच्छेदादिति भावः । संपण्णदोहला 'संपन्नदोहदा' अभिलषितवस्तु-भक्षणात् 'तं गव्वं' तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=अतिसुखेन 'परिवहइ' परिवहति-धाम्यति ॥ सू० ९ ॥

वहां वापिस आया, और 'उवागच्छित्ता' आकर उसने 'उपप्लाए कूडग्गाहिणीए उवणेइ' जानवरों के काटे हुए वेसमस्त अंग और उपांग अपनी भार्या के लिये दिये । 'तए णं सा उपप्ला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं० सुरं च० आसाएमाणी ४ तं दोहलं विणेइ' पीछे उस उत्पला कूटग्राहिणीने पकाये गये, भूँजे गये, एवं तलकर नमक-मिर्च आदि मसालेद्वारा तैयार किये गये गाय आदि के ऊधस आदि अवयवों के मांस को अनेक प्रकारकी मदिरा के साथ खा कर अपने दोहले की पूर्ति की । 'तए णं सा उपप्ला कूडग्गाहिणी' इस प्रकार वह उत्पला कूटग्राहिणी, 'संपुण्णदोहला' समस्त दोहद-अभिलषित की पूर्ति से 'संमाणियदोहला' वाञ्छित पदार्थ की प्राप्ति से 'विच्छिण्ण दोहला' अभिलषित के लाभ से एवं 'संपण्णदोहला' इच्छित वस्तु के

'उवागच्छित्ता उपप्लाए कूडग्गाहिणीए उवणेइ' आवीने तेणे कापेला जनव-रोना समस्त अंग-उपांगो पोतानी खीने आया 'तए णं सा उपप्ला तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं० सुरं च० ६ आसाएमाणी ४ दोहलं विणेइ' पछी ते उत्पला कूटग्राहिणीने पकावेला, भुंजेला, सेकेला, तणेला अने भीहुं-भर्युं आदि मसाला नाणीने स्वादिष्ट बनावेला गो आदिना उवस आदि अवयवोना मांसने अनेक प्रकारनी मदिरानी साथे अभीने पोताना दोहलाने पूरा कर्यो 'तए णं सा उत्पला कूडग्गाहिणी' आ प्रभाणे ते उत्पला कूटग्राहिणी 'संपुण्णदोहला' तमाम दोहद-धर्यानी पूर्ति थवाथी, 'संमाणिय दोहला' वाञ्छित पदार्थनी प्राप्तिथी 'विच्छिण्ण दोहला' छंछेदी वस्तुने लाभ भणवाथी अने 'संपण्ण दोहला'

॥ मूलम् ॥

तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी अण्णया कथाइं नवण्हं
मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया । तए णं तेणं दारएणं
जायमेत्तेणं चेव महया२ सइेणं विवुट्ठे विस्सरे आरसिए, तए
णं तस्स दारगस्स आरोयसइं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे
बहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य भीया ४ सव्वओ समंता
विप्पलाइया । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो इयमेयारूवं

भक्षण से प्रसन्न होकर, 'तं गव्भं मुहं सुहेणं परिवहइ' उस गर्भ को
सुखपूर्वक धारण करने लगी ।

भावार्थ—पत्नी को आश्वासित एवं समझा-बुझाकर भीम-
कूटग्राहने उसके दोहद की पूर्ति करने का उपाय किया । वह उसी
दिन अर्धरात्रि के समय घरसे कवच एवं अस्त्रशस्त्रों से सुसज्जित
हो धनुष-बाण हाथ में लेकर एकाकी निकला और चलते-र उस
गोशाला में पहुँचा । वहाँ उसने समस्त जानवरों के अंग एव उपांगों
का छेदन किया । छेदन कर वह वापिस उसी रात अपने घर लौट आया,
और आकर उसने वे अपनी भार्या को दे दिये । उसने उन्हें झूँजकर,
तलकर, एव उनमें नमक मिर्च मसाले मिलाकर मदिरा के साथ खा
पीकर अपने दोहद की पूर्ति की, और सुखपूर्वक उस गर्भ को
धारण करने लगी ॥ सू० ९ ॥

‘छेदी वस्तुना भक्षण्णथी प्रसन्न भवने, ‘तं गव्भं मुहं सुहेणं परिवहइ’ ते गर्भने
सुणपूर्वक धारणु क्वा लागी

भावार्थ—पत्नीने आश्वासन आपी अने समझवीने भीमकूटग्राहे तेना
दोहदनी पूर्ति क्वाऩे उपाय क्यो ते ते ४ दिवसे अर्धरात्रीना समये घेरथी कवच
अने अस्त्र-शस्त्रोथी सुसज्जित भवने, धनुष-बाण हाथमा लवने, अकेलोअ ग्राही
नीक्यो अने आसना-आसता ते गोशालामा पडोव्यो । त्या भवने तेणे तमाम
जानवराना अंग-उपागोने काप्या पछी ते पाछे तेअ रात्रीमा पोताने घेर पडोव्यो,
अने आवीने तेणे लावेला तमाम पदार्थो पोतानी स्त्रीने आप्यां, तेणे ते पदार्थोने,
सेडी, तणीने तेमा भीडु भरयु मसाला भेगचीने मदिरानी साथे भाई-पीने पोताना
दोहदनी पूर्ति करी अने ते सुणपूर्वक गर्भ धारणु करवा लागी (सू ९)

णामधेज्जं करेति—जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं
चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे विस्सरे आरसिए, तए णं एयस्स
दारगस्स आरसियसद्दे सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे
णयरगोरूवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया,
तम्हा णं होउ अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं । तए णं से
गोत्तासे दारए उम्मुक्कवालभावे जाव जाए यावि होत्था ॥सू० १०॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं सा उत्पला कूडग्गाहिणी अणया कयाइं
नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ ततः खलु सा उत्पला कूटग्राहिणी अन्यदा
कदाचित् नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णाणां ‘दारगं’ दारकं=वालकं ‘पयाया’
प्रजाता-प्रजनितवतीत्यर्थः । ‘तए णं तेणं दारएणं’ ततः खलु तेन दारकेण
‘जायमेत्तेणं चेव’ जातमात्रेणैव ‘महया २ सद्देणं’ महता २ शब्देन ‘विघुट्ठे’
विघुष्टं=चीत्कृतं, ‘विस्सरे’ विस्वरं=कर्णकटुस्वरयुक्तं ‘आरसिए’ आरसितं=
क्रन्दितम् ‘तए णं तस्स दारगस्स’ ततः खलु तस्य दारकस्य ‘आरोयसद्दे’

‘तए णं सा’ इत्यादि ।

‘तए णं’ अनन्तर ‘सा उत्पला कूडग्गाहिणी’ उस उत्पला
कूटग्राहिणीने ‘अणया कयाइं’ किसी एक समय ‘णवण्हं मासाणं’
नौ महिना के ‘बहुपडिपुण्णाणं’ पूर्ण होने पर ‘दारग पयाया’ पुत्र को
जन्म दिया । ‘तए ण तेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे’
उत्पन्न होते ही उस बालकने बड़े जोर-शोर के शब्दों से रोना-
चिल्लाना प्रारंभ किया । ‘विस्सरे आरसिए’ रोने-चिल्लाने का उसका
वह शब्द बडा ही कर्णकटुक था । ‘तए ण तस्स दारगस्स आरोयसद्दे’

‘तए णं सा’ इत्यादि.

‘तए णं’ त्थार पछी ‘सा उत्पला कूडग्गाहिणी’ ते उत्पला कूटग्राहि-
णीअे ‘अणया कयाइं’ केअ ओक समय ‘णवण्हं मासाणं’ नव भास ‘बहु-
पडिपुण्णाणं’ पूरां थता ‘दारगं पयाया’ पुत्रने जन्म आअ्ये. ‘तए णं तेणं
दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे’ उत्पन्न थतांअ ते णाणडे
अडुअ जेर शोरना शण्ठेथी रोवा अने राउ पाडवाने. प्रारंभ कथे ‘विस्सरे
आरसिए’ रोवा अने थिसे पाडवाने तेने अे शण्ठ अडुअ कर्णकटु डेने.

आरोदशब्दं=रोदनशब्दं 'साच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निश्चय्य, 'हत्थिणाउरे णयरे वहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य' हस्तिनापुरे नगरे वहवो नगरगोरूपा यावद्-नगरवृषभाश्च, 'भीया' भीताः=भययुक्ताः-भयजनकशब्दश्रवणात्, 'भीया' इत्यत्र-तत्था, उच्चिगा, संजायभया' इति द्रष्टव्यम्; 'तत्था' वस्ताः=त्रास-मुपगताः-कोऽप्यस्माक प्राणापहारको जन्तुः सनागतः' इतिज्ञानात्, 'उच्चिगा' उच्चिगाः=व्याकुलाः-कम्पमानहृदया इत्यर्थः, संजायभया' सजातभयाः=भय-जनितकम्पेन प्रचलितगात्राः सन्तः, 'सव्वओ समंता' सर्वतः समन्ताद्=दिक्षु विदिक्षु 'विप्पलाइया' निपलायिताः=हस्तिनापुरनगरस्य गोवलीवर्दीदयो भया-दुच्चिगाः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु पलायिता इत्यर्थः । 'तए णं' ततः खलु 'तस्स दारगस्स' तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'इमेयारूवं' इदमे-वद्रूपं=वक्ष्यमाणस्वरूपं 'णामधेज्जं करेति' नामधेयं कुरुतः-जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अम्माकम् 'इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सहेणं विघुट्ठे

सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे वहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' उस बालक के आरोदन शब्द को सुनकर, और 'यह महा अप्रिय है'-ऐसा विचार कर हस्तिनापुर नगर में नगर के गाय आदि से लेकर सांड तक समस्त ही पशु 'कोई हमारे प्राणों का अपहारक जीव आया है' इस ख्याल से अयान्वित हुए। उन सबका हृदय कंपित होने लगा, और हृदय के कंपन से जब उनके समस्त शरीर में कंपन बढ गया तो वे विचारे सब के सब इधर-उधर दिशा और विदिशाओं में भागने लगे। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो इमेयारूवं णामधेज्जं करेति' इस प्रकार की परिस्थिति देखकर उस बालक के सानापिताने इस ख्याल से उसका नाम ऐसा रखा कि 'जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सहेणं

'तए णं तस्स दारगस्स आरोयसद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे वहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' ते जाणकना आ इदन (जेवा अने बीसो) ना शण्डने सालणीने अने "आ महुअप्रिय छे" अेवुं विचारिने हस्तिनापुर नगरना गाय आदिथी लधने साढ सुधीना तमाम पशुओ, 'हेअ अमाना प्राणोना नाश कर्नादे एव आव्यो छे'-आ अयालथी लयलीत थध गयां, ते सोना हृदय कपवा लाग्या, अने हृदय कपवाथी न्यादे तेनां तमाम शरी-रमां कपागी वधी गध त्यादे ते णियाग तमाम न्यां-त्या दिशा-विदिशाओमा लागी गयां 'तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो इमेयारूवं णामधेज्जं करेति' आ प्रक्षरनी परिस्थिति जेधने ते जाणकना माता-पिताओ ते अयालथी तेनु नाम आबुं

विस्सरे आरसिए, तए णं एयस्स दारगस्स' अनेन दारकेण जातमात्रेणैव महता २ शब्देन विघुट्ठं विस्वरमारसितम्, ततः खलु एतस्य दारकस्य 'आरसियसहे सोच्चा णिसम्म' आरसितशब्दं=क्रन्दितं श्रुत्वा निश्चय्य 'हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरुवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' हस्तिनापुरे नगरे बहवो गोरूपा यावद् भीताः ४ सर्वतः समन्ताद् विपलायिताः=विद्रुताः, 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ' भवतु 'अम्हं दारए' अस्माकं दारकः 'गोत्तासे णामेणं' गोत्रासो नाम्ना, अयमस्माकं पुत्रो गोत्रासनामको भवतु इत्यर्थः । 'तए णं से गोत्तासे दारए' ततः खलु स गोत्रासो दारकः 'उम्मुक्कवालभावे' उन्मुक्तवालभावः=बाल्यावस्थामतिक्रान्तः यावत् 'यावत्पदेन निणयपरिणाममेत्ते इत्यारभ्य 'जोवणगमणुपत्ते' इत्यन्तः पदसमूहः संग्राह्यः, 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत् ॥ सू० १० ॥

विघुट्ठे, विस्सरे आरसिए' जब यह बालक उत्पन्न हुआ तब बहुत जोर जोर से रोया और चिल्लाया । 'तए णं एयस्स दारगस्स आरसिए सहे सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे गोरुवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' उसके उस शब्द को कि-जो अत्यंत कर्णकटुक था, सुनकर हस्तिनापुर नगर में अनेक गो-आदि पशुओं के हृदय में त्रास उत्पन्न हुआ, और वे सब चारों ओर भगने लगे । 'तम्हा होउ अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं' इस लिये हमारे इस लडके का नाम 'गोत्रास' हो, अर्थात् उस बालक का नाम 'गोत्रास' रखवा । 'तए णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कवालभावे जाव जाए यावि होत्था' यह गोत्रास अब क्रमशः अपनी बाल्यावस्था को छोड़कर तरुणावस्था को प्राप्त हुआ ।

भावार्थ— गर्भ जब नौ माह का हो गया तब उत्पला के

राज्यु के—'जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महयार सहेणं विघुट्ठे, विस्सरे आरसिए, ज्यारे ते णाणक उत्पन्न थये त्यारे णहुञ्ज जेर-शोरथी शेये अने थीसे पाडी. त्यारे ते शण्ह णहुञ्ज कर्णकटु हुतो. 'तए णं एयस्स दारगस्स आरसियसहं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे गोरुवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' ते रुंलणीने हस्तिनापुर नगरमां अनेक गो-आदि पशुओनां हृदयमां त्रास उत्पन्न थये 'तम्हा होउ णं अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं आ डारलुथी अमारा आ पुत्रत्तु नाम गोत्रास थाओ, अर्थात् ओनु नाम गोत्रास राज्यु' 'तए णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कवालभावे जाव जाए यावि होत्था' आ गोत्रास हवे क्रमशः पोतानी आल्यावस्था भूझीने तरुण अवस्थाने प्राप्त थये ।
भावार्थ— गर्भ जरापर ज्यारे नव मांसने थर्ग गये त्यारे उत्पलाने ओक

॥ मूलम् ॥

तए णं से भीमे कूडगाहे अणया कयाइं कालधम्मणा संजुत्ते । तए णं से गोत्तासे दारए वहुणा मित्तणाइणियग-सयणसंबंधिपरिजणेणं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विल-वमाणे भीमस्स कूडगाहस्स णीहरणं करेइ, करित्ता वहूइं लोइयसयकिच्चाइं करेइ । तए णं से सुणंदे राया गोत्तासं दारयं अणया कयाइं सयमेव कूडगाहत्ताए ठवेइ । तए णं से गोत्तासे दारए कूडगाहे जाए यावि होत्था, अहस्मिण जाव दुप्पडियाणंदे ॥ सू० ११ ॥

टीका ।

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से भीमे कूडगाहे’ ततः खलु स भीमः

एक पुत्र हुआ । उत्पन्न होते ही इसने बूरी तरह से रोना चिल्लाना प्रारंभ कर दिया । उसका वह शब्द लोगों को बड़ा ही कर्णकटुक लगा । यहाँतक कि गो-आदि पशु भी चरन्नु हुए, वे सब के सब अपने-अपने स्थान से इधर-उधर भागने लगे । मानापिताने जब यह हालत देखी, नव गो आदि पशुओं को इसके विस्वर शब्द से त्रास होनेके कारण उन्होंने इसका नाम गोत्रास रख दिया । यह गोत्रास नाम से जनता में प्रसिद्ध हो गया, और यह गोत्रास क्रमशः बढ़ते-तकृणावस्था को प्राप्त हुआ ॥ सू० १० ॥

‘तए णं से भीमे’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके अनंतर ‘से भीमे कूडगाहे’ वह भीम कूडगाह

पुत्र ध्या, ते उच्यन्ते यतान् तेष्ते अहुज्ज लुंझी दीते देवा अने सीसो पाडवानुं शइ धरुं । तेनो ते शण्ड दोकेना धननं धेणुज्ज कडयो लाग्यो, अएवे सुधी-डे गो-गाय आदि पशु पणु त्रास पायी गयां, ते सौ पोत-पोताना स्थानथी ज्यो-त्या भागवा लाग्यां, माता-पिताये ज्योदे आ प्रभाणेनी परिस्थिति-हालत जेधं त्यादे गाय आदि पशुअने आ भाणकना विरम शण्डथी त्रास धवाना धाखे तेष्ते अे भाणकनुं नाम ‘गोत्रास’ रण्थुं । ते गोत्रास नामथी जनतामां प्रसिद्ध थधं गयां, अने ते गोत्रास डमे-डमे वधतो तदशु वस्थ ने प्राप्त धयो । (सू० १०)

‘तए णं से भीमे’ इत्यादि ।

‘तए णं’ ते पछी ‘से भीमे कूडगाहे’ ते भीमकूटगाह ‘अणया

कूटग्राहः 'अणया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=अन्यस्मिन् कस्मिंश्चित् समये, 'कालधम्मणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मरणं प्राप्त इत्यर्थः 'तए णं से गोत्तासे दारए' ततः खलु स गोत्रासो दारकः, 'बहुणा' बहुना, 'मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेण' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन, 'सद्धिं' सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृत्तः, 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' रुदन् क्रन्दन् विलपन् 'भीमस्स कूडग्गाहस्स' भीमस्य कूटग्राहस्य 'णीहरणं' निर्हरणं=निर्गमनं-नगराद् बहिर्निःसारणं 'करेइ' करोति=स्वपितरं भीमकूटग्राहं दग्धुं श्मशानभूमौ नयतीत्यर्थः, 'करित्ता बहुइं' कृत्वा बहूनि 'लोइयमयकिच्चाइं' लौकिकमृतकृत्यानि अग्निसंस्कारादारभ्य तन्निमित्तकदानभोजनादिपर्यन्तानि कर्माणि 'करेइ' करोति ।

'तए णं से' ततः खलु स 'सुणंदे राया' सुनन्दो राजा=सुनन्दनामको राजा, 'गोत्तासं दारयं अणया कयाइं' गोत्रासं दारकमन्यदा कदाचित् 'सयमेव'

'अणया कयाइं' किसी एक समय 'कालधम्मणा संजुत्ते' काल धर्म को पाया-भर गया । 'तए णं से गोत्तासे दारए' पिताकी मृत्यु होनेके बाद गोत्रास दारक ने 'बहुणा मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेण सद्धिं संपरिवुडे' अनेक मित्र ज्ञातिजन, एवं अपने स्वजन संबंधी परिजनों के साथ मिलकर, 'रोयमाणे' रोते हुए 'कंदमाणे' आक्रन्द करते हुए एवं 'विलवमाणे' विलाप करते हुए 'भीमस्स कूडग्गाहस्स णीहरणं करेइ' भीमकूटग्राह की श्मशानयात्रा निकाली । 'करित्ता बहुइं लोइयमयकिच्चाइ करेइ' दाहसंस्कार होने के पश्चात् गोत्रास दारकने पिता के और भी लौकिक स्मरणकृत्य किये ।

'तए णं से सुणंदे राया गोत्तासं दारयं अणया कयाइ सयमेव कूडग्गाहत्ताए ठवेइ' मरणकृत्यों से अवकाश पा चुकने के बाद गोत्रास

कयाइं' कुछ अथवा समये 'कालधम्मणा संजुत्ते' काल धर्मने पाभ्यो-भरण पाभ्यो. 'तए णं से गोत्तासे दारए' पितानुं मृत्यु तथा पछी गोत्रास दारके, 'बहुणा मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेण सद्धिं संपरिवुडे' अनेक मित्र, ज्ञातिजन अने पिताना स्वजन, संबंधी परिजनोंनी साथे मझीने 'रोयमाणे' रुदते थडे, कंदमाणे आर्कटन करतो थडे, अने 'विलवमाणे' विलापकरतो थडे, भीमस्स कूडग्गाहस्स णीहरणं करेइ' भीमकूटग्राहनी श्मशानयात्रा काढी 'करित्ता बहुइं लोइयमयकिच्चाइ करेइ' अग्निसंस्कार करी रह्या पछी गोत्रास दारके पितानी भीष्ण पणु लौकिक कृत्या करी

तए णं से सुणंदे राया गोत्तासं दारयं अणया कयाइं सयमेव कूडग्गाहत्ताए ठवेइ' मरणकृत्या करी रह्या पछी न्यारे अवकाश भण्यो त्यार पछी

स्वयमेव 'कूडग्गाहत्ताए' कूटग्राहतया 'ठवेइ' स्थापयति । 'तए णं से गोत्तासे दारए' ततः खलु स गोत्रासो दारकः 'कूडग्गाहे जाए' कूटग्राहो जातः= पितुः पदे तदधिकारं कूटग्राहतां प्राप्तश्चाप्यभवत् । स कीदृशः कूटग्राहो जातः ? इत्याह—'अहम्मिए' अधार्मिकः, 'जाव' यावत्—अत्र यावच्छब्दात्—अधम्माणुए, अधम्मिहे अधम्मकखाई, अधम्मपलंजणे, अधम्मसीलसमुदायारे, अहम्मेण चैव विचि कप्पेमाणे विहरइ दुम्सीले दुब्बए' इति संग्रहः । अधर्मानुगः, अधर्मिष्ठः, अधर्माख्यायी, यद्वा अधर्मख्यातिः, अधर्मप्रलोकी, अधर्मपरञ्जनः, अधर्मशील-समुदावारः, अयमेवैव वृत्तिं कल्पमानो विहरति, दुःशीलः, दुर्व्रतः इति, एषां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाभ्ययने चतुर्दशे सूत्रे कृताऽस्माभिः तथा 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्दः=रुष्टप्राप्तसुखः ॥ सू० ११ ॥

दारकको किमी एक समय सुनद राजाने इसके पिता के स्थान पर—कूटग्राह के पद पर—स्थापित किया । 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे जाए यावि होत्था' अब वह गोत्रास 'कूडग्राह' इस नाम से जनता में प्रसिद्ध हो गया । यह 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदी—बहुत कठिनायी से आनन्द प्राप्त करने वाला था ।

भावार्थ—गोत्रास के तरुण होने पर उसका पिता भीमकूट-ग्राह कालकवलित हो गया । गोत्रासने मित्र-ज्ञाति आदिजनों के साथ मिलकर पिताकी श्मशान यात्रा निकाली । दाहसंस्कार से निवृत्त हो चुकने के पश्चात् उसने उस समय के और भी लौकिक मरणकृत्य किये । जब वह सर्व प्रकार से निश्चिन्त हो चुका तब वहाँ के राजाने इसे अपने पिता के पद पर नियुक्त कर दिया ।

ते गोत्रास दाव्कने, डोछ ओक समय सुनद नरेशे तेना पिताना स्थानपर ओटवे डे कूटग्राहना पद पर स्थापित कर्या 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे जाए यावि होत्था' डवे ते गोत्रास 'कूटग्राह' आ नामथी जनताभा प्रसिद्ध पणु थछ गयो, 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' ते भडा अधर्मी आने दुष्प्रत्यानदी भडु न मुडेइदीथी आनद पाभवावाणे डते।

भावार्थ—गोत्रास न्यारे तइणु थये ते पछी तेना पिता भीमकूटग्राह काणने डोणीओ थछ गये। मृत्यु पाभ्यो. गोत्रासे मित्र, ज्ञानिजनोनी साथे मणीने पितानी श्मशानयात्रा काढी दाहसंस्कार करी पछी ते मण्णु सणधी भीणु पणु लौकिक किया करी न्यारे ते सर्व प्रकरणी निश्चित थछ गये। त्यारे ते गामना गज्जणे तेने तेना पिताना पद पर नियुक्त करी दीयो. ते पणु पिताना पिताना

॥ मूलम् ॥

तए णं से गोत्तासे दारए कडग्गाहे कल्लाकल्लिं अद्धरत्त-
कालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्धवद्धकवए जाव गहियाउह-
पहरणे साओ गिहाओ णिज्जाइ, णिज्जित्ता जेणेव गोमंडवे तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य
जाव वियंगेइ, वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ ।
तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं
सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरइ ॥ सू० १२ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे’ ततः
खलु स गोत्रासो दारकः कूटग्राहः ‘कल्लाकल्लिं’ कल्याकल्यम्=प्रतिदिनम्
‘अद्धरत्तकालसमयंसि’ अर्धरात्रिकालसमये-मध्यरात्रे ‘एगे’ एकः-एकाकी सहा-

यह भी अपने पिता के स्थान पर बैठते ही उस जैसा कूटग्राह
बन गया । जैसा वह सहा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदी था, ठीक
उसी तरह का यह भी उसकी प्रतिच्छाया की तरह लोगों की
दृष्टि में आ गया ॥ सू० ११ ॥

‘तए णं से गोत्तासे’ इत्यादि—

‘तए णं’ इसके बाद ‘से गोत्तासे दारए’ वह गोत्रास दारक जो
कूटग्राहपने से प्रसिद्ध हो चुका था, ‘कल्लाकल्लिं’ प्रतिदिन ‘अद्धरत्तका-
लसमयंसि’ अर्धरात्रि के समय उठकर ‘एगे’ अकेला ही बिना किसी
स्थान पर जेसता व तेना पिता जेवो कूटग्राह गनी गथो. जेवो पिता अधभी’ अने
दुष्प्रत्यानंदी હતો, ણસ તેવી જ રીતે આ પણ તેની પ્રતિચ્છાયાની માફક લોડોની દૃષ્ટિમા
આવી ગયો, અર્થાત્ ખીજો ભીમ કૂટગ્રાહ હોય તેમ લોડોમાં દેખાવા લાગ્યો. (સ૦ ૧૧)

‘તए णं से गोत्तासे’ इत्यादि.

‘तए णं’ ते પછી ‘સે ગોત્તાસે દારए’ તે ગોત્રાસ દારક જે કૂટગ્રાહ
પણાથી પ્રસિદ્ધ થયો હતો, ‘કલ્લાકલ્લિં’ પ્રતિદિન ‘અદ્ધરત્તકાલસમયંસિ’
અર્ધરાત્રિના સમયે ઉઠીને ‘એગે’ એકલોજ-ખીજો કોઈ માણસની સહાયતા વિનાજ

यकद्वितीयजनरहितः, 'अवीए' अद्वितीयः - यस्य धर्मोऽपि द्वितीयः, सहायो नास्ति स इत्यर्थः, 'सण्णद्धवद्धकवए जाव गहिग्गउडपहरणे' सन्नद्धवद्धकवचां यावन् गृहीतायुधप्रहरणः, 'साओ गिहाओ' स्वस्माद् गृहाद् 'णिज्जाइ' निर्याति- निर्गच्छति. 'णिज्जित्ता' निर्याय=निर्गत्य, 'जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव गोमण्डपस्तत्रैवोपागच्छति. 'उवागच्छित्ता बहूण णयरगोरूवाणं उपा- गत्य बहूनां नगरगोरूपाणां 'सणाहाण य जाव' सनाथानां च यावन् यावत्पदेन- 'अनाथानाम् इत्यारभ्य 'अङ्गोपाङ्गानि' इत्यन्तः पाठः संग्राह्यः; 'वियंगेइ' व्यङ्गयति= छिनत्ति 'वियंगित्ता' व्यङ्गयित्वा=छित्त्वा, 'जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव स्वकं गृहं तत्रैवोपागच्छति । 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहि बहूहिं गोमंसेहिं' ततः खलु स गोत्रामः कूटग्राहस्तै बहुभिर्गोमांसैः=गोमांसादिभिः 'सोलेहिं' पक्वैः 'सुरं' सुगं च ६, अत्र- 'महुं च, मेरगं च, जाइं च, सीहुं च, पमणं च' इत्यस्यैवाव्ययनम्य सप्तममूत्रोक्तपाठोऽनुसन्धेयः, व्याख्याऽपि मत्कृता तत्रैव द्रष्टव्या, 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन् विस्वादयन् परिभाजयन् परिसुज्जानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १२ ॥

दूसरे की सहायता के बिना ही, 'अवीए' धर्मकी भावना से रहित. 'सण्णद्धवद्धकवए जाव गहिग्गउडपहरणे' कवच पहन कर और आयुध एवं प्रहरण लेकर 'साओ गिहाओ' अपने घर से 'णिज्जाइ' निकला, 'णिज्जित्ता जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' और निकलकर जहां वह गोशाला थी वहां गया, 'उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वियंगेइ' जाकर वह वहां के सनाथ अनाथ अनेक गो-आदि समस्त पशुओं के अग और उपांगों को काटा, 'वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' काटकर फिर वह वापिस अपने घर आया । 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोलेहिं सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरइ' यात्र में वह गोत्रास कूटग्राह उस नाना प्रकार के गोमांस

'अवीए' धर्मकी भावनाही रहित 'सण्णद्धवद्धकवए जाव गहिग्गउडपहरणे' कवच पहनेरीने अने आयुध-इधिया-अने इधने 'साओ गिहाओ' पोताना घेरथी 'णिज्जाइ' निकलतो 'णिज्जित्ता जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' अने निकलीने जथा ते गोशाला હતી त्यां જતો 'उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वियंगेइ' जधने ते त्यांनां सनाथ अने अनाथ अनेक गाय आदि समस्त पशुओंना अग-उपांगोने कापतो હતો 'वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' कापीने पछी ते पाछो पोताना घेर आवतो હતો 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोलेहिं सुरं च ६ आसाए-माणे ४ विहरइ' पछी ते गोत्रास इत्थइ ते नाना प्रकारના गोमांसની साथे-साथे

॥ मूलम् ॥

तए णं से गोत्तासे कूडगाहे एयकम्मे एयपहाणे एय-
विजे एयसमायारे सुवहुं पावकम्मं समर्जिणत्ता पंचवाससयाइं
परमाउं पालइत्ता अट्टदुहटोवगए कालमासे कालं किच्चा दोच्चाए

के साथ २, जो पका भूजा एवं तला हुआ होता था; अनेक प्रकार की मदिरा का आस्वादन-विस्वादन आदि करता हुआ अपना समय निकालने लगा ।

भावार्थ—गोत्रास में माता के दोहद की पूर्ति के संस्कार अब जग उठे । जब यह पिता के पद पर आसीन हो चुका तब उस संस्कार की जागृति से वह गोत्रास प्रतिदिन अर्धरात्रि के समय अकेला उठता और निर्भय होकर कवच आदि से सुसज्जित हो अस्त्र-शस्त्र ले अपने घर से निकल उसी गोशाला में जाता—जहाँ पहिले इसके पिता गया था । वहाँ पहुँच कर यह वहाँ के पशुओं के अंग एवं उपांगों को काट कर चुप के से अपने घर ले आता, और उस गो आदि पशुओं के पकाये हुए मांस के साथ नाना प्रकार की मदिरा का सेवन करता और दूसरो को भी देता । इस प्रकार की नृशंस (निर्दय) क्रियाओं के करते-२ गोत्रास का अपना समय निकलने लगा ॥ सू. १२ ॥

ने पकावेला, सेकेला, तणेला यथा करता होता, अनेक प्रकारनी मदिरानु आस्वादन-विस्वादन आदि करीने पोताने समय पूरे करवा लाग्ये।

भावार्थ—गोत्रासमा माताना दोहदनी पूर्तिना संस्कार डालमा जगी उठ्या करारे ते पोताना पिताना स्थान-पद पर आइठ थये। त्थारे ते संस्कार जागृत थवागी ते गोत्रास-प्रतिदिन अर्धरात्रिना समये ओकेले उठीने अने निर्भय थडने कवच आदिथी सज्ज थड अस्त्र-शस्त्र लडने घेरथी नीकणीने ते गोशालामां जता, त्यां प्रथम तेना पिता गया होता; त्यां जडने ते त्यांना पशुओना अंग-उपांगोने कापीने छाने-गाने पोताने घेर लड आवतो अने ते गाय आदि पशुओनां पकावेलां मासनी साथे जुदा-जुदा प्रकारनी मदिरानु सेवन करतो होते अने पीवतने पशु आपतो होने आवा प्रकारना घतडी क्रियाओ करीने गोत्रास पोताने समय पूरे करवा लाग्ये, (सू० १२)

પુઢવાંણ ઉક્કોસં તિસાગરોવસદ્વિહણસુ ણેરહણસુ ણેરહયત્તાણ
 ઉવવણ્ણે । તણ ણં સા વિજયમિત્તસ્સ સત્થવાહસ્સ સુભદ્ધા
 મારિયા જાહિણિંદુયા યાવિ હોત્થા તીણ જાયા ૨ દારગા
 વિણિહાયસાવજ્જંતિ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકા

‘તણ ણં’ इत्यादि । ‘तण णं से गोत्तासे कूडग्गाहे’ ततः खलु स
 गोत्रासः कूटग्राहः ‘एयकम्मे’ एतत्कर्मा=गवादिहिंसामद्यपानादिक्रियाकारकः,
 ‘एयप्पहाणे’ एतत्प्रधानः=गवादिहिंसामद्यपानादितत्परः, ‘एयविज्जे’ एतद्विद्यः=
 हिसादिपापबुद्धिः, ‘एयसमायारे’ एतत्समाचारः=गवादिहिंसाविविधमद्यपानाऽऽ-
 चरणशीलः, ‘सुवहुं पावकम्म’ सुबहु पापकर्म ‘समज्जिणित्ता समज्ज्यं=उपार्जितं
 कृत्वा, ‘पंचवाससयाइं’ पञ्चवर्षशतानि ‘परमाउ’ परमायुः=उत्कृष्टमायुः ‘पालित्ता’

‘तण णं से गोत्तासे’ इत्यादि ।

‘तण णं’ इस प्रकार ‘से गोत्तासे कूडग्गाहे’ वह गोत्रास
 कूटग्राह, ‘एयकम्मे’ कि जिसका गो-आदि की हिंसा और मद्यपान
 आदि क्रिया करना यही एकमात्र कर्तव्य था; ‘एयप्पहाणे’ इन्हीं
 क्रियाओं के करने में जो रातदिन तत्पर रहा करता था; ‘एयविज्जे’
 यही एक जिसके जीवन की विद्या थी और ‘एयसमायारे’ यही गो-
 आदिकों की हिंसा करना और मदिरा के नशे में धुत रहना ही
 जिसका एक आचरण बन चुका था; ‘सुवहुं पावकम्मं समज्जिणित्ता’
 अनेकविध पापकर्मों का उपार्जन कर ‘पंचवाससयाइं परमाउं पालित्ता’

‘तण णं से गोत्तासे’ इत्यादि

‘तण णं’ આ પ્રમાણે ‘સે ગોત્તાસે કૂડગ્ગાહે’ તે ગોત્રાસ કૂટગ્રાહ,
 ‘એયકમ્મે’ કે જેનું ગાય આદિની હિંસા અને મદ્યપાન આદિ ક્રિયા કરવી એજ
 એકમાત્ર કર્તવ્ય હતું, ‘એયપ્પહાણે’ ક્રિયાઓ કરવામાં જે રાત્રિ-દિવસ તૈયાર
 રહેતો હતો, ‘એયવિજ્જે’ એજ જેના જીવનની એક વિદ્યા હતી અને ‘એયસમાયારે’
 તે ગાય આદિ પશુઓની હિંસા કરવી અને મદિરા પાનના નશામાં ચકચૂર રહેવું
 એજ જેનું એક અચરણ હતું, ‘સુવહું પાવકમ્મં સમજ્જિણિત્તા’ અનેકવિધ પાપ-
 કર્મોનું ઉપાર્જન (કમાણી) કરીને ‘પંચવાસસયાઈં પરમાઉં પાલિત્તા’ ૫૦૦ પાંચસો

पालयित्वा, 'अट्टदुहट्टोवगए' आर्तदुर्घट्टोपगतः=आर्तम्=आर्तध्यानं, दुघट्टं=दुर्घट्टं
दुर्वारम् उपगतः=प्राप्तः, 'कालमासे कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए' कालमासे
कालं कृत्वा द्वितीयस्यां पृथिव्याम्, 'उक्कोसं' उत्कृष्टम् 'तिसागरोवमट्टिइएसु'
त्रिसागरोपमस्थितिकेषु 'णेरइएसु' नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उव-
वण्णे' उपपन्नः=उत्पन्नः ।

'तए णं सा विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभदा भारिया' ततः खलु
सा विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्रा भार्या 'जाइणिंदुया यावि' जातिनिन्दुका
चाऽपि=जातेर्जन्मत आरभ्य, निन्दुका-निन्दुरेव निन्दुका-मृतवत्सा चापि,
जन्मकालादेव मृतवत्सात्वदोषयुक्ताचापीत्यर्थः; 'होत्था' आसीत्, तस्याः 'जाया
जाया जाता जाता दारगा' दारकाः= ये ये शिशवः समुत्पन्नास्ते ते,
'विणिहायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते=मृता भवन्तीत्यर्थः ॥ सू० १३ ॥

पांचसौ (५००) वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु भोगकर, 'अट्टदुहट्टोवगए
कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर पर आर्तध्यान से मरा और
भरकर, 'दोच्चाए पुढवीए उक्कोसं तिसागरोवमट्टिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए
उववण्णे' दूसरी पृथिवी कि जहाँ उत्कृष्ट तीनसागर की स्थिति है
ऐसे नरक में नारकीकी पर्याय से उत्पन्न हुआ । 'तए णं सा विजय-
मित्तस्स सत्थवाहस्स सुभदा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था' उस समय
विजयमित्र सार्थवाह की भार्या सुभद्रा सार्थवाही थी, जो 'जातिनिंदुका'
थी, अर्थात्- 'जाया जाया दारगा विणिहायमावज्जंति' जिसके बच्चे
होते ही मर जाते थे ।

वर्षानी पोतानी उत्कृष्ट आयुष्य भोगवीने 'अट्टदुहट्टोवगए कालमासे कालं किच्चा'
भरणु समये आर्तध्यानथी भरणु पाभीने, 'दोच्चाए पुढवीए उक्कोसं तिसागरो-
वमट्टिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' थील पृथ्वीमां न्यां उत्कृष्ट त्रय
सागरनी स्थिति छे जेवा नरकमा नारकीनी पर्यायथी उत्पन्न थये। 'तए णं सा
विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभदा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था'
विजयमित्र सार्थवाहनी भार्या सुभद्रा सार्थवाही હતી. જે જાતિનિંદુકા હતી, એટલે કે
'જાયા જાયા દારગા વિણિહાયમાવજ્જંતિ' તેને બચ્ચાં-બાળક થતાં જ મૃત્યુ
પામતા હતા.

॥ मूलम् ॥

तए णं से गोत्तासे कूडगाहे दोच्चाओ पुढवीओ अणंतरं
उव्वट्ठित्ता इहेव वाणियग्गामे णयरे विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स
सुभट्ठाए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे । तए णं सा
सुभट्ठा सत्थवाही अण्णया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडि-
पुण्णाणं दारयं पयाया । तए णं सा सुभट्ठा सत्थवाही तं दारगं
जायमेयं चेव एगंते उक्कुरडियाए उज्झावेइ, उज्झावित्ता दोच्चापि
गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता अणुपुव्वेणं सारक्खेमाणी संगोवेमाणी
संवड्ढेइ । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठिड्ढडियं
च चंदसूरपासणियं च जागरियं च महया इड्ढिसक्कारस्समु-
दएणं करेति । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारस्से

भावार्थ—गोत्रासने अपनी ५०० वर्ष की आयु का समस्त समय
गो-आदिक पशुओं की हिंसा करने में और मांस खाने में एवं मदिरा
के पीने में नष्ट कर दिया । इसके फलस्वरूप अशुभतम कर्मों का
बंध कर वह जब मृत्यु के अवसर पर मरा तब आर्त्तध्यानी होकर
मरा और मर कर छिनीय पृथिवी के उत्कृष्ट तीनसागर की स्थिति-
वाले नरक में नारकीकी पर्याय से उत्पन्न हुआ । विजयमित्र सार्थ-
वाह की भार्या का नाम सुभट्टा था, जो जातिनिंदुका थी, अर्थात्
जिसके वच्चे होते ही मर जाते थे ॥ सू० १३ ॥

भावार्थ—गोत्र से जात नी ५०० पंचस्रो वर्षनी आयुधने समस्त समय
गो-आदि पशुओंनी हिंसा उन्वभा अने मांसमहिना भावा-पीवामां नाश कर्यो
हुतो, तेना उल्लसवउप अशुभतम कर्मोनी बंध करीने तेने ल्यादे मरखुने समय
आव्यो न्यादे ते आर्त्तध्यान करता मरखु पश्यो तेथी भील पृथ्वीना उत्कृष्ट त्रस
सागरे पमनी स्थितिवाणा नरकना नाडी लवनी पर्यायथी उत्पन्न थयो, विजयमित्र
सार्थवडनी लर्यावुं नाम सुभट्टा हुतु, जे जातिनिंदुका हुती, अष्टवे ते मरखुथी
तेनां भाणडे जन्मतांज मरखु पामतां हुतां । (अ० १३)

दिवसे णिवत्ते, संपत्ते बारसाहे इयमेयारूवं गोणं गुणणिप्फणं
णामधेज्जं करेति, जम्हा णं अम्हे इमे दारए जायमेत्तए
चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिए, तम्हा णं होउ अम्हं दारए
उज्झिए णामेणं ॥ सू० १४-॥

टीका

‘तए णं से’ इत्यादि । ‘तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे’ ततः खलु
स गोत्रासः कूटग्राहो ‘दोच्चाओ पुढवीओ द्वितीयायाः पृथिव्याः ‘अणंतरं’
अनन्तरम्=अन्तररहितम् ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्वृत्य=निःसृत्य, ‘इहेव वाणियग्गामे णयरे’
विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभदाए भारियाए’ इहेव वाणियग्रामे नगरे विजय-
मित्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्राया भार्यायाः ‘कुच्चिसि’ कुक्षौ=उदरे ‘पुत्तत्ताए
उववण्णे’ पुत्रतयोत्पन्नः । ‘तए णं सा सुभदा सत्थवाही’ ततः खलु सा
सुभद्रा सार्थवाही ‘अणया कयाइं’ अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये

‘तए णं से’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके अनन्तर ‘से गोत्तासे कूडग्गाहे’ वह गोत्रास
कूटग्राह का जीव ‘दोच्चाओ पुढवीओ’ उस द्वितीय पृथिवी से ‘अणंतरं
उव्वट्ठित्ता’ सीधा निकल कर ‘इहेव वाणियग्गामे णयरे’ इसी वाणिज-
ग्राम नगर में ‘विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स’ विजयमित्र सार्थवाह की
‘सुभदाए भारियाए कुच्चिसि’ सुभद्रा नामक भार्या की कुक्षि में
‘पुत्तत्ताए उववण्णे’ पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ । ‘तए णं सा सुभदा सत्थवाही
अणया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया’ सुभद्राने किसी

‘तए णं से’ इत्यादि.

‘तए णं’ ‘से गोत्तासे कूडग्गाहे’ ते गोत्रास कूटग्राहने ओव ‘दोच्चाओ’
पुढवीओ’ ते ओओ पृथ्वीथी ‘अणंतरं उव्वट्ठित्ता’ नीकलीने सीधे ‘इहेव वाणिय-
ग्गामे णयरे’ आ वाणिजग्राम नगरमा ‘विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स’ विजयमित्र
सार्थवाहनी सुभदाए सत्थवाहीए कुच्चिसि सुभद्रा नामनी भार्यानी कुण्णमां
‘पुत्तत्ताए उववण्णे’ पुत्ररूपे उत्पन्न थये. ‘तए णं सा सुभदा सत्थवाही
अणया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया’ सुभद्राने ओध

‘णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम् अत्र सप्त-
म्यर्थे षष्ठी आर्पत्वात्, नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु इत्यर्थः, ‘दारयं पयाया’
दारक प्रजाता=प्रजनितवती ।

‘तए णं सा सुभदा सत्थवाही तं दारगं’ ततः खलु सा सुभद्रा
सार्थवाही तं दारक ‘जायमेयं चेव’ जातमात्रमेव ‘एगंते’ एकान्ते ‘उक्कुरुडि-
याए’ उक्कुरुटिकायां=कचवरपुञ्जं ‘उज्झावेइ’ उज्झयति=निक्षेपयति-त्याज-
यति, ‘उज्झावित्ता’ उज्झयित्वा=निक्षेप्य ‘दोच्चं पि’ द्वितीयस्मिन्नपि=द्वितीय-
स्मिन्नेव क्षणे ‘गिण्हावेइ’ ग्राहयति=आनाययतीत्यर्थः, ‘गिण्हावित्ता’ ग्राहयित्वा=
आनाय्य ‘अणुपुव्वेणं’ आनुपूर्व्यां=क्रमेण, सा सुभद्रा सार्थवाही, ‘सारक्खेमाणी’
संरक्षन्ती=अपायेभ्यः पालयन्ती, ‘संगोवेमाणी’ संगोपयन्ती=वस्त्राच्छादनगर्भगृह-
प्रवेशनादिभिर्निलीनं कुर्वती ‘संवड्ढेइ’ संवर्धयति=पोषयति ।

‘तए णं तस्स दारगस्स’ ततः खलु तस्य दारकस्य ‘अम्मापियरो’ माता-
पितरौ=विजयमित्रसार्थवाहः सुभद्रा चेत्यर्थः, ‘ठिइवडियं’ स्थितिपतितां=कुल-

एक समय कि जब गर्भ के नौ मास ठीकर पूर्ण हो चुके तब
पुत्र को जन्म दिया । ‘तए णं सा सुभदा सत्थवाही तं दारगं जायमेयं चेव
एगंते उक्कुरुडियाए उज्झावेइ’ पुत्र के जन्म होते ही सुभद्रा सार्थवाहीने
जातिनिन्दुक दोष की निवृत्ति के लिये उसे एकान्त में उक्कुरडी पर
जहाँ कूड़े-करकट का ढेर था; वहाँ रखवा दिया, ‘उज्झावित्ता दोच्चं पि
गिण्हावेइ’ रखवा कर द्वितीय क्षण में ही वहाँसे उसे उठवा लिया ‘गिण्हा-
वित्ता अणुपुव्वेणं सारक्खेमाणी संगोवेमाणी संवड्ढेइ’ उठवाकर फिर उसका
क्रमशः अच्छी तरह से लालन-पालन करना प्रारंभ कर दिया । यह
सदा इसे वस्त्रों से ढके रहती और भौहरे में इसे लेकर बैठी रहती ।
बच्चा भी क्रमशः बढने लगा । ‘तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठिइ-

એક સમય જ્યારે ગર્ભના નવ માસ પરાપર પૂરા થઈ ગયા ત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ
આપ્યો. ‘તए णं सा सुभदा सत्थवाही तं दारगं जायमेयं चेव एगंते उक्कु-
रुडियाए उज्झावेइ’ પુત્રનો જન્મ થતાજ સુભદ્રા સાર્થવાહીએ જાતિનિન્દુક દોષની
નિવૃત્તિ માટે એકાન્તમાં ઉકરડી પર જ્યાં કચરાના પુચ્છ-ઢગલા હતા ત્યાં નખાવી
રીધે ‘उज्झावित्ता दोच्चं पि गिण्हावेइ’ નખાવ્યા પછી ખીણજ ધણે ત્યાંથી ઉઠાવી
લેવાગયો. ગિણ્હાવિત્તા આણુપુવ્વેણ સારક્ખેમાણી સંગોવેમાણી સંવડ્ઢેइ’
લેવાગવીને તેણે તે પુત્રનું આરી રીતે લાલન પાલન કરવાનું શરૂ કર્યું, તે હમેશા
તેને વસ્ત્રથી ઢાકી રાખતી અને ભોંયરામાં તેને લઈને બેઠી રહેતી આગક પણ કંમે-
કંમે મોટે થવા લાગ્યો. ‘तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठिइवडियं च

क्रमागतां वद्धापनिकादिकां पुत्रजन्महर्षक्रियां 'चंद्रमूरपासणियं च' चंद्रमूर्यदर्शन-
रूपं तृतीयदिवसोत्सव च, 'जागरियं च' जागरिकां च=बधुरात्रिजागरणरूपमुत्सवं
च 'महया' महता 'इड्डिसकारसमुदणं' ऋद्धिसत्कारसमुदयेन=उदारभावेन मित्र-
स्वजनादिसत्कारपूर्वकं 'करेति' कुरुतः । 'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु
तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'एकारसमे दिवसे णिवत्ते' एकादशे
दिवसे निवृत्ते=व्यतीते सति, 'संपत्ते वारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे
समागते सतीत्यर्थः, 'इमेयारूवे' इदमेतद्रूपं=वक्ष्यमाणस्वरूपं 'गोणं' गौणं=
गुणसम्बन्धि, 'गुणणिप्फणं' गुणनिष्पन्नं=गुणमाश्रित्य संजातं 'णामधेज्जं' नाम-
धेयं, 'करेति' कुरुतः - 'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हे' अस्माभिः 'इमे दारए
जायमेत्तए चेव एगंते' अयं दारकः जातमात्र एव एकान्ते 'उक्कुरुडियाए'

वडियं च चंद्रमूरपासणियं च जागरियं च महया इड्डिसकारसमुदणं करेति ।
तत्पश्चात् उस बच्चे के मातापिता-सुभद्रा सार्थवाही और विजयमित्र
सार्थवाह ने कुलक्रमानुसार की जाने वाली बधाई बांटने-आदिरूप
पुत्रजन्मक्रिया, तीसरे दिन किये जाने वाला चन्द्रसूर्यदर्शनरूप उत्सव,
और छठी रात का जागरणरूप उत्सव स्वजन-संबन्धियों का सत्कार
आदि करते हुए बड़े ठाठबाट से किया । 'तए णं तस्स दारगस्स
अम्मापियरो एकारसमे दिवसे णिवत्ते, संपत्ते वारसाहे' पश्चात् जब बच्चे
की उत्पत्ति के ११ दिन भलिभांति निकल गये और १२ वां दिवस
जब प्रारंभ हुआ तब मातापित्ताने 'इमेयारूवे' इस प्रकार का 'गोणं
गुणनिप्फणं' गुणके अनुसार इसका 'नामधिज्जं करेति' नाम रखा, कि
'जम्हा ण अम्हे इमं दारए जायमेत्तए चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिए'
हमारा यह दारक उत्पन्न होते ही एकान्तस्थानरूप कूडाकरकट डालने

चंद्रमूरपासणियं च जागरियं च महया इड्डिसकारसमुदणं करेति त्थार पछी
ते भाणकना मातापिता सुभद्रा-सार्थवाही अने विजयमित्र सार्थवाहे कुलक्रमेण
आवन्ती वधाभाषीइय पुत्रजन्मोत्सव, तीजे दिवसे थतो चंद्रसूर्य दर्शनइय उत्सव,
अने 'छठी रातना जागरण करवा इय उत्सव, पोताना स्वजन सणधीयेना सत्कार
साथे घण्टा ८ ठंमाठथी कर्था. 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्का-
रसमे दिवसे णिवत्ते संपत्ते वारसाहे' पछी न्यारे ते भाणकना जन्मना ११
अगीयार दिवस सारी रीते नीकणी गया अने पारमा दिवसने न्यारे प्रारंभ थये
त्यारे मातापिताये 'इमेयारूवे' आभ 'गोणं गुणनिप्फणं' तेना गुण प्रमाणे
'नामधिज्जं करेति' तेनु नम राख्थु के- 'जम्हा णं अम्हे इमे दारए जायमेत्तए
चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिए' अमारो आ दारक-आलक उत्पन्न थतां न

उत्कुरुटिकायां=कचवरपुञ्जे 'उज्झिण' उज्झितः=निक्षिप्तः, 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ' भवतु 'अम्हंदारण' अस्माकं दारकः 'उज्झिण णामेणं' उज्झितो नाम्ना, नाम्ना उज्झितो भवतु, इत्यन्वयः ॥ सू० १४ ॥

के स्थान पर छुडवाया दिया गया था, 'तम्हा णं' इस लिये 'होउ अम्हं दारण उज्झिण णामेणं' इस हमारे बालकका नाम 'उज्झित' ऐसा होओ।

भावार्थ—गोत्रास का जीव, नारकीय विविध यातनाओं को भोगते हुए जब अपनी नारकीय स्थिति को पूर्ण कर के वहां से निकला, तो इसी सुभद्रा सार्थवाही के गर्भ में पुत्ररूप से आया। यह तो जातिनिन्दुका थी, अर्थात् इसके बच्चे पैदा होते ही मरजाते थे; अतः इस पुत्र के जन्मते ही इसने इसे शीघ्र ही किसी उकुरडी पर डलवा दिया, ता कि जातिनिन्दुक दोष की निवृत्ति हो जाय। उकुरडी पर डलवाने के बाद ठीक दूसरे ही क्षण इसने वहां से इसे उठवा लिया। बालक का अब पालन-पोषण होने लगा। सुभद्रा इसे बाहर नहीं निकालती थी, और न कभी इसे उघाडा ही रखती थी। भोंदरे में कपडे से ढका हुआ ही रखती थी। बालक क्रमशः बढने लगा। मातापिताने कुलक्रमागत पुत्रजन्म-संबन्धी सभी उत्सव बडे ही ठाठबाट से किये। जब बालक ११ दिन का हो गया और १२ वां दिन प्रारंभ हुआ तब माता पिताने

अेकान्त स्थानरूप उकरडामा छोडवामा आन्व्यो डतो 'तम्हा णं' तेथी 'होउ अम्हं दारण उज्झिण' अमाना णाणकनु नाम "उज्झित" अेवु थाय

भावार्थ—गोत्रासनो एव नारकीय विविध यातनाओने लोगवीने न्यादे त्यानी स्थिति पूरी करीने त्याथी नीकण्ये। त्यादे आन सुभद्रा सार्थवाहीना गर्भमा पुत्ररूपथी आण्ये, आतो जातिनिन्दुका डती, अेटखे तेना पुत्रो उत्पन्न थता न मरी जाता डता, माटे आ पुत्रने जन्मतान तेखे ते णाणकने तुरतन डोर्छ अेक उकरडामा न आवी आण्ये डे जेथी तेना जातिनिन्दुक दोषनी निवृत्ति थछ नय उकरडामा न आण्ये पछी णीएन खेखे तेखे ते णाणकने त्याथी पाछो उठवी देवराण्ये, अने णाणकनु पालन-पोषण थवा लाग्युं, सुभद्रा तेने णडार काढती नहि, अने उघारे पणु राखती नहि। लोयरामा कपडांथी ढाडीने राखती आ प्रमाणे समय जता णाणक डमे-डमे वधवा लाग्ये। मातापिताअे कुलक्रमागत पुत्रजन्मसंबंधी वधामण्डीरूप उत्सव डांडमांडथी कया न्यादे णाणक अगियार ११ दिवसनो थछ गये, अने पारमा (१२) दिवसनो प्रारंभ थये। त्यादे माता-पिताअे मणीने परस्पर सलाह करीने

॥ मूलम् ॥

तए णं से उज्झिण दारए पंचधाईपरिग्गहिण । तं
जहा-खीरधाई १, मज्जणधाई २, मंडणधाई ३, कीलामणधाई
४, अंकधाई ५, जहा दढपइण्णे, जाव णिवायणिवाघायगिरि-
कंदरमल्लीणेव चंपगपायवे सुहंसुहेणं संवड्ढेइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से उज्झिण दारगे’ ततः खलु स
उज्झितो दारकः ‘पंचधाईपरिग्गहिण’ पञ्चधात्रीपरिग्रहीतः=पञ्चभिर्धात्रीभिः सुरक्षि-
तोऽभवदित्यर्थः, ‘तं जहा’ तद् यथा-ता धात्र्यो यास्ताः प्रोच्यन्ते- ‘खीर-
धाई १, मज्जणधाई २, मंडणधाई ३, कीलामणधाई ४, अंकधाई ५’ क्षीरधात्री
१, मज्जनधात्री २, मण्डनधात्री ३, क्रीडापनधात्री ४, अङ्कधात्री ५ । ‘जहा

परस्पर में सलाह कर इसका नाम ‘उज्झित’ रखा । यह नाम
इसका इस लिये रखा गया कि-यह उत्पन्न होते ही कूड़े कचरे
के ढेर में छोड़ा गया था, अतः यह इसका नाम गुणनिष्पन्न
गुणानुसार हुआ ॥ सू० १४ ॥

‘तए णं से उज्झिण’ इत्यादि ।

‘तए णं’ पश्चात् ‘से उज्झिण दारए’ यह उज्झित दारक ‘पंच-
धाईपरिग्गहिण’ पांच धायमाताओं की देख-रेख में सुरक्षित रहने
लगा; ‘तं जहा’ पांच धायमाताओं के नाम इस प्रकार हैं- ‘खीरधाई’
१-क्षीरधात्री, ‘मज्जणधाई’ २-मज्जनधात्री, ‘मंडणधाई’ ३-मंडनधात्री,
‘कीलामणधाई’ ४-क्रीडापनधात्री, एवं ‘अंकधाई’ ५-अंकधात्री, ‘जहा दढपइण्णे’

तेनु नाम ‘उज्झित’ राण्यु, आ नाम ओटवा भाटे राण्यु इतुं ई ते उत्पन्न थतानी
साथे उकरडामा भूकवामा आण्यो इतो, तेथी आ नाम गुण निष्पन्न गुणानुसार
थथु (सू. १४)

‘तए णं से उज्झिण०’ इत्यादि

‘तए णं’ पछी ‘से उज्झिण दारए’ आ उज्झित आणक ‘पंचधाईपरि-
ग्गहिण’ पाय धायमाताओनी हेअरेअमा सुरक्षित रहेवा लाग्यो ‘तं जहा’ पाय
धायमाताओना नाम आ प्रमाणे छे- ‘खीरधाई १’ क्षीरधात्री ‘मज्जणधाई २’
मज्जनधात्री ‘मंडणधाई ३’ मंडनधात्री ‘कीलामण धाई ४’ क्रीडापनधात्री
अने ‘अंकधाई ५’ अंकधात्री ‘जहा दढपइण्णे’ ने प्रमाणे दृढप्रतिश्रुत पांथ

दृढपङ्कणे' यथा दृढप्रतिज्ञः—यथा दृढप्रतिज्ञस्य धात्रीपञ्चकैर्वह्नीभिर्दासीभिश्च क्षीरपान—मज्जन—मण्डन—क्रीडापनादिभिः सुरक्षणं परिवर्धनं च संजातं तद्वत्स्य-उज्जितस्य दारकस्य सुरक्षणं परिवर्धनं चाभूदिति भावः । 'जाव' यावत्, अत्र यावच्छब्देन—अन्याभिश्च वह्नीभिः कुब्जाभिश्चिन्तिकाभिः विदेशपरिमण्डिताभिः स्वदेशनेपथ्यगृहीतवेषाभिर्विनीताभिरिङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाभिर्निपुणकुश-ल्यभिश्चेटिकाचक्रवालवरतरुणीट्टन्दपरिवारसंपरिवृतः, इत्यादि, 'रम्येषु मणिकुट्टि-मतलेषु परिगृह्यमाणः' इतिपर्यन्तं पाठो बोध्यः । 'णिन्वायणिन्वाघायगिरिकंदर-मल्लीणेव' निर्वात निर्व्याघातगिरिकन्दरालीन इव 'चंपगपायवे' चम्पकपादपः= चम्पकवृक्षः, यथा वायुकृतोपद्रवरहितो वन्यजन्तुकृतव्याघातरहितश्च पर्वतकन्दरा-वस्थितश्चम्पकवृक्षः परिवर्धते, तथाऽयमुज्जितो दारकः 'सुहंसुहेण' सुखसुखेन 'वड्ढे' वर्धते ॥ मृ० १५ ॥

जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ का पंचधात्रियों एवं अनेक दासियोंने क्षीर-पान, मज्जन, मंडन एवं क्रीडापन आदि द्वारा सुरक्षण एवं परिवर्धन किया उसी प्रकार इन पूर्वोक्त धायमाताओंने 'जाव' यावत् और भी कई एक कुब्जा आदि दासियों के समूहने भी सुन्दर महल में रखकर इस उज्जित दारक का रक्षण एवं परिवर्धन किया, 'णिन्वाय-णिन्वाघायगिरिकंदरमल्लीणे व चंपगपायवे सुहंसुहेण संवड्ढे' जिस प्रकार पर्वत की गुफा में अवस्थित चंपक का वृक्ष वायुकृत उपद्रव से एवं जंगली जानवरों के व्याघातों से रहित होकर आनंद से बढ़ता रहता है उसी प्रकार इन पांच धायमाता आदि की देख-रेख में रहा हुआ यह उज्जित दारक भी आनंदपूर्वक बढ़ने लगा ॥

भावार्थ—उज्जित दारकने सार्धवाह के यहां जन्म लिया इस लिये इसकी रक्षा एवं पालन के लिये भिन्नर कामों को करने वाली ५

धायमाताएं अने अनेक दासीयां क्षीरपान (दूधपावु) मज्जन—रतान, मंडन—शणुगार अने क्रीडापन—रमाउपु आदि वडे-क्षणु अने परिवर्धन कर्तुं ते प्रमाणे आगण कहेली धायमाताओंके 'जाव' यावत् त्या सुधी के पीछे पण अनेक कुब्जा कुण्डी आदि दासीयांता समूने पण सुन्दर मंडलमां राणीने आ उज्जित दारकनु रक्षण अने परिवर्धन कर्तुं, 'णिन्वायणिन्वाघायगिरिकंदरमल्लीणेव चंपगपायवे सुहंसुहेण वड्ढे' ते प्रमाणे पर्वतनी गुफामां रडेल अपनुं आउ, वायुना उपद्रवथी अने जंगली जानवराना प्रहारथी रहित गनी आनंदथी वधे छे ते प्रमाणे ते पांच धायमाता आदिनी देख-रेखमा गहीने आ उज्जित गणक पण आनंदपूर्वक वधवा लाग्ये

भावार्थ—उज्जित गणके सार्धवाहना घेर जन्म लीथे तेथी तेनी रक्षा अने

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजयमित्ते सत्थवाहे अण्णया कयाइं गणिसं
च धरिसं च मेज्जं च पारिच्छेज्जं च चउव्विहं भंडगं गहाय
लवणसमुदं पोयवहणेणं उवगए । तए णं से विजयमित्ते
तत्थ लवणसमुदे पोयविवत्तीए णिव्वुडुभंडसारे अत्ताणे अस-
रणे कालधम्मुणा संजुत्ते ।

तए णं तं विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसर-तलवर-
माडंबिय-कोडुंबिय-इव्व-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा लवणसमुदे
पोयविवत्तीए निव्वुडुभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेंति, ते तहा
हत्थणिक्खेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति । सू० १६ ।

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से विजयमित्ते सत्थवाहे’ ततः खलु
स विजयमित्रः सार्थवाहः ‘अण्णया कयाइं’ अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्य-

धायें नियुक्त हुई । इनमें किसीने इसे दूध पिलाया, किसीने इसे
स्नान कराया, किसीने इसे खिलाया, किसीने इसे मंडित किया
और किसीने इसे गोद में लेकर लालन-पालन किया । इस प्रकार
दृढप्रतिज्ञ की तरह इस उज्झित दारक का लालन-पालन बड़े ही
आनंद और ठाट-बाट के साथ होने लगा । पर्वत की गुफा में रहने
वाला चंपकवृक्ष जैसे निरुपद्रव रीति से बढ़ता है उसी प्रकार
उज्झित दारक भी निर्विघ्नरीति से बढ़ने लगा ॥ सू० १५ ॥

पालन भाटे जुणं-जुणं कामे करनारी पय धायेने राणवाभां आवी, तेमां अेक आणकने
दूध पाती, भील स्नान करावती, त्रील लोअन करावती, ये थी मंडित करती, अने
पांअभी पोताना जोणाभां मेसाडीने लालन-पालन करती आ प्रभाणे दृढप्रतिज्ञनी
प्रभाणे उज्झित आलकनुं लालन-पालन सारे आनंदथी अने ठाठ-भाठथी थवा लाग्यु
पर्वतनी गुफाभां रहेलुं य पातु जाइ नेवी रीते उपद्रव रहित रहीने वधे छे, ते प्रभाणे
उज्झित आणक पणु निर्विघ्न पणु वधवा लाग्यो (सू० १५)

સ્મિન્ સમયે 'ગણિમં ચ' ગણિમં ચ-ગણનયા=સંખ્યયા વિક્રયણીયં વસ્તુ-નારિકેલાદિકં ચ, 'ધરિમં ચ' તુલાયામુત્તોલ્ય વિક્રયણીયં વસ્તુ ધાન્યાદિકં ચ, 'મેઝ્જં ચ' મેયં ચ=માનયોગ્યં ચ-માપનયોગ્યં-વસ્ત્રાદિકમ્, 'પારિચ્છેજ્જ ચ' પરિચ્છેજ્જં ચ=યસ્ય વિક્રયઃ પરિચ્છેદેન=પરીક્ષણેન ભવતિ તદ્વસ્તુ-રત્નાદિક-મિત્યર્થઃ; 'ચઙ્ગિહં મંડગં' ચતુર્વિધં માળ્ડકં=પણ્યં વિક્રયણીયં વસ્તુ 'ગહાય' ગૃહીત્વા 'લવણસમુદ્દં' લવણસમુદ્દં 'પોયવહણેણં' પોતવહનેન=નૌરુપેણ યાનેન, 'ઉવગણ' ઉપગતઃ=પ્રવિષ્ટઃ । 'તણ ણં સે વિજયમિત્તે' તતઃ સ્વલ્લ સ વિજયમિત્રઃ સાર્થવાહઃ, 'તત્થ' તત્ર=લવણસમુદ્દે 'પોયવિવત્તીણ' પોતવિપત્ત્યા-પોતસ્ય=જલયાનસ્ય વિપત્તિઃ=ઘુડનં પોતવિપત્તિસ્તયા-સમુદ્રસ્ય પ્રવલતરતરઙ્ગતઃ સંઘટ્ટં પ્રાપ્ય પોતસ્ય

‘તણ ણં સે’ ઇત્યાદિ ।

‘તણ ણં’ इसके अनन्तर ‘से विजयमित्ते सत्थवाहे’ वह विजयमित्र सार्थवाह ‘अणया कयाइं’ किसी एक समय ‘गणिमं च धरिमं च मेज्जं च परिच्छेज्जं च चङ्गिहं मंडगं गहाय’ गणिम-गिनकर जो वेचे जाते हैं ऐसे नारियल आदि, धरिम-तुला से तोलकर जो वेचे जाते हैं ऐसे चावल धान्य आदि, मेय-मापकर जो वेचा जाता है ऐसा कपडा आदि और परिच्छेद्य-जिनकी परिक्षा से विक्री होती है ऐसे रत्न आदि, इन चारों प्रकार की विक्रयणीय वस्तुओं को भरकर ‘लवणसमुदं पोयवहणेणं उवगण’ जहाजद्वारा लवणसमुद्र में प्रविष्ट हुआ । ‘तण णं से विजयमित्ते तत्थ लवणसमुदे पोयविवत्तीण निव्वुड्ढमंडसारे अत्ताणे असरणे कालधम्मणा संजुत्ते’ जब इसका जहाज आगे बढ़ रहा था तब समुद्र की उछलती हुई तरङ्गों से टकरा कर वह उलट पड़ा और डूब

‘તણ ણ સે’ ઇત્યાદિ

‘તણ ણં’ તે પછી ‘સે વિજયમિત્તે સત્થવાહે’ તે વિજયમિત્ર સાર્થવાહ ‘અણયા કયાઈં’ કોઈ એક સમયે ‘ગણિમં ચ ધરિમં ચ મેઝ્જં ચ પરિચ્છેજ્જં ચ ચઙ્ગિહં મંડગં ગહાય’ ગણિમ-ગણીને જે વેચવામા આવે છે તે નારિયેલ આદિ, ધરિમ-તોળીને જે વેચવામા આવે છે એવા ચાવલ ચોખા ધાન્ય આદિ, મેય-માપ કરીને વેચાય છે એવા કપડાં આદિ, અને પરિચ્છેદ્ય જેની પરીક્ષા કરીને વેચાય છે એવા રત્ન આદિ એવી ચાર પ્રકારની વેચાણ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓ ભરીને ‘લવણસમુદં પોયવહણેણં ઉવગણ’ વહાણ દ્વારા લવણ સમુદ્રમા પ્રવેશ કર્યો ‘તણ ણં સે વિજયમિત્તે તત્થ લવણસમુદે પોયવિવત્તીણ નિવ્વુડ્ઢમંડસારે અત્તાણે અસરણે કાલધમ્મણા સંજુતે’ બીયારે તેનું વહાણ આગળ વધી રહ્યું હતું ત્યારે સમુદ્રના ભારે ઊન્નત તરંગોથી અથડાઈને ઉધું પડી ગયું અને ડુબી ગયું અને વહાણમા

बुडनेनेत्यर्थः, 'निव्वुडुभंडसारे' निमग्नभाण्डसारः=निमग्नानि जलान्तर्गतानि भाण्डानि=पण्यानि तान्येव साराणि=धनानि यस्य स तथा, 'अत्ताणे' अत्राणः 'असरणे' अशरणः 'कालधम्मणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=परणं प्राप्तवानित्यर्थः ।

'तए णं' ततः खलु तं 'विजयमित्तं सत्थवाहं' विजयमित्रसार्थवाहं 'जे जहा बहवे' ये यथा बहवः, 'ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा' ईश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिके-भ्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाहाः 'लवणसमुद्वे' लवणसमुद्रे 'पोयविवत्तीए' पोतविपत्त्या=पोतस्य विपत्तिः=नाशः पोतविपत्तिस्तया 'निव्वुडुभंडसारं' निमग्नभाण्डसारं-निमग्नानि=समुद्रान्तर्गतानि भाण्डानि=विक्रयणीयानि साराणि=धनानि यस्य स निमग्नभाण्डसारस्तम्, 'कालधम्मणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तं=मृतं 'सुणेति' शृण्वन्ति, 'ते' ते=ईश्वरादयः 'तहा' तथा=साक्षिरहितं 'हत्थणिकखेवं' हस्तनिक्षेपं हस्ते निक्षेपो यस्य तत् तथा तत्, हस्तनिक्षिप्तं धनमित्यर्थः, 'बाहिरभंडसारं च' बाह्यभाण्ड-

गया । इस प्रकार समस्त वस्तुसार के जलमें मग्न हो जाने पर यह भी अरक्षित एवं अशरण दशामें वहीं पर डूब कर मर गया । 'तए णं तं विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा लवणसमुद्वे पोयविवत्तीए निव्वुडुभंडसारं कालधम्मणा संजुत्ते सुणेति' कुछ समय बाद जब समस्त भांडसार के साथ लवणसमुद्र में विजयमित्र की नौका के डूब जाने का और साथ में स्वयं उसके भी डूब कर मर जानेका समाचार ईश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, श्रेष्ठी, सेनापति और सार्थवाहोंने सुना 'ते तहा हत्थणिकखेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति' तो वे ईश्वर तलवर आदि कि जिनके पास सार्थवाह का हस्तनिक्षेप-साक्षिरहित-दूसरों की

लरेदी तमाम वस्तुओं पाणीमा डुणी जाता ते पणु अत्राणु अने अशरणु दशामें आवी जातां त्यां डुणीने भरणु पाभ्ये 'तए णं तं विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा लवणसमुद्वं पोयविवत्तीए निव्वुडुभंडसारं कालधम्मणा संजुत्ते सुणेति' केट्ठोक्क समय गया पछी लवण समुद्रमा सकण भांडसार (मूण धन) सहित विजयमित्रना वडाणुना डुभवाना समाचार अने तेनी सथे ते विजयमित्रना भरणुना समाचार पणु ज्यारे ईश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, श्रेष्ठ, सेनापति अने सार्थवाडोअे सांभज्या 'ते तहा हत्थणिकखेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति' ज्यारे तरतज ते ईश्वर, तलवर आदि सौ के जेमनी पासे सार्थवाडना हस्तनिक्षेप-

मारं, बाह्यं=वह्निष्कृतं—जनैर्विदितं ससाक्षिकं प्रदत्तं पण्यधनं चेत्यर्थः, 'गहाय' गृहीत्वा 'एगंतं' एकान्तम्=अलभितस्थानम् 'अवक्रमन्ति' अपक्रामन्ति=वाणिज-ग्रामतः पलाय्य प्रयान्तीत्यर्थः ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा सुभद्धा सत्थवाही विजयमित्तं सत्थवाहं लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिवुडुभंडसारं कालधम्ममुणा संजुत्तं सुणेइ, सुणित्ता महया पइसोएणं अप्फुण्णा समाणी परसु-नियत्ता विव चंपगलया धसत्ति धरणीतलंसि सव्वंगेहिं संणि-वडिया । तए णं सा सुभद्धा मुहुत्ततरेणं आसत्था समाणी

साक्षी के बिना दिया हुआ धन था, और जिन के पास बाह्यभाण्ड-सार-साक्षिसहित-अन्य लोगों की जान में दिया हुआ धन था, उन सभी धन को लेकर वे वहांसे बाहर दूसरी जगह किसी अन्य स्थान में चले गये ।

भावार्थ—एक समय की बात है कि विजयमित्र सार्थवाह दूसरे अन्य देश में व्यापार करने के लिये बेचने योग्य समस्त वस्तुओं को जहाज में भरकर लवणसमुद्र में होकर जा रहा था कि—इतने में समुद्र की उछलनी हुई, तरंगों ने उसके जहाज को उलट दिया । उलटते ही जहाज सब सामानसहित डूब गया । विजयमित्र भी बेचने का कोई उपाय न होने से वहीं पर डूब कर मर गया । जब यह समाचार नगर में लोगों को ज्ञात हुआ तो, जिन पर इसका थापण आदि था वे सब के सब बड़े से बड़े महाजन वाणिजग्राम को छोड़कर ऐसी जगह जा पहुँचे, जहाँ उनका पता लगना भी मुश्किल हो ॥ सू० १६ ॥

साक्षी बिना आपेहु धन-हुतु, अनं जेमनी पासे तेनो गहाय बाह्यसार-धीनना साक्षीमा आपेहु धन हुतु, ते लहने त्याथी गहार धीन स्थणे आल्या गय

भावार्थ—अधे श्रयणी वात छे के-विजयमित्र सार्थवाह धीन देशमां वेपार करवा भाटे वेयणु करवा गेय्य तमाम वस्तुमे नु वहाणु लरीने लवणसमुद्रमा थधने नतो हुतो, शेवागं समुद्रना लारे तरगाये वहाएने उधु नाथी दीधु, उधु पडताज तमाम सामानसहित वहाणु डूणी गयु, विजयमित्रने पणु गयवानो कोअ उपाय नहि न्हेवाथी त्यां ते पणु डूणीने मरी गयो न्यारे आ समायान नगना लोकोना न्हाणवामां आव्या त्यारे, जेनी पासे तेनी थापणु हुती ते तमाम मोटा मडानन पणु वाणिजग्रामने छोडी, तेनी नग्यामे नथ पडोय्या, के न्यां तेनो पत्तो लागवो पणु मुश्किल थध पडे (सू १६)

બહૂર્હિ મિત્ત-જાવ પરિવુડા રોયમાળી કંદમાળી વિલવમાળી વિજયમિત્તસ્સ સત્થવાહસ્સ લોહ્યાઈં મયકિચ્ચાઈં કરેહ્ । તણ્ પં સા સુમદ્દા અણ્ણયા કયાઈં લવણસમુદ્દોતરણં ચ લચ્છિ-વિણાસં ચ પોતવિણાસં ચ પહ્મરણં ચ અણુચિંતેમાળી ૨ કાલધમ્મુણા સંજુત્તા । તણ્ પં ણયરગુત્તિયા સુમદ્દં સત્થવાહિં કાલગયં જાણિત્તા ઉજ્જિયયં દારણં સાઓ ગિહાઓ ણિચ્છુ-ભંતિ. ણિચ્છુભિત્તા તં ગિહં અણ્ણસ્સ દલયંતિ ॥ સૂ૦ ૧૭ ॥

ટીકા

‘તણ્ પં’ इत्यादि । ‘तण् पं सा सुमद्दा सत्थवाही विजयमित्तं सत्थ-वाहं लवणसमुद्दे’ ततः खलु सा सुमद्दा सार्थवाही विजयमित्र सार्थवाहं लवण-समुद्रे ‘पोयविवत्तीए’ पोतविपत्त्या=पोतविनाशेन ‘निव्वुडुभंडसारं’ निमग्नभाण्ड-सारम्=समुद्रान्तःपतितसमस्तपण्यधनकमित्यर्थः, कालधम्मुणा संजुत्तं’ कालधर्मेण संयुक्तं=मृतं सुणेइ’ शृणोति, ‘सुणित्ता महया पइसोणेणं’ श्रुत्वा महता पति-शोकेन ‘अप्फुण्णा समाणी’ आस्पृष्टा=आहता-व्याकुला सती ‘परसुनियत्ताविव

‘તણ્ પં સા’ इत्यादि ।

‘તણ્ પં’ इस घटना के घट जाने के बाद ‘सा सुमद्दा सत्थ-वाही’ उस सुमद्दा सार्थवाहीने जब ‘विजयमित्तं सत्थवाहं’ अपने पति विजयमित्र सार्थवाह के ‘लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिव्वुडुभंडसारं’ लवण समुद्र में जहाज उलट गया है, और समस्त पण्ययोग्य वस्तुएँ भी डूब गई हैं, ‘कालधम्मुणा संजुत्तं’ और स्वयं वे कालधर्म से युक्त हो चुके हैं, इस वृत्तान्त को सुना तो ‘सुणित्ता’ सुनते ही वह ‘महया पइसोएणं’ पति के असह्य मरणशोक से ‘अप्फुण्णा समाणी’ व्याकुल

‘તણ્ પં સે૦’ इत्यादि

‘તણ્ પં’ આ ઘટના બની ગયા પછી ‘સા સુમદ્દા સત્થવાહી’ તે સુમદ્દા સાર્થવાહીએ ત્યારે ‘વિજયમિત્તં સત્થવાહં’ પોતાના પાત વિજયમિત્ર સાર્થવાહનુ ‘લવણસમુદ્દે પોયવિવત્તીએ ણિવ્વુડુભંડસારં’ લવણ-સમુદ્રમાં વહાણ ઉધું વળી ગયું છે અને વેપારમાં વેચાણ કરવા યોગ્ય તમામ વસ્તુઓ પણ ડૂબી ગઈ છે, ‘કાલ-ધમ્મુણા સંજુત્તં’ અને પોતે વિજયમિત્ર પણ કાલધર્મ પામી ગયા છે, આ વૃત્તાન્તને સાંભળ્યા ત્યારે ‘સુણિત્તા’ તે સાંભળતાંજ તે ‘મહયા પહ્મરણં’ પતિ-મરણના

चंपगलया' परशुनिकृत्तेव चम्पकलता-परशुना=कुठारेण निकृत्ता=छिन्ना चम्प-
कलतेव, 'धसति' 'धस' इतिशब्दपूर्वकं 'धरणीतलंसि' धरणीतले=भूमौ,
'सव्वंगेहिं' सर्वाङ्गैः=सकलावयवैः-छिन्नकदलीस्तम्भवत् 'संणिवडिया' संनिपतिता ।

'तए ण सा सुभदा मुहुत्तंतरेण' ततः खलु सा सुभद्रा मुहूर्तान्तरेण
'आसत्था' आस्रस्था=ईषत्स्वस्था=प्राप्तचेतनेत्यर्थः, 'समाणी सती, 'वहूहिं'
वहुभिः मित्त-जाव-परिवुडा' मित्र यावत्-परिवृता, अत्र यावच्छब्देन मित्रज्ञाति-
स्वजनसम्बन्धिपरिवृतेत्यर्थो बोध्यः । 'रोयमाणी, कंदमाणी, विलवमाणी'
रुदती=अश्रूणि मुञ्चन्ती, क्रन्दन्ती=उच्चस्वरेण क्रन्दनं कुर्वती, विलपन्ती=आर्त-
स्वरेण करुणवचनं ब्रुवती, 'विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' विजयमित्रस्य सार्थवाह-
स्य 'लोइयाइं' लौकिकानि, 'मयकिच्चाइं' मृतकृत्यानि 'करेइ' करोति । 'तए
णं सा सुभदा अण्णया कयाइं' ततः खलु सा सुभद्रा अन्यदा कदाचित्

होती हुई 'परसुनियत्ता विव चंपगलया' तीक्ष्ण फरशा से निकृत्त-कटी
हुई चंपकलता के समान 'धसति धरणीतलंसि' 'धस'-इस शब्दपूर्वक
धडाम से भूमि पर 'सव्वंगेहिं संणिवडिया' सर्वाङ्गों से पछाड
गवाकर गिर पड़ी ।

'तए णं' गिरने के पीछे 'सा सुभदा' वह सुभद्रा 'मुहुत्तंतरेण
आसत्था समाणी' जब थोड़ी देर के बाद सचेत हुई तो 'वहूहिं मित्त-
जाव परिवुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स'
अनेक मित्रादि स्वजन परिजनों से परिवृत होती हुई, आंसू बहाती
हुई, आक्रंदन करती हुई-उच्चस्वर से रुदन करती हुई, और आर्तस्वर
से करुणवचन बोलती हुई उसने अपने पति विजयमित्र सार्थवाह के
'लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' मृत्यु के अवसर के समस्त लौकिक कृत्य

असह्य शोकथी 'अप्फुण्णा समाणी' व्याकुल थी गंध, अने 'परसुनियत्ता विव
चंपगलया' तीक्ष्ण इशरी-कुड़ाईथी कापेत्री य पानी बेल समान 'धसति धरणी-
तलंसि' 'धस' आ शब्दपूर्वक धडाम करीने भूमि पर 'सव्वंगेहिं संणिवडिया'
सर्वाङ्गोथी पछाड भाँटने पड़ी गंध

'तए णं' तब पछा 'सा सुभदा' ते सुभद्रा 'मुहुत्तंतरेण आसत्था
समाणी' व्याकुल थोड़ी बार पछा सचेत थी तब 'वहूहिं मित्त-जाव-परिवुडा
रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' अनेक मित्रादि
स्वजनोथी वीर्याने रुदन करती-आंसू टपकावती, आक्रन्दन करती-उच्चा स्वरथी रुदन
करती, भुग्न वधाते विलाप करती-आर्तस्वरथी कड़व वचन बोलती तेले पोताना पति
विजयमित्र सार्थवाहनी 'लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' मृत्यु समयनी तमाम लौकिक

‘लवणसमुद्रोत्तरणं च’ लवणसमुद्रावतरणं च-लवणसमुद्रे प्रवेशं च, ‘लच्छिविणासं च’ लक्ष्मीविनाशं च=संपद्विनाशं च, ‘पोतविणासं च’ जलयानविनाशं च, ‘पइमरणं च’ ‘पतिमरणं च अणुचितेमाणी २’ अनुचिन्तयन्ती २ ‘कालधम्मणा संजुत्ता’ ‘कालधर्मेण संयुक्ता-पतिशोकेन मृतेत्यर्थः ।

‘तए णं’ ततः खलु ‘णयरगुत्तिया’ नगरगोप्तृकाः=नगररक्षकाः ‘सुभदं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता’ सुभद्रां सार्थवाहीं कालगतां ज्ञात्वा ‘उज्झियं दारगं साओ गिहाओ’ उज्झितकं दारकं स्वकाद् गृहाद् ‘णिच्छुभंति’ निक्षिपन्ति=बहिर्निःसारयन्ति, तस्य दुराचारित्वादिति भावः; ‘णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स’ निक्षिप्य, तद् गृहमन्यस्मै ‘दलयंति’ ददति ॥ सू० १७ ॥

किये । ‘तए णं सा सुभदा अण्णया कयाइं लवणसमुद्रोत्तरणं च लच्छिविणासं च पोतविणासं च पइमरणं च अणुचितेमाणी २ कालधम्मणा संजुत्ता’ किसी एक समय वह सुभद्रासार्थवाही भी’ पतिका लवणसमुद्र में जाना, वहाँ उनके जहाजका डूबना, लक्ष्मी का विनाश होना और पति का भी मरण होना, इन्हीं सब बातों का बारंबार सोच विचार एवं शोक करते-२ मर गई । ‘तए णं णयरगुत्तिया सुभदं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता उज्झियं दारगं साओ गिहाओ णिच्छुभंति’ नगररक्षकों ने सुभद्रा को भी जब मरी हुई जाना तब उसके पुत्र उज्झित दारक को दुराचारी होने से उसके अपने घर से निकाल दिया और ‘णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति’ निकाल कर उसके घर को किसी दूसरे के लिये सौंप दिया ।

डियाओ डरी. ‘तए णं सा सुभदा अण्णया कयाइं लवणसमुद्रोत्तरणं च लच्छिविणासं च पोतविणासं च पतिमरणं च अणुचितेमाणी २ कालधम्मणा संजुत्ता’ डोई ओक समयने विषे ते सुभद्रा सार्थवाही पणु पतिनु लवण समुद्रमा जवुं, त्यां तेना वडाणुनुं डूणवुं, लक्ष्मीने न श थवे। अने पतिनु पणु भरणु पाभवुं, आवी तमाभ वातोने वारंवार सलारी सलारीने शेड करती-करती भरणु पाभी ‘तए णं णयरगुत्तिया सुभदं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता उज्झियं दारगं साओ गिहाओ णिच्छुभंति’ नगरना रक्षणु करनाराओने ज्यारे ‘सुभद्रा पणु भरणु पाभी छे’ ओवुं जणुवामां आवुं त्यारे तेना पुत्र उज्झित गाणकेने दुराचारी थवाथी तेना पोताना घरमांथी डादी भूक्ये, अने ‘णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति’ अने जडार डादीने तेनुं घर भीजने सोंपी दीधुं.

॥ मूलम् ॥

तए णं से उज्झियदारए सयाओ गिहाओ निच्छूढे
समाणे वाणियग्गामे णयरे सिंघाडग-जाव-पहेसु जूयरवलएसु
वेसियाघरएसु पागागारेसु य सुहंसुहेणं विहरइ । तए णं से
उज्झियए दारए अणोहट्टए अणिवारए सच्छंदमई, सइरप्प-
यारे सजप्पसंगी चोरजूयवेसदारप्पसंगी जाए यावि होत्था ।
तए णं से उज्झिए दारए अणया कयाइं कामज्झयाए

भावार्थ- सुभद्रा सार्यवाहीने ज्यों ही अपने पति का लवण-
समुद्रमें जहाज के पलट जाने से मरण सुना तो वह विचारी
सुनते ही मूर्च्छा खा कर धडाम से एकदम जमीन पर गिर पड़ी ।
कुछ समय बाद सचेत होने पर फिर उसने रो-रो कर एवं चिल्ला-
चिल्लाकर अपने मित्रादि परिजनों के साथ मृत्यु के अवसर पर
किये जाने वाले समस्त ही लौकिक कृत्य किये । अब यह रात-
दिन पति के शोक से व्याकुल एवं लक्ष्मी के विनाश से चिन्तित
रहने लगी । चिन्ता करते-ही यह विचारी स्वयं भी एक दिन मर
गई । अब उज्झित दारक का अपना संसार में कोई नहीं रहा ।
यह निःसहाय बन गया । राज्यकर्मचारियों ने इसे दुराचारी समझ-
कर घर से बाहिर निकाल दिया और इसका घर दूसरों को
सौंप दिया ॥ सू० १७ ॥

भावार्थ- सुभद्रा सार्यवाहीने त्यारे पोताना पतिनुं वडाए लवणसमुद्रमां
उधुं वणवायी पतिनुं मरए थयातुं सांभल्युं तो ते भीयारी सांभलतांन मूर्छा भाडने धडाम
झरने ऐकदम जमीन पर टगी पड़ी थोडा समय पछी सचेत थतां पछी झरीथी ते
उरए स्वन्धी रउवा अने विहाप उरवा लागी, अने पोताना सांभंधीननो सडित
मरएना समये उरवा योग्य-तमाम छोडि कियाओ करी हुवे ते सार्यवाही रात्रि-दिवस
पनिथे उथी व्याकुल तथ लक्ष्मीना नाशथी चिन्तातुर रहेन लागी, चिन्ता करती-
कन्तीन ते पछु दुःखमां ने दुःखमां ऐक दिवस मृत्यु पामी हुवे उज्झित दारकने
संसारमा स्वन्त-पोताना तरीके कोष न रह्युं, अने निःसहाय भनी गयो, राज्यन
कर्मचारीओ तेने दुराचारी समझ तेना घरमांधी तेने पडार काडी भूक्यो, अने तेनुं
घर भीजने सौंपी दीधुं. (सू० १७)

विपाकचन्द्रिका टीका श्रु. १, अ. २, उज्झितक गोत्रासकूटग्राहपूर्वभववर्णनम् २६७

गणियाए सद्धिं संपलग्गे जाए यावि होत्था, कामज्झयाए गणियाए
सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥सू०१८॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से उज्झियदारए सयाओ गिहाओ’
ततः खलु स उज्झितदारकः स्वकाद् गृहाद् ‘निच्छूढे’ निक्षिप्तः=वहिष्कृतः—
निःसारितः ‘समाणे’ सन् ‘वाणियग्गामे णयरे’ वाणिजग्रामे नगरे ‘सिंघाडग-
जाव-पहेसु’ शृङ्गाटक-यावत्-पथेषु, अत्र यावच्छब्दादेवं योज्यम्-शृङ्गाटक-त्रिक-
चतुष्क-चत्वर-महापथ-पथेषु इति । ‘जूयखलएसु’ द्यूतखलकेषु=द्यूतक्रीडास्था-
नेषु, ‘वेसियाघरएसु’ वेश्यागृहकेषु ‘पाणागारेसु य’ पानागारेषु च-मद्यगृहेषु
च ‘सुहंसुहेणं’ सुखसुखेन=अतिसुखेन ‘विहरइ’ विहरति-विचरति । ‘तए णं
से उज्झियए दारगे’ ततः खलु स उज्झितको दारकः ‘अणोहट्टए’ अनपघट्टकः—
अविद्यमानोऽपघट्टको=यदृच्छया प्रवर्तमानस्य हस्तग्रहादिना निवर्तको यस्य स

‘तए णं से’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके अनन्तर ‘से उज्झियदारए’ वह उज्झित दारक
‘सयाओ गिहाओ’ अपने घर से ‘णिच्छूढे समाणे’ निकाला गया
होकर ‘वाणियग्गामे णयरे सिंघाडग-जाव-पहेसु’ उसी वाणिजग्राम
नगर में शृङ्गाटक (त्रिकोण) आदि मार्गों से लगाकर छोटीर और
बड़ीर गलियों तक में ‘जूयखलएसु वेसियाघरएसु’ तथा जुआ खेलने
के अड्डों में, वेश्याओं के पाडों में, एवं ‘पाणागारेसु’ दारु के पीठों
में-मदिरा पीने के स्थानों में ‘सुहंसुहेणं’ बिना किसी संकोच के
‘विहरइ’ फिरने लगा । ‘तए णं’ इस से ‘से उज्झियए दारए’ वह
उज्झित दारक ‘अणोहट्टए’ अनपघट्टक-निरङ्कुश बन गया, इच्छानुसार
प्रवृत्ति करने से कोई रोकने वाला नहीं होने से यह यथेच्छ प्रवृत्ति

‘तए णं से’ इत्यादि

‘तए णं’ ते पछी ‘से उज्झियदारए’ ते उज्झित दारक ‘सयाओ
गिहाओ’ पोताना घरमाथी णिच्छूढे समाणे’ डाढी भूझयेवो । ‘वाणियग्गामे
णयरे सिंघाडग-जाव-पहेसु’ ते वाणिजग्राम नगरमा शृङ्गाटक (त्रिकोण) आदि
मार्गों पर थपने नगरनी तमाम नानी-भोटी गल्लीओमां ‘जूयखलएसु वेसियाघरएसु’
तथा जुगार खेलनारना अड्डामा, वेश्याओना वाडामा, अने ‘पाणागारेसु’ दारुना
पीठामा-मदिरा पीवाना स्थानामा ‘सुहंसुहेणं’ कोछ प्रकारना संकोच विना ‘विहरइ’
इरवा लाग्यो । ‘तए णं’ ते कारण्थी ‘से उज्झियए’ ते उज्झित दारक ‘अणोहट्टए’
निरङ्कुश भनी गयो, अने इच्छानुसार प्रवृत्ति करना तेने कोछ रोकवावाणुं नहि होवाथी

तथा, निरङ्कुश इत्यर्थः; 'अणिवारए' अनिवारकः—नास्ति निवारको 'मैवं कार्पी'-
रित्येवं निषेधको यस्य स तथा, प्रतिषेधकरहित इत्यर्थः; 'सच्छंदमई' स्वच्छ-
न्दमतिः 'सडरप्पयारे' स्वरप्पचारः=स्वच्छन्दचारी, 'मज्जप्पसंगी' मद्यप्रसङ्गी=
मदिराऽऽसक्तः, 'चोरजूयवेसदारप्पसंगी' चौरद्यूतवेश्यादारप्रसङ्गी, 'जाए यावि
होत्था' जातश्चाप्यभवत् । 'तए णं से उज्झियए दारगे' ततः खलु स उज्झि-
तको दारकः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्—कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये
'कामज्जयाए' कामध्वजया=कामध्वजानाम्नया 'गणियाए' गणिकया=वेश्याया,
'सद्धिं' सार्धं 'संपल्लगे' संपल्लग्नः=संमिलितो 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत्,
'कामज्जयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगां भुंजमाणे विहरइ'
कामध्वजया गणिकया सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो
विहरति ॥ मृ० १८ ॥

करने वाला हो गया। 'अणिवारए' 'अरे भाई! ऐसा मन कर'
ऐसा कहने वाला उसे कोई नहीं रहा। इससे यह 'सच्छंदमई'
स्वच्छंदमति और 'सडरप्पयारे' स्वेच्छानुसार चलनेफिरने वाला हो
गया। 'मज्जप्पसंगी' मद्यपान एवं 'चोरजूयवेसदारप्पसंगी' चोरी, जूआ,
वेश्या और परस्त्रीसेवन करने में भी खूब चतुर हो गया।
संसार में जितनी भी बुरी आदतें और बुरे काम होते हैं उन सब
का यह उस समय प्रधान सेवक माना जाने लगा। 'तए णं से
उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्जयाए गणियाए सद्धिं संपल्लगे जाए
यावि होत्था' किसी एक समय की बात है कि उज्झित दारक का
मिलाप—वहीं की एक प्रसिद्ध गणिका कि जिसका नाम कामध्वजा
था, उसके साथ हो गया। 'कामज्जयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं

भरलु प्रमाहे प्रवृत्ति कर्वावाणे धध गये। 'अणिवारए' 'अरे साध! आ प्रमाहे
तमे न कने' आधी सूचना के आज्ञा करी देखना तेने केध रह्यु नाइ 'सच्छंदमई'
स्वच्छंदमति धध गये। 'सडरप्पयारे' स्वेच्छानुसार वर्तन कर्वावाणे धध गये,
'मज्जप्पसंगी' मद्यपान, अने 'चोरजूयवेसदारप्पसंगी' चोरी, लुगाव, वेश्या
अने परस्त्री सेवन करवाभां पणु भूषण होशियार भनी गये। संसारभां नेटकी-नेटकी
भरण देव अने लुंसा श्रम होय छे, ते तमाभने ते दारक मुख्य सेवक गण्यतो हते,
'तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्जयाए गणियाए
सद्धिं संपल्लगे जाए यावि होत्था' केध अेक अभयनी बात छे के उल्लिखित दारकने
मेवाप त्यांनी अेक भडान् प्रसिद्ध गण्यति गण्यि के जेनुं नाम कामध्वजा हतुं तेनी
साधे धध गये। 'कामज्जयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगां

माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' इस से वह उस कामध्वजा वेश्या के साथ मनुष्यसम्बन्धी विविध भोगों को-कामसुखों को भोगने लगा ।

भावार्थ—उज्जित दारक घर से निकलते ही स्वेच्छाचारी हो गया । शरम और धरम इसने दोनों को त्याग दिया । जहां इच्छा होती वहां जाना, जिस की चाहना होती वही खाना और दिनभर पागलों की तरह अवारा फिरना यही सब बातें हैं, जिन्होंने उज्जित के जीवन को धूल में मिला दिया । नगर की ऐसी कोई सी भी छोटी-बड़ी गली नहीं थी जो उज्जितने न देखी हो । नगर का ऐसा कोई सा भी त्रिक-चतुष्क आदि मार्ग न था, जहां पर फिरते हुए लोगोंने इसे न देखा हो । इसकी दृष्टि से वहां का क्या दारुपीठ, क्या वेश्या के पाडे, क्या दूतगृह, ऐसा कोई सा भी पतन का स्थान नहीं बचा, जहां यह नहीं पहुँचा हो । सब पर इसने चक्कर काटे-सब पर यह घूमा । रोकने वाला तो इसे कोई था ही नहीं, जो मनमें आया वही काम करता था । इस प्रकार स्वेच्छाचारी हो जाने के कारण इसका भयंकर से भयंकर पतन हो चुका । वहीं की एक वेश्या कि जिस का नाम कामध्वजा था, उसके साथ वह फँस गया । तात्पर्य यही है कि-उस समय के दुराचारी पुरुषों में यह अग्रेसर

भुंजमाणे विहरइ' पछी ते ओ गणिका कामध्वजा साथे मनुष्यसम्बन्धी विविध भोगो-कामसुखोने भोगववा लाग्यो.

भावार्थ—उज्जित दारक घरही निकलतां तुरतमां स्वेच्छाचारी थछ गयो, शरम अने धर्म तेणे अन्नेने त्याग करी दीधो. ज्या छच्छा थाय त्या जवुं मनमां भावानी जे छच्छा थाय ते पदार्थ भावो अने हिवस सर गांडानी भाइके करवुं ओज भधी वातोओ उज्जितना जवनने धूणमां भेजवी दीधुं नगरनी नानी मोटी ओवी कोछ पण गल्ली न હતી કે જે ઉજ્જિતે ન ભેઠ હોય, નગરનો કોઈ પણ ત્રિકોણ કે ચાર શેરી વાળો એવો રસ્તો ન હતો કે, જે રસ્તા પર ફરતા ઉજ્જિતને લોકોએ ન દેખ્યો હોય, તેની નજર બહાર ત્યાંના કોઈ પણ દાડપીઠાં, વેશ્યાવાડા, જુગારખાનાં તેમજ પતન થવાના સ્થાન રહ્યા ન હતાં કે જ્યાં તે પહોંચ્યો ન હોય પતનના સર્વ ઠેકાણાં તે ફરી વળ્યો હતો, કારણ કે તેને રોકનાર તો કોઈ હતુંજ નહિ. તેથી જે કાંઈ મનમાં ઇચ્છા થાય તે પ્રમાણે કામ કરતો હતો આ પ્રમાણે સ્વેચ્છાચારી થવાના કારણે તેનું મહાન ભયંકર પતન થઇ ગયું. તે નગરીની એક વેશ્યા કે જેનું નામ કામધ્વજા હતું. તેની સાથે તે ફસાઇ ગયો. તાત્પર્ય! એ છે કે- એ સમયના દુરાચારી પુરુષોમાં આ અગ્રેસર

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स मित्तस्स रण्णो अण्णया कयाइं सिरीए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था । णो संचाइए मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए । तए णं से मित्ते राया अण्णया कयाइं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ, णिच्छुभावित्ता कामज्झयं गणियं उब्भित्तरयं ठवेइ, ठवित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ । तए णं से उज्झिए दारए कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभाविए समाणे कामज्झयाए गणियाए मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे अण्णत्थ कत्थइ सुइं च रइं च धिइं च अविंदमाणे तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तवभावणाभाविए कामज्झयाए गणियाए बहूणि अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य पडिजागरमाणे २ विहरइ ॥ सू० १९ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं’ ततः खलु ‘तस्स मित्तस्स रण्णो’ तस्य मित्रस्य=मित्रनामकस्य राज्ञः, ‘अण्णया कयाइं सिरीए देवीए’ अन्यदा

वन गया और सातों ही दुर्व्यसनों के सेवन में विशेष निपुण हो गया । कोई भी उस समय ऐसा दुराचार कर्म न बचा था, जिसका सेवन उज्झितने न किया हो । उज्झित पक्का दुराचारी बन गया ॥ सू० १८ ॥

गनी गये अने सात प्रशस्ती ‘दुर्व्यसनोनु’ सेवन करवाभां विशेष छोशिआर गनी गये । ते भूमये कोष्ठ पणु ओवुं दुःआरा वाणु कर्म न इत्तु के जेनाथी ते गनी गये छाय, जेनुं सेवन उज्झिते न क्युं छाय अर्थात् उज्झित पाके दुःआरी गनी गये (सू० १८)

कदाचित् श्रियो देव्याः=श्रीदेवीनाम्न्या राजपत्न्याः 'जोणीमूले' योनिशूलं=योनिशूलनामको रोगः, 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः=संजातः 'यावि होत्था' चाप्यभवत्, 'णो सचाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुंजमाणे विहरइ' नो शक्नोति मित्रो राजा श्रीदेव्या सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम् । 'तए णं से मित्ते राया' ततः खलु स मित्रो राजा 'अणया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=रुस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'उज्झिययं दारयं' उज्झितकं दारकं 'कामज्झयाए गणियाए गिहाओ' कामध्वजाया गणिकाया गृहात् 'णिच्छुभावेइ' निक्षेपयति=वहिर्निःसारयति, 'णिच्छुभावित्ता' निक्षेप्य=वहिर्निःसार्य 'कामज्झयं गणियं' कामध्वजां गणिकाम् 'अब्भितरयं' आभ्यन्तरिकां=भवनाभ्यन्तरवर्तिनीं कृत्वा, 'त्वया गृहाद् वहिर्नगन्तव्य'-मिति विवशां कृत्वेत्यर्थः 'ठवेइ' स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थाप-

‘तए णं तस्स मित्तस्स’ इत्यादि ।

‘तए णं तस्स मित्तस्स रण्णो’ तदनन्तर उस मित्र राजा की ‘सिरीए देवीए’ महारानी श्रीदेवी को ‘अणया कयाइं’ किसी एक समय ‘जोणीमूले पाउब्भूए यावि होत्था’ योनि में शूल उत्पन्न हुआ । इससे वह ‘णो संचाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुंजमाणे विहरित्ते’ मित्रराजा श्री-देवी के साथ उदार मनुष्य-सम्बन्धी कामभोगों को भोगने के लिये समर्थ नहीं हो सका । ‘तए णं’ अतः ‘से मित्ते राया’ उस मित्रराजाने ‘अणया कयाइं’ किसी एक समय ‘उज्झिययं दारयं कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ’ उज्झित दारक को कामध्वजा वेश्या के घर से बाहर निकलवा दिया । ‘णिच्छुभावित्ता कामज्झयं गणियं अब्भितरयं ठवेइ’ और निकलवा कर

‘तए णं तस्स मित्तस्स०’ इत्यादि

‘तए णं तस्स मित्तस्स रण्णो’ त्थार पछी ते मित्र राजानी ‘सिरीए देवीए’ महाराणी श्रीदेवीने ‘अणया कयाइं’ कोइ ओक समय ‘जोणीमूले पाउब्भूए यावि होत्था’ योनिमां शूल उत्पन्न थयुं, ओ कारखथी ते ‘णो संचाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुंजमाणे विहरित्ते’ मित्र राजा श्री देवीनी साथे उदार, मनुष्यसम्बन्धी कामभोगोने लोगववा भाटे समर्थ थछ शक्यो नहि ‘तए णं’ ते कारखथी ‘से मित्ते राया’ ते मित्र राजाओ ‘अणया कयाइं’ कोइ ओक समय ‘उज्झिययं दारयं कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ’ उज्झित दारकने कामध्वजा वेश्याना घरथी गृहाउ काढी भूकाव्यो ‘णिच्छुभावित्ता कामज्झयं गणियं अब्भितरयं ठवेइ’ अने कदावीने ते

યિત્વા, 'કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ સદ્ધિ' કામધ્વજયા ગણિકયા સાર્ધમ્, 'ઊરાલાઈં જાવ વિહરડ' ઉદારાન્ યાવદ્ વિહરતિ । અત્ર યાવત્પદેન-‘માનુષ્યાન્ ભોગભોગાન્ મુજ્ઞાનઃ’ ઇતિ સંગ્રાહમ્ ।

‘તણ્ પ્ણં સે ડજ્ઞિણ દારણ કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ ગિહાઓ’ તતઃ સ્વલ્પ ડજ્ઞિતકો દારકઃ કામધ્વજાયા ગણિકાયા ગૃહાત્ ‘ણિચ્છુભાવિણ સમાણે’ નિક્ષેપિતઃ=નિઃસારિતઃ સન્ ‘કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ કામધ્વજાયાં ગણિકાયાં ‘મુચ્છિણ’ મૂર્ચ્છિતઃ=આસક્તઃ ‘ગિદ્દે’ ગૃદ્ધઃ=આકાઢ્ઠાવાન્, ‘ગઢિણ’ ગ્રથિતઃ=તત્પ્રેમજાલવદ્ધઃ, ‘અજ્ઞોવવણ્ણે’ અધ્યુપપન્નઃ-અધિ-આધિક્યેન ઉપપન્નઃ-સંલગ્ન-મનાઃ, અત એવ-‘અણ્ણત્થ કત્થઈ સુઈં ચ રઈં ચ ધિઈં ચ અવિંદમાણે’ અન્યત્ર કુત્રાપિ સ્મૃતિ=સ્મરણં ચ, રતિ=પ્રીતિ ચ, ધૃતિ=ચિત્તસ્થેર્ય ચ અવિન્દન્=અલભમાનઃ, ‘તચ્ચિત્તે’ તચ્ચિત્તઃ-તસ્યામેવ ચિત્તં યસ્ય સ તથા, ‘તમ્મણે’ તન્મનાઃ-તસ્યામેવ

ઉસ કામધ્વજા વેશ્યા કો ઉસકે મકાન કે અંદર હી બંદ કર દિયા, તથા ‘તું અવ બાહર મત આના-જાના !’ ઇસ પ્રકાર ઉસ સે કહ દિયા । ‘ઠવિત્તા કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ સદ્ધિ ઊરાલાઈં જાવ વિહરડ’ મકાન મેં હી રોક કર રાજાને ઉસ કામધ્વજા વેશ્યા કે સાથ, ઉદાર મનુષ્યસમ્બન્ધી કામભોગોં કો ભોગને લગા । ‘તણ્ પ્ણં સે ડજ્ઞિણ દારણ કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ મુચ્છિણ ગિદ્દે ગઢિણ અજ્ઞોવવણ્ણે અણ્ણત્થ કત્થઈ સુઈં ચ રઈં ચ ધિઈં ચ અવિંદમાણે’ વહ ડજ્ઞિત દારક કામધ્વજા વેશ્યા મેં ઇતના અધિક મૂર્ચ્છિત ગૃદ્ધ એવં પ્રેમપાશ સે જકડા હુઆ થા, તથા ઇતના અધિક ઉસ મેં મગ્ન થા કિ જવ વહ ઉસસે વિયુક્ત-અલગ કિયા ગયા તો ઉસે ઔર કહીં પર મી ન કિસી કી યાદ આઈ. ન ઉસકી કિસી સે પ્રીતિ હી બઢી ઔર ન ચિત્ત મેં સ્થિરતા હી રહી । ‘તચ્ચિત્તે

કામધ્વજા વેશ્યાને પાણુ તના મકાનની અંદરજ પાંધ કરા દીધી તથા “ તારે હવેથી બહાર જવુ નહિ ” એ પ્રમાણે તેને હુકમ કર્યો ‘ઠવિત્તા કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ સદ્ધિ ઊરાલાઈં જાવ વિહરડ’ મકાનમાજ તેને રોકી રાખીને રાજા તે કામધ્વજા વેશ્યાની સાથે ઉદાર, મનુષ્યસમ્બન્ધી કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યો । ‘તણ્ પ્ણં સે ડજ્ઞિણ દારણ કામજ્ઞયાણ ગણિયાણ અજ્ઞોવવણ્ણે અણ્ણત્થ કત્થઈ સુઈં ચ રઈં ચ ધિઈં ચ અવિંદમાણે’ તે ડજ્ઞિત દારક કામ-ધ્વજા વેશ્યામાં એટલો અધિક મૂર્ચ્છિત ગૃદ્ધ અર્થાત્ પ્રેમપાશથી જકડાએલો હતો તથા એટલો બધો તેનામાં મગ્ન હતો કે:- ત્યારે તેને તે વેશ્યાથી બુદ્ધો કર્યો ત્યારે તેને કોઈ સ્થળે કોઈ પણ યાદ ન આવ્યું, તેમજ તેની કોઈ સાથે પ્રીતિ ન બધાણી અને તેના ચિત્તમાં કોઈ પ્રકારની સ્થિરતા રહી નહિ. ‘તચ્ચિત્તે

मनो यस्य स तथा. 'तल्लेस्से' तल्लेश्यः—तद्गताऽशुभात्मपरिणामविशेषवान् ,
'तदज्झवसाणे' तदध्यवसानः—तस्यां=तद्विषयकम् अध्यवसानं=चिन्तनं यस्य स
तथा, 'तदट्ठोवउत्ते' तदर्थोपयुक्तः—तदर्थं=तत्प्राप्तये—उपयुक्तः=उपेयोगवान् ,
'तयप्पियकरणे' तदर्पितकरणः—तस्यामेवार्पितानि—करणानि=इन्द्रियाणि येन स
तथा, 'तब्भावणाभाविए' तद्भावनाभावितः—तद्भावनया—कामध्वजाचिन्तया भावितः—
वासितो यः स तथा, 'कामज्झयाए गणियाए' कामध्वजाया गणिकाया 'बहूणि'
बहूनि 'अंतराणि य' अन्तराणि च अवसरान्—'कदा राजाऽस्या गृहाग्निःसरिष्य-
ती'ति भावः । छिदाणि य' छिदाणि च—राजपुरुषनिर्गमनरूपाणि 'राजपुरुषा अपि
इतः कदा निःसरिष्यन्तीति भावः । विवराणि य' अन्यजनाभावेन तत्र निःशङ्क-
गमनयोग्यावसान 'पडिजागरमाणे २' प्रतिजाग्रत् २— गवेषयन् २ 'विहरइ'
विहरति—कामध्वजाया गृहोपान्ते इतस्ततो भ्राम्यतीत्यर्थः ॥ सू० १९ ॥

तम्मणे तल्लेस्से तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भावणाभाविए' केवल
कामध्वजा में ही इसका मन लवलीन रहा, उसी में इसकी आत्मा
की दुश्चित्तवृत्तिरूपी परिणति जाग्रत रही, उसी एक की रटन चित्त में
जमकर बैठीर इसे सतानी रही, उसी में इसकी समस्त इन्द्रियों का
व्यापार अर्पित रहा और कामध्वजा की चिन्ता से ही यह सदा वासित
भी बन रहा । तथा 'कामज्झयाए गणियाए' उस कामध्वजा वेश्या
से मिलने के लिये 'बहूणि अंतराणि य' अनेक अवसरों की— 'राजा
इसके यहां से कब निकले और मैं कब इसके पास जाऊँ' इस
प्रकार के समय की 'छिदाणि य' छिद्रों की— 'राजपुरुष भी यहां से
कब हटें और मैं कब उस से मिलूं' इस प्रकार के अवसर की, तथा
विवराणि य विवरों की—अन्यजनों के अभाव से उसके पास निःशङ्करूप

तम्मणे तल्लेस्से तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भावणाभाविए'
केवल कामध्वजभांज तेनु मन लवलीन रह्युं तेनाभां ज तेना आत्मानि दुश्चित्तवृत्तिरूपी
परिणुति जाग्रत रही, ते अटकनु ज रटण तेनां मनभां सर्वादा स्थिर रह्यु, तेनाभांज
ते दारकनी तमाभ धन्द्रियोना व्यापार अर्पित रह्यो, अने तेनी चिन्ताभांज ते सदा
निमग्न रहेतो तथा 'कामज्झयाए गणियाए' ते कामध्वज वेश्याने भगवा माटे
'बहूणि अंतराणि य' अनेक अवसरे (तक) नी—'राज तेनी पासेथी क्यारे नीकणे
अने हु क्यारे तेना पासे (वेश्या पासे) जाउ' आप्रकारनी तकनी 'छिदाणि य'
छिद्रोनी—'राजपुरुष पण क्यारे त्याथी जाय अने हु क्यारे तेने भणु' आ प्रकारना
अवसरनी, तथा 'विवराणी य' अन्य भाणुसोना अभावथी तेनी निःशङ्कपणु

સે જાને કે સમય કી 'પહિજાગરમાણેર' ગવેષણા-પ્રતીક્ષા કરતા હુઆ કામધ્વજા વેશ્યા કે મકાન કે હી આસપાસ इतस्ततः 'बिहरइ' घूमता-फिरता रहा ।

ભાવાર્થ— એક સમય કી વાત હૈ કિ— મિત્રરાજા કી રાની શ્રીદેવી કે યોનિશૂલ કી વ્યાધિ ઉત્પન્ન હુઈ, ઇસ સે રાજા ઉસકે સાથ યથેચ્છ પ્રસંગ કરને સે વંચિત રહને લગા । વિષયસેવન કા ઉપાય ઉસને ઉસી કામધ્વજા વેશ્યા કો સમજા, અતઃ ઉસને ઉસે હી અપની વિષયવાસના કા લક્ષ્ય બનાયા । પરન્તુ એક મ્યાન મેં દો તલવારોં કા રહના જિસ પ્રકાર અસંભવ હૈ ઉસી પ્રકાર એક સ્ત્રી કો ચાહનેવાલે દો પુરુષોં કા પરસ્પર નિભાવ હોના અસંભવ હૈ, ઇસ લિયે રાજાને તુરંત હી ઉજ્જિત કો—જો ઇસ વેશ્યા મેં લગા હુઆ થા ઉસે અપને પુરુષોં સે પકડવા કર વહાં સે બાહિર નિકલવા દિયા । ઉજ્જિત કો ઇસ વાત સે અસહ્ય કષ્ટ હુઆ । રાજાને વેશ્યા કો ઉસકે મકાન કે મીતર હી બંદ કર રહ્યા । ઉજ્જિત જો વેશ્યા કે પ્રેમ મેં પાગલ હો ચુકા થા, એવં અપના સબ કુછ ભૂલ ચુકા થા, જિસે એક ક્ષણ મી ઉસકે વિના ચૈન નહીં પડતી થી, અબ ઇસ અવસર કી પ્રતીક્ષા કરને લગા કિ—'કવ રાજા યહાં સે નિકલે ઔર મૈ કવ કામધ્વજા કે સાથ રહૂં ।' વસ ઇસી ય્યાલ સે વહ ઉસ કે

વસવાના સમયની 'પહિજાગરમાણે' ગવેષણા-પ્રતીક્ષા કરતો થકો કામધ્વજા વેશ્યાના મકાનની આસપાસ આમ-તેમ 'बिहरइ' કર્યા કરતો હતો.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે મિત્ર રાજાની રાણી શ્રી દેવીને યોનિ શૂલનો રોગ ઉત્પન્ન થયો, તે કારણે તેની સાથે રાજા ઇચ્છા-પ્રમાણે વિષય મુખ લોગ-વાથી વંચિત રહેવા, લાગ્યો વિષયસેવનનો ઉપાય તેણે તે કામધ્વજા વેશ્યાને સમજાવે તેને જ પોતાની વિષયવાસનાનું લક્ષ્ય બનાવ્યું પરન્તુ એક મ્યાનથી બે તલવારોનું રહેવું જે પ્રમાણે અસંભવિત છે, તેજ પ્રમાણે એક સ્ત્રીને ગ્રાહવાવાળા બે પુરુષોનું પરસ્પર નબવું અસંભવ છે, તેથી તે રાજાએ તુરંતજ ઉન્નિઝતને—કે જે વેશ્યામા લાગી રહ્યો હતો તેને પોતાના નોકરો દ્વારા પકડાવીને ત્યાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. ઉન્નિઝતને આ વાતથી અસહ્ય દુઃખ થયું. રાજાએ વેશ્યાને તેજ ધરમા, કે જે ધરમાં તે રહેતી હતી; પૂરી દીધી તે ઉન્નિઝત કે જે તે વેશ્યાના પ્રેમમા ગાડો બની ગયો હતો, અને જે પોતાના સઘળા મિત્રોને ભૂલી ગયો હતો, જેને તે વેશ્યા વિના એક ક્ષણ પણ ચેન પડતું નહિ, તે એક તકની રાહ જોવા લાગ્યો કે 'ક્યારે રાજા ત્યાંથી નીકળે અને હું ક્યારે કામધ્વજા વેશ્યા સાથે રહું.' બસ એજ ધૂનમાં તે વેશ્યાના

॥ मूलम् ॥

तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए गणियाए अंतरं लभेइ, लभित्ता कामज्झयाए गणियाए गिहं रहस्सियं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए सद्धि उरालाइं जाव विहरइ । इमं च णं मित्ते राया प्हाए जाव कयवलिकम्मे कयकोउयसंगलपायच्छित्ते सव्वालंकारविमूसिए मणुस्सवागुराए परिक्रिखत्ते जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धि उरालाइं जाव विहरमाणं पासइ, पासित्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं गिलाडे साहट्टु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता अट्टिमुट्टिजाणुकोप्पर-प्पहारेणं संभग्गमहियगतं कारेइ, कारित्ता अवउडगवंधणं कारेइ, कारित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ ।

एवं खलु गोयसा ! उज्झियए दारए पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए गणियाए’ ततः खलु स उज्झितको दारकः, अन्यदा कदाचित् मकान के ही आत्तपास फिरता रहा । दूसरी जगह कहीं पर भी नहीं गया ॥ सू० १९ ॥

‘तए णं से उज्झियए’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके अनन्तर ‘से उज्झियए दारए’ उस उज्झित

मकाननी आत्तपास इत्येता उक्तौ अने नीलु डोर्क जग्गज्जे गये नहि (सू० १९)

‘तए णं से उज्झियए’ इत्यादि

‘तए णं’ तं पटी ‘से उज्झियए दारए’ ते उज्झित दा-डे ‘अण्णया

कामध्वजाया गणिकाया 'अंतरं' अन्तरम्=गृहे प्रवेष्टुमवसरं 'लभेइ' लभते, 'लभित्ता' लब्ध्वा 'कामज्झयाए गणियाए गिहं' कामध्वजाया गणिकाया गृहं 'रहस्सियं' रहसिकं=प्रच्छन्नम् 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति, 'अणुप्पविसित्ता' कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' अनुप्रविश्य कामध्वजाया गणिकाया सार्धम् उदारान् यावद् विहरति । इह यावत्पदेन-मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानः-इति संग्राह्यम् ।

'इमं च णं' इतश्च खलु=अस्मिन्नवसरे इत्यर्थः, 'मित्ते राया ण्हाए जाव' मित्रो राजा स्नातो यावत् 'कयवलिकम्मे' कृतवलिकर्मा 'कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' सन्वालंकारविभूषिते 'कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः' सर्वलङ्कारविभूषितः 'मणुस्सवागुराए' मनुष्यवागुरया-मनुष्याणां वागुरा=समूहः, तथा 'परिक्खित्ते' परिभिक्षितः=वेष्टितः, 'जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहं तेणेव उवागच्छइ,

दारकने 'अणया कयाः' किसी एक समय 'कामज्झयाए गणियाए' कामध्वजा गणिका के घर में प्रवेश करने के लिये 'अंतरं लभेइ' अवकाश प्राप्त कर लिया । 'लभित्ता कामज्झयाए गणियाए गिहं रहस्सियं अणुप्पविसइ' अवसर पाते ही वह कामध्वजा वेश्या के घर में प्रच्छन्नरीति से घुस गया, 'अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' और घुसकर उसने कामध्वजा गणिका के साथ उदार मनुष्यसंबन्धी कामभोगों को भोगने लगा । 'इमं च णं मित्ते राया ण्हाए जाव कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सन्वालंकारविभूषिते मणुस्सवागुराए परिक्खित्ते' इस अवसर में मित्रराजा स्नान करके कौए आदि पक्षियों को अन्नदेनेरूप वलिकर्म से निपट कर कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्तविधि समाप्त कर और वस्त्र-आभूषण आदि पहिन

क्याइं' इस थोड़े समय 'कामज्झयाए गणियाए' कामध्वजा वेश्याना धरमा प्रवेश कर्वा गये 'अंतरं लभेइ' अवकाश भोगी लीधे 'लभित्ता कामज्झयाए गणियाए गिहं रहस्सियं अणुप्पविसइ' अवसर भगनाज ते कामध्वजा वेश्याना धरमा छनी दीते पेसी गये, 'अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' अने पेसीने कामध्वजा वेश्या साथे उदार मनुष्यसंबन्धी कामभोगने भोगववा लाग्ये 'इमं च णं मित्ते राया ण्हाए जाव कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सन्वालंकारविभूषिते मणुस्सवागुराए परिक्खित्ते' थोड़ागला मित्र राजा स्नान करीने आगल आदि पक्षीओने अन्न देववाइए जइ उगधी निवृत्त भइ, कौतुक, मंगल अने प्रायश्चित्तविधि पूरी करीने अने वस्त्र-आभूषण आदि पहरीने गजकर्मचारीओथी वीटाइने 'जेणेव कामज्झयाए

उवागच्छित्ता तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं' यत्रैव कामध्वजाया गणिकाया गृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तत्र खलु उज्झितकं दारकं कामध्वजया गणिकया सार्द्धम्, 'उरालाईं जाव विहरमाणं पासइ' उदारान् यावद् विहरन्तं पश्यति, अत्र यावत्पदेन—'मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानम्' इति संग्राह्यम्; 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'आसुरुत्ते ४' आशुरुत्तः=शीघ्रमेव रोषाक्रान्तः, अत्र—'कुपितः चण्डकितः मिसगिसायमानः' इति संग्रहः; 'तिवलिं भिउडिं' त्रिवलिं भुक्कुटिं 'णिळाडे' ललाटे=भाले 'साहदु' संहृत्य=संकोच्य, भ्रूविकारेण ललाटे रेखात्रयं कृत्वेत्यर्थः, 'उज्झियं दारयं' उज्झितं दारकं, 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=स्वभृत्यपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'अट्टिमुट्टिजाणुकोप्परप्पहारेण' अस्थिमुट्टिजानुकूर्परप्रहारेण—अस्थि='हड्डी' इति प्रसिद्धम्, मुट्टिः प्रसिद्धः, जानुः—प्रसिद्धः, कूर्परः=कफोणिः—भुजमध्यग्रन्थिः, एतेषां समाहारस्तत्र प्रहारेण=आघातेन 'संभग्गमहियगत्तं' संभग्नमथितगात्रं 'कारेइ'

कर राज्यकर्मचारियों से परिवृत्त हो 'जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ' जहां कामध्वजा वेश्या का घर था वहां गया। 'उवागच्छित्ता' जाकर उसने 'तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाईं जाव विहरमाणं पासइ' वहां उज्झित दारक को कामध्वजा गणिका के साथ उदार मनुष्यसंबन्धी भोगभोगों को भोगते हुए देखा। 'पासित्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं णिळाडे साहदु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' देखते के साथ ही राजा रोषाक्रान्त बन गया और भ्रूविकार के कारण उस के ललाट में तीन रेखायें प्रकटित हो गयीं, फिर उसने उस उज्झित दारक को अपने पुरुषों से पकड़वा लिया। 'गिण्हावित्ता अट्टिमुट्टिजाणुकोप्परप्पहारेण संभग्गमहियगत्तं कारेइ' पकड़वा कर अस्थि, मुट्टि, जानु एवं कूर्परों-कुहनियों के ऊपर बहुत

गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ' जहां कामध्वजा वेश्या का घर था गया। 'उवागच्छित्ता' जाने तेले 'तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाईं जाव विहरमाणं पासइ' त्या उज्झित दारकने कामध्वजा वेश्यानी साथे उदार मनुष्यसंबन्धी भोगोने भोगवते लेये। 'पासित्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं णिळाडे साहदु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' लेतानी साथे जे जे एकदम कोपमां आवी गये। अने भ्रूविकार-लमरो यडी जवाने कारणे तेना ललाट-कपालमां त्रण रेखाओ प्रकटित थइ, अनेक रीते राजाये ते उज्झित दारकने पेताना भाणुसेने आज्ञा करी पकडावी लीधे। 'गिण्हावित्ता अट्टिमुट्टिजाणु-कोप्परप्पहारेण संभग्गमहियगत्तं कारेइ' पकडावीने अस्थि, मुट्टि जानु कोणियो उपर सभत रीते आघात करीने

कारयति, 'कारित्ता' कारयित्वा 'अवउडगबंधणं' अवकोटकबन्धनम्-अवकोटकेन= कृकाटिकाया अधोनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तं, ग्रीवायाः पश्चाद्भागेन वद्धमित्यर्थः, 'कारेइ' कारयति, 'कारित्ता' कारयित्वा 'एएणं विहाणेणं' एतेन विधानेन=एतदध्ययनगत-चतुर्थसूत्रोक्तप्रकारेण 'वज्झं' वध्यं=हन्तव्यम्, 'आणवेइ' आज्ञापयति-'ताडनबन्धनपूर्वकमयं हन्तव्यः' इति स्वपुरुषानादिशतीत्यर्थः ।

उपसंहरन्नाह-‘एवं खलु गोयमा !’ एवं खलु हे गौतम ! ‘उज्झियए दारए’ उज्झितको दारकः ‘पुरापोराणाणं’ पुरापुराणानां पुरा=पूर्वकाले-पूर्वभवे कृतानां पुरातनानां ‘जाव’ यावत्-इह यावच्छब्देन-‘दुश्चीणाणं दुष्पडिकंताणं’ इत्यारभ्य ‘पावगं फलवित्तिविसेसं’ इत्यन्तस्य संग्रहः । ‘दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम्, इत्यारभ्य, पापकं फलवृत्तिविशेषम्’ एषां पदानां व्याख्या प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृताऽस्माभिः । ‘पच्चणुभवमाणे विहरइ’ प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० २० ॥

बुरी तरह से प्रहार करवाया कि जिस से वह अधमरा हो गया । ‘कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ’ अधमरा करा कर अवकोटक बन्धन से-अर्थात्-गले और दोनों हाथों को भरौड़ कर और उन दोनों हाथों को पृष्ठ भाग में लाकर, गले के साथ उन दोनों हाथों को बन्धनरूप अवकोटक बन्धन से बंधवा दिया, ‘कारित्ता एएणं विहाणेणं वज्झ आणवेइ’ बंधवाकर फिर उस राजाने, इस अध्ययन के चतुर्थ सूत्रमें उक्त प्रकारों से इसको मारने के लिये अपने पुरुषों को आज्ञा दी ।

भगवान कहते हैं-‘एवं खलु गोयमा !’ हे गौतम ! इस प्रकार यह ‘पुरापोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरइ’ अपने पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण एवं दुष्प्रतिक्रान्त पुराने पापकर्मों का फल भोग रहा है ॥

तेने अधमुवा नेये क्की नभाव्ये। ‘कारित्ता अवउडगबंधण कारेइ’ अधमुवा करावीने पछी ते राजाये तेने अवकोटक बंधनथी-ओटवे गणा अने गन्ने हाथेने भन्दी ने, अने ते गन्ने हाथेने पृष्ठ भागमां लावीने गणानी साथे ते गन्ने हाथेने बंधनरूप अवकोटक बंधनथी गधाव्ये, ‘कारित्ता एएणं विहाणेण वज्झ आणवेइ’ तेने गधावीने पछी ते राजाये आ अध्ययनना चतुर्थ सूत्रोक्त प्रकारथी तेने माग्वा भाटे गधावीने पोताना भाणुसेने आज्ञा क्की।

भगवान कहे छे डे-‘एवं खलु गोयमा !’ हे गौतम ! आ प्रभाण्ते ते ‘पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरइ’ पोताना पूर्वभवमां भोगवेला दुश्चीर्ण अने दुष्प्रतिक्रान्त पुराण पापकर्मोनु क्षण लोगवी रह्यो छे

॥ मूलम् ॥

उज्जियए णं भंते दारए इओ कालमासे कालं किच्चा
कहिं गमिहिंइ ?, कहिं उववज्जिहिंइ ? । गोयमा उज्जियए दारए

भावार्थ—किसी समय उज्जित दारक को ऐसा झौका हाथ लग गया कि जिसकी वजह से वह प्रच्छन्नरीति से कामध्वजा वेश्या के पास जा पहुँचा और उसके साथ मनुष्यसंबंधी भोग भोगने लगा । जब यह कामध्वजा वेश्या के साथ मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोग रहा था, उसी समय अचानक ही राजा स्नानादि से निपट कर अपने सेवकों के साथ कामध्वजा के मकान पर आया । उज्जित दारक को देखकर वह क्रोधित हो गया, और शीघ्र ही उसने अपने पुरुषों से उसे पकड़वा कर खूब पीटवाया । उन्होंने भी उसे इतनी बुरी तरह से पीटा की वह उनकी मार खातार अधमरा हो गया । इसको अधमरा कर फिर उन्होंने इसके दोनों हाथों को पीठ की तरफ मोड़कर कस कर बांध दिया । जब वह अच्छी तरह से बंध चुका तब राजाने अपने पुरुषों से कहा कि इसे प्राणदंड की सजा दे दो । भगवान् कहते हैं—हे गौतम ! इस प्रकार यह अपने पूर्वभव में उपार्जित दुश्चरीण एवं दुष्प्रतिक्रान्त पुराने पापकर्मों का फल भोग रहा है ॥सू० २०॥

भावार्थ—कैध ओक समये ते उज्जित दारकने ओवो भोग हाथमा आवी गये। ते नेना आधारे ते शुभ-छानी-रीते कामध्वज वेश्यानी पासो जह पडोअये, अने तेनी साथे मनुष्य संघधी भोग भोगववा लाग्यो ज्यारे ते कामध्वज वेश्या साथे मनुष्यसंघधी काम-भोगोने भोगवी रह्यो हुतो। तेवामां ज राज स्नान आदि कामथी निवृत्त थधने पोताना सेवकोनी साथे कामध्वजना मकान पर आव्यो। अने उज्जित दारकने ओधने ते जहुज कैधमा आवी गये, अने तुरतज पोताना माणुसोथी पकडावी तेने जूण मार मराओ, ते माणुसोअे तेने ओवो सभत रीते मार मार्यो। ते ते मार भातां-भातां अर्ध सुवा जेवो थध गये, तेने ओवी रीते अर्ध-सुवा जेवो करीने पछी तेओअे तेना जन्ने हाथाने पीठनी तरङ्ग लध जधने कसीने गांधी दीधा, ज्यारे तेना हाथ सारी रीते अंधाध गया त्यारे राजअे पोताना माणुसोने हुकम कयो। ते-आ माणुसने प्राणदंडनी सज्ज करे। भगवान् कहे छे। हे गौतम ! आ प्रकारे ते उज्जित दारक, तेणे पोताना पूर्व अवमां प्राप्त करेलां दुश्चरीण अने दुष्प्रतिक्रान्त पुराणा पापकर्मोनां कणने भोगवी रह्यो छे (सू० २०)

पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे
 सूलभिण्णे कए समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रय-
 णप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ । से णं तओ
 अणंतरं उव्वट्ठित्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे वेयडढ-
 गिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उववज्जिहिइ । से णं
 तत्थ उम्मुक्कवालभावे तिरियभोएसु मुच्छिए गिद्धे गढिए
 अज्झोववण्णे, जाए जाए वाणरपोए वहेहिइ । एयकम्म ४
 कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबूदीवे भारहे वासे इंदपुरे
 णयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ । तए णं तं दारगं
 अम्मापियरो जायमेत्तगं वद्धेहिंति । तए णं तस्स दारगस्स
 अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते वारसाहे इमं
 एयारूवं णामधेजं करेहिंति । होउ णं पियसेणे णपुंसए ।

तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कवालभावे जोव्वणग-
 मणुपत्ते विण्णायपरिणयमित्ते रूवेण य जोव्वणेण य लावणणेण
 य उक्किट्ठ उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ । तए णं से पियसेणे णपु-
 सए इंदपुरे णयरे वहवे राईसर जाव पभिईओ वहूहि य
 विजापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्डावणेहि य णिण्हवणेहि
 य पण्हवणेहि य, वसीकरणेहि य आभिओगेहि य अभियो-
 गित्ता उरालाइं माणुस्ताइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ ।
 तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्म ४ सुवहुं पावकम्मं

समज्जिणिच्चा एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इप्पीसे रयगप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ।

तओ सरीसिवेसु, संसारो, तहेव जहा पढमे जाव पुढवीसु से णं तओ अंगंतरं उव्वट्ठित्ता इहेव जंबूदीवे भारहे वासे चंपाए णयरोए महिसत्ताए पच्चायाहिइ । से णं तत्थ अण्णया कयावि गोट्टिहएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव चंपाए णयरोए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ ॥सू० २१॥

टीका

पुनर्गौतमस्वामी पृच्छति—‘उज्झियए णं भंते !’ इत्यादि ।

‘उज्झियए णं भंते ! दारए’ उज्झितकः खलु भदन्त ! दारकः ‘इओ’ इतः=अस्मात् भवात् ‘कालमासे कालं किच्चा’ कालमासे कालं कृत्वा ‘कहिं गमिहिइ’ कुत्र गमिष्यति ? ‘कहिं उववज्जिहिइ’ कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा ! उज्झियए दारए पणवीसं वासाइं’ हे गौतम ! उज्झितको दारकः पञ्चविंशतिं वर्षाणि ‘परमाउं’ परमायुः=पूर्णमायुः ‘पालित्ता’ पालयित्वा, ‘अज्जेव’ अथैव ‘तिभागावसेसे’ त्रिभागावशेषे—अवशिष्यते इत्य-

‘उज्झियए णं भंते’ इत्यादि ।

गौतमने पुनः पूछा—‘भंते !’ हे भदन्त ! ‘उज्झियए णं दारए’ यह उज्झित दारक ‘इओ’ इस भव से ‘कालमासे’ मृत्यु के अवसर पर ‘कालं किच्चा’ मर कर ‘कहिं गमिहिइ’ कहाँ जायगा ? ‘कहिं उववज्जिहिइ’ कहाँ उत्पन्न होगा ? । भगवानने कहा—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘उज्झियए दारए’ यह उज्झित दारक ‘पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता’ पचीस (२५) वर्ष की उत्कृष्ट आयु को भोगकर ‘अज्जेव तिभागावसेसे’ आज

‘उज्झियए णं भंते’ इत्यादि

गौतमे इरीथी पूछ्यु ‘भंते’ हे भदन्त ! ‘उज्झियए णं दारए’ ते उज्झित दारक ‘इओ’ आ लवभाथी ‘कालमासे’ मरणना समये ‘कालं किच्चा’ मरण पाभीने ‘कहिं गमिहिइ’ क्या ज्थे ? ‘कहिं उववज्जिहिइ’ क्या उत्पन्न थथे ? भगवाने कहुं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘उज्झियए दारए’ ते उज्झित दारक ‘पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता’ (२५) पचीस वर्षनी उत्कृष्ट आयुथ्य भोगवीने ‘अज्जेव तिभागावसेसे’ आजेव दिवसना त्रथु प्रहर वीततां दिवसनां

बशेषः, त्रिभागेभ्योऽवशेषः—त्रिभागावशेषस्तस्मिन् दिवसे—दिवसस्य चतुर्थप्रहरे इत्यर्थः, 'सूलभिण्णे कए समाने' शूलभिण्णः कृतः सन्, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उव्वज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'से णं तओ अणंतरं' स खलु ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्ठित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य, 'इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे' इहेव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'वेयइढगिरिपायमूले' वैताढ्यगिरिपाद-मूले—वैताढ्यनामकपर्वताधोभागे 'वाणरकुलंसि' वानरकुले 'वाणरत्ताए' वानरतया 'उव्वज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे' स खलु तत्रोन्मुक्तवालभावः=वालयावस्थामतिक्रान्तः, 'तिरियभोएसु' तिर्यग्भोगेषु 'मुच्छिण्' मूर्च्छितः=आसक्तः 'गिद्धे' गृद्धः=आकाङ्क्षावान् 'गढिए' ग्रथितः=तत्प्रेमजाल-बद्धः, 'अज्झोववण्णे' अध्युपपन्नः—अधि=आधिक्येन उपपन्नः=संलग्नमनाः सन्

ही त्रिभाग से अवशिष्ट दिवस में—दिवस के चतुर्थ प्रहर में 'सूलभिण्णे कए' शूल से विदीर्ण हो, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी में 'णेरइयत्ताए उव्वज्जिहिइ' नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा । 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता' वहां से बाद में निकल कर 'इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे वेयइढगिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उव्वज्जिहिइ' यह इसी जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में जो वैताढ्य पर्वत है, उसको तलहटी में वानरकुल में वानर की पर्याय से उत्पन्न होगा । 'से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे तिरियभोएसु मुच्छिण् गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे जाए जाए वाणरपोए वहेहिइ' वहां पर जब यह बाल्य अवस्था को अतिक्रान्त होकर यौवन अवस्थावाला होगा, तब तिर्यचसंबंधी भोगों में मूर्च्छित, गृद्ध, एवं तत्संबंधी अधिक आसक्ति में रात-दिन जकड़ा रहकर, तथा 'अज्झोववण्णे' अध्युपपन्न—उन्हीं के सेवन में क्षणर

व्याथा प्रहरमां 'सूलभिण्णे कए' शूलधी । वदीर्घ्यं यथ, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' आ रत्नप्रभा पृथिवीमा 'णेरइयत्ताए उव्वज्जिहिइ' नारकीना पर्यायधी उत्पन्न यथे 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता' पछी त्याधी नीकणीने 'इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे वेयइढगिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उव्वज्जिहिइ' ते आ जम्बूद्वीपना भरतक्षेत्रमा नै वैताढ्य पर्वत छे, तेनी तणेटीमा वानरकुलमा वानरनी पर्यायधी उत्पन्न यथे 'से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे तिरियभोएसु मुच्छिण् गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे, जाए जाए वाणरपोए वहेहिइ' त्या ते णाल-अवस्थाने पुनी करीने व्यादे यौवन अवस्थाभां आवशे त्यादे । तर्थायसम्बन्धी भोगोमा मूर्च्छित, गृद्ध आने ते

‘जाएजाए’ जातान जातान ‘वाणरसीए’ वानरपोतान=वानरशिशून्, पुंस्त्व-
विशिष्टान् वानरशिशूनि निति भावः; ‘वहेहिइ’ हनिष्यति=मारयिष्यतीत्यर्थः ।
‘एयकम्मे ४’ एतत्कर्मा=एतद्-जातमात्रवानरार्भकवधकरणरूपं कर्म यस्य स
तथा, अत्र ‘एयप्पहाणे, एयविज्जे, एयसमायारे’ इति त्रयाणां पदानां सङ्गः,
एषां व्याख्या अस्मिन्नेवाध्ययने (१३) त्रयोदशसूत्रे कृताऽस्माभिः । ‘कालमासे
कालं किच्चा इहेव जंबुदीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुले पुत्तत्ताए’
कालमासे कालं कृत्वा इहेव जम्बूद्वीपे भारते वर्षे इन्द्रपुरे नगरे गणिकाकुले
पुत्रतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते । ‘तए णं तं दारगं’ ततः
खलु तं दारकम् ‘अम्मापियरो’ मातापितरौ ‘जायमेत्तगं’ जातमात्रकं ‘वद्धे-
हिंति’ वर्धयिष्यतः=वर्धितकं करिष्यतः-नपुंसकवेषारूपकर्मकरणार्थं लिङ्गं

में वासित अन्तःकरण वाला बना हुआ यह वानरियों के पुरुषजानि के
बच्चों को खारता रहेगा । उस पर्याय में इसका ‘एयकम्मे’ वानरियों
के जातमात्र बच्चों का वध करना यही एक मात्र काम होगा, ‘एयप्पहाणे’
इसी क्रिया में यह तत्पर रहेगा, ‘एयविज्जे’ यही एक
इसके जीवन की विद्या होगी, ‘एयसमायारे’ यह वानरियों के
बच्चों को नारने की धुन में ही लगा रहेगा । फिर ‘कालमासे कालं किच्चा
इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चा-
याहिइ’ जब वहाँ की पर्याय की इसकी आयु पूर्ण हो जायगी, तब
वहाँ से सरण के अवसर पर सर कर यह इसी जंबूद्वीप के भरत-
क्षेत्र में रहे हुए इन्द्रपुर नगर में वैश्या के कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न
होगा । ‘तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तगं वद्धेहिंति’ उत्पन्न होते
ही इसके माता-पिता इसे वर्धित कर डालेंगे, नपुंसक बना देंगे ।

सञ्जयी अधिक आसकितमां रात्री-दिवस गंधाओलो तथा अद्युपपन्न तेना
सेवनमा क्षणे-क्षणे आवित अन्तःकरणवाणे थधने ते वांदरीनां पुरुषजानिना
अन्याओने भारते रडेशे ते पर्यायमां तेने ‘एयकम्मे’ वांदरीओनां तरतना
अन्मेला गाण्डोने नाश करवे ओज ओक मात्र काम रडेशे ‘एयप्पहाणे’ ओ
क्रियामा ते तत्पर रडेशे ‘एयविज्जे’ ओ ओक तेना जवननी विद्या डेशे
‘एयसमायारे’ ते वांदरीओना अन्याओने भारवानी धूनमांज लाग्यो रडेशे. पछी
‘कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणिया-
कुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ’ वानरपर्यायनु आयुष्य पूइ करीने भरणु समये
भरणु पाभीने ते आ जणूद्वीप भरतक्षेत्रमा रडेला इंदपुर नगरमा वैश्याना कुलमां
पुत्ररूपी उत्पन्न थशे ‘तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तगं वद्धेहिंति’

छित्त्वा नपुंसकं करिष्यत इत्यर्थः । 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो' ततः खलु तस्य दारकस्य भातापितरौ 'णिव्वत्ते एकारसमे दिवसे' निवृत्ते=व्यतीते, एकादशे दिवसे 'संपत्ते वारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे 'इमं एयारुवं णामधेज्जं करिस्संति' इदमेतद्रूपं नामधेयं करिष्यतः 'होउ णं' भवतु खलु 'पियसेणे णपुंसए' प्रियसेनो नपुंसक इति । पूर्वभवकृतनरजातिद्वेषजन्य-कर्मफलमेतद्विषयवधेयम् ।

'तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कवालभावे जोव्वणगमणुपत्ते' ततः खलु स प्रियसेनो नपुंसकः, उन्मुक्तवालभावः, यौवनकमलुप्राप्तः, 'त्रिणायपरिणयमेत्ते' विज्ञातपरिणतमात्रः, 'रूवेण य जावणेण य लावण्णेण य' रूपेण च यौवनेन च, लावण्येन च, 'उक्किट्ठे' उत्कृष्टः= उत्कर्षवान् 'उक्किट्ठसरीरे'

'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिवत्ते एकारसमे दिवसे संपत्ते वारसाहे इमं एयारुवं णामधेज्जं करेहिंति' इस बालक को उत्पत्ति के ११ ग्यारह दिवस जब पूर्ण हो जायेंगे और १२ वाँ दिन ज्यों ही प्रारंभ होगा तब हमके माता-पिता इसका नाम ऐसा धरेंगे कि—'होउ णं पियसेणे णपुंसए' यह हमारा पुत्र 'प्रियसेन नपुंसक' इस नाम वाला होओ । पूर्व भवकी वानस्पर्ष्याय से नरजातिके साथ किये गये द्वेषजन्य कर्मों का यह फल होवेगा, ऐसा समझना चाहिए । 'तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कवालभावे जोव्वणगमणुपत्ते' यह प्रियसेन नपुंसक क्रमशः बाल्यावस्था का परित्याग कर तरुणावस्थाको प्राप्त होगा । त्रिणाय-परिणयमित्ते' उस समय यह अपनी युवावस्था को जानता हुआ 'रूवेण य जावणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ' रूप,

उत्पन्न था। तेना माता-पिता तेने वर्धित-करी नाअशे-नपुंसक जनावी रेशे। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एकारसमे दिवसे संपत्ते वारसाहे इमं एयारुवं णामधेज्जं करेहिंति' ते आणकनी उत्पात्तना अगियार ११ दिवसे। वीतना मारमे दिवसे तेना माता-पिता तेनु नाम ओवु पाउशे 'होउ णं पियसेणे णपुंसए' आ अमारो पुत्र 'प्रियसेन नपुंसक' आ नाम-वाणो था' । पूर्वभवमा न-ज्ज तेना साथे करेला द्वेषइ कर्मेणु आ इण थशे, ओम समणु देवु 'तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कवालभावे जोव्वणगमणुपत्ते' ते प्र येन प्रथम क्रमे क्रमे जल-अवस्था पूरी करीने यौवन अवस्थाने प्राप्त थशे। 'त्रिणायपरिणयमित्ते' तं समये ते पोतानी युवावस्थाने ज्ञाणता थके। 'रूवेण य जावणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ' इय, यौवन

उत्कृष्टशरीरः 'भविस्सइ' भविष्यति । 'तए णं से पियसेणे नपुंसए इंदपुरे
णयरे' ततः खलु स प्रियसेनो नपुंसकः, इन्द्रपुरे नगरे 'बहवे' बहून् 'राईसर-
जाव-पभिईओ' राजेश्वर-यावत्-प्रभृतीन्=राजे-श्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिके-
भ्य-श्रेष्ठी-सार्थवाहप्रभृतीन् 'बहूहि य' बहुभिश्च 'विज्जापओगेहि य' विद्याप्रयोगैश्च=
मन्त्रप्रयोगैश्च, कीदृशैर्विद्याप्रयोगैरित्याह-'मंतचुण्णेहि य' मन्त्रचूर्णैश्च, 'उड्ढाव-
णेहि य' उड्ढायनैश्च=आकर्षणैश्चेत्यर्थः, 'णिण्हवणेहि य' निह्वनैश्च=अदृश्यकरणैश्च,
'पण्हवणेहि य' प्रसन्नवनेश्च=क्षरणैः प्रसन्नवणैरित्यर्थः, काष्ठपाषाणादितोऽपि जल-
दुग्धादिनिर्झरणैरिति भावः । 'वसीकरणेहि य' वशीकरणैश्च=वश्यताकारकैश्च,
एवंत्रिवैः 'अभिओगेहि' आभियोगिकैः-अभियोगः=पारवश्यं प्रयोजनं येषां ते
आभियोगिकारतैः, 'अभिओगित्ता' अभियोज्य=वशीकृत्य 'उरालां माणुस्सां
भोगभोगां भुंजमाणे विहरिस्सइ' उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो

यौवन एवं लावण्य के उत्कर्ष से सहित होता हुआ उत्कृष्ट शरीर
संपन्न हो जायगा । 'तए णं' इसके बाद 'से पियसेणे नपुंसए' यह
प्रियसेन नपुंसक 'इंदपुरे णयरे' उसी इन्द्रपुर नगर में 'बहवे राईसर-
जाव-पभिईओ बहूहि य विज्जापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्ढावणेहि य णिण्ह-
वणेहि य पण्हवणेहि य वसीकरणेहि य अभिओगेहि य आभिओगित्ता उरा-
लां माणुस्सगां भोगभोगां भुंजमाणे विहरिस्सइ' अनेक राजा, ईश्वर,
तलवर माडम्बिक, कौटुम्बिक, इश्य, श्रेष्ठी, सेनापति एवं सार्थवाह
आदि जनों को मंत्रित चूर्ण आकर्षण अदृश्य करनेवाले विद्या, काष्ठ
पाषाण से भी जल-दूध आदि की धारा बहवाने वाले उपाय,
और वशीकरण आदि साधन रूप अनेक प्रकार के विद्याप्रयोगों से
सोहित कर उदार ऐसे मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोगता हुआ

अने लावण्यना उत्कर्षसाथे उत्कृष्टशरीरसंपन्न थध जेथे 'तए णं' ते पछी 'से पियसेणे
णपुंसए' ते प्रियसेन नपुंसक 'इंदपुरेणयरे' त इन्द्रपुर नगरमां 'बहवे राईसर०
जाव पभिईओ बहूहि य विज्जापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्ढावणेहिय णिण्हवणेहि
य पण्हवणेहि य वसीकरणेहि य अभिओगेहि य आभिओगित्ता उरालां माणु-
स्सगां भोगभोगां भुंजमाणे विहरिस्सइ' अनेक राजा, श्रेष्ठ, तलवर, माडम्बिक,
कौटुम्बिक, इश्य, श्रेष्ठी सेनापति अने सार्थवाह आदि मानुसेने जेमा मंतरेला
थे, आकर्षण, अदृश्य करनारा विधान, लाकडां अने पथ्थरमाथी पणु पाणी अने
दूध मांसी धारा वहे, नवी विज्ञान उपाये अने वशीकरण आदि साधनइय अनेक
प्रकारनी विज्ञानोना प्रये गोती मे इत कराने उदार भेवा मनुष्य-सम्बन्धी काम-

विहरिष्यति । 'तए णं से पियसेणे णपुंसए' ततः खलु स प्रियसेनो नपुंसकः 'एयकम्मे ४' एतत्कर्मा ४-एतत्=मन्त्रप्रयोगादिरूपं कर्म यस्य स तथा, 'सुवहुं पावकम्मं' सुबहु पापकर्म 'समज्जिणिच्चा' समर्ज्य=समृपाज्य 'एक्कवीसं वाससयं' एकविंशति वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालइत्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते, 'तओ' ततः=रत्नप्रभापृथिवीदुःखभोगानन्तरं 'सरीसिवेसु' सरीसृपेषु=नकुलादिषु 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'संसारो तहेव जहा पढमे' संसारस्तथैव यथा प्रथमे-संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम् तथैव यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रस्य वर्णितः, 'जाव पुढवीसु' यावद् पृथिवीषु अनेकशत-

रहेगा । 'तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ४ सुवहु पावकम्मं समज्जिणिच्चा एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' इस प्रकार यह प्रियसेन नपुंसक इन मन्त्रों के प्रयोगरूप कर्मों में ही भग्न हो कर अनेकविध पापकर्मों का उपार्जन करता २ अपनी २१०० इक्षीसत्सौ वर्ष की समस्त आयु को समाप्त कर मृत्यु के अवसरमें मर कर उन संचित पापकर्मों के उदय से प्रथमपृथिवी (रत्नप्रभा) का नारकी होगा । 'तओ सरीसिवेसु संसारो तहेव जहा पढमे जाव पुढवीसु' वहां से निकलकर फिर यह सरीसृप-नकुल आदि में उत्पन्न होगा । इसका एक भवसे दूसरे भवों में भ्रमण प्रथम अध्ययनमें वर्णित मृगापुत्र के भ्रमण की तरह जान लेना चाहिये । यह अन्त में लाखों बार पृथिवीकाय

ले गेने लोगवतो रहे . 'तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ४ सुवहु पावकम्मं समज्जिणिच्चा एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' आ प्रमाणे ते प्रियसेन नपुंसक तेना मन्त्रेना प्रयोगइय कर्माभां ४ भग्न थअने अनेकविध पापकर्मोनु उपर्जन कइतो-कइतो ओकवीससो २१०० वर्षनु तमास आयुथ पूइं करीने मृत्यु पाभीने ते सयय करेला पापकर्मोना उदयथी प्रथम पृथिवी-रत्नप्रभामा नारकी थशे 'तओ सरीसिवेसु संसारो तहेव जहा पढमे जाव पुढवीसु' त्यांथी नीकणीने इनी ते सरीसृप-नेणीआ-आदिमा उत्पन्न थशे तेनु ओक भवमाथी णीज्ज भयोमा भ्रमाण ते प्रथम अध्ययनमा वर्णुवेला मृगापुत्रना भ्रमण प्रमाणे जहणी लेवुं जेअने ते छेवटे लाखो बार पृथिवीकायमा उत्पन्न थशे, अईं जे काष्ठ साव छे, ते प्रथम

सहस्रकृत्वः=अनेकलक्षणवारमुत्पत्स्यते । अत्र यद्वाच्यं तदत्र प्रथमाध्ययनस्यैक-
विंशतितमे सूत्रे द्रष्टव्यम् ।

‘से णं’ स खलु ‘तओ अणंतरं’ ततः=तस्माद् भवात् अनन्तरम्,
‘उव्वट्ठित्ता’ उव्वट्ठित्त्य=निःसृत्य, ‘इहेव जंबूदीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए’
इहेव जम्बूद्वीपे भारते वर्षे चम्पायां नगर्या ‘महिसत्ताए’ महिषतया ‘पच्चा-
याहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते । ‘से णं तत्थ अणया कयावि’ स खलु
तत्रान्यदा कदाचित् ‘गोठ्ठिलएहिं’ गोष्ठिकैः=एकमण्डलीसदस्यैः समानवयस्कैः पुरुषैः
‘जीवियाओ’ जीवितात्, ‘ववरोविए समाणे’ व्यरोपितः सन् ‘तत्थेव चंपाए
णयरीए सेट्टिकुलंसि पुत्तत्ताए’ तत्रैव चम्पायां नगर्या श्रेष्ठिकुले पुत्रतया ‘पच्चा-
याहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते ॥ म० २१ ॥

में उत्पन्न होगा । यहां पर जो कुछ भाव है प्रथम अध्ययन के
२१ वें सूत्र से देख लेना चाहिये । इसके बाद ‘से णं तओ अणंतरं
उव्वट्ठित्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए महिसत्ताए पच्चा-
याहिइ’ यह वहां से निकल कर इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्रमें जो
चंपा नाम की नगरी है वहां महिष (पाडा) की पर्याय से उत्पन्न
होगा । ‘से णं तत्थ अणया कयावि गोठ्ठिलएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे
तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्टिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ’ वहां यह गोष्ठि कों-
एक मण्डली के सदस्य समानवयवाले पुरुषोंद्वारा मारे जाने पर उसी
चम्पानगरी में किसी श्रेष्ठिकुल में पुत्ररूपसे उत्पन्न होगा ।

भावार्थ—गौतम ने पुनः पूछा कि—हे भदन्त ! यह उज्जित
दारक इस पर्याय से सरकर अब कहाँ जायगा और कहाँ उत्पन्न
होगा ? । प्रभु ने गौतम के इस प्रश्न का उत्तर मृगापुत्र-अध्ययन के

अध्ययनना २१ ओकवीसना सूत्रमा लेउ लेउअ. ते पछी ‘से णं तओ अणं-
तरं उव्वट्ठित्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए महिसत्ताए
पच्चायाहिइ’ ते त्यांथी नीकणीने आ जम्बूद्वीपना भरत क्षेत्रमा ने चंपा नामनी
नगरी छे त्यां महिष (पाडा) नी पर्यायथी उत्पन्न थथे ‘से णं तत्थ अणया कयावि
गोठ्ठिलएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्टिकुलंसि
पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ’ त्यां ते गौण्डको-ओक मंडणीना सदस्य समानवयवाणा पुरुषो
द्वारा मराया पछी ते ज चम्पानगरीमा कोउ शेठना कुलमां पुत्ररूपथी उत्पन्न थथे

भावार्थ—गौतमे श्रीवा- पूछथु कः-हे भदन्त ! ते उत्पन्न दन्ध आ
पर्यायथी भरत पात्रीने हवे क्या जथे ? अने कथां उत्पन्न थथे ? प्रभुओ गौतमना

૨૧ વે સૂત્ર મેં દિયા હૈં । વે ઇસ મેં યહ પ્રકટ કર રહે હૈં કિ-હે ગૌતમ ! ઉજ્જિત કે જીવન કા આજ અન્તિમ સમય હૈ । ઇસકા જોવન આજ ચતુર્થ પ્રહર મેં સમાપ્ત હો જાયગા । યહ મરકર પ્રથમ નરક કા નૈરયિક હોગા । ક્યોં કિ ઇમને અપને જોવન કા પ્રત્યેક ક્ષણ પાપમય વ્યાપારોં કે સેવન મેં હી વ્યતીત કિયા હૈ, ઉસસે જિન અશુભતમ પાપકર્મોં કા ઇસને બંધ કિયા હૈ, ઉન્હોં કે ઉદય કા ઇસે પ્રબલ દુઃખ પ્રથમ નરક મેં જાકર ભોગના હૈ । ઇસને ૨૫ પઢીસ વર્ષ કી અપની આયુ પાપોં કે સેવન કરને મેં હી સમાપ્ત કી હૈ । પ્રથમ નરક કી સ્થિતિ સમાપ્ત કર જવ યહ વહાં સે નિકલેગા, તો વૈતાલ્ય પર્વત કી તલહટી મેં બંદર હોગા વહાં ભી યહ વિષય-ભોગોં મેં અત્યન્ત ગૂઢ હોગા । ‘મેરે સામને અન્ય બંદર વિષય કો ન ભોગ સકે’-ઇસ ય્યાલ સે યહ વહાં જિતને ભી બંદરિયોં કે પુરુષ જાતિ કે શિશુ હોગે ઉન સબ કા ઘાતક હોગા । જવ યહ યહાં સે મરેગા તો ઇંદ્રપુર મેં કિસી વેશ્યા કે ઘર મેં જન્મ લેગા । વહાં ઇસ કા નામ ‘પ્રિયસેન નપુંસક’ હોગા । ક્યોં કિ ઇસને બંદર કી પર્યાય મેં પુરુષ જાતિ સે દ્રેષ કિયા થા, ઇસલિયે ઇસકા ફલ ઇસે ઇસ પર્યાય મેં ભોગને કો મિલેગા । ઉત્પન્ન હોતે હી ઇસે નપુંસક

એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મૃગાપુત્ર-અધ્યયન ૨૧ એકવીસમા સૂત્રમાં આપ્યો છે ત એના એ હકીકત પ્રગટ કરી રહ્યા છે કે—હે ગૌતમ ! ઉજ્જિતના જીવનનો આજ છેલ્લો સમય છે. તેનું જીવન આજ ચોથા પ્રહરમાં પૂરું થઈ જશે, અને તે મરણ પામીને પ્રથમ નરકનો નારકી થશે કારણ કે તેણે પોતાના જીવનની દરેક ક્ષણ, પાપમય વ્યાપારોના સેવનમાં જ્યતીત કરી છે તેથી જે અશુભતમ પાપકર્મોનો તેણે બંધ કર્યો છે તેના ઉદયનું તેને પ્રબલ દુઃખ પ્રથમ નરકમાં જઈને ભોગવવાનું છે. તેણે પોતાની ૨૫ વર્ષની આયુષ્ય પાપોનું સેવન કરવામાં પૂરી કરી છે તે પ્રથમ નરકની સ્થિતિ પૂરી કરીને જ્યારે ત્યાંથી નીકળશે, તે પછી વૈતાલ્ય પર્વતની તલ્લીમાં વાનર થશે ત્યાં પણ તે વિષયભોગોમાં અત્યંત આસક્ત રહેશે ‘મારા સામે બીજા વાનરા વિષયો ન ભોગવી શકે’ એજ દૃષ્ટિથી તે ત્યાં આગળ જેટલા નરજનિના વાનર બાળક હશે તે સર્વનો નાશ કરનાર થશે જ્યારે તે સ્થળમાં મરણ પામશે ત્યાં પછી ઇંદ્રપુરમાં કોઈ વેશ્યાના ઘરમાં જન્મ લેશે ત્યાં તેનું નામ ‘પ્રિયસેન નપુંસક’ રહેશે કારણકે તેણે વાનરની પર્યાયમાં નરજાતિ સાથે દ્રેષ કર્યો હતો, એ માટે તેનું ક્ષણ એ પર્યાયમાં ભોગવવાનું મળશે ઉત્પન્ન થતા જ તેને નપુંસક બનાવી

॥ मूलम् ॥

से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए
केवलं बोहिं बुज्झहिइ । अणगारे०, सोहम्मे कप्पे जहा
पढमे जाव अंतं करेहिइ, णिक्खेवो ॥ सू० २२ ॥

विवागसुए दुहविवागाणं उज्झयईयं णामं विइयं
अज्झयणं समत्तं ॥ २ ॥

बना दिया जायगा । बाल्यावस्था से जब यह युवावस्था में आवेगा,
और जब यह समझदार हो जावेगा, एवं रूप, यौवन तथा लावण्य
से संपन्न होगा, तब यह अनेक प्रकार की विद्याओं के प्रयोगों से
वहां के लोगों को सुग्ध कर मनुष्यसंबंधी भोगों को भोगता हुआ
अपना समय व्यतीत करेगा । इसी प्रकार के कुकृत्यों में यह २१००
इक्कीस सौ वर्ष की अपनी आयु को समाप्त कर अनेकविध पापकर्मों
का संचय करता हुआ ही मरेगा, और रत्नप्रभा नरक का फिर भी
नैरयिक बनेगा । वहां की एक सागर की उत्कृष्ट स्थिति को समाप्त
कर यह सरीसृपों-नकुल आदि योनियों में जन्म लेकर मृगापुत्र की
तरह संसार में अनेक योनियों में परिभ्रमण करेगा । पश्चात् चंपा
नगरी में यह भैंसा की पर्याय से उत्पन्न होगा, और वहां एक
मंडली के सदस्य समवयस्क मित्रों द्वारा मारा जायगा । अन्त में
भैंसा की पर्याय छोड़कर उसी नगरी में सेठ के कुल में पुत्ररूप
से उत्पन्न होगा ॥ सू० २१ ॥

देवाभां आवशे, बाल-अवस्था पूरी करीने न्यारे ते युवावस्थामा आवशे अने
न्यारे ते समञ्जुवाणे धध नशे, अने रूप, यौवन तथा लावण्यथी संपन्न थशे,
त्यारे ते अनेक प्रकार्नी विद्याओना प्रयोगोथी त्याना लोडेने सुग्ध करी मनुष्य-
सम्बन्धी लोगोने लोगवतो थके पोताने समय पूरे करशे आ प्रकारना कुकर्मोमा
ते २१०० अेकवीस सौ वर्षानी पोतनी आयुष्य पूरी करीने अनेक विध पाप कर्मोना
संचय करीने भरषु पावशे, अने रत्नप्रभा नरकमा करीने नारकीपणु उत्पन्न थशे,
त्यानी अेक सागरोपरानी उत्कृष्ट स्थितिने पूरी करीने ते सरीसृप-नोणीआ-आदि
येनिमां जन्म लधने मृगापुत्रना भ्रमण प्रमाणे संसारमां अनेक येनिओमा परि-
भ्रमणु करशे, पछी चंपा नगरीमां पारानी पर्यायमा उत्पन्न थशे, अने त्यां अेक
मंडलीना सदस्य समानवयवता मित्रो द्वारा मरवु पावशे छेवटे तेन नगरीमां पाडानी
पर्यायथी छुटीने शेठना कुलमां पुत्ररूपथी उत्पन्न थशे (सू. २१)

टीका ।

‘से णं तत्थ’ इत्यादि । ‘से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे तहारूपाणं-
थेराणं अंतिए’ स खलु तत्रोन्मुक्तवालभावस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके
‘केवलं वोहिं’ केवलां वोधिं ‘बुज्झिहिइ’ भोत्स्यते, सम्यक्तवं लप्स्यते इत्यर्थः ।
‘अणगारे०’ अनगारो भावितात्मा भविष्यति । ततः स कालमासे कालं कृत्वा
‘सोहम्मे कप्पे’ सौधर्मे कल्पे ‘जहा पढमे’ यथा प्रथमेऽध्ययने प्रोक्तं तथाऽत्र
वाच्यमित्यर्थः, तेनायमर्थो लभ्यते—‘देवत्ताए उव्वज्झिहिइ’ देवत्वेनोत्पत्स्यते ।
स खलु ततोऽनन्तरं देवशरीरं त्यक्त्वा महाविदेहे वर्षे यानि कुलानि भवन्ति
आढ्यानि, तेषां खलु अन्यतरस्मिन् कुले पुत्रतयोत्पत्स्यते । ‘जाव अंतं करेहिइ’
यावद् अन्तं करिष्यति—सर्वदुःखानामन्तं=नाशं करिष्यति ।

‘णिकखेवो’ निक्षेपः=निगमनं—समाप्तिवाक्यं वाच्यमित्यर्थः, तद्व्यथा—

‘से णं तत्थ’ इत्यादि ।

‘से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे’ यह जब वहां वाल्यावस्थासे
तरुणावस्था को प्राप्त करेगा, तब ‘तहारूपाणं थेराणं अंतिए केवलं वोहिं
बुज्झिहिइ’ तथारूप स्थविरों के समीप निर्मल समकित को प्राप्त करेगा,
भावितात्मा अनगार होगा, ‘सोहम्मे कप्पे जहा पढमे जाव अंतं करेहिइ,
णिकखेवो’ पश्चात् यह मृत्यु के अवसर कर कर सौधर्मकल्प में देवपने
उत्पन्न होगा । वहां की स्थिति समाप्त कर यह फिर महाविदेह
क्षेत्र में जो वहां आढ्य कुल हैं उनमें से किसी एक आढ्यकुल में
पुत्ररूप से उत्पन्न होगा, पश्चात् योग्य समय पर भागवती दीक्षा
अंगीकार कर समस्त कर्मों का सर्वथा नाश कर मोक्ष को पावेगा ।
‘णिकखेवो’ यह पद द्वितीय अध्यय की समाप्ति का सूचक है, जिसका

‘से णं तत्थ’ इत्यादि

‘से णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे’ ते त्थारे त्या णाल-अवस्था पूरी करीने
तउण्णवस्थाने प्राप्त करथे, त्थारे तहारूपाणं थेराणं अंतिए केवलं वोहिं बुज्झिहिइ’
तथाऽप स्थविशानी पासे ळ्थने निर्मल समकितने प्राप्त करथे, भावितात्मा अणु-
गार-भुति थथे, ‘सोहम्मे कप्पे जहा पढमे जाव अंतं करेहिइ णिकखेवो’
पछी ते मृत्युना सगथे मण्णु पाभीने सौधर्मकल्पमा देवपण्णे उत्पन्न थथे.
त्यानी स्थिति पूरी करीने, ते पछी महाविदेह क्षेत्रमा जे त्या आढ्य (सर्व
संपत्ति सम्पन्न) कुणो छे तेमांना कोछ ओछ आढ्य कुणमां पुत्र रूपयी उत्पन्न थथे
पछी योग्य समय प्राप्त थना भागवती दीक्षा अंगीकार करीने समस्त कर्मोना
सर्वथा नाश करीने मोक्षपदने पावथे ‘णिकखेवो’ आ पद णील अध्ययननी

‘एवं खलु जम्बू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं विइयस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते, त्तिवेमि’ । अस्याध्ययनस्य समाप्तिकाले श्रीसुधर्मा स्वामी कथयति—‘एवं खलु’ इत्यादि । एवं खलु हे जम्बू ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकानां द्वितीयस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः इति । ब्रवीमि=यथा भगवता प्रोक्तं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः ॥ सू० २२ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगन्धपद्मनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘जैन-शास्त्राचार्य’-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-प्रतिविरचितायां विपाकश्रुतगत-दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुत-स्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् उज्जित-कीयं नाम द्वितीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । २ ॥

भाव यह है— ‘एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं विइयस्स अज्झयणरस अयमट्ठे पणत्ते-त्तिवेमि’ इस अध्ययन की समाप्ति के समय श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं कि-हे जम्बू ! सिद्धिगतिनामक स्थान को प्राप्त श्रमण भगवान् महावीर ने, दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध के इस द्वितीय अध्ययन में उज्जितदारक के आख्यानरूप जो यह भाव प्रकट किया है, सो मैंने तुझसे कहा है । यह जो कुछ भी तुमसे कहा है वह अपनी कल्पना से नहीं कहा है, किन्तु प्रभु के कथनानुसार ही कहा है ॥ सू० २२ ॥

श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कन्धमें ‘विपाकचन्द्रिका’ नामक संस्कृत टीका के हिन्दी अनुवाद में ‘उज्जितकीय’ नामक द्वितीय अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १ । २ ॥

સમાપ્તિનું સૂચક છે, જેના ભાવ એ છે કે— ‘एवं खलु जम्बू समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं विइयस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते त्ति वेमि’ આ અધ્યયનની સમાપ્તિના સમયે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે— હે જમ્બૂ ! સિદ્ધિગતિ નામક સ્થાનને પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે, દુઃખવિપાક-નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના આ બીજા અધ્યયનમાં ઉજ્જિત દારકના આખ્યાનરૂપે જે આ ભાવ પ્રગટ કર્યો છે, તે મેં તમને કહ્યું છે આ જે કાંઈ તમને કહ્યું છે તે મારી કલ્પનાથી કહેલું નથી, પરંતુ પ્રભુના કહેવા પ્રમાણેજ કહેલ છે (સૂ ૦ ૨૨)

શ્રી વિપાકશ્રુતના દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની ‘વિપાકચન્દ્રિકા’

નામની ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં ‘ઉજ્જિતકીય’ નામનું

બીજું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૧ । ૨ ॥

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

तच्चस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं ते
समएणं पुरिमताले णासं णयरे होत्था, रिद्धं । तस्स
पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए एत्थ
अमोहदंसी उज्जाणे, तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स जक्ख
ययणे होत्था ॥ सू० १ ॥

टीका

‘तच्चस्स’ इत्यादि । ‘तच्चस्स’ तृतीयस्याध्ययनस्य ‘उक्खेवो’ उत्क्षेप
प्रारम्भवाक्यम् । तृतीयाध्ययनस्य प्रारम्भवाक्यमत्र वक्तव्यमिति भावः
अत्रैवमुत्क्षेपोऽनुसन्धेयः—

‘जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्ज
यणस्स अयमट्ठे पणत्ते, तच्चस्स णं भंते ! अज्जयणस्स दुहविवागाणं समणे
जाव संपत्तेणं के अट्ठे पणत्ते ? तए णं से मुहम्मि अणगारे जंबू-अणग
एवं वयासी-’ इति ।

जम्बूस्वामी सुधर्मस्वामिनं पृच्छति—‘जइ णं’ इत्यादि । यदि ख
हे भदन्त ! = हे भगवन् ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थ

॥ तृतीय अध्ययन ॥

‘तच्चस्स’ इत्यादि ।

‘तच्चस्स उक्खेवो’ तीसरे अध्ययन का उत्क्षेप यहाँ बोल
चाहिये, वह इस प्रकार—जम्बूस्वामी ने श्री सुधर्मा स्वामी से पूछ
‘जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्जयण
अयमट्ठे पणत्ते ?’ हे भदन्त ! सिद्धिगति को प्राप्त श्रमण भगवान् महावीर

श्रीलुं अध्ययन

‘तच्चस्स’ इत्यादि

‘तच्चस्स उक्खेवो’ श्रीलु अध्ययनको उत्प्रेक्ष अर्थात् जोखने, लेखने,
आ प्रमाणे—जम्बू स्वामीने श्री सुधर्मा स्वामीने पूछ्यु— ‘जइ णं भंते
समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्जयणस्स अयमट्ठे पणत्ते

प्राप्तेन दुःखविपाकानां द्वितीयस्याध्ययनस्य अयमर्थः=विजयमित्रसार्थवाहपुत्र-
स्योज्झितकस्य स्वकृतदुष्कृतफलदुःखविपाकरूपोऽर्थः प्रज्ञप्तः, तृतीयस्य खलु हे
भदन्त ! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्
सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ? । ततः खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बू-
नामकमनगारमेवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘एवं खलु जंबू’ इत्यादि ।

‘एवं खलु जंबू !’ एवं खलु हे जम्बू ! ‘तेणं कालेणं तेणं सम-
एणं पुरिमताले णामं णयरे होत्था’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये पुरिमता-
लनामकं नगरमासीत्, तत् कीदृशम् ? इत्याह-‘रिद्धं’ इत्यादि । ऋद्धरितमित-
समृद्धम्-ऋद्धं=नभःस्पर्शिवहुलप्रासादयुक्तं, बहुजनसंकुलं च, ‘स्तिमितं’=स्वचक्र-

दुःखविपाक के द्वितीय अध्ययन का ‘विजयमित्र सार्थवाह के पुत्र
उज्झित ने अपने पूर्वोपाजित दुष्कृतों के फलस्वरूप अनेकविध
दुखों को भोगा है’ इसरूप जो भाव कहा है वह तो हमने सुन
लिया है, ‘तच्चस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव
संपत्तेणं के अट्टे पणत्ते ?’ अब हे भदन्त ! दुःखविपाक के तृतीय अध्ययन
का सिद्धिगति को प्राप्त उन्हीं श्रमण भगवान् महावीर ने क्या भाव
प्रदिपादित किया है ? ‘तए णं से मुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं
वयासी’ इस प्रकार जंबूस्वामी के प्रश्न को सुनकर श्री सुधर्मास्वामी
कहते हैं-‘एवं खलु जंबू’ हे जंबू ! इस तृतीय अध्ययन का भाव
इस प्रकार है-‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल और उस समय
में ‘पुरिमताले णामं णयरे होत्था’ एक पुरिमताल नामका नगर था ।
यह नगर ‘रिद्धं’ नभःस्पर्शी बहुत से मकानों से युक्त एवं बहुजनों

हे भदन्त ! सिद्धि गतिने प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरे, ने दुःख-
विपाकना भीज्ज अध्ययनना ‘विजयमित्र सार्थवाहना पुत्र उज्झिते पोताना
पूर्वभवना भोगवेलां दुष्कृताना इणस्वरूप अनेकविध दुःखेने भोगव्या छे’
ते इप ने भाव कहा छे ते तो मे सावणी लीधा छे, ‘तच्चस्स णं भंते ! अज्झ-
यणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्टे पणत्ते ?’ अब हे भदन्त !
सिद्धिगतिमां विगज्जमन ते श्रमण भगवान् महावीरे दुःखविपाकना त्रीज्ज अध्ययनना
शु भाव प्रतिपादन कर्था छे ? ‘तए णं से मुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं
वयासी’ आ प्रकारना जम्बूस्वामीना प्रश्नने सावणीने श्री सुधर्मा स्वामी छे छे छे :-
‘एवं खलु जंबू’ हे जम्बू ! आ त्रीज्ज अध्ययनना भाव आ प्रमाणे छे :-
‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ ते काल अने ते समयने विषे, ‘पुरिमतालं णामं
णयरे होत्था’ अक पुरिमताल नामनु नगर छतुं, ते नगर ‘रिद्धं’ आशयने।

परचक्रभयरहितम्, 'समृद्धं' = धनधान्यादिपूर्णम् । 'तस्मिन् पुरिमतालस्स णयरस्स' तस्य खलु पुरिमतालस्य नगरस्य 'उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे- ईशानकोणे इत्यर्थः । अत्र खलु 'अमोहदंसी' अमोघदर्शि अमोघदर्शिनामकम् 'उज्जाणे' उद्यानमासीत् । 'तत्थ णं' तत्र खलु 'अमोहदंसिस्स जक्खस्स' अमोघदर्शिनः = अमोघदर्शिनामकस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे होत्था' यक्षायतनमासीत् ॥ सू० १ ॥

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं पुरिमताले महब्बले णामं राया होत्था । तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए देसप्पंते एत्थ णं अडवीसंसिया सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था, विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा, वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता, छिण्णसेलविसमप्पवायफलिहोवगूढा, अर्ब्भितरपाणिया सुदुल्लभजलपेरंता अणेगखंडी विइयजणदिण्णणिग्गमप्पवेसा सुबहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेस्सा यावि होत्था ॥ सू० २ ॥

से संकुल था । यहां के निवासियों को स्वप्न में भी स्वचक्र और परचक्र का भय नहीं था । यहां की प्रजा बिल्कुल निर्भय थी । नगर में सर्व तरफ धन और धान्य की राशियों के ढेर लगे रहते थे । 'तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उस पुरिमतालनगर के ईशानकोणमें 'तत्थ णं अमोहदंसी उज्जाणे' एक अमोघदर्शी नामका उद्यान था । 'तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' उस उद्यान में अमोघदर्शीनामक यक्षका एक यक्षायतन था ॥ सू० १ ॥

स्पर्श करे तो वा उवा घण्णाञ्च भक्षानेथी युक्त अने घण्णीञ्च वस्तीथी भरपूर हुतु त्याना निवासीअने स्वप्नामा पणु स्वयंके अने परयंकेने भय न हुते । त्यांनी प्रण अेकदम निर्भय हुती नगरमा आरेय गाणु धन अने धान्यना ढगला लागेला हुता । 'तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' ते पुरिमताल नगरना ईशान कोणमा 'तत्थ णं अमोहदंसी उज्जाणे' अेक अमोघदर्शी नामनेा गणीथेा हुते । 'तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' ते उद्यान-गणीथेा अमोघदर्शी नामना यक्षनु अेक यक्षस्थान हुतु (१)

टीका

‘तत्थ णं’ इत्यादि । ‘तत्थ णं’ तत्र खलु ‘पुरिमताले’ पुरिमताले= पुरिमतालनामके नगरे ‘महब्बले णामं राया होत्था’ महाबलो नाम राजा-
 ऽऽसीत् । ‘तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स’ तस्य खलु पुरिमतालस्य नगरस्य
 ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसिमाए’ उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे ‘देसप्पंते’ देश-
 प्रान्ते=जनपदसीमायाम् ‘एत्थ णं’ अत्र खलु ‘अडवीसंसिया’ अटवीसश्रिता=
 महावनान्तर्गता ‘सालाडवी णामं चोरपल्ली’ शालाटवी नाम चोरपल्ली=चोराणां
 वृक्षवंशलतादिगहनाश्रितं वासस्थानम् ‘होत्था’ आसीत् । सा कीदृशी आसीत् ?
 -‘विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा’ विषमगिरिकन्दरकोलम्बसन्निविष्टा=विषमं यद्
 गिरेः कन्दरं, तस्य यः कोलम्बः=प्रान्तस्तत्र संनिविष्टा या सा तथा, ‘वंसी-
 कलंकपागारपरिक्खत्ता’ वंशीकलङ्कप्राकारपरिक्षिप्ता=वंशीकलङ्का=वंशजालमयी
 वृत्तिः, सैव प्राकारस्तेन परिक्षिप्ता=वेष्टिता ‘छिण्णसेलविसमप्पवायफलिहोवगूढा

‘तत्थ णं’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं पुरिमताले’ उस पुरिमताल नगर में ‘महब्बले णामं राया होत्था’ ‘महाबल’ इस नाम का एक राजा था । ‘तस्स णं पुरिमतालणयरस्स’-उस पुरिमताल नगर के ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसिमाए’ ईशानकोण में ‘देसप्पंते’ जनपद की सीमा पर ‘अडवीसंसिया’ एक अटवी में रही हुई ‘सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था’ ‘शालाटवी’ इस नाम से प्रसिद्ध चोरपल्ली थी । यह ‘विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा’ गिरियों-पहाड़ों के दुर्गम कंदरों के प्रान्तभाग में स्थित थी । ‘वंसी-कलंकपागारपरिक्खत्ता’ इसके चारों ओर बाँसों का झुरमुट सघनवन था, उससे यह ऐसी आलूम पड़ती थी कि यह कोट से घिरी है, ‘छिन्नसेल-

‘तत्थ णं’ इत्यादि.

‘तत्थ णं पुरिमताले’ ते पुरिमताल नगरमा ‘महब्बले णामं राया होत्था’ महाबल ये नामने राजा हुते । ‘तस्स णं पुरिमतालणयरस्स’ ते पुरिमताल नगरमा ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसिमाए’ ईशान कोणमा ‘देसप्पंते’ जनपदनी सीमा पर ‘अडवीसंसिया’ एक अटवी-वनमा रहेदी ‘सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था’ ‘शालाटवी’ नामथी प्रसिद्ध एक चोरपल्ली (चोरानु गात्र) हुती ते ‘विसमगिरिकंदर-कोलंबसण्णिविट्ठा’ गिरियो-पहाडोना दुर्गम कंदरो (शुक्षयो) ना प्रान्त भागोमा (शुश्रुमा) रहेदी हुती ‘वंसीकलंकपागारपरिक्खत्ता’ तेनी आरैय णान्नु वांसोनु उड हुतु तेथी करीने ते अवी रीते देखाती हुती के जण्णे ते कोट्थी घेरायदी डाय.

छिन्नशैलविषमप्रपातपरिखोपगूढा छिन्नः=विदीर्णः शैलस्तस्य ये विषमप्रपाताः=गर्ताः, त एव परिखाः, तामिरुपगूढा=वेष्टिता, 'अन्मित्रपाणिया' अभ्यन्तर-पानीया=अभ्यन्तरजलयुक्ता 'सुदुर्लभजलपरंता' सुदुर्लभजलपर्यन्ता सुदुर्लभम्=अतिदुर्लभं जलं पर्यन्ते यस्याः 'सा तथा, 'अणेगखंडी' अनेकखंडी=अनेकाः खण्डयः=अपट्टाराणि-गुप्तद्वाराणि यस्याः सा तथा, 'विड्यजणदिण्णिग्गमप्पवेसा' विदितजनदत्तनिर्गमप्रवेशा=विदितानां=परिचितानामेव जनानां दत्तः निर्गमः प्रवेशश्च यस्यां सा तथा, पुनः 'सुवहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेसा' सुबहुकस्यापि कुपितस्य=कोपाविष्टस्य वैरिण इत्यर्थः, जनस्य दुष्प्रवेशा=दुष्करः प्रवेशो यस्यां सा तथा, 'यावि' चापि 'होत्था' आसीत् ॥ सू० २ ॥

विसमप्पवायफलिहोवगूढा ' इसके आस-पास की छोटीर टेकरियां खोद डाली गई थीं, इससे भूमि में जगहर खड़े हो गये थे, इससे देखने वालों को ऐसा ज्ञान होता था कि मानो यह खाई से घिरी हुई हो । 'अन्मित्रपाणिया' चोरपल्ली के भीतर ही पानी का प्रबंध था । पानी लाने के लिये वहां से लोगों को बाहर नहीं जाना पड़ता था । 'सुदुर्लभजल-परंता' क्यों कि इसके बाहर बहुत दूर तक पानी का कोई साधन नहीं था । 'अणेगखंडी' इसमें अनेक गुप्तद्वार भी थे । 'विड्यजणदिण्णि-ग्गमप्पवेसा' जान पहिचान वाले जन ही इसमें आ-जा सकते थे, अपरिचित नहीं । 'सुवहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेसा यावि होत्था' बहुत संख्यक कुपित शत्रुओं को भी इसमें प्रवेश करना मुश्किल था । उनके लिये तो यह सर्वथा दुष्प्रवेश थी ।

'छिन्नशैलविसमप्पवायफलिहोवगूढा' तेनी आसपासनी नानी टेकरीओ भोही नाभेदी हुती, ते कारणुथी जभीनपर ठेकाए ठेकाए भाडा थु गया हुता तेथी जेनार भाणुसने ओवु लागतु हुतु डे जलु ते भाडुओथी घेगयदी डोय 'अन्मित्रपाणिया' चोरपल्लीनी अहरज (चोरानु जाग) पाणीनो प्रबंध हुतो, तेथी, पाणी लाववा भाटे त्याना लोडोने गडान जुं पडतु नहि 'सुदुर्लभजलपरंता' कारणु डे तेनाथी गडार गहुं हर सुधी पाणी भाटे डोड साधन हुतु नहि 'अणेगखंडी' तेमां अनेक गुप्तद्वार पयु हुता 'विड्यजणदिण्णिग्गमप्पवेसा' जे जलुवा-पीछाणुवा वाणो भाणुस थ तेज तेमा आवी जड शकतो हुतो, अजलुओ भाणुस आवी शकतो नहि 'सुवहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेसा यावि होत्था' गहु भोही संख्या-गा कुपितशत्रुओने पयु तेमां प्रवेश करवा कठणु हुनो

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए विजए णामं चोरसेणा-
वई परिवसइ, अहम्मिए जाव लोहियपाणी बहुणयरणिग्गयजसे
सूरे दढप्पहारे साहसिए सद्देही असिलट्टिपढममल्ले । से णं
तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचण्हं चोरसयाणं आहेवच्चं जाव
विहरइ । तए णं से विजए चोरसेणावई बहूणं चोराण य
पारदारियाण य गंठिभेयगाण य संधिच्छेयगाण य, खंडपट्टाण
य अण्णेसिं च बहूणं छिण्णभिण्णबाहिराहियाणं कुडंगे यावि
होत्था । तए णं से विजए चोरसेणावई पुरिमतालस्स णयरस्स

भावार्थ— पुरिमताल नगर के राजा का नाम महाबल था ।
नगर के ईशान कोण में जनपद की सीमा पर एक घनी अटवी थी ।
इसमें एक चोरपल्ली थी । इसका नाम शालाटवी था । इसके आस-पास
गिरियों—पहाड़ों की दुर्गम कंदराएँ थीं । चोरपल्ली चारों ओर से बाँसोंके
झुरमुट से घिरी हुई थी । इस के पास के पहाड़ों की छोटीर टेकरियाँ
खोद डाली गई थीं, अतः उनके गढे इस शालाटवी की खाई—जैसे
मालूम देते थे । चोरों ने सब प्रकार की व्यवस्था इसके भीतर ही
कर रखी थी । पानी वगैरह लाने के लिये वहाँ के निवासियों को
बाहर नहीं जाना पड़ता था । परिचित के सिवाय और दूसरे जनों
का यहाँ आना-जाना अशक्य था ॥ सू० २ ॥

भावार्थ — पुरिमताल नगरना राजानु नाम महाबल इत्तुं. नगरना ईशान
शुंण्णामां ओक घेरी अटवी (वन) इती. तेमां ओक चोरपल्ली इती. तेनु नाम शालाटवी
इत्तुं. तेनी आसपास गिरिनी (पर्वतनी) दुर्गम शुक्खाओ इती. चोरपल्ली चारेय
आणुथी वासेना जुडथी घेरायली इती. तेनी आणुआणुना पडाडोनी नानी नानी टेकरिओ
ओढेली इती, तेथी तेना आडा ते शालाटवीनी आछ जेवा देआता इता, चारेओ
तमाभ प्रकारनी अनुकूलतानी व्यवस्था तेनी अंदरज करी राओली इती, त्यांना
निवासीओने पाणी लेवा भाटे पणु गडार जवुं पडतुं नडि, अने ते अटवीना मार्गना
आणुनार विना कोछ भीज आणुसथी तेमां आववा-जवानु णनी शकतुं नडि (सू० २)

उत्तरपुरत्थिमिल्लं जणवयं बहुहिं गामघायएहि य णयरघाय-
एहि य गोग्गहणेहि य बंदिग्गहणेहि य पंथकोट्टेहि य खत्तर-
णणेहि य उव्वीलेमाणे २ विद्धंसेमाणे २ तज्जेमाणे २ तालेमाणे २
णित्थाणं, णिद्धणं, णिक्कणं, करेमाणे २ विहरइ । महव्वलस्स
रण्णो अभिक्खणं २ कप्पाइं णिण्हइ । तत्थ णं विजयस्स
चोरसेणावइस्स खंधसिरी णामं भारिया होत्था । अहीण०
तत्थ णं विजयचोरसेणावइस्स पुत्ते खंधसिरीए भारियाए
अत्तए अभग्गसेणे णामं दारए होत्था, अहीण० ॥ सू० ३ ॥

टीका

‘तत्थ णं’ इत्यादि । ‘तत्थ णं’ तत्र खलु ‘सालाडवीए चोरपल्लीए’
शालाटव्यां चोरपल्ल्यां ‘विजए णामं’ विजयो नाम=विजयनामकः, ‘चोरसे-
णावई’ चोरसेनापतिः=चोराणां नायकः, ‘परिवसइ’ परिवसति । ‘अहम्मिए’
अधार्मिकः ‘जाव’ यावत्-अत्र यावच्छब्देन ‘अधम्माणुए, अधम्मिट्ठे, अधम्म-
क्खाई, अहम्मप्पलोई, अधम्मप्पलज्जे, अधम्मसीलसमुदायारे, अधम्मणेणं, चेव
वित्तिं कप्पेमाणे दुस्सीले दुव्वए’ इति संग्रहः । अधर्मानुगः, अधर्मिष्ठः, अध-
र्माख्यायी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मप्ररञ्जनः, अधर्मशीलसमुदाचारः, अधर्मेणैव वृत्तिं
कल्पयन्, दुःशीलः, दुर्व्रतः, इति । एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने

‘तत्थ णं सालाडवीए’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए’ उस सालाटवी-नामक चोरपल्ली
में ‘विजए णामं सेणावई परिवसइ’ वजय-नामक एक चोरों का
सरदार रहता था । यह ‘अहम्मिए जाव लोहियपाणी’ महा-अधार्मिक,
अधर्मानुग, अधर्मिष्ठ, अधर्मख्यायी, अधर्मप्रलोकी अधर्मप्ररञ्जन, अधर्म-
शीलसमुदाचारी, एवं अधर्म से ही अपनी आजीविका चलाने वाला था ।

‘तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए’ इत्यादि

‘तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए’ ते सालाटवी नामनी चोरपल्लीमा
‘विजए णामं चोरसेणावई परिवसइ’ विजय-नामनो ओक चोरनो सरदार रहते।
ते ‘अहम्मिए जाव लोहियपाणी’ महा-अधर्मी, अधर्मानुग, अधर्मिष्ठ
अधर्माख्यायी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मप्ररञ्जन अने अधर्मशील पोतानी आजीविका

चतुर्दशसूत्रव्याख्यावसरे कृताऽस्माभिः । 'लोहियपाणी लोहितपाणिः—लोहितौ=शस्त्रकर्तितपशुपक्षिदेहोद्भूतरुधिरसंपर्केण रक्तौ पाणी=हस्तौ यस्य स तथा, 'बहु-णगरणिग्गयजसे' बहुनगरनिर्गतयशाः=बहुषु नगरेषु निर्गतं=प्रसृतं यशः=प्रसिद्धि-र्यस्य स तथा, 'सूरे' शूरः 'दढप्पहारे' दढप्रहारः' दढः=कठोरः=दुस्सहः प्रहारो यस्य स तथा, 'साहसिए' साहसिकः=असमीक्ष्यकारी, 'सद्वेही' शब्दवेधी-शब्दं=ध्वनिम् अनुसृत्य वेधितुं=बाणेन विद्धं कर्तुं शीलमस्येति तथा 'असिलट्टि-पढममल्ले' असियष्टिप्रथममल्लः—असिः=खड्गः, यष्टिः='लाठी' इति भाषाप्रसिद्धा, तयोः प्रथमः=प्रधानो मल्लः=योद्धा, खड्गयष्टिप्रहरणकुशल इत्यर्थः । 'से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए' स खलु तत्र शालाटव्यां चोरपल्ल्यां 'पंचणं

साथ में दुःशील एवं दुराचारी भी था । इसके दोनों हाथ सदा खून से ही रंगे रहते थे, क्यों कि यह शस्त्र से प्रतिदिन पशु एवं को मारा करता था । 'बहुणयरणिग्गयजसे सूरे दढप्पहारे साहसिए सद्वेही असिलट्टिपढममल्ले' इसकी प्रसिद्धि अनेक नगरों में हो चुकी थी, 'सूरे' यह बड़ा ही शूरवीर था, 'दढप्पहारे' इसका प्रहार बड़ा कठोर होता था, 'साहसिए' यह बड़ा ही साहसिक था बिना विचारे ही यह समस्त काम कर डालता था—'भविष्य में इसका परिणाम क्या होगा?' इसे इसकी बिल्कुल चिन्ता ही नहीं होती थी, 'सद्वेही' यह शब्दवेधी—बाणविद्या में विशेष पटु था, 'असिलट्टिपढमल्ले' तलवार और लाठी के चलाने में इसने विशिष्ट निपुणता प्राप्त की थी—तलवार और लाठी इन दोनों द्वारा प्रहार करने में यह प्रथम नम्बर गिना जाता था । 'से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचणं चोरसयाणं

अलावनार डतो. साथे दुःशील अने दुराचारी पणु डतो तेना अन्ने डथ डमेशां दोढीथी रंगाअेला रडेटा डता, कान्णु डे ते डथिआरे वडे डमेशां पशु-पक्षीआने भार्या करतो डतो. बहुणयरणिग्गयजसे' सूरे दढप्पहारे साहसिए सद्वेही असि-लट्टिपढमल्ले' तेनी प्रसिद्धि अनेक नगरेशा थड युडी डनी, 'सूरे' ते अडुण शरवीर डतो. 'दढप्पहारे' तेना प्रहार अडुण कठोर थतो डतो, 'साहसिए', ते अडुण साहसिक डतो—डोड प्रकारनो विचार कर्था विना ते तमाम काम करतो डतो—'भविष्यमां तेनु शुं परिणाम आवशे' तेनी णिलकुल चिन्ता ते करतोण नडि, 'सद्वेही' ते शब्दवेधी—आणुविद्यामां विशेष कुशल डतो, 'असिलट्टिपढमल्ले' तलवार अने लाठी अलाववामा तेणु उत्तम प्रकारनी कुशलता प्राप्त करी डती—तलवार अने लाठी अे अन्ने वडे प्रहार करवामां ते पडेल नगरमां गणुतो डतो. 'से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचणं चोरसयाणं आदेवच्चं जाव

चोरसयाणं आहेवच्च ' पञ्चानां चोरशतानामाधिपत्यं ' जाव ' यावत्-अत्र याव-
च्छब्देन- ' पोरेवच्चं, सामित्तं, भट्टित्तं, सहत्तरगत्तं, आणाईसरसेणावच्चं, कारे-
माणे, पालेमाणे.' इति संग्राहम् । एषां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने चतुर्दशमूत्रे
कृताऽस्माभिः । ' विहरइ ' विहरति सुखेन तिष्ठतीत्यर्थः । ' तए णं से विजए
चोरसेणावई ' ततः खलु स विजयनामकश्चोर सेनापतिः ' बहूणं चोराण य '
बहूनां चोराणां च ' पारदारियाण य ' पारदारिकाणां च=परस्त्रीलम्पटानां च
' गंठिभेयगाण य ' ग्रन्थिभेदकानां च, ' संधिच्छेयगाण य ' सन्धिच्छेदकानां
च, ' खंडपट्टाण य ' खण्डपट्टानां च खण्डः=अपरिपूर्णः षट्ः=परिधानवस्त्रं येषां
ते तथा तेषाम्, ये खलु वस्त्रखंडेन चरणं परिवेष्ट्य कुपट्टणादिव्याजेन गमन-
शक्त्यभावं प्रापयन्ति, अथवा-स्वचरित्रं गोपयन्तो ये कन्धां धारयन्ति तेषामित्यर्थः ।

आहेवच्चं जाव विहरइ ' यह उस चोरपल्ली में ५०० चोरों का आधिपत्य
करता था । इनमें यह अग्रेसर था । इनका स्वामी एवं पोषक था ।
इनमें यह पूरा मान्य था और इन सबका आज्ञाप्रधानसेनापतित्व
अपने द्वारा नियोजितजनों से कराता हुआ रहता था । 'तत्थ णं से
विजए चोरसेणावई बहूण चोराण य यावि होत्था ' ५०० चोरों के आधि-
पत्य करने के सिवाय वह विजय चोर सेनापति वहाँ पर बहुत से
अन्य चोरों का, 'पारदारियाण य' परदारलंपटों का, 'गंठिभेयगाण य'
गांठ-कतरनेवालों का, 'संधिच्छेयगाण य' संधिभेदकों का-मकानों में
संध लगाकर जो चोरी करने वाले थे उनका, 'खंडपट्टाण य' खंड-
वस्त्रवालों का-जो ब्रजादिक के बहाने से पैरों में चीथड़े लपेटकर
' हम में चलने की शक्ति नहीं है '-इस प्रकार का देखाव करनेवाले

विहरइ ' ते विजययोः सेनापति ते चोरपट्टीमां ५०० पाथसे चोरोनु अधिपति-
पणु करतो हुतो, तेओमा ते अग्रेसर हुतो, तेओमा स्वामी अर्थात् पोषणु
करनार हुतो, ते चोरोमा तेनु पूरे मान हुतु अने ते सौनु आज्ञाप्रधान-सेनापति
पणु पोते नियोजित पुरुषो दान करायतो रहते हुतो ' तत्थ णं से विजए चोर-
सेणावई बहूणं चोराण य पारदारियाण य गंठिभेयगाण य संधिच्छेयगाण
य खंडपट्टाण य अण्णोसिं च बहूणं छिण्णभिण्णवाहिराहियाण कुडंगे यावि
होत्था ' ते विजययोः सेनापति त्या ५०० चोरो सिवाय भीष्म धणु चोरोना,
' पारदारियाण य' परस्त्रीलम्पटोना, 'गंठिभेयगाण य' गंठिभेदकोना 'संधिच्छेयगाण
य' संधिच्छेदकोना धर्ममा भातः पाडीने चोरी करनारओमा 'खंडपट्टाण य' खंड-
वस्त्रवाओमा ने शुभ्र धवानी गडानाथी पगमा कुडंगना चीथरा बीटीने 'अमारामा
मलवानी शक्ति नहीं ' आ प्रकारना देखाव करनारो होय छे तेना, अथवा ने

‘अण्णेसि च बहूणं’ अन्येषां च बहूनां ‘छिण्णभिण्णवाहिराहियाणं’ छिन्नभिन्न-
बहिराहितानां-छिन्ना नासिकादिषु, भिन्ना हस्तादिषु, बहिराहिताः=नगराद्
बहिष्कृताः, एतेषां द्वन्द्वः-छिन्नाभिन्नबहिराहितास्तेषां, ‘कुडंगे’ कुटङ्कः-कुटङ्क इव
कुटङ्कः=वंशगहनमिव तेषामावरकः-गोपक इत्यर्थः ‘यावि होत्था’ चाप्यभवत् ।

‘तए णं से विजए चोरसेणावई’ ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः,
‘पुरिमतालस्स णयरस्स’ पुरिमतालस्य नगरस्य ‘उत्तरपुरत्थिमिल्लं’ उत्तर-
पौरस्त्यम्=उत्तरपूर्वान्तरालस्थं ‘जणवयं’ जनपदं ‘बहूहिं’ बहुभिः ‘गामघायएहि य’
ग्रामघातकैश्च ‘णयरघायएहि य’ नगरघातकैश्च ‘गोग्गहणेहि य’ गोग्रह-

होते हैं उनका, अथवा अपने चरित्र को छुपाते हुए जो कन्या को
धारण करने वाले होते हैं उनका, एवं ‘अण्णेसि च बहूणं छिण्णभिण्ण
वाहिराहियाणं’ और भी बहुत से नासिका आदि अङ्ग-छिन्न-जिनका
हाथ वगैरह कटा रहता था, भिन्न जिनकी नाक आदि कटी रहती
थी, एवं जो बहिराहित-नगर से बहिष्कृत किये हुए होते थे, उन
सबका भी यह ‘कुडंगे यावि होत्था’ कुटङ्क-बांसकी झाड़ी के समान
गोपक था, अर्थात्-जिस प्रकार बांस की झाड़ी अपने अंदर छिपी
हुई वस्तु की रक्षा करती है-उसे प्रकट नहीं होने देती है-उसी
प्रकार से यह भी इन सब की रक्षा करता था, इसके सहारा पाने
पर किसी का भी कोई बाल बांका नहीं कर सकता था । ‘तए णं
से विजयचोरसेणावई पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लं जणवयं’
यह विजय चोरसेनापति पुरिमताल नगर के उत्तर और पूर्वदिशा
के अन्तराल में रहे हुए जनपदों को ‘बहूहिं’ बहुत से ‘गामघायएहि य’
ग्रामों के घातनेरूप, ‘णयरघायएहि य’ नगरों के घातनेरूप, ‘गोग्ग-

पोताना चरित्रने छुपावीने गोहडी धारण करनारा डोय छे तेना तथा ‘अण्णेसि च
बहूणं छिण्णभिण्ण वाहिराहियाणं’ भीन्ना पण्ण धण्णान्, जेना नाक वगेरे अंगो
कपाय गयेला रडेता डता, जेना हाथ वगेरे अंगो कपायेला डता ते. तेमन् जे
गाममांथी गहार काटी भूडेला डता ते, तथा उपर गण्णवेला सौ भाटे ते ‘कुडंगे
यावि होत्था’ वांसनी आडी प्रमाणे तेना रक्षक डतो, ओटवे जे प्रमाणे वांसनी
आडी पोतानी अंदरनी वस्तुनुं रक्षण करे छे-तेने प्रगट थवा देती नथी-ते प्रमाणे
आ शेर पण्ण सौनी रक्षा कन्तो डतो. तेना सहकार भणता तेना आश्रये रडेनारने।
डोय पण्ण वाण वाडो करी शकता नडि ‘तए णं विजयचोरसेणावई पुरिमतालस्स
णयरस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लं जणवयं बहूहिं गामघायएहि य णयरघायएहि य
गोग्गहणेहि य वंदिग्गहणेहि य पंथकोट्टेहि य खत्तखणणेहि य उव्वीलेमाणेर

गैश्च=गवापहरणः, 'वंदिग्गहणेहि य' वन्दिग्रहणैश्च=वन्दिनः=कारागारस्थास्तेषां ग्रहणैरपहरणैरित्यर्थः, 'पंथकोट्टेहि य' पान्थकुट्टैश्च=बलात् पान्थानां हननेन ताडनेन वा तद्धनापहरणैश्चेत्यर्थः, 'खत्तखणणेहि य' खातखननैश्च-'खत्त' इति देशीयः शब्दः खातवाचकः, खातं=गृहे प्रवेशार्थं तद्धितौ छिद्रं 'सेन्ध' इति भाषाप्रसिद्धं तस्य खननैश्चेत्यर्थः, 'उव्वीलेमाणे २' उत्पीडयन् २=स्वर्णरूप्यकरजतवस्त्राद्यपहरणैः पुनः पुनर्व्यथयन्, 'विद्धंसमाणे २' विध्वंसयन् २ कपाट-मञ्जूषादिभङ्गकरणैर्भूयोभूयो विनाशयन्, 'तज्जेमाणे २' तर्जयन् २ दुर्वचनैः, 'तालेमाणे २' ताडयन् २ कशादिभिः, 'णित्थाणं' निःस्थानं=स्थानवर्जितं गृहात् निष्कासनेन, 'णिद्धणं' निर्धनं=गोमहिष्यादिरहितं, 'णिक्कणं' निष्कणं=धान्यकणरहितं सर्वधान्यापहरणादिति भावः, 'करेमाणे २' 'विहरइ' कुर्वन् २

हणेहि य' गायों को चुरानेरूप, 'वंदिग्गहणेहि य' कारागार में बंद हुए बंदियों को भगानेरूप, 'पंथकोट्टेहि य' मुसाफिरों को बलात्कार से मारने या ताड़न करने से उनका धनापहरण करनेरूप एवं 'खत्त खणणेहि य' मकानों में सेन्ध लगाकर घुसनेरूप क्रियाओं द्वारा 'उव्वलिमाणे २' स्वर्ण, चांदी एवं वस्त्र आदिकों के हरण करने से उत्पीडित करता, 'विद्धंसमाणे २' वहां के कपाट-मञ्जूषा-आदिके तोड़ने-फोड़ने से विध्वंस करता, 'तज्जेमाणे २' दुर्वचनों द्वारा तर्जित करता, 'तालेमाणे २' कशा-कोड़ाओं से ताड़ित करता, एवं 'णित्थाणं' वहां के जनों को स्थानान्तरित करता, 'णिद्धणं' धनरहित करता, 'णिक्कणं' खाने-पीने की वस्तुओं के चुराने से कणरहित करता

विद्धंसमाणे २ तज्जेमाणे २ तालेमाणे २ णित्थाणं णिद्धणं णिक्कणं करेमाणे २ विहरइ' ते विजय और सेनापति पुरितमाल नगरना उत्तर अने पूर्वदिशाना मध्यमा रहेता जनपदेने-देशेने, 'बहूहि' धन 'गामघाएहि य' गांमेने मारवाइय, 'नगर-घाएहि य' नगरेने घात करवाइय, 'गोमहणेहि य' गांमेने औरवाइय, 'वंदि-ग्गहणेहि य' गद्दीआनामा-जेलमा पडेला औरने नसाउवाइय, 'पंथकोट्टेहि य' मुसाइरेने जेर-जुलमथी मारवा इय अने तेनी पासेथी धन माल हरण करवा इय, अने 'खत्तखणणेहि य' मकानेमा अतर पाउवाइय क्रियाओथी 'उव्वीलेमाणे २' लोडोना सोना, चांदी अने वस्त्रोन् हरण करीने पीडा-दुःख आपतो 'विद्धंसमाणे २' त्यांना कपाट, पेटीओ तोडी-झेडीने तेना नाश करतो, 'तज्जेमाणे २' भराभ वचनेओ तिरस्कार करतो, अने 'तालेमाणे २' कशा-कोयडाओ वडे त्यांना माणुसोने मारतो, 'णित्थाणं' ओक स्थणेथी भीजे स्थणे लछ जतो, 'णिद्धणं' धनविनाश 'णिक्कणं' भावा-पीवानी वस्तुओनी चोरी करीने कणरहित करतो इतो. तथा

विहरति । 'महबलस्स रण्णो' महाबलस्य राज्ञः 'अभिकखणं २' अभीक्षणम् २= पुनः पुनः 'कप्पाइं' कल्प्यानि=ग्राह्याणि द्रव्याणि, 'गिण्हइ' गृह्णाति-जनपदे राज्ञोऽंशे स्वभागं कल्पयित्वाऽपहरतीत्यर्थः ।

'तत्थ णं' तत्र=शालाटव्यां चोरपल्ल्यां खलु 'विजयस्स चोरसेणा-वइस्स' विजयस्य=विजयनायकरय चोरसेनापतेः 'खंदसिरी णामं भारिया' स्कन्दश्रीनाम भार्या 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशीत्याह—'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा=कोमलकरचरणा, 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनप्रति-पूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, प्रतिपूर्णानि लक्षणतः, पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिन् तत्, यथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा ॥ सू० ३ ॥

रहता था, तथा 'महबलस्स रण्णो अभिकखणं २ कप्पाइं गिण्हइ' महाबल राजा के कल्प्य-ग्राह्य द्रव्यादिकों का महसूल आदि का भी अपहरण करता रहता था, अर्थात् राजपुरुषों से ऐसा कह कर कि 'राजा के ग्राह्य अंश कर में मेरा भी हिस्सा है अतः मुझे दो' राजाके ग्राह्य अंश को लेता रहता था । 'तत्थ णं विजयस्य चोरसेणावइस्स खंधसिरी-णामं भारिया होत्था' इस विजय चोरसेनापति की भार्या का नाम स्कंदश्री था । 'अहीण०' यह प्रमाण और लक्षण से उपेत पाँचों इन्द्रियों से परिपूर्ण शरीर युक्त थी । इसके हाथ और पैर बहुत ही सुकुमार थे ।

भावार्थ—इस चोरपल्ली में ५०० चोरों का नायक एक विजय नामका चोरसेनापति रहता था । इसका व्यवहार जनता के प्रति महारौद्र-निकृष्ट था । जीवन भी इसका महा अधार्मिक था । शुभ कार्य क्या है ? सहृदयता का व्यवहार कैसा होता है ? यह इस

'महबलस्स रण्णो अभिकखणं २ कप्पाइं गिण्हइ' महाबल राजाने ग्रहण करवा योग्य भंडसूत आदि पणु डरणु करतो डतो, अटसे ते राजपुरुषोने कडेतो डतो डे-राजानो ने भंडसूत डक छे तेमा (राजाना करवेसामां)मारो पणु लाग छे. तेथी ते भने आपो अम कडीने राजानो लाग लेतो डतो. 'तत्थ णं विजयस्स चोरसेणा-वइस्स खंधसिरीणामं भारिया होत्था' आ विजयचोर सेनापतिनी श्रीनु नाम स्कंदश्री डतु 'अहीण०' ते लक्षण अने प्रमाणो सहित पाय छंद्रियोथी परिपूर्ण सुंदर शरीरवाणी डती. तेना हाथ पग पणु अडुज सुकोमल डता

भावार्थ—ते चोरपल्लीमा ५०० पायसे चोरानो नायक विजय नामनो चोरानो सेनापति रहतो डतो. माणुसो साथे तेना व्यवहार अडुज डलका प्रकारनो डतो तेनु जीवन पणु महा अधर्मथी बरेडु डतु, साइ काम डेवु कडेवाय ? सहृदयतानो व्यवहार डेवो डोय ? ते वातने स्वप्नमा पणु जाणुतो नहि रात्री-

બાતકો સ્વપ્ન મેં મી નહીં જાનતા થા । રાતદિન શિકાર કરના ઔર પશુ-પક્ષિયોં કે રુધિર સે અપને હાથોં કો રંગે રલ્લના, બસ યહી હસકા દૈનિક કાર્ય થા । હસકી નિર્દયતા કી કથા ગાંવ મેં ફૈલ ચુકી થી । લોગ હસકા નામ સુનકર કાંપ જાતે થે । યહ સશક્તશરીર થા । પ્રહાર હસકા અતિ અસહ્ય હોતા થા । જો મી કુછ કામ યહ કરતા આગે પીછે કા ઉસમેં બિલકુલ વિચાર નહીં કરતા થા । શબ્દવેધી બાળવિદ્યા મેં યહ બડી નિપુણતા રલ્લતા થા । લકડી ઔર તલવાર ચલાને મેં યહ પ્રથમ નંબર કા માના જાતા થા । યહ પ્રથમ નંબર કા વદમાશ, નિર્દયી ઔર હત્યારા થા । માનવ કે રૂપ મેં દાનવ થા-મનુષ્ય કે રૂપ મેં રાક્ષસ થા । સંસાર કી જિતની દુર્વૃત્તિયોં થીં ઉન સલ્કા સમ્મિલિતરૂપ મેં યહ ંક ઘર થા । હસકે અધીન ૫૦૦ ચોર થે । ઉન સલ્કા કા યહ સરદાર થા । સાકાર પાપકી મૂર્તિ થા । જિતને મી પરદારલંપટી થે, ગ્રન્થિછેદક થે, સંધિકર્તા થે, ચંડપટ્ટધારક થે, લુચ્છે લફંગે ઔર વદમાશ થે, નકટે લંગડે પ્રાણી થે, જનતા સે વહિષ્કૃત મનુષ્ય થે-વે સલ્કા હસકે પાસહી આશ્રય પાતે થે । યહ હન સલ્કા કી દુર્વૃત્તિયોં કો પ્રોત્સાહિત કરતા હુઆ હનહેં કુમાર્ગગામી બનાને કા હી જાલ રચા કરતા થા । હસકે આતંક સે પુરિમતાલ

દિવસ શિકાર કરવો પશુ-પક્ષિઓના લોહી વડે પોતાના હાથને રંગીને રાખવા, એજ તેનું હમેશાનું કામ હતું તેની નિર્દયતા વિષેની વાત આખા ગામમાં ફેલાઈ ગઈ હતી, ગામના માણસો તેનું નામ સાલળીને કપતા હતા તે શરીરે શક્તિવાન હતો તેનો માર બહુજ અસહ્ય હતો તે જે જે કામ કરતો તેના વિષે આગળ-પાછળના પરિણામનો કાંઈ પણ વિચારજ કરતો નહિ શબ્દવેધી બાળવિદ્યામાં તે બહુજ કુશળતા રાખતો હતો, લાકડી અને તલવાર ચલાવવામાં તે પહેલા નબરનો ગણાતો હતો, તેમજ પ્રથમ નબરનો ગદમાસ, નિર્દય અને હત્યારો હતો. માણસના રૂપમાં તે અસુર-રાક્ષસ હતો સસારનાં જેટલા ભૂડા-ભયંકર કામો છે તે તમામ તેનામાં ધર કરીને ગ્રહેલા હતા, તેની આજ્ઞામાં ૫૦૦ પાંચસો ચોર રહેતા હતા. તે સૌનો આ વિજય ચોરસેનાપતિ સરદાર હતો, તે પાપની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતો, તે સઘળા ચોરો પરસ્પરી પટ અને મહા દુરાચારી હતા. ગંઠીછોડા હતા, મકાનમાં કાણા પાડી ચોરી કરનારા હતા ખડપટ્ટ-ચીંથરા ધારણ કરનારા, તથા હુચ્છા, ગદમાસ, નક્ટ-નકટા. ગામમાંથી બહિષ્કૃત કરેલા આ તમામ અધમ માણસોને તેની પાસે આશ્રય મળતો હતો તે સૌ !! પીઓની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપતો અને તે હમેશા કુમાર્ગે જવાની બાળ રચતો

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जेणेव
पुरिमतालणामं णयरे जेणेव अमोहदंसी उज्जाणे, तेणेव,

नगर के आस पास के जितने भी जनपद थे वे सब आतङ्कित बन चुके थे । इसने कितनेक गांवों को अस्मसात् कर दिया था—वहाँ के अनेक निवासियों को मौत के घाट उतारा था । अनेक नगरों को ऊजड़ कर दिया था । जगहर की गायों का हरण कर वहाँ की जनता को त्रसित कर रक्खा था । बंदियों को कारागार से भगाकर इसने अपनी वीरता का परिचय दिया था । अनेक रास्तागीरों को मार पीट कर बलात्कार से उनका धन छीन लेता था । कई मकानों में सेन्ध लगाकर इसने चोरियाँ की थीं । जनता इससे हरतरह दुःखी थी और कणर के लिये तरसा करती थी । कई लोग तो इसके भय के सारे अपने स्थानों को छोड़ कर दूसरी जगह रहने लगे थे । राजा भी इससे तंग आ गया था । इस विजय चोरसेनापति की भार्या का नाम स्कन्धश्री था । विजय चोरसेनापति का स्कन्धश्री भार्या की कुक्षि से उत्पन्न हुआ एक पुत्र था, जिसका नाम अभयसेन था । यह भी अपनी माता जैसा ही सुंदर था ॥सू० ३॥

रहेतो હતો, તેના ભયથી પુરિમતાલનગરની આસપાસ જેટલા નગરો હતાં તેની પ્રજા હમેશા ભયભીત બની રહેતી હતી તેણે કેટલાક ગામોને ભૂળથી બાળી નાંખ્યા હતા, ત્યાંના નિવાસીઓને મોતના પંખમાં મુક્યા હતા, અનેક નગરોને સાવ ઉજ્જડ કરી નાખ્યાં હતા. દરેક ઠેકાણેથી ગાયોનું હરણ કરી ત્યાંની જનતાને ત્રાસ પમાડી દીધી હતી. જેલમાં પડેલા ચોર લોકોને જેલમાંથી ભગાડીને પોતાની શૂરવીરતા બતાવી હતી, રસ્તે ચાલતા અનેક માણસોને મારી-ફટી બળાત્કારથી તેઓના સોના, ચાંદી આદિ ધન માલ લૂંટી લેતો હતો. કેટલાક મકાનોમાં કાણું પાડી તેણે ચોરીઓ કરી હતી, જનતા દરેક રીતે તેનાથી દુઃખી હતી અને કણ-કણ માટે તરસ્યા કરતી હતી. કેટલાક માણસો તેના ભયથી પોતાનાં સ્થાન મુકીને બીજા સ્થળે રહેવા ગયા હતા, રાજા પણ તેનાથી તંગ-સખત મુઝવણવાળો થઈ ગયો હતો. રાજાનો પ્રજા પાસેથી આવતો કર તે પણ પોતે લઈ લેતો હતો, આ વિજય ચોરસેનાપતિની સ્ત્રીનું નામ સ્કંધશ્રી હતું. વિજય ચોરસેનાપતિની સ્કંધશ્રી સ્ત્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલો એક પુત્ર હતો. તેનું નામ અભયસેન હતું, તે પોતાની માતા જેવાજ સુંદર હતો. (સૂ. ૩)

समोसढे । परिसा निग्गया । राया निग्गओ । धम्मो कहिओ ।
परिसा पडिगया । रायावि गओ ॥ सू० ४ ॥

टीका

‘तेणं कालेण’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘समणे भगवं महावीरे’ श्रमणो भगवान् महावीरः ‘जेणेव पुरिमतालणामं णयरे’ यत्रैव पुरिमतालनामकं नगरं ‘जेणेव अमोहदंसी’ यत्रैव अमोघदर्शि=अमोघदर्शिनामकम्, ‘उज्जाणे’ उद्यानं ‘तेणेव’ तत्रैव ‘समोसढे’ समवसृतः=समागतः । ‘परिसा’ परिषत्=जनसंहतिः ‘निग्गया’ निर्गता-श्रीमहावीरस्वामिन वन्दितुं नगरान्निर्गतेत्यर्थः, ‘राया’ राजा=महावलनामको नृपश्च ‘निग्गओ’ निर्गतः-श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं नगराद् निस्सृत इत्यर्थः । यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागत्य भगवन्तमादक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, यावत् पर्युपास्ते ‘धम्मो कहिओ’ धर्मः कथितः=भगवता श्रुतचारित्रलक्षणो धर्म उपदिष्टः । ‘परिसा पडिगया’ परिषत् प्रतिगता-परिषत् धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य प्रतिगता ‘राया वि’ राजाऽपि ‘गओ’ गतः=स्वस्थानं प्रतिगत इत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उसी काल और उसी समय ‘समणे भगवं महावीरे’ श्रमण भगवान् महावीर ‘जेणेव पुरिमतालणामं णयरे’ उस पुरिमताल नगर में ‘जेणेव’ ‘अमोहदंसी’ जहाँ वह अमोघदर्शी ‘उज्जाणे’ उद्यान था ‘तेणेव’ वहाँ ‘समोसढे’ समवसृत हुए । ‘परिसा निग्गया’ परिषद् प्राक्का आगमन सुनकर उस बगीचे में पहुँची । ‘राया निग्गओ’ महावल राजा भी पहुँचा । ‘धम्मो कहिओ’ आई हुई परिषद् एवं राजा को प्रभु ने श्रुत-चारित्र रूप धर्म का उपदेश दिया ।

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ ते काल अने ते समयने विषे ‘समणे-भगवं महावीरे’ श्रमण भगवान् महावीर ‘जेणेव पुरिमताले णाम णयरे’ ते पुरिमताल नगरमां ‘जेणेवअमोहदंसी’ तथा ते अमोघदर्शी ‘उज्जाणे’ णगीथो हुतो ‘तेणेव’ त्यां ‘समोसढे’ समवसृत तथा ‘परिसा निग्गया’ परिषद् प्रभुने आगमन संवणीने ते णगीथामां पडोथी ‘राया निग्गओ’ महावल राजा पण त्या पडोथ्या ‘धम्मो कहिओ’ आवेली परिषद् अने गळने प्रभुने श्रुत-चारित्रप

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीर-
स्स जेट्ठे अंतैवासी गोयमे जाव रायसग्गं समोगाढे, तत्थ
णं बहवे हत्थी जाव पांसइ । तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा
पढमंसि चच्चरंसि णिसियाविंति णिसियावित्ता अट्ट चुल्लपिउए
अग्गओ घाएंति, घाइत्ता, कसप्पहारेहिं, तालेमाणा २ कल्लुणं
काकणिमंसाइं खावेंति, खावित्ता रुहिरपाणं च पाएंति १ ।

तयाणंतरं च णं दोच्चंसि चच्चरंसि अट्ट लहुमाउयाओ
अग्गओ घाएंति, घाइत्ता० २, एवं तच्चे० अट्ट महापिउए० ३,
चउत्थे० अट्ट महामाउयाओ ४, पंचमे० पुत्ता ५, छट्ठे०
सुण्हा ६, सत्तमे० जामाउए० ७, अट्टमे० धूयाओ ८, णवमे
णत्तुए ९, दसमे णत्तुइणीओ १०, एगारसे णत्तुयावई ११, बारसमे
णत्तुईओ १२, तेरसमे पिउस्सियावई १३, चउद्दसमे पिउस्सि-
याओ १४, पण्णरसमे माउस्सियावई १५, सोलसमे माउ-
स्सियाओ १६, सत्तरसमे माउला १७, अट्टारसमे माउलियाओ १८,
एगूणवीसइमे अवसेसं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं अग्ग-
ओ घाएंति, घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा २ कल्लुणं काक-
णिमंसाइं खावेंति, रुहिरपाणं च पाएंति ॥ सू० ५ ॥

‘परिसा पडिगया रायावि गओ’ राजा प्रजा दोनों धर्मदेशना सुनकर
अपने२ स्थान पर वापिस गये । ॥ सू० ४ ॥

धर्मने। उपदेश आये। ‘परिसा पडिगया रायावि गओ’ राजा प्रजा अपने धर्म-
ने। उपदेश आंलणीने पोटाना स्थानके पाछा गयां (सू. ४)

टीका

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समणं’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘जेठ्ठे अंतेवासी गोयमे’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः गौतमो ‘जाव’ यावत्, इह यावच्छब्देन-अत्रैव द्वितीयाध्ययने चतुर्थसूत्रस्य व्याख्यायां वर्णितेन विधिना भगवदाज्ञामुपादाय भिक्षानयनार्थं पुरिमतालनगरे उच्चनीचमध्यमकुलानि अटन्-इति संग्राहम् । ‘रायमग्गं’ राजमार्गं ‘समोगाढे’ समवगाढः=समागतः । ‘तत्थ णं’ तत्र खलु ‘बहवे हत्थी’ बहून् हस्तिनः ‘जाव पाराइ’ यावत् पश्यति । अत्र-यावच्छब्दादिदं द्रष्टव्यम्-‘अन्यांश्च तत्र बहून्श्वान् पश्यति । तेषां हस्त्या-रूढानामश्वारूढानां च खलु पुरुषाणां मध्यगतमेकं पुरुषं पश्यति’ इति ।

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

‘तेणं कालेणं तेणं समणं’ उसी काल और उसी समय ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान् महावीर के ‘जेठ्ठे अंतेवासी गोयमे’ बड़े शिष्य गौतम स्वामी जो विशिष्ट तपस्वी थे वे द्वितीय अध्ययन में वर्णित विधि के अनुसार अपनी कृत तपस्या की पारणा के निमित्त भगवान् से आज्ञा लेकर भिक्षा लाने के लिये पुरिमताल नगर में उच्च नीच एवं मध्यम कुलों के घरों में गोचरी के लिये घूमते हुए ‘रायमग्गं’ राजमार्ग पर ‘समोगाढे’ आ निकले ‘तत्थ णं बहवे हत्थी जाव पासइ’ वहां उन्होंने अनेक हाथियों को कि जिन पर महावत बैठे हुए हैं देखा । इसी प्रकार अनेक घोड़ों को भी देखा । महावतों एवं घुडसवारों के मध्य में एक पुरुष को भी देखा ।

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समणं’ ते काल ते समयने विषे ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान् महावीरना ‘जेठ्ठे अंतेवासी गोयमे’ मोठा शिष्य गौतम स्वामी ने विशिष्ट तपस्वी अने भइल लब्धीधारक हुता ते गीन्त अध्ययनमा वर्णवेल विधि प्रमाणे पोतानी करेदी तपस्याना पारणु निमित्ते भगवान्नी आज्ञा लधने भिक्षा लेवा भाटे पुरिमतालनगरने विषे उच्च नीच अने मध्यम कुलोना घरमां गोचरी भाटे इस्ता-इस्ता ‘रायमग्गं’ राजमार्गपर ‘समोगाढे’ आव्या ‘तत्थ णं बहवे हत्थी जाव पासइ’ त्या आगण तेमण्णे अनेक हाथीओने के नेना उपर महावत ओठा हुता तेने लेया, तेच प्रमाणे अनेक घोडाओने पणु लेया महावतो अने घोडे-रेना वच्चमां ओक पुरुषने पणु लेया ‘तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंसि

‘तए णं’ ततः खलु, ‘तं पुरिसं’ तं पुरुषं ‘रायपुरिसा’ राजपुरुषाः
 ‘पढमंसि चच्चरंसि’ प्रथमे चत्वरं=चतुष्पथे, ‘णिसियावित्ति’ निपादयन्ति=उप-
 वेशयन्ति । ‘णिसियावित्ता’ निपाद्य=उपवेश्य, ‘अट्ठ’ अष्टौ ‘चुल्लपिउए’ क्षुल्ल-
 पितृन्=पितुर्लघुभ्रातृन्, ‘अग्गओ’ अग्रतः-तस्य पुरुषस्याग्रे इत्यर्थः, ‘घाएन्ति’
 घातयन्ति=मारयन्ति । ‘घाइत्ता’ घातयित्वा, कसप्पहारेहि कशाप्रहारैः, तं
 पुरुषं ‘तालेमाणा’ ताडयन्तः २, ‘कलुणं’ करुणम्, इदं क्रियाविशेषणम्-
 सरोदनमित्यर्थः, ‘काकणिमंसाइ’ काकणीमांसानि काकणीरूपाणि तिलशः कृतानि
 मांसानि- लघुलघूनि मांसखण्डानि घातितानां तेषामित्यर्थः ‘खावेत्ति’ खाद-
 यन्ति । ‘खावित्ता’ खादयित्वा ‘रुहिरपाणं च’ रुधिरपानं च ‘पाएन्ति’ पाय-
 यन्ति, तस्य पुरुषस्य पितुर्लघुभ्रातृणां रक्तानि पाययन्तीत्यर्थः । ‘तयाणंतरं च णं’
 तदनन्तरं च खलु ‘दोच्चंसि’ द्वितीये ‘चच्चरंसि’ चत्वरं=चतुष्पथे, ‘अट्ठ’
 अष्टौ, ‘लहुमाउयाओ’ लघुमातृकाः=लघुमातृः-मातुर्लघुयातृः, ‘काकी’ इति

‘तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंसि चच्चरंसि णिसियावित्ति’ साथ में यह
 भी देखा कि उस पुरुष को राजपुरुषों ने प्रथम चौहट्टे पर बैठा
 दिया है और ‘णिसियावित्ता अट्ठ चुल्लपिउए अग्गओ घाएन्ति’ बैठाकर
 उसी के समक्ष उसके पिता के आठ छोटे भाइयों को उन्होंने जान
 से मार डाला । ‘घाइत्ता कसप्पहारेहि तालेमाणा २ कलुणं काकणिमंसाइ
 खावेत्ति’ मार कर फिर उन्होंने ने कशाओं के प्रहारों से उसे
 ताड़ित किया ताड़ित करने के पश्चात् करुण विलाप करते हुए उस
 पुरुष को उन्होंने ने काकणिप्रमाण-तिल २ बराबर ऋके मारे हुए उन
 पुरुषों के मांस को खिलाया ‘खावित्ता रुहिरपाणं च पाएन्ति’ खिलाकर
 बाद में उसके लिये फिर रुधिरका पान करवाया । ‘तयाणंतरं च णं’
 इसके अनन्तर ‘दोच्चंसि चच्चरंसि अट्ठ लहुमाउयाओ अग्गओ घाएन्ति’ वे

चच्चरंसि णिसियावित्ति’ साथे ते पणु जेथुं डे जे वन्थमा पुरुष डते तेने राज-
 पुरुषेओ प्रथम थौटा-थार रस्ता पर भेसारी तीधो अने ‘णिसियावित्ता अट्ठ
 चुल्लपिउए अग्गओ घाएन्ति’ भेसाडीने तेनी समक्षमां तेना पिताना आठ नाना
 भाधओने तेओओ न्दनथी भारी नाणया ‘घाइत्ता कसप्पहारेहि तालेमाणा २
 कलुणं काकणिमंसाइ खावेत्ति’ भारीने पाछी तेने डायडाना प्रदाशेथी भार भारी
 अने पछीथी डङ्गु विलाप करता ते पुरुषने तेओओ तलतल जेवडा दुडडा करीने
 मारेला पुरुषेओनां मांसने भवरन्थुं. ‘खावित्ता रुहिरपाणं च पाएन्ति’ भवशवीने
 पछी करीने तेने रुधिरनुं पान कराव्थुं ‘तयाणंतरं च णं’ ते पछी ‘दोच्चंसि
 चच्चरंसि अट्ठ लहुमाउयाओ अग्गओ घाएन्ति’ तेने भीज्ज थौटा पर लड गया त्यां

भाषाप्रसिद्धाः 'अग्गओ घाएंति' अग्रतो घातयन्ति । घातयित्वा तं पुरुषं तासां लघुमांसखण्डानि सकरुणं खादयन्ति, रुधिरं च पाययन्तीति समन्वयो बोध्यः, एवमग्रेऽपि सर्वत्र चत्वरं समन्वयः । 'एवं तच्चे०' एवम्=उक्तप्रकारेण तृतीयेऽपि चत्वरं 'अट्ठ' अष्टौ 'महापिउए' महापितृकान् पितुर्ज्येष्ठभ्रातृन् इत्यर्थः । अग्रतो घातयन्ती-त्यादि पूर्ववत् । 'चउत्थे०' चतुर्थे-चत्वरं 'अट्ठ महामाउयाओ' अष्ट महामातृकाः=मातुर्ज्येष्ठयातृः-बडीमा' इति भाषाप्रसिद्धाः, अग्रतो घातयन्तीत्यादि पूर्ववत् । 'पंचमे०' पञ्चमे चत्वरं 'पुत्ता' पुत्रान्, 'छट्ठे०' षष्ठे चत्वरं 'सुण्हा' स्नुषाः=पुत्रवधूः, 'सत्तमे०' सप्तमे चत्वरं 'जामाउए' जामातृकान्-जामातृन् 'अट्ठमे०' अष्टमे चत्वरं 'धूयाओ' दुहितृः=पुत्रीः, 'नवमे०' नवमे चत्वरं 'णत्तुए' नप्तृकान्-पौत्रान् दौहित्रांश्च, दशमे चत्वरं 'णत्तुइणीओ' नप्तृकीः=नप्तार एव नप्तृकास्तेषां भार्याः नप्तृक्यस्ताः-पौत्रपत्नीः, दौहित्रपत्नीश्च, अग्रतो घातयन्ती-त्यादि पूर्ववत् । 'एगारसे' एकादशे चत्वरं 'णत्तुयावई' नप्तृकापतीन्=पौत्रीपतीन् दौहित्रीपतींश्च, तथा 'वारसमे' द्वादशे चत्वरं 'णत्तुईओ नप्पीः=पौत्रीः, दौहित्रीश्च, 'तेरसमे' त्रयोदशे 'पिउस्सियावई' पितृष्वसृपतीन्, 'फूफा'- इति प्रसिद्धान्, 'चउदसमे' चतुर्दशे 'पिउरिसियाओ' पितृष्वसृष्टः 'भुआ-फूफी' इति भाषाप्रसिद्धाः, 'पण्णरसमे' पञ्चदशे 'माउस्सियावई' मातृष्वसृपतीन् 'मासा' इति

सब के सब उसे द्वितीय चौराहे पर ले गये वहां बैठाकर उसके समक्ष ही उन्होंने आठ जो उसकी काकियां थीं उन सबको मारा 'घाइत्ता०' मारकर फिर उन्होंने उस व्यक्ति को कक्षा के प्रहारों से ताड़ित किया, पश्चात् विलाप करते हुए उसे उन्होंने ने मारी हुई काकियों का मांस तिलर बराबर कर खिलाया और खून पिलाया । 'एवं' इसी प्रकार वे उसे 'तच्चे' अट्ठ महापिउए, चउत्थे अट्ठ महामाउयाओ पंचमे पुत्ता, छट्ठे सुण्हा, सत्तमे जामाउए, अट्ठमे धूयाओ, नवमे णत्तुए, दसमे णत्तुइणीओ, एगारसे णत्तुयावई, वारसमे णत्तुईओ तेरसमे पिउस्सियावई, चउदसमे पिउस्सियाओ, पण्णरसमे माउस्सियावई, सोलसमे-माउस्सियाओ सत्तर-

तेनी समक्षमां ७ ते २७ पुरुषोऽपि ते आठ तेनी ७े डाडीओ हती ते तमाभने मारी नापी 'घाइत्ता०' मारीने पछी तेओऽपि ते व्यक्तिने डायडाना प्रहार कर्था. अने ते पछी विलाप करता ओवा तेने तेओऽपि मारेली डाडीओनां भासना तल-तल ७ेवडा दुकडा डरीने भवगण्या तथा रुधिर पायुं आ प्रमाणे तेने तच्चे अट्ठ महापिउए, चउत्थे अट्ठ महामाउयाओ, पंचमे पुत्ता, छट्ठे सुण्हा, सत्तमे जामाउए, अट्ठमे धूयाओ, नवमे णत्तुए, दसमे णत्तुइणीओ, एगारसे णत्तुयावई, वारसमे णत्तु-तेरसमे पिउस्सियावई, चउदसमे पिउस्सियाओ, पण्णरसमे माउस्सिया-

प्रसिद्धान्, 'सोलसमे' षोडशे 'माउरिसयाओ' मातृष्वरूढः 'मासी' इति प्रसिद्धाः, 'सत्तरसमे' सप्तदशे 'माउला' मातुलान् 'मामा' इति प्रसिद्धान्, 'अठारसमे' अष्टादशे 'माउलियाओ' मातुलानीः='मामी' इति प्रसिद्धाः, 'एगूणवीसइमे' एकोनविंशतितमे 'अवसेसं' अवशेषं 'मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं' मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनम्-मित्राणि=सुहृदः, ज्ञातयः=समानगोत्रजाः, निजकाः=पितरो मातरश्च, स्वजनाः=मातुलपुत्रादयः, सम्बन्धिनः=श्वशुर-

समे माउला, अठारसमे माउलियाओ, एगूणवीसइमे अवसेसं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं अगगओ घाएंति' तृतीय चत्वर-(अनेक रास्ता जहाँ मिले वहाँ) पर ले गये, वहाँ उन्हीं ने उसी के समक्ष उसके आठ पिताके ज्येष्ठ भाईयों को, चौथेचौटे पर लेजाकर उसकी आठ बड़ी माताओं को, पांचवें चौटे पर लेजाकर उसके आठ पुत्रों को, छठवें चौटे पर उसकी आठ पुत्रवधुओं को, सातवें चौटेपर जमाइयों को, आठवें चौटे पर पुत्रियों को, नवमें चौटे पर पौत्रों एवं दौहित्रों को, दशवें चौटे पर पौत्रों और दौहित्रों की पत्नियों को, ग्यारहवें पर पौत्रियों के एवं दौहित्रियों के पतियोंको, बारहवें पर पौत्री एवं दौहित्रियों को, तेरहवें पर पिता की बहिनों के पतियों (फूफों) को, चौदह पर पिता की बहिनों (फूफियों) को पन्द्रहवें पर मौसियों के पतियों (मासों) को, सोलहवें पर मौसियां को, सत्तरहवें पर मामाओं को अठारहवें पर मामियों को और उलीसवें पर बाकी और भी जो उसके मित्र-सुहृद, ज्ञाति-समानगोत्रज, निजक-मातापिता, स्वजन-मासापुत्र आदि,

वई, सोलसमे माउरिसयाओ, सत्तरसमे माउला, अठारसमे माउलियाओ, एगूणवीसइमे अवसेसं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं अगगओ घाएंति' त्रीन्ते चत्वर (अनेक रस्ता जहाँ लेगा थाय छे त्यां) पर लध गया, त्यां आगण तेओओ तेना समक्ष तेना पिताना आठ मोटा बाधओने, याथा चत्वरमां लध जधने तेनी आठ मोटी माताओने, पायमा चत्वर पर लध जधने तेना आठ पुत्रेने, छठा चत्वर पर तेनी आठ पुत्रवधुओने, सातमा चत्वर पर जमाधओने, आठमां चत्वर पर पुत्रीओने, नवमां चत्वर पर पौत्रो-दौहित्राना दौहित्रओने, तथा दौहित्रेने, दसमापर पौत्रो तथा दौहित्रेनी पत्नीओने अगीअरमां पर पौत्रियो तथा दौहित्रीओना पतिओने बारमा पर पौत्रियो अने दौहित्रियोने, तेरमा पर पितानी गेनो (झाग) ना पतओने (कुवाओने) चौदमां पर पितानी गेनो-झाधओने, पंधरमां पर मामाने, सोलमा पर मामीओने, सत्तरमा पर मामी दौहित्रा भीज तेना मित्र-सुहृद, ज्ञाति-समानगोत्रज, निजक-माता-पिता, स्वजन-मासापुत्र

वालकादयः, परिजनो=दासोदासादिः, तेषां समाहारः, तत्तथा तत्, सर्वान् मित्रादीन् इत्यर्थः 'अग्गओ' अग्रतः, 'घाएंति' घातयन्ति, 'घाइत्ता' घातयित्वा, तं पुरुषं 'कसप्पहारेहिं' कशाप्रहारैः, 'तालेमाणा२' ताडयन्तः२ 'कलुणं' करुणं 'काकणिमंसाइं' काकणीरूपाणि लघुलघूनि मांसानि=मांसखण्डानि, 'खावेंति' खादयन्ति, 'रुहिरपाणं च' रुधिरपानं च 'पाएंति' पाययन्ति ॥सू० ५॥

सम्बन्धी-श्वशुर के पुत्र साले आदि, परिजन-दासदासी आदि थे उन सब को उन्होंने उसके समक्ष मारे और 'घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा२ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति रुहिरपाणं च पाएंति' मार कर कशा के प्रहारों द्वारा उसे भी खूब पीटा, फिर बाद में बुरी तरह विलाप करते हुए उसे सब का भिन्न-चौहट्टे पर बैठा तिल-बराबर कर मांस खिलाया और उनका उसे पानी के स्थान पर खून पिलाया ।

भावार्थ—जनता के वापस चले जाने पर भगवान् के बड़े शिष्य श्री गौतम स्वामी जो विशिष्ट तपस्वी थे अपने स्थान से उठे और उठकर प्रभु के निकट आये । आकर प्रार्थना की कि—हे भदन्त ! आज छट्ट के पारणे मैं आप से पुरिमताल नगर में भिक्षा-चर्या के निमित्त जाने की आज्ञा चाहता हूँ । प्रभु ने गौतम की प्रार्थना स्वीकार कर पुरिमताल नगर में जाने की आज्ञा प्रदान की । आज्ञा प्राप्त करते ही गौतम अमोघदर्शी उद्यान से चलकर भिक्षा के लिये पुरितमाल में आये । उंच नीच एवं मध्यम कुलो में पर्यटन

आदि, सम्बन्धी-ससराना पुत्र (साणा) आदि, परिजन-दास-दासी आदि ने हुता ते तमाभने ते व्यक्तित्वी समक्षमां भार्या अने 'घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा २ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति रुहिरपाणं च पाएंति' मारीने डेयडाना प्रहारद्वारा तेने पणु भूण पीटये-मार्यो, पछीथी भूण लूडी रीते विलाप करता तेने न्गूदा-न्गूदा थोटा पर बेसारीने तल-तल भरभर करीने तेओनु मांस भवराव्यु अने तेने पाणी पीवा देवाने गइले तेओनुं रुधिर पायुं

भावार्थ—भाणुसो पाछा गया पछी भगवानना भोटा शिष्य श्री गौतमस्वामी ने विशिष्ट तपस्वी हुता, ते पोताना स्थानथी उठ्या अने प्रभुनी नलुक आव्या, आवीने प्रार्थना करी के लहन्ता ! छटना पारणाना निमित्त हु पुरिमताल नगरमां भिक्षाचर्या करवा जवा भाटेनी आपनी आज्ञा आहु छु प्रभुओ गौतमनी प्रार्थना शरीने पुरिमताल नगरमा जवानी आज्ञा आपी आज्ञा भेगवीने गौतम अमोघदर्शी गियामांथी नीकसीने भिक्षा भाटे पुरिमताल नगरमा आव्या, उथ-नीथ अने मध्यम

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवओ गोयमस्स तं पुरिसं पासित्ता अय-
मेयारूवे अज्झत्थिए५ संकप्पे समुप्पण्णे जाव तहेव णिग्गए०,
एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते ! ० से णं भंते ! पुरिसे
पुवभवे के आसी जाव विहरइ ॥ सू० ६ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं’ ततः खलु ‘से’ तस्य ‘भगवओ गोय-
मस्स’ भगवतो गौतमस्य ‘तं पुरिस पासित्ता’ तं पुरुषं दृष्ट्वा ‘अयमेयारूवे’

करते हुए जब वे राजमार्ग पर आये तो वहां उन्होंने अनेक हाथी
और घोड़ों को सब साज-बाज से सजे हुए देखा । साथ में
महावत और घुडसवारों के बीच में एक ऐसा भी व्यक्ति उन की दृष्टि
में आया जिसे राजपुरुष वहां के १९ चौहट्टों पर क्रमशः बिठा-
बिठाकर एक एक चौहट्टे पर उसके ही समक्ष उसके काका आदि
से लेकर परिजनों तक की हत्या कर उन का मांस तिलर बराबर
कर के उसे खिलाते थे और पानी के स्थान पर उनका लोह
पिलाते थे । जबर यह नहीं खाता तो वे इसे कोड़ों द्वारा इतनी
बुरी तरह पीटते कि बेचारा अधमरा हो जाता था । मार पडते
समय यह बड़ी बुरी रीति से कि जिसे सुनकर दया आजाय
चिल्लाता-रोता और बिल्लाता था ॥ सू० ५ ॥

કુલોમા કરીને જ્યારે તે રાજમાર્ગ પર આવ્યા તો ત્યાં તેમણે અનેક હાથી અને
ઘોડાઓને સર્વ સાજથી સજેલા જોયા, સાથે મહાવત અને ઘોડેસ્વારોની વચમાં એક
એવી પણ વ્યક્તિ તેમના જોવામાં આવી કે જેને રાજપુરુષો ત્યાંના ૧૯ ચૌટા પર
ક્રમશઃ બેસાડીને એક એક ચૌટાપર તેની સમક્ષમાં તેના કાકા આદિથી લઈને પાર-
જનોની હત્યા કરીને તેઓનાં માંસના તલ તલ બરાબર કટકા કરીને તેને ખવરાવતા
હતા, અને પાણીના ઠેકાણે તેઓનું રૂઢિ-લોહી પાતા હતા, જ્યારે તે ન ખાતો પીતો
ત્યારે તેને કોયડાથી બહુજ બુરી રીતે મારતા હતા કે જેથી તે બિચારો અર્ધમરણતુલ્ય
થઈ જતો. માર પડવા સમયે તે ભારે ભૂડી રીતે કે જેને સાલણીને દયા આવી જાય
તેમ ચિડલાતો રોતો અને બિલ-બિલ કરતો હતો. (સૂ. ૫)

अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः 'अज्झत्थिए ५' आध्यात्मिकः, अत्रेमानि चत्वारि पदानि विज्ञेयानि—'चित्थिए, कप्पिए, पन्थिए, मणोगए' इति । चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः, 'अज्झत्थिए' इत्यादीनां पञ्चानां पदानां व्याख्या प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता । 'संकप्पे' संकल्पः=विचारः 'समुप्पण्णे' समुत्पन्नः । 'जाव तहेव णिग्गए' यावत् तथैव निर्गतः—यथाऽत्रैव द्वितीयाध्ययने पञ्चमसूत्रे वर्णितस्तथा निर्गत इत्यर्थः । तथा च—अत्र यावच्छब्देनैवं द्रष्टव्यम्—'अहो ! खलु अयं पुरुषः पुरापुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति, न मे दृष्टा नरका वा नैरयिका वा, प्रत्यक्षं खलु अयं पुरुषः नरकप्रतिरूपिकां वेदनां वेदयतीति कृत्वा पुरिमतालनगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु यावत् अटन् यथापर्याप्तं समुदानं=भैक्षं गृह्णाति, गृहीत्वा पुरिमतालनगरस्य मध्यमध्येन निर्गतः ।

‘तए णं भगवओ गोयमस्स०’ इत्यादि ।

‘तए णं भगवओ गोयमस्स’ भगवान् गौतम को ‘तं पुरिस पासित्ता’ उस पुरुष को देखकर ‘अयमेयारूवे अज्झत्थिए ५ समुप्पण्णे जाव तहेव णिग्गए’ आध्यात्मिक चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित एवं मनोगत संकल्प इस विधि से ५ पांच प्रकार का विचार उद्भूत हुआ । अहो ! आश्चर्य है यह पुरुष पूर्वभव में उपार्जित प्राचीने दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त ऐसे अशुभतम पापमय कृत कर्मों का पापस्वरूप ही फल भोग रहा है, न तो मैंने नरक देखे और न नारकी ही देखे, परन्तु इसकी वेदना देखकर ऐसा ही मालूम पड़ता है कि प्रत्यक्षरूप में नरककी जैसी वेदना का यह अनुभव कर रहा है । इस प्रकार विचार कर वे उस पुरिमताल नगर से उच्च नीच कुलादिकों से यथापर्याप्त भिक्षा प्राप्तकर अपने स्थान पर वापिस आगये । आते

‘तए णं भगवओ गोयमस्स०’ इत्यादि

‘तए णं भगवओ गोयमस्स’ भगवान् गौतमने ‘तं पुरिसं पासित्ता’ ते पुरुषने लेधने ‘अयमेयारूवे अज्झत्थिए ५ समुप्पण्णे० जाव तहेव णिग्गए’ आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित अने मनोगत संकल्प, आ विधिथी पांच प्रकारने विचार उत्पन्न थयो—अहो आश्चर्य छे के आ पुरुष पूर्वभवमा अयय करेलां प्राचीन जुना दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त अवा अशुभतम पापमय करेला कर्मोनां पापस्वरूप अइधने लेगेवी रह्यो छे मे नरक लेया नथी तेभन नारकीना लेवेने पण लेया नथी परन्तु आ भाणुसनी वेदना-पीडा लेतान् ओवु जणाय छे के प्रत्यक्ष रुपमा नरकना लेवीन वेदना-पीडाने अनुभव करी रहेन छे आ प्रमाणे विचार करीने ते पुरिमताल नगरमांथी उच्च-नीच कुलोमाथी पर्याप्त भिक्षा भोगवीने पोताना स्थान पर पाछा आवी गया, आवीने ते नयां

निर्गत्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं यावत् भिक्षां प्रतिदर्शयति, प्रतिदर्श्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, 'एवं वयासी' एवं=वक्ष्यमाण-प्रकारेण अवादीत्=उक्तवान् ।

'एवं खलु अहं भंते !' एवं खलु अहं भदन्त ! ०=हे भदन्त ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् पुरिमतालनगरं भिक्षानयनार्थमनुप्रविष्टोऽहं राजमार्गे चत्वरे चत्वरे राजपुरुषैस्ताड्यमानमेकं पुरुषं नरकप्रतिरूपिकां वेदनां वेदयन्तमपश्यम् । इत्युक्त्वा गौतमो भगवन्तं पृच्छति—'से णं भंते ! पुरिसं' स खलु हे भदन्त ! पुरुषः 'पुव्वभवे के आसी' पूर्वभवे क आसीत् ? 'जाव विहरइ' यावद् विहरति । अत्र यावच्छब्देन प्रथमाध्ययनोक्तत्रयोदशसूत्रस्थपाठो द्रष्टव्यः । केषां पूर्वकृतपापकर्मणां फलं प्रत्यनुभवन् विहरतीति संक्षिप्तार्थः ॥ सू० ६ ॥

ही वे वहां पहुँचे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे, वंदना नमस्कार कर प्राप्तभिक्षा प्रभु को दिखलायी । दिखलाकर फिर वंदना नमस्कार कर प्रभु से 'एवं वयासी' इसप्रकार कहने लगे कि—'एवं खलु अहं भंते' हे भदन्त ! आप से आज्ञा पाकर आज मैं पुरिमताल नगर में भिक्षा लेने के लिये गया था । ज्यों ही मैं राजमार्ग पर आया तो वहां प्रत्येक चतुष्पथ (चार रास्ते) पर राजपुरुषोंद्वारा पीटा जाता एक पुरुष देखा—जो नरक जैसी वेदना भोग रहा था । इस प्रकार कहकर गौतम ने भगवान् से पूछा 'से णं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' हे भदन्त ! यह पुरुष पूर्वभव में कौन था । 'जाव विहरइ' यह किन पूर्वकृत पाप कर्मों का इस प्रकार का फल भोग रहा है ? ।

श्रमणु भगवान् महावीर विराजमान हुता त्यां पहुँच्या वदना नमस्कार करी लावेही भिक्षा प्रभुने जनावी पछी करी वदना नमस्कार करीने प्रभुने 'एवं वयासी' ओ प्रमाणे कडेवा लाग्या के 'एवं खलु अहं भंते' हे भदन्त ! आपनी पासेथी आज्ञा भेजवीने आज्ञा हु पुरिमताल नगरमां भिक्षा लेवा माटे गयेो हुतो, जथां हुं राजमार्ग पर आयेो तो त्यां आगण दरेक चार रस्ता पर राजपुरुषो जेने मारता हुता तेवो ओक पुरुष जेयो, जे नरकना जेवी वेदना लोगवी रह्यो हुतो आ प्रमाणे कहीने भगवान् ने गौतमे पूछ्युं—'से णं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' हे भदन्त ! ते पुरुष पूर्वभवमां केणु हुतो ? 'जाव विहरइ' ते क्या पूर्वकृत पापकर्मोनुं आ प्रकारे कण लोगवी रह्यो छे ?

॥ મૂલમ્ ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव
जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था,
रिद्धं ३ । तत्थ णं पुरिमताले उदये णामं राया होत्था,
महयां । तत्थ णं पुरिमताले निन्नए णामं अंडयवाणियए
होत्था, अड्ढे० जाव अपरिभूए, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे ।

तस्स णं निणणयस्स अंडयवाणियस्स बहवे पुरिसा दिण्ण-
भइभत्तवेयणा कल्लकल्लिं कोदालियाओ य पत्थिए य पडिए
य गेण्हंति, गेण्हित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स परिपेरंते सुबहुए
कागिअंडए य घूइअंडए य पारेवइअंडए य टिट्ठिभिअंडए
य बगिअंडए य मऊरिअंडए य कुक्कुडिअंडए य, अण्णेसिं

भावार्थ—दुर्दशासंपन्न उस व्यक्ति को देखकर गौतम स्वामी
को अनेक प्रकार के विचार उत्पन्न होने लगे । वे वहां से यथा-
पर्याप्त भिक्षा प्राप्त कर वापिस अपने स्थान पर आये और आते
ही जो कुछ भिक्षा में मिला था उसे प्रभु को दिखलाया । वंदना
नमस्कार करने के अनंतर उस पुरुष पर वीतती हुई वह सब घटना
प्रभु से निवेदन की । निवेदन करने के पश्चात् प्रभु से उन्होंने यह
भी पूछा कि—हे प्रभो ! इस प्रकार नरक जैसी दुर्दशा का पात्र
यह व्यक्ति किन उपार्जित कर्मों के उदय से हो रहा है । पूर्वभव
में यह कौन था ॥ सू० ६ ॥

ભાવાર્થ—દુર્દશાને પામેલ તે વ્યક્તિને જોઈને ગૌતમ સ્વામીને અનેક પ્રકારના
વિચારો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા તે નગરમાંથી જે મળે તે ભિક્ષાને લઈને પાછા પોતાના
સ્થાન પર આવ્યા, અને આવતાજ જે કાંઈ ભિક્ષા લાવ્યા હતા તે પ્રભુને બતાવી, પછી
વંદના-નમસ્કાર કર્યા બાદ, તેમણે જે દુઃખી વ્યક્તિને જોયેલ અને તેના પર જે વીતતી
હતી તે તમામ હકીકત પ્રભુ પાસે નિવેદન કરી, નિવેદન કર્યા પછી પ્રભુને તેમણે એ
પૂછ્યું કે—હે પ્રભુ ! આવી નરકના જેવી દુર્દશાને પામેલ આ વ્યક્તિ કયા સચ્ચ
કર્મોના ઉચ્ચથી આવું ક્ષણ ભોગવી રહેલ છે ? પૂર્વભવમાં તે કોણ હતો ? (સૂ-૬)

चेव बहूणं जलयर-थलयर-खहयरमाईणं अंडाईं गेण्हंति,
गेण्हत्ता पत्थियपडिगाईं भरेंति, भरित्ता जेणेव निण्णए
अंडवाणियए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता निण्णयस्स
अंडवाणियस्स उवणेति ।

तए णं तस्स निण्णयस्स बहवे पुरिसा कागिअंडए य
जाव कुक्कुडिअंडए य अण्णेसिं च बहूणं जल-थल-खयर-
माईणं अंडए तवएसु य कंडएसु य भज्जणएसु य इंगालेसु
य तलंति भज्जंति सोल्लंति, तलित्ता भजित्ता सोल्लित्ता य
रायमग्गंसि अंतरावणंसि अंडयपणिण्णं वित्तिं कप्पेमाणा विह-
रंति । अप्पणोवि य णं से निण्णए अंडवाणियए तेहिं बहूहिं
काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य तलिएहिं भजिएहिं
सोल्लिएहिं सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ ॥ सू० ७ ॥

टीका

भगवानाह-‘एवं खलु गोयमा !’ इत्यादि । ‘एवं खलु गोयमा !’
एवं खलु हे गौतम ! ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे
वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहेव जम्बूद्वीपे
द्वीपे भारते वर्षे पुरिमतालनामकं नगरमासीत् । तत् कीदृशमित्याह-‘रिद्धं

‘एवं खलु गोयमा० ’ इत्यादि ।

भगवान्ने कहा ‘गोयमा !’ हे गौतम ! तुमने जो पूछा है
उसका समाधान इस प्रकार है- ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल
और उस समय में ‘इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं
णयरे होत्था रिद्धं’ इस जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में पुरिमताल नामका

‘एवं खलु गोयमा ’ इत्यादि

भगवाने कहुं ‘गोयमा ’ हे गौतम ! तमे जे पूछ्युं छे तेनु समाधान
आ प्रमाणे छे-‘ तेणं कालेणं तेणं समएणं ’ ते काल अने ते समयने विषे ‘इहेव
जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था रिद्धं ’ आ
जंबूद्वीप-नगरक्षेत्रमां पुरिमताल नामनुं ओक नगर छु, ते गगनरूपशीं अनेक

इत्यादि । 'रिद्धित्थिमियसमिद्धे' ऋद्धिस्तिमितसमृद्धम्, ऋद्धं=नभःस्पर्शिवहुल-
प्रासादयुक्तं बहुलजनसंकुलं च, स्तिमितं=स्वपरचक्रभयरहितम्, समृद्धम्=धन-
धान्यादिपूर्णं, पदत्रयस्य कर्मधारयः । विभवविस्तीर्णं शान्तिसम्पन्नं चेत्यर्थः ।
'तत्थ णं पुरिमताले' तत्र खलु पुरिमतालनगरे 'उदये णामं राया' उदयो
नाम राजा 'होत्था' आसीत्, स कीदृशः ? इत्याह—'महया०' महाहिमवन्म-
हामलयमन्दरमहेन्द्रसारः । 'तत्थ णं पुरिमताले' तत्र खलु पुरिमताले नगरे
'निन्नए णामं अंडयवाणियए' निर्नयो नाम अण्डकवाणिजकः—अण्डान्येवाण्डकानि,
तेषां वाणिजकः व्यापारी 'होत्था' आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—'अड्ढे जाव
अपरिभूए' इत्यादि, आढ्यो यावदपरिभूतः, तत्र—आढ्यः=धनसम्पन्नः, यावद्
अपरिभूतः=परकृतपराभवरहितः 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिको
यावद् दुष्प्रत्यानन्दः । एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने चतुर्दशसूत्रे गता ।

नगर था । यह गगनस्पर्शी अनेक प्रासादों से युक्त और अनेक
जनों से संकुल था । स्वचक्र और परचक्रका यहां भय नहीं था ।
एवं धान्यादिक से यह सदा परिपूर्ण रहता था । 'तत्थ णं पुरिमताले
'उदये णामं राया होत्था' वहां पुरिमताल नगर में उदय नामका एक
राजा था । वह राजा कैसा था सो कहते हैं 'महया०' विशिष्ट शक्ति
एवं बल से संपन्न था । 'तत्थ णं पुरिमताले निन्नए णामं अंडयवाणियए
होत्था' उसी पुरिमताल नगर में एक निर्नय नामका व्यापारी था ।
इसके यहां अंडों का व्यापार होता था । 'अड्ढे० जाव अपरिभूए' यह
धनशाली था, साथ में परकृत पराभव से भी रहित था । 'अहम्मिए
जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिक एक नंबर का था । संतोष और शांति से
रहित था, यह दूसरों को दुःख पहुंचाने में ही आनन्द मानता था ।

भेडेलोथी युक्त अनेक वस्तीथी व्याप्त હતુ, સ્વચક્ર અને પરચક્રનેા ત્યાં ભય ન
હતો, ધન અને ધાન્યથી હમેશાં તે પૂર્ણ હતું 'તત્થ ણં પુરિમતાલે ઉદયે
ણામં રાયા હોત્થા' ત્યાં પુરિમતાલ નગરમાં ઉદય નામનો એક રાજા હતો તે
રાજા કેવો હતો, તે કહે છે 'મહયા૦' વિશિષ્ટ શક્તિ અને બલ સંપન્ન હતો
'અડ્ઢે૦ જાવ અપરિભૂએ' તે ધનવાન હતો, સાથે બીજા કોઈ પણ તેનો પરાભવ
કરી શકે તેવો હતો 'અહમ્મિએ જાવ દુપ્પડિયાણંદે' અધર્મમાં પૂરો હતો અર્થાત
પહેલા નંબરનો હતો સંતોષ અને શાંતિથી રહિત હતો, અને તે બીજા છોવાને દુઃખ
પ્રેરિાવામાં આનન્દ માનતો હતો

‘तस्स णं’ तस्य खलु ‘निणयस्स’ निर्णयस्य ‘अंडयवाणियरस’ अण्ड-
कवाणिजकस्य ‘बहवे पुरिसा’ बहवः पुरुषाः ‘दिण्णभइभत्तवेयणा दत्तभृतिभक्त-
वेतनाः—दत्तं भृतिभक्तरूपं वेतनं येषां ते तथा, तत्र भृतिः=द्रव्यादि, भक्तम्=
अन्नादि । ‘कल्लाकल्लि’ कल्याकल्ये—अनुदिनमित्यर्थः ‘कोद्दालियाओ य’ कुद्दालिकाः
‘कुदाली’ इति भाषाप्रसिद्धाः । पत्थिए य’ पत्थिकाः=वंशदलिकनिर्मितभाजनानि
‘टोकरी’ इति भाषायाम्, ‘पडिए य’ पटिकाः=वस्त्रिकाः=वस्त्रनिर्मितभाजनानि
‘थैला’ इति प्रसिद्धाः, ‘गेण्हंति’ गृह्णन्ति, ‘गेण्हित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स’
गृहीत्वा पुरिमतालस्य नगरस्य ‘परिपेरंते’ परिपर्यन्ते समीपे ‘सुवहुए’ सुबहूनि,
‘कागि-अंडए य’ काकाण्डकानि=काक्या अण्डकानि च ‘घूई-अंडए य’ घूका-
ण्डकानि घूक्याः=उलूक्या अण्डकानि च, ‘पारेवइ-टिट्ठिभि-वगि-मऊरि-
कुक्कुडि-अंडए य’ पारावताण्डकानि, टिट्ठिभाण्डकानि, वकाण्डकानि, मयूरा-

‘तस्स णं निणयस्स अंडयवाणियरस बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा’
उस निर्णय अंडव्यापारी के पास ऐसे कितनेक पुरुष थे, जिन्हें
इसकी तरफ से द्रव्यादिरूप भृति एव अन्नादिरूप भक्त वेतन में
प्राप्त होता था । ‘कल्लाकल्लि कोद्दालियाओ य पत्थिए य पडिए य गेण्हंति’
प्रतिदिन कुदाली टोकरी एव थैला लेते थे ‘गेण्हित्ता’ ले लेकर ‘पुरि-
मतालस्स णयरस्स परिपेरंते’ पुरिमताल नगर के आसपास चारों ओर
फिरते रहते और ‘कागि-अंडए य घूइअंडए य, पारेवइ-अंडए य
टिट्ठिभि-अंडए य, वगी-अंडए य, मऊरी-अंडए य, कुक्कुडि-अंडए य’
अण्णोसिं चैव बहूणं जलयर-थलयर-खहयर-माईणं अंडाईं गेण्हंति’ कौवी के
अंडों को, उल्लू के अंडों को, कबूतरी के अंडों को, टिट्ठिभी के
अंडों को, बगुली के अंडों को, मयूरी के अंडों को, मुर्गी के अंडों को,

‘तस्स णं निणयस्स अंडयवाणियरस बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा’
ते निर्णय अंड-धंडांना वेपारींना पासो आवा डेटलाड पुरुषो होता डे.—जेआने तेना
तरक्ष्णी द्रव्यादिइय भृति ओटले डे अन्नादिइय आवांना पदार्थो, वेतन-पणारइपे भणता
हुता ‘कल्लाकल्लि कोद्दालियाओ य पत्थिए य पडिए य गेण्हंति’ हुमेशां
डोदाणी टोपली आने थैला लेता ‘गेण्हित्ता’ लधने ‘पुरिमतालस्स णयरस्स परि-
पेरंते’ पुरिमताल नगरनी आसपास आरे तरक्ष् इरता न्हेटा आने ‘कागिअंडए
य, घूइअंडए य, पारेवइअंडए य, टिट्ठिभिअंडए य, वगीअंडए य, मऊरिअंडए
य, कुक्कुडिअंडए य, अण्णोसिं चैव बहूणं जलयर-थलयर-खहयरमाईणं अंडाईं गेण्हंति’
डगडींना धंडां, धुवडनां धंडा, डभूतना धंडा, टिट्ठिल-डाणर जेवुं प्राणी तेना धंडा,
अगलींना धंडां, मोरडींना धंडा, मरधीना धंडा तथा भीजा जलयर, थलयर आने

भाषाप्रसिद्धेषु तलनपात्रेषु च, 'कंडएसु य' कन्दुकेषु च कटाहेषु 'भज्जणएसु य' भर्जनकेषु=भर्जनपात्रेषु च, 'इंगालेसु य' अङ्गारेषु च=निर्धूमेषु काष्ठाग्निषु 'तलंति' तलयन्ति 'भज्जेति' भर्जयन्ति, 'सोल्लंति' पचन्ति-अङ्गारोपरि पचन्तीत्यर्थः । 'तलित्ता, भज्जित्ता, सोल्लित्ता य' तलयित्वा भर्जयित्वा पक्त्वा च, 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'अंतरावणंसि' अन्तरापणे हृदस्य क्रय्यशालायाम् 'अंडयपणिएणं' अण्डकण्येन=अण्डविक्रयेण 'वित्ति कप्पेमाणा विहरंति' वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति । 'अप्पणावि य णं से' आत्मनाऽपि च=स्वयमपि च खल्लु स 'णिण्णए अंडवाणियए' निर्नयनामकोऽण्डवाणिजकः- 'तेहिं' तैर्भृत्यानीतैः, 'बहुहिं काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य' बहुभिः काक्या अण्डकैश्च यावत् कुक्कुट्या अण्डकैश्च 'तलिएहिं' तलितैः, 'भज्जिएहिं' भर्जितैः, 'सोल्लिएहिं' पक्वैः सह 'सुरं च' सुरां=मदिरां नानाविधां च, 'आसाएमाणे' आस्वादयन्, अत्र विस्वादयन् परिभाजयन् परिभुञ्जानः, इति संग्राह्यम् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ७ ॥

रखकर 'भज्जणएसु य' भुंजने के पात्र में रखकर 'इंगालेसु य' और अंगारो पर रखकर 'तलेंति' भज्जंति, सोल्लंति' तलते थे, भुंजते थे, और पकाते थे, 'तलित्ता भज्जित्ता सोल्लित्ता य' तलकर भुंजकर और पका कर फिर वे उन्हें 'रायमग्गंसि' राजमार्ग पर अंतरावणंसि' दुकानों के भीतर रखकर वेचते थे, इस प्रकार 'अंडयपणिएणं वित्ति कप्पेमाणा विहरंति' अंडों की विक्री से वे अपनी आजीविका चलाते थे । 'अप्पणावि य णं से णिण्णए अंडवाणियए तेहिं बहुहिं काइ-अंडएहि य जाव कुक्कुडि-अंडएहि य तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लिएहिं सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ' वह निर्नय व्यापारी स्वयं भी उन अनेक कौवी से लेकर कुक्कुडी-सुर्गी आदि के अंडों के साथर जब कि वे तलकर भुंजकर और पकाकर तैयार

छायाओं में राखीने 'भज्जणएसु य' लुण्ठवाना पात्रमां राखीने 'इंगालेसु य' अने अंगार पर राखीने 'तलेंति भज्जेति सोल्लंति' तलता लुण्ठता अने पकवता होता 'तलित्ता भज्जित्ता सोल्लित्ता य' तलीने; लुंठने तथा पकावीने पछी ते 'रायमग्गंसि' राजमार्गपर अंतरावणंसि' दुकानोंमां राखीने वेचता होता. आ प्रमाणे 'अंडयपणिएणं वित्ति कप्पेमाणा विहरंति' छायाओंना वेपारथी ते पोतानी आजीविका चलावता होता 'अप्पणावि य णं से णिण्णए अंडवाणियए तेहिं बहुहिं काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लिएहिं सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ' ते निर्नय व्यापारी पोते पछु ते छायाडी आदिना छायाओं ने तलीने सेडीने तथा पकावीने तैयार छायाओं

कर दिये जाते थे उनके साथ अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन आदि करता हुआ अपना समय बीताता था ॥

भावार्थ—गौतम के प्रश्न का समाधान करने के लिये प्रभुने इस प्रकार कहा— इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में पुरिमताल नाम का एक नगर था । इसमें एक राजा रहता था । जिसका नाम उदय था । यहां एक व्यापारी रहता था । इसका नाम निर्णय था । इसके यहां अंडों का व्यापार था । अंडों का संग्रह करने के लिये इसके यहां अनेक नौकर चाकर नियुक्त थे । वे प्रतिदिन टोकरी एवं कोथला लेकर नगर के बाहर ही आस पास अंडों के अन्वेषण के लिये घूमा करते और जहां जिसे जो भी अंडे मिलते उन्हें उठाकर अपनी टोकरी या कोथलों में भर लिया करते । कई नौकर ऐसे भी थे जो उन सब अंडों को तलते थे, भुंजते थे और पकाते थे । और उन सब को लेकर बाजार में दुकानों के अन्दर रखकर बेचते थे । इस प्रकार उन सब की भरण पोषण की वृत्ति उनकी विक्री की आय से चला करती थी । निर्णय व्यापारी भी इन तले हुए भुंजे हुए एवं पकाये हुए अंडों के साथ अनेक प्रकार की मदिरा का भोगोपभोग करता हुआ अपना समय बीताता था ॥ सू० ७ ॥

भजता तेनी साथे अनेक प्रकारनी मदिरा-दाइ आदिनु सेवन करीने पोतानो समय बीतावतो હતો.

ભાવાર્થ—ગૌતમના પ્રશ્નનું સમાધાન કરવા માટે પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું— આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પુરિમતાલ નામનું નગર હતું, તેમાં એક રાજા રહેતો હતો જેનું નામ ઉદય હતું ત્યાં એક વેપારી રહેતો હતો તેનું નામ નિર્ણય હતું તેને ત્યાં ઇંડાઓનો વેપાર હતો. ઇંડાઓનો સંગ્રહ કરવા માટે તેને ત્યાં અनेક નોકર ચાકર રાખવામાં આવ્યા હતા, તેઓ હંમેશાં ટોપલા અને કોથળાઓ લઈને નગરની બહાર આસપાસ ઇંડાઓની શોધમાં ફરતા હતા અને જે ઠેકાણેથી જેને જે કોઈ પ્રાણીનાં ઇંડાં મળતાં તેને લઈને પોતાની ટોપલીઓમાં અથવા તે કોથળામાં ભરી લેતા હતા. કેટલાક એવા નોકર પણ હતા કે જેઓ તમામ ઇંડાઓને લઈને બજારમાં દુકાનોની અંદર રાખીને વેચતા હતા, આ પ્રમાણે તે તમામ માણસોની ભરણુ-પોષણની ગોઠવણુ તે વેપારની આવકમાથી ચાલતી હતી. નિર્ણય વેપારી પણ એ તળેલાં શેકેલાં અને પકાવેલા ઇંડાઓની સાથે અनेક પ્રકારની મદિરા-દાંડને ભોગ-ઉપભોગ કરતો થકો પોતાનો સમય વીતાવતો હતો. (સૂ० ૭)

॥ मूलम् ॥

तए णं से णिण्णए अंडयवाणियए एयकम्मे ४ सुबहु
पावं समज्जिणित्ता एगं वाससहस्सं परमाउं पालइत्ता कालमासे
कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए उक्कोसं सत्तसागरोवमट्ठिइएसु
णेइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । से णं ताओ अणंतरं उव-
ट्ठित्ता इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स
खंदसिरीए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे ॥ सू० ८ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से णिण्णए अण्डवाणियए’ ततः खलु स
निर्नयोऽण्डकवाणिजकः, ‘एयकम्मे’ एतत्कर्मा=अण्डकसंग्रहविक्रयकर्मकरणशीलः,
अत्र—‘एयप्पहाणे, एयविज्जे, एयसमायारे’ इति पदत्रयं संग्राह्यम्, ‘एतत्प्रधानः’
=अण्डकसंग्रहविक्रयतत्परः, एतद्विद्यः=अण्डकसंग्रहविक्रयाचरणनिष्ठः, एतत्समा-
चारः=अण्डकक्रयविक्रयसमाचरणतत्परः, ‘सुबहु पावं, घोरं पापकर्म ‘समज्जि-
णित्ता’ समर्ज्य उपार्जितं कृत्वा ‘एगं वाससहस्सं’ एकं वर्षसहस्रं ‘परमाउं’
परमायुष्कं=उत्कृष्टमायुः ‘पालइत्ता’ पालयित्वा ‘कालमासे कालं किच्चा’

‘तए णं से णिण्णए०’ इत्यादि ।

‘तए णं से णिण्णए अंडयवाणियए’ इस प्रकार उस निर्नय अंड-
व्यापारी ने कि जिसका ‘एयकम्मे४’ अंडों का व्यापार करना आदि
और स्वयं भी उनका खाने पीने में उपयोग करना यही एक जीवन-
भर तक कर्म रहा ‘सुबहु पावं समज्जिणित्ता’ अनेक प्रकार के पापकर्मों
का उपार्जन करके ‘एगं वाससहस्सं’ एक हजार वर्ष की ‘परमाउं पालइत्ता’
उत्कृष्ट अपनी आयु समाप्त कर वह जब ‘कालमासे कालं किच्चा’
कालमास में मरा तब ‘तच्चाए पुढवीए’ तृतीय पृथिवी के ‘उक्कोसं

‘तए णं से णिण्णए’ इत्यादि

तए णं से णिण्णए अंडयवाणियए’ आ प्रभावे ते निर्नय णंओने वेपारी
के नेने ‘एयकम्मे४’ णंओने वेपार करवे। वगेरे अने पोते यणु आवा-पीवाभां
तेने। उपयोग करवे। ओण ओक एवनसर सुधीनु कर्म रहुं। ‘सुबहु पावं समज्जि-
णित्ता’ अनेक प्रकारनां पापकर्मोने। संख्य करी-मेणवीने ‘एगं वाससहस्सं’ ओक
हजार वर्षनी ‘परमाउं पालइत्ता’ उत्कृष्ट पोतानी आयुध्य पूरी करीने ते न्यारे
‘कालमासे कालं किच्चा’ काल मासभां मरण पाये। त्यारे ‘तच्चाए पुढवीए’

कालमासे कालं कृत्वा 'तच्चाए पुढवीए' तृतीयस्यां पृथिव्याम् 'उकोसं' उत्कर्षतः 'सत्तसागरोवमद्विइएसु' सप्तसागरोपमस्थितिकेषु 'गेरइएसु' नैरयिकेषु 'गेरइत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उत्पन्नः । 'से णं' स खलु 'ताओ' तस्याः=तृतीयपृथिव्याः, 'अणंतरं' अनन्तरं 'उव्वट्ठित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य 'इहेव' इहैव 'सालाडवीए' शालाटव्यां 'चोरपल्लीए' चोरपल्ल्यां 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' विजयस्य चोरसेनापतेः 'खंदसिरीए भारियाए' स्कन्दश्रीनाम्न्या भार्यायाः 'कुच्छंसि' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया 'उववण्णे' उत्पन्नः ॥ सू० ८ ॥

सत्तसागरोवमद्विइएसु गेरइएसु गेरइयत्ताए उववण्णे' उत्कृष्ट सात सागर की स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता' वहां की स्थिति पूर्ण भोग कर जब वह वहां से निकला तो 'इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरीए भारियाए कुच्छंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' इसी शालाटवी नामकी चोरपल्ली में चोरों के सेनापति विजय की स्कंदश्री भार्या की कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ ॥

भावार्थ—इस प्रकार निर्णय व्यापारी ने अपनी एक हजार वर्ष की आयु इन्हीं पापमय कर्मों के करने में ही व्यतीत कर दी । जब वह मरा तो कृत पाप कर्मों के उदय से तृतीय नरक का जहां सात सागर की उत्कृष्ट आयु है नारकी हुआ । वहां की स्थिति भोग यह वहां से भी निकला और शालाटवी नामकी चोरपल्ली में चोरों के सरदार विजय की भार्या स्कंदश्री की कुक्षि (गर्भ) में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ ॥ सू० ८ ॥

त्रा० पृथ्वीना 'उकोसं सत्तसागरोवमद्विइएसु गेरइएसु गेरइयत्ताए उववण्णे' उत्कृष्ट सात सागरनी स्थितिवाणा नरकभा नाङ्की ०वनी पर्यायथी उत्पन्न थये, 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता' त्यानी स्थिति पूरी लोगवीने न्यारे ते त्याथी नीकथे पछी 'इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरीए भारियाए कुच्छंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' आ शालाटवी नामनी चोरपल्लीभा चोर लोकाना सेनापति विजयनी स्कंदश्री पत्नीना उदरभां पुत्रइपथी उत्पन्न थये।

भावार्थ—आ प्रमाणे निर्णय व्यापारीने पोतानु १००० ओक हजार वर्षानु आयुध्य ते पापमय कर्मो कन्वाभाव वीतान्थुं पछी ते न्यारे मरण पाव्थे। त्यारे करेला पाप कर्मोना उदयथी ते त्रीणुं नरक के न्यां सात सागरोपमनी उत्कृष्ट आयु छे त्या नाङ्कीपछे उत्पन्न थये, त्यांनी स्थिति लोगवीने त्यांथी पछ ते नीकथे। ते शालाटवी नामनी चोरपल्लीभा चोराना सन्दार विजयनी भार्या-श्रीना गर्भभा तइपथी उत्पन्न थये। (सू० ८)

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे खंदसिरीए भारियाए अणया कयाइं
तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए-
धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जाओ णं बहुहिं मित्तणाइ-
णियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं अण्णाहि य चोरमहिलाहिं
सद्धिं संपरिवुडा ण्हाया० जाव पायच्छित्ता सव्वालंकारविभूसिया
विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च५ आसाएमाणीओ ४
विहरंति । जिमियभुत्तुत्तरागयाओ, पुरिसणेवत्था, सण्णद्ध०
जाव पहरणा भरिएहि य फलएहिं, णिक्खिटाहिं असिहिं, अंस-
गएहिं तोणेहिं, सजीवेहिं धणुहिं, समुक्खित्तेहिं सरेहिं, समु-
ह्वासियाहि य दामाहिं, लंबियाहि य ओसारियाहिं उरुघंटाहिं,
छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं २ महया २ उक्खिट्ट-जाव-समुहरवभूयं पिव
करेमाणीओ सालाडवीए चोरपल्लीए सव्वओ समंता आलोए-
माणीओ२ आहिंढमाणीओ२ दोहलं विणेति । तं सेयं,
जइ णं अहंपि बहुहिं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहि-
लाहिं अण्णाहि य जाव सालाडवीए चोरपल्लीए सव्वओ
समंता आलोएमाणी२ आहिंढमाणी२ दोहलं विणिज्जामि-
त्तिकट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियाइ ॥ सू० ९ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए ण’ ततः खलु ‘तीसे’ तस्या ‘खंदसिरीए

‘तए णं तीसे०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ गर्भ स्थित हो जाने के बाद ‘तीसे खंदसिरीए भारियाए’

‘तए णं तीसे०’ इत्यादि

‘तए णं गर्भ स्थित भया पछी ‘तीसे खंदसिरीए भारियाए’ तेस्सदंश्री अने

મારિયાએ' સ્કન્દશ્રિયઃ માર્યાયાઃ, 'અળ્યા કયાઈં તિહં માસાણં વહુપડિપુ-
જ્ઞાણં' અન્યદા કદાચિત્ ત્રિષુ માસેષુ વહુપ્રતિપૂર્ણેષુ 'એમયારુવે' અયમેતદ્રૂપઃ=
વશ્યમાણસ્વરૂપઃ 'દોહલે' દોહલઃ=ગર્ભપ્રભાવજનિતોઽમિલાષઃ, 'પાઝંભૂએ' પ્રાદુ-
ર્ભૂતઃ=મમુત્પન્નઃ- 'ધળ્યાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ ૪' ધન્યાઃ=પ્રશંસનીયાઃ સ્વલ
તા અમ્વાઃ, 'કૃતપુળ્યાઃ સ્વલ તા અમ્વાઃ, કૃતાર્યાઃ સ્વલ તા અમ્વાઃ,
કૃતલક્ષણાઃ સ્વલ તા અમ્વાઃ, તાસામમ્વાનાં સુલઘ્નં જન્મજીવિતફલમ્.
કાસ્તા અમ્વાઃ? ઇત્યાકાઙ્કાયામાહ- 'જાઓ ણં' ઇત્યાદિ । 'જાઓ ણં
વહુહિં મિત્તનાઈણિયગસયણસંવંધિપરિયણમહિલાહિં' યાઃ સ્વલ અમ્વાઃ વહુ-
મિમિત્રજ્ઞાતિનિજકસ્વજનસમ્બન્ધિપરિજનમહિલામિઃ, 'અળ્યાહિ ય ચોરમહિલાહિં
સદ્ધિં' અન્યામિશ્ચ ચોરમહિલામિઃ સાર્થં 'સંપરિવુડા ણ્ઘાયાં' સંપરિવૃતાઃ
સ્નાતાઃ 'જાવ પાયચ્છિત્તા' યાવત્-કૃતકૌતુકમંગલપ્રાયશ્ચિત્તાઃ, સન્વાલંકાર
વિભૂસિયા' સર્વાલંકારવિભૂસિતાઃ 'વિઝલ' વિપુલમ્ 'અસણં પાણં' અશનં પાનં 'સ્વા-

અસ સ્કન્દશ્રી માર્યાં કો 'અળ્યા કયાઈં' કિસી એક સમય જવ કિ
'તિહં માસાણં વહુપડિપુજ્ઞાણં' ગર્ભ પૂરે ત્રીન માસ કા હો ચુકા થા
'એમયારુવે દોહલે પાઝંભૂએ' ઇસ પ્રકાર દોહલા ઉત્પન્ન હુઆ, 'ધળ્યાઓ ણં
તાઓ અમ્મયાઓ' વે માતાએ ધન્ય હૈં, કૃતપુણ્ય હૈં, કૃતાર્ય હૈં, કૃત લક્ષણ હૈં,
એવં ડન્હીં કા જન્મ ઓર જીવન સફલ હૈં કિ 'જાઓ ણં' જો નિશ્ચય સે
'વહુહિં મિત્ત-નાઈ-ણિયગ-સયણ-સંવંધિ-પરિયણમહિલાહિં' અનેક મિત્રોં કી,
જ્ઞાતિ કી, નિજજનોં કી, સ્વજનોં કી, સંવંધિયોં કી એવં પરિજનોં કી
સ્ત્રિયોં કે તથા 'અળ્યાહિ ય ચોરમહિલાહિં સદ્ધિં' અન્ય ચારોં કી સ્ત્રિયોં કે
સાથે 'સંપરિવુડા' પરિવૃત્ત હોતી હુઈ 'ણ્ઘાયાં જાવ પાયચ્છિત્તા સન્વા-
લંકારવિભૂસિયા' સ્નાનસે, કૌતુલ, મંગલ, એવં પ્રાયશ્ચિત્ત સે નિવૃત્ત
હોકર, તથા સમસ્ત વસ્ત્ર એવં આભૂષણોં સે સુસજ્જિત વન કર 'વિઝલં

'અળ્યા કયાઈં' કેઠ એક સમય બ્યારે કે 'તિહં માસાણં વહુપડિપુજ્ઞાણં' ગર્ભ પૂર
ત્રણ માસનો થઈ ગયો ત્યારે 'એમયારુવે દોહલે પાઝંભૂએ' આ પ્રમાણે દોહલો
ઉત્પન્ન થયો કે- 'ધળ્યાઓ ણં તાઓ અમ્મયાઓ' તે માતાએ ધન્ય છે, પુણ્યવાન
છે, કૃતાર્ય છે, કૃતલક્ષણ છે. અને તેનો જ જન્મ અને જીવન સફળ છે કે-
'જાઓ ણં' એઓ નિશ્ચયથી વહુહિં મિત્ત-નાઈ-ણિયગ-સયણ-સંવંધિ-પરિયણ-
મહિલાહિં' અનેક મિત્રોની, જ્ઞાતિની, સ્વજનોની, નિજજનોની, સંવંધીઓની અને
પરિજનોની સ્ત્રીઓ તથા 'અળ્યાહિ ય ચોરમહિલાહિં સદ્ધિં' અન્ય ચોરોની સ્ત્રીઓ સાથે
સાથે 'સંપરિવુડા' વીંટાઈને 'ણ્ઘાયાં જાવ પાયચ્છિત્તા સન્વાલંકારવિભૂસિયા'
સ્નાનથી કોતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તથી નિવૃત્ત થઈને, તથા તમામ પ્રકારના વસ્ત્ર તથા
આભૂષણથી સમ્પૂર્ણ તૈયાર થઈને 'વિઝલં અસણં પાણં સ્વાઈમં સાઈમં સુરં ચ ૫ આસાણ

ઇમં સાઇમં' શ્વાદ્યં શ્વાદ્યં 'સુરં ચ' સુરાં ચ ૫ નાનાવિધાં 'આસાદમાણીઓ' આસ્વાદયન્ત્યઃ=ઈષત્ શ્વાદયન્ત્યઃ, અત્ર 'વિસાદમાણીઓ' વિસ્વાદયન્ત્યઃ=વિશેષેણ શ્વાદયન્ત્યઃ 'પરિભાદમાણીઓ' પરિભાજયન્ત્યઃ=વિભાગં કુર્વન્ત્યઃ 'પરિભુંજેમાણીઓ' પરિભુજ્ઞાનાઃ, इति पदत्रयं संग्राह्यम्, 'विहरन्ति' विहरन्ति । 'जिमियभुत्तुत्तरागयाओ' जिमितमुक्तोत्तरागताः-जिमिताः-कृतभोजनाः, भुक्तोत्तरम्=भोजनानन्तरम् आगताःयोग्यं स्थानं प्राप्ताः, 'पुरिसणेवत्था' पुरुषनेपथ्याः=पुरुषवेषधारिण्यः, 'सण्णद्ध-जाव-पहरणा' सन्नद्ध-यावत्-प्रहरणा अत्र यावच्छब्दादेवं योजना बोध्या-सण्णद्धवद्धवस्मियकवया, उत्पीलियसरासण-पट्टिया, पिण्णद्धगेविज्जविमलवरचिंधपट्टा, गहियाउहप्पहरणा' इति । सन्नद्धवद्धवस्मितकवचाः-कवचं=तनुत्राणं, वर्म=लोहमयकुतूलिकादिरूपं संजातमस्मिन् इति वर्मितम्=सन्नद्धं शरीरे आरोपणाद्, वद्धं-गाढतरबन्धनेन बन्धनात्, कवचं याभिस्ताः सन्नद्धवद्धवर्मितकवचाः । 'उत्पीडितशरासनपट्टिकाः' उत्पीडिता=गुणसारणेन वक्रीकृता शरासनपट्टिका=धतुर्दण्डो याभिस्तास्तथा । 'पिण्णद्धग्रेवेयक-

અસણં પાણં શ્વાઇમં સાઇમં સુરં ચ આસાદમાણીઓઃ વિહરંતિ' વિપુલ અશન પાન શ્વાદિમ એવ શ્વાદિમ ઇસ તરહ ચારોં પ્રકાર કે આહાર કો તથા સ્વ પ્રકાર કી મદિરા કો આસ્વાદતી-ઈષત્રૂપ સે શ્વાદ લેતી હૈં, વિસ્વાદતી-વિશેષરૂપ સે શ્વાદ લેતી હૈં, પરિભાજતી-વિભાગ કરતી હૈં ઓર પરિભોગ કરતી હૈં । ઇસ પ્રકાર અપને સમય કો વ્યતીત કરતી હૈં 'જિમિયમ્બુત્તુત્તરાગયાઓ' તથા જો ભોજન કરને કે બાદ યોગ્ય-સ્થાન પર આકર 'પુરિસણેવત્થા સણ્ણદ્ધ-જાવ-પહરણા' પુરુષવેષ સે સુસજ્જિત હો, લોહમયકુતૂલિકાવાલે કવચ કો પહિન કર, ડોરી કે ચઢાને સે વક્ર હુએ ધનુષ કો તાન કર. કણ્ઠાભરણ પહિન કર એવં વીરાંગનાઓં કે ચિહ્નસ્વરૂપ પટ્ટ કો બાંધ કર, બાણ ઓર તલવાર આદિ કો લેકર

માણીઓઃ વિહરંતિ' પુષ્કળ અશન, પાન, ખાદિમ અને શ્વાદિમ, આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના આહારને તમામ પ્રકારની મદિરા-દારૂની સાથે ખાઈ શ્વાદ લે છે, વિશેષ રૂપથી શ્વાદ લે છે તથા સૌને વહેંચીને પરિભોગ કરે છે એ પ્રમાણે પોતાનાં સમયને વ્યતીત કરે છે. 'જિમિયમ્બુત્તુત્તરાગયાઓ' તથા જે ભોજન કર્યા પછી યોગ્ય સ્થાન પર આવીને 'પુરિસણેવત્થા સણ્ણદ્ધજાવ-પહરણા' પુરુષવેષથી સુસજ્જિત થઈને, લોહમય કુતૂલિકાવાળા કવચને પહેરીને, ઢોરીને ચઢાવવાથી વક્ર થયેલા ધનુષને તાણીને, કઠાભરણ પહેરીને અર્થાત્ વીરાંગનાઓના ચિહ્ન જેવો પટ્ટો ખાંધીને બાણ અને તલવાર આદિ લઈને તથા 'મરિણ્ઠિં ય' ભરિત હાથમાં લીધેલી

विमलवरचिह्नपट्टाः—ग्रैवेयकं=ग्रीवाभूषणं, विमलवरश्चिह्नपट्टः=योधचिह्नपट्टश्चेति पद-
द्वयस्य द्वन्द्वः ग्रैवेयकविमलवरचिह्नपट्टौ, तौ पिन्द्वौ=वद्धौ याभिस्तास्तथा,
'गृहीतायुधप्रहरणाः' गृहीतानि आयुधानि=अस्त्राणि शरादीनि, प्रहरणानि=
शस्त्राणि खड्गादीनि याभिस्तास्तथा 'भरिण्हि य' भरितैश्च=हस्ते धृतैः 'फल-
एहि' फलकैः 'ढाल' इतिप्रसिद्धैः 'णिकिट्ठाहि' निष्कृष्टैः=कोशादाकृष्टैः 'असिहि'
असिभिः=खड्गैः, 'अंसगएहि' अंशगतैः स्कन्धधृतैः 'तोणेहि' तूणैः=शरधिभिः,
'भाता' इति भाषायाम्, 'सजीवेहि' सजीवैः जीवा=धनुर्गुणः 'धनुषडोरी'
इति भाषायाम्, तत्सहितानि सजीवानि तैस्तथा 'धणुहि' धनुर्भिः 'समुक्खि-
त्तेहि' समुत्क्षिप्तैः=प्रक्षेपणार्थं धनुषि योजितैः, 'सरेहि' शरैः, 'समुल्लालियाहि
य' समुल्लालिताभिश्च, 'दामाहि' दामभिः=पाशकविशेषैः, 'लंवियाहि य' लम्बि-
ताभिः 'ओमारियाहि' उत्सारिताभिः=चालिताभिः, 'उरुघंटाहि' उरुघण्टाभिः
जङ्घाऽवस्थितघण्टाभिः, 'छिप्पतूरेण' क्षिप्ततूर्येण=शीघ्रवाद्यमानतूर्येण शीघ्रं शीघ्रं
यद् वाद्यते तेनेत्यर्थः, 'वज्जमाणेणं' वाद्यमानेन, 'महया' महता
'उक्किट्ठ-जाव समुदरवभूयं पिव' उत्कृष्ट-यावत् समुद्रवभूतमिव, अत्र याव-

तथा 'भरिण्हि य' भरित-हाथ में ली हुई 'फलएहि' ढालों से 'णिकिट्ठाहि'
असिहि' म्यान से बाहर की गई तलवारों से 'अंसगएहि तोणेहि' कंधे
पर लटकते हुए तूणीरों से 'सजीवेहि धणुहि' डोरीसहित धनुषों से
समुक्खित्तेहि सरेहि' लक्ष्य वेधन करने के लिये धनुष पर आरोपित
किये गये बाणों से 'समुल्लालियाहि दामाहि' समुल्लालित-ऊंची की गई
पाशों-फाँसी देने की रस्सियों से 'लंवियाहि य ओमारियाहि' लटकती
हुई एव उत्सारित-ऊपर सरकाई गई 'उरुघंटाहि' उरुघंटाओं-जंघा
में अवस्थित घंटाओं से 'महया महया छिप्पतूरेण वज्जमाणेणं' बड़े
जल्दी बजने वाले बजाये गये बाजों से 'उक्किट्ठ जाव समुदरवभूयं पिव

'फलएहि' ढालोथी 'णिकिट्ठाहि असिहि' म्यानमाथी ण्डार डाढेली तलवारोथी,
'अंसगएहि तोणेहि' अला उपर लटकता णाछोला लाताओथी 'सजीवेहि धणुहि'
डोरीसहित धनुषोथी 'समुक्खित्तेहि सरेहि' लक्ष्य वेधन करवा भाटे धनुषपर
अढावेला णाछोथी 'समुल्लालियाहि दामाहि' समुल्लालित-उंची डीधेली पोथी-
झासी देवानी दोरडियोथी 'लंवियाहि उत्सारियाहि' लटकती रहेली अने उपर
सरकाओली 'उरुघंटाहि' उरुघंटाओ-जंघां अवस्थित घंटाओथी 'महया महया
छिप्पतूरेण वज्जमाणेणं' मोटा मोटा अने जलदी जलदी बाजे तेवा वगाढेला
वाजोथी 'उक्किट्ठ-जाव-समुदरवभूयं पिव करेमाणीओ' आनंदनी भडाध्वनिथी

च्छब्देनैवं योजना—‘उत्क्रुष्टसीहणायबोलकलकलरवेण’ इति । उत्क्रुष्टसिंहनाद-
बोलकलकलरवेण=उत्क्रुष्टः—आनन्दमहाध्वनिः, सिंहनादः=प्रसिद्धः बोलश्च=वर्ण-
व्याक्तिरहितो ध्वनिः, कलकलश्च=व्यक्तवचनः, स एव यो रवः=शब्दस्तेन, समुद्र-
रवभूतमिव=समुद्रशब्दं प्राप्तमिव गगनमण्डलं ‘करेमाणीओ’ कुर्वाणाः ‘सालाड-
वीए चोरपल्लीए’ शालाटव्यां चोरपल्लीयां सर्वतः समन्तात् ‘आलोएमाणीओ’
आलोएमानाः२ ‘आहिंडमाणीओ२’ आहिण्डमानाः२=भ्रमन्त्यः२ ‘दोहलं’
‘दोहलं’=गर्भप्रभावजनिताऽभिलापं, ‘विणेंति’ विनयन्ति=पूरयन्ति ‘तं’ तत्
‘सेयं’ श्रेयः=श्रेयस्करं भवति ‘जइ णं’ यदि खलु ‘अहंपि’ अहमपि,
‘बहुहिं’ बहुभिः. ‘मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं’ मित्रज्ञातिनिजक-
स्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः, ‘अण्णाहि य’ अन्याभिश्च=चोरमहिलाभिः साथं
‘जाव’ यावत् संपरिवृता, स्नाता यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता सर्वालङ्कार-

करेमाणीओ’ आनंद की महाध्वनि से, सिंहनादों से, वर्णों की अव्यक्त
ध्वनि से, एवं कलकल-वर्णों के व्यक्त शब्दों से मानो समुद्र की
गर्जना को प्राप्त न हुआ हो इस प्रकार गगनमंडल को गुञ्जित करती
हुई ‘सालाडवीए चोरपल्लीए’ शालाटवी नामकी चोरपल्ली में ‘सव्वओ
समंता’ सब तरफ चोरों ओर ‘आलोएमाणीओ२’ देखतां२ ‘आहिंडमाणीओ२’
एवं घूमतीं२ ‘दोहलं विणेंति’ अपने दोहले की पूर्ति करती हैं ।
तं सेयं जइ णं अहंपि बहुहिं मित्तणाइ विणिज्जामि’ मुझे भी यही
वात श्रेयस्कर है कि—मैं भी इसी तरह अनेक मित्र, ज्ञाति, निजक,
स्वजन, संबंधी, एवं परिजनों की स्त्रियों एवं अन्य चोरस्त्रियों के
साथ२ स्नान कर कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त से निवृत्त कर तथा
समस्त अलङ्कारों से विभूषित होकर एवं विपुल अशनादि का भोजन

सिंहनादोधी, वर्णोंना अव्यक्त—न समन्तय ओवा ध्वनिधी, कलकल—वर्णोंना व्यक्त—
समन्तय ओवा शब्दोधी ओटवे डे समुद्रनी गर्जना यती न डोय, ओवी रीते गगन-
मंडलने गुञ्जित करती ‘सालाडवीए चोरपल्लीए’ शालाटवी नामनी चोरपल्लीमां
सव्वओ समंता’ तमाभ ठेकावे आरेय तवडे ‘आलोएमाणीओ’ नेती नेती ‘आहिंड-
माणीओ’ अने इस्ती इस्ती ‘दोहलं विणेंति’ पानाना दोहलानी पूर्ति करे छे
‘तं सेयं जइ णं अहंपि बहुहिं मित्तणाइ० विणिज्जामि’ भाग भाटे पाणु ओ पात
हितकर छे डे—हु पाणु ओ प्रभावे अनेके मित्र, ज्ञाति, निजजन, स्वजन संबंधी
अने परिजनानी स्त्रीओ तथा अन्य ये देसीओनी साथे साथे स्नान करी, कौतुक
मंगल अने प्रायश्चित्तनी निवृत्त धरने तथा तमाभ अलङ्कारोधी शणुगार सधने

વિભૂષિતાઃ ત્રિપુલમશનાદિકં શુક્તવા પુરુષવેષેણ તથૈવ 'સાલાટવી' શાલાટવ્યાં 'ચોરપટ્ટી' ચોરપટ્ટ્યાં 'સન્વઓ સમંતા' સર્વતઃ સમન્તાત 'આલોષમાળીઓર' આલોકમાનાઃ૨ 'આહિંડમાળીઓર' આહિંડમાનાઃ૨ 'દોહલ' દોહલં 'ત્રિણિજ્જામિ' વિનયામિ=પૂરયામિ 'ત્તિકટ્ટુ' ઇતિકૃત્વા 'તંસિ દોહલંસિ' તસ્મિન્ દોહલે 'અત્રિણિજ્જમાણંસિ' અત્રિણીયમાને=અપૂર્યમાણે સતિ 'જાવ' યાવદ્ 'ઝિયાડ' ધ્યાયતિ=આર્તધ્યાનં કરોતિ 'કથમયં મમ દોહલઃ પૂર્ણઃ સ્યા'—દિતિ ચિન્તયતીત્યર્થઃ ॥મૂ૦ ૯॥

કર इसी शालाटवी नामकी चोरपट्टी में सब तरफ चारों ओर देखती२ घूमती२ अपने दोहले की पूर्ति करूँ । 'त्तिकट्टु' इस प्रकार विचार करने के अनन्तर जब 'तंसि दोहलंसि अत्रिणिज्जमाणंसि' उसका यह दोहला पूर्ण नहीं हुआ तो 'जाव झियाड' उसके चित्त में 'मेरा यह दोहला कैसे पूर्ण होगा' इस प्रकार का विचारात्मक आर्तध्यान उद्भूत हुआ ॥

भावार्थ—गर्भ जब ठीक तीन माह का हो चुका—तब स्कंदश्री को एक दोहला उत्पन्न हुआ, उस में इस ने विचारा कि वे माताएँ धन्य हैं जो अपने उद्भूत दोहले की पूर्ति से प्रसन्नचदन होती रहती हैं । स्त्रीपर्याय पाना उन्हीं नारियों का सफल है जो इस अवस्था में अपनी परिचित सहेलियों के साथ बैठ कर अनेक प्रकार का भोजन करती हैं, उनके साथ विविध प्रकार की मदिरा का सेवन करती हैं । खुद खाती हैं और दूसरों को भी खिलाती हैं । उन्हीं का जन्म कृतार्थ एवं पुण्यशाली है जो भोजन के बाद

અને પુષ્કલ અશનાદિનું ભોજન કરીને આ શાલાટવી નામની ચોરપટ્ટીમાં તમામ ઠેકાણે ચારેય બાજુ ભેતી-ભેતી તથા ફરતી ફરતી મારા દોહલાની પૂર્તિ કરી 'ત્તિકટ્ટુ' આ પ્રકારનો વિચાર કર્યા પછી જ્યારે 'તંસિ દોહલંસિ અત્રિણિજ્જમાણંસિ' તેના એ દોહલા પૂર્ણ થયો નહિ ત્યારે તેના ચિત્તમાં 'મારો આ દોહલો કેવી રીતે પૂર્ણ થશે' આ પ્રકારના વિચારનું આર્તધ્યાન થયું

ભાવાર્થ—ગર્ભ જ્યારે ત્રણ માસનો થઈ ગયો ત્યારે સ્કંદશ્રીને એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો, તેમાં તેણે વિચાર કર્યો કે તે માતાઓ ધન્ય છે કે જે પોતાને ઉત્પન્ન થયેલા દોહલાની પૂર્તિ થવાથી પ્રસન્ન મુખથી રહે છે સ્ત્રીપર્યાય પ્રાપ્ત થયો તે સ્ત્રીઓનો સંકળ છે કે જે એ અવસ્થામાં પોતાની પરિચિત સખી સાહેલીઓની સથે બેસીને અનેક પ્રકારના ભોજન કરે છે, તેઓની સાથે વિવિધ પ્રકારની મદિર—દારૂનું સેવન કરે છે પોતે ખાય છે અને બીજાઓને પણ ખાવા આપે છે, તેનો જ જન્મ કૃતાર્થ છે અને પુણ્યશાલી છે કે—

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरिं भारियं ओहय—
जाव पासइ, पासित्ता एवं वयासी—किण्णं तुमं देवाणुप्पिया !
ओहय—जाव झियासि, तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोर-
सेणावइं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तिण्हं सासाणं
जाव झियामि ।

तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरीए भारियाए
अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म खंदसिरिं भारियं एवं वयासी—
अहासुहं देवाणुप्पिए, एयमट्ठं पडिसुणेइ । तयाणंतरं सा खंद-
सिरी भारिया विजएणं चोरसेणावइणा अब्भणुण्णाया समाणी

अनेक प्रकार के पुरुषवेषों से सुसज्जित बन, कवच आदि धारण करती हैं और वीरांगनाओं जैसी होकर एक हाथ में ढाल और दूसरे हाथ में चमचमानी हुई तलवार को ले कर घर से बाहर निकलती हैं, एवं इस शालाटवी में चारों ओर देखतीं एवं घूमती हुई भ्रमण करती हैं । ताने गये धनुषों की टंकारों से, बजाये गये बाजों की गडगडाहट से, सिंहनादादिक शब्दों से और जंघाओं में बांध कर लटकाई गई घंटियों के निनादों से समुद्र की गर्जना की तरह आकाशमार्ग को गुंजित करती हैं । मैं भी इसी प्रकार से चाहती हूँ । परन्तु उसका यह विचार सफल नहीं हो सका अतः उसके हृदय में बड़ी भारी चिन्ता बढ़ गई ॥ सू० ९ ॥

जे लोअन कर्था पछी, अनेक प्रकारना पुरुषवेषोथी सुसज्जित थछने कवच अने
हुथिआर धारणु करे छे, अने वीरांगनाओ जेवी थछन ओक हाथमां ढाल अने
पील हाथमां चमकती तलवारने पकडीने घेरथी गहार नीकणे छे अने ते शाला-
टवीमां आरय तरङ्ग जेतती अने इरती इरे छे ताणेल्लां धनुषोना टंकारथी, बागतां
वाज्जोना गडगडाहटथी, सिंहनाद जेवा शण्डोथी अने जे जंघोमां गाधेली
अने लटकती घंटोथीना अवाजोथी समुद्रनी गर्जना प्रमाणे आकाश मार्गने गुंजित-
गुंजित करे छे हुं पणु ओ प्रमाणे धरिछा राखुं छुं परन्तु तेना ओ विचार सङ्ग
थछ शक्यो नहि तेथी तेना हृदयमां लारे चिन्ता बधवा लागी (सू० ९)

हट्टुटुटु० बहुहिं मित्त-जाव अण्णाहि य बहुहिं चोरमहिलाहिं
सद्धिं संपरिवुडा ण्हाया जाव विभूसिया विउलं असणं पाणं
खाइमं साइमं सुरं च५ आसाएमाणी४ विहरइ । जिमियभुत्तु-
त्तरागया पुरिसणेवत्था सण्णद्धबद्ध-जाव आहिंउमाणी दोहलं
विणेइ । तए णं सा खंदसिरी भारिया संपण्णदोहला संमाणि-
यदोहला विणीयदोहला, वोच्छिण्णदोहला संपुण्णदोहला तं
गब्भं सुहं-सुहेणं परिवहइ ॥ सू० १० ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरीं भारियं’
ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः स्कन्दश्रियं भार्याम् ‘ओहय-जाव पासइ’
अपहत०-यावत् पश्यति । अपहतमनःसंकल्पाम् आर्तध्यानं कुर्वतीं पश्यति,
‘पासित्ता एवं वयासी’ दृष्ट्वा ताम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-किण्णं तुमं
देवाणुप्पिया ओहय जाव जियासि’ किं=कुतः खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! अप-
हतमनःसंकल्पा यावद् ध्यायसि । ‘तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोर-

‘तए ण से विजए०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ कुछ समय के बाद ‘से विजए चोरसेणावई’ उस विजय
चोरसेनापति ने ‘खंदसिरीं भारियं’ अपनी स्कंदश्री भार्या को ‘ओहय
जाव पासइ’ आर्तध्यान करती हुई देखा-चिन्ता में तन्मय देखा ।
‘पासित्ता एवं वयासी’ देखकर वह उससे इस प्रकार बोला- ‘किण्णं
तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव जियासि’ हे देवानुप्रिये ! तुम किस कारण
से चिन्ता में तन्मय बनी हुई विचारों में मग्न हो । ‘तए णं सा खंदसिरी
भारिया विजयं चोरसेणावई एवं वयासी’ पनि के इस प्रकार वचन सुनने

‘तए णं से विजए०’ इत्यादि.

‘तए णं’ डेटलाइ समय पछी ‘से विजए चोरसेणावई’ ते विजय
चोर सेनापतिने ‘खंदसिरीं भारियं’ पोतानी स्कंदश्री स्त्रीने ‘ओहय जाव
पासइ’ आर्तध्यान कर्त्ती चिन्ततु० स्थितिमा पडेली लेछ ‘पासित्ता एवं
वयासी’ लेछने ते स्त्रीने आ प्रमाणे छेया लग्यो, ‘किण्ण तुमं देवाणुप्पिया !
ओहय जाव जियासि’ हे देवानुप्रिये । तु शा डाणुथी चिन्तातुर थछने (व्यंग्यमा
भग्न थछ गछ छे ‘तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोरसेणावई एवं वयासी’

सेणावई एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! ममं तिण्हं मासाणं' ततः खलु सा स्कन्दश्रीभार्या विजयं चोरसेनापतिमेवमवादीत्-एवं खलु हे देवानुप्पिय ! मम त्रिषु मासेषु, 'जाव झियामि' यावद् ध्यायामि=अत्र यावच्छब्देनैवं योजनाऽ-वगन्तव्या-बहुप्रतिपूर्णेणु एवं दोहदः प्रादुर्भूतः-बहुभिर्मित्रज्ञातिनिजकस्वजन-सम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः, अन्याभिश्च चोरमहिलाभिः सार्धं संपरिवृता स्नाता यावत् सर्वालङ्कारविभूषिता विपुलमशनादिकं सुरां च ५ आस्वादयन्ती विस्वा-दयन्ती परिभाजयन्ती परिभुञ्जाना विहरामि, तदनन्तरं पुरुषवेषं धृत्वा गृही-तायुधप्रहरणा यावत् शालाटव्यां चोरपत्न्यां सर्वतः समन्तात् आलोकमाना २, आहिण्डमाना २ दोहदं विनयामि, इतिकृत्वा=इति मनसि निधाय, तस्मिन् दोहदे अपूर्यमाणे सति यावद् ध्यायामि, इति ।

के पश्चात् इस स्कन्दश्री भार्याने विजय चोरसेनापति से इस प्रकार कहा- 'एवं खलु देवाणुप्पिया ममं तिण्हं मासाणं जाव झियामि' हे नाथ ! मेरे गर्भ के अब ठीक तीन माह पूर्ण हो चुके हैं । मुझे इस समय ऐसा दोहला उत्पन्न हुआ है कि-मैं अनेक मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी और परिजनों की महिलाओं एवं अन्य चोरों की महिलाओं के साथ घिरी हुई नहा धोकर और समस्त अलंकारों से विभूषित बन विपुल अशनादिक सामग्री एवं विविध प्रकार की मदिरा को आस्वा-दती विशेषरूप से स्वादती उनका परिभोग करती एवं दूसरोंको बांटती हुई विचरूँ, फिर पुरुष के वेष से सज्जित होकर आयुध एवं प्रहरण लेकर इस शालाटवी में चारों ओर देखती हुई घूमूँ भ्रमण करूँ एवं अपने दोहद की पूर्ति करूँ, परन्तु हे नाथ ! इस दोहद की अभीतक भी पूर्ति नहीं हो रही है, अतः पूर्ति के लिये चिन्तित हूँ ।

पोताना पतिना आ प्रकारना वयन सालणीने पछी ते स्कन्दश्री स्त्रीये विजय चोरसेनापतिने आ प्रमाणे कछुं- 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! ममं तिण्हं मासाणं जाव झियामि' हे नाथ ! मेरा गर्भने पराणर डालमा त्रिषु मास पूरा थई गया छे आ वणते भने ओवो दोहलो उत्पन्न थयो छे के हुं अनेक मित्र ज्ञाति निजक, स्वजन सणधी अने परिजनोनी स्त्रीयो अने णीज चोरोनी स्त्रीओनी साथे वीटाछ स्नान करीने पछी तमाभ अलंकारो-धरेणु-थी शोलायमान थई पुष्कल अशनादिक सामग्री अने विविध प्रकारनी मदिरा-दाइ-नो स्वाद लेती विशेष स्वाद लेती तेनो परिभोग करती तथा णीजने पणु देती विजई, पछी पुरुषना वेषमां तैयार थईने आयुध अने प्रहरण लईने आ शालाटवीमां यारे तरई लेती लेतो ईई अने मेरा दोहदनी पूर्ति कइं परन्तु हे नाथ ! आ मेरा दोहदनी आज सुधी

‘तए णं से विजए चोरसेणावई’ ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः
 ‘खंदसिरीए भारियाए अंतिए’ स्कन्दश्रियः भार्यायाः अन्तिके ‘एयमट्ठं
 सोच्चा णिसम्म खंदसिरीं भारियं एवं वयासी’—एतमर्थं श्रुत्वा निगम्य स्कन्द-
 श्रियं भार्याम् एवमवादीत्—‘अहामुहं’ यथासुखं कुरु ‘देवाणुप्पिए’ हे देवानु-
 प्रिये !, इत्युक्त्वा ‘एयमट्ठं’ एतमर्थं स ‘पडिमुणेइ’ प्रतिगृणोति=स्वीकरोति ।
 ‘तयाणंतरं’ तदन्तरं ‘सा खंदसिरी भारिया विजएणं चोरसेणावइणा अब्भणु-
 णाया समाणी’ सा स्कन्दश्रीभार्या विजयेन चोरसेनापतिनाऽभ्यनुज्ञाता सती
 ‘हट्ठुदुं बहुहि मित्तजाव अज्जाहिं बहुहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं हृष्टतुष्टहृदया बहुभिः
 मित्र-यावत्-परिजनमहिलाभिः अन्याभिश्च बहुभिश्चोरमहिलाभिः सार्थं ‘संपरि-
 बुडा ण्हाया जाव विभूमिया’ परिवृता स्नाता यावत् सर्वाङ्गारविभूषिता ‘विउलं

‘तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरीए भारियाए अंतिए एयमट्ठं
 सोच्चा णिसम्म’ इस प्रकार विजय चोरसेनापति ने अपनी भार्या
 स्कंदश्री के मुख से इस अभिप्राय को सुनकर और उसका अच्छी-
 तरह विचार कर ‘खंदसिरीं भारियं एवं वयासी’ अपनी भार्या स्कंदश्री
 से इस प्रकार कहा कि—‘अहामुहं देवाणुप्पिए’ हे देवानुप्रिये ! तुझे जिस
 में सुख मिले वैसा करो ‘एयमट्ठं पडिमुणेइ’ इस प्रकार कहकर उसने
 उसके अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया । ‘तयाणंतरं सा खंदसिरी भारिया’
 इस के बाद उस स्कंदश्री भार्या ने ‘विजएणं चोरसेणावइणा एवमब्भ-
 णुणाया समाणी’ जब कि उसको अपने पति विजय चोरसेनापति की
 आज्ञा मिल चुकी तब ‘हट्ठुदुं बहुहिं मित्त-जाव अज्जाहिं बहुहिं चोर-
 महिलाहिं सद्धिं’ हृष्ट तुष्ट हृदय होकर अनेक मित्रादिकों एवं चोरों
 की महिलाओं के साथ ‘संपरिबुडा ण्हाया जाव विभूमिया’ घिरकर नहा

भूति धर शङ्की नदी तेनी भूति भाटे हुं चिन्तातुर हुं ‘तए णं से विजए
 चोरसेणावई खंदसिरीए भारियाए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म’ आ प्रभाहे
 विजय चोरसेनापतिचे येतानी श्री स्कंदश्रीना सुखधी आ अलिप्राय सांलणीने अने
 ते विषे सारी रीते विचार करीने ‘खंदमिरीं भारियं एवं वयासी’ येतानी
 स्कंदश्री श्रीने आ प्रभाहे कथु हे:- ‘अहामुहं देवाणुप्पिए’ हे देवानुप्रिये ! तने
 तेसां सुख भणे ते प्रभाहे कहे ‘एयमट्ठं पडिमुणेइ’ आ प्रभाहे कहीने
 तेहे तेना अलिप्रायने स्वीकारी लीधो. ‘तयाणंतरं सा खंदसिरी भारिया’ ते
 पडी ये स्कंदश्री श्रीचे ‘विजएणं चोरसेणावइणा एवमब्भणुणाया समाणी’
 त्याहे येतना पति विजय चोरसेनापतिनी आज्ञा भणी गड त्याहे ‘हट्ठुदुं बहुहिं
 मित्त-जाव अज्जाहिं बहुहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं’ हृष्ट-तुष्ट हृदय णीने

असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च५ आसाएमाणी४ विहरइ' विपुलमशनं पानं खाइं स्वाइं सुरां च ५ आस्वादयन्ती ४ विहरति, 'जिमियभुत्तुत्तरागया' जिमितभुत्तोत्तरागता 'पुरिसणेवत्था' पुरुषनेपथ्या 'सन्नद्धवद्ध-जाव' सन्नद्धवद्ध-वर्मितकवचा गृहीतायुधप्रहरणा, 'जाव आहिंडमाणी' यावत्-आहिण्डमाना, अत्र यावच्छब्देन-शालाटव्यां चोरपल्ल्यां सर्वतः समन्तान् आलोकमाना २' इति संग्राहम् । आहिण्डमानार-भ्रमन्ती २ 'दोहलं विणेइ' दोहदं विनयति-पूरयतीत्यर्थः । ततः खलु मा स्कन्दश्रीभार्या 'संपण्णदोहला' सम्पन्नदोहदा=संप्राप्तदोहदा, 'संमाणियदोहला' संमानितदोहदा-संमानितः=आदृतः दोहदः=अभिलषितं यस्या सा तथा 'विणीयदोहला' विनीतदोहदा, पूर्णतया संपादनात्, 'बोच्छिण्णदोहला' व्युच्छिन्नदोहदा=इष्टवस्तुप्राप्त्याऽभिलाषाऽभावात्, 'संपुण्णदोहला' संपूर्णदोहदा=अभिलाषस्य सर्वथाऽभावात् तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=दोहदपूरणाद् अतिसुखेन 'परिवहइ' परिवहति=धारयति ॥ सू० १० ॥

धोकर और सर्वालंकारों से विभूषित बन 'विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं' विपुल अशन, पान, खाद्य और स्वाद्य सामग्री का एवं 'सुरं च५' विचित्र प्रकार की मदिरा का 'आसाएमाणी४ विहरइ' खूब आस्वाद लिया, विस्वाद लिया, परिभोग किया तथा दूसरों को भी अशनादि दिया, और जीमने के बाद अपने स्थान पर आकर पुरुषवेष से सज्जित होकर, कवचादि धारणकर और आयुध एवं प्रहरणों को लेकर चोरपल्ली में चारों ओर निरीक्षण करती हुई घूमने लगी । 'तए णं सा खंदसिरी भारिया संपण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला बोच्छिण्णदोहला संपुण्ण दोहला तं गवमं सुहं सुहेणं परिवहइ' इस प्रकार उस स्कंदश्री भार्या ने कि जिसका दोहद अच्छी तरह पूर्ण हुआ. पतिने जिसके दोहद को

अनेक मित्रादिक अने भील्ये दोहानी स्त्रीभ्योनी वयमा 'संपरिवुडा णहाया जाव विभूसिया' घेराछ रहीने नाडी-घोछ अने सर्व प्रकारना अलंकारेथी शशुगार सञ्जने, 'विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च५' पुण्डल अशन-पान, पाद्य अने स्वाद्य पदार्थेनि। तेमज्ज विविध प्रकारनी महिरा-हाइ-ने। 'आसाएमाणी४ विहरइ' भूषण स्वाद लीधो, विस्वाद लीधो, परिभोग कर्यो तथा भील्येने पणु अशनादि आभ्यां, पछी, पोताना स्थान पर आवीने पुरुषना वेषथी तैयार थछने कवचादिक धारण करीने तथा आयुध प्रहरणेने लछ चोरपल्लीमा चारे णाणुअे जेती जेती करवा लागी 'तए णं सा खंदसिरी भारिया संपण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला बोच्छिण्णदोहला संपुण्णदोहला तं गवमं सुहंसुहेणं परिवहइ' आ प्रमाणे ते स्कंदश्री स्त्रीने दोहद सारी रीते पूर्य थये। पोताना पतिअे तेना दोहदने आदरभावनी

आदर की दृष्टि से देखा, तथा हर तरह से जिसकी पूर्ति करने में कोई त्रुटि नहीं की गई, एवं इष्ट वस्तु की प्राप्तिसे जिसकी प्रत्येक अभिलाषाएँ शान्त हो गईं और जिसे फिर आगे कोई अभिलाषा भी उद्भूत नहीं हुई सुखपूर्वक गर्भ को बहने लगी ॥

भावार्थ—एक समय की बात है कि जब स्कंदश्री अपने विचारों की धारा में मग्न बैठी हुई थी तब सहसा विजयने उसे देख लिया । पास जाकर विजयने उससे पूछा—हे देवानुप्रिये ! तुम मुझे चिन्तामग्न क्यों दृष्टिपथ में आरही हो । पति के वचनों को सुनकर स्कंदश्री ने कहा—हे नाथ ! यह तो आपको ज्ञात ही है कि—मेरा यह गर्भका तीसरा महिना समाप्त हो चुका है । मुझे इस समय इस प्रकार का दोहद-मनोरथ उत्पन्न हुआ है कि—“मै मित्र, ज्ञाति आदि परिजनोकी महिलाओं के साथ एवं अन्य चोरमहिलाओं के साथ परिवृत होकर समस्त अलंकारों को पहिन कर अनेक प्रकार की भोजनसामग्री का एवं विविध जाति की मदिराका सेवन करूँ । फिर पुरुषवेष को पहिन कर विविध अस्त्र शस्त्रों को लेकर इस शालाटवी में चारों ओर घूँमूँ” । अपनी पत्नी के इस दोहले को सुनकर विजयने उससे कहा—हे देवानुप्रिये ! जैसा तुम्हें रुचे वैसा

दृष्टिधी ज्ञेयुं तथा दरेक प्रकारे तेना पूति करवामा कोष्ठ प्रकारे भाभी नहि राणी. अर्थात् धृष्टिध वस्तुनी प्राप्ति यवाधी तेनी प्रत्येक अलिलाषाओ शान्त थध गर्भ अने तेने इरीधी आगण उपर पणु कोष्ठ अलिलाषा उत्पन्न थध नहि अने सुभपूर्वक गलने वहन करवा लागी.

भावार्थ—एक समयनी बात छे के ज्यारे स्कंदश्री पोताना विचारानी धागमा भग्न थधने जेठी हती, त्यारे एकदम विजये ते स्कंदश्रीने जेष्ठ वीधी पछी तेनी पासे जधने विजये तेने पूछयु के हे देवानुप्रिये ! तमे आने चितामा रूणी गया डोय तेवा भने केम देभाओ छे ? कछे शुं डकीकत छे ? पतिना वयने सांलणीने स्कंदश्रीओ कछुं के—हे नाथ ! ओ तो आप जणो छे के—मारा आ गर्लने त्रीने मात्र पूरा थध गयो छे, भने आ समये ओक प्रकारे दोहद-मनोरथ उत्पन्न थयो छे के—‘हुं मित्र, ज्ञाति, आदि पजिनोनी पत्नी-स्त्री-ओनी साथे तथा अन्य चोरमहिलाओनी साथे वयमा जेसीने तमाम प्रकारना अलंकारे पहिरीने अनेक प्रकारनी भोजनसामग्री तथा विविध प्रकारनी मदिरा-दंडू-नृ सेवन करूं, अने पछी पुरुषने वेष पहिरीने विविध अस्त्र-शस्त्र लथ करीने आ शालाटवीमां वारेय जानु ड्डु, पोतानी पत्नीना आ प्रकारना दोहला-मनोरथने सांलणीने विजये तेने कछु हे—देवानु-

॥ मूलम् ॥

तए णं सा खंदसिरी चोरसेणावइणी णवण्हं मासाणं
बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया। तए णं से विजयचोरसेणावई
तस्स दारगस्स इडिढसक्कारसमुदएणं दसरत्तट्ठिइवडियं करेइ।
तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स अईए एक्कारसमे
दिवसे संपत्ते बारसाहे विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ, उवक्ख-
डावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ, आमंतिता जाव तस्सेव मित्तणाइ०
पुरओ एवं वयासी-जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भग-
यंसि समाणंसि इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए, से य, अभग्गे
तम्हा णं होउ अम्हं दारए अभग्गसेणे णामेणं ॥ सू० ११ ॥

टीका ।

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं सा खंदसिरी’ ततः खलु सा स्कन्दश्रीः
‘चोरसेणावइणी’ चोरसेनापत्नी, ‘णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ नवानां
मासानां बहुप्रतिपूर्णाणाम्, अत्र सप्तत्यर्थे षष्ठी-नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु=

ही करो । इस प्रकार पतिद्वारा अपने दोहले की पूर्ति करने के लिये
अनुमोदित हुई । उस स्कंदश्री ने उत्पन्न हुई इच्छालुसार अपने दोहले
की पूर्ति होनेसे गर्भ भी उसका आनंद के साथ बढ़ने लगा । (सू० १०)

‘तए णं सा खंदसिरी’ इत्यादि ।

‘तए णं’ जब गर्भ अच्छी तरह से बढ़ चुका तब ‘सा खंद-
सिरी चोरसेणावइणी’ उस चोरसेनापति की पत्नी स्कन्दश्रीने णवण्हं
मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ नौ महिनों के ठीक साढे सात दिन अधिक

प्रिये ! जेवी रीते तमने इये ते प्रमाणे करे। आ प्रमाणे पतिद्वारा पोताना दोहलानी
पूर्ति करवा माटे अनुमोदन मज्जु त्थारे ते स्कंदश्रीये पोताने जे प्रमाणे धरुछा
थधु हती ते प्रमाणे दोहलानी पूर्ति करी, दोहलानी पूर्ति थवाथी गर्भ पणु तेने
आनंदथी वधवा लाग्यो। (सू० १०)

‘तए णं सा खंदसिरी’ इत्यादि

तए णं’ ज्यारे गर्भ सारी रीते वधीने पूरा दिवसे गया त्थारे
‘सा खंदसिरी चोरसेणावइणी’ ते चोरसेनापतिनी पत्नी स्कंदश्रीये ‘णवण्हं
मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ नव मास अने गराणर साडासात दिवस वधारे पूरा

साधिकं पूर्णेषु सार्धसप्तदिवसाधिकेषु सत्सु इत्यर्थः । 'दारयं पयाया' दारकं प्रजाता=प्रजनितवती । 'तए णं से विजय चोरसेणावई तस्स दारगस्स' ततः खलु स विजयचोरसेनापतिस्तस्य दारकस्य 'इड्डिसक्कारसमुदणं' ऋद्धिसक्कारसमुदयेन-ऋद्ध्या=वत्सुवर्णदिना सत्कारः=संमानं, तस्य समुदयः=समूहस्तेन 'दसरत्तड्डिवडियं' दशरात्रस्थितिपतितं=दशरात्रं यावत् स्थितिपतितं=स्थितिः=नयादा-कुलरीतिस्तत्र पतितं=समागतं-कुलपरम्परागतमयादाऽऽहुनतपुत्रजन्मोत्सवमित्यर्थः, 'करेइ' करोति । 'तए णं से विजयचोरसेणावई' ततः खलु स विजयचोरसेनापतिः 'तस्स दारगस्स अईए एक्कारसमे दिवसे' तस्य दारकस्यातीते एकादशे दिवसे 'संपत्ते वारसाहे' संप्राप्त द्वादशे दिवसे, 'विउलं असणं' विपुलम् अशनं पानं खाद्यं खाद्यं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति=पाचयति, उपस्कारयित्वा 'मिच्छणाइ०' मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनम् 'आमं-

पूर्ण होते ही 'दारयं पयाया' पुत्र को जन्म दिया । 'तए णं से चोरसेणावई' अनन्तर विजयचोरसेनापतिने 'तस्स दारगस्स' उस दारक का 'इड्डिसक्कारसमुदणं' अपनी ऋद्धि-वत्सुवर्णद्वारा संमानपूर्वक 'दसरत्तड्डिवडियं करेइ' दस रात्रि तक कुलरीत के अनुत्तार जन्मोत्सव मनाया । 'तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स' पश्चात् उस विजयचोरसेनापतिने उस दारक की उत्पत्ति के जब 'अईए एक्कारसमे दिवसे' ११ ग्यारह दिन समाप्त हो चुके, तब 'संपत्ते वारसाहे' बारहवां दिवस लगते ही विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ' विपुल अशनादिक सामग्री रंधवाई । 'उवक्खडावित्ता मिच्छणाइ० आमंतेइ' रंधवाकर फिर उसने अपने मित्र, ज्ञाति, परिजनों को आमंत्रित किया ।

थया त्यादे 'दारयं पयाया' पुत्रने जन्म आप्थे । 'तए णं से विजयचोरसेणावई' पुत्रजन्म थया पछी विजय चोरसेनापतिथे 'तस्स दारगस्स' ते दाउक-आणकने 'इड्डिसक्कारसमुदणं' पोतानी ऋद्धि-वत्सुवर्णद्वारा संमानपूर्वक 'दसरत्तड्डिवडियं करेइ' दस रात्रि सुधी कुलरीति प्रभावे जन्मोत्सव उज्जये । 'तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स' पछी ते विजय चोरसेनापतिथे ते आणकना जन्मनो त्यादे 'अईए एक्कारसमे दिवसे' अगियारभे दिवस पूरे थयं गथे त्यादे 'संपत्ते वारसाहे' १२ आभे दिवस आरंभ थतान 'विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ' पुष्कल अशनादिक सामग्रीनी सेधं कगयी 'उवक्खडावित्ता मिच्छणाइ० आमंतेइ' सेधं कगयीने पछी तेवे पोतानी मित्र, ज्ञाति, परिजनोने (पोतानी संबंधभां रहेनागने) आमंत्रणु आप्थुं, 'आमंतित्ता जाव तस्सेव

तेइ' आमन्त्रयति, 'आमंत्रित्ता जाव तस्सेव मित्तणाइ० पुरओ' आमन्त्रयित्वा यावत् तस्यैव मित्रज्ञातिप्रभृतेः पुरतः=अग्रे 'एवं वयासी' एवमवादीत्—'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकम्. 'इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि' अस्मिन् दारके गर्भगते सति, 'इमेयारूवे दोहले' अयमेतद्रूपो दोहदः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः, 'से य अभग्गे' स चाभग्नः 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ' भवतु 'अम्हं दारए' अस्माकं दारकः 'अभग्नसेणे णामेणं' अभग्नसेनो नाम्ना ॥सू० ११॥

'आमंत्रित्ता जाव तस्सेव मित्तणाइ० पुरओ एवं वयासी' आमंत्रित करने के पश्चात् जब वे सब के सब एकत्रित हो चुके, तब उन सब के समक्ष उसने इस प्रकार कहा—'जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए से य अभग्गे तम्हा णं होउ अम्हं दारए अभग्नसेणे णामेणं' जब यह हमारा बालक अपनी माता के गर्भ में आया था तब इसकी माता को इस प्रकार का दोहद अभग्न हुआ इसलिये इसका नाम 'अभग्नसेन' रहे ।

भावार्थ—कुछ अधिक दिन सहित नौ माह व्यतीत होने पर स्कंदश्री के पुत्र हुआ । विजय ने इस के जन्म का बड़े ही ठाट-बाट के साथ उत्सव मनाया । ग्यारह दिन निकलने के बाद बारहवें दिन सर्व प्रकार का भोजन तैयार किया गया और मित्र ज्ञाति आदि परिजनों को आमंत्रित कर जमाया गया । जीम कर जब सब एक जगह बैठ गये—तब विजय ने उनके समक्ष इस बालक का नाम दोहले के अनुसार अभग्नसेन रखा ॥ सू० ११ ॥

मित्तणाइ० पुरओ एवं वयासी' आमन्त्रण आभ्या पछी ज्यारे ते तमाम ओकठा थयां त्यारे ते सौना समक्षमां तेण्णे आ प्रभाण्णे क्खुं— 'जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए सेय अभग्गे तम्हा णं होउ अम्हं दारए अभग्नसेणे णामेणं' आ अभारे णाणक पोतानी माताना गर्भांमां आण्ये हुता, त्यारे तेनी माताने अमुक अमुक प्रकारना होइला—मनोरथ अलग्न थया ते भाटे आ णाणकनुं नाम अलग्नसेन रहै होय.

भावार्थ—थोड़ा वधारे द्विस नव मास पूरा थतां स्कंदश्रीने पुत्र उत्पन्न थयो, विजये तेना जन्मनो मोटा ठाठ-माठथी उत्सव उज्ज्यो, अगियार द्विस पूरा थधने गारमा द्विसे अनेक प्रकारनां लोअन तैयार कराव्यां, अने मित्र ज्ञाति आदि परिजनो सौने आमन्त्रण आभ्यु ने जमाइया, जमी रह्या पछी सौ ओक स्थणे ज्यारे ओठा हुता त्यारे विजये तेज्योना समक्ष आ णाणकनुं नाम होइला प्रभाण्णे अलग्नसेन राख्युं (सू० ११)

॥ मूलम् ॥

तए णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचधाई जाव परिवड्ढइ ।
 तए णं से अभग्गसेणे णामं कुमारे उम्मुक्कवालभावे यावि
 होत्था । अट्ट दारियाओ जाव अट्टओ दाओ, उप्पपासाय०
 भुंजमाणे विहरइ । तए णं से विजए चोरसेणावई अण्णया
 कयाइं कालधम्मणा संजुत्ते । तए णं से अभग्गसेणे कुमारे
 पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलव-
 माणे विजयस्स चोरसेणावइस्स महया इड्ढिसकारसमुदएणं
 णीहरणं करेइ, करित्ता वहूइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ,
 करित्ता कालेणं अप्पसोए जाए यावि होत्था । तए णं ते
 पंच चोरसयाइं अन्नया कयाइ अभग्गसेणं कुमारं सालाडवीए
 चोरपल्लीए महयाइ इड्ढि० चोरसेणावइत्ताए अभिसिंचंति ।
 तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए, अहम्मिए
 जाव कप्पायं गेण्हइ ॥ सू० १२ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । तए णं से ततः खलु स ‘अभग्गसेणे कुमारे’
 अभग्गसेनः कुमारः ‘पंचधाई जाव परिवड्ढइ’ पञ्चधात्रीपरिवृतः यावत्
 निर्वात-निर्व्याघात-गिरिकन्दरालीनचम्पकपादप इव सुखं-सुखेन परिवर्धते ।
 पञ्चधात्रीनामान्यत्रैव द्वितीयाव्ययने पञ्चदशसूत्रे प्रोक्तानि । ‘तए णं से’

‘तए ण से अभग्गसेणे कुमारे’ इत्यादि ।

‘तए णं’ नामसंस्कार हो चुकने के बाद ‘से अभग्गसेणे कुमारे’
 वह अभग्गसेन कुमार ‘पंचधाई जाव परिवड्ढइ’ अथ पंचधाय माताओं
 से पालित होता हुआ वृद्धिगत होने लगा ‘तए णं से अभग्गसेणे’

‘तए ण से अभग्गसेणे कुमारे’ इत्यादि

‘तए णं’ नामसंस्कार तथा पछी ‘से अभग्गसेणे कुमारे’ ते अभग्ग-
 सेन कुमार ‘पंचधाई जाव परिवड्ढइ’ इवे पात्र धायमाताओथी पालित थतो वृद्धि
 गमवा लाग्ये । ‘तए णं से अभग्गसेणे णामं कुमारे उम्मुक्कवालभावे यावि

ततः खलु सः 'अभग्नसेणे णामं कुमारे' अभग्नसेननामकः कुमारः 'उम्मु-
कवालभावे यावि' उन्मुक्तबालभावश्चापि=बाल्यावस्थामतिक्रान्तश्चापि 'होत्था'
अभवत् । 'अट्ट दारियाओ जाव अट्टओ दाओ' अट्ट दारिकाः परिणीतवान्, यावत्
अष्टौ दायान् लब्धवान् 'उप्पि पासाय०' उपरि-भवनावतंसकेऽष्टभिर्भार्याभिः
सह मानुष्यकान् भोगभोगान् 'भुंजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति । 'तए णं
से विजए चोरसेणावई' ततः खलु स विजयचोरसेनापतिः 'अण्णया कयाइं'
अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः-मृत इत्यर्थः ।

'तए णं से अभग्नसेणे कुमारे पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं' ततः खलु
सोऽभग्नसेनकुमारः पञ्चाभिश्चौरशतैः सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः, 'रोयमाणे'
रुदन्=अश्रूणि मुञ्चन्, 'कंदमाणे' क्रन्दन्=उच्चस्वरेण रुदन् 'विलवमाणे' विलपन्=
'हे पितः !' इत्यादि व्यक्तं रुदन् 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' विजयस्य

णामं कुमारे उम्मुक्कवालभावे जाए यावि होत्था' क्रमशः वृद्धिगत
होतेर यह बाल्य अवस्था को लांघकर तरुणावस्था को प्राप्त हुवा
'अट्ट दारियाओ जाव अट्टओ दाओ उप्पि पासाय० भुंजमाणे विहरइ' पिताने
इसका विवाह आठ कन्याओंके साथ कर दिया । प्रत्येक कन्या के
पिताने इसे दहेज में वस्तुएँ आठरकी संख्या में प्रदान कीं । यह
उन आठ स्त्रियों के साथ एक स्वतंत्र भवन में मनुष्यभवसंबंधी
कामभोगों को भोगते हुए रहने लगा । 'तए णं से विजयचोरसेणावई
अण्णया कयाइं कालधम्मणा संजुत्ते' एक समय इसका पिता विजय चोर-
सेनापति कालधर्म को प्राप्त हो गया । 'तए णं से अभग्नसेणे कुमारे
पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं संपरिवुडे' अभग्नसेन कुमार ने पांचसौ चोरों
के साथ मिलकर 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' रोते हुए आक्रन्दन
करते हुए एवं विलाप करते हुए 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' अपने पिता

होत्था' क्रमशः वृद्धि पाभतां पाभता ते णाट्यावस्था पूरी करीने तइणु अवस्थाने प्राप्त
थये। अट्ट दारियाओ जाव अट्टओ दाओ उप्पि पासाय० भुंजमाणे विहरइ'
त्यारे तेना पिताय्ते तेने विवाह आठ कन्याओनी साथे कर्ये प्रत्येक कन्याना पिताय्ते
तेने पडेरामणीमा प्रत्येक वस्तुओ आठ आठनी सण्णामां आय्पी. ते आठ स्त्रीओनी
साथे ओक स्वतंत्र लवनमा मनुष्यलवसंघधी कामभोगोने लोगवतो रडेवा लाय्थे।
'तए णं से विजए चोरसेणावई अण्णया कयाइं कालधम्मणा संजुत्ते'
ओक समये तेना पिता विजय चोरसेनापति मृत्यु पाभ्या 'तए णं से अभग्नसेणे'
कुमारे पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं संपरिवुडे' अभग्नसेन कुमारे पाचसो चोरानी
साथे मणीने 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' रुदन तथा आकंदन-विलाप

चोरसेनापतेः, 'महया इड्डिसत्कारसमुदणं' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'णीहरणं' निर्हरणं=श्मशानदेशनयनं 'करेइ' करोति । 'करित्ता' कृत्वा 'वहुइ' बहूनि 'लोइयाइ' लौकिकानि 'मयकिच्चाइ' मृतकृत्यानि दानादीनि 'करेइ' करोति । 'करित्ता' कृत्वा 'कालेणं' कियता कालेन 'अप्पसोए' अल्पशोकः 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत् । 'तए णं से' ततः खलु सः 'पंचचोरसयाइ' पञ्च चोरशतानि 'अन्नया कयाइं अभग्गसेणं कुमारं' अन्यदा कदाचित् अभग्न-सेनं कुमारं 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटव्यां चोरपल्ल्यां 'महया२' महतार 'इड्डि०' ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'चोरसेणावइत्ताए' चोरसेनापतित्वेन 'अभिसिंचति' अभिषिञ्चन्ति, 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए' ततः खलु सोऽभग्नसेनकुमारश्चोरसेनापतिर्जातः, चोरसेनापतेः पदं प्राप्त इत्यर्थः । ततः स कीदृशो जातः ? किं च करोती ?—त्याह—'अहम्मिए' इत्यादि ।

विजय चोरसेनापतिकी 'इड्डिसत्कारसमुदणं णीहरणं करेइ' ऋद्धि एवं सत्कार के साथ श्मशानयात्रा निकाली 'करित्ता बहुइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ, तदनन्तर अभग्नसेनने पिता की मृत्युके उस अवसर पर होने वाले और भी अनेक लौकिक कृत्य किये 'करित्ता कालेणं अप्पसोए जाए यावि होत्था' लौकिक कृत्यों के समाप्त होने के बाद क्रमशः अभग्नसेन शोकरहित हो गया । 'तए णं ते पंचचोरसयाइं' तत्पश्चात् उन पांचसौ चौरोंने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'अभग्गसेणं कुमारं' उस अभग्नसेन कुमार को 'सालाडवीए . . अभिसिंचति' शालाटवी नामक चोरपल्ली में गाजे बाजे के साथ चौरों के सेनापतिपद पर स्थापित कर दिया । 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए' इस तरह वह अभग्नसेन कुमार अब चौरों का सेनापति बन गया ।

करवा साथे 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' पिताना पिता विजय चोरसेनापतिनी 'इड्डिसत्कारसमुदणं णीहरणं करेइ' ऋद्धि (सपत्ति) अनुसार सत्कार साथे श्मशानयात्रा डाढी 'करित्ता बहुइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' ते पछी अलग्न-सेने पिताना मृत्यु पछीना थता तमाम बोक्कववडादे पणु कर्था, 'करित्ता कालेणं अप्पसोए जाए यावि होत्था' लौकिक क्रियाओ पुरी थथा पछी थोडा समय पछी हुणवे हुणवे अलग्नसेन शोकरहित थछ गये। 'तए णं से पंचचोरसयाइं' ते पछी ते पांचसे थोरोओ 'अन्नया कयाइं' डोछ ओक समय 'अभग्गसेणं कुमारं' ते अलग्नसेनने 'सालाडवीए अभिसिंचति' शालाटवी नामनी चोरपल्लीमां गाजते वाजते णहुंज आनइथी थोरोना सेनापतिपद पर स्थापित कर्था 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए' ओ प्रभाणे ते अलग्नसेन कुमार हुवे थोरोना

अधार्मिको 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्दगम्योर्थोऽस्मिन्नेवाऽध्ययने तृतीयसूत्रे प्रोक्तः । 'कप्पायं' कल्पायं-कल्पः=उचितः, आयः प्रजातो लाभः कल्पायः=प्रजाभिर्देयो राजभागः, कर इत्यर्थः तं 'गेण्हइ' गृण्हाति=पुरिमतालनगराधी-
शस्य महावलनामकस्य राज्ञः करं प्रजाभ्यः पितृवत् सोऽभग्नसेनकुमारो बला-
दपहरतीति भावः ॥ सू० १२ ॥

'अहम्मिण जाव कप्पायं गेण्हइ' और यह सहा अधार्मिक होता हुआ प्रजा से प्रदत्त राजभाग को अपने लिये बलपूर्वक ग्रहण करने लगा ।
भावार्थ-अभग्नसेन के लालन पालन के लिये विजयसेनने पांच धायोंको नियुक्त कर दिया । पांच धायोंकी देखरेख में पलकर जब अभग्नसेन तरुण होगया, तो विजयसेनने उसका विवाह आठ कन्याओं के साथ कर दिया । कन्या के पिताने इसे खूब दहेज दिया । अब वह उपरीमहलमें उन आठ स्त्रियों के साथ मनुष्यसम्बन्धी काम-भोगोंको भोगते हुवे रहने लगा । एक दिन की बात है कि अचानक अभग्नसेन के पिता विजयका खरण हो गया । ठाटवाट के साथ अभग्नसेनने पांचसौ चोरों के साथ मिलकर पिताकी श्मशानयात्रा निकाली । दाहसंस्कार संपन्न हो चुकने के बाद अभग्नसेनने और भी जो उस समय के लौकिक कृत्य होते थे वे भी सब किये । जब सब बातों से यह निवृत्त हो चुका और पितृमरणजन्य शोक भी जब इसका हट गया, तब चोरों ने मिलकर इसे महोत्सवपूर्वक पिता के पद पर शालाटवी में अभिषिक्त कर दिया । इस प्रकार

सेनापति णनी गया, 'अहम्मिण जाव कप्पायं गेण्हइ' अने ते भडा अधार्मिक थछने प्रणये आपेला राजलागने पोताना भाटे णणपूर्वक प्रण पासेथी पोते लेवा लाग्ये।

भावार्थ-अभग्नसेनना लावन-पालन भाटे विजये पांच धायेनी गोठवणु करी दीधी; पांच धायेनी देणरेणमां पालन पाभी न्यारे अभग्नसेन त्रइणु थये। त्यारे विजये तेना विवाह आठ कन्याओनी साथे कर्यो अने कन्याना पिताने तेने णूण पड़ेरामणी पणु आपी, पछी ते उपरना मडेलमां आठ स्त्रीओनी साथे मनुष्यसंभंधी कामलोगोने लागवते। रडेवा लाग्ये। ओक द्विसनी वात छे के, अग्रानक अभग्नसेनना पिता विजयनु मृत्यु थयुं, पछी ठाठ-भाठनी साथे अभग्नसेने पांचसो चोरानी साथे भलीने पितानी श्मशानयात्रा काढी, अग्निसंस्कार थया पछी अभग्नसेने णीण्ठ ने ने लौकिकव्यवहारसम्बन्धी कार्यो डतां ते पणु कर्यां, न्यारे ते तमाम कामथी निवृत्त थये। अने पिताना मरणसंभंधी शोक पणु भटी गयो, त्यारे तमाम चारलोडोअे भणी मोटा मडोत्सवपूर्वक पिताना पद पर शालाटवीमा तेने भेसाडये। अने ते चोराने

॥ મૂલમ્ ॥

તણ્ પં તે જાણવયા પુરિસા અભગ્ગસેજચોરસેજાવડ્ઞા
 બહુગામઘાયાવળાહિં તાવિયા સમાળા અણ્ણમણ્ણં સદાવેડ્ઞ,
 સદાવિત્તા એવં વયાસી-એવં ચલ્લુ દેવાણુપ્પિયા ! અભગ્ગસેજ-
 ચોરસેજાવડ્ઞ પુરિમતાલે જયરે પુરિમતાલજયરસ્સ ઉત્તરિલ્લં
 જણવયં બહુહિં ગામઘાણ્હિં જાવ ણિદ્ધણં કરેમાણે વિહરડ્ઞ,
 તં સેયં ચલ્લુ દેવાણુપ્પિયા ! મહબ્બલસ્સ રણ્ણો એયમટ્ઠં વિણ્ણ-
 વિત્તણ્ણ । તણ્ પં જાણવયા પુરિસા એયમટ્ઠં અણ્ણમણ્ણં પડિ-
 સુણેતિ પડિસુણિત્તા મહત્થં મહગ્ગં મહરિહં રાયરિહં પાહુડં
 ગિણ્ણંતિ, ગિણ્ણિત્તા જેણેવ પુરિમતાલે જયરે, તેણેવ ઉવા-
 ગચ્છંતિ, ઉવાગચ્છિત્તા જેણેવ મહબ્બલે રાયા તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ,
 ઉવાગચ્છિત્તા મહબ્બલસ્સ રણ્ણો તં મહત્થં જાવ પાહુડં ઉવણેતિ,
 કરચલ્લં અંજલિં કટ્ટુ મહબ્બલં રાયં એવંવયાસી-એવં ચલ્લુ
 સામી ! સાલાડવીણ્ણ ચોરપહ્લીણ્ણ અભગ્ગસેજે ચોરસેજાવડ્ઞ અસ્સં
 બહુહિં ગામઘાણ્હિં ય જાવ ણિદ્ધણે કરેમાણે વિહરડ્ઞ, તં ઇચ્છામો
 પં સામી ! તુવ્વમં બાહુચ્છાયાપરિગ્ગહિયા ણિભયા નિરુવ્વિગ્ગા
 સુહં-સુહેણં પરિવસિત્તણ્ણ-ત્તિકટ્ટુ પાયવડિયા પંજલિઉડા મહબ્બલ-
 રાયં એયમટ્ઠં વિણ્ણવેતિ ॥સૂ. ૧૩ ॥

અભષિત્ત હોકર યહ ચોરોંકા સેનાપતિ વન ગયા । અભગ્ગસેન ચોર
 સેનાપતિ ટીક અપને પિતાકે હી અનુરૂપ હો ચલા ઔર મહા
 અધાર્મિક વૃત્તિ સે યુક્ત હોતે હુણ પ્રજાસે વલપૂર્વક રાજભાગ કો
 ખી છીનને લગ ગયા ॥ સૂ. ૧૨ ॥

સેનાપતિ બની ગયો, અભગ્ગસેન ચોરસેનાપતિ જરાજર પોતાના પિતા પ્રમાણેજ ચાલવા
 લાગ્યો અને મહા અધાર્મિક વૃત્તિથી યુક્ત બનીને પ્રજા પાસેથી બલવડે રાજભાગને
 લેવા લાગ્યો. (સૂ. ૧૨)

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं ते जाणवया पुरिसा’ ततः खलु ते जानपदाः पुरुषाः=देशनिवासिनः पुरुषा ‘अभग्नसेणचोरसेणावङ्णा’ अभग्नसेन-चोरसेनापतिना ‘बहुग्गामघायावणाहिं’ बहुग्रामघातनाभिश्च=बहूनां ग्रामाणां लुण्टनैः ‘ताविया समाणा’ तापिताः सन्तापिताः=सन्तः ‘अणमण्णं’ अन्योन्यं=परस्परम् ‘सद्दावेति’ शब्दयन्ति=आह्वयन्ति, ‘सद्दावित्ता एवं वयासी’ शब्दयित्वा एवमवादिषुः—‘एवं खलु देवाणुप्पिया !’ एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! ‘अभग्नसेणचोरसेणावङ्ग’ अभग्नसेनचोरसेनापतिः ‘पुरिमताले नयरे’ पुरिमताले नगरे ‘पुरिमतालणयरस्स’ पुरिमतालनगरस्य ‘उत्तरिहं’ उत्तरीयम्=उत्तरदिगवस्थितम् ‘जणवयं’ जनपदं=देश ‘बहुहिं’ बहुभिः ‘गामघाएहिं’ ग्रामघातैः=ग्रामलुण्टनैः

‘तए णं ते जाणवया’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इसके बाद ‘ते जाणवया पुरिसा’ उन देशनिवासी पुरुषों ने ‘अभग्नसेणचोरसेणावङ्णा’ अभग्नसेन चोरसेनापतिद्वारा ‘बहुग्गामघायावणाहिं तविया समाणा’ अनेक ग्रामोंकी घातना आदि से संतापित होकर ‘अणमण्णं सद्दावेइ’ परस्पर मिलकर विचार करने का इरादा किया, इसके लिये उन्होंने सबके पास सूचना पहुँचादी ‘सद्दावित्ता एवं वयासी’ सूचना मिलतेही जब सब एकत्रित हो चुके तब उन्होंने इस प्रकार कहना आरंभ किया—‘एवं खलु देवाणुप्पिया’ भाईयों ! सुनो—हम सब लोग यहां पर इसलिये एकत्रित हुए हैं कि ‘अभग्नसेण चोरसेणावङ्ग’ चोरों का सरदार यह अभग्नसेन ‘पुरिमताले नयरे’ पुरिमताल नगर में ‘पुरिमतालणयरस्स उत्तरिहं जणवयं’ पुरिमताल नगर के उत्तर दिशा में रहे हुए उनपद को ‘बहुहिं गामघाएहिं’ जात्र णिद्धण

‘तए ण ते जाणवया’ इत्यादि

‘तए णं’ ते पछी ‘ते जाणवया पुरिसा’ ते देशना निवासी पुरुषोच्चे ‘अभग्नसेणचोरसेणावङ्णा’ अभग्नसेन चोरसेनापतिद्वारा ‘बहुग्गामघायावणाहिं तविया समाणा’ अनेक ग्रामोनी घातना आदिथी सतापित थधने ‘अणमण्णं सद्दावेइ’ परस्पर भद्रीने विचार करवाने धरदो कर्यो अने ते भाटे सोने तेओच्चे समयसर सूचना पछोँचाडी आपी ‘सद्दावित्ता एवं वयासी’ सूचना भणतां ज तमाम भाणुसो ओकठा थध गया त्थारे तेओनी पासो आ प्रमाणे डडेवाने प्रारल कर्यो ‘एवं खलु देवाणुप्पिया !’ लाधओ ! सांलणो ! आपणु तमाम भाणुसो अडोँआ ओटला भाटे ओकठा थया छीओ डे ‘अभग्नसेणचोरसेणावङ्ग’ ओराने सरदार ओ अभग्नसेन ‘पुरिमतालणयर’ पुरिमताल नगरमां ‘पुरिमतालणयरस्स उत्तरिहं जणवयं’ पुरिमताल नगरनी उत्तर दिशाभां रहेलां जनपदेने ‘बहुहिं गामघाएहिं

‘જાવ’ યાવત્ ‘ગિહ્ણં’ નિર્ધનં ‘કરેમાણે વિહરઈ’ કુર્વન્ વિહરતિ ।
 ‘તં’ તત્=તસ્માત્ ‘સેયં’ શ્રેયઃ સ્વલ્લુ ‘દેવાણુપ્પિયા’ હે દેવાણુપ્પિયાઃ ! ‘મહાવલ-
 સ્ય રણ્ણો’ મહાવલસ્ય રાજ્ઞઃ ‘ઐયમટ્ઠં’ એતમર્થં ‘વિણ્ણવિત્તણ્ણ’ વિજ્ઞાપયિતુમ્ ।
 ‘તણ્ણં જાણવયા પુરિસા’ તતઃ સ્વલ્લુ તે જાણપદાઃ=દેશનિવાસિનઃ પુરુષા
 ‘ઐયમટ્ઠં’ એતમર્થં ‘અણ્ણમણ્ણં’ અન્યોન્યં=પરસ્પરં ‘પહિસુણેતિ’ પ્રતિશબ્દાન્તિ=
 સ્વીકુર્વન્તિ । ‘પહિસુણિત્તા’ પ્રતિશ્રુત્ય ‘મહત્થં’ મહાર્થં=વિશિષ્ટપ્રયોજનકં, ‘મહગ્ધં’
 મહાર્થં=મહામૂલ્યકં ‘મહરિહં’ મહાર્હં=મહતાં યોગ્યં, ‘રાયરિહં’ રાજાર્હં=રાજ-
 યોગ્યં ‘પાહુહં’ પ્રામૃતમ્=ઉપહારં ‘મેટ’ ઇતિ આપાયામ્ । ગિણ્હંતિ’ ગૃહ્ણન્તિ,
 ‘ગિણિત્તા જેણેવ પુરિમતાલે જયરે તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ’ ગૃહીત્વા યત્રૈવ પુરિ-

કરેમાણે વિહરઈ’ અનેક ગ્રામોં કો વિધ્વંસ આદિ દુષ્કૃત્યોં સે નિર્ધન
 કર રહા હૈ ‘તં સેયં સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા !’ હસલિયે હમ સબ કી મલાઈ
 અવ હસી મેં હૈ કિ હમ સબ લોગ ‘ઐયમટ્ઠં મહવ્વલસ્ય રણ્ણો વિણ્ણવિત્તણ્ણ’
 હસ વાત કો મહાવલ રાજા કે નિકટ પહુંચાવેં । તણ્ણં જાણવયા
 પુરિસા’ હસ પ્રકાર ઉપદનિવાસી પુરુષોં ને ‘ઐયમટ્ઠં અણ્ણમણ્ણં પહિસુણેતિ’
 હસ વાત કો એકમત્ત હોકર સ્વીકાર કરલિયા । ‘પહિસુણિત્તા મહત્થં
 મહગ્ધં મહરિહં રાયરિહં પાહુહં ગિણ્હંતિ’ સ્વીકૃતિ મિલતે હી રાજા કે પાસ
 જાને કે લિયે ઉન્હોં ને વિશિષ્ટ પ્રયોજન કા સિદ્ધિકારક મહામૂલ્ય
 એવં મહાર્હં-બડે પુરુષોં કે યોગ્ય એસા પ્રામૃત જો રાજા કી મેંટ કે
 યોગ્ય થા સ્થાથ મેં લિયા ! ગિણિત્તા જેણેવ પુરિમતાલજયરે તેણેવ ઉવા-
 ગચ્છંતિ’ ઓર લેકર પુરિમતાલ નગર કી ઓર ચલ દિયે ઉવાગચ્છિતા

જાવ ગિહ્ણં કરેમાણે વિહરઈ’ અનેક ગામોનો નાશ આદિ દુષ્ટ કર્મોથી નિર્ધન
 કરી રહ્યો છે ‘તં સેયં સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા !’ એટલા માટે સૌની કુશળતા એમાં
 છે કે આપણે તમામ માણસો ‘ઐયમટ્ઠં મહવ્વલસ્ય રણ્ણો વિણ્ણવિત્તણ્ણ’ મળી આ
 હકીકતને મહાવલ રાજા પાસે પહોંચાડીએ ‘તણ્ણં જાણવયા પુરિસા’ આ પ્રમાણે
 જનપદના નિવાસી પુરુષોએ ‘ઐયમટ્ઠં અણ્ણમણ્ણં પહિસુણેતિ’ સૌએ મળીને આ
 વાતનો સ્વીકાર કરી લીધો ‘પહિસુણિત્તા મહત્થં મહગ્ધં મહરિહં રાયરિહં પાહુહં
 ગિણ્હંતિ’ સૌ એ મળીને સ્વીકાર કર્યા પછી રાજાની પાસે જવા માટે તેઓએ વિશેષ
 પ્રકારની પ્રયોજનસિદ્ધિકારક મહામૂલ્યવાન વસ્તુ મોટા પુરુષો માટે યોગ્ય એવા રાજાને
 યત્ર ધરવા યોગ્ય વસ્તુ હતી તે સાથે લીધી ‘ગિણિત્તા જેણેવ પુરિમતાલજયરે
 તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ’ અને લઈને પુરિમતાલ નગરની તરફ આધ્યા ‘ઉવાગચ્છિતા

मतालनगरं तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छिता' उपागत्य 'जेणेव महब्वले राया तेणेव उवागच्छन्ति' यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छिता महब्वलस्स रण्णो तं महत्थं जाव पाहुडं 'उवणेंति' उपागत्य महाबलस्य राज्ञ-स्तन्महार्थं यावत् प्राभृतम् उपनयन्ति=पुरतः स्थापयन्ति । 'करयल० अंजलिं कट्टु महब्वलं रायं एवं वयासी' करतलपरिगृहीतं, शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा महाबलं राजानमेवमवादिषुः—'एवं खलु सामी !' एवं खलु हे स्वामिन् ! 'सालाडवीए चोरपल्लीए अभयसेणे चोरसेणावई' शालाटव्यां चोरपल्लयाम् अभय-सेनश्चोरसेनापतिः, अम्हं' अस्मान् 'बहुहिं' बहुभिः 'गामघाएहि य' ग्रामघातैश्च=ग्रामलुण्ठनैश्च यावत् निर्धनान् कुर्वन् विहरति 'तं' तत्=तस्मात् 'इच्छामो णं सामी !' इच्छामः खलु हे स्वामिन् ! 'तुब्भं' युष्माकं 'बाहुच्छायापरिगहिया'

जेणेव महब्वले राया तेणेव उवागच्छन्ति' वहां पहुँचकर वे राजा महा-बल के पास गये । 'उवागच्छिता महब्वलस्स रण्णो' जाकर उन्होंने ने महाबल राजा के लिये 'तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेंति' बड़े पुरुषों के अनुरूप उस नजराने को भेंट किया । तथा 'करयल० अंजलिं कट्टु महब्वलं एवं वयासी' दोनों हाथ जोड़ कर महाबल राजा से इस प्रकार प्रार्थना की कि— 'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् सुनिये हमारी यह प्रर्थना है कि— 'सालाडवीए चोरपल्लीए अभयसेणे चोरसेणावई' शालाटवी नामकी चोरपल्ली में अभयसेन जो चोरों का सरदार है 'अम्हं बहुहिं गामघाएहि य जाव णिद्धणे करेमाणे विहरइ' हम लोगों को ग्रामघात आदि दुष्कृत्यों द्वारा निर्धन करता हुआ विचर रहा है 'तं इच्छामो णं सामी !' इस-लिये हे स्वामिन् ! हम सब चाहते हैं कि 'तुब्भं बाहुच्छायापरिग-

जेणेव महब्वले राया तेणेव उवागच्छन्ति' त्यां पडोन्थीने मडाणल राजनी पास गथा 'उवागच्छिता महब्वलस्स रण्णो' जधने तेओओ मडाणल राज भाटे 'तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेंति' मोटा पुरुषोने थोअय ते लेट आपी (नजरानु कथुं) तथा 'करयल० अंजलि कट्टु महब्वलं एवं वयासी' जे हाथ जोडी मडाणल राज पास आ प्रमाणे प्रार्थना करी— 'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् ! सांभणो अमारी आ प्रार्थना छे के 'सालाडवीए चोरपल्लीए अभयसेणे चोरसेणावई' शालाटवी नामनी चोरपल्लीमा अलयसेन जे ओदोने सरदार छे ते 'अम्हं बहुहिं गामघाएहि य जाव णिद्धणे करेमाणे विहरइ' अमार भाणुसोने आमघात-ग्राम लांगवा आदि दुष्ट कर्मो वडे निर्धन करी नाथीने विचरे छे, 'तं इच्छामो णं सामी !' ओटला भाटे हे स्वामिन् ! अमे सौ धय्छा करीओ छीओ के-तुब्भं बाहुच्छायापरिगहिया णिब्भया णिरुक्खिगा सुहंसुहेणं परिवसित्तए'

बाहुच्छायापरिगृहीताः 'णिग्भया' निर्भया 'निरुविग्गा' निरुद्विग्नाः सन्तः 'सुहंसुहेण' सुखंसुखेन अतिसुखेन 'परिवसित्तए' परिवस्तुम्, 'त्ति कट्ठु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'पायवडिया', पादपतिताः=चरणोपरि प्रणताः, 'पंजलिउडा' प्राञ्जलिपुटाः सन्तः 'महव्वलं रायं' महाबलं राजानम् 'एयमट्ठं' एतमर्थम्=उक्तमर्थं 'विण्णवेति' विज्ञापयन्ति ॥ मृ० १३ ॥

दिया णिग्भया निरुविग्गा सुहंसुहेण परिवसित्तए' आपकी छत्रच्छाया के सहारे रहे हुए हम सब प्रजाजन निर्भय एवं निरुद्विग्न होते हुए सुखपूर्वक रहें। 'त्तिकट्ठु पायवडिया पंजलिउडा महव्वलरायं एयमट्ठं विण्णवेति' ऐसा कह कर वे सब के सब राजाके पैरों में पड-और हाथ जोड कर विनयपूर्वक इस प्रकार अपना निवेदन राजा को सुना दिया ॥

भावार्थ—इस प्रकार जब अभग्नसेन के कुकृत्यों से प्रजाजन अधिक दुःखी हो चुके। उसके हिंसक कृत्यों से जब वे खूब ज्व चुके, तब उन्होंने ने परस्पर में मिलकर यह सर्वसम्मति से विचार किया कि—भाइयों! हम सब लोगों को अपनी रक्षा का उपाय अब क्या करना चाहिये? अभग्नसेन अपने दुष्कृत्यों से नहीं हटना है, ऐसा कौनसा उपाय या मार्ग ग्रहण करना चाहिये? सब ने एक स्वर में यही कहा कि जैसे भी हो सके, हम सब को मिलकर महाबल राजा के पास इस बान को पहुँचाना चाहिये ताकि अभग्नसेन का उपद्रव हट सके। इस प्रकार का विचार स्थिर होते ही समस्त प्रजाजन बहुमूल्य नजराना लेकर राजा के निकट पहुँचे,

आपनी छत्रछायाभा रहला अमे सौ प्रजाजन निर्भय अने उद्वेगरहित थअ सुखपूर्वक रहीअ 'त्तिकट्ठु पायवडिया पंजलिउडा महव्वलं रायं एयमट्ठं विण्णवेति' अे प्रभाए छडीने ते सौ नजना पगभा पडी गया अने हाथ नेडीने विनय पूर्वक अे प्रभाए पोतानु निवेदन राजने संलग्नवी दीधु।

भावार्थ—आ प्रकारे न्यारे अलग्नसेनना लूडा कृत्येथी प्रज वधारे हु भी थवा नाणी तेना हिंसक कृत्येथी ते सौ भूग कटाणी गया त्यारे ते सौअे परस्पर मलीने सौनी समतिथी विचार कर्था डे-लाधअे। आपणा सौनी रक्षा भाटे हुवे आपणे शु उपाय क-वे जेधअे, अलग्नसेन पोताना दुष्ट कर्मेथी अटकते नथी भाटे हुवे अेवा कथा उपाय अथवा मार्ग लेवे जेधअे? डे नेवी आपणे जयाव थअ शके? ते साभणी तमाम मलीने अेकज अवाजथी कहुं डे-नेवी रीते अनी शके तेवी रीते आपणे सौअे मलीने आ वात नज मछाणवने पछायाडवी जेधअे, डे नेथी करी अलग्नसेन तरक्षी थतो उपद्रव मटी शके, आ प्रभाए सौने विचार स्थिर थतां न समस्तप्रजाजन अहुज मूख्यान नराणांनी वस्तु लध नजनी पासे पछाया अने पोताना दुःअनी वात छडीने

॥ मूलम् ॥

तए णं से महव्वले राया तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं
अंतिए एयमद्वं सोच्चा णिसम्म आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे
तिवलियं भिउडिं णिलाडे साहदु दंडं सदावेइ, सदावित्ता एवं
वयासी-गच्छणं तुमं देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपह्लिं विलुं-
पाहि अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि, गिण्हित्ता
ममं उवणेहि । तए णं से दंडे तहत्ति एयमद्वं पडिसुणेइ ।
तए णं से दंडे बहुहिं पुरिसेहिं सण्णद्ध-जाव-पहरणेहिं सद्धिं
संपरिवुडे, मग्गइएहिं फलएहिं जाव छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं
महया उक्किट्ठसीहणाय० करेमाणे पुरिमतालणयरस्स मज्झंसझेणं
णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव सालाडवी चोरपह्ली तेणेव
पहारेत्थ गमणाए ॥ सू० १४ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से महव्वले राया’ ततः खलु स महा-
वलो राजा ‘तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं अंतिए’ तेषां जानपदानां पुरुषाणाम्

और अपने दुःख की बात कह कर उनसे अपनी रक्षा करने के
लिये प्रार्थना की, और साथ में यह भी कहा कि महाराज ! आप
जैसे नरेशों की छत्रच्छाया में हमारी इस प्रकार दुर्दशा हो यह
शोभा की बात नहीं है, हम तो यही चाहते हैं कि आप के सहारे
हमारा जीवन आदि सुरक्षित रहे ॥ सू० १३ ॥

‘तए णं से महव्वले०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इस प्रकार ‘से महव्वले राया’ उस महाबल राजा ने
‘तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं’ उन देशनिवासी पुरुषों के ‘अंतिए’ पास से

पेताना रक्षाणु भाटे प्रार्थना करी अने साथे साथे ते पणु कथुं के महाराज ! आप
जेवा राजवीनी छत्रछायामा अमारी आवी दुर्दशा थाय छे ते शोभाइय नथी, अने
तो अने छच्छीअे छीअे के आपनी सुहायथी अमाइ एवन वगेरे सुरक्षित गंड (सू १३)

‘तए णं से महव्वले०’ इत्यादि.

‘तए णं’ आ प्रभावे ‘से महव्वले राया’ ते महाबल राजाअे
‘तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं’ ते नगरना रहेनाग पुरुषे ‘अंतिए’ पासथी

अन्तिके 'एयमट्ठं सोच्चा' एतमर्थं श्रुत्वा=निश्चय 'आसुरत्ते' आशुरक्तः 'जाव' यावत् 'मिसमिसेमाणे' मिसमिसायमानः=क्रोधानलेन जाज्वल्यमानः, 'तिवलियं' त्रिवलिकां, 'भिउडिं' भ्रुकुटिं 'णिलाडे' ललाटे 'साहट्टु' संहृत्य=संकोच्य, 'दंडं' दण्ड=दण्डनामकं सेनापतिम् 'सदावेइ' शब्दयति, 'सदावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्—'गच्छ ण तुम देवाणुप्पिया' गच्छ खलु त्वं हे देवानुप्रिय ! 'शालाडविं चोरपल्लि' शालाटवीं चोरपल्लीं 'विलुंपाहि' विलुम्प=विध्वंसय-लुण्ठयेत्यर्थः, 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेनं चोरसेनापतिं 'जीवग्गाहं गिण्हाहि' जीवग्राहं गृहाण जीवन्तं गृहाणेत्यर्थः, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'ममं उवणेहि' माम् उपनय=मत्समीपमानयेत्यर्थः । 'तए णं से दंडे सेणावइं' ततः खलु स दण्डः सेनापतिः 'तहत्ति' तथेति—'तथाज्जु' इतिकृत्वा 'एयमट्ठं'

'एयमट्ठं' इस बात को 'सोच्चा' सुनकर एवं 'निसम्म' पूर्वापर इस पर अच्छी तरह विचार कर 'आसुरत्ते जाव मिसमिसायमाणे' शीघ्र ही कुपित हो क्रोधरूपी अग्नि से अत्यंत ज्वलित होते हुए तथा 'तिवलियं' त्रिवलित 'भिउडिं' भ्रुकुटि को 'णिलाडे' मस्तक पर 'साहट्टु' चढाते हुए 'दंडं सदावेइ' दंडसेनापति को अपने निकट बुलाया । 'सदावित्ता एवं वयासी' बुलाकर उससे इस प्रकार कहा—'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! तुम शीघ्र ही यहांसे जाओ और 'शालाडविं चोरपल्लि विलुंपाहि' शालाटवी नामकी चोरपल्ली को विध्वंस करदो और 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि' चोरों के सरदार अभग्नसेन को जीवित ही पकड़ लो । 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' पकड़ कर उसे मेरे पास ले आओ । 'तए णं से दंडे तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणेइं' महाबल राजा की आज्ञा को सुनने के बाद उस दंडसेनापति ने 'तहत्ति' 'तथाइति' कहकर

'एयमट्ठं' त बातने 'सोच्चा' सांभलीने अने 'निसम्म' ते बात गाटे सारी रीते पूर्वोपर विचार करीने 'आसुरत्ते जाव मिसमिसायमाणे' तुरत ज डोप करी क्रोधरूपी अग्निथी अत्यंत जलता थका तथा 'तिवलियं' त्रिवलित 'भिउडिं' भ्रुकुटीने 'णिलाडे' माथापर 'साहट्टु' अढावीने 'दंडं सदावेइ' दंड सेनापतिने पोतानी पासो ओलाब्ध, 'सदावित्ता एवं वयासी' ओलावीने तेने आ प्रभाणे कहुं—'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! तमे तुरतज अढीथी जम्मा अने 'शालाडविं चोरपल्लि विलुंपाहि' शालाटवी नामनी चोरपल्लीने नाश करी नाणे। अने 'अभग्गसेण चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि' चोराना सरदार अभग्नसेनने जवतोज पकडी ले। 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' पकडीने तेने भारी पासो लछ आवे। 'तए णं से दंडे तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणेइं' महाबल राजनी आ प्रभाणे आज्ञाने सांभलीने पछी ते दंडसेनापतिअ 'तहत्ति' कहीने तेमना अ

एतमर्थं 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वीकरोति । 'तए णं से दंडे' ततः खलु स दण्डः, 'बहुहिं पुरिसेहिं' बहुभिः पुरुषैः 'सण्णद्ध जाव पहरणेहिं सद्धिं' सन्नद्ध-वद्धवर्मितकवचैः, यावद् गृहीतायुधप्रहरणैः सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः, 'मग्गइएहिं' हस्तपाशितैः हस्ते वद्धैरित्यर्थः 'मग्गइअ' इति देशीयशब्दः । 'फल-एहिं' फलकैः-'ढाल' इति भापाप्रसिद्धैः, 'जाव छिप्पतूरेहिं' अत्र यावच्छ-वदेन-'णिक्किट्ठाहिं असोहिं, असणएहि तोणेहिं, सजीवेहिं, धणुहिं, समुक्खि-त्तेहिं सरेहिं समुल्लालियाहि य दामाहिं, लंबियाहि य, ओसारियाहि, उरुघटाहिं' इति संग्राह्यम् । एषां पदानां व्याख्याऽत्रैवाध्ययने नवमसूत्रे कृताऽस्माभिः । 'छिप्पतूरेण' क्षिप्रतूर्येण=शीघ्रवाद्येन, शीघ्रं शीघ्रं यत् वाद्यते तेनेत्यर्थः । 'वज्ज-माणेणं' वाद्यमानेन २ 'महया उक्किट्ठसीहणाय०' महता-उत्कृष्टसिंहनाद-बोलकलकलरवेण समुद्रमिव गगनमण्डलं 'करेमाणे' कुर्वन् 'पुरिमतालणयरस्स मज्झं मज्जेणं' पुरिमतालनगरस्य मध्यमध्येन 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति-निःसरति, 'णिग्ग-च्छित्ता' निर्गत्य, 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली' यत्रैव शालाटवी चोरपल्लो 'तेणेव' तत्रैव 'पडारेत्थ' प्राधारयद्, उद्युक्तोऽभवत्, 'गमणाए' गमनाय ॥ सू० १४ ॥

उनके उस आदेश को स्वीकार किया । 'तए णं से दंडे बहुहिं पुरिसेहिं सण्णद्ध जाव छिप्पतूरेणं महया उक्किट्ठसीहणाय० करेमाणे पुरि-मतालणयरस्स मज्झंमज्जेणं णिग्गच्छइ' इस प्रकार राजा के आदेश को स्वीकार करने के बाद वह दंड सेनापति अनेक योद्धा पुरुषों से कि जो कवच आदि पहिर कर सन्नद्ध हो चुके थे एव आयुध और प्रहरणों को जो अच्छी तरह अपने-२ हाथों में संभाल कर ले चुके थे, ढालों को जिन्होंने अपने हाथों में बांध लिया था, इस प्रकार शस्त्र युक्त होकर जल्दी २ वजनेवाले बजते हुए वादित्रों की गडगडाहट के शब्दों से समुद्रकी तरह गगनमण्डलको गुञ्जित करता हुआ ठीक पुरिमताल के बीच में के मार्गसे-भीतरसे-होकर निकला । और 'णिग्गच्छित्ता जेणेव

हुडमने। स्वीकार कर्था ' तए णं से दंडे बहुहिं पुरिसेहिं सण्णद्ध जाव छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं महया उक्किट्ठसीहणाय० करेमाणे पुरिमतालणयरस्स मज्झंमज्जेणं णिग्गच्छइ ' अे प्रमाणे नरेशना आदेशने। स्वीकार कर्था पछी ते दंडसेनापति अनेक योद्धा पुरुषोत्थी के ने कवच आदि पहिरीने तैयार थध गयेला हुता अने नेणे आयुधोने सारी रीते पोताना हाथमां स लाणीने लध लीधां हुता, नेणे पोताना हाथमां ढालोने णांधी लीधी हुती, तेओत्थी युक्त थधने जलदी जलदी वागनारा वाशुत्रोना गडगडाट साथे समुद्रनी गर्जना नेम आकाश मंडलने गुंलत करतो पुग्गिमतालना मध्य मज्जरना मार्गना अंदरना लागमांथी नीकल्यो, अने णिग्गच्छित्ता जेणेव सालाडवी चोर-

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स चोरपुरिसा
इमीसे कहाए लच्छट्टा समाणा जेणेव सालाडवी चोरपल्ली
जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागया, करयल—जाव
एवंवयासी—‘एवं खलु देवाणुप्पिया पुरिमताले णयरे महब्बलेणं
रण्णा महया भडचडगरेणं परिवारेणं दंडे आणत्ते—गच्छ णं

सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए’ निकल कर जहाँ वह
शालाटवी नामकी चोरपल्ली थी वहाँ पर जाने के लिये प्रस्थित हुआ।

भावार्थ—प्रजाजनों की प्रार्थना सुनने के बाद महाबल राजा ने
उन्हें धैर्य बंधाया और क्रोधाग्रमान होकर उसने उसी समय अपने
दंड नामके सेनापति को पास में बुलाकर यह आदेश दिया कि—हे
सेनापति ! तुम यहाँ से शीघ्र जाओ और जाकर शालाटवी नामकी
चोरपल्ली को नष्ट-भ्रष्ट कर दो। तथा चोरों के सरदार अभग्गसेन
को जीवित पकड़ कर मेरे साम्हने उपस्थित करो। राजा के इस
आदेश को प्रमाण मानकर दंड सेनापति अपनी सेनाके योद्धाओं की
अस्त्रशस्त्रादिक से सुसज्जित कर वहाँ से शीघ्र ही चल पड़ा और
बाजों को बजाता हुआ वह ठीक पुरिमताल नगरके भीतर से निकल-
कर उस चोरपल्ली की ओर चला ॥ सू० १४ ॥

पल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए’ ज्या ते शालाटवी नामनी चोरपल्ली हुती त्या
जवा माटे प्रस्थित थये।

भावार्थ—प्रजाजनोनी प्रार्थना साधणीने पछी मंडाणल राजवीजे प्रजा-
जनोने धीरज आपी पछी क्रोधाग्रमान थधने तेमण्हे तेज वज्जते पोताना दंड नामना
सेनापतिने पोतानी पासे पोलावीने जे प्रमाण्हे हुकम कर्यो डे-डे सेनापति ! तमे
अहींथी तुरतज जज्जो अने जधने शालाटवी नामनी चोरपल्लीने नाश करी नांणो,
तथा चोराना सरदार अलग्नसेनने जवतो पकडीने मारा सामे उल्लो, राणो, राजना
आ प्रमाण्हे हुकमने स्वीकार करीने दंडसेनापति पोतानी सेनाना योद्धाज्जोने अस्त्र-
शस्त्र माथे तैयार करी त्यांथी तुरतज यादी नीकण्या अने वाज्र वगाडता ते ठीक
पुरिमताल नगरनी अदरथी निकणीने चोरपल्ली तरङ्ग यावता थया (सू १४)

तुमं देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपल्लिं विलुं पाहि, अभग्गसेण-
चोरसेणावडं जीवग्गाहं गिण्हाहि, गिण्हत्ता ममं उवणेहि ।
तए णं से दंडे महया भडचडगरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली
तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावडं तेसिं चोरपुरिसाणं
अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, णिसम्म, पंचचोरसयाइं, सदावेइ,
सदावित्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले
णयरे महव्वले जाव तेणेव पहारेत्थ गमणाए, तं सेयं खलु
देवाणुप्पिया ! अम्हं तं दंडं सालाडविं चोरपल्लिं असंपत्तं
अंतरा चेव पडिसेहित्तए ॥ सू० १५ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘ततः खलु तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावडस्स
चोरपुरिसा’ ततः खलु तस्य अभग्नसेननामकस्य चोरसेनापतेश्वोरपुरुषा ‘इमीसे
कहाए’ अस्याः कथायाः ‘लद्धट्ठा’ लब्धार्थाः=ज्ञातार्थाः सन्तः ‘जेणेव साला-
डवी चोरपल्ली’ यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली, ‘जेणेन अभग्गसेणे चोरसेणावडं
तेणेव उवागया’ यत्रैव अभग्नसेनचोरसेनापतिस्तत्रैवोपागताः सन्तः ‘करयल-

‘तए णं’ इत्यादि ।

‘तए णं’ वाद में ‘तस्म अभग्गसेणस्स चोरसेणावडस्स’ चौरों के
सरदार उस अभग्नसेन के ‘चोरपुरिसा’ चोरपुरुषोंने ‘इमीसे कहाए लद्धट्ठा
समाणा’ इस वृत्तान्त-समाचार को जाना तब ‘जेणेव सालाडवी चोरपल्ली
जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावडं तेणेव उवागया’ वे सब के सब शालाटवी
नामक चोरपल्ली में जहाँ वह अभग्नसेन चोरसेनापति था वहाँ आये

‘तए णं तस्स’ इत्यादि.

‘तए णं’ ते पछी ‘तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावडस्स’ बोधना
सरदार ते अभग्नसेनना ‘चोरपुरिसा’ चोर पुरुषोंने त्याहे इमीसे कहाए लद्धट्ठा
समाणा’ आ समाचार जाणुया त्याहे ‘जेणेव सालाडवी चोरपल्ली जेणेव
अभग्गसेणे चोरसेणावडं तेणेव उवागया’ ते सौ भणी शालाटवी नामनी
चोरपल्लीमां त्यां ते अभग्नसेन चोर सेनापति हुनो त्यां आव्या अने ‘करयल जाव

जाव एवं वयासी' करतलपरिगृहीतं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा, एवं=वक्ष्य-
माणप्रकारेण 'वयासी' अयादिषुः=उक्तवन्तः- 'एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं खलु
हे देवानुप्पियाः ! 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा' पुरिमताले नगरे महावलेन
राजा 'महया भडचडगरेणं' महता भटचटकरेण=भटसमूहेन परिवारेण
'दंडे' दण्डः=दण्डसेनापतिः, 'आणत्ते' आज्ञप्तः- 'गच्छ खलु तुमं देवाणुप्पिया'
गच्छ खलु त्वं हे देवानुप्पिय ! 'सालाडविं' शालाटवीं चोरपल्लीं 'विलुपाहि'
विलुप्प=लुण्टय 'अभग्गसेण चोरसेणावइं' अभग्नसेनचोरसेनापतिं 'जीवग्गाहं
गिण्हाहि' जीवग्गाहं गृहाण=जीवन्तं गृहाण, 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' गृहीत्वा
मासुपनय=मत्समीपमानय । 'तए णं से दंडे' ततः खलु स दण्डो महया
भडचडगरेणं' महता भटचटकरेण=योधवृन्देन सार्धं 'जेणेव सालाडवी चोर-
पल्ली तेणेव' यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली तत्रैव 'पहारेत्थ गमणाए' प्राधार-
यद् गमनाय, प्रस्थित इत्यर्थः ।

और 'करयल जाव एवं वयासी' दोनों हाथ माथे पर रखकर इस प्रकार
कहने लगे- 'एव खलु देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्पिय ! सुनिये हम एक
समाचार आपको सुनाते हैं, वह इस प्रकार है- 'पुरिमताले णयरे
महब्बलेणं रण्णा' पुरिमताल नगरमें महावल राजाने 'महया भडचडगरेणं
परिवारेण' भटसमूहरूप परिवारसे उपलक्षित 'दंडे आणत्ते' दंडसेनापतिको
इस प्रकार आदेश दिया है कि- 'गच्छ ण तुमं देवाणुप्पिया ! सालाडविं
चोरपल्लि विलुपाहि' हे देवानुप्पिय ! तुम जाओ और शालाटवी नामकी
चोरपल्ली को नष्ट करदो तथा 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि'
अभग्नसेन चोरसेनापति को जीता ही पकड़लो 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि'
पकड़ कर उसे मेरे पास ले आओ ! 'तए णं से दंडे महया भडचड-
गरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए' इस प्रकार

एवं वयासी' गन्ने इत्थ माथापर राणीने आ प्रमाणे कडेवा लाग्या 'एवं खलु
देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्पिय ! अमे आपने अेक समाचार सलज्जावीअे छीअे
ते आ प्रमाणे छे- 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा' पुरिमताल नगरमा
महावल राजाअे 'महया भडचडगरेणं परिवारेणं' भटसमूहइय परिवाराथी उपलक्षित
'दंडे आणत्ते' दंड सेनापतिने आ प्रमाणे हुकम कर्यो छे के 'गच्छ णं तुम
देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपल्लि विलुपाहि' हे देवानुप्पिय ! तमे जाअे
अने शालाटवी नामनी चोरपल्लीनेो नाश करी हो तथा 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं
जीवग्गाहं गिण्हाहि' अभग्नसेन चोरसेनापतिने जवते पकडी हो 'गिण्हित्ता ममं
उवणेहि' पकडीने तेने भारी पास ले आये 'तए णं से दंडे महया भडचड-
गरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए' आ प्रकारने

‘તए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई’ ततः खलु स अभग्नसेनः, चोर-
सेनापतिः ‘तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए’ तेषां चोरपुरुषाणामन्तिके ‘एयमट्ठं सोच्चा
णिसम्म’ एतमर्थं श्रुत्वा निश्चय ‘पंचचोरसयाईं सदावेइ’ पञ्चचोरशतानि
शब्दयति ‘सदावित्ता एवं वयासी’ शब्दयित्वा एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-
‘एवं खलु देवाणुप्पिया’ एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! ‘पुरिमताले णयरे’ पुरि-
मताले नगरे ‘महब्बले जाव’ महाबलो यावत्, अत्र यावच्छब्देन-‘महाबलो
राजा दण्डमाज्ञप्तवान्-शालाटवीं चोरपल्लीं लुण्ठयित्वा, अभग्नसैनचोरसेनापतिं
जीवग्राहं गृहीत्वा मामुपनय । तदाज्ञया महता योधवृन्देन सह दण्डो यत्रैव

महाबल राजाका आदेश पाकर वह दंडसेनापति सबल भटसमूह से
युक्त होकर इस शालाटवी नामक चोरपल्लीकी ओर आनेके लिये
प्रस्थित हो चुका है ।

‘तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए एय-
मट्ठं सोच्चा णिसम्म पंचचोरसयाईं सदावेइ’ अपने गुप्तचर चोरों से इस
प्रकार समाचार पाने के बाद उस अभग्नसेन चोरसेनापतिने सोच
समझकर अपने उन पांचसौ चोरोंको बुलाया ‘सदावित्ता एवं वयासी’
और बुलाकर इस प्रकार कहा- ‘एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले
णयरे महब्बले जाव तेणेव पहारेत्थ गमणाए’ हे देवानुप्रियो ! मेरे
शूरवीर योद्धाओ ! सुनो तुम्हें जिस कारण को लेकर यहां एकत्रित
किया है वह कारण इस प्रकार है-आज पुरिमताल नगरमें महाबल
राजाने भटसमूह से युक्त दंडसेनापतिको इस प्रकार आदेश दिया
है कि-तुम जा कर शालाटवी को नष्ट करदो और अभग्नसेन को

મહાબલ રાજવીને હુકમ મેળવીને, તે દડ સેનાપતિએ બલવાન યોદ્ધાઓના સમૂહથી
તૈયાર થઈને આ શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીની તરફ આવવા માટે પ્રસ્થાન કરી દીધું છે

‘તए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए एय-
मट्ठं सोच्चा णिसम्म पंचचोरसयाईं सदावेइ’ પોતાના ખાનગી ખબર આપનારા
ચોરો પાસેથી આ પ્રકારના સમાચાર મળ્યા પછી તે અભગ્નસેન ચોરપતિએ વિચાર
કરી સમજીને પોતાના તે પાંચસો ચોરોને બોલાવ્યા ‘સદાવિત્તા एवं वयासी’
બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે-‘एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले णयरे
महब्बले जाव तेणेव पहारेत्थ गमणाए’ હે દેવાનુ પ્રિયો ! મારા શૂરવીર યોદ્ધાઓ
સાલજો ! તમને જે કારણ માટે અહીં એકત્રિત-એકઠા કર્યા છે, તેનું કારણ એ છે
કે-આજ પુરિમતાલનગરમા મહાબલ રાજાએ મેટા યોદ્ધાઓના, સમૂહ સાથે દંડ
સેનાપતિને આ પ્રમાણે હુકમ કર્યો છે કે, તમે જઈને શાલાટવીને નાશ કરો અને

શાલાટવી ચોરપલ્લી' इति बोध्यम् । 'तेणेव पडारेत्थ गमणाए' तत्रैव प्राधार-
यद् गमनाय-आगमनायेत्यर्थः प्रवृत्तः, 'तं' तत्=तस्मात् 'सेय' श्रेयः खलु
'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियाः ! 'अम्हं' अस्माकं यत् तं दण्ड महाबलस्य
राजः सैन्यसहितं सेनापतिम्, 'सालाडविं चोरपल्लिं' शालाटवीं चोरपल्लीम्
'असंपत्तं' असंप्राप्तम्=शालाटवीं चोरपल्लीमसंप्रविष्टम् 'अंतरा चेव' अन्तरैव,
मार्गमध्य एव 'पडिसेहत्तिए' प्रतिषेधयितुम्-निरोद्धुम्, अस्माकं श्रेय इति
पूर्वेण सम्बन्धः ॥ सू० १५ ॥

जीता पकडकर मेरे पास उपस्थित करो । इस प्रकार वह अपने
मालिक के आदेश के अनुसार पुरिमताल नगर से भटों से परिवृत्त
होकर शालाटवी की ओर प्रस्थित हो चुका है 'तं सेयं खलु देवाणु-
प्पिया ! अम्हं तं दंडं सालाडविं चोरपल्लिं असंपत्तं अंतरा चेव पडिसेहत्तिए'
अतः हे देवानुप्रियो ! अब हमारी भलाई इसी में है कि हम सब
मिलकर उस का साम्हना करें और जबतक वह शालाटवी तक
नहीं पहुंचे तबतक उसे बीच ही में रोक लें ।

भावार्थ—अनेक सुसज्जित योद्धाओं सहित दंड सेनापति के
चोरपल्ली को नष्ट-भ्रष्ट करने को आने के समाचार जब अभयसेन को
अपने गुप्तचरों द्वारा ज्ञान हुए, तो उसने सबही चोरों को एकत्रित किया
और ये समाचार उन्हें सुना दिये । साथ में उसने सब ही के लिये
यह भी आदेश दिया कि-देखो यह हमें जीता पकडना चाहता है
और राजा के पास भेजना चाहता है अतः हे मेरे वीर योद्धाओ !

અભયસેનને જીવતો પકડીને મારી પાસે ઉભો રાખો. તે પોતાના રાજા-ધણીન. હુકમ
પ્રમાણે પુરિમતાલ નગરથી ભટોના સમૂહ સાથે શલાટવી તરફ રવાના થઈ ગયા છે
'તં સેયં ખલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હં તં સાલાડવિં ચોરપલ્લિં અસંપત્તં અતરા
ચેવ પડિસેહિત્તે' તેથી હે દેવાનુપ્રિયો ! હવે આપણું હિત એમા છે કે-આપણે
સૌ ધણીને તેનો સામનો કરીએ જ્યાં સુધી તે શાલાટવી સુધી આવી પહોંચ્યા
નથી ત્યાં સુધીમા તેને રસ્તામા (વચમા) જ રોકી દેવા

ભાવાર્થ—અનેક સુસજ્જિત યોદ્ધાઓસહિત દડ સેનાપતિ ચોરપલ્લીનો
નાશ કરવા આવે છે. તે સમાચાર જ્યારે અભયસેનના ગુપ્તચરો પાસેથી તેને
જાણવામા આવ્યા ત્યારે તેણે તમામ ચોરોને એકઠા કર્યા અને તે સમાચાર તેને
સંભળવ્યા. સાથે તેણે મૌને એ આજ્ઞા પણ કરી કે જુઓ તે મને જીવતો પકડવા
છે અને રાજાની પાસે મોકલવા ગાહે છે. તો હે મારા વીર યોદ્ધાઓ !

॥ मूलम् ॥

तए णं ताइं पंचचोरसयाइं अभग्गसेणस्स तहत्ति जाव पडिसुणेंति । तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं णहाए जाव पायच्छित्ते भोयणमंडवंसि तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ । जिमियभुत्तुत्तरागए वि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं अल्लं चम्मं दूरुहइ दूरुहित्ता सण्णद्ध जाव पहरणे मग्गइएहिं जाव रवेणं समुद्धरवभूयं पिव करेमाणे पच्छावरण्हकालसमयंसि सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता विसमदुग्गग-हणट्टिए गहियभत्तपाणए तं दंडं पडिवालेमाणे २ चिट्ठइ ॥सू० १६॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं ताइं पंचचोरसयाइं’ ततः खलु तानि पञ्चचोरशतानि ‘अभग्गसेणस्स’ अभग्नसेनस्य ‘तहत्ति’ तथेति—‘तथाऽस्तु’ ‘इत्युक्त्वा’ ‘जाव पडिसुणेंति’ यावत् प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति । ‘तए णं से

तुम्हारा कर्तव्य है और मेरी भी यही सम्मति है कि शत्रु जबतक हमारे स्थान तक नहीं पहुँचता है तबतक हम इसे बीच ही में रोक दें। इसी में भलाई समाई हुई है ॥ सू० १५ ॥

‘तए णं ताइं पंचचोरसयाइं’ इत्यादि ।

‘तए णं ताइं पंचचोरसयाइं’ इसके पश्चात् उन पांचसौ चोरोंने ‘अभग्गसेणस्स तहत्ति जाव पडिसुणेंति’ अपने सरदार अभग्नसेन के इस

तमाइ कर्त्तव्य अने भारी पणु ओ संभति छे के शत्रु ज्यां सुधी आपणा स्थान सुधी पडोअ्या नथी त्यां सुधीमां आपणु तेने वचमां न शेकी देवा, तेमां आपणुं छित सभाओछुं छे. (सू १५)

‘तए णं ताइं पंचचोरसयाइं’ इत्यादि

‘तए णं ताइं पंचचोरसयाइं’ ते पछी ओ पांचसो चोःदोडोओ अभग्ग-सेणस्स तहत्ति जाव पडिसुणेंति’ पोताना सरदार अलग्नसेनना ओ हुकमने

अभगसेणे चोरसेणावई विउलं असणं ४' ततः खलु सोऽभगसेनश्चोरसेनापति-
विपुलम् अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'उक्खडावेइ' उपस्कारयति=पाचयति,
'उक्खडावित्ता' उपस्कार्य पाचयित्वा 'पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं' पञ्चभिश्चोरशतैः
सार्धं 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' स्नातः यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, राजसैन्य-
प्रतिषेधकार्ये विजयप्राप्तिविधननिवृत्तिकामनयेति भावः 'भोयणमंडवंसि' भोजन-
मण्डपे 'तं विउलं असणं ४' तं विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'सुरं च' सुरां
च=मदिरां च, अत्र-महुं च, मेरुं च, जाइं च, सीधुं च, पसणं च' इति
संग्राहम्, एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव द्वितीयाऽध्ययनेऽष्टमसूत्रे निगदिता ।
'आसाएमाणे ४' आस्वादयन्, अत्र-विस्वादयन्, परिभाजयन्, परिभुञ्जानः,
इत्यपि बोध्यम् 'विहरइ' विहरति । 'जिमियभुत्तुरागएवि य णं' जिमित-

आदेश को 'तहत्ति' कह कर स्वीकार कर लिया 'तए णं से अभगसेणे
चोरसेणावई' जब उसका आदेश सबने सहर्ष मान लिया पश्चात् उस
अभगसेन चोरसेनापतिने 'विउलं असण ४ उक्खडावेइ' बहुत ही अधिक
मात्रा में चार प्रकार के आहार को तैयार करवाया 'उक्खडाविता
पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं ण्हाए जाव पायच्छित्ते' सब प्रकार का भोजन
तैयार करवा कर फिर पांचसौ चोरों के साथ उसने स्नान किया
और कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त आदि कृत्य भी किये। उसने जो ये
कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त कृत्य किये वे राजा की सेना को रोकने
के लिये एवं विजयलाल में आने वाले विघ्नों की निवृत्ति की इच्छा
से ही किये 'भोयणमंडवंसि तं विउलं असण ४ सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ'
इसके बाद उसने भोजनशाला में बैठकर उस तयार किये हुए ४
प्रकार के आहार का और नाना प्रकार की मदिरा का आस्वाद किया

'तहत्ति' कहीने स्वीकारी लीधो 'तए णं से अभगसेणे चोरसेणावई' न्याये
तेना हुकमने सौख्ये सहर्ष थछने स्वीकारी लीधो तयार पछी ते अलगसेन चोर
सेनापतिने 'विउलं असणं ४ उक्खडावेइ' गहुं विशेष प्रमाणमां तयार प्रकारना
आहारने तैयार कराव्या 'उक्खडाविता पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं ण्हाए जाव
पायच्छित्ते' तभाम प्रकारनु लोअन तैयार करावीने पछी पांचसो चोरानी साथे
तेणे स्नान कर्युं अने कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त आदि कार्ये पण् कर्या तेणे
ने कौतुक मंगल प्रायश्चित्त कर्या ते राजनी सेनाने रोकवा भाटे अटले पोताना
विजयलालमां आपनारा विघ्नेनी निवृत्ति थवानी इच्छाथी कर्या भोयणमंडवंसि
तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ' ते पछी तेणे लोअन-
शालामा असीने ते तैयार करेला तयार प्रकारना आहार तथा नाना प्रकारनी मदिरा

भुक्तोत्तरागतोऽपि च खलु जिमितः=कृतभोजनः, भुक्तोत्तरं=भोजनानन्तरम्
आगतः-भोजनस्थानादन्यत्रागतः सन् 'आयंते' आचान्तः=कृतचुलुकः, 'चोक्खे'
चोक्षः करमुखप्रक्षालनेन शुद्धः, 'चोक्ख' इति देशीयः शब्दः । 'परमसुइभूए'
परमशुचिभूतः-सर्वथा पवित्रो भूत्वा, 'पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं' पञ्चमिश्रौरशतैः
सार्धम् 'अल्लं' आर्द्रं, 'चम्मं' चर्म 'दूरुहइ' दूरोहति । 'सण्णद्ध जाव पहरणे'
सन्नद्धवद्धवर्मितकवचः, यावद् गृहीतायुधप्रहरणः, 'मग्गइएहिं' हस्तवद्धैः, 'जाव-
रवेण' यावत्-फलकैः, निष्कृष्टाभिरसिभिः अंसगतैस्तूणैः, सजीवैर्धनुभिः, समुत्क्षिप्तैः
शरैः, क्षिप्रतूर्येण बाधमानेन २ महता महता उत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण,

विस्वाह किया और दूसरों को भी खिलाया पिलाया । 'जिमियभुत्त-
रागएवि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं
अल्लं चम्मं दूरुहइ' भोजन कर चुकने पर फिर वह वहाँ से निकला
और निकल कर उसने कुल्ला किया-हाथ मुँह को साफ कर शुद्ध
किया । अच्छी तरह जब यह शुद्ध हो चुका तब पांचसौ चोरों
के साथ गीले चमड़े के आसन पर बैठा 'दूरुहिता' बैठ कर सब
चोरों को सज्जित होने का आदेश दिया । अपने सेनापति का आदेश
पाकर वे सब के सब सज्जित होगये । उसने भी स्वयं 'सण्णद्ध जाव
पहरणे' कवच को पहिरा और आयुध प्रहरण आदि अनेक प्रकार
के शस्त्रों को लिया । इस प्रकार 'मग्गइएहिं जाव रवेण' हाथों में
पकड़ी हुई ढालों से, म्यान से बाहिर काठी गई तलवारों से, कंधों
पर टांगे गये भातों से, प्रत्यश्वासहित धनुषों से, उनपर आरोपित
बाणों से सज्जित योद्धाओं के साथ जल्दी-जल्दी बजते हुए बादित्रों

आस्वाह-विस्वाह कर्त्तों अने भीज्जोने पण अवराण्या पीवराण्या, 'जिमियभुत्त-
तरागएवि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं
अल्लं चम्मं दूरुहइ' लोञ्ज कर्त्ता पछी ते त्यांथी नीकट्या अने नीकलीने पछी
डोगणा कर्त्ता हाथ मुणने साइ करी शुद्ध करी णराणर न्यारे शुद्ध थछ गथुं त्थारे
पांचसो चोरानी साथे गीला-लीला आमडाना आसन पर जेठा. 'दूरुहिता'
जेसीने तमास चोराने तैयार थवानो हुकम कर्त्तों, पछी पोताना सेनापतिने हुकम
थतां ते सौ सन्न-तैयार थछ गया. तेण्णे पोते पण 'सण्णद्धजावपहरणे' कवच
पडेरुं अने आयुध प्रहरण आदि अनेक प्रकारनां शस्त्रो लीधा, आ प्रभाण्णे
'मग्गइएहिं जाव रवेण' हाथोमां पकडेली ढालोथी, म्यानमांथी गडार कडेली
तलवारोथी, भंसापर टांगेला तीरोना लाथाथी प्रत्यंथा सहित धनुषोथी, तेना पर
राजेला आण्णोथी सन्नित योद्धाओनी साथे ओकी साथे जल्दी २ वागनारा वाण्णोनेना

‘समुद्रवभूयं पिव’ समुद्रवभूतमिव गगनमण्डलं ‘करेमाणे’ कुर्वन् ‘पच्छावरह्ण-
कालसमयंसि’ पश्चादपराह्णकालसमये=दिवसस्य चतुर्थप्रहरे ‘सालाडवीओ चोर-
पल्लीओ’ शालाटव्याश्चोरपल्लयाः ‘णिग्गच्छइ’ निर्गच्छति=निःसरति ‘णिग्गच्छित्ता’
निर्गत्य ‘विसमदुग्गगहणट्टिए’ विषमदुर्गगहनस्थितः—विषमम्=उच्चनीचं, दुर्गं=
दुर्गमं यद् गहनं=वनं तत्र स्थितः, ‘गहियभत्तपाणए’ गृहीतभक्तपानकः—गृहीते
भक्तपानके=आहारपानीये येन स तथा, तं दण्डं=सैन्यसहितं सेनापतिं ‘पडि-
वालेमाणे २’ प्रतिपालयन् २=प्रतीक्षमाणः २ ‘चिट्ठइ’ तिष्ठति ॥ मू० १६ ॥

के शब्दों एव उत्कृष्ट सिंहनाद बोल और कलकलरव से समुद्र की तरह गगनमण्डल को गर्जित करता हुआ ‘पच्छावरह्णकालसमयंसि’ दिवस के चतुर्थ प्रहर में ‘सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छइ’ उस शालाटवी चोरपल्ली से निकला । ‘णिग्गच्छित्ता’ निकल कर ‘विसमदुग्गगहणट्टिए गहियभत्तपाणए तं दंड पडिवालेमाणे २ चिट्ठइ’ विषम और दुर्गम वन में ठहर गया । साथ में यह अपने घर से पर्याप्त आहार पानी का इन्तजाम करके ले गया था इसलिये निश्चिन्त होकर वह वहां बैठे सैन्यसहित उस दंडसेनापति की प्रतीक्षा करने लगा ।

भावार्थ—सेनापति को बीच में ही रोक लेने की अभ्यसेन की सलाह सबको पसंद आ गई । चोरसेनापतिने सब के खाने पीने का पर्याप्तमात्रा में इंतजाम किया । चारों प्रकार का आहार पर्याप्त-मात्रा में तयार करवाया गया । भोजन के तयार होने पर सेनापति ने सब के साथ स्नान किया । कौतुक मंगल आदि कार्य भी उसने

शब्दों ओटले के उत्कृष्ट सिंहनाद, बोल अने कलकलरवથી समुद्रनी भाईके गगन-
मण्डलने गल्लवता थका ‘पच्छावरह्णकालसमयंसि’ दिवसना ओथा प्रहरमा
‘सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छइ’ ने शालाटवी चोरपल्लीથી नीकण्या
‘णिग्गच्छित्ता’ निकलीने ‘विसमदुग्गगहणट्टिए गहियभत्तपाणए तं दंडं पडि-
वालेमाणे २ चिट्ठइ’ विषम अने दुर्गम वनमा रह्य पोताना साथे घेरथी
पन्थिपूछा आडा—पाणी वगेरेनी गोठवण करी लीधी हुती तेथी यि तारहित णनी तेओ
त्या आगण भेडा अने सैन्यसहित ते दंड सेनापति आवे छे तेनी राड जेवा लाग्या

भावार्थ—सेनापतिने पथमात्र रोक्री लेवानी अलगसेननी सलाह सौने
पसंद पडी, चोरसेनापतिओ सौना भाटे भावा—पीवानी सपूछा रीते गोठवण करी
हुती आत्र प्रहरना आडा—पूरा प्रमाणमा तैयार कर्ग्या हुता, खोजन तैयार
थता सेनापतिओ सौनी साथे स्नान कर्तुं, कौतुक मंगल आदि कार्य पण तेथे

॥ मूलम् ॥

तए णं से दंडे जेणेव अभग्नसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अभग्नसेणेणं चोरसेणावइणा सद्धि संपलगे यावि होत्था । तए णं से अभग्नसेणे चोरसेणावई

शत्रुसैन्य को रोकने एवं विजय में आने वाले विघ्नों की निवृत्ति की कामना से किये । शारीरिक कार्यों से निपट कर फिर वह सबके साथ भोजनशाला में गया । वहां उसने सबके संग में भोजन किया, भोजन करके हाथ सँह साफ किये । पश्चात् वहां से आकर गीले चमड़े के आसन पर बैठकर उसने सब अपने ५०० चोरों को सज्जित होने का आदेश दिया । सेनापति का आदेश पाकर वे सब के सब बहुत जल्दी अस्त्र शस्त्रों से सज्जित होगये । सेनापति भी स्वयं कवच आदि से सज्जित हुआ । सब के ढाल, तलवार, धनुष आदि से सज्जित हो चुकने पर वह अभग्नसेन दिवस के चौथे प्रहर में बजते हुए बाजों की गड़-गड़ ध्वनि से समुद्रकी तरह आकाश मंडल को शब्द मय करता हुआ चोरपट्टी से सब के साथ निकला । चलते-चलते वह एक दुर्गम जंगल में आ पहुँचा । पास में पर्याप्त आहार पानी का इन्तजाम था ही । उसलिये निश्चिन्त होकर वह इस बात की प्रतीक्षा करने लगा कि कब यहाँ से होकर दंडसेनापति निकलता है ॥ सू० १६ ॥

शत्रुसैन्यने रोकवा भाटे विजयमा आवनारां विघ्नोनी निवृत्तिनी लावनाथी कर्था, शारीरिक कार्योथी निवृत्त थडने पछी सौनी साथे भोजनशालाभां गयां, त्या सौनी साथे भोजन कर्था भोजन कर्था पछी मुण अने हाथ साइ कर्था, पछी त्याथी आवीने बीना आभडाना आसन पर भेसीने तेणे तमाम पोताना ५०० चोराने तैयार थवाने हुकम आये, सेनापतिने हुकम भणतां ते तमाम गहु ज उतावणथी अस्त्र-शस्त्रोथी सज्जयमान थर्ग तैयार थड गया, सेनापति पोते कवच आदि धारणु करी सज्जित थड तैयार थया. तमाम भाणसो (योधाम्भो) सौ ढाल, तलवार, धनुष आदिथी तैयार थड गया पछी ते अभग्नसेन दिवसना थया प्रहरमा वागता वाण्ठोनी ध्वनि वडे आकाशमंडलने गजवता-शब्दमय करता थका चोरपट्टीथी सौनी साथे निकल्या. चालता चालता ओक दुर्गम जंगलमा आवी पडोन्था, पोतानी पासो स पूर्ण रीते आहार पाणीनी गोठवणु छती तेथी चिन्तारहित थडने तेम्भो ये वातनी राड जेवा लाग्या डे डवे क्यारे अही आगण थडने दंड सेनापति निकलथे. (सू. १६)

तं दंडं खिप्पामेव हयमहिय-जाव-पडिसेहइ । तए णं से
 दंडे अभग्गसेणचोरसेणावइगा हय-जाव-पडिसेहिए समाणे
 अत्थामे अवले अवीरिण् अपुरिसकारपरक्कमे अधारणिज्जमितिकट्ठु
 जेणेव पुरिसताले णयरे जेणेव महव्वले राया तेणेव उवा-
 गच्छइ, उवागच्छित्ता करयल-जाव एवं त्रयासी-एवं खलु
 सामी ! अभग्गसेणे चोरसेणावई विसमदुग्गगहणट्टिए गहिय-
 भत्तपाणए, णो खलु से सञ्जे केणइ सुवहुएणवि आसवलेण
 वा हत्थिवलेण वा जोहवलेण वा रहवलेण वा चाउरंगिणी-
 वलेणपि उरं-उरेणं गिण्हित्तए, ताहे सामेण य भेएण य
 उवप्पदाणेण य वीसंभमाणे उवत्ते या वि होज्जा । तए णं
 से महव्वले राया जेवि य से अट्ठिभतरगा सीसगसभा मित्त-
 णाइणियगसयणसंवंधिपरियणा, तेवि य णं विउलेणं धणकणग-
 रयणसंतसारसावएजेणं भिदइ, अभग्गसेणस्स य चोरसेणावइस्स
 अभिक्खणं २ महत्थाइं महग्घाइं महरिहाइं रायरिहाइं पाहुडाइं
 पेसेइ, पेसित्ता अभग्गसेणं चोरसेणावइं वीसंभमाणेइ ॥सू० १७॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से दंडे’ ततः खलु स दण्डः=दण्ड-
 सेनापतिः ‘जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागच्छइ’ यत्रैव अभग्गसेन-
 चोरसेनापतिस्तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता अभग्गसेणेणं’ उपागत्य अभग्गसेनेन

‘तए णं से दंडे’ इत्यादि ।

‘तए णं’ वाद में ‘से दंडे’ वह दंड सेनापति ‘जेणेव अभग्गसेणे’
 तेणेव उवागच्छइ’ चलते २ वहीं पर आ पहुँचा कि जहाँ वह अभग्गसेन
 चोरों का सरदार इसकी प्रतीक्षा में ठहरा हुआ था । ‘उवागच्छित्ता’

‘तए णं से दंडे’ इत्यादि.

‘तए णं’ ते पछी ‘से दंडे’ ते ६३ सेनापति ‘जेणेव अभग्गसेणे’
 तेणेव उवागच्छइ’ आसतां आसता त्या आगण आवी पडोव्या त्यां ते अभग्ग-
 सेन चोराने सन्धार तेनी गड जेध न्हवे! इतो, ‘उवागच्छित्ता’ आपता व

‘चोरसेणावङ्गा सद्धि’ चोरसेनापतिना सार्धं ‘संपलग्ने’ संपलग्नः=योद्धुं प्रवृत्तः
 ‘यात्रि होत्था’ चाप्यभवत् । ‘तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई तं’ ततः
 खलु सोऽभयसेनचोरसेनापतिस्तं दण्डं=सेनापतिं ‘खिप्पामेव’ क्षिप्रमेव ‘हयमहिय
 जाव’ अत्र ‘जाव’ इतिपदेन-‘हयमहियपवरवीरघाट्यनिवडियचिधद्धयपडागं दिसो-
 दिसि’ इति संप्रहः । हतमथितप्रवरवीरघातितनिपातितचिह्नध्वजपताकम्-हतः=
 शस्त्राघातं प्राप्तः, मथितः=सुष्टिपादप्रहारादिना मूर्छितः, प्रवरवीरघातितः=प्रवर-
 वीराः=सुभटाः घातिताः=त्रिनाशिता यस्य स तथा, निपातितचिह्नध्वजपताकः-
 निपातिताः चिह्नध्वजाः=गरुडादिचिह्नयुक्तकेतवः, पताकाश्च यस्य स तथा,
 ततश्चतुर्णां पदानां कर्मधारयस्तम् । ‘दिसोदिसि’ दिशोदिशं-तदभिमुखस्थाया
 दिशोऽपरां दिशम् ‘पडिसेहेइ’ प्रतिषेधयति=निवर्तयति परावर्तयतीत्यर्थः । ‘तए
 णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावङ्गा हय-जाव-पडिसेहिए समाणे’ ततः खलु

आते ही ‘अभग्गसेणेणं चोरसेणावङ्गा सद्धि’ अभयसेन का चोरसेनापति के
 साथ ‘संपलग्ने यात्रि होत्था’ उसका संग्राम प्रारंभ हो गया । ‘तए णं
 से अभग्गसेणे चोरसेणावई’ संग्राम प्रारंभ होते ही उस अभयसेनचोर-
 सेनापति ने ‘तं दंडं’ उस दंड सेनापति को ‘खिप्पामेव हयमहिय-जाव
 पडिसेहेइ’ पहिले तो शीघ्र ही शस्त्रों से वेधा, बाद में सुष्टि एवं
 पावों के प्रहारों से उसे मूर्च्छित कर दिया । पश्चात् इसके सेना के
 सुभटों को क्षत विक्षत कर खूब मारा पीटा, इसकी गरुड आदि चिह्नों
 से युक्त ध्वजा और पताकाएँ छुड़ाकर जमीन पर पटक दीं, और उसे
 उसके मांहन की दिशा से दूसरी दिशा की तरफ खदेड़ दिया ।
 ‘तए णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावङ्गा’ इस प्रकार वह दण्डसेनापति
 उस अभयसेन चोरसेनापतिद्वारा ‘हय-जाव पडिसेहिए समाणे’ हत,

‘अभग्गसेणचोरसेणावङ्गा सद्धि’ अभयसेन चोर सेनापतिनी साथे ‘संपलग्ने
 यात्रि होत्था’ तेना युद्धने आरंभ थल गये । ‘तए णं से अभग्गसेणे चोर-
 सेणावई’ युद्ध प्रारंभ थला ज ते अभयसेन चोरसेनापतिअ ‘तं दंडं’ ते दंड
 सेनापतिने ‘खिप्पामेव हयमहियजाव पडिसेहेइ’ प्रथम ते तुरत ज शस्त्रोथी
 विधी नांथे, पछीथी सुही अने पगना प्रहारेथी तेने मूर्च्छित करी दीधे । ते
 पछी तेनी सेनाना सुभटोने क्षत-विक्षत (जणभी-धवाअेल) करीने पूण मार मार्ये
 अने तेनी गरुड अदि चिन्होथी युक्त ध्वज अने पताकाअे छोडावीने जमीन पर
 नांथी दीधी अने तेने पोतानी सामेनी दिशाभांथी णील दिशाआ डाढी भुक्कथ
 तए णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावङ्गा’ आ प्रमाणे ते दंडसेनापतिअ
 अभयसेन चोरसेनापतिद्वारा ‘हयजाव पडिसेहिए समाणे’ हतमथित (धवाअेल-

स दण्डोऽभग्नसेनचोरसेनापतिना हतमथित-यावत्-प्रतिषेधितः सन् 'अत्थामे' अस्थामा=अस्थिरः, 'अवले' अवलः-शारीरिकबलहीतः, 'अवीरिए' अवीर्यः=मनोबलरहितः 'अपुरिसकारपरक्कमे' अपुरुषकापराक्रमः=उद्योगशक्तिरहितः 'अधारणिज्ज' आधारणीयम्, आधारणीयं=धारयितुमशक्यं चोरबलम् अस्माभिः' 'इति-कट्टु' इति कृत्वा=इति-विदित्वा, स दण्डः- 'जेणेव पुरिमताले णयरे जेणेव महव्वले राया तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पुरिमतालं नगर यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता करयल जाव' उपागत्य करतलपरिगृहीतं शिरआवर्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा 'एवं'=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अत्रादीत्- 'एवं खलु सामी !' एवं खलु हे स्वामिन् ! 'अभग्नसेणे चोरसेणावई' अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः 'विसमदुग्गगहणट्टिए' विषमदुर्गगहनस्थितः=विषमम्=उच्च-

मथित आदि दशासंपन्न हुआ 'अत्थामे अवले अवीरिए अपुरिसकारपरक्कमे आधारणिज्जमिति कट्टु' अस्थिर, बलहीन, मानसिकशक्तिरहित एवं उद्योग-शक्तिविहीन बन कर 'इस चोर सैन्य का हम साम्हना नहीं कर सकते यह दुष्प्रधर्ष (जिसका दमन करना मुश्किल हो ऐसा) है' ऐसा विचार कर 'जेणेव पुरिमताले णयरे जेणेव महव्वले राया तेणेव उवागच्छइ' वह पुरिमताल नगर की ओर महाबल राजा के निकट वापिस वहाँ से लौट आया । 'उवागच्छित्ता' आकर 'करयल जाव एव वयासी' उसने दोनों हाथ जोड़कर राजा का अभिवादन किया और इस प्रकार फिर वह बोला- 'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् । मेरे लौट आने का कारण यह है कि 'अभग्नसेणे चोरसेणावई' वह अभग्नसेन चोरसेनापति 'विसमदुग्गगहणट्टिए' विषम और दुर्गम

पर्वोपश्लेष) आदिदशाप्राप्त यन्त्रने 'अत्थामे अवले अवीरिए अपुरिसकारपरक्कमे आधारणिज्जमिति कट्टु' अस्थिर, बलहीन, मानसिकशक्तिरहित एवं उद्योग-शक्तिरहित गनीने 'आ चोरसैन्येनो अमे सामनो करी शकता नथी आ दुष्प्रधर्ष (नेतुं दमन मुश्किलीथी यथ श्लेषो) छे' अ प्रमाणे विचार करीने 'जेणेव पुरिम-ताले णयरे जेणेव महव्वले राया तेणेव उवागच्छइ' ते पुरिमताल नगरनी तन्त्र मडाणत राजनी पास त्थाथी पाछा करी आग्या 'उवागच्छित्ता' आवीने 'करयल जाव एवं वयासी' तेणे गन्ने हाथ जेडीने राजने वंदन कर्तुं अने पछी आ प्रमाणे बोल्या- 'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् ! माइं पाछु करी आववानुं कारण अ छे के- 'अभग्नसेणे चोरसेणावई' ते अभग्नसेन चोरसेना-पति 'विसमदुग्गगहणट्टिए' विषम अने दुर्गम मडावननी अंदर छुपाधने अछे

नीचं, दुर्गं=दुर्गमं, यद् गहनं=वन, तत्र स्थितः, 'गहियभत्तपाणए' गृहीतभक्त-
पानकः=सहानीताहारपानीयकः, 'णो खलु से सक्के केणइ सुवहुएणवि आस-
वलेण वा हत्थिवलेण वा जोहवलेण वा रहवलेण वा चउरंगिणीवलेणंपि'
नो खलु स शक्यः केनापि सुवहुकेनापि अश्ववलेन वा हस्तिवलेन वा योध-
वलेन वा रथवलेन वा चतुरङ्गिणीवलेनापि 'उरंडरेणं' साक्षात्, 'उरंडरेणं'
इत्यव्ययं देशीयपदम् 'गिण्हत्तए' ग्रहीतुम्-अभयसेनः केनापि बलेन साक्षाद्
ग्रहीतुं न शक्य इति संक्षिप्तोऽर्थः, 'ताहे' तदा, 'सामेण य' साम्ना=प्रिय-
वचनेन च, 'भेएण य' भेदेन-आभ्यन्तरिकैर्बन्धुमित्रादिभिर्वैमत्योत्पादनेन च,
'उवप्पदाणेण य' उपप्रदानेन=अभिमतवस्तुदानेन च, 'वीसंभमाणे' विश्रम्भ-
माणः-उपजातविश्वासः, 'उवत्ते' उपात्तः=गृहीतः 'यावि होज्जा' चापि भवेत्

महावन के भीतर छिपा हुआ बैठा था 'गहियभत्तपाणए' खाने पीने
की समस्त सामग्री उसके पास थी। ऐसी परिस्थिति में तो 'णो
खलु से सक्के केणइ सुवहुएणवि आसवलेण वा हत्थिवलेण वा जोहवलेण
वा रहवलेण वा चउरंगिणीवलेणंपि उरंडरेण गिण्हत्तए' वह किसी भी
उपाय से चाहे बहुत भी घोड़ों का बल हो हाथियों का बल हो,
यौधाओं का बल हो, रथों का बल हो, अथवा चतुरंगिणी सेना का
भी बल हो, किसी के भी द्वारा पकड़ा नहीं जा सकता-किसी भी
बल से वह साक्षात् गृहीत नहीं हो सकता। हां कुछ उपाय ऐसे
अवश्य हैं जिनके द्वारा यह हाथ आ सकता है, जैसे-'सामेण य'
प्रिय वचन से 'भेएण य' बन्धुमित्रादिको में परस्पर में खटपट करा
देने से, 'उवप्पदाणेण य' इच्छित वस्तु प्रदान करने से, सर्व प्रथम
इन उपायों से 'वीसंभमाणे' इसे अपने ऊपर विश्वास बना लेना

डतो 'गहियभत्तपाणए' आवा-पीवानी तमाम सामग्री तेना पास डती, आवी
परिस्थितिमा तो 'णो खलु से सक्के केणइ सुवहुएणवि आसवलेण वा
हत्थिवलेण वा जोहवलेण वा रहवलेण वा चउरंगिणीवलेणंपि उरंडरेणं
गिण्हत्तए' ते डोअ पणु उपायथी आडे घणु घोडाओनु णल डोय, हाथिओनु
णल डोय, योधाओनु णल डोय, रथानु णल डोय, अथवा चतुरंगिणी सेनानु पणु णल
डोय, डोअपणु द्वारा पकडी शकतो नथी. डोअ पणु प्रकारना णलथी ते साक्षात्
पकडी नहि शकय, डा ओक ओवो उपाय नइर छे डे नेना द्वारा ते हाथमां आवी
शकथे. नेम डे 'सामेण य' प्रिय वचनथी 'भेएण य' बन्धु मित्रादिओमां
परस्पर भटपट कराववाथी 'उवप्पदाणेण य' इच्छित वस्तु आपवाथी, सर्व
प्रथम ओ उपायेथी 'वीसंभमाणे' तेने आपणु पर विश्वासु अनावी देवो

ग्रहीतुं शक्यः स्यादित्यर्थः । 'तए णं से महव्वले राया' ततः खलु स महाबलो राजा 'जेवि य' येऽपि च 'से' तस्याभग्नसेनस्य 'अविमतरगा' आभ्यन्तरकाः=आसन्ना मन्त्रिप्रभृतयः, 'सीसगसमा' शीर्षकसमाः—यथा शीर्षकं=मस्तकं वरीरस्य रक्षकं तथा ये तस्य रक्षकास्ते तथा इत्यर्थः, तथा 'मित्त-णाइ-णियग-सयण-संबंधि-परियणा' मित्र-ज्ञाति-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनाः, 'तेवि य णं' तानपि च खलु 'विउलेणं' विपुलेन 'धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं' धनकनकरत्नसत्सारस्वापतेयेन, 'भिंदइ' भिनत्ति, तेषाम् 'अभग्नसेनचोरसेनापतां स्नेहं भञ्जयति, स्वस्मिन् स्नेहमुत्पादयतीत्यर्थः । 'अभग्नसेणस्स य चोरसेणावइस्स' अभग्नसेनस्य च चोरसेनापतेः समीपे 'अभिकखणं २' अभीक्ष्णम् २ पुनः पुनः 'महत्थाइं' महार्थानि=महाप्रयोजनानि, 'महग्घाइं' महार्थानि=महामूल्यानि, 'महा-

चाहिये, जब इसे पुरा विश्वास जम जायगा तब सरल रीति से 'उवत्ते' यह अपने द्वारा गृहीत हो जायगा । 'तए णं से महव्वले राया' सेनापति की इस प्रकार सलाह सुन चुकने के बाद उस महाबल राजा ने 'से' उस अभग्नसेन के 'जेवि य' जितने भी 'अविमतरगा' सदा उसके निकट बैठने वाले, मंत्री आदि जन थे, 'सीसगसमा' जितने भी उसके अंगरक्षक थे, 'मित्त-णाइ-णियग-सयण-संबंधी-परियणा' और जो भी उसके मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी, परिजन थे 'तेवि य णं' उन सब को 'धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं भिंदइ' धन से, कनक से, रत्नों से उत्तमोत्तमवस्तुओं से एवं रूप्या पैसा आदि से फोड़ लिया, अभग्नसेन के ऊपर जो इन सब का स्नेह था, उसे दूर कर दिया और अपने ऊपर अनुरक्तियुक्त बना लिया । तथा 'अभग्नसेणस्स चोरसेणावइस्स अभिकखणं अभिकखणं महत्थाइं महग्घाइं

नेहंये, न्यारे तेनो आपघ्ठा पर पूरे विश्वास लगी नथ त्यारे सन्न रीतिथी 'उवत्ते' ते आपघ्ठाथी पकडथ नथे 'तए णं स महव्वले' सेनापतिनी आ प्रकन्ती सदाड सांलगी दीधा पछी ते सङ्गथ रत्नथीके 'से' ते अभग्नसेनना 'जेवि य' नेटवा तेना 'अविमतरगा' हथेशां तेनी पासे ठेसवा वाणा मन्त्रि आदि भाएसी हता, 'सीसगसमा' नेटवा तेना अंगरक्षक हता 'मित्तणाइणियग-सयणसंबंधिपरियणा' अने भीअ ने तेना मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी परिजन हता 'तेवि य णं' ते तभामने 'धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं भिंदइ' धनथी, सोनाथी रत्नाथी, उत्तमोत्तम वस्तुथी अने रुपिया-पैसा आदिथी ड़ेई दीधा, अभग्नसेनना उपर ते सौने स्नेह हतो तेने दूर करी अने चेताना पर प्रसन्न न्हे तेने जनानी दीधा तथा 'अभग्नसेणस्स चोरसेणावइस्स

‘रिहाई’ महार्हाणि=महतां योग्यानि, ‘रायरिहाई’ राजार्हाणि=राजयोग्यानि
 ‘पाहुडाई’ प्राभृतानि=उपहारवस्तूनि ‘पेसेइ’ प्रेषयति, ‘पेसित्ता’ प्रेषयित्वा,
 ‘अभग्गसेणं चोरसेणावइं’ अभग्गसेनचोरसेनापतिं ‘वीसंभमाणेइ’ विश्रम्भमानयति
 स महाबलो राजा तस्याभग्गसेनस्य विश्वासमुत्पादयतीत्यर्थः ॥ सू० १७ ॥

महारिहाई रायरिहाई पाहुडाई पेसेइ’ अभग्गसेन चोरसेनापति के निकट
 निरन्तर बारंबार महार्थ-महाप्रयोजनसाधक, महार्थ-महामृत्युवाले,
 महार्ह-महापुरुषादि के योग्य एवं राजार्ह-राजा महाराजाओं के अनु-
 रूप नजरानों को भेजना प्रारंभ किया । ‘पेसित्ता’ इस प्रकार
 नजराना-उपहार भेजकर राजा ने उसे अपने ऊपर ‘विसंभमाणेइ’
 विश्वासयुक्त बना लिया ।

भावार्थ - दंडसेनापति के आते ही अभग्गसेन क्रोध से आरक्त
 बन उसके ऊपर भूखे बाघ की तरह झपटा । दोनों का वहीं पर
 घमसान-युद्ध प्रारंभ हो गया । अभग्गसेन ने पहिले से ही इसे
 आते ही तीक्ष्ण बाणों से घायल कर दिया । बाद में मुष्टि
 एवं पावों के प्रहारों से इसकी खूब खबर ली । इसकी सेना को
 तितर बितर कर ध्वजाएँ एवं पताकाएँ छीनकर जमीन पर पटक दीं ।
 इस प्रकार अपनी दुर्दशा को देख कर वह दंडसेनापति एकदम घबरा
 गया, उसका साम्हना करने की उसमें बिल्कुल शक्ति नहीं रही ।
 वह सर्वथा निर्वीर्य बन पुरुषार्थ से भी क्षीण एवं मलीन होता हुआ

अभिवक्खणं महत्थाइं महग्घाईं महरिहाईं रायरिहाईं पाहुडाईं पेसेइ’ अभग्गसेन
 चोरसेनापतिना पासो उभेशा वारवार महार्थ-महाप्रयोजन साधक महार्थमहामृत्यु-
 वाणां, महार्ह-महापुरुषोने योग्य अने राजार्ह-राजा-महाराजाओने लायक नजरानां
 लेट भोक्कवाने प्रारंभ किये ‘पेसित्ता’ आ प्रमाणे नजराना उपहार भोक्कवी
 भोक्कवीने राजाओ तेने पोताना उपर ‘विसंभमाणेइ’ विश्वास राखे तेवो जनावी दीधो.

भावार्थ—दंड सेनापति आवता ज अभग्गसेन क्रोधथी लाल-यौज जनीने
 तेनापर भूख्या बाघ प्रमाणे पड्यो, जन्नेनु त्या आगण घमसाण युद्ध थवा लाग्युं
 अभग्गसेने पहिलेथी ज तेना आवतांनी साथे ज तीक्ष्ण जालोथी घायल करी दीधो,
 पछी मुठीओ तथा पगना प्रहार वडे तेनी भूण जगर दीधो तेनी सेनाने अस्त-
 व्यस्त (वेरणु-छेरणु) करी ध्वज-पताका पडावीने जमीन पर नाणी दीधो. आ
 प्रमाणे पोत नी दुर्दशा जेधने ते दंडसेनापति एकदम गलराध गयो, अने तेने
 सामने करवानी तेनामां भीलकुल शक्ति रही नहि, ते तदन निर्वीर्य जनी
 पुरुषार्थथी पणु क्षीणु मलिन थध गयो ‘आ चोरसेनापति दुर्जय छे’ जेवा

‘यह चोरसेनापति दुर्जय है’ इस प्रकार के विचार से अपने नगर को वापिस लौट आया। वहां आकर राजा से यथावत् समस्त वृत्तान्त आद्योपान्त कह सुनाया। उसने उसमें अभयसेन की शक्ति के गौरव का वर्णन करते हुए बतलाया कि—हे नाथ ! मैं ज्यों ही यहां से ससैन्य शालाटवी की ओर प्रस्थित हुआ, एक गहन दुर्गम अटवी में अपने पूर्णरूप से खाने पीने की व्यवस्था कर छिपे हुए उस अभयसेन ने मेरा सामना किया। उस साम्हने में मुझे यह पूर्णरूप से विश्वास हो गया है कि जब यह इस प्रकार के उसके समक्ष न अश्वबल काम दे सकता है, न हस्तिबल टिक सकता है, न योद्धाओं की शक्ति उसे विजित कर सकती है, न रथबल उसे अपनी दुष्प्रवृत्ति से रोक सकता है और न चतुरंगिणी सेना ही उसे जीत सकती है। यह शक्तिबल से तो वश में किया नहीं जा सकता, तब मेरी राय तो अब यही है कि—उसे साम दाम दण्ड और भेद से वश करने का प्रयत्न करना चाहिये। प्रबल शत्रु इनके द्वारा ही परास्त किये जाते हैं। इस प्रकार दंड सेनापति की उचित सलाह मानकर महाबल राजा ने ऐसा ही किया। धनादिक की सहायताद्वारा उसने अभयसेन के पक्ष के मनुष्यों को फोड़ कर

विचारथी पोताना नगरमा पाछे करी आव्यो, आवीने गजने जे कांछ डडीकत छती ते तमाम पछेदेथी छेद्वे सुधी कही सलजावी, तेणे अभयसेननी शक्तिनां गौरवनु वर्णन करता जणायुं के—हे नाथ ! हु ज्या अडीथी सैन्य साथे शालाटवीनी तरङ्ग प्रस्थित थये। तेवामा अक गहन दुर्गम वनमा पोताना पूरा प्रमाणमा भान-पाननी गोठवण करीने सताछ रछेल ते अभयसेने भारो सामनो कर्यो, तेणे अभारो सामनो कर्यो तेमा भने पूरी रीते विश्वास आवी गयो के.— ज्यारे आ प्रकारे तेनी पासे अश्वबल काम आपी शक्तुं नथी, हाथीनु अण टकी शक्तुं नथी योद्धाओंनी शक्ति पण तेने छती शक्ति नथी. रथानु अण पण तेनी दुष्प्रवृत्तिने रोक शक्तु नथी अने चतुरंगिणी सेना पण तेने छती शक्ति नथी, ते शक्ति-अण वडे तो कांछ रीते वश करी शकथे नछि, त्यारे भारो विचार छलमा अे छे के तेने साम, दाम, दंड अने छेद नीति वडे करीने वश करवाना प्रयत्नो करवा जेछथे महाअणवान शत्रुनो पण तेना द्वारा पराजय करी शकथे छे आ प्रमाणे दंड सेनापतिनी उचित सलाह मानीने महाबल राजाअे ते प्रमाणे कथुं. धन आदिनी सहायताद्वारा तेणे अभयसेनना पक्षमा रडेनारां मनुष्योने कैडया अने

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं पुरिमताले
णयरे एगं महं महइमहालयं कूडागारसालं कारेइ, अणेग-
क्खंभसयसंनिविट्ठं पासार्इयं ४ । तए णं से महब्बले राया
अण्णया कयाइं पुरिमताले णयरे उस्सुक्कं जाव दसरत्तं पमोयं
उग्घोसावेइ, उग्घोसावित्ता कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता
एवं वयासी-गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! सालाडवीए चोर-
पल्लीए, तत्थ णं तुम्हे अभग्गसेणं चोरसेणावइं करयल जाव
एवं वयह-एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले णयरे मह-
ब्बलेणं रत्ता उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए उग्घोसिए तं
किण्णं देवाणुप्पिया ! विउलं असणं ४, पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे
य इहं हव्वमाणेज्जा उदाहु सयमेव गच्छेज्जा ? ॥ सू० १८ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं पुरि-
मतले णयरे एगं महं’ ततः खलु स महाबलो राजाऽन्यदा कदाचित्
पुरिमताले नगरे एकां महतीं प्रशस्ताम् ‘महइमहालयं’ महातिमहालयाम्=
अपनी ओर कर लिया । तथा अभयसेन को भी अनेक प्रकार की
भेटों द्वारा अपने ऊपर विश्वस्त बना लिया ॥ सू० १७ ॥

‘तए णं से’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इस के बाद ‘से महब्बले राया’ इस महाबल राजा ने
‘अण्णया कयाइं’ कोई एक समय ‘पुरिमतालणयरे’ पुरिमताल नगर में
‘एगं’ एक ‘महं’ प्रशस्त ‘महइमहालयं’ अतिशय विशाल ‘कूडागारसालं’

पोताना पक्षमा करी दीधा तथा अलङ्गसेनने पाणु अनेक प्रकारनी भेटो द्वारा
पोतानो विश्वासु भनावी दीधो (सू० १७)

‘तए णं से’ इत्यादि

‘तए णं’ ते पछी ‘से महब्बले राया ते मड्ढाणल राज्ञे’ ‘अण्णया
कयाइं’ केउ ओक समय ‘पुरिमतालणयरे’ पुरिमताल नगरमा ‘एगं’ ओक
‘महं’ वण्णाणुवा योग्य ‘महइमहालयं’ अतिशयविशाल ‘कूडागारसालं’

અતિવિશાળાં 'કૂટાગારશાલં' કૂટાગારશાલં='કારેઈ' કારયતિ, તાં કીદશી ?—
મિત્યાહ—'અણેગક્ષંભસયસંનિવિટ્ઠં' અનેકસ્તન્મશતસંનિવિટ્ઠામ્=અનેકશતસ્તન્મ-
યુક્તામ્ 'પાસાઈયં' પાસાદીયાં=પ્રસન્નતાકારિણીમ્, અત્ર—'દરિસણિજ્જં,
અમિરુવં, પઢિરુવં' ઇતિ ત્રીણિ પદાનિ સંગ્રહીતવ્યાનિ । દર્શનીયામ્, અમિરુ-
પામ્, પ્રતિરૂપામ્ । 'તણ્' નં સે મહવ્વલે રાયા અણ્ણયા કયાઈં પુરિમતાલે
ળયરે' તતઃ સ્વલુ સ મહાવલો રાજા, અન્યદા કદાચિત્ત પુરિમતાલે નગરે
'ઉસ્સુકં' ઉચ્છુલ્લસમ્=શુલ્લઘ્નઘ્નરહિતં, 'ઉસ્સુક' ઇત્યાદીનિ વક્ષ્યમાણસ્ય પ્રમો-
દસ્ય વિશેષગાનિ । 'જાવ' યાવત્, અત્ર યાવચ્છબ્દેન—'ઉક્કરં, અમહપ્પવેમં,
અદ્દહિમકુદંદિમં, અધરિમં, અધારણિજ્જં, અણુદ્ધુયમુયંગં, અમિલાયમલ્લદામં, ગણિયા-
વરનાહિજ્જકલિયં, અણેગતાલાયરાણુચરિયં, પમુદ્ધયપક્કીલિયાભિરામં, મહરિહં'
ઇતિ સંગ્રહઃ । તત્ર 'ઉત્તકરમ્'=કરવર્જિતં—યત્ર ક્ષેત્રગત્રાદિકં પ્રતિ રાજ્ઞે દ્રવ્ય ન
દેયં ભવતિ તમિત્યર્થઃ । 'અમટપ્રવેશમ્' યત્ર અવિદ્યમાનઃ મટાનાં=રાજાજ્ઞાનિવે-

કૂટાગારશાલા 'કારેઈ' બનવાઈ । 'અણેગક્ષંભસયસંનિવિટ્ઠં' જો અનેક
સ્વંભોં સે યુક્ત થી । 'પાસાઈયં' ચિત્ત કો આનંદ પ્રદાન કરનેવાલી થી ।
'દરિસણિજ્જં અમિરુવં પઢિરુવં' દર્શનીય થી, અમિરુપ થા, એવં વિશિષ્ટ
શોભા કા પાત્ર હાને સે જો અદ્વિતીય માની જાતી થી । 'તણ્' નં
સે મહવ્વલે રાયા અણ્ણયા કયાઈં' એક દિન કી વાત હૈ કિ ઉસ મહાવલ
રાજા ને કિસી એક સમય 'પુરિમતાલળયરે' પુરિમતાલ નગર મેં ઉસ્સુકં
જાવ દસરત્તં પમોયં ઉગ્ગોસાવેઈ' દશ દિન તક ભરને વાલે એક ઉત્સવ
કી ઘોષણા કરવાઈ । યહાં યાવત્ શબ્દ સે ઘોષણા મેં રાજપુરુષોં
ને યહ પ્રકટ કિયા કિ 'ઉક્કરં' હિસ ઉત્સવ મેં આઈ હુઈ કિસી મી
વસ્તુ પર રાજ્ય કર નહીં લેગા, હિસમેં દુકાનોં કે લિયે લીગઈ જમીન

કૂટાગારશાલા 'કારેઈ' બનાવગવી 'અણેગક્ષંભસયસંનિવિટ્ઠં' જે અનેક થાલલાઓથી
જોડાએલી હતી, 'પાસાઈયં, દરિસણિજ્જં, અમિરુવં, પઢિરુવં' ચિત્તને આનંદ
આપનારી હતી જોવા લાયક હતી અનુરૂપ—મળતે મળતી જેવી જોઈએ તેવી હતી
અને વિશેષ શોભાપાત્ર હોવાથી તે અદ્વિતીય—અજોડ માનવામાં આવતી હતી
'તણ્' નં સે મહવ્વલે રાયા અણ્ણયા કયાઈં' એક દિવસની વાત છે કે તે
મહાબલ રાજાએ કોઈ એક સમય 'પુરિમતાલળયરે' પુરિમતાલ નગરમાં
'ઉસ્સુકં જાવ દસરત્તં પમોયં ઉગ્ગોસાવેઈ' ૧૦ દિવસ ભરાય તેવા એક
ઉત્સવની ઘોષણા કરાવી, અહીં યાવત્ શબ્દથી ઘોષણામાં રાજપુરુષોંએ એ વસ્તુ પ્રકટ
કરી કે—'ઉક્કરં' આ ઉત્સવમાં આવેલી કેઈ પણ વસ્તુ ઉપર રાજ્ય તરફથી કં
(ટેકસ) લેવામાં આવશે નહિ તેમજ આ ઉત્સવમાં દુકાનો કરવા માટે જે જમીન

दकानां राजपुरुषाणां कौटुम्बिकगृहेषु प्रवेशो यत्र तम्, 'अदंडिमकुदंडिमं' दण्डोऽपराधानुसारेण निग्रहस्तेन निर्वृत्त राज्ञे देयतया व्यवस्थापितं दण्डिमम्, कुदण्डः=अनुचितनिग्रहस्तेन निर्वृत्त कुदण्डिमम्, ते उभे अविद्यमाने यत्र प्रमोदे सोऽदण्डिमकुदण्डिमस्तम्, 'अधरिमं' अविद्यमानं धरिमं=ऋणेद्रव्यं यत्र स तथा तम्, उत्तमर्णाधमर्णाभ्यां परस्परं तद्रूपनिवारणार्थं न कलहनीयं किन्तु तद् द्रव्यं राज्ञा देयं भविष्यतीति भावः । 'अधारणिज्जं' अविद्यमानः धारणीयोऽधमर्णो यत्र स तथा तम्, केनापि जनेन कस्मादपि ऋणं न ग्राह्यम्, तस्मै ऋणग्राहकाय राज्ञा धनमपुनर्ग्रहणाय दास्यते इति भावः । 'अणुद्धयमुयंगं' अनुद्धूतमृदङ्गम्-अनुद्धूताः=वादकैरानुपूर्व्येण वादनार्थमुत्क्षिप्ताः, मृदङ्गा यत्र स तथा तम्, यद्वा-अनुद्धूतमृदङ्गम्, अनुद्धूता=अत्यक्ता वादकैर्वादनार्थं परिगृहीता मृदङ्गा यत्र स तथा तम्, 'अमिलायमल्लदामं' अम्लानमाल्यदामानम्

का भाडा तथा विक्री के लिये लाई गई गाय आदि पर का महसूल बिलकुल माफ किया गया है. 'अभडप्पवेसं' राजा कि तर्फ से कोई भी राजपुरुष किसी के घर पर आकर नवीन आज्ञा की घोषणा नहीं कर सकेंगे, 'अदंडिमकुदंडिमं' उचित और अनुचित सब प्रकार का दंड इसमें माफ रहेगा, 'अधरिमं' कोई भी साहूकार किसी भी कर्जदार को इस उत्सव में अपना ऋण अदा करने के लिये कहन सकेगा और न इसके लिये वे दोनों परस्पर में किसी भी प्रकार से अशान्ति ही उत्पन्न कर सकेंगे । 'अधारणिज्ज' कर्जदार के कर्ज को राजा अपनी तरफ से चुकता करेगा, अणुद्धयमुयंगं' गाने बजाने की इसमें पूर्ण व्यवस्था रहेगी, 'अमिलायमल्लदामं' माला गूंथने लायक अम्लान-खिले हुए पुष्पों की दुकानें भी यहां खोली जायेंगी ।

આપવામાં આવશે તેનું ભાડું લેવાશે નહિ અને વેચાણ કરવા માટે લાવેલી ગાય આદિ પરનો કર તદ્દન માફ કરેલો છે 'અભડપ્પવેસં', રાજ્ય તરફથી કોઈ પણ નોકર કોઈના ઘેર આવીને નવા હુકમની જાહેરાત કરશે નહિ 'અદંડિમકુદંડિમં' ઉચિત-અને અનુચિત તમામ પ્રકારના દંડ તેમા માફ રહેશે 'અધરિમં' કોઈપણ સાહુકાર કોઈપણ કરજદારને આ ઉત્સવમા પોતાનું દેણું આપવા માટે કહી શકશે નહિ. અને લેણુદાર તથા દેણુદાર અન્ને પરસ્પર અશાન્તિ ઉત્પન્ન કરી શકશે નહિ 'અધારણિજ્જં' કરજદારનું જે કરજ છે, તે રાજા પોતાના તરફથી ચૂકવી આપશે. 'અણુદ્ધયમુયંગં' તથા ગાય-બળવવાની તેમા પૂરી વ્યવસ્થા રહેશે 'અમિલા-યમલ્લદામં' માલા ગુથવા લાયક અમ્લાન-નહિ કરમાએલા (ખીલેલા) પુષ્પોની

‘गणियावरनाडडज्जकलियं’ गणिकावरनाटकीयकलियं=गणिकावरनाटकपात्रैश्च कलितो यः स तथा, तन्. ‘अणेगतालायराणुवरियं’ अनेकतालायराणुवरितम्-अनेकैः, तालाचरैः=प्रेमकाव्येणैः तालदायकैरित्यर्थः, अनुवरितम्=आसेविनि-त्यर्थः, ‘पमुडयपक्कीलियाभिरानं’ प्रमुदितप्रकीडिताभिरानम्=प्रमुदितैः=प्रहयैः प्रकीडितैः=प्रकीडनैश्चानिरामं=ननोदरम् ‘महरिहं’ महार्हं=महतां योग्यम्, ‘इम-रत्तं’ इमरात्तं=इमादोरात्रव्यापकम् ‘पनोयं’ पनोदन्=वर्धन्=उत्सवम्, ‘उग्यो-मावेइ’ उद्योषयति, स्वपुत्रैरुद्योषणं कारयतीत्यर्थः, ‘उग्योमाविता कोहुंवि-पुरिते सदावेइ’ उद्योषयित्वा, कोहुंविपुत्रेष्वपि नन्दयति=आह्वयति, ‘सदाविता’

‘गणियावरनाडडज्जकलियं’ वैश्याओं एवं नाटक करने वालों के नाच, गान एवं अभिनय, इस अवसर पर देखने को मिलेंगे। ‘अणेगताला-यराणुवरियं’ तालविद्या में निपुण जनों का यहां अच्छा जमघट रहेगा, ‘पमुडयपक्कीलियाभिरानं’ अनेक प्रकार के खेल और नमाशे यहां जनता को दिखलाये जावेंगे, जनता के प्रत्येक आवश्यकीय कार्यों की एवं उसकी सुखसुविधा की यहां सुन्दर से सुन्दर व्यवस्था की जावेगी, ‘महरिहं’ इसे जहां तक हो सकेगा-दर्शनीय एवं अनुकरणीय बनाने की हर तरह से चेष्टा की जायगी। ‘इमरत्तं पनोयं उग्योमावेइ’ वह उत्सव दश दिन तक होगा इस प्रकार राजाने अपने जनों द्वारा उत्सव की घोषणा कराई। ‘उग्योमाविता’ इस घोषणा के हो चुकने पर फिर राजा ने ‘कोहुंविपुत्रिने सदावेइ’ अपने आज्ञाकारी पुरषों को अपने निकट बुलवाया ‘सदाविता’ और बुला कर ‘एवं

हुआने। पछु तं पेटवत्तं कवडे ‘गणियावरनाडडज्जकलियं’ देखने के लिये नाटक करने के लिये नाच, गान करने के लिये, आ. कवडः उपर ले. ला. डे. ‘अणेगतालायराणुवरियं’ नाचविद्वत्तं हुआन स. लुटोती कहीं कहीं होते गम. वट धरे. ‘पमुडयपक्कीलियाभिरानं’ कनेक प्रकार के खेल करने गम. कहीं कछुटोने कत. वट. मं कवडे स. लुटोती नमास प्रकार. कइरीकने कने ते. के. त. सुभ. मटे कहीं स. गम. कहीं के. ड. लु. कवड. कवडे. ‘महरिहं’ नेने जगडे तं सुधी हट. नी. ड. कवडे कवड. नी. ड. कवड. मटे इके प्रकार. प्रथमे कवड. मं कवडे ‘इमरत्तं पनोयं उग्योमावेइ’ ते उत्सव दश दिन सुधी कवडे क. प्र. डे. कवडे के. त. स. लुटो. दश. उत्सव. टी. के. वट. कवडे. क. नी. ‘उग्योमाविता’ क. प्र. डे. के. वट. क. वट. पछी इरीकी कवडे ‘कोहुंविपुत्रिने सदावेइ’ के. त. नी. क. वट. मं नहे. र. पुरोने के. त. नी. पछे के. वट. मं ‘सदाविता’ क. वट. नी. ‘एवं वयासी’ क. प्र. डे. कछु-

शब्दयित्वा=आहूय, 'एवं'=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्='गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः ! 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटवीयां चोरपल्लयाम्, 'तत्थ णं तुम्हे अभग्नसेणं चोरसेणावइं करयल जाव एवं' तत्र खलु यूयम् अभग्नसेनं चोरसेनापतिं करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा, एवं=वक्ष्यमाण प्रकारेण 'वयह' वदत—'एवं खलु हे देवाणुप्पिया !' एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! 'पुरिमताले णयरे महब्बलेण रण्णा' पुरिमताले नगरे महाबलेन राज्ञा 'उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए' उच्छुल्को यावत् दशरात्रव्यापकः प्रमोदः=उत्सवः, 'उग्घोसिए' उद्घोषितः, 'तं' तस्मात् 'किण्णं' किं खलु 'तुम्हे' यूयं 'देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्रियाः ! 'विउलं असणं ४' विपुलमशनादिकं 'पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य' पुष्पवस्त्रगन्धमालया-

वयासी' इस प्रकार कहा कि— 'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो ! आप लोग जाओ, जाकर 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटवी स्थित चोरपल्ली में 'तत्थ णं तुम्हे अभग्नसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेन चोरसेनापति को 'करयल जाव एवं वयह' योग्य शिष्टाचारपूर्वक अभिवादन कर हमारी ओर से यह खबर दो 'एवं खलु देवाणुप्पिया !' देखो समाचार यह है कि— 'पुरिमताले णयरे महब्बलेण रण्णा उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए उग्घोसिए' पुरिमताल नगर में महाबल राजा ने दश दिन तक एक उत्सव मनाने की योजना की है, इस में आने वाली चीजों पर चुगी आदि सब प्रकार के कर राज्य की ओर से माफ किये गये हैं । इस उत्सव में मनोविनोद की प्रत्येक सामग्री का पूर्ण प्रबंध किया गया है 'तं किण्णं देवाणुप्पिया' इस लिये हे देवानुप्रिय ! आप 'विउलं असणं ४ पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य' विपुल,

'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो ! आप लोको नमो ! नमो 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटवीस्थित चोरपल्लीमां 'तत्थ णं तुम्हे अभग्नसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेन चोरसेनापतिने 'करयल जाव एवं वयह' शिष्टाचार-योग्य अभिनंदन करीने अमारा तरङ्गिणी ओ भणर आपो— 'एवं खलु देवाणुप्पिया !' समाचार ओ छे छे 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए उग्घोसिए' पुरिमताल नगरमां महुत्थ राज्ञो दम द्विपस सुधीनो ओक उत्सव उज्ज्वलानी ओक योजना करी छे तेमां आवनारी चीन्नेपर चुगी (चाशु) आदि सर्व प्रकारना कर राज्य तरङ्गिणी माइ करेला छे आ उत्सवमा मनोरञ्जननी तमास सामग्रीनो पूरे प्रबंध कर्यो छे 'तं किण्णं देवाणुप्पिया !' ओटला भाटे हे देवानुप्रिय ! आप 'विउलं असणं ४ पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य' पुष्पग अशन, पानादिक अने

लङ्कारांश्च 'इहं' इह 'हव्वं' अर्वाक्=शीघ्रम् 'आणेज्जा' आनाययेत=आनाययिष्यथ
'उदाहु' उताहो=अथवा 'सयमेव गच्छेज्जा' स्वयमेव गमिष्यथ ? ॥ मू० १८ ॥

अशन-पानादिक एवं पुष्प, वस्त्र, गंध, मालादिक समस्त सामग्री
इहं हव्वमाणेज्जा' यहां मंगवार्येंगे 'उदाहु' अथवा 'सयमेव गच्छेज्जा'
आप स्वयं वहां पधारेंगे ? ।

भावार्थ— महावल राजा ने दंडसेनापति की सम्मति के अनु-
सार अभयसेन को अपने वश में करने के लिये आयोजन प्रारंभ
कर दिया । इसमें उसने सर्व प्रथम नगर में किसी एक समय एक
सुन्दर कूटागारशाला का जो विशेष विशालता लिये हुए थी निर्माण
करवाया । राजाने इसे विशेषचित्ताकर्षक बनवाया । अवन पूर्णरूप
से जब सांगोपांग निर्मित हो चुका तब राजाने अपने राजपुरुषोंद्वारा
नगर में यह घोषणा करवाई कि-नगर में दश दिन तक एक महान
उत्सव होगा, जिसमें जनता के लिये हर एक प्रकार से सुविधा दी
जायगी, बहार अथवा शहर के समस्त दुकानदारों से किसी भी
वस्तु पर राज्य कर नहीं लेगा । दुकान के लिये जमीन राज्य की
ओर से सुफ्त दी जायगी । उत्सव में कोई भी व्यक्ति किसी भी
व्यक्ति के लिये ऋण आदि अदा करने के लिये बाध्य नहीं कर
सकेगा । कर्ज राजा की तरफ से चुकाया जायगा । राजकर्मचारी
पुरुष मेले में सम्मिलित हुए किसी भी व्यक्ति को किसी रूप से

पु० १. ०३, गंधमालादिक तमाम सामग्री 'इहं हव्वमाणेज्जा' अर्थात् मंगवार्येंगे
'उदाहु' अथवा 'सयमेव गच्छेज्जा' आप पोते त्या पधारेंगे।

भावार्थ—महाराज नरेशे दंड सेनापतिनी सलाह प्रमाणे, अलग्नसेनने पोताना
वश कच्चा भाटे आयोजन (प्रवृत्ति) प्रारंभ करी दीये। तेमां तेले सौ पड़ेला नगरमा
कोर अेक समये अेक सुंदर विशेष विशालतावाणी कूटागारशाला निर्माण करवी,
राजाने तेने भास करीने चित्तनुं आकर्षण करे तेवी जनावी, ते लवन पूरी रीते
न्यादे सांगे पांग तैयार थछ गयु त्यादे राजाने पोताना राजपुरुषद्वारा नगरमा अेवी
घोषणा-जडेरत करवी के, नगरमा दश दिवस सुधी अेक महान उत्सव थसे, जेमा
माणुसो भाटे दरेक प्रकारनी अगवड आपवामा आवसे, गडार अथवा शहरना तमाम
दुकानदारे पासैथी केछ पणु वस्तु पर राज्य तरङ्गथी कर-दाणु देवासे नहि, दुडाने
भाटे राज्य तरङ्गथी जमीन भदत आपवामा आवसे उत्सवमां केछ पणु माणुस कोछ
माणुस पासैथी लेणु वसुल करना भाटे डरकत करी शकथे नहि, देणु छथे ते राज्य
तरङ्गथी चकवी अपासे, राजना नोकरे आ उत्सवमां आवेला कोछ पणु माणुसने कोछ

॥ મૂલમ્ ॥

તણ પં તે કોડુંબિયપુરિસા મહબ્બલસ્સ રણ્ણો કરયલ-
જાવ પડિસુળેંતિ, પડિસુણિત્તા પુરિમતાલાઓ ણયરાઓ પડિ-
ણિવ્વમંતિ, પડિણિવ્વમિત્તા ણાઙ્ગિવિક્કિટ્ટેહિં અદ્ધાણેહિં સુહેહિં
પાયરાસેહિં જેણેવ સાલાટવી ચોરપલ્લી તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ,
ઉવાગચ્છિત્તા અભગ્ગસેણં ચોરસેણાવઙ્ગં કરયલ જાવ એવં વયાસી-
એવં સ્વલ્લુ દેવાણુપ્પિયા ! પુરિમતાલનયરે મહબ્બલેણં રણ્ણા
ઉસ્કુવ્વકે જાવ ઉદાહુ સયમેવ ગચ્છેજ્ઞા ? । તણ પં સે અભ-

દવા નહીં સકેંગે । વ્યવસ્થા હરેક પ્રકાર કી હસ ઉત્સવ મેં સુન્દર
સે સુન્દર બનાને કી તરફ ધ્યાન દિયા ગયા હૈ । આદિર ઓર બી
ઉત્સવ કી જિસ પ્રકાર સે વ્યવસ્થા ચિત્તાકર્ષક બન સકે ઉનર બાતોં
કો રાજા ને અપને વ્યક્તિયોં દ્વારા ઘોષિત કરવા દિયા ।

ઘોષણા હો ચુકને પર રાજા ને કૌટુમ્બિક પુરુષોં કો ફિર સે
અપને નિકટ બુલવાયા ઓર કહા કિ શાલાટવી મેં જાકર ચોર-
પલ્લી મેં રહને વાલે અભગ્નસેન સે યહ સમાચાર કહતે હુએ કહના
કિ-રાજા ને હસ ઉત્સવ મેં સમ્મિલિત હોને કે લિયે આપકો સાદર
આમંત્રિત કિયા હૈ ઓર યહ પુછવાયા હૈ કિ વ્યા આપ ઉત્તમ
ખાને પીને કી સામગ્રી એવં પુષ્પ વસ્ત્ર ગંધ માલા આદિ સમસ્ત
સામગ્રી યહાં મંગવાયેગે અથવા આપ સ્વયં વહાં પધારેંગે ? ॥સૂ૦ ૧૮॥

પણ પ્રકારે દબાવી શકશે નહિ આ ઉત્સવમાં દરેક પ્રકારની વ્યવસ્થા સારામાં સારી
રાખવા માટે ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે તેમજ ઉત્સવ ચિત્તનું આકર્ષણ કરે તેવો
બનાવવા માટેની તમામ સૂચના રાજાએ પોતાના નોકરો દ્વારા કરાવી દીધી. સૂચના
કરાવ્યા સહી રાજાએ કૌટુમ્બિક પુરુષોને ફરીથી પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને કહ્યું કે
શાલાટવીમાં જાઓ અને ચોરપલ્લીમાં રહેવાવાળા અભગ્નસેનને આ સમાચાર કહો
અને કહેવું કે-રાજાએ આ ઉત્સવમાં સમ્મિલિત થવા માટે આપને આદરપૂર્વક
આમંત્રણ કર્યું છે અને પૂછાવ્યું છે કે-આપ ઉત્તમ ખાવાપીવાની સામગ્રી તથા
પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, માલા આદિ સમસ્ત સામગ્રી અહિયા મંગાવશો અથવા આપ પોતે
ત્યાં પધારશો ? (સૂ ૧૮)

गसेणे ते कोडुंबियपुरिसे एवं वयासी—‘अहणं देवाणुप्पिया !
पुरिमतालणयरे सयमेव गच्छामि । तए णं से कोडुंबियपुरिसे
सक्कारेइ, सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ ॥ सू० १९ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं ते कोडुंबियपुरिसा महव्वलस्स रण्णो
करयल जाव पडिसुणेंति’ ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः महाबलस्य राज्ञः
करतलपरिशृहीतं शिरआवर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा तथेति—‘तथाऽस्तु’ इति
कृत्वा प्रतिशृणोति=आज्ञां स्वीकरोति । ‘पडिसुणित्ता पुरिमतालाओ णयराओ’
प्रतिश्रुत्य, पुरिमतालान्नगरात् ‘पडिणिकखमंति’ प्रतिनिष्क्रामन्ति=निर्गच्छन्ति,
‘पडिणिकखमित्ता’ प्रतिनिष्क्रम्य ‘णाइविकिट्ठेहिं’ नातिविकिट्ठैः=अनतिदीर्घैः, ‘अद्धा-
णेहिं’ अध्वभिः=मार्गैः ‘सुहेहिं’ सुखैः=मुखजनकैः, ‘पायरासेहिं’ प्रातराशैः=
प्रातरश्नीयैः=प्रातःकाले भोजनीयैः सह ‘जेणेव सालाडवी चोरपल्ली’ तेणेव

‘तए ण ते’ इत्यादि ।

‘तए णं’ इस प्रकार के आदेश को सुनने के बाद ‘ते
कोडुंबियपुरिसा’ उन कौटुम्बिकपुरुषोंने ‘महव्वलस्स रण्णा’ महाबल
राजा को ‘करयल जाव पडिसुणेंति’ सादर कण्वद्ध नमस्कार कर
उनके द्वारा प्रदत्त आदेश को स्वीकार किया । ‘पडिसुणित्ता’ एव
स्वीकार कर ‘पुरिमतालाओ णयराओ’ वे पुरिमताल नगर से ‘पडिणि-
कखमति’ शालाटवी की ओर जाने के लिये निकले ‘पडिणिकखमित्ता’
निकल कर ‘णाइविकिट्ठेहिं अद्धाणेहिं’ अतिदूर नहीं ऐसे नजदीक के
मार्ग से चलते हुए ‘सुहेहिं’ सुखपूर्वक ‘पायरासेहिं’ रास्ते में कलेवा
करते-र वे सब के सब ‘जेणेव सालाडवी चोरपल्ली’ जहाँ वह शाला-

‘तए णं ते’ इत्यादि

‘तए णं’ आ प्रमाणे आदेशने सालणीने पछी ‘ते कोडुंबियपुरिसा’
ते कौटुम्बिक पुरुषेणे ‘महव्वलस्स रण्णो’ महाबल राजने ‘करयल जाव
पडिसुणेंति’ सादर वे हाथ जोड़ी नमस्कार करी तेमणे आपेला हुकमने स्वीकार
कर्थी ‘पडिसुणित्ता’ ओ प्रमाणे स्वीकार करीने ‘पुरिमतालाओ णयराओ’
ते पुरिमताल नगरथी ‘पडिणिकखमंति’ शालाटवी तरङ्ग जवा भाटे नीकल्या
‘पडिणिकखमित्ता’ नीकलीने ‘णाइविकिट्ठेहिं अद्धाणेहिं’ अहु द्वर नडि
ओवा नलुकना मार्गेथी आवता थका ‘सुहेहिं’ सुखपूर्वक ‘पायरासेहिं’
रस्ताभा कथेवा (नास्ता, आ-पाणी) करता करता ते सो ‘जेणेव सालाडवी चोरपल्ली’
लया ते शालाटवी चोरपल्ली छती, ‘तेणेव उवागच्छंति’ त्यां आवी पडोत्या

उवागच्छन्ति' यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली तत्रैवोपागच्छन्ति । 'उवागच्छित्ता' अभयसेनं चोरसेणावहं करयल जाव' उपागत्य, अभयसेनं चोरसेनापतिं कर-
तल-यावत् मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा, 'एवं'-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः-
'एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमतालणयरे' एवं खलु हे देवानुप्पियाः ! पुरि-
मतालनगरे 'महब्बलेणं रण्णा' महाबलेन राजा, 'उस्सुक्के' उच्छुल्कः भुल्क-
ग्रहणरहितः, 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-उत्करः, अभयप्रवेशः, इत्यादि
यावत् दशरात्रव्यापकः प्रसोदः=उत्सव उद्घोषितः, तस्मात् किं खलु यूयं हे
देवानुप्पियाः ! विपुलमशनादिकं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारांश्च, इह शीघ्रमानाययि-

टवी चोरपल्ली थी 'तेणेव उवागच्छन्ति' वहाँ आ पहुँचे । 'उवागच्छित्ता'
आते ही उन्होंने ने 'अभयसेनं चोरसेणावहं' अभयसेन चोरसेनापति के
लिये सादर 'करयल जाव एवं वयासी' हाथ जोड़ इस प्रकार कहना
प्रारंभ किया- 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्पिय ! सुनिये 'एवं खलु' हमारे
मुख से राजाने आप के लिये इस प्रकार समाचार कहलवाया है कि-
'पुरिमतालणयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव उदाहु सयमेव गच्छेज्जा'
पुरिमताल नगर में मुझ महाबल राजाने एक १० दिन का उत्सव
उद्घोषित किया है, उसमें किसी भी प्रकार का कर सम्मिलित
होनेवाली जनता से नहीं लिया जायगा । जनता के मनोविनोद के
लिये ही यह उत्सव किया गया है । इत्यादि पूर्वोक्त समस्त बातें
इस उत्सव के साथ लगती हुई उन्होंने ने अभयसेन से कहीं । और
साथ में यह भी निवेदन किया कि हे देवानुप्पिय ! आप से राजाने
यह भी पुछवाया है कि-आप क्या खाने पीने की सामग्री को एवं
पुष्प वस्त्र गंध माला आदि सामग्री को यहीं मंगवायेंगे अथवा आप

'उवागच्छित्ता' आपने 'तेणेव' 'अभयसेनं चोरसेणावहं' अभयसेन चोरसेना-
पतिने सादर 'करयलजाव एवं वयासी', हाथ जोड़ी नमस्कार करीने आ प्रभाणु
कहेवाने प्रारंभ किये 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्पिय ! सांलणो 'एवं खलु'
आपना माटे राजाणे आ प्रभाणु समाचार कहेवराव्या छे ते अमारा सुभथी सांलणो
'पुरिमतालणयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव उदाहु सयमेव गच्छेज्जा'
पुरिमताल नगरमां मे-महाबल राजाणे ओक दस दिवसने उत्सव उज्जववानुं जडेर
कथुं छे, तेमां आवनारी जनता पासैथी कोछ पणु प्रकारने कर-हाणु देवामां आवशे
नहि, भाणुसोना मनोरंजन माटे न ओ उत्सव करवामां आव्यो छे. इत्यादि पूर्वोक्त
आगण कहेवी तमास वात आ उत्सवने लगती ने हती ते अभयसेनने कही, अने
साथे ते पणु जणुव्यु के-हे देवानुप्पिय ! आपने राजाणे ते वात पणु पूछावी छे
के: आप शुं भावा-पीवानी सामग्री तथा पुष्प, वस्त्र, गंध माला आदि सामग्री

प्यय, इति विज्ञेयम्, 'उदाहो' उदाहो=अथवा, 'सयमेव' स्वयमेव 'गच्छेज्जा' गच्छेत्=आगमिष्यथेत्यर्थः । 'तए णं' ततः खलु 'से' अनन्तसेणे ते कोटुं-वियपुरिसे एवं वयासी' सोऽभग्नसेनान् कौटुम्बिकपुरुषान् एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेण अत्रादीन्-अहणं देवाणुप्पिया !' अहं खलु हे देवानुप्पियाः ! 'पुरि-मतालणयरे सयमेव गच्छामि' पुरिमतालनगरे स्वयमेव गच्छामि=आगमि-ष्यामि 'तए णं' ततस्तदनन्तरं खलु 'कोटुंवियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान् 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्कारयति, सम्मानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' सत्कारयित्वा सम्मानयित्वा प्रतिविसर्जयति ॥ सू० १९ ॥

स्वयं वहाँ पधारेंगे । 'तए णं से' अभग्नसेणे ते कोटुंवियपुरिसे एवं वयासी इस प्रकार उन कौटुम्बिकपुरुषों को दान सुन कर वह अभग्नसेन उनसे इस प्रकार बोला 'अहणं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्पिय ! मैं 'पुरि-मतालणयरे सयमेव गच्छामि' पुरिमताल नगर में स्वयं आऊँगा । 'तए से कोटुंवियपुरिसे सक्कारेइ सम्माणेइ' इस प्रकार अपना अभिप्राय कहकर उस अभग्नसेनने उन सब का अच्छी तरह से आदर सत्कार एवं सम्मान किया । 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' सत्कार एवं संमान करके बाद में उसने उन आये हुए राजपुरुषों को विसर्जित किये ।

भावार्थ—सहायक राजा का आदेश प्रमाण कर वे समस्त कौटुम्बिक पुरुष पुरिमताल नगर से शीघ्र प्रस्थित होकर ऐसे मार्ग से उस शालाटवीस्थित चोरपल्ली की ओर रवाना हुए जो वहाँ से विशेष दूर नहीं पड़ता था । रास्ते में खाते पीते हुए वे लोग

अपना पाने अहाँ भगावद्यो हे आप पोते न त्वां पधारथे ? 'तए णं' अभग्न-सेणे ते कोटुंवियपुरिसे एवं वयासी' आ प्रमहो कौटुम्बिक पुरुषोनी वात सलगीते ते अभग्नसेन देवोते आ प्रमहो छेव दाग्यो-अहणं देवाणुप्पिया' हे देव पुप्पिय ! हुं 'पुरिमतालणयरे सयमेव गच्छामि' पोते न पुरिमताल नगरमा अवीथ 'तए णं कोटुंवियपुरिसे सक्कारेइ सम्माणेइ' आ प्रमहो पोताने अविप्राय छीने ते अभग्नसेने ते आवेदा सोने, सुदी दीते आदर सत्कर वने सम्मान छथि 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' सम्मान अने भत्कर कथा पछी तेहे आवेदा सो नवपुन्नेने विदाय-रवाना कथा।

सावार्थ—भक्षणक गन्तव्य जानने प्रमाण करीने ते तमाम कौटुम्बिक पुरमे पुरिमताल नगरी पुरत न तैयार छनि बहुत दूर न थाय तेवा मार्गधी शालाटवीमां छेदी चोरपल्ली तरङ्ग रवाना थया, रस्तामां खाता-पीता आनंद करता

॥ मूलम् ॥

तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई बहुहिं मित्त-जाव-
पडिवुडे ण्हाए जाव पायच्छित्ते सद्वालंकारविभूसिए सालाड-
वीओ चोरपल्लीओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुरि-
मतालणथरे, जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छित्ता करयलपरिगहियं० महब्बलं रायं जएणं विजएणं
वद्धावेइ, वद्धावित्ता महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ । तए णं
से महब्बले राया अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्थं
जाव पडिच्छइ, अभग्गसेणं चोरसेणावइं सक्कारेइ, सम्माणेइ,
सक्कारित्ता सम्माणित्ता विसज्जेइ, कूडागारसालं च से आवसहं
दलयइ । तए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई महब्बलेणं रणणा
विसज्जिए सम्माणे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ । सू० २० ।

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई बहुहिं’

आनंदपूर्वक चोरपल्ली में जा पहुँचे । पहुँचते ही उन्होंने अभग्नसेन
चोरसेनापति को हाथ जोड़ नमस्कार किया । और राजाद्वारा पुरि-
मताल नगर में मनाये जाने वाले उत्सव का यथावत् समस्त समा-
चार कह सुनाया । सुनते ही अभग्नसेन ने भी अपना हार्दिक
अभिप्राय उनसे कह दिया । पश्चात् उसने उन सबको अच्छी तरह
आदर सत्कार के साथ वहाँ से पुरिमताल नगर के लिये विसर्जित
कर दिये ॥ सू० १९ ॥

‘तए णं से अभग्गसेणे०’ इत्यादि ।

ते भाणुसो चोरपल्लीमा जइ पडोव्या पडोव्यातां ज तेओओ अभग्नसेन चोरसेनापतिने
हाथ जोडीने नमस्कार कर्या अने राजाओ कडेला पुरिमताल नगरमां उज्जवामां
आवनाउ उत्सव विषेना तमाम समाचार कही सल्लणाव्या समाचार सांभलीने
अभग्नसेने पणु पोताने। अंतरने। अभिप्राय तेओने कही, पछी तेणे आवेला
तमाभने। सारी रीते आदर सत्कार कर्या, पछी ते सोने पुरिमताल नगर
जवा माटे रज्ज आपी (सू १६)

‘तए णं से अभग्गसेणे०’ इत्यादि

ततः खलु सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिर्वहुभिः, 'मित्त-जाव-परिवुडे' मित्रज्ञातिनि-
जकस्वजनसम्बन्धिपरिजनैः परिवृतः, 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' स्नातः यावत् कृत-
कौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, 'सन्वालंकारभूसिए' सर्वालङ्कारविभूषितः, 'सालाडवीओ
चोरपल्लीओ' शालाटवीतश्चोरपल्लीतः 'पडिणिकखमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निःसरति।
'पडिणिकखमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव पुरिमतालणयरे जेणेव महव्वले राया
तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पुरिमतालनगरं यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छति,
'उवागच्छित्ता करयलपडिग्गहियं महव्वलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ'
उपागत्य करतलपरिगृहीतं शिरादत्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा महाबलं राजानं जयेन

'तए णं' कौटुम्बिक पुरुषों के वहाँ से प्रस्थान कर चुकने
बाद 'से अभग्नसेने चोरसेणावई' उस अभग्नसेन चोरसेनापतिने
'बहुहिं मित्त जाव परिवुडे' अनेक अपने मित्र, 'ज्ञाति, निजक, स्वजन
सम्बन्धी एवं परिजनों से परिवृत होकर 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते'
स्नान किया। स्नान करने के बाद उसने कौतुक मङ्गल एवं प्राय-
श्चित्त कृत्य किये। इन सब से निवृत्त होकर बाद में 'सन्वालंकार-
विभूषिए' समस्त अलंकारों से विभूषित होकर वह 'सालाडवीओ
चोरपल्लीओ' शालाटवीस्थित चोरपल्ली से 'पडिणिकखमइ' निकला
'पडिणिकखमित्ता' निकल कर जेणेव पुरिमतालणयरे जेणेव महव्वले राया
तेणेव उवागच्छइ' पुरिमताल नगर पहुँचा और वहाँ पहुँचते ही वह
महाबल राजा के निकट जाकर उपस्थित होगया। 'उवागच्छित्ता'
उपस्थित होकर 'करयलपरिग्गहियं० महव्वलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ'
उसने राजा को हाथ जोड़ नमस्कार किया और जय विजय के नाद

'तए णं' कौटुम्बिक पुरुषों त्यागी स्वाना तथा पछी 'से अभग्नसेने
चोरसेणावई' ते अभग्नसेन चोरसेनापतिने 'बहुहिं मित्त-जाव परिवुडे' पोताना
अनेक मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, सम्बन्धी अने परिजनोंनी साथे मल्लीने
'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' स्नान कर्तुं स्नान कर्था पछी तेहे कौतुक मङ्गल अने
प्रायश्चित्त कार्य कर्तुं अने तमाम कामथी निवृत्त थधने पछी 'सन्वालंकारविभूषिए'
तमाम अलङ्कारथी शृङ्गार सज्जने ते 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ' शालाटवीस्थित
चोरपल्लीथी 'पडिणिकखमइ' निकल्यो 'पडिणिकखमित्ता' नीकली करीने
'जेणेव पुरिमतालणयरे जेणेव महव्वले राया तेणेव उवागच्छइ' पुरिमताल
नगर आवी पडोअयो अने पडोअता न तुरतन मडाणल राननी पासो जधने उलो रद्धो
'उवागच्छित्ता' उपस्थित थधने (नछक उमा रहीने) 'करयलपरिग्गहियं०
महव्वलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ' तेहे रानने हाथ जोडीने नमस्कार कर्था

विजयेन वर्धयति, 'वद्धावित्ता' वर्धयित्वा महत्त्वं महार्थं 'जाव' यावत् 'पाहुडं' प्राभृतम्=उपहारम्, 'उवणेइ' उपनयति=पुरतः रथापयति। 'तए णं से मह-
ब्बले राया' ततः खलु स महाबलो राजा 'अभग्नसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्त्वं जाव' अभग्नसेनस्य चोरसेनापतेः तं महार्थं यावत् प्राभृतं 'पडिच्छइ'
प्रतीच्छति=गृह्णाति। 'अभग्नसेणं चोरसेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ' अभग्नसेनं
चोरसेनापतिं सत्कारयति संमानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता विसज्जेइ'
सत्कृत्य संमान्य विसर्जयति, 'कूडागारसालं च' कूटागारशालां च 'आवसहं'
आवसथं=वसति 'दलयइ' ददाति। 'तए ण से अभग्नसेण चोरसेणावइं मह-
ब्बलेणं रणा विसज्जिए समाणे' ततः खलु सोऽभग्नसेनसेनापतिर्महाबलेन राज्ञा
विसर्जितः सन् 'जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव कूटागारशाला
तत्रैवोपागच्छति ॥ सू० २० ॥

से वधाया। 'वद्धावित्ता महत्त्वं जाव पाहुडं उवणेइ' वधाकर फिर उसने
महार्थ महामूल्य विशिष्ट नजराना राजा के सन्मुख भेट स्वरूप में
रखदिया। 'तए णं से महब्बले राया अभग्नसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्त्वं
पडिच्छइ' राजाने भी चोरों के सेनापति उस अभग्नसेन का वह
महार्थ महामूल्य नजराना स्वीकृत कर लिया और 'अभग्नसेणचोर-
सेणावइं सक्कारेइ' उसका अच्छी तरह से आदर सत्कार किया
एवं 'सम्माणेइ' सन्मान किया। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' जब अभग्न-
सेन का अच्छी तरह से अपनी ओर से सत्कार एवं सन्मान हो
चुका तब 'विसज्जेइ' वहां से उसकी बिदा की कूडागारसालं च से
आवसहं दलयइ' बिदाकर उसे कूटागारशाला में डेरा दिलाया। 'तए
णं से अभग्नसेणचोरसेणावइं' कूटागारशाला में ठहरना निश्चित हो जाने
के बाद वह अभग्नसेन चोरसेनापति 'महब्बलेणं रणा' महाबल राजा

अने जय-विजयना ध्वनिथी वधाव्या, 'वद्धावित्ता महत्त्वं जव पाहुडं उवणेइ'
वधावीने पछी तेणे महामूल्यवान नजराणु गणना सम्भुण लेट तरीके राणी दीधु
'तए णं से महब्बले राया अभग्नसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्त्वं पडिच्छइ'
राणाये पाणु चोरसेनापति अभग्नसेने भूकेलु नजराणुं लध तेने स्वीकार कयेँ अने
'अभग्नसेणं चोरसेणावइं सक्कारेइ' ते अभग्नसेन चोर सेनापतिने सारी रीते
आदर सत्कार कयेँ अने 'सम्माणेइ' सन्मान कयुँ 'सक्कारित्ता सम्माणित्ती'
जयारे अभग्नसेन ने सारी रीते पेटाना तरुथी सत्कार सन्मान थध गये। त्यारे
'विसज्जेइ' पछी तेने त्यांथी विदायगीरी आपी 'कूडागारसालं च से आवसहं
दलयइ' विदाय करीने तेने कूटागारशालांमां तंणु आध्या 'तए णं से अभग्नसेणं
चोरसेणावइं' कूटागारशालांमां रडेवानुं नकरी थया पछी ते अभग्नसेन चोरसेनापति

દ્વારા 'વિસર્જિત સમાજે જેણે કૂટાગારશાલા તેણે ઉવાગચ્છડ' વિસર્જિત
હોકર જ્યાં વહ કૂટાગારશાલા થી વહાં આયા ।

ભાવાર્થ—અભગ્નસેન ને પુરિમતાલ નગર મેં મનાયે જાને વાલે
ઉત્સવ મેં સુસ્મિલિત હોને કે અભિપ્રાય સે અપની નૈયારી પ્રારંભ કી-
ઉસને સર્વપ્રથમ અપને મિત્રોં કો એવ સ્વજન સંબંધી આદિકોં કો
ઇસકી સ્વદર મિજવા દી । વે સર્વ કે સર્વ ઠીક સમય પર ઇસકે
પાસ આ પહુંચે । સર્વકે આ જાને પર અભગ્નસેન ને સ્નાન કિયા,
ઔર મષીતિલકાદિ કિયે ઉસકે બાદ વહ અપને શરીર પર વહુમૃત્ય
વસ્ત્ર આભરણ પહિર કર અપને ત્યાન સે સર્વ કે સાથ પુરિમતાલ
નગર કી તરફ બડે ઠાટ-ચાટ સે ચલા । વહાં પહુંચ કર ઉસને
મહાબલ રાજા સે મુલાકાત કી । નમનપૂર્વક ઉસને રાજા કા અભિ-
નંદન કિયા ઔર જય વિજય નાદ સે રાજા કો વધાયા. ઔર રાજા
કે લિયે જો યહ ઉપહાર લાયા થા, વહ ઉસને રાજા કી સેવા મેં
અર્પિત કિયા । રાજાને વહુત આનંદ કે સાથ ઇસકી પ્રદત્ત ભેટ કો
સ્વીકાર કર ઇસકા આદર સત્કાર કિયા તથા ઉસકે ઠહરને આદિ
કી વ્યવસ્થા કૂટાગારશાલા મેં કરને કી અપને પરિચારકોં કો
આજ્ઞા દી । અભગ્નસેન ખી રાજા સે વિદા હોકર ઉસ કૂટાગારશાલા
કી ઔર ચલ દિયા । વહાં આકર વહ ઠહર ગયા ॥ સૂ. ૨૦ ॥

‘મહાબલેણં રણ્ણા’ મહાબલ ગજાદારા ‘વિસર્જિત સમાજે જેણે કૂટાગાર-
શાલા તેણે ઉવાગચ્છડ’ વિદાય પાની ત્યાં તે કૂટાગારશાલા હટી ત્યા આવ્યા.

ભાવાર્થ—અભગ્નસેન પુરિમતાલ નગરમાં થતા ઉત્સવમાં હાજરી આપવાના
અભિપ્રાયથી ત્યાં જવા માટે પોતાની તૈયારીને પ્રારંભ કર્યો, તેણે સૌથી પ્રથમ
પોતાના મિત્રો, સ્વજન, સંબંધી આદિ સૌને આ વાતની ખબર મોકલાવી દીધી
એટલે તે સૌ ખરાબર સમય પ્રમાણે તેની પાસે આવી પહોંચ્યા, સૌ આવી ગયા
પછી, અભગ્નસેન સ્નાન કર્યું અને મષી-તિલક આદિ કર્યા. તે પછી પોતાના શરીર
પર બહુજ મૃત્યવાન વસ્ત્ર અને આભૂષણ પહેરીને પોતાના સ્થાનથી સૌના સાથે
પુરિમતાલ નગર તરફ ભારે ઠાડમાઠથી ચાલ્યો, ત્યાં પહોંચીને મહાબલ રાજાની
મુલાકાત કરી નમનપૂર્વક તેણે રાજાને અભિનંદન કર્યું અને જય-વિજય નાદથી
રાજાને વધાવ્યા તથા રાજા માટે જે ભેટ લાવ્યા હતા તે તેણે રાજાની સેવામાં
અર્પણ કરી, રાજાએ ઘણા જ અનંદની સાથે તેણે આપેલી ભેટને સ્વીકાર કર્યો,
અને સ્વીકાર્યા પછી તેને અદ્ય સત્કાર કર્યો, તથા તેને રહેવા વગેરેની વ્યવસ્થા
કૂટાગારશાલામાં કરવાની પોતાના નોકરોને આજ્ઞા કરી પછી અભગ્નસેન પણ રાજાની
સાથે વિદાય લઈ તે કૂટાગારશાલા તરફ ચાલતો થયો, અને ત્યાં આવી મુકામ કર્યો (સૂ. ૨૦)

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदा-
वित्ता एवं वयासी-गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! विउलं
असणं ४ उवक्खडावित्ता तं विउलं असणं ४ सुरं च ५
सुबहुं पुप्फगंधमल्लालंकारं च अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स
कूडागारसालाए उवणेइ । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल
जाव उवणेति । तए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई बहुहिं
मित्त० सच्चिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सत्वालंकारविभूसिए तं
विउलं असणं ४ सुरं च ५ आसाएमाणे ४ पमत्ते विहरइ ॥सू० २१॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे
सदावेइ, सदावित्ता’ ततः खलु स महाबलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति,
शब्दयित्वा ‘एवं’=वक्ष्यमाणप्रकारेण, ‘वयासी’ अवादीत्-‘गच्छह णं तुम्हे देवा-
णुप्पिया !’ गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः ! ‘विउलं असणं ४’ विपुलमशनं
पानं स्वाद्यं स्वाद्यं ‘उवक्खडावेह’ उपस्कारयत=पाचयत ‘उवक्खडावित्ता’ उप-

‘तए णं से महब्बले०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ अभयसेन के कूटागार शाला में ठहर चुकने के बाद
‘से महब्बले राया’ महाबल राजाने कोडुंबियपुरिसे सदावेइ’ कौटुम्बिक-
पुरुषों को अपने पास बुलवाया । ‘सदावित्ता’ और बुलाकर ‘एवं वयासी’
इस प्रकार कहा कि- ‘गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया’ हे देवानुप्रिय !
आप लोग यहां से जाओ और ‘विउलं असणं ४ उवक्खडावेह’ विपुल

‘तए णं से महब्बले’ इत्यादि

‘तए णं’ अभयसेन कूटागारशाला में स्थित था ५४ ‘से महब्बले राया’
महाबल राजाने ‘कोडुंबियपुरिसे सदावेइ’ कौटुम्बिक पुरुषों को अपने पास
बुलवाया ‘सदावित्ता’ अने बुलाकर ‘एवं वयासी’ तेजाने आ प्रमाणे कहुं
के- ‘गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया’ हे देवानुप्रिय ! तमे बोडो सौ अडीथी
अने ‘विउलं असणं ४ उवक्खडावेह’ पुकल अशनादि तैयार करे-

स्कार्य=पाचयित्वा, 'तं विउलं असणं४ सुरं च५' तं विपुलमशनादिकं सुरां च, मेरकं च, जातिं च, सीधुं च, प्रसन्नां च, तथा 'सुवहुं पुष्पगंधमालालंकारं च' सुवहुं पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं च, 'अभगसेणस्स चोरसेणावइस्स' अभगसेनस्य चोरसेनापतेः 'कूडागारसालाए' कूजागारशालायाम् 'उवणेह' उपनयत=समीपे प्रापयत । 'तए णं से कौंडुविय पुरिसा करयल जाव' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः करतलपरिगृहीतं यावत् मरतकेऽञ्जलिं कृत्वा तथेति राजाज्ञां स्वीकृत्य तदनुसारेण विपुलमशनादिकं सुवहुं पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं च अभगसेनस्य 'उवणेति' उपनयन्ति=समीपे प्रापयन्ति । 'तए णं से अभगसेण-

अशनादि तैयार कराओ 'उवखडावित्ता' भोजन तयार हो जाय तब 'तं विउलं असणं४ सुरं च५ सुवहुं पुष्पगंधमल्लालंकारं च अभगसेणस्स चोरसेणावइस्स कूडागारसालाए उवणेह' उस निष्पन्न हुए भोजन को एवं साथ में अनेक प्रकार की मदिरा को तथा पुष्प, गंध, माला और अलंकार आदि सामग्री को चोरों के सेनापति अभगसेन के पास कूटागारशाला में ले जाओ । 'तए णं' राजा के इस प्रकार के आदेश होने के बाद 'ते कौंडुवियपुरिसा करयल जाव उवणेति' वे कौटुम्बिक पुरुष राजा की आज्ञा प्रमाण कर और उन्हें नमन कर वहाँ से चले आये और भोजनशाला में आकर समस्त सामग्री तयार करवाई, और निष्पन्न हुई उस खाने पीने की समस्त सामग्री को, अनेक प्रकार की मदिरा को, एवं पुष्प गंध माला आदि को साथ में लेकर कूटागारशाला में जाकर उपस्थित हुए, और नमन कर सब लाई हुई उस सामग्री आदि को चोरों के सेनापति अभगसेन के समक्ष रखदिया ।

'उवखडावित्ता' भोजन तैयार थो जाय तब 'तं विउलं असणं सुरं च५ सुवहुं पुष्पगंधमल्लालंकारं च अभगसेणस्स चोरसेणावइस्स कूडागारसालाए उवणेह' को तैयार थयेला भोजनने अने साथे अनेक प्रकारनी मदिरा तथा पुष्प, गंध, माला अने अलंकार आदि सामग्रीने चोरसेनापति अभगसेननी पास कूटागारशालामा लई जायो 'तए णं' राजनो आ प्रकारनो हुकम तथा पछी 'ते कौंडुवियपुरिसा करयल जाव उवणेति' ते कौटुम्बिक पुरुषो राजनी आज्ञा प्रमाण करीने तथा तेने नमन करीने तथा भोजनशालामा आवी समस्त भोजन सामग्री तैयार करावी अने तैयार थयेली भावा-पीवानी तमाम सामग्री तथा अनेक प्रकारनी मदिरा अने पुष्पमाला आदि सामग्री साथे लईने कूटागारशालामा लईने उला रह्या । ते नमन करीने ने सामग्री लाया छता ते तमामने चोरसेनापति अभगसेननी

चोरसेणावई बहुहिं मित्त०' ततः खलु सोऽभग्नसेनचोरसेनापतिर्बहुभिः मित्र-
ज्ञातिप्रभृतिभिः 'सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए' सार्धं
संपरिवृतः स्नातो यावत् सर्वालंकारविभूषितस्तं 'विउलं असणं ४ सुरं च' विपुल-
मशनादिकं सुरां च विविधाम् 'आसाएमाणे' आस्वादयन् विस्वादयन् परिभाजयन्
परिभुञ्जानः 'पमत्ते पमत्तः=प्रमादयुक्तः, 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति ॥ सू० २१ ॥

'तए णं' बाद में 'से अभग्नसेनचोरसेणावई बहुहिं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए
जाव सव्वालंकारविभूसिए तं विउलं असणं ४ सुरं च' आसाएमाणे ४ पमत्ते
विहरइ' उस अभग्नसेन चोरसेनापति ने अपने सब मित्रजनों आदि
के साथ स्नान आदि कर एवं अच्छी तरह कपड़े और अलंकारों से
सुसज्जित होकर उस आई हुई समस्त खाने पीने की सामग्री का और
अनेक प्रकार की मदिरा का इच्छानुसार आस्वादन किया, परिभोग
किया और पश्चात् नशे के आवेश में वह होशरहित हो गया ।

भावार्थ— जब अभग्नसेन अपनी मित्रादिमंडलीसहित कूटागार
शाला में ठहर चुका, तब उस समय उसकी पाहुनगति करने के
लिये महाबल राजाने अपने कोटुम्बिक पुरुषों को बुलाकर यह आदेश
प्रदान किया—कि तुम सब लोग यहां से शीघ्र जाओ और भोजन-
शाला में पहुँचकर खाने पीने का सब प्रकार का सामान अधिक
मात्रा में तयार कराओ । जब सब चीज तयार हो जावे तब उसे
मदिरा आदि एवं पुष्पमाला आदि के साथ लेकर कूटागार शाला में

न० ४ राणी दीप्री 'तए णं' ते पछी 'से अभग्नसेनचोरसेणावई बहुहिं मित्त०
सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए असणं ४ सुरं च' आसाएमाणे ४
पमत्ते विहरइ' ते अभग्नसेन चोरसेनापतिअे पोताना तमाम मित्रअने। आदि
साथे स्नान आदि करीने तथा सारी रीते कपडां पहिरी तथा अलंकारेथी सुसज्जित
थअने ते आवेदी तमाम भावा-पीवानी सामग्री तथा अनेक प्रकारनी मदिरानु
इच्छानुसार आस्वादन करुं, परिभोग करुं अने पछी निशा-डेइ-ना आवेशमां
होशरहित-(चेतनरहित-बानविनाने) थअ गये।

भावार्थ— ज्यारे अभग्नसेन पोतानी मित्रमंडली साथे कूटागारशालामां रह्यो
त्यारे ते समये तेनी भेमानगति करवा भाटे महाबल राजाअे पोताना कोटुम्बिक
पुरुषाने बोलावीने अे आज्ञा करी डे-तमे सौ दोडो अडीथी ताडीदथी नअे अने
बोअनशालामा पडोअीने भावा-पीवाना तमाम प्रकारना सामानने वधारे प्रमाणमां
तैयार करावा अने ज्यारे तमाम वस्तु तैयार थअ नथ त्यारे ते तमामने मदिरा
आदि पुष्पमाला वगेरेनी साथे लअने कूटागारशालामां अभग्नसेननी पासे लअ

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे सदावेइ, सदा-
 वित्ता एवं वयासी—‘गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! पुरिमता-
 लस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेह, अभग्गसेणं चोरसणाइं जीव-
 ग्गाहं गिह्मिह, गिह्मिन्ता ममं उवणेह’ । तए णं ते कोडुं-
 बियपुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति । पडिसुणिन्ता पुरिमता-
 लस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेंति, अभग्गसेणं चोरसेणावइं
 जीवग्गाहं गिह्मंति । गिह्मिन्ता महब्बलस्स रण्णो उवणेंति ।
 तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणं चोरसेणावइं एएणं
 विहाणेणं वज्झं आणवेइ । एवं खलु गोयमा ! अभग्गसेणे
 चोरसेणावई पुरा पोराणाणं जाव विहरइ ॥ सू० २२ ॥

अभग्रसेन के निकट जाओ । राजा की इस आज्ञा को स्वीकार कर
 वे सब भोजनशाला में पहुँचे और वहाँ सब प्रकार की खाने
 पीने की सामग्री तयार करवाकर राजा के आदेशानुसार उसे कूटा-
 गारशाला में ठहरे हुए अभग्रसेन के पास ले गये । अभग्रसेन ने
 नहा धोकर एवं अपने नैमित्तिक कर्मों से निवृत्त होकर अपनी मित्र-
 मंडलीसहित उस आई हुई सामग्री का बड़े आनंद के साथ उपभोग
 किया । खा चुकने पर वे सब के सब नशा के आवेश से बेभान
 हो गये । अभग्रसेन भी बेहोश हो गया । ॥ सू० २१ ॥

गज्जो राजनी आ प्रकारनी आज्ञाने स्वीकारिने ते सौ लोअनशाणाभां पडोअ्या
 अने त्यां भावा—पीवानी सामग्री तयार करावीने गज्जनी आज्ञा प्रभाण्णे कूटागार-
 शाणाभां रुडेला अलग्नसेननी पासे लव गया, अलग्नसेने न्हाअ धोअने तथा पोताना
 नैमित्तिक कर्मेथी निवृत्त थअने पोतानी मित्रमंडली सहित ते आवेली सामग्रीने
 घणुअ आनंद साथे उपभोग कर्णे भाधा पछी ते सौ भदिराना निशा—डेअ—ना
 वेशभा भेसान थअ गया, अलग्नसेन पणु भेसान थअ गये (सू २१)

राजाज्ञां स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणिता' प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य, 'पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं' पुरिमतालस्य नगरस्य द्वाराणि 'पिहेति' पिदधति=आवृण्वन्ति, 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति' अभग्नसेनं चोरसेनापतिं जीवग्गाहं गृह्णन्ति । गिह्णित्ता महब्बलस्स रण्णो' गृहीत्वा महाबलस्य राज्ञः, 'उवणेंति' उपनयन्ति=समीपमानयन्ति । 'तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणं चोरसेणावइं' ततः खलु स महाबलो राजा अभग्नसेनं चोरसेनापतिम्, 'एएणं विहाणेणं' एतेन विधानेन 'वज्झं' वध्यम्='अयं हन्तव्यः' इति, 'आणवेइ' आज्ञापयति । अभग्नसेनं हन्तुं महाबलेन राज्ञा कौटुम्बिकपुरुषा आज्ञप्ताः । इति पर्यन्तमुक्त्वा भगवान् पुनर्गौतमं संबोध्याह—'एवं खलु गौयमा !' इत्यादि, हे गौतम ! 'अभग्गसेणचोरसेणावइं' अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः 'पुरा पोराणाणं' पुरा पुराणानां पुरा=पूर्वभवे पुराणानां=पूर्वकालकृतानाम्, 'जाव' यावत् अत्र यावच्छब्देन—'दुश्चीणाणं दुष्पडिकंताणं असुभाणं पात्राणं कडाणं कग्माणं पावगं फलवित्ति-

नमनपूर्वक स्वीकार किया । 'पडिसुणिता पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेति' स्वीकार कर चुकने पर उन्होंने ने शीघ्र ही पुरिमताल नगर के समस्त द्वारों को बन्द कर दिया, एवं 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति' अभग्नसेन चोरसेनापति को जिन्दा ही पकड लिया । गिह्णित्ता महब्बलस्स रण्णो उवणेंति' पकडकर वे उसे अपने स्वामी महाबल राजा के निकट ले आये । 'तए णं' बाद में 'से महब्बले राया' उस महाबल राजा ने 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' अभग्नसेन चोरसेनापति के लिये अपने पुरुषों को इस प्रकार से 'यह मारने योग्य है,' ऐसी आज्ञा प्रदान की ।

'एवं खलु गौयमा' इस प्रकार हे गौतम ! 'अभग्गसेणे चोरसेणावइं पुरा पोराणाणं जाव विहरइं' यह अभग्नसेन चोरसेनापति पूर्वो-

भक्ति साथे नमनपूर्वक स्वीकारी लीधे. 'पडिसुणिता पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेति' स्वीकार कर्या पछी तुरन्त ज तेज्जोअये पुरिमताल नगरना तमाभ हरवाळने षध करी दीधे अने 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति' अभग्नसेन चोरसेनापतिने छवतोअ पकडी लीधे. 'गिह्णित्ता महब्बलस्स रण्णो उवणेंति' पकडी करीने तेज्जो तेने पोताना धणी मडाणल राजनी नछुड लई आव्या. 'तए णं' ते पछी 'से महाबले राया' ते मडाणल राजाअये 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' ते अभग्नसेन चोरसेनापति भाटे पोताना पुरुषोने 'आ प्रक्षरथी अये मारवा योग्य छे' अयेवी आज्ञा आपी

'एवं खलु गौयमा' आ प्रभाण्णे छे गौतम । 'अभग्गसेणे चोरसेणावइं

विसेसं पञ्चणुभवमाणे' इति संग्राह्यम् । दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्, एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता 'विहरइ' विहरति=वर्तते ॥ सू० २२ ॥

पार्जित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त अपने अशुभ पाप कर्मों का विशेष फल भोग रहा है ।

भावार्थ—अभग्नसेन एवं उसकी मित्रमंडली जब खा पी कर अच्छी तरह बेसुध बन चुकी तब राजाने उन का समाचार ज्ञातकर कौटुम्बिक पुरुषों को अपने पास बुलाया, और उनके आने पर यह आज्ञा प्रदान करते हुए उनसे कहा कि—तुम शीघ्र जाओ और पुरिमताल नगर के समस्त दरवाजों को बंद कर दो, तथा बंद करने के बाद ही जल्दी से जल्दी जीते हुए अभग्नसेन को पकड़ कर मेरे पास ले आओ । राजा की उक्त आज्ञा शिरोधार्य कर उन लोगों ने वैसा ही किया । प्रथम नगर के समस्त दरवाजे बंद किये, बाद में जीते हुए अभग्नसेन को पकड़ कर राजा के समीप उपस्थित कर दिया । राजा ने उसे मारने की आज्ञा दी ।

इस प्रकार हे गौतम ! यह अभग्नसेन अपने पूर्वोपार्जित निकाचित दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ पाप कर्मों के उदयजन्य फल को भोग रहा है ॥ सू० २२ ॥

पुरा पोरणाणं जाव विहरइ' ते अभग्नसेन चारसेनापति पूर्वना भेणवेला दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त पोताना अशुभ पापकर्मोना विशेष इणने लोगवी रह्यो छे.

भावार्थ—अभग्नसेन अने तेनी मित्रमंडली ज्यारे सारी रीते जेलान थं गळ त्यारे राज्ञे जेवा समाचार ज्ञाणीने कौटुम्बिक पुरुषोने पोतानी पासे जेलाव्या अने तेजो आव्या त्यारे तेजोने आज्ञा करतां जेव्या छे—तमे तुरत ज ज्ञे अने पुरिमताल नगरना तमाम दरवाज्जोने बंध करी आपो, तथा बंध कर्या पछी जलदी जधने जवतो ज अभग्नसेनने पकडी करीने भारी पासे लावो, राजनी आ प्रकारनी आज्ञा भाथे चढावीने तेजो जे राजना कडेवा प्रभाण्ठे कर्यु. प्रथम नगरना तमाम दरवाज्जने बंध करी दीधा, ते पछी ज्वितदशाभां अभग्नसेनने पकडीने राजनी नज्ज उलो राख्यो, पछी राज्ञे तेने भारवानी पोताना भाणुसोने आज्ञा आपी.

आ प्रभाण्ठे छे गातम ! ते अभग्नसेन पोतानां पूर्व भेणवेलां, निकाचित दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ पापकर्मोनां उदयजन्य इणने लोगवी रह्यो छे. (सू० २२)

॥ મૂલમ્ ॥

અભગ્ગસેણે ણં મંતે ! ચોરસેણાવર્દ કાલમાસે કાલં
 કિચ્ચા કહિં ગચ્છિહિં, કહિં ઉવવજ્જિહિં ? । ગોયમા ! અભ-
 ગ્ગસેણે ચોરસેણાવર્દ સત્તાવીસં વાસાઈં પરમાડયં પાલડિત્તા
 અજ્જેવ તિભાગાવસેસે દિવસે સૂલભિન્ને કણ સમાણે કાલમાસે
 કાલં કિચ્ચા ઇમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉક્કોસેણં ઇગસાગરો-
 વમટ્ઠિંણસુ ણેરંણસુ ણેરંણસુ ઉવવજ્જિહિં । સે ણં તાઓ
 અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા, એવં સંસારો જહા પઢમે જાવ પુઢવીસુ । તઓ
 ઉવ્વટ્ઠિત્તા વાણારસીણ ણયરીણ સૂયરત્તાણ પચ્ચાયાહિં । સે ણં
 તત્થ સોયરિંણિં જીવિયાઓ વવરોવિણ સમાણે તત્થેવ
 વાણારસીણ ણયરીણ સેટ્ઠિકુલંસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિં ॥સૂ. ૨૩॥

ટીકા

ગૌતમસ્વામી ભગવન્તં પૃચ્છતિ—‘અભગ્ગસેણે ણં મંતે !’ इत्यादि । ‘મંતે’
 હે ભદન્ત ! = હે ભગવન્ ! ‘અભગ્ગસેણે ણં ચોરસેણાવર્દ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા’
 અભગ્ગસેનઃ સ્વલુ ચોરસેનાપતિઃ કાલમાસે કાલં કૃત્વા ‘કહિં’ કુત્ર ‘ગચ્છિહિં’
 ગમિષ્યતિ, કુત્ર ‘ઉવવજ્જિહિં’ ઉત્પત્સ્યતે ? ।

‘અભગ્ગસેણે’ ણં મંતે ’ इत्यादि ।

અભગ્ગસેનની મુજ્યમાન અત્યંત દારૂણ વેદનાકા કારણ
 જાનકર શ્રી ગૌતમસ્વામીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરસે પુનઃ યહ
 પ્રશ્ન ક્રિયા કિ—મંતે ! હે ભદન્ત ‘અભગ્ગસેણે ચોરસેણાવર્દ’ યહ અભગ્ગ-
 સેન ચોરસેનાપતિ ‘કાલમાસે’ અપની આયુ પૂર્ણ હોને પર ‘કાલં કિચ્ચા’
 મર કર ‘કહિં ગચ્છિહિં’ કહાં જાયગા ? ‘કહિ ઉવવજ્જિહિં’ કહાં

‘અભગ્ગસેણે ણં મંતે !’ इत्यादि

અભગ્ગસેનની મુજ્યમાન (લોગવાતી) અત્યંત દારૂણ વેદનાકા કારણ જાણી
 કરીને શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ શ્રમણ લોગવાન મહાવીરને ફરીથી એ પ્રશ્ન કર્યો કે—
 ‘મંતે’ હે ભદન્ત ‘અભગ્ગસેણે ચોરસેણાવર્દ’ તે અભગ્ગસેન ચોરસેનાપતિ
 ‘કાલમાસે’ પોતાની આયુ પૂરી થયા પછી ‘કાલં કિચ્ચા’ મરણ પામીને
 ‘કિં ગચ્છિહિં’ કયા જશે ? ‘કહિં ઉવવજ્જિહિં’ કયાં ઉત્પન્ન થશે ? ગૌતમને

भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि हे गौतम ! ‘अभयसेने चोरसेणावई’ अभयमेनचोरसेनापतिः, ‘सत्तावीसं वासाइं’ सप्तविंशतिं वर्षाणि ‘परमाउयं’ परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुष्यम्, ‘पालडत्ता’ पालयित्वा=उपभोगं कृत्वा ‘अज्जेव’ अथैव ‘तिभागावसेस’ त्रिभागावशेषे=भागत्रयतोऽवशिष्टं चतुर्थप्रहरे इत्यर्थः, दिवसे ‘सल्लभिन्ने’ शूलभिन्नः=शूलं=लोहमयमुतीक्ष्णकण्टकं, ‘शूली’ इति भाषाप्रसिद्धं, तेन भिन्नः=विद्धः कृतः सन ‘कालमासे कालं किच्चा’ कालमासे कालं कृत्वा ‘इमीसे’ अस्यां ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम्, ‘उक्कोसेण’ उत्कर्षेण ‘एगमागरोवमट्टिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए’ एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतया ‘उव्वज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । ‘से णं ताओ अणंतरं’ स खलु ततोऽनन्तरम् ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्वर्त्य=रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निःसृत्य, ‘एवं’ अमुना प्रकारेण, संसारः=भवाद भवान्तरे भ्रमणम्, ‘जहा पढमे जाव पुढवीसु’ यथा—प्रथमे यावत् पृथिवीषु प्रथमाध्ययनवत् सरीसृपेषूपत्पत्स्यते, तत्र खलु कालं

उत्पन्न होगा ? । गौतम का यह प्रश्न सुनकर भ्रमण भगवान् महावीरने कहा—‘गोयमा !’ हे गौतम ‘अभयसेने चोरसेणावई’ यह अभयसेन चोरसेनापति ‘सत्तावीसं वासाइं’ सत्तावीस २७ वर्षकी ‘परमाउयं पालडत्ता’ उत्कृष्ट आयुको भोगकर ‘अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे’ आजही दिनके चौथे प्रहरमें ‘सल्लभिन्ने कए समाणे’ शूलीपर आरोपित होकर ‘कालमासे कालं किच्चा’ मृत्यु के अवसर में मर कर ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’ इस रत्नप्रभा पृथिवी में ‘उक्कोसेणं एगमागरोवमट्टिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए’ उत्कृष्ट एकसागर की स्थितिवाले नारकी की पर्याय से ‘उव्वज्जिहिइ’ उत्पन्न होगा । ‘से णं ताओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता एवं संसारो जहा पढमे जाव पुढवीसु’ वहाँ की स्थिति पूर्ण भोगकर जब यह वहाँसे निकलेगा तो प्रथम अध्ययनमें—

आ प्र० न शांभलीने भ्रमण भगवान् महावीरे कहु—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अभयसेने चोरसेणावई’ ते अभयसेन चोर सेनापति ‘सत्तावीसं वासाइं’ सत्तावीस २७ वर्षकी ‘परमाउयं पालडत्ता’ उत्कृष्ट आयुष्य भोगवीने ‘अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे’ आजही दिनके चौथे प्रहरमें ‘सल्लभिन्ने कए समाणे’ शूलीपर आरोपित होकर ‘कालमासे कालं किच्चा’ मृत्युका अवसर भरण पायीने ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’ आ रत्नप्रभा पृथ्वीमा ‘उक्कोसेणं एगमागरोवमट्टिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए’ उत्कृष्ट एक सागरनी स्थिति वाणा नक्षत्रों नारकीनी पर्यायथी ‘उव्वज्जिहिइ’ उत्पन्न होवे ‘से णं ताओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता एवं संसारो जहा पढमे जाव पुढवीसु’ त्यांनी स्थिति पूरी भोगवीने त्यादे त्यांथी नीक्षणे

કૃત્વા દ્વિતીયસ્યાં પૃથિવ્યાં ત્રિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ, તતોડનન્તરં પક્ષિષુ, તતસ્તૃતીયસ્યાં પૃથિવ્યા—મિત્યાદિ—‘પૃથિવીકાયેષુ અનેકશતસહસ્રકૃત્વ સ્તપ્તસ્યતે’ इति पर्यन्त पुनः—पुनर्भवाटवीभ्रमणं प्रथमाध्ययनस्यैकविंशतितम-सूत्रतोऽवगन्तव्यम् । ‘तओ उव्वट्ठित्ता’ ततः=अनेकलक्षवारं पृथिवीकायेषु भ्रमणं कृत्वा तदनन्तरम्, उद्वर्त्य=निःसृत्य, ‘वाणारसीए णयरीए’ वाराणस्यां—काश्यां नगर्यां ‘मूयरत्ताए’ शूकरतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यत इत्यर्थः । ‘से णं तत्थ’ स खलु तत्र ‘सोयरिएहिं’ शौकरिकैः=शूकरजीविकैः शूकरघात-कैरित्यर्थः, ‘जीवियाओ ववरोविए’ जीविताद् व्यपरोपितः सन् ‘तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलं से पुत्तत्ताए’ तत्रैव वाराणस्यां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते ॥ सू० २३ ॥

વર્ણિત પ્રકારની તરફ સરીસૃષ્ટીમાં ઉત્પન્ન હોગા, વહાંસે નિકલકર દ્વિતીય પૃથિવીમાં ત્રીસાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસે નારની પર્યાયમાં, વહાંસે નિકલકર પક્ષિઓના ભવોમાં, યહાંસે મરકર તૃતીય પૃથિવીમાં સાત સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસે યુક્ત નારની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન હોગા इत्यादि । इस प्रकार लाखों बार पृथिवी कायमें जन्म मरण के दुःखों को भोगता हुआ यह भवरूपी अटवीमें भ्रमण करता रहेगा । भ्रमण का प्रकार प्रथम अध्ययन के २१वें सूत्रमें प्रदर्शित किया गया है, वही प्रकार यहां भी समझलेना चाहिये । ‘तओ उव्वट्ठित्ता’ पृथिवीकाय के भ्रमण को समाप्त कर फिर यह ‘वाणारसीए णयरीए’ बनारस-काशी नगरीमें ‘मूयरत्ताए’ शूकर की पर્યાयसे ‘पच्चायाहिइ’ उत्पन्न होगा । ‘से णं तत्थ सोयरिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे’ यह उस पर્યાयमें शिकारियों द्वारा मारा जाकर ‘तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलं

ત્યારે પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણવેલા પ્રકારે પ્રમાણે સરીસૃષ્ટીમાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાંથી નીકળીને બીજી પૃથ્વીમાં ત્રણ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી નારની પર્યાયમાં, ત્યાંથી નીકળીને પક્ષિઓના ભવોમાં. ત્યાંથી મરણ પામીને ત્રીજી પૃથ્વીમાં સાત સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી યુક્ત નારની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે इत्यादि: આ પ્રમાણે લાખોવાર પૃથ્વીકાયમાં જન્મ મરણનાં દુખને ભોગવતો થશે આ ભવરૂપી અટવી (વન) માં ભ્રમણ કરતો રહેશે. ભ્રમણના પ્રકાર પ્રથમ અધ્યયનના ૨૧ એકવીસમાં સૂત્રમાં વર્ણવેલા છે તે જ પ્રકાર અહીં પણ સમજ લેવાં જોઈએ ‘તओ उव्वट्ठित्ता’ પૃથ્વીકાયના ભ્રમણને પૂરું કરી ફરી તે ‘वाणारसीए णयरीए’ बनारस-काशी नगरीમાં ‘मूयरत्ताए’ શૂકર-ભૂંડના પર્યાયથી ‘पच्चायाहिइ’ ઉત્પન્ન થશે ‘से णं तत्थ सोयरिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे’ તે એ પર્યાયમાં શિકારીઓદ્વારા

॥ मूलम् ॥

से णं तत्थ उम्मुक्खवालभावे, एवं जहा पढमे जाव
अंतं काहिइ । णिक्खेवो ॥ सू० २४ ॥

पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' पुनः उसी बनारस नगरी में किसी एक श्रेष्ठी
के कुल में पुत्ररूपसे उत्पन्न होगा ।

भावार्थ—अभयसेन की दारुण परिस्थिति का हेतु परिज्ञातकर
गौतम स्वामीने पुनः श्रमण भगवान् महावीर प्रभु से यह प्रश्न पूछा
कि—हे भदन्त ! यह इस परिस्थिति में मर कर कहाँ जायगा ? कहाँ
उत्पन्न होगा ? । गौतम की जिज्ञासाका समाधान करते हुए महावीर
प्रभुने कहा कि—हे गौतम ! यह २७ वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु का
परिपालन कर आज ही दिन के चौथे पहर में शूलीद्वारा मर कर
प्रथम नरक में नारकी की पर्याय में उत्पन्न होगा । वहाँ की एक
सागर की उत्कृष्ट स्थिति को भोगकर जब यह वहाँ से निकलेगा तो
जिस प्रकार प्रथम अध्ययन में २१वें सूत्रमें मृगापुत्र का श्रमणप्रकार
वर्णित किया गया है, उसी प्रकार इसका भी होगा । बाद में यह
बनारस नगरी में सूकर की पर्याय में जन्म धारण करेगा । वहाँ
यह शिकारियों द्वारा मारा जावेगा और वहीं पर किसी सेठ के
कुलमें पुत्ररूपसे उत्पन्न होगा ॥ सू० २३ ॥

भार्यो जशे पछी 'तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्टिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ'
इरीने ते णनारस काशी नगरीमां केळि ओक शेठीयाना कुणमां पुत्रइपथी उत्पन्न थशे.

भावार्थ—अभयसेननी दाइणु परिस्थितिनुं कारण जाली इरीने गौतम
स्वामीओ इरीथी श्रमणु भगवान् महावीर प्रभुने ओ प्रश्न पूछथे। के—हे भदन्त !
ते आवी परिस्थितिमा भरणु पाभीने क्यां जशे ? क्या उत्पन्न थशे ? गौतमनी
जिज्ञासानुं समाधान करवा प्रभुओ कछु के—हे गौतम ! ते २७ सत्तावीश वर्षानी
पोतानी उत्कृष्ट आयुष्य लोगवीने आजना हिवसना बोधा प्रहरमां शूलीद्वारा भरणु
पाभीने पड़ेली नरकमा नारकीना पर्यायमा उत्पन्न थशे, त्यां ओक सागरनी उत्कृष्ट
स्थितिने लोगवीने ज्यारे त्यांथी नीकणशे ते पछी जे प्रमाणे पड़ेला अध्ययनना
२१ मां ओकवीसमा सूत्रमा मृगपुत्रना श्रमणुने। प्रकार वर्णवेला छे, ते प्रमाणे
ओना पणु लवभ्रमाणुना प्रकार थशे, पछी ते णनारस—काशी नगरीमां सूकर—भूँडनी
पर्यायमां जन्म पावशे त्यां ते ओव शिकारीओद्वारा भार्यो जशे अने पछी तेज
णनारस—काशी नगरीमां केळि ओक शेठना कुणमां पुत्रइपथी उत्पन्न थशे. (सू० २३)

ટીકા

‘સે ણં તત્થ’ इत्यादि । ‘सं णं तत्थ उम्मुक्कवालभावे’ सः=पूर्ववर्णि-
तोऽभयसेनजीवः खलु तत्रोन्मुक्तवालभावः, ‘एवं जहां पढ्मे’ एवं यथा प्रथमे
प्रथमाध्ययनवत् तत्र यद्वाविंशतितमसूत्रोक्तवर्णनवद् वर्णनं बोध्यम् । यावत्
‘अंतं’ सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति । ‘णिकखेवो’ निक्षेपः=निगमनं समाप्ति-
वाक्यं वाच्यमित्यर्थः, तद् यथा—

‘एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुह-
विवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमद्दे पणत्ते तिवेमि’

‘સે ણં તત્થ’ इत्यादि ।

सेठ के यहां पुत्ररूप से उत्पन्न हो जाने पर जब ‘से’ वह
अभयसेनका जीव ‘तत्थ’ वहां ‘उम्मुक्कवालभावे’ अपने बाल्यकाल के
बाद यौवन अवस्था संपन्न होगा तब प्रथम अध्ययन में २२वें सूत्र में
जिस प्रकार मृगापुत्र की अवस्था का वर्णन किया है, उसी प्रकार
इसका भी वर्णन समझ लेना चाहिये । जिस प्रकार मृगापुत्र ने
तथारूप स्थविरो के समीप धर्म श्रवणकर अनगारधर्म स्वीकार
कर अन्तमें अपने समस्त कर्मों का विनाश कर मुक्ति का लाभ करेगा
उसी प्रकार यह भी तथारूप स्थविरो के समीप धर्म का श्रवण कर
मुनिधर्म अंगीकार कर अन्तमें मुक्तिगामी बनेगा । इस प्रकार का
वहां का यह समस्त वर्णन यहां पर अनुवर्तित कर लेना चाहिये ।
सूत्रस्थ ‘निकखेवो’ यह पद इस अध्ययन की समाप्ति का सूचक है,
वह इस प्रकार ‘एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं

‘સે ણં તત્થ’ इत्यादि

શેઠના ઘેર પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયા પછી જ્યારે ‘સે’ તે અભયસેનનો જીવ
‘તત્થ’ ત્યાં ‘ઉમ્મુક્કવાલભાવે’ પોતાના બાલ્યકાલ પછી જ્યારે યૌવન અવસ્થાને
પામશે, ત્યારે પ્રથમ અધ્યયનના ૨૨ બાવીસમા સૂત્રમાં જે પ્રમાણે મૃગાપુત્રની અવસ્થાનું
વર્ણન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણે આનું પણ સમજાવેલું લેવું જોઈએ જે પ્રમાણે મૃગાપુત્રે
તથારૂપ સ્થવિરોની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરીને અણગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરીને અન્તમાં
પોતાના તમામ કર્મોના સંપૂર્ણ પછે નાશ કરી મુક્તિનો લાભ પ્રાપ્ત કર્યો, તેજ
પ્રમાણે આ પણ તથારૂપ સ્થવિરોની સમીપ-પાસે ધર્મને સાંભળીને મુનિધર્મ અંગીકાર
કરીને અન્તમાં મુક્તિગામી બનશે તે પ્રમાણે ત્યાં જે તમામ વર્ણન અહીં આગળ
અનુવર્તિત કરી (યોજા) લેવું જોઈએ, સૂત્રસ્થ ‘નિક્કલેવો’ એ પદ આ અધ્યયનની
સમાપ્તિનું સૂચક છે તે આ પ્રમાણે— ‘एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महा-

અસ્યાધ્યયનસ્ય સમાપ્તિકાલે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કથયતિ—‘एवं खलु’
इत्यादि । हे जम्बू ! एवं खलु श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं
सम्प्राप्तेन दुःखविपाकानां तृतीयस्याध्ययनस्याऽयमर्थः प्रज्ञप्तः । इति ब्रवीमि—यथा
भगवता निगदितं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः ।

નનુ યત્ર દેશે તીર્થેઢ્ઢરા વિહરન્તિ, તત્ર પશ્ચવિંશતેર્યોજનાનાં મધ્યે
વૈરાદયોઽનર્થા ન ભવન્તિ । ઉક્તશ્ચ—

‘पुण्ड्रपुष्पन्ना रोगा, पसमंति य ईह वेरमारीओ ।

अइबुद्धि-अणाबुद्धी, न होइ दुब्भिकख डमरं च’ ॥ १ ॥

દુહવિવાગાણં તત્ત્વસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્દે પણ્ણત્તે ત્તિબેમિ’ હસ અધ્યયન
કી સમાપ્તિ કે અવસર મેં શ્રીસુધર્મા સ્વામી કહતે હૈં કિ-હે જમ્બૂ !
હસ પ્રકાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ને જિન્હોને સિદ્ધિસ્થાન કો પ્રાપ્ત
કિયા હૈ, હસ દુઃખવિપાકકે તૃતીય અધ્યયન કા યહ ભાવ પ્રતિપાદિત
કિયા હૈ, એસા મૈં કહતા હું । મૈને હસમેં અપની નિજ કલ્પના સે કુછ
મી નહોં કહા હૈ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે સુખસે જૈસા મૈને સુના
હૈ વૈસા હી તુમસે કહા હૈ અતઃ યહ શ્રદ્ધેય-ગ્રાહ્ય હૈ ।

શંકા—જિસ દેશમેં તીર્થંકર વિચરતે હૈં વહાં ૨૫ પચીસ
યોજન કે મીતર ૨ જીવોં મેં પરસ્પર વૈર આદિ અનર્થ ઉત્પન્ન નહોં
હોતે હૈં, ઉક્તશ્ચ—

‘पुण्ड्रपुष्पन्ना रोगा, पसमंति य ईह वेरमारीओ ।

अइबुद्धि-अणाबुद्धी. न होइ दुब्भिकख डमरं च ॥ १ ॥

વીરેણં-જાવ-સંપત્તેણં-દુહવિવાગાણં-તત્ત્વસ્સ-અજ્ઞયણસ્સ-અયમદ્દે-પણ્ણત્તે-ત્તિબેમિ’
આ અધ્યયનની સમાપ્તિના અવસરે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! આ
પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જેણે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કર્યું છે તેણે આ દુઃખ-
વિપાકના ત્રીજા અધ્યયનના જે ભાવ પ્રતિપાદન કરેલા છે, એવાજ હું કહું છું, મેં
આ વિષે મારી પોતાની કલ્પનાથી કાંઈ કહ્યું નથી. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મુખથી
જેવું મેં સાંભળ્યું છે, તેવું જ મેં તમને કહ્યું છે. તેથી તે શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય તથા
શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે.

શંકા-જે દેશમાં તીર્થંકર વિચરે છે, ત્યાં આગળ પચીસ (૨૫) યોજનની
અંદર-અંદર જીવોમાં પરસ્પર વૈર આદિ અનર્થ ઉત્પન્ન થતા નથી, જેમ કહ્યું છે—

‘पुण्ड्रपुष्पन्ना रोगा, पसमंति य ईह वेरमारीओ ।

अइबुद्धि-अणाबुद्धी, न होइ दुब्भिकख डमरं च’ ॥ १ ॥

છાયા- પૂર્વોત્પન્ના રોગાઃ, પ્રશામ્યન્તિ ચ ઈતિ-વૈર-માર્યઃ ।

અતિવૃષ્ટિરનાવૃષ્ટિર્ન ભવતિ દુર્ભિક્ષં હમરં ચ ॥ ૧ ॥

તત્કથં શ્રીમન્મહાવીરે ભગવતિ પુરિમતાલે નગરેઽવસ્યિતે સત્યેવા-
ભગ્નસેનં પ્રતિ મહાબલસ્ય રાજ્ઞઃ પૂર્વવર્ણિતો વૈરભાવઃ સંજાતઃ ? ઇતિ । અત્રોચ્યતે-

સર્વમિદમનિષ્ઠમિષ્ટં વા પ્રાણિનાં સ્વકૃતકર્મવશાદેવ સમુત્પદ્યતે, કર્મ ચ
દ્વિવિધમ્-સોપક્રમં નિરુપક્રમં ચ, તત્ર યાનિ વૈરાદ્યાનિ સોપક્રમકર્મજન્યાનિ,

ભાવાર્થ-જહાં તીર્થંકરોં કા વિચરણ હોતા રહતા હૈ વહાં જીવોં
કે પૂર્વોત્પન્ન રોગ સ્વતઃ શાંત હો જાતે હૈં. વૈર એવં મરી આદિ વિમા-
રિયાં નષ્ટ હો જાતી હૈં । અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ એવં દુર્ભિક્ષ આદિ સ્વ
પ્રકારકે ઉપદ્રવ મી શાંત હો જાતે હૈં । અવ યહ સિદ્ધાન્ત કા કથન
હૈ તો શ્રી ભગવાન્ મહાવીર કે પુરિમતાલ નગરમેં વિરાજને પર મી
અભગ્નસેન કે પ્રતિ મહાબલ રાજા કા યહ પૂર્વોક્ત વૈરભાવ કૈસે હુઆ ?

ઉત્તર-સિદ્ધાન્ત મેં સોપક્રમ ઓર નિરુપક્રમ કે ભેદ સે કર્મ દો
પ્રકાર સે વર્ણિત કિયે હૈં । પ્રાણિયોં કા જિનના મી ઇષ્ટ ઓર અનિષ્ટ
હોતા હૈ વહ સ્વ અપને કૃત કર્મોંદ્વારા હી સાધ્ય હોતા હૈ, ઇનમેં જો
વૈરભાવ આદિ સોપક્રમકર્મદ્વારા ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે હી જિનેન્દ્ર કે અતિ-

ભાવાર્થ-જ્યાં તીર્થંકરોંનું વિચરવાનું થાય છે ત્યાં જીવોમાં પૂર્વોત્પન્ન રોગ
પોતાની ભેજે જ શાંત થઈ જાય છે. વૈર અને મરી (કોલેરા) આદિ નાશ પામે છે
અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ-દુષ્કાળ આદિ તમામ પ્રકારના ઉપદ્રવો પણ શાંત થઈ જાય છે.
આવું જ્યાં સિદ્ધાન્તવચન છે, તો શ્રી ભગવાન મહાવીર પુરિમતાલ નગરમાં વિરાજતા
છતાં અભગ્નસેનના પ્રતિ મહાબલ રાજાને એ પૂર્વે કહેલો વૈરભાવ શા માટે થયો ?

ઉત્તર-સિદ્ધાન્તમાં સોપક્રમ અને નિરુપક્રમના ભેદથી કર્મના એ પ્રકાર
વર્ણવેલા છે પ્રણીઓંનું જેટલું ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ થાય છે તે સર્વ પોતાનાં કર્મોં
કર્મોંદ્વારા જ સાધ્ય થાય છે તેમાં જે વૈરભાવ આદિ સોપક્રમકર્મદ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે.

तान्येव जिनातिशयादुपशाम्यन्ति साध्यव्याधिवत् । यानि तु निरुपक्रमकर्मोद्भवानि, तान्यवश्यं विपाकवेद्यानि, असाध्यव्याधिवत् ॥ सू० २४ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘जैन-शास्त्राचार्य’-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् अभयसेन नामकं तृतीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ३ ॥

शय से उपशांत होते हैं । जिस प्रकार वैद्य की दवा से साध्यरोग ही शांत किये जाते हैं, असाध्य नहीं । जिन वैर आदि भावों का हेतु निरुपक्रम कर्म है, वे नियम से जीवों को अपना फल देते ही हैं ॥ सू० २४ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की अनुवाद में ‘विपाकचन्द्रिका’ नामक संस्कृत टीका के हिन्दी ‘अभयसेन’ नामक तृतीय अध्ययन सम्पूर्ण हुआ ॥ १ । ३ ॥

તેજ જિનેન્દ્રના અતિશયથી ઉપશાંત થાય છે. જે પ્રમાણે વૈદ્યની દવાથી સાધ્ય રોગજ શાંત કરી શકાય છે અસાધ્ય નહિ. જે વૈરભાવનું કારણ નિરૂપક્રમ કર્મ છે. તે નિયમપ્રમાણે જીવોને પોતાનું ફળ આપેજ છે (સૂ० ૨૪)

ઇતિશ્રી વિપાકશ્રુત સૂત્રની ‘વિપાકચન્દ્રિકા’ ટીકામાં દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં ‘અભયસેન’ નામના ત્રીજા અધ્યયનનો ગુજરાતી ભાષાનુવાદ સંપૂર્ણ થયો. ॥ ૧ । ૩ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! चउत्थस्स उक्खेवो । एवं खलु जम्बू !
तेणं कालेणं तेणं समणं सोहंजणी णामं णयरी होत्था,
रिद्धिथिमियसमिद्धा । तीसे णं सोहंजणीए णयरीए बहिया
उत्तरपुरत्थिमे-दिस्सीभाए देवरमणे णामं उज्जाणे होत्था । तत्थ णं
अमोहस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, पुराणे ॥ सू० १ ॥

टीका

श्री जम्बूस्वामी तृतीयाध्ययनस्यार्थं श्रुत्वा, श्रीसुधर्मस्वामिनं पृच्छति—
'जइ णं भंते !' इत्यादि । 'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थस्य=चतुर्थाध्ययनस्य
—'उक्खेवो' उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्यम् । अत्रैवमुपक्षेपोऽनुसन्धेयः—

'जइ णं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स
अयमद्वे पण्णत्ते, चउत्थस्स णं भंते अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं
के अद्वे पण्णत्ते, तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू-अणगारं 'एवं वयासी' इति ।

'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त ! = हे भगवन् ! 'समणेणं भगवया
महावीरेण जाव' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं 'संपत्तेणं

॥ चतुर्थ अध्ययन ॥

जंबू स्वामी तृतीय अध्ययन का अर्थ सुनकर श्री सुधर्मस्वामी
से अब चौथे अध्ययनके विषयमें पूछते हैं—'जइ णं भंते' इत्यादि ।
हे भदन्त ! श्रमण भगवान् महावीरने जो कि सिद्धिस्थान को प्राप्त
हुए हैं, दुःखविपाकनामक प्रथमश्रुतस्कंध के तृतीय अध्ययन का जो
यह भाव प्रतिपादित किया है कि—अभयसेन ने अपने द्वारा कृत
दुष्कर्मोंका महाभयंकर फल भोगा है, वह तो मैंने सुना अब श्री

॥ शोथुं अध्ययन ॥

जंबू स्वामी त्रीन अध्ययननो अर्थ सामणीने श्री सुधर्मा स्वामीने छे
शोथा अध्ययनना विषयमां पूछे छे— 'जइ णं भंते ?' इत्यादि

हे भदन्त ! श्रमण भगवान् महावीर ने सिद्धिस्थानने प्राप्त यथा छे, दुःख-
विपाक नामना प्रथम श्रुतस्कंधना त्रीन अध्ययननां ने भाव प्रतिपादित कया छे કે-
अभयसेने पोताना कदेला दुष्कर्मोना मडा भयंकर इण बोलाव्यां छे, ते तो मे' सामण्युं

દુઃખવિવાંગણં તત્ત્વસ્ય અજ્ઞયણસ્ય' સંપ્રાપ્તેન દુઃખવિપાકાનાં તૃતીયસ્યા-
ધ્યયનસ્ય 'અયમદ્વે' અયમર્થઃ—અભગ્નસેનસ્ય યઃ સ્વકૃતદુષ્કૃતફલવિપાકસ્તદ્વૂપોર્ધઃ
'પણત્તે' પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'ચંડત્થસ્સ ણં મંતે અજ્ઞયણસ્ય દુઃખવિવાંગણં સમણેણં જાવ
સંમત્તેણં કે અદ્વે પણત્તે' ચતુર્થસ્ય સ્વલુ હે ભદન્ત ! અધ્યયનસ્ય દુઃખવિપાકાનાં
શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાવત્ સિદ્ધિસ્થાનં સંપ્રાપ્તેન કોર્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ।
'તણ ણં સે સુહમ્મે અણગારે જમ્બૂ—અણગારં' તતઃ સ્વલુ સ સુધર્માડનગારો
જમ્બૂનામકમનગારમ્ એવં=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ 'વયાસી' અવાદીત—

એવં સ્વલુ હે જમ્બૂ ! 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં' તસ્મિન્ કાલે
તસ્મિન્ સમયે 'સોહંજણી ણામં ણયરી' શોભાઞ્જની નામ નગરી, 'હોત્થા'
આસીત્ । સા કીદશી ?—ત્યાહ—'રિદ્ધત્થિમિયસમિદ્ધા' ઋદ્ધસ્તિમિતસમૃદ્ધા=
ઋદ્ધા=નભઃસ્પર્શિવહુલપ્રાસાદયુક્તા બહુજનસંકુલા ચ, સ્તિમિતા=સ્વચક્રપરચક્ર-
ભયરહિતા, સમૃદ્ધા=ધનધાન્યાદિપૂર્ણા, અત્ર પદત્રયસ્ય કર્મધારયસમાસઃ । સક-

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને જો સિદ્ધિસ્થાન કો પાંચુકે હૈં, ઉન્હોંને ઇસ
ચતુર્થ અધ્યયન કા કયા ભાવ પ્રતિપાદિત કિયા હૈ ? ઇસ પ્રકાર જંબૂ-
સ્વામી કી જિજ્ઞાસા જાનકર શ્રી સુધર્મા સ્વામી ઇસ ચૌથે અધ્યયન
કા ભાવ ફરમાતે હૈં—'એવં સ્વલુ' ઇત્યાદિ ।

'એવં સ્વલુ જંબૂ' હે જમ્બૂ ! સુનો, ઇસ ચતુર્થ અધ્યયન કા અર્થ
શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ઇસ પ્રકાર સે કહા હૈ—'તેણં કાલેણં તેણં
સમણં' ઉસ કાલ મેં ઓર ઉસ સમય મેં 'સોહંજણી ણામં ણયરી હોત્થા'
શોભાઞ્જની ઇસ નામકીં એક નગરી થી । 'રિદ્ધત્થિમિયસમિદ્ધા' યહ નભઃ
સ્પર્શીં અનેક પ્રાસાદોં સે યુક્ત તથા અનેક જનોં સે વ્યાપ્ત થી ।
સ્વચક્ર ઓર પરચક્ર કા ભય ઇસ મેં રહને વાલી પ્રજા કો બિલકુલ
હી નહીં થા । યહ સદા ધન ધાન્ય આદિસે સ્વૂંચ પરિપૂર્ણ થી ।

હવે શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધિસ્થાનને પામી ચુક્યા છે, તે ચોથા અધ્યયનના
ભાવ શું પ્રતિપાદન કર્યા છે ? આ પ્રમાણે જ ખૂસ્વામીની જિજ્ઞાસા બાણીને શ્રી સુધર્મા
સ્વામી આ અધ્યયનના ભાવ જણાવે છે— 'એવં સ્વલુ' ઇત્યાદિ.

'જંબૂ' હે જમ્બૂ ! સાંભળો આ ચોથા અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરે આ પ્રમાણે કહ્યો છે.— 'તેણં કાલેણં તેણં સમણં' તે કાળ અને તે
સમયને વિષે 'સોહંજણી ણામં ણયરી હોત્થા' શોભાંજની નામની એક નગરી
હતી. 'રિદ્ધત્થિમિયસમિદ્ધા' તે આકાશ સુધી સ્પર્શ કરે એવા અનેક મહેલોથી
યુક્ત તથા અનેક માણસોથી વ્યાપ્ત હતી તે નગરીમાં રહેવાવાળી પ્રજાને સ્વચક્ર
અને પરચક્રનો જરાપણ ભય ન હતો. તે હંમેશાં ધન ધાન્ય વગેરેથી પરિપૂર્ણ હતી.

लविभवपूर्णा शान्तिसम्पन्ना चेत्यर्थः । 'तीसे णं' तस्याः खलु 'सोहंजणीए णयरीए' शोभाञ्जन्या नगर्याः 'वहिया' वहिः 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे-ईशानकोणे इत्यर्थः । 'देवरमणे णामं उज्जाणे' देवरमणं नामोद्यानं-देवरमणनामकमुद्यानम् 'होत्था' आसीत् । तत्र खलु 'अमोहस्स जक्खस्स' अमोघस्य=अमोघनामकस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे' यक्षायतनं=यक्षस्थानम्, आसीत् । तत् कीदृश ?-मित्याह-'पुराणे' पुराणं=पुरातनम् ॥स्र० १॥

तात्पर्य यह है कि-यह नगरी सदा विभव से पूर्ण एवं शांति से संपन्न थी । 'तीसे णं' 'सोहंजणीए णयरीए' उस शोभाञ्जनी नगरी के वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' बाहर की ईशान कोण में 'देवरमणे णामं' देवरमण इस नामका एक 'उज्जाणे होत्था' उद्यान था । 'तत्थ णं' उस उद्यान में 'अमोहस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' अमोघ नामके यक्ष का एक यक्षायतन था । 'पुराणे' यह बहुत प्राचीन था ।

भावार्थ—तृतीय अध्ययन का स्पष्टीकरण सुनकर जंबूस्वामी की चतुर्थ अध्ययन के भाव को परिज्ञात करनेकी जिज्ञासा बढी । इस अपनी बढी हुई जिज्ञासा की शांति के लिये वे श्री सुधर्मा स्वामी से पूछ रहे हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान् महावीर ने जो तृतीय अध्ययन का स्पष्टीकरण के निमित्त अभयसेन का परिषदा के भीतर जीवनवृत्तान्त सुनाया था, वह तो मैंने आपके मुखारविन्द से सुनलिया, अब मैं यह सुनना चाहता हूं कि उन्हीं श्रमण भगवान् महावीरने चतुर्थ अध्ययनका क्या भाव फरमाया है ? इस प्रकार

तात्पर्य अं छे के-ते नगरी उमेरा वलवथी पूर्ण अने शांति-सुखथी सपन्न હતી. 'तीसे णं' 'सोहंजणीए णयरीए' ते शोभाञ्जनी नगरीना 'वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' બહારના ઇશાન કોણમાં 'દેવરમણે' દેવરમણ એ નામનો એક 'ઉજ્જાણે' હોત્થા' બગીચો હતો 'તત્થ ણં' તે ઉદ્યાનમાં 'અમોહસ્સ જક્ખસ્સ જક્ખાયયણે' હોત્થા' અમોઘ નામના યક્ષનું એક નિવાસસ્થાન હતું 'પુરાણે' તે બહુજ પ્રાચીન હતું

ભાવાર્થ—ત્રીજા અધ્યયનનું સ્પષ્ટીકરણ સાંભળીને જમ્બૂસ્વામીને થોડા અધ્યયનના ભાવને સાંભળવાની-જાણવાની જિજ્ઞાસા વધી, તેથી પોતાની વધી રહેલી જિજ્ઞાસાને શાંત કરવા માટે શ્રી સુધર્મા સ્વામીને પૂછી રહ્યા છે-હે ભદ્રન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જે ત્રીજા અધ્યયનના સ્પષ્ટીકરણના નિમિત્તે અભયસેનનું જીવનવૃત્તાન્ત પરિષદમાં સાંભળાવ્યું હતું, તે તો મેં આપના મુખકમલથી સાંભળી લીધું હવે હું તે સાંભળવાની યાહના-જેઠા કરૂ છું કે તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે થોડા અધ્યયનના ભાવ

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए महच्चंदे नामं राया होत्था,
महया० । तस्स णं महच्चंदस्स रण्णो सुसेणे नामं अमच्चे
होत्था, साम-भेय-दंड०-णिग्गह कुसले । तत्थ णं सोहंजणीए
णयरीए सुदंसणा नामं गणिया होत्था । वण्णओ ॥ सू० २ ॥

टीका

‘तत्थ णं इत्यादि । ‘तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए’ तत्र खलु शोभा-
ञ्जन्यां नगर्या ‘महच्चंदेनामं राया’ महाचन्द्रनामकः, राजा ‘होत्था’ आसीत् ।
स कीदृशः ? इत्याह—‘महया०’ अनेन ‘महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे’
इति संग्राह्यम्, महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः=महांश्वासौ हिमवान् महा
हिमवान्, स इव महान् अन्यमहापर्वतापेक्षया, मलयो=मलयाचलः, मन्दरो=

जंबूस्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मास्वामी फरमाते हैं—हे जंबू ! उस
काल में और उसी समय में शोभाञ्जनी नामकी एक नभस्तलचुंबी
प्रासादों से अलंकृत, अनेक जनों से संकुल, स्वचक्र परचक्र के भयसे
निर्मुक्त एवं धन धान्यादि से सदा परिपूर्ण नगरी थी । इस के
बाहिर ईशान कोण में देवरमण नामका एक सुन्दर बगीचा था ।
उसमें अमोघनामक यक्ष का बहुत प्राचीन एक यक्षायतन था ॥ सू० १ ॥

‘तत्थ णं’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए’ इस शोभाञ्जनी नगरीमें ‘महच्चंदेनामं
राया होत्था’ एक महाचंद्र नामका राजा था । मलयाचल सुमेरुगिरि और

शु कहा छे ? आ प्रमाणे जणू स्वामीअे पूछथुं त्थारे श्री सुधर्मा स्वामी कहे छे—
हे जंबू ! ते काल अने ते समयमां शोभाञ्जनी नामनी अेक नगरी હતી, તે મોટા-
મોટા આકાશનેા સ્પર્શ કરે તેવા મહેલોથી શોભતી, અનેક માણસોની વસ્તીથી ભરપૂર
સ્વચક્ર-પરચક્રના ભયથી રહિત અને ધન તથા ધાન્યાદિથી હમેશાં પરિપૂર્ણ હતી. તે
નગરીના બહારના ઇશાન કોણના ભાગમાં દેવરમણ નામના અેક સુંદર બગીચો હતો
તે બગીચામાં અમોઘ નામના યક્ષનું બહુજ પ્રાચીન નિવાસસ્થાન હતુ. (સૂ० ૧)

‘તત્થ ણં’ ઇત્યાદિ

‘તત્થ ણં સોહંજણીણયરીણ’ તે શોભાંજની નગરીમાં ‘મહચ્ચંદે નામં રાયા
હોત્થા’ અેક મહાચંદ્ર નામના રાજા હતા ‘મહયા’ તે હિમાલય પર્વત જેવા મહાન

મેરુગિરિઃ, મહેન્દ્રઃ=પર્વતવિશેષસ્તદ્વત્ સારઃ=પ્રધાનો યઃ સ તથા । ‘તસ્સં
મહચ્ચંદસ્સ રણ્ણો’ તસ્ય ચ્ચ મહાચન્દ્રસ્ય રાજ્ઞઃ ‘સુસેણે ણામં અમચ્ચે’ સુષેણો
નામ=સુષેણનામકઃ, અમાત્યઃ=મન્ત્રી ‘હોત્થા’ આસીત્ । સ કીદ્દશઃ ? इत्याह-
‘સામભેયદંડ’ इति । ‘સામભેયદંડ’ ઉવપ્પયાણનીતિસુપ્પઉત્તણયવિદિન્નૂ’ इति संग्राह्यम् ।
સામભેદદણ્ડોપપ્રદાનનીતિસુપ્પયુક્તનયવિધિજ્ઞઃ- પરસ્પરોપકારપ્રદર્શનગુણકીર્તનાદિના
શત્રોરાત્મવશીકરણ સામ, શત્રુપરિવારસ્ય પરસ્પરં સ્નેહાપનયનં ભેદઃ, ધનહરણાદિકો
દણ્ડઃ, ગૃહીતધનપ્રતિદાનાદિકમુપપ્રદાનં, તદ્રૂપા યા રાજનીતયઃ, તાસાં સુપ્પયુક્ત-
સુપ્પુ પ્રયોગો=વ્યાપારણં यस્ય સ તથા, નયાનાં=ન્યાયાનાં ઉક્તલક્ષણનીતીનાં
ચ વિધિ-પ્રકારં જાનાતિ યઃ સ તથા, પશ્ચાત્ પદદ્વયસ્ય કર્મધારયઃ । ‘ણિગ્ગહકુસલે’
નિગ્ગહકુસલઃ-નિગ્ગહઃ=નિયમનં વશીકરણં, તત્ત્વ કુસલઃ=નિપુણઃ । ‘તત્થ ણં સોહં-

મહેન્દ્ર કે જેસા અન્યનૃપતિયોં મેં પ્રધાન થા । ‘તસ્સ ણં મહચ્ચંદસ્સ રણ્ણો’
ઉસ મહાચ્ચંદ્ર રાજા કા ‘સુસેણે ણામં અમચ્ચે હોત્થા’ સુષેણ હસ નામકા એક
મન્ત્રી થા । ‘સામભેયદંડ’ ણિગ્ગહકુસલે’ યહ સામ, ભેદ એવં દણ્ડ આદિ
રાજનીતિ પ્રયુક્ત કરને મેં પહુ એવં, પરચિત્તરંજન કરને મેં કુસલ થા ।
યહાં દંડ કે આગે કે શૂન્ય સે ‘ઉવપ્પયાણનીતિસુપ્પઉત્તણયવિદિન્નૂ’ હસ પાઠ
કાગ્રહણ હુઆ હૈ । હન સામ આદિ પદોં કી વ્યાખ્યા હસ પ્રકાર હૈ-
આપસ મેં એક દૂસરે કે ઉપકાર કે દિશ્વલારને સે એવં ગુણોં કે કથન
આદિસે શત્રુ કો અપને વશ કરના સામ હૈ । જિસ ઉપાય સે શત્રુ
કે પક્ષ કે પરિવાર મેં ફૂટ ઢાલો જાતિ હૈ ઉસકા નામ ભેદ હૈ ।
શત્રુ કે ધન આદિ કા હરણ કર લેના દણ્ડ હૈ । શત્રુ કે ગૃહીત ધન
કો વાપિસ કર દેના ઉપપ્રદાન હૈ । ‘ણિગ્ગહકુસલે’ વહ સચિવ હન રાજ-
નીતિયોં કે પ્રયોગ કરને મેં એવં ન્યાય કરને કી વિધિ મેં વિશેષ

હતા. મહાચાંદ્ર. સુમેઝ પર્વત અને મહેન્દ્રના જેવા બીજા ગળાઓમાં સુખ્ય હતા. ‘તસ્સ
ણં મહચ્ચંદસ્સ રણ્ણો’ તે મહાચંદ્ર ગળાને ‘સુસેણે ણામં અમચ્ચે હોત્થા’ સુષેણ નામના
એક મન્ત્રી હતા, ‘સામભેયદંડ’ ણિગ્ગહકુસલે’ તે સામ, ભેદ અને દંડ આદિ ગજ-
નીતિનો ઉપયોગ કરવામાં અને બીજાઓના ચિત્તને રંજન કરવામાં કુશળ હતા અહીં
દંડ શબ્દની પાછે જે શૂન્ય છે તે શૂન્યવડે ‘ઉવપ્પયાણનીતિસુપ્પઉત્તણયવિદિન્નૂ’
આ પાઠને શ્રવણ કરવામાં આવ્યો છે, તે સામ આદિ પદોની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે
પરસ્પરમાં એક બીજાનો ઉપકાર બતાવીને શુભોનુ કથન કરીને શત્રુને પોતાને વશ
કરી લેવા તે સામ છે જે ઉપાયથી શત્રુના પક્ષના પરિવારમાં કે આપસમાં પુટ પાડવી
તેનું નામ ભેદ છે શત્રુના ધન વગેરે પદાર્થોનુ હરણ કરવું તે દંડ છે, શત્રુના લઈ
લીધેલા ધનને પાછું આપવું તે ઉપપ્રદાન છે, તે પ્રધાન (મન્ત્રી) ‘ણિગ્ગહ કુસલે’

जणीए णयरीए' तत्र खलु शोभाञ्जन्यां नगर्या 'सुदंसणा णाम गणिया' सुदर्शना नाम—सुदर्शनानाम्नी गणिका 'होत्था' आसीत् । 'वण्णओ' वर्णकः=अस्या वर्णनम्, स चान्यत्र विज्ञेयः ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए सुभदे णामं सत्थवाहे होत्था, अड्ढे जाव अपरिभूए । तस्स णं सुभदस्स सत्थवाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था, सुकुमालपाणिपाया अहीण० । तस्स णं सुभदस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए सगडे णामं दारए होत्था, अहीण० ॥ सू० ३ ॥

विचक्षण था। किस निति एवं किस न्याय से क्या काम करना होता है, किस की किस समय आवश्यकता पडती है, ये सब बातें वह भली प्रकार जानता था। 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' उसी शोभाञ्जनी नगरी में सुदंसणा णामं गणिया होत्था' एक वेश्या रहती थी जिसका नाम सुदर्शना था। 'वण्णओ' इसका वर्णन कामध्वजा वेश्या के समान है।

भावार्थ—इस नगरी के राजा का नाम महाचंद था। यह विगिष्ट प्रतापशाली था। इस का एक मंत्री था। जिसका नाम सुपेण था। यह राजनीति एवं न्याय में विशेष चतुर था। किसी को निग्रह-वश करने में अतिशय बुद्धिसंपन्न था। यहां पर सुदर्शना नामकी एक वेश्या रहती थी। जो रूप लावण्य से संपन्न थी ॥ सू० २ ॥

ते राजनीतिने प्रयोग करवासां अने न्याय क्वानी कणामा विशेष कुशल हुता, कुश नीतिथी अने कथा न्याय पडे कथु काम करवुं लेभये, कथा समये डेानी जरियात पडे छे ते तमास वात णहुअ सारी रीते लाएते हुने। 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' ते शोलाजनी नगरीमा 'सुदंसणाणामं गणिया होत्था' एक सुदर्शना नामनी वेश्या पणु रहेती हुती तेनुं 'वण्णओ' वर्णन कामध्वज वेश्याना लेवुं छे

सावार्थ—आ नगरीना राजवीरु नाम महायुद्ध हुतु ते विशेष प्रतापी हुता तेने एक मंत्री हुता, जेतु नाम सुपेण हुतु ते मंत्री राजनीति अने न्यायमा पणुअ चतुर हुता, डेअने पणु वश क्वामा डे कणजे क्वामा णहुअ बुद्धिसंपन्न हुता, आ नगरीमां एक सुदर्शना नामनी वेश्या रहेती हुती, ते पणु इय अने सावयधी पूरु हुती (सू० २)

टीका

‘तत्थ णं’ इत्यादि । ‘तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए’ तत्र खलु सोभा-
 ज्ञन्यां नगर्या ‘सुभदे णामं’ सुभद्रो नाम=सुभद्रनामकः ‘सत्यवाहे’ सार्थवाहः
 ‘होत्था’ आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—‘अह्दे जाव अपरिभूए’ इति ।
 आढ्यः=धनवान् यावद् अपरिभूतः । ‘तस्स णं सुभइस्स सत्यवाहस्स’ तस्य
 खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य ‘भद्दाणामं’ भद्रानाम=भद्रानाम्नी ‘भारिया’ भार्या,
 ‘होत्था’ आसीत् । सा कीदृशी ?—त्याह—‘सुकुमालणणिपाया’ सुकुमारपाणि-
 पादा=कोमलकरचरणा, तथा—‘अहीणं’—‘अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसररीरा’ अहीन-
 परिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा—अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, परिपूर्णानि लक्षणतः,
 पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिंस्तत्, तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । ‘तस्स णं
 सुभइस्स सत्यवाहस्स’ तस्य खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य ‘पुत्ते’ पुत्रः, भद्दाए
 भारियाए भद्राभार्यायाः ‘अत्तए’ आत्मजः ‘सगडे णाम दारए’ शकटो
 नाम=शकटनामकः, दारकः ‘होत्था’ आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—‘अहीण-
 पडिपुण्णपंचिंदियसररीरे’ इति, अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० ३ ॥

‘तत्थ णं’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए’ उस सोभाज्ञनी नगरी में ‘सुहदे णामं
 सत्यवाहे होत्था’ सुभद्र नामका एक सार्थवाह रहता था । ‘अह्देजाव
 अपरिभूए’ यह जन धन आदि से परिपूर्ण था । ‘तस्स णं सुभइस्स सत्यवाहस्स
 भद्दाणामं भारिया होत्था’ इस सुभद्र की भार्या का नाम भद्रा था । ‘सुकुमाल-
 णणिपाया अहीणं’ इसके कर और चरण दोनों सुकुमार थे । शरीर भी
 पाँचों इन्द्रियों के यथावस्थित प्रमाण से परिपूर्ण था । ‘तस्स णं सुभइस्स
 सत्यवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए’ उस सुभद्र सार्थवाह का एक
 पुत्र था जो इसकी भद्रा पत्नी की कुक्षि से उत्पन्न हुआ था । ‘सगडे णामं

‘तत्थ णं’ इत्यादि=

‘तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए’ शोभाज्ञनी नगरीमें ‘सुहदे णामं-
 सत्यवाहे होत्था’ सुभद्र नामका एक सार्थवाह पदु रहता था । ‘अह्दे जाव-
 अपरिभूए’ ते भावसेथी अने धनविकसिथी परिपूर्ण इता । ‘तस्स णं सुभइस्स सत्य-
 वाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था’ ते सुभद्रनी पत्नीनं नाम लक्ष इतुं ‘सुकुमालं’
 ‘अहीणं’ तेना इय अने पग अने सुकुमाल कोमल इता, शरीर पदु पांच इंद्रियेता
 यथा-यथा प्रमाणथी परिपूर्ण इतुं ‘तस्स णं सुभइस्स सत्यवाहस्स पुत्ते भद्दाए
 भारियाए अत्तए’ ते सुभद्र सार्थवाहने एक पुत्र इते । ते तेनी लक्ष पत्नीना
 उदरथी उत्पन्न यथे इते । ‘सगडे णामं दारए होत्था’ ते गाणकनुं नाम शकट

॥ મૂલમ્ ॥

તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરેં
સમોસઢે । પરિસા ણિગ્ગયા । રાયા વિ ણિગ્ગઓ । ધમ્મો
કહિઓ । પરિસા પડિગયા ॥ સૂ ૪ ॥

ટીકા

‘તેણં કાલેણં’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समणं समणे भगवं महावीरे’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् शोभाञ्जन्यां नगर्यां यत्रैव देवरमणनामकमुद्यानं तत्रैव ‘समोसडे’ समवसृतः । ‘परिसा’ परिपत् जनानां सहतिः ‘णिग्गया’ निर्गता-श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं शोभाञ्जननगरीतो बहिर्निःसृता । ‘राया वि’ राजाऽपि=महाचन्द्रनामको भूप-
तिश्च ‘णिग्गओ’ निर्गतः । यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागत्य भगव-

दारए होत्था’ इसका नाम शकट था । ‘अहीण०’ यह भी परिपूर्ण
अंगोपांग वाला और रूप लावण्य से युक्त था । ॥ सू० ३ ॥

તેણં કાલેણં’ इत्यादि ।

‘तेणं कालेणं तेणं समणं’ उस काल और उस समय में ‘समणे
भगवं महावीरे० समोसडे’ श्रमण भगवान् महावीर विहार करते हुए
उस शोभाञ्जनी नगरी में जहां देवरमण नामका उद्यान था
वहां पर पधारे । प्रभुका आगमन जानकर ‘परिसा णिग्गया’ जनता
उनके दर्शन एवं उनसे धर्म श्रवण करने के लिये अपने-स्थान से
निकली । ‘राया वि णिग्गओ’ महाचन्द्र राजा भी निकला । वे सब के सब
चलकर वहां पर आये जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे ।

હતું. ‘અહીણ૦’ તે પણ અંગોપાંગ પરિપૂર્ણ અને રૂપ-લાવણ્યથી શોભાયમાન હતો. (સૂ૦૩)

‘તેણં કાલેણં’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समणं’ ते काल અને ते સમયને વિષે ‘સમણે
ભગવં મહાવીરેં સમોસઢે’ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા થકા તે શોભા-
જની નગરીમાં જ્યાં દેવરમણ નામનો બગીચો હતો ત્યાં પધાર્યા પ્રભુનું આગમન
જાણીને ‘પરિસા . ણિગ્ગયા’ ત્યાંની જનતા તેમનાં દર્શન અને તેમનાં પાસેથી
ધર્મ શ્રવણ કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી નીકળી ‘રાયા વિ ણિગ્ગઓ’ મહાચન્દ્ર રાજવી
પણ નીકળ્યા. તે સૌ ચાલી કરીને જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા

टीका

‘तत्थ णं’ इत्यादि । ‘तत्थ णं सोढंजणीए णयरीए’ तत्र खलु सोभा-
 ज्ञन्यां नगर्या ‘सुभदे णामं’ सुभद्रो नाम=सुभद्रनामकः ‘सत्यवाहे’ सार्थवाहः
 ‘होत्या’ आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—‘अइहे जाव अपरिभूए’ इति ।
 आदयः=धनवान् यावद् अपरिभूतः । ‘तस्स णं सुभदस्स सत्यवाहस्स’ तस्य
 खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य ‘भद्राणाम’ भद्रानाम=भद्रानाम्नी ‘भारिया’ भार्या,
 ‘होत्या’ आसीत् । सा कीदृशी ?—त्याह—‘सुकुमालपाणिपाया’ सुकुमारपाणि-
 पादा=कोमलकरचरणा, तथा—‘अहीण०’—‘अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा’ अहीन-
 परिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा—अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, परिपूर्णानि लक्षणतः,
 पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिंस्तद्, तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । ‘तस्स णं
 सुभदस्स सत्यवाहस्स’ तस्य खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य ‘पुत्ते’ पुत्रः, भद्राए
 भारियाए भद्राभार्यायाः ‘अत्तए’ आत्मजः ‘सगढे णाम दारए’ शकटो
 नाम=शकटनामकः, दारकः ‘होत्या’ आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—‘अहीण-
 पडिपुण्णपंचिंदियसरीरे’ इति, अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० ३ ॥

‘तत्थ णं’ इत्यादि ।

‘तत्थ णं सोढंजणीए णयरीए’ उस सोभाज्ञनी नगरी में ‘सुहदे णामं
 सत्यवाहे होत्या’ सुभद्र नामका एक सार्थवाह रहता था । ‘अइहेजाव
 अपरिभूए’ यह जन धन आदि से परिपूर्ण था । ‘तस्स णं सुभदस्स सत्यवाहस्स
 भद्राणामं भारिया होत्या’ इस सुभद्र की भार्या का नाम भद्रा था । ‘सुकुमाल-
 पाणिपाया अहीण०’ इसके कर और चरण दोनों सुकुमार थे । शरीर भी
 पाँचों इन्द्रियों के यथावस्थित प्रमाण से परिपूर्ण था । ‘तस्स णं सुभदस्स
 सत्यवाहस्स पुत्ते भद्राए भारियाए अत्तए’ उस सुभद्र सार्थवाह का एक
 पुत्र था जो इसकी भद्रा पत्नी की कुक्षि से उत्पन्न हुआ था । ‘सगढे णामं

‘तत्थ णं’ इत्यादि

‘तत्थ णं सोढंजणीए णयरीए’ सोलांजनी नगरीमां ‘सुहदे णामं
 सत्यवाहे होत्या’ सुभद्र नाम्ना एक सार्थवाह पशु रहेता हुता । ‘अइहे जाव
 अपरिभूए’ ते भावसेथी अने धनादिकथी परिपूर्ण हुता । ‘तस्स णं सुभदस्स सत्य-
 वाहस्स भद्राणामं भारिया होत्या’ ते सुभद्रनी पत्नीनू नाम लक्ष हुतु ‘सुकुमाल०’
 ‘अहीण’ तेना दाय अने पग अन्ने सुकुमाल डोमल हुता, शरीर पशु पांच भिंद्रियोना
 यथा-ये० प्रमाणथी परिपूर्ण हुतु । ‘तस्स णं सुभदस्स सत्यवाहस्स पुत्ते भद्राए
 भारियाए अत्तए’ ते सुभद्र सार्थवाहने एक पुत्र हुते । ते तेनी भद्रा पत्नीना
 उदरथी उत्पन्न यथे हुते । ‘सगढे णामं दारए होत्या’ न गाणकुनु नाम शकट

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे०
समोसढे । परिसा णिग्गया । राया वि णिग्गओ । धम्मो
कहिओ । परिसा पडिगया ॥ सू० ४ ॥

टीका

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं
महावीरे’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो यावत्
शोभाञ्जन्यां नगर्यां यत्रैव देवरमणनामकमुद्यानं तत्रैव ‘समोसढे’ समवसृतः ।
‘परिसा’ परिपत् जनानां सहतिः ‘णिग्गया’ निर्गता-श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं
शोभाञ्जनानगरीतां वह्निर्निःसृता । ‘राया वि’ राजाऽपि=महाचन्द्रनामको भूप-
तिश्च ‘णिग्गओ’ निर्गतः । यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागत्य भगव-

दारणं होत्वा’ इसका नाम शकट था । ‘अहीण०’ यह भी परिपूर्ण
अंगोपांग वाला और रूप लावण्य से युक्त था । ॥ सू० ३ ॥

तेणं कालेणं०’ इत्यादि ।

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल और उस समय में ‘समणे
भगवं महावीरे० समोसढे’ श्रमण भगवान् महावीर विहार करते हुए
उस शोभाञ्जनी नगरी में जहां देवरमण नामका उद्यान था
वहां पर पधारे । प्रभुका आगमन जानकर ‘परिसा णिग्गया’ जनता
उनके दर्शन एवं उनसे धर्म श्रवण करने के लिये अपने-अपने स्थान से
निकली । ‘राया वि णिग्गओ’ महाचन्द्र राजा भी निकला । वे सब के सब
चलकर वहां पर आये जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे ।

७७. ‘अहीण०’ ते पणु अंगोपांग परिपूर्ण अने रुप-लावण्यशी शोभायमान हुतो. (सू० ३)

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ ते काल अने ते समयने विषे ‘समणे
भगवं महावीरे० समोसढे’ श्रमणु भगवान् महावीर विहार करता थका ते शोभां-
जनी नगरीमां ज्यां देवरमणु नामने नगीथो हुतो त्या पधार्या प्रभुतुं आगमन
जाहीने ‘परिसा . णिग्गया’ त्यांनी जनता तेमता दर्शन अने तेमनां पासैथी
धर्म प्रवणु करवा भाटे पोताना स्थानथी नीकणी ‘राया वि णिग्गओ’ महाचन्द्र राजवी
पणु नीकण्या. ते सौ चाली करीने ज्यां श्रमणु भगवान् महावीर विराजमान हुता

न्तमादक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, यावत् पर्युपास्ते । 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः=भगवता श्रुतचारित्रलक्षणो धर्म उपदिष्टः । 'परिसा पडिगया' परिषत् प्रतिगता=धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य प्रति-निवृत्ता । राजाऽपि प्रतिगतः ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेठ्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे । तत्थ णं हत्थी आसे पुरिसे । तेसिं णं पुरिस्साणं मज्झगयं पासइ एगं सइत्थियं पुरिसं अवउडगबंधणं उक्खित्तजाव उग्घोसणं, चिंता तहेव जाव भगवं वागरेइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि । ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘जेठ्ठे अंतेवासी’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः, गौतमः, ‘जाव’ यावत्-एवमत्र योजना प्रागुक्त-

सत्त्वोंने प्रभु को वंदना की, नमस्कार किया एवं पर्युपासना की । ‘धम्मो कहिओ’ भगवानने श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपदेश दिया । ‘परिसा पडिगया’ धर्मकथा सुनकर सबके सब भगवान को वंदना एवं नमस्कार कर वापिस अपने स्थान पर गये । राजा भी वापिस गया । ॥ सू० ४ ॥

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि ।

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल और उस समय में ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान् महावीर के ‘जेठ्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे’ बड़े शिष्य गौतम स्वामी, भगवान की आज्ञा

त्यां आगण आच्या आ सौख्ये प्रभुने वंदना करी नमस्कार कर्या, अने पर्युपासना अर्थात् सेवामा भेद ‘धम्मो कहिओ’ प्रभुखे तमामने श्रुतचारित्ररूप धर्मने उपदेश आये, ‘परिसा पडिगया’ धर्मकथा साधणीने ते सौ भगवानने वंदना-नमस्कार करीने पोताना स्थान पर पाछा गया, गल्ल पणु पोताना स्थानपर गया (सू० ४)

‘तेणं कालेणं’ इत्यादि

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ ते काल अने ते समयने विधे ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान भडावीरना ‘जेठ्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे’ भेदा शिष्य गौतम स्वामी, भगवाननी आज्ञा प्राप्त करीने (लक्षा भाटे

रीत्या-भगवदाज्ञामुपादाय भिक्षानयनार्थं शोभाञ्जनीनगर्यामुच्चनीचमध्यमकुलान्य-
टन् 'रायसग्रे' राजमार्गे 'आंगाढे' अवगाढः=समागतः। तत्र खलु 'हत्थी' हस्तिनः
पश्यति, 'आसे' अश्वान् पश्यति 'पुरिसे' पुरुषान् पश्यति, 'तेसिं णं पुरिसाणं मज्झ-
गयं' तेषां हस्त्यारूढानामश्वारूढानां च खलु पुरुषाणां मध्यगतम् 'एगं' एकं
'सइत्थियं' सखीकं=स्त्रीसहितं 'पुरिसं' पुरुषं 'पासइ' पश्यति। कथम्भूतं पुरुषः-
मित्याह-'अवउडगबंधणं' इति। अवकोटकबन्धनं-अवकोटकेन=कृकाटिकाया
अधोनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम्, गलाधोभागतः पृष्ठदेशमानीतया रज्ज्वा
पृष्ठदेशे बद्धं हस्तद्वयं यस्य तमित्यर्थः। 'उक्कित्तकर्णणासं' उत्कृत्तकर्णनासम्
'जाव उग्घोसणं' यावद् उद्घोषणाम्, इह एवं योजना-'णेहतुप्पियगतं' इत्यादि
'इमं च ण एयारूवं उग्घोसणं सुणेइ-णो खलु देवाणुप्पिया ! 'इमस्स पुरिसस्स
केई राया वा रायपुत्तो वा अवरज्जइ, अप्पणो से सयाइं कम्माइं अवरज्जइ'
इति। एषां पदानां व्याख्याऽस्यैव द्वितीयाध्ययने चतुर्थसूत्रे द्रष्टव्या। 'चिंता'
चिन्ता-तं पुरुषं दृष्ट्वा श्रीगौतमस्वामिन-चिन्ता=मनसि संकल्पः समुदपद्यत इत्यर्थः।

प्रासकर भिक्षा के लिये शोभाञ्जनी नगरी में उच्च नीच एवं मध्यम
कुलों में फिरते हुए राजमार्ग पर आये। 'तत्थ णं हत्थी आसे पुरिसे'
वहाँ उन्होंने हाथियों, घोड़ों एवं मनुष्यों को देखा। 'तेसिणं पुरिसाणं
मज्झगयं' उन हाथी एवं घोड़ों पर चढ़े हुए पुरुषों के मध्य में रहे हुए
'एगं' एक 'सइत्थियं पुरिसं अवओडगबंधणं उक्कित्त जाव उग्घोसण चिंता
तहेव जाव भगवं वागरेइ' स्त्रीसहित पुरुष को देखा। उसके गर्दन के
नीचे के भाग से लेकर पृष्ठदेशपर्यन्त रस्सी से दोनों हाथ बंधे हुए
थे। उस की नाक और कान दोनों कटे हुए थे। आदि२ स्थिति-
युक्त उस पुरुष को देखकर, एवं उस के विषय में की जाती हुई
घोषणा को सुनकर गौतम स्वामी के मन में इस प्रकार विचार

शोभाञ्जनी नगरीमा उच्च-नीच अने मध्यम कुलीमां इरता थका राजमार्ग पर आया.
'तत्थ णं हत्थी आसे पुरिसे' त्यां तेमणे हाथीयो, घोडाओ अने मनुष्योने
जेया 'तेसि णं पुरिसाणं मज्झगयं' ते हाथी-घोडाओ पर चढेला पुरुषोना मध्यमां
रहेले। 'एगं' ओक 'सइत्थियं पुरिसं अवओडगबंधणं उक्कित्त० जाव उग्घोसणं
चिंता तहेव जाव भगवं वागरेइ' स्त्रीसहित पुरुषने जेयो. तेना डाकनी नीचेना
भागथी लछ पाछणनी पीठना तमाम लाग सुधी होरडाथी जन्ने हाथ बांधेला इता,
तेना नाक अने कान जन्ने कापेला इता, आवी स्थितिमा ते पुरुषने जेधने अने
तेना संबांधमां जे जलहेरात थती ते सालणीने गौतमस्वामीना मनमां आ प्रमाणे

‘તદેવ જાવ ભગવં વાગરેડ’ તથૈવ યાવદ્ ભગવાન્ વ્યાકરોતિ । ‘તથૈવ યાવદ્
 इत्यनेनास्यैव द्वितीयाध्ययने पञ्चमसूत्रे यथा वर्णितं तद्वदेवात्रापि बोध्यम् ।
 अहो ! खलु अयं पुरुषः पूर्वभवकृतानामशुभानां कर्मणां फलं नरकप्रतिरूपिकां
 वेदनामनुभवतीति विचिन्त्य स श्रीगौतमस्वामी उच्चनीचमध्यमकुलेषु यावदटन्
 यथापर्याप्तां समुदानीभिक्षां गृहीत्वा भगवतः समीपमागत्य तत् सर्वं प्रदर्श्य
 भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्यैवमवादीत्—हे भगवन् ! एवं खलु अहं भवताऽभ्य-
 नुज्ञातः सन् शोभाञ्जन्यां नगर्यां भिक्षार्थं गच्छन् राजमार्गे सस्त्रीकमेक पुरुषं
 नरकप्रतिरूपिकां वेदनामनुभवन्तं दृष्टवान् । स खलु हे भगवन् ! पूर्वभवे क
 आसीत् ? यावत् प्रन्यनुभवन् विहरति ? । ततो भगवान् व्याकरोति=वक्ष्यमाण-
 प्रकारेण गौतमस्वामिनं प्रति तस्य पुरुषस्य चरित्रं वर्णयतीत्यर्थः ॥ सू० ५ ॥

ઉત્પન્ન હુઆ- આશ્ચર્ય હૈં કિં યહ પુરુષ પૂર્વભવ મેં કૃત અશુભ કર્મો
 કે ફલસ્વરૂપ નરક જૈસી વેદના કા અનુભવ કર રહા હૈં । ઇસ
 પ્રકાર વિચાર કર ગૌતમ સ્વામી ઉચ્ચ નીચ મધ્યમ કુલોં મેં ફિર
 કર યથાપર્યાપ્ત ભિક્ષા લે ભગવાન કે સમીપ આયે । આતે હી ઉન્હોંને
 સમસ્ત ગૃહીત ભિક્ષા ભગવાન કો દિખલાઈ, ઓર ઉન્હે વન્દન એવ
 નમસ્કાર કર વે ફિર ઇસ પ્રકાર બોલે કિ-હે ભગવાન્ મૈં આજ
 આપ સે આજ્ઞા પ્રાપ્તકર શોભાજની નગરી મેં ભિક્ષા કે લિયે ગયા,
 જાતેર માર્ગ મેં મૈને સસ્ત્રીક એક પુરુષ કો દેખા-જો નરક જૈસી
 વેદના કા અનુભવ કર રહા થા । હે ભદન્ત ! યહ પુરુષ પૂર્વભવ મેં
 કૌન થા - જો ઇસ પ્રકાર કી દારુણ વ્યથા કા પાત્ર બના હુઆ હૈં ।
 ફિર ભગવાન ઉસ પુરુષકા ચરિત્ર કહતે હૈં ॥ સૂ૦ ૫ ॥

વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે-આશ્ચર્ય છે કે આ પુરુષ પૂર્વભવમાં કરેલા અશુભ કર્મોના
 ફળ સ્વરૂપ નરક જેવી વેદનાનો અનુભવ કરી રહેલ છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને
 ગૌતમ સ્વામી ઉચ્ચ-નીચ મધ્યમ કુલોમાં ફરીને પુરતી ભિક્ષા લઈને ભગવાનની
 પાસે આવ્યા આવતાની સાથે જ તેઓ જે ભિક્ષા લાવ્યા હતા તે તમામ ભગવાનને
 બતાવી અને વદન-નમસ્કાર કરીને પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે.- ભગવાન ! હું
 આપની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને આજે શોભાજની નગરીમાં ભિક્ષા લેવા માટે ગયો,
 જતાં જતાં માર્ગમાં મેં એક પુરુષને સ્ત્રીની સાથે જોયો તે નરકના જેવી વેદનાનો
 અનુભવ કરી રહ્યો હતો હે ભદન્ત ! તે પુરુષ પૂર્વભવમાં કેણુ હતો જે આ પ્રકાર
 રની દાણુ વેદના ભોગવવાનું પાત્ર બન્યો છે ? હવે ભગવાન તેનું ચરિત્ર કહે છે (સૂ ૫)

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव
जंबूदीवे दीवे भारहे वासे छगलपुरे णयरे होत्था । तत्थ
सीहगिरी णामं राया होत्था, महया । तत्थ णं छगलपुरे णयरे
छण्णिण्णं णामं छागलिण्णं परिवसइ, अड्ढे जाव अपरिभूए
अहम्मिण्णं जाव दुप्पडियाणंदे । तत्थ णं छण्णियस्स छागलि-
यस्स बहूणं अयाण य, एलयाण य, रोझाण य, वसभाण य
ससयाण य, पसयाण य, सूयराण य, सिंघाण य, हरिणाण
य, संभराण य, महिसाण य, सयबद्धाणि य, सहस्सबद्धाणि
य, जूहाणि य वाडगंसि सण्णिरुद्धाइं चिट्ठंति । अण्णे य तत्थ
बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा, बहवे अए य, जाव महिसे
य सारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति । अण्णे य से बहवे
पुरिसा अयाण य जाव जूहाणि य गिहंसि सण्णिरुद्धाइं किच्चा
चिट्ठंति । अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा, बहवे
अए य, जाव महिसे य जीवियाओ ववरोवित्ता मंसाइं कप्प-
णीकप्पियाइं करेति, करित्ता छण्णियस्स छागलियस्स उवणेति ।
अण्णे य से बहवे पुरिसा ताइं बहुयाइं अयमंसाइ य जाव
महिसमंसाइ य तवएसु य कवल्लीसु य कंदुसु य भज्जणएसु
य इंगालेसु य तलेंति य, भज्जेति य, सोल्लेंति य, तलित्ता
य३ रायमग्गंसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति । अप्पणावि य णं
से छण्णिण्णं छागलिण्णं बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमं-
सेहि य तलिण्हि य भज्जिण्हि य सोल्लिण्हि य सुरं च५
आसाएमाणे४ विहरइ ॥ सू० ६ ॥

टीका ।

‘एवं खलु०’ इत्यादि। ‘एवं खलु गोयमा’ एवं खलु हे गौतम ! ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहेव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे ‘छगलपुरे णयरे’ छगलपुरनामकं नगरं ‘होत्था’ आसीत् । ‘तत्थ’ तत्र ‘सीहगिरी णामं’ सिंहगिरिनाम= सिंहगिरिनामकः, ‘राया’ राजा ‘होत्था’ आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह— ‘महयाहिमवन्तमहन्तमलयमन्दरमहिंदसारे’ महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः, अस्य व्याख्याऽस्मिन्नेवाध्ययने प्रागुक्ता । ‘तत्थ णं छगलपुरे णयरे छणिण् णामं छागलिण् परिवसइ’ तत्र खलु छगलपुरे नगरे छन्निको नाम छागलिकः परिवसति, स कीदृशः ? इत्याह—‘अड्ढे’ इत्यादि । आढ्यः, ‘जाव अपरिभूए’

‘एवं खलु०’ इत्यादि ।

गौतमस्वामी के पूछने पर भगवान् फरमाते हैं कि—‘एवं खलु’ ‘गोयमा !’ हे गौतम ! इस प्रकार ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ उस काल में एवं उस समय में ‘इहेव जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे’ इसी जंबूद्वीप नामक द्वीप में और इसी भरतक्षेत्र में ‘छगलपुरे णयरे होत्था’ एक छगलपुर नामका नगर था । ‘तत्थ सीहगिरी णामं राया होत्था’ उस नगर का राजा सिंहगिरि था । वह ‘महयाहिमवन्तमहन्तमलयमन्दर-महिंदसारे’ महाहिमवान् पर्वत जैसा, मलयाचल सुमेरुगिरि और महेन्द्र पर्वत के समान अन्य राजाओं में प्रधान था । ‘तत्थ णं छगल-पुरे णयरे छणिण् णामं छागलिण् परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए’ उसी छगलपुर नगर में छन्निक नाम का एक कसाई भी रहता था । वह आढ्य जन धन धान्य आदिसे खूब परिपूर्ण एवं यावत् सबके

‘एवं खलु’ इत्यादि

गौतम स्वामीએ પૂછ્યું ત્યારે ભગવાન કહે છે કે—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એવં खलु’ આ પ્રમાણે ‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ તે કાળ અને તે સમયને વિષે ‘इहेव जंबूद्वीवे दीवे भारहे वासे’ આ जंबूद्वीपનાં આ भरत क्षेत्रને विषे ‘छगलपुरे णयरे होत्था’ छगलपुर नामनुं એક નગર હતું ‘तस्स सीहगिरी णामं राया होत्था’ તે નગરના सिंहगिरि नामના राजा હતા, તે ‘महयाहिमवन्तमहन्त-मलयमन्दरमहिंदसारे’ महाहिमवान् पर्वत જેવા मलयाचल सुमेरुगिरि અને महेन्द्र पर्वत समान अन्य राजाઓमा प्रधान—मुख्य હતા ‘तत्थ णं छगलपुरे णयरे छणिण् णामं छागलिण् परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए’ તે छगलपुर નગરમાં छन्निक नामનો એક कसाई પણ ગડेतો હતો, તે ખૂબ धन, धान्य आदि संपत्तिથી

‘यावदपरिभूतः, ‘अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे’ अधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः।

‘तत्थ णं छणियस्स छागलियस्स बहूणं’ तत्र खलु छन्निकस्य छागलिकस्य बहूनाम् ‘अयाण य’ अजानां च=छागानां च, ‘एलयाण य’ एलकानां=मेषाणां च, ‘रोज्झाण य’ रोज्झानां=पशुविशेषाणाम् ‘रोझ’ इति भाषाप्रसिद्धानाम् । ‘वसभाण य’ वृषभाणां च, ‘ससयाण य’ शशकानां च, ‘पसयाण य’ पसकानां=मृगशिशूनां च, ‘सूयराण य’ सूकराणां च ‘सिंघाण य’ सिंहानां च, ‘हरिणाण य’ हरिणानां च ‘संभराण य’ साम्भराणां च ‘महिसाण य’ महिषाणां च ‘सयवद्धाणि य’ शतवद्धानि शतं शतमजादीन् योजयित्वा वद्धानि च, ‘सहस्सवद्धाणि य’ सहस्रवद्धानि—सहस्रं सहस्रं योजयित्वा वद्धानि च ‘जूहाणि य’ गूथानि च ‘वाडगंसि’ वाटके=परिधिरूपेण कण्टकादिना वेष्टितं स्थानं वाटः स एव वाटकस्तस्मिन्, ‘सण्णिरुद्धां’ संनिरुद्धानि ‘चिट्ठंति’ तिष्ठन्ति ‘अण्णे य तत्थ

अपरिभूत—किसी से पराभव नहीं पाना था । वह बड़ा ‘अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे’ अधार्मिक अधर्मसेवी एवं अधर्म से ही अपनी आजीविका चलाता था । यावत् दुष्प्रत्यानन्द—दूसरे को दुःख पहुचाने में ही अपना आनन्द मानता था ।

‘तत्थ णं छणियस्स छागलियस्स बहूणं’ वहाँ उस छन्निक कसाई के यहाँ बहुतसे ‘अयाण य एलयाण य’ बकरों का मेषों का, ‘रोज्झाण य’ रोझों का, ‘वसभाण य’ बैलों का ‘ससयाण य’ खरगोशों का ‘पसयाण य’ बालमृगों का सूयराण य’ सूअरों का ‘सिंघाण य’ सिंहों का हरिणाण य’ हिरणों का ‘संभराण य’ सांभरों का ‘महिसाण य’ एवं महिषों का ‘सयवद्धाणि’ सौ सौ के बंधे हुए ‘सहस्सवद्धाणि’ हजार हजार के बंधे हुए ‘जूहाणि य’ समूह ‘वाडगंसि’ बाड़ा—कांटों की बाड़ से वेष्टित स्थान में ‘सण्णिरुद्धां’ बन्धे हुए ‘चिट्ठंति’ रहते थे । ‘अण्णे य तत्थ बहवे

पूर्ण हुतो अने डोण्ठी पराभव पावे तेवो न हुतो, अने णहुं ‘अहम्मिए जाव दुप्पाडियाणंदे’ अधर्मी अधर्मसेवी अधर्मथी न पोतानी आजीविका चलावतो हुतो, भीजने दुःख पहुँचाउवाभा न पोताने आनन्द समज्जतो हुतो.

‘तत्थ णं छणियस्स छागलियस्स बहूणं’ ते शहरमां छन्निक कसाईने त्यां धण्णं ‘अयाण य एलयाण य’ अकराओनां घेराओना ‘रोज्झाण य’ रोओना ‘वसभाण य’ बलहोना ‘ससयाण य’ ससलाओना ‘पसयाण य’ पालमृगोना ‘सूयराण य’ सूअरोना ‘सिंघाण य’ सिओना ‘हरियाण य’ हरओना ‘संभराण य’ सांभरोना ‘महिसाण य’ पाडाओना ‘सयवद्धाणि’ सो सोना आधेला ‘सहस्सवद्धाणि’ हजार हजारना आधेला ‘जूहाणि’ समूह ‘वाडगंसि’ वाडाओ—कांटानी वाडथी बिंटायेला स्थानमां ‘सण्णिरुद्धां’ आधेला ‘चिट्ठंति’ रहेटा हुता

बहवे पुरिसा' अन्ये च तत्र बहवः पुरुषाः 'दिण्णभइभत्तवेयणा' दत्त भृति भक्तवेतनाः, इदमसकृद्व्याख्यातम् 'बहवे अये जावमहिसे य' बहूनजांश्च यावद् महिषांश्च 'सारक्खमाणा' संरक्षन्तः, 'संगोवेमाणा चिट्ठंति' संगोपायन्तस्तिष्ठन्ति। 'अण्णेय से बहवे पुरिसा' अन्ये च 'से' तस्यछन्निकछागलिकस्य, बहवः पुरुषा 'अयाण य जाव जूहाणि य' अजानां यावद् महिषाणां यूथानि 'गिहंसि' गृहे 'संणिरुद्धां' संनिरुद्धानि 'किच्चा' कृत्वा 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति। अण्णेय से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा बहवे अए य जाव महिसे य, अन्ये च तस्य बहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतनाः बहून् अजान् यावद् महिषांश्च, 'जीवियाओ ववरोविंति' जीविताद् व्यपरोपयन्ति=जीवितात् पृथक्कुर्वन्ति=मारयन्तीत्यर्थः। 'ववरोविंता' व्यपरोप्य=मारयित्वा, 'मंसां' मांमानि 'कप्पणीकप्पियां'

पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' इसके पास और दूसरे अनेक पुरुष काम करते थे। यह कसाई उन्हें उनकी नौकरी के उपलक्ष्य में भोजन एवं वेतन प्रदान करता था। 'बहवे अए य जाव महिसे य' इसमें कितनेक नौकर चाकर उन सब ही बकरों से लेकर महिषों तक के समस्त जानवरों की 'सारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति' रक्षा करते थे, सार-संभाल करते थे। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' कितनेक उसके पुरुष-नौकर चाकर 'अयाण य जाव जूहाणि य' उन समस्त अजादिक जानवरों के समूहों को 'गिहंसि' उनके अपने-स्थानों में 'संणिरुद्धां किच्चा चिट्ठंति' बंद किये हुए रहते थे। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' एवं दूसरे कई नौकर चाकर कि जिन्हें इसकी ओर से भोजन एवं वेतन प्राप्त होता था वे 'बहवे अए य जाव महिसे य जीवियाओ ववरोविंति' बहूनों से उन अजादि से लेकर महिषों तक

'अण्णे य तत्थ बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' तैना पासे धीन्त अनेक भाणुसो काम करता होता, ते कसाई ते भाणुसोनी नोकराणा पगारमा तेभने लोअन अने पैसा आपतो हुतो 'बहवे अए य जाव महिसे य' ते नोकराभा डेटलाक नोकरा ते तमास अकगथी लअने पाडा सुधीना तमास जनवरोनी 'मारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति' रक्षा करता, सार संभाल करता हुता, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' डेटलाक तैना नोकर-आकर 'अयाण य जाव जूहाणि य' ते तमास अकग आदि जनवरोना समूहोने 'गिहंसि' पोत-पोताना स्थानोमा 'संणिरुद्धां किच्चा चिट्ठंति' अंध करीने रहता हुता, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' धीन्त डेटलाक नोकरा के नेभने कसाई तन्इथी लोअन अने पगार भणतो हुतो तेवा 'बहवे अए य जाव महिसे य जीवियाओ ववरोविंति' धण्णा अकरा आदिथी

कल्पनीकल्पितानि=कर्तरीकर्तितानि लघुलघूनि खण्डानीत्यर्थः, 'करेति' कुर्वन्ति । 'करित्ता छणियस्स छागलियस्स' कृत्वा छन्निकस्य छागलिकस्य 'उवणेति' उपनयन्ति=समीप आनयन्ति । 'अण्णेय से बहवे पुरिसा तां बहुयां अयमंसाइ य जाव महिस मंसाइ य' अन्ये च तस्य बहवः पुरुषास्तानि बहुकानि अजमांसानि=छागमांसानि यावद् महिषमांसानि च 'तवएसु य' तपकेषु च=तपकाः=लघुतलनपात्राणि तेषु, 'तवा' इति ख्यातेषु 'कवल्लीसु य' कवल्लीषु च='कडाह' इति मसिद्धेषु, 'कंदूसु य' कन्दूषु=लघुकटाहेषु च 'भज्जणएसु य' भर्जनकेषु च, भर्जनकानि=भर्जनपात्राणि तेषु च, 'इंगालेसु य' अङ्गारेषु=निर्धूमेषु काष्ठाद्यग्निषु च, 'तल्लेति य' तलयन्ति च, तलधातुश्चुरादिपठितः, तलनपात्रे घृतादीनि निक्षिप्य तत्र पचन्तीत्यर्थः, 'भज्जेति य' भृज्जन्ति च, 'सोल्लेति य' सोल्लयन्ति=शूले धृत्वा पचन्ति । 'तलित्ता य' तलयित्वा च, अत्र भृष्टा सोलयित्वा च, इत्यपि बोध्यम् । 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'वित्ति' कप्पेमाणा'

जानवरों को जीवन से पृथक् करते थे-मारते थे । 'ववरोवित्ता' मारकर 'मंसाइ कप्पणीकप्पियाइं करेति' उनके मांस के फिर वे कैची से कतरर कर टुकड़े करते थे । 'करित्ता छणियस्स छागलियस्स उवणेति' टुकड़े कर पश्चात् उस छन्निक कसाई के पास उन्हें ले जाते । 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' कोई पुरुष ऐसे भी कर्मचारी थे जो 'तां बहुयां अयमंसाइ य जाव महिसमंसाइ तवएसु य कवल्लीसु य कंदूसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तल्लेति' इन लाघे हुए समस्त अजादिक के मांसखंडों को लोहे के तवों पर, बड़े कडाहों में, छोटी कडैयों में, भूजने के पात्रों में एवं अंगारों के ऊपर यथाक्रम से घी में तलते थे, भूजते थे एवं सेकते थे 'तलित्ता य' तलकर भूजकर और सेककर फिर वे, 'रायमग्गंसि' राजमार्ग में- मनुष्यों के आने जाने के मार्ग

द्वारे पाडाओ सुधीना जनवरेने भान्ता हुता. 'ववरोवित्ता' मारीने 'मंसाइ कप्पणीकप्पियाइं करेति' तेना मांसना कतर वडे कतरीने टुकडा करना हुता. 'करित्ता छणियस्स छागलियस्स उवणेति' टुकडा कर्या पछी तेने छन्निक कसाई पास ते लव जाता हुता. 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' कटलाक ओवा नेकर पणु हुता के 'तां बहुयां अयमंसाइ य जाव महिसमंसाइ तवएसु य कवल्लीसु य कंदूसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तल्लेति' ते लावेला समस्त अकरा आदिना मांसना टुकडाओने दोढाना तवा-तावडा पर, मोटा कडाहओमा, नानी कडाहओमा, सेकवाना वासणुमां अने अंगारापर यथाक्रम घीमां तणता हुता, भुंजता हुता अने सेकता हुता 'तलित्ता य' तणीने भुंजने सेकीने पछी 'रायमग्गंसि' राजमार्गमां

वृत्तिं कल्पयन्तः=तेषां मांसानां विक्रयेण जीविकां कुर्वन्तः, 'विहरन्ति' विहरन्ति । 'अप्पणावियणं छण्णिणं छागलिणं बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसेहिं य तल्लियेहिं य भज्जिणं हि य' आत्मनाऽपि च खलु स छन्निकं छागलिको बहुविधै-
रजमांसैर्यावद् महिषमांसैश्च तल्लितैश्च भृष्टैश्च, 'सोल्लिणं हि य' शूलपक्वैश्च सह
'सुरं च५' सुरां=मदिरां नानाविधां च, 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन् विस्वा-
दयन् परिभुज्जानः परिभाजयंश्च 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ६ ॥

मैं 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरन्ति' रखकर उन्हें बेचते और उस विक्री की आय से अपनी जीविका चलाते । 'अप्पणा वि य णं से छण्णिणं छागलिणं बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसेहिं' वह छन्निक कसाई भी अजादिक से लेकर महिषतक के अनेक प्रकार के मांस के साथ जो 'तल्लिणं हि य भज्जिणं हि य' तला हुआ होता, भूजा हुआ होता एवं 'सोल्लिणं हि य' शूल पर रखकर जो पकाया हुआ होता उस के साथ 'सुरं च४ आसाएमाणे४ विहरइ' अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन आदि करता ।

भावार्थ—गौतमस्वामी का इस प्रकार प्रश्नसुनकर वीर प्रभु ने कहा—हे गौतम ! उस काल एवं उस समय में इस जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में स्थित इस भरत क्षेत्र में एक छगलपुर नाम का नगर था । उसका शाशक राजा सिंहगिरि था । यह बहुत ही अधिक पराक्रम-शाली था । इसके शत्रु भी इसका नाम सुनकर भय से कंपित हो उठते थे । इसी नगर में एक धनिक बहुत परिवार वाला एवं

भाण्डुओने जवा-आववाना रस्ता उपर 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरन्ति' राभीने तेने बेचना हुना अने ते बेचाणुनी आवकभाधी पोतानी आलुविका बलावता हुता । 'अप्पणा वि य णं से छण्णिणं छागलिणं बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसे हि' ते छन्निक कसाई पणु णकराडिथी लघने पाडाओ सुधीना अनेक प्रकारनां मांसनी साथे ने 'तल्लिणं हि य भज्जिणं हि य' तणेला, सेकेला 'सोल्लिणं हि य' शूलपर राभीने पकावेला तेओनी साथे 'सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ' अनेक प्रकारनी मदिरानुं पणु सेवन करते हुते ।

भावार्थ—गौतम स्वामीना आ प्रकारना प्रश्नने सांभलीने वीर प्रभुओे कहुं के-छे गौतम ! ते काल अने ते समयने विषे आ जम्बूद्वीप नामना द्वीपमां रहेला आ भरत क्षेत्रमां ओक छगलपुर नामनुं नगर हुतु, तेना राजनुं नाम सिंहगिरि हुतुं ते णहुज वधारे पराक्रम वाणो हुतो, तेना शत्रुओे पणु तेनुं नाम सांभलीने साथी कपी हुंता हुता ते नगरमां ओक धनिक मोटा परिवारवाणो अने भडा

॥ मूलम् ॥

तए णं से छण्णिणए छागलिए एयकम्मे एयप्पहाणे
एयविजे एयसमायारे सुबहु पायकम्मं कलिकलुसं समज्जिणित्ता

महा अधार्मिक छन्निक नामका कसाई भी रहता था । इसके यहाँ अनेक अज आदि जानवर एक बाड़े में अनेकों की संख्या में घिरे हुए बंधे रहते थे । इन पशुओं की सार-संभार के लिये उसके यहाँ अनेक नौकर चाकर काम काज किया करते थे । वह उन्हें खाना पीना एवं वेतन देता था । उन सब का काम अलग-बट्टा हुआ था । कोई उनकी रक्षा करते थे । किसी का काम यह था कि वह उन्हें उनके बांधनेयोग्य स्थान में बांधता, और वहीं पर रोककर रखता, ताकि वे कहीं बाहिर भाग नहीं सकते । कोई उनके वध करने के लिये नियुक्त थे । वे उनका वधकर उनके मांस को कैची आदि से कतर-कर टुकड़े-करते और अपने मालिक के पास उन्हें ले जाते । जब मालिक उनका अच्छी तरह निरीक्षण कर चुकता, तब उन टुकड़ों को तवा आदि पर तलकर भूँजकर एवं पकाकर बेचने के लिये राजमार्ग पर लेकर बैठते थे, और उनकी विक्री से जो भी आय होती उससे अपनी आजीविका चलाते । तथा स्वयं वह छन्निक कसाई भी तले हुए, भूँजे हुए, एवं पके हुए, उस मांस के साथ अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन करता था । ॥ सू० ६ ॥

अधार्मिक छन्निक नामको कसाई पशु रહેतो હતો તેને ત્યાં બકરા આદિ ઘણાં જ જાનવરો મોટી સંખ્યામાં એક વાડામાં બાંધી રાખવામાં આવતાં હતાં, તેની સારવાર માટે ઘેર અनेક નોકર-આકર કામ કરી કરતા હતા, નોકરોને ખાવા-પીવાનું અને પગાર પણ આપતો હતો. તે તમામ નોકરોનું કામ-કાજ સૌને વહેંચી આપેલું હતું, કેટલાક પશુઓના રક્ષણનું કામ કરતા હતા, કેટલાક સારી રીતે બાંધતા હતા, કેટલાક ત્યાં બાંધેલા પશુઓ બહાર જતાં ન રહે તે સલાખ રાખતા હતા, કેટલાક તેને મારવા માટે રાખેલા હતા, તે પશુઓનો વધ કરી તેના માંસને કાતરથી ટુકડા કરીને પોતાના માલિકની પાસે લઈ જતા, અને માલિક બરાબર તેને જોઈ લેતા તે પછી તે માંસના ટુકડાઓને, તાવડા આદિ પર તળીને સેકીને, પકાવીને. તે વેચવા માટે રાજમાર્ગ પર રાખીને બેસતા હતા, અને તેને વેચાણની આવકમાથી પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. પોતે છન્નિક કસાઈ પણ, તળેલા શેકેલા અને પકવેલાં માંસની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું સેવન કરતો હતો. (સૂ० ૬)

सत्तवाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा चउ-
 त्थीए पुढवीए उक्कोसेणं दससागरोवमट्टिइएसु णेरइएसु णेरइ-
 यत्ताए उववण्णे । तए णं सुभदस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया
 जाइणिंदुया यावि होत्था, जायार दाग्गा विणिहायमावज्जंति ।
 तए णं से छणिए छगलिए चउत्थीए पुढवीए अणंतरं उव्व-
 ट्ठित्ता इहेव सोहंजणीए णयरीए सुभदस्स सत्थवाहस्स भद्दाए
 भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे ॥ सू० ७ ॥

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से छणिए छगलिए’ ततः खलु स
 छन्निकश्छागलिकः, ‘एयकम्मे’ एतत्कर्मा—एतत्=अजादीनां—यावन्महिषाणां यानि
 यूथानि तानि शतवद्धानि सहस्रवद्धानि कृत्वा, तेषां मारणं तन्मांसानि पक्त्वा
 तेषां विक्रयेण वृत्तिकल्पनं, तथा तैर्मांसैः सह नानाविधसुरासेवनरूपं च कर्म=
 क्रिया यस्य स एतत्कर्मा । ‘एयप्पहाणे’ एतत्प्रधानः—एतत्=उक्तं कर्म प्रधानं
 यस्य स तथा, अजादियावन्महिषयूथमारणतन्मांसविक्रयभक्षणमद्यपानतत्पर इत्यर्थः ।
 ‘एय विज्जे’ एतद्विद्यः—अजादियावन्महिषयूथमाराणदिविधिज्ञः । ‘एयसमायारे’

‘तए णं से०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ पश्चात् ‘से छणिए छगलिए’ वह छन्निक कसाई
 ‘एयकम्मे’ कि जिसका अजादि से लगाकर महिषों तक के पशुओं
 का शतवद्ध एवं सहस्रवद्ध समुदाय का मारना, एवं उनके मांस का
 पकवाना, तथा उसको विक्री से आजीविका करना उनके मांसादिकों
 के साथ नाना प्रकार की मदिरा का आसेवन आदि करना यही
 एक मात्र कार्य था । ‘एयप्पहाणे’ यही जिसका प्रधान कर्तव्य था । ‘एयविज्जे’

‘तए णं से’ इत्यादि

‘तए णं’ ते पक्षी ‘से छणिए छगलिए’ ते छन्निक कसाई ‘एयकम्मे’
 जेनू णकरा आदिथी लधने पाडाओ सुधीना पशुओने सेकडा अने डल्लदेनी सभ्यामा
 भारवा अने तेना मासने राधवु तथा तेनां वेयाणुमाथी आलुविका यदावधी,
 पशुओना मासादिकनी साथे नाना प्रकारनी मदिराओनुं सेवन करवुं ओअ ओअ मात्र काम
 हुवुं ‘एयप्पहाणे’ तेअ जेनुं मुख्य काम हुवुं. ‘एयविज्जे’ णकगदिक पशुओने

एतत्समाचारः—अजादियावन्महिषयूथमारणाद्याचरणशीलः। 'सुबहु पावकम्मं कलिकलुसं' सुबहुपापकर्म कलिकलुपं 'समज्जिणित्ता' समुपाज्यं=उपार्जितं कृत्वा, 'सत्तवाससयाइं परमाउं' सप्तवर्षशतानि=सप्तशतसंवत्सरान् परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा चउत्थीए पुढवीए उक्कोसेणं' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा, चतुर्थ्या पृथिव्यामुत्कर्षेण 'दससागरोवमट्टिइएसु णेरइयासु णेरइयत्ताए' दशसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतया 'उववण्णे' उत्पन्नः। 'तए णं सुभदस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया' ततः खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य भद्रा नाम्नी भार्या 'जाइणिंदुया' जातिनिन्दुका=जन्मतो मृतवत्सा, 'यावि होत्था' चाप्यभवत्। 'जाया जाया दारगा' जाता जाता दारकाः=शिशवः 'विणिहायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते—जाता एव म्रियन्ते इत्यर्थः। 'तए णं से छणिए छागलिए चउत्थीए पुढवीए अणंतरं' ततः खलु स छन्निकश्छागलि-

अजादिक पशुओं की मारने की विधि में जो विशेष निपुण था 'एयसमायारे' यही जिसका आचरण था 'सुबहु पावकम्मं कलिकलुसं' अत्यंत घोरतर निकाचितबंधसहित अनेक पापकर्मों को 'समज्जिणित्ता' उपार्जित कर 'सत्तवाससयाइं परमाउं पालित्ता' ७०० वर्ष की उत्कृष्ट आयु को भोगकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर पर मरकर 'चउत्थीए पुढवीए' चौथी पृथिवी में कि जहां 'उक्कोसेणं दससागरोवमट्टिइएसु णेरइएसु' उत्कृष्ट १० सागर की स्थिति वाले नारकावास हैं, उनमें 'णेरइयत्ताए' नारकी की पर्याय से 'उववण्णे' उत्पन्न हुआ। 'तए णं सुभदस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था' सुभद्र सेठ की भद्रा भार्या जातिनिन्दुक थी 'जाया दारगा विणिहायमावज्जंति' उत्पन्न होते ही इसके बच्चे मरजाते थे 'तए णं से छणिए छागलिए'

मारवानी विधिमां ते विशेष कुशल હતો. 'एयसमायारे' એજ જેનું આચરણ હતું 'સુબહુ પાવકમ્મં કલિકલુસં' અત્યંત ઘોરતર નિકાચિતબંધસહિત અનેક પાપકર્મેને 'સમજ્જિણિત્તા' ઉપાર્જન કરી મેળવીને 'સત્તવાસસયાઈ પરમાઉં પાલિત્તા' ૭૦૦ સાતસો વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યને ભોગવીને 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' મૃત્યુને સમય આવતાં મરણ પામીને 'ચઉત્થીએ પુઢવીએ' ચોથી પૃથ્વીમાં કે જ્યાં 'ઉક્કોસેણં દસસાગરોવમટ્ટિઇએસુ ણેરઇએસુ' ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ દસ સાગરની સ્થિતિવાળા નરકવાસ છે તેમાં 'ણેરઇયત્તાએ' નારકોની પર્યાયથી 'ઉવવણ્ણે' ઉત્પન્ન થયો. 'તએ ણં સુભદસ્સ સત્થવાહસ્સ ભદ્દા ભારિયા જાઇણિંદુયા યાવિ હોત્થા' સુભદ્ર શેઠની ભદ્રા નામની પત્ની જાતિનિન્દુક હતી 'જાયાર દારગા વિણિહાયમાવજ્જંતિ' તેનાં બાળકો અવતરતાંની સાથે જ તુરંત મરણ પામતાં હતાં 'તએ ણં

કશ્વતુર્યાઃ પૃથિવ્યા અનન્તરમ્, 'ઉવ્વઢિત્તા' ઉદ્વર્ચ્ય=નિસ્સૃત્ય 'ઇહેવ સોહંજળીંણ ણયરીં' ઇહેવ શોભાઙ્ગન્યાં નગર્યાં 'સુમદ્દસ્સ સત્થવાહસ્સ મદ્દાં ભારિયાં' સુમદ્દસ્ય સાર્થવાહસ્ય મદ્દાનામ્ન્યા માર્યાયાઃ 'કુચ્છિંસિ' કુક્ષૌ=ઉદરે 'પુત્તતાં' પુત્રતયા=પુત્રગર્ભતયા 'ઉવ્વણ્ણે'=ઉત્પન્નઃ મદ્દાયા ગર્ભે જન્મ લબ્ધવાન્ ॥ સુ. ૭ ॥

વહ છન્નિક કસાઈ 'ચઉત્થીંણ પુઢવીં' અવ ઉસ ચતુર્થીં પૃથિવીં સે 'અણંતરં ઉવ્વઢિત્તા' અપની આયુ કે સમાપ્ત હોને કે અનન્તર હી નિકલકર 'ઇહેવ સોહંજળીંણ ણયરીં' इसी शोभाङ्गनी नगरी में 'सुमदस्स सत्थवाहस्स' उस सुमद्र सेठ की 'मददां भारियां' मद्राभार्या की 'कुच्छिसि पुत्ततां उव्वण्णे' कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ ।

ભાવાર્થ—એક સમય કી વાત હૈ કિ વહ છન્નિક કસાઈ કિ જિસને અપના ૭૦૦ વર્ષ કા સમસ્ત જીવન ઇન્હીં પશુઓં કે મારને મેં, ઉનકે માંસ કી વિક્રી સે અપની આજીવિકા કરને મેં, સ્વયં માંસ ખાને એવં સદિરા કે પીને મેં હી વ્યતીત કિયા હૈ । જવ અપની આયુ કા અન્તિમ સમય સમીપ આજાતા હૈ, તવ વહ કાલ કે ગાલ કા અતિથી વનકર ઉપાર્જિત પાપકર્મોં કે નિકાચિત વધ કો ભોગને કે લિયે ૧૦ સાગર કી સ્થિતિયુક્ત ચતુર્થ નરક મેં વહાં કા નારકી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ સુમદ્ર સેઠ કી કથા સુનિયે—ઇસ કી જો મદ્દા માર્યા થી વહ જાતિ નિન્દુકા થી કિ ઇસકી સંતાન હોતે હી મરજાનોથી ।

સે છણિંણ છાગલિં' તે છન્નિક કસાઈ 'ચઉત્થીંણ પુઢવીં' હાલમા તે ચેથી પૃથિવીમાથી 'અણંતરં ઉવ્વઢિત્તા' પોતાની આયુષ્ય પૂરી થયા પછી ત્યાથી નીકળીને 'ઇહેવ સોહંજળીંણ ણયરીં' આ શોભાઙ્ગની નગરીમા 'સુમદ્દસ્સ સત્થવાહસ્સ' તે સુમદ્ર શેઠની 'મદ્દાં ભારિયાં' લદ્દા પત્નીના 'કુચ્છિંસિ પુત્તતાં ઉવ્વણ્ણે' ઉદરમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થયો છે

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે તે છન્નિક કસાઈ કે જેણે પોતાની ૭૦૦ સાતસો વર્ષની આયુષ્યનો તમામ સમય પશુઓ મારવામાં, તેના માંસના વેચાણથી પોતાની આજીવિકા ચલાવવામાં, પોતે માંસ સાથે મદિગનું પાન કંવામાં જ વીતવ્યો છે, બ્યારે પોતાની આયુષ્યનો છેલ્લો સમય નજીક આવે છે, ત્યારે તે કળના સુખનો અતિથિ બનીને મેળવેલાં પાપકર્મોના નિકાચિત બંધને ભોગવવા માટે ૧૦ દસ સાગરની સ્થિતિવાળા ચેથા નરકમા ત્યાનો નાન્દી થઈને ઉત્પન્ન થાય છે, હવે સુમદ્ર શેઠની કથા સાંભળો—તેની જે પત્ની લદ્દા, તે જાતિનિન્દુકા હતી તેને સંતાન જન્મ પામતાની સાથે જ મરણ પામતાં હતાં, તેથી તે સંતાન વિનાની હતી

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं तिण्हं
 मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए—
 धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं कयत्थाओ णं
 जाव सुलद्धे तासिं माणुस्सए जम्मजीवियफले जाओ णं बहूणं
 णाणाविहाणं नयरगोरूवाणं पसूण य जलयर—थलयर—खहयर—
 माईणं पक्खीण य बहूहिं मंसेहिं तलिएहिं भजिएहिं सोल्लेहिं
 सद्धिं सुरं च महुं च मेरुं च जाइं च सीहुं च पसन्नं च आसा-
 एमाणीओ विसाएमाणीओ परिभुंजेमाणीओ परिभाएमाणीओ
 दोहलं विणेंति, तं जइ णं अहमवि बहूणं जाव विणिज्जामि—त्ति
 कट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि सुक्का भुक्खा जाव झियाइ ।
 तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे भद्दं भारियं ओहय जाव पासइ एवं
 वयासी—किं णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव झियांसि ? ।
 तए णं सा भद्दा सत्थवाही सुभद्दं सत्थवाहं एवं वयासी—एवं खलु
 देवाणुप्पिया ! मम तिण्हं मासाणं जाव झियामि । तए णं से
 सुभद्दे सत्थवाहे भद्दाए भारियाए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भद्दा
 भारियं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! तुह गब्भंसि
 अम्हाणं पुव्वकयपावप्पभावेणं केई अहम्मिए जावदुप्पडियाणंदे
 जीवे ओयरिए तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए, तं होउ णं एयस्स

वह निस्संतान थी । वह छन्निक का जोव १० सागर की वहां की
 आयू पूर्ण होनेपर निकलकर इसी सेठ की सेठानी के गर्भ में
 पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ । ॥ सू० ७ ॥

ते छन्निकेण एव १० दस सागरानी त्यानी आयुष्यं पूर्यं यतां त्याथी नीकणीने ते
 सेठनी सेठाणीना गर्भमां पुत्ररूपे उत्पन्नं भवेत् । (सू० ७)

पसायणं—ति कट्टु से सुभदे सत्थवाहे केणवि उवाएणं तं दोहलं
विणेइ । तए णं सा भद्दा सत्थवाही संपुण्णदोहला संमाणिय-
दोहला विणीयदोहला वोच्छिन्नदोहला संपन्नदोहला तं गव्वं
सुहं सुहेणं परिवहइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

‘तए णं तीसे०’ इत्यादि ।

‘तए णं’ ततः गर्भस्थित्यनन्तरं खलु ‘तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया
कयाइं’ तस्याः भद्दायाः सार्थवाहा अन्यदा कदाचित्=अस्मिन्निदंन्यस्मिन् समये
‘तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं’ त्रिषु मासेषु सर्वथा परिपूर्णेषु मत्सु ‘इमे एयारुवे’
अयमेतद्रूपः ‘दोहले’ दोहदः=गर्भस्थजीवमभावजनितोऽस्मिन्नापः ‘पाउब्भूए’
प्रादुर्भूतः=संजातः । स कीदृशः ? इत्याह ‘धण्णाओ णं’ इत्यादि । धन्याः=
प्रशंसनीयाः खलु ‘ताओ अम्मयाओ’ ता अम्बाः=जनन्यः एवं ‘सपुण्णाओ णं
कयत्थाओ णं जाव’ सपुण्याः=पुण्यवत्यः ता अम्बाः कृतार्थाः=कृतेष्टसिद्धयः
खलु ता अम्बाः, अत्र यावत्कणात् ‘कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कय-
लक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ’ इत्येषां

‘तए णं तीसे०’ इत्यादि ।

‘तए णं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं तिण्हं मासाणं
बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारुवे दोहले पाउब्भूए’ तदनन्तरं उक्तं भद्दा सार्थवाही
के गर्भ के ३ माह जब पूर्ण हो चुके तब उस को इस प्रकार का
दोहला उत्पन्न हुआ । ‘धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं
कयत्थाओ णं जाव’ वे मानाएँ धन्य हैं पुण्यवती हैं और कृतार्थ हैं,
यावत् शब्द से कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ कयलक्खणाओ णं ताओ
अम्मयाओ, कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ’ इन पदों का संग्रह है । वे मानाएँ

‘तए णं तीसे’ इत्यादि ।

‘तए णं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं तिण्हं मासाणं
बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारुवे दोहले पाउब्भूए’ ते पछी ते लद्धः सार्थवाहीना
गर्भानां तेषु उ मास ल्यादे पूर्णं धर्म्म गया त्यादे तेन आ प्रसाहे होइदो-अन्नावा
(भनेरथ) उत्पन्न धथे हे-‘धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं कयत्थाओ
णं जाव’ ते माताओ धन्य छे; पुण्यवती छे, अने कृतार्थ छे, यावत् शब्द-
‘कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ,
कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ’ आ पदोना संग्रह छे, ते मानाओ पुण्यवती

સહ્ગ્રહઃ । કૃતપુણ્યાઃ-પૂર્વમેવ કૃતં પુણ્યં=સુખજનક કર્મ યામિસ્તાઃ, કૃતલક્ષણાઃ-
કૃતં ફલયુક્તં લક્ષણં=સુખજીવનરેખાદિરૂપં યામિસ્તાઃ, કૃતવિભવાઃ-કૃતઃ=સફ-
લીકૃતઃ દાનાદિશુભકાર્યયોગેન વિભવઃ=એશ્વર્યસંપત્તિરૂપો યામિસ્તાઃ, 'સુલદ્ધે
તાસિં માણુસ્સણ જન્મજીવિયફલે' સુલબ્ધં ચ્ચ તાસાં માનુષ્યકં જન્મજી-
વિતફલં-સુલબ્ધં=શોભનપ્રકારેણ પ્રાપ્તં ચ્ચલુ=નિશ્ચયેન તાસાં માતૃણાં માનુષ્યકં=
મનુષ્યસમ્બન્ધિ જન્મજીવિતફલં=જન્મનો જીવિતસ્ય ચ ફલ, 'જાઓળં વહૂળં
ળાણાવિહાળં ણયરગોરુવાળં પમૂળય' યાઃ ચ્ચલુ માતરઃ વહૂનાં=વહુસંખ્યકાનાં
નાનાવિધાનામ્=અનેકપ્રકારાણાં નગરગોરુવાળાં=નાગરિકગણવાદીનાં પશૂનાં ચ,
તથા 'જલયર-થલયર-ચ્ચહયરમાઈળં' જલચરસ્થલચરચ્ચેચરાદીનાં 'પક્કવીળય'
પક્ષિણાં ચ 'વહૂહિં મંસેહિં' વહુભિર્માસૈઃ=પ્રચુરમાંસૈઃ, કીદશૈઃ ? इत्याह-'तलिएहिं'
તલિતૈઃ ધૃતતૈલાદિના, 'મજ્જિણ્ણિં' મજ્જિતૈઃ=અગ્નિપક્વૈઃ, 'સોલ્લેહિં' સોલ્લૈઃ=શૂલ
ધૃત્વા પક્વૈઃ 'સદ્ધિં સુરં ચ' સાર્દ્ધં સુરાં ચ=મદિરાં, કીદશીમ્ ? इत्याह-'महुं

કૃતપુણ્ય હૈં ઉન્હોંને પૂર્વભવમેં પુણ્ય ઉપાજિત કિયા હૈ, વે
કૃતલક્ષણ-સુખ જીવન આદિ શુભરેખાઓંસે યુક્ત હૈં, કૃતવિભવ-
ઉન્હોંને અપને વિભવ-સંપત્તિ કો દાનાદિ શુભ કાર્ય મેં સફલ કિયા હૈ ।
'સુલદ્ધે ણં તાસિં માણુસ્સણ જન્મજીવિયફલે' ઉન્હોંં કા હી મનુષ્યસમ્બન્ધી
જન્મ ઓર જીવન સફલ હૈ, 'જાઓ ણં વહૂળં ણાણાવિહાળં ણયરગોરુવાળં
પમૂળય જલયર-થલયર-ચ્ચહયર-માઈળ પક્કવીળય' જિન્હોંં ને વહુત સે
અનેક પ્રકાર કે નગરગોરુપ-નગર કે ગાય આદિ પશુઓં કે તથા
જલચરાદિ પક્ષિયોં કે 'વહૂહિં મંસેહિં' વહુત માંસ જો કિ 'તलिएहिं
મજ્જિણ્ણિં સોલ્લેહિં' ઘૃત તૈલ આદિ સે તલા ગયા હો, અગ્નિપક્વ
કિયા ગયા હો ઓર શૂલપર રચ્ચકર પકાયા ગયા હો, ઉસકે સાથ
'સુરં ચ મહુ ચ મેરગં ચ જાઈ ચ સીધું ચ પસન્નં ચ' મધુ-પુષ્પોંં સે બની

છે, તેઓએ પૂર્વભવમાં પુણ્ય મેળવેલું હશે, તે કૃતલક્ષણ-સુખ જીવન; આદિ શુભ
રેખાઓથી યુક્ત છે, કૃતવિભવ-તેમણે પોતાનો વેલવ અને સંપત્તિને દાનાદિ શુભ
કાર્યમાં સંકળ કરી છે 'સુલદ્ધે ણં તાસિં માણુસ્સણ જન્મજીવિયફલે' તેમનો જ
મનુષ્યસમ્બન્ધી જન્મ અને જીવન સંકળ છે 'જાઓ ણ વહૂળં ણાણાવિહાળં
ણયરગોરુવાળં પમૂળય જલયર-થલયર-ચ્ચહયર-માઈળ પક્કવીળય' જેણે
ઘણાંજ પ્રકારનાં નગરગોરુપ-નગરના ગાય આદિ પશુઓના તથા જલચરાદિ પક્ષિઓના
'વહૂહિં મંસેહિં' ઘણાજ માંસ જે 'તलिएहिं મજ્જિણ્ણિં સોલ્લેહિં' ઘી-તેલ આદિથી
તળેલા હોય, અગ્નિથી પકાવ્યાં હોય અને શૂળ પર રાખીને પકાવ્યાં હોય, તેની સાથે
'સુરં ચ મહુ ચ મેરગં ચ જાઈ ચ સીધું ચ પસન્નં ચ' મધુ-પુષ્પોમાંથી બનાવેલી

‘મધુ ચ’=પુષ્પનિષ્પન્ન મધમ્, ‘મેરકં ચ’ મેરકં ચ=તદેવ તાલવૃક્ષનિષ્પન્નમ્, ‘જાઈ ચ’ જાતિં ચ=મધ્યવિશેષમેવ, ‘સીધું ચ’ સીધું ચ=ગુહધાતકીસંભવં મધમ્, ‘પસન્નાં ચ’ પ્રસન્નાં ચ=દ્રાક્ષાદિદ્રવ્યજનિતામ્, इत्येवरूपां मध्वादिपञ्चविधां मदिरां ‘आसाएमाणीओ’ आस्वादयन्त्यः=इषत्स्वादयन्त्यः, ‘विसाएमाणीओ’ विस्वादयन्त्यः=विशेषेण स्वादयन्त्यः, ‘परिभुञ्जेमाणीओ’ परिभुञ्जानाः=तेषां परिभोगं कुर्वाणाः, ‘परिभाए माणीओ’ परिभाजयन्त्यः=अन्याभ्यो विभागं कुर्वन्त्यः ‘दोहलं विणोति’ दोहदं विनयन्ति पूरयन्तीत्यर्थः, ‘तं जइ णं अहमवि वहूणं जाव’ तद् यदि खलु अहमपि वहूनां यावत्, यावच्छब्देन नगरगोरूपाणां पशूनां जलचरादिपक्षिणां च बहुभिर्मांसैः तलितैः भर्जितैः सोल्लैः सार्द्धं मदिरां मध्वादिपञ्चविधां मदिराम् आस्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभुञ्जाना परिभाजयन्ती दोहदं=स्वर्गभ्रमभावजनिताभिलाषं ‘विणिज्जामि’ विनयामि=पूरयामि तदा श्रेयः, ‘चिकट्टु’ इति कृत्वा=इति विचार्य ‘तंसि दोहलंसि’ तस्मिन्

હુઈ મદિરા, મેરક-તાલ સે વની હુઈ કિ જિસકો તાડી કહતે હૈં, જાતિ નામ કી મદિરા, સીધુ ગુહ ઓર ધાવડી કે ફૂલોં સે વની હુઈ, તથા પ્રસન્ના-દ્રાક્ષા આદિ સે વની હુઈ, હિસ પ્રકાર મધુ આદિ પાંચોં પ્રકાર કો મદિરા કા ‘આસાએમાણીઓ’ આસ્વાદન કરતી હુઈ ‘વિસાએમાણીઓ’ વાર વાર સ્વાદ લેતી હુઈ ‘પરિભુંજેમાણીઓ’ ઉનકા પરિભોગ કરતી હુઈ ઓર ‘પરિભાએમાણીઓ’ દૂસરી સ્ત્રીયોં કો વાંટતી હુઈ ‘દોહલં વિણેતિ’ અપને દોહલે કો પૂરા કરતી હૈ ‘તં જइ णं अहमवि’ યદિ મૈ મી હસી પ્રકાર ‘વહૂણં જાવ’ વહુત સે નગરગોરૂપ પશુઓં કે ઓર જલચર આદિ પક્ષિયોં કે વહુત પ્રકાર કે તલે ભુને ઓર સોલે કિયે હુએ માંસ કે સાથ મધુ આદિ પાંચ પ્રકાર કો મદિરા કા થોડા આસ્વાદન કરૂં, વાર વાર આસ્વાદન કરૂં, પરિભોગ કરૂં

મદિરા, મેરક-તાડમાથી બનાવેલી મદિરા જેને તાડીરસ કહે છે જાતિ નામની મદિરા સીધુ-ગોળ અને ધાવડીના પુલોમાથી બનેલી મદિરા તથા, પ્રસન્ના-દ્રાક્ષાદિથી બનેલી મદિરા. આ પ્રમાણે મધુ આદિ પાચ પ્રકારની મદિરાને ‘આસાએમાણીઓ’ આસ્વાદન કરતી થકી ‘વિમાએમાણીઓ’ વારવાર સ્વાદ લેતી થકી ‘પરિભુંજેમાણીઓ’ તેને પરિભોગ કરતી થકી અને ‘પરિભાએમાણીઓ’ બીજી સ્ત્રીઓને વહેંચતી થકી ‘દોહલં વિણેતિ’ પોતાના દોહલા-મનારથને પૂરા કરે છે ‘જં જइ णं अहमवि’ જો હું પણ એ પ્રમાણે ‘વહૂણં જાવ’ ઘણાંજ નગર ગોરૂપ પશુઓના અને જલચર, આદિ પક્ષિઓના બહુજ પ્રકારના તળેલા ભુંજેલા અને શૂલ પર પકાવેલા માંસની સાથે મધુ આદિ પાચ પ્રકારની મદિરાનું થોડું આસ્વાદન કરૂં, વારંવાર આસ્વાદન

दोहदे 'अविणिज्जमाणंसि' अविनीते=अपूरिते सति 'सुक्का' शुष्का=चिन्तया शुष्कशरीरा 'भुक्खा' बुभुक्षिता दोहदपूर्त्यभावादिति भावः, 'जाव झियाइ' यावत् ध्यायति=यावत् अपहतमनःसंकल्पा=अविनष्टमनोरथा सती ध्यायति=आर्त्तध्यानं करोति । 'तए णं से सुभदे सत्थवाहे' ततः खलु एकदा स सुभद्रः सार्थवाहः 'भदं भारियं ओहय जाव पासइ एवं वयासी' भद्रां भार्या अपहत-यावत् पश्यति=अपहतमनःसंकल्पामार्त्तध्यानं कुर्वतीं पश्यति, एवमवादीच्च- 'किं णं' इत्यादि- 'किं णं तुमं देवाणुप्पिया !' किं खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जाव झियासि' अपहतमनःसंकल्पा सती आर्त्तध्यानं करोषि ? । 'तए णं सा भदा सत्थवाही सुभदं सत्थवाहं एवं वयासी' ततः खलु सा भद्रा

और दूसरी स्त्रियों को भी बाँटूँ, इस प्रकार अपने दोहले को 'विणिज्जामि' पूर्ण करूँ तो अच्छा हो 'त्तिकहु' ऐसा विचार कर 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' उस दोहले के पूर्ण न होने से वह भद्रा 'सुक्का भुक्खा जाव' सूखने लगी, चिन्ता के कारण अरुचि होने से वह भूखी रहने लगी, शरीर उसका रोगग्रस्त जैसा मालूम होने लगा और सुंह पीला पड़ गया तथा निस्तेज-फीका-हो गया. यह रात-दिन नीचे सुंह किये हुए आर्त्तध्यान करती रहती थी । 'तए णं से सुभदे सत्थवाहे' एक समय वह सुभद्र सार्थवाह 'भदं भारियं ओहय जाव पासइ' भद्रा भार्या को पूर्वोक्त प्रकार से आर्त्तध्यान करती हुई देखा और 'एवं वयासी' कहा कि- किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जाव झियासि' हे देवानुप्रिये ! तुम ऐसे आर्त्तध्यान क्यों करती हो ? 'तए णं सा भदा सत्थवाही सुभदं सत्थवाहं एवं वयासी' सुभद्र के ऐसे

कइं. परिभोग कइ, अने भीउ स्त्रीओने पड़ेयु, आ प्रभाणे मारा दोहला (मनो-रथ) ने 'विणिज्जामि' पूर्ण कइं तो साइं 'त्तिकहु' आ प्रभाणे विचार करीने 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' ते दोहला--मनोरथ पूर्ण नहि थवाथी ते लद्रा 'सुक्का भुक्खा जाव' सुक्का लागी चिन्ताना कारणे जोराक पर अइयी थवाथी ते लूभी रहेवा लागी, तेनु शरीर रोगग्रस्त जेवुं हेभावा लाग्युं अने सुभ पीणुं पडी गयु तेमज निस्तेज शीघ्रं थइ गयु, अने रात्री-दिवस नीयु सुभ राभीने आर्त्तध्यान करती डती, 'तए णं से सुभदे सत्थवाहे' ओक समय ते सुभद्र सार्थवाह 'भदं भारियं ओहय जाव पासइ' लद्रा भार्याने पूर्वोक्त-आगण जणुअ्या प्रभाणे आर्त्तध्यान करती जेधने 'एवं वयासी' कहुं के- 'किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जाव झियासि' हे देवानुप्रिय ! तमे आ प्रकारे आर्त्तध्यान शा माटे करे छै ? 'तए णं सा भदा सत्थवाही सुभदं सत्थवाहं एवं वयासी' सुभद्रना

सार्थवाही सुभद्रं सार्थवाहमेवमवादीत्—एवं खलु' इत्यादि—'एवं खलु देवानु-
प्पिया !' एवं खलु हे देवानुप्रिय ! 'मम तिष्ठं मासाणं जाव' मम त्रिषु
मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु बहूनां गोरूपाणां पशूनां जलचरादिपक्षिणां च मांसैः
सह मदिराणामुपभोगरूपो दोहदः प्रादुर्भूतस्तस्मिन्पूरिते अपहतमनःसकल्पा
सती 'झियामि' ध्यायामि=आर्त्तध्यानं करोमि । 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे
भदाए भारियाए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म' ततः खलु स सुभद्रः सार्थवाहः भद्राया
भार्याया अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निगम्य=पयोलोच्य 'भदंभारियं एवं वयासी'
भद्रां भार्यामेवमवादीत्—'एवं खलु' इत्यादि—'एवं खलु देवानुप्पिया' एवं खलु=
निश्चयेन हे देवानुप्रिये ! 'तुह गवमंसि अम्हाणं पुव्वकयपावप्पभावेणं कोइ अहम्मिण्'
तव गर्भे आवयोः पूर्वकृतपापप्रभावेणं कोऽपि=कश्चित् अधार्मिकः=धर्मशून्यः 'जाव

पूछने पर वह भद्रा सार्थवाही कहने लगी— 'एवं खलु देवानुप्पिया !
मम तिष्ठं मासाणं जाव झियामि' हे देवानुप्रिय । मेरे गर्भ के तीन माह
पूरे होने पर इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ है कि—मैं नगर के
बहुतसे गोरूप पशुओं के और जलचरादि पक्षियों के तले भूँजे
सोले किये हुए मांस के साथ मध्वादि पांच प्रकार की मदिरा का
आस्वादन करूँ, बार बार स्वाद लूँ, उनका परिभोग करूँ और
अन्यस्त्रीयों को भी दूँ, इस प्रकार के दोहले के पूरे न होने से मैं
'झियामि' आर्त्तध्यान कर रही हूँ । 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे' फिर
वह सुभद्र सार्थवाह 'भदाए भारियाए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भदंभारियं
एवं वयासी' भद्रा भार्या के समीप इस बात को सुनकर और हृदय
में धारणकर भद्रा भार्या को इस प्रकार बोले 'एवं खलु देवानुप्पिया'
हे देवानुप्रिये ! 'तुह गवमंसि' तेरे गर्भ में 'अम्हाणं पुव्वकयपावप्पहावेणं'

पुछवाही ते भद्रा सार्थवाही कहेवा लागी—'एवं खलु देवानुप्पिया ! मम तिष्ठं
मासाणं जाव झियामि' हे देवानुप्रिय ! मेरा गर्भना त्रिषु मास पूरा थतां भने
आ प्रमाणे दोहला—भनोरथ उत्पन्न थये छे के—'हु नगरनां धणां न गाय-इप
पशुओना तथा जलचरादि पक्षिओना तणेला भुजेला अने शूलपर राणीने पकावेला
मांसनी साथे मधुआदि पांच प्रकारनी मदिरानु सेवन करुं, बार-बार स्वाद लउ तेने
पनिभोग करु अने भीष्ट श्रीओने पणु ते आपु, आ प्रकारने दोहले पूरा थये
नहि तेथी हु 'झियामि' आर्त्तध्यान करी रही छु' 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे'
पछी ते सुभद्र सार्थवाह 'भदाए भारियाए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भदं
भारियं एवं वयासी' भद्र भार्यानी पासैथी ते बात सांभणीने हृदयमा धारणु करीने
भद्रा पत्नीने आ प्रमाणे कहेवा लाग्यो—'एवं खलु देवानुप्पिया ! हे देवानुप्रिये
'तुह गवमंसि' तारा गर्भमा 'अम्हाणं पुव्वकयपावप्पहावेणं' आमेरा पूर्वसंश्रित

दुष्पडियाणंदे जीवे ' यावत् दुष्प्रत्यानन्दः, 'अधर्मानुगः' इत्यादि विशेषणविशिष्टः, दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्कृत्यकरणेष्वेव प्रसन्नमनाः, एवंविधो जीवः 'ओयरिए' अवतरितः=तत्र गर्भे समागत इत्यर्थः, 'तेणं एयारिसे दोहलेपाउब्भूए' तेन कारणेन एतादृशो दोहदः प्रादुर्भूतः, 'तं होउणं एयस्स पसायणं' तत्=तस्माद् भवतु खलु एतस्य=गर्भगतजीवस्य प्रसादनं=प्रसन्नता 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा= इति विमृश्य 'से सुभदे सत्थवाहे केणवि उवाएणं तं दोहलं विणेइ' स सुभद्रः सार्थवाहः केनाप्युपायेन मांसमदिरासदृशफल-तद्रसप्रदानरूपेण तं दोहदं विनयति= पूरयति । तए णं सा भद्दा सत्थवाही 'संपुण्णदोहला' ततः खलु=दोहदपूर्यनन्तरं सा भद्दा सार्थवाही संपूर्णदोहदा समस्ताभिलषितपुरणात् 'संमाणियदोहला' संमानितदोहदा वाञ्छितार्थसमानयनात्, 'विणीयदोहला' विनीतदोहदा संपूर्ण-

अपने पूर्वसंचित पाप के प्रभाव से 'कोई' कोई एक 'अहम्मिए जाव दुष्पडियाणंदे जीवे ओयरिए' अधार्मिक आदि विशेषण विशिष्ट, एवं दूसरों को दुःख पहुंचाने में ही प्रसन्नता मनाने वाला जीव आया है 'तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए' इसी कारण तुझे यह दोहला उत्पन्न हुआ है 'तं होउ णं एयस्स पसायणं' तो इस गर्भगत जीव का भला हो 'त्तिकट्टु' ऐसा सोचकर 'से सुभदे सत्थवाहे' वह सुभद्र सार्थवाह 'केणवि उवाएणं' किसी उपाय से अर्थात् मांस-मदिरा के सदृश आकार के फल और रस को उसे देकर उसके 'तं दोहलं विणेइ' उस दोहले को पूरा किया । 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही' फिर यह भद्दा सार्थवाही 'संपुण्णदोहला' दोहले के पूर्ण होने पर, वांछित वस्तु की प्राप्ति से दोहले का 'संमाणियदोहला' सम्मान होने पर, 'विणीयदोहला' वोच्छिन्न दोहला संपन्नदोहला' समस्त मनोरथ के पूर्ण होने से अभिलाषकी निवृत्ति

पापना प्रभावथी 'केई' कोई ओक 'अहम्मिए जाव दुष्पडियाणंदे जीवे ओयरिए' अधार्मिक आदि विशेषणविशिष्ट, अने जीवज्जोने दुःख पडोआउवाभां पोते अनाद माननारे ओव आओये छे 'तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए' ते कारणथी तने आ प्रकारने दोहलो-मनोरथ उत्पन्न थये छे 'तं होउ णं एयस्स पसायणं' तो आ गर्भभां रहला ओवनु साइ थाओ 'त्तिकट्टु' ओवे विचार करीने 'से सुभदे सत्थवाहे' ते सुभद्र सार्थवाह 'केणवि उवाएणं' कोई पणु उपायथी अर्थात् मांस-मदिराणा जेवा आकारना इण अने तेनां रस खीने आपीने 'तं दोहलं विणेइ' तेना दोहला (मनोरथ)ने पूरा कर्ये. 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही' पछी ते लद्दा सार्थवाही 'संपुण्णदोहला' पोताने दोहलो (मनोरथ) पूरा थतां, छिच्छित वस्तुनी प्राप्तिथी दोहलानु 'संमाणि य दोहला' सम्मान थतां, 'विणीयदोहला' वोच्छिन्न

मनोरथपूरणात्, 'वोच्छिन्नदोहला' व्यवच्छिन्नदोहदा निवृत्ताभिलाषत्वात्, 'संपन्न दोहला' संपन्नदोहदा अभिलषितवस्तुभक्षणात्, 'तं गव्भं सुहं सुहेणं परिवहइ' तं गर्भं सुखसुखेन=अतिसुखेन परिवहति=धारयति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा भदा सत्थवाही अण्णया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया, तए णं तस्स दारगस्स अम्मा-पियरो जायमेत्तं चेव सगडस्स हेट्ठओ ठावेति, ठावित्ता गिण्हावेति, गिण्हावित्ता दोच्चं पि ठावेति, ठावित्ता दोच्चं पि गिण्हावेति, आणुपुव्वेणं सारक्खेति संगोवेति, संवड्ढेति । जहा उज्झियए, जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए जायमेत्ते चेव सगडस्स हेट्ठा ठाविए, तम्हा णं होउ णं अम्हं एस दारए सगडे नामेणं, सेसं जहा उज्झियए । सुभदे लवणसमुदे कालगए, माया वि काल-गया । से वि सयाओ गिहाओ निच्छूढे ॥ सू० ९ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं सा भदा सत्थवाही नयणं मासाणं' ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही नवानां मासानां 'बहुपडिपुण्णाण' बहुप्रतिपूर्णानां, सप्तम्यर्थे षष्ठी नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा पूर्णेषु इत्यर्थः, 'दारगं' दारकं=होनेपर, और इच्छित वस्तु के खा लेने से प्रसन्न हुई वह 'तं गव्भं' उस गर्भ को 'सुहं सुहेणं' सुखपूर्वक 'परिवहइ' धारण करने लगी ॥ सू० ८ ॥

'तए णं सा०' इत्यादि ।

'तए णं' एक दिन की बात है कि 'सा भदा सत्थवाही' उस भद्रा सेठानी ने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय जब कि 'णवण्हं

दोहला संपन्नदोहला' तत्सम मनोरथ पूरा थवाथी पोतानी ने ने अलिवाषाओ उती ते निवृत्त थता, छिन्न वस्तु थावाथी प्रसन्न थयेती ते 'तं गव्भं' ते गर्भने 'सुहं सुहेणं' सुखपूर्वक 'परिवहइ' धारण करवा लागी (सू० ८)

'तए णं सा०' इत्यादि

'तए णं' ओक दिवसनी बात छे छे—'सा भदा सत्थवाही' ते लद्दा शेक्षाणीओ 'अण्णया कयाइं' केछ ओक समय ल्यादे 'णवण्हं मासाणं बहुपडि-

पुत्रं 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती । अत्रान्तर्भावितव्यर्थः । 'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ=मातापितरौ 'जायमेत्तं चेव' जातमात्रमेव तं दारकं 'सगडस्स' शकटस्य 'हेट्ठओ' अधः 'ठावेति' स्थापयतः=दास्या निक्षेपयतः । 'ठावित्ता' स्थापयित्वा=निक्षेप्य गिण्हावेति' ग्राहयतः=आनाययतः, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा-आनाय्य, पुनः 'दोच्चंपि' द्वितीयमपि-द्वितीयवारमपि 'ठावेति' स्थापयतः 'ठावित्ता' स्थापयित्वा 'दोच्चंपि गिण्हावेति' पुनर्द्वितीयवारमपि ग्राहयतः । 'आणुपुव्वेणं' आनुपूर्व्येण=क्रमेण 'सारक्खेति' संरक्षयतः, 'संगोवेति' संगोपयतः, 'संवड्ढेति' संवर्धयतः । 'जहा उज्झियए' यथा उज्झितकः, अस्यैव द्वितीयाध्ययने चतुर्दशे सूत्रे यथा उज्झितको वर्णितस्तद्वदित्यर्थः । 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-ततः खलु तस्य दारकस्याम्बापितरौ एकादशे दिवसे निवृत्ते, संप्राप्ते द्वादशे दिवसे इदमेतद्रूपं गौणं गुण-

मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' अपने गर्भ के पूरे ९ माह व्यतीत हो चुके थे 'दारगं' एक पुत्र को 'पयाया' जन्म दिया । 'तए णं तस्स दारगस्स' पुत्र के जन्म होने के बाद उसके 'अम्मापियरो' माता पिता ने 'जायमेत्तं चेव' उस बालक को उत्पन्न होने के समय ही 'सगडस्स हेट्ठओ ठावेति' गाड़ी के नीचे दासीद्वारा रखवा दिया । 'ठावित्ता' रखवाकर फिर उसे 'गिण्हावेति' उठवा लिया । 'गिण्हावित्ता' उठवाकर 'दोच्चंपि' दुबारा वहींपर 'ठावेति' फिर रखवा दिया 'ठावित्ता' रखवाकर 'दोच्चंपि गिण्हावेति' दुबारा फिर उठवा लिया 'आणुपुव्वेणं सारक्खेति संगोवेति' संवड्ढेति' फिर पश्चात् क्रमशः उन्होंने उसकी रक्षा की और खूब अच्छी तरह सार-संभाल की एवं उसे बड़ा किया । 'जहा उज्झियए' इसकी सार-संभाल आदि सब द्वितीय अध्ययन में वर्णित उज्झित

पुण्णाणं' पोतानां गर्भानां पूरा ९ मास पूरा थय गया तयारे 'दारकं' ओक पुत्रने 'पयाया' जन्म आय्ये 'तए णं तस्स दारगस्स' पुत्रने जन्म थया पछी तेना माता-पिताये 'जायमेत्तं चेव' ते आणकने जन्म थयाना समये ज 'सगडस्स हेट्ठओ ठावेति' दासीद्वारा गाडीनी नीचे रखावी दीधे 'ठावित्ता' रखावीने पछी 'गिण्हावेति' पाछे इरीथी त्यांथी उठावी दीधे 'गिण्हावित्ता' उठावी लधने 'दोच्चंपि' इरी थीलवार पाछे त्यां आगण 'ठावेति' रखावी दीधे 'ठावित्ता' रखावी इरीने 'दोच्चंपि गिण्हावेति' इरीथी थीलवार उठावी दीधे 'आणुपुव्वेणं सारक्खेति संगोवेति संवड्ढेति' पछी कुमशः तेमणे तेनी रक्षा करवा भाटे भडुज सारी रीते सार-संभाल राभी अने ते आणकने मोटे कर्ये 'जहा उज्झियए' आ आणकनी सार-संभाल तमाम प्रकारे थीअ अध्ययनमां वर्णन करेवा उज्झित आणकनी प्रमाणे

निष्पन्नं नामधेयं कुरुतः' इति बोध्यम् । 'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकम् 'इमे दारए' अयं दारकः 'जायमेत्ते चेव' जातमात्र एव 'सगडस्स' शकटस्य 'हेट्ठा' अधः, 'ठाविए' स्थापितः, 'तम्हाणं' तस्मात् खलु 'होउणं' भवतु खलु 'अम्हं एस दारए सगडेनामेणं' अस्माकम् एष दारकः शकटो नाम्ना 'सेसं जहा उज्झियए' शेषं यथा उज्झितकः, अस्यैव द्वितीयाध्ययने पञ्चदशमूत्रे यथोज्झितको वर्णितस्तथाऽवशिष्टमेतस्य शकटदारकस्य वर्णनं बोध्यम् । 'सुभदे सत्यवाहे' सुभद्रः सार्थवाहः, शकटदारकस्य पितेत्यर्थः, 'लवणसमुदे' लवणसमुद्रे 'कालगए' कालगतः=मृतः । 'मायावि' माताऽपि=शकटदारकस्य जनन्यपि भद्रा सार्थवाहीत्यर्थः, 'कालगया' कालगता=मृता । 'से वि' सोऽपि शकटदारकः 'सयाओ गिहाओ' स्वकाद् गृहात् 'णिच्छूढे' निक्षिप्तः=निःसारितः । नगर-गोप्तृकैः स दुराचारितया गृहान्निष्कासित इत्यर्थः ॥ सू० ९ ॥

दारक की तरह ही हुई । 'जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए' जब पुत्र का ११ वां दिन व्यतीत हो चुका और १२ वां दिन प्रारंभ हुआ तब इस के माता पिता ने इस ख्याल से कि यह हमारा पुत्र 'जायमेत्ते चेव' उत्पन्न होते ही 'सगडस्स हेट्ठा' गाड़ी के नीचे 'ठाविए' रखवा दिया गया था 'तम्हा णं इसलिये 'होउ णं अम्हं एस दारए सगडे नामेणं' "शकट" इस नाम से इस की प्रसिद्धि होओ । 'सेसं जहा उज्झियए' बाकी का आगे का इस का वर्णन उज्झित दारक के समान जान लेना चाहिये । 'सुभदे सत्यवाहे लवणसमुदे कालगए, मायावि कालगया' इसका पिता सुभद्र सेठ लवणसमुद्र में डूबकर मर गया । माता भी इसकी मर गई । 'से वि सयाओ गिहाओ निच्छूढे' उस शकट दारक को भी राजपुरुषों ने मिलकर घर से बाहर निकाल दिया । क्यों कि यह दुराचारी हो गया था ।

करी 'जाव जम्हाणं अम्हं इमे दारए' आ पुत्रना जन्म पछी अगीआर ११ मे दिवस पूरे थछ गये आने आत्मा १२ दिवसने प्रारंभ थये, त्यारे तेना माता-पिताये आ प्रमाणे विचार कर्यो के - आ अमासे पुत्र 'जायमेत्ते चेव' उत्पन्न थतां 'सगडस्स हेट्ठा' गाडीनी नीचे 'ठाविए' राणी हेवामां आव्यो हते, 'तम्हा णं' ओटवा भाटे 'होउ णं अम्हं एस दारए सगडे नामेणं' 'शकट' आ नामथी ओनी प्रासेद्धि थाओ, 'सेसं जहा उज्झियए' गाडीनुं आगणनुं ओ आणकुनु वर्धन उन्नित आणकुना प्रमाणे नखी लेवुं नेधये 'सुभदे सत्यवाहे लवणसमुदे कालगए मायावि कालगया' तेना पिता सुभद्र सेठ लवण समुद्रमां डुभी गया आने भरथ पाभ्या, तेनी माता पथु भरथ पाभी गछ 'से वि सयाओ गिहाओ निच्छूढे'

॥ मूलम् ॥

तए णं से सगडे दारए सयाओ गिहाओ णिच्छूढे समाणे
सिंघाडग तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सद्धि संपलग्गे यावि
होत्था । तए णं से सुसेणे अमच्चे तं सगडं दारगं अण्णया कयाइं

भावार्थ—जब सुभद्रकी धर्मपत्नी भद्रा सेठानी का गर्भ पूरे नौ माह का हो चुका, तब किसी एक समय में उसने एक पुत्र को जन्म दिया । जन्मते ही माता-पिता ने इसे किसी एक गाड़ी के नीचे दो बार रखवाकर उठवा लिया । पुत्र का लालन पालन उन्होंने ने बहुत ही आनंद और ममता के साथ किया । जब यह ११ दिन का हो चुका और १२ वां दिन प्रारंभ हुआ, तब उन्होंने ने इस बालक की नामसंस्कारविधि की, और यह समझकर कि—यह होते ही गाड़ी के नीचे रखवाने में आया था इसलिये इसका नाम शकट रख दिया । जब शकट बाल्यावस्था का उल्लंघन कर युवावस्था में पहुँचा तो इसका पिता लवणसमुद्र में डूबकर मर गया, और माता भी मर गई । यह संरक्षक के अभाव में दुराचारी हो गया । नगररक्षकोंने इसकी यह परिस्थिति देखकर इसको इसके घर से बाहर निकाल दिया । ॥ सू० ९ ॥

ते शकट दारक (भाणक)ने पणु राजपुरुषोअे भणीने तेना धरमाथी णडार काढी भूक्ये।
कारणु के ते दुराचारी थछ गये। इतो।

भावार्थ—ज्यारे सुभद्रनां धर्मपत्नी लद्रा शेठाणीने गर्भ नव मासने। थछ
यूक्ये। त्यार पछी के।छ अेक समयने विषे तेले अेक पुत्रने जन्म आप्ये। जन्म
थतांनी साथेज ते भाणकने तेना माता-पिताअे के।छ अेक गाडीनी नीचे जे वार रखावी
हीधे, अने पछी छे।वी लीधे। अने ते पुत्रनु लालन-पालन णडुंज आनंद अने
प्रेमथी क्युं। ज्यारे ते अगीआर ११ दिवसने। थछ गये। अने आरमा दिवसमां
प्रवेश क्ये। त्यारे तेमले ते भाणकनी नामसंस्कार-विधि करवा विचार्युं के-आ भाणकने
जन्मतानी साथेज गाडीनी नीचे राखवामां आव्ये। इतो। ते कारणथी अेनु नाम
'शकट' राखवुं तेज योग्य छे आ अलिप्रायथी तेनु नाम तेअोअे 'शकट' राखी
हीधुं शकट ज्यारे णाल्यावस्था पूरी करीने युवावस्थामा आवी पछे।अ्ये। ते समयमां
तेना पिता लवणसमुद्रमां डुणी गया अने मरण पाव्या अने तेनी माता पणु मरी
गछ। पाछणथी शकटनु संरक्षक के।छ नहि रह्ये।थी ते दुराचारी णनी गये। त्यारे
नगरना रक्षकेने आ वातनी णगर पडी जतां तेने (शकटने) तेना धरमाथी णडार
काढी भूक्ये। (सू० ९)

सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ, णिच्छुभावित्ता
 सुदरिसणं गणियं अब्भितरए ठावेइ, ठावित्ता सुदरिसणाए गणि-
 याए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ।
 तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए गिहाओ णिच्छूढे समाणे
 अण्णत्थ कत्थवि सुइं वा रइं वा धिइं वा अलभमाणे जाव विहरइ ।
 तए णं से सगडे दारए अण्णया कयाइं सुदरिसणाए अंतरं लभेइ,
 लभित्ता रहस्सियं सुदरिसणाए गिहं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता
 सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ । सू० १०।

टीका

‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए णं से सगडे दारए सयाओ गिहाओ’ ततः
 खलु स शकटो दारकः स्वकाद् गृहात् ‘णिच्छूढे समाणे’ निक्षिप्तः=निःसारितः
 सन् ‘सोहांजणीए णयरीए’ शोभाञ्जन्यां नगर्या ‘सिंघाडग तहेव जाव’ शृङ्गाटकं
 तथैव यावत्—अत्रैवं योजना—‘शृङ्गाटक—त्रिक चतुष्क—चत्वर—महापथ—पथेषु,
 घूतखलकेषु, वैश्यागृहेषु, पानागारेषु, सुखसुखेन विहरति । ततः खलु स

‘तए णं से’ इत्यादि ।

‘तए णं’ पश्चात् ‘सयाओ गिहाओ णिच्छूढे समाणे’ अपने घर से
 बाहर निकला हुवा ‘से सगडे दारए’ वह शकट दारक ‘सोहांजणीए
 णयरीए’ शोभाञ्जनी नगरी में ‘सिंघाडग—तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए
 सद्धिं संपलगे यावि होत्था’ शृङ्गाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर और महा-
 पथादि में, जुआ खेलने के अड्डों में, वैश्याओं के चाटों में, दारूके
 पीठों में, निस्संकोच होकर घूमने-फिरने लगा । कोई अभिभावक

‘तए णं से’ इत्यादि

‘तए णं’ पछी ‘सयाओ गिहाओ णिच्छूढे समाणे’ पोताना घरभांथी
 गड्डार नीकल्या पछी ‘से सगडे दारए’ ते शकट दारक ‘सोहांजणीए णयरीए’ शोभांजनी
 नगरीमा ‘सिंघाडग—तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं संपलगे यावि होत्था’
 शृंगोटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर अने महापथादि (मोटा रस्ता) मा, जुगार रमवाना
 अड्डाओमां, वैश्याओना वाडांमा, दारूओना पीठांमा निस्संकोचपणे इरवा लाग्यो, कोई

शकटो दारकः अनपघट्टकः, अनिवारकः, स्वच्छन्दमतिः स्वैरप्रचारः, मद्यप्रसङ्गी, चोरदूतवेश्यादारप्रसङ्गी जातश्चाप्यभवत् । ततः खलु स शकटो दारकः अन्यदा कदाचित्' इति । एषां व्याख्या द्वितीयेऽध्ययनेऽष्टादशसूत्रे कृता । 'सुदरिसणाए' गणियाए सद्धिं' सुदर्शनया=सुदर्शनानाम्नया, गणिकया=वेश्याया, सार्धं=सह 'संपलग्गे' संपलग्नः=संमिलितः, 'यावि होत्था' चाप्यभवत् । 'तए णं से' ततः खलु स 'सुसेणे अमच्चे' सुषेणोऽमात्यः 'तं सगडं दारगं' अणया कयाइं सुदरिसणाए गिहाओ' तं शकटं दारकमन्यदा कदाचित् सुदर्शनाया गणिकाया गृहात् 'णिच्छुभावेइ' निक्षेपयति=निःसारयति । 'णिच्छुभावित्ता' निक्षेप्य, सुदरिसणियं गणियं' सुदर्शनां गणिकाम् 'अब्भितरण' अभ्यन्तरे, 'ठावेइ' स्थापयति 'ठावित्ता' स्थापयित्वा, 'सुदरिसणियाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं' सुदर्शनया गणिकया सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगाइं भोगभोगान्-भुज्यन्ते=अनुभूयन्ते इति भोगाः=विषयास्तेषां भोगाः-भोगभोगास्तान् 'भुंजमाणे'

न होने से एवं खोटे मार्ग से कोई निषेधक न होने से अबारा इतस्ततः घूमने के कारण हरएक व्यसन के सेवन में निपुण हो गया । किसी एक समय इसका सम्बन्ध उस सुदर्शना वेश्या के साथ हो गया । 'तए णं' संबंध हो जाने के बाद 'से सुसेणे अमच्चे' उस सुषेण अमात्यने 'तं सगडं दारगं' उस शकट दारक का 'अणया कयाइं किसी एक समय सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ सुदर्शना गणिका के घर से भी 'णिच्छुभावेइ' निकलवा दिया । 'णिच्छुभावित्ता' निकलवा कर 'सुदरिसणं गणियं अब्भितरण ठावेइ' बाद में उसने सुदर्शना वेश्या को अंदर ही रोक दिया, जिससे उसके साथ कोई न मिल न सके । 'ठावित्ता सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं

सरक्षक नहिं होवाना कारणे अर्थात् जोटा मार्गे जते तेने अटकावनार कोछ नहिं होवाथी स्वतंत्रपणे आभतेम इरवाना कारणे समय जतां तमाम प्रकारनां व्यसन सेवनमा कुशल थछ गये। अने कोछ अेक समयमां तेनो संबंध ते सुदर्शना वेश्यानी साथे पणु गंधार्छ गये, 'तए णं' संबंध थछ गया पछी 'से सुसेणे अमच्चे' ते सुषेणु मात्राअे 'त सगडं दारगं' ते शकट दारकने 'अणया कयाइं' कोछ अेक समय 'सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ' सुदर्शना वेश्याना घरमांथी पणु 'णिच्छुभावेइ' गडार कडावी भूक्ये। 'णिच्छुभावित्ता' गडार कडावीने 'सुदरिसणं गणियं अब्भितरण ठावेइ' पछीथी तेणु ते सुदर्शना वेश्याने पणु तेनाज घरमा रक्षी-क्षी, जेथी तनी साथे कोछने मणवानुं गनी शक्रे नहिं, 'ठावित्ता सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं' अने ते सुदर्शना वेश्यानी साथे मनुष्य-

શરીરાન્તરપ્રાપ્તિસ્થાને યાન્ પુદ્ગલાન્ શુદ્ધાતિ તાન્ વાંહ્યપુદ્ગલાન્ કાર્મણેન સહ તપ્તાયઃપિન્ડજન્મગ્રહણવન્ મિશ્રયતિ યસ્મિન્ સ્થાને, તત્ સ્થાનં યોનિઃ । પ્રાદુર્ભાવમાત્રં શરીરિણાં જન્મ, ઇતિ યોનિ-જન્મનોર્ભેદઃ । સા નવવિધા । (૧) સચિત્તા, (૨) અચિત્તા, (૩) સચિત્તાચિત્તા, (૪) શીતા, (૫) ઉષ્ણા, (૬) શીતોષ્ણા, (૭) સંવૃતા, (૮) વિવૃતા, (૯) સંવૃતવિવૃતા । ઉક્તञ્ચ—

“કદ્વિદ્વાણં મતે ! જોળી પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! તિવિદ્વા જોળી પળ્ળત્તા, તંજદા-સીયા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીઆસિણા જોળી । તિવિદ્વા જોળી પળ્ળત્તા, તંજદા-સચિતા જોળી, અચિત્તા જોળી, મીસિયા જોળી ।

ગ્રહણ કરને કે લિષ્ટ નવીન શરીર કી પ્રાપ્તિ કે સ્થાન પર ત્રિન વાહ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉન્હે જિસ જગહ પર કાર્મણશરીર કે સાથ તપે લોહે કે ગોલે ઓર જલકે સમાન ઇકમેક કરતા હૈ, વહ સ્થાન યોનિ કહલાતા હૈ । જીવં કા પ્રાદુર્ભાવ હોના જન્મ-હૈ । યહ-યોનિ-ઓર જન્મ મેં-અન્તર-હૈ । જન્મ કા આધાર યોનિ હૈ, અતઃ યોનિ ઓર જન્મ મેં આધારાધેયભાવ-સમ્બન્ધ હૈ । યોનિ કે નૌ ભેદ હૈ.—(૧) સચિત્ત, (૨) અચિત્ત, (૩) સચિત્તાચિત્ત, (૪) શીત, (૫) ઉષ્ણ, (૬) શીતોષ્ણ, (૭) સંવૃત, (૮) વિવૃત ઓર (૯) સંવૃત-વિવૃત । કહા મી હૈ—

“ભગવન્ ! યોનિ કિતન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી યોનિ કહી ગઈ હૈ । વહ ઇસ પ્રકાર—શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ ઓર શીતોષ્ણયોનિ । તથા ત્રીન પ્રકાર કી યોનિ કહી હૈ । વહ ઇસ પ્રકાર—સચિત્તયોનિ, અચિત્તયોની ઓર મિશ્રયોનિ ।

કરવા માટે નવીન શરીરની પ્રાપ્તિના સ્થાન પર જે વાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. તેને જે જગ્યા પર કાર્મણશરીરની સાથે તપેલા લોહાનો ગોળો અને જલની સમાન એકમેક કરે છે તે સ્થાન યોનિ કહેવાય છે. જીવોને પ્રાદુર્ભાવ થયો તે જન્મ છે. યોનિ અને જન્મના એક અન્તર છે. જન્મનો આધાર યોનિ છે, તેથી યોનિ અને જન્મના આધાર-આધેય ભાવ સંબંધ છે યોનિના નવ ભેદ છે:—(૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત (૩) સચિત્તાચિત્ત (૪) શીત (૫) ઉષ્ણ (૬) શીતોષ્ણ (૭) સંવૃત (૮) વિવૃત અને (૯) સંવૃત-વિવૃત. કહું પણ છે—

“ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ? ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની યોનિ કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે—શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ અને શીતોષ્ણયોનિ. તથા ત્રણ પ્રકારની યોનિ કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે—સચિત્તયોનિ, અચિત્તયોનિ અને મિશ્રયોનિ. ફરી પણ ત્રણ

તિવિહા જોળી પળ્લતા, તંજહા-સંવુડા જોળી, વિયડા જોળી, સંવુડવિયડા જોળી ” । (પ્રજ્ઞા. યોનિપદ ૯)

જીવપ્રદેશૈરધિષ્ઠિતા યોનિઃ સચિત્તા, જીવપ્રદેશૈરનવધિષ્ઠિતા યોનિરચિત્તા । કચિદંશે જીવપ્રદેશૈરધિષ્ઠિતા, કચિદનધિષ્ઠિતા સા સચિત્તાચિત્તા । યત્ર શીતસ્પર્શઃ સા શીતા । યત્રોષ્ણસ્પર્શઃ સા યોનિરુષ્ણા । યત્ર કચિદંશે શીતસ્પર્શઃ, કચિદુષ્ણસ્પર્શઃ સા શીતોષ્ણા । અપ્રકટિતા સંવૃતા । પ્રકટિતા વિવૃતા । યત્ર કચિદંશે પ્રકટિતા, કચિદપ્રકટિતાઃ સા સંવૃતવિવૃતા યોનિઃ ।

કસ્ય જીવસ્ય કા યોનિર્ભવતી ?-ત્યુચ્યતે-દેવનારકાણામચિત્તા યોનિઃ । દેવાનાં પ્રચ્છદપટદેવદૂષ્યાન્તરાલં યોનિઃ, તત્ત્વ જીવપ્રદેશવર્જિતમ્ । નારાકાણાં તુ

ફિર મી તીન તરદ્દ કી યોનિ કહી હૈ । વહ્ ઇસ પ્રકાર-સંવૃતયોનિ વિવૃતયોનિ ઓર સંવૃત-વિવૃતયોનિ ” । (પ્રજ્ઞા. યોનિપદ ૯)

જીવપ્રદેશોં સે અધિષ્ઠિત યોનિ સચિત્ત કહલાતી હૈ ઓર જો જીવપ્રદેશોં સે અધિષ્ઠિત ન હો વહ્ અચિત્ત કહલાતી હૈ । જો યોનિ કહીં જીવપ્રદેશોં સે અધિષ્ઠિત-હો ઓર કહીં અધિષ્ઠિત ન હો વહ્ મિશ્ર યોનિ હૈ । જહાં શીત સ્પર્શ હો વહ્ શીતયોનિ, જહાં ઉષ્ણ સ્પર્શ હો વહ્ ઉષ્ણયોનિ ઓર જિસ મેં કહીં શીત ઓર કહીં ઉષ્ણ સ્પર્શ હો વહ્ શીતોષ્ણયોનિ હૈ । અપ્રકટ યોનિ સંવૃત કહલાતી હૈ । પ્રકટ કો વિવૃત કહતે હૈ ઓર જો કહીં અપ્રકટ ઓર કહીં પ્રકટ હો વહ્ સંવૃતવિવૃતયોનિ હૈ ।

કિસ જીવ કી કૌન-સી યોનિ હોતી હૈ ? વહ્ વતાતે હૈં-દેવ ઓર નારકી જીવોં કી અચિત્ત યોનિ હોતી હૈ । દેવોં કી યોનિ પ્રચ્છદપટ ઓર દેવદૂષ્ય કે બીચ મેં હોતી હૈ,

પ્રકારની યોનિ કહી છે તે આ પ્રમાણે છે:—સંવૃતયોનિ, વિવૃતયોનિ અને સંવૃત-વિવૃતયોનિ ” (પ્રજ્ઞા. યોનિપદ ૯).

જીવપ્રદેશોથી અધિષ્ઠિત યોનિ સચિત્ત કહેવાય છે. અને જે જીવપ્રદેશોથી અધિષ્ઠિત ન હોય તે અચિત્ત કહેવાય છે. જે યોનિ કોઈ સ્થળે જીવપ્રદેશોથી અધિષ્ઠિત હોય અને કોઈ સ્થળે અધિષ્ઠિત ન હોય તે મિશ્રયોનિ કહેવાય છે જ્યાં શીત સ્પર્શ હોય તે શીતયોનિ, જ્યાં ઉષ્ણસ્પર્શ હોય તે ઉષ્ણયોનિ, અને જેમાં કયાંક શીત અને કયાંક ઉષ્ણ સ્પર્શ હોય તે શીતોષ્ણ યોનિ છે. અપ્રકટ યોનિ સંવૃત કહેવાય છે, અને પ્રકટ યોનિને વિવૃત કહે છે, અને જે કયાંક પ્રકટ અને કયાંક અપ્રકટ હોય તે સંવૃત-વિવૃત યોનિ છે.

કયા જીવની કઈ યોનિ છે ? તે બતાવે છે—દેવ-નારકી જીવોની અચિત્તયોનિ હોય છે. દેવોની યોનિ પ્રચ્છદપટ અને દેવદૂષ્યના વચમાં હોય છે અને તે જીવ

વજ્રમયવાતાયનકલ્પાઃ કુમ્ભયો યોનયઃ, તા અપિ જીવપ્રદેશરહિતાઃ । ચે ગર્ભ-
જાસ્તિર્યઞ્ચો મનુષ્યાન્તેષાં મિશ્રાસચિત્તાચિત્તરૂપા યોનિઃ । સ્થાવરપન્થ-
કસ્ય વિકલેન્દ્રિયત્રયસ્ય અગર્ભજપન્થેન્દ્રિયતિરશ્ચાં સંમૂર્છિમમનુષ્યાણાં ચ ત્રિવિધા
સચિત્તા ૧અચિત્તા, સચિત્તાચિત્તા ચ ।

ગર્ભજમનુષ્યતિરશ્ચાં દેવાનાં ચ શીતોષ્ણા યોનિઃ । તેજસ્કાયસ્ય ઉષ્ણા ।
સ્થાવરચતુષ્ટયસ્ય વિકલેન્દ્રિયત્રયસ્ય અગર્ભજપન્થેન્દ્રિયતિરશ્ચાં સંમૂર્છિમમનુષ્યાણાં
નારકાણાં ચ ત્રિવિધા શીતા, ઉષ્ણા, શીતોષ્ણા ચ યોનિઃ ।

નારકાણાં દેવાનામેકેન્દ્રિયાણાં ચ સંવૃતા યોનિઃ । ગર્ભજાનાં
પન્થેન્દ્રિયતિરશ્ચાં મનુષ્યાણાં ચ સંવૃતવિવૃતા યોનિઃ । વિકલેન્દ્રિયત્રયસ્ય

ઔર વહ જીવપ્રદેશો સે રહિત હૈ । નારકો કી યોનિ વજ્રમય વાતાયન કે સમાન કુંભિયાં હૈ ।
વે મી જીવપ્રદેશો સે રહિત હૈ । ગર્ભજ તિર્યંચો ઔર મનુષ્યો કી મિશ્ર (સચિત્તાચિત્ત) યોનિ
હોતી હૈ । પાચ સ્થવરો કી, ત્રીન વિકલેન્દ્રિયો કી, અગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચો કી તથા
સંમૂર્છિમ મનુષ્યો કી યોનિ ત્રીનો પ્રકાર કી (સચિત્ત, અચિત્ત ઔર મિશ્ર) હોતી હૈ ।

ગર્ભજ-મનુષ્યો, તિર્યંચો ઔર દેવો કી શીતોષ્ણ યોનિ હોતી હૈ । તેજસ્કાય કી
ઉષ્ણ યોનિ હૈ । ચાર સ્થાવરો કી, ત્રીન વિકલેન્દ્રિયો કી, અગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચો કી
સંમૂર્છિમ મનુષ્યો કી ઔર નારકો કી ત્રીનો પ્રકાર કી (શીત ઉષ્ણ ઔર મિશ્ર) યોનિ
હોતી હૈ ।

નારકો દેવો ઔર એકેન્દ્રિયો કી સંવૃત યોનિ હૈ । ગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચો
ઔર મનુષ્યો કી સંવૃતવિવૃત યોનિ હોતી હૈ । ત્રીન વિકલેન્દ્રિયો કી, અગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય

પ્રદેશોધી રહિત છે. નારકીઓની યોનિ વજ્રમય વાતાયન (ખારી)ની સમાન કુંભીઓ
છે. તે પણ દુઃખપ્રદેશોધી રહિત છે.

ગર્ભજ તિર્યંચો અને મનુષ્યોની મિશ્ર (સચિત્તાચિત્ત) યોનિ હોય છે. પાચ
સ્થાવરોની, ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોની, અગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચોની તથા સંમૂર્છિમ
મનુષ્યોની યોનિ ત્રણ પ્રકારની (સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર) હોય છે.

ગર્ભજ મનુષ્યો, તિર્યંચો અને દેવોની શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે. તેજસ્કાયની
ઉષ્ણ યોનિ છે. ચાર સ્થાવરોની, ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોની, અગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચોની
સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની અને નારકોની ત્રણ પ્રકારની (શીત, ઉષ્ણ અને મિશ્ર) યોનિ હોય છે.

નારકી, દેવો, અને એકેન્દ્રિયોની સંવૃત યોનિ છે. ગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય તિર્યંચો
અને મનુષ્યોની સંવૃત-વિવૃત યોનિ હોય છે. ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોની અગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય

અગર્ભજપઠ્ઠચેન્દ્રિયતિરશ્ચાં સંમૂર્છિમમનુષ્યાણાં ચ વિવૃતા યોનિ: ।

યદ્વા—ચતુરશીતિલક્ષણભેદેનાનેકરૂપા યોનયઃ સન્તિ, તથા હિ-પૃથિવ્યપ્તેજો-વાયૂનાં પ્રત્યેકં સપ્ત સપ્ત લક્ષાણિ ૨૮, પ્રત્યેકવનસ્પતીનાં દશ લક્ષાણિ ૩૮, સાધારણવનસ્પતીનાં ચતુર્દશ લક્ષાણિ, ૫૨, વિકલેન્દ્રિયત્રયસ્ય પ્રત્યેકં દ્વે દ્વે લક્ષે, इति तेषां षड् लक्षाणि ५८, देव-नारक-पञ्चेन्द्रियतिरश्चां प्रत्येकं चत्वारि लक्षाणीति तेषां द्वादश लक्षाणि ७०, मनुष्याणां चतुर्दश लक्षाणि ८४ । एवं सर्वसंकलने चतुरशीतिलक्षाणि जीवानां योनयो भवन्ति ।

अनेकविधयोनिप्राप्तौ सत्यामपरिज्ञातकर्मा जीवः कर्मफलं ययाऽनु-भवति तत् प्रदर्शयति-‘विरूपरूपान् प्रातिसंवेदयति’ इति, विरूपं=दुःख-

तिर્યંચો की और संमूर्च्छिम मनुष्यों की विवृतयोनि होती है ।

અથવા—યોનિયો કે ચૌરાસી લાખ ભેદ મી હૈં । ષે ઇસ પ્રકાર હૈ:—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, ઔર વાયુકાય, કી સાત-સાત લાખ યોનિયૌ હૈં ૨૮, પ્રત્યેક વનસ્પતિ કી દશ લાખ ૩૮, સાધારણ વનસ્પતિ કી ચૌદ લાખ ૫૨, ત્રીન વિકલેન્દ્રિ કી પ્રત્યેક કી દો-દો લાખ અર્થાત્ વિકલેન્દ્રિય કી કુલ છહ લાખ ૫૮, દેવો નારકો ઔર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો મેં પ્રત્યેક કી ચાર-ચાર લાખ, કુલ ચારહ લાખ ૭૦, મનુષ્યો કી ચૌદહ લાખ ૮૪, ઇસ પ્રકાર કુલ ચૌરાસી લાખ જીવયોનિયૌ હૈં ।

अनेक प्रकार की योनियाँ प्राप्त होने पर अपरिज्ञातकर्मा जीव किस प्रकार कर्मफल भोगता है, सो बतलाते हैं—दुःखजनक होने के कारण इन्द्रियों के अनिष्ट विषयों

તિર્યંચોની અને સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની વિવૃત યોનિ હોય છે.

અથવા—યોનિઓના ચૌરાસી લાખ ભેદ પણ છે, તે આ પ્રમાણે છે—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, અને વાયુકાયની. સાત-સાત લાખ યોનિઓ છે (૨૮), પ્રત્યેક વનસ્પતિની દસલાખ (૩૮), સાધારણ વનસ્પતિની ચૌદલાખ (૫૨), ત્રણ વિકલેન્દ્રિયની પ્રત્યેકની બેબે લાખ, અર્થાત્ વિકલેન્દ્રિયનો કુલ છ લાખ (૫૮), દેવો નારકીઓ, અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પ્રત્યેકની ચાર-ચાર લાખ, તમામ મળી બાર લાખ (૭૦), મનુષ્યોની ચૌદ લાખ (૮૪), આ પ્રમાણે કુલ ચૌરાસી લાખ જીવયોનિ છે.

અનેક પ્રકારની યોનિઓ પ્રાપ્ત થવા છતાંય અપરિજ્ઞાતકર્મો જીવ કેવી રીતે કર્મફલ ભોગવે છે ? તે બતાવે છે—દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાના કારણે ઇન્દ્રિયોના અનિષ્ટ-

हेतुत्वादगोमनं रूपं=स्वरूपं येषां ते विरूपरूपाः=अनिष्टाः, तान्, स्पर्शान्=इन्द्रियाणां विषयैः सह सम्बन्धाः स्पर्शाः, तान् प्रतिसंवेदयति=पुनः पुनस्तुभवति । अनिष्टविषयसंयोगैः पुनः पुनर्दुःखमेव प्राप्नोतीत्यर्थः ।

यद्वा—विरूपं=विभिन्नरूपं विभिन्नात्मकं रूपं=स्वरूपं येषां ते विरूपरूपाः=नानाविधस्वरूपाः, तान् स्पर्शान्=दुःखसंपातान् प्रतिसंवेदयति । लक्षणया कार्य-कारणयोरभेदाद्वा स्पर्शजन्या अपि दुःखसंपाताः स्पर्शा इति व्यपदिश्यन्ते । अत्र स्पर्शानित्युपलक्षणं, तेन मानसानामपीष्टवियोगादिजन्यदुःखसंपातानां संग्रहः ।

यद्वा—स्पर्शान्=સ્પર્શનેન્દ્રિયવેદ્યાન્ દુઃખસંપાતાન્ પ્રતિસંવેદયતીત્યર્થઃ ।

को भोगता है । इस प्रकार अनिष्ट विषयों का संयोग होने के कारण वह जीव पुनः—पुनः दुःख ही अनुभव करता है ।

अथवा—विरूप अर्थात् भिन्न-भिन्न स्वरूपवाले—नानाप्रकार के दुःखजनक स्पर्शों का संवेदन करता है । लक्षणावृत्ति से, अथवा कार्य-कारण के अभेद की विवक्षा से स्पर्शजन्य दुःख भी स्पर्श ही कहलाते हैं । यहाँ स्पर्श-उपलक्षण मात्र है, उस से इष्टवियोग आदि मानसिक दुःखों का भी ग्रहण सम्भवा चाहिए ।

अथवा—સ્પર્શ का अर्थ है—સ્પર્શનેન્દ્રિયવિષયભૂત દુઃખ । जीव उन्हें भोगता है । तात्पर्य यह है कि — जीव अपरिज्ञातपापकर्मा होकर निगोद आदि नाना

દુઃખકારક વિષયોને ભોગવે છે, એ પ્રમાણે અનિષ્ટ વિષયોનો સંયોગ હોવાના કારણે તે જીવ ફરી-ફરી દુઃખનોજ અનુભવ કરે છે.

અથવા—વિરૂપ અર્થાત્ ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપવાળા નાના પ્રકારના દુઃખજનક, સ્પર્શોનું સંવેદન કરે છે. લક્ષણાવૃત્તિથી, અથવા કાર્યકારણના અભેદની વિવક્ષાથી સ્પર્શજન્ય દુઃખ પણ સ્પર્શજ કહેવાય છે. અહિં સ્પર્શ ઉપલક્ષણ માત્ર છે, તેમાં ઇષ્ટવિયોગ આદિ માનસિક દુઃખોનું થકણ પણ સમાજ લેવું જોઈ એ.

અથવા—સ્પર્શનો અર્થ છે—સ્પર્શનેન્દ્રિયવિષયભૂત દુઃખ, જીવ તેને ભોગવે છે. તાત્પર્ય એ છે કે—જીવ અપરિજાત-પાપકર્મો થઈને નરક-નિગોદ આદિ અનેક ચોનાઓમાં

अपरिज्ञातकर्मतया नरकनिगोदाद्यनेकविधयोनीः संप्राप्य सर्वे जीवाः विचित्रकर्मो-
दयात् स्वकर्मफलं नानाविधं दुःखमेवानुभवन्तीति भावः ॥ ८ ॥

अथ सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनं जगाद-‘तत्थे’-इत्यादि ।

मूलम्—

तत्थ खलु भगवया परिण्णा पवेइया ॥ सू० ९ ॥

छाया—

तत्र खलु भगवता परिज्ञा प्रवेदिता ॥ सू० ९ ॥

टीका—

हे जम्बू ! अपरिज्ञातकर्मा जीवो विभावपरिणामं कुर्वन् नानाविध-
योनिषु पुनः पुनर्दुःखमेव लभते । तत्र-अपरिज्ञातकर्मणो जीवस्य कृतकारि-
तानुमोदितादिभेदेनोक्तसप्तविंशतिभङ्गरूपसावध्यक्रियानुष्ठानान्नरकनिगोदादिनानावि-
धयानिषु पुनः पुनर्दुःखानुभवविषये भगवता श्रीमहावीरस्वामिना परिज्ञा

योनियों में उत्पन्न होकर विचित्र कर्मों के उदय से अपने-अपने कर्मों का नानाविध दुःख-
रूप फल अनुभव करते हैं ॥ सू. ८ ॥

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं-‘तत्थ खलु,’ इत्यादि ।

मूलार्थ-भगवान् ने परिज्ञा का उपदेश दिया है ॥ सू. ९ ॥

टीकार्थ- हे जम्बू ! अपरिज्ञातपापकर्मा जीव विभाव परिणाम धारण करता
हुआ नाना प्रकार की योनियों में वारंवार दुःख पाता है । अपरिज्ञातपापकर्मा जीव के
कृत कारित अनुमोदना आदि के भेद से सत्ताईस भंगरूप सावध्यक्रिया के अनुष्ठान से
नरक निगोद आदि नाना प्रकार की योनियों में पुनः पुनः दुःखानुभव करने के विषयमें

उत्पन्न થઈને વિચિત્રકર્મોના ઉદયથી પોત-પોતાના કર્મોના અનેક પ્રકારના દુઃખરૂપ
ફલનો અનુભવ કરે છે. (સૂ. ૮)

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે-‘તત્થ સલ્લુ.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ-ભગવાને પરિજ્ઞાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. (૯)

ટીકાર્થ-હે જમ્બૂ ! અપરિજ્ઞાતપાપકર્મા જીવ વિભાવ પરિણામ ધારણ કરતો
થકો નાના પ્રકારની યોનિઓમાં વારંવાર દુઃખ પામે છે. અપરિજ્ઞાત-પાપકર્મા જીવના
કૃત કારિત અને અનુમોદના આદિના ભેદથી સત્તાવીશ ભંગરૂપ સાવધ ક્રિયાના અનુષ્ઠાનથી
નરક-નિગોદ આદિ નાના પ્રકારના યોનિઓમાં પુનઃ પુનઃ દુઃખ અનુભવ કરવાના વિષયમાં

સ્વલુ પ્રવેદિતા । તત્તદુઃસ્વકારણકર્મવન્ધસમુચ્છેદાર્યં જીવેન પરિજ્ઞાઽવશ્યં શરણી-
કરણીયેતિ ભગવતા પ્રવૃથિર્તમિતિ ભાવઃ પરિજ્ઞા=સમ્યગવબોધઃ । પરિજ્ઞા
દ્વિવિધા જ્ઞ-પ્રત્યાખ્યાન-ભેદાત્ । ‘સાવધવ્યાપારેણ કર્મવન્ધો ભવતી’તિ જ્ઞાનં
જ્ઞ-પરિજ્ઞા । કર્મવન્ધકારણસ્ય સાવધવ્યાપારસ્ય પરિત્યાગઃ પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞા ।
અત્રેદમવગન્તવ્યમ્-અતીતકાલે મનસા વાચા કાયેન ચ મયા સાવધ-
ક્રિયા કૃતા, કારિતા, અનુમોદિતા ચ, તથા વર્તમાનકાલે સાવધક્રિયાં કરોમિ,
કારયામિ, કુર્વન્તમપ્યન્યમનુમોદયામિ । એવં યદિ ભવિષ્યત્કાલેઽપિ સાવધક્રિયાં
કરિષ્યામિ, કારયિષ્યામિ કરિષ્યમાણમન્યમનુમોદયિષ્યામિ । इत्यमनेकविधसा-
वधव्यापारं कुर्वन् जीवः संसारे परिभ्रमति, नरकनिगोदाद्यनेकविधदुस्सहयातनां

ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને પરિજ્ઞા કી પ્રરૂપણા કી હૈ । દુઃસ્વોં કે કારણભૂત કર્મોં કે
વન્ધં કા નાશ કરનેં કે લિગ જીવ કો પરિજ્ઞા કા ઝરણ અવશ્ય ગ્રહણ કરના ચાહિયે,
એસા ભગવાન્ ન કહાં હૈ । પરિજ્ઞા કા અર્થ હૈ-સમ્યગ્જ્ઞાન । પરિજ્ઞા દો પ્રકાર કી હૈ-
જ્ઞ-પરિજ્ઞા ઓર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા । સાવધ વ્યાપાર સે કર્મવન્ધ હોતા હૈ ’ એસા જાનના
જ્ઞ-પરિજ્ઞા હૈ । ઓર કર્મ વન્ધ કે કારણ સાવધ વ્યાપારો કા પરિત્યાગ કર દેના પ્રત્યાખ્યાન
પરિજ્ઞા હૈ । યહાં યહ સમજના ચાહિયે કિ-ભૂતકાલ મેં મૈને મન, વચન, કાય સે સાવધ ક્રિયા
કી, કરાઈ ઓર ઉસ કી અનુમોદના કી, તથા વર્તમાન કાલ મેં સાવધ ક્રિયા કરતા હૂં, કરાતા
હૂં ઓર દૂસરે કરને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૂં, । इसी प्रकार भविष्यकाल में भी सावध
क्रिया करूंगा, कराऊंगा, और दूसरे का अनुमोदन करूंगा । इस प्रकार भौति-भौति का
सावध व्यापार करता हुआ जीव संसार में परिभ्रमण करता है और नरक निगोद आदि की

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ પરિજ્ઞાની પ્રરૂપણા કરી છે. દુઃખોના કારણભૂત કર્મોના
બંધનો નાશ કરવા માટે જીવને પરિજ્ઞાનું શરણ અવશ્ય ગ્રહણ કરવું જોઈએ, એ
પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું છે. પરિજ્ઞાનો અર્થ છે સમ્યગ્જ્ઞાન. પરિજ્ઞા બે પ્રકારની છે-
(૧) જ્ઞ-પરિજ્ઞા અને (૨) પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞા ‘સાવધ વ્યાપારથી કર્મબંધ થાય છે.’
આ પ્રકારે સમજવું તે જ્ઞ-પરિજ્ઞા છે, અને કર્મબંધના કારણથી સાવધ વ્યાપારોનો
ત્યાગ કરી દેવો તે પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞા છે. અહિં આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ કેઃ-
ભૂતકાળમાં મેં મન, વચન, કાયાથી સાવધ ક્રિયા કરી છે, કરાવી છે. અને તેને
અનુમોદન આપ્યું છે તથા વર્તમાન કાલમાં સાવધ ક્રિયા કરું છું, કરાવું છું, અને
બીજા કરવાવાળાને અનુમોદન આપું છું. આ પ્રમાણે ભવિષ્યકાલમાં પણ સાવધ ક્રિયા
કરીશ. કરાવીશ અને બીજાને અનુમોદન આપીશ. આ પ્રમાણે અનેક તરેહના જૂદા-જૂદા

ચાનુભવતિ । एवं ज्ञपरिज्ञया विज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया सावद्यक्रिया परित्याज्येति भगवता बोधितमिति । इदं च ज्ञानं सहसम्मत्या (अवधि-मनःपर्यय-केवलज्ञानैर्जाति-स्मृत्या वा) मतिज्ञानेन वा भवति, तस्मान्निश्चयव्यवहारस्वरूपसंयममार्गे प्रवृत्तिरेव-जीवस्य हितकारिणी, अनयैव हि परमपदं मोक्षो लभ्यते ॥ सू० ९ ॥

ननु तर्हि दुःखफलेषु तेषु क्रियाविशेषेषु किमर्थं प्रवर्तते जीवः ? इत्याशङ्क्या-यामाह—‘इमस्स चेव.’ इत्यादि ।

मूलम्—इमस्स चेव जीवियस्स परिवंदणमाणणपूयणाए जाइमरणमोयणाए दुक्खपडिघायहेउं ॥ सू० १० ॥

छाया—अस्य चैव जीवितस्य परिवन्दन-मानन-पूजनाय-जातिमरणमोच-नाय दुःखप्रतिघातहेतुम् ॥ सू० १० ॥

अनेक प्रकार की दुस्सह यातनाएँ भोगता है, इस प्रकार ज्ञपरिज्ञा से जानकर प्रत्याख्यान-परिज्ञा से सावद्य क्रिया त्यागने योग्य है । इस प्रकार भगवान् ने उपदेश दिया है । यह बोध—अवधि, मनःपर्यय, केवलज्ञान और जातिस्मरण से होता है, या, मतिज्ञान से होता है । इस लिये निश्चयव्यवहाररूप संयममार्ग में प्रवृत्ति करना ही जीव के लिए हितकर है और इसी से परमपद-मोक्ष प्राप्त होता है ॥ सू० ९ ॥

अगर सावद्य क्रियाएँ दुःख का कारण है तो उन में जीव प्रवृत्ति क्यों करता है ? इस आशंका का समाधान करते हैं—‘इमस्स चेव.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—इस जीवन के लिए, परिवन्दन, मानन और पूजन के लिए, जन्म मरण से मुक्त होने के लिए, दुःख दूर करने के लिए, (जीव पापक्रिया में प्रवृत्त होता है) ॥ सू० १० ॥

સાવધ વ્યાપાર કરતો જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે, અને નરક, નિર્ગોદ આદિની અનેક પ્રકારની કઠિન યાતનાઓ ભોગવે છે આ પ્રમાણે જ-પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યા-ખ્યાન-પરિજ્ઞાથી સાવધ ક્રિયા ત્યાગવા યોગ્ય છે, આ પ્રમાણે ભગવાને ઉપદેશ આપ્યો છે.

આ બોધ-અવધિ, મનઃપર્યય, કેવલજ્ઞાન અથવા જાતિસ્મરણથી થાય છે, અથવા તો મતિજ્ઞાનથી થાય છે. એ માટે નિશ્ચય-વ્યવહારરૂપ સંયમમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી એજ જીવને માટે હિતકર છે, અને એનાથી પરમપદ મોક્ષ થાય છે (સૂ. ૯)

જો કે સાવધ ક્રિયાઓ દુઃખનું કારણ છે, તો તેમાં જીવ પ્રવૃત્તિ શા માટે કરે છે ? એ શંકાનું સમાધાન કરે છે—‘इमस्स चेव.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—આ જીવનને માટે, પરિવંદન, માનન, અને પૂજન માટે, જન્મ મરણથી મુક્ત થવા માટે, દુઃખ દૂર કરવા માટે (જીવ પાપક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થાય છે). (૧૦)

ટીકા—‘અસ્ય’ ઇતિ-અસ્ય=પ્રત્યક્ષમનુભૂયમાનસ્ય વારિતરઙ્ગવચ્ચન્નલતરસ્ય, સન્ધ્યારાગવચ્ચરિતમઙ્ગુરસ્ય જીવિતસ્ય=જીવનસ્ય ચિરસુખાર્થમપરિજ્ઞાતકર્મા જીવઃ કર્મવન્ધદેતુભૂતેષુ ક્રિયાવિશેષેષુ પ્રવર્તેતે । યથા-જીવનાર્થ લાવકતિત્તિરાદિપક્ષિ-
નામ્, અજમેષમૃગમૃગરાજાદિપશૂનાં વધરૂપધોરકર્મસમાચરણમ્ । તથા-પરિવન્દન-
માનન-પૂજનાય, તત્ર-પરિવન્દન=પ્રશંસા, તદર્થ, યથા-સ્વભ્યાતિપ્રાપ્ત્યર્થ સાપરાધ-
નિરપરાધ-પ્રાણિનાં હિસનમ્ । માનનમ્=અભ્યુત્થાનાસનદાનાદિરૂપઃ સત્કારઃ, સ્વાજ્ઞા-
સ્વીકારો વા, તદર્થમ્, યથા-માનનાર્થ પરેષાં હિમનાદિકરણમ્ । પૂજનમ્-રત્નવસ્ત્રાદિ-
પુરસ્કારઃ, પ્રતિમાદીનાં પૂજાપ્રતિષ્ઠાદિ ચ, તદર્થ, પ્રાણ્યુપમર્દનરૂપહિંસાદિસાવધ-

ટીકાર્થ—પ્રત્યક્ષ અનુભવ કિયે જાને વાલે, જલકી તરફ કે સમાન અતિશય ચંચલ, સન્ધ્યા કી લાલિમા કે સમાન મઙ્ગુર-જીવન કે ચિરકાલીન સુખ કે લિખ અપરિજ્ઞાતકર્મા જીવ કર્મવન્ધ કી કારણભૂત ક્રિયાઓ મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ । જૈસે-જીવિત રહને કે લિખ, લાવા, તીતર આદિ પક્ષિયોં કા ઓર વકરા, મેઢા, હિરન ઇવં સિંહ આદિ પશુઓં કા વધરૂપ ધોર પાપકર્મ કા આચરણ કરના ।

તથા પરિવન્દન, માનન ઓર પૂજન કે લિખ જીવ પાપકર્મ કરતા હૈ । ‘પરિવન્દન’ કા અર્થ હૈ પ્રશંસા । પ્રશંસા કે લિખ સાપરાધ ઓર નિરપરાધ પ્રાણિયોં કા ઘાત ક્રિયા જાતા હૈ । ડઠકર સ્ખડા હોના, આસન દેના આદિ સત્કાર, અથવા અપની આજ્ઞા સ્વીકાર કરાના ‘માનન’ કહલાતા હૈ, ઇસ કે લિખ મી દૂસરાં કી હિસા કી જાતી હૈ । રત્નોં ઓર વસ્ત્રોં આદિ કા પુરસ્કાર ‘પૂજન’ કહલાતા હૈ, ઓર પ્રતિમા આદિ કી પૂજા-

ટીકાર્થ—પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવામા આવેલા જલના તરંગોની સમાન અતિશય ચંચલ, સંધ્યાની લાલાશ (રાતાપણુ)ની સમાન ભંજુર જીવનના લાંબા સમયના સુખ માટે અપરિજ્ઞાતકર્મા જીવ કર્મવન્ધની કારણભૂત ક્રિયાઓમા પ્રવૃત્ત થાય છે. જેવી રીતે જીવિત રહેવા માટે લાવા તેતર, આદિ પક્ષીઓના અને બકરા, ઘેટા, હરણ એ પ્રમાણે સિંહ આદિ પશુઓના વધરૂપ ધોર પાપકર્મનુ આચરણ કરવું.

તથા પરિવન્દન, માનન અને પૂજન માટે પણ જીવ પાપ કર્મ કરે છે. ‘પરિવન્દન’નો અર્થ છે:-પ્રશંસા, પ્રશંસા માટે અપરાધવાળા અને અપરાધ વિનાના પ્રાણીઓનો ઘાત કરવામાં આવે છે ઉઠીને ઉભા થઈ જવું આસન આપવું આદિ સત્કાર અથવા પોતાની આજ્ઞા સ્વીકાર કરાવવી તે ‘માનન’ કહેવાય છે, તે માટે પણ ખીજની હિંસા કરવામાં આવે છે. રત્ન અને વસ્ત્રો આદિનો પુરસ્કાર તે પૂજન કહેવાય છે, અને પ્રતિમા

ક્રિયાં કરોતિ । જાતિમરણમોચનાય=જાતિર્જન્મ, તદર્થં ભવાન્તરસુખપ્રાપ્ત્યર્થં
શ્મશાપાતાદિકં સમાચરતિ । મરણાર્થમ્=મરણં યેષાં પિત્રાદીનાં સંજાતં, તદર્થં
પિંડદાનાદિક્રિયાસુ પ્રવર્ત્તે । યદ્વા મરણં=વધસ્તદર્થં, વધં નિમિત્તીકૃત્ય વૈરનિ-
ર્યાપનાર્થમ્ । યદ્વા-મરણાર્થં=મૃત્યુનિવૃત્ત્યર્થં મિથ્યાત્વબુદ્ધ્યા દેવીપૂજાદૌ
બલિદાનાદિકરણમ્ । મોચનમ્=આત્મનઃ કર્મવન્ધાપગમસ્તદર્થં વિપરીતમત્યા
પંચાગ્નિતાપાદૌ પ્રાણ્યુપમર્દનકર્મણિ પ્રવર્ત્તે । તથા દુઃસ્વપ્રતિઘાતહેતું=દુઃસ્વાનાં
પ્રતિઘાતો=વિધ્વંસસ્તસ્ય હેતું ક્રિયાવિશેષં હિંસાદિકં કરોતિ, યથા-વ્યાધિ-

પ્રતિષ્ઠા વગેરહ મો ‘પૂજન’ હૈ, ઉસકે લિખે મી મનુષ્ય પ્રાણિયો કા ઉપમર્દનરૂપ હિંસા વગેરહ
સાવધ ક્રિયાઈ કરતા હૈ ।

જન્મ ઔર મરણ સે છુટકારા પાને કે લિખે સાવધ ક્રિયાઈ કી જાતી હૈ ।
‘જાતિ’-જન્મ કે લિખે જૈસે આગામી મવ મેં સુખ પ્રાપ્ત કરને કે ઉદેશ સે જીવ
શ્મશાપાત-(અગ્નિ તથા પાણીમેં પડકરે અથવા ઉપરસે ગિરકર મરના) આદિ કા
આચરણ કરતા હૈ । ‘મરણ’-પિતા આદિ કા મરણ હોને પર ઉનકે લિખે પિંડદાન આદિ
ક્રિયાઓ મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ । અથવા-મૃત્યુ કો નિમિત્ત બનાકર વૈર કા પ્રતિશોધ (બદલા) લેને
કે લિખે પાપ કરતા હૈ । અથવા મૃત્યુ ટાલને કી મિથ્યાબુદ્ધિ સે દેવી વગેરહ કે લિખે બલિદાન
આદિ કરતા હૈ । તથા ‘મોચન’ કે લિખે અર્થાત્ અપના કર્મવન્ધ હટાને કે લિખે વિપરીતમતિ હો
કર પંચાગ્નિતાપ આદિરૂપ પ્રાણિ હિંસા મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ । તથા ‘દુઃસ્વપ્રતિઘાતહેતું’ દુઃસ્વો
કો નિવારણ કરને કે લિખે હિંસા આદિ પાપ કરતા હૈ । જૈસે રોગ મિટાને કી બુદ્ધિ સે માંસ

(મૂર્તિ) આદિની પૂજા-પ્રતિષ્ઠા વગેરે પણ ‘પૂજન’ છે. તેના માટે પણ જીવ, પ્રાણિઓનું
ઉપમર્દનરૂપ હિંસા વગેરે સાવધ ક્રિયાઓ કરે છે.

જન્મ અને મરણથી છુટવા માટે પણ સાવધ ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે. જાતિ-જન્મ
માટે, જેમ આગામી લવમાં સુખ પ્રાપ્ત કરવાના ઉદેશથી જીવ શ્મશાપાત (અગ્નિ કે પાણીમાં
પડીને મરવું. ઉંચેથી પડતું મૂકવું) આદિનું આચરણ કરે છે. ‘મરણ’ પિતા આદિના મરણ
પ્રસંગે તેના માટે પિંડદાન આદિ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, અથવા મૃત્યુ નિવારણ માટે
મિથ્યાબુદ્ધિથી દેવી વગેરેને બલિદાન આદિ આપવાં. તથા ‘મોચન’ માટે અર્થાત્ પોતાના
કર્મબંધને દૂર કરવા માટે વિપરીત મતિથી પંચાગ્નિતાપ આદિરૂપ હિંસામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.
તથા ‘દુઃસ્વપ્રતિઘાતહેતું’-દુઃખોનું નિવારણ કરવા માટે હિંસાઆદિ પાપ કરે છે. જેમ રોગ

ચિધ્વંસનવુદ્ધ્યા માંસં ભક્ષયતિ, મદિરાદિકં પિવતિ, વનસ્પતિમૂલત્વરૂપત્રનિર્યાસાદિ-
ગતપાકસહસ્રપાકાદિતૈલાર્થં વહ્નિવનસ્પત્યાધારમ્ભં કરોતિ । અત્ર કારિતાનુમોદિત-
ભૂતભવિષ્યત્કાલાદિભેદેન કર્મસમારમ્ભરૂપાઃ ક્રિયાવિશેષા અન્યેઽપ્યવગન્તવ્યાઃ ।

एवमपरिज्ञातकर्मतया संसारिणो जीवाः कर्मसमारम्भरूपैः क्रियाविशेषैः
संसारे सर्वदिक्षु परिभ्रमन्तो विविधयोनिषु दुःखमेव प्राप्नुवन्तीति विज्ञाय भव्यैः
कर्मसमारम्भरूपा सकलसावधक्रियाविशेषास्त्याज्या इति भावः ॥ सू. १० ॥

કર્મસમારમ્ભરૂપાન્ ક્રિયાવિશેષાન્ અનુસ્મારયિતું પ્રાગુક્તમપિ પુનઃ કથયતિ—
'એવાવંતિ' ઇત્યાદિ ।

खाता है, मदिरा आदि का पान करता है, वनस्पति की जड़, छाल, पत्ता, रस वगैरह निकालता है, गतपाक एव सहस्रपाक आदि तैलो के लिए अग्नि और वनस्पति आदि का आरम्भ करता है । यहाँ कराना और अनुमोदन करना तथा भूत, भविष्य काल आदि के भेद से कर्मसमारम्भरूप अन्य क्रियाएँ भी समझ लेनी चाहिए ।

इस प्रकार अपरिज्ञातपापकर्मा होने के कारण संसारी जीव कर्मसमारम्भरूप क्रियाओं द्वारा संसार में समस्त दिशाओं में भ्रमण करते हुए नाना योनियों में दुःख का ही अनुभव करते हैं । ऐसा समझकर भव्य जीवों को पापकर्मजनक सावध क्रियाओं का त्याग करना चाहिए ॥ सू० १० ॥

કર્મસમારમ્ભરૂપ ક્રિયાવિશેષો કા સ્મરણ કરાને કે લિખે પૂર્વોક્ત અર્થ કો ફિર કહતે
હે—“એવાવંતિ.” ઇત્યાદિ ।

મટાડવાની બુદ્ધિથી માંસ ખાય છે, મદિરા વગેરેનું પાન કરે છે, વનસ્પતિના મૂળ, છાલ, પાદડા રસ વગેરે કાઢે છે. શતપાક, સહસ્રપાક આદિ તેલો માટે અગ્નિ અને વનસ્પતિ આદિનો આરંભ કરે છે. અહિં કરાવવું અને અનુમોદન આપવું, તથા ભૂત ભવિષ્ય કાલ આદિ ના ભેદથી કર્મસમારંભરૂપ અન્ય ક્રિયાઓ પણ સમજી લેવી જોઈએ

આ પ્રમાણે અપરિજ્ઞાતપાપકર્મા હોવાના કારણે, સંસારી જીવ કર્મસમારંભરૂપ ક્રિયાઓદ્વારા સંસારમાં, સમસ્ત દિશાઓમાં ભ્રમણ કરતો અનેક યોનિઓમાં દુઃખ-નોજ અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણે સમજીને ભવ્ય જીવોએ પાપકર્મજનક સાવધ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ (સૂ. ૧૦)

કર્મસમારંભરૂપ ક્રિયાવિશેષોનું સ્મરણ કરાવવા માટે પૂર્વોક્ત અર્થને ફરી કહે છે — ‘એવાવંતિ’ ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—એવાંવંતિ સઘ્વાંવંતિ લોગંસિ કર્મસમારંભા પરિજાણિયંવા
ભવંતિ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

છાયા—એતાવન્તઃ સર્વે લોકે કર્મસમારંભાઃ પરિજ્ઞાતવ્યા ભવંતિ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ટીકા—‘એતાવન્તઃ’ ઇતિ-લોકે=જિનશાસને કર્મસમારંભાઃ=કર્મબન્ધહેતવઃ
ક્રિયાવિશેષાઃ સર્વે એતાવન્તઃ । કૃતકારિતાનુમોદિતભેદેન ત્રિવિધાનાં કર્મસમાર-
ંભાણાં પ્રત્યેકમતીતવર્તમાનાનાગતત્રયભેદેન નવવિધાનાં પુનર્મનોવાક્કાયભેદેન
પ્રત્યેકં ત્રૈવિધ્યે સતિ સપ્તવિંશતિર્ભક્ષા ભવન્તીતિ રીત્યા પૂર્વકથિતસપ્તવિંશતિ-
ભક્ષવન્તઃ, ન તુ તેભ્યોઽધિકા इत्यर्थः । एते च कर्मसमारम्भाः परिज्ञातव्या भवन्ति,
एतत्परिज्ञानार्थं यत्नो विधेय इत्यर्थः । ज्ञाते सति पुनः पुनरस्यानुस्मरणं करणीयं, न
त्वत्र प्रमादः कार्य इति भावः ॥ सू. ૧૧ ॥

કર્મસમારંભપરિજ્ઞાનસ્ય ફલમાહ—‘જસ્સેતે.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—જિનશાસન મેં ઇતને કર્મસમારંભ જાનને યોગ્ય હૈં ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—જિનશાસન મેં કર્મબન્ધ કે કારણ ઇતને હી હૈ । કૃત, કારિત, ઔર અનુ-
મોદિત કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કે કર્મસમારંભોકા અતીત વર્તમાન ઔર ભવિષ્ય કાલ કે
સાથ ગુણાકાર કરને પર નૌ ભેદ હોતે હૈ । યે નૌ ભેદ મન, વચન, કાય કે ભેદસે સત્તાઈસ
ભક્ષરૂપ હો જાતે હૈ । ઇસ પ્રકાર સત્તાઈસ તરહ કે કર્મસમારંભ જાનને યોગ્ય, ઇનસે ન
કમ હૈ ઔર ન અધિક હૈ । ઊંહે જાનને કે લિયે યત્ન કરના યોગ્ય । જાન લેને કે પશ્ચાત્
ઊનકા બાર-બાર સ્મરણ કરના યોગ્ય । ઇસ વિષય મેં પ્રમાદ નહીં કરના યોગ્ય ॥ ૧૧ ॥

કર્મસમારંભ કે જ્ઞાનકા ફલ વતલાતે હૈ—‘જસ્સેતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—જિનશાસનમાં આટલા કર્મસમારંભ જાણવા યોગ્ય છે (૧૧).

ટીકાર્થ—જિનશાસનમાં કર્મબંધનાં કારણ આટલાંજ છે. કરવું, કરાવવું અને અનુ-
મોદન આપવું આ લેદથી ત્રણ પ્રકારના કર્મસમારંભોને ભૂતકાલ, વર્તમાન અને ભવિષ્ય
કાલની સાથે ગુણાકાર કરવાથી નવ લેદ થાય છે. આ નવ લેદ મન, વચન, કાયાના લેદથી
સત્તાવીસ ભંગરૂપ થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે સત્તાવીસ તરેહના કર્મસમારંભોને જાણવા જોઈએ.
એનાથી ઓછા નથી અને અધિક પણ નથી. તેને જાણવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ. જણ્યા
પછી તેનું વારંવાર સ્મરણ કરવું જોઈએ. આ વિષયમાં પ્રમાદ નહિ કરવો જોઈએ. (૧૧)

કર્મસમારંભના જ્ઞાનનું ફળ ખતાવે છે—‘જસ્સેતે’ ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—જસેતે લોગંસિ કમ્મસમારંભા પરિણાયા ભવંતિ સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મે—ત્તિવેમિ ॥ મુ. ૧૨ ॥

છાયા—યસ્ય એતે લોકે કર્મસમારંભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ સ ચ્ચલુ મુનિઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, ઇતિ વ્રવીમિ ॥ મુ. ૧૨ ॥

ટીકા—‘યસ્ય’ ઇતિ—લોકે યસ્ય=ભવ્યજીવસ્ય એતે=પ્રાગુક્તાઃ કર્મસમારંભાઃ=જ્ઞાનાવરણીયાદ્યવિધકર્મણઃ સમુત્પાદકાઃ, સાવધક્રિયાવિશેષા इत्यर्थः પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ=‘એતે હિંસાદયઃ સપ્તવિંશતિભજ્જવન્તઃ સાવધક્રિયાવિશેષા આત્મનઃ કર્મવન્ધે હેતવો ભવન્તિ’ इत्येवं જપરિજ્ઞયા જ્ઞાતા ભવન્તિ સ પરિજ્ઞાતકર્મા=જપરિજ્ઞયા કર્મવન્ધનિવન્ધનત્વેન વિજ્ઞાય, પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિત્યક્તસકલસાવધક્રિયાવિશેષો નિશ્ચયેન મુનિઃ=સર્વસાવધક્રિયોપરતિપ્રતિજ્ઞાવાન્ ભવતીત્યર્થઃ ।

ઇતિ=આત્મતત્ત્વસ્વરૂપનિરૂપણં, કર્મવન્ધહેતુભૂતસકલસાવધક્રિયાસ્વરૂપપ્રદર્શનં, સાવધક્રિયાનિવૃત્તિપુરસ્સર મુનેર્વિહરણં ચેતિ યત્ તીર્થઙ્કરસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય

મૂલાર્થ—લોક મેં જો કર્મસમારંભ જાન લેતા હૈ, વહ મુનિ નિશ્ચય સે પરિજ્ઞાતકર્મા હૈ, એસા મેં કહતા હૂં ॥ સૂ. ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—લોક મેં જિસ ભવ્ય કો પૂર્વોક્ત કર્મસમારંભ અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોં કે ઉત્પાદક સાવધવ્યાપાર જ્ઞાત હો જાતે હૈ, અર્થાત્ જો પૂર્વોક્ત સત્તાઈસં ભગોં વાલે હિંસાદિક ક્રિયાવિશેષો કો અપને કર્મવન્ધો કા કારણ સમજ લેતા હૈ, વહ પરિજ્ઞાત—કર્મા હૈ । જો જ-પરિજ્ઞા સે કર્મવન્ધ કા કારણ સમજ કર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે સમ્પૂર્ણ સાવધ ક્રિયા-ઓંકા ત્યાગ કરતા હૈ વહ નિશ્ચય સે પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ હૈ ।

‘ત્તિ વેમિ’ ઇતિ=ઠસ પ્રકાર કા આત્મા કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ, કર્મવન્ધ કે કારણભૂત સમસ્ત સાવધ વ્યાપારો કે સ્વરૂપ કા પ્રદર્શન, ઓર સાવધ ક્રિયા કો નિવૃત્તિપૂર્વક

મૂલાર્થ—લોકમાં જે કર્મસમારંભને જાણી લે છે, તે મુનિ નિશ્ચયથી પરિજ્ઞાત-કર્મા છે એ પ્રમાણે હું કહું છું. (મુ. ૧૨)

ટીકાર્થ—લોકમાં જે લબ્ધ જીવને પૂર્વોક્ત કર્મસમારંભ અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોંનો ઉત્પાદક સાવધ વ્યાપાર જાણવામાં આવી જાય છે. અર્થાત્ જે પૂર્વે કહેલા સત્તાવીસ ભંગોવાળા હિંસાદિક્રિયાવિશેષોને પોતાના કર્મબંધન કારણ સમજ લે છે તે પરિજ્ઞાતકર્મા છે જે જ-પરિજ્ઞાથી કર્મબંધન કારણ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞાથી સમ્પૂર્ણ સાવધ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરે છે તે નિશ્ચયથી પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ છે.

‘ત્તિ વેમિ’—ઇતિ=આ પ્રમાણે આત્માના સ્વરૂપનું નિરૂપણ, કર્મબંધના કારણભૂત સમસ્ત સાવધ વ્યાપારોના સ્વરૂપનું પ્રદર્શન, અને સાવધ ક્રિયાની નિવૃત્તિપૂર્વક મુનિનું

સકાશાન્મયા સાક્ષાત્ શ્રુતં તદ્ બ્રવીમિ=કથયામિ ન તુ સ્વબુદ્ધિપરિકલ્પિતમ્ । યતઃ સ્વબુદ્ધ્યા કથને શ્રુતજ્ઞાનસ્યાવિનયો ભવતિ, કિન્ન-છન્નસ્થાનાં દૃષ્ટ્યોપ્યપૂર્ણા ભવન્તિ તસ્માદ્ યથાભગવત્પ્રતિપાદિતમેવ ત્વાં બ્રવીમિ=ઉપદિશામીત્યર્થઃ । અત્ર સદ્ગ્રહગાથા-

“ સુઅણાણસ્સ અવિણઓ, પરિહરણિજ્જો સુહાહિલાસીહિં ।

છઉમત્થાણં દિટ્ઠી, પુણ્ણા ણત્થિ-ત્તિ સ્સૂઝયં ઇણા ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ ।

સાવધક્રિયાયાઃ ષડ્જીવનિકાયં પ્રતિ શસ્ત્રવદુપઘાતકતયા સાવધક્રિયા-સ્વરૂપબોધકસ્ય પ્રથમાધ્યયનસ્ય શસ્ત્રપરિજ્ઞયા વ્યપદેશઃ । ॥ સૂ. ૧૨ ॥

પ્રથમાધ્યયનસ્ય પ્રથમોદેશઃ સમ્પૂર્ણઃ ॥ ૧-૧ ॥

મુનિકા વિચરના જો તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર કે સન્નિકટ મૈને સાક્ષાત્ સુના હૈ વહી ‘બ્રવીમિ’=મૈં કહતા હૂં, અપની બુદ્ધિસે કલ્પિત નહીં કહતા । અપની બુદ્ધિસે-તીર્થંકરની વાણીની અપેક્ષા ન રખતે હુએ કથન કરને સે શ્રુતજ્ઞાન કા અવિનય હોતા હૈ । દૂસરી વાત યહ હૈ કિ છન્નસ્થની દૃષ્ટિ મી અપૂર્ણ હોતી હૈ, અતઃ ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદિત તત્ત્વ હી મૈં તુમ સે કહતા હૂં । યહાં યહ સદ્ગ્રહગાથા હૈ:—

“ સુખ કે અભિલાષી ભવ્યોં કો શ્રુતજ્ઞાન કે અવિનય કા ત્યાગ કરના ચાહિએ છન્નસ્થોં કી દૃષ્ટિ પૂર્ણ નહીં હોતી, એસા યહાં ‘ઇતિ’ શબ્દ સે સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ ” ॥ ૧ ॥

સાવધ ક્રિયા ષડ્જીવનિકાય કે લિએ શસ્ત્ર કે સમાન ઘાતક હૈ, અતઃ સાવધ ક્રિયાકે સ્વરૂપકે બોધક ઇસ પ્રથમ અધ્યયન કા શસ્ત્રપરિજ્ઞા નામ હુઆ હૈ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

પ્રથમ અધ્યયનકા પ્રથમ ઉદેશ સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૧ ॥

વિચરબું. જે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર પાસે મેં સાક્ષાત્ સાંભળ્યું છે, તેજ ‘બ્રવીમિ’=હું કહું છું, પોતાની બુદ્ધિથી કલ્પિત કહેતો નથી. પોતાની બુદ્ધિથી—તીર્થંકરની વાણીની અપેક્ષા નહી રાખીને કહીએ તો શ્રુતજ્ઞાનનો અવિનય થાય છે. બીજી વાત એ છે કે:—છન્નસ્થની દૃષ્ટિ પણ અપૂર્ણ હોય છે, તે કારણથી ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદન કરાએલું તત્ત્વજ હું તમને કહું છું. અહિં આ સંગ્રહગાથા છે.—

“ સુખના અભિલાષી ભવ્યોએ શ્રુતજ્ઞાનના અવિનયનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. છન્નસ્થોની દૃષ્ટિ પૂર્ણ હોય નહી. એ પ્રમાણે ‘ઇતિ’ શબ્દથી સૂચના કરવામાં આવી છે.”(૭)

સાવધ ક્રિયા ષડ્જીવનિકાય માટે શસ્ત્ર (હથીઆર) સમાન ઘાતક છે. એ કારણથી સાવધ ક્રિયાના સ્વરૂપનો બોધ કરાવનાર આ પ્રથમ-અધ્યયન છે, તેનું શસ્ત્રપરિજ્ઞાનામ પડ્યું છે.

નામક પ્રથમ અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદેશ

સંપૂર્ણ (૧-૧)

અથ પ્રથમાધ્યયનસ્ય

દ્વિતીયોદ્દેશઃ ।

પ્રથમોદ્દેશે સામાન્યરૂપેનાત્મનઃ સ્વરૂપં નિરૂપિતમ્, તસ્યૈવ વિશેષરૂપેણ વૌધનાય દ્વિતીયોદ્દેશઃ પ્રારભ્યતે, તસ્યેદમાદિમૂત્રમ્—‘અટ્ટે’ इत्यादि ।

તથા—इह ‘पूर्वभवस्मृतिरूपं विशिष्टं ज्ञानं न भवति केषांश्चि’—दिति प्रथमोद्देशे निगदितम्, अथ तत् कथं न भवतीति जिज्ञासायामुच्यते—‘अट्टे’ इत्यादि ।

પ્રથમ અધ્યયનકા

દ્વિતીય ઉદ્દેશ ॥

પહેલે ઉદ્દેશ મેં સામાન્યરૂપસે આત્મા કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ । અવ વિશેષરૂપ સે આત્મા કા સ્વરૂપ સમજાને કે ઉદ્દેશ્ય સે દૂસરા ઉદ્દેશ આરમ્ભ કિયા જાતા હૈ, ઉસકા યહ આદિસૂત્ર હૈ—‘અટ્ટે’ इत्यादि ।

તથા—પહેલે ઉદ્દેશમેં વતલાયા ગયા થાં કિ—કિન્હીં—કિન્હીં જીવો કો પૂર્વ ભવ કા સ્મરણરૂપ વિશિષ્ટ જ્ઞાન નહીં હોતા । વહ જ્ઞાન ક્યોં નહીં હોતા ? એસી જિજ્ઞાસા હોને પર કહતે હૈ—‘અટ્ટે’ इत्यादि ।

પહેલા અધ્યયનનો - બીજો ઉદ્દેશ.

પહેલા ઉદ્દેશમાં સામાન્યરૂપથી આત્માના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. હવે વિશેષરૂપથી આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવવાના ઉદ્દેશથી બીજા ઉદ્દેશનો આરંભ કરવામાં આવે છે, તેનું આ આદિસૂત્ર છે—‘અટ્ટે’ इत्यादि.

તથા—પહેલા ઉદ્દેશમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે—કોઈ—કોઈ જીવોને પૂર્વ-ભવના સ્મરણરૂપ વિશિષ્ટ-ઉત્તમ અસાધારણ જ્ઞાન થતું નથી. તે જ્ઞાન કેમ થતું નથી ? એવી જિજ્ઞાસા થવાથી કહે છે—‘અટ્ટે’ इत्यादि.

તથા-અયમાત્મા પરિજ્ઞાતકર્મતયા સકલસાવધક્રિયાનિવૃત્તઃ સન્ મુનિ-
ર્ભવતીત્યુપદિષ્ટમ્, અથ યઃ પુનરપરિજ્ઞાતકર્મા સ સ્વલુ કીદૃશો ભવતીત્યાકાઙ્ક્ષા-
યામાહ-‘ અદ્વૈ ’ ઇત્યાદિ ।

અદ્વૈ લોએ પરિજુળે દુસ્સંબોહે અવિજાણે, અસ્સિ લોએ પવ્વહિએ તત્થ તત્થ
પુઢો પાસ, આતુરા અસ્સિં પરિતાવેતિ ॥સૂ. ૧॥

છાયા—

આર્તઃ લોકઃ પરિઘ્નઃ (પરિજીર્ણઃ) દુઃસંબોધઃ અવિજ્ઞાનકઃ અસ્મિન્ લોકે
પ્રવ્યથિતે તત્ર તત્ર પૃથક્ પશ્ય, આતુરા અસ્મિન્ પરિતાપયન્તિ ॥ સૂ. ૧ ॥

તથા-યહ કહા જા ચુકા હૈ કિ આત્મા કર્મોં કા સ્વરૂપ સમજ્ઞ કર, ઔર સમસ્ત
સાવધ વ્યાપારોં સે વિરત હો કર મુનિ હો જાતા હૈ, મગર જિસને કર્મોં કા સ્વરૂપ નહોં
સમજ્ઞા હૈ, ઉસ આત્મા કી કૈસી સ્થિતિ હોતી હૈ ? એસી જિજ્ઞાસા હોને પર કહતે હૈ—
‘ અદ્વૈ ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—(કર્મબન્ધ કા સ્વરૂપ ન સમજ્ઞને વાલા) આર્ત લોક પરિજીર્ણ હૈ—અસમર્થ
હૈ, બોધ પાને મે અગત્ત હૈ, અજ્ઞાન હૈ, ઇસ લોક મેં વ્યથિત હૈ, પૃથક્-પૃથક્ જીવો કો
દેખો । વે આતુર-અજ્ઞાની-હોકર જીવોંકો પરિતાપ પહુંચાતે હૈ ॥ ૧ ॥

તથા-એ પ્રમાણે કહી ચૂકયા છીએ કે આત્મા કર્મોના સ્વરૂપને સમજીને અને
સમસ્ત સાવધ વ્યાપારોથી વિરત (હર) થઈને મુનિ થઈ જાય છે, પણ એઓ કર્મોના
સ્વરૂપને સમજ્યા નથી તે આત્માની સ્થિતિ કેવી થાય છે ? એવી જિજ્ઞાસા થવાથી
કહે છે:-‘ અદ્વૈ ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—(કર્મબંધના સ્વરૂપને નહી સમજવાવાળા) આર્તલોક પરિજીર્ણ છે.
અસમર્થ છે. બોધ પામવામાં અશક્ત છે. અજ્ઞાન છે. આ લોકમાં દુઃખી છે. જૂદા-જૂદા
જીવોને જુઓ તે આતુર-અજ્ઞાની થઈને જીવોને પરિતાપ પહોંચાડે છે. (૧)

ટીકા-

લોકઃ=પૃથિવ્યાદિપદ્ધજીવનિકાયઃ સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયાદ્યવિધકર્મવન્ધ-
 દેતુભૂતસાવધક્રિયાવિશેષસ્વરૂપાનવબોધેન આર્તઃ=વિષયસુખતૃષ્ણાવ્યાકુલો ભવતિ ।
 અત એવ પરિદ્યૂનઃ=શારીરમાનસાદિદુઃસ્વાનલસંતપ્તઃ । યદ્વા-પરિજીર્ણઃ=ક્ષાયોપશમિક-
 ભાવભાવેન મોક્ષમાર્ગપ્રવૃત્તાવક્ષમઃ, અત એવ-દુઃસંવોધઃ=બ્રહ્મદત્તવચ્ચરણકરણ-
 શિક્ષાં ગ્રહીતુમસમર્થઃ, અત એવ અવિજ્ઞાનકઃ=સમ્યગ્જ્ઞાનરહિતો ભવતિ, અત એવ
 પૂર્વભવસ્મૃતિરૂપમપિ વિશિષ્ટ જ્ઞાનં ન ભવતીતિ ભાવઃ । 'પશ્ય' ઇતિ પદેન શિષ્યેતિ
 સંવોધનપદસ્યાધ્યાહારઃ—હે શિષ્ય ! પ્રવ્યથિતે=પૂર્વોપાર્જિતકર્મોદયેન ક્ષુધા-

ટીકાર્થ—લોક અર્થાત્ પૃથ્વીકાય આદિ છ પ્રકાર કે જીવ, જ્ઞાના-
 વરણ આદિ આઠ પ્રકાર કે કર્મો કે વન્ધકે કારણભૂત સાવધ વ્યાપારો કા સ્વરૂપ ન
 સમજકર આર્ત હોતે હૈ—વિષયસુખ કી તૃષ્ણા સે વ્યાકુલ હોતે હૈ । અતએવ વે શારીરિક ઔર
 માનસિક દુઃખો કી આગ સે સંતપ્ત હૈ । અથવા ક્ષાયોપશમિક ભાવો કે અભાવ કે કારણ
 મોક્ષમાર્ગ મેં પ્રવૃત્તિ નહીં કર સકતે । ઈસી કારણ વે બ્રહ્મદત્ત કી તરહ ચરણ ઔર
 કારણ કી શિક્ષા લેને મેં મી અસમર્થ હૈ । એસે જીવ અવિજ્ઞાનક અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાન
 સે રહિત હોતે હૈ, ઈસી કારણ ઉન્હે પૂર્વ ભવ કી સ્મૃતિરૂપ વિશિષ્ટ (જાતિસ્મરણ) જ્ઞાન
 મી નહીં હોતા ।

'પશ્ય' (દેખો) ઈસ પદ કે દ્વારા શિષ્ય કે સંવોધન કા અધ્યાહાર ક્રિયા
 ગયા હૈ । હે શિષ્ય ! પૂર્વોપાર્જિત કર્મો કે ઉદય સે ભૂલ, પ્યાસ, ત્રાસ, ઈષ્ટવિયોગ,

ટીકાર્થ—લોક અર્થાત્ પૃથ્વીકાય આદિ છ પ્રકારના જીવસમૂહ જ્ઞાનાવરણ
 આદિ આઠ પ્રકારના કર્મોના બંધના કારણે સાવધ વ્યાપારોના સ્વરૂપને નહિ સમજીને
 આર્ત થાય છે. વિષય સુખની તૃષ્ણાથી વ્યાકુલ થાય છે. તે કારણથી તે શારીરિક
 અને માનસિક દુઃખોની આગથી સંતપ્ત-ખૂળતપેલા છે. અથવા ક્ષાયોપશમિક ભાવોના
 અભાવના કારણે મોક્ષમાર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરી શકતા નથી. એ કારણથી તે બ્રહ્મદત્તની
 પેઠે ચરણ અને કરણની શિક્ષા લેવામાં પણ અસમર્થ છે, એવા જીવ અવિજ્ઞાનક
 અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનથી રહિત હોય છે. આ કારણથી તેને પૂર્વભવની સ્મૃતિરૂપ વિશિષ્ટ
 (જાતિસ્મરણ) જ્ઞાન પણ થતું નથી.

'પશ્ય' (દેખો-જુવો) આ પદથી 'શિષ્યના સમ્બોધનનું અધ્યાહાર કરવામાં
 આવ્યું' છે. હે શિષ્ય ! પૂર્વોપાર્જિત કર્મોના ઉદયથી ભૂખ, તરસ, ત્રાસ, ઈષ્ટવિયોગ,

આચારચિન્તામણિ-ટીકા અધ્ય. ૧ ઉ. ૨ સૂ. ૧ વિશિષ્ટાજ્ઞાનાભાવંકારણમ્ ૪૨૧

પિપાસા-ત્રાસ-પ્રિયવિયોગા-ડ્ઢધિ-વ્યાધિ-પરિપીડિતે, અસ્મિન્ લોકે તત્ર-તત્ર=સર્વ પ્રાણિષુ પૃથક્=પ્રત્યેકં પશ્ય । આતુરાઃ=વિષયસુખતૃષ્ણાવ્યાકુલા અજ્ઞાનિનઃ અસ્મિન્ લોકે પરિતાપયન્તિ=પૃથિવ્યાદિજીવાન્ પરિપીડયન્તિ, इति पश्येत्यर्थः ।

યદ્વા-લોકઃ-ષડ્જીવનિકાયઃ, આર્તઃ=પરિપીડિતઃ અસ્તીતિ શેષઃ ।
કુતઃ કારણાદ્ આર્તઃ ? इत्यत आह-‘परिजुण्णे’ इति । यतः परिजीर्णः=मोक्ष
मार्गप्रवृत्तावक्षमः । कथं परिजीर्णः ? इत्यत आह-‘दुस्संबोधे’ इति, यतो
दुःसंबोधः ब्रह्मदत्तवच्चरणकरणशिक्षां ग्रहीतुमसमर्थः । दुःसंबोधः कुतोऽस्ती ?-
त्यत आह-यतः-अविज्ञानकः=विज्ञानरहितः, पूर्वभवार्जितघोरतरहिंसादिदुरितकर्म-

मानसिक पीडा, शारीरिक पीडा आदि से पीडित इस लोक में जहाँ पृथक्-पृथक् प्राणियों को देखो । वे विषयसुख के लिए व्याकुल एवं ज्ञानहीन हो कर संसार में संताप भोग रहे हैं । वे पृथिवीकाय आदि जीवों को पीडा पहुंचाते हैं (यह देखो) ।

अथवा-षड्जीवनिकायरूप यह लोक आर्त है-पीडा भुगत रहा है । यह किस कारण से आर्त है ? इस प्रश्न का उत्तर यह है कि-वह परिजीर्ण अर्थात् मोक्षमार्ग में प्रवृत्ति करने में असमर्थ है । यह परिजीर्ण क्यों है ? इस का समाधान यह है कि-वह दुःसंबोध है अर्थात् ब्रह्मदत्त की भाँति चरण-करण की शिक्षा ग्रहण करने में अशक्त है । वह दुःसंबोध क्यों है ? इस का कारण यह है कि-वह ज्ञानहीन है अर्थात् पूर्वभव में उपार्जन किये हुए घोरतर हिंसा आदि पापकर्मोंके वश हो कर एवं अत्यन्त

मानसिक पीडा, शारीरिक पीडा, आदिથી પીડિત આ લોકમાં જ્યાં-ત્યાં જૂદા-જૂદા પ્રાણીઓને જુઓ, તે વિષયસુખ માટે વ્યાકુલ એવં જ્ઞાનહીન થઈને સંસારમાં સંતાપ ભોગવી રહ્યા છે. તે પૃથિવીકાય આદિ જીવોને પીડા પહોંચાડે છે. તે જુઓ.

અથવા ષડ્જીવનિકાયરૂપ આ લોક આર્ત છે-પીડા ભોગવી રહ્યા છે. તે શું કારણથી આર્ત છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે:-તે પરિજીર્ણ અર્થાત્ મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને અસમર્થ છે. તે પરિજીર્ણ શા માટે છે ? તેનું સમાધાન એ છે કે-તે દુઃસંબોધ છે, અર્થાત્ બ્રહ્મદત્તની પ્રમાણે ચરણ-કરણની શિક્ષા ગ્રહણ કરવામાં અશક્ત છે. તે દુઃસંબોધ શા માટે છે ? તેનું કારણ એ છે કે:- તે જ્ઞાનહીન છે. અર્થાત્ પૂર્વ-ભવમાં ઉપાર્જન કરેલા ઘોરતર હિંસા આદિ પાપકર્મોને વશ થઈને, એમ-એ પ્રમાણે

વગતઃ પ્રગાઢમિથ્યાત્વમોહનીયોદયાત્ પ્રગાઢમોહાક્રાન્ત ઇત્યર્થઃ । एवं स्वकर्मवगतः परिपीडितमपि नितान्तदयनीयमपि रागद्वेषमोहान्धाः परितापयन्तीत्याह-अस्मिन् लोके' इत्यादि । अस्य व्याख्या पूर्ववत् बोध्या ।

‘પડ્ય’ ઇતિ પદેન ભાગવતા માં સંવોધ્ય યથોપદિષ્ટં તથા કથયામીતિ જન્મ્સ્વામિનં શ્રીમુધર્મા સ્વામી પ્રતિવોધયતિ ।

‘પ્રવ્યથિતે’ ઇતિ વિશેષણપદં ચ સ્વસ્વકર્મણૈવ નાનાવિધવેદના-સમન્વિતાનામપિ પૃથિવ્યાદિષ્ટજીવનિકાયાનાં પરિપીડને વિષયમુખતૃષ્ણાક્રાન્તાના-

ગાઢ મિથ્યાત્વમોહનીય કે ઉદય સે મોહયુક્ત હૈ । इस प्रकार अपने कर्मों से पीडित और अत्यन्त दयनीय पृथ्वीकाय आदि जीवों को राग-द्वेष और मोह से अन्धे पुरुष पीडा पहुंचाने है । ‘अस्मिन् लोके’-(इस लोक में) इत्यादि की व्याख्या पहले के समान समझ लेना चाहिए.

‘પડ્ય’ (देखો) इस पद से श्रीमुधर्मा स्वामी जन्मस्वामी से कहते हैं कि-मुझे संवोधन करके भगवान् ने जैसा उपदेश दिया है वैसा ही मैं कहता हूँ ।

‘પ્રવ્યથિતે’ પદ સે યહ સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ કિ-ત્રેચારે પટ્કાય કે જીવ અપને-અપને કર્મો કે કારણ નાના પ્રકાર કી વેદનાઈ ભોગ હી રહે હૈ, इस पर भी विषय-मुख के लोलुप लोग उन्हें और सताते हैं । उन्हें दुःखी देख कर भी इनके

અત્યન્ત ગાઢા મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદયથી મોહયુક્ત છે. એ પ્રકારે પોતાના કર્મોથી પીડિત અને અત્યન્ત દયાપાત્ર પૃથ્વીકાય આદિ જીવોને રાગ-દ્વેષ અને મોહથી અંધ થયેલ પુરુષ પીડા પહોંચાડે છે ‘અસ્મિન્ લોકે’ (આ લોકમાં) ઇત્યાદિની વ્યાખ્યા પ્રથમ પ્રમાણે સમજ લેવી જોઈએ.

‘પડ્ય’ (જુઓ) આ પદથી શ્રી મુધર્મા સ્વામી જન્મસ્વામીને કહે છે કે:- મને સંવોધન કરીને ભગવાને જેવો ઉપદેશ આપ્યો છે તેવોજ હું કહું છું.

‘પ્રવ્યથિતે’ પદથી એ સૂચિત કરવામાં આવે છે કે:-બિચારા પટ્કાયના જીવ પોત-પોતાના કર્મોના કારણે નાના પ્રકારની વેદનાઓ ભોગવી જ રહ્યા છે. તે ઉપરાંત પણ વિષય-મુખના લોલુપ માણસો. તેને વધારે સતાવે છે. તેને દુઃખી બોધને પણ

માતુરાણાં હૃદયં મનાગપિ ન દ્રવતિ; પ્રત્યુત મૃગાન્ ક્ષુધિતવ્યાગ્ર ઇવ તે પૃથિવ્યાદિ-
પ્રાણિગણં પ્રણિઘ્નન્તિ, ઇતિ સંસૂચયતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

તત્ર ષડ્જીવનિકાયરૂપે લોકે પ્રાથમ્યાત્ પૃથિવીકાયસ્યાધિકારમાહ-‘ સંતિ
પાણા ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

સંતિ પાણા પુઠો સિયા લજ્જમાણા પુઠો પાસ । અણગારામો-ત્તિ એગે
પવયમાણા જમિણં વિરુક્કરુવેહિં સત્થેહિ પુઠવિકમ્મસમારંભેણં પુઠવિસત્થં સમારંભમાણા
અણ્ણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસઈ ॥ સૂ. ૨ ॥

છાયા—

સન્તિ પ્રાણાઃ પૃથક્ શ્રિતાઃ લજ્જમાનાઃ પૃથક્ પશ્ય । અનગારાઃ સ્મ ઇતિ એકે
પ્રવદમાનાઃ, યદિદં વિરુપરૂપૈઃ શસ્ત્રૈઃ પૃથિવીકર્મસમારમ્ભેણ પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણા
અન્યાન્ અનેકરૂપાન્ પ્રાણાન્ વિહિંસન્તિ ॥ ૨ ॥

મન મેં દયા નહીં આતી, પ્રત્યુત મૂઝા વાઘ જૈસે મૃગોં કો મારતા હૈં ઉસી પ્રકાર વિષય-
લોહુપ લોગ ઉન જીવોં કી હિંસા કરતે હૈં ॥ સૂ. ૧ ॥

ષડ્જીવનિકાયરૂપ લોક મેં પૃથ્વીકાય પહલા હૈ, અતઃ પૃથ્વીકાય કા અધિકાર
કહતે હૈઃ—‘ સંતિ પાણા ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—પૃથ્વી મેં અલગ-અલગ પ્રાણી હૈં । પૃથ્વીકાય કે આરંભ કી નિવૃત્તિ કરને
વાલો (મુનિયો) કો પૃથક્ સમજો । ‘ હમ અનગાર હૈ ’ ઇસ પ્રકાર કહનેવાલે દ્રવ્યલિંગી નાના
પ્રકાર કે પૃથ્વીશસ્ત્રો સે પૃથ્વીકર્મ કા સમારમ્ભ કરકે પૃથ્વીશસ્ત્ર કા સમારમ્ભ કરતે હુણ
અનેક પ્રકાર કે અન્ય પ્રાણિયોં કી ભી હિંસા કરતે હૈં ॥ સૂ. ૨ ॥

તેના મનમાં દયા આવતી નથી, પરંતુ ભૂખ્યા વાઘ જેમ મૃગોને મારે છે, તે પ્રમાણે
વિષય-લાહુપ લોક તે જીવોની હિંસા કરે છે. (૧)

ષડ્જીવનિકાયરૂપ લોકમાં પૃથ્વીકાય પ્રથમ છે, તે કારણથી પૃથ્વીકાયનો
અધિકાર કહે છે:—‘ સંતિ પાણા ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—પૃથ્વીમાં અલગ-અલગ પ્રાણી છે. પૃથ્વીકાયના આરંભની નિવૃત્તિ
કરવાવાળા (મુનિયો)ને જૂદા જાણો. પરંતુ ‘અમે અનગાર-સાધુ મુનિ છીએ.’ આ
પ્રકારનું કહેવાવાળા દ્રવ્યલિંગી (વેષ ધારણ કરનારા) નાના-પ્રકારના શસ્ત્રોથી પૃથ્વી
કર્મનો સમારંભ કરીને પૃથ્વીશસ્ત્રનો આરંભ કરતા થકા અનેક પ્રકારના અન્ય
પ્રાણીઓની પણ હિંસા કરે છે. (૨)

ટીકા—

પ્રાણાઃ=પ્રાણાઃ સન્તિ ચેપામિત્યર્થઽચ્ચત્યયઃ, પ્રાણિનિત્યર્થઃ । પૃથક્=ભિન્નભિન્નતયા શ્રિતાઃ=સ્વસ્વશરીરાધિષ્ઠિતાઃ સન્તિ । યદ્વા-શ્રિતાઃ-પૃથિવ્યાશ્રિતાઃ=અઙ્ગુલાસંખ્યાતભાગપ્રમાણસ્વશરીરાવગાહિનઃ પૃથિવ્યામવસ્થિતાઃ પૃથિવીકાયિકાઃ, પ્રાણાઃ=જીવાઃ, પૃથક્=પૃથગ્ભાવેન સન્તિ, ઇતિ પશ્ય । ઇદમુક્તં ભવતિ-પૃથિવ્યા એકદેવતારૂપત્વં મન્યમાના ભ્રાન્તાઃ, વસ્તુતસ્તુ પ્રત્યેકશરીરરૂપાણામસંખ્યાત-પૃથિવીકાયિકજીવાનાં સમુદાયઃ પૃથિવી । એવં ચ પૃથિવી સચિત્તાઽનેકજીવાધિષ્ઠિતા ચેતિ ।

અથ દ્વારપ્રદર્શનેન વસ્તુસ્વરૂપં સમ્યગ્ નિર્ણયતે તસ્માદ્ દ્વારણિ

ટીકાર્થ—પ્રાણ કા અર્થ હૈ પ્રાણી । પ્રાણી પૃથક્-પૃથક્ આશ્રિત હૈ અર્થાત્ અલગ-અલગ પ્રાણી અપને-અપને શરીર મેં રહતે હૈ । અથવા ‘શ્રિત’ કા અર્થ હૈ-પૃથ્વી મેં આશ્રિત । અઙ્ગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ અવગાહના વાલે જીવ પૃથ્વી-આશ્રિત હૈ, એસે પૃથ્વીકાય કે જીવ પૃથક્-પૃથક્ હૈ । યહ દેખો । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૃથ્વી કો એક હી દેવતા માનને વાલે લોગ ભ્રમ મેં હૈ । વાસ્તવ મેં પૃથ્વી પ્રત્યેક શરીર વાલે અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક જીવોં કા પિંડ હૈ । ઇસી પ્રકાર પૃથ્વી સચિત્ત હૈ ઓર અનેક જીવોં સે અધિષ્ઠિત હૈ ।

દ્વારોં કે પ્રદર્શન સે વસ્તુ કા સ્વરૂપ સ્પષ્ટ હો જાતા હૈ, અતઃ યહાં દ્વાર

ટીકાર્થ—પ્રાણુનો અર્થ પ્રાણી છે પ્રાણી પૃથક્-પૃથક્ આશ્રિત છે, અર્થાત્ અલગ-અલગ પ્રાણી પોત-પોતાના શરીરમાં રહે છે. અથવા ‘શ્રિત’નો અર્થ છે. ‘પૃથ્વીમાં આશ્રિત’ આંગણના અસંખ્યાતમાં ભાગની અવગાહનાવાળા એ જીવ પૃથ્વી-આશ્રિત છે. એવા પૃથ્વીકાયના જીવ જૂદા-જૂદા છે તે જુઓ.

તાત્પર્ય એ છે કે:—પૃથ્વીને એક જ દેવતા માનવાવાળા લોક ભ્રમમાં છે વાસ્તવિક રીતે તો પૃથ્વી પ્રત્યેક શરીરવાળા અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક જીવોનો પિંડ છે. આ પ્રમાણે પૃથ્વી સચિત્ત છે, અને અનેક જીવોથી અધિષ્ઠિત છે.

દ્વારોના પ્રદર્શનથી વસ્તુનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે; એટલે અહિં દ્વાર બતા-

પ્રદર્શ્યન્તે-(૧) લક્ષણં, (૨) પ્રરૂપણા, (૩) પરિમાણં, (૪) વધઃ, (૫) શક્તમ્
(૬) ઉપભોગઃ, (૭) વેદના, (૮) નિવૃત્તિશ્ચેત્યષ્ટૌ । ઉક્તશ્ચ—

“લક્ષણ ૧ પ્રરૂપણા ૨ સ્વલુ, પરિમાણં ૩ વહ ૪ તદેવ સત્થં ૫ ચ
ઉપભોગ ૬ વેયણાવિ ૭ ય, નિવૃત્તી ૮ અદ્દ દારાઈ ॥ ૧ ॥”

(૧) લક્ષણદ્વારમ્—

નનુ પૃથિવી સચેતનાઽસ્તીત્યત્ર કિં પ્રમાણમ્ ? ઉચ્યતે-અનુમાનમે
તાવત્પ્રથમં ગૃહાણ । પૃથિવી સચેતના તદધિષ્ઠિતશરીરોપલબ્ધેઃ, ગવાશ્વાદિવત્

વતલાયે જાતે હૈં—(૧) લક્ષણ, (૨) પ્રરૂપણાં, (૩) પરિમાણ, (૪) વધ, (૫) શક્ત
(૬) ઉપભોગ, (૭) વેદના, ઓર (૮) નિવૃત્તિ । યે આઠ દ્વાર હૈં । કહા મી હૈ—

“લક્ષણ ૧ પ્રરૂપણા ૨ સ્વલુ. પરિમાણં ૩ વહ ૪ તદેવ સત્થં ચ ૫
ઉપભોગ ૬ વેયણાવિ ૭ ય, નિવૃત્તી ૮ અદ્દ દારાઈ ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, વધ, શક્ત, ઉપભોગ, વેદના ઓર નિવૃત્તિ, યે આઠ દ્વાર
કહે ગયે હૈ । ॥ ૧ ॥

શંકા—પૃથ્વી સજીવ હૈં ઇસ વિષયમેં કયા પ્રમાણ હૈ ?

સમાધાન—પહેલે અનુમાન પ્રમાણ હી લીજિએ—પૃથ્વી સચેતન હૈ, કયોં વિ
ઉસમેં ચેતના સે અધિષ્ઠિત શરીર કી ઉપલબ્ધિ હોતી હૈ, ગાય ઓર અશ્વ કે સમાન

વવામાં આવે છે કે:-(૧) લક્ષણ, (૨) પ્રરૂપણા, (૩) પરિમાણ, (૪) વધ, (૫) શક્ત
(૬) ઉપભોગ, (૭) વેદના અને (૮) નિવૃત્તિ, આ આઠ દ્વાર છે. કહ્યું પણ છે કે:-

“લક્ષણ ૧ પ્રરૂપણા ૨ સ્વલુ, પરિમાણં ૩ વહ ૪ તદેવ સત્થં ચ ૫ । ઉપભોગ ૬
વેયણાવિ ૭ ય, નિવૃત્તી ૮ અદ્દ દારાઈ ॥ ૧ ॥” ઇતિ ।

“લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, વધ, શક્ત, ઉપભોગ વેદના અને નિવૃત્તિ. આ આ
દ્વાર કહ્યા છે.” (૧)

(૧) લક્ષણદ્વાર—

શંકા:—પૃથ્વી સજીવ છે, એ વિષયમાં શું પ્રમાણ છે?

સમાધાન:—પ્રથમ અનુમાન પ્રમાણને લઈએ—પૃથ્વી સચેતન છે. કારણ કે
તેમાં ચેતનાથી અધિષ્ઠિત શરીરની ઉપલબ્ધિ થાય છે. ગાય અને અશ્વની સમાન

કિંચ-જીવસ્ય યાનિ લક્ષણાનિ તાનિ પૃથિવીકાયસ્ય સન્તિ, કેવલમત્રસ્ત્યાનર્દિના-મર્દર્શનાવરણકર્મોદયાદુપયોગશક્તિર્જ્ઞાનદર્શનરૂપા નાસ્તિ વ્યક્તા इत्यव्यक्तरूपेणोપયોગો વર્તતે । તથૌદારિક-તન્મિશ્ર-કાર્મણશરીરાત્મકઃ કાયયોગો વૃદ્ધયષ્ટિવત્ તસ્યાલમ્બનાય વર્તતે । તથા માનસિકચિન્તાવિશેષવત્સૂક્ષ્મા આત્મપરિણામવિશેષરૂપા અધ્યવસાયા-સ્ત્ર સન્તિ । તથા સાકારોપયોગાન્તર્ગતમતિશ્રુતરૂપમજ્ઞાનદ્વયં ચ તત્રાસ્તિ । તથા સ્પર્શનેન્દ્રિયમાત્રસ્ય સદ્ભાવાદચક્ષુર્દર્શનં ચ । તથા સેવાર્તસંહનનં, ચન્દ્રમસૂર-સંસ્થાનં વાસ્તિ । તથા-મિથ્યાત્વાદિસદ્ભાવાદૃષ્ટિવિધકર્મવન્ધોઽપિ । કૃષ્ણનીલ-

દસરી વાત યહ હૈ કિ-જીવ કે જો લક્ષણ હૈ વે સબ પૃથ્વી મેં પાયે જાતે હૈ । હાં, પૃથ્વીકાય મેં સ્ત્યાનર્દિનામક દર્શનાવરણ કર્મ કે ઉદય સે જ્ઞાન-દર્શનરૂપ ઉપયોગશક્તિ પ્રકટરૂપ મેં નહીં હૈ । પૃથ્વી મેં અવ્યક્તરૂપ સે ઉપયોગ રહતા હૈ ।

તથા ઔદારિક ઔદારિકમિશ્ર ઔર કાર્મણ શરીરરૂપ કાયયોગ વૃદ્ધપુરુષ કો લકડીકે સમાન ઉસ કે આલમ્બન કે લિએ વિધમાન હૈ । પૃથ્વી મેં આત્મા કે પરિણામ માનસિકચિન્તા-રૂપ અધ્યવસાય મોજૂદ હૈ ।

પૃથ્વી મેં સાકાર-ઉપયોગ કે અન્તર્ગત મતિ ઔર શ્રુત-અજ્ઞાન મો પાયે જાતે હૈ । અકેલી સ્પર્શનેન્દ્રિય હોને સે અચક્ષુર્દર્શન મો હૈ । ઔર સેવાર્ત સંહનન, ઈવં ચન્દ્રમસૂર સંસ્થાન મો હૈ । મિથ્યાત્વ આદિ કારણ વિધમાન હોને સે આઠ પ્રકારકા કર્મવન્ધ હોતા હૈ । કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ઔર તંજસ યે ચાર લેશ્યાઈ મો પૃથ્વીકાય મેં હૈ ।

ખીલ વાત આ છે કે-લવના જે લક્ષણ છે તે સર્વ પૃથ્વીમાં જોવામાં આવે છે. હા. પૃથ્વીકાયમાં સ્ત્યાનર્દિનામક દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જ્ઞાન-દર્શનરૂપ ઉપ-યોગશક્તિ પ્રકટ રૂપમાં નથી. પૃથ્વીમાં અવ્યક્ત રૂપમાં ઉપયોગ રહે છે.

તથા-ઔદારિક ઔદારિકમિશ્ર અને કાર્મણ શરીરરૂપ કાયયોગ વૃદ્ધપુરુષની લાકડી સમાન તેના આલમ્બન માટે વિધમાન છે. પૃથ્વીમાં આત્માના પરિણામ, માનસિકચિન્તારૂપ અધ્યવસાય પણ મોજૂદ છે.

પૃથ્વીમાં સાકાર ઉપયોગના અન્તર્ગત મતિ અને શ્રુત અજ્ઞાન પણ જોવામાં આવે છે. એકલી સ્પર્શનેન્દ્રિય હોવાથી અચક્ષુર્દર્શન પણ છે. અને સેવાર્ત સંહનન, એ પ્રમાણે ચન્દ્ર-મસૂર સંસ્થાન પણ છે.

મિથ્યાત્વ આદિ કારણ વિધમાન હોવાથી આઠ પ્રકારનાં કર્મબંધ પણ થાય છે. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, અને તંજસ. આ ચાર લેશ્યાઓ પણ પૃથ્વીકાયમાં છે.

કાપોતતૈજસલેશ્યાચતુષ્ટયં, સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયસ્યાઘલેશ્યાત્રયમ્ । તથા-આહારાદિ-
સંજ્ઞા અપિ । તથા-વેદનાકષાયમારણાન્તિકસમુદ્ધાતાઽસંજ્ઞિત્વં, નપુંસકવેદઃ । પર્યાપ્તિ-
ચતુષ્ટયમ્ । તથા પૃથિવીકાયજીવા નિરન્તરં સતતમુચ્છ્વંસન્તિ નિઃશ્વસન્તિ ચ ।
एवमुपयोगादिश्वासोच्छ्वासान्तजीवलक्षण समन्वितत्वान्मनुष्यवत्पृथिवीसचित्ताऽस्तीति
सिद्धम् ।

નનુ-ઉપયોગાદીનિ જીવલક્ષણાનિ પૃથિવીકાયજીવેષુ કચિન્નોપલભ્યન્તે, તથા
સતિ-અસિદ્ધેનૈવ ઉપયોગાદિજીવલક્ષણેન કથં પૃથિવ્યાઃ સચિત્તત્વં સાધ્યતે ? ।

ઉચ્યતે-પૃથિવીકાયજીવેષુમાસન્તુસુવ્યક્તાન્યુપયોગલક્ષણાનિ, અવ્યક્તાનિ

સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય મેં આદિ કી તીન લેશ્યાઈ હૈ । આહાર આદિ સંજ્ઞાઈં મી ઉસમેં હૈ ।

પૃથ્વી મેં વેદના કષાય ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ધાત હૈ, અસંજ્ઞીપન હૈ, નપુંસક વેદ હૈ
ઓર ચાર પર્યાપ્તિયાં મી હૈ, પૃથ્વીકાય કે જીવ નિરન્તર શ્વાસોર્ધ્વાસ લેતે રહતે હૈ । ઇસ પ્રકાર
ઉપયોગ સે લગાકર શ્વાસોર્ધ્વાસ પર્યન્ત જીવ કે લક્ષણોં સે યુક્ત હોને કે કારણ પૃથ્વી મનુષ્ય
કે સમાન સચિત્ત હૈ, યહ વાત સિદ્ધ હુઈ ।

શંકા-જીવ કે લક્ષણ ઉપયોગ વગેરહ પૃથ્વીકાય કે જીવોં મેં કહોં મી ઉપલબ્ધ નહોં
હોતે । એસી સ્થિતિ મેં વહોં ઉપયોગ આદિ જીવ કે લક્ષણોં કા હોના અસિદ્ધ હૈ । અસિદ્ધ
કથન સે પૃથ્વી કી સચિત્તતા કિસ પ્રકાર સિદ્ધ હો સકતી હૈ ?

સમાધાન-પૃથ્વીકાય કે જીવોં મેં ભલીભોતિ વ્યક્ત ઉપયોગ આદિ લક્ષણ ભને

સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયમાં આદિની ત્રણ લેશ્યાઓ છે. આહાર આદિ સંજ્ઞાઓ પણ તેમાં છે.

પૃથ્વીમાં વેદના, કષાય અને મારણાન્તિકસમુદ્ધાત છે. અસંજ્ઞીપણુ છે. નપુંસક
વેદ છે અને ચાર પર્યાપ્તિઓ પણ છે. પૃથ્વીકાયના છવ નિરંતર શ્વાસોર્ધ્વાસ લેતા
રહે છે. આ પ્રમાણે ઉપયોગથી લઈને શ્વાસોર્ધ્વાસ પર્યંત છવના લક્ષણોથી યુક્ત
હોવાથી પૃથ્વી મનુષ્ય પ્રમાણે સચિત્ત છે. તે વાત સિદ્ધ થઈ.

શંકા-છવનુ લક્ષણ ઉપયોગ વગેરે પૃથિવીકાયના છવોમાં કોઈ સ્થળે ઉપ-
લબ્ધ થતાં નથી. એવી સ્થિતિમાં ત્યાં ઉપયોગ આદિ છવના લક્ષણોનું હોવું તે
નહી નથી. એ અસિદ્ધ કથનથી પૃથ્વીની સચિત્તતા કેવી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે છે ?

સમાધાન-પૃથિવીકાયના છવોમાં સારી રીતે (સ્પષ્ટ) વ્યક્ત ઉપયોગ આદિ

તુ તત્ર સન્ત્યેવ. યથા—કસ્યચિન્મનુષ્યસ્ય અત્યુત્કટમદિરાતિપાનજનિત-
પિત્તોદયમૂર્છિતસ્ય ચેતનાયા અવ્યક્તત્વેઽપિ ન તસ્યાચિત્તરૂપતા વિજ્ઞાયતે, એવં
પૃથિવીકાયજીવેષ્વવ્યક્તચેતના સંભવતિ ।

ન ચાવ્યક્તચેતનાઽભિવ્યજ્ઞકમુચ્છ્વાસાદિકં મધમૂર્છિતમનુષ્યસ્ય સચિત્ત-
ત્વમાવેદયતિ, ઇહ તુ ન કિંચિચ્ચેતનાલક્ષણં લક્ષ્યત્ત્વમ્મિતિ વાચ્યમ્ ।

યથા મનુષ્યશરીરે હૃતસ્થાનં માંસાદિરિક્તમપિ પશ્ચાત્સતાદિનિવૃત્તૌ સ્વયં
ભ્રિયતે, તથૈવ સ્વનિતં સ્વનિભૂમ્યાદિકં સજાતીયાવયવૈર્ભ્રિયમાણં દૃશ્યતે ।

હી ન હોં, મગર અવ્યક્તરૂપ મેં તો વિદ્યમાન હૈ હી । જૈસે કોઈ મનુષ્ય રૂબ નસૈલી મદિરાકા
ઢાંટકર પાન કર લે ઓર પિત્ત કે પ્રકોપ સે મૂર્છિત્ત હો જાય તો ઉસકો મી ચેતના અવ્યક્ત
હો જાતાં હૈ, ફિર મી ઉસે અચિત્ત (અચેતન) નહીં કહા જા સકતા । ઇસી પ્રકાર પૃથ્વીકાય
કે જીવો મેં અવ્યક્ત ચેતના હૈ ।

શંકા—અવ્યક્ત ચેતના કે વોધક ઉચ્છ્વાસ વગૈરહ મધમૂર્છિત મનુષ્ય કી સચિત્તતા
કો પ્રકટ કરતે હૈ, મગર યહોં (પૃથ્વીમેં) તો ચેતના કા કોઈ મી લક્ષણ નહીં દિસાઈ દેતા ।
એસી સ્થિતિ મેં પૃથ્વી કી સચેતનતા કિસ પ્રકાર માની જાય ?

સમાધાન—જૈસે—મનુષ્ય કે ગરીર મેં ઘાવ હો જાતા હૈ તો ઉસ સ્થાન
મેં માંસ આદિ નહીં રહતા । પશ્ચાત્ ઘાવ મિટ જાને પર વહ ભર જાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર
ચોદી હુઈ સ્નાન આદિ કી ભૂમિ અપને સજાતીય અવયવો સે ભરજાતી દિસાઈ દેતી હૈ ।

લક્ષણુ લલે ન હોય, પરન્તુ અવ્યક્ત રૂપમા તો વિદ્યમાન છેજ. જેમ કોઈ મનુષ્ય
ખૂબ પેટભરીને ઘણા નીસાવાળી મદિરાનું પાન કરી લે અને પિત્તના પ્રકોપથી
મૂર્છિત થઈ જાય તો તેની પણ ચેતના અવ્યક્ત થઈ જાય છે, એટલે તેને
અચિત્ત કહી શકતા નથી. એ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયના જીવોમા અવ્યક્ત ચેતના છે.

શંકા—અવ્યક્ત ચેતનાના બોધક તરીકે ઉચ્છ્વાસ વગેરે મનુષ્યની સચિત્તતાને
પ્રગટ કરે છે પરન્તુ અહિં (પૃથ્વીમાં) તો ચેતનાનુ કોઈ પણ લક્ષણ જોવામાં આવતું
નથી. એવી સ્થિતિમા પૃથ્વીની સચેતનતા કેવી રીતે માની શકાય ?

સમાધાન—જેવી રીતે મનુષ્યના શરીરમાં ઘાવ-ઉંડો જખમ થઈ જાય છે તો
તે સ્થાનમાં માંસ આદિ રહેતુ નથી. પાછળથી ઘાવ રૂઝાઈ જતાં તે માંસથી ભરાઈ જાય
છે. એ પ્રમાણે ખોદેલી ખાણની ભૂમિ પોતાના સજાતીય અવયવોથી ભરાઈ જાય છે.

एवं च मनुष्यवद् व्रणस्थानभरणरूपस्य चेतनालक्षणस्य पृथिवीकायेऽपि सत्त्वात् ।

यद्वा-पृથिवી સજીવા, દૈનિકઘર્ષણોપચયસંદર્શનાત્, ચરણતલવત્, તથા-ચરણતલં ઘૃષ્યતે પુણ્યતિ ચ, તદ્વત્ પૃથિવ્યપિ પ્રત્યહં ઘૃષ્યતે, ઉપચીયતે ચ; તસ્માત્તસ્યાઃ સજીવત્વમ્ ।

अथवा-विद्रुमपाषाणिरूपा पृथिवी सचेतना, काठिन्ये सत्यपि वृद्ध्यादि-दर्शनात्, शरीरस्थितास्थ्यादिवत् । तद्यथा-शरीरस्थितमस्थ्यादिकं कमठपृष्ठकठिनं सदापि चित्तवदनुभूयमानमुपचयं च गच्छत् संदृश्यते । एवं विद्रुमशिलाद्यात्मिकायाः

इस प्रकार मनुष्य के समान घाव का भरना भी चेतना का एक लक्षण है, और वह पृथ्वी कायमें विद्यमान है ।

अथवा-पृथ्वी सजीव है, क्यो कि उस में प्रतिदिन घिसना और उपचय होना देखा जाता है, पैर के तल की तरह । तात्पर्य यह है कि-जैसे पैर का तलभाग घिसता है और फिर पुष्ट हो जाता है, उसी प्रकार पृथिवी भी प्रतिदिन घिसती है और भरजाती है । अतः पृथिवी भी सजीव है ।

अथवा-मृंगा, पाषाण आदि रूप पृथ्वी सजीव है, क्यो कि उसमें कठिनता होने पर भी वृद्धि आदि देखी जाती है; जैसे शरीर की हड्डी आदि । तात्पर्य यह है कि जैसे शरीर की हड्डी आदि कछुवे की पीठ की भाँति कठोर होने पर भी सचित्त मादूम होती है और उपचय को प्राप्त होती हुई दिखाई देती है. इसी प्रकार मृंगा-गिला

તે પ્રમાણે મનુષ્યના સમાન ઘાવનું ભરાઈ જવું તે પણ એક ચેતનાનું લક્ષણ છે, અને તે પૃથ્વીકાયમાં વિદ્યમાન છે.

અથવા-પૃથિવી સજીવ છે, કારણ કે તેમાં પ્રતિદિન ઘસાવું અને વધવું તે જોવામાં આવે છે, પગના તળીઆની પ્રમાણે. તાત્પર્ય એ છે કે-જેમ પગના તળીઆનો ભાગ ઘસાય છે અને ફરી પાછા પુષ્ટ થઈ જાય છે તે પ્રમાણે પૃથિવી પણ પ્રતિદિન ઘસાય છે અને ફરી પાછી ભરાઈ જાય છે, તેથી પૃથિવી પણ સજીવ છે.

અથવા-મુગા (પરવાળા) પાષાણ આદિરૂપ પૃથ્વી સજીવ છે કમઠ-તેમાં કઠિનતા હોવા છતાંય પણ વૃદ્ધિ વગેરે જોવામાં આવે છે, જેવી રીતે શરીરના હાડકાં આદિ. તાત્પર્ય એ છે કે-જેવી રીતે શરીરના હાડકાં આદિ કાચખાની પીઠ જેવા કઠોર હોવા છતાંય પણ સચિત્ત માદૂમ પડે છે, અને વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થતાં હોય તેમ દેખાય છે, તે

પૃથિવ્યાઃ કાઠિન્યે સત્યપિ દૃઢ્યાદિકં પ્રત્યક્ષં દ્રશ્યતે તસ્માત્તમ્યાઃ સચેતનત્વમ્ ।

અયં ચ-વિદ્મુમાઘાત્મિકા પૃથિવી સચિન્ના, હેદાદૌ તન્નજાતીયધાતુત્પત્તિ-
ર્ગનાન્, અર્ગોઽહુરવન્ । તઘાયા-અર્ગસોઽહુરે છિન્નેઽપિ પુનસ્તત્સમાન એવાહુરઃ
પ્રાદુર્ભવન્તિ, એવં વિદ્મુમશિલાઘાત્મિકાયાઃ પૃથિવ્યાઃ સન્યાદૌ હેદેઽપિ તન્નજાતીય-
ધાતુમિસ્તદ્રિક્તનાગઃ પરિપૂર્યન્તે, તસ્માન્ સિદ્ધં પૃથિવ્યાઃ સચિત્તત્વમ્ ।

કિન્ન - યયા સાસ્નાવિષાણાઘવ્યવસંચાતાનાં ગોનદિપ્પાદિગરીરાણાં છિન્ન-
મિત્રો-ત્તિષ્ઠ-સ્પૃષ્ટ-દૃષ્ટ-દ્રવ્યત્વેન જીવશરીરત્વં, તથૈવ પૃથિવ્યાદીનાં પ્રત્યક્ષદ્રષ્ટં

આદિરૂપ પૃથ્વી ને, કઠિનતા હોને પર દૃઢિ આદિ પ્રત્યક્ષ દિશાઈ દેતા હૈ । સ્ત કારણ
પૃથિવી સચિત્ત હૈ ।

અથવા-મૂંગા આદિ પૃથ્વી સચિત્ત હૈ, ક્યો કિ ઉસકા હેદન હોને પર વ્હાં ઉસી કી
સજાતીય ધાતુ ઉત્પન્ન હોતી હૈ, અર્ગ (મસ્ત)ના અંકુર કે સ્નાન, જૈસે અર્ગ કે અંકુર
એકતર કાટ દેને પર મી જિર વ્હાં ઉસી જાને કે અંકુર ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ, ઉસી
પ્રકાર મૂંગા-શિલા આદિ રૂપ પૃથિવી કા સ્નાન આદિ ને હેદન કર દેને પર મી ઉસી કી
સજાતીય ધાતુઓ સે યહ સ્વાલી સ્થાન મર જાતા હૈ, ક્તઃ પૃથિવી કી સચિત્તા
સિદ્ધ હુઈ ।

ઔર મી લંઝિલ-જૈસે સાલ્લા (ગાયકે ગળે મે લટકને વાલી ચનડી) સીંગ આદિ
અવયવો કા સહુઘાયરૂપ ગાય, મૈન આદિ કે ગરીર છિન્ન, મિન્ન, ઉદ્ધિન્ન, સ્પૃષ્ટ,
દૃષ્ટ ઔર દ્રવ્યત્વ કે ગાગ જીવ કે ગરીર હૈ, ઈસી પ્રકાર પૃથિવી આદિ ને પ્રત્યક્ષ સે

પ્રમાણે મૂંગા (પરવાળાં) શિલા આદિ રૂપ પૃથ્વીનાં કઠિનતા હોવા છતાંય પણ દૃઢિ
આદિ પ્રત્યક્ષ ભેદમાં આવે છે, આ કારણથી પૃથ્વી સચિત્ત છે.

અથવા-મૂંગા (પરવાળાં) આદિ પૃથ્વી સચિત્ત છે, કેમકે-તેનું છેદન ધનાથી
ત્યાં તેની સજાતીય ધાતુ, ઉત્પન્ન થાય છે, અર્ગ (મસ્ત)ના અંકુર પ્રમાણે, જેમ
અર્ગના અંકુર એકતર ધર્મી નાંખવા છતાંય પણ ફરીથી ત્યાં તે બાતિનો અંકુર
ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રમાણે મૂંગા-શિલા આદિરૂપ પૃથ્વીનું ખાણ આદિમાં છેદન
કરી દેવા છતાંય પણ તેની સજાતીય ધાતુએથી તે ખાલી સ્થાન ભરાઈ જાય છે, તે
કારણથી પૃથ્વીની સચિત્તા સિદ્ધ થઈ.

ખીજું પણ પ્રમાણ હોય્કે, જેમ સાલ્લા (ગાયના ગળામાં લટકવાયેલી ચામડી)
સીંગ આદિ અવયવોના સહુઘાયરૂપ-ગાય, જેમ આદિના ગરીર છિન્ન, મિન્ન, ઉદ્ધિન્ન,
સ્પૃષ્ટ, દૃષ્ટ, અને દ્રવ્યત્વના કારણથી એવનું શરીર છે, તે પ્રમાણે પૃથ્વી આદિમાં પ્રત્યક્ષ

છિન્નત્વાદિકમપલપિતું ન શક્યતે, તસ્માત્પૃથિવ્યાદીનામપિ જીવશરીરત્વં સિદ્ધયતિ । જીવશરીરત્વેન નિરૂપિતત્વાચ્ચ પૃથિવ્યાદીનામપિ કરચરણસંઘાતાનામિવ કદાચિચૈતન્યં સિદ્ધયતિ, નતુ સર્વથા શાશ્વતિકનિર્જીવત્વં તેષાં સંભવતિ, કદાચિદચિત્તત્વમપિ શસ્ત્રોપહતત્વાદેવ ભવતિ કરચરણાદિવદિતિ ।

પૃથિવ્યાઃ સચિત્તત્વેઽનેકજીવાધિષ્ઠિતત્વે ચાગમોઽપિ પ્રમાણમ્ । તથાહિ—
“પૃથ્વી ચિત્તમંતમક્ષ્વાયા અપોગજીવા પૃથોસત્તા, અન્નત્થ સત્થપરિણણં” (દશ. ૪ અ.)

પૃથ્વી ચિત્તવતી=સજીવા-આખ્યાતા=ભગવતા કથિતા અનેકજીવા=

દિશ્વાઈ દેને વાલી છિન્નતા આદિ કા અપલાપ નહીં ક્રિયા જા સકતા. અતઃ પૃથ્વી આદિ જીવ કે શરીર હૈં, ઇસ પ્રકારકા નિરૂપણ કરને સે હાથ પૈર કી તરહ ઉન મેં મી કિસી સમય ચૈતન્ય કા અસ્તિત્વ સિદ્ધ હોતા હૈ, ઉનકી સદૈવ ઓર સર્વથા નિર્જીવતા સિદ્ધ નહીં હો સકતી । પૃથ્વી આદિ કદાચિત્ નિર્જીવ હોતી હૈ સો ઉસકા કારણ શસ્ત્ર કા ઉપઘાત હૈ । શસ્ત્ર કે પ્રયોગ સે જૈસે હાથ-પૈર આદિ અવયવ નિર્જીવ હો જાતે હૈં ઉસી પ્રકાર પૃથ્વી મી નિર્જીવ હો જાતી હૈ ।

પૃથ્વી સચિત્ત હૈ ઓર અનેક જીવોં સે અધિષ્ઠિત હૈ, ઇસ વિષય મેં આગમપ્રમાણ મી હૈ વહ ઇસ પ્રકાર—“ પૃથ્વી સચિત્ત કહી ગઈ હૈં ઉસમેં અનેક જીવ હૈં ઓર ઉન સવ કી સત્તા પૃથક્-પૃથક્ હૈ, શસ્ત્રપરિણત પૃથ્વી કો છોડકર ” (દશ. ૪. અ.)

અર્થાત્—પૃથ્વી સજીવ હૈ. એસા ભગવાનને કહા હૈ । ઉસ મેં અનેક એકેન્દ્રિય જીવ હૈ ।

દેખાઈ આવે તેવી છિન્નતા આદિનો અપલાપ (છતી વસ્તુ દેખાય તે ના ઠહેવી દે નથી દેખાતી) કરી શકાશે નહિ, એ માટે પૃથ્વી આદિ પણ જીવનું શરીર સિદ્ધ થાય છે. પૃથ્વી આદિ જીવનાં શરીર છે. એ પ્રકારનું નિરૂપણ કરવાથી હાથ-પગની પ્રમાણે તેમાં પણ કોઈ સમય ચૈતન્યનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે. તેની હમેશાં અને સર્વથા નિર્જીવતા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. પૃથ્વી આદિ કદાચિત નિર્જીવ હોય છે, તે તેનું કારણ શસ્ત્રનો ઉપઘાત છે. (હથિઆરથી કપાણું-ખોદાણું તે છે) શસ્ત્રના પ્રયોગથી એમ હાથ-પગ અવયવ નિર્જીવ થઈ જાય છે. તે પ્રમાણે પૃથ્વી પણ નિર્જીવ થઈ જાય છે.

પૃથ્વી સચિત્ત છે. અને અનેક જીવોથી અધિષ્ઠિત છે. આ વિષયમાં આગમ પ્રમાણ પણ છે. તે આ પ્રમાણે:—

“ પૃથ્વી સચિત્ત ઠહેવામાં આવી છે. તેમાં અનેક જીવ છે. અને તે સર્વની સત્તા પૃથક્-પૃથક્ છે, શસ્ત્રપરિણત પૃથ્વીને સ્વતંત્રે ” (દશ. ૪. અ.)

અર્થાત્—પૃથ્વી સજીવ છે. એવું ભગવાને કહ્યું છે. તેમાં અનેક એકેન્દ્રિય જીવ છે.

અનેકે=વહ્વો જીવા એકેન્દ્રિયા યસ્યાં સા તથોક્તા, પૃથક્સત્ત્વા=પૃથક્ પૃથગ્ભૂતા અદ્વલાસંખ્યેયભાગમાત્રગરીરાવગાહનામાશ્રિત્ય વિભિન્નરૂપેણ સ્થિતાઃ સત્ત્વાઃ=સ્પર્ગનેન્દ્રિયવન્તો જીવા યસ્યાં સા તથોક્તા 'આખ્યાતા' ઇતિ પૂર્વાક્તેન સંવન્ધઃ ।

નનુ તર્હિ તથાભૂતાયાં સચિત્તાયાં પૃથિવ્યાં ગમનાગમનાદિક્રિયાં કુર્વતાં સંયતાનામર્હિસાત્રતસ્ય સંરક્ષણં કથં ભવતિ પ્રત્યુતાવશ્યકરણીયોચાર-પ્રસ્રવણાદિક્રિયયા હિંસૈવ ભવતિ, તસ્માદર્હિસાત્રતપાલનં વન્ધ્યાપુત્રપાલનવદ-સંભવમ્ ?—ઇત્યત આહ—'અન્નત્થ સત્યપરિણેણં' ઇતિ, શસ્ત્રપરિણતાયા અન્યત્ર, શસ્ત્રપરિણતાં પૃથિવીં વર્જયિત્વાઽન્યા પૃથિવી સજીવા । શસ્યતે=હિંસ્યતે પ્રાણિગણોઽ-નેનેતિ શસ્ત્રં । યદ્ યસ્ય વિનાશકારણં તત્તસ્ય શસ્ત્રમિત્યર્થઃ । તત્ દ્વિવિધં દ્રવ્યભાવ-

વે સવ જીવ અગુલ કે અસખ્યાતવે ભાગકી ગરીર—અવગાહનાવાલે મિન્ન-મિન્ન રૂપ મેં સ્થિત હૈ । યહૌ સત્ત્વ કા અર્થ એકેન્દ્રિય જીવ સમજના ચાહિએ ।

શઙ્કા—પૃથ્વી અગર સચિત્ત હૈ તો સચિત્ત પૃથ્વી પર ગમન—આગમન આદિ ક્રિયા કરને વાલે સાધુઓં કા અર્હિસાત્રત કૈસે સ્થિર રહ સકતા હૈ ? પ્રત્યુત મલ—મૂત્ર આદિ કા ત્યાગ અનિવાર્ય હૈ ઓર ઇસ સે હિંસા હોના મી અનિવાર્ય હૈ । એસી સ્થિતિ મેં અર્હિસા કા પાલન કરના વંધ્યા—પુત્ર કા પાલન કરને કે સમાન અસમ્ભવ હૈ ।

સમાધાન—ગાત્ર મેં કહા હૈ—'અન્નત્થ સત્યપરિણેણં' અર્થાત્ શસ્ત્ર-પરિણત પૃથ્વી કો છોડકર દૂસરી પૃથ્વી સચિત્ત હૈ । જિસ કે દ્વારા પ્રાણિગણ કા હનન હો ઉસે શસ્ત્ર કહેતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો જિસ કે વિનાશ કા કારણ હૈ, વહ ઉસ તે સર્વ છવ અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગની શરીર—અવગાહનાવાળા લિન્ન—લિન્ન રૂપમા સ્થિત છે અર્હિ સત્ત્વનો અર્થ એકેન્દ્રિય છવ સમજવો જોઈએ.

શંકા—પૃથિવી અગર સચિત્ત છે તો સચિત્ત પૃથ્વી પર જવા આવવાની ક્રિયા કરવાવાળા સાધુઓનું અર્હિસાત્રત સ્થિર ટેવી રીતે રહી સડે છે ? ઉલટું મલ—મૂત્ર આદિનો ત્યાગ અનિવાર્ય છે, તેથી હિંસા થવી પણ અનિવાર્ય છે. એવી સ્થિતિમાં અર્હિઆનું પાલન કરવું તે વધ્યાપુત્રના પાલન કરવા સમાન અસંભવ છે.

સમાધાન—શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે— 'અન્નત્થ સત્યપરિણેણં' અર્થાત્ શસ્ત્ર-પરિણત પૃથ્વીને ત્યજી પીછ પૃથ્વી સચિત્ત છે. જેના દ્વારા પ્રાણિગણનું હનન (નાશ) થાય તેને શસ્ત્ર કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે—જે જેના વિનાશનું કારણ છે તે તેના માટે શસ્ત્ર છે.

ભેદાત્ । તત્ર દ્રવ્યશસ્ત્રં સ્વકાયપરકાયતદુભયલક્ષણમ્ । તત્ર સ્વકાયશસ્ત્રં પૃથિવ્યાઃ
પૃથિવ્યેવ યથા-કૃષ્ણમૃત્તિકાયાઃ શુક્લમૃત્તિકેત્યાદિ । પરકાયશસ્ત્રં જલાગ્નિગોમય-
ચરણશકટચક્રાદિ । ઉભયકાયશસ્ત્રં જલાદિમિશ્રમૃત્તિકા । એવં ચ શસ્ત્રપરિણતાંયાઃ
પૃથિવ્યા અચિત્તતયા ન તત્રોચ્ચારપ્રસ્રવણાદિક્રિયયા મુનીનામર્હિસાવ્રતક્ષતિઃ ।

(૨) પ્રરૂપણાદ્વારમ્-

પૃથિવીજીવા દ્વિવિધાઃ સૂક્ષ્મવાદરભેદાત્ । સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્સૂક્ષ્માઃ,
વાદરનામકર્મોદયાદ્ વાદરાઃ, ન તુ વદરામલકવદાપેક્ષિકં સૂક્ષ્મત્વં વાદરત્વં ચ ।

કે લિખે શસ્ત્ર હૈ । શસ્ત્ર કે દો ભેદ હૈ-દ્રવ્યશસ્ત્ર ઓર ભાવશસ્ત્ર । સ્વકાય, પરકાય ઓર
ઉભયકાયરૂપ દ્રવ્ય-શસ્ત્ર હૈ । પૃથ્વી કા શસ્ત્ર પૃથ્વી-સ્વકાયશસ્ત્ર હૈ જૈસે કાલી મિટ્ટી કા
શસ્ત્ર સફેદ મિટ્ટી હૈ । પરકાયશસ્ત્ર જૈસે-જલ, અગ્નિ, ગોવર, ચરણ (પગ), શકટ (ગાડી)
કા પૈયા આદિ । જલ આદિ સે મિલી હુઈ મૃત્તિકા ઉભયકાયશસ્ત્ર હૈ । ઇસ પ્રકાર શસ્ત્ર સે
પરિણત પૃથ્વી અચિત્ત હો જાતી હૈ, અત એવ ઉસ પર મલ-મૂત્ર આદિ ત્યાગને વાલે મુનિયો
કે અર્હિસાવ્રત મેં કોઈ ક્ષતિ નહીં પહુંચતી ।

(૨) પ્રરૂપણા-દ્વાર-

પૃથ્વી કે સૂક્ષ્મ ઓર વાદર કે ભેદસે દો પ્રકાર હૈ । સૂક્ષ્મનામકર્મ કે ઉદય સે સૂક્ષ્મ
ઓર વાદરનામકર્મ કે ઉદય સે વાદર હોતે હૈ । યહાં સૂક્ષ્મતા ઓર વાદરતા વેર ઓર આવલે
કી તરહ સાપેક્ષ નહીં સમજની યાહિયે ।

શસ્ત્રના બે ભેદ છે. દ્રવ્યશસ્ત્ર અને ભાવશસ્ત્ર, સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાયરૂપ
દ્રવ્યશસ્ત્ર છે. પૃથ્વીનું શસ્ત્ર પૃથ્વી સ્વકાય-શસ્ત્ર છે, જેમ કાલી માટીનું શસ્ત્ર સફેદ
માટી છે, પરકાય-શસ્ત્ર જેમકે જલ, અગ્નિ, છાણ, પગ, ગાડીનું ચાક આદિ. જલ-
પાણી આદિથી મળેલી માટી ઉભયકાય-શસ્ત્ર છે. આ પ્રમાણે શસ્ત્રથી પરિણત પૃથ્વી
અચિત્ત થઈ જાય છે. એટલા માટે તેના પર મળ-મૂત્રાદિ ત્યાગ કરવાવાળા મુનિ-
ઓના અર્હિસાવ્રતમાં કોઈ હાનિ પહોંચતી નથી.

(૨) પ્રરૂપણાદ્વાર-

પૃથ્વીકાયના જીવ સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે પ્રકારના છે. સૂક્ષ્મનામકર્મના
ઉદયથી સૂક્ષ્મ અને બાદરનામકર્મના ઉદયથી બાદર થાય છે. અર્હિ સૂક્ષ્મતા અને
બાદરતા. બોર અને આંખજાની પ્રમાણે સાપેક્ષ સમજવી નહિ ભેદ એ.

તત્ર મૃક્ષ્માઃ દ્વિવિધાઃ-પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાશ્ચ, તે કજ્જલકૂપિકાવત્ સર્વલોક-
વ્યાપિનઃ ।

વાદરા અપિ દ્વિધા-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદાત્ । તત્ર વાદરાઃ પર્યાપ્તા
અપર્યાપ્તાશ્ચ લોકસ્યૈકદેશે પૃથિવ્યપ્તકાધોઽધઃપાતાલ-ભવન-નકરપ્રસ્તરાદૌ
સન્તિ । તે વિદ્વિધાઃ શ્લક્ષ્ણ-સ્વરભેદાત્ । તત્ર શ્લક્ષ્ણા વાદરપૃથિવી સપ્તધાકૃષ્ણ-
નીલ-લોહિત-પીત-શુક્લ-પણ્ડુ-પનકભેદાત્ । સ્વરવાદરપૃથિવ્યાસ્તુ ચત્વારિંશદ્ (૪૦)
ભેદાઃ, તથાહિ—

(૧) શુદ્ધપૃથિવી, (૨) શર્કરાપૃથિવી, (૩) વાલુકાપૃથિવી, (૪) ઉપલઃ, (૫) શિલા,
(૬) લવણઃ, (૭) ઝૃષઃ (૮) અયઃ, (૯) તામ્રઃ, (૧૦) વ્રપુઃ, (૧૧) સીસકમ્, (૧૨) રૂપ્યમ્,
(૧૩) મુવર્ણમ્, (૧૪) વજ્રઃ, (૧૫) હરિતાલઃ (૧૬) હિંગુલકઃ, (૧૭) મનઃશિલા,

સૂક્ષ્મ જીવ મી દો પ્રકાર કે હૈં-પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । યે જીવ કાજલ કી કુપ્પી કે સમાન
સમ્પૂર્ણ લોક મેં ભરે હુએ હૈં ।

વાદર મી પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત-દો પ્રકાર કે હૈં । યે જીવ લોક કે ઇક દેગ મેં
હૈં । ઇન કે દો ભેદ હૈં-શ્લક્ષ્ણ ઓર સ્વર । શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથ્વી કે સાત ભેદ હૈં-કૃષ્ણ નીલ
લોહિત (લાલ) પીત શુક્લ પાણ્ડુ ઓર પનક સ્વરવાદર પૃથ્વી કે ચાલીસ ભેદ હૈં, વે ઇસ
પ્રકાર—

(૧) શુદ્ધ-પૃથિવી. (૨) શર્કરા-પૃથિવી, (૩) વાલુકા-પૃથિવી, (૪) ઉપલ,
(૫) શિલા, (૬) લવણ-નમક. (૭) ઝૃષ-શ્વાર. (૮) લોહા, (૯) તાંવા, (૧૦) રાગા,
(૧૧) સીસા. (૧૨) ચાંદી. (૧૩) સોના, (૧૪) વજ્ર, (૧૫) હરિતાલ, (૧૬) હીંગલ,

સૂક્ષ્મ જીવ પણ યે પ્રકારના છે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત-જીવ કાજળની કુપ્પીના
સમાન સંપૂર્ણ લોકમાં ભરેલા છે.

બાદર પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ યે પ્રકારના છે. એ જીવ લોકના
એક દેશમાં છે. તેના યે ભેદ છે. શ્લક્ષ્ણ અને ખર, શ્વક્ષ્ણ બાદર પૃથ્વીના સાત
ભેદ છે. કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત (લાલ) પીત, શુક્લ, પાંડુ અને પનક. ખર-બાદર
પૃથ્વીના ચાલીસ ભેદ છે-તે આ પ્રમાણે છે —

(૧) શુદ્ધ પૃથિવી: (૨) શર્કરા પૃથિવી, (૩) વાલુકા પૃથિવી, (૪) ઉપલ, (૫)
શિલા, (૬) લવણ-નમક. (૭) ઝૃષ-શ્વાર. (૮) લોહા, (૯) તાંબા, (૧૦) રાંગા-કલાર્ધ,
(૧૧) સીસા, (૧૨) ચાંદી. (૧૩) સોના, (૧૪) વજ્ર, (૧૫) હરિતાલ, (૧૬) હીંગલ,

(૧૮) શસ્યકઃ-પારદઃ, સ્વનામલ્યાતો રત્નવિશેષશ્ચ, (૧૯) અઙ્ગનં, (૨૦) પ્રવાલમ્, (૨૧) અમ્બ્રપટલમ્, (૨૨) અમ્બ્રવાલુકા (અમ્બ્રકચૂર્ણમ્,) (૨૩) ગોમેદકઃ, (૨૪) રુચકઃ, (૨૫) અઙ્કઃ, (૨૬) સ્ફટિકઃ, (૨૭) લોહિતાક્ષઃ, (૨૮) મરકતઃ, (૨૯) મસારગલ્લઃ, (૩૦) ભુજમોચકઃ, (૩૧) ઇન્દ્રનીલઃ, (૩૨) ચન્દનમ્, (૩૩) ગૈરિકમ્, (૩૪) હંસગર્ભઃ, (૩૫) પુલકઃ, (૩૬) સૌગન્ધિકઃ, (૩૭) ચન્દ્રપ્રભઃ, (૩૮) વૈદૂર્યમ્, (૩૯) જલકાન્તઃ, (૪૦) સૂર્યકાન્તઃ । એતે ચ શુદ્ધપૃથિવ્યાદયઃ પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વાકરાદૌ સચિત્તા ભવન્તિ ।

ગોમય-કચવર-સવિતૃતાપાદિસંપર્કાતુ ગતચેતના અપિ ભવન્તિ । બાદરપૃથિવ્યા યત્રૈકો જીવસ્તત્રાઽસંખ્યાતૈર્નિયમતો ભાવ્યમ્ ।

एवमपूतेजोवायुप्रत्येकवनस्पतिष्वपि विज्ञेयम् । निगोदे तु यत्रैको

(૧૭) મૈનસિલ, (૧૮) શસ્યક-પારા, અથવા રત્નવિશેષ, (૧૯) અંજન, (૨૦) પ્રવાલ, (૨૧) અમ્બ્રપટલ, (૨૨) અમ્બ્રવાલુકા (અમ્બ્રકચૂર્ણ), (૨૩) ગોમેદ, (૨૪) રુચક, (૨૫) અંકરત્ન, (૨૬) સ્ફટિક, (૨૭) લોહિતાક્ષ, (૨૮) મરકત, (૨૯) મસારગલ્લ, (૩૦) ભુજમોચક, (૩૧) ઇન્દ્રનીલ, (૩૨) ચંદન, (૩૩) ગેરુ, (૩૪) હંસગર્ભ, (૩૫) પુલક, (૩૬) સૌગંધિક, (૩૭) ચન્દ્રપ્રભ-ચન્દ્રકાન્ત, (૩૮) વૈદૂર્ય, (૩૯) જલકાન્ત, (૪૦) સૂર્યકાન્ત । યે શુદ્ધ પૃથિવી આદિ ચાલીસ જવ અપને આકર (સ્નાન) મેં રહતે હૈ તો સચિત્ત હોતે હૈ । ગોવર કચરા સૂરજ કી ધૂપ આદિ કે સંપર્ક સે અચેતન હો જાતે હૈ । જહાં બાદરપૃથ્વીકાય કા એક જીવ હોતા હૈ વહોં અસંખ્યાત જીવ નિયમ સે હોતે હૈ ।

इसी प्रकार अप, तेज, वायु, और प्रत्येकवनस्पति में भी समझना चाहिए ।

(૧૭) મનશીલ, (૧૮) પારો, (૧૯) સુરમો, (૨૪) રચક, (૨૫) અંક-રત્ન, (૨૬) સ્ફટિક, (૨૭) લોહિતાક્ષ, (૨૮) મરકત, (૨૯) મસારગલ્લ, (૩૦) ભુજમોચક, (૩૧) ઇન્દ્રનીલ, (૩૨) ચન્દન, (૩૩) ગેરુ, (૩૪) હંસગર્ભ, (૩૫) પુલક, (૩૬) સૌગંધિક, (૩૭) ચન્દ્રપ્રભ-ચન્દ્રકાન્ત, (૩૮) વૈદૂર્ય, (૩૯) જલકાન્ત, (૪૦) સૂર્યકાન્ત. આ શુદ્ધ પૃથ્વી આદિ ચાલીશ જ્યારે પોતાનાં આકર-ખાણુમાં રહે છે તો સચિત્ત હોય છે. ધાણુ, કચરા, સૂરજનો તડકો વગેરેના સંપર્કથી તે અચેતન થઈ જાય છે. જ્યાં બાદર પૃથ્વીકાયનો એક જીવ હોય છે, ત્યાં અસંખ્યાત જીવ નિયમથી હોય છે.

એ પ્રકારે અપ, તેજ, વાયુ અને પ્રત્યેકવનસ્પતિમાં પણ સમજવું નોંધ એ.

નિગોદજીવસ્ત્ર નિયમતોઽનન્તાઃ ।

વાદરાણાં સૂક્ષ્માણાં ચ પૃથિવીકાયનાભેતે વક્ષ્યમાણા ભેદાઃ સન્તિ,
તત્રોભયોઃ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદઃ પ્રાગુક્તઃ, અન્યે ભેદા ઉચ્યન્તે-શરીરત્રયા-ઽઙ્ગુલા-
સંખ્યેયભાગશરીર-સેવાર્ત્તસંહનન-મસૂરચન્દ્રસંસ્થાન-કષાયચતુષ્ક-સઙ્જાચતુષ્કા-
ઽઽદ્યલેશ્યાત્રય-સ્પર્શનેન્દ્રિય-વેદનાકપાયમારણાન્તિકસમુદ્ધાતા-ઽસઙ્ગિત્વ-નપુંસક-
વેદ-પર્યાપ્તિચતુષ્ટય-મિથ્યાદર્શના-ઽચક્ષુદર્શના-ઽજ્ઞાન-કાયયોગ-સાકારાનાકારો-
પયોગાઽઽહારાદિપ્રભૃતયઃ । તત્ર વિશેષસ્તુ વાદરપૃથિવીકાયનાં લેશ્યા આઘાશ્ચતસ્રઃ,
શેષં સર્વં સમાનમ્ । અસંખ્યેયાશ્ચ પ્રત્યેકપ્રભયે ।

નિગોદ મેં જહાં એક જીવ હોતા હૈ વહાં નિયમ સે અનન્ત જીવ હોતે હૈ ।

વાદર ઓર સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયો કે ભેદ ઇસ પ્રકાર હૈ-દોનોં કે પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત ભેદ પહેલે કહે જા ચુકે હૈ । અવ અન્ય ભેદ કહતે હૈ-ત્રીન શરીર, અંગુલકા
અસંખ્યાતવાં ભાગ શરીર, સેવાર્ત્ત સંહનન, મસૂરચન્દ્રસંસ્થાન, ચાર કષાય, ચાર સંજાઈ, પ્રારંભ
કી ત્રીન લેશ્યાઈ, સ્પર્શનેન્દ્રિય, વેદના કષાય ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, અસંજીવન,
નપુસકવેદ, ચાર પર્યાપ્તિઓ, મિથ્યાદર્શન, અચક્ષુદર્શન ત્રીન અજ્ઞાન; કાયયોગ, સાકાર
તથા અનાકાર ઉપયોગ, આહાર આદિ । ઇન મે વિશેષતા ઇતની હી હૈ કિ વાદરપૃથિવી-
કાય મેં પહેલે કી ચાર લેશ્યાઈ હોતી હૈ । શેષ સર્વ બોલ સમાન હૈ । દોનોં હી અસંખ્યાત-
અસંખ્યાત હૈ ।

નિગોદમા જ્યાં એક જીવ હોય છે ત્યાં નિયમથી અનન્ત જીવ હોય છે.

બાદર અને સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયોના ભેદ આ પ્રમાણે છે:-બન્નેના પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત બેઉ ભેદ પ્રથમ કહેવામા આવ્યા છે. હવે બીજા ભેદ કહે છે-ત્રણ
શરીર, અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ શરીર, સેવાર્ત્ત સંહનન, મસૂર-ચન્દ્ર સંસ્થાન,
ચાર કષાય, ચાર સંજાઓ, પ્રારંભની ત્રણ લેશ્યાઓ, સ્પર્શ ઇન્દ્રિય, વેદના કષાય, અને
મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, અસંજીવન, નપુસકવેદ, ચાર પર્યાપ્તિઓ, મિથ્યાદર્શન,
અચક્ષુદર્શન, ત્રણ અજ્ઞાન, કાયયોગ, સાકાર તથા અનાકાર ઉપયોગ, આહાર આદિ.
તેમાં વિશેષતા એટલી જ છે કે:-બાદર પૃથિવીકાયમા પ્રથમની ચાર લેશ્યાઓ હોય
છે, બાકી તમામ બોલ સમાન છે બન્ને જ અસંખ્યાત-અસંખ્યાત છે.

(૩) પરિમાણદ્વારમ્—

બાદરપર્યાપ્તાઃ પૃથિવીકાયજીવાઃ સર્વતઃ સ્તોકાઃ । તદપેક્ષયા બાદરાઽપર્યાપ્તાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ । તદપેક્ષયા સૂક્ષ્માઽપર્યાપ્તા અસંખ્યેયગુણાઃ । તદપેક્ષયા સૂક્ષ્મપર્યાપ્તા અસંખ્યેયગુણાઃ । યદિ જવારીધાન્યકળપ્રમાણપૃથિવ્યંશાશ્રયા જીવા એકૈકં બહિર્નિગત્ય પૃથક્-પૃથક્ કપોતમિતં કાયં કુર્યુસ્તર્હિ તેષાં લક્ષયોજનપ્રમાણજમ્બૂદ્વીપે સમાવેશોઽપિ ન સંભવતિ ।

નનુ જવારીધાન્યકળમાત્રે પૃથિવ્યંશે કથમિયન્તો જીવાસ્તિષ્ઠન્તિ ?
ઇતિ ચેત્ ઉચ્યતે—યથા સહસ્રૌષધિસંમિશ્રણનિષ્પન્નસહસ્રપાકતૈલસ્યાલ્પીયસિ

(૩) પરિમાણદ્વાર—

પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાય કે જીવ સબ સે થોડે હૈ । उन की अपेक्षा बादर अपर्याप्त असंख्यात गुणा अधिक है । उन से सूक्ष्म अपर्याप्त अपसंख्येय गुणा है । उन से सूक्ष्म पर्याप्त असंख्यात गुणा है । अगर जवार नामक धान्य के कण के बराबर 'ध्वी' के अंश में रहने वाले जीव एक-एक करके बाहर निकल जाएँ और वे सब अपना शरीर कवूतर के शरीर के बराबर बनालें तो एक लाख योजन विस्तार वाले जम्बूद्वीप में उनका समावेश नहीं हो सकता ।

શક્કા—જવાર કે એક દાને કે બરાબર પૃથિવી કે અંશ મેં ઇતને અધિક જીવ કિસ પ્રકાર રહ સકતે હૈ ?

સમાધાન—જૈસે હજાર ઔષધો કે સમિશ્રણ સે બને હુએ સહસ્ર—પાક તૈલ કે

(૩) પરિમાણદ્વાર—

પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયના જીવ સૌથી થોડા છે; તેની અપેક્ષા બાદર અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા અધિક છે. તેનાથી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે, તેનાથી સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે. अगर जुवार नामका धान्यका कणनी बराबर पृथ्वीमां रहेवावाणा जव अक-अक थर्हने अहार निकले अने ते सर्व पोतानुं शरीर कवूतर-पारेवानां शरीर अराअर अनावी लीअे तो अक लाख योजनना विस्तारवाणा जम्बू द्वीपमां तेनो समावेश थर्ह शके नहि.

શંકા—જુવારના એક દાણાની બરાબર પૃથિવીમાં એટલા અધિક જીવ કેવી રીતે રહી શકે છે ?

સમાધાન—જેવી રીતે હજાર ઔષધોના સંમિશ્રણથી બનેલા સહસ્ર—પાક તૈલના

મુચ્યગ્નલગ્નવિન્દુમાત્રેऽપિ સહસ્રૌપધિસમાવેશસ્તથૈવ પૃથિવીકાયજીવાસ્તાવન્માત્રે પૃથિવ્યંશે તિષ્ઠન્તીતિ । યથા વા સહસ્રૌપધિસંમિશ્રણે કૃતે ચૂર્ણીકૃત્ય પરિપિચ્ય ખસખસકણપ્રમાણગુટિકા ક્રિયતે, તત્ર પ્રત્યેકગુટિકાયાં સહસ્રૌપધિસમાવેશો દૃશ્યતે, તદ્વજ્જવારીધાન્યકણમાત્રેऽલ્પીયસિ પૃથિવ્યંશે પૃથિવીકાયજીવાસ્તિષ્ઠન્તીતિ નૈતચ્ચિત્રમ્ ।

યદિ લોકાકાશસ્ય પ્રત્યેકપ્રદેશે, એકૈકઃ પૃથિવીકાયજીવઃ સ્થાપ્યતે તદા અસંખ્યાતા લોકા પૂરિતા ભવેયુઃ । પૃથિવીકાયજીવાનાં પરિમાણં તાવદસ્તિ, યદિ લોકા અસંખ્યાતા ભવેયુઃ, તેપામસંખ્યાતલોકાનાં યાવન્તઃ પ્રદેશાઃ ભવેયુસ્તાવન્તઃ પૃથિવીકાયજીવાઃ સન્તીતિ વોધ્યમ્ ।

છોટે સે, સૂઈ કો નોક પર લગે હુએ એક વૂંદ મેં મી હજાર ઔષધોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ, હસી પ્રકાર જવાર કે એક દાને કે વરાવર પૃથ્વી કે અગ મેં ઇતને જીવ રહતે હૈ । અથવા જૈસે એક હજાર ઔષધોં કો મિલા દિયા જાય ઔર ઉનકા ચૂર્ણ બના ઝિયા જાય, ખૂબ પીસા જાય ઔર ઉસસે ખસખસ કે દાને કે વરાવર ગોલી બના લો જાય તો ઉસ પ્રત્યેક ગોલી મેં હજાર ઔષધિયોં કા સમાવેશ જાન પડતા હૈ । ઇસ પ્રકાર જવાર વરાવર પૃથ્વી કે અગ મેં અગર ઇતને જીવ રહતે હૈ તો ઇસમેં આશ્ચર્ય કી કૌન સી વાત હૈ ?

અગર લોકાકાગ કે એક-એક પ્રદેશ મેં, એક-એક જીવ સ્થાપિત ક્રિયા જાય તો અસંખ્યાત લોક ભરજાઈ । પૃથિવીકાય કે જીવોં કા પરિમાણ ઇતના હૈ કિ-યદિ લોક અસંખ્યાત હોં ઔર ઉન અસંખ્યાત લોકોં કે જિતને પ્રદેશ હોં, ઉતને હી પૃથિવીકાય જીવ હૈ, એસા સમજ લેના ચાહિએ ।

નાના એવા સોઈની અણી પર લાગેલા એક ટીપામાં પણ હજાર ઔષધોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે જુવારના એક દાણાની ખરાબર પૃથ્વીમાં એટલા છવ રહે છે. અથવા જેવી રીતે-એક હજાર ઔષધોને મેળવવામાં આવે અને તેનું ચૂર્ણ બનાવી લેવાય, અને તેને ખૂબ વાટવામાં આવે અને તેમાંથી ખસ-ખસના દાણા ખરાબર ગોળી બનાવવામાં આવે તો પ્રત્યેક ગોળીમાં હજાર ઔષધીઓનો સમાવેશ થયેલો છે, એમ જાણી શકાય છે. એ પ્રમાણે જુવાર ખરાબર પૃથ્વીમાં એટલા છવ રહે છે તો તેમાં આશ્ચર્યની વાત શું હોઈ શકે ?

અથવા લોકાકાશના એક એક પ્રદેશમાં, એક-એક છવ સ્થાપિત કરવામાં આવે તો અસંખ્યાત લોક ભરાઈ જાય. પૃથિવીકાયના છવોનું પરિણામ એટલું છે-જે લોક અસંખ્યાત હોય અને તે અસંખ્યાત લોકના જેટલા પ્રદેશો હોય એટલા જ પૃથિવીકાય છવ છે. એમ સમજ લેવું જોઈએ.

ये पृथिवीकायहिंसायां लज्जमानास्ते-अनगाराः, ये तु तत्र प्रवृत्तास्ते द्रव्यलिङ्गिनः, इति बोधयितुमाह-‘लज्जमाणाः’ इत्यादि ।

एके=अन्ये, लज्जमानाः=पृथिवीकायस्यारम्भे परमकरुणया द्रवितहृदयतया संकोचमापद्यमानाः पृथक्=केचित् प्रत्यक्षज्ञानिनोऽवधि-मनःपर्यय-केवलिनः, केचित् परोक्षज्ञानिनो भावितात्मानोऽनगाराः सन्ति, इति, पृथक्-पश्य ।

इमे सूक्ष्मवादरपृथिवीकायारम्भकरणे भीतास्त्रस्ता उद्विग्नास्त्रिकरणत्रियोगैः पृथिवीकायारम्भपस्तियागिनो विद्यन्ते तानवलोकयेत्यर्थः ।

एके पुनः=अन्ये तु-‘वयमगाराः साधवः स्मः’ इति साभिमानं प्रवदमानाः ‘वयमेव पृथिवीकायजीवरक्षणपराः महाव्रतधारिणः’ इति व्यर्थ

જો પુરુષ પૃથિવીકાય કી હિંસા સે વિરત હોતે હૈં, વેહી અનગાર હૈં । જો ડસ હિંસા મેં પ્રવૃત્ત હૈં, વે દ્રવ્યલિંગી હૈં । યહ બતલારે કે લિએ કહતે હૈં-‘લજ્જમાણા’ ઇત્યાદિ ।

કોઈ-કોઈ પુરુષ પૃથિવીકાય કે આરંભ મેં અત્યન્ત કરુણાશીલ હોને કે કારણ, દ્રવિત હૃદય વાલે હોને સે, સંકોચ-વૃત્તિ કરતે હૈં, ડન મેં સે કોઈ-કોઈ પ્રત્યક્ષજ્ઞાની અર્થાત્ અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યયજ્ઞાની ઓર કેવલજ્ઞાની, તથા કોઈ પરોક્ષજ્ઞાની ભાવિતાત્મા અનગાર હૈં, ઇસ પ્રકાર પૃથક્-પૃથક્ભાવ સે દેઁલો । અર્થાત્ ડન પુરુષો કો દેઁલો જો સૂક્ષ્મ ઓર વાદર પૃથ્વીકાય કા આરંભ કરને મેં લજ્જા કરતે હૈ, ત્રસ્ત હોતે હૈ, ઓર ત્રીનકરણ, ત્રીનયોગ સે પૃથિવીકાય કે આરંભ કે ત્યાગી હૈં ।

ઓર કોઈ-કોઈ ‘હમ સાધુ હૈં । ંસા અભિમાન કે સાથ કહતે હુએ ‘હમ હી પૃથિવીકાય કી રક્ષા મેં તત્પર હૈં ઓર મહાવ્રતધારી હૈં’ । ઇસ પ્રકાર વૃથા પ્રલાપ

જે પુરુષ પૃથિવીકાયની હિંસાથી વિરત-નિવૃત્ત થાય છે તેજ અણુગાર છે. મુનિ છે. જે હિંસામાં પ્રવૃત્ત છે તે દ્રવ્યલિંગી છે. તે બતાવવા માટે કહે છે-‘લજ્જમાણા’ ઇત્યાદિ.

કોઈ-કોઈ પુરુષ પૃથિવીકાયના આરંભમાં અત્યન્ત કર્ષણશીલ હોવાના કારણે દ્રવિત હૃદયવાળા હોવાથી સંકોચ-વૃત્તિ કરે છે તેમાંથી કોઈ-કોઈ પ્રત્યક્ષજ્ઞાની અર્થાત્ અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યયજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની અને કોઈ પરોક્ષજ્ઞાની ભાવિ-તાત્મા અણુગાર છે. પૃથક્=પૃથક્ભાવથી જુઓ, અર્થાત્ તે પુરુષોને જુઓ કે જે સૂક્ષ્મ અને બાદર પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરવામાં લજ્જા કરે છે-શરમાય છે-ત્રાસ પામે છે. અને ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી પૃથ્વીકાયના આરંભના ત્યાગી છે.

અને કોઈ-કોઈ ‘અમે સાધુ છીએ’ એવા અભિમાનની સાથે કહે છે કે-‘અમે પણ પૃથ્વીકાયની રક્ષામાં તત્પર છીએ, અને મહાવ્રતધારી છીએ.’ આ પ્રમાણે વૃથા-

પ્રલપન્તો દ્રવ્યલિङ્ગિનઃ સન્તિ તાન્ પૃથક્=પૃથગ્ભાવેન પશ્ય ।

(૪) વધદ્વારં, (૫) શસ્ત્રદ્વારં ચ ।

इमे खल्वनगाराभिमानिनो द्रव्यलिङ्गिनो मनागप्यनगारगुणेषु न प्रवर्तन्ते, नापि गृहस्थकृत्यं किञ्चित् परित्यजन्ति, इति दर्शयति—

यद्=यस्माद् विरूपरूपैः=विभिन्नरूपैर्नानाविधैः शस्त्रैः=लोष्टपापाणा-
दिभिः स्वकायरूपैः, अग्न्यादिभिः=परकायरूपै हलकुटालखनित्रादिभिस्तदुभयरूपैः
पृथिवीकर्मसमारम्भेण=पृથિવ્યાઃ કર્મસમારમ્ભઃ-પૃથિવીકર્મસમારમ્ભઃ પૃથિવિ-
માશ્રિત્ય જ્ઞાનાવરણીયાઘટવિધકર્મવન્ધનિવન્ધનસાવધવ્યાપારઃ, તેન ઇમં=
પૃથિવીકાયં વિહિંસન્તિ । પૃથિવીકાયહિંસાયાં પ્રવૃત્તાઃ खलु षड्जीवनिकाय-

કરતે હુણ દ્રવ્યલિંગી હૈ ઉન્હે પૃથક્ દેખો ।

(૪) વધ ઓર (૫) શસ્ત્રદ્વાર

अपने आप को अनगार समझने वाले ये द्रव्यलिङ्गी साधु के गुणों में तनिकभी प्रवृत्त नहीं होते, और न गृहस्थों के किसी कार्य का त्याग करते हैं, यह बात बतलाते हैं—

ये द्रव्यलिङ्गी लोग विभिन्न प्रकार के मिट्टी, पत्थर आदि स्वकाय-शस्त्रों से अग्नि आदि परकाय-शस्त्रों से, हल, कुटाल आदि खोदने के साधनरूप उभयकाय शस्त्रों से पृथिवीकर्मसमारम्भ करते हैं, अर्थात् पृथिवी के निमित्त से ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्मबन्ध का कारण सावध व्यापार करते हैं, और उस से पृथिवीकाय को हिंसा करते हैं । पृथिवीकाय की हिंसा में प्रवृत्त होने वाला पुरुष छहों जीवनिकायों

મિથ્યા પ્રલાપ કરનારા દ્રવ્યલિંગી છે. તેને જૂદા જૂદા ભાવથી જુઓ.

(૪) વધ અને (૫) શસ્ત્ર દ્વાર—

પોતેજ પોતાને અનગાર-સાધુ સમજવાવાળા એ દ્રવ્યલિંગી, સાધુના ગુણોમાં જરા પણ પ્રવૃત્ત થતા નથી. અને ગૃહસ્થોના કોઈ કાર્યનો ત્યાગ કરતા નથી. એ વાત બતાવે છે.—

એ દ્રવ્યલિંગી હોઈ જૂદા-જૂદા પ્રકારની માટી, પથ્થર આદિ સ્વકાય શસ્ત્રોથી અગ્નિ આદિ પરકાય શસ્ત્રોથી હુણ, કોદાળી આદિ ખોદવાના સાધનરૂપ ઉભયકાય શસ્ત્રોથી પૃથ્વીકર્મસમારંભ કરે છે. અર્થાત્ પૃથ્વીના નિમિત્તથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારના કર્મબંધના કારણ સાવધ વ્યાપાર કરે છે, અને તેથી પૃથ્વીકાયની હિંસા કરે છે. પૃથ્વીકાયની હિંસામાં પ્રવૃત્ત થવાવાળા પુરુષ છલ્લવનિકાયોની હિંસા કરે છે.

રૂપં લોકં સર્વમેવ વિહિંસન્તીત્યાહ—‘ પૃથ્વીસત્થં ’—ઇત્યાદિ ।

પૃથિવીશસ્ત્રમ્=પૃથિવ્યુપમર્દકં શસ્ત્રમ્, શસ્યતે=હિંસ્યતે અનેનેતિ શસ્ત્રમ્, તદ્ દ્વિવિધં-દ્રવ્ય-ભાવ-ભેદાત્ । તત્ર દ્રવ્યશસ્ત્રં=સ્વકાયપરકાયતદુભયરૂપમ્ । ભાવશસ્ત્રં=દુષ્પ્રયુક્તમનોવાકાયલક્ષણમ્, સમારમ્ભમાણાઃ=પૃથિવીકાયં પ્રતિ વ્યાપારયન્તઃ, અન્યાન પૃથિવીકાયભિન્નાન અનેકરૂપાન અપ્કાયાદીન્ સ્થાવરાન્, દ્વીન્દ્રિયાદીન્ ત્રસાંશ્ચ વિહિંસન્તિ ।

(૬) ઉપભોગદ્વારમ્—

જગતિ खलु बहवो द्रव्यलिङ्गिनो विघ्नन्ते, यथा—‘ वयं पञ्चमहाव्रतधारिणः

કી હિંસા કરતા હૈ, યહ બતલાને કે લિષ્ કહતે હૈ—‘ પૃથ્વીસત્થં ’ ઇત્યાદિ ।

પૃથિવીશસ્ત્રકા અર્થ હૈ—પૃથિવીકાય કી હિંસા કરનેવાલા શસ્ત્ર । જિસ સે હિંસા હો વહ શસ્ત્ર કહલાતા હૈ । શસ્ત્ર દો પ્રકાર કા હૈ—(૧) દ્રવ્યશસ્ત્ર ઓર (૨) ભાવશસ્ત્ર । સ્વકાય, પરકાય ઓર ઉભય—સ્વપર—કાયરૂપસે દ્રવ્યશસ્ત્ર ત્રીન પ્રકાર કા હૈ । મન વચન ઓર કાયકા દુષ્પ્રયોગ કરના ભાવશસ્ત્ર હૈ ।

પૃથ્વીકાય કા આરંભ કરનેવાલે, પૃથિવીકાય સે ભિન્ન અનેક અપ્કાય આદિ સ્થાવર જીવો કી, તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવો કી મી હિંસા કરતે હૈ ।

(૬) ઉપભોગદ્વાર—

સંસાર મેં બહુત સે દ્રવ્યલિંગી હૈ । જૈસે—‘ હમ પંચમહાવ્રતધારી હૈ, સવ આરંભ

એ બતાવવા માટે કહે છે :—‘ પૃથ્વીસત્થં ’ ઇત્યાદિ.

પૃથ્વીશસ્ત્રનો અર્થ છે—પૃથ્વીકાયની હિંસા કરવાવાળાં શસ્ત્રો જેનાથી હિંસા થઈ શકે તે શસ્ત્ર કહેવાય છે. શસ્ત્ર બે પ્રકારના છે. (૧) દ્રવ્ય શસ્ત્ર અને (૨) ભાવ-શસ્ત્ર-સ્વકાય, પરકાય, અને ઉભય-સ્વ-પરકાયરૂપ દ્રવ્યશસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારના છે. મન, વચન અને કાયના દુષ્પ્રયોગ કરવા તે ભાવશાસ્ત્ર છે.

પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરવાવાળા, પૃથ્વીકાયથી ભિન્ન અનેક અપ્કાય આદિ સ્થાવર જીવોની તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની પણ હિંસા કરે છે.

(૬) ઉપભોગ-દ્વાર—

સંસારમાં ઘણાજ દ્રવ્યલિંગી સાધુ છે. જેવી રીતે “ અમે પંચમહાવ્રતધારી પ્ર. આ.-૫૬

સર્વારમ્ભપરિત્યાગિનઃ પટ્કાયરક્ષકા અનગારાઃ (સાધવઃ) સ્મઃ' इति वदन्तो दण्डि-
 शाक्यादयः सन्ति । तत्र केचिद्देहशुद्धयर्थं मृत्तिकास्नायिनो भवन्ति । केचित्स्वनिवासार्थं
 गृहादिनिर्माणकरणं कुदालखनित्रादिभिः पृथिवीकायमुपमर्दयन्ति । केचित् स्वोदर-
 पूर्यर्थं कृष्यादिकर्म कुर्वन्ति । केचित्च देवकुलाद्यर्थं सावद्यमुपदिशन्ति. पार्थिवी-
 देव-गुर्वादि-प्रतिमानिर्माणे जीर्णोद्धारकरणे च महाभीमभवसमुद्रादात्मनः समुद्रारो
 भवतीति मन्यन्ते, वदन्ति च—

“ જિનભવનકારણવિહી, સુદ્ધા ભૂમી દલં ચ કઢાઈ । મિયગાળડસંધાળં,
 સાસયવુઢ્ઠી ય જયણા ય ॥૯॥... એયસ્સ ફલં મણિયં, ઇય આણાકારિણો ડ સઢ્ઠેસ્સ ।

और परिग्रह के त्यागी है, पट्काय के रक्षक साधु है' । इस प्रकार कहने वाले दण्डी शाक्य
 आदि हैं । इन में कोई-कोई तो शरीर की शुद्धि के लिए मिट्टी से स्नान करते हैं । कोई
 अपने रहने के लिए मकान आदि बनाने में कुदाल खनित्र (कुस) आदि खोदने के साधनों
 द्वारा पृथ्वीकाय का उपमर्दन करते हैं । कोई-कोई अपना पेट भरने के उद्देश्य से खेती आदि
 करते हैं । कोई देवकुल आदि के लिए सावद्य उपदेश देते हैं—देव गुरु आदि की पार्थिव
 प्रतिमा निर्माण कराने से और जीर्णोद्धार कराने से भवसागर से आत्मा का तरना होता है,
 ऐसा मानते हैं और कहते हैं कि—

“ જિનભવન વનાને કી વિધિ ઇસ પ્રકાર હૈ—“ શુદ્ધ ભૂમિ, શુદ્ધ ઈંટેં,
 પથર, કાપ્ઠ આદિ હોના, કાર્ય કરને વાલે કારીગરોં કો પ્રસન્ન રાખના, અપને પરિણામ
 ઉત્તરોત્તર ચઢતે હુએ રાખકર યતનાપૂર્વક કાર્ય કરાના ” ઇત્યાદિ । મગવાન કી આજ્ઞાકે

છીએ. સર્વ આરંભ અને પરિગ્રહના ત્યાગી છીએ, પટ્કાયના રક્ષક સાધુ છીએ.' આ
 પ્રમાણે કહેવાવાળા દંડી શાક્ય આદિ છે તેમાં કોઈ-કોઈ તો શરીરની શુદ્ધિ માટે
 માટીથી સ્નાન કરે છે. કોઈ પોતાને રહેવા માટે મકાન આદિ બનાવવામાં કોઢાળી,
 કોસ આદિ ખોદવાનાં સાધનો દ્વારા પૃથ્વીકાયનું ઉપમર્દન કરે છે, કોઈ-કોઈ પોતાનું
 પેટ ભરવાના ઉદ્દેશથી ખેતી કરે છે; કોઈ દેવકુળ આદિને માટે સાવધ ઉપદેશ
 કરે છે—દેવ, શુરૂ આદિની પાર્થિવ પ્રતિમા નિર્માણ કરાવવામાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરા-
 વામાં ભવસાગરથી આત્મા તરી શકે છે, એવું માન છે અને કહે છે કે:—

“ જિનમંદિર બનાવવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે:—શુદ્ધ ભૂમિ, શુદ્ધ ઇંટો, પથર,
 કાપ્ઠ આદિ ત્રેધએ. કામ કરવાવાળા કારીગરોને પ્રસન્ન રાખવા, પોતાનાં પરિણામ ઉત્તરોત્તર
 ચઢતાં રાખીને યતનાપૂર્વક કાર્ય કરવું.” ઇત્યાદિ....ભગવાનની આજ્ઞાના આશયક શ્રાવકને

ચિત્તં સુહાણુબંધં, નિવ્વાણં તં જિણિંદેહિં ॥ ૪૪ ॥ (પચ્ચાશક ટીકા ૭. વિ.)

“ જિણભવણાં જે ઉદ્ધરંતિ ભત્તીઈ સહિયપહિયાં ।

તે ઉદ્ધરંતિ અપ્પં, મીમાઓ ભવસમુદ્દાઓ ॥ ” (ધર્મસંગ્રહટીકા ૨અધિ.)

છાયા—“ જિનભવનકારણવિધિઃ—શુધ્ધા ભૂમિર્દલં ચ કાષ્ઠાદિ ।

મૃતકાનતિસન્ધાનં, સ્વાશયવૃદ્ધિશ્ચ (શોભનાશયવૃદ્ધિઃ) યતના ચ ॥

....એતસ્ય ફલં મણિતં, ઇત્યાજ્ઞાકારિણસ્તુ શ્રાદ્ધસ્ય ।

ચિત્રં સુહાણુબંધં, નિર્વાણાન્તં જિનેન્દ્રૈઃ (મણિતમ્) ॥ ૪૪ ॥

જિનભવનાનિ યે ઉદ્ધરન્તિ ભક્ત્યા શટિતપતિતાનિ ।

તે ઉદ્ધરન્ત્યાત્માનં મીમાદ્ ભવસમુદ્રાત્ ” ઇતિ ચ ॥

તથૈવ શાસ્ત્રનિષિદ્ધે પૂજાપ્રતિષ્ઠાદિસાવચકાર્યે પ્રવૃત્ત્યા દ્રવ્યલિંગિનોઽપિ
સ્વાત્માનં મુનિમેવ મન્યન્તે । યે પૃથિવીશસ્ત્રં પ્રયુજ્ઞાનાઃ ષડ્જીવનિકાય-

આરાધક શ્રાવક કો ભગવાન્ ને હિસ કા ફલ હિસ પ્રકાર વતાયા હૈ—“ઉસકો અનેકાનેક
સુખોં કા અનુબન્ધ હોતા હૈ ઓર પરમ્પરા સે મોક્ષ કો પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ” ।

(પચ્ચાશકટીકા ૭ વિ.)

“ જો પુરુષ જીર્ણ જિનભવનો કા ભક્તિસે ઉદ્ધાર કરાતે હૈ વે મીમ ભવસાગર સે અપની
આત્મા કો તારતે હૈ ” । (ધર્મસંગ્રહટીકા ૨ અધિ.)

હિસી પ્રકાર શાસ્ત્રનિષિદ્ધ પૂજા પ્રતિષ્ઠા આદિ સાવચ કાર્યોં મેં પ્રવૃત્તિ કરકે
દ્રવ્યલિંગી મી અપનને આપ કો મુનિ માનતે હૈ । આશય હૈ કિ—જો લોક પૃથિવી-
શસ્ત્ર કા પ્રયોગ કરકે ષડ્જીવનિકાયરૂપ સમસ્ત લોક કી હિંસા કરતે હૈં,
ઓર ભગવાનકા નામ લેકર સ્વયં ઓટી પ્રરૂપણા કરતે હૈ અતઃ વે દ્રવ્ય

ભગવાને તેનુ ફલ આ પ્રમાણે બતાવ્યુ છે—તેને અનેકાનેક સુખોનો અનુબંધ થાય
છે; અને પરમ્પરાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” (પંચાશકટીકા ૭ વિ.)

“ જે પુરુષ જીર્ણ થયેલુ જિનમંદિર, તેનો ભક્તિથી ઉદ્ધાર કરાવે છે તે મહાન
ભવસાગરથી પોતાના આત્માને તારે છે. ” (ધર્મસંગ્રહટીકા ૨ અધિ.)

આજ પ્રમાણે શાસ્ત્રનિષિદ્ધ પૂજા, પ્રતિષ્ઠા આદિ સાવચ કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરીને
દ્રવ્યલિંગી પણ પોતે પોતાને મુનિ માને છે. આશય એ છે કે—જે લોક પૃથ્વીશસ્ત્રનો
પ્રયોગ કરીને ષડ્જીવનિકાયરૂપ સમસ્ત લોકની હિંસા કરે છે અને ભગવાનનું
નામ લઈને પોતે પોટી પ્રરૂપણા કરે છે માટે તે દ્રવ્યલિંગી છે, સાચા

રૂપં લોકં સર્વમેવ વિહિસન્તિ તે દ્રવ્યલિङ્ગિનો નાનગારા इति भावः, उक्तञ्च—

“સાવજ્ઞા કિરિયા જેસિં, સાવજ્ઞા દેસણા તહા ।

ભમંતિ દીહસંસારે, તે સવ્વે દવ્વલિંગિણો ॥ ૧ इति ॥ सू. २ ॥

एवं शाक्यादीनां पृथिवीकायोपमर्दकत्वेन द्रव्यलिङ्गित्वं प्रतिबोधितं भगवतेति जम्बूस्वामिनं सुधर्मा स्वामी कथयति—‘तत्थे’—त्यादि ।

॥ મૂલમ્ ॥

તત્થ સ્વલુ, ભગવયા પરિણા પવેઝા, ઇમસ્સ ચેવ જીવિયસ્સ પરિવંદન-
માણણ-પૂયણા જાહમરણમોયણા, દુક્ખપડિધાયહેઠં, સે સયમેવ પુઠ્ઠવિ-
સત્થં સમારંભઙ, અણ્ણોહિં વા પુઠ્ઠવિસત્થં સમારંભાવેઙ, અણ્ણે વા પુઠ્ઠવિસત્થં

લિંગી હૈ—સચ્ચે અનગાર નહીં હૈ । કહા મી હૈ—

“જિન કી ક્રિયા સાવધ હૈ ઔર જિનકા ઉપદેશ સાવધ હૈ, વે દીર્ઘ સંસારમેં પરિભ્રમણ કરતે હૈ । ઉન સવકો દ્રવ્યલિંગી જાનના ચાહિયે” ॥ સૂ. ૨ ॥

इस प्रकार पृथिवीकाय का उपमर्दन करने वाले होने से शाक्य आदि को भगवान् ने द्रव्यलिंगी कहा है । यह बात सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं—‘तत्थ स्वलु’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—ભગવાન્ ને પરિજ્ઞા કા ઉપદેશ દિયા હૈ । ઇસી જીવન કે લિયે—
વન્દના, માન ઔર પૂજન કે લિયે, જન્મ ઔર મરણ સે મુક્ત હોને કે લિયે, દુઃખ કા નાશ
કરને કે લિયે વહ સ્વયં હી પૃથિવીકાય કા આરંભ કરતા હૈ, દૂસરોં સે પૃથિવીકાયકા
આરંભ કરાતા હૈ, ઔર પૃથિવીકાયકા આરંભ કરને વાલે દૂસરોં કા અનુમોદન કરતા હૈ ।

અણુગાર—સાધુ નથી. કહ્યું છે કે:—

“જેની ક્રિયા સાવધ છે, અને જેનો ઉપદેશ સાવધ છે, તે દીર્ઘ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તે સર્વને દ્રવ્યલિંગી જાણવા જોઈએ.” (સૂ. ૨)

એ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયનું ઉપમર્દન—નાશ કરવાવાળા હોવાથી શાક્ય આદિને લગવાને દ્રવ્યલિંગી કહ્યા છે. આ વાત સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—‘તત્થ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—લગવાને પરિજ્ઞાનો ઉપદેશ આપ્યો છે, આ જીવનને માટે, વંદના, માન અને પૂજન માટે, જન્મ અને મરણથી મુક્ત હોવાના માટે, દુઃખનો નાશ કરવા માટે તે પોતે જ પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરે છે, બીજાથી પૃથિવીકાયનો આરંભ કરાવે છે, અને પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરનાર બીજાને અનુમોદન આપે છે. તે આરંભ તેના

સમારંભંતે સમણુજાણહી । તં સે અહિયાણ, તં સે અવોહીણ ॥ સૂ. ૩ ॥

છાયા—

તત્ર સ્વલુ ભગવતા પરિજ્ઞા પ્રવેદિતા । અસ્ય ચૈવ જીવિતસ્ય પરિવન્દન-માનન-પૂજનાય, જાતિ-મરણ-મોચનાય દુઃસ્વપ્રતિઘાતહેતું, સ સ્વયમેવ પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભતે, અન્યૈર્વા પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભયતિ, અન્યાન્ વા પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણાન્ સમણુજાનાતિ । તત્ તસ્ય અહિતાય, તત્ તસ્ય અબોધયે ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકા—

તત્ર=પૃથિવીકાયસમારમ્ભે ભગવતા=શ્રીમહાવીરેણ પરિજ્ઞા=સમ્યગ્વબોધઃ સ્વલુ પ્રવેદિતા=પ્રવોધિતા । કર્મવન્ધસમુચ્છેદાર્થં જીવેન પરિજ્ઞાઽવશ્યં શરણીકરણી-યેતિ ભગવતા પ્રવોધિતમિતિ ભાવઃ । પરિજ્ઞા દ્વિવિધા, જ્ઞ-પ્રત્યાખ્યાન-ભેદાત્ । ‘સાવધવ્યાપાર એવ કર્મવન્ધસ્ય કારણ’-મિતિ જ્ઞાનં-જ્ઞપરિજ્ઞા, તદ્વ્યાપારપરિત્યાગઃ-પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા ।

વહ આરંભ ઉસકે અહિત કે લિણ ઓર ઉસકો અબોધિ કે લિણ હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકાર્થ—પૃથિવીકાય કે સમારંભ કે વિષય મેં ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીને સમ્યગ્વબોધરૂપ પરિજ્ઞા કા સદુપદેશ દિયા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-કર્મવન્ધ કો નષ્ટ કરને કે લિણ જીવ કો વહ પરિજ્ઞા અવશ્ય હી સ્વીકાર કરની યાહિણ, ઈસા ભગવાન્ને કહા હૈ । પરિજ્ઞા દો પ્રકાર કો હૈ—જ્ઞપરિજ્ઞા ઓર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા । ‘સાવધ વ્યાપાર સે હી કર્મવન્ધ કા કારણ હોતા હૈ’ ઈસા જાનના જ્ઞ-પરિજ્ઞા હૈ, ઓર સાવધવ્યાપાર કા ત્યાગ કરના પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞા હૈ ।

અહિત માટે અને તે તેની અબોધિ માટે છે. (૩)

ટીકાર્થ—પૃથ્વીકાયના સમારંભના વિષયમાં ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સમ્યગ્વબોધરૂપ પરિજ્ઞાનો સદુપદેશ આપ્યો છે. તાત્પર્ય એ છે કે:-કર્મબંધને નાશ કરવા માટે જીવે તે પરિજ્ઞા અવશ્યજ્ઞ સ્વીકાર કરવી જોઈએ, એ પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું છે. પરિજ્ઞા બે પ્રકારની છે. જ્ઞપરિજ્ઞા, અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા, ‘સાવધ વ્યાપારજ્ઞ કર્મબંધનું કારણ થાય છે.’ એ પ્રમાણે જાણવું તે જ્ઞ-પરિજ્ઞા છે, અને સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો તે પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞા છે.

જીવઃ કસ્મૈ પ્રયોજનાય પૃથિવીકાયં પ્રતિ સાવધવ્યાપારં કરોતી ?-ત્યાહ-
 'ઇમસ્સ ચેવે'-ત્યાદિ । અસ્યૈવ વિદ્યુલ્લતાવિલાસવત્ક્ષણભદ્રસ્ય જીવિતસ્ય જીવન-
 સ્વાર્થે ચિરસુખાર્થ, પ્રાસાદસદનાદિરચનાર્થ, ગમના-ગમના-વસ્થાનો-પવેશન-પાર્શ્વ-
 પરિવર્તન-પુત્તલિકાપ્રતિમાદિકરણો-ચારપ્રસવણાદિકરણો-પકરણાદિગ્રહણનિષ્કેપણા-
 ઽલેપન-પ્રહરણ-ભૂપણ-ક્રય-વિક્રય-કૃપિકરણ-માળાદિનિર્માણાદ્યર્થમિત્યર્થઃ । તથા
 પરિવન્દન-માનન-પૂજનાય, પરિવન્દનં=પ્રશંસા, તદર્થં યથા *આશ્ચર્યગૃહાદિ-

જીવ કિસ પ્રયોજનકે લિયે પૃથિવીકાય કે વિષય મેં સાવધ વ્યાપાર કરતા હૈ ? સો
 વતલાતે હૈ—

વિજલી કી ચમક કે સમાન ઇસ ક્ષણવિનશ્વર જીવન કે ચિરકાલીન સુખ કે ઉદ્દેશ
 સે મહલ, મકાન આદિ કા નિર્માણ કરાને કે લિયે, અથવા ગમન, આગમન, અવસ્થાન
 (સ્થિત રહના), ઉપવેશન (વૈઠના), પાર્શ્વ-પરિવર્તન (પસવાડા વદલના), પુતલી બનાના,
 પ્રતિમા બનાના, મલ-મૂત્ર ત્યાગના, ઉપકરણ આદિ ગ્રહણ કરના, રખના, લેપકરના, ગ્રહણ
 કરના, સજાના, સ્વરીદના, વેચના, ખેતી કરના, તથા વર્તન આદિ બનાના, ઇત્યાદિ
 કાર્યો કે લિયે સાવધ વ્યાપાર કિયા જાતા હૈ ।

ઇસ કે અતિરિક્ત પરિવન્દન માનન ઓર પૂજન કે લિયે મી સાવધ વ્યાપાર
 કિયા જાતા હૈ । પરિવન્દન અર્થાત્ પ્રશંસા કે લિયે, જૈસે આશ્ચર્યગૃહ (આજાયવ ઘર)

જીવ કયા પ્રયોજન માટે પૃથ્વીકાયના વિષયમાં સાવધ વ્યાપાર કરે છે ? તે
 બતાવે છે:—

વિજલીના ચમકારાની સમાન આ ક્ષણભંગુર જીવનના ચિરકાલીન (લાંબા
 સમય સુધી) સુખના ઉદ્દેશથી, મહેલ મકાન આદિ બનાવવાને માટે, અથવા ગમન,
 આગમન, અવસ્થાન, (સ્થિત રહેવું) ઉપવેશન, (બેસવું) પાર્શ્વ-પરિવર્તન, (પડખાં-
 બદલવાં) પુતલી બનાવવી, પ્રતિમા બનાવવી, મલ-મૂત્ર ત્યાગ કરવો; ઉપકરણ આદિનું
 ગ્રહણ કરવું, રાખવું, લેપ કરવો, પ્રહરણ કરવું, સળવવું, ખરીદવું, વેચવું, ખેતી
 કરવી તથા વાસણ બનાવવા, ઇત્યાદિ કાર્યોને માટે સાવધ વ્યાપાર કરવામાં આવે છે.

તે સિવાય પરિવંદન માન અને પૂજન માટે પણ સાવધ વ્યાપાર કરવામાં આવે છે.
 પરિવંદન અર્થાત્ પ્રશંસા માટે જેમ આશ્ચર્યગૃહ-(અજાયબ ઘર) આદિ બનાવવામાં

* આશ્ચર્યગૃહમ્-'મ્યુઝિયમ' 'અજાયબઘર' इति भाषाप्रसिद्धम् ।

करणे, माननं=जनसत्कारः, तदर्थ, यथा-कीर्तिस्तम्भादिकरणे पूजनं=वस्त्ररत्नादि-
पुरस्कारलाभस्तदर्थ, यथा-शिल्पिनां राजदेवप्रतिमादिरचने । जातिमरणमोच-
नाय-जातिः=जन्म, तदर्थ भवान्तरसुखप्राप्त्यर्थं देवकुलादिकरणे, मरणं=
मरणं येषां जातं तदर्थ मृतपित्रादिस्मरणार्थमित्यर्थः, यथा स्तूपचैत्यादि-
करणे, मोचनं=मुक्तिस्तदर्थ, यथा-देवभवनप्रतिमादिकरणे । यद्वा जातिमरण-
मोचनाय=जन्ममरणविमुक्तये । तथा दुःखप्रतिघातहेतुं=दुःखविध्वंसार्थं, यथा-

आदि बनवानेसे प्रशंसा होती है । मानन अर्थात् जनताद्वारा मिलने वाला सत्कार । उस सत्कार
के लिए कीर्तिस्तम्भ (मेमोरियल) आदि बनवाकर समारम्भ करते हैं । पूजन का अर्थ है-
वस्त्र या रत्न आदि का पुरस्कार पाना । जैसे शिल्पी लोग पुरस्कार पाने के उद्देश्य से राजा
या देवता की प्रतिमा बनाते हैं ।

जन्म, मरण और मुक्ति के लिए भी पृथिवीकायका समारम्भ किया जाता है । जन्म
के लिए जैसे भवान्तर में सुख पाने के लिए देवकुल आदि का निर्माण कराने में और मृत्यु
के लिए जैसे मृत पिता आदि का स्मारक (स्तूप-चैत्य) बनवाने में, और मोचन के अर्थात्
मुक्ति के लिए देवभवन एवं उनकी प्रतिमा बनवाने में, अथवा जन्म-मरण-
मोचन का अर्थ है-जन्म और मरणसे मुक्त होना, उस के लिए पृथ्वीकाय का
समारम्भ करते हैं ।

तथा दुःखका नाश करने के लिए भी पृथ्वीकाय का समारम्भ करते हैं, जैसे

आरंभ करे छे. मानन अर्थात् जनता द्वारा भजवावाणो सत्कार, ते सत्कार भाटे-
कीर्तिस्तंभ (मेमोरियल) आदि बनावीने समारंभ करे छे. पूजननो अर्थ छे-वस्त्र
अथवा रत्न आदिनो पुरस्कार प्राप्त करवो. ते भाटे शिल्पीलोग राजानी के देवतानी
प्रतिमा बनाववाभां समारंभ करे छे.

जन्म मरण मोचन (मूकाववा) भाटे यणु पृथ्वीकायनो समारंभ करवाभां आवे
छे. जन्मना भाटे जेम लवान्तरभां सुख प्राप्त करवा भाटे देवकुल आदिना निर्माण
कराववाभां, अने मृत्यु भाटे जेम मृत पिता आदिनुं स्मारक स्तूप-चैत्य बनाववाभां,
मोचन अर्थात् मुक्तिने भाटे देवभवन एवं तेनी प्रतिमा बनाववाभां, अथवा जन्म-
मरण-मोचननो अर्थ छे-जन्म अने मरणथी मुक्त थवुं, ते भाटे पृथ्वीकायनो समारंभ करेछे.

तथा दुःखनो नाश करवा भाटे यणु पृथ्वीकायनो समारंभ करे छे, जेम-श्रीजन्मना

તત્-પૃથિવીકાયસમારમ્ભણં તસ્ય=પૃથિવીશસ્ત્ર સમારમ્ભમાણસ્ય અહિ-
તાય=અકલ્યાણાય ભવતીતિ શેષઃ । તત્-તદેવ ચ પૃથિવીકાયસમારમ્ભણમેવ ચ
તસ્ય પૃથિવીશસ્ત્ર સમારમ્ભમાણસ્ય અવોધયે=સમ્યક્ત્વાલાભાય, જિનધર્મપ્રાપ્ત્યભાવાય
ચ ભવતિ । પૃથિવીકાયસમારમ્ભણં હિ કૃતકારિતાનુમોદિતભેદેન ત્રિવિધં,
તસ્યાતીતવર્તમાનાનાગતભેદેન પ્રત્યેકં ત્રૈવિધ્યે નવધા ભવતિ, નવવિધસ્યાપિ
પૃથિવીકાયસમારમ્ભણસ્ય મનોવાકાયયોગભેદેન પ્રત્યેકં ત્રૈવિધ્યે સપ્તવિંશતિ-
ર્ભક્ષા ભવન્તિ । એવંવિધપૃથિવીકાયસમારમ્ભપ્રવૃત્તઃ સ્વલુ પટ્કાયારમ્ભસંપાતજન્ય-
ઘોરતરદુરિતાર્જનેન દુરન્તસંસારદાવાનલજ્વાલાન્તઃપાતં પ્રાપ્યાનન્તનરકનિગોદાદિ-
દુઃસ્વમનુભવન્ ન કદાચિત્કલ્યાણં શાશ્વતસુખપ્રદં મોક્ષમાર્ગં પ્રાપ્નોતીતિ ભાવઃ ॥૩॥

વહ પૃથિવીકાય કા આરંભ, આરંભ કરને વાલે કે અહિત કે લિષે ઔર અવોધિ કે
લિષે હોતા હૈ । અર્થાત્ આરંભ કરને સે સમ્યક્ત્વ ઔર જિનધર્મ કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ ।

પૃથિવીકાય કા આરંભ-કરના, કરાના, ઔર અનુમોદન કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કા
હૈ । ડન ત્રીનો ભેદો કે અતીત વર્તમાન ઔર અનાગત કે ભેદ સે ત્રીન-ત્રીન ભેદ કરને પર
આરમ્ભ નૌ પ્રકાર હોતા હૈ । ડન નૌ ભેદો કા મન, વચન, ઔર કાય સે ગુણાકાર કર દેને
પર સત્તાઈસ ભેદ હો જાતે હૈ ।

ડસ પ્રકાર કે પૃથિવીકાય કે સમારમ્ભ મેં પ્રવૃત્ત પુરુષ છહો કાયો કા આરમ્ભ કરતા
હૈ ઔર અત્યન્ત ઘોર પાપ ઉપાર્જન કરકે દુરન્ત સંસારરૂપી દાવાનલકી જ્વાલાઓ મેં પડકર
નરક નિગોદ આદિ કે દુઃસ્વ ભોગતા હુઆ ન કબી કલ્યાણ કી પ્રાપ્તિ કરતા હૈ ઔર ન
શાશ્વત સુખ દેનેવાલે મોક્ષમાર્ગ કો પાતા હૈ ॥ ૩ ॥

તે પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરવાવાળાના અહિત માટે અને અબોધિને માટે હોય
છે. અર્થાત્-આરંભ કરવાથી સમ્યક્ત્વ અને જિનધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

પૃથ્વીકાયનો આરંભ-કરવો, કરાવવો અને કરવાવાળાને અનુમોદન આપવો
વગેરેના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનો છે, એ ત્રણેય ભેદોના ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ અને વર્ત-
માનકાળના ભેદથી ત્રણ ત્રણ ભેદ કરવાથી આરંભ નવ પ્રકારનો છે. એ નવ ભેદોને
મન, વચન અને કાયા, આ ત્રણથી શુભવા વડે કરી સત્તાવીશ ભેદ થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયના સમારંભમાં પ્રવૃત્ત પુરુષ છ કાયોનો આરંભ કરે છે,
અને અત્યન્ત ઘોર પાપ ઉપાર્જન કરીને દુરન્તસંસારરૂપી દાવાનલની જ્વાલાઓમાં
પડીને, નરક-નિગોદ આદિનાં દુઃસ્વ ભોગવતાં કોઈ વખત પણ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ કરી
શકતા નથી. અને શાશ્વત સુખ દેવાવાળા મોક્ષમાર્ગને પણ પ્રાપ્ત થતા નથી. (૩)

(૮) નિવૃત્તિદ્વારમ્

येन तु तीर्थकरादीनां समीपे पृथिवीकायजीवस्वरूपं ज्ञातं स एवं विजानाती-
त्याह—‘से तं संबुद्ध्यमाने’ इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

સે તં સંબુદ્ધમાણે આયાણીયં સમુદ્ધાય સોચ્છા ચલુ ભગવઓ અણગારાણં
અંતિણે । ઇહમેગે સિંણાયં ભવઈ-એસ ચલુ ગંથે, એસ ચલુ મોહે, એસ ચલુ મારે, એસ
ચલુ નરણે, ઇચ્છત્યં, ગઢિણે લોણે જમિણં ચિરુવરુવેહિં સત્થેહિં પુઢવિકમ્મસમારંભેણં
પુઢવિસત્થં સમારંભમાણે અણ્ણે અણેગરુવે પાણે વિહિંસઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

छाया—

स तत् संबुद्ध्यमान आदानीयं समुत्थाय श्रुत्वा खलु भगवतः अनगाराणा-
मन्तिके इहैकेषां ज्ञातं भवति-एष खलु ग्रन्थः, एष खलु मोहः, एष खलु मारः,
एष खलु नरकः, इत्यर्थं गृद्धो लोकः, यदिमं विरूपरूपैः शस्त्रैः पृथिवीकर्मसमारम्भेण
पृथिवीशस्त्रं समारम्भमाणः अन्यान् अनेकरूपान् प्रणान् विहिंसति ॥ सू. ४ ॥

(૮) નિવૃત્તિદ્વાર-

जिसने तीर्थकर आदिके समीप में पृथिवीकाय के जीवों का स्वरूप जान लिया है,
वह इस प्रकार जानता है—‘से तं.’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—જો પુરુષ તીર્થકર ભગવાન્ કે અથવા અનગારો કે નિકટ ઉપદેશ સુનક
સમજતા હૈ ઓર ઉપાદેય (ચારિત્ર) કો અઙ્ગીકાર કરકે વિચરતા હૈ ઉસે જ્ઞાત હો જાતા હૈ કિ
પૃથિવીકાયકા યહ આરંભ ગ્રંથ હૈ, યહ મોહ હૈ, યહ માર હૈ, યહ નરક હૈ । ઇસ મેં આસક્ત
પૃથ્વીગત્ત કા આરંભ, કરને વાલો લોક તરહ-તરહ કે જાણો સે પૃથ્વીકાયકા આરંભ કરકે
અન્ય અનેક પ્રકાર કે પ્રાણીકી હિંસા કરતા હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

(૯) નિવૃત્તિદ્વાર

જેણે તીર્થકર આદિના સમીપમા પૃથ્વીકાયના જીવોનું સ્વરૂપ જાણી લીધું છે
તે આ પ્રમાણે જાણે છે—‘સે તં.’ ઇત્યાદિ

મૂલાર્થ—જે પુરુષ તીર્થકર ભગવાનની અથવા અણગારોની સમીપ ઉપદેશ
સંભળીને સમજે છે, અને ઉપાદેય (ચારિત્ર)ને અંગીકાર કરીને વિચરે છે, તેને માલુમ
પડે છે કે—પૃથ્વીકાયનો આરંભ એ ગ્રંથ છે, એ મોહ છે, એ માર છે, એ નરક છે
એમાં આસક્ત પૃથ્વીશસ્ત્રનો આરંભ કરવાવાળા જાત-જાતના શસ્ત્રથી પૃથ્વીકાયને
આરંભ કરીને અન્ય અનેક પ્રકારના પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે (૪)

॥ ટીકા ॥

યઃ સ્વલુ ભગવતઃ=તીર્થકરસ્ય, અનગારાણામ્=તદીયશ્રમણનિર્ગ્રન્થાનામ્, અન્તિકે=સમીપે, શ્રુત્વા=ઉપદેશં નિશમ્ય, આદાનીયમ્, ઉપાદેયં સર્વસાવધયોગ-પરિત્યાગરૂપં ચારિત્રં સમુત્થાય=અઙ્ગીકૃત્ય વિહરતિ, સ તત્=પૃથિવીકાયસમારમ્ભણમ્ સંબુદ્ધ્યમાનઃ=અહિતાવોધિજનકત્વેન વિજ્ઞાતા ભવતીતિ ।

સ હિ એવં વિચારયતિ—ઇહ મનુષ્યલોકે એકેષાં=શ્રમણનિર્ગ્રન્થોપદેશસંજાત-સમ્યગવબોધવૈરાગ્યાણામાત્માર્થિનામેવ જ્ઞાતં=વિદિતં ભવતિ । કિં જ્ઞાતં ભવતી ?—ત્યાકાઙ્ક્ષાયમાહ—‘એસ સ્વલુ ગંથે’ । ઇત્યાદિ ।

एषः पृथिवीशस्त्रसमारम्भः स्वलु=निश्चयेन ग्रन्थः=ग्रथ्यते=बध्यतेऽनेनेति ग्रन्थः=अष्टविधकर्मबन्धः । कारणे कार्योपचारात् पृथिवीशस्त्रसमारम्भस्य

ટીકાર્થ—જો ભગવાન્ તીર્થકર કે યા અને નિર્ગ્રન્થ શ્રમણો કે સમીપ ઉપદેશ સુનકર ઉપાદેય કો અર્થાત્ સર્વસાવધયોગ કે ત્યાગરૂપ ચારિત્ર કો અઙ્ગીકાર કરકે વિચરતા હૈ વહ પૃથ્વીકાયકે સમારમ્ભ કો અહિતકર ઔર અવોધિજનક સમજતા હૈ ।

वह इस प्रकार विचार करता है—इस मनुष्य लोक में श्रमण निर्ग्रन्थो के उपदेश से जिन्हें सम्यग्ज्ञान और वैराग्य हो गया है उन आत्मारथी पुरुषो को ही ज्ञात होता है । उन्हें क्या ज्ञात होता है ? ऐसी आकांक्षा होने पर कहते हैं—‘एस स्वलु गंथे’ । इत्यादि ।

यह पृथ्वीकाय का समारम्भ निश्चय ही ग्रंथ है अर्थात् आठ प्रकार के कर्मोंका बंध है । कारण में कार्यका उपचार करके पृथिवीकाय के समारम्भ को यहाँ ग्रन्थ कहा है ।

ટીકાર્થ—જે ભગવાન તીર્થકરની અથવા તેના નિર્ગ્રન્થ શ્રમણોની સમીપ ઉપદેશ સાંભળી ઉપાદેયને અર્થાત્ સર્વસાવધયોગના ત્યાગરૂપ ચારિત્રને અંગીકાર કરીને વિચરે છે, તે પૃથ્વીકાયના સમારંભને અહિતકર અને અવોધિજનક સમજે છે.

તે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે કે:—આ મનુષ્ય લોકમાં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોના ઉપદેશથી જેને સમ્યગ્જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય થઈ ગયો છે તે આત્માર્થી પુરુષોને જ જાણવામાં હોય છે.

તે શું જાણવામાં હોય છે ? એવી શંકા થતાં કહે છે—‘એસ સ્વલુ ગંથે’ ઇત્યાદિ આ પૃથ્વીકાયનો સમારંભ નિશ્ચયજ્ઞ ગ્રંથ છે. અર્થાત્ આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધ છે. કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને પૃથ્વીકાયના સમારંભને અહિં ગ્રંથ કહ્યો છે. આશય એ છે કે—

ગ્રન્થરૂપત્વમ્, એવમગ્રેઽપિ વોધ્યમ્ । તથા-એષ એવ પૃથિવીસમારમ્ભઃ મોહઃ=વિપર્યાસઃ, વિપરીતજ્ઞાનરૂપઃ । તથા-એષ એવ મારઃ=મરણમ્ નિગોદાદિમરણરૂપઃ । તથા-એષ ચ્ચલુ નરકઃ=નારકજીવાનાં દશવિધયાતનાસ્થાનમ્ । इत्यर्थम्=एतदर्थं कर्मबन्ध-मोह-मरण-नरकरूपं घोरं दुःखकलं प्राप्य पुनः पुनरेतदर्थमेव लोकः=अज्ञानवशवर्ती जीवः गृद्धः=लिप्सुरस्ति । यद्वा गृद्धः=विषयभोगासक्तः लोकः=संसारी जीवः इत्यर्थं =एतदर्थमेव-कर्मबन्धमोहमरणनरकार्थमेव प्रवर्तते ।

यद्यपि-विषयभोगासक्तो लोकः शरीरादिपरिपोषणार्थं परिवन्दनमानन-पूजनार्थं जातिमरणमोचनार्थं दुःखप्रतिघातार्थं च पृथिवीशस्त्रसमारम्भं करोति

આશય યહ હૈ કિ આરંભ-ગ્રન્થ (વંધ) કા કારણ હોને સે ગ્રન્થ કહા ગયા-હૈ । ઇસી પ્રકાર કા ઉપચાર આગે કે કથન મેં બી સમજા લેના ચાહિયે ।

યહ પૃથિવીકાયસમારમ્ભ મોહ અર્થાત્ વિપર્યાસ હૈ-વિપરીત જ્ઞાનરૂપ હૈ, તથા યહી આરમ્ભ, નિગોદ આદિ મરણરૂપ હૈ । તથા યહી આરંભ નરક હૈ અર્થાત્ નારકી જીવોં કે લિયે દશ પ્રકાર કી ક્ષેત્ર વેદનાઓં કા સ્થાન હૈ । ઇસ સમારંભ કે કારણ કર્મબંધ, મોહ, મરણ એવં નરકરૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્તકર કે બી અજ્ઞાની લોગ વાર-વાર ઇસી કી ઇચ્છા કરતે હૈ । અથવા સંસારી જીવ વિષયભોગોં મેં આસક્ત હોતા હૈ અર્થાત્ કર્મબંધ, મોહ, મરણ ઔર નરક કે લિયે હી અજ્ઞાની જીવ પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ ।

વિષયભોગોં મેં આસક્ત જીવ યદ્યપિ શરીર આદિ કો પુષ્ટ કરને કે લિયે પરિવંદન, માનન ઔર પૂજન કે લિયે, જન્મ મરણ સે મુક્ત હોને કે લિયે, દુઃખ કા

આરંભ-અથ (બંધ)નુ કારણ હોવાથી અન્થ કહ્યો છે, આ પ્રમાણેના ઉપચાર આગળના કથનમાં પણ સમજા લેવો જોઈએ.

આ પૃથ્વીકાય-સમારભ મોહ અર્થાત્ વિપર્યાસ છે, વિપરીતજ્ઞાનરૂપ છે, તથા એ આરંભ નિગોદ આદિ મરણરૂપ છે. તથા એ આરંભ નરક છે અર્થાત્ નારકીના જીવો માટે દસ પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદનાઓનું સ્થાન છે. આ સમારંભના કારણે કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્ત કરીને પણ અજ્ઞાની લોક વારવાર તેની ઇચ્છા કરે છે. અથવા સંસારી જીવ વિષયભોગોમાં આસક્ત થાય છે, અર્થાત્ કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકના માટેજ અજ્ઞાની જીવ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે.

વિષયભોગોમાં આસક્ત જીવ હજી પણ શરીર આદિને પુષ્ટ કરવા માટે પરિવંદન, માનન, અને પૂજનને માટે, જન્મ મરણથી મુક્ત થવા માટે દુઃખનો નાશ કરવા માટે,

આચારચિન્તામણિ-ટીકા અધ્ય. ૧ ઉ. ૨ સૂ. ૪ પૃથિવીસમારમ્મફલમ્

તથાપિ તત્ફલં કર્મવન્ધમોહમરણનરકરૂપમેવ લભન્તે, અતઃ પૃથિવીકર્મસમારમ્
તદેવ ફલં ભવતીતિ ભાવઃ । इत्यर्थमिति प्रयोगस्तु यथा-अयं संसारी लोको ज
मरणायैव, म्रियते च जननायैव, इति, तद्वत् ।

લોકઃ પુનઃ પુનઃ કર્મવન્ધાદ્યર્થમેવ લિપ્સુરસ્તિ, તદર્થમેવ પ્રવર્તતે વા
પ્રતિજ્ઞાયાં હેતુમાહ-‘ જમિણં ’. इत्यादि ।

यद्=यस्मात्=विरूपरूपैः = नानाविधैः शास्त्रः=स्वकायपरकायतदुभ
पृथिवीकर्मसमारम्भेण=पृथिव्युपमर्दकसावद्यव्यापारकरणेन, यद्वा-पृथिवीकाय
श्याष्टविधकर्मसमुत्पादकसावद्यव्यापारेण, इमं = पृथिवीकायं विहि

વિનાશ કરને કે લિણ, પૃથિવીશસ્ત્ર કા આરંભ કરતા હૈ તથાપિ ઇસ આરંભ ક
ઉસે કર્મવન્ધ, મોહ, મરણ ઓર નરક કે રૂપ મેં હી મિલતા હૈ । અત ઇવ આશ
હૈ કિ-કોઈ કિસી મી અમિલાષા સે પૃથિવીકાયકા આરંભ કરે મગર ફલ તો વહી
વંધ આદિ હી હોગા । (इच्छत्थं) ઇસ કા પ્રયોગ યહ વતલારને કે લિણ કિયા ગયા
સંસારી જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ મરને કે લિણ ઓર મરતા હૈ જનમને કે લિણ, ઇસી
યહ પ્રયોગ હૈ ।

લોક વારમ્વાર કર્મવંધ આદિ કે લિણ હી અમિલાષી હૈ, અથવા-કર્મવંધ કે તિ
પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ । ઇસ પ્રતિજ્ઞા મેં હેતુ કહતે હૈ-‘ જમિણં. ’ इत्यादि ।

જિસ કારણ સે ગૃહ્ (આસક્ત) લોક નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રો સે-સ્વકાય, પરકાય
ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્રો સે-પૃથિવીકાય કા સમારંભ કરકે અર્થાત્ પૃથિવીકાય કી હિંસા
વાલા સાવધ વ્યાપાર કરકે, અથવા પૃથિવીકાય કે નિમિત્ત સે આઠો કર્મ-જનક

પૃથ્વીશસ્ત્રનો આરંભ કરે છે તો પણ તે આરંભનું ફળ તેને કર્મબંધ, મોહ,
અને નરકના રૂપમાં મળે છે. એ માટે આશય એ છે કે-કોઈ કોઈ પણ
લાષાથી પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરે પરંતુ ફળ તો તે કર્મબંધ આદિનું થશે.

‘ इच्छत्थं ’ એનો પ્રયોગ એ બતાવવા માટે, કર્યો છે કે આ સંસારી જીવ
થાય છે મરવાને માટે, અને મરે છે તે જન્મ લેવા માટે, આ પ્રમાણે એ પ્રયોગ

લોક વારંવાર કર્મબંધ આદિ માટેનું અભિલાષી છે. અથવા કર્મબંધ
પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રતિજ્ઞામાં હેતુ કહે છે-‘ જમિણં ’. इत्यादि.

જે કારણથી ગૃહ્-આસક્ત લોકો નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી-સ્વકાય, પરકાય અને ઉભય
રૂપ શસ્ત્રોથી-પૃથ્વીકાયનો સમારંભ કરીને અર્થાત્ પૃથ્વીકાયની હિંસા કરવાવાળા
વ્યાપાર કરીને અથવા પૃથ્વીકાયના નિમિત્તથી આઠ કર્મોને ઉત્પન્ન કરનાર સાવધ વ્યાપ

ગ્રન્થરૂપત્વમ્, એવમગ્રેડપિ બોધ્યમ્ । તથા—એષ એવ પૃથિવીસમારમ્ભઃ મોહઃ=વિપર્યાસઃ, વિપરીતજ્ઞાનરૂપઃ । તથા—એષ એવ મારઃ=મરણમ્ નિગોદાદિમરણરૂપઃ । તથા—એષ સ્વલુ નરકઃ=નારકજીવાનાં દશવિધયાતનાસ્થાનમ્ । इत्यर्थम्=एतदर्थं कर्मबन्ध-मोह-मरण-नरकरूपं घोरं दुःखफलं प्राप्य पुनः पुनरेतदर्थमेव लोकः=अज्ञानवशवर्ती जीवः गृद्धः=लिप्सुरस्ति । यद्वा गृद्धः=विषयभोगासक्तः लोकः=संसारी जीवः इत्यर्थं =एतदर्थमेव-कर्मबन्धमोहमरणनरकार्थमेव प्रवर्तते ।

यद्यपि—विषयभोगासक्तो लोकः शरीरादिपरिपोषणार्थं परिवन्दनमानन-पूजनार्थं जातिमरणमोचनार्थं दुःखप्रतिघातार्थं च पृथिवीशस्त्रसमारम्भं करोति

આશય યહ હૈ કિ આરંભ—ગ્રન્થ (બંધ) કા કારણ હોને સે ગ્રન્થ કહા ગયા-હૈ । ઇસી પ્રકાર કા ઉપચાર આગે કે કથન મેં મી સમજ લેના ચાહિયે ।

યહ પૃથિવીકાયસમારમ્ભ મોહ અર્થાત્ વિપર્યાસ હૈ—વિપરીત જ્ઞાનરૂપ હૈ, તથા યહી આરંભ, નિગોદ આદિ મરણરૂપ હૈ । તથા યહી આરંભ નરક હૈ અર્થાત્ નારકી જીવોં કે લિયે દશ પ્રકાર કી ક્ષેત્ર વેદનાઓં કા સ્થાન હૈ । ઇસ સમારંભ કે કારણ કર્મબંધ, મોહ, મરણ એવં નરકરૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્તકર કે મી અજ્ઞાની લોગ વાર—વાર ઇસી કી ઇચ્છા કરતે હૈ । અથવા સંસારી જીવ વિષયભોગોં મેં આસક્ત હોતા હૈ અર્થાત્ કર્મબંધ, મોહ, મરણ ઓર નરક કે લિયે હી અજ્ઞાની જીવ પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ ।

વિષયભોગોં મેં આસક્ત જીવ યદ્યપિ શરીર આદિ કો પુષ્ટ કરને કે લિયે પરિવંદન, માનન ઓર પૂજન કે લિયે, જન્મ મરણ સે મુક્ત હોને કે લિયે, દુઃખ કા

આરંભ—અંથ (બંધ)નુ કારણ હોવાથી ગ્રન્થ કહ્યો છે, આ પ્રમાણેના ઉપચાર આગળના કથનમા પણ સમજ લેવો જોઈએ.

આ પૃથ્વીકાય—સમારભ મોહ અર્થાત્ વિપર્યાસ છે, વિપરીતજ્ઞાનરૂપ છે, તથા એ આરંભ નિગોદ આદિ મરણરૂપ છે. તથા એ આરંભ નરક છે અર્થાત્ નારકીના જીવો માટે દસ પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદનાઓનું સ્થાન છે. આ સમારંભના કારણે કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્ત કરીને પણ અજ્ઞાની લોક વારવાર તેની ઇચ્છા કરે છે. અથવા સંસારી જીવ વિષયભોગોમાં આસક્ત થાય છે, અર્થાત્ કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકના માટેજ અજ્ઞાની જીવ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે.

વિષયભોગોમાં આસક્ત જીવ હજી પણ શરીર આદિને પુષ્ટ કરવા માટે પરિવંદન, માનન, અને પૂજનને માટે, જન્મ મરણથી મુક્ત થવા માટે દુઃખનો નાશ કરવા માટે,

તથાપિ તત્ફલં કર્મવન્ધમોહમરણનરકરૂપમેવ લભન્તે, અતઃ પૃથિવીકર્મસમારમ્ભસ્ય તદેવ ફલં ભવતીતિ ભાવઃ । ઇત્યર્થમિતિ પ્રયોગસ્તુ યથા-અયં સંસારી લોકો જાયતે મરણાયૈવ, ઝ્રિયતે ચ જનનાયૈવ, ઇતિ, તદ્વત્ ।

લોકઃ પુનઃ પુનઃ કર્મવન્ધાદ્યર્થમેવ લિપ્સુરસ્તિ, તદર્થમેવ પ્રવર્ત્તે વા, ઇતિ પ્રતિજ્ઞાયાં હેતુમાહ-‘જમિણં’ . ઇત્યાદિ ।

યદ્=યસ્માત્=વિરૂપરૂપૈઃ = નાનાવિધૈઃ શાસ્ત્રઃ=સ્વકાયપરકાયતદુભયરૂપૈઃ પૃથિવીકર્મસમારમ્ભેન=પૃથિવ્યુપમર્દકસાવધવ્યાપારકરણેન, યદ્વા-પૃથિવીકાયમુદ્દિ-શ્યાઘ્રવિધકર્મસમુત્પાદકસાવધવ્યાપારેણ, ઇમં = પૃથિવીકાયં વિહિન્સિત્,

વિનાશ કરને કે લિષ્, પૃથિવીશસ્ત્ર કા આરંભ કરતા હૈ તથાપિ ઇસ આરંભ કા ફલ ઉસે કર્મવન્ધ, મોહ, મરણ ઓર નરક કે રૂપ મેં હી મિલતા હૈ । અત ઇવ આશય યહ હૈ કિ-કોઈ કિસી મી અમિલાષા સે પૃથિવીકાયકા આરંભ કરે મગર ફલ તો વહી કર્મ-વન્ધ આદિ હી હોગા । (ઇચ્છત્થં) ઇસ કા પ્રયોગ યહ વતલને કે લિષ કિયા ગયા હૈ-યહ સંસારી જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ મરને કે લિષ ઓર મરતા હૈ જનમને કે લિષ, ઇસી પ્રકાર યહ પ્રયોગ હૈ ।

લોક બારમ્બાર કર્મવન્ધ આદિ કે લિષ હી અમિલાષી હૈ, અથવા-કર્મવન્ધ કે લિષ હી પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ । ઇસ પ્રતિજ્ઞા મેં હેતુ કહતે હૈ-‘જમિણં’ . ઇત્યાદિ ।

જિસ કારણ સે ગૃહ્ (આસક્ત) લોક નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રો સે-સ્વકાય, પરકાય ઓર ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્રો સે-પૃથિવીકાય કા સમારંભ કરકે અર્થાત્ પૃથિવીકાય કી હિંસા કરને વાલા સાવધ વ્યાપાર કરકે, અથવા પૃથિવીકાય કે નિમિત્ત સે આઠો કર્મ-જનક સાવધ

પૃથ્વીશસ્ત્રનો આરંભ કરે છે તો પણ તે આરંભનું ફળ તેને કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકના રૂપમાં મળે છે. એ માટે આશય એ છે કે-કોઈ કોઈ પણ અભિલાષાથી પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરે પરંતુ ફળ તો તે કર્મબંધ આદિન થશે.

‘ઇચ્છત્થં’ એનો પ્રયોગ એ બતાવવા માટે, કર્યો છે કે આ સંસારી જીવ ઉત્પન્ન થાય છે મરવાને માટે, અને મરે છે તે જન્મ લેવા માટે, આ પ્રમાણે એ પ્રયોગ છે.

લોક વારંવાર કર્મબંધ આદિ માટેનું અભિલાષી છે. અથવા કર્મબંધ માટેનું પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રતિજ્ઞામાં હેતુ કહે છે-‘જમિણં’ . ઇત્યાદિ.

જે કારણથી ગૃહ્-આસક્ત લોકો નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી-સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાય રૂપ શસ્ત્રોથી-પૃથ્વીકાયનો સમારંભ કરીને અર્થાત્ પૃથ્વીકાયની હિંસા કરવાવાળા સાવધ વ્યાપાર કરીને અથવા પૃથ્વીકાયના નિમિત્તથી આઠ કર્મોને ઉત્પન્ન કરનાર સાવધ વ્યાપારથી

છિનત્તિ, મિનત્તિ, પ્રાણરહિતં કરોતિ ગૃહ્ણો લોકં ઇત્યાદિ । તથા પૃથિવીશસ્ત્ર= પૃથિવ્યુપમર્દકં શસ્ત્ર સ્વકાયપરકાયતદુભયરૂપં સમારમમાણ.=વ્યાપારયન્ અન્યાન્= અપ્કાયાદીન્ અનેકરૂપાન્=ત્રસાન્ સ્થાવરાંશ્ચ, પ્રાણાન્=પ્રાણિનો વિહિનસ્તિ । પૃથિવીકાયહિંસયા પૃજીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ પ્રણિહન્તીતિ ઘોરતરં દુરિતં કુર્વન્ પુનઃ પુનઃ કર્મવન્ધાદિનરકાન્તં પ્રાપ્યાપિ તદર્થમેવ પ્રવર્ત્તે ન પુનર્મોક્ષાયેતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૪ ॥

નનુ પૃથિવીકાયજીવાનાં શ્રોત્રનેત્રપ્રાણરસનેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, નાપિ મનસ્તેષાં, કથં તર્હિ દુઃખવેદના સંભવતિ ? તતશ્ચ પૃથિવીકાયસમારમ્ભિનાં

વ્યાપાર સે ઇસ પૃથિવીકાય કા હનન કરતા હૈ, છેદન કરતા હૈ, ભેદન કરતા હૈ, ઉસે પ્રાણહીન બનાતા હૈ । તથા પૃથિવીકાય કે સ્વકાય, પરકાય, ઔર ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્રોં કા ઉપયોગ કરતા હુઆ અપ્કાય આદિ અનેક ત્રસ સ્થાવર પ્રાણિયોં કી હિસા કરતા હૈ ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ-પૃથિવીકાય કી હિંસા કે દ્વારા સમસ્ત પૃજીવનિકાયરૂપ લોક કી હિંસા કરતા હૈ । ઇસ પ્રકાર અત્યન્ત ઘોર પાપ કરતા હુઆ વારવાર કર્મવંધ કરતા હૈ ઔર યહોં તક કિ નરક કો પ્રાપ્ત કરકે મી નરક કે લિએ હી પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ, મોક્ષ કે લિએ નહીં ॥ સૂ. ૪ ॥

પૃથિવીકાય કે જીવો મે શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, પ્રાણેન્દ્રિય, રસના-ઇન્દ્રિય ઔર મન નહીં હૈ, ફિર ઉન્હે દુઃખ કા અનુભવ કૈસે હો સકતા હૈ ? ઔર ઇસી અવસ્થા મેં પૃથિવીકાય કા આરંભ કરનેવાલોં કો કર્મવંધ ક્યો હોતા હૈ ? ઇસ શંકા કા સમાધાન

આ પૃથ્વીકાયનો ઘાત કરે છે. છેદન કરે છે. ભેદન કરે છે, તેને પ્રાણહીન બનાવે છે. તથા પૃથ્વીકાયના સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરતા થકા અપ્કાય આદિ અનેક ત્રસ-સ્થાવર પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે.

તાત્પર્યં એ છે કે-પૃથ્વીકાયની હિંસા દ્વારા સમસ્ત પૃજીવનિકાયરૂપ લોકની હિંસા કરે છે. આ પ્રમાણે અત્યન્ત ઘોર પાપ કરીને વારવાર કર્મબંધ કરે છે. અને ત્યાં સુધી કે નરકને પ્રાપ્ત કરીને પણ નરક માટે જ પ્રવૃત્તિ કરે છે, મોક્ષ માટે કરતા નથી. (૪)

પૃથ્વીકાયના છવોમા શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, પ્રાણેન્દ્રિય, રસના-ઇન્દ્રિય અને મન નથી, તો પછી તેને દુઃખનો અનુભવ કેવી રીતે થઈ શકશે ? અને એવી અવસ્થામાં પૃથ્વીકાયનો આરભ કરવાવાળાને કર્મબંધ કેમ થઈ શકશે ? આ શંકાનું

कथं कर्मबन्धः ? इति जिज्ञासायामाह—‘ से वेमि. ’ इत्यादि ।

(मूलम्)

से वेमि—अप्येगे अंधमब्भे, अप्येगे अंधमच्छे, अप्येगे पायमब्भे, अप्येगे पायमच्छे. अप्येगे गुंफमब्भे, अप्येगे जंधमब्भे, अप्येगे जाणुमब्भे, अप्येगे उकमब्भे, अप्येगे कडिमब्भे, अप्येगे णाभिमब्भे, अप्येगे उयरमब्भे, अप्येगे पासमब्भे, अप्येगे पिट्टिमब्भे, अप्येगे उरमब्भे, अप्येगे हिययमब्भे, अप्येगे थणमब्भे, अप्येगे खंधमब्भे, अप्येगे बाहुमब्भे, अप्येगे हत्थमब्भे, अप्येगे अंगुलिमब्भे, अप्येगे णहमब्भे, अप्येगे गीबामब्भे, अप्येगे हणुयमब्भे, अप्येगे होट्ठमब्भे, अप्येगे दंतमब्भे, अप्येगे जीहमब्भे, अप्येगे तालुमब्भे, अप्येगे गलमब्भे, अप्येगे गंडमब्भे, अप्येगे कन्नमब्भे, अप्येगे णासमब्भे, अप्येगे अच्छिमब्भे, अप्येगे भमुहमब्भे, अप्येगे णिडालमब्भे, अप्येगे सीसमब्भे, अप्येगे संपमारए अप्येगे उदवए ॥ सू. ५ ॥

(छाया)

अथ ब्रीवीमि—अप्येकः अन्धमाभिन्धात् अप्येकः अन्धमाच्छिन्धात् । अप्येकः पादमाभिन्धात्, अप्येकः पादमाच्छिन्धात् । अप्येकः गुल्फमाभिन्धात्, अप्येकः जङ्घामाभिन्धात्, अप्येकः जानु आभिन्धात्, अप्येकः उरु आभिन्धात्, अप्येकः कटिमाभिन्धात्, अप्येकः नामिमाभिन्धात्, अप्येकः उदरमाभिन्धात्, अप्येकः पार्श्वमाभिन्धात्, अप्येकः पृष्ठिमाभिन्धात्, अप्येकः उर आभिन्धात्, अप्येकः

करने के लिए सूत्र कहते हैं.—‘ से वेमि. ’ इत्यादि ।

मूलार्थ—मैं कहता हूँ—कोई अन्धे को भेदे, कोई अंधे को छेदे, कोई पैर को भेदे कोई पैर को छेदे, कोई गुल्फ को भेदे छेदे, कोई पिण्डी को भेदे छेदे, कोई घुटने को भेदे, छेदे, कोई जांघ को भेदे छेदे, कोई कमर को भेदे छेदे, कोई नामि को भेदे छेदे, कोई पेट को भेदे छेदे, कोई पसवाड़े को भेदे छेदे, कोई पीठ को भेदे छेदे, कोई छाती

समाधान करवा माटे सूत्र कहे छे—‘ से वेमि. ’ इत्यादि.

भूदार्थ—हुं कहुं छुं कोई आंधणाने लेहन करे, कोई आंधणाने छेहन करे, कोई पगने डापे, कोई पगने छेहे कोई शुद्ध—(घुंटी)ने लेहे, छेहे, कोई पींडीने लेहे, छेहे, कोई घुंटीने लेहे छेहे, कोई आंधने लेहे छेहे, कोई कमरने लेहे छेहे कोई नाभि(हुंटी)ने लेहे छेहे; कोई पेटने लेहे छेहे, कोई पांसणीआने लेहे छेहे कोई पीठने लेहे छेहे, कोई छातीने लेहे छेहे कोई

હૃદયમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ સ્તનમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ સ્કન્ધમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 વાહુમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ હસ્તમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ અઙ્ગુલિમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 નચ્ચમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ ગ્રીવામાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ હનુ આભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 ઓષ્ઠમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ દન્તમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ જિહ્વામાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 તાલુ આભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ ગલમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ ગણ્ઢમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 કર્ણમાભિન્ધાત્૨; અપ્યેકઃ નાસામાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ અક્ષિ આભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 બ્રુવમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ લલાટમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ શીર્ષમાભિન્ધાત્૨, અપ્યેકઃ
 સપ્રમારયેત્, અપ્યેકઃ ઉપદ્રાવયેત્ ॥ સૂ. ૫ ॥

કો મેદે છેદે, કોઈ હૃદય કો મેદે છેદે, કોઈ સ્તન કો મેદે છેદે, કોઈ કન્ધે કો
 મેદે છેદે, કોઈ વાહુ કો મેદે છેદે, કોઈ હાથ કો મેદે છેદે, કોઈ ઁગલી કો મેદે
 છેદે, કોઈ નચ્ચ કો મેદે છેદે, કોઈ ગર્દન કો મેદે છેદે, કોઈ હનુ (ઢાઢી-ઠોઢી) કો
 મેદે છેદે, કોઈ હોઠ કો મેદે છેદે, કોઈ ઢાંત કો મેદે છેદે, કોઈ જીમ કો મેદે,
 છેદે, કોઈ તાલુ કો મેદે છેદે, કોઈ ગલે કો મેદે છેદે, કોઈ ગંઢસ્થલ (કનપટી) કો
 મેદે છેદે, કોઈ કાન કો મેદે છેદે, કોઈ નાકકો મેદે છેદે, કોઈ આંચ્ચ કો મેદે છેદે,
 કોઈ મોંહ કો મેદે છેદે, કોઈ લલાટ કો મેદે છેદે, કોઈ સિરકો મેદે છેદે, કોઈ મારકર
 વેહોગ કર ઢે, યા કોઈ માર હી ઢાલે, ઇસ પ્રકાર ઇન્દ્રિયવલહીન હોને પર મી ઉસે વેઢના કા
 અનુમવ હોતા હી હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

હૃદયને લેઢે છેઢે, કોઈ સ્તનને લેઢે છેઢે, કોઈ કાંધને લેઢે-છેઢે, કોઈ બાહુને લેઢે છેઢે, કોઈ
 હાથને લેઢે-છેઢે, કોઈ આંગલીને લેઢે-છેઢે, કોઈ નખને લેઢે-છેઢે, કોઈ ગર્દનને લેઢે છેઢે,
 કોઈ ઢાઢીને લેઢે-છેઢે, કોઈ હોઠને છેઢે-લેઢે, કોઈ ઢાંતને લેઢે છેઢે, કોઈ જીમને લેઢે છેઢે,
 કોઈ તાલુ-(તાળવા)ને લેઢે-છેઢે, કોઈ ગળાને લેઢે-છેઢે, કોઈ ગંઢસ્થલ (લમણા)
 કાનપટીને લેઢે-છેઢે, કોઈ કાનને લેઢે-છેઢે, કોઈ નાકને લેઢે-છેઢે, કોઈ આંખને
 લેઢે-છેઢે, કોઈ ભંમરને લેઢે-છેઢે, કોઈ લલાટને લેઢે-છેઢે, કોઈ શિરને લેઢે-છેઢે,
 કોઈ મારીને બેહોશ કરી ઢે, અથવા કોઈ મારીજ નાંખે, આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયબલહીન
 હોવા છતાં પણ તેને વેઢનાનો અનુભવ થાય છે. (૫)

॥ ટીકા ॥

‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ । અથેતિ પ્રતિવાક્યપ્રારંભઘોતનાય । બ્રવીમિ=પૃથિવી-કાયસ્ય વેદનાવિષયે કથયામિ । યથા-એકઃ=કશ્ચિત્ અન્ધ-જન્માન્ધ આભિન્ધાત્, તથા એકઃ=અપરઃ કશ્ચિત્ અન્ધમપિ આહિન્ધાત્ ।

અત્ર અન્ધમિત્યુપલક્ષણં, વધિરમૂકપદ્મગુપ્રભૃતીનામ્ । યઃ સ્વલુ જન્માન્ધો જન્મવધિરો જન્મમૂકો જન્મપદ્મગુર્મૃગાપુત્રવત્કરચરણાદ્યવયવવિભાગરહિતઃ પૂર્વભવાર્જિતાશુભકર્મો-દયાત્ સ્વહિતપ્રાપ્ત્યહિતપરિહારાક્ષમોઽતિદયનીયદશામુપગતઃ ।

એવંવિધજન્માન્ધાદિકં કશ્ચિત્ કઠોરહૃદયો નિર્દયતયાઽતિનિશિતભલાદિના મિનત્તિચેત્, સુતીક્ષ્ણપરશુકુઠારાદિના છિનત્તિ ચેત્તદાઽસૌ સ્વાઙ્ગ મેદનચ્છેદનસમયેમેદકં છેદકં ન

ટીકાર્થ-‘અથ’ શબ્દ નવા વાક્ય આરંભ કરને કો પ્રકટ કરતા હૈ-‘કહતા હું’ અર્થાત્ પૃથિવીકાય કો વેદના કે વિષય મેં કહતા હું । જૈસે-કોઈ પુરુષ અંધે અર્થાત્ જન્મ સે અંધે કો મેદે છેદે । યહો ‘અંધ’ પદ ઉપલક્ષણ હૈ, ઉસ સે બહિરા, મૂંગા, લંગડા, આદિ મી પ્રહણ કર લેના ચાહિયે ।

જો જીવ મૃગાલોઢક કી તરહ જન્માન્ધ હૈ, જન્મ સે બહિરા હૈ, જન્મ સે મૂંગા હૈ, જન્મ સે લંગડા હૈ, હાથ-ઔર આદિ વિભિન્ન અવયવોં કા જિસ કે શરીર મેં મેદ નહીં હૈ, ઔર જો પૂર્વભવ કે અશુભ કર્મોં કે ઉદય સે અપને હિત કી પ્રાપ્તિ તથા અહિત કે પરિહાર મેં અસમર્થ હૈ, અત્યન્ત દયનીય દશા કો પ્રાપ્ત હૈ, ઇસ પ્રકાર કે જન્માન્ધ વગેરહ કો કોઈ કઠોર હૃદયવાલા પુરુષ નિર્દય હો ફર આવેશ કે સાથ, બહુત તીલે માલે વગેરહ સે મેદતા હૈ, અત્યન્ત તીલે ફરસી કુઠાર આદિ સે છેદતા હૈ,

ટીકાર્થ-‘અથ’ શબ્દ નવું વાક્ય આરંભ કરવાનું પ્રગટ કરે છે ‘કહું છું’ અર્થાત્ પૃથ્વીકાયની વેદનાના વિષયમાં કહું છું-જેમ કોઈ મનુષ્ય અન્ધ અર્થાત્-જન્મથી અંધને (આંધળો છે તેને) લેદે છેદે. અહિં ‘અંધ’ પદ તે ઉપલક્ષણ છે, તેનાથી બહેરા મૂંગા, લંગડા આદિ પણ ગ્રહણ કરી લેવા જોઈએ.

જે જીવ મૃગલોઢાની માફક જન્માન્ધ છે. (જન્મથી આંધળો છે) જન્મથી; બહેરા છે. જન્મથીજ મૂંગો છે જન્મથી લંગડો છે. હાથ-પગ આદિ વિભિન્ન અવયવોના જેના શરીરમાં લેદ નથી, અને તે પૂર્વલવના અશુભ કર્મોના ઉદયથી પોતાના હિતની પ્રાપ્તિ તથા અહિતના પરિહારમાં અસમર્થ છે, અત્યન્ત દયાપાત્ર-દશાને પ્રાપ્ત છે, આ પ્રકારના જન્માન્ધ વગેરેને કોઈ કઠોર હૃદયવાળા પુરુષ નિર્દય થઈને આવેશની સાથે બહુજ તીક્ષ્ણ ભાલા વગેરેથી લેદે છે (વિંધે છે), અત્યન્ત તીખી ધારવાળી ફરસી, કુઠાર આદિથી

પચ્યતિ ન, ડૂળોતિ, નાપ્યુચૈઃ ક્રન્દતિ, તાવતા તરયાઽજીવત્વં વેદનાયા અભાવો વા નિશ્ચેતુ વક્તું વા ન શક્યતે, एवं पृथिवी सचेतना वेदनासहिता चेति निश्चीयते ।
જાત્યન્ધવધિરમૂકપટ્ત્વાદિગુણયુક્તપુરુષવત્, મૃગાપુત્રવત્, इत्यर्थः ।

यद्वा पञ्चेन्द्रियाणां सुव्यक्तचेतनानां पादगुल्फजङ्घाजानूरूकटि-
नाभ्युदरपार्श्वपृष्ठोरोहृदयस्तनस्कन्धबाहुहस्ताङ्गुलिखग्रीवाहन्वोष्ठदन्तजिह्वातालु-
गलगण्डकर्णनासाक्षिभ्रूललाटमस्तकादिषु भिद्यमानेषु छिद्यमानेषु वा यथा घोरतर-
वेदना जायते तथा प्रगाढमोहाज्ञानवतां स्त्यानद्धर्मादिकर्मोदयाद् अव्यक्तचेतनानां

મેદન-છેદન કે સમય, અપને અગ કે મેદને-છેદને વાળે કો ન દેખતા હૈ, ન સુનતા હૈ, ન ઊંચી આવાજ સે ચિહ્નાતા હૈ. इतने मात्र से उस में अजीवपना या वेदना का अभाव निश्चित नहीं किया जा सकता, और नहीं कहा जाता । इसी प्रकार पृथिवी सचेतन है और उसे वेदना भी होती है, यह बात निश्चित हो जाती है । अर्थात् जैसे मृगालोढक की तरह बहिरे, मूगे, लंगडे आदि पुरुष को वेदना होती है, उसी प्रकार पृथिवीकाय को भी वेदना होती है ।

અથવા સ્પષ્ટ ચેતના વાળે પન્ચેન્દ્રિય જીવોં કે પૈર, ગુલ્ફ, જાંઘ, જાનુ, ઊરૂ, કમર, નાભિ, ઉદર, પાર્શ્વ, પૃષ્ઠ, ઊર-છાતી, હૃદય, સ્તન, સ્કન્ધ, બાહુ, હાથ, અંગુલી, નસ, ગ્રીવા, દાઢી, હોઠ, દાંત, જીભ, તાલુ, ગલા, કનપટી, કાન નાક બાંસ, મોંઢ, લલાટ, મસ્તક આદિ કે મિદને-છિદને પર જૈસે અત્યન્ત ઘોર વેદના ઉત્પન્ન હોતી હૈ

છેદે છે, તેા લેદન-છેદનના સમયે પોતાના અંગનું લેદન-છેદન કરનારને તે દેખતો નથી, સાંભળતો નથી, ઉંચા અવાજથી શોર-બકોર કરી શકતો નથી. એટલામાત્રથી તેમાં અણુવપણું અથવા વેદનાનો અભાવ નિશ્ચિત કરી શકાતો નથી, તેમ કહેવાતું પણ નથી. એ પ્રમાણે પૃથ્વી સચેતન છે અને તેને વેદના પણ થાય છે. એ વાત નિશ્ચિત થઈ જાય છે. અર્થાત્ જેવી રીતે મૃગાલોઢીઆ પ્રમાણે-બહેરા, મૂંગા, લંગડા આદિ પુરુષને વેદના થાય છે, તે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયને પણ વેદના થાય છે.

અથવા-સ્પષ્ટ ચેતનાવાળા જન્માન્ધ આદિ પન્ચેન્દ્રિય છવોના પગ, હાંથ, જાંઘ, જાનુ, ઊરૂ કમર, નાભિ, ઉદર, પાર્શ્વ, પૃષ્ઠ, ઊર-છાતી, હૃદય, સ્તન, સ્કન્ધ, બાહુ હાથ, આંગલી, નખ. ગ્રીવા દાઢી. હોઠ દાંત. જીભ, તાળુ, ગળુ, લમણા, કાન, નાક, આંખ, લમર, લલાટ, મસ્તક આદિના લેદવા-છેદવાથી જેમ અત્યન્ત ઘોર વેદના ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ પ્રગાઢ

પૃથિવ્યાદીનામવ્યક્તૈવ ઘોરતરવેદના ભવતીતિ ભગવતા કેવલાલોકેન સાક્ષાત્કૃત્ય પ્રવેદિતમ્ ।

અત્રૈવાન્યમપિ દૃષ્ટાન્તમાહ—“અપ્પેગે સંપમારણ અપ્પેગે ઉદ્ધવણ”
 इति । एकः कश्चित् यथा सर्वावयवयुक्तं कश्चित्प्राणिनं संप्रमारयेत्=तीव्रद्वेषावेशेन
 शस्त्रादिप्रहारेण चेष्टाराहित्यरूपां मूर्च्छामापादयेत् तथा एकः कश्चित् मूर्च्छापन्नं
 उद्भावयेत्=प्राणेभ्यो व्यपरोपयेत्, तस्य मूर्च्छावशेन व्यक्त-वेदनाया अभावेऽपि
 अव्यक्ता घोरतरवेदना जायत एव, तथा पृथिवीजीवानामव्यक्ता घोरतरवेदना
 भवत्येव ॥ सू. ५ ॥

इत्थं पृथिवीकायस्य जीवत्वं शस्त्राद्धाघातेन वेदनां च प्रदर्श्य, अधुना

उसी प्रकार प्रगाढ मोह अज्ञान वाले स्त्यानर्द्धि आदि कर्म के उदय से अप्रकट चेतना वाले
 पृथ्वीकाय आदि जीवों को अप्रकट किन्तु अत्यन्त दारुण वेदना होती है । यह बात भगवान्
 ने केवलज्ञान से साक्षात् जानकर प्रकट की है ।

इसी विषय में एक दृष्टान्त और कहते हैं—‘अप्पેગે’ इत्यादि । जैसे—कोई पुरुष, सभी
 अवयवों से युक्त किसी प्राणी को तीव्र द्वेष के आवेश के वश हो कर शस्त्र आदि का प्रहार
 कर के चेष्टारहित—मूर्छित कर देता है, तथा कोई उस मूर्छित पुरुष को प्राणहीन करता है
 तो यद्यपि उस मूर्छित में व्यक्त वेदना नहीं है फिर भी अव्यक्त अत्यन्त घोर वेदना होती ही
 है, इसी प्रकार पृथिवीकाय में घोर अव्यक्त वेदना होती है ॥ सू. ६॥

इस प्रकार पृथिवीकाय की सचित्तता और शस्त्र आदि के आघात से होने वाली

(દેઠ) મોહ અજ્ઞાનવાળા સ્ત્યાનર્દ્ધિ આદિ કર્મના ઉદયથી અપ્રકટ ચેતનાવાળા પૃથ્વી-
 કાય આદિ જીવોને અપ્રકટ પરંતુ અત્યન્ત દારુણ વેદના થાય છે, આ વાત ભગવાને
 કેવલ જ્ઞાનથી સાક્ષાત્ જાણીને પ્રકટ કરી છે.

આ વિષયમાં એક બીજું દૃષ્ટાન્ત કહે છે—‘અપ્પેગે’ ઇત્યાદિ, જેમ કોઈ પુરુષ,
 સર્વ અવયવોથી યુક્ત કોઈ પ્રાણીને તીવ્ર દ્વેષથી આવેશને વશ થઈ શસ્ત્ર આદિનો પ્રહાર
 કરીને ચેષ્ટારહિત—મૂર્છિત કરી નાખે છે, તથા કોઈ તે મૂર્છિત પુરુષને પ્રાણહીન કરે છે.
 તે મૂર્છિતમાં વ્યક્ત વેદના નથી. તે પણ અવ્યક્ત (જાણી-જોઈ શકાય નહિ તેવી રીતે)
 અત્યન્ત ઘોર વેદના થાય છે. એ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયમાં પણ ઘોર વેદના થાય છે. ॥૫॥

આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયની સચિત્તતા અને શસ્ત્ર આદિના આઘાતથી થવાવાળી

તત્સમારમ્મે કર્મવન્ધો ભવતીત્યાહ—‘એત્ય’ ઇત્યાદિ ।

॥ મૂલમ્ ॥

એત્ય સત્યં સમારંભમાણસ્ત ઇચ્છેતે આરંભા અપરિણ્યાયા ભવંતિ ॥ મૂ. ૬ ॥

॥ છાયા ॥

અત્ર શસ્ત્ર સમારંભમાણસ્ય ઇત્યેતે આરમ્ભા અપરિજ્ઞાતા ભવન્તિ ॥ મૂ. ૬ ॥

॥ ટીકા ॥

અત્ર=પૃથિવીકાયે. શસ્ત્ર=સ્વકાયપરકાયતદુભયરૂપં દ્રવ્યશસ્ત્ર, દુષ્પ્રણિહિતમનોવાક્કાયરૂપં ભાવશસ્ત્રં વા સમારંભમાણસ્ય=વ્યાપારયતઃ ઇત્યેતે=પ્રાગુક્તાઃ સપ્તવિંશતિભિદ્ગરૂપાઃ, આરમ્ભાઃ=સ્વનનકૃષ્યાદિરૂપાઃ સાવધવ્યાપારાઃ, અપરિજ્ઞાતા ભવન્તિ=કર્મવન્ધહેતુત્વેન પરિજ્ઞાતા ન ભવન્તિ, પૃથિવીશસ્ત્ર સમારંભમાણઃ સ્વનનાદિસાવધવ્યાપારસ્ય કર્મવન્ધકારણતામવિજ્ઞાય ચારિત્રરૂપ-

વેદના પ્રદર્શિત કર કે યહ વતાતે હૈં કિ—પૃથિવીકાય કા આરંભ કરને મેં કર્મ કા વંધ હોતા હૈ—‘એત્ય’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—પૃથિવીકાય કા આરંભ કરને વાલે કો યહ (પૂર્વોક્ત) આરંભ જ્ઞાત નહીં હોતા હૈ ॥ તૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ—પૃથિવીકાય મેં સ્વકાય પરકાય ઓર ડુભયકાયરૂપ દ્રવ્યશસ્ત્ર કા, તથા મન વચન કાયકા દુષ્પ્રણિધાનરૂપ ભાવશસ્ત્ર કા વ્યાપાર કરને વાલે કો જ્ઞાત નહીં હોતા કિ—પૂર્વોક્ત સત્તાઈસ પ્રકાર કા સ્વનન એવ કૃષિ આદિરૂપ સાવધ વ્યાપાર કર્મવંધ કે કારણ હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ—જો પુરુષ પૃથિવીકાય કા આરંભ કરતા હૈ, ઉસે યહ માદ્દમ નહીં હોતા કિ—યહ સાવધ વ્યાપાર કર્મવંધ કા કારણ હૈ, યહ માદ્દમ ન હોને કે કારણ

વેદના બતાવીને હવે એ બતાવે છે કેઃ—પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરવામાં કર્મનો બંધ થાય છે—‘એત્ય’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરવાવાળાને આ (પૂર્વોક્ત) આરંભ જ્ઞાત હોતું નથી. (૬)

ટીકાર્થ—પૃથ્વીકાયમાં સ્વકાય, પરકાય અને ડુભયકાયરૂપ દ્રવ્યશસ્ત્રનો તથા મન, વચન, કાયનાં દુષ્પ્રણિધાન (ખરાબ લાવ)રૂપ લાવશસ્ત્રનો વ્યાપાર કરવાવાળાને ખબર નથી હોતો કે—પૂર્વોક્ત (પૂર્વે કહેલા) સત્તાવીસ પ્રકારના અનન (ખોદવું) એ પ્રમાણે કૃષિ—ખેતી આદિરૂપ સાવધ-વ્યાપાર કર્મબંધનું કારણ છે. તાત્પર્ય એ છે કેઃ—જો પુરુષ પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરે છે, તેને એ માલુમ નથી કેઃ—આ સાવધ વ્યાપાર કર્મ

મોક્ષમાર્ગતો દૂરમપગતો ભવતીત્યર્થઃ ॥ સૂ. ૬ ॥

(૮) વિવૃત્તિદ્વારમ્-

પૃથિવીકાયસમારમ્ભપરિજ્ઞાને હિ પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિર્ભવતીત્યાહ-‘એત્થ’ ઇત્યાદિ ।

॥ મૂલમ્ ॥

એત્થ સત્થં અસમારંભમાણસ્સ ઇચ્છેતે આરંભા પરિણાયા ભવંતિ । તં પરિણાય મેહાવી નેવ સયં પુઠ્ઠવિસત્થં સમારંભેજ્જા, જેવણેહિં પુઠ્ઠવિસત્થં સમારંભાવેજ્જા, જેવણે પુઠ્ઠવિસત્થં સમારંભંતે સમણુજાણેજ્જા । જસ્સેતે પુઠ્ઠવિકમ્મસમારંભા પરિણાયા ભવંતિ સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મે-ત્તિવેમિ ॥ સૂ. ૭ ॥

॥ ઇય સત્થપરિણાણ વીઓ ઉદેસો સમત્તો ॥ ૧-૨ ॥

॥ છાયા ॥

અત્ર શસ્ત્રં અસમારમ્ભમાણસ્ય ઇત્યેતે આરમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ । તત્ પરિજ્ઞાય મેઘાવી નૈવ સ્વયં પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભેત, નૈવાન્યૈઃ પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભયેત, નૈવાન્યાન્ પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમ્ભતઃ સમનુજાનીયાત્, યસ્યૈતે પૃથિવીકર્મસમારમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ સ એવ મુનિઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, ઇતિ બ્રવીમિ ॥ સૂ. ૭ ॥

॥ ઇતિ શસ્ત્રપરિજ્ઞાયાં દ્વિતીય ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧ । ૨ ॥

યહ ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ સે દૂર હી રહતા હૈ ॥ સૂ. ૬ ॥

પૃથિવીકાય કે સમારમ્ભ કા પરિજ્ઞાન હોને પર હી પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ હોતા હૈ, ઇસ વાત કો કહતે હૈ-‘એત્થ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ- પૃથિવીકાય મેં શસ્ત્ર કા આરંભ ન કરને વાલે કો યહ આરંભ જ્ઞાત હોતા હૈ । ઉન્હેં જાન કર બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ન સ્વયં પૃથિવીકાય કે શસ્ત્ર કા આરંભ કરે, ન દૂસરો સે પૃથ્વીકાય કે શસ્ત્રકા આરંભ કરાવે ઓર ન પૃથ્વીકાય કા આરંભ કરને વાલે દૂસરો કી અનુમોદના કરે । ઇન પૃથિવીકર્મસમારમ્ભો કો જાનને વાલા હી મુનિ હૈ, વહી પરિજ્ઞાતકર્મા હૈ, એસા મૈ કહતા હૂં ॥ સૂ. ૭ ॥

ખંધનુ કારણુ છે. આ માલૂમ નહિ હોવાથી તે ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગથી દૂરજ રહે છે. ॥૬॥

પૃથિવીકાયના સમારંભનું પરિજ્ઞાન હોવાથીજ પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ હોય છે, આ વાત બતાવે છે:-‘એત્થ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ- પૃથ્વીકાયમાં શસ્ત્રનો આરંભ નહિ કરવાવાળાને આ આરંભની ખબર હોય છે. તેને બાણીને બુદ્ધિમાન પુરુષ પોતે પૃથ્વીકાયના શસ્ત્રનો આરંભ કરતા નથી; બીજા પાસે પણ પૃથ્વીકાયના શસ્ત્રનો આરંભ કરાવતા નથી. અને પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરવાવાળા બીજાને અનુમોદન આપતા નથી. એ પૃથ્વીકર્મ-સમારંભોને બાણુવાવાળાજ મુનિ છે, તે પરિજ્ઞાતકર્મા છે; એ પ્રમાણે હું કહું છું. (૭)

ટીકા—

અત્ર=પૃથિવીકાયે શસ્ત્રં=સ્વકાયપરકાયાદિકમ્ અસમારભમાણસ્ય=અવ્યા-
પારયતઃ इत्येते=पूर्वोक्ता आरम्भाः=सावद्यक्रियाविशेषाः परिज्ञाता भवन्ति ।
ज्ञपरिज्ञया सर्वान् पृथिवीकायसमारम्भान् कर्मबन्धहेतुत्वेन अनन्तनरकनिगोदादि-
दुःखजनकत्वेन च परिज्ञाय चारित्ररूपमोक्षमार्गे प्रवर्तत इति भावः ।
उपसंहारमाह—

तत्=पृथिवીકાયસમારમ્ભણં પરિજ્ઞાય=બન્ધહેતુત્વેનાવબુધ્ય મેધાવી=
સદસદ્ધિવેકી પૃથિવીશસ્ત્રં દ્રવ્યભાવરૂપં સ્વયં નૈવ સમારમતે અપિ ચ—અન્યૈરપિ
પૃથિવીશસ્ત્રં નૈત્ર સમારમ્ભયતિ, પૃથિવીશસ્ત્રં સમારમમાણાન્ અન્યાન્ નૈવ સમનુ-
જાનાતિ । एवं मनोवाक्यायभेदेनातीतानागतवर्त्तमानकालभेदेन च पृथिवीकाय-

ટીકાર્થ—પૃથિવીકાય મે સ્વકાય પરકાય આદિ શસ્ત્રો કા આરંભ ન કરને
વાલે કો યહ પૂર્વોક્ત સાવધવ્યાપારરૂપ આરંભ જ્ઞાત હોતા હૈ । इन आरंभों को जानने वाला
અર્થાત્ જ્ઞપરિજ્ઞા સે પૃથિવીકાયસંબંધી આરંભો કો કર્મબંધ કા કારણ તથા અનન્ત નરક
નિગોદ કે દુઃખો કા કારણ જાનકર ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગ મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ । उपसंहार
કરતે હૈ—

પૃથ્વીકાય કે આરંભ કો વધકા કારણ જાનકર બુદ્ધિમાન્ સત્ અસત્ કા ભેદ
સમજને વાળા, દ્રવ્ય-ભાવરૂપ પૃથ્વીશસ્ત્રકા સ્વયં વ્યાપાર નહીં કરતા, દૂસરે સે વ્યાપાર
નહીં કરાતા ઔર વ્યાપાર કરને વાલે કો અનુમોદના મી નહીં કરતા । इसी प्रकार मन,
વચન, કાય કે ભેદ સે ઔર અતીત, અનાગત, વર્તમાન કાલ કે ભેદ સે સત્તાઈસ પ્રકાર કે

ટીકાર્થ—પૃથ્વીકાયમા સ્વકાય પરકાય આદિ શસ્ત્રોનો આરંભ નહિ કરવાવાળાને
એ પૂર્વોક્ત સાવધ વ્યાપારરૂપ આરંભની ખબર હોય છે, તે આરંભોને જાણવાવાળા અર્થાત્
જ્ઞપરિજ્ઞાથી પૃથ્વીકાયસમ્બન્ધી આરંભોને કર્મબંધનું કારણ, તથા અનન્ત નરક નિગોદના
દુઃખોનું કારણ જાણીને ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગમા પ્રવૃત્ત થાય છે. હવે ઉપસંહાર કરે છે—

પૃથ્વીકાયના આરંભને બંધનું કારણ જાણીને બુદ્ધિમાન સત્-અસત્ના ભેદને
જાણવા-સમજવાવાળા, દ્રવ્યજ્ઞાવશ્ય પૃથ્વીશસ્ત્રનો પોતે વ્યાપાર કરતા નથી, બીજા
પાસે વ્યાપાર કરાવતા નથી, અને વ્યાપાર કરવાવાળાને અનુમોદન પણ કરતા નથી
આ પ્રમાણે મન, વચન, કાયના ભેદથી, અને ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ, વર્તમાનકાળના

સમારંભાન્ વિજ્ઞાય સર્વાન્ પરિત્યજેત્ ।

‘એવં’ યસ્ય એતે પૃથિવીકર્મસમારંભાઃ પૃથિવીવિષયાઃ સ્વનનકૃષ્યાદિરૂપાઃ સાવધક્રિયાવિશેષાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ=જ્ઞપરિજ્ઞયા કર્મબંધહેતુત્વેન વિજ્ઞાતાઃ, તથા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિત્યક્તા ભવન્તિ સ એવ પરિજ્ઞાતકર્મા=વિદિતપરિત્યક્ત-સકલસાવધક્રિયાવિશેષઃ મુનિર્ભવતિ, ન ત્વપરો દ્રવ્યલિંગીત્યર્થઃ । इति ब्रवीमि=યથા ભગવતા કથિતં તથા કથયામીત્યર્થઃ ॥ સૂ. ૭ ॥

॥ इति शस्त्रपरिज्ञाध्ययने द्वितीय उद्देशः समाप्तः ॥ १-२ ॥

પૃથ્વીકાયસમારંભ કો જાનકર સબકા ત્યાગ કરના ચાહિણ ।

इस प्रकार जो पुरुष पृथ्वीकायसम्बन्धी खोदना जोतना आदि सावध व्यापारो को ज्ञपरिज्ञा से कर्मबंध का कारण समझता है, और प्रत्याख्यानपरिज्ञा से उन का त्याग कर देता है वही परिज्ञातकर्मा और सकल सावध क्रियाओं को जानने वाला पुरुष मुनि कहलाता है, सिर्फ द्रव्यलिङ्गी मुनि नहीं कहलाता । ‘त्तिब्रेमि’ भगवान् ने जैसा कहा है वैसा ही मैं कहता हूँ ॥ ७ ॥

આચારાજ્ઞ-સૂત્ર કી આચારચિન્તામણિ-ટીકા કે હિન્દી-અનુવાદમેં
શસ્ત્રપરિજ્ઞાનામક પ્રથમ અધ્યયનકા દ્વિતીય ઉદ્દેશ
સમાપ્ત ॥ ૧-૨ ॥

લેદથી સત્તાવીસ પ્રકારના પૃથ્વીકાયના સમારંભને બાણી કરીને સર્વનો ત્યાગ કરવો બોધ્યો.

આ પ્રમાણે જે પુરુષ પૃથ્વીકાયસમ્બન્ધી ખોદવું, જોડવું આદિ સાવધ વ્યાપારોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી કર્મબંધનું કારણ સમજે છે, અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી દે છે, તે પરિજ્ઞાતકર્મા અને સકલસાવધક્રિયાઓને બાણવાવાળા પુરુષ મુનિ કહેવાય છે, માત્ર દ્રવ્યલિંગી મુનિ કહેવાતા નથી. ભગવાને જેવું કહ્યું છે, એવું જ હું કહું છું ॥૭॥

આચારાંગ સૂત્રની આચારચિન્તામણિ ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં
શસ્ત્રપરિજ્ઞાનામક પ્રથમ અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશ
સમાપ્ત થયો ॥ ૧-૨ ॥

અથ તૃતીયોદેશઃ ।

દ્વિતીયોદેશે પૃથિવ્યાઃ સચિત્તત્વં તત્ર પૃથક્પૃથગનેકપૃથિવીકાયજીવાશ્રિતત્વં ચ પ્રસાધિતમ્, તસ્ય હિંસયા કર્મવન્ધો ભવતીત્યુક્તમ્, અન્તતશ્ચ પૃથિવીકાયજીવ-
હિંસાનિવૃત્ત્યા મુનિર્ભવતીતિ સિદ્ધાન્તિતમ્ । ઇદાનીમપાં સચિત્તત્વમનેકાપ્કાયજીવા-
શ્રિતત્વ વોધયતા ભગવતાપ્કાયહિંસયા ષટ્કાયજીવહિંસાસંપાતાત્ કર્મવન્ધો ભવતિ,
તથાપ્કાયહિંસાનિવૃત્ત્યા ચ મુનિત્વં લભ્યત ઇતિ વોધયિતું તૃતીયોદેશઃ પ્રારમ્ભ્યતે-
'સે વેમિ' ઇત્યાદિ ।

અપ્કાયજીવસ્વરૂપવિચારણાયાં પ્રથમમનગારમ્ય યોગ્યતા દર્શયતિ—

ત્રીસરા ઉદ્દેશ

દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં પૃથિવી કી સચિત્તતા સિદ્ધ કી ઔર પૃથિવી મેં પૃથક્-
પૃથક્ અનેક પૃથિવીકાય કે જીવોં કા રહના સિદ્ધ કિયા । યહ બી વતલાયા જા ચુકા હૈ
કિ—ઉન જીવોં કી હિંસા કરને સે કર્મ કા વંધ હોતા હૈ । અન્ત મેં યહ બી પ્રમાણિત
કિયા હૈ કિ—પૃથ્વીકાય કે જીવોં કી હિંસા કા ત્યાગ કરને સે મુનિ હોતા હૈ । અવ
યહ વતલાતે હૈ કિ—અપ્કાય સચિત્ત હૈ, અનેક અપ્કાય કે જીવોં સે આશ્રિત હૈ ઔર
અપ્કાય કી હિંસા સે ષટ્કાય કે જીવોં કી હિંસા હોતી હૈ ઔર અપ્કાય કી હિંસા કા
ત્યાગ કરને વાલા મુનિપન પાતા હૈ । યહ સવ વતલાને કે લિષ્ઠ ત્રીસરા ઉદ્દેશ આરમ્ભ કિયા
જાતા હૈ—'સે વેમિ' ઇત્યાદિ ।

અપ્કાય કે જીવોં કે સ્વરૂપ કા વિચાર કરતે હુણ સર્વ પ્રથમ અનગાર કી

ત્રીજો ઉદ્દેશક—

ત્રીજો ઉદ્દેશકમાં પૃથ્વીની સચિત્તતા સિદ્ધ કરી છે. અને પૃથ્વીમાં જૂદા-જૂદા
અનેક પૃથ્વીકાયના છવો રહે છે તે સિદ્ધ કર્યું છે એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે
છવોની હિંસા કરવાથી કર્મનો બંધ થાય છે. અન્તમાં એ પણ પ્રમાણિત કર્યું કે
પૃથ્વીકાયના છવોની હિંસાનો ત્યાગ કરવાથી મુનિ થાય છે. હવે તે બતાવે છે કે—અપ્કાય
સચિત્ત છે, અનેક અપ્કાયના છવોથી આશ્રિત છે, અને અપ્કાયની હિંસાથી ષટ્કાયના
છવોની હિંસા થાય છે, અને અપ્કાયની હિંસાનો ત્યાગ કરવાવાળા મુનિપણને પામે છે.
એ સર્વ બતાવવા માટે ત્રીજો ઉદ્દેશકનો આરંભ કરવામાં આવે છે—'સેવેમિ' ઇત્યાદિ.

અપ્કાયના છવોના સ્વરૂપનો વિચાર કરતા થકા સૌથી પ્રથમ અણુગારની ચોચતા

સર્વવિરતિરૂપં પદં પ્રાપ્તો મુનિઃ પૃથિવીકાયાદિસૂક્ષ્મજીવસમારમ્ભનિવૃત્ત્યાદિ-
કર્તવ્યતાયામલ્પીયોઽપિ પ્રમાદજાતં સ્વલનં સમુપેક્ષતે ચેત્ તર્હિં પુનસ્તત્રાધિકતરં
સ્વલનં કર્તું ન લજ્જતે, તથાવિધનિયમાનુસારિણી હિ મનોવૃત્તિઃ, અતઃ
સ્વલ્પમપિ સંયમતઃ સ્વલનં યથા ન ભવેત્ તથા પ્રયતિતવ્યં મુનિભિઃ ।

અત્ર દૃષ્ટાન્તઃ પ્રદર્શ્યતે—

કેનચિદ્ બાલ્યાવસ્થાયામન્યસ્ય કપર્દિકામાત્રં સ્તેયવૃત્ત્યાઽપહત્ય
સ્વમાતુરગ્રે નિહિતમ્ । માતા તદવલોક્ય હૃષ્ટા સતી તસ્મૈ મધુરં વસ્તુ દદૌ ।
અથ પુનઃ પુનઃ સ્તેયકર્મણિ પ્રવૃત્તઃ સ્વમાતૃહસ્તાત્ પારિતોષિકં પ્રાપ્તઃ ક્રમેણ

યોગ્યતા દિશ્વલાતે હૈ—સર્વવિરતિરૂપ પદકો પ્રાપ્ત મુનિ પૃથિવીકાય આદિ છોટે-છોટે જીવો
કે આરંભ કા ત્યાગ કરને મેં યદિ પ્રમાદ કે કારણ થોડે સે મી સ્વલન કી ઉપેક્ષા કરતા હૈ
તો ફિર ઔર અધિક સ્વલન કરને મેં મી સંકોચ નહીં કરતા । મનોવૃત્તિ કા એસા હી
નિયમ હૈ કિ—ગિરી સો ગિરતી હી જાતી હૈ, અત એવ મુનિયોં કો એસા પ્રયત્ન કરના ચાહિય
કિ, જિસ સે સંયમ મેં તનિક મી સ્વલન ન હો ।

ઇસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત કહતે હૈ—

કિસી બાલકને અપની બાલ્યાવસ્થા મેં એક કૌડી ચુરાકર અપની માતા કે
પાસ રાખ દી । માતા ઉસે દેશ્વકર હર્ષિત હુઈ ઔર ઉસને ઇનામ કે તૌર પર બાલક કો
મીઠી ચીજ દી । ઇસ કે બાદ વહ બારબાર ચૌરી કરને લગા ઔર અપની માતા કે હાથ સે
પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરને લગા । ધીરે-ધીરે વહ તામ્રપણ (તાંબે કા સિક્કા) કાર્ષાપણ

ખતાવે છે—સર્વવિરતિરૂપ પદને પામેલા મુનિ પૃથ્વીકાય આદિ નાના-નાના જીવોના
આરંભનો ત્યાગ કરવામાં જો પ્રમાદના કારણે થોડાં પણ સ્વલન (ચુટી)ની ઉપેક્ષા કરે
છે, તો ફરીને વધારે સ્વલન કરવામાં પણ સંકોચ કરતા નથી. મનોવૃત્તિનો એવો જ
નિયમ છે કે—નીચે પડવા પછી વધારે નીચે પડી જાય છે. એ કારણથી મુનિઓએ
એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે—જેનાથી સંયમમાં થોડું પણ સ્વલન નહીં હોય.

આ વિષયમાં દૃષ્ટાન્ત કહે છે—

કોઈ બાળકે પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં એક કોડી ચોરીને પોતાની માતાની પાસે
રાખી દીધી; માતા તેને જોઈને રાજી થઈ અને તેને ઇનામ આપવાના ઢંગથી બાળકને
મીઠી વસ્તુ આપી. ત્યાર પછી તે બાળક વારંવાર ચોરી કરવા લાગ્યો. અને પોતાની
માતા પાસેથી (માતાના હાથથી) ઇનામ મેળવવા લાગ્યો. ધીરે ધીરે તે તામ્રપણ—ત્રાંબાના

તામ્રપણ-કાર્પાપણ-રૂપ્યક - દીનાર-રત્ન - સ્પર્ણ-મણિ- માણિક્યાદિહરણપ્રવીણઃ
કસ્યચિન્દ્રપસ્ય કોશાગારં પ્રવિષ્ઠઃ । તતઃ પ્રચળ્લભુજદળ્લકૈસ્તદ્રક્ષકૈઃ સઘોષણં ધૃતો
રાજાન્તિકં સમાનીતઃ । તદપરાધં વિજ્ઞાય ક્રોધાવિષ્ટેન રાજ્ઞા સમાદિષ્ટમ્-અયં ચૌરઃ
શૂલે સમારોપ્યતામ્, ઇતિ ।

અસૌ પૃથ્થ રાજ્ઞા-તવ કાચિદિચ્છા વર્તતે? ચેદ્ બ્રૂહિ । ચૌરેણોક્તમ્-
રાજન્ ! સ્વમાતુર્મિલનં પ્રાર્થયેઃ । અથ નૃપાજ્ઞયા તજ્જનની તત્રાગત્ય મિલિતા ।
સ ચૌરસ્તત્ર રાજ્ઞઃ સમક્ષમેવ સવેગમુત્થાય સત્ત્વરં માતુર્નાસિકાં દન્તૈશ્ચિચ્છેદ ।
તતોઽસૌ રાજ્ઞા પૃથઃ-ત્વયા કથમેવં દુશ્ચરિતમાચરિતમ્ ? । ચૌરોઽવદત્-ઇયમેવ મમૈ-

(ચૌઅન્ની) રૂપયા, દીનાર (સુવર્ણ-મુહર), રત્ન, સુવર્ણ, મણિ, માણિક આદિ ચુરાને મેં મી
પ્રવીણ હો ગયા । વહ કિસી રાજા કે રવજાને મેં ઘુસા । રવજાને કે વલવાન્ પહરેદારોં ને ઉસે
પકડ લિયા ઔર રાજા કે સામને પેઝા કિયા । રાજા ઉસકા અપરાધ સુનકર ક્રોધિત હુઆ,
ઉસને આજ્ઞા ઢી-‘ ઇસ ચોર કો શૂલી પર ચઢા દો ’ ।

રાજાને ઉસ સે પૂછા-અગર તુમ્હારી કોઈ ઇચ્છા હો તો કહો ।

ચોરને કહા-‘ મહારાજ ! મેં અપની માતા સે મિલને કી પ્રાર્થના કરતા હૂં ।

રાજા કી આજ્ઞા સે ચોર કી માતા વહોં આકર મિલી । ચૌરને રાજા કે સામને હી વેગ
કે સાથ ઉઠ કર જલ્દી સે અપની માતા કી નાક ઢાંતોં સે કાટલી । યહ દેરુકર રાજાને
પૂછા-અરે ! તૂંને યહ દુષ્કર્મ કયોં કિયા ?

સિલ્લા, ચાર આની, રૂપિઆ, સોના મહોર, રત્ન, સોનુ, મણિ, માણેક આદિ ચોરવામાં
પણ પ્રવીણ થઈ ગયો (કેટલોક સમય જતા) તે કોઈ રાતના ખાતનામાં ઘુસી
ગયો. ખાતનાના બલવાન્ પહરેદારો રક્ષકોએ તેને પકડી લીધો અને રાતની સામે-
હાજર કર્યો. રાત તેનો અપરાધ સાંભળીને ક્રોધાયમાન થયા, અને આજ્ઞા આપી કે
એ ચોરને શૂલી પર ચઢાવી દો !

રાતએ તેને પૂછ્યું કે તારી કાંઈ ઇચ્છા હોય તો કહે ।

ચોરે કહ્યું-‘ મહારાજ ! હું મારી માતાને મળવાની પ્રાર્થના કરું છું. ’

રાતની આજ્ઞાથી ચોરની માતા ત્યાં આગળ આવી. અને ચોરને મળી, ચોરે
રાતના સામેજ વેગથી એકદમ ઉઠીને જલ્દીથી પોતાની માતાનુ નાક પોતાના
ઢાંતથી કાપી લીધું તે જોઈને રાતએ પૂછ્યું-અરે ! તેં આણું દુષ્કર્મ શા માટે કર્યું ?

तद्घोरतरदुःखप्रदशूलारोपणफलप्रदात्री प्राणापहर्त्री, न तु भवान् । इत्युक्त्वा सर्वं पूर्ववृत्तं राज्ञे विज्ञापयामास । ततः स्वकृतस्वेयकर्मणो विपाकं शूलारोपेण घोरतरवेदनां प्राप्नुवन्मृतः । तस्मात् स्वल्पोऽपि दोषो महाऽनर्थाय भवतीति विज्ञायात्मार्यभिर्मुनिभिः संयमतः स्वल्पमपि स्वलनं यथा न भवेत् तथा वर्तितव्यम् ।

तपःसंयमे कदाचिदाकस्मिकस्वलनसंपातस्त्वन्य एव, स्वलनोपेक्षण-मप्यन्यदेव, यतः स्वलनोपेक्षया पुनरुत्तरोत्तरस्वलनवृद्ध्या साधुत्वमेव नश्यतीति विचिन्त्य जागरूकाः साधवो नवनवागन्तुकस्वलनपरंपराविरहिताः पूर्वजातस्वलन-

चोर—महाराज ! इसी के कारण मुझे घोर दुःख देने वाली शूली पर चढ़ना पड़ रहा है; यही मेरे प्राण लेने वाली है, आप नहीं । यह कह कर चोरने अपना सम्पूर्ण पूर्व—वृत्तांत राजा को सुना दिया ।

तत्पश्चात् अपने किये चौर्य कर्म का घोरवेदनारूप फल—शूली पर चढ़नेरूप—को भोगता हुआ वह चोर मर गया ।

अत एव थोड़ा—सा भी दोष महान् अनर्थ का कारण बन जाता है, ऐसा समझकर आत्मकल्याण के अभिलाषी मुनियों को ऐसा प्रयत्न करना चाहिए कि जिस से संयम में तनिक भी स्वलन न हो ।

तप और संयम में कदाचित् अकस्मात् स्वलन की बात दूसरी है किन्तु स्वलन की उपेक्षा करना और बात है, उस का कारण यह है कि स्वलन की उपेक्षा करने से उत्तरोत्तर स्वलन बढ़ती ही चली जाती है, ऐसा विचार करके सदैव सावधान

ચોર કહે—મહારાજ ! એ માતાના કારણે જ મારે ઘોર દુઃખ આપવાવાળી શૂલી ઉપર ચઢવાનું થાય છે, એ મારો પ્રાણ લેવાવાળી છે, આપ નહિ. આ પ્રમાણે કહીને ચોરે પોતાની આગળની સંપૂર્ણ હકીકત રાજાને સંભળાવી. તે પછી પોતાનું કરેલ ચોરીનું કર્મનું ઘોરવેદનારૂપ ફલ—શૂલી પર ચઢવાનું, તે ભોગવતો થકો તે ચોર મરણ પામ્યો.

એટલે કે—થોડો પણ દોષ મહાન્ અનર્થનું કારણ બની જાય છે. એ પ્રમાણે સમજીને આત્મકલ્યાણના અભિલાષી મુનિઓએ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈ એ કે, જેનાથી સંયમમાં થોડુંક પણ સ્ખલન ન થાય.

તપ અને સંયમમાં કોઈ વખત અકસ્માત્ સ્ખલનની વાત જૂદી છે. પણ સ્ખલનની ઉપેક્ષા કરવી તે બીજી વાત છે. તેનું કારણ એ છે કે—સ્ખલનની ઉપેક્ષા કરવાથી ઉત્તરોત્તર સ્ખલન (ભૂલ) વધતું જ જાય છે. એવો વિચાર કરીને સદૈવ—હંમેશાં સાવધાન રહેવાવાળા

દોષમપનેતું શક્તુવન્તિ । તદેવ વિશદયન્ સુધર્મા સ્વામી પ્રાહ—‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ ।

દ્વિતીયોદ્દેશસમાપ્તૌ “જસ્સેતે પુઢવિકમ્મસમારંભા પરિણાયા ભવંતિ સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મા” ઇત્યુક્તમ્ । અધુના તુ—ન ચ તાવતૈવ સર્વથા મુનિર્ભવિતુમર્હતિ । યથા ભવતિ તથા દર્શયિતું શ્રીસુધર્મા સ્વામી પ્રાહ—‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ ।

॥ મૂલમ્ ॥

સે વેમિ—સે જહાવિ અળગારે ઉજ્જુકઢે નિયાગપહિવળ્ણે અમાયં કુચ્વમાળે વિયાહિણ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ છાયા ॥

તદ્ બ્રવીમિ સ યથાપિ અનગાર ઋજુકૃતઃ નિયાગપ્રતિપન્નઃ અમાયાં કુર્વાળો વ્યાખ્યાતઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ ટીકા ॥

‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ । તદ્ બ્રવીમિ યદન્યચ્ચ ભગવદન્તિકે મયા

રહને વાળે સાધુ નયી—નયી હોને વાલી સ્વલના કે દોષો સે વચ સકતે હૈ । યહી વાત સ્પષ્ટ કરતે હુણ સુધર્મા સ્વામી આગે કહતે હૈ—‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ (ભગવાન્ કે સુસ્તારવિન્દ સે જો સુના હૈ,) સો કહતા હૈ—ઋજુકૃતઃ મોક્ષમાર્ગ મેં પ્રાપ્ત ઔર માયા ન કરને વાલા અનગાર કહા ગયા હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—ભગવાન્ કે સમીપ ઔર મી જો સુના હૈ વહ કહતા હૈ । પૃથ્વીકાય કે વિષય મેં શત્રુ કા આરંભ ન કરને વાલા પૃથ્વીકાય કે આરંભ કો જાનને વાલા પુરુષ જિસ

સાધુ—નવી નવી થવાવાળી સ્ખલના દોષોથી બચી શકે છે, એ વાત સ્પષ્ટ કરીને સુધર્મા સ્વામી આગળ કહે છે—‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ.

બીજા ઉદ્દેશકની સમાપ્તિમાં કહ્યું હતું કે:—જે પુરુષ પૃથ્વીકાયના આરંભને જાણીને તેનો ત્યજ કરી આવે છે, તે મુનિ છે. અહિં એ બતાવવામાં આવે છે કે:—આટલું કરવા માત્રથી જ કોઈ પૂરી રીતે મુનિ થઈ શકતા નથી, મુનિ થવાને માટે બીજા—જે જે વાતોની (જાણવાની) આવશ્યકતા છે, તેને સુધર્મા સ્વામિ કહે છે—‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—(ભગવાનના મુખારવિન્દથી જે સાંભળ્યું છે) તે કહું છું.—ઋજુકૃત, મોક્ષમાર્ગમાં પ્રાપ્ત અને માયા નહિ કરવાવાળા અણગાર કહ્યા છે (૧)

ટીકાર્થ—ભગવાનની પાસેથી બીજું પણ જે સાંભળ્યું છે, તે કહું છું.—પૃથ્વીકાયના વિષયમાં શત્રુનો આરંભ નહિ કરવાવાળા, પૃથ્વીકાયના આરંભને

શ્રુતં તત્ કથયામિ । સ પૃથિવીકાયશસ્ત્રમસમારભમાણઃ પરિજ્ઞાતપૃથિવીકર્મ-
સમારમ્ભો યથા સંપૂર્ણોઽનગારો ભવતિ, અપિચ-યથાઽનગારો ન ભવતિ,
તદ્ દ્વયમપિ બ્રવીમિ, વક્ષ્યતિ ચ-‘અનગારામોત્તિ એગે પવયમાણા’ ઇત્યાદિ ।
સાવધક્રિયાયા ગૃહાશ્રયત્વાદ્ ગૃહપરિત્યાગ એવ મુનિત્વે પ્રધાનકારણમિતિ બોધનાય
સાધ્વાદિશબ્દં પરિત્યજ્ય ‘અનગાર’-શબ્દોપાદાનમ્ । કથં સર્વથાઽનગારો ભવતિ ?
ઇત્યાકાઙ્ક્ષાયમાહ—

‘ઉજ્જુકડે’ ઇતિ, ઋજુકૃતઃ, અર્જયતિ ક્ષાન્ત્યાદિગુણાનિતિ ઋજુઃ ।
યદ્વા-અર્જયતિ-સકલપ્રાણિગણહિતં દયાસ્વભાવમિતિ ઋજુઃ । યદિવા-અર્જયતિ=
યથાવસ્થિતાત્મસ્વરૂપં પ્રાપયતીતિ ઋજુઃ । યદ્વા-અર્જયતિ=પ્રાપયતિ શાશ્વતિકં

પ્રકાર પૂર્ણ અનગાર હોતા હૈ, ઓર જિસ્ પ્રકાર પૂર્ણ અનગાર નહીં હોતા, યે દોનો બાતેં મૈ
કહતા હૂં-‘અનગારા મોત્તિ એગે પવયમાણા’ ઇત્યાદિ સૂત્ર મેં આગે કહા જાયગા ।

ગૃહ મેં સાવધક્રિયા અવશ્ય હોતી હૈ, અત એવ ગૃહ કા ત્યાગ કરના હી મુનિપન
કા પ્રધાન કારણ હૈ । યહ બાત પ્રકટ કરને કે લિએ સાધુવાચક અન્ય શબ્દ છોડકર
યહાં અનગાર શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા હૈ । પૂરા અનગાર કિસ પ્રકાર બનતા હૈ, એસી આકાંક્ષા
હોને પર કહને હૈ-‘ઉજ્જુકડે’ ઇતિ ।

ઉજ્જુકડે કા સંસ્કૃત રૂપ હૈ ‘ઋજુકૃતઃ’ । ક્ષમા આદિ ગુણો કો ઉપાર્જન
કરને વાલા ઋજુ કહલાતા હૈ । અથવા સમસ્ત પ્રાણિયોં કે હિતરૂપ દયા કો ઉપાર્જન
કરને વાલા ઋજુ કહલાતા હૈ । અથવા આત્મા કો અપને અસલી સ્વરૂપ પર પહુંચાને

જાણવાવાળા પુરૂષ, જે પ્રમાણે પૂર્ણ અણગાર થાય છે અને જે પ્રમાણે પૂર્ણ અણ-
ગાર નથી થતા, તે બંને વાતો હું કહું છું-‘અનગારા મોત્તિ એગે પવયમાણા’ ઇત્યાદિ
સૂત્રમાં આગળ કહેવામાં આવશે.

ઘરમાં સાવધક્રિયા અવશ્ય થાય છે એટલા માટે ઘરનો ત્યાગ કરવો તેજ મુનિ-
પણુંનું પ્રધાન કારણ છે એ વાત પ્રગટ-કરવા માટે સાધુવાચક અન્ય સખ્દ ત્રણને
અહિં ‘અનગાર’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. પૂરા અણગાર કેવી રીતે બને છે, એવી
ધ્રિષ્ટિ થવાથી કહે છે-‘ઉજ્જુકડે’ ઇતિ.

‘ઉજ્જુકડે’નું સંસ્કૃત રૂપ ‘ઋજુકૃત’ થાય છે. ક્ષમા આદિ ગુણોનું ઉપાર્જન
કરવાવાળા ઋજુ (સરલ-સિધા) કહેવાય છે અથવા સમસ્ત પ્રાણીઓના હિતરૂપ દયાને
ઉપાર્જન કરવાવાળા ઋજુ કહેવાય છે. અથવા આત્માને અસલ સ્વરૂપ સુધી પહોંચડવા-

શિવસ્થાનમિતિ - ઋજુઃ = વિપમભાવરહિતત્વાદ્ દુષ્પ્રણિહિતમનોવાકાયનિરોધરૂપઃ સંયમઃ, સ કૃતઃ=અનુષ્ઠિતો યેન સ ઋજુકૃતઃ-મનોવાકાયજન્યસકલસાવધ-ક્રિયાનિવૃત્ત ઇત્યર્થઃ ।

યદ્વા-સંપૂર્ણસંવરસ્વરૂપસંયમેન સંયમિના મોક્ષસ્થાનગમનાર્થં ઋજુગતિઃ પ્રાપ્યતે, તત્ર ઋજુગતેઃ કારણં સંયમ ઇતિ કારણે કાર્યોપચારાત્સપ્તદશવિધ-સંયમોઽપિ ઋજુરિત્યુચ્યતે, સ કૃતઃ=સમાચરિતો યેનાસૌ ઋજુકૃતઃ કૃતસંપૂર્ણ-સંયમાનુષ્ઠાન ઇત્યર્થઃ ।

વાળા ઋજુ કહલતા હૈ । અથવા આત્મા કો શાશ્વત મોક્ષસ્થાન પર પહુંચાને વાળા ઋજુ કહલાતા હૈ । અથવા ઋજુ કા અર્થ હૈ-સંયમ । મન, વચન, કાય કે સ્કોટે વ્યાપાર કો રોકનારૂપ સંયમ હૈ । જિસ ને ઇસા વ્યાપાર રોક દિયા હૈ વહ ઋજુકૃત કહલાતા હૈ । અર્થાત્ જો મન, વચન ઓર કાય સે હોને વાલી સમસ્ત સાવધ ક્રિયાઓ સે નિવૃત્ત હો ગયા હો વહ ‘ઋજુકૃત’ હૈ ।

અથવા-સમ્પૂર્ણસંવરરૂપ સંયમ કે દ્વારા સંયમી મોક્ષ મેં ગમન કરને કે લિષ્ઠ ઋજુગતિ પ્રાપ્તિ કરતા હૈ । ઇસ ઋજુગતિ કા કારણ સંયમ હૈ । અતઃ કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરને સે સત્રહ પ્રકાર કા સંયમ મી ‘ઋજુ’ કહલાતા હૈ । ડસ ‘ઋજુ’ અર્થાત્ સંયમ કા જિસને આચરણ કિયા હો વહ ‘ઋજુકૃત’ કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્ણ સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરને વાળા ઋજુકૃત હૈ ।

વાળા ઋજુ કહેવાય છે. અથવા આત્માને શાશ્વત મોક્ષસ્થાન પર પહોંચાડવાવાળા ઋજુ કહેવાય છે. અથવા ઋજુનો અર્થ છે સંયમ-મન, વચન અને કાયના ખોટા વ્યાપારને રોકવા રૂપ સંયમ છે. જેણે એવો વ્યાપાર રોકી આપ્યો છે તે ‘ઋજુકૃત’ કહેવાય છે. અર્થાત્ જે મન, વચન અને કાયથી થવાવાળી સમસ્ત સાવધ ક્રિયા-ઓથી નિવૃત્ત થઈ ગયા હોય તે ઋજુકૃત છે.

અથવા-સંપૂર્ણસંવરરૂપ સંયમદ્વારા સંયમી મોક્ષમાં ગમન કરવા માટે ઋજુગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે ઋજુગતિનું કારણ સંયમ છે. તેથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી સત્તર (૧૭) પ્રકારનો સંયમ પણ ‘ઋજુ’ કહેવાય છે તે ઋજુ અર્થાત્ સંયમનું જેણે આચરણ કર્યું છે તે ‘ઋજુકૃત’ કહેવાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે પૂર્ણ-સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા ઋજુકૃત છે.

તથા નિયાગપ્રતિપન્નઃ, નિ=નિશ્ચયેન યજતિ=સમ્યગ્ગમનં કુર્વન્તિ યત્ર સ નિયાગઃ=મોક્ષમાર્ગઃ જ્ઞાનક્રિયાલક્ષણઃ । યદ્વા-નિ=નિશ્ચયેન યજતિ=દદાતિ સિદ્ધિ- ગતિમિતિ નિયાગઃ=ક્ષાન્ત્યાદિદશવિધો યતિધર્મઃ, તં પ્રતિપન્નઃ=પ્રાપ્તઃ ।

તથા ‘અમાયાં કુર્વાણઃ’ માયા=વીર્યાચારસંગોપનં પરવશ્ચનં વા, ન માયા અમાયા, તાં કુર્વાણઃ અનગારો વ્યાખ્યાતઃ=ભગવતા કથિતઃ ।

અયં ભાવઃ-ન કેવલં પૃથિવીશસ્ત્રસમારમ્ભમાત્રનિવૃત્ત્યાઽનગારો ભવતિ કિન્તુ યઃ સ્વલુ પૃથિવીશસ્ત્રસમારમ્ભનિવૃત્તઃ પરિજ્ઞાતસકલસાવધકર્મા નિરવ-

અવ ‘નિયાગપ્રતિપન્ન’ શબ્દકા અર્થ કરતે હૈં । ‘નિ’ અર્થાત્ નિશ્ચય સે ‘યાગ’ અર્થાત્ સમ્યક્ ગમન જહોં ક્રિયા જાતા હૈ ઉસે ‘નિયાગ’ યા મોક્ષમાર્ગ કહતે હૈ । જ્ઞાન ઓર ક્રિયા મોક્ષ કા માર્ગ હૈ ।

અથવા ‘નિ’ અર્થાત્ નિશ્ચય સે ‘યાગ’ અર્થાત્ સિદ્ધિગતિ દેને વાલા ક્ષમા આદિ દશ પ્રકાર કા યતિધર્મ ‘નિયાગ’ કહલાતા હૈ, એસે નિયાગ કો જો પ્રાપ્ત હો ચુકા હો વહ નિયાગપ્રતિપન્ન હૈ ।

તથા માયા અર્થાત્ વીર્યાચર કા ગોપન કરના યા દૂસરે કો ગોખા દેના માયા હૈ । ઇસ માયા કા સેવન ન કરને વાલા જો વહોં અનગાર હૈ, એસા ભગવાન્ ને કહા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-કેવલ પૃથ્વીશસ્ત્ર કે આરંભ કા ત્યાગ કર દેને માત્ર સે હો કોઈ અનગાર નહોં હો જાતા, વરન્ જો પૃથ્વીશસ્ત્ર કે આરંભ કા ત્યાગ કર કે સકલ

હવે ‘નિયાગપ્રતિપન્ન’ શબ્દનો અર્થ કરે છે. ‘નિ’ અર્થાત્ નિશ્ચયથી ‘યાગ’ અર્થાત્ સમ્યક્ગમન ન્યાં કરવામાં આવે છે. તેને નિયાગ અથવા મોક્ષમાર્ગ કહે છે. જ્ઞાન અને ક્રિયા મોક્ષનો માર્ગ છે. અથવા ‘નિ’ અર્થાત્ નિશ્ચયથી ‘યાગ’ અર્થાત્ સિદ્ધિગતિ આપવાવાળો ક્ષમા આદિ દસ પ્રકારનો યતિધર્મ ‘નિયાગ’ કહેવાય છે. એવા નિયાગને જે પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યા છે, તે નિયાગપ્રતિપન્ન છે. તથા માયા અર્થાત્ વીર્યાચરનું ગોપન કરવું અથવા બીજાને ધોળો દેવો તે માયા છે. તે માયાનું સેવન નહિ કરવાવાળા જે હોય તે અણુગાર છે. એ પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-કેવલ પૃથ્વીશસ્ત્રના આરંભનો ત્યાગ કરી દેવા માત્રથીજ કોઈ અણુગાર થતા નથી. પરંતુ જે પૃથ્વીશસ્ત્રના આરંભનો ત્યાગ કરીને, સકલ સાવધ કર્મોનો

શેપસંયમાનુષ્ઠાનપ્રવૃત્તઃ સમાશ્રિતમોક્ષમાર્ગઃ કપૂરસ્વખંડવદન્તર્વહિરેકરૂપતયા
સ્વવીર્યસંગોપન-પરવશ્ચનલક્ષણમાયાચારરહિતો ભવતિ સ એવ વસ્તુતોઽનગારો
વોદ્ધવ્ય ઇતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ઉક્તરૂપસ્યાનગારસ્ય કર્તવ્યમાહ—‘જાણ’ ઇત્યાદિ ।

॥ મૂલમ્ ॥

જાણ સદ્ધાણ નિસ્ત્રાંતો તમેવ અણુપાલિજ્ઞા વિજહિત્તા વિસોત્તિયં
પુન્વસંજોગં ॥ સૂ. ૨ ॥

॥ છાયા ॥

યયા શ્રદ્ધયા નિઃક્રાન્તસ્તામેવાનુપાલયેત્ વિસ્ત્રોતસિકાં પૂર્વ-
સંયોગમ્ ॥ ૨ ॥

॥ ટીકા ॥

યયા શ્રદ્ધયા વિસ્ત્રોતસિકાં=શઙ્કાં, સર્વશઙ્કાં દેશશઙ્કાં ચેત્યર્થઃ ।

સાવધ કાર્યો કા જ્ઞાતા હોતા હૈ ઓર પૂર્ણ સંયમ કે અનુષ્ઠાન મેં પ્રવૃત્ત હો તથા મોક્ષમાર્ગ કા
આશ્રય લેતા હૈ । કપૂર કે ટુકડે કી મૌંતિ મીતર-વાહર એકસા ઉજ્જ્વલ હોને કે કારણ
અપની શક્તિ કા ગોપન નહીં કરતા ઓર દૂસરોં કો ઘોંચા નહીં દેતા અર્થાત્ માયાચાર સે
રહિત હોતા હૈ, ઊસી કો વાસ્તવ મેં અનગાર સમજના ચાહિયે ॥ સૂ. ૧ ॥

ઉક્ત પ્રકાર કે અનગાર કા કર્તવ્ય વતલાતે હૈ-‘જાણ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ-શઙ્કા કાઢ્યા આદિ કા ત્યાગ કર કે ઓર પૂર્વકાલીક સંયોગોં કા ત્યાગ
કર કે જિસ શ્રદ્ધા કે સાથ નિકલા હૈ, ઊસી શ્રદ્ધા કા નિરન્તર પાલન કરે ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકાર્થ-‘વિસ્ત્રોતસિકા’ કા અર્થ હૈ શઙ્કા, શઙ્કા દો પ્રકાર કી હૈ (૧) સર્વશઙ્કા

જ્ઞાતા-જાણનાર થાય છે. અને પૂર્ણ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તથા મોક્ષ
માર્ગનો આશ્રય લે છે. કપૂરના ટુકડાની માફક અંદર અને બહાર એકજ પ્રકારે ઉજ્જ્વલ
હોવાના કારણે પોતાની શક્તિનું ગોપન કરતો નથી. અને બીજાને દગો દેતો નથી. અર્થાત્
માયાચારથી રહિત હોય છે, તેને વાસ્તવિક રીતે અણુગાર સમજવો જોઈએ. (સૂ. ૧)

ઉપર કહ્યા તેવા અણુગારનું કર્તવ્ય બતાવે છે:-‘જાણ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ-શંકા, કાંક્ષા વગેરેનો ત્યાગ કરીને અને પૂર્વ કાલના સંયોગોનો
ત્યાગ કરીને જે શ્રદ્ધાથી નિકળ્યા છે, તે શ્રદ્ધાનું નિરંતર પાલન કરવું. (સૂ. ૨)

ટીકાર્થ-‘વિસ્ત્રોતસિકા’નો અર્થ છે શંકા, શંકા બે પ્રકારની છે-(૧) સર્વશંકા

“કિમાર્હતો માર્ગોઽસ્તિ ન વા” ઇતિ સર્વાંગમવિધિયકા શઙ્કા સર્વશઙ્કા, તથા—
“કિમપ્કાયાદયો જીવાઃ સન્તિ ન વા” ઇતિ દેશશઙ્કા ।

કેવલાલોકેન વિલોક્ય ભગવતા વિશિષ્ય પ્રવચને કથિતત્વાત્ અપ્કાયાદયઃ સન્તિ જીવાઃ, ઇતિ પૂર્વા કોટિઃ, ચેતનારૂપાત્મલક્ષણસ્ય સુસ્પષ્ટમનુપલબ્ધેર્ન સન્તિ અપ્કાયાદયો જીવાઃ, ઇત્યુત્તરા કોટિઃ પ્રાદુર્ભવતિ । પૂર્વસંયોગં=માતાપિત્રાદિસમ્બન્ધં, ધનધાન્યસ્વજનાદિસમ્બન્ધં વા ।

ઇદમુપલક્ષણમ્—તેન પશ્ચાત્સંયોગમપિ શ્વશુરાદિકૃતં વિહાય=પરિત્યજ્ય નિષ્ક્રાન્તઃ=અનગારો જાતઃ, તાં શ્રદ્ધામ્ અનુપાલયેદેવ નિરતિચારં રક્ષેદિત્યર્થઃ ।

ઔર (૨) દેશશઙ્કા । અર્હન્ત ભગવાન દ્વારા પ્રરૂપિત માર્ગ વાસ્તવ મેં મોક્ષમાર્ગ હૈ યા નહીં ? એસી-શંકા સર્વશઙ્કા હૈ । અપ્કાય આદિ કે જાવ હૈં યા નહીં ? ’ યહ દેશ શઙ્કા હૈ ।

ભગવાન્ને કેવલ જ્ઞાન સે દેખકર પ્રવચન મેં અપ્કાય આદિ કે જીવોં કા અસ્તિત્વ પ્રગટ કિયા હૈ, યહ શઙ્કા કી પૂર્વકોટિ હૈ । આત્મા કા ચેતનાલક્ષણ સ્પષ્ટ રૂપ સે નહીં પાયા જાતા, અત એવ અપ્કાય આદિ અજીવ હૈં, વહ શઙ્કા કી દૂસરી કોટિ હૈ ।

માતા, પિતા આદિ કા સંબંધ તથા ધન; ધાન્ય; સ્વજન આદિ કા સંબંધ પૂર્વસંયોગ । કદલાતા હૈ । ઉપલક્ષણ સે સાસ—સસુર આદિ કા સંબંધ પશ્ચાત્સંયોગ કહલાતા હૈ । ઇન દોનોં સંયોગોં કી ત્યાગ કર કે જિસ શ્રદ્ધા કે સાથ અનગાર હુઆ હૈ ઉસી શ્રદ્ધા કા પાલન કરે અર્થાત્ ઉસ કી નિરતિચાર રક્ષા કરે ।

અને (૨) દેશશંકા ‘અર્હન્ત ભગવાન દ્વારા પ્રરૂપિત માર્ગ વાસ્તવિક રીતે મોક્ષ માર્ગ છે કે નહીં ?’ આ પ્રકારની શંકા તે સર્વશંકા છે. અપ્કાય આદિના જીવ છે કે નહીં ? આ દેશશંકા છે.

ભગવાને કેવલજ્ઞાન વડે જોઈને પ્રવચનમાં અપ્કાય આદિના જીવોનું અસ્તિત્વ પ્રગટ કર્યું છે, આ શંકાની પૂર્વકોટિ છે. આત્માનું ચેતનાલક્ષણ સ્પષ્ટરૂપથી જોવામાં આવતું નથી તેથી અપ્કાય આદિ અજીવ છે, આ શંકાની બીજી કોટિ છે.

માતા—પિતા આદિનો સંબંધ તથા ધન, ધાન્ય સ્વજન આદિનો સંબંધ પૂર્વ-સંયોગ કહેવાય છે, ઉપલક્ષણથી સાસુ, સાસરા આદિનો સંબંધ પશ્ચાત્સંયોગ કહેવાય છે. આ બંને સંયોગનો ત્યાગ કરીને જે શ્રદ્ધાથી અણગાર થયા છે, તે શ્રદ્ધાનું પાલન કરે, અર્થાત્ તેની નિરતિચાર (વિના અતિચાર) રક્ષા કરે.

નનુ કા નામ શ્રદ્ધા, યયા વિનાઽનગારત્વં નોપલભ્યતે ? ઉચ્યતે—જીવાદિતત્ત્વેષુ શ્રદ્ધાનં, રુચિઃ, અભિપ્રીતિઃ, સમ્યગ્દર્શનં શ્રદ્ધા, ‘એતત્તત્ત્વમેવમેવે’—ત્યવધારણમ્, “તમેવ સત્ત્વં નીસંકં જં જિજ્ઞેહિં પવેદ્યં” ઇતિ વચનાનુસ્મરણેન જગદેકવન્ધુના વીતરાગેણ ભગવતા યથા કથિતં તથૈવેદં જીવાદિતત્ત્વં સત્યમિતિ નિશ્ચય ઇતિ યાવત્ ।

યદ્વા મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મણ ઉપશમાત્ ક્ષયોપશમાત્ ક્ષયાદ્વા આત્મનોઽપૂર્વા જ્ઞાનાવસ્થા જાયતે, આવિલસલિલસ્ય કતકફલચૂર્ણસંયોગાત્સ્વચ્છતાવત્ સૈવ શ્રદ્ધા ।

શંકા—યહ શ્રદ્ધા કૌન—સી હૈ જિસ કે વિના સાધુપન નહી રહ સકતા ?

સમાધાન—જીવાદિ તત્ત્વોં પર શ્રદ્ધા કરના, રુચિ હોના, અભિપ્રીતિ હોના, યહ સમ્ય-દર્શન—શ્રદ્ધા હૈ । ‘યહ તત્ત્વ એસા હી હૈ’ ઇસ પ્રકાર પક્કા નિશ્ચય કરના શ્રદ્ધા હૈ । ‘જિન ભગવાનને જો કહા હૈ વહી સત્ય ઔર સંદેહ—રહિત હૈ’ ઇસ વચન કે અનુસાર યહ નિશ્ચય કરના કિ જગત કે અદ્વિતીય વન્ધુ વીતરાગ ભગવાન ને જૈસા નિરૂપણ ક્રિયા હૈ, ડસી પ્રકાર જીવાદિતત્ત્વ સત્ય હૈ । યહ શ્રદ્ધા કા સ્વરૂપ હૈ ।

અથવા—મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ કે ઉપશમ સે, ક્ષયોપશમ સે અથવા ક્ષય સે આત્મા કી ઇક અપૂર્વ જ્ઞાનાવસ્થા ઉત્પન્ન હોતી હૈ । જૈસે—મલિન જલ મેં કતકફલ કા ચૂર્ણ ડાલને સે જલ સ્વચ્છ હો જાતા હૈ । ઇસી સ્વચ્છ—નિર્મલ આત્મદશા શ્રદ્ધા કહલાતી હૈ ।

શંકા—તે શ્રદ્ધા કેવી છે, કે જેના વિના સાધુપણું રહી શકે નહિ ?

સમાધાન—જીવાદિ તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા કરવી, રુચિ થવી, અભિપ્રીતિ થવી, તે સમ્યગ્દર્શન શ્રદ્ધા છે, “આ તત્ત્વ આપુંજ છે” એ પ્રમાણે પાકો નિશ્ચય કરવો તે શ્રદ્ધા છે. “જિન ભગવાને જે કહ્યું છે તે સત્ય અને સંદેહરહિત છે” એ વચન પ્રમાણે એ નિશ્ચય કરવો કે જગતના અભેડ બન્ધુ વીતરાગ ભગવાને જેવું નિરૂપણ કયું છે, તે પ્રમાણે જીવાદિ તત્ત્વ સત્ય છે. આ શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ છે

અથવા—મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મના ઉપશમથી, ક્ષયોપશમથી, અથવા ક્ષયથી આત્માની એક અપૂર્વ જ્ઞાનાવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ મલીન પાણીમાં કતકફળ—નિર્મળીકણનું ચૂર્ણ નાખવાથી જલ સ્વચ્છ થઈ જાય છે. એવી સ્વચ્છ—નિર્મલ આત્મદશા શ્રદ્ધા કહેવાય છે.

અસ્યા લક્ષણં તુ શમસંવેગનિર્વેદાનુકમ્પાઽઽસ્તિક્યાનાં પ્રાદુર્ભાવઃ । તત્ર વીત-
રાગપ્રણીતપ્રવચનતત્ત્વાભિનિવેશવશેનાઽનન્તાનુબન્ધિક્ષાયાણામનુદયઃ શમ ઇત્યુચ્યતે ।
યદ્વા વિષયાસક્તિનિવૃત્તિઃ શમઃ ।

તથા સંવેગઃ=જિનપ્રવચનાનુસારેણ નરકાદિગતિષુ નનાવિધદુઃસ્વાવલો-
કનાદ્વયમ્, યથા સ્વકૃતકર્મોદયાન્નરકેષુ-ક્ષેત્રજન્યશીતોષ્ણાદિદશવિધવેદનાસહનં,
પરમાધાર્મિકદેવકૃતં, પરસ્પરોદીરિતં ચેતિ ત્રિવિધં દુઃસ્વં, તથા તિર્યક્ષુ-તાડન-
તર્જન-ક્ષુત્પિપાસા-પારવશ્ય-ભારારોપણાદ્યનેકવિધં દુઃસ્વં, મનુષ્યેષુ-દારિદ્ર્ય-

શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકમ્પા ઓર આસ્તિક્ય કા પ્રકટ હો જાના શ્રદ્ધા કા ચિહ્ન હૈ ।

વીતરાગદ્વારા પ્રરૂપિત પ્રવચન કે તત્ત્વ મેં ગાઢી પ્રીતિ હોને સે અનન્તાનુબંધી કષાયો
કા (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કા) ઉદય ન હોના શમ કહલાતા હૈ । અથવા વિષયો કે
પ્રતિ આસક્તિ હટ જાના ‘શમ’ હૈ ।

જિન ભગવાન્ કે વચન કે અનુસાર નરક આદિ ગતિયો મેં નાના પ્રકાર કે દુઃસ્વો
કો જાનકર ઊન સે ભયમીત હોના ‘સંવેગ’ હૈ । જૈસે—“અપને કિયે કર્મોં કે
ઉદય સે નરકો મેં ક્ષેત્રજન્ય શીત-ઉષ્ણ (સર્દી-ગરમી) આદિ દશ પ્રકાર કી વેદના,
પરમાધામી દેવો દ્વારા દીજાને વાલી વેદના ઓર પરસ્પર નારકી જીવો દ્વારા હોને વાલી
વેદના, નરક મેં યહ ત્રીન તરહ કી વેદના હૈ । તિર્યચો મેં તાડના, તર્જના, ભૂજ,
પ્યાસ, પરાધીનતા, બોજા ઢોના આદિ અનેક પ્રકાર કી વેદના હૈ । મનુષ્યો મેં દરિદ્રતા,

શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય વગેરે પ્રકટ થઈ જાય તે
શ્રદ્ધાનું ચિહ્ન છે.

વીતરાગદ્વારા પ્રરૂપિત પ્રવચનનાં તત્ત્વોમાં સંજ્ઞાડ પ્રીતિ થવાથી અનન્તાનુ-
બંધી કષાયોનો (ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો) ઉદય થાય નહિ તે શમ કહેવાય
છે. અથવા વિષયો પ્રતિ આસક્તિ હટી જાય તે શમ છે.

જિન ભગવાનના વચન-અનુસાર નરક આદિ ગતિઓમાં નાના પ્રકારના દુઃખોને
જાણી ને તેનાથી ભયભીત થવું તે ‘સંવેગ’ છે. જેમકે—“પોતાના કરેલાં કર્મોના ઉદયથી
નરકોમાં ક્ષેત્રજન્ય શીત-ઉષ્ણ (સર્દી-ગરમી) આદિ દસ પ્રકારની વેદના, પરમાધામી દેવો
દ્વારા જે થાય છે તે વેદના, અને પરસ્પર નારકી જીવો દ્વારા થનારી વેદના, નરકમાં આ
પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની વેદના છે. તિર્યચોમાં તાડના, તર્જના (મારવું-તરછોડવું) ભૂખ, તરસ,
પરાધીનતા, ખોળા ઉપાડવા આદિ અનેક પ્રકારની વેદના છે. મનુષ્યોમાં દરિદ્રતા, હાનિ,

દૌર્ભાગ્ય-જન્મ-જરા-મરણ-રોગ-શોક-સન્તાપાદિ, દેવેષુ-ઈર્ષ્યા-વિષાદ-પરપ્રેષ્ય-ત્વાદિદુઃખં જીવા અનુભવન્તિ, તસ્માદ્-‘યથા મમેદ્દશં દુઃખં ન સ્યાત્ તથા યત્નં કરોમિ’ इत्याकारक आत्मिकपरिणामः संवेगः ।

यद्वा-सुदेव-सुगुरु-सुधर्मेषु निश्चलोऽनुरागः संवेगः । उक्तञ्च—

“तथ्ये धर्मे ध्वस्तर्हिसाप्रबन्धे, देवे रागद्वेषमोहादिमुक्ते ।

साधौ सर्वग्रन्थसन्दर्भहीने, सवेगोऽसौ निश्चलो योऽनुरागः ॥ १ ॥ ” इति ।

આગમોઽપ્યત્રાર્થે પ્રમાણમ્—

જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, સંતાપ આદિ કી વેદના હૈ । દેવોં મેં ઈર્ષ્યા, વિષાદ, આજ્ઞા-પાલન આદિ કે દુઃખ હૈ । જીવ ઇન દુઃખોં કા અનુભવ કરતે હૈ, અત એવ મૈ એસા પ્રયત્ન કરૂં કિ-જિસ સે મુક્તે ઇસ પ્રકાર કે દુઃખ ન ભુગતને પડે ” । ઇસ પ્રકાર કા આત્મા કા પરિણામ ‘સંવેગ’ કહલાતા હૈ ।

અથવા સુદેવ, સુગુરુ ઓર સુધર્મ મેં અચલ અનુરાગ હોના ‘સંવેગ’ કહલાતા હૈ । કહા મી હૈ—

“હિંસા આદિ કી પરમ્પરા સે રહિત સચ્ચે ધર્મ મેં, રાગ દ્વેષ ઓર મોહ આદિ સે રહિત દેવ મેં, તથા સર્વ પ્રકાર કે પરિગ્રહ સે રહિત ગુરુ-સાધુ મેં નિશ્ચલ અનુરાગ હોના સંવેગ હૈ” ॥ ૧ ॥

इस विषय में आगम प्रमाण भी है—

જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, સન્તાપ આદિની વેદના છે. દેવોમાં ઈર્ષ્યા, વિષાદ, (શોક) આજ્ઞાપાલન આદિનાં દુઃખો છે. જીવ આ દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. તે કારણથી હું એવો પ્રયત્ન કર કે-જેથી મને આ પ્રકારનું દુઃખ ભોગવવું પડે નહિ.” આ પ્રકારનું આત્માનું પરિણામ તે સંવેગ કહેવાય છે.

અથવા સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મમાં અચલ અનુરાગ-પ્રીતિ થવો તે સંવેગ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે:-

“હિંસા આદિની પરમ્પરાથી રહિત સાચા ધર્મમાં, રાગ દ્વેષ અને મોહ આદિથી રહિત દેવમાં, તથા સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત ગુરુ-સાધુમાં નિશ્ચલ અનુરાગ થવો તે સંવેગ છે.” ॥ ૧ ॥

આ વિષયમાં આગમ પ્રમાણ પણ છે:-

“સંવેગેણં મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ? સંવેગેણં અણુત્તરં ધમ્મસદ્ધં જળયઈ । અણુત્તરાણં ધમ્મસદ્ધાણં સંવેગં હવ્યમાગચ્છઈ । અણંતાણુવંધિકોહમાણમાયાલોભે સ્વેઈ । નવં ચ કમ્મં ન વંધઈ । તપ્પચ્ચઈયં ષ ણં મિચ્છત્તવિસોહિં કાઠ્ઠણં દંસણારાહણં ભવઈ । દંસણવિસોહીણં ય ણં વિસુદ્ધાણં અત્થેગઈયં તૈણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞઈ । વિસોહીણં ય ણં વિસુદ્ધાણં તચ્ચં પુણો ભવગ્ગહણં નાઠ્ઠકમઈ ॥ ” (ઉત્તરા ૦ અ ૦ ૨૯)

છાયા—“સંવેગેન ભદન્ત ! જીવઃ । ક જનયતિ ? સંવેગેન અણુત્તરાં ધર્મશ્રદ્ધાં જનયતિ । અણુત્તરયા ધર્મશ્રદ્ધયા સંવેગો હવ્યમાગચ્છતિ, અનન્તાણુવંધિ-ક્રોધમાન-માયાલોભાન્ ક્ષપયતિ, નવં ચ કર્મ ન વધ્નાતિ, તત્પ્રત્યયિકાં ચ સ્વલુ મિથ્યાત્વવિશોધિ કૃત્વા દર્શનારાધકો ભવતિ, દર્શનવિશોધ્યા ચ સ્વલુ વિશુદ્ધયા અપ્યેકકસ્તેનૈવ ભવ-ગ્રહણેન સિદ્ધચતિ । વિશોધ્યા ચ સ્વલુ વિશુદ્ધયા તૃતીયં પુનર્ભવગ્રહણં નાતિક્રામતિ ॥ ”

સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મેષુ નિશ્ચલાનુરાગરૂપેણ સંવેગેન ઉત્કૃષ્ટતમાં ધર્મશ્રદ્ધાં

“ભગવાન્ ! સંવેગ સે જીવ કો વ્યા લાભ હોતા હૈ ?

સંવેગ સે સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હોતી હૈ, ઓર ધર્મશ્રદ્ધા સે સંવેગ શીઘ્ર ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । અનન્તાણુવંધી ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ કા વહ ક્ષય કરતા હૈ । નવીન કર્મો કા બંધ નહીં કરતા, ઓર ઇન કારણો સે મિથ્યાત્વ કી વિશુદ્ધિ કર કે જીવ દર્શન કા અરાધક હોતા હૈ । દર્શનવિશુદ્ધતા વધજાને સે કોઈ-કોઈ જીવ ઊસી ભવ મેં સિદ્ધ હો જાતા હૈ, અગર કોઈ ઊસી ભવ મેં મોક્ષ ન જાવે તો ત્રીસરે ભવ કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતા, અર્થાત્ ત્રીસરે ભવ મેં વહ અવશ્ય મોક્ષ જાતા હૈ ” । —(ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૯)

“સુદેવ, સુગુરુ ઓર સુધર્મ મેં નિશ્ચલ અનુરાગરૂપ સંવેગ સે જીવ કો સર્વોત્કૃષ્ટ

“ભગવન્ સંવેગથી જીવને શું લાભ થાય છે ?” સંવેગથી સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, અને ધર્મશ્રદ્ધાથી સંવેગ શીઘ્ર ઉત્પન્ન થાય છે. અનન્તાણુવંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો તે ક્ષય કરે છે. નવીન કર્મોનો બંધ કરતો નથી, અને એ કારણથી મિથ્યાત્વની વિશુદ્ધિ કરીને જીવ દર્શનનો આરાધક થાય છે. દર્શનવિશુદ્ધતા વધી જવાથી કોઈ-કોઈ એ ભવમાં સિદ્ધ થઈ જાય છે; કોઈ એ ભવમાં મોક્ષ ન જાય તો ત્રીજા ભવનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી, અર્થાત્ ત્રીજા ભવમાં તે અવશ્ય મોક્ષ જાય છે.” (ઉત્તરા ૦ અ. ૨૯)

સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મમાં નિશ્ચલ અનુરાગરૂપ સંવેગથી જીવને સર્વોત્કૃષ્ટ

જીવો જનયતિ । તથા ચ નરકાદિભવેષુ ઘોરતરવહુતરાશાતવેદનામવલોક્ય તદ્વ્યાન્મોક્ષમાર્ગે શરણીકૃત્ય મોક્ષાભિલાષરૂપં સંવેગં શીઘ્રં પ્રાપ્નોતિ । અનન્તાનુ-
વન્ધિકષાયાન્ ક્ષપયતિ, નવીનં કર્મ ન વધનાતિ, તેન મિથ્યાત્વં ક્ષપયિત્વા ક્ષાયિકશુદ્ધસમ્યક્ત્વં નિરતિચારેણ પાલયતિ । એવમતિનિર્મલયા સમ્યક્ત્વવિશુદ્ધ્યા કશ્ચિદ્ભવ્યજીવસ્તેનૈવ ભવગ્રહણેન સિદ્ધિં પ્રાપ્નોતિ । એકઃ પુનઃ સમ્યક્ત્વસ્ય નિર્મલયા વિશુદ્ધ્યા તૃતીયં પુનર્ભવગ્રહણં નાતિક્રામતિ । મિથ્યાત્વ-
મોહનીયકર્મણો નિરવશેષક્ષયાત્ શુદ્ધક્ષાયિકસમ્યક્ત્વવાન્ ભવત્રયમધ્યે મોક્ષં પ્રાપ્નોત્યેવેત્યર્થઃ ।

તથા નિર્વેદઃ—આર્હતવચનાભિનિવેશાત્સર્વવિષયેષુ—અનાસક્તિઃ, ‘ઇહ—અલોકે

શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન होती है । उस श्रद्धा से नरक आदि गतियों में घोर और बहु असाता की वेदना देखकर तथा उस वेदना के भय से मोक्षमार्ग का आश्रय लेकर मोक्षाभिलाषा—रूपी संवेग को शीघ्र ही स्वीकार कर लेता है । वह अनन्तानुबंधी कषायों का क्षय करता है और नवीन कर्म के बंध को रोक देता है । मिथ्यात्व का क्षय कर के शुद्ध क्षायिक सम्यक्त्व का निरति-
चार पालन करता है । इस प्रकार अत्यन्त निर्मल दर्शनविशुद्धि के कारण कोई—कोई भव्य जीव उसी भव में मुक्त हो जाता है, और कोई—कोई तीसरे भव का उल्लंघन नहीं करता अर्थात् मिथ्यात्वमोहनीय कर्म के सम्पूर्ण क्षय से शुद्धक्षायिकसम्यक्त्वी जीव तीन भवों में अवश्य मोक्ष पाता है ।

अर्हन्त भगवान् के प्रवचन में प्रगाढ प्रीति होने के कारण सब इन्द्रिय-विषयों में

શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, એ શ્રદ્ધાથી નરક આદિ ગતિઓમાં ઘોર અને ખડબડ અસા-
તાની વેદના જોઈને. તથા એ વેદનાના ભયથી મોક્ષમાર્ગનો આશ્રય લઈને મોક્ષા
ભિલાષારૂપી સંવેગને શીઘ્રજ સ્વીકાર કરી લે છે. તે અનન્તાનુબંધી કષાયોનો ક્ષય કરે
છે. અને નવીન કર્મના બંધને રોકી દે છે મિથ્યાત્વનો ક્ષય કરીને શુદ્ધ ક્ષાયિક
સમ્યક્ત્વનું નિરતિચાર પાલન કરે છે. આ પ્રમાણે અત્યન્ત નિર્મલ દર્શનવિશુદ્ધિના
કારણે કોઈ—કોઈ ભવ્ય જીવ એજ ભવમાં મુક્ત થઈ જાય છે, અને કોઈ—કોઈ ત્રીજા
ભવનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. અર્થાત્ મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મના સંપૂર્ણ ક્ષયથી શુદ્ધક્ષાયિક-
સમ્યક્ત્વી જીવ ત્રણ ભવોમાં અવશ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે.

અર્હન્ત ભગવાનના પ્રવચનમાં પ્રગાઢ-સત્ત્વજડ પ્રીતિ હોવાના કારણે સર્વ ઇન્દ્રિયોના

કામભોગાધ્યવસાયઃ સ્વલુ દુરન્તોઽનન્તદુઃસ્વફલદશ્ચ, પરલોકેઽપ્યતિકટુકો નરકાદિ-
જન્મફલપ્રદઃ, इत्यतो न किञ्चित्प्रयोजनमनेन कामभोगाध्यवसायेन, परित्याज्य
एवायमतिप्रयत्नेन' इत्येवंरूप आत्मकपरिणामो निर्वेदः ।

उक्तं च निर्वेदस्वरूपं तत्फलं च, तथाहि—

“નિવ્વેણં મંતે! જીવે કિં જળયઈ? નિવ્વેણં દિવ્યમાણસતેરિચ્છિણ્ણસુ
કામભોગેસુ નિવ્વેયં હવ્વમાગચ્છઈ। સવ્વવિસણ્ણસુ વિરજ્જઈ। સવ્વવિસણ્ણસુ વિરજ્જમાણે
આરંભપરિચ્ચાયં કરેઈ। આરંભપરિચ્ચાયં કરેમાણે સંસારમગ્ગં વોચ્છિદઈ, સિદ્ધિમગ્ગં
પહિવન્ને ય હવઈ।” (ઉત્તરા૦ અ. ૨૯)

આસક્તિ ન હોના ‘નિર્વેદ’ છે । ‘કામભોગસમ્બન્ધી અધ્યવસાય’ આ લોક મેં અત્યન્ત દુઃસ્વ-
દાયક છે, ઓર પરલોક મેં ઓ અત્યન્ત કટુક નરક આદિરૂપ ફલ દેને વાલા છે, અત એવ
કામભોગસંબન્ધી અધ્યવસાય સે મુજે કયા લેન-દેન છે । ઇસે સ્વૂબ પરિશ્રમ કર કે ત્યાગ હી
દેના યાહિણ’ । ઇસ પ્રકાર કા આત્મિક પરિણામ ‘નિર્વેદ’ કહલાતા છે । નિર્વેદ કા સ્વરૂપ
ઓર ફલ ઇસ પ્રકાર કહા ગયા છે:—

“ભગવન્ ! નિર્વેદ સે જીવ કો કયા લાભ હોતા છે ? નિર્વેદ સે જીવ કો દેવતા મનુષ્ય
ઓર તિર્યચ સંબન્ધી કામ ભોગો મેં શીઘ્ર હી વિરક્તિ ઉત્પન્ન હોતી છે । સર્વ વિષયો સે જીવ
વિરક્ત હોકર આરંભ કા પરિત્યાગ કરતા છે । આરંભ કા પરિત્યાગ કરતા હુઆ સંસારમાર્ગ
કો ત્યાગતા છે ઓર મોક્ષમાર્ગ કો અંગીકાર કરતા છે ” ।—(ઉત્તરા. અ. ૨૯)

વિષયોમાં આસક્તિ થાય નહિ તે નિર્વેદ છે. ‘કામભોગસમ્બન્ધી અધ્યવસાય આ લોકમાં
અત્યન્ત દુઃસ્વદાયક છે, અને પરલોકમાં પણ અત્યન્ત કટુક નરકગતિ આદિ રૂપ રૂપ
દેવાવાળા છે, એટલા માટે કામભોગસમ્બન્ધી અધ્યવસાયથી મારે શું લેવા દેવા છે.
તેને ખૂબ પરિશ્રમ કરીને ત્યજી દેવા જોઈએ.’ આ પ્રકારનું આત્મિક પરિણામ તે
નિર્વેદ કહેવાય છે. નિર્વેદનું સ્વરૂપ અને ફલ આ પ્રકારે કહ્યું છે—

“ભગવન્ ! નિર્વેદથી જીવને શું લાભ થાય છે ?

નિર્વેદથી જીવને દેવતા, મનુષ્ય અને તિર્યચસમ્બન્ધી કામભોગોમાં શીઘ્રજ
વિરક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વવિષયોથી જીવ વિરક્ત થઈ જાય છે. સર્વ વિષયોથી
વિરક્ત થઈને આરંભનો પરિત્યાગ કરતો થકો સંસારમાર્ગને ત્યજી દે છે. અને
મોક્ષમાર્ગનો અંગીકાર કરે છે.” (ઉત્તરા૦ અ. ૨૯)

‘કદાઽહં સંસારં પરિત્યજેયમ્ ?’ इत्येवंरूपेण निर्वेदेन दिव्यमानुषतैरश्वेषु कामभोगेषु निर्वेदम्=अनासक्तिं जीवः शीघ्रं प्राप्नोति । इममेवार्थं स्पष्टयति—सर्वविषयेषु विरज्यते—‘अलमेतैरनर्थहेतुभूतैर्विषयैः’ इत्येवंरूपं वैराग्यं प्राप्नोति । वैराग्यं प्राप्तञ्च सावद्यव्यापारं परित्यजति । तत्परित्यागं कुर्वन् संसारमार्गं=मिथ्यात्वाविरतिप्रभृतिरूपं व्यवच्छिनत्ति, संसारमार्गव्यवच्छेदे च जीवः सिद्धिमार्गं=सम्यग्दर्शनादिरूपं प्राप्नोतीत्यर्थः ।

अनुकम्पा—अनु=अनुकूलं कम्पनं=रक्षणचेष्टाकरणमनुकम्पा=जिनप्रवचनानुसारेणजीवानामुपरि कारुण्यं, प्राणातिपाताकरणं, परदुःखनिवारणं, म्रियमाण-

‘કવ મૈ સંસાર કા ત્યાગ કરૂં ?’ इस प्रकार के निर्वेद से जीव को देव मनुष्य और तिर्यच संबंधी काम भोगों में अनासक्ति प्राप्त होती है । इसी विषय को स्पष्ट करते हैं कि—जीव सब विषयों से विरक्त हो जाता है, अर्थात् ‘इन अनर्थ के कारणभूत विषयों से बस करो !’ इस प्रकार का वैराग्य पाता है । वैराग्य पाकर जीव सावद्य व्यापार का त्याग कर देता है । सावद्य व्यापारका त्याग करता हुआ मिथ्यात्व अविरति आदि संसारमार्ग को छोड़ता है और संसारमार्ग का त्याग कर के सम्यग्दर्शन आदिरूप मोक्षमार्ग को प्राप्त कर लेता है ।

‘અનુ’ અર્થાત્ અનુકૂલ ‘કમ્પન’ અર્થાત્ રક્ષા કરને કીં ચેષ્ટા કરના—અનુકમ્પા છે । અર્થાત્ જિન ભગવાન્ કે ઉપદેશ કે અનુસાર જીવો પર કરુણાભાવ હોના, કિસી કે પ્રાણો કા વિયોગ ન કરના, દૂસરોં કા દુઃખ દૂર કરના, મરતે હુણે ઓર મારે જાતે હુણે પ્રાણિયોં કો પ્રાણ

‘હું કયાદે સંસારનો ત્યાગ કરૂં ?’ આ પ્રકારના નિર્વેદથી જીવને દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચ સમ્બન્ધી કામભોગોમાં અનાસક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે કે—જીવ સર્વ વિષયોથી વિરક્ત થઈ બચે છે. અર્થાત્ આ અનર્થના કારણભૂત વિષયોથી બસ કરો ?’ આ પ્રકારનો વૈરાગ્ય પામે છે વૈરાગ્ય પામીને જીવ સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરી દે છે. સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરતો થકો મિથ્યાત્વ, અવિરતિ આદિ સંસારમાર્ગને છોડે છે, અને સંસારમાર્ગનો ત્યાગ કરીને સમ્યગ્દર્શન આદિરૂપ મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

અનુ અર્થાત્ અનુકૂલ, કમ્પન અર્થાત્ રક્ષા કરવાની ચેષ્ટા કરવી તે અનુકમ્પા છે. અર્થાત્—જિન ભગવાનના ઉપદેશ પ્રમાણે જીવો પર કરુણાભાવ થવો, કોઈના પ્રાણોનો વિયોગ કરવો નહિ, બીજાના દુઃખ દૂર કરવાં, મરતાં અને મરાતાં પ્રાણીઓને પ્રાણ-

સમ્મદંસણે ચેય” (સ્થાનાઙ્ગ ૦ સ્થા. ૨ ઉ. ૧)

તત્ર નિસર્ગઃ, પરિણામઃ, સ્વભાવઃ, इत्येकार्थकाः ।

અપૂર્વકરણાનન્તરં યદ્ ભવત્યનિવૃત્તિકરણં તન્નિસર્ગં इति કથ્યતે । નિસૃજ્યતે કાર્યોત્પત્તૌ સત્યામિતિ નિસર્ગઃ, કાર્યે સમુત્પન્ને સતિ કારણસ્ય ન કિંચિત્ પ્રયોજનં ભવતિ, ઉત્પન્ને સમ્યક્ત્વે પ્રયોજનાભાવાદનિવૃત્તિકરણં પરિત્યજ્યતે । ન ચાત્યન્તં પરિત્યાગસ્તસ્યેષ્યતે યતસ્તદેવ કારણં તેનાકારેણ પરિણતમ્, યથા—ઉત્થિતોઽપિ પુરુષઃ પુરુષ એવ, આસીનો શયિતો વા પુરુષઃ પુરુષ એવ, અવસ્થામાત્રભેદાદવસ્થાવતો ભેદઃ ક્વાપિ ન દૃશ્યતે । તત્ર—પરિણામસ્યાનેકરૂપત્વેઽપિ પરિણામિનોઽન્વયિદ્રવ્યસ્ય ન તત્ત્વાત્ સર્વથા ભેદઃ,

સમ્યગ્દર્શન” । (સ્થાનાંગ. સ્થા. ૨ ઉ ૧)

નિસર્ગ, પરિણામ, યા સ્વભાવ, એ સવ પર્યાયવાચક હૈ ।

અપૂર્વકરણ કે પશ્ચાત્ હોને વાલા અનિવૃત્તિકરણ ‘નિસર્ગ’ કહલાતા હૈ । કાર્ય કી ઉત્પત્તિ હો જાને પર જો ત્યાગ દિયા જાતા હૈ વહ ‘નિસર્ગ’ હૈ । કાર્ય કી ઉત્પત્તિ હો જાને કે વાદ કારણ કા કોઈ પ્રયોજન નહીં રહતા, ક્યોં કિ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન હોને પર પ્રયોજન નહીં રહને સે અનિવૃત્તિકરણ ત્યાગ દિયા જાતા હૈ, મગર ઉસ કા અત્યન્ત પરિત્યાગ નહીં કિયા જાતા, ક્યોં કિ વહી કારણ ઉસ આકાર મેં—કાર્યરૂપ મેં—પરિણત હો જાતા હૈ । જૈસે—ઢાંડા હુઆ પુરુષ—પુરુષ હી હૈ । બૈઠા હુઆ યા સોયા હુઆ પુરુષ ભી પુરુષ હી હૈ । અવસ્થાઓ મેં ભેદ હોનેમાત્ર સે અવસ્થાવાલે મેં કહીં સર્વથા

સમ્યગ્દર્શન” (સ્થાનાંગ ૦ સ્થા. ૨ ઉ. ૧)

નિસર્ગ, પરિણામ અથવા તો સ્વભાવ, આ સર્વ પર્યાયવાચક શબ્દો છે. અપૂર્વ કરણની પછી થવાવાળાં અનિવૃત્તિકરણ નિસર્ગ કહેવાય છે. કાર્યની ઉત્પત્તિ થઈ જવા પછી જે ત્યજ દેવામાં આવે છે. તે નિસર્ગ છે. કાર્યની ઉત્પત્તિ થઈ ગયા પછી કારણનું કોઈ પ્રયોજન રહેતું નથી. કેમકે—સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન હોવા છતાંય પણ પ્રયોજન નહિ રહેવાથી અનિવૃત્તિકરણ ત્યાગી દેવામાં આવે છે. અર્થાત્ પ્રયોજન નહિ રહેવાથી અનિવૃત્તિકરણનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. પરન્તુ તેનો અત્યન્ત પરિત્યાગ કરવામાં આવતો નથી; કારણ કે તે કારણ તેવા આકારમાં—કાર્યરૂપમાં—પરિણત થઈ જાય છે. જેમ ઉભો રહેલો પુરુષ, પુરુષજ છે, બેઠેલો અથવા સુતેલો પુરુષ પણ પુરુષજ છે, અવસ્થાઓમાં ભેદ થવા માત્રથી અવસ્થા-

तथाऽत्रापि अनिवृत्तिकरणरूपः परिणामो निसर्गः सम्यक्त्वाकारेण वर्तते पूर्वावस्थामपनुद्यावस्थान्तरप्राप्तिः परिणामः, परिणामि जीवद्रव्यं तु ध्रुवमेव । परिणामोऽप्यत्र वैस्वसिक एव, अभ्रेन्द्रधनुरादिवदिति परिणामः स्वभाव इति वाच्यम् ।

ननु श्रद्धा निसर्गतः कथमुत्पद्यते ? उच्यते—कर्मणोऽनादित्वात्पूर्वकर्मोदयेन यद्यदन्यत्कर्म ज्ञानावरणीयादिकं स्वेनैव कृतं तदपि कर्मणशरीरेण सहैव बध्यते कर्मत्वादिदानींतनकर्मवत् । एवंविधपूर्वगृहीतकर्मणः फलमुपभुञ्जानस्य भव्यजीवस्य ज्ञानदर्शनोपयोगस्वभावतयाऽनादिमिथ्यादृष्टेरपि तादृशभवस्थिति-

भेद नहीं देखा जाता । जैसे परिणमन, अनेक प्रकार का होने पर भी परिणामी—अन्वयिद्रव्य एक होने से उस में सर्वथा भेद नहीं होता । उसी प्रकार यहाँ अनिवृत्तिकरणरूप परिणाम निसर्गसम्यक्त्व के रूप में परिणत हो जाता है—उसकी पूर्व—अवस्था मिटकर नवीन अवस्था उत्पन्न हो जाती है, फिर भी परिणामी—जीवद्रव्य—ज्यो का ल्यो ध्रुव बना रहता है । परिणाम भी यहाँ वैस्वसिक (स्वाभाविक) लेना चाहिए, मेघ तथा इन्द्रधनुष की तरह, अत एव परिणाम का अर्थ—स्वभाव है ।

शङ्का—श्रद्धा, स्वभाव (निसर्ग) से किस प्रकार उत्पन्न होती है ?

समाधान—अनादि काल से लगे हुए पूर्वकर्मों के उदय से ज्ञानावरणीय आदि जो-जो कर्म जीवने किये हैं, वे सब कर्मण शरीर के साथ ही बँधते हैं, क्योंकि वे कर्म हैं, वर्तमानकालीन कर्मों के समान । इस प्रकार के पहेले ग्रहण किये हुए कर्मों का फल भोगते हुए भव्य जीव ज्ञानदर्शनरूप उपयोगस्वभाववाला होने के कारण

वाणामां કેઈ સર્વથા ભેદ જોવામાં આવતો નથી જેમ—પરિણમન અનેક પ્રકારનાં હોવા છતાંય પણ પરિણામી—અન્વયિદ્રવ્ય એક હોવાથી તેમાં સર્વથા ભેદ થતો નથી, તે પ્રમાણે અહિં અનિવૃત્તિકરણરૂપ પરિણામ નિસર્ગસમ્યક્ત્વના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે—તેની પૂર્વ અવસ્થા મટીને નવીન અવસ્થા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, પણ પરિણામી—જીવદ્રવ્ય—જેમ છે તેમ ધ્રુવ બની રહે છે. પરિણામ પણ અહિં વૈસ્વસિક (સ્વાભાવિક) લેવું જોઈએ, મેઘ તથા ઇન્દ્રધનુષની માફક. એ પ્રમાણે પરિણામનો અર્થ સ્વભાવ છે.

શંકા—શ્રદ્ધા સ્વભાવ (નિસર્ગ)થી કયા પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે ?

સમાધાન—અનાદિ કાળથી લાગેલાં પૂર્વ કર્મોના ઉદયથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ જે-જે કર્મ જીવે કર્યાં છે, તે સર્વ કર્મો જીવ શરીરની સાથેજ બંધાય છે; કેમકે તે કર્મ છે, વર્તમાનકાલીન કર્મોની સમાન. આ પ્રકારનાં પહેલાં ગ્રહણ કરેલાં કર્મોનું ફલ ભોગવતો

પરિપાકવશેન શુભપરિણામરૂપાઽધ્યવસાયા ભવન્તિ, તેષાં સ્થાનાનિ મન્દ-મધ્ય-તીવ્રાણિ ભવન્તિ । તત્ર જઘન્યશુભપરિણામસ્ય સ્થાનં વિશુદ્ધં, તસ્માદુત્કૃષ્ટસ્ય વિશુદ્ધતરં, તતોઽપ્યુત્કૃષ્ટશુભપરિણામસ્ય વિશુદ્ધતમં સ્થાનં પ્રાપ્નુવતો જીવસ્ય વર્ધમાનશુભપરિણત્યા તાદૃક્પરિણામવિશેષો જાયતે, યેન તીર્થઙ્કરાદ્યુપદેશ-મન્તરેણ સ્વતઃ એવ જીવસ્ય કર્મોપશમાદિભ્યઃ શ્રદ્ધોત્પદ્યતે । તત્રાયં ક્રમઃ—

શ્રદ્ધાપ્રાપ્તયેઽધિકારી દ્વિવિધો ભવતિ, અનાદિમિથ્યાદૃષ્ટિઃ, સાદિ-મિથ્યાદૃષ્ટિશ્ચ । યઃ પૂર્વં કદાપિ સમ્યક્ત્વં ન લબ્ધવાન્ સોઽનાદિમિથ્યાદૃષ્ટિઃ । યથા ભવ્યઃ પૂર્વં સમ્યક્ત્વં પ્રાપ્ય પશ્ચાદનન્તાનુવન્ધિકપાયોદયાદુપજાતમિથ્યાત્વઃ

અનાદિકાલ સે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોને પર મી અમુક પ્રકાર કી ભવસ્થિતિ કા પરિપાક હોને સે ઉસકે શુભપરિણામરૂપ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન હોતે હૈ । ઉન અધ્યવસાયો કે સ્થાન મન્દ, મધ્યમ ઓર તીવ્ર હોતે હૈ । ઇન મેં જઘન્ય શુભ પરિણામ કા સ્થાન વિશુદ્ધ હૈ, ઉસ સે ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધતર હૈ । ઓર ઉસસે મી ઉત્કૃષ્ટ શુભપરિણામ વિશુદ્ધતમ હૈ । ઇન સ્થાનોં કો પ્રાપ્ત જીવ કે વઢતે હુએ શુભ પરિણામો સે એક એસા પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જિસ કે દ્વારા તીર્થંકર આદિ કે ઉપદેશ કે વિના હી સ્વયમેવ જીવ કો કર્મોં કા ઉપશમ આદિ હોને સે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હો જાતી હૈ ।

કમ ઇસ પ્રકાર હૈ—

દો પ્રકાર કે જીવ શ્રદ્ધા પાને કે અધિકારી હૈ—(૧) અનાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઓર (૨) સાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ । જિસ જીવને પહેલે કમી સમ્યક્ત્વ નહીં પાયા વહ અનાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ કહલાતા હૈ । જિસ ભવ્ય જીવને પહેલે સમ્યક્ત્વ પાયા કિન્તુ

થકેા લબ્ય છવ જ્ઞાન-દર્શનરૂપ ઉપયોગસ્વભાવવાળા હોવાના કારણે અનાદિ કાલથી મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવા છતાંય પણ અમુક પ્રકારની ભવસ્થિતિનો પરિપાક હોવાથી તેને શુભ પરિણામરૂપ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થાય છે તે અધ્યવસાયોનાં સ્થાન મદ, મધ્યમ અને તીવ્ર હોય છે. તેમા જઘન્ય શુભ પરિણામનુ સ્થાન વિશુદ્ધ છે, તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધતર છે, અને એનાથી પણ ઉત્કૃષ્ટ શુભ પરિણામ વિશુદ્ધતમ છે. આ સ્થાનોને પ્રાપ્ત છવના વધતા ગયેલા શુભ પરિણામોમાંથી એક એવું પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે કે જેના દ્વારા તીર્થંકર આદિના ઉપદેશ વિનાજ સ્વયમેવ, છવને કર્મોનો ઉપશમ આદિ થવાથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

કમ આ પ્રકારે છે—

જે પ્રકારના છવ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવાની અધિકારી છે. (૧) અનાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ અને (૨) સાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ જે છવે પહેલા ક્યારેય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું નથી તે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કહેવાય છે. જે લબ્ય છવે પહેલાં સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતું પરન્તુ પછીથી

જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્, સ ઉત્કર્ષતો દેશોનાર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્ત સ્થિત્વા પુનઃ સમ્યક્ત્વં પ્રાપ્સ્યતિ, સ સાદિમિથ્યાદૃષ્ટિર્ભવતિ ।

યથાપ્રવૃત્તિકરણમ્—

એવમુભયવિધસ્ય મિથ્યાદૃષ્ટેર્જીવસ્ય પરિણામરૂપાધ્યવસાયઃ પૂર્વ જઘન્ય-શુભપરિણામમઙ્ગીકૃત્ય પરઃ પરઃ શુભપરિણામઃ પરિણામવિશેષ इत्यુચ્યતે । સ એવ પરિણામવિશેષો ‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’—મિત્યુચ્યતે ।

યથાપ્રવૃત્તિકરણ—મિત્યસ્ય શબ્દાર્થસ્ત્વેવમ્—યથા=યેન અનાદિસંસિદ્ધ-પ્રકારેણ પ્રવૃત્તિર્યસ્ય તત્ યથાપ્રવૃત્તિ, ક્રિયતે કર્મક્ષપણમનેનેતિ કરણં=જીવસ્ય શુભપરિણામઃ, યથાપ્રવૃત્તિ ચ તત્કરણં ચ યથાપ્રવૃત્તિકરણં કર્મક્ષપણકારણસ્યા-

વાદ મેં અનન્તાનુબન્ધી કષાય કે ઉદય સે ફિર મિથ્યાત્વ આ ગયા કિન્તુ વહ મિથ્યાત્વ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ દેશોન અર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્તન તક રહતા હૈ વહ જીવ સાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ ।

યથાપ્રવૃત્તિકરણ—

इस प्रकार दोनो प्रकार के मिथ्यादृष्टि जीवों का अध्यवसाय पहले के जघन्य शुभ परिणाम से लेकर उत्तरोत्तर बढ़ते हुए शुभ परिणाम, परिणामविशेष कहलाता है । उसी परिणामविशेष को ‘यथाप्रवृत्तिकरण’ कहते हैं ।

‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’ का शब्दार्थ इस प्रकार है—‘यथा’ अर्थात् अनादि-कालीनरूप से जिस की प्रवृत्ति हो वह यथाप्रवृत्ति कहलाता है । जिस से कर्मों का क्षय किया जाता है, जीव के उस शुभ परिणाम को ‘करण’ कहते हैं । यथाप्रवृत्ति-

અનન્તાનુબન્ધી કષાયના ઉદયથી ફરીથી મિથ્યાત્વ આવી ગયું. પણ તે મિથ્યાત્વ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશોન અર્દ્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન સુધી રહે છે. તે જીવ સાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

યથાપ્રવૃત્તિકરણ—

આ પ્રકારના બંને મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોના અધ્યવસાય પહેલાના જઘન્ય શુભ પરિણામથી લઈને ઉત્તરોત્તર વધતા શુભ પરિણામ, પરિણામવિશેષ કહેવાય છે. તે પરિણામવિશેષને યથાપ્રવૃત્તિકરણ કહે છે. “યથાપ્રવૃત્તિકરણ” નો શબ્દાર્થ આ પ્રકારે છે—‘યથા’ અર્થાત્ અનાદિ કાલીનરૂપથી જેની ‘પ્રવૃત્તિ’ હોય તે ‘યથાપ્રવૃત્તિ’ કહેવાય છે. જેનાથી કર્મોનો ક્ષય કરવામાં આવે છે, જીવના તે શુભ પરિણામને “કરણ” કહે છે.

અધ્યવસાયમાત્રસ્ય સર્વદૈવ ભવાદુદયાવલિકાપ્રવિષ્ટાનાં કર્મણાં સર્વદૈવ ક્ષપણાત્ ।

યથાપ્રવૃત્તિકરણં ભવ્યસ્યામવ્યસ્ય ચ ભવતિ । વક્ષ્યમાણમપૂર્વકરણમનિવૃત્તિકરણં
ચ ભવ્યસ્યૈવ ભવતિ, ન ત્વમવ્યસ્ય ।

મિથ્યાત્વવશાદનન્તાન્ પુદ્ગલપરાવર્તાન્ અનન્તદુઃખાન્યનુભૂય કથમપિ
તાદૃશભવસ્થિતિપરિપાકવશાદ્ ગિરિણદીપ્રવહદુદ્ગર્જિતાપવર્તિતપાપાણવર્તુલા-
વસ્થાવદનાભોગનિર્વર્તિતેન યથાપ્રવૃત્તિકરણેન વિશુદ્ધપરિણામવિશેષરૂપેણાયુષ્ય-
કર્મ વર્ગયિત્વા જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્માણિ સર્વાણ્યપિ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગન્યૂનૈક-

રૂપ કરણ યથાપ્રવૃત્તિકરણ કહલાતા હૈ । કર્મક્ષય કા કારણભૂત અધ્યવસાય
સદૈવ વના રહતા હૈ, ક્યોં કિ ઉદયાવલિકા મેં આદ્ય હુદ્ય કર્મોં કા સદા ક્ષય હોતા
રહતા હૈ ।

યથાપ્રવૃત્તિકરણ ભવ્ય જીવ કો મી હોતા હૈ ઓર અમવ્ય જીવ કો મી
હોતા હૈ, કિન્તુ આગે કહે જાને વાલે અપૂર્વકરણ ઓર અનિવૃત્તિકરણ ભવ્ય જીવ કો હી હોતે
હૈ, અમવ્ય જીવ કો નહીં ।

મિથ્યાત્વ કે વશ હોકર અનન્ત પુદ્ગલપરાવર્તનો તક અનન્ત દુઃખોં કો મોગને
કે પશ્ચાત્ કિસી મી તરહ ઉસ પ્રકાર કી ભવસ્થિતિ કા પરિપાક હોને સે પહાડી નદી કે
પ્રવાહ મેં વહને વાલા, હુદક (ગુડક)ને વાલા, ઘિસને વાલા પાષાણ જૈસે ગોલમટોલ બન
જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર અનજાન મેં હી યથાપ્રવૃત્તિકરણરૂપ વિશુદ્ધ પરિણામ કે કારણ
આયુર્કર્મ કો છોડકર જ્ઞાનાવરણીય આદિ સાત કર્મ પલ્યોપમા કે અસંખ્યાતવે માગ કમ

યથાપ્રવૃત્તિરૂપ કરણ તે ‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે. કર્મક્ષયના કારણભૂત અધ્યવસાય
હુમેશાં બની રહે છે, કેમકે-ઉદયાવલિકામાં આવેલાં કર્મોંના હુમેશાં ક્ષય થયા કરે છે.

યથાપ્રવૃત્તિકરણ ભવ્ય જીવને પણ થાય છે, અને અભવ્ય જીવને પણ થાય
છે, પરન્તુ આગળ કહેવામાં આવશે તે અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ ભવ્ય
જીવોને જ થાય છે, અભવ્ય જીવોને થતાં નથી.

મિથ્યાત્વને વશ થઈને અનન્ત પુદ્ગલપરાવર્તનો સુધી અનન્ત દુઃખોંને ભોગવ્યા
પછી કોઈ પણ પ્રકારે આ પ્રકારની ભવસ્થિતિનો પરિપાક થવાથી પ્રહાડી નદીના પ્રવાહમાં
વહેવાવાળો-ગમડવાવાળો, ઘસાતો જતો પથ્થર જેવી રીતે ગોળ-મટોળ બની જાય છે,
એ પ્રમાણે અનજાનમાં પણ યથાપ્રવૃત્તિકરણરૂપ વિશુદ્ધ પરિણામના કારણે આયુર્કર્મને
ત્યજીને બીજા જ્ઞાનાવરણીય આદિ સાત કર્મ પલ્યોપમાના અસંખ્યાતમા ભાગ-ઓછાં

सागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानि करोति । उक्तञ्च—

“अंतिमकोडाकोडीए होइ सव्यासिं कम्मपगडीणं ।
पल्लियामसंखभागे, खीणे सेसे हवइ गंठी ॥ १ ॥”

तत्रायं क्रमो विज्ञेयः—ज्ञानावरणीय—दर्शनावरणीय—वेदनीया—अन्तरायकर्म-चतुष्टयस्य त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः । नामगोत्रयोर्विंशति-सागरोपमकोटीकोट्यः, मोहनीयस्य सप्ततिसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः । तत्र यथाप्रवृत्तिकरणेन जीव उत्कृष्टां स्थितिं ह्रासयन् तावतीं स्थितिं प्रापयति, येन समानरूपेण सप्तानां कर्मणां पल्लयोपमासंख्येयभागन्यूनैकसागरोपमकोटीकोटीस्थिति-

एक कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति में लाये जाते हैं । कहा भी है—

“समस्त कर्म प्रकृतियाँ जब पल्ल के असंख्यातवें भाग कम कोडाकोडी की स्थितिवाली होती है, तब ग्रन्थि होती है” ॥ १ ॥

क्रम इस प्रकार है—ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय और अन्तराय, इन चार कर्मों की उत्कृष्ट स्थिति तीस—तीसकोडा-कोडी सागरोपम की है । नाम और गोत्रकी बीस—बीस कोडाकोडी सागरोपम की है, और मोहनीय कर्म की उत्कृष्ट स्थिति सित्तर (७०) कोडाकोडी सागरोपम की है । यथाप्रवृत्तिकरण के द्वारा जीव इस सारी उत्कृष्ट स्थिति को घटाकर इतनी कम कर डालता है कि सातों कर्मों की स्थिति समानरूप से पल्लोपम के असंख्यातवें भाग कम एक सागरोपम कोडाकोडी

એક કોડા-કોડી સાગરોપમની સ્થિતિમાં લાવવામાં આવે છે. કહ્યું પણ છે.

“સમસ્ત કર્મપ્રકૃતિઓ જ્યારે પલ્લના અસંખ્યાતમાં—લાગ ઓછા—એક કોડા-કોડીની સ્થિતિવાળી હોય છે, ત્યારે ગ્રંથિ થાય છે.” ॥૧॥

ક્રમ આ પ્રમાણે છે—જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અન્તરાય આ ચાર કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ—ત્રીસ કોડા-કોડી સાગરોપમની છે. નામ અને ગોત્રની વીસ વીસ કોડા-કોડી સાગરોપમની છે. અને મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સીતેર (૭૦) કોડા-કોડી સાગરોપમની છે. યથાપ્રવૃત્તિકરણદ્વારા જીવ તમામ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ઓછી કરીને—એટલી ઓછી કરી નાંખે છે કે—સાતે કર્મોની સ્થિતિ સમાનરૂપથી પલ્લોપમના અસંખ્યાતમાં લાગ ઓછા એક સાગરોપમ કોડા-કોડીની બાકી રહી જાય છે એના

સ્વગિષ્ઠા ભવતિ । અત્રાન્તરે ચ યથાપ્રવૃત્તિકરણેન કર્મનિર્જરાં કુર્વતો જીવસ્ય યાવત્ પૂર્વકર્મણો નિર્જરા ન ભવતિ તાવત્ સ્થીયમાનં તીવ્રરાગદ્વેષપરિણામરૂપં કર્મ, ગ્રન્થિ-સાદૃશ્યાદ્ ગ્રન્થિરિત્યુચ્યતે ॥

યથા કાપ્ઠવિશેષસ્ય અતિકઠોરનિવિઢાતિશુષ્કઘનગૂઢગ્રન્થિર્દુર્ભેદ્યસ્તથા તીવ્રરાગદ્વેષપરિણામરૂપઃ કર્મવિશેષોઽપિ દુર્ભેદ્યો ભવતિ તસ્માદ્ ગ્રન્થિશબ્દેન વ્યવહિયતે ।

અભવ્યા અપિ યથાપ્રવૃત્તિકરણવલેન કર્મ ક્ષપયિત્વાઽનન્તવારમેતદ્ગ્રન્થિ-પર્યન્તમાગચ્છન્તિ । કશ્ચિદ્ ગ્રન્થિસ્થાન પ્રાપ્ય તસ્માદધઃ પતતિ । કશ્ચિત્તત્રૈવ ગ્રન્થિસ્થાને સ્થિતસ્તિષ્ઠતિ, ન તસ્માદગ્રે પ્રવર્તતે ।

કી વાકી રહ જાતી હૈ । इसी बीच—यथाप्रवृत्तिकरणद्वारा कर्मों की निर्जरा करते हुए जीव के जितने कर्मों की निर्जरा नहीं होती अर्थात् जो कर्म शेष रह जाते हैं, वे तीव्र राग द्वेषपरिणामरूप कर्म, ग्रन्थि के समान होने के कारण ग्रन्थि (गांठ) कहलाती हैं ।

જૈસે—કાઠવિશેષ કી અત્યન્ત કઠિન ઘની ઓર એકદમ સૂચી મીતરી ગાંઠ દુર્ભેદ્ય હોતી હૈ, उसी प्रकार राग-द्वेषपरिणामरूप कर्मविशेष भी दुर्भेद्य होता है, अत एव वह कर्म, ग्रन्थि कहलाती है ।

અભવ્ય જીવ મી યથાપ્રવૃત્તિકરણદ્વારા કર્મ કા ક્ષય કર કે અનન્ત વાર ગ્રન્થિ પર્યન્ત આ પહુંચતે હૈ, कोई-कोई ग्रन्थिस्थान को प्राप्त कर के फिर नीचे गिर जाता है । कोई-कोई ग्रन्थिस्थान पर ही ठहर जाता है, आगे नहीं बढ़ता है ।

વચમાં—यथाप्रवृत्तिकरणद्वारा कर्मोंની निर्जरा करता थका लवनां बेटलां कर्मोंની निर्जरा नहीं થતી અર્થાત્ જે કર્મ શેષ રહી બચ છે તે તીવ્ર રાગ-દ્વેષપરિણામરૂપ કર્મ, ગ્રંથિના સમાન હોવાના કારણે અથિ (ગાંઠ) કહેવાય છે.

જેવી રીતે કાષ્ઠ (લાકડા) વિશેષની અત્યન્ત કઠિન, મજબુત અને એકદમ સૂચી અંદરની ગાંઠ હુલેંધ હોય છે, એ પ્રમાણે રાગ-દ્વેષપરિણામરૂપ કર્મવિશેષ પણ હુલેંધ હોય છે. એટલા માટે તે કર્મ, અથિ કહેવાય છે.

અભવ્ય એવ પણ યથાપ્રવૃત્તિકરણદ્વારા કર્મનો ક્ષય કરીને અનંતવાર અંધિ મુધી પહોંચે છે. ટોઈ ટોઈ અંધિ સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈને પાછા નીચે પડી બચ છે. ટોઈ-ટોઈ અંધિ સ્થાન ઉપરજ રહી બચ છે. આગળ વધી શકતા નથી.

અભવ્યોઽપિ કશ્ચિદ્ યથાપ્રવૃત્તિકરણેન ગ્રન્થિપર્યન્તં સમાગત્ય તીર્થદ્વરાતિશય-
દર્શનેન લબ્ધિધારિભાવિતાત્મમહાત્મનો મહિમાવલોકનેન, પ્રયોજનાન્તરેણ વા
પ્રવર્તમાનઃ સૂત્રાર્થતદુભયશ્રવણપઠનરૂપં શ્રુતસામાયિકં લભતે, ન ત્વન્યદપૂર્વ-
કરણાદિકમ્ ।

॥ અપૂર્વકરણમ્—

તદનન્તરં કશ્ચિદેવ ભવ્યજીવ આસન્નસિદ્ધિસુખત્વાદુદિતપ્રચુરદુર્નિવારવીર્ય-
પ્રસરોઽતિનિશિતકૃઠારેણેવ યથાપ્રવૃત્તિકરણાપેક્ષયા વિશુદ્ધતરેણાભૂતપૂર્વશુભા-
ધ્યવસાયવિશેષરૂપેણાપૂર્વકરણેન પ્રાગુક્તં દુર્ભેદ્યં કર્મગ્રન્થિ મિનત્તિ ।

કોઈ અભવ્ય મો યથાપ્રવૃત્તિકરણદ્વારા ગ્રન્થિ તક આકર તીર્થકર મગવાન
કા અતિશય દેખકર, લબ્ધિધારી ભાવિતાત્મા મહાત્મા કી મહિમા દેખકર, અથવા કિસી
અન્ય પ્રયોજન સે પ્રવૃત્તિ કરતા હુઆ સૂત્ર, અર્થ ઓર તદુભય આગમ કા શ્રવણ યા
પઠનરૂપ શ્રુતસામાયિક કો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ, મગર વહ અપૂર્વકરણ આદિ કો નહી
પા સકતા ।

અપૂર્વકરણ—

તદનન્તર મોક્ષસુખ સમીપ હોને કે કારણ જિસ મેં પ્રચુર ઓર દુર્નિવાર શક્તિ ઉત્પન્ન
હો ગઈ હૈ એસા કોઈ ભવ્ય જીવ હી વહુત તીખે કુલ્હાડે કે સમાન યથાપ્રવૃત્તિ-કરણ કી
અપેક્ષા અધિક વિશુદ્ધ, ઓર પહેલે કમી મો પ્રાપ્ત ન હોને વાલે શુભઅધ્યવસાયરૂપ
અપૂર્વકરણ કે દ્વારા ઉસ દુર્ભેદ્ય કર્મગ્રન્થિ કો મેદતા હૈ ।

કોઈ અભવ્ય પણ યથાપ્રવૃત્તિકરણદ્વારા ગ્રન્થિ સુધી આવીને તીર્થકર લગવાનના
અતિશયને ભેદને, લબ્ધિધારી ભાવિતાત્મા મહાત્માનો મહિમા ભેદને. અથવા કોઈ
અન્ય પ્રયોજનથી પ્રવૃત્તિ કરતો થકો, સૂત્ર, અર્થ અને તદુભય આગમના શ્રવણ
અથવા પઠનરૂપ શ્રુત-સામાયિકને પ્રાપ્ત કરી લે છે, પરન્તુ તે અપૂર્વકરણ આદિને
પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

અપૂર્વકરણ—

ત્યાર પછી મોક્ષસુખ સમીપ હોવાના કારણે જેનામાં મહાન અને કોઈથી
નિવારી શકાય નહિ તેવી શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ છે. એવો કોઈ ભવ્ય જીવ અત્યુચ્ચ
તીખા કુહાડા સમાન યથાપ્રવૃત્તિકરણની અપેક્ષા અધિક વિશુદ્ધ, અને પહેલાં કોઈ વખત
પણ પ્રાપ્ત નહિ થયેલા શુભ-અધ્યવસાયરૂપ અપૂર્વકરણ દ્વારા એ દુર્ભેદ્ય કર્મગ્રન્થિને ભેદે છે.

અસ્મિન્ ગ્રન્થિભેદે મનઃક્ષોભપરિશ્રમાદિવિધ્નાઃ ભવન્તિ । યથા વિદ્યાસાધકસ્ય વિદ્યાધિષ્ઠાતૃદેવતાકૃતોપસર્ગૈર્ભનઃક્ષોભો ભવતિ, યથા ઘોરમહાસમરગતસુભટસ્ય દુર્ધર્પ-વહુતરશત્રુગણપરાજયકરણાત્પરિશ્રમો ભવતિ, યથા ચ મહાસમુદ્રાદિભ્યો નૌકાદિતારણે નાવિકસ્ય પરિશ્રમો ભવતિ તથા પ્રચુરદુર્જયકર્મશત્રુસંઘાતપરાજયે પરિશ્રમોઽતિશયેન જાયતે । વજ્રાશ્મવદ્દુર્ભેદોઽયં કર્મગ્રન્થિઃ । અપૂર્વકરણવજ્રસૂચ્યાશ્રયમન્તરેણાસ્ય ભેદો દુષ્કરઃ ।

અપૂર્વકરણવજ્રસૂચ્યા સકૃદ્ ગ્રન્થિભેદે કૃતે સતિ લઘ્વવિશુદ્ધતમશ્રદ્ધા-

ગ્રન્થિભેદન કરને મેં માનસિક ક્ષોભ તથા પરિશ્રમ આદિ અનેક વિદ્ય ઉપસ્થિત હોતે હેં । જૈસે વિદ્યા કી સાધના કરને વાલે કો વિદ્યા કી અધિષ્ઠાત્રી દેવતા કે દ્વારા કિયે જાને વાલે વિદ્યોં સે મન મેં ક્ષોભ હોતા હૈ, ઓર ઘનઘોર મહાયુદ્ધ મેં ગયે હુએ યોદ્ધા કો વહુ-સંખ્યક ઓર દુર્જય શત્રુઓં કે દલ પર વિજય પ્રાપ્ત કરને મેં પરિશ્રમ કરના પડતા હૈ, અથવા જૈસે કિસી મહાસમુદ્ર સે જહાજ વગેરહ કો પાર લગાને મેં નાવિક કો પરિશ્રમ કરના પડતા હૈ, ઉસી પ્રકાર વહુત-સે દુર્જય કર્મશત્રુઓં કે દલ કો પરાજિત કરને મેં અત્યન્ત પરિશ્રમ કરના પડતા હૈ । યહ કર્મગ્રન્થિ વજ્ર કી તરહ વડી કઠિનાઈ સે ભેદી જાતી હૈ । અપૂર્વકરણરૂપી વજ્ર કી સુઈ કા સહારા લિયે વિના ઉસ કા ભેદન હોના અગવ્ય હૈ ।

અપૂર્વકરણ કી વજ્રમય સુઈ સે એક વાર કર્મગ્રન્થિ કા ભેદન હો જાને પર

અંધિભેદન કરવામાં માનસિક ક્ષોભ તથા પરિશ્રમ આદિ અનેક વિદ્ય ઉપસ્થિત થાય છે. જેમ વિદ્યાની સાધના કરવાવાળાને વિદ્યાની અધિષ્ઠાત્રી દેવતાદ્વારા થવાવાળા વિદ્યોથી મનમાં ક્ષોભ થાય છે, અને ઘનઘોર મહાયુદ્ધમાં ગયેલા યોધાને ઘણીજ સંખ્યાવાળા અને દુર્જય શત્રુઓના દળ ઉપર વિજય મેળવવામાં જેમ પરિશ્રમ કરવો પડે છે. અથવા—જેવી રીતે કોઈ મહાસમુદ્રમાંથી વહાણ વગેરેને પાર લઈ જવામાં નાવિકોને પરિશ્રમ કરવો પડે છે, એ પ્રમાણે બહુજ દુર્જય કર્મશત્રુઓના દળનો પરાજય કરવામાં અત્યન્ત પરિશ્રમ કરવો પડે છે.

આ કર્મગ્રન્થિ વળના જેવી મહાકઠિનતાથી ભેદી શકાય છે. અપૂર્વકરણ રૂપી વળની સોયની મહાય લીધા વિના તેનું ભેદન થવું અશક્ય છે.

અપૂર્વકરણની વળમય સોયથી એકવાર કર્મગ્રન્થિનું ભેદન થઈ જવા પછી

सामर्थ्यान्त पुनर्ग्रन्थिवन्धनं भवति, यथा जातवेधो मणिः कथञ्चिद्रजसा परिपूरितेऽपि रन्ध्रे न पूर्वावस्थां प्राप्नोति, तथैव संस्पृष्टसम्यक्त्वो जीवः कथञ्चित्सम्यक्त्वापगमे पश्चात्तीव्ररागद्वेषपरिणामप्राप्तावपि न पुनर्ग्रन्थिरूपेण कर्म वध्नाति ।

यथा जन्मान्वस्य कथञ्चिच्छुःप्राप्तौ सत्यां यथावस्थितपदार्थसार्थावलोकनेन, यथा च महाव्याधिजनितदुरन्तघोरवेदनासमाक्रान्तस्य तद्व्याध्यपगमे महान् प्रमोदो जायते तथा भव्यस्यानिवृत्तिकरणवलेन वीतरागोपदिष्ट-

जीव को श्रद्धा की अत्यन्त विशुद्ध शक्ति प्राप्त हो जाती है, अतः एव फिर कभी ग्रन्थिवन्ध नहीं होता । किसी मणि में एक बार छेद कर दिया जाय और कालान्तर में उस में धूल भर जाय तो भी वह छेद पहलें की भाँति नहीं होता । इसी प्रकार एकवार सम्यक्त्व प्राप्त कर लेने वाला जीव सम्यक्त्व के नष्ट हो जाने पर भी बाद में तीव्र राग-द्वेषरूप परिणामों की प्राप्ति होने पर भी ग्रन्थि के रूप में कभी का बंध नहीं करता ।

जैसे जन्म से अंग्रे को किसी उपाय से आँख मिलने पर पदार्थों का असली स्वरूप देखकर अत्यन्त हर्ष होता है, अथवा जैसे किसी महान् रोग से होने वाली घोर वेदना से पीड़ित पुरुष के रोग हट जाने पर महान् हर्ष होता है, उसी प्रकार भव्य-जीव को अनिवृत्तिकरण-के बल से भगवान् वीतराग द्वारा कथित यथार्थ

छपने श्रद्धानी अत्यन्त विशुद्ध शक्ति प्राप्त થઈ જાય છે, એટલા નાટો ફરી ઠોઈ વખત ગ્રંથિબંધ થતો નથી. ઠોઈ મણિમાં એક વખત છિદ્ર-કાણું પાડ્યાં પછી કાલાન્તરમાં તે છિદ્રમાં કંઠાય ધૂળ ભરાઈ જાય તો પણ તે છેદ પ્રથમ પ્રમાણે થતો નથી. આ પ્રકારે એકવાર સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી દેવાવાળા જીવ, સમ્યક્ત્વના નાશ થવા છતાં પણ પછીથી તીવ્ર રાગ-દ્વેષ રૂપ પરિણામોની પ્રાપ્તિ થવા છતાંય પણ ગ્રંથિતા રૂપમાં કોઈનો બંધ કરતા નથી.

તેવી રીતે જન્મથી આંધળને ઠોઈપણ ઉપાયથી નેત્ર મળી જતાં પદાર્થોના અસલી સ્વરૂપને જોઈને અત્યંત હર્ષ થાય છે. આવી જ રીતે ઠોઈ મહાન્ રોગથી વધવા વાળી મહાદોષ વેદનાથી પીડિત પુરુષને રોગ નિવારણ થઈ જતાં તેને મહાન્ હર્ષ થાય છે. એ પ્રમાણે ભવ્ય જીવને અનિવૃત્તિકરણના બળથી, ભગવાન વીતરાગદ્વારા કથિત

યથાવસ્થિતવસ્તુતત્ત્વાઽભિરુચ્યા શ્રદ્ધયાઽભૂતપૂર્વો વિષયવૈરસ્યપુરસ્કૃતઃ પ્રમોદઃ પ્રાદુર્ભવતિ ।

॥ અનિવૃત્તિકરણમ્—

તત્તથ ગ્રન્થિભેદોત્તરકાલમેવ તતો વિશુદ્ધતમં શુભાધ્યવસાયવિશેષમનિવૃત્તિકરણં પ્રાપ્નોતિ, યેન તાવન્ન નિવર્તતે જીવઃ સમ્યક્ત્વં ન લભતે યાવદિત્યનિવૃત્તિકરણમુચ્યતે । અનિવૃત્તિકરણવલેન જીવઃ સમ્યગ્દર્શનં લભતે । તદેવ નૈસર્ગિકી શ્રદ્ધોચ્યતે ।

નનુ પ્રાગુક્તં ‘મિથ્યાત્વમોહનીયકર્માપશમાદિભ્યઃ શ્રદ્ધા જાયતે’ પુનરુચ્યતે ‘નિસર્ગાદધિગમાદ્વા શ્રદ્ધા જાયતે’ તદસંગતમ્ ।

વસ્તુસ્વરૂપ કે પ્રતિ રૂપિરૂપ શ્રદ્ધા સે વિષયવૈરાગ્યપૂર્વક એક એસા આનન્દ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જિસ કા પહેલે કમી અનુભવ નહીં હુઆ થા ।

અનિવૃત્તિકરણ—

ગ્રંથિભેદ કે અનન્તર કાલ મેં અત્યન્ત વિશુદ્ધ પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । વહી અનિવૃત્તિકરણ કહલાતા હૈ । યહ પરિણામ પ્રાપ્ત હોને પર જીવ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કિયે વિના નહીં લૌટતા, ઈસી કારણ ઈસે ‘અનિવૃત્તિકરણ’ કહતે હૈ । અનિવૃત્તિકરણ કે દ્વારા જીવ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરતા હૈ । ઈસી કો નૈસર્ગિક શ્રદ્ધા કહતે હૈ ।

શુદ્ધા—પહેલે કહા થા કિ—‘મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મ કે ઉપશમ આદિ સે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હોતી હૈ’ ઓર વાદ મે કહતે હૈ કિ—‘નિસર્ગ સે, અથવા અધિગમ સે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હોતી હૈ’ । યહ કથન પરસ્પર અસંગત હૈ ?

યથાર્થવસ્તુસ્વરૂપની રૂચિરૂપ શ્રદ્ધાથી વિષયવૈરાગ્યપૂર્વક એક એવો આનન્દ ઉત્પન્ન થાય છે કે—જેનો પહેલા કોઈ વખત અનુભવ થયો નથી.

અનિવૃત્તિકરણ—

ગ્રંથિભેદના અનન્તર (તરતના) કાળમા અત્યન્ત વિશુદ્ધ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે ‘અનિવૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે. આ પરિણામ પ્રાપ્ત થયા પછી જીવ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા વિના પાછો નથી ફરતો તેથીજ એને અનિવૃત્તિકરણ કહે છે. અનિવૃત્તિકરણ જીવ દ્વારા સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે. તેનેજ નૈસર્ગિક (સ્વાભાવિક) શ્રદ્ધા કહે છે.

શંકા—પહેલા કહ્યું હતું કે—‘મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મના ઉપશમ આદિથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે’ અને પછી કહ્યો છે કે—‘નિસર્ગ અથવા અધિગમથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, એ કથન પરસ્પર અસંગત છે.

અત્રોચ્યતે-સ એવ ક્ષયોપશમાદિર્નિસર્ગાધિગમાદ્વા જાયતે, તથા ચ શ્રદ્ધાયા અપિ તદ્વ્યયં કારણં સિદ્ધચતીતિ ન દોષઃ ।

નનુ સમ્યક્ત્વગુણરહિતેનૈવ જીવેન દ્રાઘીયસી કર્મસ્થિતિર્ગ્રંથિભેદા-ત્પૂર્વે યથાપ્રવૃત્તિકરણેન યથા ક્ષપિતા તથા તદ્વશિષ્ટમપિ કર્મગ્રંથિ યથા-પ્રવૃત્તિકરણેનૈવ ભિન્નત્તુ, તતો મોક્ષમપ્યેવમેવ પ્રાપ્નોતુ કિં પુનરપૂર્વકરણાલમ્બનેન ? અત્રોચ્યતે-મહાવિદ્યાસાધનવદેતદ્ દ્રષ્ટવ્યમ્ । યથા મહાવિદ્યાયાઃ સાધને પૂર્વ સ્વલ્પ એવ પરિશ્રમો ભવતિ, તત્સિદ્ધિપ્રાપ્તિસમયે તુ સા વિદ્યા તદ્વિદ્યાધિષ્ઠાતૃદેવતાકૃત-

સમાધાન—મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ કા ક્ષયોપશમ આદિ, નિસર્ગા સે અથવા અધિગમ સે હોતા હૈ, ઈસી સ્થિતિ મેં યહ દોનો કારણ શ્રદ્ધા કે હી હૈ, અતઃ કોઈ દોષ નહીં હૈ ।

શંકા—જીવ ને સમ્યક્ત્વ નહોને પર મી જૈસે ઉતની બડી ભારી કર્મસ્થિતિકો ગ્રંથિભેદ સે પહેલે હી યથાપ્રવૃત્તિકરણ કે દ્વારા સ્વપા ડાલી ઈસી પ્રકાર શેષ સ્થિતિ મી યથાપ્રવૃત્તિકરણ કે દ્વારા હી સ્વપા લે ઔર મોક્ષ મી ઈસી પ્રકાર પ્રાપ્ત કરલે ફિર અપૂર્વકરણ કા આશ્રય લેને કી કયા આવશ્યકતા હૈ ?

સમાધાન—મહાવિદ્યા કી સાધના કી તરહ હી યહો સમજના ચાહિયે । જૈસે મહાવિદ્યા કી સાધના મેં પહેલે થોડા-સા શ્રમ હોતા હૈ કિન્તુ જવ ઉસ કો સિદ્ધિ કા સમય નજદીક આતા હૈ તો વહ વિદ્યાધિષ્ઠાત્રી દેવતાદ્વારા કિયે જાનેવાલે નાના પ્રકાર કે ઉપસર્ગો દ્વારા વિગ્નયુક્ત હો જાતો હૈ ઔર પ્રાયઃ અત્યન્ત કષ્ટસાધ્ય બન જાતો હૈ,

સમાધાન—મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમ આદિ, નિસર્ગાથી અથવા અધિગમથી થાય છે, એવી સ્થિતિમાં આ બંને કારણો શ્રદ્ધાનાજ છે તેથી કોઈ દોષ નથી.

શંકા—જીવને સમ્યક્ત્વ ન હોય તો પણ જેવી રીતે એવડી મહાભારી કર્મ સ્થિતિને ગ્રંથિભેદના પહેલાજ યથાપ્રવૃત્તિકરણના દ્વારા ખપાવી નાંખે છે તે પ્રમાણે શેષ સ્થિતિ પણ યથાપ્રવૃત્તિકરણદ્વારાજ ખપાવી નાંખે અને મોક્ષ પણ આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરી લીએ તો પછી અપૂર્વકરણનો આશ્રય લેવાની શું આવશ્યકતા છે ?

સમાધાન—મહાવિદ્યાની સાધના પ્રમાણેજ અહિં સમજી લેવું જોઈએ. જેમ મહાવિદ્યાની સાધનામાં પહેલાં થોડો એવો શ્રમ થાય છે, પરંતુ બ્યારે તેની સિદ્ધિનો સમય નજીક આવે છે ત્યારે તે વિદ્યાની અધિષ્ઠાત્રીદેવતાદ્વારા કરવામા આવતા નાના પ્રકારના ઉપસર્ગો દ્વારા વિગ્નયુક્ત થઈ જાય છે. અને ઘણું કરીને અત્યન્ત કષ્ટસાધ્ય

વિવિધોપસર્ગેઃ સવિધ્ના કઠ્ઠતરસાધ્યા ચ પ્રાયશો ભવતિ, તદ્વદ્ ગ્રન્થિભેદો મનઃ-
ક્ષોભાદિવિવિધોપસર્ગેઃ, પરમવીર્યાવિષ્કારપૂર્વકકઠ્ઠતરસાધ્યત્વેન ચ સવિધ્નોઽતિદુષ્કરશ્ચ,
તસ્માત્ કેવલં યથાપ્રવૃત્તિકરણેન ગ્રન્થિભેદો ન ભવિતુમર્હતિ, અતઃ એવા પૂર્વકરણમાવ-
શ્યકમિતિ । इत्थं चापूर्वकरणेन ग्रन्थिभेदं विधायाऽनिवृत्ति-करणेन श्रद्धा लभ्यते ।

॥ અધિગમશ્રદ્ધા—

એન પ્રકારેન નિસર્ગતઃ શ્રદ્ધા જાયતે સ કથિતઃ, અધુના-અધિગમશ્રદ્ધા
વ્યાખ્યાયતે-અધિ=અધિકૃત્ય તીર્થઙ્કરાદ્યુપદેગં નિમિત્તીકૃત્ય ગમઃ=જ્ઞાનં યદ્ભવતિ
સોઽધિગમઃ, વીતરાગોપદેગશ્રવણાદ્ વીતરાગપ્રાણીતાગમાર્થપર્યાલોચનાદ્વા યથાવ-

હત્તી પ્રકાર ગ્રન્થિભેદ મી મનઃક્ષોભ આદિ અનેક ઉપસર્ગોં કે કારણ વિન્નયુક્ત હો જાતા
હૈ ઓર ગ્રન્થિભેદ કે કરને મેં વડી શક્તિ કી આવશ્યકતા હોતી હૈ, અતઃ એવ અકેલે
યથાપ્રવૃત્તિકરણ સે ગ્રન્થિભેદ નહીં હો સકતા, ઉસ કે લિંડ અપૂર્વકરણ કો આવશ્યકતા
હોતી હૈ । इस प्रकार अपूर्वकरण-द्वारा ग्रन्थिभेद करने पर अनिवृत्तिकरण-द्वारा श्रद्धा प्राप्त
की जाती है ।

અધિગમશ્રદ્ધા—

જિસ પ્રકાર નિસર્ગ સે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હોતી હૈ વહ પ્રકાર કહા જા ચુકા ।
અવ અધિગમશ્રદ્ધા કી વ્યાખ્યા કી જાતી હૈ-તીર્થઙ્કર આદિ કે ઉપદેશ કે નિમિત્ત સે
હોને વાલ જ્ઞાન અધિગમ કહલાતા હૈ । વીતરાગ ભગવાન્ કા ઉપદેશ સુનને સે

ખની જાય છે, એ પ્રમાણે ગ્રન્થિભેદ પણ મન ક્ષોભ આદિ અનેક ઉપસર્ગોના કારણે
વિન્નયુક્ત થઈ જાય છે, અને તે ગ્રન્થિભેદના કરવામાં ભારે શક્તિની આવશ્યકતા
હોય છે, એટલા માટે એટલા યથાપ્રવૃત્તિકરણથી ગ્રન્થિભેદ થતો નથી, તેને માટે
અપૂર્વકરણની આવશ્યકતા રહે છે, એ પ્રમાણે અપૂર્વકરણ-દ્વારા ગ્રન્થિભેદ કરવાથી
અનિવૃત્તિકરણ-દ્વારા શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે

અધિગમશ્રદ્ધા—

જે પ્રમાણે નિસર્ગથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રકાર કહેવામાં આવી ગયો છે.
હવે અધિગમશ્રદ્ધાની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે-તીર્થંકર આદિના ઉપદેશના નિમિત્તથી
થવાવાળું જ્ઞાન તે અધિગમ કહેવાય છે. વીતરાગ ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળવાથી, અથવા

સ્થિતપદાર્થનિર્ણયો જાયતે સોઽધિગમઃ, તસ્માદુપશમાદિદ્વારેણ તત્ત્વાર્થાભિરુચિર્જાયતે સા-અધિગમશ્રદ્ધા ।

શ્રદ્ધયા શમસંવેગાદયઃ પ્રાદુર્ભવન્તિ, તતશ્ચ રાજ્યાદિવિભવં પુત્રદારાદિકં સ્વજનં સર્વ પરિણામદુઃસ્વપદં વિષવત્પરિત્યજ્ય સર્વસુખસારભૂતં નિત્યં ધ્રુવં શાશ્વતિકં મોક્ષસુખં પ્રાપ્તુકામઃ પ્રવ્રજિતો ભવતિ ।

સંયમશ્રેણિપ્રાપ્તિકાલે યા પ્રવૃદ્ધપરિણામધારા વર્તતે તાં સર્વથા રક્ષેન્ન તુ દ્વાસયેદિતિ ભાવઃ । શ્રદ્ધાયાઃ પરમદુર્લભત્વાત્, જ્ઞાનચારિત્રકારણતયા મોક્ષસ્યાદિ-

અથવા વીતરાગ દ્વારા નિરૂપિત આગમ કે અર્થ કા વિચાર કરને સે પદાર્થોં કા યથાર્થ નિર્ણય હોતા હૈ । ઉસ નિર્ણય કો અધિગમ કહતે હૈં । ઉસ અધિગમ સે મિથ્યાત્વ-મોહનીય કા ક્ષય, ઉપશમ આદિ હોને પર તત્ત્વાર્થ કી જો રુચિ હોતી હૈ, વહ અધિગમ-શ્રદ્ધા હૈ ।

શ્રદ્ધા સે શમ, સંવેગ આદિ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અત એવ “રાજ્ય આદિ વૈભવ તથા પુત્ર, પત્ની આદિ સમસ્ત આત્મીયજન અન્ત મેં દુઃખદાયક હૈ” એસા જાન કર, ઓર વિષ કે સમાન ઉન કા પરિત્યાગ કર કે સબ સુખો મેં ઉત્તમ, નિત્ય, ધ્રુવ, શાશ્વતિક મોક્ષ-સુખ કી ઇચ્છાવાળા વહ સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષ દીક્ષિત હો જાતા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-સંયમપ્રાપ્તિ કે સમય પરિણામો કી જો વઢી હુઈ ધારા થી ઉસ કી સબ પ્રકાર સે રક્ષા કરનાં યાહિય, ઉસે ઘટને નહીં દેના યાહિય । શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ હૈ, ઓર જ્ઞાન એવં ચારિત્ર કા કારણ હોને સે મોક્ષ કા આદ્ય કારણ હૈ, અત એવ

વીતરાગદ્વારા નિરૂપિત આગમના અર્થનો વિચાર કરવાથી પદાર્થોનો યથાર્થ નિર્ણય થાય છે તે નિર્ણયને અધિગમ કહે છે તે અધિગમથી મિથ્યાત્વમોહનીયનો ક્ષય-ઉપશમ આદિ થયા પછી તત્ત્વાર્થની જે રુચિ થાય છે, તે અધિગમશ્રદ્ધા છે.

શ્રદ્ધાથી શમ, સંવેગ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે “રાજ્ય આદિ વૈભવ તથા પુત્ર, પત્ની વગેરે સમસ્ત આત્મીયજન અંતમાં દુઃખદાયક છે.” એ પ્રમાણે જાણીને વિષની સમાન તેનો ત્યાગ કરીને સર્વસુખોમાં ઉત્તમ, નિત્ય, ધ્રુવ, શાશ્વતિક મોક્ષ સુખની ઇચ્છાવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષ દીક્ષિત થઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-સંયમની પ્રાપ્તિના સમયે પરિણામોની જે વધતી જતી ધારા હતી તેનું સર્વ પ્રકારથી રક્ષણ કરવું જોઈએ. તેને ઘટવા દેવી જોઈએ નહિ. શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ છે અને જ્ઞાન, એવી રીતે ચારિત્રનું કારણ હોવાથી મોક્ષનું મુખ્ય કારણ છે. એટલા માટે

કારણત્વાચ્ચ શ્રદ્ધાં ન પરિત્યજેત્ । યથા-કથશ્ચિત્પ્રાપ્તસ્યાપિ સંયમસ્ય શ્રદ્ધાપૂર્વકરક્ષણે
યાવજ્જીવં સાવધાનો ભવેદિતિ સૂત્રાશયઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

શિષ્યશ્રદ્ધાદ્દીકરણાય ‘પરિશીલિતમાર્ગો’ન્નુગમ્યતે’ इति લોકરીત્યા ‘પૂર્વ-
મહાપુરુષાચરિતો’યં માર્ગઃ’ इत्याશયેન કથયતિ—

યદ્વા ‘પૂર્વમહાપુરુષતીર્થઙ્કર-ગણધરાદિભિરપ્યાચરિતો’યં માર્ગઃ’ इति
પ્રદર્શનાય શિષ્યચેતસિ શ્રદ્ધાતિરેકો યથા સ્યાત્તથા સૂત્રકારઃ સ્વયમાહ-‘પણયા’
इत्याદિ ।

॥ મૂલમ્ ॥

પણયા વીરા મહાવીરિં ॥ સૂ. ૩ ॥

॥ છાયા ॥

પ્રણતા વીરા મહાવીરિમ્ ॥ સૂ. ૩ ॥

શ્રદ્ધા કા ત્યાગ નહીં કરના યાહિય, આશય યહ હૈ કિ-બડી કઠિનાઈ સે પ્રાપ્ત હોને વાલે
સંયમ કી શ્રદ્ધાપૂર્વક રક્ષા કરને મેં જીવનમર સાવધાન રહના યાહિય ॥સૂ. ૨॥

‘ચલે માર્ગ પર ચલા જાતા હૈ’ इस लोकव्यवहार के अनुसार शिष्य की
श्रद्धा मजबूत करनेके लिए ‘यह मार्ग पूर्वकालीन महापुरुषों द्वारा आचरित है’
इस आशयसे कहते हैं—

અથવા-‘પૂર્વકાલ કે તીર્થઙ્કર ગણધર આદિને મી ઇસી માર્ગ કા અવલમ્બન
કિયા હૈ’ यह बतलाते हुए शिष्य के चित्त की श्रद्धा बढ़ाने के लिए कहते हैं:—
‘पणया’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—વીર પુરુષ મહામાર્ગ કો પ્રાપ્ત હુય ॥ સૂ. ૩ ॥

શ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરવો નેઈએ નહિ; આશય એ છે કે-મહાન કઠિનાઈથી પ્રાપ્ત
થવાવાળા સંયમની શ્રદ્ધાપૂર્વક રક્ષા કરવામાં જીવનના છેલ્લા રક્ષણ સુધી સાવધાન
રહેવું નેઈએ (સૂ. ૨)

“ચાલતા માર્ગ પર ચલાવાય છે.” આ લોકવ્યવહાર પ્રમાણે શિષ્યની શ્રદ્ધા
મજબૂત કરવા માટે-‘આ માર્ગ પૂર્વકાલીન મહાપુરુષોએ આચરણ કરેલ છે.’ આ
આશયથી કહે છે—

અથવા ‘પૂર્વ કાલના તીર્થ’કર ગણધર આદિ સૌએ આ માર્ગનું અવલમ્બન
(આશ્રય) કર્યું. એ બતાવવા માટે શિષ્યના ચિત્તની શ્રદ્ધાને વધારવા માટે કહે છે—
‘પણયા’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—વીર પુરુષ મહામાર્ગને પ્રાપ્ત થયા-(વીર પુરુષે મહામાર્ગને
પ્રાપ્ત કર્યો) (સૂ. ૩)

॥ ટીકા ॥

વીરાઃ=પરીપહોપસર્ગકપાયાદિરૂપશત્રુવિજયિનો ભાવવીરાઃ સંયમાનુષ્ઠાને વીર્ય-
વન્તઃ સર્વોત્કૃષ્ટા इति यावत्,

મહતી ચાસૌ વ્રીથિઃ મહાવીથિઃ=સમ્યગ્જ્ઞાનાદિલક્ષણો મહામાર્ગઃ, મહા-
પુરુષસેવિતત્વાત્, તાં મહાવીથિમ્ પ્રણતાઃ=પ્રાપ્તાઃ કઠિનતરતપઃસંયમારાધનેન
પ્રાપ્તવન્ત इत्यर्थઃ, અયમેવ માર્ગો મોક્ષાવાપ્તિકરોઽશોપસંયમિસેવિતત્વાત્ ।
તીર્થંકરારાદિમહાપુરુષા અપિ માર્ગમિમમનુશીલિતવન્ત इति વિશ્વસનીયતયા શિષ્યાણાં
શ્રદ્ધાપૂર્વકપ્રવૃત્તિરિયથા સ્યાદિતિ ભાવઃ ।

यथा राजानो विपक्षपक्षदलनाद् वीरत्वेन प्रसिद्धा भवन्ति, एवमेव

ટીકાર્થ—પરીપહ, ઉપસર્ગ, કપાય આદિરૂપ શત્રુઓં કો જીતનેવાલે, સંયમ કે
આચરણ મેં પરાક્રમ કરનેવાલે સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવવીર યહો ‘વીર’ શબ્દ સે ગ્રહણ કિયે ગયે હૈ ।

સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ મોક્ષ કા મહામાર્ગ ‘મહાવીથિ’ કહલાતા હૈ, કયોં કિ મહાપુરુષોને
ઉસ કા સેવન કિયા હૈ । ભાવવીર ઇસ મહામાર્ગ કો પ્રાપ્ત હુણ હૈ । અત્યન્ત કઠોર તપ
ઔર સંયમ કા આરાધન કરના હી ઇસ માર્ગ કો પ્રાપ્ત કરના હૈ । યહી માર્ગ મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ
કરારને વાલા હૈ, કયોં કિ સમસ્ત મુનિયોંને ઇસી કા સેવન કિયા હૈ । તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોંને
મી ઇસી માર્ગ કા આશ્રય લિયા હૈ, અત ણવ વિશ્વસનીય સમજ કર શિષ્યગણ કી મી ઇસી
મેં પ્રવૃત્તિ હોની યાહિણ ।

‘વીર’ પદ સે યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ—જેસે રાજા લોગ અપને શત્રુઓં કા

ટીકાર્થ—પરીપહ, ઉપસર્ગ કપાય વગેરે શત્રુઓંને છતવાવાળા, સંયમના
આચરણમાં પરાક્રમ કરવાવાળા સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવવીર અર્થે ‘વીર’ શબ્દ વડે અડણ
કરવામાં આવ્યા છે.

સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ મોક્ષનો માર્ગ તે “મહાવીથિ” કહેવાય છે, કારણ કે મહા-
પુરુષોએ તેનું સેવન કર્યું છે. ભાવવીર આ મહામાર્ગને પ્રાપ્ત થયા છે. અત્યન્ત કઠોર
તપ અને સંયમનું આરાધન કરવું એ જ આ માર્ગને પ્રાપ્ત કરવો તે છે. આ માર્ગજ
મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવવાવાળો છે. કારણ કે સમસ્ત મુનિઓએ એ માર્ગનો સેવન કર્યું
છે. તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોએ પણ આ માર્ગનો આશ્રય લીધો છે, એટલા માટે આ
માર્ગને વિશ્વાસપાત્ર સમજીને શિષ્યગણની પણ આ માર્ગના પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ.

‘વીર’ પદથી એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે—જેમ નવ દોષ પોતાના શત્રુઓને
પ્ર. મા.-૬૩

પરિપદ્ધારૂપશત્રુવિજયેન સંયમિનોઽપિ મોક્ષમાર્ગં લબ્ધ્વા લોકોત્તરવીરા ભવન્તિ,
 इति वीरपदेन व्यज्यते, इति सूत्राशयः ॥ सू० ३ ॥

કશ્ચિન્મન્દધીઃ શિષ્યોઽનેકદૃષ્ટાન્તૈર્વોધ્યમાનોઽપિ અપ્કાયાદિજીવેષુ ન શ્રદ્ધા-
 ધાતીતિ તમુદિશ્ય કથયતિ—હે શિષ્ય ! તવ મતિર્યદ્યપ્યપ્કાયજીવવિષયે ન
 પરિસ્ફુરતિ, તદ્વિષયે વિશેષજ્ઞાનાભાવાત્, તથાપિ ભગવદાજ્ઞયા શ્રદ્ધા નિતરાં
 વિધેયેત્યાશયેનાહ—‘લોગં ચ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

લોગં ચ આણાએ અભિસમેચ્ચા અકુતોભયં ॥ સૂ૦ ૪ ॥

છાયા—

લોકં ચાજ્ઞયાઽભિસમેત્ય અકુતોભયમ્ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

દલન કરકે વીર પદવી પાતે હૈ, ઉસી પ્રકાર પરીષદ આદિ શત્રુઓ કો જીતને સે સયમી
 મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કર કે લોકોત્તર વીર કહલાતે હૈ ॥સૂ. ૩ ॥

કોઈ મન્દબુદ્ધિવાલા શિષ્ય અનેક દૃષ્ટાન્તો સે સમજાને પર મી અપ્કાય
 આદિ કે જીવો પર શ્રદ્ધા નહીં કરતા તો ઉસે લક્ષ્ય કર કે કહતે હૈ—હે શિષ્ય ! યદ્યપિ
 તુમ્હારી બુદ્ધિ અપ્કાય કે જીવો કે વિષય મેં નહીં દૌડતી, ક્યોં કિ તુમ્હે ઉસ વિષય કા
 વિશેષ જ્ઞાન નહીં હૈ, ફિર મી ભગવાન્ કી આજ્ઞા સે અવશ્ય હી શ્રદ્ધા રખની ચાહિએ । ઇસ
 આશય સે કહતે હૈ—‘લોગં ચ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ભગવાન્ કી આજ્ઞા સે (અપ્કાયરૂપ) લોક કો સમ્યક્ પ્રકાર સે જાનકર
 સંયમ કા પાલન કરના ચાહિએ ॥ સૂ. ૪ ॥

નાશ કરીને વીર પદવી પ્રાપ્ત કરે છે, તે પ્રમાણે પરીષદ આદિ શત્રુઓને હતવાથી
 સંયમી પણ મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કરીને લોકોત્તર વીર કહેવાય છે (સૂ. ૩)

કોઈ મન્દબુદ્ધિવાળા શિષ્ય અનેક દૃષ્ટાન્તોથી સમજાવ્યા છતાં પણ અપ્કાય
 આદિના જીવો પર શ્રદ્ધા નથી કરતા તો તેને લક્ષ્યરૂપ રાખીને કહે છે કે.—હે શિષ્ય !
 હજી સુધી તમારી બુદ્ધિ અપ્કાયના જીવો વિષયમાં દોડતી નથી (કામ કરતી નથી)
 કારણ કે તમને આ વિષયનું વિશેષ જ્ઞાન નથી તો પછી ભગવાનની આજ્ઞાથી અવશ્યજ
 શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. એ આશયથી કહે છે—‘લોગં ચ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ભગવાનની આજ્ઞાથી (અપ્કાયરૂપ) લોકને સમ્યક્ પ્રકારથી જાણીને
 સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. (સૂ. ૪)

टीका—

अत्र लोकशब्देन प्रकरणवशादप्कायलोक एव गृह्यते, तमप्काय-लोकं, 'च'-शब्देनान्यांश्चाप्कायाश्रितान्, आज्ञया=तीर्थङ्करवचनेन, अभिसमेत्य=आभिमुख्येन सम्यक् ज्ञात्वा 'अप्कायादयो जीवाः सन्ती-त्येवमवबुध्येत्यर्थः, अकुतोभयम्=नास्ति कुतश्चित्केनापि प्रकारेण प्राणिनां भयं यस्मात्सोऽकुतोभयः=संयमस्तम् अनुपालयेत् इत्यन्वयः । सर्वथा जीवाभिरक्षणरूपसंयमानुपालने सावधानतया यत्नः कार्य इत्यर्थः ।

यद्वाऽकुतोभयोऽप्कायलोको, यतोऽसौ न कुतश्चिदन्यस्माद्भयमिच्छति, स्वकीयमरणादिभयात् सर्वः प्राणिगणः खिन्नो भवति । 'सर्वे जीवा वि

टीकार्थः—मूल सूत्र में दिये हुए 'लोक' शब्द से, प्रकरण के कारण यहां अप्काय-लोक ही समझना चाहिए । 'च' शब्द से अप्काय के आश्रय रहे हुए अन्य जीवों का ग्रहण करना चाहिए । इस प्रकार अप्काय और अप्काय के आश्रित रहनेवाले अन्य जीवों को तीर्थङ्कर भगवान् की आज्ञा से सम्यक् प्रकार जानकर अर्थात् 'अप्काय आदि जीव है' ऐसा समझ कर संयम का पालन करना चाहिए । 'अकुतोभय' अर्थात् जिस से किसी भी प्राणि को किसी प्रकार का भय न हो ऐसा संयम । सर्वथा जीवरक्षारूप संयम के पालने में सावधान होकर यत्न करना चाहिए ।

अथवा—'अकुतोभय' का अर्थ है—अप्कायलोक, क्यों कि वह दूसरे से भय की इच्छा नहीं करता । सभी प्राणी अपनी मृत्यु आदि के भय से खिन्न होते हैं ।

टीकार्थः—मूलसूत्रमां आपेला 'लोक' शब्दथी प्रकरणना कारणे अप्काय-लोकं समज्जुं लेधये 'च' शब्दथी अप्कायना आश्रये रहैला अन्य जीवोनुं ग्रहण करजुं लेधये. ये प्रमाणे अप्काय अने अप्कायना आश्रित रहैवावाणा अन्य जीवोने तीर्थङ्कर लगवाननी आज्ञाथी, सम्यक् प्रकारे जाणी करीने अर्थात् 'अप्काय आदि जीव छे.' ये प्रमाणे समज्जुने संयमनुं पालन करजुं लेधये. "अकुतोभय" अर्थात् लेना वडे कोपणु प्राणीने कोछ प्रकारेना लय न होय जेवो संयम, सर्वथा जीवरक्षारूप संयमना पालनमां सावधान धरने यत्न करवो लेधये.

अथवा 'अकुतोभय'नो अर्थ छे—अप्कायलोक, कारणे के ते पीजना तरङ्गथी लयनी धरछा करता नथी; सर्व प्राणी पोताना मृत्यु आदिना लयधी भित्त-दुःखी थाय छे.

इच्छन्ति, जीविउं न मरिज्जिउं ' इति वचनात् । तमप्कायलोकं समनुपालयेदिति सम्बन्धः । संयमी सर्वप्राणिगणपरिपालक एव सन् नान्यस्मै भयमुत्पादयति, 'मित्री मे सन्वभूएसु' इति वचनेन तस्य सर्वैः सह मैत्रीसद्भावात्, अतोऽसौ संयमी न तेभ्यो भयं जनयति, कस्मैचिदपि भयं केनापि नोत्पादयति, प्रत्युत सर्वप्राणिगणं परिरक्षतीति भावः ।

यद्यपि छद्मस्थैः प्राणिभिः सर्वद्रव्यपर्यायज्ञानाभावादबुद्धिसंस्कारराहित्येनाप्कायजीवस्याव्यक्तचेतनया च 'आपो जीवाः सन्ती'—त्यपरोक्षत्वेन कदाचिदपि ज्ञातुं न शक्यते, तथापि सकलतीर्थोद्धारधुरीण-तीर्थङ्कर-वचनप्रामाण्यादवश्यं

आगम में कहा है—'सभी जीव जीवित रहना चाहते हैं मरना नहीं चाहते ।' उस अप्कायलोक का पालन करे अर्थात् रक्षण करे । संयमी पुरुष समस्त प्राणियों का रक्षक होता है । वह किसी भी प्राणी को भय उत्पन्न नहीं करता । “ मेरा सब प्राणियों पर मैत्रीभाव है ” इस वचन के अनुसार उस की प्राणीमात्र पर मित्रता की भावना होती है । इस कारण संयमी उन्हे भय उत्पन्न नहीं करता, किसी को भी किसी द्वारा भय उत्पन्न नहीं कराता, बल्कि वह सब प्राणियों की रक्षा करता है ।

यद्यपि छद्मस्थ जीवों को समस्त द्रव्यों का ज्ञान नहीं होता इस कारण, तथा बुद्धि, संस्कार से रहित होने के कारण अप्काय के जीवों में अव्यक्त चेतना होने से, तथा 'जल जीव है' यह बात प्रत्यक्ष न होने से कभी इन्द्रियों द्वारा जानी नहीं जा सकती, फिर भी सम्पूर्ण तीर्थ का उद्धार करने में समर्थ तीर्थङ्कर के वचनों को प्रमाण

આગમમાં પણ કહ્યું છે કે—“સર્વ જીવ જીવતા રહેવાની ઇચ્છા કરે છે, મરવાની ઇચ્છા કરતા નથી.” તે અપ્કાયલોકનું પાલન કરે અર્થાત્ રક્ષા કરે. સંયમી પુરુષ સમસ્ત પ્રાણીઓના રક્ષક થાય છે. તે કોઈ પણ પ્રાણીને ભય ઉત્પન્ન કરતા નથી. ‘સર્વ પ્રાણીઓ પર મારો મૈત્રીભાવ છે.’ આ વચન પ્રમાણે તેની સર્વ પ્રાણીમાત્ર પર મિત્રતાની ભાવના હોય છે, તે કારણથી સંયમી તે જીવોને ભય ઉત્પન્ન કરતા નથી, કોઈને પણ કોઈથી ભય ઉત્પન્ન કરાવતા નથી, પરંતુ તે સર્વ પ્રાણીઓની રક્ષા કરે છે.

તે કે છદ્મસ્થ જીવોને સમસ્ત દ્રવ્યો અને પર્યાયોનું જ્ઞાન નથી; તે કારણથી તથા બુદ્ધિ, સંસ્કારથી રહિત હોવાથી અપ્કાયના જીવોમાં અવ્યક્ત ચેતના હોવાથી, તથા ‘જલ જીવ છે’ એ વાત પ્રત્યક્ષ નહિ હોવાથી ઇન્દ્રિયોદ્ધાર કોઈ વખત બાબતમાં આવતી નથી તો પણ સંપૂર્ણ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ તીર્થ કરના વચનોને પ્રમાણ

વિશ્વાસો વિધેયઃ । અવધ્યાદિપ્રત્યક્ષજ્ઞાનિનોડપિ પૂર્વે ભગવદાજ્ઞાયાં શ્રદ્ધાવન્તઃ સ
 એવાડપ્કાયજીવાન્ વિજ્ઞાય પ્રત્યક્ષજ્ઞાનિનઃ સંજાતાઃ, અતઃ સંયમિભિરવશ્યમપ્કાય
 જીવરક્ષાયાં સાવધાનૈર્મવિતવ્યમિતિ પરમાર્થઃ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

અપ્કાયલોકં ભગવદાજ્ઞયા વિજ્ઞાય સંયમિના યત્ કર્તવ્યં, તત્ કથયતિ—
 'વેમિ' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

સે વેમિ—એવ સયં લોગં અભાઈકિલ્લજ્ઞા, એવ :અત્તાણં અભાઈકિલ્લજ્ઞ
 જે લોયં અભાઈકલ્લ જે અત્તાણં અભાઈકલ્લ, જે અત્તાણં અભાઈકલ્લ, સે લં
 અભાઈકલ્લ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

છાયા—

સ વ્રવીમિ નૈવ સ્વયં લોકમભ્યાख्याત્, નૈવાત્માનનમભ્યાख्याત્, યો લો
 મભ્યાख्याતિ, સ આત્માનમભ્યાख्याતિ, ય આત્માનમભ્યાख्याતિ, સ લોકમભ
 યાતિ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

માનકર અવશ્ય વિશ્વાસ કરના યાહિયે । અવધિજ્ઞાની આદિ પ્રત્યક્ષજ્ઞાની મી પહેલે ભગવા
 ની આજ્ઞા પર શ્રદ્ધા રલ્લતે હુયે અપ્કાય કે જીવો કો જાન કર પ્રત્યક્ષજ્ઞાની હુયે, અતઃ સંય
 મી કો અપ્કાય આદિ કે જીવો કી રક્ષા મેં સાવધાન હોના યાહિયે ॥ સૂ. ૪ ॥

ભગવાનની આજ્ઞા સે અપ્કાયલોક કો જાન કર સંયમી કો જો કરના યાહિયે
 પ્રગટ કરતે હૈ—'સે વેમિ' ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—વહ મૈ કહતા હૈ—સ્વયં અપ્કાયલોક કા અપલાપ ન
 આત્મા કા અપલાપ ન કરે, જો લોક કા અપલાપ કરતા હૈ વહ આત્મા કા અપલાપ કરતા
 ઓર જો આત્મા કા અપલાપ કરતા હૈ વહ લોક કા અપલાપ કરતા હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

માનીને અવશ્ય વિશ્વાસ કરવો જોઈએ. અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની પણ પ્રથમ ભગવાન
 આજ્ઞા પર શ્રદ્ધા રાખીને અપ્કાયના જીવોને જાણી કરીને પ્રત્યક્ષજ્ઞાની થયા, એ
 સંયમી પુરૂષોએ અપ્કાય આદિના જીવોની રક્ષામાં સાવધાન રહેવું જોઈએ. (સૂ.

ભગવાનની આજ્ઞાથી અપ્કાયલોકને જાણીને સંયમીનું જે કર્તવ્ય છે તે પ્ર
 કરે છે—'સે વેમિ' ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—તે હું કહું છું—પોતે અપ્કાય લોકનો અપલાપ—(હોવા છતાં
 કહેવું તે) ન કરે. આત્માનો અપલાપ કરે નહિ. જે લોકનો અપલાપ કરે છે તે આત્મ
 અપલાપ કરે છે. અને જે આત્માનો અપલાપ કરે છે તે લોકનો અપલાપ કરે છે. (સૂ.

ટીકા—

સોડહં=ભગવદ્વચનેન જ્ઞાતાપ્કાયસ્વરૂપઃ, બ્રવીમિ=યથા ભગવતઃ સકાશાન્મયા શ્રુતં તથા કથયામીત્યર્થઃ । લોકમ્=અપ્કાયલોકં, નૈવ સ્વયમ્ અભ્યાખ્યાત્=‘આપો જીવા ન સન્તી’-ત્યેવં નાપલપેદિત્યર્થઃ । અભ્યાખ્યાનં નામાસદ્ભિયોગઃ, યથા કશ્ચિદ્ચૌરમુદ્દિશ્ય વદતિ-ચોરોડ્યમિતિ । અત્ર તુ-‘ઘૃતતૈલાદિવજ્જીવાનામુપકરણમાત્રં જલં, ન તુ તદ્ જીવો ભવિતુમર્હતિ, જીવોપકરણત્વાત્’ એતત્કથનમેવાસદ્ભિયોગઃ, યતો હિ તુરગાદીનાં જીવાનામપિ જીવોપકરણત્વેન દૃષ્ટત્વાદુક્તરીત્યા જલસ્ય જીવ-ત્વં નાપલપિતું શક્યતે ।

નન્વજીવાનામપાં જીવત્વારોપણમેવાભ્યાખ્યાનં કુતો ન ભવતિ ? મૈવમ્,

ટીકાર્થ—ભગવાન્ કે વચનોં કે અનુસાર અપ્કાય કા સ્વરૂપ જાનને વાલા મૈં કહતા હૈં, અર્થાત્ મૈંને ભગવાન્ કે સમીપ જૈસા જાના હૈ વૈસા હી કહતા હૈં—સ્વયં અપ્કાયરૂપ લોક કા અપલાપ ન કરે અર્થાત્ એસા ન કહે કિ—‘જલ જીવ નહીં હૈ’ ।

અસત્ આરોપ કો અભ્યાખ્યાન કહતે હૈ, જૈસે અચૌર કો ચૌર કહના । યહાં “ ઘી તેલ આદિ કે સમાન જલ, જીવોં કા ઉપકરણમાત્ર હી હો સકતા હૈ, વહ સ્વયં જીવ નહીં હૈ, ક્યોંકિ જીવ કા ઉપકરણ હૈ” । ઇસ પ્રકાર કા કથન હી અસત્—અભિયોગ હૈ । ક્યોં કિ ઘોડા વગૈરેહ જીવ મી જીવોપકરણ કે રૂપ મૈં દેખે જાતે હૈ, અતઃ જલ કે જીવપન કા અપલાવ નહીં ક્રિયા જા સકતા ।

શંકા—અજીવ જલ મૈં જીવત્વ કા આરોપ કરના હી અભ્યાખ્યાન ક્યોં ન સમજા જાય ?

ટીકાર્થ—ભગવાનનાં વચનો પ્રમાણે અપ્કાયનુ સ્વરૂપ જાણવાળો હું કહું છું, અર્થાત્ મેં ભગવાનની પાસેથી જેવું સાંભળ્યું છે તેવુંજ કહું છું—પોતે અપ્કાય રૂપ બોલેના અપલાપ કરે નહિ, અર્થાત્ એવું કહે નહિ કે:—‘જલ જીવ નથી.’ અસત્ આરોપને અભ્યાખ્યાન કહે છે, જેમકે અચૌરને ચૌર કહેવો. અહિં “ ઘી તેલ આદિ પ્રમાણે જલ એ જીવોનું ઉપકરણમાત્રજ હોઈ શકે છે, તે સ્વયં જીવ નથી, કારણ કે—” તે જીવનું ઉપકરણ છે, આ પ્રકારનું કહેવુંજ—અસત્ (મિથ્યા) અભિયોગ છે, કારણકે ઘોડા વગેરે જીવ પણ જીવોપકરણના રૂપમાં જોવામાં આવે છે. તેથી જલનું જીવપણું અપલાપ કરી શકાય નહિ.

શંકા—અજીવ પાણીમા જીવપણાનો આરોપ કરવો તેજ અભ્યાખ્યાન શા માટે નહિ સમજવું ?

અનુમાનાગમાભ્યાં જીવલક્ષણકલાપસમ્બન્ધાચ્છાપાં જીવત્વનિરૂપણાત્ ।

યદ્યપ્કાયલોકસ્યાભ્યાખ્યાનં કુર્યાત્, તર્હ્યાત્મનોઽપિ શરીરાધિષ્ઠાતુરભ્યાખ્યાનં તેન કર્તવ્ય સ્યાત્, ન ચ તત્ સંભવતીત્યત આહ-નૈવમાત્માનમભ્યાખ્યાદિતિ । આત્મા હિ શરીરાધિષ્ઠાતા પ્રત્યક્ષભૂતચેતનાવાનિતિ નાપહોતું શક્યઃ, તસ્માદાત્મા નાસ્તી-ત્યેવમાત્માનં નાપલપેદિત્યર્થઃ ।

યઃ સ્વલુ મન્દધીઃ લોકમ્=અપ્કાયલોકમ્ અભ્યાખ્યાતિ=અપલપતિ, સ પ્રત્યક્ષાદિપ્રમાણૈર્નિરૂપિતમાત્માનમભ્યાખ્યાતિ । યથાત્માનમભ્યાખ્યાતિ-‘આત્મા નાસ્તી’તિ યદ્વા-‘અહં નાસ્મી’તિ, સ મહામૂઢઃ લોકમ્=અપ્કાયલોક

સમાધાન-એસા મત કહો । અનુમાન ઓર આગમપ્રમાણ સે તથા જીવ કે લક્ષણોં કે સંબંધ સે જલ કો જીવ નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ ।

યદિ અપ્કાય લોક કા અભ્યાખ્યાન કિયા જાય તો શરીર કે અધિષ્ઠાતા આત્મા કા ભી અભ્યાખ્યાન કરના હોના મગર વહ સંભવ નહીં હૈ, યહી વાત કહતે હૈ-આત્મા કા અભ્યાખ્યાન ન કરે । આત્મા શરીર કા અધિષ્ઠાતા હૈ ઓર પ્રત્યક્ષ ચેતના વાલા હૈ, અતઃ ઉસ કા અપલાપ નહીં કિયા જા સકતા । અત એવ ‘આત્મા નહીં હૈ’ ઇસ પ્રકાર આત્મા કા અપલાપ ન કરે ।

જો મન્દબુદ્ધિ અપ્કાયલોક કા નિષેધ કરતા હૈ વહ પ્રત્યક્ષ જાદિ પ્રમાણો સે સિદ્ધ આત્મા કા અપલાપ કરતા હૈ । ઓર જો ‘આત્મા નહીં હૈ, અથવા ‘મૈં નહીં હૂં’ ઇસ તરહ આત્મા કા અપલાપ કરતા હૈ વહ મહામૂઢ મનુષ્ય અપને અજ્ઞાન કે બલ સે

સમાધાન-આ પ્રમાણે કહેા નહિ, અનુમાન અને આગમ પ્રમાણથી તથા જીવના લક્ષણોના સંબંધથી જલનું જીવપણું નિરૂપણ કયું છે. જો અપ્કાય-લોકનું અભ્યાખ્યાન કરવામાં આવે તો શરીરના અધિષ્ઠાતા આત્માનું પણ અભ્યાખ્યાન કરવું પડશે. પરંતુ તે સંભવ નથી. એ વાત કહે છે—

આત્માનું અભ્યાખ્યાન કરશે નહિ. આત્મા શરીરનો અધિષ્ઠાતા છે, અને પ્રત્યક્ષ ચેતનાવાળા છે. તેથી તેનો અપલાપ કરી શકાશે નહિ. એટલા માટે ‘આત્મા નથી’ એ પ્રમાણે અપલાપ કરશે નહિ.

જે મંદ બુદ્ધિવાળા અપ્કાયલોકનો નિષેધ કરે છે, તે પ્રત્યક્ષ આદિ-પ્રમાણથી સિદ્ધ-આત્માનો અપલાપ કરે છે, અને જે “આત્મા નથી” અથવા “હું નથી” એ પ્રમાણે આત્માનો અપલાપ કરે છે તે મહામૂઢ મનુષ્ય ચોતાના અજ્ઞાનના બળથી

સ્વાજ્ઞાનવલાદભ્યાખ્યાતિ । કરચરણમુખાદ્યવયવસહિતશરીરાધિષ્ઠાતા સુવ્યક્તોપયોગા-
દિલક્ષણઃ સ્વાત્માઽપિ ચેનાભ્યાખ્યાતસ્તસ્યાવ્યક્તોપયોગાદિલક્ષણસ્યાપ્કાયસ્યાભ્યા-
ખ્યાનં કિં નુ નામ દુષ્કરમ્ ? ॥ સૂ. ૫ ॥

અપ્કાયલોકસ્યાભ્યાખ્યાને વહુદોષાપાતો ભવતીતિ પર્યાલોચ્યાનગારા અપ્-
કાયં નોપમર્દયન્તિ । દણ્ડિશાક્યાદયસ્તુ નાનગારા ભવિતુમર્હન્તિ, તેષામપ્કાયોપ-
મર્દકત્વાદિત્યાહ—‘લજ્જમાણા’ इत्यादि ।

મૂલમ્—

લજ્જમાણા પુઠો પાસ, અનગારા મો—ત્તિ एगे पवयमाणा जमिणं

અપ્કાય કા અપલાપ કરતા હૈ । જિસ ને હાથ, પૈર, મુખ આદિ અવયવોં સે યુક્ત શરીર કે અધિષ્ઠાતા, તથા અત્યન્ત સ્પષ્ટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણોં વાલે આત્મા કા હી અપલાપ કરદિયાતો ઉત્ત કે લિએ અસ્પષ્ટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણોં વાલે અપ્કાય કા અપલાપ કરના કુચ્છ મી કઠિન નહીં હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

અપ્કાય કા અપલાપ કરને સે વહુત સે દોષ આતે હૈ, એસા વિચાર કર અનગાર અપ્કાય કી વિરાધના નહીં કરતે । દણ્ડી ઓર શાક્ય આદિ, અનગાર નહીં હો સકતે, ક્યોં કિં વે અપ્કાય કી વિરાધના કરતે હૈ । યહ વાત્ત ઇસ સૂત્ર મે વતલતે હૈ—‘લજ્જમાણા’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—અપ્કાય કી હિંસાસે સંકોચ કરને વાલોં કો અલગ સમજો, ઓર ‘હમ અનગાર હૈ’ એસા કહને વાલોં કો અલગ સમજો । જો નાના પ્રકાર કે ગત્તો સે

અપ્કાયનો અપલાપ કરે છે જેણે હાથ, પગ, મુખ આદિ અવયવોથી યુક્ત, શરીરના અધિષ્ઠાતા, તથા અત્યન્ત સ્પષ્ટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણોવાળા આત્માનો અપલાપ કરી દીધો, તેને માટે અસ્પષ્ટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણોવાળા અપ્કાયનો અપલાપ કરવો તે કાંઈ કઠિન નથી. (સૂ. ૫)

અપ્કાયનો અપલાપ કરવાથી ઘણા દોષ આવે છે, એવો વિચાર કરીને અણુગાર અપ્કાયની વિગધના કરતા નથી, દંડી અને શાક્ય આદિ, અણુગારો ધર્મ શક્તિ નથી કારણ કે તેઓ અપ્કાયની વિગધના કરે છે તે વાત આગળના સૂત્રમાં બતાવે છે—‘લજ્જમાણા’ इत्यादि.

મૂલાર્થ—અપ્કાયની હિંસાનો સંકોચ કરવાવાળાને જૂદા જાણો અને “અમે અણુગાર છીએ.” એ પ્રમાણે કહેવાવાળાને પણ જૂદા જાણો જે નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી

विरुवरूवेहिं सत्थेहिं उदयकम्मसमारंभेणं उदयसत्थं समारभमाणा अण्णे अणेगरूवे पाणे विहिंसन्ति ॥ सू० ६ ॥

छाया—

लज्जमानाः पृथक् पश्य, अनगाराः स्म इति एके प्रवदमानाः यदिमं विरूप-
रूपैः शस्त्रैः उदककर्मसमारम्भेण, उदकशस्त्रं समारभमाणा अन्यान् अनेकरूपाम् प्राणान्
विहिंसन्ति ॥ सू० ६ ॥

टीका—

एके=अन्ये लज्जमानाः=अप्कायस्यारम्भे परमकरुणया द्रवितहृदयतया
संकोचमापद्यमानाः, पृथक्=विभिन्नाः, केचित्तु प्रत्यक्षज्ञानिनोऽवधिमनःपर्ययकेव-
लिनः, केचित् परोक्षज्ञानिनो भावितात्मानोऽनगाराः सन्ति, इति पश्य । इमे
सूक्ष्मबादराप्कायारम्भकरणे भीतास्तु उद्धिग्नास्त्रिकरणत्रियोगैरप्कायारम्भपरि-
त्यागिनो विघ्नन्ते तानवलोकयेत्यर्थः ।

अप्काय का आरम्भ करते हैं वे अप्काय के शस्त्रों का आरंभ करने वाले अनेक प्राणियों के
प्राणों का हनन करते हैं ॥ सू. ६ ॥

टीकार्थ—तीव्रकरुणा से द्रवित हृदयवाले कोई-कोई (अनगार) अप्काय के आरंभ
में संकोच करते हैं—अप्काय का आरम्भ नहीं करते वे विभिन्न हैं—कोई अवधिज्ञानी कोई
मनःपर्ययज्ञानी और कोई परोक्षज्ञानी भावितात्मा अनगार हैं, उन्हें देखो । ये सूक्ष्म बादर
अप्काय का आरंभ करने में भीत है, त्रस्त है, उद्धिग्ण है, और तीन कारण तीन योग से
अप्काय के आरंभ के त्यागी हैं, उन्हें देखो ।

अप्कायनो आरंभ करे छे; ते अप्कायना शस्त्रेनो आरंभ करवावाणा अनेक प्राणी-
ओना प्राणोनो नाश करे छे. (सू. ५)

टीकार्थ—तीव्र करुणाधी द्रवित हृदयवाणा कोई-कोई अणुगार आरंभमां
संकोच करे छे—अप्कायनो आरंभ करता नथी ते नृद्ध छे. कोई अवधिज्ञानी, कोई
मनःपर्ययज्ञानी अने कोई परोक्षज्ञानी भावितात्मा अणुगार छे, तेने ज्ञेयोः—ते
सूक्ष्म अने बादर अप्कायनो आरंभ करवामां लय पावेला छे, त्रसित छे, उद्धिग्ण
छे, अने त्रणु करणु त्रणु योगधी अप्कायना आरंभना त्यागी छे. तेने ज्ञेयो.

एके=पुनरन्ये तु वयमनगाराः=साधवः स्मः, इति साभिमानं प्रवदमानाः
'वयमेव अप्कायजीवरक्षणपराः महाव्रतधारिणः' इति व्यर्थं प्रलपन्तो द्रव्यलिङ्गिनः
सन्ति तान् पृथक्=पृथग्भावेन पश्य ।

इमे खल्वनगाराभिमानिनो द्रव्यलिङ्गिनो मनागप्यनगारगुणेषु प्रवर्तन्ते,
नापि गृहस्थकृत्यं किञ्चित् परित्यजन्ति, इति दर्शयति-‘यदिमम्’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद् विरूपरूपैः=विभिन्नरूपैर्नानાવિધैઃ, દ્રવ્યભાવરૂપૈઃ શસ્ત્રૈઃ ।
તત્ર દ્રવ્યશસ્ત્રં સ્વકાય-પરકાય-તદુભયરૂપમ્ । સ્વકાયશસ્ત્રં-તડાગાદ્યુદકસ્ય કૂપા-
દ્યુદકમ્ । કૂપાદ્યુદકસ્ય તડાગાદ્યુદકં ચ । પરકાયશસ્ત્રં દ્રાક્ષા-શાક-તણ્ડુલ-પિષ્ટ-

और कोई-कोई लोग ‘हम साधु हैं’ इस प्रकार अभिमान के साथ कहते हुए-
अर्थात् ‘हम ही अप्काय के रक्षक और महाव्रतधारी हैं’ इस प्रकार वृथा प्रलाप करते
हुए द्रव्यलिङ्गी हैं, उन्हें अलग समझो ।

अनगार होने का अभिमान करने वाले ये द्रव्यलिङ्गी, अनगार के गुणों में तनिक भी
प्रवृत्ति नहीं करते, और न गृहस्थ के किसी कार्य का त्याग करते हैं । यही बात आगे बतलाते
हैं-‘जमिणं.’ इत्यादि ।

वे नाना प्रकार के शस्त्रों से जलका आरંभ करते हैं । शस्त्र अनेक प्रकार के हैं,
उन में से द्रव्यशस्त्र-स्वकाय, परकाय और उभयकायरूप है । तालाव का जल, कूप का
जल परस्पर स्वकायशस्त्र है । इसी प्रकार कूप आदि के जल का शस्त्र-तालाव आदिका
जल है यह स्वकायशस्त्र है । दाख, शाक, चावल, आटा, दाल, चना, वाल आदि परकाय

અને કોઈ-કોઈ લોક “અમે સાધુ છીએ” આ પ્રમાણે અભિમાન સાથે કહેતા
અર્થાત્ ‘અમેજ અપકાયના રક્ષક અને મહાવ્રત ધારણ કરવાવાળા છીએ’ આ
પ્રમાણે વૃથા પ્રલાપ કરતા થકા દ્રવ્યલિંગી છે તેને જૂદા જાણો.

અણુગાર હોવાનું અભિમાન કરવાવાળા એ દ્રવ્યલિંગી સાચા અણુગારના ગુણોમાં
જરાપણ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, અને ગૃહસ્થના કોઈપણ કાર્યોનો ત્યાગ કરતા નથી,
તે વાત આગળ બતાવે છે-‘જમિણં’ ઇત્યાદિ.

તે નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી જલનો આરંભ કરે છે. શસ્ત્રો અનેક પ્રકારના છે,
તેમાંથી દ્રવ્યશસ્ત્ર-સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાય-રૂપ છે. તલાવનું પાણી,
કુવાનું પાણી, પરસ્પર સ્વકાયશસ્ત્ર છે. એ પ્રમાણે કુવા વગેરેના જલનું શસ્ત્ર
તલાવ આદિનું જલ છે, તે પણ સ્વકાયશસ્ત્ર છે. દ્રાક્ષ, ચાવલ, લોદ,

દાલી-ચળક-વલ્લાદિકમ્ । તદુભયશસ્ત્ર-મૃત્તિકાદિમિશ્રં જલમ્ । ભાવશસ્ત્રમ્=અપઃ પ્રતિ મનોવાક્યાનાં દુષ્પ્રણિહિતત્વમ્ । એતૈઃ શસ્ત્રૈઃ ઉદકકર્મસમારમ્ભેણ=ઉદયકસ્ય કર્મસમારમ્ભઃ ઉદકકર્મસમારમ્ભઃ=ઉદકમાશ્રિત્ય જ્ઞાનાવરણીયાઘષ્ટવિધકર્મવન્ધ- નિવન્ધનસાવધવ્યાપારસ્તેન, ઇમમ્=અપ્કાયં વિહિંસન્તિ ।

અપ્કાયહિંસાયાં પ્રવૃત્તાઃ સ્વલુ પદ્મજીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ વિહિંસન્તી- ત્યાહ-‘ ઉદકશસ્ત્ર ’-મિત્યાદિ, ઉદકશસ્ત્રમ્=ઉદકોપમર્દકં શસ્ત્રં, શસ્યતે=હિંસ્યતે અનેનેતિ શસ્ત્રં, તત્ પૂર્વોક્તપ્રકારં દ્રવ્યભાવભેદભિન્નં સમારમ્ભમાણઃ=ઉદકકાયં પ્રતિ વ્યાપારયન્તઃ, અન્યાન્=અપ્કાયભિન્નાન્ અનેકરૂપાન્ પૃથિવીકાયાદીન્—સ્થાવરાન્, દ્વીન્દ્રિયાદીન્ ત્રસાંશ્વ વિહિંસન્તિ ।

શસ્ત્ર હૈ । મિટ્ટી આદિ સે મિલા હુઆ જલ ઉભયકાયશસ્ત્ર હૈ । જલ કે વિષય મેં મન, વચન ઔર કાયકા દૂષિત પ્રયોગ કરના ભાવશાસ્ત્ર હૈ । ઇન શસ્ત્રોં સે જલકર્મ કા સમારંભ કર કે અર્થાત્ જલ કે આરંભદ્વારા જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કે વંધ કારણભૂત સાવધ વ્યાપાર કર કે જલકાય કી હિંસા કરતે હૈ ।

જો જલકાય કી હિંસા મેં પ્રવૃત્ત હોતે હૈ વે પદ્મકાયરૂપ સમસ્ત લોક કી હિંસા કરતે હૈ, યહ વત્તલાતે હૈ-‘ ઉદયસત્થં. ’ ઇત્યાદિ ।

જિસ કે દ્વારા હિંસા કી જાય ઉસે શસ્ત્ર કહતે હૈ । શસ્ત્ર દો પ્રકાર કે હૈ- દ્રવ્યશસ્ત્ર ઔર ભાવશસ્ત્ર । જિસ સે અપ્કાય કી હિંસા હો વહ અપ્કાયશસ્ત્ર હૈ । અપ્કાય- શસ્ત્ર કા અપ્કાય કે વિષય મેં પ્રયોગ કરને વાલે અપ્કાય સે ભિન્ન અનેક પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવરો કી, તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોં કી હિંસા કરતે હૈ ।

દાલ, ચણા, વાલ આદિ પરકાયશસ્ત્ર છે. માટી આદિથી મળેલું જલ ઉભયકાયશસ્ત્ર છે. જલના વિષયમાં મન, વચન અને કાયાનો દૂષિત પ્રયોગ કરવો તે ભાવશસ્ત્ર છે. એ શસ્ત્રોથી જલકર્મનો સમારંભ કરીને, અર્થાત્ જલના આરંભદ્વારા જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારના કર્મોના બંધના કારણભૂત સાવધ વ્યાપાર કરીને જલકાયની હિંસા કરે છે.

જલકાયની હિંસામાં જે પ્રવૃત્ત થાય છે તે પદ્મકાયરૂપ સમસ્ત લોકની હિંસા કરે છે. એ બતાવે છે-‘ઉદયસત્થં’. ઇત્યાદિ જેના દ્વારા હિંસા કરી શકાય તેને શસ્ત્ર કહે છે. શસ્ત્ર બે પ્રકારના છે—(૧) દ્રવ્યશસ્ત્ર અને (૨) ભાવશસ્ત્ર જેનાથી અપ્કાયની હિંસા થાય તે અપ્કાયશસ્ત્ર છે. અપ્કાયશસ્ત્રનો અપ્કાયના વિષયમાં પ્રયોગ કરવાવાળા અપ્કાયથી ભિન્ન અનેક પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવરોની દ્વીન્દ્રિય વિગેરે ત્રસ હોવાની હિંસા કરે છે.

જગતિ સ્વલ્લુ વહત્તો દ્રવ્યલિંગિનો વિધન્તે, યથા—‘વયં પશ્ચળહાત્રતધારિણઃ સર્વારમ્ભપરિત્યાગિનઃ ષટ્કાયરક્ષકા અનગારાઃ સ્મઃ’ ઇતિ વદન્તો દણ્ડિશાક્યાદયઃ સન્તિ । તત્ર કેચિદેદેશુદ્વથે વહૂદકસ્નાયિનો ભવન્તિ । કેચિત્સ્વનિવાસર્થે ગૃહાદિ-નિર્માણકરણે મૃત્તિકાપાપાણચૂર્ણાદિષુ નિક્ષેપણેનાષ્કાયમુપમર્દયન્તિ । કેચિત્ સ્વોદર-પૂર્ત્યર્થે કૃષ્યાદિષુ જલસેચનં કુર્વન્તિ । કેચિચ્ચ દેવકુલાદ્યર્થે સાવધમુપદિશન્તિ, પાર્થિવીં દેવગુર્વાદિપ્રતિમામનેકઘટજલૈઃ સ્નપયન્તિ । તે હિ સવિધિજિનપૂજાયાં, પ્રતિમાપ્રતિષ્ઠાપને વહુવિધસચિત્તજલૈઃ પ્રતિમાસ્નપને ચ મહાભીમભવસમુદ્રાદાત્મનઃ સમુદ્ધારો ભવતીતિ મન્યન્તે, ઉપદિશન્તિ ચ—

સંસાર મેં વહુતસે દ્રવ્યલિંગી હૈ । જૈસે—‘હમ પચમહાત્રતધારી, સવ આરમ્ભ કે ત્યાગી, ઓર ષટ્કાય કે રક્ષક અનગાર હૈ’ એસા કહને વાલે દણ્ડી તથા શાક્ય આદિ હૈ । હન મેં કોઈ—કોઈ દેહ કી શુદ્ધિ કે લિએ વહુત—સે જલ સે સ્નાન કરને વાલે હૈ । કોઈ અપને રહને કે વાસ્તે મકાન આદિ બનાને કે લિએ મિટ્ટી કકર ઓર ચૂને વગેરહ યે મિલાકર જલકાય કી હિંસા કરતે હૈ । કોઈ અપના પેટ ભરને લિએ કૃષિ (ખેતી) મેં જલ સીંચતે હૈ । કોઈ દેવકુલાદિકે લિયે સાવધ ઉપદેશ કરતે હૈ । કોઈ દેવ એવં ગુરુ કી પાર્થિવ પ્રતિમા કો વહુત સે—ઘડે પાની સે સ્નાન કરાતે હૈ । વે વિધિપૂર્વક જિનપૂજા મેં ઓર પ્રતિમા કી પ્રતિષ્ઠા મેં વહુત પ્રકાર કે સચિત્ત જલ સે પ્રતિમા કે સ્નાન મેં, મહા-ભયંકર ભવસાગર સે આત્મા કા ઉદ્ધાર હોના માનતે હૈ ઓર ઉપદેશ દેતે હૈ—

સંસારમાં બહુ સંખ્યામાં દ્રવ્યલિંગી છે. જેમ કે—‘અમે પંચમહાત્રતધારી, સર્વ પ્રકારના આરંભના ત્યાગી અને ષટ્કાયના રક્ષક અણુગાર છીએ’ આ પ્રમાણે કહેવાવાળા દંડી તથા શાક્ય આદિ છે, તેમાંથી કેટલાક તો દેહની શુદ્ધિ માટે ઘણા જ જલથી સ્નાન કરવાવાળા હોય છે. કેટલાક તો પોતાને રહેવા માટે મકાન આદિ બનાવવા માટે માટી કાંકરા અને ચુના વગેરેમાં મેળવીને જલકાયની હિંસા કરે છે. કોઈ—કોઈ પોતાનું પેટ ભરવા માટે ખેતીમાં જલ સીંચે છે. કોઈ દેવકુલ વગેરે માટે સાવધનો ઉપદેશ આપે છે, અને કોઈ દેવ અને શુરની પાર્થિવ પ્રતિમાને ઘણાં જ—ઘડા પાણીથી સ્નાન કરાવે છે. તે વિધિપૂર્વક જિનપૂજામાં અને પ્રતિષ્ઠામાં ઘણાં જ પ્રકારના સચિત્ત જલથી પ્રતિમાને સ્નાન કરાવામાં મહાભયંકર ભવસાગરથી આત્મા-નો ઉદ્ધાર થાય છે, એવું માને છે. અને ઉપદેશ આપે છે:—

“સમ્યક્ સ્નાત્વોચિતે કાલે, સંસ્ત્રાપ્ય ચ જિનાન્ ક્રમાત્ ।
પુષ્પાહારસ્તુતિભિશ્ચ, પૂજયેદિતિ તદ્વિધિઃ ” ॥ ૧ ॥ (ધર્મસંગ્રહઃ)
“કુસુમક્ષયધૂવેહિ, દીવ્યવાસેહિ સુંદરફલેહિ ।
પૂયા ઘયસલિલેહિ, અદ્ભુતિહા તસ્સ કાયન્વા ” ॥ ૧ ॥

(દર્શનશુદ્ધિઃ સટીકા ૧ તત્ત્વ)

છાયા—“કુસુમાક્ષતધૂપૈ-દીપકવાસૈઃ સુંદરફલૈઃ ।
પૂજા ઘૃતસલિલૈ, -રઘવિધા તસ્ય કર્તવ્યા ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ ।
“વિદિના ઉ કીરમાણા, સન્ન ચિય ફલવર્ઘ ભવે ચેદ્વા ।
ઇઅલોડ્યા વિ કિં પુન, જિણપૂયા ઉભયલોગહિયા ” ॥ ૧ ॥

(પચ્ચાશક ૪ વિવ.)

છાયા—વિધિના તુ ક્રિયમાણા, સર્વા ચૈવ ફલવતી ભવેચ્છેષ્ટા ।
ઇહલૌકિકાઽપિ કિં પુન, -જિનપૂજા-ઉભયલોકહિતા ॥ ૧ ॥ ઇતિ ॥
તથૈવ પૂજાપ્રતિષ્ઠાદિષુ અપ્કાયોપમર્દનરૂપે શાસ્ત્રનિષિદ્ધે સાવધકાર્યે પ્રવૃત્ત્યાઽપિ
દ્રવ્યલિંગિનો દણ્ડિનઃ શાક્યાદયશ્ચ સ્વાત્માનમનગારમેવ મન્યન્તે ।

“ઉચિત કાલ મેં સમ્યક્ પ્રકાર સે સ્નાન કર કે ઓર ક્રમ સે જિનપ્રતિમા કો
સ્નાન કરા કે પુષ્પ, આહાર ઓર સ્તુતિસે પૂજા કરે । યહ પૂજા કો વિધિ હૈ ” । (ધર્મસંગ્રહ)

“વિધિપૂર્વક કો હુઈ સમસ્ત ઇસ લોકસંબંધી ચેષ્ટાઈં મી સફલ હોતી હૈ તો જિનેન્દ્ર
ભગવાન્ કી પૂજા કા તો કહના હી ક્યા હૈ, અર્થાત્ વહ દોનો લોકો મેં હિતકારી હૈ ” ।
(પચ્ચાશક ૪ વિવ.)

ઇસી પ્રકાર પૂજા પ્રતિષ્ઠા આદિ અપ્કાય કો હિંસારૂપ, શાસ્ત્રનિષિદ્ધ સાવધ કાર્ય
મેં પ્રવૃત્તિ કરકે મી દ્રવ્યલિંગી દંડી શાક્ય આદિ અપને આપ કો અનગાર હી માનતે હૈ ।

“ઉચિત કાલમાં સમ્યક્પ્રકારથી સ્નાન કરીને અને ક્રમથી જિનપ્રતિમાને
સ્નાન કરાવી, પુષ્પ, આહાર અને સ્તુતિથી પૂજા કરે. આ પ્રમાણે પૂજાની
વિધિ છે. (ધર્મસંગ્રહ)

“વિધિપૂર્વક કરવામાં આવેલી લોકસંબંધી સમસ્ત ચેષ્ટાઓ. (ક્રિયાઓ)
પણ સફલ થાય છે, તો જિનેન્દ્ર ભગવાનની પૂજાનું તો કહેવું જ શું ? આ તો
અન્ને લોકમાં હિતકારી છે ॥ ૧ ॥ ” (પચ્ચાશક-૪-વિવ)

એ પ્રમાણે પૂજા પ્રતિષ્ઠા આદિ અપ્કાયની હિંસારૂપ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ સાવધ કાર્યમાં
પ્રવૃત્તિ કરીને પણ દ્રવ્યલિંગી દંડી, શાક્ય આદિ પોત-પોતાને અણુગારજ
માને છે.

ये उदकशस्त्रं प्रयुज्जानाः षड्जीवनिकायरूपं लोकं सर्वमेव विहिंसन्ति, ते द्रव्य-
लिङ्गिनो नरकनिगोदादिनानाविधदुःखज्वालमालाकुले दीर्घसंसारे परिभ्रमन्ति,
उक्तञ्च—

“सावज्जपूयकारी, सावज्जं उवदिसति जे अणू ।

आउकायवहाओ, भमंति ते दीहसंसारे ॥ १ ॥ ” ॥ सू० ६ ॥

अथ सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनं प्राह ‘तत्थ’ इत्यादि ।

मूलम्—

तत्थ खલુ भगवया परिणा પવેશ્યો । ઇમસ્સ ચેવ
જીવિયસ્સ પરિવંદણ-માણણ-પૂયણાણ જાઈમરણમોયણાણ દુક્ખપડિઘાયહેડં સે

જો લોગ જલશલ્ક કા પ્રયોગ કરતે હુણ ષટ્કાય કે સમસ્ત જીવોં કી વિરાધના કરતે
હે વે દ્રવ્યલિંગી નરક આદિ કે નાના પ્રકારકે દુઃખોં કી જ્વાલઓં કે સમૂહ સે વ્યાપ્ત લખે
સંસાર મેં ચારોં ઓર ચક્કર લગાતે હેં । કહા મી હૈ—

“જો પુરુષ જ્ઞાનરહિત હોકર સાવધ કા ઉપદેશ દેતે હૈ વે, ઓર સાવધ પૂજા કરને
વાલે હૈ વે અકાય કી હિંસા સે દીર્ઘ સંસાર મેં ભ્રમણ કરતે હૈ ” ॥ સૂ. ૬ ॥

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈ—‘તત્થ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ભગવાન્ ને પરિજ્ઞા કા પ્રતિવોધ દિયા હૈ । જો ઇસ જીવન કે સુખ
કે લિણે અપની વન્દના, માનના, પૂજા, જન્મ-મરણ સે છુટકારા, તથા દુઃખોં કા નાજ

જે હોક જલશલ્કનો પ્રયોગ કરીને ષટ્કાયના તમામ જીવોની વિરાધના કરે છે
તે દ્રવ્યલિંગી, નરક નિગોદ આદિના નાના પ્રકારના દુઃખોની જ્વાલાઓના સમૂહથી
વ્યાપ્ત લાંબા સંસારમાં ચારેય તરફ ચક્કર લગાવે છે. કહ્યું છે કે:—

“જે પુરુષ જ્ઞાનરહિત થઈને સાવધનો ઉપદેશ આપે છે તે, અને સાવધ
પૂજા કરવાવાળા દીર્ઘ-લાંબા સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે.” ॥ ૧ ॥ (સૂ. ૬)

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—‘તત્થ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ભગવાને પરિજ્ઞાનો બોધ આપ્યો છે. જે આ જીવનના સુખ માટે
પોતાની વંદના, માન્યતા, પૂજા, જન્મ-મરણથી મુક્તિ તથા દુઃખોનાં નિવારણ માટે; તે

સયમેવ ઉદયસત્થં સમારંભે, અણોહિં ઉદયસત્થં સમારંભાવે, અણો વા ઉદયસત્થં સમારંભંતે સમણુજાણહ, તં સે અહિયાણં તં સે અવોહીણં ॥ સૂ. ૭ ॥

છાયા—

તત્ર खलु भगवता परिज्ञा प्रवेदिता । अस्य चैव जीवितस्य परिवन्दन-मानन-पूजनाय जातिमरणमोचनाय दुःखप्रतिघातहेतुं स स्वयमेवोदकशस्त्रं समारभते, अन्य-रूदकशस्त्रं समारम्भयति, अन्यान् वा उदकशस्त्रं समारभमाणान् समनुजानाति-तत्तस्याहिताय तत्तस्यावोधये ॥ सू. ७ ॥

ટીકા—

तत्र=अपूकायसमारम्भे भगवता=श्रीमहावीरेण परिज्ञा=सम्यग्बोधः स्व-प्रवेदिता=प्रतिबोधिता । कर्मबन्धसमुच्छेदार्थं जीवेन परिज्ञाऽवश्यं शरणीकरणीये भगवता प्रतिबोधितमिति भावः । ज्ञ-प्रत्याख्यान-भेदात् परिज्ञाया द्वैविध्यं, द्विविध-यास्तस्या लक्षणं च प्रागभिहितम् ।

करने के निमित्त वह स्वयं ही उदकशस्त्र का आरंभ करता है, दूसरों से उदकशस्त्र का आ-कराता है, और उदकशस्त्र का आरंभ करने वालों की अनुमोदना करता है । वह उस अहित के लिए है, वह उसकी अवोधि के लिए है ॥ सू. ७ ॥

ટીકાર્થ—અપ્કાય કે સમારંભ કે વિષય મેં ભગવાન્ શ્રી મહાવીરને સમ્યગ્ બોધ ઉપદેશ દિયા છે । ભગવાન્ને કહા છે કે—કર્મબંધ કા નાશ કરને કે લિણ જીવ કો પરિ-કા આશ્રય આવશ્ય લેના ચાહિણ । જપરિજ્ઞા ઓર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા, ઇસ પ્રકાર પરિજ્ઞા કે ભેદ હેં । ડોનો કે લક્ષણ પહેલે હી કહ ચુકે હેં ।

પોતેજ જલશસ્ત્રનો આરંભ કરે છે, બીજા પાસે જલશસ્ત્રનો આરંભ કરાવે છે. જલશસ્ત્રનો આરંભ કરવાવાળાની અનુમોદના કરે છે. તે પોતાના અહિત માટે તે તેની અબોધિને માટે છે. (સૂ. ૭)

ટીકાર્થ—અપ્કાયના સમારંભના વિષયમાં ભગવાન શ્રી મહાવીરે સમ-બોધનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ભગવાને કહ્યું છે કે—કર્મબંધનો નાશ કરવા માટે હવે પરિજ્ઞાનો આશ્રય જરૂર લેવો એવો. જપરિજ્ઞા અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા, આ પ્રમ-પરિજ્ઞાના બે ભેદ છે. બન્નેના લક્ષણો પ્રથમજ કહેવામાં આવ્યા છે

ઉપભોગદ્વાર—

જીવઃ કસ્મૈ પ્રયોજનાયાપ્કાયજીવં પ્રતિ સાવધવ્યાપારં કરોતી ?-ત્યાહ-
‘અસ્ય ચૈવે’-ત્યાદિ । અસ્યૈવ ક્ષણભંડુરસ્ય જીવિતસ્ય જીવનસ્યાર્થે-સુસ્વાર્થં સ્નાન-પાન-
-ધાવન-સેક-યાનપાત્રો-હુપ-ગમનાગમનાદ્યર્થમ્, તથા પરિવન્દન-માનન-પૂજનાય-
પરિવન્દનં=પ્રશંસા, તદર્થં, યથા-જલયન્ત્રણ શીકરવૃષ્ટ્યાદૌ, ‘ફુંહારા’ इति भाषायाम् ।
માનનં=જન્મસત્કારઃ, તદર્થં, યથા-મલાપકર્ષસ્નાનવસ્ત્રમલાપકર્ષણાદૌ । પૂજનં=વસ્ત્રસ્ના-
દિપુરસ્કારલાભસ્તદર્થં, યથા-દેવપ્રતિમાદિસ્તપનપૂજનાદૌ । જાતિમરણમોચનાય તીર્થ-
સ્નાનાદૌઃ । દુઃસ્વપ્રતિઘાતહેતુ=રોગાદિશમનાર્થં સ્નાનપાનાદૌ, સ સ્વયમેવોદકશસ્ત્રં
સમારભતે=વ્યાપારયતિ । અન્યૈર્વા ઉદકશસ્ત્રં સમારમ્ભયતિ=ઉદ્યોજયતિ । અન્યાન્

ઉપભોગદ્વાર—

જીવ કિસ પ્રયોજન સે અપ્કાય કે જીવોં કે પ્રતિ સાવધ વ્યાપાર કરતા હૈ ? इस का
उत्तर कहते हैं—इसी क्षणभंडुर जीवन के सुख के लिए, अर्थात् स्नान, पान, धोना, सौंचना,
जहाज, नौका का गमनागमन, इत्यादि के लिए । प्रशंसाके लिए, जैसे—जल से फौहारा
चलाने आदि में, लोगों से सत्कार पाने के लिए, जैसे—स्नान और वस्त्र आदि का मैल दूर
करने आदि में, पूजा अर्थात् वस्त्र, रत्न आदि का पुरस्कार पाने के लिए, जैसे देवप्रतिमा
आदि के स्तपन और पूजन आदि में, जन्म मरण से मुक्त होने के लिए तीर्थस्नान आदि
में । दुःखों का निरोध करने के हेतु, अर्थात् रोग आदि को शान्त करने लिए
स्नान—पान आदि में वह स्वयं अप्काय के विराधक द्रव्य और भावशस्त्र का आरंभ करता

ઉપભોગદ્વાર—

જીવ કયા પ્રયોજનથી અપ્કાયના જીવો પ્રતિ સાવધ વ્યાપાર કરે છે ? તેનો ઉત્તર
કહે છે કે—આ ક્ષણભંડુર જીવનના સુખ માટે, અર્થાત્, સ્નાન, પાન ધોવું, પાણી સોંચવું,
વહાણ આગખોટમાં જવું આવવું, ઇત્યાદિ માટે. પ્રશંસાને માટે, જેમકે—નળમાંથી કુવારા ચલા-
વવા આદિમાં, લોકોથી સત્કાર પામવા માટે. જેમકે—સ્નાન કરવામાં અને વસ્ત્ર વગેરેનો મેલ
દૂર કરવામાં, પૂજા અર્થાત્ વસ્ત્ર, રત્ન, આદિનો પુરસ્કાર મેળવવા માટે, જેમ-દેવપ્રતિમા આદિના
સ્નાન અને પૂજન વગેરેમાં, જન્મ-મરણથી મુક્ત થવા માટે, જેમ-તીર્થસ્નાન આદિમાં,
દુઃખોનો નિરોધ કરવાના હેતુથી, અર્થાત્—રોગ વગેરેની શાન્તિ માટે સ્નાન—પાન વગેરેમાં તે
જોતે અપ્કાયના વિરાધક દ્રવ્ય અને ભાવશસ્ત્રનો આરંભ કરે છે, બીજા પાસે અપ્કાયશસ્ત્રનો

વા ઉદકશસ્ત્રં સમારંભમાણાન્ સમનુજાનાતિ=અનુમોદયતિ । તત્=અપ્કાયસમારંભનં
તસ્ય=અપ્કાયસમારંભનં કુર્વતઃ કારયિતુરનુમોદયિતુશ્ચ અહિતાય ભવતિ, તથા તત્
તસ્ય અવોધયે=જિનધર્મપ્રાપ્ત્યભાવાય ભવતિ ॥ સૂ. ૭ ॥

येन तु तीर्थङ्करादीनां समीपेऽप्कायजीवस्वरूपं ज्ञातं स एवं विजानातीत्याह—
'से तं संबुज्झमाणे.' इत्यादि ।

મૂલમ્—

से तं संबुज्झमाणे आयाणीयं समुद्राए सोच्चा भगवओ आणगाराणं वा अंतिए,
इहमेगेसिं णायं भवइ—एस खलु गंथे, एस खलु मोहे, एस खलु मारे, एस खलु णरए,
इच्चत्थं गटिए लोए जमिणं विख्वरूवेहिं सत्थेहिं उदयकम्मसमारंभेणं उदयसत्थं
समारंभमाणे अण्णे अणेगरूवे पाणे विहिंसइ ॥ सू. ८ ॥

है; दूसरों से अप्कायशस्त्रो का समारंभ करवाता है और अप्कायशस्त्र का आरंभ करने वाले
दूसरों का अनुमोदन करता है । वह अप्काय का आरंभ, आरंभ करने वाले, कराने वाले
और अनुमोदन करने वाले के अहित के लिए होता है और अवोधि—जिनधर्म की अप्राप्ति के
लिए होता है ॥सू. ७॥

जिसने तीर्थंकर आदि के सन्निकट अप्काय के जीवों का स्वरूप जान लिया है, वह
इस प्रकार जानता है—‘से तं.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—भगवान और अनगारों से सुनकर अप्काय का स्वरूप जानता हुआ
जीव चारित्र अङ्गीकार करके कोई—कोई इस प्रकार जानता है—यह ग्रंथ है, यह मोह है, यह
मार (मृत्यु) है, यह नरक है । गृद्ध पुरुष नाना प्रकार के शस्त्रों से जल का आरंभ करके
जलशस्त्र का समारंभ करता हुआ अन्य अनेक प्रकार के प्राणियों की हिंसा करता है ॥सू. ८॥

સમારંભ કરાવે છે, અને અપ્કાયશસ્ત્રનો આરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન આપે છે તે
અપ્કાયનો આરંભ કરનારને કરાવનારને અને કરવાવાળાને અનુમોદન આપવાવાળાને
એ સૌને માટે અહિત કરનાર છે. અને અવોધિ—જિનધર્મની અપ્રાપ્તિ માટે હોય છે. (સૂ. ૭)

જેણે તીર્થંકર આદિના સમીપમાં અપ્કાયના જીવોનું સ્વરૂપ જાણી લીધું છે તે
આ પ્રમાણે જાણે છે:—‘સે તં.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ભગવાન અથવા અણગારો પાસેથી સાંભળીને અપ્કાયના સ્વરૂપને
જાણનારા જીવો ચારિત્ર અંગીકાર કરીને કોઈ—કોઈ આ પ્રમાણે જાણે છે—આ ગ્રંથ
છે, આ મોહ છે, આ મૃત્યુ છે, આ નરક છે. ગૃદ્ધ પુરુષ નાના પ્રકારનાં (અનેક
પ્રકારનાં) શસ્ત્રોથી જલનો આરંભ કરીને, જલશસ્ત્રનો આરંભ કરતા થકા પીળા અનેક
પ્રકારના પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. (સૂ. ૮)

छाया—

स तत् संबुध्यमान आदानीयं समुत्थाय श्रुत्वा खलु भगवतः अनगाराणां वाऽन्तिके, इहैकेषां, ज्ञातं भवति—एष खलु ग्रन्थः, एष खलु मोहः एष खलु मारः, एष खलु नरकः, इत्यर्थं गृद्धो लोकः यदिसं विरूपरूपैः शस्त्रैरुदककर्मसमारम्भेण, उदकशस्त्रं समारम्भमाणः अन्यान् अनेकरूपान् प्राणान् विहिनस्ति ॥ सू० ८ ॥

टीका—

यः खलु भगवतः=तीर्थङ्करस्य, अनगाराणाम्=तदीयश्रमणनिर्ग्रन्थानाम्, अन्तिके=समीपे, श्रुत्वा=उपदेशं निश्चय्य, आदानीयम्=उपादेयं, सर्वसावद्ययोगपरित्यागरूपं चारित्रं, समुत्थाय=अङ्गीकृत्य विहरति, स तत्—अपकायसमारम्भणं, संबुध्यमानः=अहिताबोधिजनकत्वेन विज्ञाता भवति ॥

स हि—एवं विचारयति इह=मनुष्यलोके, एकेषां=श्रमणनिर्ग्रन्थोपदेशसंज्ञात-सम्यगवबोधवैराग्याणामात्मार्थिनामेव, ज्ञातं=विदितं भवति । किं ज्ञातं भवतीत्याकाङ्क्षायामाह—‘एष खलु ग्रन्थः’ इत्यादि ।

टीकार्थ—जो पुरुष तीर्थंकर भगवान् या उनके अनुयायी श्रमण निर्ग्रन्थों के समीप उपदेश सुनकर सर्वसावद्य व्यापार का त्यागरूप चारित्र अंगीकार करके विचरता है, वह अपकाय के आरंभ को समझता है—उसे अहितकर और अबोधिजनक जानता है । वह इस प्रकार विचार करता है—इस मनुष्य लोक में श्रमण निर्ग्रन्थों के उपदेश से सम्यग्ज्ञान और वैराग्य प्राप्त करनेवाले किन्हीं आत्मार्थियों को ही विदित होता है कि—‘यह ग्रंथ है’ इत्यादि ।

टीकार्थ—जो पुरुष तीर्थंकर लगवान तथा तेना अनुयायी श्रमणनिर्ग्रन्थोपादेयाना समीप उपदेश सांभलीने सर्व सावद्यव्यापारना त्यागरूप चारित्र अंगीकार करीने विचरे छे, ते अपकायना आरंभने समझे छे—तेने अहितकर अने अबोधिजनक जान्छे छे, ते आ प्रभावे विचार करे छे के—आ मनुष्य लोकमां श्रमण—निर्ग्रन्थोपादेयाना उपदेशशी सम्यग्ज्ञान अने वैराग्य प्राप्त करवावाणा केहि पण आत्मार्थियोना जान्वावां होय छे के—‘आ ग्रंथ छे इत्यादि.

एषः=उदकशस्त्रसमारम्भः खलु=निश्चयेन, ग्रन्थः=ग्रथ्यते=बध्यतेऽनेनेति ग्रन्थः
अष्टविधकर्मबन्धः । कारणे कार्योपचारादुदकशस्त्रसमारम्भस्य ग्रन्थरूपत्वम्, एगमग्रेऽपि
बोध्यम् । तथा एषः उदकशस्त्रसमारम्भः मोहः=विपर्यासः विपरीतज्ञानरूपः । तथा
एष एव मारः=मरणं निगोदादिमरणरूपः । तथा एष खलु नरकः=नारकजीवानां
दशविधयातनास्थानम् । इत्यर्थम्=एतदर्थं कर्मबन्ध-मोह-मरण-नरकरूपं घोरं दुःख-
फलं प्राप्य पुनः पुनरेतदर्थमेव लोकः=अज्ञानवशवर्ती जीवः गृद्धः=लिप्सुरस्ति । यद्वा-
गृद्धः=विषयभोगासक्तः, लोकः संसारी जीवः, इत्यर्थम्=एतदर्थमेव=कर्मबन्ध-मोह-
मरण-नरकार्थमेव, प्रवर्तते ।

जिस के द्वारा गूँथा जाय-बाँधा जाय यह ग्रंथ कहलाता है । यह उदकशस्त्र का
समारंभ ग्रंथ है, अर्थात् आठ कर्मों का बंध है । यहाँ कारण में कार्य का उपचार करके
उदकशस्त्र के समारंभ को ग्रंथ कहा है । वास्तव में वह ग्रंथ (कर्मबंध) का कारण है ।
आगे भी इसी प्रकार समझना चाहिए ।

यह जलशस्त्र का समारंभ मोह-विपरीत ज्ञान है । तथा यह मार-निगोद
आदि के मरणरूप है । यह नरक है अर्थात् नारकी जीवों को होनेवाली दस प्रकार की
वेदनाओं का स्थान है । कर्मबंध, मोह, मरण, और नरकरूप घोर दुःखरूप फल को प्राप्त
कर के भी अज्ञानी लोग फिर इसी के लिए गृद्ध होते हैं । अथवा गृद्ध अर्थात् भोगों
में आसक्त, संसारी जीव इसी के लिए, अर्थात् कर्मबंध, मोह, मरण तथा नरक के लिए ही
प्रवृत्ति करते हैं ।

જેના દ્વારા ગૂંથી શકાય-બાંધી શકાય તે ગ્રંથ કહેવાય છે. એ ઉદક-જલ-
શસ્ત્રનો સમારંભ ગ્રંથ છે અર્થાત્ આઠ કર્મોનો બંધ છે. અહિં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર
કરીને ઉદકશસ્ત્રના સમારંભને ગ્રંથ કહ્યો છે. વાસ્તવિક રીતે તે ગ્રંથ (કર્મબંધ)નું કારણ
છે. આગળ પણ આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ.

આ જલશસ્ત્રનો સમારંભ મોહ-વિપરીત જ્ઞાન છે, તથા આ માર-નિગોદ
વગેરેના મરણરૂપ છે, આ નરક છે-અર્થાત્ નારકી જીવોને થવાવાળી દસ પ્રકારની
વેદનાઓનું સ્થાન છે. કર્મબંધ, મોહ મરણ અને નરક રૂપ ઘોરદુઃખરૂપ ફલને પ્રાપ્ત
કરીને પણ અજ્ઞાની લોક કરીને તેના માટે ગૃદ્ધ-આસક્ત થાય છે. અથવા ગૃદ્ધ
અર્થાત્ ભોગોમાં આસક્ત સંસારી જીવ એ માટે, અર્થાત્ કર્મબંધ, મોહ, મરણ
તથા નરક માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

यद्यपि विषयभोगासक्तो लोकः शरीरादिपरिपोषणार्थं परिवन्दनमाननपूजनार्थं जातिमरणमोचनार्थं दुःखप्रतिघातार्थं चाप्कायशस्त्रसमारम्भं करोति, तथापि तत्फलं ग्रन्थ-मोह-मरण-नरकरूपमेव लभते, अत उदककर्मसमारंभस्य तदेव फलं भवतीति भावः ।

लोकः पुनः पुनः कर्मबन्धाद्यर्थमेव लिप्सुरस्ति, तदर्थमेव च प्रवर्तते, इति यदुक्तं तत्र हेतुमाह—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद्, गृद्धो लोकः, विरूपरूपैः=नानाविधैः शस्त्रैः=स्वकाय-परकायतदुभयरूपैः, उदककर्मसमारम्भेण=अप्कायमुद्दिश्याष्टविधकर्मसमुत्पादक-सावधव्यापारेण, इमम्=अप्कायं, बिहिनस्ति=पाणरहितं करोति । तथा-उदक-

તાત્પર્યે યહ હૈ કિ વિષયભોગો મેં આસક્ત જીવ, ગરીર આદિ કા પોષણ કરને કે લિષ, વન્દન-માન-પૂજન કે લિષ, જન્મ-મરણ સે મુક્ત હોને કે લિષ તથા દુઃખોં કા નાશ કરને કે લિષ, અપ્કાય કે શસ્ત્ર કા આરંભ કરતા હૈ મગર ઉસ કા ફલ-ગ્રન્થ, મોહ, મરણ ઔર નરક-રૂપ હી પાતા હૈ । અત ઇવ જલકર્મસમારંભ કા વહી ફલ હોતા હૈ ।

લોક વાર-વાર કર્મબંધ આદિ કે લિષ હી ઇચ્છુક હોતા હૈ, ઔર ઉસી કે લિષ પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ, યહ વાત પહેલે કહી હૈ । યહાં ઉસ કા કારણ વતલાતે હૈ—

કયો કિ ગૃદ્ધજન નાના પ્રકાર કે સ્વકાય, પરકાય ઔર ઉભયકાયરૂપ શસ્ત્રોં સે, ઉદકકર્મ કે આરંભદ્વારા, અપ્કાયસંબંધી અષ્ટકર્મ-જનક સાવધવ્યાપારદ્વારા અપ્કાય કી હિંસા કરતા હૈ । તથા જલકાય કે વિરાધક સ્વકાય, પરકાય ઔર

તાત્પર્યે એ છે કે-વિષયભોગોમાં આસક્ત જીવ શરીર-આદિના પોષણ કરવા માટે વન્દન, માન, પૂજા માટે, જન્મ મરણથી મુક્ત થવા માટે તથા દુઃખોનો નાશ કરવા માટે અપ્કાયના શસ્ત્રોનો આરંભ કરે છે, પરંતુ તેનું ફળ ગ્રંથ, મોહ, મરણ અને નરક રૂપ જ પામે છે, એ માટે જલકર્મસમારંભનું ફલ તેજ હોય છે.

લોક વારંવાર કર્મબંધ વગેરે માટે ઇચ્છા કરતા હોય છે; અને તે માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે. એ વાત પ્રથમ કહી છે. અહિં તેનું કારણ બતાવે છે કેમકે-ગૃદ્ધ માણસ નાના પ્રકારના સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાય રૂપ શસ્ત્રોથી ઉદકકર્મના આરંભદ્વારા અપ્કાયના સંબંધી આઠ કર્મજનક સાવધવ્યાપારદ્વારા અપ્કાયની હિંસા કરે છે. તથા

શસ્ત્રમ્-અપ્કાયમર્દકં શસ્ત્રં સ્વકાયપરકાયતદુભયરૂપં, સમારભમાણઃ=વ્યાપારયન્
અન્યાન્=વૃથિવીકાયાદીન્, અનેકરૂપાન્=ત્રસાન્ સ્થાવરાંશ્ચ, પ્રાણાન્=પ્રાણિનો
વિહિનસ્તિ ।

અપ્કાયહિંસયા ષડ્જીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ પ્રણિહન્તીતિ ઘોરતરં દુરિતં
કુર્વન્ પુનઃ પુનઃ ગ્રન્થાદિનરકાન્તં પ્રાપ્યાપિ તદર્થમેવ પ્રવર્તેતે ન પુનર્મોક્ષાયેતિ
ભાવઃ ॥ સૂ. ૮ ॥

પુનરપિ સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં પ્રાહ—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ ।

॥ મૂલમ્ ॥

સે વેમિ સંતિ પ્રાણા ઉદયનિસ્સિયા જીવા અણેમે ॥ સૂ. ૯ ॥

॥ છાયા ॥

સ ત્રવોમિ સન્તિ પ્રાણા ઉદકનિશ્રિતા જીવા અનેકે ॥ સૂ. ૯ ॥

ઉભયકાય રૂપ શસ્ત્રો કા આરંભ કરતા હુઆ અન્યકાય-સ્થાવર ઓર ત્રસ જીવો કો મો હિંસા
કરતા હૈ, વહ જલકાયકી હિંસાદ્વારા ષડ્જીવનિકાયરૂપ સમસ્ત લોક કી હિંસા કરતા હૈ;
અતઃ અત્યન્ત ઘોર પાપ કરતા હુઆ પુનઃપુનઃ ગ્રંથ સે લેકર નરક તક કે દુષ્કલકો પાકરકે મો
ઉસો કે લિષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ-મોક્ષ કે લિષ્ટ નહીં ॥સૂ. ૮॥

સુધર્મા સ્વામી ફિર જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં-‘સે વેમિ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—મૈં કહતા હૂં અપ્કાય કે આશ્રિત પ્રાણી હૈ ઓર અન્ય અનેક (દ્વીન્દ્રિય
આદિ) જીવ મો હૈ ॥સૂ. ૯॥

જલકાયના વિરાધક સ્વકાય, પરકાય અને ઉભયકાય રૂપ શસ્ત્રોનો આરંભ કરીને
અન્યકાય-સ્થાવર અને ત્રસ જીવોની પણ હિંસા કરે છે. તે જલકાયની હિંસાદ્વારા
ષડ્જીવનિકાયરૂપ સમસ્ત લોકની હિંસા કરે છે. તેથી અત્યન્ત ઘોર પાપ કરતા થકા
કરી કરી ગ્રંથ (કર્મબંધ)થી લઈને નરક સુધીના માઠા-દુઃખકારક ક્ષણને પામીને
પણ તે માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે. મોક્ષ માટે કરતા નથી. (સૂ. ૮)

સુધર્મા સ્વામી કરીથી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે-‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—હું કહું છું-અપ્કાયના આશ્રિત પ્રાણી છે, અને અન્ય અનેક (દ્વીન્દ્રિય
આદિ) જીવ પણ છે. (સૂ. ૯)

ટીકા—

સઃ=વિજ્ઞાતાપ્કાયસ્વરૂપોઽહં વ્રવીમિ=યથા સાક્ષાદ્ ભગવતઃ સકાશાન્મયા શ્રુતં તથા કથયામીત્યર્થઃ । ઉદકનિશ્રિતાઃ જલરૂપં કાયમાશ્રિત્ય વર્તમાનાઃ અપ્કાયિકા इत्यર્થઃ પ્રાણાઃ=પ્રાણિનઃ સન્તિ । તથાઽનેકે=દ્વીન્દ્રિયાદયઃ નાનાવિધાઃ જીવા નીલઙ્ગુ-પૂતરક-મત્સ્યાદયઃ ઉદકનિશ્રિતાઃ=ઉદકાવસ્થિતાઃ સન્તિ । દેહલી-દીપન્યાયેનોદકનિશ્રિતા इत्यस्योभयत्रान्वयः, અનેનોદકં સચિત્તમનેકજીવાધિષ્ઠિતં ચેતિ પ્રતિવોધિતમ્ ।

ટીકાર્થ—અપ્કાય કે સ્વરૂપ કા જ્ઞાતા મેં કહતા હૂં । જૈસા કિ ભગવાન્ સે મૈને સુના હૈ કિ—અપ્કાય કો આશ્રિત કરકે રહે હુએ અપ્કાયિક પ્રાણી હૈ, તથા અનેક દ્વીન્દ્રિય આદિ નાના પ્રકાર કે જીવ નીલંગુ, પૂતરક, મત્સ્ય આદિ મી જલ મેં રહે હુએ હૈ । ઉદકનિશ્રિતાઃ—‘જલકાય કે આશ્રિત’ યહ પદ દેહલી—દીપકન્યાય સે દોનોં ઓર જોડ લેના ચાહિએ । યહાં ઇતના સમજ લેના આવશ્યક હૈ કિ—જલકાય કે જીવોં કા શરીર જલ હી હૈ, જવ કિ જલ મેં રહને વાલે ત્રસ આદિ જીવો કા શરીર ભિન્ન હોતા હૈ, ફિરમી વે જલ હી મેં રહતે હૈ ઓર જલ કી વિરાધના કરનેસે उन त्रस आदि जीवों की भी विराधना होती है । જહાં જલકાય હૈ વહાં સમી કાય કે જીવ હોતે હૈ ।

ટીકાર્થ—અપ્કાયના સ્વરૂપને બાણુનાર હું કહુ છું. જેવી રીતે કે મેં ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યું છે કે—અપ્કાયને આશ્રિત—આશ્રય કરીને રહેલા અપ્કાયના જીવો છે. તથા અનેક દ્વીન્દ્રિય આદિ નાના પ્રકારના જીવ નીલંગુ, પૂતરક, મત્સ્ય આદિ પણ જલમાં રહેલા છે. ‘ઉદકનિશ્રિતાઃ’ ‘જલકાયને આશ્રિત’ આ પદ દેહલી—દીપક—ન્યાયથી બંને બાજુ ભેડી લેવું ભેઈએ.

અહિં એટલું સમજી લેવું આવશ્યક છે કે—જલકાયના—જીવોનાં શરીર જલજ છે. ન્યારે કે જલમાં રહેવાવાળા ત્રસ આદિ જીવોના શરીર ભિન્ન—બૂદ્ધાં હોય છે તે પણ તે જલમાંજ રહે છે, અને જલની વિરાધના કરવાથી તે ત્રસ આદિ જીવોની પણ વિરાધના થાય છે. ન્યા જલકાય છે ત્યાં તમામ કાયના જીવ હોય છે.

અપ્કાયસ્ય લક્ષણદ્વારમ્—

નનૂદકં સચિત્તમસ્તીત્યત્ર કિં પ્રમાણમ્ ? ઉચ્યતે—આપઃ સચિત્તાઃ, શસ્ત્રાનુપહત-
ત્વે સતિ દ્રવત્વાત્, હસ્તિશરીરોપાદાનભૂતકલલવત્ । વસવ્વણાદૌ દોષવારણાય શસ્ત્રાનુપહ-
તત્ત્વવિશેષણોપાદાનમ્ । કલલશબ્દગ્રહણેન સપ્તદિવસમાત્રવર્તિનો ગ્રહણમ્, તતઃ
પરમષ્ટમદિવસાદૌ તદેવાર્બુદાઘવસ્થામાપઘતે ।

કિંચ—આપઃ સજીવાઃ, અનુપહતદ્રવત્વાત્, અણ્ડકમધ્યસ્થિતકલલવત્ ।

કિંચ—આપો જીવશરીરાણિ, છેદ્યત્વાત્, ભેદ્યત્વાત્, દૃશ્યત્વાત્, કરચરણાદિ-
સમુદાયવત્ ।

અપ્કાયકા લક્ષણદ્વાર

શંકા—જલ સચિત્ત હૈ, ઇસ વિષય મેં કયા પ્રમાણ હૈ ?

સમાધાન—જલ સચિત્ત હૈ, કયોં કિ શસ્ત્ર કે ઉપઘાત કે વિના હી વહ
દ્રવ (તરલ) હૈ, જૈસે—હાથી કે શરીર કા ઉપાદાન કલલ । યહાં મૂત્ર આદિ સે
વ્યભિચાર હટાને કે લિએ ‘શસ્ત્ર કે ઉપઘાત કે વિના’ યહ વિશેષણ લગાયા ગયા હૈ ।
‘કલલ’ શબ્દ કે ગ્રહણ કરને સે સિર્ફ સાત દિન કા ગર્ભાશયસ્થિત શુક્રશોણિતમિશ્રિત
દ્રવપદાર્થ લેના ચાહિએ । આઠવેં દિન સે ઉકકી અર્બુદ આદિ અવસ્થાએં હો જાતી હૈ—અર્થાત્
વહ ગાઢા હોને લગતા હૈ ।

ઔર મી—જલ સજીવ હૈ, કયોં કિ વહ અનુપહત દ્રવ હૈ, જૈસે અંડે કા રસ ।

ઔર મી—જલ, જીવ કા શરીર હૈ, કયોં કિ ઉસકા છેદન—ભેદન કિયા જાતા હૈ ઔર
દૃશ્ય હૈ, હાથ પગ આદિ કે સમૂહ કી તરહ ।

અપ્કાયનું લક્ષણદ્વાર—

શંકા—જલ—પાણી સચિત્ત છે એ વિષયમાં શું પ્રમાણ છે ?

સમાધાન—જલ સચિત્ત છે. કેમકે શસ્ત્રના ઉપઘાત વિનાજ તે તરલ છે.
જેવી રીતે હાથીના શરીરનું ઉપાદાન “કલલ”. અહિં મૂત્ર આદિથી વ્યભિચાર હટાવવા
માટે ‘શસ્ત્રના ઉપઘાત વિના’ એ વિશેષણ લગાડ્યું છે. “કલલ.” શબ્દના ગ્રહણ કર-
વાથી માત્ર સાત દિવસનો ગર્ભાશયમાં રહેલો શુક્રશોણિત-મિશ્રિત દ્રવપદાર્થ સમજવો
જોઈએ. આઠમા દિવસથી તેની અર્બુદ આદિ અવસ્થાઓ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તે કઠણ
થવા લાગે છે.

ખીનું પણ—જલ સજીવ છે, કેમકે તે અનુપહત દ્રવ છે, જેમકે ઇંડાનો રસ.

ખીનું પણ જલ—જીવ-શરીર છે. કેમકે—તેનું છેદન—ભેદન કરી શકાય છે અને
દૃશ્ય છે; હાથ-પગ આદિના સમૂહ પ્રમાણે.

કિન્ચાઽવ્યક્તોપયોગાદીનિ કષાયપર્યન્તાનિ જીવલક્ષણાનિ પૃથિવીકાયોદેશકે પ્રાગુક્તાનિ, તેષાં જીવલક્ષણાનાં સમન્વયાદાપઃ સચિત્તા મનુષ્યવદિતિ વિજ્ઞાયતે ।

एवं तेजस्कायादेरेकेन्द्रियजीवस्यैतानि जीवलक्षणानि सन्तीति बोध्यम् ।

આગમોઽપિ યથા—“આઝ ચિત્તમંતમક્ષાયા અણેગજીવા પુઠોસત્તા ” ઇતિ (દશૈ. અ૦ ૪)

પ્રરૂપણાદ્વારમ્—

અપ્કાયા જીવા દ્વિવિધાઃ, સૂક્ષ્મવાદરભેદાત્ । સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્

इस के अतिरक्त—अव्यक्त उपभोग से लेकर कषायपर्यन्त जीव के जो लक्षण पृथ्वीकाय के उद्देशक में बतलाये हैं, उन सब जीव के लक्षणों की विद्यमानता होने के कारण भी जल सचित्त है, जैसे मनुष्य आदि ।

इसी प्रकार तेजस्काय आदि एकेन्द्रिय जीवों में भी जीव के लक्षण हैं, ऐसा समझ लेना चाहिए ।

આગમ પ્રમાણ સે મી જલ સજીવ સિદ્ધ હોતા હૈ—“ અપ સચિત્ત કહા ગયા હૈ । ઉસમેં અનેક જીવ હૈ ઔર ઉન કા અસ્તિત્વ, અલગ—અલગ હૈ । ” (દશ૦ અ૦ ૪)

પ્રરૂપણાદ્વાર—

અપ્કાય કે જીવ દો પ્રકાર કે હૈ—સૂક્ષ્મ ઔર વાદર । જિનકે સૂક્ષ્મનામ

તે સિવાય અવ્યક્ત ઉપયોગથી લઈને કષાય સુધી જીવનાં જે લક્ષણ પૃથ્વી-કાયના ઉદ્દેશકમાં બતાવ્યા છે તે સર્વ જીવના લક્ષણોની વિદ્યમાનતા હોવાના કારણે પણ જલ સચિત્ત છે. જેવી રીતે મનુષ્ય આદિ. એ પ્રમાણે તેજસ્કાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં પણ જીવના લક્ષણ છે. એ રીતે સમજી લેવું જોઈએ.

આગમ પ્રમાણથી પણ જલ સજીવ સિદ્ધ થાય છે—

“ અપ સચિત્ત કહેલું છે; તેમાં અનેક જીવ છે. અને તેનું અસ્તિત્વ અલગ—અલગ છે. ” (દશ૦ અ. ૪)

પ્રરૂપણાદ્વાર—

અપ્કાયના જીવ બે પ્રકારનાં છે—(૧) સૂક્ષ્મ અને (૨) વાદર જેને સૂક્ષ્મનામ

सूक्ष्माः, वादरनामकर्मोदयाद् वादराः । तत्र सूक्ष्मा द्विविधाः-पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च । सूक्ष्माः सर्वलोकव्यापिनः । वादरा लोकैकदेशे सन्ति । वादरा अप्काया अनेकविधाः-हिमा-वज्याय-मिहिका-करक-हरतनु-शुद्ध-शीतो-ष्ण-क्षाराम्ल-लवण-क्षीर-घृतोदकादयः । ते सर्वे वादरा अप्कायाः संक्षेपतो द्विधा-पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च । वादराणां यत्रैको जीवस्तत्रासंख्येयैर्वादरजीवैर्नियमतो भाव्यम् । वादराणां स्थानं समुद्रहृद-नदीप्रभृतयः ।

वादराणां सूक्ष्माणां चोभयेपामप्कायानां पर्याप्तापर्याप्तभेदवदन्येऽपि शरीरत्रयादिभेदाः सन्ति, ते पृथिवीकायोद्देशे प्रागुक्तास्तत एव बोद्धव्याः ।

कर्मका उदय है वे सूक्ष्म कहलाते हैं, और वादरनामकर्म के उदय वाले वादर कहलाते हैं । इन मेंसे सूक्ष्म जीव पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो प्रकार के हैं । सूक्ष्म सम्पूर्ण लोक में व्याप्त है । वादर लोक के एक देश में है, वादरअप्काय के अनेक भेद है-हिम, ओस, मिहिका (धूँवर) ओले, हरतनु (तृणके अग्र पर रहा हुआ पानी) शुद्ध, शीतउष्ण, क्षार, आम्ल, लवण, क्षीर, घृतोदक आदि । सब वादर अप्काय संक्षेप से पर्याप्त तथा अपर्याप्त के भेद से दो प्रकार के हैं । जहाँ एक वादर जीव होता है वहाँ नियम से असंख्यात वादर जीव होते हैं । समुद्र, तालाव, नदी वगैरह वादर जीवों के स्थान हैं ।

वादर और सूक्ष्म, दोनों प्रकार के जलकाय के जैसे पर्याप्त और अपर्याप्त भेद किये गये हैं उसी प्रकार शरीरत्रय आदि और भेद भी हैं । वे पृथ्वीकाय के उद्देशक में बतलाये हैं । वहीं से जान लेने चाहिए ।

કર્મના ઉદય છે તે સૂક્ષ્મ કહેવાય છે અને વાદરનામકર્મના ઉદયવાળા વાદર કહેવાય છે. તેમાંથી સૂક્ષ્મ એવ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારનાં છે. સૂક્ષ્મ સર્વ લોકમાં વ્યાપ્ત છે. અને વાદર લોકના એક દેશમાં છે. વાદર અપ્કાયના અनेક ભેદ છે. હિમ, ઓસ, મિહિકા, હરતનુ (તૃણના અગ્ર પર રહ્યા પાણી) શુદ્ધ, શીત, ઉષ્ણ, ક્ષાર, અમ્લ, લવણ, ક્ષીર, ઘૃતોદક આદિ. સર્વ વાદર અપ્કાય સંદોષથી પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારનાં છે. ત્યાં એક વાદર એવ હોય છે. ત્યાં નિયમથી અસંખ્યાત વાદર એવ હોય છે. સમુદ્ર, તાલાવ, નદી વગેરે વાદર હોવાના સ્થાન છે.

વાદર અને સૂક્ષ્મ-બન્ને પ્રકારના જલકાયના જેવી રીતે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ કરવામાં આવ્યા છે. તે પ્રકારે શરીરત્રય આદિ ધ્યાત ભેદો પણ છે તે પૃથ્વી-કાયના ઉદ્દેશમાં બતાવેલા છે. તે ત્યાંથી જાણી લેવા ભેદ છે.

પૃથિવીકાયવદ્ અસંખ્યેયાશ્ચ પ્રત્યેકમુખ્યે । કેવલં શરીરસંસ્થાનં સ્તિબુકવિન્દુક-
સંસ્થિતમેવ ।

પરિમાણદ્વારમ્—

યે વાદરપર્યાપ્તા અપ્કાયાઃ, તે સંવર્તિતલોકપ્રતરાસંખ્યેયભાગ પ્રદેશરાશિપરિમાણાઃ, યે તુ વાદરા અપર્યાપ્તાઃ, તથા સૂક્ષ્માઃ પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાશ્ચ રાશયસ્તે પૃથક્-પૃથગસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશરાશિપરિમાણાઃ સન્તિ । અયમત્ર વિશેષઃ—વાદરપર્યાપ્તેભ્યઃ પૃથિવીકાયેભ્યો વાદરપર્યાપ્તા અપ્કાયા અસંખ્યેયગુણાઃ, વાદરેભ્યોઽપર્યાપ્તેભ્યઃ પૃથિવીકાયેભ્યો વાદરા અપર્યાપ્તા અપ્કાયા અસંખ્યેય-ગુણાઃ । સૂક્ષ્માપર્યાપ્તપૃથિવીકાયેભ્યઃ સૂક્ષ્મા અપર્યાપ્તા અપ્કાયા વિશેષાધિકાઃ,

પૃથ્વીકાય કે સમાન પ્રત્યેક પ્રકાર કે જીવ અસંખ્યાત હૈ । અલવત્તા ઇન કે શરીર કા આકાર સ્તિબુકવિન્દુ (બુદ-બુદ) કે સમાન હૈ ।

પરિમાણદ્વાર—

વાદર પર્યાપ્ત અપ્કાય કે જીવ સંવર્તિત લોકપ્રતર કે અસંખ્યેયભાગ પ્રદેશો કે બરાબર હૈ, વાદર અપર્યાપ્ત તથા સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત રાશિયૌ અલગ અલગ અસંખ્યાત લોકાકાશ કે પ્રદેશ કે બરાબર હૈ । યહા ઇતની વિશેષતા સમજની ચાહિયે કિ—વાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય કી અપેક્ષા વાદર પર્યાપ્ત અપ્કાય અસંખ્યાતગુણા હૈ, ઓર વાદર અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય કી અપેક્ષા વાદર અપર્યાપ્ત અપ્કાય કે જીવ અસંખ્યાતગુણા હૈ । સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય કે જીવો સે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અપ્કાયિક જીવ વિશેષ અધિક હૈ

પૃથ્વીકાયની પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રકારના જીવ અસંખ્યાત છે. અલબત્ત તેના શરીરના આકાર સ્તિબુકવિન્દુ-બુદ-બુદના પ્રમાણે છે.

પરિમાણદ્વાર—

બાદર પર્યાપ્ત અપ્કાયના જીવ સંવર્તિત લોકપ્રતરના અસંખ્યેય ભાગ પ્રદેશોના બરાબર છે. બાદર અપર્યાપ્ત તથા સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત રાશિઓ અલગ-અલગ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. અહિં એટલી વિશેષતા સમજવી જોઈએ કે—બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયની અપેક્ષા બાદર પર્યાપ્ત અપ્કાય અસંખ્યાત ગુણા છે, અને બાદર અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયની અપેક્ષા બાદર અપર્યાપ્ત અપ્કાયના જીવ અસંખ્યાત ગુણા છે. સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયના જોડેથી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત અપ્કાયિક જીવ વિશેષ અધિક છે.

सूक्ष्म-पर्याप्त-पृथिवीकायेभ्यः सूक्ष्मपर्याप्ता अप्काया विशेषाधिकाः ॥ सू० ९ ॥
श्रीसुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमामन्त्र्य कथयति—‘इहं चे.’—त्यादि ।

मूलम्—

इहं च खलु भो ! अनगाराणं उदयं जीवा वियाहिया सू० ॥ १० ॥

छाया—

इह च खलु भोः ! अनगाराणामुदकं जीवा व्याख्याताः ॥ सू० १० ॥

टीका—

‘भोः’ इति परस्परालापविषयकामन्त्रणे, तेन भोः=हेजम्बूः !
इह=जिनशासने खलु=निश्चयेन अनगाराणां=द्रव्यभावगृहरहितानां मुनीनां प्रति-
बोधनायेति शेषः, उदकं जीवा व्याख्याताः’ इति, उदकं जीवपिण्डभूत-

तथा सूक्ष्म पर्याप्त पृथ्वीकाय की अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्त अप्काय के जीव विशेष अधिक है ॥ सू. ९ ॥

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी को संबोधन करके कहते हैं—‘इहं च’ इत्यादि ।

मूलार्थ—है शिष्य ! जिन शासन में अनगारों के लिए यह व्याख्या की गई है कि—जल जीव है ॥ सू. १० ॥

टीकार्थ—‘भो’ शब्द संबोधन के लिए है । इस का तात्पर्य यह हुआ कि—हे जम्बू ! इस जिन शासन में निश्चय से अनगारों अर्थात् द्रव्य और भाव गृह से रहित मुनियों के बोध के लिए ‘जल जीव है’ यह व्याख्यान किया गया है । जल, जीवों का

तथा सूक्ष्म पर्याप्त पृथ्वीकायनी अपेक्षा सूक्ष्म पर्याप्त अप्कायना एव विशेष अधिक छे. (सू. ९)

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामीने संबोधन करीने छे—‘इहं च’ इत्यादि.

मूलार्थ—हे शिष्य ! जिनशासनमां अणुगारेने भाटे आ व्याख्या करवामां आवी छे, के जल एव छे. (सू. १०)

टीकार्थ—‘लो’ शब्द संबोधन भाटे छे. तेनु तात्पर्य ओ थयु के—हे जम्बू ! आ जिनशासनमां निश्चयथी अणुगारेना अर्थात् द्रव्य अने भाव गृहथी रहित मुनियोना बोध भाटे ‘जल एव छे’ आ व्याख्यान करवामां आव्युं छे. जल, एवोनो पिंड छे, ओ प्रमाणे

મસ્તીતિ ભગવતા કેવલાલોકેન વિજ્ઞાયાનગારેભ્યઃ સંયમરક્ષણાર્થમુદકં જીવત્વેન પ્રતિવોધિતમિત્યર્થઃ । 'ચ'-શબ્દાત્ તદાશ્રિતા અન્યે દ્વીન્દ્રિયાદયોઽપિ જીવા વ્યાખ્યાતા इति વોધિતમ્ । યો વિન્દુમાત્રોદકવિરાધકઃ, સ ષટ્જીવનિકાય-વિરાધકો ભવતીતિ વર્તુલાર્થઃ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

શસ્ત્રદ્વારમ્—

મનુ યદિ જીવપિણ્ડભૂતમુદકં ભગવતા પ્રોક્તં તર્હિ ઉદકસેવિનાં મુનીનામવશ્યં પ્રાણાતિપાતદોષસમ્પાતઃ, તેન કથં સંયમઃ સંયમિનાં સંપદ્યતે ? ઉચ્યતે—

સચિત્તાચિત્તમિશ્રભેદેન ત્રિવિધમુદકમ્ । તત્ર સચિત્તં-નદીકૂપતટાગાદિ-

પિણ્ડ છે, આ પ્રકાર ભગવાન ને કેવલજ્ઞાન સે જાનકર સાધુઓ જે સંયમ કી રક્ષા કે લીધે જલ કો જીવ વતલાયા છે । સૂત્ર મેં દીધે હુએ 'ચ' શબ્દ પ્રકટ કીયા ગયા છે કી જલ કે આશ્રિત દૂસરે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવ મી છે । સંક્ષેપ મેં તાત્પર્ય યહ છે કી-જો પુરુષ એક વિન્દુ જલ કી વિરાધના કરતા છે વહ ષટ્કાય કે જીવોં કા વિરાધક છે ॥ સૂ. ૧૦ ॥

શસ્ત્રદ્વાર—

શંકા—યદિ જલ જીવો કા પિણ્ડ છે, એસા ભગવાનને કહા છે તો જલકા સેવન કરને વાલે મુનિયોં કો હિંસા કા દોષ લગતા છે । એસી સ્થિતિ મેં સાધુઓં કા સંયમ કિસ પ્રકાર કાયમ રહ સકતા છે ?

સમાધાન—જલ ત્રીન પ્રકાર કા છે—(૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત ઓર (૩) મિશ્ર

ભગવાને કેવલજ્ઞાનથી જાણી કરીને સાધુઓના સંયમની રક્ષા માટે જલને બે તરીકે બતાવ્યું છે. સૂત્રમાં આપેલા 'ચ' શબ્દથી એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે-જલના આશ્રિત બીજા દ્વીન્દ્રિય આદિ બે પણ છે. સંક્ષેપમાં તાત્પર્ય એ છે કે-જે પુરુષ એક ટીપા જલની વિરાધના કરે છે તે ષટ્કાયના બેવોનો વિરાધક છે. (સૂ. ૧૦)

શસ્ત્રદ્વાર—

શંકા—જો જલ બેવોનો પિંડ છે, એ પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું છે તો જલનું સેવન કરવાવાળા મુનિઓને હિંસાદોષ લાગે છે. એવી સ્થિતિમાં સાધુઓનો સંયમ કાયમ કેવી રીતે રહી શકે છે ?

સમાધાન—જલ ત્રણ પ્રકારનું છે (૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત અને (૩) મિશ્ર.

जलम् । मिश्रं सचित्ताचित्तसंमिलितम् । एतद् द्वयं चाग्राह्यम् । अचित्तं द्विविधं स्वभावतः, शस्त्रसंपर्कतश्च । स्वभावतोऽचित्तं जलं केवलि-मनःपर्ययाऽवधि-श्रुत-ज्ञानिनस्तज्जानाना अपि न सेवन्ते, अनवस्थादोषप्रसङ्गात्, व्यवहाराशुद्धेश्च । प्रसिद्धं च यत् कदाचित्स्वभावतोऽचित्तजलपरिपूर्णं हृदं, स्वभावतोऽचित्तीभूतं तिलादिकं च दृष्ट्वा व्यवहाराशुद्धत्वात्पिपासाक्षुधापरिपीडितानामपि साधूनां पानार्थं भक्षणार्थं च तत्रानुज्ञा न कृता भगवतेति । यत्तु शस्त्रसंपर्कादचित्तं जलं तत् साधूनामुपभोगाय ग्राह्यं, तेन संयमनिर्वाहो भवति । किं तच्छस्त्रम् ? इत्याह-‘सत्थं.’ इत्यादि ।

नदी, कूप, तालाव आदि का जल सचित्त, और अचित्त मिला जल मिश्र कहलाता है । यह दोनों प्रकार का जल साधु के लिये अग्राह्य है । अचित्त जल दो प्रकार का है-स्वभाव से अचित्त और शस्त्र के संयोग से अचित्त । स्वभाव से अचित्त जल को केवली, मनःपर्ययज्ञानी, अवधिज्ञानी, तथा श्रुतज्ञानी, जानते हैं, मगर उस का सेवन नहीं करते । सेवन करने से अनवस्था दोष आता है और व्यवहार अशुद्ध हो जाता है । यह बात प्रसिद्ध है कि-कदाचित् स्वभाव से अचित्त जल से भरा हुआ तालाव, तथा स्वभाव से अचित्त तिल, आदि को देखकर व्यवहार में अशुद्ध होने के कारण प्यास और भूख से पीडित साधुओं को भी पीने-खाने की आज्ञा भगवान् ने नहीं दी है । जो जल, शस्त्र के संयोग से अचित्त हो गया हो वही साधुओं के लिए, ग्राह्य होता है । ऐसा करने से ही संयम का पालन होता है । वह शस्त्र क्या है, यह बतलाने के लिए कहते हैं-‘सत्थं.’ इत्यादि ।

नदी, कुवा, तालाव आदिनु जल सचित्त छे. सचित्त अचित्त બન્ને પ્રકારનુ ભેદ થયેલું જલ મિશ્રકહેવાય છે. આ બન્ને પ્રકારનાં જલ સાધુઓ માટે અગ્રાહ્ય છે અચિત્ત જલ બે પ્રકારનુ છે. (૧) સ્વભાવથી અચિત્ત અને (૨) શસ્ત્રના સંયોગથી અચિત્ત. સ્વભાવથી અચિત્ત જલને કેવલી, મનઃપર્યયજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની તથા શ્રુતજ્ઞાની બાણે છે, પરંતુ તેનુ સેવન કરતા નથી-સેવન કરવાથી અનવસ્થા દોષ આવે છે, અને વ્યવહાર અશુદ્ધ થઈ જાય છે. એ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે-કદાચિત્ સ્વભાવથી અચિત્ત જલથી ભરેલું તાળાવ તથા સ્વભાવથી અચિત્ત તલ આદિને બેઠને વ્યવહારમાં અશુદ્ધ હોવાના કારણે તરસ અને ભૂખથી પીડિત સાધુઓને પણ પીવા-ખાવાની આજ્ઞા ભગવાને આપી નથી. જે જલ શસ્ત્રના સંયોગથી અચિત્ત થઈ ગયુ હોય તે જલ સાધુઓ માટે ગ્રાહ્ય હોય છે. એ પ્રમાણે કરવાથી જ સંયમનુ પાલન થાય છે. તે શસ્ત્ર શું છે ? એ બતાવવા માટે કહે છે-‘સત્થં’ ઇત્યાદિ.

मूलम्—

सत्यं चेत्य अणुवीड पात, पुढो सत्यं पवेइयं ॥ सू० ११ ॥

छाया—

शत्रुं चात्र अनुविचिन्त्य पश्य, पृथक् शत्रुं प्रवेदितम् ॥ ११ ॥

टीका—

अस्मिन् प्रस्तुतेऽपकाये शत्रुं-शस्यते=हिंस्यते प्राणी येन तच्छत्रम् अनुविचिन्त्य
='इदमपकायस्य शत्रुम्' इति विचार्य, पश्य=हे शिष्य ! ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य ।
शत्रुम्=उपमर्दकं प्रस्तुतत्वादपकायस्य पृथक्=विभिन्नरूपं स्वकायपरकायोभयकाय-
भेदात् त्रिविधमित्यर्थः प्रवेदितं=प्रतिबोधितं भगवत्तेतिशेषः । तत्र स्वकायशत्रुं
नद्याद्युदकानां कूपाद्युदकम् । कूपाद्युदकानां नद्याद्युदकं च । स्वकायशत्रुपरिणतं
जलं साधूनामग्राह्यं व्यवहाराशुद्धेः । उभयकायशत्रुं कूपादिजलस्योष्णजलं मृत्तिकादि-

मूलार्थ—अपकाय के विषय में, हे शिष्य ! शत्रु का विचार करो । अपकाय के
शत्रु पृथक्-पृथक् समझाये गये हैं ॥ सू. ११ ॥

टीकार्थ—जिस के द्वारा हिंसा हो वह शत्रु कहलाता है, हे शिष्य !
अपकाय के विषय में 'यह अपकाय का शत्रु है' इस प्रकार विचार करो अपकाय के
शत्रु स्वकाय, परकाय और उभयकाय के भेद से नाना प्रकार के भगवान् ने बतलाये हैं ।
कुंएका जल नदी के जल के लिए स्वकायशत्रु है, इसी प्रकार नदी आदि का जल
कुंए के जल के लिए स्वकायशत्रु है । स्वकायशत्रु से परिणत जल साधुओं के लिए
प्राप्त नहीं होता, क्योंकि वह व्यवहार में अशुद्ध है । उभयकायशत्रु है—कुंए आदि के

भूदार्थ—अपकायना विषयमा हे शिष्य ! शत्रुना विचार करो, अपकायनां
शत्रु जहाँ जहाँ सम्भवतां छे, (सू. ११)

टीकार्थ—जहाँ द्वारा हिंसा यहाँ शत्रु के शत्रु कहलाय छे, हे शिष्य ! अपकायना
विषयमा 'अपकायनां शत्रु छे' के प्रमाणे विचार करो अपकायनां शत्रु स्वकाय, परकाय,
अने उभयकायना लेखी नाना प्रकारना भगवाने बतायां छे कुवानां जल, नदी आदिनां
जल भाटे स्वकायशत्रु छे, के प्रमाणे नदी आदिनां जल कुवानां जल भाटे स्वकायशत्रु
छे, स्वकायशत्रुधी परिछुन जल साधुसे भाटे ग्राह्य रहेतुं नथी, कारण छे ते व्यवहारमां
अशुद्ध छे, उभयकायशत्रु छे कुवा आदिनां जल, भाटे गरम जल, अथवा भारी वगेरेधी

મિશ્રજલં ચ । ઉભયકાયશસ્ત્રપરિણતમપિ ન ગ્રાહ્યમ્, તત્ર મિશ્રશઙ્કાસદ્ભાવાત્ ।
પરકાયશસ્ત્રપરિણતમેવ જલં મુનીનાં ગ્રાહ્યમ્, પરકાયશસ્ત્રં ચાપ્કાયસ્ય અગ્નિ-મૃત્તિકા-
દ્રાક્ષા-શાક-તણ્ડુલ-પિષ્ઠ-દાલી-ચળકાદિકમ્ । પરકાયશસ્ત્રપરિણતં=વર્ણાદીનાં
પૂર્વાવસ્થાવૈલક્ષણ્યાપન્નમ્ । તત્ર વર્ણતો ધૂસરત્વાદિરૂપં, ગન્ધતસ્તત્તદ્વસ્તુસમ્બન્ધિ-
ગન્ધવત્ત્વમ્, રસતસ્તત્તદ્વસ્તુસમ્બન્ધિતિક્તકટુકષાયાદિરસવત્ત્વમ્ । સ્પર્શતઃ
સ્નિગ્ધરૂક્ષત્વાદિરૂપમ્ । તદેવમ્ભૂતમચિત્તં જલમસ્યૈવાદ્ગ્નસ્ય દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધે
પાનૈપળાયામેકવિંશતિવિધં મુનીનાં ગ્રાહ્યત્વેન વક્ષ્યતે ભગવતા । તથાહિ—

જલ કે લિજ્, ગર્મ જલ અથવા મિટ્ટી આદિ સે મિલા હુઆ જલ । ઉભયકાયશસ્ત્ર સે પરિણત
જલ મી સાધુઓ કે લિજ્ ગ્રાહ્ય નહીં હૈ, ક્યોં કિ ઉસ મેં મિશ્ર (સચિત્તાચિત્ત) કી શઙ્કા
રહતી હૈ । મુનિયોં કે લિજ્ પરકાયશસ્ત્રપરિણત જલ હી ગ્રહણ કરને યોગ્ય હૈ । અપ્કાય કા
પરકાયશસ્ત્ર—અગ્નિ, મિટ્ટી, દાલ, શાક, ચાવલ, આટા, દાલ, ઓર ચના આદિ હૈ ।

પહેલે કી અપેક્ષા વર્ણ, રસ ગંધ આદિ વદલ જાના પરકાયશસ્ત્ર સે જલ કે પરિણત (અચિત્ત)
હો જાને કી પહચાન હૈ । વર્ણ સે જલ કા ધૂસર આદિ હો જાના, ગંધ સે ઉસ મેં મિલી હુઈ
વસ્તુઓં કી ગંધ આને લગાના, ઈસી પ્રકાર જલ મેં મિલી હુઈ વસ્તુઓં કા તીખા, કડવા,
કસૈલા આદિ રસ કા સ્વાદ આ જાના, ઓર સ્પર્શ સે જલ કા રૂઝા, ચિકના આદિ હો જાના
જલ કે અચિત્ત હોને કે લક્ષણ હૈ ।

મળેલું જલ. ઉભયકાય શસ્ત્રથી પરિણત જલ પણ સાધુઓ માટે ગ્રાહ્ય નથી. કેમકે—
તેમાં મિશ્ર (સચિત્તાચિત્ત)ની શંકા રહે છે. મુનિઓ માટે પરકાયશસ્ત્રપરિણત જલજ
ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. અપ્કાયનું પરકાયશસ્ત્ર, અગ્નિ, માટી, દ્રાક્ષ, શાક, ચાવલ,
લોટ, દાલ અને ચણા આદિ છે.

પહેલાં કરતાં જેનાં વર્ણ, રસ, ગંધ, આદિ બદલાઈ જાય તે પરકાયશસ્ત્રથી
જલ પરિણત (અચિત્ત) થઈ જવાની એ નિશાની અર્થાત્ ઓળખાણ છે.

વર્ણથી જલનું ધૂસર આદિ થઈ જવું, ગંધથી તેમાં મળેલી વસ્તુઓની ગંધ
આવવી, એ પ્રમાણે જલમાં મળેલી વસ્તુઓના તીખા, કડવા, કસૈલા આદિ રસનો
સ્વાદ આવી જવો, અને સ્પર્શથી જલનું રૂઝ ચિકણું આદિ થઈ જવું એ જલ
અચિત્ત હોવાના લક્ષણ છે.

(૧) ઉત્સ્વેદ્યમ્=પિષ્ટસંસૃષ્ટપિઠરાદિપ્રક્ષાલનજલમ્ । (૨) સંસ્વેદ્યમ્=સંસેકિમં વા=ઉત્કાલિતતિલધાવનજલં, ઉત્કાલિતપત્રશાકાદિધાવનજલં વા । (૩) તન્દુલોદકમ્=તન્દુલધાવનજલમ્ । (૪) તિલોદકમ્=તિલધાવનજલમ્ । (૫) તુષોદકમ્=ત્રીહિધાવનજલમ્ । (૬) ચવોદકમ્=ચવધાન્યક્ષાલનજલમ્ । (૭) આચામકમ્=અવશ્રામણજલં 'ઔસામણ' इति भाषाप्रसिद्धम् । (૮) સૌવીરમ્=આરનાલં, તક્રપાત્રધાવનજલં, તક્રોપરિષ્ઠાન્નિસ્તારિતજલં વા 'આંછ' इति भाषायाम् । (૯) આમ્રફલાદિધાવનજલમ્ । (૧૦) આમ્રાતકપાનકમ્=આમ્રાતકધાવનજલમ્ । આમ્રાતકમિતિ 'અમ્વાડી' इति भाषाप्रसिद्धम् । (૧૧) કપિત્થપાનકમ્=કપિત્થં='કવિઠ' इति भाषायां, तस्य धावनजलम् । (૧૨) માતુલિઙ્ગમ્ 'વિજોરા'

इस प्रकार का अचित्त जल इसी सूत्र के दूसरे श्रुतस्कन्ध में 'पानैषणा' प्रकरण में इक्रीस प्रकार का भगवान् ने साधुओं के लिए ग्राह्य कहा है । वह इस प्रकार:-

(૧) ઉત્સેદ્ય-આટેકા મિલા હુવા પીઠર (કથોટી) આદિકા ધોવન ।

(૨) સંસ્વેદ્ય (સંસેકિમ) ઉકાલે હુણ તિલોંકા ધોવન યા ઉકાલે હુણ પત્તોં કે શાક કા ધોવન ।

(૩) ચાવલોં કા ધોવન, (૪) તિલોં કા ધોવન, (૫) ધાન્યકા ધોવન, (૬) જૌ કા ધોવન (૭) ઓસામણ, (૮) આરનાલ, છાછ કે વર્તનો કા ધોવન, અથવા છાછ કે ઉપર કા નિતારા પાની જિસે 'આંછ' મી કહતે હૈ ।

(૯) આમ આદિ ફલોં કા ધોવન (૧૦) અમ્વાડી કા ધોવન (૧૧) કવિઠ (કૈથ) કા ધોવન (૧૨) વિજૌરે કા ધોવન (૧૩) દાચ્ચ કા ધોવન (૧૪) દાહિમ (અનાર)

આવા પ્રકારનુ અચિત્ત જલ આ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાનૈષણા-પ્રકરણમાં એકવીશ પ્રકારનું ભગવાને સાધુઓ માટે ગ્રાહ્ય કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે છે:-

(૧) ઉત્સ્વેદ્ય-લોટ મળેલું, કથરોટ આદિનું ધોવણ

(૨) સંસ્વેદ્ય-ઉકાળેલા તલનુ ધોવણ, અથવા ઉકાળેલા પત્તાવાળાં શાકનું ધોવણ.

(૩) ચોખાનુ ધોવણ (૪) તલનું ધોવણ. (૫) ધાન્યનું ધોવણ. (૬) જવનું ધોવણ. (૭) ઓસામણ. (૮) આરનાલ-છાસના વાસણોનું ધોવણ, અથવા છાસની ઉપર નીતરેલ પાણી. જેને 'આંછ' પણ કહે છે.

(૯) આંખા-આમ્ર આદિ ફળોનુ ધોવણ (૧૦) અમ્બાડીનુ ધોવણ (૧૧) કોઠાનુ ધોવણ (૧૨) બિન્નેરાનું ધોવણ. (૧૩) દ્રાક્ષનું ધોવણ. (૧૪) દાહમનું ધોવણ (૧૫)

इति भाषायां, तस्य पानकं=धावनजलम् । (१३) द्राक्षापानकम्=द्राक्षाधावनजलम् । (१४) दाडिमपानकम्=दाडिमधावनजलम् । (१५) खर्जूरपानकम्=खर्जूरधावन-जलम् । (१६) नालिकेलपानकम्=नालिकेलधावनजलम् । (१७) करीरपानकम्=करीरधावनजलम् । (१८) कोलपानकम्=वदरधावनजलम् । (१९) आमलकपानकम्=आमलकधावनजलम् । (२०) चिञ्चपानकम्=चिञ्चा-अम्लिका 'इमली' इति भाषायां, तस्याः पानकं=धावनजलम् । (२१) शुद्धविकृतम्=अग्न्युत्कालितमुष्णं जलं च ।

इह शेषद्वाराणि पृथिविकायवद् विज्ञेयानि ।

ये तु शाक्यादयः सचित्तापकायोपभोगिनः सन्ति तेषु शाक्यादयः स्वोपभोगार्थम् 'आपो जीवा न सन्ति' इति प्रतिपादयन्ति, दण्डिनस्तु जलं सचितं मन्यमाना अपि मोहप्रमादवशतः स्वार्थमुत्कालयन्ति, परमुपदिशन्ति, च, यथा त्रिदण्डमुत्कालनीयं जलम्, इत्युपदिश्यापकायसमारम्भं कारयन्तो न केवलमपकायं विहिंसन्ति, किन्तु तदाश्रितानन्यानापि द्वीन्द्रियान् विराधयन्ति ।

का धोवन (१५) खजूर का धोवन (१६) नारियल का धोवन (१७) कैर का धोवन (१८) वेर का धोवन (१९) आंवले का धोवन (२०) इमली का धोवन (२१) अग्नि से उकाला हुआ गर्म जल ।

जो शाक्य आदि सचित्त अपकाय का सेवन करते हैं, उन में से शाक्य आदि अपने उपभोग के लिए 'जल सचित नहीं है' इस प्रकार की प्ररूपणा करते हैं । दण्डी लोक जल को सचित्त मान कर के भी मोह और प्रमाद के वश हो कर अपने लिए पानी गरम करवाते हैं और दूसरो को उकालने का उपदेश देते हैं कि-जल तीन दण्ड, उकालना चाहिए । अर्थात् तीन उकालेका पानी होना चाहिये इस प्रकार उपदेश देकर अपकाय का समारम्भ करते हुए न केवल अपकाय की हिंसा करते हैं अपि तु जल में रहने वाले द्वीन्द्रिय आदि की भी विराधना करत हैं ।

घोषणु. (१६) नारीअेलनुं घोषणु. (१७) डेरनुं घोषणु. (१८) ओरानुं घोषणु. (१९) आंभणानु घोषणु. (२०) आंभलीनुं घोषणु. (२१) अग्निथी उकाणेलुं गरम जल.

ये शाक्य आदि सचित्तअपकायनुं सेवन करे छे. तेमांथी शाक्य आदि पोताना उपभोग भाटे 'जल सचित्त नहीं' अे प्रकारनी प्ररूपणा करे छे. दंडी जलने सचित्त मानीने पणु मोह अने प्रमाद वश थछ. पोताना भाटे पाणी गरम करावे छे, अने पीजने पाणी गरम करवाने उपदेश आपे छे डे-जल त्रणु दंड-उकाणा आपीने उकाणुं लेछ अे. आ प्रमाणे उपदेश आपीने अपकायने समारंभ करता थका डेवण अपकायनीज हिंसा करे छे, अेटलुज नही परन्तु जलमां रडेवावाणा द्वीन्द्रिय आदिनी पणु विराधना करे छे.

દૃશ્યન્તે ચ તીર્થાદિષુ અધઃકર્માદિદોષદૂષિતમ્ભક્તપાનાદિગ્રહણેનાપ્કાયાદિમહાસમારંભં
કુર્વાણાઃ । ન ચ તે સ્વાત્માનં ભવસાગરાત્તારયિતું સમર્થાં ભવન્તિ, ઉક્તશ્ચ-ભગવતો-
ત્તરાધ્યયનસૂત્રે-(અધ્ય. ૨૦)

“ ચિરંપિ સે મુંડરૂઈ મવિત્તા, અથિરવ્વે તવનિયમેહિં મટ્ટે ।

ચિરંપિ અપ્પાણ કિલેસસિત્તા, ન પારણ હોઈ હુ સંપરાણ ” ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ન કેવલં તે હિંસાદોષભાગિનઃ, અપિ ત્વન્યદોષભાગિનોઽપિ સન્તિ, તદેવ
ભગવાનાહ-‘અદુવા.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

અદુવા અદિન્નાદાણં ॥ સૂ. ૧૨ ॥

છાયા—

અથવા અદત્તાદાનમ્ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

તીર્થ આદિ પર આધાકર્મ આદિ દોષો સે દૂષિત આહારપાની ગ્રહણકરકે અપ્કાયકા મહારંભ
કરતે હુણ દેખે જાતે હૈ । વે અપને આત્મા કો ભવસાગર સે તારને મેં સમર્થ નહીં હૈ । ભગવાન્
ને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (અધ્યયન ૨૦) મેં કહા હૈ—

“ જો પુરુષ અસ્થિર વ્રત વાલા હૈ ઔર તપ તથા નિયમોં સે ભ્રષ્ટ હૈ વહ ચિરકાલ તક
અપને આત્મા કો ક્લેશ પહુંચાને પર મી સંપરાય (સંસાર સે) પાર નહીં હો ચકતા ”
(ઉત્ત. અ. ૨૦) ॥ સૂ. ૧૧ ॥

સચિત્ત જલ કા આરંભ કરને વાલે અકેલી હિંસા કે હી ભાગી નહીં હૈ, કિન્તુ અન્ય
દોષોં કે ભાગી મી હૈ । યહી વાત ભગવાન્ કહતે હૈ:—‘અદુવા.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—અથવા અદત્તાદાન કા દોષ લગતા હૈ ॥ મૂ. ૧૨ ॥

તીર્થ આદિ પર આધાકર્મ આદિ દોષોથી દૂષિત આહાર-પાણી ગ્રહણ કરીને
અપ્કાયનો મહારંભ કરતા હોય એમ જોવામાં આવે છે. તે પોતાના આત્માને ભવસાગરથી
તારવામાં સમર્થ નથી. ભગવાને-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં (અધ્યયન ૨૦માં) કહ્યું છે કે:—

“ જે પુરુષ અસ્થિર વ્રતવાળા છે અને તપ તથા નિયમોથી ભ્રષ્ટ છે, તે લાંબા
સમય સુધી પોતાના આત્માને કલેશ પહોંચાડવા ઉપરાંત પણ સંસારથી પાર થઈ
શકતા નથી. ” (ઉત્તરા. અ. ૨૦) (સૂ. ૧૧)

સચિત્ત જલને આરંભ કરવાવાળા એકલી હિંસાનાજ ભાગી નથી પરંતુ અન્ય
દોષોના પણ ભાગી છે તે વાત ભગવાન કહે છે-‘અદુવા.’ ઇત્યાદિ.

મુલાર્થ—અથવા અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. (સૂ. ૧૨)

ટીકા—

‘અથવા’-શબ્દઃ કથિતસ્યાર્થસ્ય પ્રકારાન્તરેણ સ્પષ્ટીકરણે વર્ત્તેતે । યેઽપ્કાયા-
રમ્ભિણસ્તેષામદત્તાદાનદોષાપત્તિરપિ । યતોઽપ્કાયજીવૈસ્તેભ્યો નાર્પિતાનિ સ્વશરીરાણ્યુ-
પમર્દયિતું, તે ચ તાનિ વાહ્મનઃકાયયોગૈઃ કૃતકારિતાનુમોદિતૈરુપમર્દયન્તિ, તત-
શ્ચાપ્કાયારમ્ભિણામદત્તાદાનદોષોઽપ્યનિવાર્યો ભવતિ, તસ્માન્મુમુક્ષુભિઃ સર્વથાઽપ્કાયા-
રમ્ભો વર્જનીયઃ, ઇતિ ભગવતા સાક્ષાત્પ્રોક્તમ્ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

સચિત્તજલોપભોગિનો હિ પૃષ્ઠાઃ સન્તો યદ્ વદન્તિ તદાહ—

યદ્વા-અપ્કાયારમ્ભં સ્વયં પરિહૃત્તુમક્ષમાઃ શાક્યાદયો યદ્વદન્તિ તદાહ—
‘કપ્પઙ્ગે.’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પહેલે કહી હુઈ વાત કા દૂસરી તરહ સે સ્પષ્ટીકરણ કરને કે લિયે
‘અથવા’ શબ્દ હૈ । જો અપ્કાય કા આરંભ કરતે હૈ ઉન્હે અદત્તાદાન કા દોષ મી લગતા
હૈ । કારણ યહ હૈ કિ—અપ્કાય કે જીવોં ને અપને શરીર ઉપમર્દન કરને કે લિયે ઉન્હે સૌંપે
નહીં હૈ, ફિર મી વે લોગ મન, વચન, કાય સે ઔર કૃત, કારિત, અનુમોદના સે ઉનકા
ઉપમર્દન કરતે હૈ. અતઃ અપ્કાય કા આરંભ કરને વાલો કો અદત્તાદાન કા દોષ અનિવાર્ય
હૈ । અતઃ મુમુક્ષુ પુરુષો કો અપ્કાય કા આરંભ ત્યાગના ચાહિયે ! એસા ભગવાન્ ને સાક્ષાત્
કહા હૈ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

સચિત્ત જલકા ઉપયોગ કરનેવાલે પૂછનેપર જો ઉત્તર દેતે હૈ સો કહતે હૈ—
અથવા જો લોગ અપ્કાય કે આરંભ કો ત્યાગને મેં અસમર્થ હૈ ઉનકા કથન વતલાતે હૈ—
‘કપ્પઙ્ગે.’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પ્રથમ કહેલી વાતને ખીણી રીતથી સ્પષ્ટીકરણ કરવાના અર્થમાં
‘અથવા’ શબ્દ છે. જે અપ્કાયનો આરંભ કરે છે, તેને અદત્તાદાનનો દોષ પણ લાગે
છે, કારણ એ છે કે—અપ્કાયના જીવોએ પોતાનું શરીર ઉપમર્દન કરવા માટે તેને સોંપ્યું
નથી. તો પણ તે લોકો મન, વચન અને કાયાથી અને કરવું, કરાવવું તથા અનુમોદવું
તે વડે કરી ઉપમર્દન કરે છે, તે કારણથી અપ્કાયનો આરંભ કરવાવાળાને અદત્તા-
દાનનો દોષ પણ અનિવાર્ય (ટાળી ન શકાય તેવો) છે. એ માટે મુમુક્ષુ પુરુષોએ
અપ્કાયનો આરંભ ત્યાગી દેવો જોઈએ. એ પ્રમાણે લગવાને સાક્ષાત્ કહ્યું છે. (સૂ. ૧૨)

સચિત્ત જલનો ઉપયોગ કરવાવાળાને પૂછતાં જે ઉત્તર આપે છે—તે કહે છે,
અથવા જે લોક અપ્કાયના આરંભને ત્યજવામાં અસમર્થ છે. તેમનું કહેવું—કથન
બતાવે છે—‘કપ્પઙ્ગે.’ ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—

કપ્પહ ણે કપ્પહ ણે પાઠં અદુવા વિભૂસાણ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

છાયા—

કલ્પતેઽસ્માકં કલ્પતેઽસ્માકં પાતું, અથવા વિભૂષાયૈ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકા—

‘કલ્પતેઽસ્માક’—મિતિ । ન વયં સ્વેચ્છયોદકમુપમર્દયામઃ કિન્ત્વસ્માકમાગમે નિર્જીવત્વેન પ્રતિવોધિતત્વાદનિષિદ્ધત્વાચ્ચ પાતું કલ્પતે । ‘કલ્પતેઽસ્માકમ્’ इत्यस्य द्विरुच्चारणेन पुनःपुनरनेकप्रयोजनवशाद् बहुविध उपभोगोऽस्माकं कल्पते, इति बोध्यते । तथाहि—

ભસ્મસ્નાયિનો વદન્તિ—અસ્માકં પાતુમેવ કલ્પતે ન તુ સ્નાતુમિતિ ।

શાક્યાદયસ્ત્વેવં જલ્પન્તિ—સ્નાન—પાનાદિ સર્વ કલ્પતે જલેનેતિ ।

મૂલાર્થ—હમેં કલ્પતા હૈ, હમેં કલ્પતા હૈ, (જલ) પીને ઓર વિભૂષા કરને—હાથ પૈર આદિ ધોને, નહાને—કે લિણ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—હમ સ્વેચ્છા સે જલ કી વિરાધના નહીં કરતે, વરન હમારે આગમ મેં જલ કો અચિત્ત બતલાયા હૈ ઓર પીને કા નિષેધ નહીં ક્રિયા હૈ, અતઃ હમેં પીના કલ્પતા હૈ । ‘હમેં કલ્પતા હૈ’ યહ દો વાર કહને સે યહ સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ કિ—પ્રયોજન કે વશ નાના પ્રકાર કા ઉપભોગ કરના હમેં કલ્પતા હૈ । જૈસે—

ભસ્મ સે સ્નાનકરનેવાલે કહતે હૈ—હમેં પીના હો કલ્પતા હૈ, સ્નાનકરના નહીં કલ્પતા ।

શાક્ય આદિ કા કહના હૈ કિ—હમેં પીના ઓર સ્નાનકરના—સમી કુઠ કલ્પતા હૈ !

મૂલાર્થ—અમને કલ્પે છે, અમને કલ્પે છે, (જલ) પીવાને અને વિભૂષા—હાથ પગ આદિ ધોવા, નહાવા માટે (સૂ. ૧૩)

ટીકાર્થ—અમે સ્વેચ્છાથી જલની વિરાધના કરતા નથી. પરંતુ અમારા આગ-ભમાં જલને અચિત્ત બતાવ્યું છે, અને પીવાનો નિષેધ કયો નથી. તેથી અમારે પીવું કલ્પે છે. ‘અમારે કલ્પે છે.’ આ બે વાર કહેવાથી એ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે:—પ્રયોજનવશ નાના પ્રકારનો ઉપભોગ કરવાનું અમને કલ્પે છે. જેમ કે—

ભસ્મથી સ્નાનકરવાવાળા કહે છે—અમારે પીવું કલ્પે છે, સ્નાન કરવું કલ્પતું નથી.

શાક્ય આદિનું કહેવું છે કે—અમારે પીવું અને સ્નાન, સર્વે કાંઈ કલ્પે છે.

ते पुनरेवं वदन्ति—अथवा विभूषायै=शोभार्थं कल्पतेऽस्माकमुदकमिति । विभूषा नाम—करचरणमुखादिप्रक्षालनादिका, वस्त्रादिप्रक्षालनरूपा वा, तदर्थं जलेन व्यवहर-
तामस्माकं नास्ति कोऽपि दोषलेश इति ॥ सू० १३ ॥

पुनः किं कुर्वन्ति ते ? इत्याह—‘पुढो सत्थेहिं,’ इत्यादि

मूलम्—

पुढो सत्थेहिं विउड्ढंति ॥ सू० १४ ॥

छाया—

पृथक् शस्त्रैर्व्यावर्तयन्ति (विकुट्ढंति वा) ॥ सू० १४ ॥

॥ टीका ॥

आत्मानमनगारं प्रवदमाना शाक्यादयः पृथक्=भिन्नभिन्नस्वरूपैः शस्त्रैः= स्नानपानधावनोत्सेचनादिभिरप्कायजीवान् व्यावर्तयन्ति=प्राणेभ्यो व्यपरोपयन्ति । यद्वा विकुट्ढन्ती—‘तिच्छाया तेन विकुट्ढन्ति=विशेषेण छिन्दन्ति, सर्वथा भावेन विराधयन्तीत्यर्थः ॥ सू० १४ ॥

उनका यह भी कहना है कि—विभूषा—शोभा के लिए भी जल का उपभोग हमें कल्पता है । हाथ, पैर, मुख, आदि धोना और वस्त्र आदि धोना विभूषा है । इस के लिए जलका व्यवहारकरने में हमें जरा भी दोष नहीं लगता ॥ सू० १३ ॥

वे और क्या करते हैं, सो करते हैं—‘पुढो,’ इत्यादि ।

मूलार्थ—भिन्न—भिन्न शस्त्रों से जलकाय की हिंसा करते हैं ॥ सू० १४ ॥

टीकार्थ—अपन को अनगार कहते हुए शाक्य वगैरह भिन्न—भिन्न प्रकार के शस्त्रों से स्नान, पान, धोना, सींचना आदि कार्य कर के अप्काय की हिंसा करते हैं । अथवा पूर्णरूप से उस की विराधना करते हैं ॥ सू० १४ ॥

તેમનું એ પણ કહેવું છે કે વિભૂષા—શોભા માટે પણ જલનો ઉપભોગ અમારે કહેવો છે. હાથ પગ, મુખ આદિને ધોવાં અને વસ્ત્ર આદિ ધોવાં તે વિભૂષા કહેવાય છે. એ માટે જલનો વ્યવહાર કરવામાં અમને જરાપણ દોષ લાગતો નથી. (સૂ. ૧૩) તે બીજું શું કરે છે, તે કહે છે ‘પુઢો.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—જૂદા જૂદા શસ્ત્રોથી જલકાયની હિંસા કરે છે. (સૂ. ૧૪)

ટીકાર્થ—પોતાને અણુગાર કહેનારા શાક્ય વગેરે ભિન્ન—ભિન્ન પ્રકારના શસ્ત્રોથી સ્નાન, પાન, ધોવું, સીંચવું આદિ કાર્ય કરીને અપ્કાયની હિંસા કરે છે. અથવા પૂર્ણ રૂપથી તેની વિરાધના કરે છે. (સૂ. ૧૪)

साम्प्रतमेपां युक्त्यागमयोर्निस्सारत्वं प्रदर्शयन्नाह—‘एत्थवि.’ इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

एत्थ वि तेसिं नो निकरणाए ॥ सू० १५ ॥

॥ छाया ॥

अत्रापि तेषां नो निकरणायै ॥ सू० १५ ॥

॥ टीका ॥

तेपां शक्यादीनां युक्तयः अत्र=अस्मिन्नप्यायारम्भविषये नो=नैव निकरणायै=निश्चयकरणाय समर्थाः सन्ति । अपिशब्देन तेषामागमोऽपि न निश्चेतुं समर्थो भवति । आगमत्वपि तत्र न संभवति, अनाप्तप्रणीतत्वात्, हिंसाविधायकत्वाच्च । यतो हि स एवागमशब्दवाच्यः यः खलु वीतरागप्रणीतः सर्वप्राणिहितकरो भवति ॥ सू० १५ ॥

उन का कथन युक्ति और आगम से सारहीन है, यह बतलाते हुए कहते हैं—‘एत्थवि.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—उन लोगों को युक्तियाँ अप्काय के विषय में निश्चय नहीं कर सकती ॥ सू० १५ ॥

टीकार्थ—उन शाक्य आदि की युक्तियाँ अप्काय के आरंभ के विषय में, निश्चय करने में समर्थ नहीं हैं । ‘वि’ अपि शब्द से यह सूचित किया है कि—उनका आगम भी निश्चय करने में समर्थ नहीं है । उनका आगम, आगम भी नहीं है, क्योंकि वह आप्तपुरुषद्वारा प्रणीत नहीं है और हिंसा का विधान करनेवाला है । आगम वही कहला सकता है जो वीतरागद्वारा प्रणीत हो और प्राणीमात्र का हितकारी हो ॥ सू० १५ ॥

तेमनु कथन—कडेवु—युक्ति अने आगमथी सारहीन छे. ओ अतावीने कडे छे—‘एत्थवि,’ इत्यादि.

मुलार्थ—ते दोडोनी युक्तिओ अप्कायना विषयमां निश्चय करी शकती नथी. (सू. १५)

टीकार्थ—ते शाक्य आदिनी युक्तिओ अप्कायना आरंभना विषयमां निश्चय करवामां समर्थ नथी. ‘वि’ अपि शब्दथी ओ सूचित कर्युं छे के तेमनु आगम पणु निश्चय करवामां समर्थ नथी. तेमनु आगम ते आगम पणु नथी. केमके ते आप्त पुरुषो द्वारा प्रणीत नथी. अने हिंसानु निधान करवावाणा छे. आगम ते कडेवाय छे के ओ वीतरागद्वारा प्रणीत होय अने प्राणीमात्रनु हितकारी होय. (सू. १५)

तदेवमपां जीवत्वं प्रतिबोध्य अस्य उद्देशस्य सकलार्थमुपसंहरन्नाह—‘एत्थ सत्थं.’ इत्यादि ।

मूलम्—

एत्थ सत्थं समारभमाणस्य इच्चेते आरंभा अपरिण्णाया भवंति । एत्थ सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा परिण्णाया भवंति । तं परिण्णाय मेधावी णेव सयं उदयसत्थं समारंभेज्जा, णेवन्नेहि उदयसत्थं समारंभावेज्जा, उदयसत्थं समारंभतेऽवि अणो न समणुजाणेज्जा । जस्सेते उदयसत्थसमारंभा परिण्णाया भवंति से हु मुणी परिण्णायकम्मे-त्ति वेमि ॥ सू० १६ ॥

तइओ उद्देशो समत्तो ॥ ३ ॥

छाया—

अत्र शस्त्रं समारभमाणस्य इत्येते आरम्भा अपरिज्ञाता भवन्ति । अत्र शस्त्रमसमारभमाणस्य इत्येते आरम्भाः परिज्ञाता भवन्ति । तत् परिज्ञाय मेधावी नैव स्वयमुदकशस्त्रं समारभेत, नैवान्यैरुदकशस्त्रं समारम्भयेत्, उदकशस्त्रं

इस प्रकार जल को जीव बतलाकर इस उद्देशक के समस्त कथन का उपसंहार करते हैं—‘एत्थ सत्थं.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—अपकाय में शस्त्र का आरंभ करने वाले को ये आरंभ ज्ञात नहीं होते । अपकाय में शस्त्र का आरंभ न करने वाले को ये आरंभ ज्ञात होते हैं । उन्हें जानकर बुद्धिमान् पुरुष स्वयं जल का आरंभ न करे, दूसरों से आरंभ न करावे और आरंभ करने वाले दूसरे को भला न जाने । जो जलकाय के इस आरंभ को जानता है वही परिज्ञातकर्मा मुनि है । भगवान् से मैंने जो सुना वह कहता हूँ ॥ सू० १६ ॥

आ प्रभाणु जलने ज्व गतावीने आ उद्देशकनां समस्त कथनने। उपसंहार करे छे—‘एत्थ.’ इत्यादि.

मूलार्थ—अपकायमां शस्त्रना आरंभ करवावाणाने आरंभ ज्ञातुवामां आवता नथी. अपकायमां शस्त्रना आरंभ नहि करवावाणाने अे आरंभ ज्ञातुवामां आवे छे. तेने ज्ञाणी करीने बुद्धिमान् पुरुष स्वयं जलने आरंभ करे नहि. जीन पासे आरंभ करावे नहि. अने आरंभ करवावाणा जीनने लक्षो ज्ञाते नहि. जे जलकायने आ प्रभाणु आरंभ ज्ञाते छे. ते परिज्ञातकर्मा मुनि छे, भगवान् पासेधी जे सांख्य्य ते कहं छुं. (सू. १६)

સમારભમાણાનન્યાન્ ન સમનુજાનીયાત્ । યસ્યૈતે ઉદકશત્ત્વસમારમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા
ભવન્તિ સ સ્વલ્ભ મુનિઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, ઇતિ બ્રવીમિ ॥ મુ૦ ૧૬ ॥

। તૃતીય ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૩ ॥

ટીકા--

અત્ર=અસ્મિન્નપ્કાયે શત્ત્વં=દ્રવ્યભાવરૂપં સમારભમાણસ્ય=વ્યાપારયતઃ
ઇત્યેતે આરમ્ભાઃ વન્ધદેતુત્વેનાપરિજ્ઞાતા ભવન્તિ । અત્ર=અસ્મિન્નપ્કાયે શત્ત્વં=દ્રવ્ય-
ભાવરૂપસ્ અસમારભમાણસ્ય=અવ્યાપારયતઃ ઇત્યેતે આરમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ ।
જપરિજ્ઞયા પરિજ્ઞાતાઃ, તથા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિત્યક્તા ભવન્તીત્યર્થઃ ।
જપરિજ્ઞાપૂર્વિકા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા યથા સમુદ્ભવતિ દર્શયતિ-‘તત્ પરિજ્ઞાયે’-
ત્યાદિ । તદ્=ઉદકારમ્ભણં પરિજ્ઞાય=વન્ધાય ભવતી ’-ત્યેવમવબુદ્ધ્ય મેધાવી=
સાધુમર્યાદાયાં સાવધાન’, નૈવ સ્વ મુદકશત્ત્વં સમારમેત, નૈવાન્યૈરુદકશત્ત્વં સમારમ્ભ-

ટીકાર્થ—ઇસ અપ્કાય કે વિષય મેં દ્રવ્ય ઔર ભાવ રૂપ જલ કા વ્યાપાર
કરને વાળા અપને વ્યપારોં કો કર્મબંધ કા કારણ નહીં જાનતા । કો અપ્કાય કે વિષય
મેં દ્રવ્ય ઔર ભાવ રૂપ શત્ત્વ કા ઉપયોગ નહીં કરતે. ઉન્હેં ઇસ વ્યાપારોં કા જ્ઞાન
હોતા હૈ । અર્થાત્ વે જપરિજ્ઞા સે જાનકર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ઉનકા ત્યાગ કર દેતે હૈ ।
જપરિજ્ઞા કે વાદ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા કિસ પ્રકાર ઉપજ્ઞા હોતી હૈ સોં કહતે હૈ—જલ કે
આરંભ કો કર્મબંધ કા કારણ જાનકર સાધુ કી મર્યાદા મેં રહને વાલે બુદ્ધિમાન્ ત્વયં
જલકાય કા આરંભ નહીં કરે. દૂસરોં સે આરંભ નહીં કરાવે ઔર જલકા આરંભ કરને

ટીકાર્થ—આ અપ્કાયના વિષયમાં દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ શત્ત્વનો વ્યાપાર કરવા-
વાળા પોતાના વ્યાપારોને કર્મબંધનું કારણ બાણતા નથી તે અપ્કાયના વિષયમાં
દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ શત્ત્વનો ઉપયોગ કરતા નથી, તેને એ વ્યાપારોનું જ્ઞાન હોય
છે. અર્થાત્ તે જપરિજ્ઞાથી બાણીને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી દે છે.

જપરિજ્ઞા પછી પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા કેવા પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે, તે કહે છે—જલના
આરંભને કર્મબંધનું કારણ બાણી કરીને સાધુની મર્યાદામાં રહેવાવાળા બુદ્ધિમાન સ્વયં
જલકાયનો આરંભ કરે નહિ, બીજા પાસે કરાવે નહિ. અને જલનો આરંભ કરવાવાળાને

येत्, उदकशस्त्रं समारम्भमाणान् अन्यान् अपि न समनुजानीयात् नानुमोदये-
दित्यर्थः । यस्यैते उदकशस्त्रसमारम्भाः परिज्ञाता भवन्ति स एव परिज्ञातकर्मा
मुनिर्भवति, इति ब्रवीमि, एतद्व्याख्यानं प्राग्वद् बोध्यम् ॥ सू० १६ ॥

इत्याचाराङ्गसूत्रस्याऽऽचारचिन्तामणिटीकायां प्रथमाध्ययने
तृतीयोद्देशः समाप्तः ॥ १ । ३ ॥

वाले दूसरों का अनुमोदन नहीं करे । जो उदकशस्त्र के आरंभ को जानता है वह
परिज्ञातकर्मा मुनि है । 'इति वेमि' का अर्थ पहले की तरह जानना चाहिए ॥ सू० १६ ॥

इति श्री आचाराङ्ग सूत्र की 'आचारचिन्तामणि' टीका के
हिन्दी अनुवाद में प्रथम अध्ययनका
तीसरा उद्देशक समाप्त ॥ १-३ ॥

अनुमोदन आपे नहि. જે ઉદકશસ્ત્રના આરંભને જાણે છે, તે પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ છે.
'इति वेमि' નો અર્થ પહેલાનાં પ્રમાણે જાણવો જોઈએ. (સૂ० ૧૬)

धति श्री आचारांग सूत्रनी 'आचारचिन्तामणि' टीकाना
गुजराती अनुवादमां प्रथम अध्ययननो
त्रीजे उद्देशक समाप्त. ॥ १।३ ॥

અથ ચતુર્થોદ્દેશઃ ।

અનન્તરતૃતીયોદ્દેશકે મુનિત્વપ્રાપ્તયેઽપ્કાયસ્ય સ્વરૂપં નિર્ણીતં, તદર્થ-
મેવાપ્કાયશસ્ત્રસમારમ્ભે જ્ઞ-પ્રત્યાહ્યાન-ભેદાદ્ દ્વિવિધા પરિજ્ઞાઽપિ પ્રવેદિતા ।
અથૈતદર્થમેવ ચ ક્રમમાપ્તમગ્નિકાયં પ્રતિવોધયિતુકામશ્ચતુર્થમુદ્દેશકં પ્રારમ્ભતે ।
તત્રાદૌ 'તેજસ્કાયા જીવાઃ સન્તી'તિ નિર્ધારયિતુમાઘં સૂત્રમાહ-'સે વેમિ'
ઇત્યાદિ ।

મૂલમ—

સે વેમિ નેવ સયં લોયં અબ્માઇક્વજ્ઞા, નેવ અત્તાણં અબ્માઇક્વજ્ઞા, જે
લોયં અબ્માઇક્વજ્ઞ, સે અત્તાણં અબ્માઇક્વજ્ઞ । જે અત્તાણં અબ્માઇક્વજ્ઞ, સે લોયં
અબ્માઇક્વજ્ઞ ॥ સૂ. ૧ ॥

ચૌથા ઉદ્દેશક—

પિછલે તીસરે ઉદ્દેશક મેં સાધુતા કી પ્રાપ્તિ કે લિખે અપ્કાય કે સ્વરૂપ કા
નિર્ણય કિયા, ઓર અપ્કાયશસ્ત્ર કા ઉપયોગ કરને મેં જ્ઞપરિજ્ઞા તથા પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞા મી
વતલાઈ । અવ ઉસી સાધુતા કી પ્રાપ્તિ કે લિખે ક્રમપ્રાપ્ત અગ્નિકાય કા સ્વરૂપ સમજાતે હુએ
ચૌથા ઉદ્દેશક આરંભ કરતે હૈં । સર્વપ્રથમ તેજસ્કાય કે જીવોં કા અસ્તિત્વ નિશ્ચિત કરને
કે લિખે સૂત્ર કહતે હૈં-'સે વેમિ' ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ભગવાન્ કે સમીપ જૈસા સુના હૈ વૈસા કહતા હૂ । સ્વયં અનિકાયરૂપ
લોક કા અપલાપ ન કરે । ન આત્માકા અપલાપ કરે । જો અગ્નિકાય કા અપલાપ કરતા હૈ
વહ આત્મા કા અપલાપ કરતા હૈ, જો આત્મા કા અપલાપ કરતા હૈ વહ અગ્નિકાય કા
અપલાપ કરતા હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

ચોથા ઉદ્દેશક—

પાછળના ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં સાધુતાની પ્રાપ્તિ માટે અપ્કાયનો નિર્ણય કર્યો
અને અપ્કાય શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવામાં જ્ઞપરિજ્ઞા તથા પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞા પણ બતાવી,
હવે તે સાધુતાની પ્રાપ્તિ માટે કેમપ્રાપ્ત અગ્નિકાયનું સ્વરૂપ સમજાવતા થકા-ચોથા
ઉદ્દેશકનો આરંભ કરે છે. સર્વ પ્રથમ તેજસ્કાયના જીવોનું અસ્તિત્વ નિશ્ચય કરવા
માટે સૂત્ર કહે છે-'સે વેમિ' ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ભગવાનની સમીપ જેવું સાંભળ્યું છે, તેવું કહુ છું. સ્વયં અગ્નિકાય
રૂપ હોકનો અપલાપ કરે નહિ, અને આત્માનો અપલાપ પણ કરે નહિ. જે અગ્નિ-
કાયનો અપલાપ કરે છે, તે આત્માનો અપલાપ કરે છે. જે આત્માનો અપલાપ કરે
છે તે અગ્નિકાયનો અપલાપ કરે છે. (સૂ. ૧)

छाया—

स ब्रवीमि, नैव स्वयं लोकमभ्याख्यायात्, नैवात्मानमभ्याख्यायात् । यो लोकमभ्याख्याति, स आत्मानमभ्याख्याति । य आत्मानमभ्याख्याति, स लोकमभ्याख्याति ॥ सू० १ ॥

टीका—

येन मया नित्यं गुरुकुलनिवासिना भगवतः समीपे षड्जीवनिकाय-स्वरूपं निरवशेषविशेषपुरस्सरं श्रवणमननादिना परिज्ञाविषयीकृत्य निर्णीतं, सोऽहं ब्रवीमि=श्रुतं यथा भगवन्मुखात्, तथा कथयामीत्यर्थः ।

लोकम्=अग्निकायलोकम्, प्रकरणसम्बन्धादिह लोकशब्देनाग्निकाय-लोकस्य ग्रहणम् । स्वयम्=आत्मना, नैव अभ्याख्यायात्=नैवापह्नुवीत् । 'अग्निकाय-जीवा न सन्ती'त्येवमग्निकायजीवस्यापलापं नैव कुर्यादित्यर्थः । स्वयमित्यने-नाग्निकायजीवापलपनकर्मणा स्वमात्मानं नैव बध्नीयादित्यर्थो बोध्यते ।

टीकार्थ—गुरुकुल में निवास करते हुए मैंने भगवान के मुख से षट्काय का समस्त विशेषो से युक्त जो स्वरूप श्रवण मनन आदि से परिज्ञा का विषय कर के निर्णीत किया है, उसे मैं कहता हूँ । अर्थात् जैसा भगवान् के मुखारविन्द से सुना है वैसा ही कहता हूँ ।

अग्निकाय का प्रकरण होने के कारण यहाँ 'लोक' का अर्थ अग्निकायरूप लोक समझना चाहिए । इस अग्निकाय का स्वयं अपलाप न करे अर्थात् यह न कहे कि—अग्निकाय के जीव नहीं हैं । स्वयं शब्द से यह अर्थ प्रकट होता है कि अग्निकाय के अपलापरूप कर्म से अपने आप को बद्ध न करे ।

टीकार्थ—गुरुकुलमां निवास करीने में लगवानना मुण्थी षट्कायना समस्त विशेषी युक्त ने स्वरूपने श्रवण-मनन आदिथी परिज्ञानो विषय करीने निर्णीत कथुं ते हुं कहुं छुं. अर्थात् ने प्रमाणे लगवानना मुण्थारविन्दी सांलग्युं छे. तेवुंज हुं कहुं छुं.

अग्निकायनुं प्रकरणे होवाना कारणे अहिं 'लोक' नो अर्थ अग्निकायरूप होठ समजवो लोछये. आ अग्निकायनो स्वयंअपलाप करे नहि. अर्थात् ये प्रमाणे कहे नहि के—अग्निकायना एव नथी 'स्वयं' शब्दथी ये अर्थ प्रकट धाय छे के अग्निकायना अपलापरूप कर्मथी पोते पोताने बद्ध करे नहि.

અર્થ ભાવઃ—કૃતકારિતાનુમોદિતભેદેન, મનોવાક્કાયભેદેન, તથાડતીતાનાગતવર્તમાન-
ભેદેન ચ પ્રત્યેકક્રિયાયાઃ સપ્તવિંશતિભેદા ભવન્તિ; એવમસ્યા અપિ તેજસ્કાય-
જીવાભ્યાખ્યાનરૂપક્રિયાયા એકસ્યા એવ સપ્તવિંશતિભેદા ભવિતુમર્હન્તિ ।
તત્ર કસ્યાશ્ચિદપિ ક્રિયાયાં સ્વાત્માનં ન નિયુઙ્ઙ્યાદિતિ । ઉપપદ્યતેડપ્યયમર્થઃ,
અન્યથા હિ સ્વયંકૃતસ્યૈવાભ્યાખ્યાનસ્ય પ્રતિષેધે કારિતાનુમોદિતરૂપાણાં
તેજસ્કાયજીવાભ્યાખ્યાનરૂપક્રિયાણાં પ્રતિષેધાભાવઃ પ્રસજ્યેત । તતશ્ચ તાદૃશાભ્યા-
ખ્યાનં પાપાય ન સ્યાત્ । તથાચોત્સૂત્રપ્રરૂપણાપત્તિઃ ।

તાત્પર્યં યહ હૈ—પ્રત્યેક કે કૃત, કારિત, અનુમોદના, મન, વચન કાય,
ઔર અતીત, અનાગત, વર્તમાન કે ભેદ સે (ઇનકા પરસ્પર ગુણાકાર કરને સે) સત્તાઈસ
ભેદ હોતે હૈ । ઇસીપ્રકાર ઇસ તેજસ્કાય કા અપલાપરૂપ ક્રિયા કે મી સત્તાઈસ ભેદ હો
સકતે હૈ । ઇન ભેદો સે કિસી મી ભેદ મં આત્મા કો જોડના ન ચાહિયે । અગર ઈસા અર્થ
ન લગાયા જાતા તો યહ મી સમજ લિયા જાતા કિ—અગ્નિકાય કા સ્વય અપલાપ ન કરે,
મગર અપલાપ કરાને ઔર અનુમોદન કરને કી ક્રિયાઓ કા નિષેધ નહીં હૈ । ઈસા
અર્થ સંગત નહીં હૈ, ક્યો કિ ઈસા અર્થ કરને સે કેવલ સ્વયંકૃત અપલાપકા હી
પ્રતિષેધ હોગા, કિન્તુ કારિત ઔર અનુમોદિત અપલાપકા પ્રતિષેધ નહીં હોગા ઔર ઇસ
પ્રકાર કા અપલાપ પાપ કા કારણ ન હોગા । ફિર તો સૂત્ર કે વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કા
દોષ આયગા ।

તાત્પર્યં એ છે—પ્રત્યેક ક્રિયાના કરવું-કરાવવું અને અનુમોદના, મન, વચન,
કાયા અને બૂતકાલ, લવિધ્યકાલ તથા વર્તમાન કાલના ભેદથી (એનો પરસ્પર
ગુણાકાર કરવાથી) સત્તાવીસ ભેદ થાય છે. એ પ્રમાણે આ તેજસ્કાયના અપલાપરૂપ
ક્રિયાના પણ સત્તાવીસ ભેદ થઈ શકે છે. એ ભેદોમાંથી કેઈ પણ ભેદમાં આત્માને
જોડવો જોઈએ નહિ; પરન્તુ એ પ્રમાણે અર્થ કરવામા ન આવે તો એ પણ સમજ
લેવામા આવત કે, અગ્નિકાયનો સ્વય અપલાપ કરે નહિ. પરન્તુ અપલાપ કરાવવાની
અને અનુમોદન કરવાની ક્રિયાઓનો નિષેધ નથી. આ પ્રકારનો અર્થ સંગત નથી,
કેમકે—આવો અર્થ કરવાથી કેવળ સ્વયંકૃત અપલાપનોજ નિષેધ થશે. કિન્તુ કારિત
અને અનુમોદિત અપલાપનો નિષેધ થશે નહિ, અને એ પ્રકારનો અપલાપ પાપનું
કારણ ન થાય, પછી તો સૂત્રના વિરુદ્ધ પ્રરૂપણાનો દોષ આવશે.

લક્ષણદ્વારમ્—

નનુ તેજસ્કાયજીવાઃ સન્તીત્યત્ર કિં માનમ્ ? ઉચ્યતે-અજ્ઞારાદયો જીવશરીરાણિ, છેદ્યત્વાદ્, દૃઙ્યત્વાદ્, કરચરણાદિસમુદાયવત્ ।

અજ્ઞારાદીનાં પ્રકાશપરિણામઃ આત્મપ્રયોગાવિર્ભૂતઃ શરીરસ્થત્વાત્, સ્વદ્યોતદેહપરિણામવત્ । યથા-રજન્યાદૌ વિશિષ્ટકાલે પ્રાણિવિશેષસ્ય સ્વદ્યોતસ્ય દેહપરિણામો જીવપ્રયોગવિશેષાદ્ ભવતિ, એવમજ્ઞારાદીનામપિ પ્રકાશપરિણામઃ । યદ્વા-અજ્ઞારાદીનામૂઘ્મા આત્મસંપ્રયોગપૂર્વકઃ, શરીરસ્થત્વાત્, જ્વરોઽભવત્ ।

લક્ષણદ્વાર—

શરૂપા—તેજસ્કાય કે જીવો કે અસ્તિત્વ મેં કયા પ્રમાણ હૈ ?

સમાધાન—અંગાર આદિ, જીવ કે શરીર હૈ, ક્યો કિ વહ છેદ્ય હૈ, મેદ્ય હૈ ઓર દૃશ્ય હૈ, જૈસે હાથ-પૈર આદિ કા સમૂહ ।

અથવા—અંગાર આદિ કી પ્રકાશરૂપ પર્યાય, આત્મા કે પ્રયોગ સે ઉત્પન્ન હુઈ હૈ; ક્યોં કિ વહ શરીર મેં સ્થિત હૈ, જૈસે-જુગનૂ કે શરીર કી પર્યાય, જૈસે રાત્રિ વગૈરહ સ્વાસ સમય મેં જુગનૂ નામકા પ્રાણી કા શરીરપરિણામ (ચમકના) જીવ કે પ્રયોગ સે પ્રકટ હોતા હૈ, ઊસી પ્રકાર અંગાર આદિ કા પ્રકાશરૂપ પરિણામ મી આત્મા કે વ્યાપાર સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અથવા—અંગાર આદિ કી ગર્મી આત્મા કે વ્યાપાર સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ, ક્યો કિ વહ શરીર મેં હૈ, જૈસે જ્વર કી ગર્મી. જ્વર કી ગર્મી જીવ સે યુક્ત શરીર મેં હી ઉત્પન્ન હોતી હૈ,

લક્ષણદ્વાર—

શંકા—તેજસ્કાયના ઊવોના અસ્તિત્વ (હોવાપણા)માં શું પ્રમાણ છે ?

સમાધાન—અંગાર આદિ ઊવનાં શરીર છે. કેમકે તે છેદ્ય છે, લેદ્ય છે, અને દૃશ્ય છે. જેમકે હાથ, પગ આદિનો સમૂહ.

અથવા—અંગાર આદિની પ્રકાશરૂપ પર્યાય આત્માના પ્રયોગથી ઉત્પન્ન થઈ છે; કારણકે તે શરીરમાં સ્થિત છે. જેવી રીતે-જુગનૂ (આગિયો નામના પ્રાણી)ના શરીરની પર્યાય, જેમ રાત્રી વગેરે ખાસ સમયમાં જુગનૂ (આગીચો) નામક પ્રાણીનો શરીર-પરિણામ (ચમકવું) ઊવના પ્રયોગથી પ્રગટ થાય છે. તે પ્રમાણે અંગાર આદિના પ્રકાશરૂપ પરિણામ પણ આત્માના વ્યાપારથીજ ઉત્પન્ન થાય છે.

અથવા—અંગાર આદિની ગરમી આત્માના વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થાય છે. કારણકે તે શરીરમાં છે. જેમકે જ્વર-તાવની ગરમી. જ્વર-તાવની ગરમી ઊવથી યુક્ત શરીરમાંજ

યથા—જ્વરોષ્મા જીવાધિષ્ઠિતશરીરમેવાશ્રિત્ય ભવતિ. જીવસંયોગં નાતિક્રામતિ । ન ચ મૃતા જ્વરિણઃ ક્વચિદુપલભ્યન્તે । એવમન્વયવ્યતિરેકાભ્યામગ્નેઃ સચિત્તતા વિજ્ઞેયા । ન ચ સૂર્યાદિભિરનેકાન્તો વાચ્યઃ, સર્વેષામાત્મસંયોગપૂર્વક એવોણ-પરિણામો ભવતિ, તસ્માદનેકાન્તો ન સંભવતિ ।

યદ્વા—તેજઃ સચેતનમ્, યથાયોગ્યાહારગ્રહણેન વૃદ્ધિવિશેષતદ્વિકાર-વચ્ચાત્, પુરુષવત્ । એવમુક્તલક્ષણેન તેજસ્કાયજીવાઃ સન્તીતિ વિજ્ઞાયતે ।

યદ્વા—અવ્યક્તોપયોગાદીનિ કષાયપર્યન્તાનિ જીવલક્ષણાનિ પૃથિવ્ય-કાયવત્ તેજસ્કાયેઽપિ સમુપલભ્યન્તે । એવં ચ જીવલક્ષણસદ્ભાવાત્ તેજસ્કાયજીવાઃ સન્તીતિ નિશ્ચીયતે । આગમોઽપિ યથા—

જીવ કે સંયોગ વિના ઉત્પન્ન નહીં होती । मुद्देमें ज्वर कहीं नहीं देखा जाता । इस प्रकार अग्नि में अन्वय—व्यतिरेकद्वारा सचित्तता समझनी चाहिए । यहाँ सूर्य से हेतु में व्यभिचार नहीं है, क्योंकि कि सब में आत्मप्रयोगपूर्वक ही गमी हो सकती है, अतः व्यभिचार नहीं है ।

અથવા—તેજ સચેતન છે, ક્યોં કિ યથાયોગ્ય આહાર ગ્રહણ કરને સે ઉસ મેં વૃદ્ધિરૂપ વિકાર દેસા જાતા હૈ, જૈસે પુરુષ મેં । ઇસ પ્રકાર ઇસ લક્ષણ સે તેજસ્કાય કે જીવોં કા અસ્તિત્વ વિદિત હોતા હૈ । અથવા અપ્રકટ ઉપયોગ સે લેકર કષાયપર્યન્ત જીવ કે લક્ષણ જૈસે પૃથ્વીકાય ઔર અપ્કાય મેં પાચે જાતે હૈં, ઉસી પ્રકાર તેજસ્કાય મેં મી પાચે જાતે હૈ । ઇસ પ્રકાર જીવ કે લક્ષણ પાચે જાને કે કારણ તેજસ્કાય કે જીવોં કા અસ્તિત્વ નિશ્ચિત હોતા હૈ । ઇસમે આગમ પ્રમાણ મી હૈ—

ઉત્પન્ન થાય છે. જીવના સંયોગ વિના ઉત્પન્ન થતી નથી. મુડદામાં જ્વર—તાવ કોઈ સ્થળે જોવામાં આવતો નથી, આ પ્રમાણે અગ્નિમાં અન્વય—વ્યતિરેકદ્વારા સચિત્તતા સમજવી જોઈએ. અહીં સૂર્યથી હેતુમાં વ્યભિચાર નથી. કેમકે સર્વમાં આત્મપૂર્વકજ ગરમી હોઈ શકે છે, એટલા કારણથી વ્યભિચાર નથી.

અથવા—તેજ સચેતન છે. કેમકે યથાયોગ્ય આહાર ગ્રહણ કરવાથી તેનામાં વૃદ્ધિરૂપ વિકાર જોવામાં આવે છે. જેવી રીતે પુરુષમાં. આ પ્રકારે જીવના લક્ષણ મળવાથી તેજસ્કાયના જીવોનું અસ્તિત્વ જાણવામાં આવે છે.

અથવા—અપ્રકટ ઉપયોગથી લઈને કષાયપર્યન્ત જીવનાં લક્ષણ જોવામાં આવે છે. તે કારણે તેજસ્કાયના જીવોનું અસ્તિત્વ નિશ્ચય હોય છે. આમાં આગમ પ્રમાણ પણ છે—

“ તેજ ચિત્તમંતમવ્વાયા અણેગજીવા પુઠોસત્તા અન્નત્થ સસ્યપરિણણં ”

ઈત્યાદિ । (દશવૈ ૦ અ ૦ ૪)

પ્રરૂપણાદ્વારમ્—

અગ્નિકાયજીવા દ્વિવિધાઃ, સૂક્ષ્મવાદરભેદાત્ । તત્ર સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્ સૂક્ષ્માઃ । વાદરનામકર્મોદયાત્ વાદરાઃ । તત્ર સૂક્ષ્માઃ દ્વિધા, પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાશ્ચ । સૂક્ષ્માઃ સર્વલોકવ્યાપિનઃ । વાદરાસ્તુ લોકૈકદેશે સન્તિ ।

વાદરા અગ્નિકાયા અનેકવિધાઃ—અઙ્ગારાચ્ચિરલાતશુદ્ધાગ્ન્યાદયઃ । સર્વે વાદરા અગ્નિકાયા અપિ દ્વિવિધાઃ પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તાશ્ચ । વાદરાણાં યત્રૈકો જીવસ્તત્રા-

“ તેજસ્કાય સચિત્ત કહા ગયા હૈ । ઉસ મૈં અનેક જીવ હૈ, ઉનકા અસ્તિત્વ અલગ-અલગ હૈ, શસ્ત્રપરિણત અગ્નિ કો છોડ કર ” ઇત્યાદિ । (દશવૈ ૦ અધ્ય ૦ ૪)

પ્રરૂપણાદ્વાર—

અગ્નિકાય કે જીવ દો પ્રકાર કે હૈ—(૧) સૂક્ષ્મ ઓર વાદર, જિનકે સૂક્ષ્મ નામકર્મ કા ઉદય હો વે સૂક્ષ્મ ઓર જિનકે વાદર નામકર્મ કા ઉદય હો વે વાદર જીવ હૈ । ઇનમૈં સે સૂક્ષ્મ કે મી દો ભેદ હૈ—પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । સૂક્ષ્મ જીવ સમસ્ત લોકાકાશ મૈં વ્યાપ્ત હૈ ઓર વાદર લોક કે એક દેશ મૈં હૈ ।

વાદર અગ્નિકાય અનેક પ્રકાર કે હૈ । જૈસે—અંગાર, જ્વાલા, અલાત (જલતા હુઆ કાષ્ઠ), શુદ્ધ અગ્નિ આદિ । સર્વ વાદર અગ્નિકાય મી દો પ્રકાર કે હૈ—પર્યાપ્ત

“ તેજસ્કાય સચિત્ત કહેલું છે. તેમાં અનેક જીવ છે, તેનું અસ્તિત્વ અલગ-અલગ છે, શસ્ત્રપરિણત અગ્નિને છોડીને. ” ઇત્યાદિ (દશવૈ, અ. ૪)

પ્રરૂપણાદ્વાર—

અગ્નિકાયના જીવ બે પ્રકારના છે—(૧) સૂક્ષ્મ અને (૨) વાદર. જેને સૂક્ષ્મ-નામકર્મનો ઉદય હોય તે સૂક્ષ્મ અને જેને વાદર નામકર્મનો ઉદય હોય તે વાદર-જીવ છે. તેમાંથી સૂક્ષ્મના પણ બે ભેદ છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. સૂક્ષ્મ જીવ સમસ્ત લોકાકાશમાં વ્યાપ્ત છે. અને વાદર લોકના એક દેશમાં છે.

વાદર અગ્નિકાય અનેક પ્રકારના છે. જેમકે—અંગાર, જ્વાલા, બળતું લાકડું, શુદ્ધ અગ્નિ વગેરે. સર્વ વાદર અગ્નિકાય પણ બે પ્રકારના છે—પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત;

સંખ્યેયૈર્નિયમતો ભાવ્યમ્ । વાદરાણાં સ્વસ્થાનં મનુષ્યક્ષેત્રમેવ, ન તતઃ પરમસ્તિ ।

વાદરાસ્તેજસ્કાયાઃ વ્યાધાતાભાવે સતિ મનુષ્યક્ષેત્રેઽર્ધતૃતીયદ્વીપસમુદ્રેષુ પશ્ચદશક્ષેત્રેષુ વિદ્યન્તે । યુગલસમયરૂપે વ્યાધાતે સતિ તુ પશ્ચમહાવિદેહેષુ વર્તન્તે, નાન્યત્ર । ઉપપાતાઙ્ગીકરણેન લોકમંખ્યેયભાગવર્તિનઃ સન્તિ ।

સમુદ્ધાતેન સર્વલોકવર્તિનઃ પૃથિવીકાયાદયશ્ચ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવદ્વતા વાદરાગ્નિષુ સમુત્પદ્યમાનાસ્તત્તદ્વ્યપદેશભાજઃ સર્વલોકવ્યાપિનઃ સન્તિ ।

યત્ર ચ વાદરાઃ પર્યાપ્તાસ્ત વ વાદરા અપર્યાપ્તાઃ, યતસ્તે તન્નિશ્રયો-

ઔર અપર્યાપ્ત । જહોં એક વાદર જીવ હોતા હૈ વહોં નિયમ સે અસંખ્યાત જીવ હોતે હૈ । વાદર જીવોં કા ક્ષેત્ર મનુષ્યલોક હી હૈ, ઉસસે આગે નહીં ।

વાદર તેજસ્કાય વ્યાધાત (અન્તર) ન હો તો મનુષ્ય ક્ષેત્ર મેં અઢાઈ દ્વીપ સમુદ્રોં મેં પન્દર ક્ષેત્રોં મેં રહતે હૈ । યુગલિયોં કે સમયરૂપ વ્યાધાત (અન્તર) કે હોતે પર પાંચ મહાવિદેહોં મેં રહતે હૈ, અન્યત્ર નહીં । ઉપધાત કી અપેક્ષા લોક કે સંખ્યાત ભાગ મેં રહતે હૈ ।

સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા—સમસ્તલોકવ્યાપી પૃથ્વીકાય આદિ, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરકે વાદર અગ્નિ મેં ઉત્પન્ન હોતે હુએ ઉસ—ઉસ વ્યપદેશ (નામ) કે પાત્ર હો કર સર્વલોકવ્યાપી હૈ ।

જહોં વાદર પર્યાપ્ત હૈ વહોં વાદર અપર્યાપ્ત હૈ, ક્યોં કિ—અપર્યાપ્ત જીવ

ત્યાં એક બાદર હવ હોય છે ત્યાં નિયમથી અસંખ્યાત હવ હોય છે બાદર હવેનું ક્ષેત્ર મનુષ્ય લોકજ છે. તેનાથી આગળ નથી.

બાદર તેજસ્કાય, અન્તર ન હોય તો મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં અઢી દ્વીપ—સમુદ્રોમાં, પંદર ક્ષેત્રોમાં રહે છે. યુગલિઆઓના સમયરૂપ અંતર હોવા પર પાંચ મહાવિદેહોમાં રહે છે, અન્યત્ર નહિ. ઉપપાતની અપેક્ષા લોકના સંખ્યાત ભાગમાં રહે છે

સમુદ્ધાતની અપેક્ષા સમસ્તલોકવ્યાપી પૃથ્વીકાય આદિ મારણાન્તિક સમુદ્ધાત કરીને બાદર અગ્નિમાં ઉત્પન્ન થઈને તે-તે વ્યપદેશ—(નામ)ને પાત્ર થઈને સર્વ લોકવ્યાપી છે.

ત્યાં બાદર પર્યાપ્ત છે ત્યાંજ બાદર અપર્યાપ્ત છે, કેમકે—અપર્યાપ્ત હવ પર્યાપ્તના

त्पद्यन्ते, तस्मात् सूक्ष्मा बादराश्च प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदेन द्विविधा भवन्ति । सर्वे चैते वर्णगन्धरसस्पर्शभेदैः सहस्राग्रशो भिद्यमानाः संख्येययोनिप्रमुखशतसहस्रभेदपरिमाणा भवन्ति । तत्रेषां संवृतोष्णा च योनिः सचित्ताचित्तमिश्रभेदेन त्रिविधा । एषां सप्त लक्षाणि योनयो भवन्ति ।

सूक्ष्मबादराणामुभयेषामग्निकायानां शरीरसंस्थानं सूचीकलापाकृतिकम् , अन्ये शरीरत्रयादिभेदाः पृथिवीकाय वत् । उभयेऽग्निकायाः प्रत्येकमसंख्येयाश्च ।

पर्याप्त के आश्रय ही उत्पन्न होते हैं । अतः सूक्ष्म और बादर, प्रत्येक के पर्याप्त और अपर्याप्त के भेद से दो भेद है और वर्ण, गंध, रस, और स्पर्श के भेद से हजारों भेदों को प्राप्त होते हुए इनकी संख्येय योनि वगैरह भेदों की संख्या लाखों की हो जाती है ।

इनकी योनि संवृत और उष्ण है । वह भी सचित्त, अचित्त और मिश्र के भेद से तीन प्रकार की है । इनकी सात लाख योनियाँ हैं ।

सूक्ष्म और बादर—दोनों प्रकार के अग्निकाय जीवों के शरीर का आकार सुइयों के समूह की तरह है । शरीरत्रय आदि अन्य भेद पृथ्वीकाय के समान हैं । दोनों प्रकार के अग्निकाय असंख्यात—असंख्यात है ।

आश्रयेण उत्पन्न થાય છે. એ કારણથી સૂક્ષ્મ અને બાદર પ્રત્યેકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે ભેદ છે અને વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના ભેદથી હજારો ભેદો પામતા થકા એની સંખ્યેય યોનિ વગેરે ભેદોની સંખ્યા લાખો થઈ જાય છે.

તેની યોનિ સંવૃત અને ઉષ્ણ છે, તે પણ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્રના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની છે. એની સાત લાખ યોનિઓ છે.

સૂક્ષ્મ અને બાદર બન્ને પ્રકારના અગ્નિકાય જીવોના શરીરનો આકાર સોયના સમૂહની પ્રમાણે છે. શરીરત્રય (ત્રણ શરીર) આદિ અન્ય ભેદ પૃથ્વીકાયની સમાન છે. બન્ને પ્રકારના અગ્નિકાય અસંખ્યાત—અસંખ્યાત છે.

પરિમાણદ્વારમ્—

વાદરપર્યાપ્તાસ્તેજસ્કાયજીવાઃ ક્ષેત્રપલ્યોપમસ્યાઽસંખ્યેયભાગમાત્રવર્તિપ્રદેશરાશિપરિમાણાઃ સન્તિ । તદપેક્ષયા વાદરા અપર્યાપ્તાસ્તેજસ્કાયજીવા અસંખ્યાતગુણાઃ તદપેક્ષયા સૂક્ષ્મા અપર્યાપ્તાસ્તેજસ્કાયા અસંખ્યાતગુણાઃ, તદપેક્ષયા સૂક્ષ્માઃ પર્યાપ્તાસ્તેજસ્કાયા અસંખ્યાતગુણાઃ સન્તિ । પૃથિવીકાયેન સહાગ્નિકાયસ્ય પરિમાણસમાલોચનાયાં ત્વેવમવધેયમ્—

યે તેજસ્કાયા વાદરપર્યાપ્તાઃ ક્ષેત્રપલ્યોપમાસંખ્યેયભાગમાત્રવર્તિપ્રદેશરાશિપરિમાણાઃ સન્તિ, તે વાદરપર્યાપ્તેભ્યઃ પૃથિવીકાયેભ્યોઽસંખ્યાતગુણહીનાઃ । શેષાસ્ત્રયોઽપિ રાશયઃ પૃથિવીકાયવદ્ વિજ્ઞેયાઃ । તત્રાયં વિશેષઃ—

પરિમાણદ્વાર—

વાદર પર્યાપ્ત તેજસ્કાય કે જીવ ક્ષેત્રપલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગવર્તી પ્રદેશોં કી રાશિ કે વરાવર હૈં । વાદર અપર્યાપ્ત તેજસ્કાય જીવ ઉનસે અસંખ્યાત ગુણા હૈં, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત ઇનસે મી અસંખ્યાત ગુણા હૈ, ઓર સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત ઇન સે મી અસંખ્યાત ગુણા હૈ । પૃથ્વીકાય કે સાથ અગ્નિકાય કે પરિમાણ કા વિચાર કિયા જાય તો ઇસ પ્રકાર હૈ—

તેજસ્કાય કે જો વાદર પર્યાપ્ત જીવ ક્ષેત્રપલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગવર્તી પ્રદેશોં કે વરાવર હૈં, વે વાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય કે જીવો સે અસંખ્યાતગુણા હીન હૈં । શેવ તીનો રાશિયો પૃથ્વીકાય સે સમાન હી સમજા લેની યાહિયે । વિશેષતા સિર્ફ ઇતની હૈ—

પરિમાણ દ્વાર—

વાદર પર્યાપ્ત તેજસ્કાયના જીવ ક્ષેત્ર-પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવર્તી પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે. વાદર અપર્યાપ્ત-તેજસ્કાય જીવ તેનાથી અસંખ્યાત ગુણા છે. સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણા છે. અને સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણા છે. પૃથ્વીકાયની સાથે અગ્નિકાયના પરિમાણનો વિચાર કરવામાં આવે તો આ પ્રકારે છે—

તેજસ્કાયના જે વાદર પર્યાપ્ત જીવ ક્ષેત્રપલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગવર્તી પ્રદેશોની બરાબર છે; તે વાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયના જીવોથી અસંખ્યાત ગુણા હીન છે. બાકીની ત્રણેય રાશિઓ પૃથ્વીકાયની સમાનજ સમજા લેવી જોઈએ, વિશેષતા માત્ર એટલી છે કે—

बादरापर्याप्तेभ्यः पृथिवीकायेभ्यो बादरा अपर्याप्तास्तेजस्काया असंख्यातगुणहीनाः,
सूक्ष्माऽपर्याप्तपृथिवीकायेभ्यः सूक्ष्मा अपर्याप्तास्तेजस्काया विशेषहीनाः ।
सूक्ष्मपर्याप्तपृथिवीकायेभ्यः सूक्ष्माः पर्याप्तास्तेजस्काया विशेषहीना इति ।

एवं युक्त्यागमप्रमाणाभ्यामग्नेर्जीवत्वे सिद्धे यदि कश्चिदग्निकाय-
जीवस्याभ्याख्यानं कुर्यात्, तर्ह्युपयोगादिलक्षणैरनुमितस्य शरीराधिष्ठातुरात्मतोऽ-
प्यभ्याख्यानं तेन कर्तव्यं स्यात्, परन्तु तन्न उचितं भवतीत्यत आह-‘नैवाऽऽ-
त्मानमभ्याख्याया’-दिति । केनचिदात्मना शरीरमिदं, परिगृहीतं, केनचिच्च
शरीरमिदं परित्यक्तमिति प्रत्यक्षदर्शनादात्मनः शरीराधिष्ठातृत्वं सिध्यति ।

बादर अपर्याप्त पृथ्वीकाय के जीवो से बादर अपर्याप्त तेजस्काय के जीव असंख्यातगुणा
कम हैं । सूक्ष्म पर्याप्त पृथ्वीकाय के जीवो से सूक्ष्म अपर्याप्त तेजस्काय के जीव
विशेष हीन है । सूक्ष्म पर्याप्त पृथ्वीकाय के जीवो से सूक्ष्म पर्याप्त तेजस्काय के जीव
विशेष हीन है ।

इस प्रकार युक्ति और आगमप्रमाण से अग्नि की सजीवता सिद्ध हो जाने
पर भी यदि कोई अग्निकाय के जीवों का अपलाप करता है तो वह उपयोग आदि
लक्षणों से अनुमान किये जाने वाले और शरीर के अधिष्ठाता आत्मा का अपलाप
करता है, मगर ऐसा करना उचित नहीं है, अतः सूत्रकार कहते हैं-‘आत्मा का
अपलाप न करे’ । किसी आत्माने यह शरीर ग्रहण किया है और किसी ने शरीर का
त्याग किया है, यह बात प्रत्यक्ष देखी जाती है । इस से यह सिद्ध हो जाता है कि शरीर,
आत्मद्वारा अधिष्ठित है ।

बादर अपर्याप्त पृथ्वीकायना लोकोत्थी बादर अपर्याप्त तेजस्कायना लोव असंख्यात
गुणा लोकोत्थी छे. सूक्ष्म अपर्याप्त पृथ्वीकायना लोकोत्थी सूक्ष्म अपर्याप्त तेजस्कायना
लोव विशेषहीन छे. सूक्ष्म पर्याप्त पृथ्वीकायना लोकोत्थी सूक्ष्म पर्याप्त तेजस्कायना
लोव विशेषहीन छे-विशेष लोकोत्थी छे.

आ प्रमाणे युक्ति अने आगमप्रमाणुथी अग्निनी संलुपता सिद्ध थछ नवा
छताय पछु ने कोछ अग्निकायना लोकोत्थी अपलाप करे छे तो ते उपयोग लक्षणुथी
अनुमान करवामा आवेला अने शरीरना अधिष्ठाता आत्मानो अपलाप करे छे. परन्तु अ
प्रमाणे करवुं ते उचित नथी. तेथी सूत्रकार डहे छे-‘आत्मानो अपलाप न करे.’ कोछ
आत्माये आ शरीर ग्रहण कर्युं छे, अने कोछये शरीरनो त्याग कर्यो छे, अ वात
प्रत्यक्ष लोकोत्थी आवे छे. तेथी अ सिद्ध थाय छे के शरीर आत्माद्वारा अधिष्ठित छे,

એવં ચ યુત્ત્યાગમસંસિદ્ધઃ શરીરાધિષ્ઠાતા જ્ઞાનાદિગુણવાનયમાત્મા કથમપિ નાપલપિતું શક્યઃ । તસ્માદાત્મા નાસ્તીત્યેવમભ્યાખ્યાનમાત્મનો ન કુર્યાદિત્યર્થઃ ।

યઃ સ્વલુ મન્દધીઃ, લોકમ્=અગ્નિકાયલોકમ્, અભ્યાખ્યાતિ, આત્મ-વત્સર્વપ્રમાણસંસિદ્ધમપ્યગ્નિકાયલોકં પ્રત્યાચષ્ટે—‘અગ્નિકાયજીવો નાસ્તી’તિ, સ આત્માનમભ્યાખ્યાતિ=સ મૂઢઃ સ્વલુ યુત્ત્યાગમપ્રમાણસંસિદ્ધમાત્માનમપલપતિ ‘આત્મા નાસ્તી’તિ । સર્વપ્રમાણસંસિદ્ધાગ્નિકાયલોકાભ્યાખ્યાને પ્રવૃત્તસ્ય સુકરમેવાત્મનોઽભ્યાખ્યાનમ્, અગ્નિકાયવદેવાત્મન્યપિ પ્રમાણસત્તાયાસ્તુલ્યત્વાદિતિ ભાવઃ ।

ય આત્માનમભ્યાખ્યાતિ=યચ્ચાત્મનોઽભ્યાખ્યાને ‘આત્મા નાસ્તી’

इस प्रकार युक्ति और आगम से सिद्ध शरीर के अधिष्ठाता तथा ज्ञान आदि गुणों वाले आत्मा का निषेध नहीं किया जा सकता । अत एव ‘आत्मा नहीं है’ इस प्रकार आत्मा का निषेध नहीं करना चाहिए ।

જો મન્દબુદ્ધિ પુરુષ અગ્નિકાયરૂપ લોક કા જો આત્મા કી મૈતિ સમસ્ત પ્રમાણોં સે સિદ્ધ હૈ—નિષેધ કરતા હૈ અર્થાત્ અગ્નિકાય કે જીવોં કા નિષેધ કરતા હૈ વહ યુક્તિ ઔર આગમ સે સિદ્ધ આત્મા કા નિષેધ કરતા હૈ । સર્વ પ્રમાણોં સે સિદ્ધ અગ્નિકાય લોક કા અપલાપ કરને પર આત્મા કા અપલાપ કરના સરલ હી હૈ, ક્યોં કિ અગ્નિકાય ઔર આત્મા કે અસ્તિત્વ મેં પ્રમાણોં કા સદ્ભાવ સમાન હૈ ।

જો મૂર્ખ ‘આત્મા નહીં હૈ’ इस प्रकार आत्मा का निषेध करता है वह

આ પ્રમાણે યુક્તિ અને આગમથી સિદ્ધ, શરીરના અધિષ્ઠાતા તથા જ્ઞાન આદિ ગુણોવાળા આત્માનો નિષેધ કરી શકાતો નથી. એટલા માટે ‘આત્મા નથી’ આ પ્રમાણે આત્માનો નિષેધ કરી શકાતો નથી. એટલા માટે ‘આત્મા નથી’ આ પ્રમાણે આત્માનો નિષેધ કરવો ભેદ્ય એ નહિ.

જે મન્દબુદ્ધિ પુરુષ અગ્નિકાયરૂપલોકનો કે જે આત્મા પ્રમાણે સમસ્ત પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે તેનો, નિષેધ કરે છે, અર્થાત્ અગ્નિકાયના જીવોનો નિષેધ કરે છે, તે યુક્તિ અને આગમથી સિદ્ધ આત્માનો નિષેધ કરે છે. સર્વ પ્રમાણોથી સિદ્ધ અગ્નિકાયલોકના અપલાપ કરવાથી આત્માનો અપલાપ કરવો તે સરલજ છે. કેમકે અગ્નિકાય અને આત્માના અસ્તિત્વમાં પ્રમાણોનો સદ્ભાવ સમાન છે.

જે મૂર્ખ ‘આત્મા નથી’ આ પ્રમાણે આત્માનો નિષેધ કરે છે, તે ‘અગ્નિકાય

ત્યપલપને પ્રવર્તે, સ મૂઢઃ લોકમ્=અધિકાયલોકમ્ અભ્યાખ્યાતિ= 'અગ્નિકાયજીવો નાસ્તી'—ત્યપલપતિ । અયં ભાવઃ—સામાન્યરૂપેનાત્મનઃ સિદ્ધૌ સત્યામેવ હિ તસ્યાત્મનો ભેદાઃ પૃથિવીકાયાદયઃ સિધ્ધ્યન્તિ, નાન્યથા । સામાન્યાત્મનોઽભ્યાખ્યાને પ્રવૃત્તઃ સાહસિકઃ પૃથિવીકાયાદેર્વિશેષાત્મનોઽભ્યાખ્યાનં સુતરાં કર્તુમર્હતીતિ ।

અપિ ચાયં ભાવઃ—કરચરણાદ્યવયવયુક્તશરીરાધિષ્ઠાતા સુવ્યક્તોપયોગાદિ-લક્ષણઃ સ્વાત્માઽપિ યેનાભ્યાખ્યાતઃ, તસ્યાવ્યક્તોપયોગાદિલક્ષણાગ્નિકાયાભ્યાખ્યાનં કિં નુ દુષ્કર ?—મિતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

‘અગ્નિકાય નહીં હૈ’ ઇસ પ્રકાર અગ્નિકાય કા નિષેધ કરતા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—સામાન્યરૂપ સે આત્મા કા અસ્તિત્વ સિદ્ધ હોને પર હી ઉસકે પૃથ્વીકાય આદિ ભેદ સિદ્ધ હો સકતે હૈ અન્યથા નહીં । જો સાહસી પુરુષ સામાન્ય આત્મા કા હી નિષેધ કરને કો તૈયાર હો ગયા વહ પૃથ્વીકાય આદિ વિશેષ આત્માઓ કા નિષેધ કરે; યહ તો સ્વાભાવિક હી હૈ ।

ઇસસે યહ મી આશય નિકલતા હૈ—હાથ—પૈર આદિ અવયવો સે યુક્ત શરીર કે અધિષ્ઠાતા ઔર મલીમૈતિ પ્રકટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણો વાલે અપને આત્મા કા મી જિસને નિષેધ કર દિયા ઉસકે લિં અપ્રકટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણો વાલે અગ્નિકાય કા નિષેધ કરના કૌન વડો વાત હૈ ? ॥ સૂ૦ ૧ ॥

નથી’ આ પ્રમાણે અગ્નિકાયનો નિષેધ કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—સામાન્યરૂપથી આત્માનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થવાથી જ તેના પૃથ્વીકાય આદિ ભેદ સિદ્ધ થઈ શકે છે, અન્યથા—બીજી રીતે નહિ. જે સાહસી પુરુષ સામાન્ય આત્માનો જ નિષેધ કરવા માટે તૈયાર થઈ ગયા તે પૃથ્વીકાય આદિ વિશેષ આત્માઓનો નિષેધ કરે એ તો સ્વાભાવિક જ છે.

એમાંથી એ પણ આશય નિકળે છે કે—હાથ—પગ આદિ અવયવોથી યુક્ત શરીરના અધિષ્ઠાતા ને સારી રીતે પ્રગટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણોવાળા ચોતાના આત્માનો પણ જેણે નિષેધ કરી દીધો તેને અપ્રગટ ઉપયોગ આદિ લક્ષણોવાળા અગ્નિકાયનો નિષેધ કરવો તે શું મોટી વાત છે ? (સૂ. ૧)

અયમગ્નિકાયલોકઃ સ્વાત્મવન્નૈવ અભ્યાખ્યેય ઇતિ પ્રતિવોધિતમ્, ઇદાનીમગ્નિકાયજીવોપમર્દનાદ્ વિનિવૃત્ત એવ મુનિર્મથિતુમર્હતીત્યાહ—‘જે દીહ૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

જે દીહલોગસત્થસ્સ ચેયન્ને, સે અસત્થસ્સ ચેયન્ને, જે અસત્થસ્સ ચેયન્ને સે દીહલોગસત્થસ્સ ચેયન્ને ॥ સૂ. ૨ ॥

છાયા—

યો દીર્ઘલોકશસ્ત્રસ્ય ચેદજ્ઞઃ, સોઽશસ્ત્રસ્ય ચેદજ્ઞઃ । યોઽશસ્ત્રસ્ય ચેદજ્ઞઃ, સં દીર્ઘલોકશસ્ત્રસ્ય ચેદજ્ઞઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—

યો ભવ્યઃ, દીર્ઘલોકશસ્ત્રસ્ય=દીર્ઘશ્વાસૌ લોકશ્ચ દીર્ઘલોકઃ=વનસ્પતિઃ, તસ્ય શસ્ત્રં દીર્ઘલોકશસ્ત્રમ્=અગ્નિઃ । વનસ્પતિકાયસ્ય દાહકરણેન વિનાશકતયાઽ-

અગ્નિકાયલોક, આત્મા કી તરહ નિષેધ કરને યોગ્ય નહીં હૈ, યહ બતલા દિયા । અવ બતલાતે હૈ કિ—અગ્નિકાય કે જીવોં કી હિંસા સે નિવૃત્ત હોને વાલા પુરુષ હી મુનિ હોતા હૈ—‘જે દીહ૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—જો દીર્ઘલોક (વનસ્પતિકાય) કે શસ્ત્ર (અગ્નિકાય) કે દુઃખ કો જાનતા હૈ વહી સંયમ કે ચેદ કો જાનતા હૈ ઓર જો સંયમ કે ચેદ કો જાનતા હૈ વહ દીર્ઘલોક કે શસ્ત્ર કે ચેદ કો જાનતા હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—જો ભવ્ય પુરુષ દીર્ઘલોક અર્થાત્ વનસ્પતિ કે શસ્ત્ર—અગ્નિ કે દુઃખ કો જાનતા હૈ, વહી અશસ્ત્ર અર્થાત્ સંયમ કે ચેદ કો જાનતા હૈ । વનસ્પતિકાય કી વિરાધના

અગ્નિકાયલોક, આત્માની પ્રમાણે નિષેધ કરવા યોગ્ય નથી; તે બતાવી આપ્યું છે. હવે બતાવે છે કે—અગ્નિકાયના જીવોની હિંસાથી નિવૃત્ત થવાવાળા પુરુષને મુનિ હોય છે—‘જે દીહ૦’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—જે દીર્ઘલોક (વનસ્પતિકાય)ના શસ્ત્ર (અગ્નિકાય)ના દુઃખને જાણે છે, તેજ સંયમના ખેદને જાણે છે, અને જે સંયમના ખેદને જાણે છે, તેજ દીર્ઘલોકના શસ્ત્રના ખેદને જાણે છે. (સૂ. ૨)

ટીકાર્થ—જે ભવ્ય પુરુષ દીર્ઘલોક અર્થાત્ વનસ્પતિનું શસ્ત્ર અગ્નિના દુઃખને જાણે છે, તેજ અશસ્ત્ર અર્થાત્ સંયમના ખેદને જાણે છે. વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરવાના

ગ્નિસ્તેષાં શસ્ત્રં ભવતિ । તસ્ય ખેદજ્ઞઃ=ખેદમ્=ઉપમર્દનજન્યદુઃખં જાનાતીતિ ખેદજ્ઞઃ, સ એવ અશસ્ત્રસ્ય-અશસ્ત્રં=સંયમઃ, સંયમો હિ ન વ્યાપાદકો ભયદો વા કસ્યા-પીત્યશસ્ત્રમુચ્યતે । તસ્ય ખેદજ્ઞઃ=સંયમભજ્ઞભયજનિતદુઃખાનુભવકુશલઃ । એવં સંયમાનુષ્ઠાનાદેવ મુનિત્વં લભ્યમિતિ ભાવઃ ।

નનુ-કથમિદં જ્ઞાયતે દીર્ઘલોકશબ્દાર્થે વનસ્પતિરિતિ ? ઉચ્યતે- - કાયસ્થિતિકાલેન, પરિમાણેન, શરીરાવગાહનયા ચ વનસ્પતિકાયસ્ય અન્યૈકેન્દ્રિ-યાપેક્ષયા મહત્ત્વમસ્તિ । તથાહિ-વનસ્પતિકાયસ્ય કાયસ્થિતિકાલોऽનન્તઃ, સ ચાનન્તોત્સર્પિણ્યવસર્પિણીરૂપઃ, તસ્મિન્નસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલપરાવર્તા ભવન્તિ, તે પુદ્ગલપરાવર્તા આવલિકાયા અસંખ્યેયે ભાગે યાવન્તઃ સમયાસ્તાવત્પ્રમાણાઃ

કરને કે કારણ અગ્નિ, વનસ્પતિકાય કા શસ્ત્ર હૈ । સંયમ સે કિસી કી વિરાધના નહીં હોતી, ન વહ કિસી કો ભયકારી હૈ, અત એવ સંયમ કો અશસ્ત્ર કહતે હૈ । સંયમ કે ભંગ હોને કે ભય સે ઉત્પન્ન હોને વાલા દુઃખ સંયમ કા ખેદ કહલાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર સંયમ કે પાલન કરને સે હી મુનિપન હોતા હૈ ।

શંકા—દીર્ઘલોક શબ્દ કા અર્થ વનસ્પતિ કૈસે સમજા જાય ?

સમાધાન—કાયસ્થિતિ કે સમય, પરિમાણ ઓર શરીર કી અવગાહના સે વનસ્પતિકાય અન્ય એકેન્દ્રિય જીવો કી અપેક્ષા મહાન્ હૈ । વનસ્પતિકાય કી કાયસ્થિતિ કા કાલ અનન્ત હૈ, ઓર વહ અનન્ત મી અનન્ત ઉત્સર્પિણીરૂપ-અવસર્પિણીરૂપ હૈ । ડસમેં અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તન હોતે હૈ । વે પુદ્ગલપરાવર્તન આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં

કારણથી અગ્નિ વનસ્પતિકાયનું શસ્ત્ર છે. સંયમથી કોઈની પણ વિરાધના થતી નથી. તે કોઈને ભયકારી નથી. એ માટે સંયમને અશસ્ત્ર કહે છે. સંયમનો ભંગ થવાના ભયથી ઉત્પન્ન થવાવાળું દુઃખ તે સંયમનો ખેદ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે સંયમનું પાલન કરવાથીજ મુનિપણું હોય છે.

શંકા—દીર્ઘલોક શબ્દનો અર્થ વનસ્પતિ કેવી રીતે સમજી શકાય ?

સમાધાન—કાયસ્થિતિના સમય, પરિમાણ અને શરીરની અવગાહનાથી વનસ્પતિકાય, અન્ય એકેન્દ્રિય જીવોની અપેક્ષાએ મહાન્ છે. વનસ્પતિકાયની કાયસ્થિતિનો કાલ અનન્ત છે અને તે અનન્ત પણ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીરૂપ છે. તેમાં અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તન થાય છે. તે પુદ્ગલપરાવર્તન આવલિકાના અસંખ્યાતમા

સન્તિ । એતાવાન્ કાલો વનસ્પતિકાઋ ઇત્યુચ્યતે । પરિમાણતસ્તુ પ્રત્યુત્પન્નવનસ્પતિ-
કાયિકાનાં નિર્લેપના નાસ્તિ ।

શરીરાવગાહનયા ચ સાતિરેકં યોજનસહસ્રમ્ । અતો વનસ્પતિકાયસ્ય
દીર્ઘલોક ઇતિ વ્યપદેશઃ । (પ્રજ્ઞાપના ૧૮ પદે)

નનુ પ્રસિદ્ધમગ્નિશબ્દં વિહાય કિમર્થમિહ દીર્ઘલોકશસ્ત્રશબ્દોપાદાનમ્ ?
ઉચ્યતે—વનસ્પતિકાયદહનપ્રવૃત્તોઽગ્નિકાયો बहुतरप्राणिनां विनाशको भवति,
वनस्पतिकाये बहुविधाः प्राणिनः कीट पिपीलिका भ्रमरमधुमक्षिकाकपोतादयो
निवसन्ति, तरुकोटरेषु पृथिवीकायाश्च, अवश्यायरूपा अप्काया अपि, मृदुतर-

જિતને સમય હોતે હૈ ઉતને હૈ, ઇતના કાલ વનસ્પતિકાલ કહલાતા હૈ । પરિમાણ સે પ્રત્યુત્પન્ન
વનસ્પતિકાયિક જીવો કી નિર્લેપના નહીં હૈ । ઇન્કે શરીર કી અવગાહના કુછ અધિક એક
હજાર યોજન હૈ । ઇસી કારણ વનસ્પતિકાય કો દીર્ઘલોક કહતે હૈ ।

અવ પ્રશ્ન હો સકતા હૈ કિ—પ્રસિદ્ધ ‘અગ્નિ’ શબ્દ કો છોડ કર ‘દીર્ઘલોકશસ્ત્ર’
શબ્દ કા પ્રયોગ કરને કી ક્યા આવશ્યકતા થી ?

ઇસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ—વનસ્પતિકાય કો જલારને મેં પ્રવૃત્ત અગ્નિકાય ઓર મી
બહુત સે પ્રાણિયોં કા વિનાશ કરતા હૈ । વનસ્પતિકાય કે સહારે કીડે, ચિડંટી, મૈરે,
મધુમક્ષી ઓર કબૂતર આદિ બહુત સે પ્રાણી નિવાસ કરતે હૈ । વૃક્ષોં કી खोंतरों में
पृथ्वीकाय के जीव भी होते हैं । ओसरूप अप्काय भी होता है, और अत्यन्त कोमल

ભાગમાં જેટલા સમય થાય છે. તેટલા છે એટલો કાળ તે વનસ્પતિકાળ કહેવાય છે.
પરિમાણથી પ્રત્યુત્પન્ન વનસ્પતિકાયિક જીવોની નિર્લેપના નથી. તેના શરીરની અવગાહના
કંઈક અધિક એક હજાર યોજન છે. આ કારણથી વનસ્પતિ કાયને ‘દીર્ઘલોક’ કહે છે.

હવે પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે:—પ્રસિદ્ધ અગ્નિ શબ્દને છોડીને ‘દીર્ઘલોકશસ્ત્ર’
શબ્દનો પ્રયોગ કરવાની શું આવશ્યકતા હતી ? તેનો ઉત્તર એ છે કે—વનસ્પતિકાયને
ખાળવામાં પ્રવૃત્ત (આહુ) અગ્નિકાય ખીલ પણ પ્રાણીઓનો વિનાશ કરે છે. વનસ્પતિના
આશ્રયે કીડા, મંકોડા, ભમરા, મધમાખી અને કબૂતર આદિ ઘણાંજ પ્રાણીઓ નિવાસ કરે
છે. વૃક્ષોના અખોલમાં પૃથ્વીકાયના જીવ પણ હોય છે. આકળરૂપ અખ્કાય પણ હોય છે.

પણવાનુસારી વાયુરપિ તત્ર સંભાવ્યતે, તદેવં વનસ્પતિશસ્ત્રીભૂય દહનો બહુતર-
જીવાનાશયતીતિ સૂચનાય ભગવતા દીર્ઘલોકશસ્ત્રશબ્દઃ પરિગૃહીત ઇતિ ।

યદ્વા—દીર્ઘલોકઃ=પૃથિવીકાયાદિઃ, પૃથિવ્યબ્વાયુવનસ્પતિકાયાનાં
ભવસ્થિતિર્યથાક્રમં દ્વાવિંશતિ, -સપ્ત-ત્રિ-દશ-વર્ષસદૃશપરિમાણા, અગ્નિકાયસ્ય તુ
ત્રીણ્યેવાહોરાત્રાણિ । યથા વાદરાગ્નિકાયાઃ પર્યાપ્તકાઃ સ્વલ્પાઃ સન્તિ, અન્યે
પૃથિવ્યાદયઃ પર્યાપ્તકાઃ બહવઃ સન્તિ, અતો દીર્ઘલોકઃ પૃથિવ્યાદિસ્તસ્ય
શસ્ત્રમ્=અગ્નિકાયઃ । અગ્નિરુત્પાદ્યમાનઃ પ્રજ્વાલ્યમાનો વા પૃથિવ્યાદિજીવસમૂહં
પ્રણિહન્તીતિ તસ્ય શસ્ત્રત્વમ્ । ઉક્તશ્ચ—

પત્તો (કોપલો) કા અનુસારી વાયુ મી વહાં સંભવ હૈ । ઇસ પ્રકાર અગ્નિ વનસ્પતિ કા શસ્ત્ર
હો કર બહુતેરે જીવોં કા વિનાશ કરતા હૈ । યહ સૂચિત કરને કે લિખે ભગવાન્ ને
'દીર્ઘલોકશસ્ત્ર' શબ્દ કા અગ્નિ કે લિખે પ્રયોગ કિયા હૈ ।

અથવા—'દીર્ઘલોકકા' અર્થ પૃથ્વીકાય આદિ હૈ । પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વાયુકાય
ઔર વનસ્પતિકાય કી ભવસ્થિતિ ક્રમ સે બાર્સ, સાત, ત્રીન ઔર દશ હજાર વર્ષ કી હૈ,
મગર અગ્નિકાય કી ત્રીન રાત્રિ-દિન હી હૈ । વાદર અગ્નિકાય કે પર્યાપ્ત જીવ સ્વલ્પ હૈ
મગર પૃથ્વી આદિ કે પર્યાપ્ત જીવ બહુત હૈ । અતઃ 'દીર્ઘલોક' શબ્દ સે પૃથ્વીકાય આદિ
કા ગ્રહણ કરના ચાહિએ ઔર ઉનકા શસ્ત્ર અગ્નિકાય સમજના ચાહિએ । અગ્નિ ઉત્પન્ન હોતે
હી ઔર જલતે હી પૃથ્વી આદિ કે જીવોં કે સમૂહ કા ઘાત કરતા હૈ, અતઃ વહ પૃથ્વી આદિ
કા શસ્ત્ર હૈ । કહા મી હૈ:—

અને અત્યંત કોમલ પત્તા (કુંપળો)ના અનુસારી વાયુનો પણ ત્યાં સંભવ છે. આ
પ્રમાણે અગ્નિ, વનસ્પતિનું શસ્ત્ર બની ઘણાંજ જીવોનો વિનાશ કરે છે. આ હકીકત
સૂચવવા માટે ભગવાને 'દીર્ઘલોકશસ્ત્ર' શબ્દનો અગ્નિ માટે પ્રયોગ કર્યો છે.

અથવા—દીર્ઘલોકનો અર્થ પૃથ્વીકાય આદિ છે, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વાયુકાય,
અને વનસ્પતિકાયની ભવસ્થિતિ ક્રમથી બારીસ, સાત, ત્રણ અને દસ હજાર વર્ષની
છે. પરંતુ અગ્નિકાયની ત્રણ રાત્રિ-દિવસજ છે. જેમકે—વાદર અગ્નિકાયના પર્યાપ્ત
જીવ સ્વલ્પ છે. પરંતુ પૃથ્વી આદિના પર્યાપ્ત જીવ ઘણાંજ છે. એ માટે 'દીર્ઘલોક'
શબ્દથી પૃથ્વીકાય આદિનું શસ્ત્ર કરવું જોઈએ, અને તેનું શસ્ત્ર અગ્નિકાય સમજવું
જોઈએ. અગ્નિ ઉત્પન્ન થતાંજ અને બળવાની ક્રિયા થતાંજ પૃથ્વીઆદિના જીવોના
સમૂહનો ઘાત કરે છે. તેથી તે પૃથ્વી આદિનું શસ્ત્ર છે. કહ્યું પણ છે કે:—

“ભૂયાણમેસમાઘાઓ હવ્વવાહો ન સંસઓ” । (દશવૈ ૩ અંગા ૩૫)
 તસ્ય ચેદજ્ઞઃ=ચેદયતીતિ ચેદઃ=અગ્નેવ્યાપારઃ, અગ્નિવ્યાપારો હિ પૃથિવ્યાદિ-
 જીવાનાં દહનાત્મકતયા દુઃસ્વમુત્પાદયતીત્યતઃ ચેદ-શબ્દેન વ્યપદિશ્યતે, તં
 જાનાતીતિ ચેદજ્ઞઃ । અગ્નિકાયસ્ય વ્યાપારઃ સર્વપ્રાણિપીડાકર ઇતિ વિજ્ઞાતા યઃ
 ચલુ ભવતિ, સ એવ અશસ્ત્રસ્ય=સપ્તદશવિધસંયમસ્ય ચેદજ્ઞઃ=સંયમક્ષરણજન્ય-
 દુઃસ્વાનુભાવકઃ, અસ્તીતિ શેષઃ । અગ્નિકાયવ્યાપારેણ પૃથિવ્યાદિજીવાનાં
 વિનાશસ્તેન સંયમક્ષરણં, તતશ્ચ મુનિત્વવિભ્રંશ ઇતિ સર્વસ્વનાશકતયાઽગ્નિવ્યાપારઃ
 સાધૂનાં જ્ઞપરિયા વિજ્ઞાય પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિહરણીય ઇતિ ભાવઃ ।

“યહ અગ્નિ ભૂતોં કા ઘાતક હૈ, ઇસમેં સંદેહ નહીં” । (દશવૈ. ૩. અ. ગા. ૩૫)

ઉસ અગ્નિ કે વ્યાપાર કો પૃથ્વીકાય આદિ કા ચેદ કહતે હૈં, ક્યોં કિ દાહક હોને
 કે કારણ વહ પૃથ્વી આદિ કો દુઃસ્વ ઉત્પન્ન કરતા હૈ । ઉસે જાનને વાલા ‘ચેદજ્ઞ’ કહલાતા
 હૈ । ‘અગ્નિકાય કા વ્યાપાર સર્વ પ્રાણિયોં કો પીડા પહુંચાતા હૈ’—જો એસા જાનતા વહી
 પુરુષ અશસ્ત્ર કા અર્થાત્ સત્તરહ પ્રકાર કે સંયમ કે ચેદ કા—સંયમ કે ભંગ સે હોને વાલે
 ચેદ કા જ્ઞાતા હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—અગ્નિકાય કે વ્યાપાર સે પૃથ્વીકાય આદિ કે
 જીવોં કા વિનાશ હોતા હૈ, ઓર ઉસસે સંયમભંગ હોતા હૈ, ઓર સંયમ કે ભંગ સે મુનિપન
 કા ભંગ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર અગ્નિવ્યાપાર સર્વસ્વ કા નાશક હોને સે વહ સાધુઓં કે લિપ્
 જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાનકર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગને યોગ્ય હૈ ।

“આ અગ્નિ ભૂતોના ઘાતક છે, એમાં સંદેહ નથી.” (દશ વૈ. અ. ૩. ગા ૩૫)

આ અગ્નિના વ્યાપારને પૃથ્વીકાયને ખેદ કહે છે કારણ કે દાહક હોવાના
 કારણે તે પૃથ્વીઆદિને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે તેને જાણવાવાળા ‘ખેદજ્ઞ’ કહેવાય છે.
 ‘અગ્નિકાયને વ્યાપાર સર્વ પ્રાણીઓને પીડા પહોંચાડે છે.’ જે આ પ્રકારે જાણે છે
 તેજ પુરુષ અશસ્ત્રને અર્થાત્ સત્તર પ્રકારના સંયમના ખેદને—સંયમના ભંગથી
 થવાવાળા ખેદને જ્ઞાતા—જાણનાર હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે—અગ્નિકાયના વ્યાપારથી
 પૃથ્વીકાય આદિના જીવોને નાશ થાય છે. અને તેથી સંયમ ભંગ થાય છે, અને
 સંયમના ભંગથી, મુનિપણુ ભંગ થાય છે. આ પ્રમાણે અગ્નિવ્યાપાર સર્વસ્વને નાશક
 હોવાથી સાધુઓ માટે જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી ત્યાગવા યોગ્ય છે.

ઉક્તમર્થે દૃઢીકર્તું વિપર્યયેણ પુનઃ કથયતિ—‘યોઽશસ્ત્રસ્ય ચેદજ્ઞઃ સ દીર્ઘલોકશસ્ત્રસ્ય ચેદજ્ઞઃ’ इति, व्याख्या पूर्ववत् । ॥ सू० २ ॥

॥ શસ્ત્રદ્વારમ્ ॥

નનુ યેન શસ્ત્રેણ વહ્નિઃ સ્વિઘટે, તત્ કેન દૃષ્ટમ્ ? અપિ ચાશસ્ત્રં સંયમ-
સ્વરૂપમિતિ કેન દૃષ્ટમ્ ?, इति जिज्ञासायामाह—‘वीरेहिं’. इत्यादि ।

મૂલમ્—

वीरेहिं एय अभिभूय दिष्टं, संजएहिं सया जएहिं सया अप्पमत्तेहिं ॥सू० ३॥

છાયા—

वीरैः एतद् अभिभूय दृष्टम्, संयतैः सदा यतैः सदा अप्रमत्तैः ॥सू० ३॥

इसी बात को दृढ करने के उद्देश्य से पुनः अन्यरूप से कहते हैं कि—जो अशस्त्र (संयम) के खेद को जानता है वह दीर्घलोकशस्त्र के खेद को जानता है । इस की व्याख्या पहले के समान ही समझनी चाहिए ॥ सू० २ ॥

શસ્ત્રદ્વાર—

શંકા होती है कि—जिस शस्त्र से अग्नि को खेद होता है वह किस ने देखा है और संयमरूप अशस्त्र किस ने देखा है ? इसके उत्तर में कहते हैं—
‘वीरेहिं’. इत्यादि ।

મૂલાર્થ—परिषद् उपसर्ग आदि को जीतनेवाले संयत सदा यतनावान् और सदा अप्रमत्त रहने वाले वीर पुरुषों ने यह देखा है ॥ सू० ३ ॥

આ વાતને દૃઢ કરવાના ઉદ્દેશથી ફરી બીજા રૂપથી કહે છે કે—જે અશસ્ત્ર (સંયમ)ના ખેદને જાણે છે તે દીર્ઘલોકશસ્ત્રના ખેદને જાણે છે. તેની વ્યાખ્યા પ્રથમ કહેલી છે તે પ્રમાણે સમજવી જોઈએ. (સૂ. ૨)

શસ્ત્રદ્વાર—

શંકા થાય છે કે જે શસ્ત્રથી અગ્નિને ખેદ થાય છે તે કોણે જોયું છે ? અને સંયમરૂપ અશસ્ત્ર કોણે જોયું છે ? તેના ઉત્તરમાં કહે છે—‘વીરેહિં’. ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—परीषद्-उपसर्ग आदिने जितवावाणा, संयत-संयमी सदा यतना-
वान् અને સદા અપ્રમત્ત રહેવાવાળા વીરપુરુષોએ તે જોયું છે. (સૂ. ૩)

ટીકા—

વીરૈરિતિ । ઘનઘાતિકર્મરૂપરિપુગણક્ષણાનન્તરં લઘ્વાતુલકેવલા-
લોકલક્ષ્મ્યા વિરાજન્તિ ઇતિ વીરાઃ । યથા—રાજાનશ્ચતુરંગસૈન્યસમાવૃતં સ્વકીય-
મરિવર્ગં નિહત્ય લઘ્વરાજ્યવિજયલક્ષ્મ્યા વિરાજમાના વીરા નિગદ્યન્તે ।
યદ્વા—વિ=વિશેષેણ ઈર્યન્તિ=રાગાદ્યન્તરંગમહાસુખતાન્ નિવારયિતુમનન્તતપોવીર્યં
વ્યાપારયન્તીતિ વીરાઃ । યદ્વા—વિશેષેણ ઈર્યન્તિ=શિવગતિં ગમયન્તિ ભવ્યજીવા-
નિતિ વીરાઃ । યદ્વા—વિશેષેણ ઈર્યન્તિ=જ્ઞાનાચારાદીન્ પ્રતિ પ્રેરયન્તિ ભવ્યજીવાનિતિ
વીરાઃ, તીર્થઙ્કરા ગણધરાશ્ચ, તૈર્વીરૈઃ, એતદ્=અગ્નિકાયસ્વરૂપં, યદ્વા—અગ્નિશસ્ત્રમ્
અશસ્ત્રં ચેતિ દ્વયં દૃષ્ટં=જ્ઞાનદૃષ્ટય વિલોકિતમ્, અર્થતસ્તીર્થઙ્કરૈઃ, ગણધરૈસ્તુ
ભગવદ્વચનૈરિતિ વિશેષઃ ।

ટીકાર્થ—ઘાતિયાકર્મરૂપી શત્રુઓ કે સમૂહ કો નાશ કરને કે અનન્તર અનુપમ
કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત હોતી હૈ । ઉસ લક્ષ્મી સે જો વિરાજમાન હૈ ઉન્હે વીર કહતે હૈ ।
જૈસે કોઈ રાજા, ચતુરંગ સેના સે યુક્ત શત્રુઓ કો હરાકર પ્રાપ્ત રાજ્ય ઓર વિજય કી લક્ષ્મી
સે સુશોભિત હો કર ‘વીર’ કહલાતે હૈ । અથવા રાગ—દ્વેષ આદિ આન્તરિક મહાયોદ્ધાઓ
કો રોકને કે લિષ્ઠ અનન્ત તપોવીર્ય કા પ્રયોગ કરને વાલે ‘વીર’ કહલાતે હૈ । અથવા ભવ્ય
જીવો કો વિશેષરૂપ સે મુક્તિ કી ઓર પ્રેરિત કરને વાલે ‘વીર’ કહલાતે હૈ । અથવા
વિશેષરૂપ સે જ્ઞાનાચાર આદિ કી ઓર ભવ્ય જીવો કો પ્રેરિત કરને વાલે ‘વીર’ કહલાતે હૈ ।
એસે વીર તીર્થકર ગણધર આદિ હૈ । ઉન વીરોં ને અગ્નિ કે સ્વરૂપ કો અથવા અગ્નિશસ્ત્ર
ઓર અશસ્ત્ર કો જ્ઞાનદૃષ્ટિ સે દેખા હૈ । અર્થ સે તીર્થકરોં ને ઓર ઉન કે વચનોં કે અનુસાર
ગણધરોં ને દેખા હૈ ।

ટીકાર્થ—ઘાતિ—કર્મરૂપી શત્રુઓના સમૂહનો નાશ કર્યાના અનન્તર
અનુપમ કેવલજ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. તે લક્ષ્મીથી જે વિરાજમાન છે તેને
વીર કહે છે. જેમ કોઈ રાજા, ચતુરંગ સેનાથી યુક્ત (ચાર પ્રકારની સેના સહિત)
શત્રુઓને હરાવીને પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્ય અને વિજયરૂપ લક્ષ્મીથી સુશોભિત બની ‘વીર’
કહેવાય છે, અથવા—રાગ—દ્વેષ આદિ આન્તરિક મહાયોદ્ધાઓને રોકવાવાળાને ‘વીર’
કહે છે. અથવા ભવ્ય જીવોને વિશેષરૂપથી મુક્તિની તરફ પ્રેરિત કરવાવાળા ‘વીર’
કહેવાય છે. અથવા વિશેષરૂપથી જ્ઞાનાચાર આદિની તરફ ભવ્ય જીવોને પ્રેરિત
કરવાવાળા ‘વીર’ કહેવાય છે. એવા વીર તીર્થ કર અને ગણધર આદિ છે, તે વીરોએ
અગ્નિના સ્વરૂપને અથવા અગ્નિશસ્ત્ર અને અશસ્ત્રને જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોયાં છે. અર્થથી
તીર્થકરોએ જોયાં છે. અને તેમના વચનો અનુસાર ગણધરોએ જોયા છે.

કિં કૃત્વા તૈરેતદ્ દૃષ્ટ ?-મિત્યાકાઙ્ક્ષાયમાહ—‘અભિભૂય’ ઇતિ । પરિષહોપસર્ગાન્, જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય-મોહનીય-અન્તરાયાઘ્વઘાતિકર્મ-ચતુષ્ટયં ચ વિજિત્ય કેવલં સંપ્રાપ્યેત્યર્થઃ । કથમ્ભૂતૈસ્તૈ ?-રિત્યાહ-સંયતૈઃ=સમ્=સમ્યક્પ્રકારેણ યતાઃ=પરમકરુણયા ઈર્યાસમિત્યાદિયતનાવન્તસ્તૈઃ, સકલષટ્જીવનિકાયપરિત્રાણપરાયણૈરિત્યર્થઃ । યતના દ્વિવિધા-પ્રમત્તયતના, અપ્રમત્તયતના ચ । અથ પ્રમત્તસ્ય કીદૃશી યતના ? ઉચ્યતે-કષાયાદિનિગ્રહિણ ઈર્યાદ્યુપયોગવચ્ચં પ્રમત્તયતના કથ્યતે ।

અપ્રમત્તયતના કષાયરહિતવચનસાધ્યા ભવતિ । અત્ર અપ્રમત્તગ્રહણાદિન્દ્રિયાદિપ્રમાદવર્જનં ગૃહ્યતે । યતનાગ્રહણાદ્ યાવજ્જીવયતના ગૃહ્યતે । અત એવ

અહો ને ક્યા કર કે યહ દેખા હૈ ? ઇસ શંકા કા ઉત્તર હૈ-પરીષહ ઓર ઉપસર્ગો કો તથા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય ઓર અન્તરાય નામક ચાર ઘાતિયા કર્મો કો જીતકર કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર કે અહો ને દેખા હૈ ।

વે દેખને વાલે કિસ પ્રકાર કે થે ? ઇસકા ઉત્તર યહ હૈ-સમ્યક્ પ્રકાર સે, અત્યન્ત કરુણાપૂર્વક ઈર્યાસમિતિ આદિ કા પાલન કરનેવાલે અર્થાત્ સમસ્ત ષટ્કાય કી રક્ષા મેં તત્પર થે । યતના દો પ્રકાર કી હૈ-પ્રમત્ત કી યતના ઓર અપ્રમત્ત કી યતના । પ્રમત્ત કી યતના કૈસી હોતી હૈ ? ઇસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ-કષાય આદિ કા નિગ્રહ કરને વાલા પુરુષ ઈર્યા આદિ મેં જો ઉપયોગ રખતા હૈ, વહ પ્રમત્તયતના હૈ । અપ્રમત્ત કી યતના કષાયરહિત વચનો સે હોતી હૈ । યહો અપ્રમત્ત શબ્દ સે ઇન્દ્રિય આદિ પ્રમાદો કા ત્યાગ લેના ઇચ્છા હૈ । યતના શબ્દ સે યહો યાવજ્જીવ યતના કા ગ્રહણ કરના ઇચ્છા હૈ । અતઃ

તેમણે શું કરીને જોયાં છે ? આ શંકાનો ઉત્તર એ છે પરીષદ અને ઉપસર્ગોને તથા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અન્તરાય નામના ચાર ઘાતિયા કર્મોને જીતીને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તેમણે જોયાં છે.

તે જોવાવાળા કેવા પ્રકારના હતા ? તેનો ઉત્તર-સમ્યક્પ્રકારે, અત્યન્ત કરુણાપૂર્વક ઈર્યાસમિતિ આદિના પાલન કરવાવાળા, અર્થાત્ સમસ્ત ષટ્કાયની રક્ષામાં તેઓ તત્પર હતા. યતના એ પ્રકારની છે-પ્રમત્તની યતના અને અપ્રમત્તની યતના. પ્રમત્તની યતના કેવી હોય છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે-કષાય આદિના નિગ્રહ કરવાવાળા પુરુષ, ઈર્યા આદિમાં જે ઉપયોગ રાખે છે તે પ્રમત્તની યતના છે. અપ્રમત્તની યતના કષાયરહિત વચનોથી થાય છે. અહિં અપ્રમત્ત શબ્દથી ઇન્દ્રિય આદિ પ્રમાદોનો ત્યાગ લેવો જોઈએ. યતના શબ્દથી અહિં જીવમાત્રની યતનાનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એ માટે

સદ=સર્વદા યતૈઃ=ચરણકરણવિષયે નિરતિચારતયા યત્નવદ્ધિઃ, તથા-સદા=સર્વકાલે અપ્રમત્તૈઃ=વિષયકષાયાદિવર્જિતૈઃ । એવમ્ભૂતૈર્વીરૈરગ્નિકાયસ્વરૂપં તદીયશસ્ત્રમશસ્ત્રં ચ દૃષ્ટમિત્યર્થઃ ।

નનુ કિં નામાગ્નિશસ્ત્રમ્ ? ઉચ્યતે-અગ્ન્યુપમર્દકં શસ્ત્રમ્ । તત્ કિં-સ્વરૂપ ?-મિતિચેત્, અવધેહિ-અગ્નિશસ્ત્રં તાવદ્ દ્વિધા-દ્રવ્ય-ભાવભેદાત્ । તત્ર દ્રવ્યશસ્ત્રં ત્રિવિધમ્ સ્વકાયપરકાયોભયકાયભેદાત્ । સ્વકાયશસ્ત્રં-અગ્નિકાયસ્યા-ગ્નિકાય એવ, યથા-તૃણાગ્નિઃ, પર્ણાગ્નિઃ શસ્ત્રમ્ । પરકાયશસ્ત્રં-ધૂલિરાપશ્ચ, આર્દ્રશ્ચ-વનસ્પતિઃ, ત્રસાઃ પ્રાણિનશ્ચ । ઉભયકાયશસ્ત્રં તુષકરીષાદિમિશ્રોઽગ્નિરન્યસ્યાગ્નેઃ,

સર્વદા ચરણસત્તરી ઓર કરણસત્તરી મેં અતિચારરહિત યતના કરને વાલે તથા સદૈવ વિષય-કષાય આદિ પ્રમાદ સે રહિત વીર પુરુષોને અગ્નિકાય કે સ્વરૂપ કો તથા ઉસકે શસ્ત્ર ઓર અગત્ર કો દેખા હૈ ।

શંકા—અગ્નિગત્ર કયા હૈ ?

સમાધાન—અગ્નિ કી વિરાધના કરને વાલો શસ્ત્ર અગ્નિશસ્ત્ર કહલાતા હૈ । ઉસકા સ્વરૂપ કયા હૈ ? સો ઇસ પ્રકાર સમજો-દ્રવ્ય ઓર ભાવ કે ભેદ સે અગ્નિ ગત્ર દો પ્રકાર કા હૈ । ઇનમેં સે દ્રવ્યગત્ર કે ત્રીન ભેદ હૈ—સ્વકાય-શસ્ત્ર, પરકાય-શસ્ત્ર ઓર ઉભયકાય-શસ્ત્ર । અગ્નિકાય કા સ્વકાયગત્ર અગ્નિ હી હૈ, જૈસે તિનકે કી અગ્નિ, પત્તોં કી અગ્નિ કા ગત્ર હૈ । ધૂલિ ઓર પાની આદિ અગ્નિકાય કા પરકાયગત્ર હૈ । ગીલી વનસ્પતિ મી પરકાયગત્ર હૈ ઓર ત્રસ પાણી મી । તુષ (છિલકા) ઓર કરીપ

સર્વદા ચરણ સીતેરી અને કરણસીતેરીમાં અતિચારરહિત યતના કરવાવાળા તથા હુંમેશાં વિષય-કષાય આદિ પ્રમાદથી રહિત વીર પુરુષોએ અગ્નિકાયના સ્વરૂપને તથા તેના શસ્ત્ર અને અશસ્ત્રને જોયાં છે.

શંકા—અગ્નિ શસ્ત્ર એ શું છે ?

સમાધાન—અગ્નિની વિરાધના કરવાવાળું શસ્ત્ર તે અગ્નિશસ્ત્ર કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તે આ પ્રમાણે સમજો—દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી અગ્નિશસ્ત્ર બે પ્રકારના છે, તેમાંથી દ્રવ્યશસ્ત્રના ત્રણ ભેદ છે સ્વકાયશસ્ત્ર પરકાયશસ્ત્ર, અને ઉભયકાયશસ્ત્ર. અગ્નિકાયનું સ્વકાયશસ્ત્ર અગ્નિજ છે. જેમ તણુખાની અગ્નિ, પાદડાંની અગ્નિનું શસ્ત્ર છે. ધૂળ અને પાણી આદિ અગ્નિકાયનું પરકાયશસ્ત્ર છે. લીલી વનસ્પતિ પણ પરકાયશસ્ત્ર છે. અને ત્રસ પ્રાણી પણ પરકાયશસ્ત્ર છે. તુષ અને છાણુ આદિથી મળેલી અગ્નિ

તપ્તોદકાદિકં ચ । ભાવશસ્ત્રં તુ-અગ્નિં પ્રતિ દુષ્પ્રણિહિતમનોવાકાયરૂપમ્ । શેષાણિ પૃથિવીકાયવદ્ બોધ્યાનિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

યસ્તુ પ્રમાદવશાદુપભોગાર્થમગ્નિકાયજીવાનુપમર્દયતિ, તત્ફલમાહ—‘જે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—

જે પમત્તે ગુણદ્વિષે સે હુ દંડેત્તિ પવુચ્ચઈ ॥ ૪ ॥

છાયા—

યઃ પ્રમત્તઃ ગુણાર્થિકઃ (ગુણસ્થિતઃ) સ સ્વલુ દણ્ડ ઇતિ પ્રોચ્યતે ।

ટીકા—

યો હિ પ્રમત્તઃ=વિષયકષાયાદિપ્રમાદવશઃ સન્ ગુણાર્થિકઃ ભવતી-
ત્યન્વયઃ । ગુણઃ=અગ્નિકાયકૃતોપકારઃ. સ એવાર્થઃ=પ્રયોજનં યસ્ય સ ગુણાર્થી, સ
એવ ગુણાર્થિકઃ, રન્ધન-પચન-પ્રકાશ-તાપનાદિપ્રયોજનવાન્ ભવતિ । યદ્વા-

(છાણે) આદિ સે મિલી અગ્નિ તથા ગર્મ જલ અગ્નિ કા ઉભયકાયશસ્ત્ર હૈ । અગ્નિ કે પ્રતિ દુષ્ટ મન વચન ઔર કાયકા પ્રવર્તન ભાવશસ્ત્ર હૈ । શેષ દ્વાર પૃથિવીકાય કે સમાન સમજને ચાહિય ॥ સૂ૦ ૩ ॥

પ્રમાદ કે વશ હોકર ઉપભોગ કે નિમિત્ત અગ્નિકાય કે જીવો કી વિરાધના કરને વાલે કો હોને વાલા ફલ કહતે હૈ:—‘જે’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—જો પ્રમાદી પુરુષ અગ્નિ કે ગુણો કા અર્થી-રાંધના આદિ મેં સ્થિત-હૈ, વહ ઉસકે લિયે દણ્ડ કહલાતા હૈ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

ટીકાર્થ—વિષય કષાય આદિ પ્રમાદોં કે અધીન હોકર પુરુષ ગુણાર્થી હોતા હૈ । અગ્નિકાય દ્વારા હોને વાલા ઉપકાર યહાં ગુણ કહા ગયા હૈ । ઇસ ગુણ કા અર્થી ગુણાર્થિક કહલાતા હૈ । રાંધના, પકાના, ઉજાલા કરના આદિ અગ્નિ કે ગુણ હૈં । જો

તથા ગરમ જલ અગ્નિનુ ઉભયકાયશસ્ત્ર છે. અગ્નિ પ્રતિનું દુષ્ટ મન, વચન અને કાયાનું પ્રવર્તન તે ભાવશસ્ત્ર છે, બાકીના દ્વાર પૃથ્વીકાયની સમાન બરાબર-સમજવા બેધએ. (સૂ ૩)

પ્રમાદને વશ થઈ ઉપભોગના નિમિત્તે અગ્નિકાયના જીવોની વિરાધના કરવા વાળાને જે કૃણ થાય છે-મળે છે. તે કૃણ કહે છે. ‘જે’ इत्यादि.

મૂલાર્થ—જે પ્રમાદી પુરુષ અગ્નિના અર્થી-રાંધવું વિજેરેમાં સ્થિત-છે તે એના માટે દંડ કહેવાય છે. (સૂ. ૪)

ટીકાર્થ—વિષય કષાય આદિ પ્રમાદોને આધીન થઈને પુરુષ ગુણાર્થી થાય છે. અગ્નિકાય દ્વારા થવાવાળો ઉપકાર તેને અહિં ગુણ કહેવામાં આવ્યો છે. આ ગુણનો અર્થી તે ગુણાર્થિક કહેવાય છે. રાંધવું-પકાવવું, અજવાળું કરવું આદિ અગ્નિના ગુણ છે. જે

‘ગુણસ્થિતઃ’ इति च्छाया, तेन गुणेषु=अग्निगुणेषु रन्धनपचनादिषु, शब्दादिषु वा स्थितः=आसक्तः, रन्धनाद्यर्थमग्निमुत्पादयति प्रज्वालयति यथाकथञ्चिदुपमर्दयतीत्यर्थः । स मनोवाक्कायस्य दुष्प्रणिधानेनाग्निशस्त्रसमारम्भकरणेन चाग्न्यादीनां प्राणिनां दण्डं प्रति कारणभूतत्वाद् दण्ड इति प्रोच्यते, कारणे कार्योपचाराद्, दण्डवत् प्राणिनां हिंसकतया दण्ड इति निन्दनाम्ना लोके प्रसिध्यतीति भावः ॥ सू० ४ ॥

एवं विज्ञायाग्निशस्त्रसमारम्भाद् विनिवर्तितव्यमित्याह--‘तं’ इत्यादि ।

મૂલમ્—

તં પરિણાય મેઘાવી ઇયાર્ણિ ણો જમહં પુવ્વમકાસી પમાણં ॥ સૂ૦ ૫ ॥

છાયા—

ત પરિજ્ઞાય મેઘાવી ઇદાર્ણી નો યદહં પૂર્વમકાર્ય પ્રમાદેન ॥ સૂ૦ ૫ ॥

પુરુષ એ ગુણો મે અથવા શબ્દ આદિ ઇન્દ્રિયવિષયો મેં આસક્ત હૈ અર્થાત્ રાંધને આદિ કે લિષ્ઠ અગ્નિ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, જલાતા હૈ ઓર કિસી મી પ્રકાર ઉસકા હનન કરતા હૈ, વહ પુરુષ અપને મન, વચન, કાય કે દૂષિત વ્યાપાર કે કારણ તથા અગ્નિશસ્ત્ર કા સમારંભ કરને કે કારણ અગ્નિ કે જીવો કે દંડકા કારણ હોને સે દણ્ડ કહલાતા હૈ। કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરને સે દંડ કે કારણભૂત પુરુષ કો દંડ કહતે હૈ। લોક મેં ઉસ પુરુષ કી ‘દંડ’ ઇસ નિંદનીય નામ સે પ્રસિદ્ધિ હોતી હૈ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

અવ વતલાતે હૈ કિ પૂર્વોક્ત કથન જાનકર અગ્નિશસ્ત્ર કે સમારંભ સે વચના ચાહિય-‘તે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—અગ્નિકાય અથવા અગ્નિકાય કે સમારંભ કો જાનકર બુદ્ધિમાન્ પુરુષ નિશ્ચય કરે કિ-પ્રમાદ કે વગ્ન હોકર મૈને પહેલે જો ક્રિયા સો અવ નહીં કરુંગા ॥ સૂ૦ ૫ ॥

પુરુષ આ ગુણોમાં અથવા શબ્દ આદિ ઇન્દ્રિયવિષયોમાં આસક્ત છે. અર્થાત્ રાંધના આદિને માટે અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે છે. બાળે છે, અને કોઈ પણ પ્રકારે તેનું હનન કરે છે, તે પુરુષ પોતાના મન, વચન અને કાયાના દૂષિત વ્યાપારના કારણે તથા અગ્નિશસ્ત્રનો સમારંભ કરવાના કારણે અગ્નિના જીવોને દંડનું કારણ હોવાથી દંડ કહેવાય છે. કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી દંડના કારણભૂત પુરુષને પણ દંડ કહે છે. હોકરમાં તે પુરુષની ‘દંડ’ આ નિંદનીય નામથી પ્રસિદ્ધિ થાય છે. (સૂ. ૪)

હવે બતાવે છે કે-પૂર્વોક્ત કથન બાળીને અગ્નિશસ્ત્રના સમારંભથી બચવું જોઈએ—‘તં’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—અગ્નિકાય અથવા અગ્નિકાયના સમારંભને બાળી બુદ્ધિમાન પુરુષ નિશ્ચય કરે કે-પ્રમાદના વશ થઈને મેં પહેલાં જે કંઈ છે તે હવે નહીં કરું. (સૂ. ૫)

टीका—

मेधावी=ग्रहणधारणादिगुणवान्, यद्वा-साधुमर्यादारक्षणे सावधानः, यद्वा-
हेयोपादेयविवेकनिपुणः, तम्=अग्निकायं, यद्वा तम्=अग्निशस्त्रसमारम्भं दण्डनाम-
फलप्रदं परिज्ञाय=ज्ञपरिज्ञया बन्धकारणत्वेन, प्रत्याख्यानपरिज्ञया हेयत्वेन पर्यालोच्य,
प्रतिजानीते-अहं=मिथ्यात्वादिसलिनान्तःकरणः प्रमादेन=विषयकषायादिप्रमादवशतः
यम्=अग्निशस्त्रसमारम्भं पूर्वम्=अज्ञानावस्थायाम्, अकार्षम्=कृतवान्, यत्तदोर्नित्य-
साकाङ्क्षत्वात् तम् इदानीम्=संप्रति प्रव्रज्यावस्थायाम् नो=नैव करिष्य इति
शेषः ॥ सू० ५ ॥

अथ सर्वथाऽग्निशस्त्रसमारम्भपरित्यागिनोऽनगारान्, तथाऽग्निशस्त्र-
समारम्भे प्रवृत्तान् द्रव्यलिङ्गिनश्च विविच्य प्रतिबोधयितुमाह-‘लज्जमाणा’. इत्यादि ।

टीकार्थ—ग्रहण और धारणादिक गुणों से युक्त, अथवा साधुओं की मर्यादा की
रक्षा करने में सावधान, अथवा हेय और उपादेय के विवेक में निपुण पुरुष अग्निकाय अथवा
अग्निकाय के समारंभ को जानकर अर्थात् ज्ञपरिज्ञा से उसे कर्मबंध का कारण समझकर और
प्रत्याख्यानपरिज्ञा से हेय समझकर इस प्रकार प्रतिज्ञा करते हैं-मिथ्यात्व आदि विकारों के
वश होकर मैंने अज्ञानदशा में अग्निकाय का समारंभ किया था । वह समारंभ अब दीक्षा-
अवस्था में नहीं करूँगा ॥ सू० ५ ॥

अग्निशस्त्र का सर्वथा त्याग करने वाले अनगारो तथा अग्निशस्त्र के समारंभ में
प्रवृत्ति करने वाले द्रव्यलिङ्गी पुरुषों को अलग अलग कर के समझाते हैं-‘लज्जमाणा’. इत्यादि ।

टीकार्थ—ग्रहण और धारणादिक गुणों से युक्त अथवा साधुओं की मर्यादा की
रक्षा करवाया सावधान, अथवा हेय और उपादेय का विवेक में निपुण पुरुष अग्निकाय
अथवा अग्निकाय का समारंभ करने जानने अर्थात् ज्ञपरिज्ञा से तेने कर्मबंध का कारण
समझने और प्रत्याख्यानपरिज्ञा से हेय-प्रत्याख्यान समझने का प्रमाण प्रतिज्ञा
करे छे-मैंने अज्ञान दशा में मिथ्यात्व आदि विकारों के वश थोड़े अग्निकाय का समारंभ
किया होता; ते समारंभ अब दीक्षा-अवस्था में नहीं करूँगा. (सू. ५)

अग्निशस्त्र के सर्वथा त्याग करवाया साधुगारो तथा अग्निशस्त्र का समारंभ में
प्रवृत्ति करवाया द्रव्यलिङ्गी पुरुषों को अलग-अलग करीने समझाते छे-‘लज्जमाणा.’ इत्यादि.

મૂલમ્—

લજ્જમાણા પુઢો પાસ, અળગારા મોત્તિ એગે પવયમાણા, જમિણં વિરૂવરૂવેહિ સત્થેહિં અગ્નિકર્મસમારંભેણં, અગ્નિસત્થં સમારંભમાણા અણ્ણે અણેગરૂવે પાણે વિહિંસંતિ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

છાયા—

લજ્જમાનાઃ પૃથક્ પશ્ય, અનગારાઃ સ્મ ઇતિ એકે પ્રવદમાનાઃ, યદિમં વિરૂપ-
રૂપૈઃ શસ્ત્રૈઃ અગ્નિકર્મસમારંભેણ, અગ્નિશસ્ત્રં સમારંભમાણા અન્યાન્ અનૈકરૂપાન્ પ્રાણિનો
વિહિંસન્તિ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

ટીકા—

લજ્જમાનાઃ=અગ્નિકાયસમારંભે પરમકરુણયા દ્રવીભૂતહૃદયતયા સંકુચિતા-
ત્માનઃ, અગ્નિશસ્ત્રસમારંભપરિત્યાગિન ઇત્યર્થઃ, પૃથક્=વિભિન્નાઃ, કેચિત્ પ્રત્યક્ષ-
જ્ઞાનિનોઽવધિમનઃપર્યયકેવલિનઃ, કેચિત્ પરોક્ષજ્ઞાનિનો ભાવિતાત્માનોઽનગારાઃ

મૂલાર્થ—અગ્નિકાય કે આરંભ મેં સંકોચ કરને વાલોં કો અલગ સમજો । ઓર
'હમ અનગાર હૈં' એસા કહને વાલે નાના પ્રકાર કે જલોં દ્વારા અગ્નિકર્મ કા સમારંભ કરને
વાલે દૂસરે (દ્રવ્યલિંગી), અનેક પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કી હિંસા કરતે હૈં ॥ સૂ૦ ૬ ॥

ટીકાર્થ—અત્યન્ત દયા કે કારણ અગ્નિકાય કે સમારંભ મેં હાર્દિક સંકોચ
કરને વાલે, હસી કારણ અગ્નિશસ્ત્ર કે સમારંભ કે ત્યાગી અલગ હૈં, ઉન મેં કોઈ અવધિ-
જ્ઞાની હૈં, કોઈ મનઃપર્યયજ્ઞાની હૈ, કોઈ કેવલજ્ઞાની હૈ । કોઈ પરોક્ષજ્ઞાની ભાવિતાત્મા

મૂલાર્થ—અગ્નિકાયના આરંભમાં સંકોચ કરવાવાળાને અલગ સમજો, અને
'અમે અણુગાર છીએ' એ પણ કહેવાવાળા નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રો દ્વારા અગ્નિકર્મનો
સમારંભ કરવાવાળા ખીજા (દ્રવ્યલિંગી) અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. (સૂ. ૬)

ટીકાર્થ—અત્યન્ત દયાના કારણે અગ્નિકાયના સમારંભમાં હાર્દિક સંકોચ
કરવાવાળા, આજ કારણથી અગ્નિશસ્ત્રના સમારંભના ત્યાગી અલગ છે—જૂદા છે. એમાં
કોઈ અવધિજ્ઞાની છે, કોઈ મનઃપર્યયજ્ઞાની છે, કોઈ કેવલજ્ઞાની છે. કોઈ પરોક્ષજ્ઞાની
ભાવિતાત્મા અણુગાર છે. તે સર્વ સૂક્ષ્મ અને બાદર અગ્નિકાયનો સમારંભ કરવામાં

આચારચિન્તામણિ-ટીકા અધ્ય૦ ૧ ઉ. ૪મૂ. ૬ અગ્નિકાયસમારમ્ભકર્તૃ નિરૂપણમ્ ૫૬૩

સન્તીતિ પશ્ય । ઇમે સૂક્ષ્મવાદરાગ્નિકાયસમારમ્ભકરણે ભીતાસ્ત્રસ્તા ઉદ્વિગ્નાસ્ત્રિકરણ-
ત્રિયોગૈરગ્નિકાયસમારમ્ભપરિત્યાગિનો વિદ્યન્તે તાનવલોકયેત્યર્થઃ ।

एके पुनरन्ये तु 'वयमनगाराः स्मः' इति साभिमानं प्रवदमानाः 'वयमेवा-
ग्निकायजीवरक्षणारा महाव्रतधारिणः' इति प्रलपन्तो द्रव्यलिङ्गिनः सन्ति, तान् पृथक्
=पृथग्भावेन पश्य ।

इमे खल्वनगाराभिमानिनो द्रव्यलिङ्गिनो मनागप्यनगारगुणेषु न प्रवर्तन्ते,
नापि गृहस्थकृत्यं किञ्चित् परित्यजन्ति, इति दर्शयति—'यदिमम्' इत्यादि ।

यद्-यस्माद् विरूपरूपैः=विभिन्नस्वरूपैः द्रव्यभावभेदभिन्नैः शस्त्रैः=
अग्निकायशस्त्रैः, अग्निकर्मसमारम्भेण=अग्नेः कर्मसमारम्भः अग्निकर्मसमारम्भः=

અનગાર હૈં । યે સબ સૂક્ષ્મ ઔર બાદર અગ્નિકાય કા સમારંભ કરને મેં ભીત-હરને વાલે હૈં,
ત્રસ્ત હૈં, ઉદ્વિગ્ન હૈ ઔર ત્રીન કરણ ત્રીન યોગ સે અગ્નિકાય કે સમારંભ કે ત્યાગી હૈં,
અન્હેં દેઝો ।

इन से विपरीत दूसरे लोग 'हम अनगार हैं, हमीं अग्निकाय की रक्षा
में तत्पर हैं, महाव्रती हैं' इस प्रकार अभिमान के साथ प्रलाप करते हुए द्रव्यलिङ्गी है,
अन्हें अलग समझो ।

અનગાર હોને કો અભિમાન કરને વાલે યે લોગ સાધુઓ કા તનિક ભી કર્તવ્ય નહી
કરતે ઔર ન ગૃહસ્થકાર્ય કા ત્યાગ કરતે હૈ ।

वे लोग तरह-तरह के द्रव्य और भाव रूप अग्निकाय के शस्त्रों से अग्निकर्म का

ભીત-ભયવાન છે, ત્રસ્ત છે, ઉદ્વિગ્ન છે. અને ત્રણકરણ, ત્રણયોગથી અગ્નિકાયના
સમારંભના ત્યાગી છે, તેને જુઓ.

એનાથી વિપરીત (ઉપર કહ્યા તેનાથી ઉલટો વ્યવહાર કરનારા) ખીજા લોક
'અમે અણુગાર છીએ, અમે અગ્નિકાયની રક્ષામાં તત્પર છીએ, મહાવ્રતી છીએ.'
એ પ્રમાણે અભિમાનની સાથે પ્રલાપ કરે છે તે દ્રવ્યલિંગી છે, તેને અલગ સમજો.

અણુગાર હોવાનું અભિમાન કરવાવાળા આ લોક સાધુઓના જરાપણ કર્તવ્યને
કરતા નથી અને ગૃહસ્થનાં કાર્યોના ત્યાગ કરતા નથી.

તે લોક તરેહ-તરેહના દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ અગ્નિકાયના શસ્ત્રોથી અગ્નિકર્મનો

અગ્નિ નિમિત્તીકૃત્ય જ્ઞાનાવરણીયાદ્યપ્રવિધકર્મવન્ધનિવન્ધનસાવધવ્યાપારસ્તેન, ઇમમ્= અગ્નિકાયં વિહિંસન્તિ ।

અગ્નિકાયહિંસાયાં પ્રવૃત્તાઃ સ્વલુ ષડ્જીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ વિહિંસન્તી-
ત્યાહ-‘અગ્નિશસ્ત્ર’-મિત્યાદિ । અગ્નિશસ્ત્રમ્=અન્યુપમર્દકં શસ્ત્રમ્, તત્ પૂર્વોક્તપ્રકારં
દ્રવ્યભાવભેદભિન્નં સમારંભમાણાઃ=અગ્નિકાયં પ્રતિ વ્યાપારયન્તઃ અન્યાન્ ત્રસાંશ્ચ
વિહિંસન્તિ ।

इह बहुविधा द्रव्यलिङ्गिनो विद्यन्ते, यथा-‘वयं पञ्चमहाव्रतधारिणः
सर्वारम्भपरित्यागिनः षड्जीवनिकायरक्षका अनगाराः स्मः’ इति वदन्तो दण्डि-
शाक्यादयः सन्ति । ते चात्मानमनगारं प्रवदमाना नानागारगुणेषु लेशतोऽपि प्रवर्तन्ते ।

આરંભ કર કે અર્થાત્ અગ્નિ કે નિમિત્ત સે જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મોના કારણભૂત સાવધ
વ્યાપાર કર કે અગ્નિકાય કી હિંસા કરતે હૈ ।

અગ્નિકાય કી હિંસા મે પ્રવૃત્ત પુરુષ ષટ્કાયરૂપ સમસ્ત જીવો કી હિંસા કરતે હૈ,
યેહી વતલાતે હૈ-અગ્નિ કા ઘાત કરને વાલે-દ્રવ્યશસ્ત્ર ઔર ભાવશસ્ત્ર કા અગ્નિ કે વિષય મે
પ્રયોગ કરને વાલે અગ્નિકાય કે અતિરિક્ત અન્ય પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવરોં કી તથા દ્વીન્દ્રિય
ત્રસ જીવોં કી હિંસા કરતે હૈ ।

સત્તાર મેં વહુત સે દ્રવ્યલિંગી હૈ । ‘હમ પંચમહાવ્રતધારી, સમસ્ત આરંભ કા
ત્યાગ કરને વાલે ઔર ષટ્કાય કે રક્ષક અનગાર હૈ ।’ ઇસ પ્રકાર કહને વાલે દંડી
શાક્ય આદિ હૈ । વે અપને કો અનગાર કહતે હુએ મી લેગમાત્ર મી અનગાર કે ગુણોં મે
પ્રવૃત્તિ નહીં કરતે ।

આરંભ કરીને અર્થાત્ અગ્નિના નિમિત્તથી જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ કર્મોના કારણભૂત
સાવધ વ્યાપાર કરીને અગ્નિકાયની હિંસા કરે છે

અગ્નિકાયની હિંસામા પ્રવૃત્ત પુરુષ ષટ્કાયરૂપ સમસ્ત જીવોની હિંસા કરે છે.
એજ બતાવે છે-અગ્નિને ઘાત કરવાવાળા-દ્રવ્યશસ્ત્ર અને ભાવશસ્ત્રનો અગ્નિના
વિષયમાં પ્રયોગ કરવાવાળા અગ્નિકાય સાથે બીજા પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવરોની તથા
દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની હિંસા કરે છે

અંસારમા ઘણાંજ દ્રવ્યલિંગી છે. ‘અમે પંચમહાવ્રતધારી સમસ્ત આરંભનો
ત્યાગ કરવાવાળા અને ષટ્કાયના રક્ષક અણુગાર છીએ.’ આ પ્રકારે કહેવાવાળા દંડી
શાક્ય આદિ છે તે પોતાને અણુગાર કહેતા થકા પણ લેશમાત્ર અણુગારના ગુણોમાં
પ્રવૃત્તિ કરતા નથી.

આચારચિન્તામણિ-ટીકા અધ્ય૦ ૧ ઉ. ૪ સૂ. ૬ અગ્નિકાયસમારંભકર્તૃનિરૂપણમ્ ૫૬૫

શાક્યાદયઃ પચન-પાચન-પ્રતાપન-પ્રકાશાદ્યર્થમગ્નિકર્મસમારંભં કુર્વન્તિ, કારયન્તિ, કુર્વંતોઽનુમોદયન્તિ ચ, તેન પટ્કાયજીવવિરાધકા ભવન્તિ ।

દણ્ડિનોઽપિ-‘ વયં પંચમહાવ્રતધારિણો જિનવચનારાધકા અનગારાઃ સ્મઃ ’
ઇત્યાદિ પ્રવદમાનાઃ સાધ્વાભાસાઃ સાવધમુપદિશન્તઃ શાસ્ત્રનિષિદ્ધમગ્નિકર્મસમારંભં
કારયન્તિ ।

દૃશ્યન્તે હિ-શાસ્ત્રવ્યાખ્યાનાદૌ દેવકુલાદૌ પ્રતિમાપ્રતિશ્રયાદિપ્રતિ-
ષ્ઠાદૌ ચ ધૂપદીપહવનાદિભિરગ્નિકર્મસમારંભં કારયન્તો દણ્ડિનઃ એવં કથયન્તિ
ચ-સ્નાનાદિના પુષ્પૈર્ધૂપૈશ્ચ પાચસાપૂપલહ્લકાદિભિર્વિવિધનૈર્નૈવેદ્યૈશ્ચ પ્રતિમાપૂજા

શાક્ય આદિ પચન, પાચન, તાપન તથા પ્રકાશ આદિ કે લિષ્ઠ અગ્નિકર્મ કા
સમારંભ કરતે હૈ, કરાતે હૈં ઓર કરતે હુષ્ઠ કા અનુમોદન કરતે હૈ, અતઃ લે પટ્કાય
કે વિરાધક હૈ ।

દણ્ડી કહતે હૈ-‘ હમ પંચમહાવ્રતધારી હૈં, જિનવચન કે આરાધક
અનગાર હૈં ’ । યે સાધ્વાભાસ સાવધ કા ઉપદેશ દેતે હૈં ઓર શાસ્ત્રનિષિદ્ધ અગ્નિકર્મ કા
સમારંભ કરવાતે હૈ ।

શાસ્ત્ર કે વ્યાખ્યાન આદિ મેં, દેવકુલ આદિ મેં, પ્રતિમા પ્રતિશ્રય ઓર
પ્રતિષ્ઠા આદિ મેં ધૂપ દીપ ઓર હવન આદિ દ્વારા અગ્નિકર્મ કા આરંભ કરવાતે હુષ્ઠ
દંડી દેલે જાતે હૈ । લે ઁસા કહતે હૈ-‘ સ્નાન કરાકર પુષ્પો સે, ધૂપ સે, સ્ત્રીર સે,
પૂવા સે, તથા લહ્લહ્લ આદિ સે, તથા વિવિધ પ્રકાર કે નૈવેદ્ય સે પ્રતિમા કી પૂજા કરની

શાક્ય આદિ પચન, પાચન, તાપન તથા પ્રકાશ આદિ ભાટે અગ્નિકર્મને
સમારંભ કરે છે, કરાવે છે અને કરનારને અનુમોદન આપે છે. તેથી તે પટ્કાયના
વિરાધક છે.

દંડી કહે છે કે:-‘ અમે પંચમહાવ્રતધારી છીએ, જિનવચનના આરાધક
અનુગાર છીએ. ’ એ સાધ્વાભાસ સાવધનો ઉપદેશ આપે છે. અને શાસ્ત્રનિષિદ્ધ
અગ્નિકર્મને સમારંભ કરાવે છે.

શાસ્ત્રના વ્યાખ્યાન આદિમાં, દેવકુલ આદિમાં, પ્રતિમા પ્રતિશ્રય તથા પ્રતિષ્ઠા
આદિમાં ધૂપ, દીપ અને હવન આદિ દ્વારા અગ્નિને આરંભ કરાવતા હોય તેવા દંડી
જેવામાં આવે છે. તે એમ કહે છે કે:-સ્નાન કરાવીને, પુષ્પોથી, ધૂપથી, ખીરથી, માલપૂવા
તથા લાડુ આદિથી તથા વિવિધ પ્રકારનાં નૈવેદ્યથી પ્રતિમાની પૂજા કરવી જોઈએ. જિન

કર્તવ્યેત્યાદિ । પુનઃ—જિનસ્ય વામપાર્શ્વે ધૂપઃ સ્થાપનીયઃ, દક્ષિણપાર્શ્વે ઘૃતપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતઃ પ્રદીપઃ સ્થાપ્યઃ, પાયસાપૂષ્પઘૃતપૂરલઙ્કાદિ નૈવેદ્યમપિ પુનઃ સ્થાપનીયમિત્યાદિ । તત્ત્વ વિનાગ્નિકર્મસમારંભં નોપપદ્યતે । ઓષધ્યર્થે કાંથાદિ, શુણિપાકાદિ, પાતુમુષ્ણોદક, મોક્તું વિવિધાહારં ચ કારયન્તીતિ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

અથ સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં જગાદ—‘તત્થ’ । ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

તત્થ ચલુ ભગવયા પરિણા પવેડયા । ઇમસ્સ ચેવ જીવિયસ્સ પરિવંદણ-
માણણ-પૂયણાણ જાહમરણમોયણાણ દુક્ખપહિઘાયહેઠં સે સયમેવે અગ્ગિસત્થં

ચાહિયે । જિન ભગવાન્ કે વૌડે (હાવી) ઓર ધૂપ રચના ચાહિયે ઓર દાહિની (જિમળી) ઓર ઘી સે ભરા જલતા દીપ રચના ચાહિયે । સામને ચીર, માલપૂઆ, ઘેવર ઓર લઙ્કા આદિ નૈવેદ્ય રચના ચાહિયે ” । યે સવ અગ્નિકર્મ કા સમારંભ કિયે વિના નહી હો સકતે । વે લોગ ઓપધિ કે લિયે કાથ વગેરહ, સૌંઠ કા પાક આદિ, પીને કે લિયે ગર્મ જલ ઓર ચાને કે લિયે વિવિધ પ્રકાર કે આહાર વનવાતે હૈ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં—‘તત્થચલુ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ઇસ વિષય મેં ભગવાન્ને વોધ દિયા હૈ । ઇસી જીવન કે લિયે, વન્દન, માનના ઓર પૂજા કે લિયે, જન્મ મરણ સે મુક્ત હોને કે લિયે, તથા દુઃખોં કા નિવારણ કરને કે લિયે વહ સ્વય અગ્નિશક્તિ કા આરંભ કરતા હૈ, દૂસરો સે અગ્નિશક્તિ

ભગવાનની ડાળી તરફ ધૂપ રાખવો જોઈએ. અને જમણી તરફ ઘીનો ભરેલો બળતો દીપક રાખવો જોઈએ. સામે ખીર, માલપૂઆ, ઘેવર અને લાડું આદિ નૈવેદ્ય રાખવું જોઈએ. એ સર્વ અગ્નિકર્મના સમારંભ કર્યા વિના થઈ શકતા નથી. તે લોક ઔષધી માટે ક્વાથ વગેરે; સુકના પાક આદિ, પીવા માટે ગરમ જલ અને ખાવા માટે વિધ-વિધ પ્રકારના આહાર બનાવરાવે છે. (સૂ. ૬)

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—‘તત્થ ચલુ’ । ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—આ વિષયમાં ભગવાને વોધ આપ્યો છે. આ જીવન માટે વંદન, માનન, અને પૂજાને માટે, જન્મ-મરણથી મુક્ત થવા માટે તથા દુઃખોંનું નિરાકરણ કરવા માટે તે પોતે અગ્નિશક્તિનો આરંભ કરે છે, ખીલ પાસે અગ્નિશક્તિનો આરંભ કરાવે છે, અને

आचारचिन्तामणि-टीका अध्या० १ उ. ४ सू० ७ अग्निशस्त्रमारम्भकारणनिरूपणम् ५६७

समारंभइ, अण्णेहिं वा अगणिसत्थं समारंभावेइ, अण्णे वा अगणिसत्थं समारंभमाणे समणुजाणइ, तं से अहियाए, तं से अबोहीए ॥ सू० ७ ॥

छाया—

तत्र खलु भगवता परिज्ञा प्रवेदिता । अस्य चैव जीवितस्य परिवन्दनमानन-
पूजनाय जातिमरणमोचनाय दुःखप्रतिघातहेतुं स स्वयमेव अग्निशस्त्रं समारभते,
अन्यैर्वा अग्निशस्त्रं समारम्भयति, अन्यान् वा अग्निशस्त्रं समारभमाणान् समनुजानाति,
तत् तस्याहिताय, तत् तस्याबोधये ॥ सू० ७ ॥

टीका—

तत्र=अग्निकायसमारम्भे भगवता=श्रीमहावीरेण परिज्ञा=सम्यग्बोधः खलु
प्रवेदिता=प्रतिबोधिता । कर्मबन्धसमुच्छेदार्थं जीवेन परिज्ञाऽवश्यं शरणीकरणीयेति
भगवता प्रतिबोधितमिति भावः ।

उपभोगद्वारम्—

लोकः कस्मै प्रयोजनायाग्निकायमुपमर्दयती ?—त्याह—‘अस्य चैव जीवितस्ये’

आरंभ करवाता है और अग्निशस्त्र का आरंभ करने वाले दूसरो का अनुमोदन करता है, सो
यह उस के अहित के लिए है, यह अबोधि के लिए है ॥ सू० ७ ॥

टीकार्थ—अग्निकाय के समारंभ में श्री महावीरने सम्यक् उपदेश दिया है । आग्य
यह है कि—कर्मबंध का नाश करने के लिए जीव को परिज्ञाका आश्रय अवश्य लेना चाहिए,
ऐसा उपदेश दिया है ।

उपभोगद्वार—

किस प्रयोजन से लोग अग्निकाय की हिंसा करते हैं यह बतलाते हैं—इसी

अग्निशस्त्रने। आरंभ करवावाणा भीलने अनुमोदन करे छे. ते येना (पोताना)
अहित भाटे छे, ते अबोधिने भाटे छे. (सू. ७)

टीकार्थ—अग्निकायना समारंभमां श्री महावीरे सम्यक् उपदेश आप्ये छे.
आशय ये छे के—कर्मबंधने नाश करवा भाटे जेवे परिज्ञाने आश्रय अवश्य देवे।
जेष्ठये, जेवे। उपदेश आप्ये छे.

उपभोग द्वार—

क्या प्रयोजनथी दोऊ अग्निकायनी हिंसा करे छे. जे बतावे छे—आ क्षणभंगुर

त्यादि । अस्यैव क्षणभङ्गुरस्य जीवितस्य=जीवनस्य सुखार्थं प्रकाशकरणार्थम्, ओदनादिरन्धनार्थं, धूमयानादिगतिसिद्धयर्थं चेत्यर्थः । तथा-परिवन्दन-मानन-पूजनाय-परिवन्दनं=प्रशंसा तदर्थं, यथा-अग्नियन्त्रेण 'आतिशवाजी' इति-भाषाप्रसिद्धे क्षणनश्वरस्फुलिङ्गवृष्ट्यादौ, माननं=जनसत्कारः तदर्थं, यथा-भूपादीन् प्रसादयितुं दीपमालादीपवृक्षनिर्माणादौ । पूजनं=वस्त्ररत्नादिपुरस्कारलाभस्तदर्थं, यथा-देवप्रतिमाद्यर्थं धूपदीपारात्रिककरणादौ । तथा-जातिमरणमोचनाय=जन्म-मरणबन्धमोचनार्थं, यथा-हवनादौ, दुःखप्रतिघातहेतुम्=वातरोगापनयनार्थं शीतापनोदनार्थं ज्वरविषूचिकादिनिवृत्त्यर्थं च दहनप्रतापनादौ, स=नश्वरजीवन-सुखाद्यर्थी स्वयमेव अग्निशस्त्रम्=अग्न्युपमर्दकं द्रव्यभावशस्त्रं समारभते=व्यापारयति ।

क्षणभङ्गुर जीवन के सुख के लिए, प्रकाश करने के लिए, चावल आदि पकाने के लिए, रेल आदि चलाने के लिए, तथा अपनी प्रशंसा के लिए, जैसे-अग्नियन्त्र से क्षणविनश्वर चिनगारियाँ बरसाने के लिए अर्थात् 'अतिशवाजी' के लिए जन-सत्कार के लिए जैसे-राजा बगैरह को प्रसन्न करने के उद्देश्य दीपमालिका जलाना या दीपको के वृक्ष की रचना करना, तथा वस्त्र, रत्न आदि पुरस्कार पाने के लिए, जैसे-देवप्रतिमा आदि के लिए धूप-दीप आदि करना । तथा जन्म मरण से मुक्त होने के लिए, जैसे हवन आदि में, दुःखों का प्रतीकार करने के लिए, जैसे-वातरोग हटाने के लिए, ठंड दूर करने के लिए तथा ज्वर एवं विषूचिका दूर करने के लिए डाँभ देना या तपाना आदि कार्य करने में । इन सब प्रयोजनों के लिए इस जीवन के सुख का अर्थी पुरुष स्वयं द्रव्य

लुप्तनना सुख भाटे, प्रकाश करवा भाटे, बोझा आदि रांधवा भाटे, रेल आदि चलाववा भाटे तथा पोतानी प्रशंसा भाटे, जेमके-अग्नियन्त्रधी क्षणविनश्वर चिन-गारीओ बरसाववा भाटे, अर्थात् 'आतिशवाजी' भाटे, जनसत्कार भाटे, जेम-राज बगेरेने प्रसन्न करवाना उद्देश्य दीपमालिका जगाववी अथवा दीपकोना वृक्षनी रचना करवी, तथा वस्त्र, रत्न आदि पुरस्कार प्राप्त करवा भाटे जेम-देवप्रतिमा आदि भाटे धूप-दीप आदि करवुं, तथा जन्म-मरणधी मुक्त थवा भाटे जेम-हवन आदिभां, दुःखोना प्रतिकार करवा भाटे जेम-वातरोग हठाववा भाटे, ठंडी हर करवा भाटे तथा ज्वर-ताप अने कोलेरा हर करवा भाटे डाँभवुं-आदि कार्य करवाभां, आ सर्व प्रयोजनो भाटे आ लुप्तनना सुखना अर्थी पुरुष पोते द्रव्यभाव रूप अग्निशस्त्रने

અન્યૈર્વા અગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભયતિ=અધોજયતિ । અન્યાન્ વા અગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણાન્ સમનુજાનાતિ=અનુમોદયતિ । તત્=અગ્નિકાયસમારમ્ભણં, તસ્ય=અગ્નિકાયસમારમ્ભણં કુર્વતઃ, કારયિતુઃ, અનુમોદયિતુશ્ચ, અહિતાય ભવતિ, તથા તત્, તસ્ય અવોધયે=સમ્યક્ત્વાલાભાય, ભવતિ ॥ સૂ૦ ૭ ॥

येन तु तीर्थङ्करादिसमीपेऽग्निकायजीवरवरूपं परिज्ञातं स एवं विभावयतीत्याह -‘से तं.’ इत्यादि ।

મૂલમ્—

से तं संबुज्झमाणे आयाणीयं समुदाय सोच्चा खलु भगवओ अणगाराणं वा अंतिए, इहमेगेसिं णायं भवइ-एस खलु गंथे, एस खलु मोहे, एस खलु मारे, एस खलु णरणे, इच्चत्थं गढिए लोए जमिणं विरुवरूवेहिं सत्थेहिं

ભાવરૂપ અગ્નિશસ્ત્ર કા આરંભ કરતા હૈ, દૂસરોં સે આરંભ કરવાતા હૈ ઓર આરંભ કરને વાલોં કી અનુમોદના કરતા હૈ । વહ અગ્નિકાય કા આરંભ, કરને, કરાને ઓર અનુમોદન કરને વાલેં કે અહિત ઓર સમ્યક્ત્વ કી અપ્રાપ્તિ કે લિએ હોતા હૈ ॥ સૂ૦ ૭ ॥

जिस ने तीर्थङ्कर आदि से अग्निकाय का स्वरूप समझ लिया है वह इस प्रकार वेचार करता है:-‘से तं.’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ--જો પુરુષ તીર્થઙ્કર ભગવાન્ યા ઉનકે અનગારો સે ઉપદેશ સુનકર ચારિત્ર અંગીકાર કર કે વિચરતા હૈ, વહ ઇસ પ્રકાર સોચતા હૈ--સંસાર મેં કિન્હીં-કિન્હીં કો યહ જ્ઞાન હોતા હૈ કિ-યહ ગ્રંથ હૈ, યહ મોહ હૈ, યહ માર હૈ, યહ નરક હૈ ।

॥રંભ કરે છે. બીજા પાસે આરંભ કરાવે છે, અને આરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન ॥પે છે-આ અગ્નિકાયને આરંભ કરનાર, કરાવનાર અને કરનારને અનુમોદન ॥પનારના અહિત અને સમ્યક્ત્વની અપ્રાપ્તિ માટે થાય છે. (સૂ. ૭)

જેણે તીર્થંકર આદિ પાસેથી અગ્નિકાયનું સ્વરૂપ સમજી લીધું છે, તે આ માણે વિચાર કરે છે:-‘સેતં’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ--જે પુરુષ તીર્થંકર ભગવાન અથવા તેા તેમના અણુગારો પાસેથી હેશ સાંભળી ચારિત્ર અંગીકાર કરીને વિચરે છે-તે આ પ્રમાણે વિચારે છે કે:-સંસારમાં કિ-કોઈનેજ આ જાણવામાં હોય છે કે-આ ગ્રંથ છે, આ મોહ છે, આ માર-મૃત્યુ છે.

અગ્નિકર્મસમારંભેણં અગ્નિસત્થં સમારંભમાણે અણ્ણે અણેગરૂવે પાણે વિહિંસહ
॥ સૂ. ૮ ॥

ઠાયા—

સ તત્ સંબુધ્યમાન આદાનીયં સમુત્થાય શ્રુત્વા યત્ન મગવતઃ અનગારાણાં વા
અન્તિકે, ઇદ્દેકેષાં જ્ઞાતં ભવતિ—એષ યત્ન ગ્રન્થઃ, એષ યત્ન મોહઃ, એષ યત્ન મારઃ, એષ
યત્ન નરકઃ, इत्यर्थं गृद्धो लोकः, यदिमं विरूपरूपैः शस्त्रैः अग्निकर्मसमारंभेण
અગ્નિશસ્ત્રં સમારંભમાણઃ અન્યાન્ અનેકરૂપાન્ પ્રાણાન્ વિહિનસ્તિ ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકા—

યઃ યત્ન મગવતઃ=તીર્થઙ્કરસ્ય, અનગારાણામ્=તદીયશ્રમણનિર્ગ્રન્થાનામ્ વા
અન્તિકે શ્રુત્વા=ઉપદેશં નિશ્ચય આદાનીયમ્=ઉપાદેયં સર્વસાવધયોગવિરતિરૂપં ચારિત્રં
સમુત્થાય=અગ્નીકૃત્ય વિહરતિ સ તત્=અગ્નિકાયસમારંભણં, સંબુધ્યમાનઃ=અહિતાબોધિ-
જનકત્વેન વિજ્ઞાતા ભવતિ ।

સ હિ એવં વિભાવયતિ—ઇદ્દ=મનુષ્યલોકે, એકેષાં=શ્રમણનિર્ગ્રન્થોપદેશ-

ગૃદ્ધ લોક નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રોં સે અગ્નિકર્મ કા આરંભ કરકે અગ્નિશસ્ત્ર કા વ્યાપાર કરતા
હુવા અન્ય મી અનેક પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કી હિંસા કરતા હૈ ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ મગવાન્ તીર્થઙ્કર અથવા યન કે અનગારોં કે નિકટ ઉપદેશ
સુનકર સર્વસાવધયોગ કે ત્યાગરૂપ ચારિત્ર કો સ્વીકાર કર કે વિચરતા હૈ, વહ અગ્નિકાય કે
સમારંભ કો અહિતકર ઓર અવોધિકર સમજ લેતા હૈ ।

વહ હસ પ્રકાર સોચતા હૈ—હસ મનુષ્ય લોક મેં, શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો કે ઉપદેશ સે

આ નરક છે. ગૃદ્ધલોક નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી અગ્નિકર્મને સમારંભ કરીને અગ્નિ-
શસ્ત્રને વ્યાપાર કરતા થકા અનેક પ્રકારના પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. (સૂ. ૮)

ટીકાર્થ—જો પુરુષ ભગવાન તીર્થઙ્કર અથવા તેમના અણુગારોની સમીપ
ઉપદેશ સાંભળીને સર્વસાવધયોગના ત્યાગરૂપ ચારિત્રને સ્વીકાર કરીને વિચરે છે. તે
અગ્નિકાયના સમારંભને અહિતકર અને અબોધિકર સમજ લે છે.

તે આ પ્રમાણે વિચારે છે કે:—આ મનુષ્ય લોકમાં શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોના ઉપદેશથી

સંજાતસમ્યગ્વબોધવૈરાગ્યાનામાત્માર્થિનામેવ, જ્ઞાતં=વિદિતં ભવતિ । કિં જ્ઞાતં ભવતી ?
-ત્યાકાઙ્ક્ષાયમાહ—‘એવ સ્વલુ ગ્રન્થઃ’ ઇત્યાદિ ।

એષઃ=અગ્નિશસ્ત્રસમારંભઃ, સ્વલુ=નિશ્ચયેન, ગ્રન્થઃ-ગ્રંથ્યતે=વધ્યતેઽનેનેતિ-
ગ્રન્થઃ=અષ્ટવિધકર્મબંધઃ । કારણે કાર્યોપચારાત્ કારણભૂતોઽગ્નિશસ્ત્રસમારંભ એવ
કર્મબંધરૂપો ગ્રન્થ ઇત્યુચ્યતે । એવમગ્રેડપિ બોધ્યમ્ । તથા-એષઃ=અગ્નિશસ્ત્રસમારંભઃ
મોહઃ=વિપર્યાસઃ=અજ્ઞાનમ્ । તથા-એષ એવ મારઃ=મરણં-નિગોદાદિમરણરૂપઃ । તથા-
એષ નરકઃ=નારકજીવાનાં દશવિધયાતનાસ્થાનમ્ ।

ઇત્યર્થ=એતદર્થ, કર્મબંધ-મોહ-મરણ-નરકરૂપં ઘોરદુઃસ્વફલં પ્રાપ્યાપિ
પુનઃપુનરેતદર્થમેવ, લોકઃ=અજ્ઞાનવશવર્તી જીવઃ ગૃદ્ધઃ=લિપ્સુરસ્તિ । યદ્વા-ગૃદ્ધઃ=

જિन्हें सम्यग्ज्ञान और वैराग्य उत्पन्न हो गया है. उन आत्माथीं पुरुषों को ही विदित होता है ।
क्या विदित होता ? सो कहते हैं—‘यह ग्रंथ है’ इत्यादि ।

यह अग्निशस्त्र का समारंभ निश्चय ही आठ प्रकार का कर्मबंध है । कारण में कार्य
का उपचार करने से अग्निशस्त्र के समारंभ को ही कर्मबंध कहा है, वास्तव में यह समारंभ
कर्मबंध का कारण है । इसी प्रकार आगे भी समजना चाहिए । तथा यह अग्निसमारंभ मोह
हैं—विपर्यास है—अज्ञान है ।

तथा यह समारंभ मृत्युरूप है—निगोद आदि मरणरूप है । और यह नरक है—नरक
की दश प्रकार की यातनाओं का स्थान है ।

કર્મબંધ, મોહ, મરણ ઓર નરક રૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્ત કરકે મી અજ્ઞાની

જેને સમ્યગ્જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે, તે આત્માથી પુરૂષોનેજ જાણવામાં
હોય છે. શું જાણવામાં હોય છે ? તે કહે છે—‘આ ગ્રંથ છે.’ આદિ.

આ અગ્નિશસ્ત્રનો આરંભ નિશ્ચય-નક્કીજ આઠ પ્રકારના કર્મબંધ છે. કારણમાં
કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી અગ્નિશસ્ત્રના સમારંભનેજ કર્મબંધ કહ્યો છે. વાસ્તવિક રીતે
આ સમારંભ કર્મબંધનું કારણ છે. આ પ્રમાણે આગળ પણ સમજી લેવું જોઈએ. તથા
આ સમારંભ મોહ છે—વિપર્યાસ—અજ્ઞાન છે, તથા આ સમારંભ મૃત્યુરૂપ છે—નિગોદ
આદિ મરણરૂપ છે. અને આ નરક છે—નરકની દસ પ્રકારની યાતનાઓનું સ્થાન છે.

કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્ત કરીને પણ

भोगाभिलाषी लोकः=संसारी जीवः इत्यर्थम्=एतदर्थमेव=कर्मबन्धमोहमरणनरकार्थ-
मेव प्रवर्तते इति शेषः ।

अयं भावः-भोगाभिलाषी लोकः शरीरादिपरिपोषणार्थं परिवन्दनमाननपूज-
नार्थं जातिमरणमोचनार्थं दुःखप्रतिघातार्थं चाग्निशस्त्रसमारम्भं करोति, तत्फलं खलु
कर्मबन्ध-मोह-मरण-नरकरूपमेव लभते, तस्मादग्निशस्त्रसमारम्भस्य तदेव फलं
बोध्यमिति ।

‘लोकः पुनः पुनः कर्मबन्धाद्यर्थमेव प्रवर्तते’ इति यदुक्तं, तत् कथं ज्ञायते ?
इति जिज्ञासायामाह-‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद्, विरूपरूपैः=नानाविधैः शस्त्रैः=पूर्वोक्तप्रकारैः अग्निकर्म-

जीव वાર-વાર इसी को इच्छा करते हैं । अथवा भोगो का अभिलाषी संसारी जीव इस
कर्मबंध, मोह मरण और नरक के लिए ही प्रवृत्त होते हैं ।

तात्पर्य यह है-भोगों का अभिलाषी लोक शरीर आदि का पोषण करने के
लिए, वदना, मानना और पूजा के लिए जन्म-मरण से मुक्त होने के लिए और दुःख का
प्रतीकार करने के लिए अग्निशस्त्र का समारंभ करता है और फलस्वरूप कर्मबंध, मोह,
मरण और नरक रूप फल पाता है । अत एव अग्निशस्त्र के समारंभ का फल वही बंध
आदि समझना चाहिए ।

‘लोक वार-वार कर्मबंध आदि के लिए ही प्रवृत्ति करता है’ यह जो कहा है सो
कैसे ज्ञात हुआ ? ऐसी जिज्ञासा होने पर कहते हैं—

क्यों कि वह नाना प्रकार के पूर्वोक्तगत्तो से अग्नि की विराधना करने वाला

અજ્ઞાની એ વારંવાર તેનીજ ઈચ્છા કરે છે. અથવા-ભોગોનો અભિલાષી સંસારી
એ આ કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરક માટેજ પ્રવૃત્ત થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે-ભોગોના અભિલાષી માણસો શરીર આદિનું પોષણ કરવા માટે
વંદના, માનના અને પૂજાને માટે, જન્મમરણથી મુક્ત થવા માટે અને દુઃખનો
પ્રતિકાર કરવા માટે અગ્નિશસ્ત્રનો સમારંભ કરે છે અને ફલસ્વરૂપ કર્મબંધ, મોહ,
મરણ અને નરકરૂપ ફલને પ્રાપ્ત કરે છે એટલા માટે અગ્નિશસ્ત્રના સમારંભનું ફલ
તે બંધ આદિ સમજવા નેઈ એ

લોક વાર-વાર કર્મબંધ વગેરે માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે. એવું જ કહ્યું તે કેવી
રીતે જાણવામાં આવ્યું ? આ પ્રશ્નને જાણાસા થવાથી કહે છે—

સમારમ્ભેણ=અગ્ન્યુપમર્દનરૂપસાવધવ્યાપારેણ, ઇમમ્=અગ્નિકાયં વિહિનસ્તિ । તથા અગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણઃ=વ્યાપારયન્ અન્યાન્=પૃથિવીકાયાદીન્, અનેકરૂપાન્=ત્રસાન્ સ્થાવરાંશ્ચ, પ્રાણાન્=પ્રાણિનો, વિહિનસ્તિ=ઉપમર્દયતિ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

અગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણા અનેકવિધાન્ જીવાન્ કથં વિહિંસન્તિ ? તત્પ્રતિ-
બોધયિતું શ્રીસુધર્મા સ્વામી પ્રાહ-‘ સે વેમિ ’. ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

સે વેમિ-સંતિ પાણા પુઢવીનિસ્સિયા તળનિસ્સિયા પત્તનિસ્સિયા કઢ-
નિસ્સિયા ગોમયનિસ્સિયા કચવરનિસ્સિયા, સંતિ સંપાદ્મા પાણા આહ્ચ
સંપયંતિ, અગ્નિં ચ સ્વલુ પુટ્ટા એગે સંઘાયમાવજ્જંતિ, જે તત્થ સંઘાયમાવજ્જંતિ,

સાવધ વ્યાપાર કર કે અગ્નિકાય કી હિંસા કરતા હૈ ઓર અગ્નિકાય કા આરંભ કરતા
હુઆ અન્ય પૃથ્વીકાય આદિ નાના પ્રકાર કે સ્થાવર એવં ત્રસ પ્રાણિયો કા વાત
કરતા હૈ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

અગ્નિશસ્ત્ર કા આરંભ કરને વાલે અનેક પ્રકાર કે જીવો કી વિરાધના કિસ પ્રકાર
કરતે હૈં । યહ સમજાને કે લિએ શ્રીસુધર્મા સ્વામી કહતે હૈં:—‘ સે વેમિ. ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—વહી મૈ કહતા હૈં—જીવ પૃથિવી કે આશ્રિત હૈ, તળ કે આશ્રિત હૈ,
પત્તો કે આશ્રિત હૈ, કાષ્ઠ કે આશ્રિત હૈં ગોવર કે આશ્રિત હૈ, કચરે કે આશ્રિત હૈ;
સંપાતિમ જીવ અચાનક આકર અગ્નિ મેં પડ જાતે હૈ, કોઈ—કોઈ અગ્નિ કો છૂકર સિકુડ

વ્યાપાર કરીને અગ્નિકાયની હિંસા કરે છે. અને અગ્નિકાયનો આરંભ કરવા સાથે
અન્ય પૃથ્વીકાય આદિ નાના પ્રકારના ત્રસ જીવો એ પ્રમાણે સ્થાવર પ્રાણીઓનો
વાત કરે છે. (સૂ. ૮)

અગ્નિશસ્ત્રનો આરંભ કરવાવાળા અનેક પ્રકારના જીવોની વિરાધના કયા પ્રકાર
(કેવી રીતે) કરે છે? તે સમજાવવા માટે, શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે:—‘ સે વેમિ ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—તે હું કહું છું—જીવ પૃથ્વીના આશ્રિત છે. તળને આશ્રિત છે. પત્તાં-
પાંદડાને આશ્રિત છે. લાકડાંને આશ્રિત છે. છાણને આશ્રિત છે. કચરાને આશ્રિત છે.
સંપાતિમજીવ અચાનક આવીને અગ્નિમાં પડી જાય છે. જે સંકેતાર્થ બતાવે છે.

તે તત્થ પરિયાવજ્જંતિ જે તત્થ પરિયાવજ્જંતિ તે તત્થ ઉદાયંતિ ॥ સૂ૦ ૯ ॥

છાયા—

તદ્ બ્રવીમિ—સન્તિ પ્રાણાઃ પૃથિવીનિશ્રિતાઃ તૃણનિશ્રિતાઃ પત્રનિશ્રિતાઃ કાષ્ઠનિશ્રિતાઃ ગોમયનિશ્રિતાઃ કચવરનિશ્રિતાઃ, સન્તિ સંપાતિમાઃ પ્રાણાઃ આહૃત્ય સંપતન્તિ, અગ્નિ ચ સ્વલુ સ્પૃષ્ઠા એકે સંઘાતમાપદ્યન્તે, યે તત્ર સંઘાતમાપદ્યન્તે તે તત્ર પર્યાપદ્યન્તે, યે તત્ર પર્યાપદ્યન્તે તે તત્રાપદ્રાવન્તિ ॥ સૂ૦ ૯ ॥

ટીકા—

તદ્=અગ્નિકાયહિંસયા યથા વહુવિધાઃ પ્રાણિનઃ પ્રણશ્યન્તિ, તદ્ બ્રવીમિ=કથયમિ, પૃથિવીનિશ્રિતાઃ=પૃથિવીરૂપં કાયમાશ્રિત્ય વર્તમાનાઃ પૃથિવીકાયિકા इत्यर्थः । ‘પૃથિવીનિશ્રિતાઃ’ इत्युपलक्षणम्, તેન તદાશ્રિતાઃ કૃમિ-કુન્થુ-પિપી-લિકા-ભુજંગમ-મણ્ડૂક-વૃશ્ચિક-કર્કટકાદયો ગૃહ્યન્તે । તથા ચ પૃથિવીકાયિકા-સ્તદાશ્રિતાસ્તસાશ્વેત્યર્થઃ, દૃક્ષલતાદયશ્ચ । તથા-તૃણનિશ્રિતાઃ=વનસ્પતિકાયિકાઃ,

જાતે હૈં; જો સિકુડ જાતે હૈ વે મૂર્છિત હો જાતે હૈ ઓર જો મૂર્છિત હો જાતે હૈ વે મર મી જાતે હૈ ॥સૂ૦ ૯॥

ટીકાર્થ—અગ્નિકાય કી હિંસા સે વહુત પ્રકાર કે જીવો કા ઘાત હોતા હૈ, સો મૈં કહતા હૂં—પૃથિવી કે સહારે રહને વાલે જીવ પૃથિવીકાયિકોં કે અતિરિક્ત ઓર મી વહુત સે હૈ । જૈસે—કૃમિ, કુંથુવા, વિંડટી, સાપ, મેંઢક, વિન્છુ, કૈકડા, આદિ । અતઃ પૃથિવી આશ્રિત કા અર્થ યહા પૃથિવીકાયિક સ્થાવર તથા ત્રસ જીવ લેના ચાહિયે । વૃક્ષ ઓર વેલ આદિ મી ઇસી મૈં સમ્મિલિત હૈ । તથા તૃણ—આશ્રિત વનસ્પતિકાય કે

મૂર્છિત થઈ નય છે, અને જે મૂર્છિત થાય છે તે મરી પણ નય છે. (સૂ. ૯)

ટીકાર્થ—અગ્નિકાયની હિંસાથી ઘણાજ પ્રકારના જીવોનો ઘાત થાય તે હું કહું છું—પૃથ્વીના આશ્રયે રહેવાવાળા જીવ પૃથ્વીકાયોની સાથે બીજા પણ ઘણા છે. જેમ કૃમિ કુંથવા, કીડીઓ, સાપ, દેડકાં, વીંછી કેંકડા આદિ. એ કારણથી પૃથ્વીઆશ્રિતનો અર્થ અહિં પૃથ્વીકાયિક સ્થાવર તથા ત્રસ જીવ લેવા જોઈએ. વૃક્ષ અને વેલા-વેલ આદિ પણ તેમાં સમ્મિલિત છે. તથા તૃણ—આશ્રિત વનસ્પતિકાયના જીવ અને તૃણના આશ્રયે રહેવા-

तृणमाश्रित्यावस्थायिनः मशककीटतृणजलौकादयश्च, तथा-पत्रनिश्रिताः=वनस्पति-
कार्यिकाः पत्रमाश्रित्य निवासिनः पिपीलिकाभेदाः 'घोडन' इति मगधदेशे प्रसिद्धाः,
कीटपतङ्गनीलङ्गुप्रभृतयश्च, तथा-काष्ठनिश्रिताः काष्ठं शरणीकृत्य स्थिताः घुणोद्दे-
हिका-तदण्डादयः, अत्र काष्ठं शुष्कमिन्धनरूपं सार्द्रं च गृह्यते । तथा-गोमयनिश्रिताः
=गण्डूपदभूमिस्फोटादयः । तथा कचवरनिश्रिताः-कचवरः शुष्कतृणपत्ररजःसमुदा-
यरूपः, तं निश्रिताः=समाश्रिताः कृमिकुन्थुकीटादयः प्राणाः=प्राणिनः सन्ति ।

तथा-संपातिमाः=उत्प्लुत्योत्प्लुत्य पतनशीलाः, प्राणाः=प्राणिनः दंशमशकम-
क्षिकापतङ्गपक्षिपवनादयः सन्ति । एते संपातिमा आहत्य=अग्निशिखाकृष्टाः स्वय-
मेवोपेत्य, अग्नौ संपतन्ति ।

जीव और तृण के सहारे रहने वाले मच्छर कीड़े और घास की जलोक (जौंक) आदि
तृण-निश्रित कहलाते हैं । पतों के सहारे रहने वाले मगध देश में प्रसिद्ध घोडन तथा
कीट, पतंग एवं नीलंगु (लट) आदि जीव हैं । धुन, उदई और उनके अण्डे आदि
काठ के सहारे रहने वाले जीव काष्ठनिश्रित कहलाते हैं । यहाँ 'काष्ठ' शब्द से सूखा
ईधनरूप काठ और गीला काठ, दोनों समझने चाहिए । तथा गोबर के आश्रित गिंडीला और
भूमिस्फोटक (भूफोड) आदि जीव हैं । इसी केकार कचरे के सहारे रहने वाले कृमि कुंथुवा
तथा कीड़ा वगैरह, ये सब प्राणी हैं ।

उड-उड कर गिरने वाले डांस, मच्छर, मक्खी पतंग, पक्षी और पवन आदि
संपातिम जीव कहलाने हैं । ये संपातिम जीव आग की शिखा से स्वयं आकर्षित हो कर
आग में गिर जाते हैं ।

વાળા મચ્છર, કીડા અને ઘાસની જળો આદિ, તૃણ આશ્રિત કહેવાય છે. પત્તાં-પાંદડાંના
આશ્રયે રહેવાવાળા મગધદેશમાં પ્રસિદ્ધ ઘોડન તથા કીટ પતંગ અને નીલંગુ (લટ) આદિ
જીવ છે. ઘુણ ઉધેઈ અને તેનાં ઈંડાં આદિ-લાકડાના સહારે રહેવાવાળા જીવ કાષ્ઠનિશ્રિત
કહેવાય છે. અહિં કાષ્ઠ શબ્દથી સૂકાં લાકડાંતરુપ કાષ્ઠ અને લીલાં કાષ્ઠ, આ બન્ને સમજવાં
જોઈએ, તથા છાણમાં આશ્રય કરીને રહેલાં ગિંડોળા અને ભૂફોડા આદિ જીવ છે. આ
પ્રમાણે કચરાના આશ્રયે રહેવાવાળા કૃમિ, કુંથુવા તથા કીડા વગેરે, આ સર્વ પ્રાણી છે.

ઉડી-ઉડીને પડવાવાળા ડાંસ, મચ્છર, માખી, પતંગ, પક્ષી અને પવન આદિ
સંપાતિમ જીવ કહેવાય છે. એ સંપાતિમ જીવ આગની-અગ્નિની શિખાથી પોતે
આકર્ષિત થઈને અગ્નિમાં પડી જાય છે.

અગ્નિકાયસમારંભે પૃથિવ્યાદિસમાશ્રિતાનાં સ્થાવરાણાં ત્રસાનાં ચોપમર્દના-
દિકં યથા ભવતિ તદ્ દર્શયિતુમાહ-અર્ગિં ચેત્યાદિ ।

એકે-કેચિત્ પ્રાણિનઃ, અગ્નિમ્=સમુત્પાદિતં પ્રજ્વાલિતં ચાગ્નિકાયં સ્પૃષ્ટાઃ
સ્પર્શકર્તારઃ, આર્પત્વાત્ કર્તરિ ક્તઃ ।

સંઘાતં=પક્ષાદિદહનેન ગાત્રસંકોચનમ્ આપદ્યન્તે, પ્રાપ્તુવન્તીત્યર્થઃ । તત્ર=
અગ્નૌ પતિત્વા યે જીવાઃ સંઘાતમાપદ્યન્તે, તે તત્ર પર્યાપદ્યન્તે=તાપાભિભૂતા મૂર્છાં
પ્રાપ્તુવન્તીત્યર્થઃ । યે તત્ર=અગ્નૌ પર્યાપદ્યન્તે, તે તત્ર=અગ્નૌ, અપદ્રાવન્તિ=પ્રાણાન્
પરિત્યજન્તિ । અગ્નિસમારંભેણ કેવલમગ્નિકાયવિરાધના ન ભવતિ, અપિતુ સર્વદિક્-
સંચારિણં ત્રસાનાં પૃથિવ્યાદીનાં સ્થાવરાણામપિ વહુતરાણાં હિંસાઽવશ્યં ભવતીતિ
ભાવઃ । અતઃ પોક્તં ભગવતા—

અગ્નિકાય કા આરંભ કરને સે પૃથિવી આદિ મેં આશ્રિત સ્થાવરો ઔર ત્રસ જીવો કા
વિરાધન કિસ પ્રકાર હોતા હૈ ? સો કહતે હૈ ।

કોઈ-કોઈ પ્રાણી જલતી અગ્નિ કો સ્પર્શ કરકે સિકુડ જાતે હૈ—અન-કે પંચ
વગેરહ જલ જાતે હૈ । અગ્નિ મેં પડ કર જો જીવ સંઘાત કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ-વે ગર્મી સે
મૂર્છિત હો જાતે હૈ । અગ્નિ મેં ગિરને વાલે અપને પ્રાણ મી સ્વો દેતે હૈ । અગ્નિ કા સમારંભ
કરને સે કેવલ અગ્નિકાય કી હી વિરાધના નહીં હોતી વરન્ સમી દિશાઓ મેં સંચાર કરને
વાલે ત્રસ ઔર વહુત સે સ્થાવર જીવો કી મી હિંસા અવશ્ય હોતી હૈ । ઈસી લિએ
ભગવાન્ ને કહા હૈ:—

અગ્નિકાયનો આરંભ કરવાથી પૃથ્વીઆદિમાં આશ્રય કરીને રહેલાં સ્થાવરો અને
ત્રસ જીવોની વિરાધના જે પ્રકારે થાય છે, તે કહે છે—

કેઈ-કેઈ પ્રાણી બળતી અગ્નિનો સ્પર્શ કરીને સંકોચાઈ જાય છે. તેની
પાંખો વગેરે બળી જાય છે. અગ્નિમાં પડીને જે જીવ સંઘાતને પ્રાપ્ત થાય છે તે
ગરમીથી મૂર્છિત થઈ જાય છે અગ્નિમાં પડવાવાળા જીવ જે મૂર્છિત થઈ જાય છે તે
પોતાના પ્રાણ પછી ખોઈ નાખે છે. અગ્નિનો સમારંભ કરવાથી કેવલ અગ્નિકાયની
વિરાધના થતી નથી, પરન્તુ સર્વ દિશાઓમાં સંચાર કરવાવાળા ત્રસ અને ઘણાં
સ્થાવર જીવોની પણ હિંસા અવશ્ય થાય છે. એ માટે ભગવાને કહ્યું છે—

“જાયતેયં ન ઇચ્છંતિ, પાવગં જલહૃત્તણ ।
તિક્તમન્નયરં સત્થં, સન્વઓવિ દુરાસયં ॥ ૧ ॥
પાર્ણં પહ્ણિં વાવિ, ઉદ્દહં અણુદિસામવિ ।
અહે દાહિણઓ વાવિ, દહે ઉત્તરઓવિ ય ॥ ૨ ॥
ભૂયાણમેસમાઘાઓ, હવ્વવાહો ન સંસઓ ।
તં પર્વપયાવદ્ધા, સંજઓ કિંચિ નારમે ॥ ૩ ॥” (દશવૈ ૦ અ ૦ ૬)

છાયા—જાતતેજસં નેચ્છન્તિ, પાવકં જ્વાલયિતુમ્ ।
તીક્ષ્ણમન્યતરત્ શસ્ત્રં, સર્વતોઽપિ દુરાસદમ્ ॥ ૧ ॥
પ્રાચ્યાં પ્રતીચ્યાં વાપિ, ઊર્ધ્વમનુદિક્ષવપિ ।
અધો દક્ષિણતો વાપિ, દહેદુત્તરતોઽપિ ચ ॥ ૨ ॥
ભૂતાનામેષ આઘાતો, હવ્યવાહો ન સંશયઃ ।
તં પ્રદીપપ્રતાનાર્થ, સંયતઃ કિશ્ચિન્નારમેત ॥ ૩ ॥

“સાધુ અગ્નિ કો જલારે કી ઇચ્છા તક નહી કરતે, કયો કિ વહ એક વડા હી તીલા શસ્ત્ર હૈ, જો કિસી મી ઓર સે દુસ્સહ હૈ—સમી ઓર સે જલાતા હૈ ॥૧॥

યહ અગ્નિશસ્ત્ર પૂર્વ સે મી ઓર પશ્ચિમ સે મી ઉપર સે મી ઓર વિદિશાઓ કી તરફ સે મી નીચે સે મી ઓર દક્ષિણ સે મી તથા ઉત્તર સે મી જલાતા હૈ ॥૨॥

અગ્નિ જીવો કા ઘાતક હૈ, ઇસ મેં કોઈ સંશય નહીં હૈ । સાધુ દીપક જલાને તથા પ્રતાપને કે લિએ ઁસ કા જરા મી આરંભ નહીં કરતે ॥૩॥ (દશવૈ. અધ્ય. ૬)

ફિર મી કહા હૈ—

“સાધુ અગ્નિને સળગાવવાની ઇચ્છા સુધી કરતા નથી, કારણ તે એક મહાન તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર છે. તે કોઈપણ બાબુથી દુસ્સહ છે—આરેય તરફથી બાળે છે.” ॥ ૨ ॥

આ અગ્નિશસ્ત્ર પૂર્વથી પણ અને પશ્ચિમથી પણ ઉપરથી અને વિદિશાઓની તરફથી પણ નીચેથી અને દક્ષિણથી પણ અને ઉત્તરથી પણ બાળે છે. ॥ ૨ ॥

અગ્નિ જીવોનો ઘાતક છે, તેમાં કોઈ પણ સંશય નથી. સાધુ દીપક સળગાવવા તથા તાપવાને માટે તેનો જરા પણ આરંભ કરતા નથી.” ॥ ૩ ॥ (દશવૈ. અધ્ય. ૬)

કરી પણ કહે છે—

“દો પુરિસા સરિસવયા અન્નમન્નેહિં સદ્ધિ અગ્નિકાયં સમારંભંતિ, તત્થ ણં એગે પુરિસે અગ્નિકાયં સમુજ્જાલેતિ, એગે વિજ્જવેતિ, તત્થ ણં કે પુરિસે મહાકમ્મયરાણ ? કે પુરિસે અપ્પકમ્મયરાણ ? ગોયમા ! જે ઉજ્જાલેતિ સે મહાકમ્મયરાણ, જે વિજ્જવેતિ સે અપ્પકમ્મયરાણ ” ॥

છાયા—દ્વૌ પુરુષૌ મદ્દશવયસ્કૌ અન્યાન્યાભ્યાં સાર્દ્ધમ્ અગ્નિકાયં સમારંભેતે, તત્ર खलु एकः पुरुषः अग्निकायं समुज्ज्वालयति, एको विध्यापयति, तत्र खलु कः पुरुषः महाकर्मतरकः ? कः पुरुषः अल्पकर्मतरकः ? । गौतम ! यः (अग्नि) उज्ज्वालयति स महाकर्मतरकः, य (अग्नि) विध्यापयति स अल्प-कर्मतरकः (भगवती सूत्र०) ॥ सू० ९ ॥

તદેવમગ્નિકાયહિંસયા बहुतरजीवोपमर्दनं भवतीति विदित्वा त्रिकरण-त्रियोगैः कृतकारितानुमोदितैश्चाग्निशस्त्रसमारम्भो वर्जनीय इत्याह—‘एत्थ सत्थं’ इत्यादि ।

“સમાન ઉત્ર વાલે દો પુરુષ પરસ્પર અગ્નિકાય કા આરંભ કરતે હૈ । એક પુરુષ અગ્નિકાય કો જલાતા હૈ ઓર એક બુઝાતા હૈ । ઇન મેં સે કૌન—સા પુરુષ મહાકર્મ વાંધતા હૈ ? ઓર કૌન અલ્પકર્મ વાંધતા હૈ ? । હે ગૌતમ ! જો અગ્નિ જલાતા હૈ વહ મહા કર્મ વાંધતા હૈ ઓર જો અગ્નિ બુઝાતા હૈ વહ અલ્પ કર્મ વાંધતા હૈ ” (ભગવતીસૂત્ર.) ॥ સૂ. ૯ ॥

इस प्रकार अग्निकाय की हिंसा होती है, यह जानकर तीन करण, तीन योग से, तथा कृत, कारित और अनुमोदना से अग्निशस्त्र का समारंभ त्याग देना चाहिए, यही बात कहते हैं—‘एत्थ सत्थं.’ इत्यादि ।

“સમાન ઉમરવાળા બે પુરુષ પરસ્પર અગ્નિકાયને આરંભ કરે છે. એક પુરુષ અગ્નિકાયને સળગાવે છે. બાળે છે અને એક બુઝાવે—ઓલવે છે. તે બેમાંથી કયો પુરુષ મહા કર્મ બાંધે છે. અને કોણ અલ્પ કર્મ બાંધે છે ? હે ગૌતમ ! જે અગ્નિ સળગાવે છે—બાળે છે તે મહા કર્મ બાંધે છે. અને જે અગ્નિ બુઝાવે છે. તે અલ્પ કર્મ બાંધે છે. ” (ભગવતી સૂત્ર.) (સૂ. ૯)

આ પ્રમાણે અગ્નિકાયની હિંસાથી ઘણા પ્રકારના જીવોની હિંસા થાય છે. એ જાણી કરીને ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી તથા કરણ, કરાવણ અને અનુમોદનાથી અગ્નિશસ્ત્રનો સમારંભ ત્યજ દેવો જોઈએ, એજ વાત કહે છે—‘એત્થ સત્થં.’ ઇત્યાદિ.

मूलम्—

एतत्थं सत्थं समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरिण्णाया भवंति । एतत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा परिण्णाया भवंति । तं परिण्णाय मेहावी णेव सयं अगणिसत्थं समारंभेज्जा, नेवऽण्णेहिं अगणि-सत्थं समारंभावेज्जा अगणिसत्थं समारंभमाणे अण्णे न समणु जाणिज्जा जस्सेते अगणिकम्मसमारंभा परिण्णाया भवंति, से हु मुणी परिण्णायकम्मे-त्ति वेमि ॥ सू० १० ॥

॥ चउत्थो उद्देशो समत्तो ॥ १-४ ॥

छाया—

अत्र शस्त्रं समारभमाणस्य इत्येते आरम्भाः अपरिज्ञाता भवन्ति । अत्र शस्त्रंसमारभमाणस्य इत्येते आरम्भाः परिज्ञाता भवन्ति । तत् परिज्ञाय मेधावी नैव स्वयमग्निशस्त्रं समारभेत नैवान्यैरग्निशस्त्रं समारम्भयेत्, अग्निशस्त्रं समारभमाणान् अन्यान् न समनुजानीयात् । यस्यैते अग्निकर्मसमारम्भाः परिज्ञाता भवन्ति, स खलु मुनिः परिज्ञातकर्मा-इति ब्रवीमि ॥ सू० १० ॥

॥ चतुर्थ उद्देशः समाप्तः ॥ १-४ ॥

टीका—

अत्र=अस्मिन् अग्निकाये, शस्त्रं द्रव्यभावरूपं प्रागुक्तं :समारभमाणस्य=

मूलार्थ—अग्निशस्त्र का आरंभ करने वाला इन आरंभो को नहीं जानता । अग्निशस्त्र का आरंभ न करने वाला इन आरंभो को जानता है । इन्हे जानकर बुद्धिमान् पुरुष स्वयं अग्निशस्त्र का आरंभ न करे, दूसरो से अग्निशस्त्र का आरंभ न करावे और अग्निशस्त्र का आरंभ करने वालो की अनुमोदना न करे । जो इन समारंभो का ज्ञाता होता है वही मुनि परिज्ञातकर्मा है, ऐसा मैं (भगवान् के कथनानुसार) कहता हूँ ॥सू० १०॥

टीकार्थ—अग्निकाय में द्रव्य और भावरूप पूर्वोक्त शस्त्र का व्यापार करने

मूलार्थ—अग्निशस्त्रनो आरंभ करवावाणा ये आरंभोने ज्ञाता नथी अग्नि-शस्त्रनो आरंभ नहिं करवावाणा ये आरंभोने ज्ञाते छे, तेने ज्ञातीने बुद्धिमान् पुरुष स्वयं अग्निशस्त्रनो आरंभ न करे, भीज पासे अग्निशस्त्रनो आरंभ करावे नहिं, अने अग्निशस्त्रनो आरंभ करवावाणाने अनुमोदन आये नहिं, जे आ समा-रंभोना ज्ञाता-ज्ञातार होय छे ते मुनि परिज्ञातकर्मा छे, ये प्रमाणे हुं (भगवानना वचनानुसार) कहुं छुं. (सू. १०)

टीकार्थ—अग्निकायमां द्रव्य अने भावरूप पूर्वोक्त शस्त्रनो व्यापार (उपयोग)

વ્યાપારયતઃ, इत्येते=पचनपाचनादयः आरम्भाः=सावधव्यापाराः, अपरिज्ञाताः=अष्टविधकर्मबन्धकारणत्वेनाविज्ञाता भवन्ति, अग्निकाये शस्त्रं प्रयुञ्जानस्य परिज्ञाया अभावादिति भावः ।

अत्र=अस्मिन् अष्काये शस्त्रम्=पूर्वोक्तस्वरूपम्, असमारभमाणस्य=अप्रयुञ्जानस्य, इत्येते=पचनपाचनादयः, आरम्भाः=सावधव्यापाराः, परिज्ञाताः ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाताः भवन्ति, प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यक्ता भवन्तीत्यर्थः ।

ज्ञपरिज्ञાપૂર્વિકા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા યથા સમુદ્ભવતિ તથા દર્શયતિ-‘તત્ પરિજ્ઞાયે’-ત્યાદિ । તત્=અગ્નિકાયારમ્ભણં, પરિજ્ઞાય=‘કર્મબન્ધાય ભવતી’-ત્યેવમવબુદ્ધ્ય, મેધાવી=હેયોપાદેયવિવેકકુશલઃ, સાધુમર્યાદાવધાનશીલ ઇતિ યાવત્, નૈવ સ્વયમગ્નિશસ્ત્રં સમારભેત, નૈવાન્યૈરગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભયેત્, અગ્નિશસ્ત્રં

વાલે કો અર્થાત્ પચન-પાચન આદિ પાપમય કાર્ય કરને વાલો કો યહ જ્ઞાન નહીં હોતા કિ-યહ કાર્ય આઠ પ્રકાર કે કર્મો કે વંધ કા કારણ હૈ, ક્યોં કિ અગ્નિકાય કે શસ્ત્ર કા પ્રયોગ કરને વાલે મેં પરિજ્ઞા કા અભાવ હોતા હૈ ।

અગ્નિકાય મેં પૂર્વોક્ત શસ્ત્ર કા વ્યાપાર ન કરને વાલે કો સાવધ વ્યાપારો કા જ્ઞાન હોતા હૈ । વહ જ્ઞપરિજ્ઞા સે ઉન્હે જાનતા હૈ ઓર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ઉનકા ત્યાગ કર દેતા હૈ ।

જ્ઞપરિજ્ઞા કે વાદ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા કિસ પ્રકાર ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? સો કહતે હૈં-અગ્નિકાય કા આરંભ કર્મબંધ કા કારણ હૈ, યહ જાનકર હેય-ઉપાદેય કે વિવેક મેં પ્રવીણ સાધુમર્યાદા કા ધ્યાન રાખને વાલો સ્વયં અગ્નિશસ્ત્ર કા આરંભ નહીં કરતા, દૂસરો સે

કરવાવાળાને અર્થાત્-પચન-પાચન આદિ પાપમય કાર્ય-કરવાવાળાને એ જ્ઞાન હોતું નથી કે આ કાર્ય આઠ પ્રકારના કર્મોના બંધનું કારણ છે. કારણ કે અગ્નિકાયનાં શસ્ત્રનો પ્રયોગ કરવાવાળાઓમાં પરિજ્ઞાનો અભાવ હોય છે.

અગ્નિકાયમાં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રનો વ્યાપાર-ઉપયોગ નહિ કરવાવાળાને સાવધ વ્યાપારોનું જ્ઞાન હોય છે. તે જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેને બાણ છે, અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી આપે છે.

જ્ઞપરિજ્ઞાની પછી પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા કયા પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે ? તે કહે છે:-

અગ્નિકાયનો આરંભ કર્મબંધનું કારણ છે એ પ્રમાણે બાણીને હેય-ઉપાદેયના વિવેકમાં પ્રવીણ-કુશળ સાધુમર્યાદાનું ધ્યાન રાખવાવાળા પોતે અગ્નિશસ્ત્રનો આરંભ કરના નથી, બીજા પાસે આરંભ કરાવના નથી, અને આરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન

સમારમ્ભમાણાન્ અન્યાન્ ન સમનુજાનીયાત્=નાનુમોદયેત્ । શેષં સુગમમ્ । યસ્યૈતે અગ્નિકર્મસમારમ્ભાઃ=કર્મણાં સમારમ્ભાઃ કર્મસમારમ્ભાઃ, અગ્નેઃ કર્મસમારમ્ભાઃ અગ્નિકર્મ-સમારમ્ભાઃ=અગ્નિ નિમિત્તીકૃત્ય કર્મકારણીભૂતાઃ ઉપમર્દનવ્યાપારા इत्यर्थः, પરિજ્ઞાતાઃ=સર્વથા જ્ઞાતાઃ, જ્ઞપરિજ્ઞયા વન્ધકારણત્વેન વિદિતાઃ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા ચ પરિ-વર્જિતા ભવન્તિ સ એવ પરિજ્ઞાતકર્મા-પરિજ્ઞાતાનિ=જ્ઞપરિજ્ઞયા સ્વરૂપતો વિપાકતસ્ત-દુપાદાનતશ્ચાવગતાનિ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા ચ પરિત્યક્તાનિ કર્માણિ=સાવધવ્યાપારાઃ યેન-સ પરિજ્ઞાતકર્મા=મનોવાકાયૈઃ સકલસાવધકરણકારણાનુમતિનિવૃત્તો મુનિર્ભવતી-ત્યર્થઃ । ‘ઇતિ બ્રવીમિ’ અસ્ય વ્યાખ્યાનં પૂર્વવદ્ બોધ્યમ્ ।

॥ इत्याचाराङ्गसूत्रस्याऽऽचारचिन्तामणिटीकायां प्रथमाध्ययने
चतुर्थोद्देशकः संपूर्णः ॥ १-४ ॥

આરંભ નહીં કરાતા ઔર આરંભ કરને વાલો કી અનુમોદના નહીં કરતા । શેષ ભાગ સુગમ હૈં ।
અગ્નિ કે નિમિત્ત સે હોને વાલે તથા કર્મવંધ કે કારણભૂત યહ સવ પાપમય વ્યવહાર જિસ ને કર્મવંધ કે કારણ જ્ઞપરિજ્ઞા સે સમજ્ઞ કર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગ દિયે હૈ વહી પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ હૈ । જિસને ઇન વ્યાપારો કા સ્વરૂપ, ફલ ઔર કારણ જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાન લિયા હૈ તથા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગ કર દિયા હૈ ઉસે પરિજ્ઞાત-કર્મા મુનિ કહતે હૈ । ઇસા મુનિ મન, વચન કાય સે સમસ્ત સાવધ કે કરને, કરાને ઔર અનુમોદન કરને કા ત્યાગી હોતા હૈ । ‘ઇતિ બ્રવીમિ’ કી વ્યાખ્યા પહેલે કે સમાન સમજ્ઞ લેના યાહિય ॥સૂ. ૧૦॥

શ્રીઆચારાંગસૂત્રકી ‘આચારચિન્તામણિ’ ટીકાકે હિન્દી અનુવાદમેં
પ્રથમ અધ્યયનકા ચૌથા ઉદ્દેશ સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૪ ॥

આપતા નથી. શેષ-આકીનો ભાગ સુગમ છે.

અગ્નિના નિમિત્તથી થવાવાળા તથા કર્મવંધના કારણભૂત આ સર્વ પાપમય વ્યવહારને જેણે કર્મવંધના કારણે જ્ઞપરિજ્ઞાથી સમજીને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી ત્યાગ કરી આપ્યો છે તેને પરિજ્ઞાતકર્મા મુનિ કહે છે. એવા મુનિ-મન, વચન, કાયાથી સમસ્ત સાવધને કરવું, કરાવવું અને અનુમોદન કરવું તેના ત્યાગી હોય છે ‘ઇતિ બ્રવીમિ’ની વ્યાખ્યા પ્રથમના સમાન સમજી લેવી જોઈએ. (સ. ૧૦)

શ્રી આચારાંગસૂત્રની ‘આચારચિન્તામણિ’ ટીકાના
ગુજરાતી-અનુવાદમાં પ્રથમ અધ્યયનનો
ચોથો ઉદ્દેશક સંપૂર્ણ. (૧-૪)

વ્યાપારયતઃ, इत्येते=पचनपाचनादयः आरम्भाः=सावधव्यापाराः, अपरिज्ञाताः=अष्टविधकर्मबन्धकारणत्वेनाविज्ञाता भवन्ति, अग्निकाये शस्त्रं प्रयुञ्जानस्य परिज्ञाया अभावादिति भावः ।

अत्र=अस्मिन् अष्काये शस्त्रम्=पूर्वोक्तस्वरूपम्, असमारभमाणस्य=अप्रयुञ्जानस्य, इत्येते=पचनपाचनादयः, आरम्भाः=सावधव्यापाराः, परिज्ञाताः=अपरिज्ञाया परिज्ञाताः भवन्ति, प्रत्याख्यानपरिज्ञाया परित्यक्ता भवन्तीत्यर्थः ।

ज्ञपरिज्ञાપૂર્વિકા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા યથા સમુદ્ભવતિ તથા દર્શયતિ-‘તત્ પરિજ્ઞાયે’-ત્યાદિ । તત્=અગ્નિકાયાઅરમ્ભણં, પરિજ્ઞાય=‘કર્મવન્ધાય ભવતી’-ત્યેવમવબુદ્ધ્ય, મેધાવી=હેયોપાદેયવિવેકકુશલઃ, સાધુમર્યાદાવધાનશીલ ઇતિ યાવત્, નૈવ સ્વયમગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભેત, નૈવાન્યૈરગ્નિશસ્ત્રં સમારમ્ભયેત્, અગ્નિશસ્ત્રં

વાલે કો અર્થાત્ પચન-પાચન આદિ પાપમય કાર્ય કરને વાલો કો યહ જ્ઞાન નહીં હોતા કિ-યહ કાર્ય આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કે વંધ કા કારણ હૈ, વયોં કિ અગ્નિકાય કે શસ્ત્ર કા પ્રયોગ કરને વાલે મેં પરિજ્ઞા કા અભાવ હોતા હૈ ।

અગ્નિકાય મેં પૂર્વોક્ત શસ્ત્ર કા વ્યાપાર ન કરને વાલે કો સાવધ વ્યાપારો કા જ્ઞાન હોતા હૈ । વહ જ્ઞપરિજ્ઞા સે ઉન્હે જાનતા હૈ ઓર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ઉનકા ત્યાગ કર દેતા હૈ ।

જ્ઞપરિજ્ઞા કે વાદ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા કિસ પ્રકાર ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? સો કહતે હૈં-અગ્નિકાય કા આરંભ કર્મવંધ કા કારણ હૈ, યહ જાનકર હેય-ઉપાદેય કે વિવેક મેં પ્રવીણ સાધુમર્યાદા કા ધ્યાન રખને વાલો સ્વયં અગ્નિશસ્ત્ર કા આરંભ નહીં કરતા, દૂસરોં સે

કરવાવાળાને અર્થાત્-પચન-પાચન આદિ પાપમય કાર્ય-કરવાવાળાને એ જ્ઞાન હોતું નથી કે આ કાર્ય આઠ પ્રકારના કર્મોનાં બંધનું કારણ છે. કારણ કે અગ્નિકાયનાં શસ્ત્રનો પ્રયોગ કરવાવાળાઓમાં પરિજ્ઞાનો અભાવ હોય છે.

અગ્નિકાયમાં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રનો વ્યાપાર-ઉપયોગ નહિ કરવાવાળાને સાવધ વ્યાપારોનું જ્ઞાન હોય છે. તે જ્ઞપરિજ્ઞાથી તેને જાણે છે, અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી આપે છે.

જ્ઞપરિજ્ઞાની પછી પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા કયા પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે ? તે કહે છે-અગ્નિકાયનો આરંભ કર્મવંધનું કારણ છે એ પ્રમાણે જાણીને હેય-ઉપાદેયના વિવેકમાં પ્રવીણ-કુશળ સાધુમર્યાદાનું ધ્યાન રાખવાવાળા પોતે અગ્નિશસ્ત્રનો આરંભ કરતા નથી, બીજા પાસે આરંભ કરાવતા નથી, અને આરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન

समारभमाणान् अन्यान् न समनुजानीयात्=नानुमोदयेत् । शेषं सुगमम् । यस्यैते अग्निकर्मसमारम्भाः=कर्मणां समारम्भाः कर्मसमारम्भाः, अग्नेः कर्मसमारम्भाः अग्निकर्म-समारम्भाः=अग्निं निमित्तीकृत्य कर्मकारणीभूताः उपमर्दनव्यापारा इत्यर्थः, परिज्ञाताः=सर्वथा ज्ञाताः, ज्ञपरिज्ञया बन्धकारणत्वेन विदिताः प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परि-वर्जिता भवन्ति स एव परिज्ञातकर्मा-परिज्ञातानि=ज्ञपरिज्ञया स्वरूपतो विपाकतस्त-दुपादानतश्चावगतानि प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परित्यक्तानि कर्माणि=सावद्यव्यापाराः येन-स परिज्ञातकर्मा=मनोवाक्यायैः सकलसावद्यकरणकारणानुमतिनिवृत्तो मुनिर्भवती-त्यर्थः । 'इति ब्रवीमि' अस्य व्याख्यानं पूर्ववद् बोध्यम् ।

॥ इत्याचाराङ्गसूत्रस्याऽऽचारचिन्तामणिटीकायां प्रथमाध्ययने
चतुर्थोद्देशकः संपूर्णः ॥ १-४ ॥

आरंभ नहीं कराता और आरंभ करने वालो की अनुमोदना नहीं करता । शेष भाग सुगम है ।

अग्नि के निमित्त से होने वाले तथा कर्मबंध के कारणभूत यह सब पापमय व्यवहार जिस ने कर्मबंध के कारण ज्ञपरिज्ञा से समझ कर प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग दिये है वही परिज्ञातकर्मा मुनि है । जिसने इन व्यापारो का स्वरूप, फल और कारण ज्ञपरिज्ञा से जान लिया है तथा प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग कर दिया है उसे परिज्ञात-कर्मा मुनि कहते हैं । ऐसा मुनि मन, वचन काय से समस्त सावद्य के करने, कराने और अनुमोदन करने का त्यागी होता है । 'इति ब्रवीमि' की व्याख्या पहले के समान समझ लेना चाहिए ॥सू० १०॥

श्रीआचाराङ्गसूत्रकी 'आचारचिन्तामणि' टीकाके हिन्दी अनुवादमें
प्रथम अध्ययनका चौथा उद्देश संपूर्ण ॥ १-४ ॥

आपता नहीं. शेष-आडीने। लाग सुगम छे.

अग्निना निमित्तथी थवावाणा तथा कर्मबंधना कारणभूत आ सर्व पापमय व्यवहारने। जेहे कर्मबंधना कारणे ज्ञपरिज्ञाथी समझने प्रत्याख्यानपरिज्ञाथी त्याग करी आये। छे तेने परिज्ञातकर्मा मुनि कहें छे. जेवा मुनि-मन, वचन, कायाथी समस्त सावद्यने करवुं, करववुं अने अनुमोदन करवुं तेना त्यागी होय छे 'इति ब्रवीमि'नी व्याख्या प्रथमना समान समझ लेवी जेधये. (सू. १०)

श्री आचारङ्गसूत्रनी 'आचारचिन्तामणि' टीकाना
गुजराती-अनुवादमां प्रथम अध्ययनने
चौथा उद्देशक संपूर्ण. (१-४)

અથ પશ્ચમોદ્દેશકઃ—

ચતુર્થોદ્દેશેઽગ્નિકાયસ્વરૂપં મુનિત્વપ્રાપ્તયે પ્રતિવોધિતમ્ । સામ્પ્રતં તદર્થમેવ ક્રમપ્રાપ્તવાસુકાયપ્રતિવોધનાવસરે વનસ્પતિકાયજીવસ્વરૂપં પ્રતિવોધયિતુકામઃ પશ્ચમોદ્દેશકમુપક્રમતે—‘તં ણો’ . ઇત્યાદિ ।

નનુ ક્રમપ્રાપ્તવાયુકાયપ્રતિવોધનં કથં ન પ્રક્રમ્યતે ? ઉચ્યતે—વાયુકાયઃ પ્રત્યક્ષતયા દૃષ્ટિગોચરો ન ભવતિ, અતસ્તત્ર શ્રદ્ધા ઇટિતિ નોદેતું પ્રभवति, પૃથિવ્યાદ્યે-કેન્દ્રિયજીવસ્વરૂપં પ્રતિબુદ્ધ્ય તુ સુતરાં વાયુકાયો વિજ્ઞાસ્યતે, અતઃ સ એવ ક્રમો ગુરુભિરુપાદેયો ભવતિ, યેન જીવાદિતત્ત્વવિજ્ઞાનાય શિષ્યાઃ

પંચમ ઉદ્દેશક—

ચૌથે ઉદ્દેશ મેં સાધુતા પ્રાપ્ત કરને કે લિખે અગ્નિકાય કા સ્વરૂપ સમજાયા હૈ । ઇસી કે લિખે ક્રમ કે અનુસાર વાયુકાય કા સ્વરૂપ સમજાને કે પ્રસંગ મેં વનસ્પતિકાય કા સ્વરૂપ બતલારને કે લિખે પાંચવાં ઉદ્દેશ આરંભ કરતે હૈ—‘તં ણો.’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—ક્રમ કે અનુસાર વાયુકાય કા સ્વરૂપ કયો નહીં બતલાયા ગયા હૈ ? ઓર વાયુકાય કો છોડકર વનસ્પતિકાય કે વિવેચન કા ઉદ્દેશ્ય કયા હૈ ?

ઉત્તર—વાત યહ હૈ કિ વાયુકાય નેત્રો સે પ્રત્યક્ષ દિખાઈ નહીં દેતા—સિર્ફ સ્પર્શેન્દ્રિય સે ડસ કી પ્રતીતિ હોતી હૈ । ઇસ કારણ ડસ કે વિષય મેં જલ્દી શ્રદ્ધા નહીં હોતી । હાં, પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોં કા સ્વરૂપ સમજ લેને પર વાયુકાય સહજ હી સમજ મેં આ જાયગા । ગુરુજન વહી ક્રમ કામ મેં લાતે હૈ જિસ સે શિષ્ય જીવાદિ

પચમ ઉદ્દેશક—

ચોથા ઉદ્દેશકમાં સાધુતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે અગ્નિકાયનુ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. આ માટેજ ક્રમ અનુસાર વાયુકાયનુ સ્વરૂપ સમજાવવાના પ્રસંગે વનસ્પતિકાયનું સ્વરૂપ બતાવવાને માટે પાંચમા ઉદ્દેશકનો આરભ કરે છે—‘તં ણો.’ ઇત્યાદિ.

પ્રશ્ન—ક્રમ પ્રમાણે વાયુકાયનુ સ્વરૂપ શા માટે બતાવ્યું નથી ? અને વાયુકાયને છોડીને વનસ્પતિકાયના વિવેચનમાં કયો ઉદ્દેશ્ય છે ?

ઉત્તર—વાત એ છે કે—વાયુકાય નેત્રથી પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવતો નથી. માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયથી તેની પ્રતીતિ થાય છે આ કારણથી તેના વિષયમાં જલ્દી શ્રદ્ધા થતી નથી. હા, પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવોનુ સ્વરૂપ સમજ લીધા પછી વાયુકાય સહજે સમજવામાં આવી જશે. ગુરુજન આ ક્રમને કામમાં લાવે છે, જે વડે કરી શિષ્ય જીવાદિ

સ્વયમેવોત્સહન્તે, તસ્માદ્ વાયુકાયસ્વરૂપમનભિધાય વનસ્પતિકાયઃ પ્રથમં પ્રસ્તૂયતે—
'તં જો.' ઇત્યાદિ ।

યદ્વા—અનન્તરચતુર્થોદ્દેશેઽગ્નિકાયો દીર્ઘલોકશસ્ત્રશબ્દેનાદૌ પ્રતિબોધિતઃ ।
તત્ર દીર્ઘલોકશબ્દાર્થો વનસ્પતિરિત્યાશયં સમધિગમ્યાગ્નિકાયપ્રકરણસમાપ્ત્ય-
નન્તરં પ્રથમં વનસ્પતિકાયસ્વરૂપં વિજ્ઞાતુકામસ્ય શિષ્યસ્ય પ્રતિબોધનાય પશ્ચમં
વનસ્પતિકાયોદ્દેશં કથયતિ—'તં જો.' ઇત્યાદિ ।

યથા વનસ્પતિકાયોપમર્દનનિટ્ટ્યાઽનગાર્ત્વં લભ્યતે, તં પ્રકારં નિર્દિશતિ—
'તં જો.' ઇત્યાદિ ।

તત્ત્વો કે જ્ઞાન મેં ઉત્સાહિત હોં । યહી કારણ હૈ કિં પહેલે વાયુકાય કા સ્વરૂપ ન કહ કર
વનસ્પતિકાય કા વર્ણન ક્રિયા જાતા હૈ—'તં જો.' ઇત્યાદિ ।

અથવા—ચૌથે ઉદ્દેશ મેં અગ્નિકાય કો 'દીર્ઘલોકશસ્ત્ર' બતલાયા હૈ । દીર્ઘલોકકા
અર્થ વનસ્પતિકાય હૈ, યહ આશય જાનકર અગ્નિકાય કે પ્રકરણ કે પશ્ચાત્ હી શિષ્ય કો
વનસ્પતિકાય કા સ્વરૂપ જાનને કી ઇચ્છા હોના સ્વાભાવિક હૈ । જિજ્ઞાસા કે અનુરૂપ
દિયા હુઆ ઉપદેશ હી અધિક સફલ હોતા હૈ, અતઃ શિષ્ય કી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરને કે
લિર્ પાંચવેં ઉદ્દેશ મેં વનસ્પતિકાય કા કથન ક્રિયા જાતા હૈ—'તં જો.' ઇત્યાદિ ।

વનસ્પતિકાય કી હિંસા સે નિવૃત્ત હોને પર હી સાધુતા પ્રાપ્ત હોતી હૈ, વહ કિસ પ્રકાર
પ્રાપ્ત હોતી હૈ ? સો કહતે હૈ—'તં જો.' ઇત્યાદિ ।

તત્ત્વોના જ્ઞાનમાં ઉત્સાહિત થાય. આ કારણથી પ્રથમ વાયુકાયના સ્વરૂપને નહિ કહેતાં
વનસ્પતિકાયનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે—'તં જો.' ઇત્યાદિ.

અથવા—ચોથા ઉદ્દેશકમાં અગ્નિકાયને 'દીર્ઘલોકશસ્ત્ર' તરીકે બતાવ્યું છે.
દીર્ઘલોકનો અર્થ વનસ્પતિકાય છે; એ આશયને સમજીને અગ્નિકાયના પ્રકરણની પછીજ
શિષ્યને વનસ્પતિકાયના સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છા હોય—તેથી તે સ્વાભાવિક છે. જિજ્ઞાસાને
અનુરૂપ આવેલો ઉપદેશજ અધિક સફલ થાય છે, એ કારણથી શિષ્યની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત
કરવાને માટે પાંચમા ઉદ્દેશમાં વનસ્પતિકાયનું વિવેચન કરવામાં આવે છે—'તં જો.' ઇત્યાદિ.

વનસ્પતિકાયની હિંસાથી નિવૃત્ત થયા પછીજ સાધુતા પ્રાપ્ત થાય છે, તે કયા
પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય છે. તે કહે છે—'તં જો.' ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—

તં ણો કરિસ્સામિ સમુદ્ઘાએ મત્તા મહમં, અમયં વિદિત્તા તં જે ણો કરણ,
એસોવરણ એત્થોવરણ, એસ અણગારેત્તિ પવુચ્ચઈ ॥ સૂં ૧ ॥

છાયા—

તં નો કરિણ્યામિ સમુત્થાય મત્વા મતિમાન્, અમયં વિદિત્વા તં યો નો કુર્યાત્,
એષ ઉપરતઃ અત્રોપરતઃ, એષઃ અનગાર ઇતિ પ્રોચ્યતે ॥ સૂં ૧ ॥

ટીકા—

મતિમાન્=મેધાવી શ્રમણનિર્ગન્થાદિદેશનાશ્રમણસંજાતહેયોપાદેયવિવેકવા-
નિત્યર્થઃ । મત્વા=વનસ્પતિકાયસ્વરૂપં વિજ્ઞાય વિભાવયતિ—અહં સમુત્થાય
આત્મકલ્યાણાર્થમુદ્યુક્તઃ સન્ પ્રવ્રજ્યાં ગૃહીત્વા, તં=વનસ્પતિકાયસમારંભં નો
કરિણ્યામીતિ ।

મૂલાર્થ—મેધાવી પુરુષ વિચાર કરતા હૈ—મૈં આત્મકલ્યાણ કે લિણ ઉઘત હોકર
વનસ્પતિકાય કા આરંભ નહીં કરૂંગા । જો પુરુષ સંયમ કો જાનકર આરંભ નહીં કરતા હૈ
વહી આરંભ સે ઉપરત હૈ—વહી જિન શાસન મૈં આરંભ સે નિવૃત્ત કહલાતા હૈ । વહી અનગાર
કહલાતા હૈ ॥ સૂં ૧ ॥

ટીકાર્થ—શ્રમણ નિર્ગન્થ આદિ કા ઉપદેશ સુનને સે જિસે હેય ઔર ઉપાદેય કા
વિવેક ઉત્પન્ન હો ગયા હૈ વહ વનસ્પતિકાય કા સ્વરૂપ જાનકર ઇસ પ્રકાર વિચાર
કરતા હૈ—મૈં આત્મકલ્યાણ કે લિણ ઉઘત હોકર—દીક્ષા લેકર વનસ્પતિકાય કા આરંભ
સમારંભ નહીં કરૂંગા ॥

મૂલાર્થ—મેધાવી પુરુષ વિચાર કરે છે—હું આત્મકલ્યાણ માટે તૈયાર થઈને
વનસ્પતિકાયનો આરંભ નહિ કરૂં. જે પુરુષ સંયમને જાણીને આરંભ કરતા નથી
તે આરંભથી ઉપરત છે, તેજ જિનશાસનમાં આરંભથી નિવૃત્ત કહેવાય છે, તેજ
અણગાર કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—શ્રમણ નિર્ગન્થ આદિને ઉપદેશ સાંભળવાથી જેને હેય અને
ઉપાદેયનો વિવેક ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે. તે વનસ્પતિકાયના સ્વરૂપને જાણીને આ
પ્રમાણે વિચાર કરે છે:—

હું આત્મકલ્યાણને માટે ઉઘત—તૈયાર થઈને—દીક્ષા લઈને વનસ્પતિકાયનો આરંભ
સમારંભ કરીશ નહિ.

અસ્યોદ્દેશસ્ય વનસ્પતિકાયવિષયકતયાઽત્ર તચ્છબ્દેન વનસ્પતિકાયસમારમ્ભઃ પરિગૃહ્યતે । અત્ર વનસ્પતિકાયસ્વરૂપવિજ્ઞાનનન્તરં તત્સમારમ્ભવર્જનપ્રતિજ્ઞાપદર્શનેન જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષ ઇતિ પ્રતિબોધિતમ્ । યઃ અભયં-નાસ્તિ ભયં યસ્માત્ કસ્ય ચિત્ પ્રાણિનઃ ઇત્યભયઃ=સર્વપ્રાણિપ્રાણત્રાણલક્ષણઃ સંયમઃ, તં-વિદિત્વા તં=વનસ્પતિકાય-સમારમ્ભં નો કુર્યાત્ । એષઃ ઉપરતઃ=વનસ્પતિજીવવિષયે સર્વથા સમારમ્ભાદ્ વિનિવૃત્તઃ, અત્ર=અસ્મિન્ જિનશાસને ઉપરતઃ પ્રોચ્યતે, ઇત્યન્વયઃ । તથા એષઃ=પૂર્વોક્તલક્ષણ ઉપરતઃ 'અનગારઃ' ઇતિ પ્રોચ્યતે । અનગારગુણાનાં સંપૂર્ણતયા તત્ર સત્ત્વાત્, સ એવાનગારશબ્દવાચ્યોઽસ્તીતિ ભાવઃ ।

અથ વનસ્પતિકાયસ્ય સમ્યગ્જ્ઞાનાર્થં પ્રાગુક્તાષ્ટવિધદ્વારાણિ નિરૂપણી-

યહ ઉદ્દેશ વનસ્પતિકાયસંબંધી હૈ અતઃ યહાં 'તત્' શબ્દ સે વનસ્પતિકાય કા સમારંભ લિયા જાતા હૈ । પહેલે વનસ્પતિકાય કા જ્ઞાન હોતા હૈ ફિર ઉસકે આરંભ કા ત્યાગ ક્રિયા જાતા હૈ, યહ બતલાકર સૂચના કી ગઈ હૈ કિ મોક્ષ, જ્ઞાન ઓર ક્રિયા-દોનો સે હોતા હૈ ।

જિસસે કિસીમી પ્રાણી કો ભય નહીં એસા, પ્રાણીમાત્ર કી રક્ષારૂપ સંયમ અભય કહલાતા હૈ । ઉસે જાનકર વનસ્પતિકાય કા સમારંભ ન કરે । ઇસ પ્રકાર વનસ્પતિકાય કે આરંભ સે વિરત પુરુષ જિનશાસન મેં 'ઉપરત' કહલાતા હૈ ઓર વહી ઉપરત પુરુષ અનગાર હૈ, ક્યોં કિ અનગાર કે ગુણ પૂર્ણરૂપ સે ઉસીમેં પાયે જાતે હૈ ।

વનસ્પતિકાય કા સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકાર સે જાનને કે લિખે પૂર્વોક્ત આઠ

આ ઉદ્દેશ વનસ્પતિકાયસંબંધી છે. એ કારણથી અહિં 'તત્' શબ્દથી વનસ્પતિકાયનો સમારંભ લેવામાં આવે છે. પહેલાં વનસ્પતિકાયનું જ્ઞાન થાય છે. પછી તેના આરંભનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે એ બતાવીને સૂચના કરવામાં આવી છે કે-જ્ઞાન અને ક્રિયા, આ બંનેથી મોક્ષ થાય છે.

જેનાથી કોઈ પણ પ્રાણીને ભય થાય નહિ. એ પ્રમાણે પ્રાણીમાત્રની રક્ષારૂપ સંયમ તે અભય કહેવાય છે. તેને જાણીને વનસ્પતિકાયનો સમારંભ કરે નહિ. આ પ્રમાણે વનસ્પતિના આરંભથી વિરત પુરુષ જિનશાસનમાં 'ઉપરત' કહેવાય છે. અને તેજ ઉપરત પુરુષ અનગાર છે. કારણ કે-અનુગારના ગુણ પૂર્ણરૂપથી તેમાંજ જોવામાં આવે છે.

વનસ્પતિકાયનું સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકારે જાણવા માટે પૂર્વોક્ત આઠ દ્વારોનું નિરૂપણ

યાનિ, તત્ર લક્ષણ-પ્રરૂપણા-શસ્ત્રો-પમોગદ્વારાણિ પ્રદર્શયામોઽસ્મિન્નુદ્દેશે, શેષાણિ તુ પૃથિવીકાયવદવગન્તવ્યાનિ ।

લક્ષણદ્વારમ્—

નનુ કથમિદં વિજ્ઞાયતે-વનસ્પતિકાયઃ સચિત્તોઽસ્તીતિ ? ઉચ્યતે-યુત્તયાગમા-ભ્યાં વનસ્પતિકાયસ્ય સચિત્તત્વં નિર્ણયતે । તથાહિ—

વૃક્ષલતાદયો જીવશરીરાણિ દૃશ્યત્વાત્, કરચરણાદિસમુદાયવત્ । તથા વૃક્ષા-દયઃ કદાચિત્ સચિત્તા અપિ, જીવશરીત્વાત્, કરચરણાદિસમુદાયવદેવ ।

દ્વારોં કા નિરૂપણ કરના યાહિયે । ઁનમેં સે લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, શસ્ત્ર ઔર ઉપમોગ દ્વાર યહોં બતલાતે હૈ । શેષ દ્વાર પહેલે કહે પૃથ્વીકાય કે સમાન સમજ લેને યાહિયે ।

લક્ષણદ્વાર—

શક્કા—વનસ્પતિકાય સચિત્ત હૈ, યહ કૈસે જાના જા સકતા હૈ ?

સમાધાન—યુક્તિ ઔર આગમ સે વનસ્પતિકાય કી સચિત્તતા કા નિર્ણય હોતા હૈ । વહ ઇસ પ્રકાર—વૃક્ષ ઔર લતા આદિ જીવ કે શરીર હૈ, ક્યોં કિ વે દૃશ્ય હૈ । જો દૃશ્ય હોતે હૈ વે સબ જીવ કે શરીર હોતે હૈ, જૈસે હાથ—પૈર આદિ । તથા—વૃક્ષ આદિ કમી—કમી સચિત્ત મી હોતે હૈ, ક્યો કિ વે જીવ કે શરીર હૈ, જો જીવ કે શરીર હોતે હૈ વે સચિત્ત હોતે હૈ, જૈસે હાથ—પૈર આદિ કા સમૂહ । તથા—વૃક્ષ અવ્યક્ત

કરવું નેધએ, તેમાંથી લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, શસ્ત્ર અને ઉપલોગ દ્વાર અહિં બતાવે છે. શેષ—બાકીના દ્વાર પ્રથમ પૃથ્વીકાયમાં જે કહ્યાં છે તેના પ્રમાણે સમજ લેવાં નેધએ.

લક્ષણદ્વાર—

શંકા—વનસ્પતિકાય સચિત્ત છે, એ કેવી રીતે બાણી શકાય છે ?

સમાધાન—યુક્તિ અને આગમથી વનસ્પતિકાયની સચિત્તતાનો નિર્ણય થઈ શકે છે. તે આ પ્રમાણે છે:—વૃક્ષ અને લતા આદિ જીવના શરીર છે, કેમકે તે દૃશ્ય છે. જે દૃશ્ય હોય છે તે સર્વ જીવના શરીર હોય છે. જેવી રીતે હાથ—પગ આદિ. તથા વૃક્ષ આદિ કોઈકોઈ વખત સચિત્ત પણ હોય છે, કારણકે તે જીવના શરીર છે. જે જીવનાં શરીર હોય છે તે સચિત્ત હોય છે. જેમ હાથ—પગ આદિનો સમૂહ. તથા વૃક્ષ અવ્યક્ત ઉપલોગ

તથા-વૃક્ષાઃ અવ્યક્તોપયોગપુસ્વાદિમન્તઃ, અવ્યક્તચેતનાવત્ત્વાત્, સુપ્તમૂર્ચ્છિત-
પુરુષવત્ । અત્ર વનસ્પતીનાં દૃશ્યત્વહેતુના જીવશરીરત્વં સિદ્ધયતિ, તતશ્ચ સચિત્ત-
ત્વમ્ । અપરશ્ચ-વૃક્ષાઃ સચેતનાઃ, સર્વત્વગપહરણે મરણાત્, અજવત્ । વનસ્પતિ-
કાયસ્ય સચેતનત્વમગ્રેऽપિ સાધયિષ્યતે-‘સે વેમિ-ઈમંપિ જાઙ્ઘમ્મયં એયંપિ
જાઙ્ઘમ્મયં’ ઇત્યત્ર ।

યદ્વા-અવ્યક્તોપયોગાદીનિ કષાયપર્યન્તાનિ જીવલક્ષણાનિ પૃથિવી-

ઉપયોગ (ચેતના) ઔર સુખ આદિ સે યુક્ત હૈ, કયો કિ ઉન મેં અવ્યક્ત ચેતના હૈં, જો અવ્યક્ત
ચેતનાવાલા હોતા હૈ વહ અવ્યક્ત ચેતનાવાલા ઔર સુખ આદિ વાલા હોતા હૈ, જૈસે સુપ્ત
યા મૂર્ચ્છિત પુરુષ ।

ઇસ પ્રકાર ‘દૃશ્યત્વ’ હેતુ સે સિદ્ધ હોતા હૈ કિ-વનસ્પતિ, જીવ કા શરીર હૈ ઔર જીવ
કા શરીર હોને કે કારણ સચિત્ત મી હૈ । ઇસકે અતિરિક્ત ઔર મી પ્રમાણ હૈ । જૈસે વૃક્ષ
ચેતનાવાન્ હૈ કયો કિ ઉનકી સારી ત્વચા (છાલ) હટાને પર ઉનકી મૃત્યુ હો જાતી હૈ,
સારી ત્વચા હટાને પર જિસ કી મૃત્યુ હો જાતી હૈ વહ સચેતન હી હોતા હૈ, જૈસે બકરા ।
વનસ્પતિકાય કો સચેતનતા આગે મી-‘સે વેમિ-ઈમંપિ જાઙ્ઘમ્મયં એયંપિ જાઙ્ઘમ્મયં’
ઇસ સૂત્ર કી વ્યાખ્યા કરતે હુએ સિદ્ધ કી જાયગી ।

અથવા-અવ્યક્ત ઉપયોગ સે લેકર કષાયપર્યન્ત જીવ કે જો લક્ષણ પૃથ્વી-

(ચેતના) અને સુખ આદિથી યુક્ત છે, કેમકે તેમાં અવ્યક્ત ચેતના છે. જે અવ્યક્ત
ચેતનાવાળા હોય છે તે અવ્યક્ત ચેતનાવાળા અને સુખ આદિવાળા હોય છે. જેમ સુતેલા
અથવા મૂર્ચ્છિત પુરુષ. આ પ્રકારે ‘દૃશ્યત્વ’ હેતુથી સિદ્ધ થાય છે કે-વનસ્પતિ જીવનું
શરીર છે અને જીવનું શરીર હોવાના કારણે સચિત્ત પણ છે. એની સાથે બીજું પણ
પ્રમાણ છે. જેમકે:-વૃક્ષ ચેતનાવાન્ છે કેમકે તેની તમામ ચામડી-છાલ કાઢી નાંખવાથી
તેનું મૃત્યુ થઈ જાય છે; તમામ છાલ કાઢી નાંખવાથી જેનું મૃત્યુ થઈ જાય છે તે ચેતન
જ હોય છે. જેવી રીતે બકરા. વનસ્પતિકાયની ચેતનતા આગળ પણ-‘સે વેમિ-ઈમંપિ
જાઙ્ઘમ્મયં એયંપિ જાઙ્ઘમ્મયં’ આ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરતી વખતે સિદ્ધ કરવામાં આવશે.

અથવા-અવ્યક્ત ઉપયોગથી લઈને કષાય સુધી જીવના જે લક્ષણ પૃથ્વીકાયનાં

કાયોઃગે પ્રાગભિહિતાનિ, તેષાં જીવલક્ષણાનાં વનસ્પતિકાયેઽપિ સદ્ભાવાદ્ વનસ્પતિઃ સચિત્તોઽસ્તિ, મનુષ્યવદિતિ નિર્ણયતે ।

અપિચ—વનસ્પતિઃ સચેતનઃ, ચાલાદ્યવસ્યાસંદર્શનાત્, અનુકૂલ-પ્રતિકૂલાહારાદિના પુષ્ટિકાશ્યાદિદર્શનાત્, છેદનભેદનાદિના મ્લાનતાદિદર્શનાચ મનુષ્ય-શરીરવત્ ।

યથા મનુષ્યશરીરમનુકૂલેનાહારાદિના પુષ્યતિ, તત્પ્રતિકૂલેન તદભાવેન ચ શુષ્યતિ. एवं वनस्पतिरप्यनुकूलजलवातादिभिः पुष्यति; प्रतिकूलजलवातादिभिश्च शुष्यति । यथा वा छेदनादिना मनुष्यशरीरं हस्तादि म्लायति, तथा

કાય કે ઉદ્દેગ નેં પહેલે કહે ગયે હૈં વે સવ વનસ્પતિકાય મે મીં પાયે જાતે હૈં । ઇસ કારણ વનસ્પતિ મનુષ્ય આદિ કે સમાન સચિત્ત હૈ ।

તથા—વનસ્પતિ સચેતન હૈ. જ્યોં કિં ઉસ મેં ચાલ્યાવત્થા આદિ દેસ્તી જાતી હૈં, અનુકૂલ આહાર સે પુષ્ટિ ઔર પ્રતિકૂલ આહાર સે કૃશતા આદિ દિસ્વાઈ દેતી હૈ, ઔર છેદન-ભેદન આદિ કરને સે મુરજાના વગેરહ દેસ્તા જાતા હૈ, જૈસે મનુષ્ય કા શરીર ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિં જૈસે મનુષ્ય કા શરીર અનુકૂલ આહાર આદિ સે પુષ્ટ હોતા હૈ ઔર પ્રતિકૂલ આહાર સે યા આહાર કે અભાવ સે સૂચ જાતા હૈ. ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ મીં અનુકૂલ જલ-વાયુ આદિ સે પુષ્ટ હોતી હૈ ઔર પ્રતિકૂલ જલ-વાયુ આદિ સે સૂચ જાતી હૈ । અથવા જૈસે છેદન-ભેદન કરને સે મનુષ્ય કા શરીર હાથ આદિ મુરજા ઉદેશમાં પહેલા કહ્યાં છે, તે સર્વ વનસ્પતિકાયમાં પણ જોવામાં આવે છે. આ કારણથી વનસ્પતિ મનુષ્ય આદિના સમાન સચિત્ત છે.

તથા—વનસ્પતિ સચેતન છે, કેમકે તેમાં બાલ્યાવસ્થા આદિ અવસ્થાઓ જોવામાં આવે છે. અનુકૂલ આહારથી પુષ્ટિ અને પ્રતિકૂલ આહારથી કૃશતા-દુર્બલતા આદિ દેખાય છે, અને છેદન, ભેદન આદિ કરવાથી મુરજાઈ જવું-કરમાઈ જવું સુસ્ત કે ખિન્ન થવાપણું વગેરે જોવામાં આવે છે. જેવી રીતે મનુષ્યનું શરીર

તાત્પર્યં એ છે કેઃ—જેમ મનુષ્યનું શરીર અનુકૂલ આહાર આદિથી પુષ્ટ થાય છે, અને પ્રતિકૂલ આહારથી અથવા તો આહારના અભાવથી સુકાઈ જાય છે તેવી રીતે વનસ્પતિ પણ અનુકૂલ જલ, વાયુ આદિથી પુષ્ટ થાય છે, અને પ્રતિકૂલ જલ વાયુ આદિથી સુકાઈ જાય છે. અથવા જેવી રીતે છેદન-ભેદન કરવાથી મનુષ્યશરીરના હાથ-પગ આદિ કરમાઈ જાય છે. તે પ્રમાણે પાંદડા, ફલ, ફૂલ, આદિ વનસ્પતિ પણ છેદન-ભેદન

પલ્લવફલકુસુમાદિરૂપો વનસ્પતિરપિ છેદનાદિના મ્લાયતિ, તસ્માદ્ વનસ્પતિઃ સચેતન ઇતિ સિદ્ધમ્ ।

અથવા—વનસ્પતિર્જીવઃ, ચેતનાવત્ત્વાત્, મનુષ્યવત્, યથા મનુષ્યસ્ય શબ્દાદિગ્રહણશક્તિરૂપા ચેતના, તથૈવ વનસ્પતૌ સમુપલભ્યતે । તથાહિ—બકુલાદયો ગીત-સુરાગણ્ઢૂષ-કામિનીચરણતાડનાદિભિઃ ફલન્તિ, શમીલજ્જાલુપ્રભૃતિષુ ચ સ્વાપાવબોધસંકોચાદયો દૃશ્યન્તે । શાપાનુગ્રહાભ્યામાન્તરૌ સંકોચવિકાશૌ સમસ્ત-વનસ્પતીનાં ભવતઃ । ઉક્તશ્ચ—

જાતા હૈ ઉસી પ્રકાર પત્તા, ફલ, ફૂલ, આદિ વનસ્પતિ મી છેદન-મેદન આદિ સે મુરજ્જા જાતી હૈ, ઇસસે સિદ્ધ હોતા હૈ કિ વનસ્પતિ સચેતન હૈ ।

અથવા—વનસ્પતિ જીવ હૈ; કયો કિ ચેતનાવાલી હૈ, જૈસે મનુષ્ય । જૈસે—મનુષ્ય આદિ મેં શબ્દ આદિ કો ગ્રહણ કરને કી શક્તિરૂપ ચેતના હૈ ઉસી પ્રકાર વનસ્પતિ મેં મી શબ્દ આદિ કો ગ્રહણ કરને કી શક્તિરૂપ ચેતના પાઈ જાતી હૈ । બકુલ આદિ કે વૃક્ષ ગીત, મદિરા કા કુલ્લા, કામિની કે પૈર કે તાડન આદિ સે ફલતે હૈ । શમી તથા લજ્જાવતી આદિ મેં સ્વાપ, (સોના) અવબોધ (જાગના) ઔર સંકોચ (સિકુડના) દેખા જાતા હૈ । શાપ ઔર અનુગ્રહ સે સબ વનસ્પતિ મેં સંકોચ ઔર વિકાસ હોતા હૈ । કહા મી હૈ :—

આદિથી કરમાઈ જાય છે સુકાઈ જાય છે, આ કારણથી સિદ્ધ થાય છે કે વનસ્પતિ સચેતન છે.

અથવા—વનસ્પતિ જીવ છે, કેમકે—ચેતનાવાળી છે, જેમ મનુષ્ય. જેવી રીતે મનુષ્ય આદિમાં શબ્દ આદિને ગ્રહણ કરવાની શક્તિરૂપ ચેતના છે. તે પ્રમાણે વનસ્પતિમાં પણ શબ્દ આદિને ગ્રહણ કરવાની શક્તિરૂપ ચેતના જોવામાં આવે છે. બકુલ આદિ વૃક્ષ ગીત, મદિરાના ગંડૂષ (કોગલા), સ્ત્રીના પગથી થયેલુ તાડન આદિથી ડળે છે. શમી તથા લજ્જાવતી (રીસામણી) આદિમાં સુઈ જવું જાગવું અને સંકોચાઈ જવું વગેરે જોવામાં આવે છે. શાપ અને અનુગ્રહથી સર્વ વનસ્પતિમાં સંકોચ અને વિકાસ થાય છે. કહ્યું છે કે:—

“સ્ત્રીणां સ્પર્શાત્ પ્રિયङ्गुर्विकसति वकुलः शीघ्रगण्डूषसेकात्,
पादाघातादशोकस्तिलककुरवकौ वीक्षणालिङ्गनाभ्याम् ।

मन्दारो नर्मवाक्याच्चटुमृदुहसनाच्चम्पको वक्त्रवाताद्,
वल्ली गीतान्ममेरुर्विकसति च पुरो नर्तनात् कर्णिकारः ” ॥ १ ॥ इति ॥

આગમોડપિ—

“વળસસૈ ચિત્તમંતમક્વાયા અળેગજીવા પુઠોસત્તા, અન્નતથ સત્થપરિણ્ણં ”
ઇતિ । (દશવૈ૦)

પ્રદર્શિતં આધુનિકવૈજ્ઞાનિકૈઃ પ્રત્યક્ષતયા સ્વકૃતપ્રયોગવિશેષેણ વનસ્પતીનાં
સચિત્તત્ત્વમ્, યથા—ક્રોધાદિમુન્નાટયતાં તૈષાં ગાલીપ્રદાનાદિભર્ત્સનવાક્યતો

“પ્રિયંગુ કા પેડ છિયો કે સ્પર્શ સે વિકસિત હોતા હૈ, વકુલ મદિરા કે કુલ્લે સે
ખિલ ઉઠતા હૈ । અશોક વૃક્ષ છી કે પૈર કા આઘાત લગને સે ખિલ જાતા હૈ । તિલક વૃક્ષ
છિયો કે દેખને સે, તથા કુરવકાં ઉનકે આલિંગન સે ખિલ ઉઠતા હૈ । મન્દાર વૃક્ષ વિનોદમય
વાક્ય સુનકર, ચમ્પક મૃદુહસી સે, વલ્લી વક્ત્ર (મુખ) વાયુ સે ઔર નમેરુ ગીત સે વિકસિત
હોતા હૈ । કનેર કા પેડ સામને નાચને સે ખિલ જાતા હૈ ” ॥૧॥

વનસ્પતિ કી સચેતનતા આગમ પ્રમાણ સે મી સિદ્ધ હોતી હૈ । દશ વૈકાલિક
સૂત્ર મેં કહા હૈ—શસ્ત્રપરિણત કો છોડકર શેષ સર્વ વનસ્પતિ સચિત્ત કહો ગઈ હૈ, વહ
અનેક જીવવાલી હૈ ઔર ઉન જીવોં કી સત્તા પૃથક્ પૃથક્ હૈ ” ।

આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોને અપને પ્રયોગો દ્વારા પ્રત્યક્ષ દિખલા દિયા હૈ કિ-વનસ્પતિ
સચિત્ત હૈ । ક્રોધ આદિ કરને સે—ગાલી દેને યા ભર્ત્સના કરને સે વૃક્ષ, લતા આદિ

“પ્રિયંગુનો છોડ સ્ત્રીઓના સ્પર્શથી વિકસિત થાય છે, બકુલ મદિરાના કેળાણા
કરવાથી ખિલી ઉઠે છે. અશોક વૃક્ષ સ્ત્રીના પગનો આઘાત લાગવાથી ખિલી ઉઠે છે.
તિલક વૃક્ષ સ્ત્રીઓને જોવાથી તથા કુરવકાં સ્ત્રીઓના આલિંગનથી ખિલી ઉઠે છે. મન્દાર
વૃક્ષ વિનોદમય વાક્ય સાંભળીને, ચમ્પક મૃદુ હાંસીથી, વલ્લી વક્ત્ર (મુખ) વાયુથી
અને નમેરુ ગીતથી વિકસિત થાય છે. કનેરનો છોડ તેના સામે નાચવાથી ખિલે છે.” ॥૧॥

વનસ્પતિની સચેતનતા આગમપ્રમાણથી પણ સિદ્ધ થાય છે દશવૈકાલિક
સૂત્રમાં કહ્યું છે—“શસ્ત્રથી પરિણત—(છેદાયેલી)ને છોડીને બાકીની સર્વ વનસ્પતિ
સચિત્ત કહેલી છે, તે અનેક જીવવાળી છે, અને તે જીવોની સત્તા પૃથક્-પૃથક્ છે”

આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાના પ્રયોગો દ્વારા પ્રત્યક્ષ-અતાવી આપ્યું છે કે વનસ્પતિ
સચિત્ત છે. ક્રોધ આદિ કરવાથી, ગાળ દેવાથી અથવા તિરસ્કાર કરવાથી વૃક્ષ, લતા આદિ

વૃક્ષલતાદયઃ સંકોચમાપદ્યન્તે, સ્તુતિવાક્યૈશ્ચ પ્રવર્ધન્તે, વિકસન્તિ ચેતિ વનસ્પતીનાં સચેતનત્વે નાસ્તિ કૈષાશ્ચિદ્ વિવાદઃ ।

ये तु सूक्ष्मा वनस्पतिकायास्ते चक्षुषा नैव दृश्यन्ते, अतस्तेषां सचित्तत्वं भगवद्वचनमात्रावगम्यमिति तत्रापि श्रद्धा करणीयैव ।

પ્રરૂપણાદ્વારમ્—

वनस्पतिजीवा द्विविधाः—सूक्ष्मबादरभेदात् । सूक्ष्माः सर्वलोके कज्जलकूपिकावत् संभृताः । बादरास्तु लोकैकदेशे सन्ति । सूक्ष्माः पर्याप्तापर्याप्तभेदाद्द्विविधाः ।

बादरा द्विविधाः—प्रत्येकशरीर—साधारणशरीरभेदात् । एकमेकं जीवं

સંકોચ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ઓર પ્રશંસા કરને સે વઢતે, હૈ ઓર ફૂલતે હૈ અતઃ વનસ્પતિ કી સચિત્તતા મેં અબ કિસી કો મી વિવાદ નહીં હૈ ।

સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય કે જીવ આંખ સે નહીં દિખાઈ દેતે । ભગવાન્ કે વચનો સે હી જાને જા સકતે હૈં । ઊન પર શ્રદ્ધા રખની યાહિએ ।

પ્રરૂપણાદ્વાર—

वनस्पतिकाय के जीव दो प्रकार के हैं—सूक्ष्म और बादर । सूक्ष्म जीव समस्त लोकाकाश में काजल की कुप्पी की तरह भरे हुए हैं । बादर जीव लोक के एक-एक भाग में होते हैं । सूक्ष्म जीवों के भी दो भेद हैं—पर्याप्त और अपर्याप्त ।

बादर जीव प्रत्येकशरीर और साधारणशरीर के भेद से दो प्रकार के हैं ।

સંકોચને પ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રશંસા કરવાથી ફૂલે છે અને ખિલે છે એ કારણથી વનસ્પતિની સચિત્તતામાં હવે કોઈને પણ વિવાદ નથી.

સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયના જીવ નેત્રથી જોઈ શકાતા નથી. તે ભગવાનના વચનોથી જ જાણી શકાય છે. તેના પર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.

પ્રરૂપણાદ્વાર—

वनस्पतिकायના જીવ બે પ્રકારના છે. (૧) સૂક્ષ્મ અને બાદર. સૂક્ષ્મ જીવ સમસ્ત લોકાકાશમાં કાજલની કુપ્પીની પ્રમાણે ભરેલા છે. બાદર જીવ લોકના એક-એક ભાગમાં હોય છે.

સૂક્ષ્મ જીવોના પણ બે ભેદ છે. (૧) પર્યાપ્ત અને (૨) અપર્યાપ્ત. બાદર જીવ પ્રત્યેકશરીર અને સાધારણશરીરના ભેદથી બે પ્રકારના છે. એક-એક જીવ સમ્બન્ધી

પ્રતિ ગતં પ્રત્યેકમ્, પ્રત્યેકં શરીરં યેષાં તે પ્રત્યેકશરીરાઃ । પ્રત્યેકનામકર્મોદયવશા-
દેકૈકસ્ય જીવસ્ય શરીરમૌદારિકં વૈક્રિયં વા પૃથક્ પૃથગ્ ભવતિ । એવમ્ભૂતા જીવાઃ
પ્રત્યેકશરીરા ઉચ્યન્તે । નારકદેવમનુષ્યાઃ, દ્વીન્દ્રિયાદયઃ, પૃથિવ્યાદયઃ, વૃક્ષગુચ્છાદિ-
વનસ્પતયશ્ચ પ્રત્યેકશરીરિણઃ સન્તિ । ઇમે પ્રત્યેકાઃ પ્રત્યેકજીવા અપિ કથ્યન્તે ।

પ્રત્યેકશરીરા દ્વાદશવિધાઃ—વૃક્ષ—ગુચ્છ—ગુલ્મ—લતા—વહ્લી—પર્વગ—તૃણ—વલય—
રિતૌ—પથિ—જલરુહ—કુહળભેદાત્ ।

તત્ર વૃક્ષા દ્વિવિધાઃ—एकास्थिका: (एकबीजकाः) बहुबीजकाश्च । तत्रैकास्थिका
अनेकविधाः—निम्बाम्रजम्बूकौशम्बादयः । बहुबीजका अप्यनेकविधाः—

एक—एक जीवसंबंधी शरीर प्रत्येकशरीर कहलाता है । प्रत्येकनामकर्म के उदय से एक—एक
जीव के शरीर औदारिक और वैक्रिय अलग—अलग होता है । ऐसे अलग—अलग शरीर
वाले जीव प्रत्येकशरीर कहलाते हैं—नारक, देव, मनुष्य द्वीन्द्रिय आदि, पृथ्वीकाय आदि
तथा वृक्ष, गुच्छ आदि वनस्पतिजीव प्रत्येक शरीरी हैं । इन्हे प्रत्येक और प्रत्येकजीव
भी कहते हैं ।

प्रत्येकशरीरी वनस्पतिकाय बारह प्रकार के हैं—वृक्ष, गुच्छ, गुल्म, लता, वह्ली, पर्वग,
तृण, वलय, हरित, औषध, जलरुह और कुहण ।

इनमें वृक्ष दो प्रकार के हैं—एकास्थिक अर्थात् एक बीज वाले और बहु-
बीजक अर्थात् बहुत बीजों वाले । एक बीज वाले नीम, आम, जामन और कौशम्ब
आदि अनेक प्रकार के हैं । बहुबीजक भी अनेक प्रकार के हैं । जैसे अस्थिक, तिन्दुक,

शरीर प्रत्यેક શરીર કહેવાય છે. પ્રત્યેકનામકર્મના ઉદયથી એક—એક જીવના શરીર
ઔદારિક અને વૈક્રિય અલગ—અલગ હોય છે. એવા અલગ—અલગ શરીરવાળા જીવ
પ્રત્યેકશરીર કહેવાય છે. નારક, દેવ, મનુષ્ય, દ્વીન્દ્રિય આદિ. પૃથ્વીકાય આદિ તથા
વૃક્ષ, ગુચ્છ આદિ વનસ્પતિજીવ પ્રત્યેકશરીર છે. તેને પ્રત્યેક અને પ્રત્યેકજીવ પણ કહે છે.

પ્રત્યેકશરીરી વનસ્પતિકાય બાર પ્રકારના છે—વૃક્ષ, ગુચ્છ, ગુલ્મ, લતા, વહલી,
પર્વગ, તૃણ, વલય, હરિત, ઔષધ, જલરુહ અને કુહળ.

એમાં વૃક્ષ બે પ્રકારના છે—એકાસ્થિક અર્થાત્ એક બીજવાળા, અને બહુસ્થિક
અર્થાત્ ઘણાં બહુ બીજવાળાં. એક બીજવાળા—લીખડો, આંખો, જાંબુ અને કૌશમ્બ, આદિ
અનેક પ્રકારના છે. બહુબીજક એટલે ઘણા બીજવાળા પણ અનેક પ્રકારના છે. જેમકે—

અસ્થિક-તિન્દુક-કપિત્થા-મ્બાડક-માતુલિંગ-બિલ્વા-મલક-પનસ-દાડિમાદયઃ ।

एकास्थिकानां बहुबीजकानां च वृक्षाणां मूलैकजीवमाश्रित्य मूलकन्दस्कन्ध-
त्वक्शाखाप्रवालेषु प्रत्येकमसंख्येया जीवाः सन्ति । एको मूलजीवस्तु मूलादिफल-
पर्यन्तं सर्वावयवं व्याप्य वृक्षेषु तिष्ठति ।

नन्वेकास्थिकानां बहुबीजकानां च वृक्षाणां मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखादयः
प्रत्येकमसंख्येयजीवाः सन्ति, इति यदुक्तं तत् कथमुपपद्यते, मूलादिफलपर्यन्ता वृक्षाः
सर्वेऽप्येकशरीराकारा एवोपलभ्यन्ते, यथा-देवदत्तस्य शरीरमखण्डमेकरूपमुपलभ्यते
तद्वत्, तस्मादेकशरीरात्मका एव वृक्षाः, कथममी प्रत्येकशरीरा असंख्येयजीवा
इति ? उच्यते—

(તેંદૂ) કપિત્થ (કવિઠ), અમ્બાડક, માતુલિંગ, બિલ્વ, આમલા, પનસ ઓર દાડિમ આદિ ।

एकास्थिक और बहुबीजक वृक्षों में मूलके एक जीव के सहारे मूल, कंद, स्कंध, छाल,
शाखा, और प्रवाल में अलग-अलग असंख्यात जीव हैं । एक मूल जीव, मूल से लेकर फल
तक वृक्ष के सभी अवयवों में व्याप्त होकर रहता है ।

શંકા—એક બીજવાળે ઓર બહુત બીજ વાળે વૃક્ષોં કે મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વચા,
શાખા આદિ પ્રત્યેક અસંખ્યાત જીવ વાળે હૈ, યહ કથન સહી કૈસે હો સકતા હૈ ? મૂલ સે
લેકર ફલપર્યન્ત વૃક્ષ સમી એક શરીરાકાર હી ઉપલબ્ધ હોતે હૈં, જૈસે કિ દેવદત્ત કા શરીર
અખંડ એકરૂપ હી દેખા જાતા હૈ । અતઃ વૃક્ષ એક-એક શરીરરૂપ હી હૈં । ઁન મેં અસંખ્યાત
પ્રત્યેક કિસ પ્રકાર હો સકતે હૈ ?

અસ્થિક, તિન્દુક, કપિત્થ, અંબાડક, માતુલિંગ (ખિન્નેઈ), ખિલ્વ, (ખીલી), આમલાં,
પનસ અને દાડમ આદિ.

એકાસ્થિક અને બહુબીજક વૃક્ષોમાં મૂળના એક જીવના આધારે મૂલ, કંદ, સ્કંધ
છાલ, શાખા અને પ્રવાલમાં અલગ-અલગ અસંખ્યાત જીવ છે. એક મૂલ જીવ,
મૂલથી લઈને ફલ સુધી વૃક્ષના સર્વ અવયવોમાં વ્યાપ્ત થઈને રહે છે.

શંકા—એકબીજવાળા અને બહુબીજવાળા વૃક્ષોના મૂળ, કંદ, સ્કન્ધ, ત્વચા-
છાલ, શાખા આદિ પ્રત્યેક અસંખ્યાત જીવવાળા છે. આ કથન સાચું છે એમ કેવી
રીતે કહી શકાય ? અથવા એ કથન સાચું કેવી રીતે હોઈ શકે ?

મૂલથી લઈને ફલ સુધી વૃક્ષ સર્વ એક શરીરાકારજ ઉપલબ્ધ થાય છે. જેમકે
દેવદત્તનું શરીર અખંડ એકરૂપજ જોવામાં આવે છે. એ માટે વૃક્ષ એક એક શરીર-
રૂપજ છે. તેમાં અસંખ્યાત પ્રત્યેકશરીર કેવી રીતે હોઈ શકે છે ?

મૂલસ્કન્ધાદિષુ તેષામસંખ્યેયાનામપિ જીવાનાં પ્રત્યેકનામકર્મોદયાત્ પૃથક્ પૃથગેવ એકેકશરીરસદ્ભાવેન પ્રત્યેકશરીરત્વં સિધ્યતિ ।

યદ્યપિ વૃક્ષાણાં મૂલાદિષુ પ્રત્યેકમસંખ્યેયા અપિ જીવાઃ પરસ્પરં વિભિન્નશરીરાઃ, તથાપિ પ્રવલરાગદ્વેષોપચિતતથારૂપપ્રત્યેકનામકર્મમાહાત્મ્યાદેવ પરસ્પરં સમાશ્લિષ્ટાઃ સંમિશ્રિતા ભવન્તિ । યથા શ્લેષણદ્રવ્યેણ મિશ્રીકૃત્ય નિર્મિતાયાં ખસખસગુટિકાયાં પ્રત્યેકભાગે સ્વસ્વસત્તયા ખસખસવીજાનિ તિષ્ઠન્તિ । યથા વા-ગુડમિશ્રિતૈસ્તિલૈઃ કૃતાયાં તિલપર્પટિકાયાં તિલાઃ સ્વસ્વરૂપેણ વર્તન્તે, તથૈવ પ્રત્યેકશરીરા અસંખ્યેયજીવાઃ મૂલકન્દાદિષુ પ્રત્યેકં તિષ્ઠન્તિ । સાધારણ-

સમાધાન—મૂલ ઓર સ્કન્ધ આદિ મેં ડન અસંખ્યાત જીવોં કે, પ્રત્યેકનામકર્મ કે ડદય સે અલગ-અલગ ઁક-ઁક શરીર હૈ, અતઃ વે સવ પ્રત્યેકશરીરી સિદ્ધ હોતે હૈ ।

યદ્યપિ વૃક્ષોં કે મૂલ આદિ મેં અસંખ્યાત જીવ હૈ ઓર ડન સવ કે શરીર મિન્ન-મિન્ન હૈ, ફિર મી તીવ્ર રાગ-દ્વેષ કે કારણ ડપાર્જિત પ્રત્યેકનામકર્મ કે પ્રભાવ સે હી વે સવ આપસ મેં મિલે હુઁ-સે રહતે હૈ । જૈસે કિસી ચિપકની ચીજ મેં મિલાકર બનાઈ હુઈ ખસખસ કી ગોલી કે પ્રત્યેક ભાગ મેં ખસખસ કે વીજ અપના અલગ-અલગ અસ્તિત્વ બનાયે રખતે હૈ, અથવા જૈસે ગુડ મિલે તિલોં કી બનાઈ હુઈ તિલપપડી મેં તિલોં કે દાને અપને અપને સ્વરૂપ મેં વિદ્યમાન રહતે હૈ, ડસો પ્રકાર પ્રત્યેકશરીરી અસંખ્યાત જીવ મૂલ, કન્દ આદિ મેં રહતે હૈ । સાધારણવનસ્પતિ સે ડન મેં યહ ભેદ હૈ કિ-પ્રત્યેકશરીરી

સમાધાન—મૂલ અને સ્કંધ આદિમાં તે અસંખ્યાત જીવોના પ્રત્યેકનામકર્મના ઉદયથી અલગ-અલગ એક-એક શરીર છે, તો પણ તીવ્ર રાગ-દ્વેષના કારણે ઉપાર્જિત-પ્રાપ્ત કરેલા પ્રત્યેકનામકર્મના પ્રભાવથીજ તે સર્વ આપસમાં-પરસ્પરમાં મળેલા રહે છે, જેમ કેઈ ચિપકની (ચીકણી-ચોટી બંધ તેવી) ચીજમાં મેળવીને બનાવેલી ખસખસની ગોળીના પ્રત્યેક ભાગમાં ખસખસનાં બીજ પોતાનુ અલગ અલગ અસ્તિત્વ બનાવી રાખે છે. અથવા જેમ ગોળ મેળવેલી તલની તલપાપડી-તલસાંકળીમાં તલના દાણા પોત-પોતાના સ્વરૂપમાં વિદ્યમાન રહે છે, તે પ્રમાણે પ્રત્યેકશરીરી અસંખ્યાત જીવ મૂલ, કંદ આદિમાં રહે છે. સાધારણ વનસ્પતિથી તેનામાં એ ભેદ છે કે-પ્રત્યેકશરીરી

વનસ્પતિભ્યસ્ત્વેતાવાન્ વિશેષઃ- પ્રત્યેકશરીરાઃ પરસ્પરં સંમિશ્રિતા અપિ ભિન્ના એવ તિષ્ઠન્તિ, સાધારણશરીરાસ્ત્વન્યોન્યાનુવિદ્વા ઇતિ ।

પત્રેષુ પ્રત્યેકં મૂલજીવાદ્ભિન્ન એકૈકો જીવઃ । ઉક્તં હિ પ્રજ્ઞાપનાયામેકા- સ્થિકબહુવીજવૃક્ષપ્રરૂપણાવસરે-“ પત્તા પત્તેયજીવિયા ” ઇતિ ।

તથા-તાલસરલનાલિકેરવૃક્ષાણાં સ્કન્ધશ્ચૈકજીવઃ । તદુક્તમ્-

“ ણાણાવિહસંઠાણા, રુક્ષાણં એગજીવિયા પત્તા ।

સ્વંધોવિ એગજીવો, તાલ-સરલ-નાલિણી ” ॥

છાયા-નાનાવિધ સંસ્થાનાનિ, વૃક્ષણામ્ એકજીવિકાનિ પત્રાણિ ।

સ્કન્ધોઽપિ એકજીવઃ, તાલસરલ નારિકેલાનામ્ ॥ (પ્રજ્ઞા૦)

જીવ આપસ મેં મિલે હુએ મી ભિન્ન-ભિન્ન રહતે હૈ કિન્તુ સાધારણશરીરવાલે જીવ આપસ મેં અનુવિદ્વ-એક રૂપ હોકર રહતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-પ્રત્યેકશરીરી જીવોં કા શરીર અલગ-અલગ હોતા હૈ કિન્તુ ઇન સાધારણશરીરી જીવોં કા શરીર એક હી હોતા હૈ ।

પત્તો મેં મૂલ જીવ સે ભિન્ન એક-એક જીવ અલગ-અલગ હોતે હૈ । પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં એકવીજ ઓર બહુવીજ વૃક્ષો કી પ્રરૂપણા કરતે હુએ કહા હૈ- ‘પત્તા પત્તેયજીવિયા’ અર્થાત્ પત્તે પ્રત્યેક જીવ વાલે હૈ ।

તથા તાલ, સાલ, નાલિકેર આદિ વૃક્ષો કા સ્કન્ધ એક જીવ હૈ । કહા હૈ-

“ નાના પ્રકાર કે આકાર વાલે વૃક્ષોં કે પત્તે પ્રત્યેકજીવ હૈં ઓર તાલ, સરલ તથા નારિયલ કે સ્કન્ધ એકજીવ હૈં ” ।

જીવ પરસ્પર મળેલા છતાં પણ ભિન્ન-ભિન્ન રહે છે; પરન્તુ સાધારણ શરીરવાળા જીવ પરસ્પરમાં અનુવિદ્વ-એકરૂપ થઈને રહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે-પ્રત્યેકશરીરી જીવોનાં શરીર અલગ-અલગ હોય છે. કિન્તુ આ સાધારણશરીરી જીવોનાં શરીર એકજીવ હોય છે.

પત્તા-પાંદડાંમાં, મૂલ જીવથી ભિન્ન એક-એક જીવ અલગ-અલગ હોય છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં એકબીજા અને બહુબીજા વૃક્ષોની પ્રરૂપણા કરતા થકા કહ્યું છે કે:- ‘પત્તા પત્તેયજીવિયા’ અર્થાત્ પત્તાં પ્રત્યેક જીવવાળા છે.

તથા તાલ, સરલ, નાળિયેર આદિ વૃક્ષોના સ્કન્ધ એક જીવ છે. કહ્યું છે કે:-

“ નાના પ્રકારના આકારવાળા વૃક્ષોનાં પત્તાં-પાંદડાં પ્રત્યેકજીવ છે. અને તાલ, સરલ તથા નારિયેલના સ્કન્ધ એકજીવ છે. ”

પુષ્પેષુ અનેકજીવાઃ-સંખ્યાતા અસંખ્યાતા અનન્તા વા સન્તિ । ઉક્તશ્ચ-
“પુષ્પા અણેગજીવા ” ઇતિ ।

“ પુષ્પા જલયા થલયા, વિંટવદ્વા ય નાલિવદ્વા ય ।

સંસ્વિજ્જમસંસ્વિજ્જા, બોધવ્વાઽણંતજીવા ય ” ॥

છાયા-પુષ્પાણિ જલજાનિ સ્થલજાનિ, વૃન્તવદ્વાનિ ચ નાલિવદ્વાનિ ચ ।

સંખ્યેયાનિ (સંખ્યેય જીવાનિ) અસંખ્યેયાનિ (અસંખ્યેય જીવાનિ)

બોદ્ધવ્યાનિ અનન્ત જીવાનિ ચ ॥ (પ્રજ્ઞા૦)

યત્તુ “ પુષ્પાણિ ચૈકજીવાનિ મન્તવ્યાનો ”-તિ શીલાઙ્કાચાર્યૈરભિહિતં તત્
પ્રામાદિકમ્, પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રવિરોધાત્ ।

ફલેષુ મૂલજીવમાશ્રિત્ય પ્રત્યેકં દ્વૌ દ્વૌ જીવૌ સ્તઃ । દોષિણ ય જીવા ફલે
ભણિયા ” ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાવચનાત્ । વૃક્ષાઃ પ્રરૂપિતાઃ, અથગુચ્છાદયઃ પ્રોચ્યન્તે-

ફૂલો મેં અનેક-સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત જીવ હોતે હૈ । કહા મી હૈ-“પુષ્પા
અણેગજીવા” ફૂલ અનેક જીવ વાલે હોતે હૈ ।

“જલ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે, સ્થલ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે, વૃન્તવદ્ધ યા નાલિ-
વદ્ધ ફૂલ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત જીવ વાલે સમજ્ઞને ચાહિયે ” ।
(પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર)

“ફૂલ એક જીવ વાલે હોતે હૈ” યહ શીલાઙ્કાચાર્ય કા કથન મૂલભરા હૈ, ક્યોં કિ
યહ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર સે વિરુદ્ધ હૈ ।

ફૂલો મેં મૂલ જીવ કી અપેક્ષા પ્રત્યેક દો-દો જીવ હૈ । પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મે કહા હૈ-
“ ફલ મેં દો જીવ કહે ગયે હૈ । ”

યહાં તક વૃક્ષો કા નિરૂપણ કિયા । અથ ગુચ્છ આદિ કે વિષય મેં કહતે હૈ—

કૂલોમાં અનેક સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત-એવ હોય છે. કહ્યું પણ
છે-“ પુષ્પા અણેગજીવા ” “ કૂલ અનેક એવવાળા હોય છે ”

“ જલમાં ઉત્પન્ન થવાવાળાં, સ્થળમાં ઉત્પન્ન થવાવાળાં વૃન્તબદ્ધ અથવા
નાલિબદ્ધ કૂલ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત એવવાળાં છે, એમ સમજવું
જોઈએ. ” (પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર).

“ કૂલ એક એવવાળા હોય છે. ” આ શીલાકાચાર્યનું કથન ભૂલભર્યું છે, કેમકે
તે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રથી વિરુદ્ધ છે.

કૂલોમાં મૂલ એવની અપેક્ષા પ્રત્યેક બે-બે એવ છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કહ્યું છે-
“ કૂલમાં બે એવ કહેલા છે. ”

અહિં સુધી વૃક્ષોનું નિરૂપણ કર્યું, હવે ગુચ્છ આદિના વિષયમાં કહે છે:-

ગુચ્છા અનેકવિધાઃ-આઢકી-વૃન્તાકી-તુલસી-પિપ્પલીપ્રમૃતયઃ । ગુલ્માઃ-
હ્રસ્વસ્કન્ધબહુકાણ્ડપત્રપુષ્પફલોપેતાઃ, તેઽનેકવિધાઃ-સેરિકા-નવમાલિકા-કોરળક-
બન્ધુજીવકાદયઃ । લતા અનેકવિધાઃ-પદ્મલતા-નાગલતાઽશોકલતાચમ્પકલતાદયઃ ।
યસ્ય વનસ્પતેસ્તિર્યક્ તથાવિધાઃ શાખાઃ પ્રશાખા વા ન પ્રસૃતાઃ સા લતોચ્યતે ।

વલ્લયોઽનેકવિધાઃ-પુષ્પફલી-કૂષ્માણ્ડી-કાલિંગી-તુમ્બી-ત્રપુષી-કોશાતકી
-પટોલાદયઃ । પર્વગા અનેકવિધાઃ-શ્લુ-વંશ-નલવંશ-વેતસપ્રમૃતયઃ । તૃણાનિ-
અનેકવિધાનિ-કુશદૂર્વાદીનિ । વલયાનિ-તાલ-તમાલ-કેતકી-કદલી-કન્દલી-

ગુચ્છ અનેક પ્રકાર કે હૈ । જૈસે-અરહર વૃન્તાકી, તુલસી, પિપ્પલી આદિ ।
જિનકા તના છોટા હો, કાંડ બહુત હો ઓર જો પત્તો, ફૂલો ઓર ફલો સે યુક્ત હો
ઉન્હે ગુલ્મ કહતે હૈ । વે મી કઈ પ્રકાર કે હૈ । યથા-સેરિકા, નવમાલિકા, કોરળક,
બન્ધુજીવક વગેરહ । લતાઈં મી અનેક પ્રકાર કી હૈ; જૈસે-પદ્મલતા, નાગલતા, અશોકલતા,
ચમ્પકલતા આદિ । જિસ વનસ્પતિ કી તિરછી અથવા ખાસ તરહ કી શાખાઈં-પ્રશાખાઈં નહીં
ફૈલતી વહ લતા કહલાતી હૈ ।

વલ્લી કે મી અનેક મેદ હૈ । જૈસે-પુષ્પફલી, કૂષ્માણ્ડી, કાલિંગી, તુમ્બી,
ત્રપુષી, (કકડી) કોશાતકી તથા પટોલાદિ । પર્વગ મી અનેક પ્રકાર કે હૈ ।
જૈસે-શ્લુ, (સેલરી) વંશ, (બાંસ) નલવંશ, વેત આદિ । કુશ ઓર દૂવ આદિ તૃણ
અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈ । તાલ, તમાલ, કેતકી, કદલી, કન્દલી આદિ વલય

ગુચ્છ અનેક પ્રકારનાં છે. જેવાં કે-તુવેર, વૃન્તાકી, તુલસી, પિપ્પલી, આદિ.
જેના થડ નાના હોય, કાંડ બહુજ હોય અને જે પત્તાં-ફૂલ અને ફળોથી યુક્ત હોય
તેને ગુલ્મ કહે છે. તે પણ ઘણા પ્રકારના છે. જેમ-સેરિકા, નવમાલિકા, કોરંટક,
બંધુજીવક વગેરે, લતાઓ પણ અનેક પ્રકારની છે. જેવી રીતે કે-પદ્મલતા, નાગલતા,
અશોકલતા, ચમ્પકલતા આદિ. જે વનસ્પતિની તિરછી અથવા ખાસ તરહની
શાખાઓ-પ્રશાખાઓ ફેલાતી નથી તે લતા કહેવાય છે.

વલ્લીના પણ અનેક ભેદ છે. જેવી રીતે પુષ્પફલી, કૂષ્માંડી, કાલિંગી, તુમ્બી,
ત્રપુષી, કોશાતકી તથા પટોલાદિ. પર્વગ પણ અનેક પ્રકારના છે. જેમ-શેરડી, વાંસ,
નલવંશ વેત આદિ. કુશ-દાલડો અને શ્લુ-ધરો આદિ તૃણ અનેક પ્રકારનાં હોય છે.
તાલ, તમાલ, કેતકી, કદલી-કેળ, કન્દલી આદિને વલય કહેવાય છે. તાંદુલીયક, (તાંદુલન્ટ)

દીનિ । હરિતાનિ-તન્દુલીયક-વસ્તુલ-માર્જારપાદિકા-પાલ્ક્યાદીનિ । ઓષધ્યઃ-શાલિ-ત્રીહિ-ગોધૂમ-યવ-વર્જરી-મુદ્ગ-માષાદયઃ । જલરુહાઃ-ઉત્પલ-પદ્મ-કુમુદ-નલિન-પુણ્ડરીક-શતપત્ર-સહસ્રપત્ર-કોકનદા-રવિન્દ-પનક-પનકચદ્ર-શૈવાલાદયઃ । કુહળાઃ ભૂમિસ્ફોટકાઽપકાય-સર્પચ્છત્રાદયઃ ।

ઉક્તાઃ પ્રત્યેકશરીરા વનસ્પતયઃ । અથ સાધારણશરીરાઃ પ્રરૂપ્યન્તે—

સાધારણનામકર્મોદયાદનન્તાનાં જીવાનાં સાધારણમેકં શરીરં ભવતિ । તસ્માત્ સાધારણમેકં શરીરં યેષાં તે સાધારણશરીરાઃ ।

નનુ કથમનન્તજીવાનામેકં શરીરં સંભવતિ, તથાહિ-યઃ સ્વલ્પ પ્રથમં

કહલાતે હૈ । તન્દુલોયક, વસ્તુલ, માર્જારપાદિકા, પાલંકી આદિ કો હરિત કહતે હૈ । શાલિ ત્રીહિ (ધાન) ઓ ગેહૂં, જૌ, વાજરી, મૂગ, ઝડદ આદિ કે પૌધે ઓષધિ કહલાતે હૈ । ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ, નલિન, પુણ્ડરીક શતપત્ર, સહસ્રપત્ર, કોકનદ, અરવિન્દ, પનક, પનકચદ્ર, શૈવાલ આદિ કો જલરુહ કહતે હૈ । ભૂમિસ્ફોટક, આપકાય ઓર સર્પચ્છત્ર આદિ કુહળ કહલાતે હૈ ।

યહૌ તક પ્રત્યેકશરીર વનસ્પતિ કા વિવેચન હુઆ । સાધારણશરીર કા પ્રરૂપણ ઇસ પ્રકાર હૈ—

સાધારણનામકર્મ કે ઉદય સે અનન્ત જીવોં કા એક સાધારણ હોતા હૈ । જિનકા શરીર સાધારણ અર્થાત્ એક હો, વે સાધારણશરીર કહલાતે હૈ ।

શંકા—અનન્ત જીવોં કા શરીર એક કૈસે હો સકતા હો ? ક્યોં કિ પહેલે-

વસ્તુલ (બથુવા) માર્જારપાદિકા, પાલંકી (સુવાપાલક) આદિને હરિત કહે છે. શાલી, ત્રીહિ (ધાન્ય) ગેંહૂં-ઘઉં, જવ, બાજરો, મગ, ઝડદ આદિ ઓષધિ કહેવાય છે. ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ, નલિન, પુણ્ડરીક, શતપત્ર, સહસ્રપત્ર, કોકનદ, અરવિદ, પનક, પનકચદ્ર. શૈવાલ આદિને જલરુહ કહે છે. ભૂમિસ્ફોટક, આપકાય અને સર્પચ્છત્ર આદિ-કુહળ કહેવાય છે

અહિં સુધી પ્રત્યેક વનસ્પતિનું વિવેચન થયું, સાધારણશરીરનું પ્રરૂપણ આ પ્રકારે છે—

સાધારણનામકર્મના ઉદયથી અનન્ત જીવોનું એક સાધારણશરીર હોય છે. જેનું શરીર સાધારણ અર્થાત્ એક હોય તે સાધારણશરીર કહેવાય છે.

શંકા—અનન્ત જીવોનાં શરીર એક કેવી રીતે હોઈ શકે છે ? કેમકે પહેલ વહેલો

જાતસ્તેન તચ્છરીરમુત્પાદિત, સર્વથા સ્વાયત્તીકૃતં ચ, કથં તત્રાન્યેષાં જીવાનામવ-
કાશઃ, નદિ દેવદત્તશરીરે દેવદત્ત ઇવાન્યેऽપિ જીવાઃ સર્વાવયવેષુ સહૈવ પરસ્પરાનુ-
પ્રવેશપૂર્વકં પ્રાદુર્ભવન્તિ ?

યદ્વા-યેનૈવ તચ્છરીરં નિષ્પાદ્ય સત્યવકાશે સ્વેતરૈઃ સહ પરસ્પરાનુપ્રવેશેન
સ્વાધીનં કૃતં, સ એવ યત્ર પ્રધાનઃ સ્યાત્, તતશ્ચ તસ્યૈવ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવ્યવસ્થા,
પ્રાણાપાનાદિયોગ્યપુદ્ગલોપાદાનં વા ભવેત્, નતુ શેષાણામ્ ? અત્રોચ્યતે—

નાયં પ્રશ્નો યુક્તિપથમારોહતિ, શઙ્કાકર્તુર્જિનશાસનપરિજ્ઞાનાભાવાત્ ।

પહલ જો જીવ ઉત્પન્ન હુઆ उसने वह शरीर उत्पन्न किया और उसे पूरी तरह अपना
लिया । फिर उस शरीर में दूसरे जीवों को अवकाश किस प्रकार मिल सकता है ? देवदत्त
के शरीर में देवदत्त की तरह अन्य जीव भी सब अवयवों में, एक दूसरे में मिलकर उत्पन्न
कैसे हो सकते हैं ?

अथवा—जिस जीवने वह शरीर उत्पन्न करके, अवकाश होने पर अपने
से भिन्न अन्य जीवों के साथ मिलकर ग्रहण किया है वही जीव उस शरीर में प्रधान
होगा । ऐसी स्थिति में उसी की पर्याप्त और अपर्याप्त की व्यवस्था होगी । वही प्राणापान
आदि के योग्य पुद्गलों को ग्रहण करेगा । शेष जीवों के विषय में किस प्रकार यह व्यवस्था
हो सकती है ।

समाधान—यह शंका उचित नहीं कही जा सकती, क्योंकि शंकाकार को
जिनशासन का परिज्ञान नहीं है ।

જે જીવ ઉત્પન્ન થયો તેણે તે શરીર ઉત્પન્ન કર્યું અને તેણે પૂરી રીતે પોતાનું શરીર
લીધું. પછી એ શરીરમાં બીજા જીવોને અવકાશ કેવી રીતે મળી શકે છે ? દેવદત્તના
શરીરમાં દેવદત્તની પ્રમાણે અન્ય જીવ પણ તમામ અવયવોમાં એક બીજાને મળીને
ઉત્પન્ન કેવી રીતે થઈ શકે છે ?

અથવા જે જીવે આ શરીર ઉત્પન્ન કરીને અવકાશ મળતાં પોતાનાથી ભિન્ન
અન્ય જીવોની સાથે મળીને ગ્રહણ કર્યું છે તે જીવ એ શરીરમાં પ્રધાન થશે. એવી
અવસ્થામાં-સ્થિતિમાં એની પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તની વ્યવસ્થા થશે. તેજ પ્રાણુ-
અપાન આદિના યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરશે. શેષ-ગાદીના જીવોના વિષયમાં એ
વ્યવસ્થા કેવી રીતે થઈ શકે છે ?

સમાધાન—આ શંકા યોગ્ય નથી કેમકે-શંકા કરનારને જિન. શાસનનું
પરિજ્ઞાન નથી.

સાધારણનામકર્મપ્રભાવાદનન્તા અપિ જીવા એકસ્મિન્નેવ કાલે સૈવોત્પત્તિદેશે તિષ્ઠન્તિ, સૈવ પર્યાપ્તિં નિર્વર્તયન્તિ, સૈવ પ્રાણાપાનયોગ્યપુદ્ગલાનુપાદદતે, સૈવ ચ તેષાસાહારાદિપુદ્ગલગ્રહણમ્, તસ્માન્ન કાચિદનુપપત્તિરિતિ । ઉક્તશ્ચ ભગવતા—

“ સમયં વક્ષંતાણં, સમયં તેસિં શરીરનિવ્વિત્તી ।

સમયં આણગ્ગહણં, સમયં ઉસ્સાનીસાસા ॥ ૧૬ ॥

એકસ્સ ઉ જં ગહણં, બહૂણ સાહારણાણ તં ચેવ ।

જં બહુયાણં ગહણં, સમાસઓ તંપિ એગસ્સ ॥ ૧૭ ॥

છાયા—સમકં વ્યુત્ક્રાન્તાનાં, સમકં તેષાં શરીરનિર્વૃત્તિઃ ।

સમકમાનગ્રહણં, સમકમુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસૌ ॥ ૧૬ ॥

એકસ્ય તુ યદ્ ગ્રહણં, બહૂનાં સાધારણાનાં તદેવ ।

યદ્ બહુકાનાં ગ્રહણં, સમાસતસ્તદપ્યેકસ્ય ॥ ૧૭ ॥

સાધારણનામકર્મ પ્રભાવ સે અનન્ત જીવ એક હી કાલ મેં સાથ હી ઉત્પત્તિ દેશ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, સાથ હી પર્યાપ્તિયાં પૂર્ણ કરતે હૈ, સાથ હી પ્રાણાપાન કે યોગ્ય પુદ્ગલો કો ગ્રહણ કરતે હૈ ઓર સાથ હી આહાર આદિ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હૈ । અત એવ હસ કથન મેં તનિક મો અયુક્તિ નહીં હૈ । ભગવાન્ ને કહા હૈ—

“સાથ હી વે જીવ ઉત્પત્તિદેશ મેં આતે હૈ, સાથ હી ડનકા શરીર વનતા હૈ. સાથ હી પ્રાણ ગ્રહણ કરતે હૈ, સાથ હી ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ હોતે હૈ (૧૬) એક જીવ જો ગ્રહણ કરતા હૈ વહ બહુત જીવો કે લિએ સમાન હોતા હૈ ઓર બહુત જીવ જો ગ્રહણ કરતે હૈ વહ એક જીવ કે લિએ મો હોતા હૈ (૧૭)

સાધારણ નામકર્મના પ્રભાવથી અનન્ત જીવ એકજ કાલમાં સાથેજ ઉત્પત્તિદેશમાં ઉત્પન્ન થયા છે. સાથેજ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરે છે. સાથેજ પ્રાણ-અપાનના યોગ્ય-પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અને સાથેજ આહાર આદિના યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. એ માટે આ કથનમાં જરાપણ અસ્વાભાવિકતા અથવા અયુક્તતા નથી. ભગવાને કહ્યું છે કે:—

“તે જીવ એક સાથેજ ઉત્પત્તિદેશમાં આવે છે, સાથેજ એનાં શરીરો બને છે, સાથેજ પ્રાણ ગ્રહણ કરે છે. સાથેજ શ્વાસોચ્છ્વાસ થાય છે. (૧૬) એક જીવ જે ગ્રહણ કરે છે તે બધાય જીવો માટે સમાનપણે થાય છે, અને તમામ જીવો જે ગ્રહણ કરે છે તે એક જીવને માટે પણ થાય છે (૧૭)

સાહારણમાહારો, સાહારણમાણપાણગ્રહણં ચ ।

સાહારણજીવાણં, સાહારણલક્ષણં એયં ” ॥ ૧૮ ॥ (પ્રજ્ઞા૦ ૧૧૫)

છાયા-સાધારણમાહારઃ, સાધારણમાનપ્રાણગ્રહણં ચ ।

સાધારણજીવાનાં, સાધારણલક્ષણમેતત્ ॥ ૧૮ ॥

એવં ચ પરસ્પરાનુવિદ્ધાનન્તજીવસમૂહરૂપેણ એકશરીરાવસ્થાયિનો જીવાઃ સાધારણશરીરા ઇતિ સિદ્ધમ્ । એતે સાધારણજીવશબ્દેન સાધારણશબ્દેનાપિ ચ વ્યપદિશ્યન્તે ।

તેઽનેકવિધાઃ-સૂરણકન્દ - વજ્રકન્દ-શર્કરાકન્દ - રક્તાલુ-પિંડાલુ - લશુન-પલાણ્ડુ-ગૃઝ્જન-શૃંગ્ગવેરાદયઃ । વનસ્પતેર્મૂલસંલગ્નો ભૂમ્યન્તર્ગતો ભાગવિશેષઃ કન્દઃ । એતેઽનન્તજીવપિંડસ્વરૂપાઃ સન્તિ ।

સાધારણ જીવોંં કા આહાર સાધારણ હોતા હૈંં ઓર સાધારણ પ્રાણાપાન કા ગ્રહણ હોતા હૈંં, ઇસ પ્રકાર ઉનકા યહ સાધારણ લક્ષણ કહા ગયા હૈંં ” ॥૧૮॥ (પ્રજ્ઞા૦ ૧૧૫)

ઇસ પ્રકાર સિદ્ધિ હુઆ કિંં એક દૂસરેંં મેંં મિલે હુએ અનન્તજીવસમૂહરૂપ સે એક હીંં શરીર મેંં રહેને વાલે સાધારણ જીવ હૈંં । ઇન જીવોંંં કે લિંંએ ‘સાધારણજીવ’ તથા ‘સાધારણ’ શબ્દ કા ભીંં વ્યવહાર કિયા જાતા હૈંં ।

સાધારણ જીવ અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈંં । જૈંંસે-સૂરણકન્દ, વજ્રકન્દ, શર્કર-કન્દ, રતાલુ, પિંડાલુ, લહસુન, પ્યાજ, ગાજર, અદરખ આદિ । વનસ્પતિ કે મૂલક સાથ જુડા હુઆ ઓર જમીન કે અન્દર રહેને વાલા હિસ્સા કંદ કહલાતા હૈંં । યે કંદ અનંત જીવોંંં કે પિંડ હૈંં ।

સાધારણ જીવોના આહાર સાધારણ હોય છે અને સાધારણ પ્રાણાપાનનું ગ્રહણ હોય છે. એ પ્રમાણે તેનું આ સાધારણ લક્ષણ કહ્યું છે (૧૮)”

આ પ્રમાણે સિદ્ધ થયું કે એક બીજામાં મળેલા અનન્તજીવસમૂહરૂપથી એક જ શરીરમાં રહેવા વાળાં સાધારણ જીવ છે. એ જીવોને માટે ‘સાધારણ જીવ’ તથા ‘સાધારણ’ શબ્દનો પણ વ્યવહાર કરી શકાય છે.

સાધારણ જીવ અનેક પ્રકારના હોય છે. જેમ-સૂરણકંદ, રતાળું, પિંડાળું, લસણ, ડુંગળી, ગાજર, આદુ આદિ. વનસ્પતિના મૂળની સાથે જોડાયેલા અને જમીનની અંદર રહેવાવાળો ભાગ કંદ કહેવાય છે. આ કંદ અનન્ત જીવોના પિંડ છે.

વાદરા વનસ્પતયઃ સંક્ષેપતઃ षड्वિधाः—અગ્રવીજ—મૂલવીજ—પર્વવીજ—સ્કન્ધ-
વીજ—વીજરુહ—સંમૂર્ચ્છિમભેદાત્ । અગ્રે વીજં યેષાં તે—અગ્રવીજાઃ કોરુણ્ટકપ્રભૂતયઃ ।
મૂલમેવ વીજં યેષાં તે મૂલવીજાઃ કદલ્યાદયઃ । પર્વણિ=ગ્રન્થૌ સન્ધિભાગે પર્વૈવ વા
વીજં યેષાં તે પર્વવીજાઃ ઇક્ષુ-વંશ-વેત્રપ્રભૂતયઃ । સ્કન્ધઃ=સ્થુલં, સ એવ વીજં યેષાં તે
સ્કન્ધવીજાઃ=અરણિ-શલ્લકી-સ્તુહીપ્રભૂતયઃ । વીજાદ્ રોહન્તિ=પ્રાદુર્ભવન્તીતિ વીજ-
રુહાઃ=શાલિ-ગોધૂમ-જવ-મક્કા-વર્જરીપ્રભૂતયઃ । સંમૂર્ચ્છન્તિ=વીજ વિનાઽપિ દગ્ધભૂ-
માવપિ સમુદ્ભવન્તીતિ સંમૂર્ચ્છિમાઃ પૃથિવીજલસંયોગમાત્રજનિતાસ્તૃણવિશેષાઃ ।

વાદર વનસ્પતિ સંક્ષેપ મેં છહ પ્રકાર કી હૈ—(૧) અગ્રવીજ (૨) મૂલવીજ
(૩) પર્વવીજ (૪) સ્કન્ધવીજ (૫) વીજરુહ ઓર (૬) સંમૂર્ચ્છિમ । જિન વનસ્પતિયોંકા
વીજ આગે રહતા હૈ એસી કોરુણ્ટક આદિ વનસ્પતિયોં અગ્રવીજ કહલાતી હૈ । પર્વ
(પોર—સંધિભાગ) મેં જિનકા વીજ હો, યા પર્વ હી જિનકા વીજ હો ઉન્હે પર્વવીજ
કહતે હૈ, જૈસે—ઈંલ, બાંસ, બેત આદિ । સ્કન્ધ જિનકા વીજ હો એસી અરણિ,
શલ્લકી, સ્તુહી (થુહર) વગૈરહ સ્કન્ધવીજ કહલાતી હૈ । શાલી, ગેહૂં, જૌ, મક્કી, વાજરી વગૈરહ
વીજ સે ઊગને વાલી વનસ્પતિ કો વીજરુહ કહતે હૈ । વીજ કે વિના બી, જલી હુઈ
જમીન આદિ મેં બી પૃથ્વી ઓર જલ કે સંયોગમાત્ર સે ઉત્પન્ન હોને વાલી વનસ્પતિ
સંમૂર્ચ્છિમ કહલાતી હૈ ।

બાદર વનસ્પતિ સંક્ષેપમાં છ પ્રકારની છે— (૧) અગ્રબીજ, (૨) મૂળબીજ,
(૩) પર્વબીજ, (૪) સ્કન્ધબીજ, (૫) બીજરુહ, (૬) સંમૂર્ચ્છિમ. જે વનસ્પતિઓનું
બીજ આગળ રહે છે એવી કોરુણ્ટક આદિ વનસ્પતિઓ અગ્રબીજ કહેવાય છે મૂળ
એજ જેનું બીજ હોય એવી કદળી આદિ વનસ્પતિઓ મૂળબીજ છે.—(પોર—સંધિભાગ)માં
જેનું બીજ હોય તેને પર્વબીજ કહે છે, જેમકે—શેલડી, વાંસ, નેતર આદિ. સ્કન્ધ
જેનું બીજ હોય તે અરણી શલ્ય, સ્તુહી (થોર) વગેરે સ્કન્ધબીજ કહેવાય છે. શાલી,
ધઉં, જવ, મકાઈ, બાજરી વગેરે બીજથી ઉગવા વાળી વનસ્પતિને બીજરુહ કહે
છે. બીજ વિના પણ બીજી ગએલી જમીન આદિમાં પણ પૃથ્વી અને જલના
સંયોગમાત્રથી ઉત્પન્ન થવા વાળી વનસ્પતિ તે સંમૂર્ચ્છિમ કહેવાય છે.

આકારતઃ પ્રત્યેકવનસ્પતિરૂપેણ દૃશ્યમાના અપિ વનસ્પતયોઽનન્તજીવાઃ સન્તિ ।
તેષાં લક્ષણમુચ્યતે—

યસ્મિન્ મૂલે ભગ્ને સતિ સમશ્વક્રાકારો ભક્નો ભવતિ, તત્ર નિયમતોઽનન્તા
જીવા ભવન્તિ । તથા યસ્મિન્ સ્કન્દે ભગ્ને સન્તિ સમશ્વક્રાકારો ભક્નોદૃશ્યતે તત્રાપ્ય
નન્તા જીવાઃ । એવં શેષેષુ સ્કન્ધ-ત્વક્-શાખા-પ્રવાલ-પત્ર-પુષ્પ-ફલ-વીજેષ્વપિ
વિજ્ઞેયમ્ । ઈદૃશશ્ચ ભક્નઃ પ્રાયેણાપરિકાવસ્થાયાં ભવતિ ।

તથા—યસ્ય વનસ્પતેર્મધ્યગતસારભૂતકાષ્ઠાપેક્ષયા બહુલતરા સ્થૂલા ત્વગ્ ભવતિ
સા ત્વગનન્તજીવસ્વરૂપા ।

આકાર સે પ્રત્યેકવનસ્પતિ કે સમાન દિશ્વાઈ દેને વાલી વનસ્પતિયૌં મી અનન્ત જીવ
વાલી હોતી હૈ । ઉનકા લક્ષણ યહ હૈ—

જિસકા મૂલભાગ તોડને પર સમાન ચક્રાકાર ભંગ હોતા હૈ, ઉસમેં નિયમ સે
અનન્ત જીવ હોતે હૈં । ઈસી પ્રકાર જિસકા કન્દ ભાંગને પર સમાન ચક્રાકાર ભંગ દિશ્વાઈ દે
ઉસમેં મી અનન્ત જીવ હોતે હૈ । યહી વાત સ્કન્ધ, ત્વચા, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ
ઔર વીજો કે વિષય મેં મી સમજની ચાહિએ । ઈસ પ્રકાર કે ભંગ પ્રાયઃ સબ હોતે હૈ જબ
વનસ્પતિ કચ્લી હોતી હૈ ।

ઈસકે અતિરિક્ત જિસ વનસ્પતિ કે વીચ કે સારભાગ કી અપેક્ષા છાલ બહુત મોટી
હોતી હૈ વહ છાલ મી અનન્ત જીવ વાલી હોતી હૈ ।

આકારથી પ્રત્યેક વનસ્પતિના સમાન-સરખી-દેખાવાવાળી વનસ્પતિ પણ અનન્ત
જીવવાળી હોય છે. તેનું લક્ષણ એ છે. કે-જેનાં મૂળભાગને તોડવાથી સમાન ચક્રાકાર
ભંગ થાય છે, તેમાં નિયમથી અનન્ત જીવ હોય છે. એ પ્રમાણે જેનો કન્દ ભાંગવાથી
સમાન ચક્રાકાર ભંગ થયો દેખાઈ આવે તેમાં પણ અનન્ત જીવ હોય છે. એજ
વાત સ્કન્ધ, ત્વચા, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર-પાંદડાં, પુષ્પ, ફલ અને બીજોના વિષયમાં
પણ સમજવી જોઈએ. આ પ્રકારનો ભંગ પ્રાયઃ ક્યારે થાય છે કે ક્યારે વનસ્પતિ
કાચી હોય છે ત્યારે થાય છે.

એના સિવાય જે વનસ્પતિના વચ્ચેનાં સારભાગની અપેક્ષા છાલ ઘણી જ મોટી
હોય છે, તે છાલ પણ અનન્તજીવવાળી હોય છે.

તથા—કિસલયરૂપે પત્રાકુરે ઉદ્ગમ્યમાને નિયમતોઽનન્તા જીવા ભવન્તિ । ઉક્તઞ્ચ પ્રજ્ઞાપનાયાં પ્રથમપદે ।

“ સર્વોઽપિ કિસલઓ સ્વલુ, ઊગ્ગમમાણો અણંતઓ મણિઓ. ” ઇત્યાદિ ।

છાયા—સર્વોઽપિ કિસલયઃ સ્વલુ ઉદ્ગચ્છન્ અનન્ત મણિતઃ ઇત્યાદિ ।

વનસ્પતિર્મિદ્યમાનઃ પૃથિવીસદૃશેન ભેદેન મિદ્યતે, સોઽપ્યનન્તજીવસ્વરૂપઃ । અન્યચ્—

“ ગૂઢસિરાગં પત્તં, સચ્છીરં જં ચ હોઙ્ નિચ્છીરં ।

જંપિ ય પદ્મણસંધિં, અણંતજીવં વિયાણાહિ ॥ ૧ ॥ ” ઇતિ । (પ્રજ્ઞા૦)

છાયા—ગૂઢશિરાકં પત્રં, સક્ષીરં યચ્ચ ભવતિ નિઃક્ષીરમ્ ।

યદપિ ચ પ્રણષ્ટસન્ધિ, અનન્તજીવ વિજાનીહિ ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

તથા—કૌંપલ જવ ઉત્પન્ન होती है तो उसमें भी अनंत जीव होते हैं । प्रज्ञापना के पहले पदमें कहा है—

“ उगते हुए सभी किसलय अनंतकाय कहे गये हैं । ”

जिस वनस्पति की ग्रंथि या पोर, तोड़नेपर रज से भरी हो, या जो वनस्पति, टूटने पर पृथ्वी के समान भेदों से टूटे, वह भी अनंतजीववाली होती है ।

और भी कहा हैः—

“ जिस के तंतु साफ दिखाई न देते हों, तथा जिसकी संधि बिल्कुल दिखाई न देती हो ऐसा पत्ता, अगर दूधवाला हो या उसमें दूध उत्पन्न न हो, उसे भी अनंतजीववाला समझना चाहिए ” ।

તથા—કુંપળ જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેમાં પણ અનંત જીવ હોય છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના પ્રથમ પદમાં કહ્યું છે કે.—

“ ઉગતાં હોય તે સર્વ કિસલય (પદ્મવ તાન્ત કુમળા પાનનો સમૂહ) અનન્તકાય કહ્યાં છે. ”

જે વનસ્પતિની ગ્રંથિ—ગાંઠ અથવા પોર, તોડવાથી રજથી ભરેલી, હોય અથવા જે વનસ્પતિ, તૂટવાથી પૃથ્વીના સમાન ભેદોથી તૂટે તે પણ અનંત જીવવાળી હોય છે. બીજું પણ કહ્યું છે કે:—

“ જેનાં તંતુઓ ચોખ્ખાં દેખાતાં ન હોય, તથા જેની સંધિ (સાંધો) બીલકુલ દેખાતી હોય નહિ, એવાં પાંદડા દૂધવાળાં હોય અથવા એમાં દૂધ ઉત્પન્ન હોય નહિ, તેને પણ અનંત—જીવ વાળા સમજવા જોઈએ. ”

ગૂઢશિરાકમિતિ=ગૂઢાઃ=અલક્ષ્યમાણાઃ શિરા=નાડીજાલં તન્તુજાલમિતિ વા
યસ્ય તત્ । પ્રણ્ઠસંધીતિ-પ્રણ્ઠઃ=સર્વથાડનુપલક્ષ્યમાણઃ, સન્ધિઃ=પત્રદ્વયસંયોગરૂપો
ભાગો યસ્ય તત્ । એતાદૃશં પત્રં સક્ષીરં=સદુગ્ધમ્, નિઃક્ષીરમ્=અનુત્પન્નદુગ્ધં વા તદનન્ત-
જીવં વિજાનીહીત્યર્થઃ ।

એવમન્યેડપ્યનેકવિધાઃ શૈવાલાદયોડનન્તજીવાઃ સ્વબુદ્ધ્યા ગુરુગમેન વા
પરિભાવનીયાઃ । વિસ્તરતસ્તુ જિજ્ઞાસુભિઃ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રં વિલોકનીયમ્ ।

સૂક્ષ્મનિગોદાસ્તુ ભગવદ્વચનાવગમ્યા એવ, અનન્તશરીરસંઘાતે સત્યપ્યતિસૂક્ષ્મ-
ત્વાન્નાસ્માકં ચક્ષુઃપથેડવતરન્તિ । “આણાગિજ્ઞા એ ચક્ષુષ્ફાસં ન તે ઇંતિ”
ઇતિ વચનાત્ । ઉક્તશ્ચ પ્રજ્ઞાપનાયાં સદૃષ્ટાન્તં નિગોદજીવસ્વરૂપં, યથા—

इसी प्रकार सेवार आदि अन्यान्य वनस्पतियो को भी अपनी बुद्धि से या गुरुगम से
अनंतजीववाली समझ लेनी चाहिए । जिन्हें विस्तारपूर्वक जानना हो उन्हें प्रज्ञापनासूत्र
देखना चाहिए ।

સૂક્ષ્મ નિગોદ ભગવાન્ કે વચન સે હી સમજે જા સકતે હૈ । એક શરીર મેં
અનંત જીવોં કા પિંડ હોને પર મી વે જીવ ઇતને સૂક્ષ્મ હોતે હૈ કિ હમ અપને નેત્રો સે
(આગમ) ઉન્હેં નહીં દેખ સકતે । કહા મી હૈ—“યે જીવ સર્વજ્ઞકી આજ્ઞા સે હી ગ્રહણ કિયે
(જાને) જાતે હૈ । આંખે ઉન્હેં નહીં દેખ સકતી” । પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં ઉદાહરણ કે સાથ નિગોદ
કા સ્વરૂપ ઇસ પ્રકાર બતલાયા હૈ—

એ પ્રમાણે સેવાળ આદિ જૂદી-જૂદી વનસ્પતિઓને પણ પોતાની બુદ્ધિથી
અથવા ગુરુગમથી અનંતજીવવાળી સમજ લેવી જોઈએ, જેને વિસ્તારપૂર્વક જાણવાની
ઈચ્છા હોય તેઓએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર જોઈ લેવું જોઈએ.

સૂક્ષ્મનિગોદ જાગવાનના વચનથી જ સમજ શકાય છે (જાણી શકાય છે).
એક શરીરમાં અનંત જીવોના પિંડ હોવા છતાં પણ તે જ એટલા સૂક્ષ્મ હોય
છે કે આપણે આપણા નેત્રથી તેને જોઈ શકતા નથી. કહ્યું પણ છે કે:—“તે જ
સર્વજ્ઞની આજ્ઞા (આગમ)થી જ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે—જાણવામાં આવે છે, નેત્રથી તે
જોઈ શકાતા નથી.” પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં ઉદાહરણની સાથે નિગોદનું સ્વરૂપ આ
પ્રમાણે બતાવ્યું છે—

“ જહ અયગોલો ધંતો, જાઓ તત્તતવણિજ્જસંકાસો ।

સન્નો અગણિપરિણો, નિગોઝજીવે તદ્દા જાણ ” ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

છાયા—યથાઽયોગોલો ધ્માતો, જાતસ્તપ્તતપનીયસંકાશઃ ।

સર્વોઽગ્નિપરિણતો, નિગોજીવાન્ તથા જાનીહિ ॥ ૧ ॥

યથા—અયોગોલોઽગ્નિના ધ્માતઃ તપ્તસુવર્ણસદૃશઃ સર્વાંશતોઽગ્નિપરિણતોઽગ્નિ-
રૂપ એવ ભવતિ હે શિષ્ય ! તથૈવ નિગોદજીવાન્ જાનીહિ । નિગોદજીવાનાં પરિમાણ-
સ્વરૂપમેવ વિજ્ઞેયમ્—

અયં લોકશ્ચતુર્દશરજ્જુપરિમિતોઽસ્તિ । એકો રજ્જુરસંખ્યાતયોજનાત્મકઃ, યોજનં
સંખ્યાતાઙ્ગુલપરિમિતમ્, એકમઙ્ગુલમસંખ્યાતાકાશપ્રદેશાત્મકં ભવતિ । તસ્યાઙ્ગુ-
જસ્યૈકૈકાકાગપ્રદેશે નિગોદાનામસંખ્યાતા ગોલકાઃ, એકૈકસ્મિન્ ગોલકે નિગોદાનામ-
સંખ્યાતાનિ શરીરાણિ, એકૈકસ્મિન્ શરીરેઽનન્તા જીવા નિવસન્તિ । ઉક્તશ્ચ—

“જૈસે અગ્નિ મેં તપાયા હુઆ લોહે કા ગોલ તપે સોને કે સમાન પૂર્ણતયા અનિરૂપ
હી હો જાતા હૈ, હે શિષ્ય ! ઉસી પ્રકાર નિગોદ કે જીવ સમજો ” । નિગોદ જીવોં કા પરિમાણ
ઇસ પ્રકાર સમજના ચાહિએ—

લોકાકાશ ચૌદહ રાજૂ કા હૈ । એક રાજૂ મેં અસંખ્યાત યોજન હોતે હૈ ઓર
સંખ્યાત અંગુલ કા એક યોજન હોતા હૈ । આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશ—પરિમિત એક અંગુલ
હોતા હૈ । ઇસ અંગુલ કે એક—એક આકાશ પ્રદેશ મેં નિગોદ જીવોં કે અસંખ્યાત ગોલે હોતે
હૈ । એક—એક ગોલક મેં અસંખ્યાત શરીર હોતે હૈ ઓર એક—એક શરીર મેં અનન્ત જીવોં કા
નિવાસ હૈ । કહાં મી હૈ—

“જેમ અગ્નિમા તપાવેલો લોહનો ગોળો તપેલા સોના—પ્રમાણે પૂર્ણપણે
અગ્નિરૂપ જ થઈ જાય છે, હે શિષ્ય ! એ પ્રમાણે નિગોદના જીવ સમજો.” નિગોદના
જીવોં પરિમાણ—એ પ્રમાણે સમજવું જોઈ એ—

લોકાકાશ ચૌદ રાજૂનો છે. એક રાજૂમા અસંખ્યાત યોજન થાય છે, અને
સંખ્યાત અંગુલનો એક યોજન થાય છે. આકાશના અસંખ્યાતપ્રદેશ—પરિમિત એક
અંગુલ હોય છે. એ અંગુલના એક—એક આકાશપ્રદેશમાં નિગોદ જીવોના અસંખ્ય
ગોળાહોય છે. એક—એક ગોલકમાં અસંખ્યાત શરીર હોય છે અને એક—એક શરીરમા
અનન્ત જીવોનો નિવાસ છે. કહું પણ છે—

“गोला य असंखिज्जा, हुंति निगोया असंखया गोले ।

एक्केको य निगोओ अणंतजीवो मुणेयव्वो” ॥ १ ॥

छाया-गोलाश्च असंख्येयाः, भवन्ति निगोदा असंख्येया गोले ।

एकैकश्च निगोदः, अनन्त जीवो ज्ञातव्यः ॥ १ ॥ इति ।

तत्रस्थप्रत्येकजीवस्य तैजसकर्मणे द्वे द्वे शरीरे पृथक् पृथक् स्तः । तदेकैकं शरीरमनन्तज्ञानावरणीयादियावदनन्तान्तरायकर्मणां वर्गणाभिः संयुक्तं वर्तते । सा चैकैका वर्गणाऽनन्तसूक्ष्मपरमाणुमयी भवतीति सूक्ष्मत्वं निगोदजीवानां सिद्धम् ।

ये च शरीरत्रयाङ्गुलासंख्येयभागशरीरादिभेदाः पृथिवीकायोद्देशेऽभिहितास्ते वनस्पतिकायानामपि बोध्याः, केवलमनित्यंस्थम्=अनियताकारं शरीरसंस्था-

“अंगुल के एक आकाशप्रदेश में असंख्यात गोले, एक गोले में असंख्यात निगोद-शरीर और एक-एक निगोदशरीर में अनंत जीव जानने चाहिए” ॥१॥

निगोद में रहने वाले हरेक जीव के अलग-अलग तैजस और कर्मण शरीर होते हैं, और प्रत्येक शरीर अनन्त ज्ञानावरणीय आदि तथा अनन्त अन्तराय कर्मों की वर्गणाओं से संयुक्त है, वह एक वर्गणा अनन्तसूक्ष्मपरमाणुरूप होती है । इस कथन से निगोदिया जीवों की सूक्ष्मता सिद्ध होती है ।

पृथिवीकाय के उद्देश में तीन शरीर तथा अंगुल के असंख्यातवें भाग की अवगाहना आदि का कथन किया है, वह वनस्पतिकाय के लिए भी समझना चाहिए । यहाँ विशेष बात यह है कि वनस्पति जीवों के शरीर का आकार अनियत होता है ।

“अंगुलना ऐक आकाशप्रदेशमा असंख्यात गोणा, ऐक गोणामा असंख्यात निगोद-शरीर अने ऐक-ऐक निगोद शरीरमा अनन्तएव ज्ञातुवा जेधं ऐ.” ॥१॥

निगोदमां रહેવા वाणा हरेक एवने अलग-अलग तैजस अने कर्मण शरीर હોય છે, અને પ્રત્યેક શરીર અનન્ત જ્ઞાનાવરણીય આદિ તથા અનન્ત અન્તરાય કર્મોની વર્ગણાઓથી સંયુક્ત છે. તે એક વર્ગણા અનન્તસૂક્ષ્મપરમાણુરૂપ હોય છે. આ વચનથી નિગોદના જીવોની સૂક્ષ્મતા સિદ્ધ થાય છે.

પૃથ્વીકાયના ઉદ્દેશમાં ત્રણ શરીર તથા અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના આદિનું નિરૂપણ કર્યું છે. તે વનસ્પતિકાય માટે પણ સમજ લેવું જોઈએ. અહિં વિશેષ વાત એ છે કે:-વનસ્પતિના જીવોનો આકાર અનિયત (નિયમવગરનો) હોય છે.

નમેષામ્, શેષમન્યત્ સમાનમ્ । એષાં સ્થાનં ઘનોદધિવાતવલયાદિ । સંખ્યામઙ્ગીકૃત્યા-
નન્તાઃ સર્વે વનસ્પતયઃ ।

એવં વનસ્પતીનાં વૃક્ષાદિભેદૈઃ પ્રત્યેકસાધારણભેદૈઃ, તથા—વર્ણગન્ધરસસ્પર્શભેદૈશ્ચ
સહસ્રશો ભેદા ભવન્તિ । યોન્યાદિભેદૈઃ પુનર્લક્ષશો ભેદા જાયન્તે ।

વનસ્પતેર્યોનિઃ સંવૃતા ભવતિ । તસ્યાઃ સચિત્તાચિત્તમિશ્રભેદેન ત્રયો ભેદાઃ,
તથા શીતોષ્ણમિશ્રભેદેન ત્રયો ભેદાઃ । એવં ગણનયા પ્રત્યેકવનસ્પતિયોનીનાં દશલક્ષ-
સંખ્યકા ભેદા ભવન્તિ । સાધારણવનસ્પતીનાં ચતુર્દશલક્ષસંખ્યકા ભેદા જાયન્તે ।

શેષ સર્વ પૂર્વવત્ત્વ છે । ઇન કા સ્થાન ઘનોદધિવાતવલય આદિ છે । સંખ્યા કી અપેક્ષા પૂર્વોક્ત
સર્વ પ્રકાર કી વનસ્પતિ—સંખ્યા અનન્ત છે ।

વૃક્ષ આદિ કે ભેદો કી અપેક્ષા, પ્રત્યેક—સાધારણ કી અપેક્ષા તથા વર્ણ, રસ ગંધ ઔર
સ્પર્શ કે ભેદ કી અપેક્ષા વનસ્પતિ કે હજારો ભેદ હોતે છે । યોનિ આદિ કે ભેદો કી અપેક્ષા
વિચાર કિયા જાય તો લાખો ભેદ હો જાતે છે ।

વનસ્પતિ કી યોનિ સંવૃત્ત છે । સંવૃત્તયોનિ સચિત્ત, અચિત્ત, ઔર મિશ્ર કે ભેદ સે
ત્રીન પ્રકાર કી હોતી છે । શીત, ઉષ્ણ તથા મિશ્ર કે ભેદ સે મી ત્રીન પ્રકાર કી છે । ઇસ
પ્રકાર ગણના કરને સે પ્રત્યેકવનસ્પતિ કી દસ લાખ યોનિયો છે । સાધારણવનસ્પતિ કી
યોનિયો ચૌદહ લાખ છે ।

બાકી તમામ પૂર્વ પ્રમાણે છે. એનું સ્થાન ઘનોદધિવાતવલય આદિ છે. સંખ્યાની
અપેક્ષા પૂર્વોક્ત સર્વ પ્રકારની વનસ્પતિ—સંખ્યા અનન્ત છે.

વૃક્ષ આદિના ભેદોની અપેક્ષાએ, પ્રત્યેક—સાધારણ અપેક્ષાએ તથા વર્ણ, રસ,
ગંધ અને સ્પર્શના ભેદની અપેક્ષાએ વનસ્પતિના હજારો ભેદ થાય છે. યોનિ
આદિના ભેદોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો લાખો ભેદ થઈ જાય છે.
વનસ્પતિની યોનિ સંવૃત્ત છે. સંવૃત્તયોનિ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્રના ભેદથી ત્રણ
પ્રકારની હોય છે અને શીત ઉષ્ણ તથા મિશ્રના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની છે. આ
પ્રમાણે ગણના કરવાથી પ્રત્યેકવનસ્પતિની દસ લાખ યોનિઓ છે, અને સાધારણ-
વનસ્પતિની યોનિઓ ચૌદ લાખ છે.

પરિમાણદ્વારમ્—

ઉક્તં પ્રરૂપણાદ્વારમ્ । પરિમાણદ્વારમુચ્યતે—પર્યાપ્તવાદરાઃ પ્રત્યેકવનસ્પતિ-
જીવાઃ પિણ્ડીભૂત-ચતુષ્કોણીકૃત-લોકશ્રેણ્યસંખ્યેયભાગવર્ત્યાકાશપ્રદેશરાશિપ્રમાણાઃ,
વાદરપર્યાપ્તેજસ્કાયજીવરાશૈશ્વાસંખ્યાતગુણાઃ સન્તિ ।

અપર્યાપ્તવાદરાઃ પ્રત્યેકવનસ્પતિજીવાસ્તુ અસંખ્યાતાનાં લોકાનાં યાવન્તઃ પ્રદેશ-
સ્તાવન્તઃ સન્તિ । ઇમેઽપ્યપર્યાપ્તવાદરતેજસ્કાયજીવરાશિતશ્ચાઽસંખ્યાતગુણાઃ । પ્રત્યેક-
વનસ્પતયઃ સૂક્ષ્મા ન સન્તિ, શાસ્ત્રેઽનુપાદાનાત્ ।

સાધારણવનસ્પતિજીવાઃ—સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તભેદૈશ્વતુર્વિધા અપિ પૃથક્ પૃથગન-
ન્તાનાં લોકાનાં યાવન્તઃ પ્રદેશસ્તાવન્ત ઇતિ । અત્રાયં વિશેષઃ—

પરિમાણદ્વાર—

પ્રરૂપણાદ્વાર હુઆ । અવ પરિમાણદ્વાર કહતે હૈં—પર્યાપ્તવાદર—પ્રત્યેકવનસ્પતિ જીવ
ચૌકોન કી હુઈ લોકશ્રેણી કે અસંખ્યાતવેં ભાગવર્તી આકાશપ્રદેશોં કી રાશિ કે વરાવર
હૈં, ઔર વાદરપર્યાપ્તેજસ્કાય કે જીવોં સે અસંખ્યાતગુણે હૈં । અસંખ્યાત લોકકાશોં કે
પ્રદેશોં કી વરાવર અપર્યાપ્ત વાદર પ્રત્યેકવનસ્પતિકાય કે જીવ હૈં, ઔર યે ભી અપર્યાપ્તવાદર-
તેજસ્કાય કે જીવોં સે અસંખ્યાત ગુણે હૈં । પ્રત્યેક વનસ્પતિ મેં સૂક્ષ્મ જીવ નહીં હોતે, કયોં
કિ શાસ્ત્ર મેં કહીં ઉનકા ઉલ્લેખ નહીં હૈ ।

સાધારણ વનસ્પતિ કે જીવ સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત કે ભેદ સે ચાર પ્રકાર
કે હૈં । ઇન ચારોં રાશિયોં મેં સે પ્રત્યેકજીવરાશિ કી સંખ્યા અનન્ત લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કે
વરાવર હૈ । ઇસમેં ઇતની વિશેષતા સમજ લેની चाहिए—

પરિમાણ દ્વાર—

પ્રરૂપણાદ્વાર થયુ. હવે પરિમાણદ્વાર કહે છે—પર્યાપ્તવાદરપ્રત્યેકવનસ્પતિ જીવ,
ચતુષ્કોણ કહેલી લોકશ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગવર્તી આકાશપ્રદેશોની રાશિ—લગભગના
બરાબર છે અને વાદરપર્યાપ્તતેજસ્કાયના જીવોથી અસંખ્યાતગુણ છે, અસંખ્યાત
લોકાકાશોના પ્રદેશોની બરાબર અપર્યાપ્તવાદર પ્રત્યેકવનસ્પતિકાયના જીવ છે. અને તે
પણ અપર્યાપ્તવાદર તેજસ્કાયના જીવોથી અસંખ્યાતગુણ છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં
સૂક્ષ્મજીવ નથી, કેમકે—તેનો શાસ્ત્રમાં કોઈ સ્થાને ઉલ્લેખ નથી.

સાધારણ વનસ્પતિના જીવ સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી
ચાર પ્રકારના છે. આ ચારેય રાશિઓમાંથી પ્રત્યેકજીવરાશિની સંખ્યા અનન્ત
લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર છે. તેમાં એટલી વિશેષતા સમજ લેવી જોઈએ—

સાધારણવાદરપર્યાપ્તકેભ્યઃ સૂક્ષ્મા અપર્યાપ્તા અસંખ્યાતગુણાઃ । તેભ્યોઽપિ સૂક્ષ્મપર્યાપ્તકા અસંખ્યાતગુણા વિજ્ઞેયા इति ।

સૂક્ષ્માનન્તજીવાનાં પરિમાણં કિયદિતિ સદૃષ્ટાન્તમુચ્યતે-યથા-કશ્ચિત્ પ્રસ્થા-દિમાપકવસ્તુના ધાન્યરાશિં પરિમાપ્યાઽન્યત્ર નિક્ષિપતિ, તથા યદિ સાધારણસૂક્ષ્મ-જીવરાશિં લોકરૂપપ્રસ્થેન માપયેત્ લોકા સંમૃતા ભવેયુઃ ।

પર્યાપ્તવાદરનિગોદપરિમાણં ચ યથા—

ઘનીભૂતચતુરસ્રીકૃતસકલલોકપ્રતરસ્યાસંખ્યેયભાગવર્તિપ્રદેશરાશિપ્રમાણાઃ પર્યા-પ્તકવાદરનિગોદાઃ સન્તિ, તે પ્રત્યેકશરીર-વાદરવનસ્પતિ-પર્યાપ્તકેભ્યો-

સાધારણવાદરપર્યાપ્ત જીવોં કીં અપેક્ષા વાદર-અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગુણા હૈ । વાદરપર્યાપ્ત કીં અપેક્ષા સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગુણા હૈ ઔર સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત ઉનસે બીં અસંખ્યાતગુણા હૈ ।

સૂક્ષ્મ અનન્ત જીવોં કા પરિમાણ કિતના હૈ, યહ વાત દૃષ્ટાન્ત દેકર સમજાતે હૈ— જૈસે કોઈ પુરુષ પ્રસ્થ (સેર) આદિ બાંટોં સે ધાન્ય તોલકર દૂસરી જગહ રખ દેખા હૈ, ઉસી પ્રકાર યદિ સાધારણસૂક્ષ્મજીવરાશિ કો લોકરૂપી પ્રસ્થ સે નાપા જાય તો અનન્ત લોક ભર જાઈ ।

પર્યાપ્ત વાદર નિગોદ જીવોં કા પરિમાણ ઇસ પ્રકાર કા હૈ—

ચૌકોર (ચતુષ્કોણ) ઘન કિયે હુએ સમ્પૂર્ણ લોકપ્રતર કે અસંખ્યાતવે ભાગવર્તીં પ્રદેશોં કે વરાવર પર્યાપ્તવાદરનિગોદ જીવ હૈ । વે પ્રત્યેકશરીર-વાદરવનસ્પતિ

સાધારણપર્યાપ્ત જીવોંની અપેક્ષા વાદરઅપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગુણા છે. વાદર-પર્યાપ્તની અપેક્ષા સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત અસંખ્યાતગુણા છે અને સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત તેનાથી પણ અસંખ્યાતગુણા છે.

સૂક્ષ્મ અનન્ત જીવોં પરિમાણ કેટલું છે. એ વાત દૃષ્ટાન્ત આપીને સમજાવે છે—જેમ કોઈ પુરુષ પ્રસ્થ (તોળવાનું વજન ૧ શેર) આદિ તોળવાના બાંટ-વજનથી. ધાન્ય તોળીને બીજી જગ્યાએ રાખી દે છે તે પ્રમાણે જો સાધારણ સૂક્ષ્મ જીવરાશિને લોકરૂપી પ્રસ્થથી તોળવામાં આવે તો અનન્ત લોક ભરાઈ જાય.

પર્યાપ્તવાદરનિગોદ જીવોંનું પરિમાણ આ પ્રકારે છે—ચતુષ્કોણ ઘન કરેલા સમ્પૂર્ણ લોકપ્રતરના અસંખ્યાતમા-ભાગવર્તીં પ્રદેશોંની બરાબર પર્યાપ્તવાદરનિગોદ જીવ છે.

અસંખ્યેયગુણાઃ । શેષાસ્ત્રયઃ—અપર્યાપ્તવાદરનિગોદાઃ, અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મનિગોદાઃ, પર્યાપ્ત-સૂક્ષ્મનિગોદાશ્ચ પ્રત્યેકમસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશપરિમાણાઃ ક્રમશઃ બહુતરકાઃ સન્તિ । સાધારણજીવાશ્ચૈતેભ્યો નિગોદપરિમાણેભ્યોઅનન્તગુણાઃ સન્તીતિ બોધ્યમ્ ।

યદિ લોકાકાશસ્યૈકૈકસ્મિન્ પ્રદેશે એકૈકઃ પ્રત્યેકવનસ્પતિજીવઃ સ્થાપ્યતે, તર્હિ અસંખ્યાતા લોકા ભ્રિયન્તે । યદિ તુ લોકાકાશસ્યૈકૈકસ્મિન્ પ્રદેશે એકૈકો નિગોદજીવઃ સ્થાપ્યતે, તર્હિ અનન્તા લોકા ભ્રિયન્તે ।

ઉક્તશ્ચ પ્રજ્ઞાપનાયામ્—૧ પદે ।

“લોગાગાસપાસે, પરિત્તજીવં ઠવેહિ એકકેકં ।

એવં ઠવેજ્જમાણા, હવંતિ લોગા અસંખિજ્જા ” ॥ ૧ ॥

પર્યાપ્ત જીવો સે અસંખ્યાતગુણા હૈ । શેષ ત્રીન અર્થાત્ અપર્યાપ્તવાદરનિગોદ, અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મનિગોદ ઓર પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મનિગોદ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશો કે બરાબર હૈં, ઓર ક્રમશઃ અધિક—અધિક સંખ્યા મેં હૈં । સાધારણ જીવ ઇન સે અનન્તગુણા હૈં ।

યદિ લોકાકાશ કે એક—એક પ્રદેશ મેં એક—એક પ્રત્યેકવનસ્પતિ કે જીવ સ્થાપિત કિયે જાયૈં તો અસંખ્યાત લોક ભર જાઈ, ઓર યદિ લોકાકાશ કે એક—એક પ્રદેશ મેં એક—એક નિગોદિયા જીવ રક્ષે જાયૈં તો અનન્ત લોકાકાશ ભર જાઈ । પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર કે પ્રથમ પદમેં કહા હૈ—

“લોકાકાશ કે એક—એક પ્રદેશમેં અગર પ્રત્યેકવનસ્પતિ કે એક—એક જીવ રક્ષ દિયે જાયૈં તો અસંખ્યાત લોક ભર જાઈ ॥ ૧ ॥

તે પ્રત્યેકશરીર—આદરવનસ્પતિ પર્યાપ્ત જીવોથી અસંખ્યાત ગણા છે. બાકીના ત્રણ અર્થાત્—અપર્યાપ્તવાદરનિગોદ, અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મનિગોદ અને પર્યાપ્તસૂક્ષ્મનિગોદ અસંખ્યાત—લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે, અને ક્રમશઃ અધિક—અધિક સંખ્યામાં છે. સાધારણ જીવ એનાથી અનન્ત ગણા છે.

જો લોકાકાશના એક—એક પ્રદેશોમાં એક—એક પ્રત્યેક વનસ્પતિના જીવને સ્થાપિત કરવામાં આવે તો અસંખ્યાત લોક ભરાઈ જાય, અને જો લોકાકાશના એક—એક પ્રદેશમાં એક—એક નિગોદિયા જીવને રાખવામાં આવે તો અનન્ત લોકાકાશ ભરાઈ જાય.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના પ્રથમ પદમાં કહ્યું છે કે:—

“લોકાકાશના એક—એક પ્રદેશમાં જો પ્રત્યેક વનસ્પતિના એક—એક જીવ રાખવામાં આવે તો અસંખ્યાત લોક ભરાઈ જાય.” ॥ ૧ ॥

લોગાગાસપાસે નિગોયજીવં ઠવેહિ એકકેકં ।

एवं ठवेज्जमाणा, हवंति लोगा अणन्ताओ ॥ १ ॥ ” इति ।

છાયા-લોકાકાશપ્રદેશે, પ્રત્યેકજીવં સ્થાપય એકેકમ્ ।

एवं स्थाप्यमाना भवन्ति लोका असंख्येयाः ॥ १ ॥

લોકાકાશપ્રદેશે નિગોદજીવં સ્થાપય એકેકમ્ ।

एवं स्थाप्यमानाः भवन्ति लोका अनन्ताः ॥ १ ॥

इति परिमाणद्वारम् ॥ सू० १ ॥

શબ્દાદિવિષયાસક્ત્યા વનસ્પતિકાયાપમર્દનપરાઃ પુનઃ પુનર્ભવસિન્ધૌ નિપત-
ન્તીત્યાશયેનાહ-‘જે ગુણે.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

જે ગુણે સે આવઢે । જે આવઢે સે ગુણે ॥ સૂ० ૨ ॥

છાયા—

યો ગુણઃ સ આવર્તઃ । ય આવર્તઃ સ ગુણઃ ॥ સૂ० ૨ ॥

લોકાકાશ કે એક-એક પ્રદેશ મેં એક-એક નિગોદ જીવ રચ દિયે જાયેં તો ઇસ પ્રકાર રચને સે અનન્ત લોક હો જાઈ ” । ઇતિ પરિમાણદ્વાર ॥ સૂ० ૨ ॥

ઇન્દ્રિયોં કે શબ્દ આદિ વિષયોં મેં આસક્ત હોકર જો વનસ્પતિકાય કી હિંસા કરતે હૈ વે વારંવાર ભવસાગર મેં ઢૂબતે હૈ । ઇસ અભિપ્રાય સે શાસ્ત્રકાર કહતે હૈ:-
‘જે ગુણે.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—જો ગુણ હૈ સો આવર્ત હૈ । જો આવર્ત હૈ સો ગુણ હૈ ॥સૂ० ૨॥

“ લોકાકાશના એક-એક પ્રદેશમાં એક-એક નિગોદ જીવ રાખવામાં આવે તો આ પ્રકારે રાખવાથી અનન્ત લોક થઈ જાય. ” ઇતિ પરિમાણદ્વાર. ॥ સૂ० ૧ ॥

ઇન્દ્રિયોના શબ્દ આદિ વિષયોમાં આસક્ત થઈને જે વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે, તે વારંવાર ભવ-સાગરમાં ડૂબી જાય છે. એ અભિપ્રાયથી શાસ્ત્રકાર કહે છે-
‘જે ગુણે.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—જે ગુણ છે તે આવર્ત છે. જે આવર્ત છે તે ગુણ છે. ॥ ૨ ॥

ટીકા—

યો ગુણઃ=શબ્દાદિકઃ, સ આવર્તઃ=આવર્તન્તે=પરિભ્રામ્યન્તિ જીવા યત્ર સ
—આવર્તઃ=જન્મજરાધિવ્યાધિનાનાવિધક્લેશસંપાતસ્વરૂપઃ સંસારઃ । કારણે કાર્યો-
પચારાત્ સંસારકારણીભૂતસ્ય શબ્દાદિગુણસ્ય સંસારત્વેન વ્યપદેશઃ । ગુણસેવનાત્
સંસારં પ્રાપ્નોતીતિ ભાવઃ । ઉક્તમર્થ દૃઢીકર્તુમુક્તવાક્યં પરાવર્તયન્નાહ—ય આવર્ત ઇતિ ।
યશ્ચાવર્તઃ=સંસારઃ, સ ગુણઃ=શબ્દાદિઃ । રાગદ્વેષવશગઃ સંસારી નૈવ શબ્દાદિગુણતો
વિરજ્યતે, ન ચ મોક્ષમાર્ગં પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ ।

યદ્વા—‘ગુણે’ ‘આવર્તે’ ઇતિ સપ્તમ્યન્તમ્ । યઃ ગુણે=શબ્દાદૌ વર્તતે,

ટીકાર્થ—શબ્દ આદિ જો ગુણ અર્થાત્ વિષય હૈ વહી આવર્ત હૈ । જિસમેં
આવર્તન અર્થાત્ ભ્રમણ કિયા જાય ઉસે આવર્ત કહતે હૈ । જન્મ—જરા, આધિ—વ્યાધિ
આદિ નાના પ્રકાર કે ક્લેશો સે પરિપૂર્ણ યહ સંસાર હી આવર્ત હૈ । શબ્દ આદિ વિષય
સંસાર કે કારણ હૈ, સ્વયં સંસાર નહી હૈ, કિન્તુ યહા કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરકે
શબ્દાદિ વિષયો કો હી સંસાર કહા હૈ । આશય યહ હૈ કિ—इन विषयो का सेवन करने
સે સંસાર કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । ઇસી અભિપ્રાય કો દઢ કરને કે ઉદ્દેશ્ય સે વાક્ય કો
પલટ કર શાસ્ત્રકાર કહતે હૈ—‘જો આવર્ત હૈ વહી ગુણ હૈ’ । રાગ—દ્વેષ આદિ કે અધીન
રહને વાલા સંસારી જીવ શબ્દ આદિ ગુણો સે વિરક્ત નહી હોતા ઓર ન મોક્ષમાર્ગ
પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અથવા—મૂલ મેં જો ‘ગુણે’ ઓર ‘આવર્તે’ પદ આયે હૈ । વે સપ્તમીવિભક્તિ
મેં હૈ, ઇસકા અર્થ યહ હુઆ કિ—જો પુરુષ શબ્દાદિ ગુણો મેં વર્તતા હૈ વહ આવર્ત

ટીકાર્થ—શબ્દ આદિ જે ગુણ છે, અર્થાત્ વિષય છે તેજ આવર્ત છે. જેમાં
આવર્તન અર્થાત્ ભ્રમણ કરવામાં આવે તેને આવર્ત કહે છે. જન્મ, જરા, આધિ, વ્યાધિ
આદિ નાના પ્રકારના કલેશોથી પરિપૂર્ણ આ સંસારજ આવર્ત છે. શબ્દ આદિ વિષય
સંસારના કારણ છે. સ્વયં સંસાર નથી, પરન્તુ અહીં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને
શબ્દાદિ વિષયોને જ સંસાર કહ્યો છે. આશય એ છે કે—વિષયોનું સેવન કરવાથી
સંસારની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે અભિપ્રાયને દઢ કરવાના ઉદ્દેશ્યથી વાક્યને અદલીને શાસ્ત્રકાર
કહે છે—‘જે આવર્ત છે તે ગુણ છે’ રાગદ્વેષ આદિના આધીન રહેવાવાળા સંસારી
જીવ શબ્દ આદિ ગુણોથી વિરક્ત રહેતા નથી અને મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરતા નથી.

અથવા—મૂલમાં જે ‘ગુણે’ અને ‘આવર્તે’ પદ આપ્યાં છે. તે સાતમી વિભક્તિમાં
છે. એનો અર્થ એ થયો કે—જે પુરુષ શબ્દાદિ ગુણોમાં વર્તે છે તે આવર્ત અર્થાત્—

સ આવર્તે=સંસારે વર્તેતે । યશ્ચાવર્તે, સ ગુણે વર્તેતે ।

નતુ 'યો ગુણે વર્તેતે, સ આવર્તે વર્તેતે' इति यदुक्तं तत् सम्यगेव, परन्तु य आवर्तે વર્તેતે, ન ત્વસૌ નિયમેન ગુણે વર્તેતે । યતસ્તીર્થઙ્કરા ભાવિતાત્માનો મુનયઃ પ્રતિમાધારિશ્રાવકાશ્ચાવર્તે વર્તન્તે ન તુ શબ્દાદિગુણેષુ, તદેતત્ કથમુપપદ્યતે—'યશ્ચાવર્તે વર્તેતે સ ગુણે વર્તેતે' इति ? ।

અનુકૂલશબ્દાદિષુ રાગઃ, પ્રતિકૂલશબ્દાદિષુ દ્વેષઃ સમુદ્ભવતીતિ રાગદ્વેષપૂર્વકં ગુણેષુ શબ્દાદિષુ યા પ્રવૃત્તિસ્તસ્યા એવાત્રાધિકારઃ । એવં ચાસ્ય વાક્યસ્ય તીર્થઙ્કરાદિ-વિષયકત્વાભાવાન્નાસ્ત્યુક્તશઙ્કાવસર इति ।

અર્થાત્ સંસાર મેં વર્તતા હૈ, ઓર જો સંસાર મેં વર્તતા હૈ વહ શબ્દ આદિ મેં વર્તતા હૈ ।

શઙ્કા—જો શબ્દાદિ ગુણો મેં વર્તતા હૈ વહ સંસાર મે વર્તતા હૈ, યહ કથન તો ઠીક હૈ, પરન્તુ જો સંસાર મેં વર્તતા હૈ વહ નિયમ સે શબ્દાદિ વિષયો મેં નહીં વર્તતા । ભગવાન્ તીર્થંકર, ભાવિતાત્મા મુનિ ઓર પ્રતિમાધારી શ્રાવક સંસાર મેં તો વર્તેતે હૈ મગર શબ્દ આદિ વિષયો મેં નહીં વર્તેતે । અત એવ યહ કથન કિસ પ્રકાર બન સકતા હૈ કિ જો આવર્ત મેં વર્તતા હૈ વહ શબ્દ આદિ મેં વર્તતા હૈ ?

સમાધાન—અનુકૂલ શબ્દ આદિ મેં રાગ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર પ્રતિકૂલ શબ્દ આદિ મેં દ્વેષ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર રાગદ્વેષપૂર્વક વિષયો મેં પ્રવૃત્તિ કરને કા હી યહાં પ્રકરણ હૈ । તીર્થંકર આદિ રાગ-દ્વેષપૂર્વક વિષયો મેં પ્રવૃત્તિ નહીં કરતે, અતઃ યહ વાક્ય તીર્થંકર યા ભાવિતાત્મા મુનિ આદિ કે લિએ લાગૂ નહીં હોતા । ઇસ પ્રકાર ઉક્ત શંકા કા યહાં સ્થાન નહીં હૈ ।

સંસારમા વર્તે છે, અને જે સંસારમાં વર્તે છે તે શબ્દ આદિમા વર્તે છે.

શંકા—જે શબ્દાદિ ગુણોમા વર્તે છે, તે સંસારમાં વર્તે છે. આ કથન-તો ઠીક છે, પરન્તુ જે સંસારમાં વર્તે છે તે નિયમથી શબ્દાદિક વિષયોમાં વર્તતા નથી. ભગવાન તીર્થંકર ભાવિતાત્મા મુનિ અને પ્રતિમાધારી શ્રાવક સંસારમાં તો વર્તે છે, પરન્તુ શબ્દાદિ વિષયોમા વર્તતા નથી. એ માટે આ કથન કેવી રીતે બની શકે છે, કે—'જે આવર્તમાં વર્તે છે તે શબ્દ આદિમા વર્તે છે.'

સમાધાન—અનુકૂલ શબ્દ આદિમાં રાગ ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રતિકૂલ શબ્દ આદિમાં દ્વેષ થાય છે. આ પ્રમાણે રાગ-દ્વેષપૂર્વક વિષયોમા પ્રવૃત્તિ કરવી તેનુ જ અહીં પ્રકરણ છે. તીર્થંકર આદિ રાગ-દ્વેષપૂર્વક વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, માટે આ વાક્ય તીર્થંકર અથવા ભાવિતાત્મા મુનિ આદિના માટે લાગુ થતું નથી. આ પ્રમાણે પૂર્વે જે શંકા કરી છે તે શંકાને અહીં સ્થાન નથી.

गत्यागतिरूप आवर्तोऽपि न तेषां दुःखजनको भवति । सामान्यतः संसारवर्तित्वं सामान्यशब्दादिगुणोपलब्धिश्च सर्वेषां संसारिणां संभवत्येव, तस्माद् गुणोपलब्धिर्न प्रतिषिध्यते । किन्तु यस्तत्र रागद्वेषपरिणामः स एव परिवर्जनीयत्वेन प्रतिबोध्यते, अत एवोक्तं भगवता—

“ कण्णसोक्खेहिं सदेहिं पेम्मं नाभिनिवेसए ” इत्यादि । किञ्च—

“ न शक्यं रूपमद्रष्टुं, चक्षुर्गोचरमागतम् ।

रागद्वेषौ तु यौ तत्र, तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ ”

इदमत्र तत्त्वम्—शब्दादिविषयासक्ताः खलु वनस्पतिजीवान् बहुशी

गति-आगतिरूप आवर्त भी उनके लिए दुःखजनक नहीं है । सामान्य संसारवर्तीपन और विषयो की सामान्य उपलब्धि सभी संसारी जीवों में होती है, अतः विषयों की उपलब्धि का निषेध नहीं किया जा सकता । हैं विषयों में जो राग-द्वेषरूप परिणाम है वही त्याज्य है ! अतः भगवान् ने कहा है—

“ कण्णसोक्खेहिं सदेहिं पेम्मं नाभिनिवेसए ” इत्यादि ।

“कानो को सुख देने वाले शब्दों पर अनुराग नहीं करना चाहिए” । तथा—
आँखोंके आगे आया हुआ रूप अनदेख नहीं किया जा सकता, वह तो दीख ही जाता है, मगर उस से कोई हानि नहीं होती । अलवत्ता उस रूप पर राग या द्वेष करने से हानि होती है । अतः विवेकी पुरुष राग और द्वेष का त्याग करे ।

आशय यह है—शब्द आदि विषयों में आसक्त पुरुष वनस्पतिकाय के जीवों की

गति-आगतिरूप आवर्त पाछु तेओने भाटे दुःखरूप नथी. सामान्य संसारवर्तीपाछु अने विषयोनी सामान्य उपलब्धि, सर्व संसारी ओवोमां होय छे. ओथी विषयोनी उपलब्धिने निषेध करी शकतो नथी. डा; विषयोमां ने राग-द्वेषरूप परिणाम छे, तेओ त्याज्य-त्यओ देवा योग्य छे. ओटवे लगवाने कह्युं छे—

“ कण्णसोक्खेहिं सदेहिं पेम्मं नाभिनिवेसए ” अर्थात् कानोने सुख देवावाणा शब्दों पर प्रीति नहि करवी जेछेओ. तथा नेत्रोनी सामे आवेला रूप, न दीठ-अदीठ करी शकता नथी ते तो देवामां आवेओ छे, परन्तु तेमां केछि हानि थती नथी. अलवत्त ओ रूप पर राग अथवा द्वेष करवाथी हानि थाय छे. ओ भाटे विवेकी पुरुष राग अने द्वेषने त्याग करे.

आशय ओ छे केः—शब्द आदि विषयोमां आसक्त पुरुष वनस्पतिकायना ओवोनी

વિહિસન્તિ । તથા હિ-અનુકૂલશબ્દશ્રવણાર્થી વેણુવીણાપટહાદિવાદ્યાનિ નિર્માતું વહુ-
વિધાન્ વનસ્પતીન્ વિનિહન્તિ । પ્રિયરૂપવિલોકનાર્થી કાષ્ઠમયયુવતિપ્રતિમા-ગૃહ-
તોરણ-વેદિકા-સ્તમ્ભાદિ રચયિતું કતિચન વનસ્પતીન્ વિનિકૃન્તતિ । એવં ઘ્રાણસુખાર્થી
કર્પૂર-કેતકી-પાટલ-લવઙ્ગ-સરમચન્દના-ગુરુ-કેસર-જાતીફલ-જાતીપત્રિકાદીન્ પરિ-
ગ્રહીતું વિવિધાન્ વનસ્પતીન્ વિહિનસ્તિ । રસાસ્વાદસુખાર્થી મૂલકન્દાદિગતાનસંખ્યા-
તાનનન્તાન્ વા જીવાનુપમર્દયતિ । એવં સ્પર્શસુખાભિલાષી ચ કમલદલમૃણાલકદલી-
દલવલ્કલાનુકૂલદુકૂલતૂલાદીન્ પરિગ્રહીતું નાનાવિધવનસ્પતીનાં પ્રાણવ્યપરોપણં
પ્રકરોતિ ।

બહુત હિંસા કરતે હૈં । જૈસે-અનુકૂલ શબ્દ સુનને કા અભિલાષી પુરુષ વેણુ, વીણા,
પટહ (દોલ) આદિ વાદ્ય બનાને કે લિએ નાના પ્રકાર કે વનસ્પતિકાય કે જીવોં કી
હિંસા કરતા હૈ । પ્રિયરૂપ દેખને કા ઇચ્છુક યુવતી કી કાષ્ઠમય પ્રતિમા, ગૃહ, તોરણ,
વેદિકા, ઔર સ્તંભ બનાને કે લિએ વનસ્પતિ કો કાટતા હૈ । ઇસી પ્રકાર ઘ્રાણેન્દ્રિય કે
સુખકા લોહુપ કપૂર, કેતકી, પાટલ, (ગુલાબ) લોંગ, સરસ ચન્દન અગર, કેસર,
જાયફલ, જાયપત્રી આદિ કે ઉદેશ્ય સે વિવિધ પ્રકાર કે વનસ્પતિકાયિક જીવોં કી હિંસા
કરતા હૈ । રસાસ્વાદ કા અનુરાગી મૂલ આદિ કન્દોં મેં રહેને વાલે અસંખ્યાત ઔર અનન્ત
જીવોં કી હિંસા કરતા હૈ । ઇસી પ્રકાર સ્પર્શ-સુખ કા અભિલાષી કમલ કે પત્તે, કમલ કી
દંડી, કેલે કે , પત્તે છાલ ઔર અનુકૂલ વસ્ત્ર તથા રૂઝ પ્રાપ્ત કરને કે લિએ નાના પ્રકાર કે
વનસ્પતિ જીવોં કા પ્રાણ લેતા હૈ ।

ઘણીજ હિંસા કરે છે. જેમ-અનુકૂલ શબ્દ સાંભળવાના અભિલાષી પુરુષ વેણુ-વીણા,
ઢોલ આદિ વાદ્ય-વાજિત્ર બનાવવા માટે નાના પ્રકારના વનસ્પતિકાયના જીવોની હિંસા
કરે છે. પ્રિયરૂપ જોવાના ઇચ્છુક યુવતીની કાષ્ઠમય પ્રતિમા, ગૃહ, તોરણ. વેદિકા
અને સ્તંભ બનાવવા માટે વનસ્પતિને કાપે છે. એ પ્રમાણે ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાસિકા)ના
સુખના લોહુપ-લાલચુ કર્પૂર, કેતકી ગુલાબ લવીંગ, સરસચંદન, અગર કેસર,
જાયફળ, જાયત્રી આદિ મેળવવાના ઉદેશ્યથી વિવિધ પ્રકારના વનસ્પતિકાયિક જીવોની
હિંસા કરે છે. રસાસ્વાદના અનુરાગી જીવ મૂળ આદિ કન્દોમાં રહેવાવાળા અસંખ્યાત
અને અનન્ત જીવોની હિંસા કરે છે એ પ્રમાણે સ્પર્શસુખના અભિલાષી જીવ કમલ-
પત્તાં, કમલકાકડી, કેવળના પત્તાં, છાલ અને અનુકૂલ વસ્ત્ર તથા રૂ પ્રાપ્ત કરવા
માટે નાના પ્રકારના વનસ્પતિ જીવોના પ્રાણ લે છે.

एवं च वनस्पतिनिष्पन्नेषु शब्दादिगुणेषु वर्तमानः संसारं प्राप्नोति, स च संसारी रागद्वेषमलिनात्मकतया पुनः शब्दादिगुणेषु वर्तमानश्चतुर्गतिकसंसारतो न कदाचिद् बहिर्यातीत्यर्थः ॥ सू० २ ॥

શબ્દાદિગુણોપલબ્ધિમાત્રં ન સંસારાન્તઃપતનસ્ય કારણં, કિન્તુ તત્ર મૂર્છેવેત્યાહ —‘ઉદ્ઘં’. ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

उद्घं अहं तिरियं पाईणं पासमाणे रुवाइं पासइ, सुणमाणे सदाइं सुणेइ ।
उद्घं अहं तिरियं पाईणं मुच्छमाणे रुवेसु मुच्छइ सदेसु यावि । एस लोए
वियाहिए ॥ सू० ३ ॥

છાયા—

उर्ध्वम् अधः तिर्यक् प्राचीनं पश्यन् रूपाणि पश्यति, शृण्वन् शब्दान् शृणोति,
ऊर्ध्वम् अधः तिर्यक् प्राचीनं मूर्च्छन् रूपेषु मूर्च्छति, शब्देषु चापि । एष लोकः व्या-
ख्यातः ॥ सू० ૩ ॥

इस प्रकार वनस्पति से तैयार होने वाले इन्द्रिय—विषयों में वर्तमान जीव संसार प्राप्त करता हैं । संसारी जीव राग—द्वेष से मलिन होता है, अतः फिर विषयों में प्रवृत्त होता है । इस प्रकार वह कभी संसार से बाहर नहीं निकल पाता ॥सू० २॥

શબ્દ આદિ વિષયો કો ગ્રહણ કરને માત્ર સે સંસાર મેં પતન નહીં હોતા પરન્તુ ઉન મેં મૂર્છા (ગૃહ્ણિ) હોના હી પતન કા કારણ હૈ, યહ કહતે હૈ—‘ઉદ્ઘં.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ऊपर, नीचे, और सामने तिरछी दिशा में दृष्टि डालता हुआ रूपों को देखता है, सुनता हुआ शब्द सुनता है । ऊपर, नीचे और सामने तिरछी दिशा में रूपोंमें मूर्च्छित होता है और शब्दों में भी । यह लोक कहा गया है ॥ सू० ३ ॥

એ પ્રમાણે વનસ્પતિથી તૈયાર થવાવાળા ઇન્દ્રિય વિષયોમાં વર્તમાન જીવ સંસારને પ્રાપ્ત કરે છે. સંસારી રાગદ્વેષથી મલિન થાય છે, તેથી ફરીને વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. આ પ્રમાણે તે કોઈ દિવસ સંસારથી બહાર નીકળી શકતા નથી (સૂ.૨)

શબ્દ આદિ વિષયોને ગ્રહણ કરવા માત્રથી સંસારમાં પતન થતું નથી. પરન્તુ તેમાં મૂર્છા (ગૃહ્ણિ) થવાથીજ પતન થાય છે. તે કહે છે—‘ઉદ્ઘં.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ઉપર, નીચે અને સામે તિરછી દિશામાં દૃષ્ટિ નાંખીને રૂપોને જુવે છે, સાંભળતા થકા શબ્દ સાંભળે છે, ઉપર નીચે અને સામે તિરછી દિશામાં રૂપોમાં અને શબ્દોમાં પણ મૂર્છિત થાય છે. આ લોક કહેવાય છે. ॥ ૩ ॥

टीका—

प्रज्ञापकदिशापेक्षया ऊर्ध्वम्=ऊर्ध्वदिश्यवस्थितं पर्वतशिखरप्रासादहर्म्याद्युपरि-
भागस्थम्, अधः=अधोदिश्यवस्थितं भूमिगृहादिकं, तिर्यक्=प्राच्यादिदिक्ष्ववस्थितं
विदिक्ष्ववस्थितं च गृहभित्तिप्रासादहर्म्यादिक, प्राचीन-तिर्यक्पदस्य विवरणमेतत्,
प्राच्यां दिशि विद्यमानं पदार्थजातम्, एतच्चोपलक्षणम्-अन्या अपि तिर्यग्दिशो
विज्ञेयाः । यद्वा-प्राचीनमिति-ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्दिगन्वयि, तेनोर्ध्वाधस्तिर्यग्दिक्ष्वव-
स्थितं, प्राचीनं=पुरातनम्-आधुनिकशिल्पिदुष्करतयाऽऽश्चर्यकारि पदार्थजातं, पश्यन्=
चक्षुर्व्यापारयन्, रूपाणि=चक्षुर्ग्राह्यतया परिणतानि रूपवद्रव्याणि शालमञ्जिकादीनि
स्यादिरूपाणि वा पश्यति ।

टीकार्थ—प्रज्ञापक-(देखने वाले की) दिशा की अपेक्षा ऊर्ध्व दिशा में-पर्वत के शिखर
पर तथा प्रासाद या महल आदि के ऊपरी भाग में स्थित, भौंहरा आदि अधोदिशा में स्थित,
पूर्व आदि तिरछी दिशाओं में स्थित तथा विदिशाओं में स्थित दीवार, हवेली और महल
आदि को देखता है । मूल में आये हुए 'पाईणं' अर्थात् 'प्राचीन' शब्द को तिरछी दिशा का
विवरणरूप समझना चाहिए । अथवा 'प्राचीन' पद ऊर्ध्व, अधः और तिर्यक् सभी दिशाओं के
साथ संबंध रखता है । तात्पर्य यह निकला कि-ऊर्ध्व दिशा में स्थित अधोदिशा में स्थित
तथा तिरछी दिशामें स्थित प्राचीन अर्थात् आधुनिक शिल्पकारों के लिए दुष्कर होने से
आश्चर्य उत्पन्न करने वाले पुराने पदार्थों की ओर नजर करता हुआ सुन्दर पुतलियों वगैरह
को तथा स्त्री आदि के रूप को देखता है ।

टीकार्थ—प्रज्ञापक-(लेनारनी) दिशानी अपेक्षा ऊर्ध्व दिशाभां-पर्वतना शिखर
पर तथा प्रासाद अथवा महेल आदिना उपर भागभां, स्थित, भौंहरा आदि
अधोदिशाभां स्थित, पूर्व आदि तिरछी दिशाओंभां स्थित, तथा विदिशाओंभां स्थित
लींत्, हवेली अने महेल आदिने देखे छे. मूलभां आवेदो 'पाईणं' अर्थात् प्राचीन
शब्दने तिरछी दिशाना विवरणरूप समझवो लेछे, अथवा प्राचीन पद ऊर्ध्व,
अधः अने तिर्यक् सर्व दिशाओंनी साथे संबंध राखे छे. तात्पर्य अने निकले छे के-
ऊर्ध्व दिशाभां स्थित, अधोदिशाभां स्थित, तथा तिरछी दिशाभां स्थित प्राचीन अर्थात्
आधुनिक शिल्पकारो भाटे दुष्कर होवाथी आश्चर्य उत्पन्न करवावाणा पुराणा पदार्थोंनी
तरङ्ग नजर करता थका सुन्दर पुतलीओ वगेरेने तथा स्त्रीआदिना रूपने देखे छे.

તથા—એતાસુ દિક્ષુ ચ શૃણ્વન્=શ્રોત્રોપયોગયુક્તઃ સન્ શબ્દાન્ વેણુવીણાદિ-
સમુત્થાન્ ગીતનાદાદિકાન્ વા શૃણોતિ । શ્રોત્રોપયોગાભાવે તુ ન શૃણોતીત્યર્થઃ ।
ઉપલક્ષણમેતત્—જિઘ્રન્ ગન્ધાન્ જિઘ્રતિ, રસયન્ રસાન્ રસયતિ, સ્પૃશન્
સ્પર્શાન્ સ્પૃશતિ ।

ઇહ દર્શનશ્રવણાભ્યાં રૂપાદિગુણોપલબ્ધિમાત્રં પ્રદર્શિતમ્ । ઊર્ધ્વાધસ્તિર્યક્પદોપા-
દાનેન ચ રૂપાદિગુણનાં સર્વદિગ્વ્યાપિત્વેન તદુપયોગો દુષ્પરિહરોઽસ્તીતિ પ્રતિબોધિતમ્ ।
રૂપાદિગુણોપયોગમાત્રેણ સંસારગતૈર્વર્તસંપાતો ન ભવતિ, કિન્તુ રૂપાદિગુણેષુ મૂર્ચ્છયેતિ
બોધયિતુમાહ—‘ઉઙ્ઘં.’ ઇત્યાદિ ।

इसी प्रकार पूर्वोक्त दिशाओं में श्रोत्रेन्द्रिय का उपयोग लगा कर वेणु वीणा
आदि वाद्यों का, तथा गीत आदि का शब्द सुनता है । श्रोत्र का उपयोग न हो तो
नहीं भी सुनता है । यह कथन उपलक्षण है, इस से यह भी समझ लेना चाहिए कि
घ्राण, रसना और स्पर्श इन्द्रिय का उपयोग लगाकर सूंघता है, चखता है और स्पर्श
करता है ।

यहाँ देखने और सुनने से रूप आदि गुणों की उपलब्धिमात्र सूचित
की है । ऊर्ध्व, अधः तथा तिर्यक् पद देकर यह प्रकट किया है कि-इन्द्रियों के विषय-
रूप आदि, सभी दिशाओं में भरे पड़े हैं । ऐसी स्थिति में उनकी ओर ध्यान न जाने
देना तो बड़ा ही कठिन कार्य है । मगर रूप आदि गुणों की ओर उपयोग जाने
मात्र से संसार के गड़ढे में पतन नहीं होता । पतन तब होता है जब उनमें
मूर्च्छा या राग-द्वेष हो, यह बात प्रकट करने के लिए कहा है—‘उङ्घं.’ इत्यादि ।

એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત દિશાઓમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયનો ઉપયોગ લગાવીને વેણુ-વીણા
આદિ વાજાંત્રોના તથા ગીત આદિના શબ્દો સાંભળે છે. શ્રોત્રનો ઉપયોગ ન હોત
તો સાંભળત નહિ. આ કથન ઉપલક્ષણ છે, એથી એમ સમજાવેલું બેઠાએ કે, ઘ્રાણ,
રસના અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ લગાવીને સૂંઘે છે, ચાખે છે, અને સ્પર્શ કરે છે.

અહીં દેખવા અને સાંભળવાથી રૂપ આદિ ગુણોની ઉપલબ્ધિ માત્ર સૂચિત કરી છે.
ઉર્ધ્વ, અધઃ તથા તિર્યક્ પદ આપીને એ સૂચિત કર્યું છે કે-ઇન્દ્રિયોના વિષય
રૂપ આદિ, સર્વ દિશાઓમાં ભર્યા પડ્યાં છે. એવી સ્થિતિમાં તેની તરફ ધ્યાન નહિ જવા
દેવું તે તો ભારે કઠિન કામ છે. પરંતુ રૂપ આદિ ગુણોની તરફ ઉપયોગ જવા માત્રથી
સંસારના ખાડામાં પડવાનું થતું નથી, પતન-પડવાનું તો ભારે થાય છે કે બ્યારે. તેમાં
મૂર્છા-અથવા રાગ-દ્વેષ થાય. આ વાત પ્રગટ કરવા માટે કહ્યું છે:—‘ઉઙ્ઘં.’ ઇત્યાદિ.

પુનરુર્ધ્વાદેરુચ્ચારણં કસ્યાશ્ચિદેકસ્યામપિ દિશિ રૂપાદિષુ મૂર્છયા સંસારં પ્રાપ્નો-
તીતિ વોધનાર્થમ્ ।

ઊર્ધ્વાદિદિક્ષ્વસ્થિતં રૂપગુણં પ્રતિ મૂર્છન્=રાગાદિપરિણામં કુર્વન્ સદસદ્વિ-
વેકશૂન્યો ભવન્ વા રૂપેષુ=મનોહરેષુ રૂપવદ્રવ્યેષુ સ્વ્યાદિરૂપેષુ વા મૂર્છતિ=લોલુપો
ભવતિ । एवं शब्देषु च मूर्च्छति । अपिग्रहणाद् गन्धरसस्पर्शेषु मूर्च्छति=गृध्नुर्भवति ।
एषः=मूर्च्छाविषयीभूतो रूपादिगुणः, लोकः=संसारः, कारणे कार्योपचारात् मूर्च्छाविष-
यीभूतरूपादिगुणात्मको लोक इति व्याख्यातः=भगवता कथितः । ॥ सू० ३ ॥

સંયમે ગૃહીતેઽપિ પ્રમાદવશેન રૂપાદિગુણેષુ મૂર્છામુપગતઃ સન્ પુનરગારિત્વ-
માપદ્યતે-ઇતિ દર્શયતિ-'ઇત્ય અગુત્તે.' ઇત્યાદિ ।

દોવારા ઊર્ધ્વ આદિ દિશાઓ કા કથન કરકે યહ બતલાયા હૈ કિ-કિસી મી ંક
દિશામૈં સ્થિતિ રૂપાદિ મૈં મૂર્છા હોને પર મી સંસાર કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

ઊર્ધ્વ આદિ દિશાઓ મૈં સ્થિત રૂપ આદિ વિષયો મૈં રાગ-દ્વેષરૂપ પરિણામ કરતા
હુઆ, સત્-અસત્ કે વિવેક સે શૂન્ય હોકર મનોહર રૂપો મૈં યા મનોહર રૂપવાલી સ્ત્રી
આદિ કે રૂપો મૈં પુરુષ લોલુપ હો જાતા હૈ । ઈસી પ્રકાર શબ્દો મૈં મૂર્છિત હો જાતા હૈ ।
ગંધ, રસ, તથા સ્પર્શ મૈં મી મૂર્છિત હો જાતા હૈ । મૂર્છા કા વિષયભૂત યહ રૂપ આદિ હી,
કારણ મૈં કાર્ય કા ઉપચાર કરને સે સંસાર કહલાતા હૈ । ંસા મગવાન્ ને
ફરમાયા હૈ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

સંયમ ગ્રહણ કર લેને કે પશ્ચાત્ મી પ્રમાદ કે વશ મૈં હોકર રૂપ આદિ ગુણો મૈં મૂર્છા કો
પ્રાપ્ત હોનેવાલા ફિર ગૃહસ્થ બન જાતા હૈ, યહ બાત બતલાતે હૈ:-'ઇત્ય અગુત્તે.' ઇત્યાદિ ।

ંવાર ઉર્ધ્વ આદિ દિશાઓ કથન કરીને ં બતાવ્યું છે કે-કોઈ પણ ંક દિશામાં
સ્થિત રૂપાદિમાં મૂર્છા થતાં પણ સંસારની પ્રાપ્ત થાય છે. ઉર્ધ્વ આદિ દિશાઓમાં સ્થિત
રૂપ આદિ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષરૂપ પરિણામ કરતા થકા સત્-અસત્ના વિવેકમાં શૂન્ય
થઈને મનોહર રૂપોમાં અથવા તો મનોહર રૂપવાળી સ્ત્રી આદિના રૂપોમાં પુરુષ લોલુપ
થઈ જાય છે. ં પ્રમાણે શબ્દોમાં મૂર્છિત થઈ જાય છે. ગંધ, રસ તથા સ્પર્શમાં પણ
મૂર્છિત થઈ જાય છે. મૂર્છાના વિષયભૂત (મૂર્છા થવાનું કારણ) આ રૂપ આદિજ, કારણમાં
કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી, સંસાર કહેવાય છે. ં પ્રમાણે ભગવાને ફરમાવ્યું છે. (સૂ. ૩)

સંયમ ગ્રહણ કરી લીધા પછી પણ પ્રમાદવશ થઈને રૂપ આદિ ગુણોમાં મૂર્છા
પામવાવાળા ફરીને ગૃહસ્થ બની જાય છે. ં વાત બતાવે છે:-'ઇત્ય અગુત્તે.' ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—

एत्थ अगुत्ते अणाणाए, पुणो पुणो गुणासाए, वंसमायारे पमत्ते अगारमावसे
॥ सू० ४ ॥

છાયા—

अत्र अगुप्तः अनाज्ञायां पुनःपुनर्गुणास्वादः, वक्रसमाचारः प्रमत्तः अगारमाव-
सति ॥ सू० ४ ॥

ટીકા—

अत्र=अस्मिन् रूपादिगुणे, अगुप्तः=मनोवाक्कायगुप्तिरहितः मनसा-
रूपादिषु रज्यते, वचसा प्रार्थयति, कायेन तदभिमुखं प्रवर्तते, स चागुप्तः अनाज्ञायाम्=
अनाचारे वर्तमानः भगवदाज्ञाबहिर्वर्ती, अत एव पुनःपुनर्गुणास्वादः=असकृद्
विषयसुखानुभवरसिकः, अत एव वक्रसमाचारः-वक्रः=कुटिलः समाचारः=

मूलार्थ—रूपादि विषयो में मन वचन कायका व्यापार न रोकने वाला भगवान्की
आज्ञा से बाहर है, बार-बार विषयोंका आस्वादन करने वाला कुटिलाचारी, प्रमादी (साधु)
फिर गृहस्थ बन जाता है ॥ सू० ४ ॥

ટીકા—રૂપ આદિ વિષયોં મેં મન, વચન ઓર કાય કી ગુપ્તિ સે રહિત
અર્થાત્ મન સે રાગ કરને વાલા, વચન સે વિષયોં કી પ્રાર્થના કરને વાલા ઓર કાય
સે ડનમેં પ્રવૃત્તિ કરનેવાલા એસા અનાચારી સાધુ ભગવાન કી આજ્ઞા સે બાહર હો
જાતા હૈ । વહ બારંબાર વિષયસુખોં કે ભોગ મેં રસિક હોકર કુટિલ આચારવાલા

મૂળાર્થ—રૂપાદિ વિષયોમાં મન, વચન અને કાયનાં વ્યાપારને નહિ રોકવા
વાળા, તે ભગવાનની આજ્ઞાથી બહાર છે. વારંવાર વિષયોનું આસ્વાદન કરવાવાળા,
કુટિલાચારી-પ્રમાદી (સાધુ) યાછા ગૃહસ્થ બની જાય છે.

ટીકાર્થ—રૂપ આદિ વિષયોમાં મન, વચન અને કાયની ગુપ્તિથી રહિત
અર્થાત્ મનથી રાગ કરવાવાળા, વચનથી વિષયોની પ્રાર્થના કરવાવાળા અને કાયથી
તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા, એવા અનાચારી સાધુ ભગવાનની આજ્ઞાથી બહાર થઈ જાય છે.
તે વારંવાર વિષયસુખોના ભોગમાં રસિક થઈને કુટિલ આચારવાળા—અર્થાત્ અસંયમનું

આચારો यस્ય સ વક્રસમાચારઃ—અસંયમાનુષ્ઠાયી, નરકાદિગતિજનકત્વાદસંયમસ્ય વક્રતયા વ્યપદેશઃ । इत्थम्भूतः स प्रमत्तः=प्रमादवशाद् विषयेषु मूर्च्छितः, अगारं=गृहम् आवसति । गृहीतसंयमोऽपि प्रमादवशाद् विषयासक्तः सन् पुनर्गृहस्थो भवतीत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

અથ શસ્ત્રદ્વારમ્—

અથ સર્વથા વનસ્પતિશસ્ત્રસમારંભપરિત્યાગિનોઽનગારાન્, તથાઽગ્નિશસ્ત્રસમારંભપ્રવૃત્તાન્ દ્રવ્યલિંગિનશ્ચ વિવિચ્ય પ્રતિવોધયિતુમાહ—‘લજ્જમાણા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

લજ્જમાણા પુઠો પાસ, અનગારા મો—તિ એ પવયમાણા, જમિણં

અર્થાત્ અસમય કા સેવન કરને વાલા પ્રમાદી ફિર ઘર—વાસ મેં આજાતા હૈ । વહ સંયમ ધારણ કરને કે પશ્ચાત્ મી પ્રમાદ કે વશ હોકર વિષયો મેં આસક્ત હોને કે કારણ ફિર ગૃહસ્થ વન જાતા હૈ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

શસ્ત્રદ્વાર—

વનસ્પતિશસ્ત્ર કે આરંભ કા સર્વથા ત્યાગ કરને વાલે અનગારો કા તથા અગ્નિશસ્ત્ર કે આરંભ મેં પ્રવૃત્ત દ્રવ્યલિંગિયોંકા વિવેચન કરકે ઉપદેશ દેતે હૈ:— ‘લજ્જમાણા.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—વનસ્પતિકાય કે આરંભ મે સંકોચ કરને વાલે સાધુઓં કો અલગ દેલો । તથા ‘હમ અનગાર હૈં’ ઇસ પ્રકાર કહને વાલે નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રોંસે

સેવન કરવાવાળા પ્રમાદી ફરી ઘરવાસમાં આવી જાય છે. તે સંયમ ધારણ કયા પછી પણ પ્રમાદને વશ થઈને વિષયોમાં આસક્ત થવાના કારણે ફરી ગૃહસ્થ બની જાય છે. (સૂ ૪)

શસ્ત્રદ્વાર—

વનસ્પતિશસ્ત્રના આરંભનો સર્વથા ત્યાગ કરવાવાળા અણુગારોનું તથા અગ્નિશસ્ત્રના આરંભમાં પ્રવૃત્ત દ્રવ્યલિંગીઓનું વિવેચન કરીને ઉપદેશ આપે છે.— ‘લજ્જમાણા.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—વનસ્પતિકાયના આરંભમાં સંકોચ કરવાવાળા સાધુઓને જુદા જાણો. તથા ‘અમે અણુગાર છીએ’ આ પ્રમાણે કહેવાવાળા, નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી વનસ્પતિ-

आचारचिन्तामणि-टीका अध्या. १ उ. ५ सू. ५ वनस्पतिसमारम्भेण विविधप्राणिघातः ६२३

विरुवरूपेहि सत्थेहि वणस्सइकम्मसमारंभेणं वणस्सइसत्थ समारंभमाणा अण्णे अणेगरूपे पाणे विहिंसन्ति ॥ सू० ५ ॥

छाया—

लज्जमानाः पृथक् पश्य, अनगाराः स्म इति एके प्रवदमानाः, यदिसं विरूप-
रूपैः शस्त्रैः वनस्पतिकर्मसमारम्भेण वनस्पतिशस्त्रं समारम्भमाणा अन्यान् अनेकरूपान्
प्राणान् विहिंसन्ति ॥ सू० ५ ॥

टीका—

लज्जमानाः=परमकरुणयार्द्रहृदयतया वनस्पतिकायसमारम्भे पराङ्मुखाः,
वनस्पतिशस्त्रसमारम्भपरित्यागिनोऽनगारा इत्यर्थः । पृथक्=विभिन्नाः=केचित् प्रत्यक्ष-
ज्ञानिनोऽवधिमनःपर्ययकेवलिनः, केचित् परोक्षज्ञानिनो भावितात्मानः सन्तीति
पश्य ।

यद्वा-पृथक्=द्रव्यलिङ्गिभ्यः पृथग्भावेन सन्तीति पश्य । इमे-सूक्ष्मवादर-
वनस्पतिकायसमारम्भकरणे भीतास्त्रस्ता उद्विग्रास्त्रिकरणत्रियोगैर्वनस्पतिकायसमार-
म्भपरित्यागिनो विद्यन्ते इति विलोकयेत्यर्थः ।

वनस्पतिकाय का आरंभ करने वाले, वनस्पतिशस्त्र का आरम्भ करते हुए अन्य अनेक प्रकार
के प्राणियों की हिंसा करते हैं ॥ सू० ५ ॥

टीकार्थ—अत्यन्त करुणा से आर्द्र हृदयवाले मुनि वनस्पतिकाय के आरंभ से विमुख
रहते हैं । ऐसे मुनि कोई अवधिज्ञानी, मनःपर्यायज्ञानी, और केवलज्ञानी होते हैं, और कोई—
कोई परोक्षज्ञानी (मति—श्रुत ज्ञान के धारक) भावितात्मा होते हैं उन्हें देखो ।

अथवा इन्हें द्रव्यलिङ्गियों से अलग ही समझना चाहिए । यह अनगार सूक्ष्म और
बादर वनस्पति का आरंभ करने में भीत, त्रस्त, उद्विग्न हैं । तीन करण, तीन योग से
वनस्पतिकाय के आरंभ के त्यागी हैं ।

कायनो आरंभ करवावाणा, वनस्पति शस्त्रनो आरंभ करता थका अन्य अनेक
प्रकारना प्राणीओनी हिंसा करे छे ॥ ५ ॥

टीकार्थ—अत्यन्त करुणाशी आर्द्र हृदयवाणा मुनि वनस्पतिकायना आरंभशी
विरुद्ध रहें छे ॥ ओवा मुनि कोई-कोई अवधिज्ञानी, मनःपर्यायज्ञानी अने केवलज्ञानी, डोय
छे ॥ अने कोई-कोई परोक्षज्ञानी (मति—श्रुतज्ञानना धारक) भावितात्मा डोय छे तेने जुओ ॥

अथवा तेने द्रव्यलिङ्गिओशी नूढाज समजवा जेधओ ॥ ते अणुगार सूक्ष्म अने
आदर वनस्पतिकायनो आरंभ करवामां भीओला-लयवाणा, त्रस्त, उद्विग्न छे ॥ त्रणु
करण त्रणु योगशी वनस्पतिकायना आरंभना त्यागी छे ॥

એકે પુનરન્યે તુ ‘વયમનગારાઃ સ્મઃ’ ઇતિ સાભિમાનં પ્રવદમાનાઃ=‘વયમેવ વનસ્પતિજીવરક્ષણપરાઃ મહાવ્રતધારિણઃ’ ઇતિ પ્રલપન્તો દ્રવ્યલિંગિનઃ સન્તિ, તાન્ પૃથક્ પશ્ય ।

इमे खल्वनगाराभिमानीनो द्रव्यलिङ्गिनो मनागप्यनगारगुणेषु न प्रवर्तन्ते, नापि गृहस्थकृत्यं किञ्चित् परित्यजन्तीति दर्शयति—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद् विरूपरूपैः=विभिन्नस्वरूपैः शस्त्रैः=वनस्पतिकायशस्त्रैः, शस्त्रं हि वनस्पतिकायस्य द्रव्यभावभेदाद् द्विविधम् । तत्र द्रव्यशस्त्रं=स्वकाय-परकायोभयकायभेदात् त्रिविधम् । तत्र स्वकायशस्त्रं दण्डलकुटादयः । परकाय-शस्त्रं=कर्तरी-पाषाण-हस्त-पाद-मुख-वह्न्यादयः । उभयकायशस्त्रं=वासी-दात्र-

इनसे विपरीत कोई-कोई ‘हम अनगार हैं’ ऐसा अभिमानपूर्वक कहते हैं—‘हम ही वनस्पति जीवों की रक्षा करने में तत्पर और महाव्रतधारी हैं,’ इस प्रकार प्रलाप करते हुए द्रव्यलिङ्गी साधुओं को अलग समझो ।

अनगार होने का अभिमान करने वाले ये द्रव्यलिङ्गी अनगार के गुणों में तनिक भी प्रवृत्ति नहीं करते । ये गृहस्थ के किसी भी कामका त्याग नहीं करते हैं, यह बात आगे बतलाते हैं—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

નાના પ્રકાર કે વનસ્પતિકાય કે શસ્ત્રોદ્વારા વનસ્પતિકાય કા આરંભ કરકે વનસ્પતિકાયકી હિંસા કરતે હૈ । વનસ્પતિશસ્ત્ર દો પ્રકારકા હૈ—દ્રવ્યશસ્ત્ર ઔર ભાવશસ્ત્ર । દ્રવ્યશસ્ત્ર કે ત્રીન ભેદ હૈ—(૧) સ્વકાયશસ્ત્ર (૨) પરકાયશસ્ત્ર (૩) ઉભયકાયશસ્ત્ર । હંડા લકડી વગૈરહ સ્વકાયશસ્ત્ર હૈ । કૈંચી, પથર, હાથ, પૈર, મુખ ઔર આગ આદિ

તેનાથી વિપરીત—વિફલ કોઈ-કોઈ ‘અમે અણુગાર છીએ’ આ પ્રમાણે અભિમાન પૂર્વક કહે છે—‘અમેજ વનસ્પતિ જીવોની રક્ષા કરવામાં તત્પર અને મહાવ્રતધારી છીએ’ આ પ્રમાણે પ્રલાપ—(બકવાટ) કરનારા દ્રવ્યલિંગી સાધુઓને જુદા સમજો.

અણુગાર હોવાનું અભિમાન કરનારા એ દ્રવ્યલિંગી સાચા અણુગારના ગુણો માટે જરા પણ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી તે ગૃહસ્થોનાં કોઈ પણ કામનો ત્યાગ કરતા નથી. એ બતાવે છે ‘યદિમમ્.’ ઇત્યાદિ.

નાના પ્રકારના વનસ્પતિકાયનાં શસ્ત્રો વડે વનસ્પતિકાયનો આરંભ કરીને વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે. વનસ્પતિશસ્ત્ર બે પ્રકારનાં છે—દ્રવ્યશસ્ત્ર અને ભાવશસ્ત્ર. દ્રવ્યશસ્ત્રનાં ત્રણ ભેદ છે—(૧) સ્વકાયશસ્ત્ર, (૨) પરકાયશસ્ત્ર, અને (૩) ઉભયકાયશસ્ત્ર. હંડા, લાકડી વગેરે સ્વકાયશસ્ત્ર છે, કેચી—(કાતર, સાંણસો) પથર, હાથ, પગ,

કુઠારાદયઃ । ભાવશસ્ત્રં તુ વનસ્પતિં પ્રતિ મનોવાક્કાયાનાં દુષ્પ્રણિધાનમ્ । વનસ્પતિ-
કર્મસારમ્ભેણ=કર્મણાં સમારમ્ભઃ કર્મસમારમ્ભઃ=વનસ્પતિં નિમિત્તીકૃત્ય જ્ઞાનાવરણી-
યાદિકર્મવન્ધજનકસાવધવ્યાપારસ્તેન, ઇમં વનસ્પતિકાયં વિહિંસન્તિ ।

વનસ્પતિકાયહિંસાયાં પ્રવૃત્તાઃ સ્વલુપદ્વિજીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ વિહિંસન્તી-
ત્યાહ-‘વનસ્પતિશસ્ત્ર’-મિત્યાદિ । વનસ્પતિશસ્ત્રં=વનસ્પતિજીવોપમર્દકં શસ્ત્રં પૂર્વોક્ત-
પ્રકારં, સમારમ્ભમાણાઃ=વનસ્પતિં પ્રતિ પ્રયુઝ્જાનાઃ, અન્યાન્=વનસ્પતિકાયભિન્નાન્,
અનેકરૂપાન્, પૃથિવીકાયાદીન્, દ્વીન્દ્રિયાદીન્ ત્રસાંશ્ચ તદાશ્રિતાન્ પ્રાણાન્=પ્રાણિનઃ
હિંસન્તિ ।

इह बहुविधा द्रव्यलिङ्गिनो विद्यन्ते । तत्र शाक्यादयः कन्द-मूल-पत्र-

પરકાયશસ્ત્ર હૈં । વસૂલા, દાંતી, કુઠાર આદિ ઉભયકાયશસ્ત્ર હૈં । વનસ્પતિકાય કે પ્રતિ મન,
વચન ઔર કાય કા અસત્ પ્રયોગ કરના ભાવશસ્ત્ર હૈ । ઇન શસ્ત્રોદ્ધારા વનસ્પતિકાયકા
આરંભ કરકે જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠપ્રકાર કે કર્મોં કો ઉત્પન્ન કરને વાલા સાવધ વ્યાપાર
કરકે વનસ્પતિકાય કી હિંસા કરતે હૈં ।

જો વનસ્પતિકાય કી હિંસા મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ વહ છહોં જીવનિકાયરૂપ સમસ્ત લોક
કી હિંસા કરતા હૈ, યહ બતલતે હૈં, ‘વનસ્પતિશસ્ત્રમ્’. ઇત્યાદિ ।

વનસ્પતિકાય કી હિંસાજનક પૂર્વોક્ત શસ્ત્રો કા આરંભ કરનેવાલે લોગ વનસ્પતિકાય કે
અતિરિક્ત પૃથ્વીકાય આદિ અન્ય સ્થાવરોં કી તથા વનસ્પતિ-આશ્રિત દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોં
કી ભી હિંસા કરતે હૈં ।

સંસાર મેં અનેક પ્રકાર કે દ્રવ્યલિંગી હૈં । ઁન મેં સે શાક્ય આદિ કંદ, મૂલ,

મુખ અને અગ્નિ આદિ પરકાયશસ્ત્ર છે. વસૂલા દાંતી-દાંતરડું, કુઠાર-કુહાડો આદિ
ઉભયકાયશસ્ત્ર છે. વનસ્પતિકાય પ્રતિ મન, વચન અને કાયનો અસત્-પ્રયોગ કરવો
તે ભાવશસ્ત્ર છે. એ શસ્ત્રોદ્ધારા વનસ્પતિકાયનો આરંભ કરીને-જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ
પ્રકારના કર્મોને ઉત્પન્ન કરવાવાળા સાવધ વ્યાપાર કરીને વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે.

એ વનસ્પતિકાયની હિંસામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. તે છજીવનિકાયરૂપ સમસ્ત
લોકની હિંસા કરે છે. એ બતાવે છે-‘વનસ્પતિશસ્ત્રમ્’. ઇત્યાદિ.

વનસ્પતિકાયના હિંસાજનક પૂર્વોક્ત શસ્ત્રનો આરંભ કરવાવાળા લોક વનસ્પતિ-
કાયના અતિરિક્ત પૃથ્વીકાય, આદિ અન્ય સ્થાવરોની તથા વનસ્પતિ આશ્રિત દ્વીન્દ્રિય-
એ ઇન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની પણ હિંસા કરે છે.

સંસારમાં અનેક પ્રકારના દ્રવ્યલિંગી છે. તેમાંથી શાક્ય આદિ કંદ, મૂલ, પત્તા,

પુષ્પફલાદિભોજનાર્થં વનસ્પતિકર્મસમારમ્ભં કુર્વન્તિ, કારયન્તિ, કુર્વન્તોઽનુમોદયન્તિ ચ, તેન ષડ્જીવનિકાયવિરાધકા ભવન્તિ । દણ્ડિનોઽપિ “વયં પશ્ચમહાવ્રતધારિણો જિનાજ્ઞારાધકા અનગારાઃ સ્મઃ” ઇત્યાદિ પ્રવદમાનાઃ સાધ્વાભાસાઃ સાવધમુપદિશન્તિ, શાસ્ત્રપ્રતિષિદ્ધમપિ વનસ્પતિકર્મસમારમ્ભં કારયન્તિ ।

તે હિ વ્યાખ્યાનમણ્ડપાદૌ ચાશોકવૃક્ષપત્રાદિભિર્વન્દનમાલાદિકં બન્ધયન્તિ, નાનાવિધપુષ્પપત્રફલૈઃ પશ્ચોપચારાદિપૂજાસુ પ્રવર્તયન્તિ । તથાહિ—

“કાલે સુદ્ભૂણં, વિસિદ્ધપુષ્પાદિર્હિ વિહિણા ડ ।

સારથુદ્ધ્યોત્તગરુડૈ, જિણપૂયા હોહ કાયવ્વા ॥ ૧ ॥” (પશ્ચાશકવૃત્તિઃ)

છાયા—કાલે શુચીભૂતેન, વિશિષ્ટપુષ્પાદિકૈર્વિધિના તુ ।

સારસ્તુતિ સ્તોત્રકરુચિના, જિનપૂજા ભવતિ કર્તવ્યા ॥ ૧ ॥

પત્તા, ફૂલ આદિ खाने के लिए वनस्पति का आरंभ करते हैं, कराते हैं और करने वाले की अनुमोदना करते हैं । ऐसा करके वे षड्जीवनिकाय की विराधना के भागी होते हैं । “हम पंचमहाव्रतधारी, जिन भगवान् की आज्ञा के आराधक अनगार हैं” ऐसा कहने वाले दंडी श्रुते साधु भी सावध का उपदेश देते हैं और शास्त्र में निषिद्ध किये हुए वनस्पतिकाय के आरंभ का उपदेश देते हैं ।

वे व्याख्यानमंडप आदि में अशोक वृक्ष के पत्तों से बन्दनवार आदि बँधवाते हैं, नाना प्रकार के फल फूल पत्तों से पंचोपचार आदि पूजाओं में (श्रावकों) को प्रवृत्त करते हैं । जैसे—

“उचित समय पर, विधिपूर्वक विशिष्ट पुष्प आदि के द्वारा सुन्दर स्तोत्र-स्तुतिपूर्वक जिन भगवानकी पूजा करनी चाहिए” ।

ફૂલ આદિ ખાવા માટે વનસ્પતિનો આરંભ કરે છે, અને કરાવે છે, અને કરવાવાળાને અનુમોદન આપે છે. એ પ્રમાણે કરીને તે ષડ્જીવનિકાયની વિરાધનાના ભાગીદાર થાય છે. ‘અમે પંચ મહાવ્રતધારી, જિન ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક અણુગાર છીએ.’ આ પ્રમાણે કહેવાવાળા દંડી શ્રુત સાધુ પણ સાવધનો ઉપદેશ આપે છે, અને શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરવામાં આવેલો વનસ્પતિકાયના આરંભનો ઉપદેશ આપે છે.

તે વ્યાખ્યાન-મંડપ આદિમાં અશોકવૃક્ષનાં પાંદડાંથી તોરણ આદિ બંધાવે છે. નાના પ્રકારના ફલ-ફૂલ અને પાંદડાંથી પંચોપચાર આદિ પૂજાઓમાં (શ્રાવકોને) પ્રવૃત્ત કરે છે-જેઠે છે. જેમ-“ઉચિત સમય-યોગ્ય સમય પર વિધિપૂર્વક વિશિષ્ટ-ઉત્તમ પુષ્પ આદિ દ્વારા સુન્દર સ્તોત્ર, સ્તુતિપૂર્વક જિન ભગવાનની પૂજા કરવી જોઈએ.”

અપરશ્ચ-ઉમાસ્વાતિવાચકકૃતપ્રકરણે—

‘મધ્યાહ્ન કુસુમૈઃ પૂજા’ ઇતિ । ‘ગન્ધવાસાક્ષતૈઃ સ્તગ્મિઃ’ ઇતિ ।

‘પ્રધાનૈશ્વ ફલૈઃ પૂજા’ ઇત્યાદિ । કિશ્ચ—

“ન શુષ્કૈઃ પૂજયેદેવં, કુસુમૈર્ન મહીગતૈઃ ।

ન વિશીર્ણદલૈઃ સ્પૃષ્ટૈઃ, ન શુભૈર્નાવિકાસિભિઃ” ॥ ૧ ॥

‘ન શુષ્કૈઃ પૂજયેદેવં કુસુમૈર્ન મહીગતૈઃ’—ઇત્યનેન ‘આર્દ્રૈ સ્ત્રોટિ તૈશ્ચ કુસુમૈ-

દૈવં પૂજયેત્’—ઇત્યર્થોઽવગમ્યતે । અહો ! કીદૃશો મહાસાવધોપદેશસ્તેષામ્ ।

एवं देवमन्दिरादौ कदलीस्तम्भादिरोपणेन, अशोकादिवृक्षपत्रैर्वन्दन—

પચ્ચાશકવૃત્તિ ઉમાસ્વાતિકૃત પ્રકરણ મેં કહા હૈ—

“મધ્યાહ્ન મેં ફૂલોં સે પૂજા કી જાતી હૈ । ” “ગંધ, વાસ ઓર અક્ષત સે તથા માલાઓ સે પૂજા હોતી હૈ । ” ઉત્તમ ફલોં સે પૂજા કી જાતી હૈ ” ઇત્યાદિ । ઓર મી કહા હૈ—

“સૂખે, જમીન પર ગિરે હુએ, ટૂટી પંખુડીવાલે, છુએ હુએ, યરાવ ઓર વિના યિલે ફૂલોં સે પૂજા નહીં કરની યાહિએ ” ।

‘સૂખે ઓર જમીન પર ગિરે હુએ ફૂલોં સે પૂજા નહીં કરની યાહિએ’ ઇસકા અભિપ્રાય યહ હુઆ કિ તાજે ઓર તોડે હુએ ફૂલોં સે પૂજા કરની યાહિએ અરેરે ! ઉનકા વહ કૈસા સાવધ ઉપદેશ હૈ ।

इस प्रकार देवमंदिर आदि में कदलीस्तम्भ खड़ा करके, अशोक वृक्ष के पत्तों से

પંચાશકવૃત્તિ ઉમાસ્વાતિકૃત પ્રકરણમાં કહ્યું છે—

‘મધ્યાહ્નમાં ફૂલોવડે પૂજા કરવામાં આવે છે.’ ‘ગંધ, વાસ અને અક્ષતથી તથા માળાઓથી પૂજા થાય છે.’ ‘ઉત્તમ ફળોથી પૂજા કરવામાં આવે છે.’ ઇત્યાદિ. બીજું પણ કહ્યું છે કે:—

“સૂકાં, જમીન પર ખરી પડેલાં, જેની પાંખડી તુટી ગઈ હોય, સ્પર્શ કરાએલાં, ખરાબ અને ખિલ્યા વિનાનાં ફૂલોથી પૂજા નહિ કરવી જોઈએ. ”

‘સૂકાં અને જમીન પર ખરી પડેલાં ફૂલો વડે પૂજા ન કરવી જોઈએ’ આનો અભિપ્રાય એ થયો કે લીલાં અને તાજાં તોડેલાં ફૂલોથી પૂજા કરવી જોઈએ. અરેરે ! તેઓનો આ સાવધ ઉપદેશ કેવો છે ?

આ પ્રમાણે દેવમંદિર આદિમાં કેળના સ્થંભ ઉભા કરીને અશોકવૃક્ષનાં પાંદડાંથી

માલિકાદિવન્ધનેન, પ્રતિમોપરિ સચિત્તપત્રપુષ્પાદિક્ષેપણેન સચિત્તનાલિકેરદાડિમર-
સાલફલાદિનૈવેદ્યોપચારેણ ચ વનસ્પતિર્હિંસાં કારયન્તસ્તે તદાશ્રિતાનનેકવિધાન્
ત્રસસ્થાવરાન્ પ્રાણિનો ઘાતયન્તિ । નહિ-વીતરાગાણાં સાવધ્યા સપર્યાં સમુચિતા,
'એસ યલુ ગંથે' ઇત્યાદિવચનેન સર્વારમ્ભાણામસ્મિન્નેવાગમેતૈઃ સાક્ષાત્ પ્રતિષિદ્ધત્વાત્ ।
નહિ તત્તત્ત્યાગિભ્યસ્તત્તત્તત્તદ્રવ્યસમર્પણં તુષ્ટિકરં ભવતીતિ । નહિ લોકે મધમાંસ-
ત્યાગિભ્યો મધમાંસસમર્પણં તત્પરિતોષાય જાયતે । અલં વહુના ! હરિતકન્દમૂલાદિ-
ત્યાગિનઃ શ્રાવકા અપિ ન હરિતકન્દમૂલાદિસમર્પણેન સંતુષ્યન્તીતિ વિચારયન્તુ
મનીષિણઃ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

અથ સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં જગાદ-‘તત્થ.’ ઇત્યાદિ ।

વન્દનવાર વાંધકર, પ્રતિમા પર સચિત્ત પત્તે, ફૂલ આદિ ચઢાકર, સચિત્ત નારિયલ, દાડિમ,
આમ આદિ નૈવેદ્ય કે ઉપચાર સે વનસ્પતિ કી હિંસા કરતે હુએ વે વનસ્પતિ-આશ્રિત અનેક
પ્રકાર કે ત્રસ-સ્થાવર જીવોં કા ઘાત કરવાતે હૈ । વીતરાગ દેવ કી પૂજા સાવધ હોના
ઉચિત્ત નહીં હૈ । ‘એસ યલુ ગંથે.’ ઇત્યાદિ કથન દ્વારા ઈસી આગમ મેં સમસ્ત આરંભોં કા
વીતરાગ ભગવાન્ને સાક્ષાત્ નિષેધ ક્રિયા હૈ । જો પુરુષ જિસ વસ્તુ કા ત્યાગી હૈ, ડસકી તુષ્ટિ
ડસ વસ્તુ કો અર્પિત કરને સે નહીં હો સકતી । લોક મેં મધ-માંસ કા ત્યાગ કરને વાલોં
કો મધ-માંસ કી ભેટ સંતોષજનક નહીં હોતી । અધિક ક્યા કહે ! હરિત કંદ મૂલ કે
ત્યાગી શ્રાવક ભી હરિત કન્દ મૂલ કી ભેટ સે પ્રસન્ન નહીં હોતે હૈ । બુદ્ધિમાન્ પુરુષ સ્વયં
વિચાર કરલે ॥ સૂ૦ ૫ ॥

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈ-‘તત્થ.’ ઇત્યાદિ ।

વંદનવાર આધીને, પ્રતિમા ઉપર સચિત્ત પાદડા, ફૂલ આદિ ચઢાવીને, સચિત્ત નાળિયેર,
દાડમ, આંખા આદિ નૈવેદ્યના ઉપચારથી વનસ્પતિની હિંસા કરીને તે વનસ્પતિ-આશ્રિત
અનેક પ્રકારના ત્રસ-સ્થાવર જીવોનો ઘાત કરાવે છે. વીતરાગદેવની પૂજા સાધ હોય
તે યોગ્ય નથી. ‘એસ યલુ ગંથે.’ ઇત્યાદિ કથન દ્વારા આ આગમમાં તમામ સમા-
રહોનો વીતરાગ ભગવાને સાક્ષાત્ નિષેધ કર્યો છે. જે પુરુષ જે વસ્તુના ત્યાગી છે,
તેની પ્રસન્નતા તે વસ્તુને અર્પણ કરવાથી થઈ શકતી નથી. લોકમાં મધ-માંસના
ત્યાગી-ત્યાગ કરવાવાળાને મધ-માંસની ભેટ સંતોષ ઉત્પન્ન કરતી નથી, અધિક શું
કહીએ ! લીલા કંદમૂળના ત્યાગી શ્રાવક પણ લીલા કંદમૂળની ભેટથી પ્રસન્ન થતા
નથી તે બુદ્ધિમાન પુરુષ પોતે વિચાર કરી લીએ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે-‘તત્થ.’ ઇત્યાદિ.

मूलम्—

तत्थ खलु भगवया परिण्णा पवेइया । इमस्स चैव जीवियस्स परिवंदण-
माणण-पूयणाए, जाइमरणमोयणाए, दुःखपडिघायहेउं, से सयमेव वणस्सइसत्थं
समारंभइ, अण्णेहिं वा वणस्सइसत्थं समारंभावेइ, अण्णे वणस्सइसत्थं समारंभमाणे
समणुजाणइ, तं से अहियाए, तं से अबोहीए ॥ सू० ६ ॥

छाया—

तत्र खलु भगवता परिज्ञा प्रवेदिता । अस्य चैव जीवितस्य परिवन्दन-मानन
-पूजनाय, जातिमरणमोचनाय, दुःखप्रतिघातहेतुं, स स्वयमेव वनस्पतिशस्त्रं समार-
भते, अन्यैर्वा वनस्पतिशस्त्रं समारम्भयति, अन्यान् वा वनस्पतिशस्त्रं समारम्भमाणान्
समनुजानाति, तत् तस्याहिताय, तत् तस्याबोधये ॥ सू० ६ ॥

टीका—

तत्र=वनस्पतिकायसमारम्भे, भगवता=श्रीमहावीरेण, परिज्ञा=सम्पगव-
बोधः खलु=निश्चयेन प्रवेदिता=प्रतिबोधिता-कर्मबन्धसमुच्छेदार्थं जीवेन परि-

मूलार्थ—वनस्पतिकाय के आरंभ के संबंध में भगवान् ने सम्यक् बोध दिया है ।
इस जीवन के वन्दन, मानन और पूजन के लिए, जन्म-मरण से छुटकारा पाने के लिए तथा
दुःखों का विनाश करने के लिए स्वयं वनस्पतिकायशस्त्र का आरंभ करता है, दूसरों से
आरंभ करता और आरंभ करने वाले दूसरों का अनुमोदन करता है । वह आरंभ उस के
अहित के लिए, उसकी अबोधि के लिए होता है ॥ सू० ६ ॥

टीकार्थ—वनस्पतिकाय के आरंभ के विषय में भगवान् श्री महावीर स्वामीने
सम्यक् उपदेश दिया है । अर्थात् भगवान् ने बतलाया है कि-कर्मबन्ध को नष्ट करने के

मूलार्थ—वनस्पतिकायना आरंभना सम्बन्धमां लगवाने सम्यक् बोध आये
छे. आ ज्वनना वंदन, मानन, अने पूजन भाटे, जन्म-मरणथी छुटवाने भाटे
तथा दुःखोना विनाश करवा भाटे स्वयं वनस्पतिकायशस्त्रना आरंभ करे छे, भीज
पासे आरंभ करावे छे, अने आरंभ करवावाणा भीजने अनुमोदन आये छे. ते
आरंभ तेना अहित भाटे तेमज तेनी अबोधि भाटे होय छे. ॥ सू० ६ ॥

टीकार्थ—वनस्पतिकायना आरंभना विषयमां लगवान श्री महावीर स्वामीने
सम्यक् उपदेश आये छे. अर्थात् लगवाने बताव्यु छे के-कर्मबन्धने नष्ट करवा भाटे

જ્ઞાઽવશ્યં શરણીકરણીયેતિ ભગવતા પ્રતિવોધિતમિતિ ભાવઃ ।

ઉપભોગદ્વારમ્—

લોકઃ કસ્મૈ પ્રયોજનાય વનસ્પતિકાયમુપર્દયતી ? ત્યાહ—‘ અસ્ય ચૈવ જીવિતસ્યે ’—ત્યાદિ । અસ્યૈવ નશ્વરસ્ય જીવિતસ્ય=જીવનસ્ય સુખાર્થમ્= આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર-માલ્ય-ગન્ધ-ચૂર્ણ-તાલવૃન્તા-ઝગલા-સ્વાટ્વા-પલ્યઙ્ક-શિબિકા-શકટ-હલ-મુસલ-પીઠ-ફલક-સિંહાસન-દણ્ડ-લકુટ-કપાટ-વીણા-શાલભઞ્જિકા-નિર્માણ-તાપન-પ્રતાપન-પ્રકાશને-ન્ધન-તૈલાદ્યર્થમિત્યર્થઃ । તથા-પરિવન્દન-માનન-પૂજનાય, પરિવન્દન=પ્રશંસા, તદર્થ, યથા-કશ્ચિત્ સ્વપ્રશંસાર્થમ્ ઉપવનાદૌ પત્રાદિકર્તનકલાકૌશલેન વૃક્ષલતાદીનાં પત્રાદીનિ તથા છેદયતિ યથા તત્કર્તનેન

लिए जीव को परिज्ञा (उपदेश) अवश्य स्वीकार करना चाहिए ।

ઉપભોગદ્વાર—

લોગ કિસ પ્રયોજન સે વનસ્પતિકાય કી હિંસા કરતે હૈ ? યહ બતલાતે હૈ— ઇસી નાશશીલ જીવન કે સુખ કે લિએ અર્થાત્ આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, માલા ગંધ, ચૂર્ણ, તાલવૃન્ત (પંખા), આગલ, સ્વાટ, પલંગ, પાલકી, ગાડી, હલ, મૂસલ, પીઢા, (વાજોટ) ફલકો (પાટ), સિંહાસન, ડંડા, લકડી, કિવાડ, વીણા, પુતલી આદિ બનવાને કે લિએ, તપાના, વિશેષ તપાના, પ્રકાશન, ઈંધન, ઓર તૈલ આદિ કે પ્રયોજન સે વનસ્પતિકાય કી હિંસા કરતે હૈ । તથા પ્રશંસા કે લિએ બી વનસ્પતિ કી હિંસા કરતે હૈ, જૈસે—કોઈ પુરુષ અપની પ્રશંસા કે લિએ વગીચા આદિ મેં પત્તા વગૈરહ કાટને કી કલા મેં કુશલતા પ્રકટ કરને કે અભિપ્રાય સે વૃક્ષ લતા વગૈરહ કો ઇસ પ્રકાર કાટતા હૈ જિસસે ડસમેં

જીવને પરિજ્ઞા (ઉપદેશ)નેા અવશ્ય સ્વીકાર કરવો જોઈએ

ઉપભોગદ્વાર—

લોક શું પ્રયોજનથી વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે ? તે બતાવે છે—આ નાશ પામવાવાળા જીવના સુખ માટે, અર્થાત્—આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, માલા, ગંધ, ચૂર્ણ, પંખા આગરિયો, ખાટ, પલંગ, પાલખી, ગાડી, હલ, મૂસલ, ખાજોટ, પાટ, સિંહાસન, ડંડા, લાકડી, કમાડ, વીણા, પુતલી વગેરે બનાવવા માટે, તપાવવું વિશેષ તપાવવું, પ્રકાશન, ઈન્ધન—(બાળવાના લાકડા) અને તૈલ આદિના પ્રયોજનથી વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે. તથા પ્રશંસા માટે પણ વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે, જેમકે—કોઈ પુરુષ પોતાની પ્રશંસા માટે બગીચા આદિમાં પાંદડા વગેરે કાપવાની કલામાં કુશળતા બતાવવાના અભિપ્રાયથી

ગજાશ્વમૃગવ્યાઘ્રસિંહાદીનાં સ્વરૂપં દધાના વૃક્ષાદયસ્તસ્યોપવનાદેર્વિશિષ્ટશોભાં
જનયન્તિ ।

માનનં=જનસત્કારસ્તદર્થ, યથા-સ એવ પત્રાદિકર્તનકલાકુશલો
માલાકારઃ સ્વમાનનાર્થ કર્તરીશસ્ત્રેણ વૃક્ષલતાદીનાં પત્રાદિકં કૃન્તતિ । પૂજનં=
વસ્ત્રરત્નાદિલાભસ્તદર્થમ્, યથા-દેવપ્રતિમાદ્યર્થ પત્રપુષ્પફલાદીનાં ત્રોટને । તથા-
જાતિમરણમોચનાય=જન્મમરણબન્ધમોચનાર્થ, યથા-મુક્તિકામન પૂજાયાં
પુષ્પપત્રાદિસમુચ્છેદને, તથા-દુઃખપ્રતિઘાતહેતું=વ્યાધિશમનાદ્યર્થમ્-ઓષધિ-
વૃક્ષલતાદીનાં મૂલકન્દશાખાપત્રપુષ્પફલાદિભેદને, સ જીવનસુખાદ્યર્થી સ્વયમેવ

હાથી, ઘોડા, હિરન, બાઘ, સિંહ આદિ કા આકાર બન જાતા હૈ ઓર ઇસસે ઉસ બગીચે કી
સુન્દરતા વઢતી હૈ, ઇસા જાનકર કરતા હૈ ।

જનસત્કાર કે લિંઘે ભી વનસ્પતિ કી હિંસા કી જાતી હૈ, જૈસે-પત્તા વગૈરહ કાટને
મેં કુશલ વહી પૂર્વોક્ત માલી કૈંચી સે વૃક્ષોં યા લતાઓં કે પત્તા આદિ કાટતા હૈ । તથા પૂજન
કે લિંઘે અર્થાત્ વસ્ત્રોં ઓર રત્નોં કે લિંઘે ભી વનસ્પતિકાય કી હિંસા કરતે હૈ । જૈસે-દેવ
પ્રતિમા આદિ કે લિંઘે પત્ર, ફૂલ, ફલ તોડને મેં ।

જન્મ મરણ સે છુટકારા પાને સે લિંઘે ભી ઉક્ત હિંસા કી જાતી હૈ । જૈસે-મુક્તિ કી
ઈચ્છા સે પૂજા કે લિંઘે ફૂલ-ફલ તોડને મેં । દુઃખોં કા પ્રતીકાર કરને કે લિંઘે ભી યહ હિંસા
કી જાતી હૈ । જૈસે-રોગ મિટાને કે લિંઘે ઓષધિ, વૃક્ષ, લતા, મૂલ, કન્દ, શાખા, પત્ર, ફૂલ
આદિ તોડને મેં હિંસા કી જાતી હૈ ।

વૃક્ષ લતા વગેરેને એવા પ્રકારે કાપે છે કે તેમાં હાથી, ઘોડા, હરણ, વાઘ, સિંહ આદિનો
આકાર બની જાય છે, અને તેથી એ બગીચાની સુંદરતા વધે છે. એવું સમજીનેજ કરે છે.

જન-સત્કાર માટે પણ વનસ્પતિની હિંસા કરવામાં આવે છે, જેમ-પાંદડાં
વગેરેને કાપવામાં કુશલ આગળ કહેલો તેજ માળી કૈથી (કાતર)થી વૃક્ષો અથવા
લતાઓનાં પત્તાં આદિ કાપે છે. તથા પૂજન માટે અર્થાત્ વસ્ત્રો અને રત્નોને માટે
પણ વનસ્પતિકાયની હિંસા કરે છે, જેમ-દેવપ્રતિમા આદિ માટે પત્ર ફૂલ ફલ તોડવામાં.

જન્મ-મરણથી છુટવા માટે પણ પૂર્વ કહેલી હિંસા કરવામાં આવે છે, જેમકે-
મુક્તિની ઇચ્છાથી પૂજા માટે ફલ ફૂલ તોડવામાં.

દુઃખોનો પ્રતિકાર કરવા માટે પણ એ હિંસા કરવામાં આવે છે. જેમકે-રોગનિવારણ
કરવા માટે ઔષધી, વૃક્ષ, લતા, મૂલ, કન્દ, શાખા, પત્ર, ફૂલ આદિ તોડવામાં હિંસા કર-
વામાં આવે છે.

વનસ્પતિશસ્ત્રં=વનસ્પતિકાયોપમર્દકં દ્રવ્યભાવશસ્ત્રં સમારમ્ભતે=વ્યાપારયતિ । અન્યૈર્વા વનસ્પતિશસ્ત્રં સમારમ્ભયતિ । અન્યાન્ વા વનસ્પતિશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણાન્ સમનુજાનાતિ=અનુમોદયતિ ।

તત્=વનસ્પતિકાયસમારમ્ભ, તસ્ય વનસ્પતિસમારમ્ભ કુર્વતઃ કારયિતુઃ અનુમોદયિતુશ્ચ અહિતાય ભવતિ । તથા-તત્ તસ્ય અબોધયે=સમ્યક્ત્વાલાભાય ભવતિ । ॥ સૂ૦ ૬ ॥

યેન તુ તીર્થઙ્કરાદિસમીપે વનસ્પતિકાયસ્વરૂપં પરિજ્ઞાતં, સ એવં વિભાવયતી-ત્યાહ—‘સે તં. ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

સે તં સંવુજ્જમાણે આયાણીયં સમુદાય સોચા સ્વલુ ભગવઓ અણ-

इस प्रकार जीवन को सुखी बनाने का अभिलाषी वह पुरुष वनस्पतिकाय की हिंसा करनेवाले द्रव्य और भावशस्त्र का स्वयं उपयोग करता है, दूसरो से उपयोग कराता है और वनस्पतिशस्त्र का उपयोग करने वाले दूसरो का अनुमोदन करता है ।

वनस्पतिकाय का वह आरंभ, आरंभ करने वाले, कराने वाले और अनुमोदन करने वाले के अहित के लिए होता है और सम्यक्त्व की अप्राप्ति का कारण बनता है ॥ सू० ६ ॥

તીર્થંકર આદિ કે નિકટ વનસ્પતિકાય કા સ્વરૂપ જિસને જાન લિયા હૈ, વહ ઇસ પ્રકાર વિચાર કરતા હૈ—‘સે તં. ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—વહ પુરુષ ભગવાન્ યા અનગારોં સે સુનકર સમજ-બૂઝકર સંયમ

એ પ્રમાણે જીવનને સુખી બનાવવાના અભિલાષી તે પુરુષ વનસ્પતિકાયની હિંસા કરવાવાળા દ્રવ્ય અને ભાવ શસ્ત્રનો સ્વયં ઉપયોગ કરે છે, બીજા પાસે ઉપયોગ કરાવે છે અને વનસ્પતિશસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવાવાળા બીજાને અનુમોદન આપે છે.

વનસ્પતિકાયનો આ આરંભ, આરંભ કરવાવાળાને, કરાવવાવાળાને અને અનુમોદન કરવાવાળાને અહિત માટે છે અને સમ્યક્ત્વની અપ્રાપ્તિનું કારણ બને છે. ॥ સૂ૦ ૬ ॥

તીર્થંકર આદિના સમીપે વનસ્પતિકાયનું સ્વરૂપ જોણે બાણી લીધું છે. તે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે—‘સે તં ’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—તે પુરુષ ભગવાન અથવા અણુગારો પાસેથી સાંભળી-સમજ-બુઝીને

गाराणं वा अंतिए इहमेगेसिं णायं भवइ-एस खलु गंथे, एस खलु मोहे, एस खलु मारे, एस खलु णरणे । इच्चत्थं गढिए लोए, जमिणं विरुवरुवेहिं सत्थेहिं वणस्सइ-कम्मसमारंभेणं वणस्सइसत्थं समारंभमाणे अण्णे अणेगरुवे पाणे विहिंसइ ॥सू० ७॥

छाया—

स तत् संबुध्यमान आदानीयं समुत्थाय श्रुत्वा खलु भगवतः अनगाराणां वा अन्तिके, इहैकेषां ज्ञातं भवति-एष खलु ग्रन्थः, एष खलु मोहः, एष खलु मारः, एष खलु नरकः । इत्यर्थं गृद्धो लोकः, यदिसं विरुपरूपैः शस्त्रैः वनस्पतिकर्मसमारम्भेण वनस्पतिशस्त्रं समारभमाणः अन्यान् अनेकरूपान् प्राणान् विहिनस्ति ॥ सू० ७ ॥

टीका—यः खलु भगवतः=तीर्थङ्करस्य, अनगाराणां=तदीयश्रमणनिर्ग्रन्थानां वा अन्तिके श्रुत्वा, आदानीयम्=उपादेयसर्वसावध्ययोगविरतिरूपं चारित्र्यं, समुत्थाय=भङ्गीकृत्य विहरति, स तत्=वनस्पतिकायसमारम्भणं संबुध्यमानः=अहिताबोधिजनकत्वेन विज्ञाता सन् एवं विभावयति—‘एवं खलु०’ इत्यादि ।

ग्रहण करके विचरता है । वह इस प्रकार समझता है—वनस्पतिकाय का आरंभ ग्रन्थ है, यह मोह है, यह मार है, यह नरक है । गृद्ध लोग इसके लिए नाना प्रकार के शस्त्रों से वनस्पतिकाय का आरंभ करके, शस्त्र का प्रयोग करते हुए और भी अनेक प्राणियों का घात करते हैं ॥ सू. ७ ॥

टीकार्थ—जो पुरुष तीर्थंकर से या उनके श्रमण निर्ग्रन्थो से सर्वसावध्य त्याग रूप संयम स्वरूप समझकर और उसे अंगीकार करके विचरता है वह वनस्पतिकाय के आरंभ को अहितकर और अबोधिजनक समझकर इस प्रकार विचार करता हैः—‘एवं खलु०’ इत्यादि ।

संयम ग्रहण करीने विचरे छे. ते आ प्रमाणे समझे छे—वनस्पतिकायनो आरंभ ग्रन्थ छे, ओ मोह छे, ओ मार छे, ओ नरक छे. गृद्ध लोक ओ भाटे नाना प्रकारना शस्त्रोथी वनस्पतिकायनो आरंभ करीने शस्त्रनो प्रयोग करता थका भील्लं यण्ण अनेक प्राणीओनो घात करे छे. ॥ सू. ७ ॥

टीकार्थ—जे पुरुष तीर्थंकरथी अथवा तेमना श्रमण निर्ग्रन्थो पासोथी सर्व-सावध्य (कर्मना) त्यागरूप संयमना स्वरूपने समझ ने अने तेने अंगीकार करीने विचरे छे, ते वनस्पतिकायना आरंभने अहितकर अने अबोधिजनक समझ आ प्रमाणे विचार करे छे—‘एवं खलु०’ इत्यादि.

इह=मनुष्यलोके एकैषां=श्रमणनिर्ग्रन्थोपदेशसंज्ञातसम्यग्बोधवैराग्याणामा-
त्सार्थिनामेवं ज्ञातं=विदितं भवति । किं ज्ञातं भवतीत्याकाङ्क्षायामाह—‘एष खलु०’
इत्यादि ।

एषः=वनस्पतिशस्त्रसमारम्भः खलु=निश्चयेन ग्रन्थः=कर्मबन्धः, कारणे कार्यो-
पचारात् कारणभूतो वनस्पतिशस्त्रसमारम्भ एव कर्मबन्धरूपो ग्रन्थ इत्युच्यते ।
एवमग्रेऽपि बोध्यम् । तथा-एषः वनस्पतिशस्त्रसमारम्भः मोहः=विपर्यासः-
अज्ञानम् । तथा-एष एव मारः=मरणं-निगोदादिमरणरूपः । तथा-एष एव नरकः=
नारकजीवानां दशविधयातनास्थानम् ।

इस मनुष्य लोक में जिन्हें श्रमण निर्ग्रन्थों के उपदेश से सन्यज्ञान और वैराग्य
उत्पन्न हो गया है, उन्हीं को यह विदित होता है । न्या विदित होता है ? इस शंका का
समाधान करने के लिए आगे कहते हैं—‘ एष खलु ग्रन्थ० ’ इत्यादि ।

वनस्पतिकાય का आरंभ निश्चय से ग्रंथ अर्थात् कर्मबंधरूप है । कारण में कार्य का
उपचार करके आरंभ को कर्मबंध कहा है । वस्तुतः वह कर्मबंध का कारण है । इसी प्रकार
आगे भी सनझ लेना चाहिए ।

वनस्पतिकાય का समारंभ मोह अर्थात् अज्ञान है—अज्ञानजनक है । यह मार है
अर्थात् निगोद आदि में मृत्यु का कारण है । यह नरक है अर्थात् नारकी जीवों को दश प्रकार
की यातना का कारण है ।

આ મનુષ્યલોકમાં જેને નિર્ગ્રન્થોના ઉપદેશથી સમ્યગ્જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન
થઈ ગયો છે. તેઓ આ બાબે છે. શું બાબે છે ? એ શંકાનું સમાધાન કરવા
માટે આગળ કહે છે, ‘ એષ ખલુ ગ્રન્થ૦ ’-ઈત્યાદિ.

વનસ્પતિકાયનો આરંભ નિશ્ચય ગ્રંથ છે—અર્થાત્ કર્મબંધરૂપ છે, કારણમાં
કાર્યનો ઉપચાર કરીને આરંભને કર્મબંધ કહે છે, વસ્તુતઃ તે કર્મબંધનું કારણ છે.
એ પ્રમાણે આગળ પણ સમજી લેવું બોધ્યું.

વનસ્પતિકાયનો સમારંભ મોહ અર્થાત્ અજ્ઞાન છે—અજ્ઞાનજનક છે, તે માર છે,
અર્થાત્ નિગોદ આદિમાં મૃત્યુનું કારણ છે. તે નરક છે, અર્થાત્ નારકી જીવોને દસ
પ્રકારની યાતનાઓનું કારણ છે.

इत्यर्थम्=एतदर्थ, कर्मबन्ध-मोह-मरण-नरकरूपं घोरदुःखकलं प्राप्यापि पुनः पुनरेतदर्थमेव लोकः=अज्ञानवशवर्ती जीवः, गृद्धः=लिप्सुरस्ति । यद्वा-गृद्धः=भोगाभिलाषी, लोकः=संसारी जीवः, इत्यर्थम्=एतदर्थमेव=ग्रन्थ-मोह-मरणनरकार्थमेव प्रवर्त्तत इति शेषः ।

लोकः पुनः पुनः कर्मबन्धाद्यर्थमेव प्रवर्त्तत इति यदुक्तं, तत् कथं ज्ञायते ? इति जिज्ञासायामाह—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद्, विरूपरूपैः=नानाविधैः शस्त्रैः पूर्वोक्तप्रकारैः, वनस्पतिकर्मसमारम्भेण=वनस्पतिकायोपमर्दनरूपसावधव्यापारेण, इमं=वनस्पतिकायं विहिनस्ति । तथा वनस्पतिशस्त्रं समारभमाणः=व्यापारयन् अन्यान्=पृथिवीकायादीन् अनेकरूपान्=त्रसान् स्थावरांश्च तदाश्रितान् प्राणान्=प्राणिनः विहिनस्ति=उपमर्दयति ॥सू० ७॥

અજ્ઞાની જીવ કર્મબંધ, મોહ, મરણ ઓર નરક રૂપ ઇન ફલોં કો પ્રાપ્ત કરકે મી બાર-બાર ઇસી મેં ગૃહ્ણ હોતે હૈ । અથવા ભોગ કે અભિલાષી પુરુષ ઇસી ગ્રંથ, મોહ, મરણ ઓર નરક કે લિએ હી પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ ।

લોગ પુન-પુનઃ કર્મબંધ આદિ કે લિએ હી પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ” યહ જો કથન કિયા હૈ સો કૈસે જ્ઞાત હુઆ ? ઇસ જિજ્ઞાસા કે હોને પર કહતે હૈ—‘યદિમમ્.’ ઇત્યાદિ ।

કયોં કિ નાના પ્રકાર કે પૂર્વોક્ત શસ્ત્રો દ્વારા વનસ્પતિકાય કી હિંસા કરને વાલે લોગ સાવધ વ્યાપાર સે વનસ્પતિકાય કા ઘાત કરતે હૈ । તથા વનસ્પતિકાય કા આરંભ કરતે હુએ અન્ય પૃથ્વીકાય આદિ અનેક પ્રકાર કે તદાશ્રિત ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કી ઘાત કરતે હૈ ॥ સૂ. ૭ ॥

અજ્ઞાની જીવ કર્મબંધ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ એ રૂણોને પ્રાપ્ત કરીને પણ વાર-વાર એમાં ગૃહ્ણ થાય છે. અથવા ભોગના અભિલાષી પુરુષ આ ગ્રંથ, મોહ, મરણ અને નરક માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

લોક પુનઃ પુનઃ (ફરી-ફરી) કર્મબંધ વગેરે માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે; એ કથન જે કયું છે, તે કેવી રીતે જાણવામાં આવ્યું ? એ જિજ્ઞાસા થવાથી કહે છે. ‘યદિમમ્.’ ઇત્યાદિ.

કેમકે નાના પ્રકારનાં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રો દ્વારા વનસ્પતિ કાયની હિંસા કરવાવાળા લોક સાવધ વ્યાપારથી વનસ્પતિકાયનો ઘાત કરે છે, તથા વનસ્પતિકાયનો આરંભ કરતા થકા, અન્ય પૃથ્વીકાય આદિ અનેક પ્રકારના તદાશ્રિત ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો ઘાત કરે છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

વનસ્પતિકર્મસમારમ્ભફલપ્રદર્શનપુરસ્સરં વનસ્પતિસમારમ્ભેડનેકત્રસસ્થાવરજીવ-
હિંસાડવશ્યમ્ભાવિનીતિ પ્રદર્શિતમ્, સંપ્રતિ વનસ્પતેઃ સચેતનત્વશઙ્કાયાં તસ્ય મનુષ્ય-
શરીરવત્ સચેતનત્વમસ્તીતિ પ્રદર્શયતિ—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ ।

યદ્વા—યથા મનુષ્યશરીરે ચૈતન્યં સુગમં, તથા વનસ્પતિકાયેડપિ, તસ્માદ્
વનસ્પતેર્મનુષ્યશરીરસાદૃશ્યં દર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

સે વેમિ—ઈમંપિ જાઙ્ઘમ્મયં એયંપિ જાઙ્ઘમ્મયં, ઇમંપિ બુદ્ધિધમ્મયં એયંપિ
બુદ્ધિધમ્મયં, ઇમંપિ ચિત્તમંતયં એયંપિ ચિત્તમંતયં, ઇમંપિ છિણ્ણં મિલાઙ્ઘ એયંપિ

વનસ્પતિકાય કે આરંભ કા ફલ પ્રગટ કરકે યહ મી પ્રદર્શિત કર દિયા ગયા હૈ
કિ—વનસ્પતિકાય કા આરંભ કરને સે અન્ય ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવો કી હિંસા મી અવશ્ય
હોતી હૈ । અવ વનસ્પતિકાય કે સચેતન હોને મેં શંકા હોને પર ઉસકી મનુષ્ય શરીર કે સમાન
સચેતનતા સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ ।

અથવા—જૈસે મનુષ્યશરીર મેં ચૈતન્ય કો સમજના સુગમ હૈ ઉસી પ્રકાર
વનસ્પતિકાય મેં મી । અત એવ વનસ્પતિ મનુષ્યશરીર કે સમાન હૈ, યહ વાત સૂત્રકાર કહતે
હૈ—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—વહ મૈં કહતા હૂં—યહ (મનુષ્યશરીર) જન્મશીલ હૈ, વહ (વનસ્પતિશરીર) મી
જન્મશીલ હૈ । યહ વૃદ્ધિશીલ હૈ, વહ મી વૃદ્ધિશીલ હૈ । યહ સચિત્ત હૈ વહ મી
સચિત્ત હૈ । છેદને પર યહ મુરજ્ઞા જાતા હૈ, વહ મી છેદને પર મુરજ્ઞા જાતા હૈ ।

વનસ્પતિકાયના આરંભનું ફળ પ્રગટ કરીને એ પણ પ્રદર્શિત કરી આપ્યું છે કે—
વનસ્પતિકાયનો આરંભ કરવાથી અન્ય ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા પણ અવશ્ય
થાય છે. હવે વનસ્પતિકાયની સચેતનતા હોવામાં શંકા હોવાથી તેની સચેતનતા
મનુષ્યશરીરની સચેતનતા સમાન સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ.

અથવા—જેમ મનુષ્ય શરીરમાં ચૈતન્યને સમજવામાં સુગમતા છે, તે પ્રમાણે
વનસ્પતિકાયમાં પણ સુગમતા છે. એ માટે વનસ્પતિ મનુષ્યશરીરના સમાન છે. એ વાત
સૂત્રકાર કહે છે—‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—તે હું કહું છું—આ (મનુષ્ય શરીર) જન્મશીલ છે તે (વનસ્પતિ-
શરીર) પણ જન્મશીલ છે, આ વૃદ્ધિશીલ છે, તે પણ વૃદ્ધિશીલ છે, આ સચિત્ત છે—
છેદવાથી તે સૂકાઈ જાય છે, તે પણ છેદવાથી સૂકાઈ જાય છે. આ પણ આ હારક છે, તે

આચારચિન્તામણિ-ટીકાઅધ્ય.૧૩.૫સૂ.૮ મનુષ્યશરીરવનસ્પતિશરીરયોઃ સામ્યમ્ ૬૩૭

છિન્નં મિલાઈ, ઇમંપિ આહારગં, એયંપિ આહારગં, ઇમંપિ અણિચ્ચયં એયંપિ અણિચ્ચયં, ઇમંપિ અસાસયં એયંપિ અસાસયં, ઇમંપિ ચઓવચઈયં એયંપિ ચઓવચઈયં, ઇમંપિ વિપરિણામધમ્મયં એયંપિ વિપરિણામધમ્મયં ॥ સૂ૦ ૮ ॥

છાયા—

સ બ્રવીમિ—ઇદમપિ જાતિધર્મકમ્ એતદપિ જાતિધર્મકમ્, ઇદમપિ વૃદ્ધિધર્મકમ્ એતદપિ વૃદ્ધિધર્મકમ્, ઇદમપિ ચિત્તવત્ એતદપિ ચિત્તવત્, ઇદમપિ છિન્નં મ્લાયતિ એતદપિ છિન્નં મ્લાયતિ, ઇદમપિ આહારકમ્ એતદપિ આહારકમ્, ઇદમપિ અનિત્યકમ્ એતદપિ અનિત્યકમ્, ઇદમપિ અશાશ્વતમ્ એતદપિ અશાશ્વતમ્, ઇદમપિ ચયોપચયિકમ્ એતદપિ ચયોપચયિકમ્, ઇદમપિ વિપરિણામધર્મકમ્ એતદપિ વિપરિણામધર્મકમ્ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ટીકા—

येन साक्षाद्भगवनन्मुखाद् वनस्पतेः सचेतनत्वं श्रुतं सोऽहं ब्रवीमि= यथा भगवता कथितं, तथा कथयामीत्यर्थः । प्रतिज्ञातमर्थं प्रदर्शयति-इदमपीत्यादि ।

यह भी आहारक है, वह भी आहारक है । यह भी अनित्य है, वह भी अनित्य है । यह भी अशाश्वत है, वह भी अशाश्वत है । यह भी चय-उपचय वाला है, वह भी चय-उपचय वाला है । यह भी विविध प्रकार से परिणमनशील है और वह भी विविध प्रकार से परिणमनशील है ॥ सू० ८ ॥

ટીકાર્થ—જિસને સાક્ષાત્ ભગવાન્ કે મુખ સે વનસ્પતિકાય કી સચેતનતા સુની હૈ વહી મૈં કહતા હૂં—જૈસા ભગવાન્ ને કહા હૈ વૈસા હી મૈં કહતા હૂં । યહી વાત કહતે હૈ—‘ઇદમપિ૦’ ઇત્યાદિ ।

પણુ આહારક છે. આ પણુ અનિત્ય છે. તે પણુ અનિત્ય છે. આ પણુ અશાશ્વત છે, તે પણુ અશાશ્વત છે. આ પણુ ચય-ઉપચયવાળા છે, તે પણુ ચય-ઉપચયવાળા છે. આ પણુ વિવિધ પ્રકારથી પરિણમનશીલ છે, અને તે પણુ વિવિધ પ્રકારથી પરિણમન શીલ છે. ॥સૂ ૮॥

ટીકાર્થ—જેણે સાક્ષાત્ ભગવાનના મુખથી વનસ્પતિકાયની સચેતનતા સાંભળી છે. તેજ હું કહું છું—જેવું ભગવાને કહ્યું છે, તેવું જ હું કહું છું, એ વાત કહે છે—‘ઇદમપિ.’ ઇત્યાદિ.

इह पुरुषस्योपदेशयोग्यतया सामर्थ्येन संनिहितत्वात्तच्छरीरं संनिकृष्टवा-
चिनेदमशब्देन परामृश्यते । इदमपि मनुष्यशरीरं, यद्वा-सामान्यरूपेण त्रसकाये
चैतन्यस्य सुज्ञेयत्वात् इदं=त्रसशरीरं, जातिधर्मकं-जातिः-जननं, तद्धर्मकं-जन-
नस्वभावं, एतदपि=वनस्पतिशरीरमपि जातिधर्मकं=मनुष्यशरीरवद् वनस्पति-
शरीरमपि जननस्वभावकमस्तीत्यर्थः । तथा इदमपि मनुष्यशरीरं वृद्धिधर्मकं=
बालकौमाराद्यवस्थामाश्रित्य वर्धनस्वभावम्, एतदपि वनस्पतिशरीरं अङ्कुरकिसलय-
पत्रस्कन्धशाखाप्रशाखादिना वर्धनशीलम् । इदमपि मनुष्यशरीरं चित्तवत्=चेतना-

‘इदम्’ શબ્દ કા પ્રયોગ સમીપવર્તી વસ્તુ કે લિપ્ ક્રિયા જાતા હૈ । મનુષ્ય હી ઉપદેશ કા પાત્ર હૈ ઓર ડસકા શરીર મી અત્યન્ત સમીપ હૈ અતઃ મનુષ્ય કે શરીર કો ‘ઇદમ્’ શબ્દદ્વારા નિર્દિષ્ટ ક્રિયા ગયા હૈ । અથવા ત્રસ જીવ કે શરીર મેં ચૈતન્ય કો સમજના સુગમ હૈ, ઇસ કારણ ‘ઇદમ્’ કા અર્થ મનુષ્યશરીર કે બજાય ત્રસ જીવ કા શરીર સમજ લેના ઑહિપ ।

યહ મનુષ્યશરીર યા ત્રસ જીવ કા શરીર ઉત્પન્ન હોને કા સ્વભાવ વાલા હૈ, ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર મી ઉત્પન્ન હોને કા સ્વભાવ વાલા હૈ । તથા મનુષ્ય શરીર વૃદ્ધિશીલ હૈ—બાલ, કુમાર આદિ અવસ્થાઓ મેં વઢતા જાતા હૈ ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ—શરીર મી અંકુર, કિસલય, પત્ર, સ્કન્ધ, શાખા ઓર પ્રશાખા આદિ રૂપ સે વઢતા જાતા હૈ । મનુષ્યશરીર ચેતનાવાન્ હૈ ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર મી ચેતનાવાન્ હૈ,

‘ઇદમ્’ શબ્દનો પ્રયોગ સમીપવર્તી વસ્તુ માટે કરવામાં આવે છે. મનુષ્યજ ઉપદેશને પાત્ર છે, અને તેનું શરીર અત્યન્ત સમીપ છે. એ કારણથી મનુષ્યના શરીરને ‘ઇદમ્’ શબ્દદ્વારા નિર્દિષ્ટ કર્યું છે. અથવા ત્રસ જીવના શરીરમાં ચૈતન્યને સમજવું સુગમ છે. એ કારણથી ‘ઇદમ્’નો અર્થ મનુષ્ય શરીરના બદલે ત્રસ જીવનું શરીર સમજ લેવું ભેઈએ.

આ મનુષ્યશરીર અથવા ત્રસજીવનું શરીર ઉત્પન્ન થવાના સ્વભાવવાળું છે, તે પ્રમાણે વનસ્પતિનું શરીર પણ ઉત્પન્ન થવાના સ્વભાવવાળું છે. તથા મનુષ્યશરીર વૃદ્ધિ-શીલ છે—બાલકુમાર, આદિ અવસ્થાઓમાં વધતું જાય છે, તે પ્રમાણે વનસ્પતિશરીર પણ અંકુર, કિસલય—કુમળા, પાન, પત્ર, સ્કન્ધ, શાખા અને પ્રશાખા આદિરૂપથી વધે જાય છે. મનુષ્યશરીર ચેતનાવાન છે, તે પ્રમાણે વનસ્પતિનું શરીર પણ ચેતનાવાન છે.

યુક્તમ્, એતદપિ=વનસ્પતિશરીરં ચિત્તવત્=ચેતનાવત્, લજ્જાલુધાત્ર્યાદીનાં સકોચ-વિકાસ-સ્વાપા-વબોધદર્શનાત્ । इदमपि=मनुष्यशरीरं हस्तादि छिन्नं सत् म्लायति=शुष्यति, એતદપિ=વનસ્પતિશરીરમપિ પલ્લવફલપુષ્પાદિ છિન્નં સત્ મ્લાયતિ=શુષ્કં ભવતિ । इदमपि आहारकम्=क्षीरौदनाद्याहारकरणशील, તથેવ એતદપિ=વનસ્પતિશરીરં ભૂજલાદ્યાહારભોજિ, ન ચૈતદાહારકત્વમચેતનાનાં દૃષ્ટમ્ ।

તથા इदमपि=मनुष्यशरीरम् अनित्यकम्= न सर्वदास्वस्थायि, એતદપિ વનસ્પતિશરીરમ્ અનિત્યકમ્ આયુષોઽવધિસત્ત્વાત્, વનસ્પતિશરીરસ્ય હિ ઉત્કૃષ્ટ-માયુર્દશવર્ષસહસ્રાણિ । तथा-इदमपि=मनुष्यशरीरम् अशाश्वतं=प्रतिक्षणमावीचीमर-

વ્યોં કિ લજ્જાવંતી ધાત્રી આદિ વનસ્પતિયોં મેં સકોચ, વિકાસ, સ્વાપ (નિદ્રા) ઔર અવબોધ (જાગના) દેખા જાતા હૈ । हाथ आदि मनुष्यशरीर छेदने पर मुरझा जाता है उसी प्रकार पत्ता, फूल, फल आदिरूप वनस्पतिशरीर भी छेदने पर मुरझा जाता है । यह मनुष्यशरीर दूध और ओदन आदि का आहार करता है और वनस्पति शरीर भी पृथ्वी, जल आदि का आहार करता है । आहार करने क्रि क्रिया अचेतन में नहीं देखी जाती ।

મનુષ્યશરીર અનિત્ય હૈ-સદા ઠહરને વાલા નહીં હૈ, इसी प्रकार वनस्पतिशरीर भी अनित्य है, वयो कि उसकी आयु की सीमा है । वनस्पतिशरीर की उत्कृष्ट आयु दस हजार वर्ष की है ।

મનુષ્ય શરીર અશાશ્વત હૈ-આવીચિમરણ પ્રતિક્ષણ હોતા રહતા હૈ, और वनस्पति

કેમકે લજ્જાવંતી-(રીસામણી), ધાત્રી આદિ વનસ્પતિઓમાં સંકેત્યાવું, વિકાસ, નિદ્રા અને જાગવું જોવામાં આવે છે.

હાથ-આદિ મનુષ્યશરીર છેદવાથી સૂકાઈ જાય છે. તે પ્રમાણે પાંદડા, ફલ, ફૂલ આદિ રૂપ વનસ્પતિશરીર પણ છેદવાથી સૂકાઈ જાય છે. આ મનુષ્યશરીર દૂધ અને ભાત વગેરેનો આહાર કરે છે, તેમ વનસ્પતિશરીર પણ પૃથ્વી, જલ આદિનો આહાર કરે છે, આહાર કરવાની ક્રિયા અચેતનમાં જોવામાં આવતી નથી.

મનુષ્ય શરીર અનિત્ય છે. હમેશાં સ્થિર રહેવાવાળું નથી, એ પ્રમાણે વનસ્પતિ-શરીર પણ અનિત્ય છે. કેમકે-તેની આયુષ્યની સીમા છે. વનસ્પતિશરીરની ઉત્કૃષ્ટ આયુ દસ હજાર વર્ષની છે.

મનુષ્યશરીર અશાશ્વત છે-આવીચિમરણ પ્રતિક્ષણ થતું રહે છે, તેમ

ળેન મરણાત્, એતદપિ=વનસ્પતિશરીરમ્ અશાશ્વતં=પ્રતિક્ષણમરણશીલમ્ । યથા-
 હદમપિ=મનુષ્યશરીરં ચયાપચયિકમ્=ઇષ્ટાનિષ્ટાહારાદિક પ્રાપ્ય વૃદ્ધિહાસશીલમ્,
 તથા-એતદપિ=વનસ્પતિશરીરં ચયાપચયિકમ્=અનુકૂલ-પ્રતિકૂલજલવાતાદિના
 વૃદ્ધિહાસસ્વભાવમ્ । યથા-હદમપિ મનુષ્યશરીરં વિપરિણામધર્મકં=વિવિધપરિણામ-
 શીલમ્, તત્તદ્વ્યાધિવશાદ્ ઉદરવૃદ્ધિપાણ્ડુકૃશત્વાદિરૂપં, રસાયનસ્નેહાદ્યુપચાર-
 વશાદ્ વિશિષ્ટરૂપબલોપચયાદિરૂપં વા વિવિધપરિણામં પ્રાપ્નોતિ તથા-એતદપિ=
 વનસ્પતિશરીરં વિપરિણામધર્મકં=વ્યાધિવશાત્ પત્રપુષ્પફલાદીનાં વર્ણાદિષ્વન્યથા-
 ભાવદર્શનાત્, વિશિષ્ટદોહદપ્રદાનેન કદાચિત્તેષામુપચયદર્શનાદ વિવિધપરિણામ-
 શીલમ્ । યથા જનનસ્વભાવાદિધર્માણાં સમુદાયઃ સચેતને મનુષ્યશરીરે

શરીર મી અજાશ્વત હૈ-અસકા મી પ્રતિક્ષણ મરણ હોતા હૈ । મનુષ્યશરીર ઇષ્ટાનિષ્ટ આહાર
 આદિ કો પાકર બઢતા-ઘટતા રહતા હૈ, અસી પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર મી અનુકૂલ
 જલ-વાયુ સે બઢતા ઓર પ્રતિકૂલ જલ-વાયુ સે ઘટતા હૈ । જૈસે મનુષ્યશરીર મેં નાના
 પ્રકાર કે પરિણમન હોતે હૈ-વિવિધ બીમારિયો સે અદર કા બઢના, પાણ્ડુ, કૃશતા આદિ,
 તથા રસાયન ઓર ઘૃત આદિ કે સેવન સે વિશિષ્ટરૂપ ઓર બલ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ,
 અસી પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર મી વિવિધ પ્રકાર કે પરિણમનવાલા હૈ-રોગ હોને પર
 વનસ્પતિ કે પત્તે, ફૂલ, ફલ આદિ ઓર હી તરહ કે દેખે જાતે હૈ, વિશેષ પ્રકાર કા દોહદ
 દેને સે કમી-કમી અન મેં અપચય મી હોતા હૈ । અસ પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર મી વિવિધ
 પરિણમન વાલા હૈ । જનનસ્વભાવ આદિ ધર્મોં કા સમૂહ સચેતન મનુષ્ય શરીર મેં યા ત્રસ

વનસ્પતિશરીર પણ અજાશ્વત છે-તેનું પણ પ્રતિક્ષણ મરણ થતું રહે છે. મનુષ્ય શરીર
 ઇષ્ટાનિષ્ટ આહાર આદિથી વધતું ઘટતું રહે છે તે પ્રમાણે વનસ્પતિનું શરીર પણ
 અનુકૂલ જલ-વાયુથી વધે છે અને પ્રતિકૂળ જલવાયુથી ઘટે છે. જેમ મનુષ્યશરીરમાં
 નાના પ્રકારનું પરિણમન થાય છે, વિવિધ બિમારીઓથી પેટનું વધતું, પાંડુરોગ,
 કૃશતા (દુબલાપણું) આદિ, તથા રસાયન અને ઘૃતઆદિના સેવનથી વિશિષ્ટરૂપ
 અને બલવૃદ્ધિ થાય છે, તે પ્રમાણે વનસ્પતિનું શરીર પણ વિવિધ પ્રકારના પરિણમન-
 વાળું છે, રોગ થતાં વનસ્પતિના પાંદડાં, ફૂલ, ફલ આદિ જૂદીજ નતનાં દેખાય
 છે, વિશિષ્ટ પ્રકારના દોહદ દેવાથી કોઈ-કોઈ વખત તેમાં ઉપચય થાય છે, એ પ્રમાણે
 વનસ્પતિનું શરીર પણ વિવિધ પરિણમનવાળું છે. જનનસ્વભાવ આદિ ધર્મોના સમૂહ
 સચેતન મનુષ્યશરીરમાં અથવા ત્રસણવના શરીરમાં જેવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે

ત્રસશરીરે વા વર્તતે, તથા-વનસ્પતિશરીરેઽપિ, તસ્માદ્ વનસ્પતિકાયઃ સચેતન ઇતિ નિઃસંશયં જાનીહીતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

এবং বনস্পতিকাযস্য সচিচ্চত্বং বিদিত্বাং মুনিত্বপ্রাপ্তয়ে ত্রিকরণত্রয়োগৈস্ত-
তস্মারম্ভো বর্জनीয় ইत्याশয়েনাহ—‘এত্থ সত্থং.’ ইত্যাদি ।

मूलम्—

एतथ सत्थं समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरिण्णाया भवंति, एतथ
सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा परिण्णाया भवंति, तं परिण्णाय मेहावी णेव
सयं वणस्सइसत्थं समारंभेज्जा, णेवण्णेहिं वणस्सइसत्थं समारंभावेज्जा, णेवण्णे

जीव के शरीर में पाया जाता है, उसी प्रकार वनस्पति के शरीर में भी पाया जाता है । अत
एव वनस्पतिकाय सचेतन है, यह बात निःसंशय समझ लेना चाहिए ॥ सू० ८ ॥

इस प्रकार वनस्पतिकाय की सचिच्छता जानकर साधुता प्राप्त करने के लिए तीन
करण और तीन योग से वनस्पतिकाय का समारंभ त्यागना चाहिए । इस अभिप्राय से कहते
हैं:—‘ ‘एतथ सत्थं.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—वनस्पतिकाय में शल्ल का आरंभ करने वाले को ये आरंभ ज्ञात
नहीं होते । वनस्पतिकाय में शल्ल का आरंभ न करने वाले को ये आरंभ ज्ञात होते हैं ।
इन्हें जानकर बुद्धिमान् पुरुष न स्वयं वनस्पतिशल्ल का आरंभ करे, न दूसरों से वनस्पति-
शल्ल का आरंभ करावे और न वनस्पतिशल्ल का आरंभ करने वाले दूसरों का अनुमोदन

વનસ્પતિના શરીરમાં પણ જોવામાં આવે છે. એજ માટે વનસ્પતિકાય સચેતન છે, એ
વાત સંદેહરહિત સમજી લેવી જોઈએ. ॥ ૮ ॥

એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયની સચિત્તતા જાણીને સાધુતા પ્રાપ્ત કરવા માટે
ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી વનસ્પતિકાયનો સમારંભ ત્યજવો જોઈએ. એ
અભિપ્રાયથી કહે છે:—‘ ‘एतथ सत्थं.’ ’ इत्यादि

मूलार्थ—वनस्पतिकायमां शल्लनो आरंभ करवावाणाने आ आरंभ ज्ञात
नथी. (अने) वनस्पतिकायमां शल्लनो आरंभ नहिं करवावाणाने आ आरंभ ज्ञात
छे. तेने ज्ञाणीने बुद्धिमान् पुरुष पोते वनस्पतिशल्लनो आरंभ करता नथी.
भीजनी पासो वनस्पतिनो आरंभ करावता नथी. अने वनस्पतिशल्लनो आरंभ
करवावाणा भीजने अनुमोदन करता नथी. जे वनस्पतिशल्लना समारंभना ज्ञात

વળસ્સઇસત્થં સમારંભંતે સમણુજાણેજ્જા । જસ્સેતે વળસ્સઇસત્થસમારંભા પરિણાયા
ભવંતિ, સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મે—ત્તિ વેમિ ॥ મુ. ૯ ॥

છાયા—અત્ર શસ્ત્રં સમારમમાણસ્ય इत्येते આરમ્ભાઃ અપરિજાતા ભવન્તિ । અત્ર
શસ્ત્રમસમારમમાણસ્ય इत्येते આરમ્ભાઃ પરિજાતા ભવન્તિઃ તત્ પરિજ્ઞાય મેધાવી નૈવ
સ્વયં વનસ્પતિશસ્ત્રં સમારભેત, નૈવાન્યૈર્વનસ્પતિશસ્ત્રં સમારમ્ભયેત્, વનસ્પતિશસ્ત્રં
સમારમમાણાન્ અન્યાન્ ન સમનુજાનીયાત્ । યસ્યૈતે વનસ્પતિશસ્ત્રસમારમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા
ભવન્તિ, સ ખલુ મુનિઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, इति ब्रवीमि ॥ મુ. ૯ ॥

ટીકા—અત્ર=અસ્મિન્ વનસ્પતિકાયે, શસ્ત્રં=પૂર્વોક્તપ્રકારં, સમારમમાણસ્ય=
વ્યાપારયતઃ, इत्येते=પૂર્વોક્તાઃ ત્રિકરણ—ત્રિયોગૈઃ આરમ્ભાઃ=વનસ્પતિકાયોપમર્દનરૂપાઃ
સાવધવ્યાપારાઃ અપરિજ્ઞાતાઃ=કર્મવન્ધકારણત્વેનાનવગતા ભવન્તિ । અત્ર=અસ્મિન્નેવ
વનસ્પતિકાયે શસ્ત્રં=પ્રાગુક્તપ્રકારમ્ અસમારમમાણસ્ય=અપ્રયુઠજાનસ્ય इत्येते=પૂર્વોક્તા
આરમ્ભાઃ=સાવધવ્યાપારાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ=જપરિજ્ઞયા પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ, પ્રત્યા-
હ્યાનપરિજ્ઞયા પરિવર્જિતા ભવન્તીત્યર્થઃ ।

જપરિજ્ઞાપૂર્વિકા પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞા યથા ભવતિ તં પ્રકારં દર્શયતિ-

કરે । જો વનસ્પતિશસ્ત્ર કે સમારંભ કા જ્ઞાતા હૈ વહી મુનિ હૈ, વહી પરિજ્ઞાતકર્મા હૈ । એસા
મૈ કહતા હૂં ॥ સુ. ૯ ॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાય કે વિષય મેં પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે શસ્ત્ર કા ઉપયોગ કરને
વાલે કો પૂર્વોક્ત—ત્રીન કરણ ત્રીન યોગ સે હોને વાલે વનસ્પતિ કી હિંસારૂપ સાવધ
વ્યાપાર-અજ્ઞાત હોતે હૈં, અર્થાત્ વહ નહીં જાનતા કિ—ઇન વ્યાપારોં સે કર્મ કા વધ હોતા હૈ ।
જો વનસ્પતિકાય કે વિષય મેં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રોં કા પ્રયોગ નહીં કરતા વહ પૂર્વોક્ત સાવધ વ્યાપારોં
કા જ્ઞાતા હોતા હૈ । વહ જપરિજ્ઞા સે ઇન્હેં જાનતા હૈ ઓર પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગ
દેતા હૈ । જપરિજ્ઞા કે પશ્ચાત્ હી પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞા કિસ પ્રકાર હોતી હૈ સો દિખલાતે હૈ—

છે, તેજ મુનિ છે. તેજ પરિજ્ઞાતકર્મા છે. એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥ સુ. ૯ ॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાયના વિષયમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારથી શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવાવાળાને
પૂર્વોક્ત (આગળ કહેલા) ત્રણ કરણ—ત્રણ યોગથી થવાવાળી વનસ્પતિની હિંસારૂપ સાવધ
વ્યાપાર અજ્ઞાત હોય છે, અર્થાત્ તેને જાણવામાં નથી કે આ વ્યાપારોથી કર્મનો બંધ થાય છે.

જે વનસ્પતિકાયના વિષયમાં પૂર્વોક્ત સાવધ વ્યાપારોના જ્ઞાતા હોય છે. તે
જપરિજ્ઞાથી તેને જાણે છે. અને પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞાથી ત્યાગ કરી દે છે.

જપરિજ્ઞાની પછીજ પ્રત્યાહ્યાનપરિજ્ઞા કેવા પ્રકારે હોય છે. તે બતાવે છે—

‘तत् परिज्ञाये’ त्यादि । तद्=वनस्पतिकायारम्भणं, परिज्ञाय=कर्मबन्धनस्य कारणं भवतीत्यवगत्य, मेधावी=हेयोपादेयविवेकनिपुणः, नैव स्वयं वनस्पतिशस्त्रं समारभेत=व्यापारयेत्, अन्यैर्वा नैव वनस्पतिशस्त्रं समारम्भयेत्, वनस्पतिशस्त्रं समारभमाणान् न समनुजानीयात्=नानुमोदयेत् । शेषं सुगमम् ।

यस्यैते वनस्पतिकर्मसमारम्भाः=वनरपति निमित्तीकृत्य कर्मकारणीभूताः सावधव्यापाराः परिज्ञाताः=ज्ञपरिज्ञया बन्धकारणत्वेन विदिताः, प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहृता भवन्ति, स एव परिज्ञातकर्मा=त्रिकरणत्रियोगैः परिवर्जितसकलसावध-व्यापारः, मुनिर्भवति । ‘इति ब्रवीमि’=इति=एतत्सर्वम्, ब्रवीमि=भगवतः समीपे यथा श्रुतं तथा कथयामीत्यर्थः ॥ सू० ९ ॥

॥ इत्याचाराङ्गसूत्रस्याचारचिन्तामणिटीकायां प्रथमाध्ययने पञ्चमोद्देशकः संपूर्णः ॥

वनस्पतिकाय के आरंभ को कर्मबंध का कारण जानकर हेय-उपादेय का विवेक रखनेवाला बुद्धिमान् पुरुष स्वयं वनस्पतिकाय का आरंभ न करे, दूसरो से आरंभ न करावे और आरंभ करने वालो का अनुमोदन न करे । शेष सब सुगम है । वनस्पतिकाय के आरंभ के निमित्त से होने वाले सावध व्यापारो को जिसने ज्ञपरिज्ञा से कर्मबंध का कारण जान लिया है और प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग दिया है, वह तीन करण तीन योग से समस्त सावधो का त्यागी ही मुनि होता है । सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू ! जैसा भगवान् के समीप मैने सुना है, वैसा ही यह सब मै कहता हूँ ॥ सू० ९ ॥

॥ श्री आचाराङ्गसूत्रकी ‘आचारचिन्तामणि’ टीकाके हिन्दी अनुवाद में प्रथम अध्ययनका पाँचवाँ उद्देश समाप्त ॥ १-५ ॥

वनस्पतिकायना आरंभने कर्मबन्धनं कारण जान्छीने हेय-उपादेयनो विवेक राखवा-वाणा बुद्धिमान् पुरुष पोते वनस्पतिकायनो आरंभ करता नथी, ओना पासो आरंभ करावता नथी, अने आरंभ करावाणाने अनुमोदन आपता नथी. शेष-आओ सर्व सुगम छे. वनस्पतिकायना आरंभना निमित्तथी थवावाणा सावध व्यापारोने जेहे ज्ञपरिज्ञाधी कर्मबन्धनं कारण जान्छी दीधु छे अने प्रत्याख्यानपरिज्ञाथी त्यहु आप्या छे ते त्रहु करहु त्रहु योगधी समस्त सावधोना त्यागीज मुनि होय छे सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने कहे छे-हे जम्बू ! जेवुं लगवाननी समीप में सांलज्युं छे; तेवुंज आ सर्व हुं कहुं हुं. ॥सू० ९॥

श्री आचारङ्गसूत्रनी ‘आचारचिन्तामणि’ टीकाना गुजराती अनुवादमां प्रथम अध्ययननो पांचमो उद्देश समाप्त. ॥१-५॥

॥ અથ ષષ્ઠોદ્દેશઃ ॥

અનન્તરપશ્ચમોદ્દેશકે વનસ્પતિકાયસ્વરૂપં નિરૂપિતમ્ । અધુના ક્રમપ્રાપ્ત-
ત્રસકાયસ્વરૂપપ્રતિબોધનાર્થમયં ષષ્ઠ ઉદ્દેશકઃ પ્રસ્તૂયતે । इयं हि शैली भगवद्देशनायाः,
यद्-वनस्पतिकायानन्तरं त्रसकायप्रतिबोधनम्, सर्वस्मिन्नागमे तथैव भगवद्देशनायाः
सत्त्वात् । एतत् समीचीनमपि, मनुष्यशरीरदृष्टान्तोपन्यासेन वनस्पतेः सचेतनत्वं
साध्यते, तत्र वनस्पतिकायस्वरूपविज्ञानानन्तरं मनुष्यस्वरूपं जिज्ञासमानस्य शिष्यस्य
प्रतिबोधनाय तस्य त्रसकायान्तर्गतत्वेन त्रसकायोद्देशकथनस्यौचित्यात् । त्रसकाय-
स्वरूपं वक्तुमनाः श्री सुधर्मास्वामी कथयति-‘से वेमि.’ इत्यादि ।

છઠાઉદ્દેશ

પિછલે પાંચવે ઉદ્દેશ મેં વનસ્પતિકાય કા સ્વરૂપ નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ અવ ક્રમ સે
પ્રાપ્ત ત્રસકાય કા સ્વરૂપ બતલારે કે લિણ છઠા ઉદ્દેશ કહતે હૈ ।

ભગવાન્ કે ઉપદેશ કી યહી શૈલી હૈ કિ વનસ્પતિકાય કે અનન્તર ત્રસકાય કા
સ્વરૂપ સમજાયા જાતા હૈ । તવ આગમો મેં ભગવાન્ કો ઉપદેશ ઇસી પ્રકાર હૈ । યહ ઠીક
ભી હૈ, કયો કિ મનુષ્ય કે શરીર કા દૃષ્ટાન્ત દેકર વનસ્પતિ કી સચિત્તા સિદ્ધ કી હૈ તો
વનસ્પતિકાય કે સ્વરૂપ કે પશ્ચાત્ મનુષ્ય કા સ્વરૂપ જાનને કી ઇચ્છા રાખને વાલે શિષ્ય કે
પ્રતિબોધ કે લિણ ત્રસકાય કા સ્વરૂપ સમજના ઇચ્છિય, કયો કિ મનુષ્ય ભી ત્રસકાય કે
અન્તર્ગત હૈ । ત્રસકાય કા સ્વરૂપ કહને કી ઇચ્છા રાખને વાલે શ્રી સુધર્મા સ્વામી અલગ સૂત્ર
કહતે હૈ-‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ ।

છઠ્ઠો ઉદ્દેશ—

પાછળના પાંચમા ઉદ્દેશમાં વનસ્પતિકાયના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું
છે. હવે કેમથી પ્રાપ્ત ત્રસકાયના સ્વરૂપને બતાવવા માટે છઠ્ઠા ઉદ્દેશને કહે છે.

લગવાનના ઉપદેશની એજ શૈલી છે કે:-વનસ્પતિકાયની પછી ત્રસકાયનું સ્વરૂપ
સમજાવવામાં આવે છે. સર્વ આગમોમાં લગવાનનો ઉપદેશ આ પ્રમાણે છે, અને તે
ઠીક પણ છે, કેમકે મનુષ્યના શરીરનું દૃષ્ટાન્ત આપીને વનસ્પતિની સચિત્તા સિદ્ધ
કરી છે, તો વનસ્પતિકાયના સ્વરૂપ પછી મનુષ્યસ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છા રાખવાવાળા
શિષ્યના પ્રતિબોધ માટે ત્રસકાયનું સ્વરૂપ સમજાવવું જોઈએ, કારણકે મનુષ્ય પણ
ત્રસકાયની અન્તર્ગત છે. ત્રસકાયના સ્વરૂપને કહેવાની ઇચ્છા રાખવાવાળા શ્રી સુધર્મા
સ્વામી આગળનું સૂત્ર કહે છે.-‘સે વેમિ.’ ઇત્યાદિ.

મૂળમ્—

સે વેમિ સંતિમે તસા પાળા, તંજહા-અંડયા, પોયયા, જરાડયા, રસયા, સંસેયયા, સંમુચ્છિમા, ઉબ્મિયયા, ઉવવાડયા, એસ સંસારેત્તિ પવુચ્ચઈ મંદસ્સ અવિયાળઓ ॥ સૂ. ૧ ॥

છાયા—

સ બ્રવીમિ, સન્તીમે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ, તદ્યથા-અણ્ડજાઃ, પોતજાઃ, જરાયુજાઃ, રસજા, સસ્વેદજાઃ, સંમૂર્ચ્છિમાઃ (સંમૂર્ચ્છનજાઃ) ઉદ્ભિજ્જાઃ, ઔપપાતિકાઃ (ઉપપાતજાઃ) । એષ સંસાર ઇતિ પ્રોચ્યતે મન્દસ્ય અવિજાનતઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—

યેન ભગવદ્વદનારવિન્દનિર્ગતસકલાર્થાઃ સમ્યગવધારિતાઃ, સોઽહં બ્રવીમિ=યથા ભગવન્મુખાચ્છુતં તથા કથયામીત્યર્થઃ ।

ત્રસાઃ પ્રાણા ઇમે સન્તીત્યન્વયઃ । ત્રસાઃ-ત્રસ્યન્તિ-ત્રસનામકર્મોદયાત્ તાપાઽઽ-ધ્રુપતપ્તાચ્છાયાઽઽદિકં પ્રત્યભિસર્પન્તીતિ ત્રસાઃ=દ્વીન્દ્રિયાદિપચ્ચેન્દ્રિયપર્યન્તાઃ ।

મૂલાર્થ—વહ મૈ કહતા હૂં-યે ત્રસ પ્રાણી હૈ, જૈસે-અણ્ડજ, પોતજ, જરાયુજ, રસજ, સંસ્વેદજ, સંમૂર્ચ્છિત, ઉદ્ભિજ્જાઃ અને ઔપપાતિક (ઉપપાતજ) । મંદ એવં અજ્ઞાની કે લિખે યહ સંસાર કહા ગયા હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—જિસને ભગવાન્ કે મુખકમલ સે નિકલે હુએ સમસ્ત જીવાદિ સ્વરૂપો કો મલી મોતિ સમજ્જ લિયા હૈ એસા મૈ કહતા હૂં, અર્થાત્ હે જમ્બૂ ! ભગવાન કે મુખ સે જૈસા મૈને મુના હૈ વૈસા તુજે કહતા હૂં ।

ત્રસનામકર્મ કે ઉદય સે તાપ આદિ સે પીડિત હોકર છાયા વગેરેહ કી ઓર જાને વાલે દ્વીન્દ્રિય સે પચેન્દ્રિય તક કે જીવ ત્રસ કહલાતે હૈ । ઇન મેં દ્વીન્દ્રિય જીવ કે સ્પર્શન

મૂલાર્થ—તે હું કહું છું—એ ત્રસ પ્રાણી છે. જેમ-અંડજ, પોતજ, જરાયુજ, રસજ, સંસ્વેદજ, સંમૂર્ચ્છિમ, ઉદ્ભિજ્જાઃ અને ઔપપાતિક (ઉપપાતજ) મંદ અને અજ્ઞાનીઓ માટે આ સંસાર કહેવામાં આવ્યો છે. ॥સૂ. ૧॥

ટીકાર્થ—જેણે ભગવાનના મુખકમલથી નીકળેલા સમસ્ત જીવાદિ સ્વરૂપોના અર્થને રૂડી રીતે સમજી લીધા છે, એવો હું કહું છું, અર્થાત્ હે જમ્બૂ ! ભગવાનના મુખથી જેવું મેં સાંભળ્યું છે તેવુંજ તને કહું છું.

ત્રસનામકર્મના ઉદયથી તાપ વગેરેથી પીડા પામીને છાયા વિગેરેની પાસે જવાવાળા દ્વીન્દ્રિય, (જે ઇન્દ્રિય) જીવથી લઈને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો સુધી સર્વ ત્રસ

તત્ર દ્વીન્દ્રિયાણાં સ્પર્શનરસનરૂપે દ્વ ઇન્દ્રિયે, ત્રીન્દ્રિયાણાં સ્પર્શનરસનગ્રાણરૂપાણિ ત્રીણીન્દ્રિયાણિ, ચતુરિન્દ્રિયાણાં સ્પર્શનરસનગ્રાણચક્ષુરૂપાણિ ચત્વારીન્દ્રિયાણિ, પञ्चेન્દ્રિયાણાં સ્પર્શનરસનગ્રાણચક્ષુઃશ્રોત્રરૂપાણિ પञ્ચેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ।

યદ્યપિ—ત્રસ્યન્તિ=અભિસન્ધિપૂર્વકમનભિસન્ધિપૂર્વકં વા ઊર્ધ્વમધસ્તિર્યક્ષુ ચલન્તોતિ વ્યુત્પત્ત્યા દ્વીન્દ્રિયાદયસ્તથાઽગ્નિકાયા વાયુકાયા અપિ ત્રસા ઉચ્યન્તે । ત્રસાનાં હિ દ્વૌ ભેદૌ મુખ્યતઃ સ્તઃ—ગતિતો લઘ્વિતશ્ચ । તત્ર ગતિઃ=ક્રિયા ચલનં, દેશાન્તરપ્રાપ્તિઃ, સ્વભાવતોઽનભિસન્ધિપૂર્વક—તદ્યોગાદગ્નિકાયા વાયુકાયાશ્ચ ત્રસા ભવન્તીતિ ગતિત્રસા ઉચ્યન્તે । લઘ્વિસ્તુ ત્રસનામકર્મોદયે સતિ ભવતિ,

और रसना ये दो इन्द्रियाँ होती हैं । तीनईन्द्रियवालो के स्पर्शन, रसना और घ्राण, ये तीन इन्द्रियाँ होती है । चतुरिन्द्रिय जीवोंके स्पर्शन, रसना, घ्राण और चक्षु, ये चार इन्द्रियाँ होती है । पञ्चेन्द्रिय जीवों के स्पर्शन, रसना घ्राण, चक्षु और श्रोत्ररूप पाँच इन्द्रियाँ होती है ।

જો જીવ ઇરાદાપૂર્વક યા વિના હી ઇરાદે કે, ઊપર નીચે યા તિરછે ચલતે હૈ વે ત્રસ જીવ હૈ । ઇસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર દ્વીન્દ્રિય આદિ તથા અગ્નિકાય ઔર વાયુ મી ત્રસ કહલાતે હૈ । મુખ્યરૂપ સે ત્રસ જીવો કે દો ભેદ હૈ—(૧) ગતિત્રસ ઔર (૨) લઘ્વિત્રસ । ગતિ કહિણ અથવા ક્રિયા, ચલના અથવા ઇક દેશ સે દૂસરે દેશ મેં પહુંચના કહિણ । વિના ઇરાદે કે યહ ગતિક્રિયા મૌજૂદ હોને કે કારણ અગ્નિકાય ઔર વાયુકાય મી ત્રસ હૈ । ઉન્હેં ગતિત્રસ કહતે હૈ । ત્રસનાકર્મ કા ઉદય હોને પર લઘ્વિ-

કહેવાય છે. દ્વીન્દ્રિય જીવોને સ્પર્શન (આમડી) અને રસના (જીભ) આ બે ઇન્દ્રિયો હોય છે. ત્રીન્દ્રિયોને આમડી, જીભ અને નાસિકા રૂપ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોય છે ચતુરિન્દ્રિય જીવોને આમડી, જીભ, નાસિકા અને નેત્ર, આ ચાર ઇન્દ્રિયો હોય છે પંચેન્દ્રિય જીવોને આમડી, જીભ, નાસિકા, નેત્ર અને શ્રોત્ર—કાન રૂપ પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે.

જે જીવ ઇચ્છાપૂર્વક અથવા ઇચ્છા વિના ઉપર, નીચે અથવા તિરછા ચાલે છે તે ત્રસ જીવ છે. આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર દ્વીન્દ્રિય આદિ તથા અગ્નિકાય અને વાયુકાય પણ ત્રસ કહેવાય છે મુખ્યરૂપથી ત્રસ જીવોના બે ભેદ છે—(૧) ગતિત્રસ (૨) લઘ્વિત્રસ. ગતિ કહેા અથવા ક્રિયા કહેા તે એકજ છે. ચાલવું અથવા એક દેશથી બીજા દેશમાં પહોંચવું કહેા. વિના ઇચ્છાથી આ ગતિ કરવાની ક્રિયા હાજર હોવાથી અગ્નિકાય અને વાયુકાય પણ ત્રસ છે. તેને ગતિત્રસ કહે છે. ત્રસનાકર્મનો ઉદય હોવાથી લઘ્વિત્રસતા

તદ્યોગાદભિસન્ધિપૂર્વકદેશાન્તરપ્રાપ્તિલક્ષણક્રિયાયુક્તત્વાદ્ દ્વીન્દ્રિયાદય એવ લબ્ધિ-
ત્રસા ઉચ્યન્તે । તેજોવાયવઃ કિલ ન ત્રસનામકર્મોદયનિર્વૃત્તાઃ, કિન્તુ સ્થાવરનામ-
કર્મોદયનિર્વૃત્તત્વાલ્લબ્ધિતઃ સ્થાવરા એવ; તથાપ્યત્ર દ્વીન્દ્રિયાદયો લબ્ધિત્રસા એવ
પરિગૃહ્યન્તે, ન તુ ગતિત્રસાઃ, અગ્નિકાયાનાં પ્રાગેવ ચતુર્થોદેશે પ્રતિબોધિતત્વાત્,
વાયુકાયાનામગ્રે વક્ષ્યમાણત્વાન્ન ।

યત્તુ “લબ્ધ્યા તેજોવાયુ ત્રસૌ, લબ્ધિસ્તચ્છક્તિમાત્રં લબ્ધિત્રસાનામિ-
હાધિકારો નાસ્તિ, તેજસોઽભિહિતત્વાદ્ વાયોશ્ચાભિધાસ્યમાનત્વાદ્, અતઃ
સામર્થ્યાત્ ગતિત્રસા એવાધિક્રિયન્તે ” ઇતિ કૈશ્વિદુક્તં, તત્ પ્રામાદિકમ્,

ત્રસતા પ્રાપ્ત થોતી હૈ । ઇસ લબ્ધિ સે ઇરાદાપૂર્વક ગતિક્રિયા દ્વીન્દ્રિય આદિ મેં હી પાઈ
જાતી હૈ, અત એવ ઉન્હેં લબ્ધિત્રસ કહતે હૈં । તેજસ્કાય ઓર વાયુકાય મેં ત્રસનામ-
કર્મ કા ઉદય નહીં હોતા । ઁન મેં સ્થાવરનામકર્મ કા ઉદય હૈ, અતઃ લબ્ધિ કી અપેક્ષા યે
દોનો સ્થાવર હી હૈ । ફિર મી યહાં દ્વીન્દ્રિય આદિ લબ્ધિત્રસ જીવોં કા ગ્રહણ કરના ચાહિણ,
ગતિત્રસ જીવો કા નહીં, ક્યોં કિ અગ્નિકાયિક જીવો કા ચૌથે ઉદેશ મેં પહલે હી વર્ણન કિયા
જા ચુકા હૈ ઓર વાયુકાય કા આગે વર્ણન કિયા જાયગા ।

કિસી ને કહા હૈ—“લબ્ધિ કી અપેક્ષા તેજસ્કાય ઓર વાયુકાય ત્રસ હૈં । લબ્ધિ
સિર્ફ શક્તિ કો હી કહતે હૈ । યહાં લબ્ધિત્રસ જીવો કા પ્રકરણ નહી હૈ, ક્યો કિ
અગ્નિકાય કા કથન કિયા જા ચુકા હૈ ઓર વાયુકાય કા કથન આગે કિયા જાયગા,
અતઃ સામર્થ્ય સે ગતિત્રસ હી યહાં ગ્રહણ કરને યોગ્ય હૈં ” । યહ કથન પ્રમાદપૂર્ણ હૈ;

પ્રાપ્ત છે. એ લબ્ધિથી ઇચ્છાપૂર્વક ગતિ કરવાની ક્રિયા દ્વીન્દ્રિયાદિમાંજ જોવામાં આવે
છે, એટલા માટે તેને લબ્ધિત્રસ કહે છે. તેજસ્કાય અને વાયુકાયમાં ત્રસનામકર્મનો
ઉદય નથી; તેનામાં સ્થાવરનામકર્મનો ઉદય છે. તેથી લબ્ધિની અપેક્ષાએ એ બંને
સ્થાવર જ છે. ફરીને પણ અહિ દ્વીન્દ્રિય આદિ લબ્ધિત્રસ જોવાનું જ અહણ કરવું
જોઈએ, ગતિત્રસ જોવાનું નહિ. કારણકે અગ્નિકાયિક જોવાનું ચોથા ઉદેશકમાં પ્રથમ
વર્ણન કરવામાં આવી ગયું છે, અને વાયુકાયનું આગળ ઉપર વર્ણન કરવામાં આવશે.

કોઈએ કહ્યું કે—“લબ્ધિની અપેક્ષા તેજસ્કાય અને વાયુકાય ત્રસ છે:—લબ્ધિ,
માત્ર શક્તિનેજ કહે છે. અહિ લબ્ધિત્રસ જોવાનું પ્રકરણ નથી કારણકે અગ્નિકાયનું
વિવેચન તો કરી દેવામાં આવ્યું છે, અને વાયુકાયનું વિવેચન આગળ કરવામાં આવશે.
તેથી સામર્થ્યથી ગતિત્રસનું જ અહિ અહણ કરવું યોગ્ય છે.” આ કથન પ્રમાદપૂર્ણ છે.

લઘ્વિત્રસાનાં ગતિત્રસત્વેનાઙ્ગીકારાત્ । ગતિત્રસાનાં લઘ્વિત્રસત્વાભાવાત્, દ્વીન્દ્રિયાદીનાં ગતિત્રસત્વેન શાસ્ત્રેઽનઙ્ગીકારાચ્ચ ।

પ્રાણાઃ=પ્રાણિનઃ, ઇમે=પ્રત્યક્ષતોઽવગમ્યાઃ, યદ્વા-વક્ષ્યમાણપ્રકારકાઃ સન્તિ । તે યથા-(૧) અણ્ડજાઃ=અણ્ડાજ્જાતાઃ-પક્ષિગૃહકોકિલાદયઃ, (૨) પોતજાઃ=પોતા એવ જાયન્ત્વ ઇતિ પોતજાઃ-હસ્તિવલ્ગુલીચર્મજલ્લુકાદયઃ, (૩) જરાયુજાઃ=જરાયુર્ગર્ભવેષ્ટનચર્મ, તત્ર જાતાઃ-ગોમહિષ્યજા, વિક્રમનુષ્યાદયઃ, (૪) રસજાઃ=વિકૃતરસાજ્જાતાઃ, (૫) સંસ્વેદજાઃ=સંસ્વેદાજ્જાતાઃ-મત્કુળયૂકાદયઃ, (૬) સંમૂર્છિમાઃ=સંમૂર્છનજાઃ મક્ષિકાપિપીલિકાશલભાદયઃ, (૭) ઉદ્ભિજ્જાઃ=ઉદ્ભેદનમ્-ઉદ્ભિજ્જિત્, તસ્માજ્જાતાઃ-પતંગ્ગ્વજ્જરીટાદયઃ, (૮) ઔપપાતિકાઃ=ઉપપાતે ભવાઃ દેવાનાર-

વ્યો કિ લઘ્વિત્રસોં કો ગતિત્રસરૂપ મેં અંગીકાર કિયા ગયા હૈ । મગર ગતિત્રસ લઘ્વિત્રસ નહોં હો સકતે । દ્વીન્દ્રિય આદિ મેં ગતિ કા સદ્ભાવ હૈ અતઃ શાસ્ત્ર મેં ઇસા અંગીકાર નહોં કિયા ગયા ।

ત્રસ પ્રાણી ઇસ પ્રકાર હૈ-(૧) અણ્ડજ-અડોં સે ઉત્પન્ન હોને વાલે પક્ષી, ગૃહકોકિલા આદિ । (૨) પોતજ-પોતરૂપ પૈદા હોને વાલે હાથી, વલ્ગુલી, ચર્મજલ્લુ આદિ । (૩) જરાયુજ-ગર્ભ જિસ સે લિપટા રહતા હૈ વહ પતલી ચમડી જરાયુ કહલાતી હૈ, ડસ સે ઉત્પન્ન હોને વાલે ગાય, ભૈંસ, બકરી, મનુષ્ય આદિ જરાયુજ કહલાતે હૈ । (૪) રસજ-નિકૃત રસ મેં પૈદા હો જાને વાલે, (૫) સંસ્વેદજ-પસીને સે પૈદા હોને વાલે યદમલ, જૂં આદિ । (૬) સંમૂર્છિમ-મક્ષી, કીડી, શલભ આદિ । (૭) ઉદ્ભિજ-ઉદ્ભેદન સે ઉત્પન્ન હોને વાલે પતંગ, યંજરીટ આદિ । (૮) ઔપપાતિક-દેવ ઓર નારકી ।

કારણ કે લઘ્વિત્રસોને ગતિત્રસનાં રૂપમાં અંગીકાર કરવામાં આવ્યો છે, પરન્તુ ગતિત્રસ લઘ્વિત્રસ થઈ શકતા નથી. દ્વીન્દ્રિય આદિમાં ગતિનો સદ્ભાવ છે, તેથી શાસ્ત્રમાં એ પ્રમાણે અંગીકાર કરવામાં આવ્યો નથી.

ત્રસ પ્રાણી આ પ્રમાણે છે-(૧) અંડજ-ઈંડાથી ઉત્પન્ન થવાવાળાં પક્ષી, ગૃહ-કોકિલા (ગરોળી) આદિ. (૨) પોતજ-પોતરૂપ પૈદા થવાવાળા હાથી, વલ્ગુલી, ચર્મ-જલ્લુક (જળો) આદિ. (૩) જરાયુજ-ગર્ભ જેનાથી વિટાએલુ રહે તે પાતળી ચામડી જરાયુ કહેવાય છે. તેમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા ગાય, ભૈંસ, બકરી, મનુષ્ય આદિ જરાયુજ કહેવાય છે. (૪) રસજ-વિકૃતરસમાં પૈદા થવાવાળા (૫) સંસ્વેદજ-પરસેવાથી પૈદા થવાવાળા માકડ, જૂં આદિ. (૬) સંમૂર્છિમ-માખી, કીડી, તીડ આદિ. (૭) ઉદ્ભિજજ-ઉદ્ભેદનથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પતંગ, યંજરીટ આદિ. (૮) ઔપપાતિક-દેવ અને નારકી.

इह सर्वेषां त्रसजीवानामष्टविधं जन्म प्रतिबोधितम् एतदेव समूच्छन्नगर्भोपपातेषु समावेश्य त्रिविधं जन्मेत्यपि शास्त्रेऽभिहितम् । सन्तीत्यनेन त्रसानामप्यस्तित्वं त्रिकालवर्तीति बोध्यते । मन्दस्य=कुशास्त्रवासनायुक्तस्य, अत एव-अविजानतः=हिताहितविवेकरहितस्य, एषः=अण्डजादिसमुदायः संसारः प्रोच्यते, अष्टविधत्रसकाये कुशास्त्रवासनावतः पुनः पुनरुत्पत्तिरूपं संसरणं भवतीति स एषः संसारो निगद्यत इत्यर्थः ।

अथ त्रसकायस्य सम्यग्ज्ञानार्थं लक्षणाद्यष्टद्वाराणि निरूपणीयानि । तत्र लक्षण-प्ररूपणा-परिमाण-शस्त्रो-पभोग-वेदना-द्वाराणि यथाक्रमं प्रदर्शयन्ते, अव-शिष्ट-वध-निवृत्ति-द्वारद्वयं पृथिवीकायोद्देशे यथाऽभिहितं तथैवावगन्तव्यम् ।

यहाँ सभी त्रस जीवों का आठ प्रकार का जन्म बतलाया गया है । इसे समूच्छन्न, गर्भ और उपपात में समाविष्ट कर देने से तीन प्रकार का जन्म शास्त्र में बतलाया है । 'सन्ति' इस पद द्वारा त्रस जीवों का त्रिकालवर्ती अस्तित्व सूचित किया गया है । मन्द अर्थात् मिथ्याशास्त्रों के संस्कार से प्रभावित, अत एव हित-अहित के विवेक से शून्य पुरुष के लिए अण्डज आदि का समूहरूप संसार कहा गया है । आठ प्रकार के त्रसकाय में मिथ्याशास्त्रों के संस्कार वाले का पुनः पुनः जन्म-मरणरूप संसरण होता है । वही संसरण संसार कहलाता है !

त्रसकाय का समीचीन ज्ञान प्राप्त करने के लिए लक्षण आदि आठ द्वारों का निरूपण करना चाहिए । उन में से लक्षण, प्ररूपणा, परिमाण, शस्त्र उपभोग और वेदना द्वार क्रम से बतलाते हैं । वध और निवृत्ति द्वार जैसे पृथ्वीकाय के उद्देश में कहे हैं वैसे ही यहाँ समझ लेने चाहिए ।

અહિં સર્વ ત્રસ જીવોનો આઠ પ્રકારનો જન્મ બતાવ્યો છે. તેને સંમૂચ્છન્ન, ગર્ભ અને ઉપપાતમાં સમાવેશ કરી દેવાથી ત્રણ પ્રકારનો જન્મ શાસ્ત્રમાં બતાવ્યો છે. 'સન્તિ' આ પદ દ્વારા ત્રસ જીવોનું ત્રિકાલવર્તી અસ્તિત્વ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે. મંદ અર્થાત્ મિથ્યાશાસ્ત્રોના સંસ્કારથી પ્રભાવિત, એવં હિત અહિતના વિવેકથી શૂન્ય પુરુષ માટે અંડજ આદિના સમૂહરૂપ સંસાર કહેવામાં આવ્યો છે. આઠ પ્રકારના ત્રસકાયમાં મિથ્યાશાસ્ત્રોના સંસ્કારવાળાઓનું પુનઃ પુનઃ જન્મ-મરણ રૂપ સંસરણ થાય છે. એજ સંસરણ તે સંસાર કહેવાય છે.

ત્રસકાયનું સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે લક્ષણ આદિ આઠ દ્વારોનું નિરૂપણ કરવું જોઈએ, તેમાંથી લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, શસ્ત્ર, ઉપભોગ અને વેદના દ્વાર ક્રમથી બતાવે છે, વધ અને નિવૃત્તિ દ્વાર જેવી રીતે પૃથ્વીકાયના ઉદ્દેશમાં કહ્યાં છે તેવી રીતેજ અહિં સમજી લેવા જોઈએ.

લક્ષણદ્વારમ્—

સુખદુઃખેચ્છાદ્વેષાદિકં ચેતનલક્ષણં ત્રસકાયે પરિસ્પષ્ટમસ્તિ । અસ્ય સચેતનત્વે વિવાદા નાસ્તિ કેષાશ્ચિત્ અસ્ય વ્યક્તોચ્છ્વાસાદિલક્ષણપ્રાણયોગાત્ । અપરશ્ચ—

ત્રસકાયસ્ય લક્ષણં શાસ્ત્રે નવવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ યથા—(૧) અભિક્રમણમ્, (૨) પ્રતિક્રમણમ્, (૩) સંકોચનમ્, (૪) પ્રસારણમ્, (૫) રુત્તમ્, (૬) ભ્રમણમ્, (૭) ત્રસનમ્, (૮) પલાયનમ્, (૯) આગતિગતિવિજ્ઞાનમ્, इति ॥

અભિક્રમણં=પ્રજ્ઞાપકં પ્રત્યભિમુખં ક્રમણમ્, પ્રતિક્રમણં=પ્રજ્ઞાપકાત્ પ્રતિકૂલં ક્રમણમ્ । સંકોચનમ્=ગાત્રસંકોચકરણમ્, પ્રસારણં=ગાત્રવિતતકરણમ્,

લક્ષણદ્વાર—

સુખ, દુઃખ, ઇચ્છા ઓર દ્વેષ આદિ ચેતના કે લક્ષણ ત્રસકાય મેં સ્પષ્ટ માલૂમ હોતે હૈ । ઇસ કી સચેતનતા મેં કિસી કો ભી વિવાદ નહીં હૈ । પ્રકટ ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રાણ હોને કે કારણ ત્રસ જીવ પ્રાણી હૈં ।

શાસ્ત્ર મેં ત્રસકાય કા લક્ષણ નવ પ્રકાર સે બતલાયા ગયા હૈ । જૈસે—(૧) અભિક્રમણ (૨) પ્રતિક્રમણ (૩) સંકોચન (૪) પ્રસારણ (૫) રુત્ત (૬) ભ્રમણ (૭) ત્રસન—ત્રાસ પાના (૮) પલાયન—ભાગના ઓર (૯) ગતિ—આગતિ કા જ્ઞાન । પ્રજ્ઞાપક કી અપેક્ષા સે સામને જાના અભિક્રમણ હૈ । પ્રજ્ઞાપક કી અપેક્ષા સે પ્રતિકૂલ જાના—પીછે લૌટના પ્રતિક્રમણ હૈ । શરીર કો સિકોડના સંકોચન હૈ । શરીર કો ફેલાના

લક્ષણદ્વાર—

સુખ, દુઃખ, ઇચ્છા અને દ્વેષ આદિ ચેતનાનું લક્ષણ ત્રસકાયમાં સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે, તેની ચેતનતામાં કોઈને પણ વિવાદ—વાધો નથી. પ્રકટ ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રાણ હોવાના કારણથી ત્રસ જીવ પ્રાણી છે.

શાસ્ત્રમાં ત્રસકાયના લક્ષણો અનેક પ્રકારે બતાવવામાં આવ્યાં છે. જેમકે—(૧) અભિક્રમણ, (૨) પ્રતિક્રમણ, (૩) સંકોચન, (૪) પ્રસારણ, (૫) રુત્ત, (૬) ભ્રમણ, (૭) ત્રસન—ત્રાસ પામવો, (૮) પલાયન—ભાગવું અને (૯) ગતિ—આગતિનું જ્ઞાન. પ્રજ્ઞાપકની અપેક્ષાથી સામે જવું તે અભિક્રમણ છે. પ્રજ્ઞાપકની અપેક્ષાથી પ્રતિકૂલ જવું—પાછા ફરવું તે પ્રતિક્રમણ છે. શરીરને સંકોચવું તે સંકોચન છે. શરીરને ફેલાવવું તે પ્રસારણ છે.

રુતં=શબ્દકરણમ્, ભ્રાન્તમ્=ઇતથેતથ ગમનમ્, ત્રસનમ્=દુઃસ્વાદુદ્વેજનમ્, પલાયિતમ્=પલાયનમ્, આગતેઃ કુતશ્ચિત્કચિત્, ગતેશ્ચ કુતશ્ચિત્ કચિદેવ ચ વિજ્ઞાનમ્ । ઉક્તઞ્ચૈતદ્ભગવતા દશવૈકાલિકસૂત્રે -

“ જેસિં કેસિંચિ પાણાણં અભિકંતં પડિકંતં સંકુચિયં પસારિયં રુયં મંતં તસિયં પલાઇયં આગઇગઇવિણ્ણાયા ” ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

પ્રરૂપણાદ્વારમ્—

ત્રસકાયાશ્ચતુર્વિધાઃ—દ્વીન્દ્રિય - ત્રીન્દ્રિય - ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયભેદાત્ ।
ઇહૈવ પ્રથમોદ્દેશકે લોકવાદિપ્રકરણે ત્રસાનાં ભેદપ્રભેદાઃ પ્રરૂપિતાઃ । વિસ્તરતો

પ્રસારણ હૈ । બોલના રુત કહલાતા હૈ । ઇધર-ઉધર જાના ભ્રમણ હૈ । દુઃસ્વ સે ઉદ્વેગ પાના ત્રસન હૈ । ભાગને કો પલાયન કહતે હૈ । એક જગહ સે દૂસરી જગહ આને-જાને કા વિજ્ઞાન આગતિગતિવિજ્ઞાન કહલાતા હૈ ।

ભગવાન્ ને દશવૈકાલિક સૂત્ર મેં કહા હૈઃ—

“ જિન કિન્હીં પ્રાણિયોં મેં અભિક્રમણ, સંકોચન, પ્રસારણ, રુત, ભ્રમણ, ત્રસન, પલાયન ઓર આગતિગતિકા વિજ્ઞાન (પાયા જાતા હૈ વે સવ ત્રસ જીવ હૈં) ”

પ્રરૂપણાદ્વાર—

ત્રસકાય કે ચાર ભેદ હૈં—દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય ઓર પંચેન્દ્રિય । ઇસી શસ્ત્ર કે પહેલે ઉદ્દેશ કે અન્દર લોકવાદી પ્રકરણ મેં ત્રસ જીવો કે ભેદ-પ્રભેદ કહે હૈ । વિસ્તાર સે જાનને કે ઇચ્છુક વહીં સે જાન લેવેં । ઇસ સૂત્ર મેં ભગવાન્ ને

ખોલવું તે રૂત કહેવાય છે. અહીં-તહીં જવું તે ભ્રમણ છે. દુઃખથી ઉદ્વેગ પામવું તે ત્રસન છે. ભાગવું તેને પલાયન કહે છે. એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ આવવા-જવાનું વિજ્ઞાન તે આગતિગતિવિજ્ઞાન કહેવાય છે.

ભગવાને દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છેઃ—

“ જે કોઈ પ્રાણીઓમાં અભિક્રમણ, પ્રતિક્રમણ, સંકોચન, પ્રસારણ, રુત, ભ્રમણ, ત્રસન, પલાયન અને આગતિ-ગતિનું વિજ્ઞાન (જેવામાં આવે છે તે સર્વ ત્રસ જીવ છે.) ”

પ્રરૂપણાદ્વાર—

ત્રસ કાયના ચાર ભેદ છેઃ—દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય. આજ શાસ્ત્રના પ્રથમના ઉદ્દેશમાં લોકવાદીપ્રકરણમાં ત્રસજીવોના ભેદ-પ્રભેદ બતાવ્યા છે, વિસ્તારથી

જિજ્ઞાસુભિસ્તત એવાવગન્તવ્યાઃ । અસ્મિન્ સૂત્રેઽપિ ભગવતા-અણ્ડજપોતજાદિભેદાઃ પ્રદર્શિતાસ્તેઽપિ તત્રૈવ સમાવિષ્ટાઃ ॥

પરિમાણદ્વારમ્—

ક્ષેત્રતઃ સંવર્તિતલોકપ્રતરાસંખ્યેયભાગવર્તિપ્રદેશરાશિપ્રમાણાઃ ત્રસકાયપર્યાપ્તકાઃ । એતે ચ વાદરતેજસ્કાયપર્યાપ્તકેભ્યોઽસંખ્યેયગુણાઃ, ત્રસકાયપર્યાપ્તકેભ્યસ્ત્રસકાયિકાઽપર્યાપ્તકાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ।

તથા કાઠતઃ પ્રત્યુત્પન્નત્રસકાયિકાઃ સાગરોપમલક્ષપૃથક્ત્વસમયરાશિપરિમાણા જઘન્યપદે, ઉત્કૃષ્ટપ્રદેઽપિ સાગરોપમલક્ષપૃથક્ત્વપરિમાણા એવેતિ । તથા આગમઃ—

અંડજ ઓર પોતજ આદિ જો ભેદ વતલાયે હૈ, યે સબ મી ઝન્હીં મેં અન્તર્ગત હો જાતે હૈ ।

પરિમાણદ્વાર—

ત્રસકાય કે પર્યાપ્ત જીવ ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સંવર્તિત લોકપ્રતર કે અસંખ્યાતવે ભાગવર્તી પ્રદેશો કી રાશિ કે બરાબર હૈ । યે વાદર તેજસ્કાય પર્યાપ્ત જીવોં સે અસંખ્યાતગુણા હૈ । પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક જીવોં કી અપેક્ષા અપર્યાપ્ત ત્રસ જીવ અસંખ્યાતગુણા હૈ । કાલ કી અપેક્ષા જઘન્યપદ મેં પ્રત્યુત્પન્ન ત્રસ જીવ એક લાખ સે નૌ લાખ તક કે સાગરોપમ કી સમય-રાશિ કે બરાબર હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં મી એક લાખ સે નૌ લાખ તક કે સાગરોપમ કી સમયરાશિ કે બરાબર હી હૈ । આગમ મેં મી કહા હૈ—

જાણવાની ઇચ્છાવાળા ત્યાંથી જાણી લે. આ સૂત્રમાં ભગવાને-અંડજ અને પોતજ આદિના જે ભેદ બતાવ્યા છે, તે સર્વનો તેમા સમાવેશ થઈ જાય છે.

પરિમાણદ્વાર—

ત્રસકાયના પર્યાપ્તજીવ ક્ષેત્રની અપેક્ષા સંવર્તિત લોકપ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગવર્તી પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે તે બાદર તેજસ્કાય પર્યાપ્ત જીવોથી અસંખ્યાત ગણા છે. પર્યાપ્ત ત્રસકાયિક જીવોની અપેક્ષા અપર્યાપ્ત ત્રસજીવ અસંખ્યાત ગણા છે.

કાલની અપેક્ષા જઘન્યપદમાં પ્રત્યુત્પન્ન ત્રસજીવ એકલાખ થી નવલાખ સુધીના સાગરોપમની સમય-રાશિના બરાબર છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પદમા પણ એક લાખથી નવલાખ સુધીના સાગરોપમની સમય-રાશિના બરાબર જ છે. આગમમા પણ કહ્યું છે:—

“પડુપ્પન્ના તસકાઈયા કેવઙ્કાલસ્સ નિલ્લેવા સિયા ? ગોયમા ! જહનપણ સાગરોવમસયસહસ્સપુહત્તસ્સ, ઉક્કોસતણ્ણિ સાગરોવમસયસહસ્સપુહત્તસ્સ” ॥ ઇતિ ।

વિરહાપેક્ષયા ત્રસાનાં નિષ્ક્રમણમુપપાતશ્ચ જઘન્યત ઇકો દ્વૌ ત્રયો વા ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયભાગપ્રદેશપરિમાણાઃ । વસેષુ જીવાનાં નૈરન્તર્યેણોત્પત્તિનિષ્ક્રમો વા જઘન્યેનૈકં સમયં દ્વૌ સમયૌ ત્રીન્ વા સમયાન્ ભવતિ । ઉત્કૃષ્ટતસ્ત્વાવલિકાયા અસંખ્યેયભાગપરિમિતં કાલં સતત-મેવોત્પત્તિનિષ્ક્રમો વા ભવતિ । નૈરન્તર્યેણૈકજીવસ્યાવસ્થાનં તુ જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તે ત્રસકાયે ભવતિ, તદનુ સ પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયેષુ સમુત્પદ્યતે । ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકં સાગરોપમસહસ્રદ્વયં સતતં નૈરન્તર્યેણ ત્રસકાયે તિષ્ઠતિ । તતઃ

“પત્યુત્પન્ન ત્રસકાયિક જીવ કિતને કાલ કે બરાબર હૈં ? ગૌતમ ! જઘન્ય પદ મેં એક લાખ સે નૌ લાખ તક કે સાગરોપમ કે બરાબર ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં મી ઇતને હી હૈ” ।

વિરહ કી અપેક્ષા ત્રસ જીવો કા નિષ્ક્રમણ ઓર ઉપપાત જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ પ્રતર કે અસંખ્યાતવેં ભાગવર્તી પ્રદેશો કે બરાબર હૈ । ત્રસકાય મેં જીવો કી નિરન્તર ઉત્પત્તિ યા ચ્યવન જઘન્ય એક સમય, દો સમય, ત્રીન સમયતક હૈ । ઉત્કૃષ્ટ આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પરિમિત કાલ તક નિરન્તર ઉત્પત્તિ ઓર ચ્યવન હોતા રહતા હૈ । નિરન્તર એક જીવ કી સ્થિતિ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત તક ત્રસકાય મેં હોતી હૈ ઓર ઉસકે બાદ વહ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક દો હજાર સાગરોપમતક નિરન્તર ત્રસકાય મેં ઠહર સકતા હૈ । તત્પશ્ચાત્

“પત્યુત્પન્ન ત્રસકાયિક ઓવ કેટલા કાલની બરાબર છે ? ગૌતમ ! જઘન્ય પદમાં એક લાખથી નવલાખ સુધીના સાગરોપમની બરાબર અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પણ એટલા જ છે.”

વિરહની અપેક્ષા ત્રસ ઓવોનુ નિષ્ક્રમણ અને ઉપપાત જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગવર્તી પ્રદેશોની બરાબર છે. ત્રસકાયમાં ઓવોની નિરંતર ઉત્પત્તિ અથવા નિષ્ક્રમણ (ચ્યવન) જઘન્ય એક સમય, બે સમય અથવા ત્રણ સમય સુધી છે. ઉત્કૃષ્ટ આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પરિમિત કાલ સુધી નિરંતર ઉત્પત્તિ અને નિષ્ક્રમણ (નિકળવું) થતું રહે છે. નિરંતર એક ઓવની સ્થિતિ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ત્રસકાયમાં હોય છે. અને તે પછી તે પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક અધિક બે હજાર સાગરોપમ સુધી

પૃથિવ્યાદિષ્ટત્પદ્યતે । ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ત્રસજીવાનાં સુખં દુઃખં વા યથા ભવતિ તદાહ—‘નિજ્ઞાઈતા.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

નિજ્ઞાઈતા પઢિલેહિતા પત્તયં પરિનિવ્વાણં સન્વેસિં પાણાણં સન્વેસિં ભૂયાણં સન્વેસિં જીવાણં સન્વેસિં સત્તાણં અસાયં અપરિનિવ્વાણં મહવ્ભયં દુઃખં—તિ વેમિ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છાયા—

નિધ્યાય પ્રતિલેખ્ય પ્રત્યેકં પરિનિર્વાણં સર્વેષાં પ્રાણાનાં સર્વેષાં ભૂતાનાં સર્વેષાં જીવાનાં સર્વેષાં સત્ત્વાનામ્ અસાતમ્ અપરિનિર્વાણં મહાભયં દુઃખમિતિ વ્રવીમિ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

પ્રકરણસમ્બન્ધાત્ ત્રસજીવસ્વરૂપં પૃથિવ્યાદિસકલજીવસ્વરૂપં વા

પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવરો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ત્રસજીવોં કો સુખ—દુઃખ જિસ પ્રકાર હોતા હૈ સો કહતે હૈ:—‘નિજ્ઞાઈતા.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—વિચાર કરકે ઓર અછ્છી તરહ દેખકર કહતા હૈં કિ—સમી પ્રાણિયો કા, સમી ભૂતો કા, સમી જીવો કા, ઓર સમી સત્વો કા પરિનિર્વાણ અર્થાત્ સુખ પૃથક્—પૃથક્ હૈ । તથા અસાતારૂપ, અપરિનિર્વાણરૂપ મહાભયરૂપ દુઃખ મી પૃથક્—પૃથક્ હૈ । ॥ સૂ૦ ૨ ॥

ટીકાર્થ—ત્રસ જીવો કા પ્રકરણ હોને કે કારણ ‘વિચાર કરને’ કા આશય યહ હૈ કિ ત્રસજીવોં કા સ્વરૂપ, અથવા પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવોં કા

નિરંતર ત્રસકાયમાં રહી શકે છે, તે પછી પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ૦ ૧॥

ત્રસ જીવોને સુખ—દુઃખ જે પ્રકારે થાય છે, તે કહે છે:—‘નિજ્ઞાઈતા.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—વિચાર કરીને સારી રીતે જોઈને કહું છું કે—સર્વ પ્રાણીઓ સર્વ-ભૂતો, સર્વ જીવો અને સર્વ સત્ત્વોનું પરિનિર્વાણ અર્થાત્ સુખ પૃથક્—પૃથક્—જૂદા—જૂદાં છે, તથા અસાતારૂપ અપરિનિર્વાણરૂપ મહાભયરૂપ દુઃખ પણ જૂદા—જૂદા છે. ॥સૂ૦ ૨॥

ટીકાર્થ—ત્રસજીવોનું પ્રકરણ હોવાના કારણે ત્રસજીવોનું સ્વરૂપ અથવા પૃથ્વીકાય

निध्याय=मनसा समालोच्य, प्रतिलेख्य=विलोक्य सम्यग् विज्ञायेत्यर्थः, ब्रवीमि=कथयामि-सर्वेषां प्राणानां=प्राणाः सन्ति येषां ते प्राणाः=प्रणिनस्तेषां, सर्वेषां भूतानाम्=उत्पत्तिशीलानाम्, सर्वेषां जीवानां=कालत्रये जीवनाद् चैतन्यस्वरूपाणामित्यर्थः, सर्वेषां सत्त्वानां=सर्वदाऽस्तित्ववताम्, त्रसजीवानाम्, यद्वा-सर्वेषामित्यस्य पुनः पुनरुपादानेन स्थावरा अपि गृह्यन्ते, तेन त्रसानां स्थावराणां च जीवानामित्यर्थः। परिनिर्वाणं=सुखं, प्रत्येकम्=एकैकं पृथक् पृथगस्ति।

शब्दव्युत्पत्त्या विभिन्नार्थबोधकत्वात् प्राणभूतादिशब्दानामुच्चारणं न पुनरुक्तिदोषः। 'निज्ज्ञाइत्ता' 'पडिलेहिता' इति पदद्वयेन जीवानां पुनः पुनरनुसन्धानं प्रतिलेखनं च सूचितम्, तदेव पुनः पुनर्विधेयतया प्रतिबोधनार्थ-

स्वरूप मन से विचार करके तथा सम्यक् प्रकार से जानकर कहता हूँ। सभी प्राणियों का सभी भूतो अर्थात् उत्पत्तिशील जीवों का, सभी जीवों (त्रिकाल में जीवित रहने वालों) का और सभी सत्त्वों (सर्वदा अस्तित्व वाले त्रस जीवों) का, अथवा बार-बार 'सव्वेसि' पदका प्रयोग करने के कारण यह अर्थ लेना चाहिए कि-सभी त्रस और स्थावर जीवों का सुख पृथक्-पृथक् है।

शब्दशास्त्र की दृष्टि से भिन्न-भिन्न अर्थ के बोधक प्राण, भूत आदि शब्दों का उच्चारण करने पर भी पुनरुक्ति दोष नहीं है। अथवा प्राण भूत आदि शब्दों को एक ही अर्थ का वाचक मान लिया जाय तो भी पुनरुक्तिदोष नहीं है। 'निज्ज्ञाइत्ता' 'पडिलेहिता' इन दो पदों द्वारा जीवों का पुनः पुनः विचार एवं प्रतिलेखन सूचित किया है। उसी को पुनः पुनः विधेयरूप से समझाने के लिए

आदि समस्त ज्ञेयानुं स्वयं मनसि विचार करीने तथा सम्यक् प्रकारे ज्ञाणीने ऊँहुं छुं-सर्व प्राणीज्ज्ञेयानुं, सर्वभूतानुं अर्थात् उत्पत्तिशील ज्ञेयानुं, सर्व ज्ञेय (त्रिणु काल ज्ञित रहैवावाणा)नुं, अने सर्व सत्त्वो-(सर्वदा अस्तित्ववाणा त्रस ज्ञेय)नुं, अथवा बार-बार 'सव्वेसि' पढ़ने प्रयोग करवाना कारणे ये अर्थ लेवे जेधये के-सर्व त्रस अने स्थावर ज्ञेयानुं सुख पृथक्-पृथक् छे।

शब्दशास्त्र की दृष्टि से भिन्न-भिन्न अर्थना बोधक प्राण-भूत आदि शब्दों का उच्चारण करवायी पण पुनरुक्ति दोष आवतो नथी अथवा प्राणभूत आदि शब्दों ने जेधये अर्थना वाचक भानी लेवामां आवे तो पण पुनरुक्तिदोष नथी 'निज्ज्ञाइत्ता' 'पडिलेहिता' आ जे पदों द्वारा ज्ञेयानुं पुनः पुनः विचार अर्थात् प्रतिबोधन सूचित क्युं छे। तेने पुनः पुनः

મનેકપર્યાયશબ્દૈસ્તેવામુપાદાનાત્ ।

તથા સર્વેષાં દુઃખં પ્રત્યેકં પૃથક્ પૃથગસ્તિ । કથમ્ભૂતં દુઃખમિત્યાહ—
'અસાત'—મિત્યાદિ । અસાતમ્ અસાતવેદનીયકર્મફલભૂતમ્, તથા—અપરિનિર્વાણમ્=
સર્વથા શરીરમનઃ પીડાકરમ્, તથા—મહાભયમ્=દુઃખાદધિકં ભયમન્યન્નાસ્તિ, યતઃ
સર્વેઽપિ પ્રાણિનઃ શારીરાન્માનસાદપિ દુઃખાદુદ્વિજન્તે, તસ્માન્મહાભયસ્વરૂપમિત્યર્થઃ
॥ સૂ૦ ૨ ॥

एतच्च ब्रवीमीत्याह 'तसंति पाणा.' इत्यादि ।

मूलम्—

तसंति पाणा पदिसो दिसासु य । तत्थ पुढो पास आतुरा, परित्तावंति,
संति पाणा पुढो सिया ॥ सू० ३ ॥

अनेक पर्यायवाची शब्दो का प्रयोग किया गया है ।

इसी प्रकार सब जीवों का दुःख भी पृथक्-पृथक् है । दुःख किस प्रकार का है ?
सो कहते हैं—वह असातावेदनीय कर्म का फल है, शरीर और मन को पूरी तरह पीडा
उत्पन्न करता है और महाभयंकर है—दुःख से बढ़कर और कोई भय नहीं है, क्यों
कि सभी प्राणी शारीरिक और मानसिक दुःख से घबराते हैं, अतः वह महाभयकारी
है ॥ सू० २ ॥

और मैं यह कहता हूँ—'तसंति पाणा.' इत्यादि ।

मूलार्थ—प्राणी विदिशाओ में और दिशाओ में उद्वेग पाते हैं । अलग—
अलग प्रयोजनों के लोलुप लोग उन्हें संताप पहुंचाते हैं । वे त्रस प्राणी पृथ्वी आदि विभिन्न
आश्रयो पर आश्रित हैं ॥ सू० ३ ॥

વિધેયરૂપથી સમજાવવા માટે અનેક પર્યાયવાચી શબ્દોનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રમાણે સર્વજીવોના દુઃખ પણ જૂદા-જૂદા છે દુઃખ કયા પ્રકારના છે ?
તે કહે છે—તે આ અસાતાવેદનીય કર્મનું ફળ છે; શરીર અને મનને પૂરી રીતે પીડા
ઉત્પન્ન કરે છે. અને મહા ભયંકર છે. દુઃખથી વધારે કોઈ પણ ભય નથી કારણકે સર્વ
પ્રાણી—શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી ગભરાય છે. તેથી તે મહાભયકારી છે. ॥સૂ૦ ૨॥

અને હું એ પણ કહું છું—'તસંતિ પાણા.' ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—પ્રાણી વિદિશાઓમાં અને દિશાઓમાં ઉદ્વેગ પામે છે. અલગ—અલગ
પ્રયોજનોથી લોલુપ લોક તેને સંતાપ પહોંચાડે છે. તે ત્રસ પ્રાણી પૃથ્વી આદિ વિભિન્ન
આશ્રયો પર આશ્રિત છે. ॥સૂ૦ ૩॥

छाया—

त्रस्यन्ति प्राणाः प्रदिशः दिशासु च । तत्र तत्र पृथक् पश्य, आतुराः परिताप-
यन्ति, सन्ति प्राणाः पृथक् श्रिताः ॥ सू० ३ ॥

टीका—

प्राणाः=प्राणिनः प्रकरणसम्बन्धात् त्रसजीवाः प्रदिशः=प्रगता दिक् प्रदिक्
विदिगित्यर्थः, ततः प्रदिशः, तथा—दिशासु प्राच्यादिदिक्षु च समागन्तुकेभ्यो दुःखेभ्य,
त्रस्यन्ति=विभ्यति । सर्वदिग्विदिक्षु त्रसाः सन्ति, ते च सर्वदिग्विदिग्भ्यः समागन्तु-
केभ्यो दुःखेभ्यस्त्रस्यन्तीत्यर्थः ।

कुतस्तेषां दुःखसंभवः ? इति जिज्ञासायामाह—‘तत्र-तत्रे’ त्यादि । तत्रतत्र=
तेषु-तेषु, पृथक्=विभिन्नेषु प्रयोजध्नेषु, आतुराः=अर्चाचर्ममांसादिगृध्नवः त्रसान्
परितायन्ति=परिपीडयन्ति । विविधवेदनोत्पादनेन प्राणव्यपरोपणेन च सर्वथा दुःखं
जनयन्तीत्यर्थः । कीदृशास्ते त्रसाः, यानातुराः परितापयन्ति ? इति जिज्ञासाया-

टीकार्थ—त्रस का प्रकरण होने से ‘प्राण’ शब्द का अर्थ यहाँ त्रसजीव समझना
चाहिए । त्रस प्राणी विदिशाओं में आगन्तुक दुःखों से त्रस्त है । तात्पर्य यह है कि—सभी
विदिशाओं में और सभी दिशाओं में त्रसजीव विद्यमान हैं और सभी विदिशाओं और
दिशाओं से आने वाले दुःखों से वे पीडित होते हैं ।

उन्हें दुःख क्यों होता है ? इसका उत्तर यह है—विभिन्न प्रयोजनों से
आतुर लोग अर्थात् अर्चा (शरीर), चर्म, मांस, आदि के लोलुप पुरुष त्रस जीवों को पीडा
पहुँचाते हैं । उन्हें भँति-भँति की वेदना उत्पन्न करके उनके प्राणों का व्यपरोपण
करते हैं और सब प्रकार से दुःख उत्पन्न करते हैं । वे त्रसजीव पृथिवी आदि के

टीकार्थ—त्रसतुं प्रकरणे ढोवाथी ‘प्राण’ शब्दने अर्थ त्रसजिव समजवे।
जेधये त्रस प्राणी विदिशाओमां तथा दिशाओमां आगन्तुक दुःखेथी त्रस पाये छे.
तात्पर्य ये छे के—सर्व विदिशाओमां अने सर्व दिशाओमां त्रस जिवविद्यमान छे,
अने सर्व विदिशाओ तथा दिशाओथी आववावाणा दुःखेथी ते पीडा पाये छे.

तेने दुःख शा माटे थाय छे ? तेने उत्तर ये छे के—जूदा-जूदा प्रयेजनेथी आतुर
लोक अर्थात् अर्चा (शरीर), चर्म, मांस वगेरेना लालचुं पुरुष त्रस जिवेने पीडा पहुँचाये
छे, तेने जूही-जूही जतनी वेदना उत्पन्न करे छे. ते त्रस जिव पृथ्वी आदिना आश्रये

માહ—‘ સન્તિ ’ ઇત્યાદિ । શ્રિતાઃ=પૃથિવ્યાદીન્ સમાશ્રિત્યાવસ્થિતાઃ, પૃથક્=વિભિન્નાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયઃ, પ્રાણાઃ=પ્રાણિનઃ સન્તિ ।

યદ્યપિ સર્વદિગ્વિદિગ્મ્ય આગામિનો દુઃસ્વાદ્ વિમ્યન્તસ્વસજીવાઃ સ્વાત્મરક્ષાર્થે પૃથિવ્યાદીન્ સમાશ્રિત્વ વર્તન્તે તથાપિ માંસચર્માદિલુબ્ધા આતુરાસ્તાન્ વન્ધનતાડનાદિના શાવકાદ્યપહારેણ પ્રાણાદ્યપહારેણ ચ પરિપીડયન્તિ, તતઃ સંસારં પ્રાપ્નુવન્તિ । તસ્માદેતત્ પરિજ્ઞાય સકલસાવઘવ્યાપારપરિહારેણ સંયમાનુષ્ઠાને પ્રવર્તિતવ્યમિતિ ભાવઃ ॥ મૂ૦ ૩ ॥

અથ સર્વથા ત્રસકાયસમારમ્ભપરિત્યાગિનોઽનગારાન્, તથા ત્રસકાય-સમારમ્ભપ્રવૃત્તાન્ દ્રવ્યલિઙ્ગિનશ્ચ વિવિચ્ય પ્રતિબોધયિતુમાહ—‘ લજ્જમાણા. ’ ઇત્યાદિ ।

સહારે અલગ-અલગ રહે હુણે હૈં ।

યદ્યપિ સર્વ દિશાઓં ઔર વિદિશાઓં સે આનેવાલે દુઃસ્વોં સે ડરને વાલે ત્રસ જીવ અપની રક્ષા કે લિણે પૃથ્વી આદિ કે સહારે ટિકે રહતે હૈં ફિર મી માંસ ઔર ચર્મ આદિ કે લોમી લોગ ઉન્હેં વંધન ંવં તાડન દ્વારા, ઉનકે વન્ધોંકા અપહરણ કરકે તથા ઉનકે પ્રાણોં કા હનન કરકે ઉન્હેં પીડા પહુંચાતે હૈં ઔર ઇસ કારણ વે હિંસક, સંસાર કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । આશય યહ હૈં કિ—યહ સર્વ જાનકર સમ્પૂર્ણ સાવઘ વ્યાપાર કા ત્યાગ કરકે સંયમ કી સાધના મેં પ્રવૃત્ત હોના ઑહિણે ॥ મૂ૦ ૩ ॥

અવ પૂર્ણરૂપ સે ત્રસકાય કે આરંભ કા ત્યાગ કરને વાલે અનગારોં કા તથા ત્રસકાય કે આરંભ મેં પ્રવૃત્તિ કરને વાલે દ્રવ્યલિંગિયોં કા વિવેચન કરકે સમજાતે હુણે કહતે હૈ—‘ લજ્જમાણા. ’ ઇત્યાદિ ।

અલગ-અલગ રહેડો છે.

જે કે સર્વ દિશાઓ અને વિદિશાઓથી આવનારા દુઃખોથી ડરવાવાળા ત્રસજીવ પોતાની રક્ષા માટે પૃથ્વી આદિના આશ્રયે ટકી રહે છે. ફરી પણ માંસ અને ચામડા આદિના લોભી લોક તેને બંધન એ પ્રમાણે તાડનદ્વારા, તેના બન્ધ્યાંઓનું અપહરણ કરીને (ચોરી બંધને) તથા તેના પ્રાણોનું હનન-નાશ કરીને તેને પીડા પહોંચાડે છે. અને આ કારણથી તે હિંસક-સંસારને પ્રાપ્ત થાય છે. આશય એ છે કે—એ સર્વ જાણી કરીને સંપૂર્ણ સાવઘ વ્યાપારનો ત્યાગ કરીને સંયમની સાધનામાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ. ॥૩॥

હવે પૂર્ણરૂપથી ત્રસકાયનાં આરંભનો ત્યાગ કરવાવાળા અણુગારોનું તથા ત્રસકાયના આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા દ્રવ્યલિંગિઓનું વિવેચન કરીને સમજાવતા થકા કહે છે—‘ લજ્જમાણા. ’ ઇત્યાદિ.

મૂલમ્—

લજ્જમાણા પુઠો પાસ, અણગારા મોત્તિ એમે પવયમાણા, જમિણં, વિરૂવરૂવેહિં સત્થેહિં તસકાયસમારંભેણં, તસકાયસત્થં સમારંભમાણા અણે અણેગરૂવે પાણે વિહિંસંતિ ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા—

લજ્જમાનાઃ પૃથક્ પશ્ય, અનગારાઃ સ્મઃ, इति एके प्रबदमानाः, यदिमं विरूपरूपैः शस्त्रैः त्रसकायसमारंभेण, त्रसकायशस्त्रं समारंभमाणा अन्यान् अनेकरूपान् प्राणान् विहिंसन्ति ॥ सू. ४ ॥

ટીકા—

લજ્જમાનાઃ=પરમકરુણયાડડ્રહૃદયતયા ત્રસકાયસમારંભે પરાડ્ઘુસ્વાઃ ત્રસકાયસમારંભપરિત્યાગિનોડનાગારા इत्यर्थः । पृथक्=विभिन्नाः, केचित्-प्रत्यक्षज्ञानिनोऽवधिमनःपर्ययकेवलिनः, केचित्-परोक्षज्ञानिनो भावितात्मानः, सन्तीति पश्य । यद्वा-पृथक्=द्रव्यलिङ्गिभ्यः पृथग्भावेन सन्तीति पश्य । इमे त्रस-

મૂલાર્થ—ત્રસકાય કે આરંભ મેં સંકોચ કરને વાલે (અનગારો કો) અલગ સમજો । ‘હમ અનગાર હૈં’ એસા કહને વાલે કોઈ-કોઈ (દ્રવ્યલિંગી) નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રોં કા પ્રયોગ કરતે હુએ ઓર મી અનેક પ્રકાર કે પ્રાણિયો કી હિંસા કરતે હૈં ઉનકો અલગ દેખો ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકાર્થ—પરમ કરુણા સે જિનકા હૃદય દ્રવિત હૈં એસે અનગાર ત્રસકાય કે આરંભ સે સર્વથા વિમુક્ત રહતે હૈં । યે અનગાર અલગ-અલગ હૈં । કોઈ અવધિજ્ઞાની, કોઈ મનઃપર્યયજ્ઞાની ઓર કોઈ કેવલજ્ઞાની હૈં । કોઈ-કોઈ પરોક્ષજ્ઞાની ભાવિમાત્મા હૈં,

મૂલાર્થ—ત્રસકાયના આરંભમાં સંકોચ કરવાવાળા અણગારોને અલગ-બુદ્ધા-સમજો, ‘અમે અણગાર છીએ’ એ પ્રમાણે કહેવાવાળા કોઈ-કોઈ દ્રવ્યલિંગી, નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રોથી ત્રસકાયનો આરંભ કરીને, ત્રસકાયનાં શસ્ત્રોનો પ્રયોગ કરતા થકા બીજા પણ અનેક પ્રકારના પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. તેને અલગ બુદ્ધો. ॥સૂ. ૪॥

ટીકાર્થ—પરમ કડ્ઘાથી બેનું હૃદય દ્રવિત છે એવા અણગાર ત્રસકાયના આરંભથી સર્વથા વિમુક્ત રહે છે-દૂર રહે છે. તે અણગાર અલગ-અલગ છે. કોઈ અવધિજ્ઞાની, કોઈ મનઃ-પર્યયજ્ઞાની, અને કોઈ કેવલજ્ઞાની છે. કોઈ-કોઈ પરોક્ષજ્ઞાની

કાયસમારમ્ભકરણે ભીતાસ્ત્રસ્તા ઉદ્વિગ્નાસ્ત્રિકરણત્રિયોગૈસ્ત્રસકાયસમારમ્ભપરિત્યાગિનો વિઘન્ટે, ઇતિ વિલોકયેત્યર્થઃ ।

એકે પુનરન્તે તુ ‘વયમનગારાઃ સ્મઃ’ ઇતિ સાભિમાનં પ્રવદમાનાઃ ‘વયમેવ ત્રસકાયરક્ષણપરા મહાવ્રતધારિણઃ’ ઇતિ પ્રલપન્તો દ્રવ્યલિઙ્ગિનઃ સન્તિ, તાન્ પૃથક્ પશ્ય ।

इमे खल्वनगाराभिमानिनो द्रव्यलिङ्गिनो मनागप्यनगारगुणेषु न प्रवृत्तन्ते, नापि गृहस्थकृत्यं किञ्चित् परित्यजन्तीति दर्शयति—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद्; विरूपरूपैः=विभिन्नस्वरूपैः शस्त्रैः, शस्त्रं हि द्रव्यभावभेदाद्

इन्हे देखो । अथवा इन्हे द्रव्यलिङ्गियो से अलग समझना चाहिए । ये त्रसकाय का आरंभ करते हुए डरते हैं, त्रस्त होते हैं, उद्विग्न होते हैं—तीन करण, तीन योग से त्रसकाय के आरंभ के त्यागी हैं, यह देखो ।

और कोई—कोई ‘हम अनगार हैं’ इस प्रकार अभिमानपूर्वक कहते हुए तथा ‘हम ही त्रसकाय के रक्षक और महाव्रतधारी हैं’ इस तरह प्रलाप करते हुए कई द्रव्यलिङ्गी हैं, उन्हें अनगारो से अलग समझो ।

अनगार होने का अभिमान करने वाले ये द्रव्यलिङ्गी अनगार के गुणों में तनिक भी प्रवृत्त नहीं होते और न गृहस्थ के किसी काम का त्याग करते हैं । यह बात आगे बतलाते हैं:—‘यदिमम्’ इत्यादि ।

द्रव्य और भाव के भेद से शस्त्र दो प्रकार का है । द्रव्यशस्त्र के तीन

ભાવિતાત્મા છે. આને જુઓ. અથવા એને દ્રવ્યલિંગીઓથી અલગ સમજવા ભેદ છે. જે ત્રસકાયનો આરંભ કરતાં ડરે છે, ત્રસ્ત થાય છે, ઉદ્વિગ્ન થાય છે—ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી ત્રસકાયના આરંભના ત્યાગી છે એ જુઓ.

અને કોઈ—કોઈ ‘અમે અણુગાર છીએ’ એ પ્રમાણે અભિમાનપૂર્વક કહેતા થકા તથા ‘અમેજ ત્રસકાયના રક્ષક અને મહાવ્રતધારી છીએ’ એ પ્રમાણે પ્રલાપ-બકવાદ કરનારા કેટલાક દ્રવ્યલિંગી છે. તેને અણુગારોથી જૂદા સમજો.

અણુગાર હોવાનું અભિમાન કરવાવાળા એ દ્રવ્યલિંગી અણુગારના ગુણોમાં જરાપણ પ્રવૃત્ત નથી અને ગૃહસ્થના કોઈ પણ કામનો તેઓએ ત્યાગ કર્યો નથી. તે વાત આગળ બતાવે છે—‘યદિમમ્.’ ઇત્યાદિ

દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી શસ્ત્ર બે પ્રકારનાં છે દ્રવ્યશસ્ત્રના ત્રણ ભેદ છે. સ્વકાય,

દ્વિવિધમ્, તત્ર-દ્રવ્યશસ્ત્રં-સ્વકાય-પરકાયો-ભયકાયભેદાત્ ત્રિવિધમ્ । તત્રસ્વકાય-શસ્ત્રેત્રસકાયસ્ય ત્રસકાયઃ, યથા-મૃગાદીનાં વ્યાધકુક્કુરાદયઃ, મનુષ્યાદીનાં મનુષ્યાદયઃ । પરકાયશસ્ત્રમ્-પાષાણજલાગ્નિલગુડલવઙ્ગતોમરછુરિકાદયઃ । ઉભયકાયશસ્ત્રમ્-લગુડલવઙ્ગાદિધારિણો મનુષ્યાદયઃ । ભાવશસ્ત્રં તુ ત્રસકાયં પ્રતિ મનોવાક્કાયાનાં દુષ્પ્રણિધાનમ્ । ત્રસકાયસમારમ્ભેણ, ત્રસઃ=ત્રસનશીલઃ કાયઃ=શરીરં યસ્ય સ ત્રસકાયસ્તસ્ય સમારમ્ભઃ=પીડાકરઃ સાવધવ્યાપારસ્તેન, ઇમં=ત્રસકાયં વિહિંસન્તિ ।

ત્રસકાયહિંસાયાં પ્રવૃત્તાઃ સ્વલુ ષડ્જીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ વિહિંસન્તીત્યાહ-‘ત્રસકાયશસ્ત્રમ્.’ ઇત્યાદિ । ત્રસકાયશસ્ત્રં=ત્રસજીવોપમર્દકં શસ્ત્રં પૂર્વોક્તપ્રકારં, સમારમ્ભમાણાઃ=ત્રસકાયં પ્રતિ પ્રયુઝજાનાઃ અન્યાન્=ત્રસકાયભિન્નાન્

ભેદ હૈં-સ્વકાય, પરકાય, ઔર ઉભયકાય । ત્રસકાય કા ત્રસકાય સ્વકાયશસ્ત્ર હૈ, જૈસે મૃગ આદિ કે લિખ વ્યાધ, કુત્તા આદિ, મનુષ્ય કે લિખ મનુષ્ય આદિ । પરકાયશસ્ત્ર જૈસે પથર, જલ, અગ્નિ, લકડી, તલવાર, તોમર, શેરી આદિ । ઉભયકાયશસ્ત્ર જૈસે લાઠી, તલવાર આદિ કારણ કરને વાલા મનુષ્ય આદિ । ત્રસકાય કે પ્રતિ મન, વચન, ઔર કાયકા અપ્રશસ્ત વ્યાપાર હોના ભાવશસ્ત્ર હૈ । ઇન નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રો સે ત્રસકાય કા સમારંભ કરકે લોગ ત્રસકાય કો પીડા પહુંચાતે હૈ ।

ત્રસકાય કી હિંસા મેં પ્રવૃત્તિ કરને વાલે છહ પ્રકાર કે જીવનિકાયરૂપ સમ્પૂર્ણ લોક કી હિંસા કરતે હૈ, યહ વાત કહતે હૈ-ત્રસકાય મેં, ત્રસકાય કી હિંસા કરને વાલે શસ્ત્રો કા જો પ્રયોગ કરતે હૈ વે ત્રસકાય કે અતિરિક્ત અનેક પ્રકાર કે પૃથ્વીકાય આદિ

પરકાય અને ઉભયકાય, ત્રસકાયનું ત્રસકાય તે સ્વકાયશસ્ત્ર છે, જેમ મૃગ આદિને માટે વાધ-કુતરા આદિ, મનુષ્યને માટે મનુષ્ય આદિ. પરકાયશસ્ત્ર, જેમકે પથર, જલ, અગ્નિ, લાકડી, તલવાર, લાલુ, છરી આદિ. ઉભયકાયશસ્ત્ર, જેમકે-લાકડી, તલવાર આદિ ધારણ કરવાવાળા મનુષ્ય આદિ. ત્રસકાયના પ્રતિ મન, વચન અને કાયના અપ્રશસ્ત વ્યાપાર થવો તે ભાવશસ્ત્ર છે. તે નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રોથી ત્રસકાયનો સમારંભ કરીને લોક ત્રસકાયને પીડા પહોંચાડે છે.

ત્રસકાયની હિંસામાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા છ પ્રકારના જીવનિકાયરૂપ સમ્પૂર્ણ લોકની હિંસા કરે છે. એ વાત કહે છે-ત્રસકાયમાં, ત્રસકાયની હિંસા કરવાવાળા-શસ્ત્રોનો જે પ્રયોગ કરે છે, તે ત્રસકાયથી જૂદા અનેક પ્રકારના પૃથ્વીકાય આદિ પાંચ સ્થાવર

અનેકયરૂપાન્ પૃથિવીકાયાદીન્ પશ્ચસ્થાવરાન્, પ્રાણાન્=પ્રાણિનઃ, વિહિંસન્તિ ।

इह बहुविधा द्रव्यलिङ्गिनो विद्यन्ते । तत्र शाक्यादयः कन्दमूलपत्र-
पुष्पफलादि भोक्तुं तदाश्रितत्रसजीवसमारम्भेण पृथिव्यादिस्थावरसमारम्भेण च
त्रसजीवान्, पृथिव्यादीन् स्थावरांश्च ध्नन्ति घातयन्ति हिसतोऽनुमोदयन्ति च ।
दण्डिनोऽपि—

“ वयं पञ्चमहाव्रतधारिणो जिनाज्ञाराधका अनगाराः स्मः ” इत्यादि
प्रवदमानाः साध्वाभासाः सावद्यमुपदिशन्ति शास्त्रप्रतिषिद्धमपि षड्जीवनिकाय-
समारम्भं कारयन्ति । प्रतिमामन्दिरादिनिर्माणार्थं गर्तकरणे, पापाणादीनां
खण्डशः करणे, तेषामूर्ध्वतो निपतने च मनुष्यादीन् तथा-बहुतरवृक्षच्छेदने

પાંચ સ્થાવર પ્રાણિયોં કીં મોં હિસા કરતે હૈ ।

સંસાર મેં વહુત પ્રકાર કે દ્રવ્યલિંગી હૈ । ઉન મેં સે શાક્ય આદિ કન્દ, મૂલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ આદિ ભોગને કે લિયે ઉન પર રહે હુયે ત્રસજીવોં કા સમારંભ કરકે ત્રસ ઔર સ્થાવર જીવોં કી ઘાત કરતે હૈ, કરાવે હૈ ઔર ઘાત કરને વાલે કી અનુમોદના કરતે હૈ । દણ્ડીં મી—

‘ હમ પંચમહાવ્રતધારી, જિનાજ્ઞા કે આરાધક અનગાર હૈં ’ એસા કહને વાલે ઢૂઠે સાધુ સાવધ કા ઉપદેશ દેતે હૈ ઔર શાસ્ત્ર મેં નિષિદ્ધ ષડ્જીવનિકાય કા સમારંભ કરાતે હૈ । પ્રતિમા, મન્દિર, આદિ કા નિર્માણ કરને કે લિયે—ખડ્ડેં યોદને મેં, પથરોં કે ટુકડેં કરને મેં, ઉન્હેં ઊપર સે પટકને મેં મનુષ્ય આદિ કા ઘાત કરાતા હૈ । વહુત—સે વૃક્ષોં કોં છેદને મેં વૃક્ષાશ્રિત અણ્ડજોં કે પંચેન્દ્રિય વચ્ચોં કા ઘાત કરાતે હૈ ।

પ્રાણીઓની પણ હિસા કરે છે.

સંસારમાં ઘણાં પ્રકારના દ્રવ્યલિંગી છે. એમાંથી શાક્ય આદિ કન્દ, મૂળ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ આદિ ભોગવવા માટે—ઉપયોગ કરવા માટે, તેના પર રહેલા ત્રસ જીવોનો સમારંભ કરીને અને પૃથ્વી આદિ સ્થાવર જીવોનો સમારંભ કરીને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો ઘાત કરે છે. કરાવે છે, અને ઘાત કરવાવાળાને અનુમોદન આપે છે. દંડી પણ “ અમે પંચમહાવ્રતધારી, જિનાજ્ઞાના આરાધક અણગાર છીએ.” એ પ્રમાણે કહેવાવાળા જુઠા સાધુ સાવધનો ઉપદેશ આપે છે. અને શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ ષડ્જીવનિકાયનો સમારંભ કરાવે છે.

પ્રતિમા, મન્દિર વગેરેનું નિર્માણ કરવા માટે ખાડા ખોદવા, પથરોના ટુકડા કરાવવા, તેને ઉપરથી પછાડવામાં મનુષ્ય આદિનો ઘાત કરાવે છે. ઘણાજ વૃક્ષોને કાપવાથી વૃક્ષોના

તદાશ્રિતાન્ અણ્ડજશાવકાદીન્ , પશ્ચેન્દ્રિયાન્ પિપીલિકાપતઙ્ગાદિબહુવિધવિકલેન્દ્રિ-
યાંશ્ચ, પ્રતિમાપૂજનાર્થે પુષ્પવાટિકાકરણે પુષ્પપત્રફલાદિત્રોટનેઽપિ ચ ષટ્કાય-
કાયાન્ ઘાતયન્તિ ॥ સૂ. ૪ ॥

અથ સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયતિ—‘તત્થ સ્વલુ.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

તત્થ સ્વલુ ભગવયા પરિણા પવેડ્યા, ઇમસ્સ ચેવ જીવિયસ્સ પરિવંદન-
માણણ-પૂયણાણ જાહમરણમોયણાણ દુઃસ્વપડિઘાયહેઉં સે સયમેવ તસકાયસત્થં સમારં-
ભઇ, અણ્ણેહિં વા તસકાયસત્થં સમારંભાવેઙ્, અણ્ણે વા તસકાયસત્થં સમારંભમાણે
સમણુજાણઙ્, તં સે અહિયાણ, તં સે અવોહીણ ॥ સૂ. ૫ ॥

કીડી પતંગ આદિ વહુત પ્રકાર કે વિકલોન્દ્રિય જીવો કા ઘાત કરાતે હૈં । પ્રતિમાપૂજન કે
લિે ફૂલોકા બગીચા બનાને મેં, ફૂલ, પત્તા ઓર ફલ આદિ તોડને મેં ભી ષટ્કાય કે જીવો
કી ઘાત કરાતે હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

અવ સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં—‘તત્થ સ્વલુ.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ત્રસકાય કે આરંભ કે વિષય મેં ભગવાને ઉપદેશ દિયા હૈ । ઇસી
જીવન કે વન્દન, માનન, ઓર પૂજન કે લિે, તથા જન્મ—મરણ સે છૂટને કે લિે ઓર
દુઃસ્વ કા વિનાશ કરને કે લિે વહ સ્વયં ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા સમારંભ કરતા હૈ,
દૂસરો દ્વારા ત્રસકાય કા સમારંભ કરતા હૈ ઓર ત્રસકાય કા સમારંભ કરને વાલે અન્ય
લોગોં કા અનુમોદન કરતા હૈ । યહ ઉસકે અહિત કે લિે હૈં, ઉસકી અંવોધિ કે
લિે હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

આશ્રયે રહેલા અંડજ જીવોના પાંચેન્દ્રિય અગ્ન્યાઓનો ઘાત કરાવે છે. કીડી
પતંગ આદિ ઘણાજ પ્રકારના વિકલેન્દ્રિય જીવોનો ઘાત કરાવે છે. પ્રતિમાપૂજન માટે
ફૂલોના બગીચા બનાવવામાં ફૂલ, પત્તાં (પાંદડા) અને ફળ આદિ તોડવામાં પણ
ષટ્કાયના જીવોનો ઘાત કરે છે. ॥ ૪ ॥

હવે સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—‘તત્થ સ્વલુ.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ત્રસકાયના આરંભના વિષયમાં લગવાને ઉપદેશ આપ્યો છે. આ
જીવનના વંદન, માન, અને પૂજનને માટે તથા જન્મ—મરણથી છૂટવા માટે અને
દુઃખનો નાશ કરવા માટે તે પોતે ત્રસકાયના શસ્ત્રનો સમારંભ કરે છે, બીજા પાસે
ત્રસકાયનો આરંભ કરાવે છે. અને ત્રસકાયનો સમારંભ કરવાવાળા અન્ય લોકોને
અનુમોદન આપે છે, તે એમના અહિત માટે છે, એમની અવોધિ માટે છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

छाया—

तत्र खलु भगवता परिज्ञा प्रवेदिता । अस्य चैव जीवितस्य परिवन्दनमानन-
पूजनाय जातिमरणमोचनाय दुःखप्रतिघातहेतुं, स स्वयमेव त्रसकायशस्त्रं समारभते,
अन्यैर्वा त्रसकायशस्त्रं समारम्भयति, अन्यान् वा त्रसकायशस्त्रं समारभमाणान्
समनुजानाति, तत्तस्याहिताय, तत्तस्याबोधये ॥ सू० ५ ॥

टीका—

तत्र=त्रसकायसमारम्भे भगवता=श्रीमहावीरेण परिज्ञा=ज्ञ-प्रत्याख्यानभेदाद्
द्विविधा, खलु निश्चयेन प्रवेदितः=प्रतिबोधिता । कर्मरजःपरिहरणार्थं जीवेन परिज्ञाऽ-
वश्यं शरणीकरणीयेति भगवता प्रतिबोधितमिति भावः ।

उपभोगद्वारम्—

लोकः कस्मै प्रयोजनाय त्रसकायमुपमर्दयतीत्याह—‘अस्य चैव
जीवितस्य’ इत्यादि । अस्यैव=अचिरस्थायिनः, जीवितस्य=जीवनस्य सुखार्थम्—
मांसचर्माद्यर्थम्, तथा-परिवन्दन-मानन-पूजनाय, परिवन्दनं=प्रशंसा, तदर्थम्, यथा-
व्याघ्रादिमृगयादौ, माननं=जनसत्कारस्तदर्थम्, यथा-राज्ञः सकाशात् पदकादि

टीकार्थ—त्रसकाय के समारंभ के संबंध में श्री महावीरने ज्ञपरिज्ञा और प्रत्याख्यान-
परिज्ञा का उपदेश दिया है । अर्थात् भगवान् ने कहा है कि—कर्मरज को हटाने के लिए जीव
को परिज्ञा अवश्य स्वीकार करनी चाहिए ।

उपभोगद्वार—

लोग किस प्रयोजन से त्रसकाय की हिंसा करते हैं ? सो कहते हैं—इसी
अस्थायी जीवन के सुख के लिए, मांस और चमड़ी के लिए, तथा प्रशंसा के लिए, जैसे
व्याघ्र आदि का शिकार करने में, मानन के लिए, जैसे राजा से पदवी पाने के उद्देश्य से

टीकार्थ—त्रसकायना समारंभना संबंधमां श्री महावीरे ज्ञपरिज्ञा अने
प्रत्याख्यानपरिज्ञानो उपदेश आये छे अर्थात् लगवाने कहूं छे के-कर्म रज्जने हर
करवा भाटे छे ये परिज्ञा अवश्य स्वीकारवी जेछे अे.

उपभोग द्वार—

लोक शुं प्रयोजनथी त्रसकायनी हिंसा करे छे ? ते कहें छे—आ अस्थिर जवनना
सुख भाटे, मांस अने चामडीना भाटे, तथा प्रशंसा भाटे. जेअ के-वाध आदिने
शिकार करवाभा. मान भाटे, जेअ के-राज पासेथी पदवी भेजववाना उद्देश्यथी जवता

લઘું સજીવસદૃશવ્યાધ્રાદિમૃતકલેવરનિર્માણાદૌ, તથા-પૂજન=વસ્ત્રરત્નાદિલાભસ્ત-
ર્થસ્, યથા-દેવીપૂજાર્થં બલિદાનાદૌ,

તથા-જાતિમરણમોચનાર્થસ્ = જન્મમરણબન્ધપરિહારાર્થં=યથા મોક્ષકા-
મનયા યાગાદૌ, યથા-વાતાદિવ્યાધિપ્રતીકારાય તૈલાદૌ, સઃ-જીવનસુખાદ્યર્થી
સ્વયમેવ ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારમ્ભતે=વ્યાપારયતિ, અન્યૈર્વા ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારમ્ભયતિ=
પ્રયોજયતિ, અન્યાન્ વા ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણાન્ સમનુજાનાતિ=અનુમોદયતિ,
તત્=ત્રસકાયસમારમ્ભણમ્, તસ્ય=ત્રસકાય સમારમ્ભં કુર્વતઃ, કારયિતુઃ,
અનુમોદયિતુશ્ચ, અહિતાય ભવતિ । તથા તત્-તસ્ય અવાધયે=સમ્યક્ત્વાલાભાય
ભવતિ ।

જીવિત વ્યાધ્ર આદિ કે સમાન વ્યાધ્ર આદિ કા કલેવર બનાને મેં, ઓર પૂજક કે લિખ જૈસે
વસ્ત્ર રત્ન આદિ કી પ્રાપ્તિ કે લિખ, તથા-દેવીકી પૂજા કરને કે લિખ પ્રયોજન સે બલિદાન
આદિ કરને મેં હિંસા કરતે હૈં ।

તથા-જન્મ-મરણ-બંધ આદિ સે છુટકારા પાને કે લિખ, જૈસે-મોક્ષ કી કામના સે
યજ્ઞ આદિ કરને મેં, વાત આદિ કે રોગોં કા પ્રતીકાર કરને કે લિખ તૈલ આદિ તૈયાર
કરને મેં, જીવન કે સુખ કા અર્થી સ્વયં હી ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા સમારંભ કરતા
હૈ, દૂસરોં સે ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા સમારંભ કરાતા હૈ ઓર ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા સમારંભ કરને
વાલોં કા અનુમોદન કરતા હૈ । યહ ત્રસકાય કા આરંભ ડસ આરંભકર્તા કે લિખ અહિતકર
ઓર અબોધિજનક હોતા હૈ ।

વાધના સમાન વાધ આદિનું કલેવર બનાવવામાં અને પૂજન માટે જેમકે-વસ્ત્ર, રત્ન
આદિ પ્રાપ્તિ માટે. તથા દેવીની પૂજા કરવાના પ્રયોજનથી બલિદાન આદિ કરવામાં
હિંસા કરે છે.

તથા-જન્મ, મરણ, બંધ આદિથી છુટવા માટે. જેમકે-મોક્ષની કામનાથી યજ્ઞ
આદિ કરવામાં, વાત આદિ રોગનો પ્રતિકાર કરવા માટે (રોગની દવા કરવા માટે)
જીવનના સુખના અર્થી સ્વયં-પોતેજ ત્રસકાયના શસ્ત્રનો સમારંભ કરે છે. બીજા
પાસે ત્રસકાયના શસ્ત્રનો સમારંભ કરાવે છે. અને ત્રસકાયના શસ્ત્રનો સમારંભ
કરવાવાળાને અનુમોદન આપે છે. તે ત્રસકાયનો આરંભ એ આરંભ કરનારને માટે
અહિતકર્તા અને અબોધિ ઉત્પન્ન કરનાર છે.

વેદનાદ્વારમ્—

અત્ર પ્રસન્નતરુસકાયસ્ય વેદનોચ્યતે—વેદના યથાસંભવં દ્વિવિધા—કા યિકી, માનસી ચ । શલ્યમૂચ્યાદિવેધાજ્જાતા, જ્વરાતિસારકાસાદિવ્યાધિજનિતા વા કાયિકી, પ્રિયવિયોગાદકૃતા માનસી ॥ સૂ૦ ૫ ॥

येन तु तीर्थङ्करादिसमीपे त्रसकायस्वरूपं परिज्ञातं स एवं विभावयतीत्याह—
'से तं.' इत्यादि ।

મૂલમ્—

से त संवुच्छमाणे आयाणीयं समुद्राय सोच्चा भगवओ अनगाराणं वा अंति ए इहमेगेसिं णाय भवइ, एस खलु गंधे, एस खलु मोहे, एस खलु

વેદનાદ્વાર—

પ્રસંગ પાકર ત્રસકાય કી વેદના કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ—યથાસંભવ વેદના દો પ્રકાર કી હૈ—કાયિક ઓર માનસિક । કાંટ, સુઈ આદિ તુમને સે અથવા જ્વર, અતિસાર, ઝાંસી આદિ રોગો સે ઉત્પન્ન હોને વાલી વેદના કાયિક કહલાતી હૈ । પ્રિય વસ્તુ કે વિયોગ આદિ કારણો સે હોને વાલી વેદના માનસિક વેદના હૈ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

जिसने तीर्थंकर आदि के समीप त्रसकायका स्वरूप समझ लिया है, वह इस प्रकार विचारता है:—‘से तं.’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—ભગવાન્ અથવા અનગારો કે સમીપ સુનકર વહ ત્રસકાય કા જ્ઞાતા ત્રસકાય કો જાનતા હુઆ સયમ ધારણ કરકે ઇસ પ્રકાર જાનતા હૈ—યહ ત્રસકાય કા આરંભ

વેદનાદ્વાર—

પ્રસંગ હોવાથી ત્રસકાયની વેદનાનુ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે—સાધારણ રીતે વેદના બે પ્રકારની છે—કાયિક અને માનસિક કાંટા, સોય આદિ વાગવાથી, અથવા જ્વર—તાવ, અતિસાર—ઝાડા, ખાંસી આદિ રોગોથી ઉત્પન્ન થવાવાળી વેદના કાયિક કહેવાય છે. પ્રિય વસ્તુના વિયોગ વગેરેના કારણોથી થનારી વેદના માનસિક—વેદના છે. ॥સૂ૦૫॥

જેણે તીર્થંકર આદિના સમીપમા ત્રસકાયનુ સ્વરૂપ સમજી લીધું છે, તે આ પ્રમાણે વિચારે છે—‘સે તં.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ભગવાન અથવા અણગારોના સમીપ સાલણીને તે ત્રસકાયના જ્ઞાતા ત્રસકાયને જાણતા થકા સયમ ધારણ કરીને આ પ્રમાણે જાણે છે—આ ત્રસકાયનો આરંભ

मारे, एस खलु णरए, इच्चत्थं गढिए लोए, जमिणं विरुवरुवेहिं सत्थेहिं
तसकायसमारंभेण, तसकायसत्थं समारंभमाणे अण्णे अणेगरुवे पाणे
विहिंसइ ॥ सू० ६ ॥

छाया—

स तत् संबुध्यमान आदानीयं समुत्थाय श्रुत्वा भगवतोऽनगाराणां वा
अन्तिके, इहैकेषां ज्ञातं भवति—एष खलु ग्रन्थः एष खलु मोहः, एष खलु
मारः, एष खलु नरकः । इत्यर्थं गृद्धो लोकः, यदिमं विरुपरूपैः शस्त्रैः
त्रसकायसमारम्भेण त्रसकायशस्त्रं समारभमाणोऽन्यान् अनेकरूपान् प्राणान्
विहिनस्ति ॥ सू० ६ ॥

टीका—

यः खलु भगवतः तीर्थङ्करस्य, अनगाराणां=तदीयश्रमणनिर्ग्रन्थानां वा अन्तिके
श्रुत्वा, आदानीयम्=उपादेयं सर्वसावध्ययोगविरतिरूपं चारित्रं, समुत्थाय=अङ्गीकृत्य,
विरहति, स तत्=त्रसकायसमारम्भणं संबुध्यमानः=अहिताबोधिजनकत्वेन विज्ञाता
सन् एवं विभावयति—

ग्रन्थ है, यह मोह है, यह मार है, यह नरक है । लोलुप लोग नाना प्रकार के शस्त्रों द्वारा
त्रसकायका आरंभ करके, त्रसकायका आरंभ करते हुए अनेक प्रकारके अन्य प्राणियोंका
(भी) विराधाता करते हैं ॥ सू० ६ ॥

टीकार्थ—जो पुरुष भगवान् तीर्थंकर के मुख से अथवा उनके अनुयायी निर्ग्रन्थ
श्रमणों के मुख से सुनकर सर्व सावध्य के त्यागरूप चारित्र को अंगीकार करके विचरता है,
वह त्रसकाय के समारंभ को अहितकर और अबोधिजनक समझता है । वह इस प्रकार
सोचता है—

ग्रन्थ छे, आ मोह छे, आ मार छे; आ नरक छे, लोलुप लोक नाना प्रकारनां
शस्त्रोद्वारा त्रसकायनो आरंभ करीने, त्रसकायनो आरंभ करता थका अनेक प्रकारना
अन्य प्राणीओनो पणु घात करे छे ॥ सू० ६ ॥

टीकार्थ—जे पुरुष लगवान तीर्थंकरना मुण्ठी अथवा तेमना अनुयायी
निर्ग्रन्थ श्रमणोना मुण्ठी सांलजीने सर्व सावध्य त्यागरूप चारित्रने अंगीकार करीने
विचरे छे ते त्रसकायना समारंभने अहितकर अने अबोधिजनक-अबोधि उत्पन्न
करनार समझे छे ते आ प्रमाणे विचार करे छे—

इह=मनुष्यलोके, एकेषां=श्रमणनिर्ग्रन्थोपदेशसजातसम्यग्बोधवैराग्याणा-
मात्मार्थिनामेव ज्ञातं भवति । किं ज्ञातं भवती ?-त्याकाङ्क्षायामाह—‘ एस खलु
ग्रन्थः. ’ इत्यादि ।

एष=त्रसकायसमारम्भः, खलु=निश्चयेन, ग्रन्थः=कर्मबन्धः, कारणे
कार्योपचारात्, एवमग्रेऽपि बोध्यम् । तथा एषः=त्रसकायसमारम्भः मोहः=
विपर्यासः-अज्ञानम् । तथा-एष एव मारः=मरणं निगोदादिमरणरूपः । तथा-एष
एव नरकः=नारकजीवानां दशविधयातनास्थानम् ।

इत्यर्थम्=एतदर्थं=ग्रन्थ-मोह-मरण-नरकरूपं घोरदुःखफलं प्राप्यापि
पुनः पुनरेतदर्थमेव लोकः=अज्ञानवशवर्ती जीवः, गृद्धः=लिप्सुरस्ति । यद्धा-गृद्धः=
भोगामिलाषी, लोकः=संસારી जीवः, इत्यर्थम्=एतदर्थमेव=ग्रन्थमोहमरणनरकार्थ-
मेव प्रवर्तते ।

इस मनुष्य लोक में श्रवण निर्ग्रन्थो के उपदेश से सम्यग् ज्ञान और वैराग्य प्राप्त
कर लेने वाले ही यह ज्ञान लेते हैं कि-त्रसकाय का समारंभ निश्चय ही कर्मबन्ध है । यहाँ
कारण में कार्यका उपचार करके कर्मबन्ध के कारण को कर्मबन्ध कहा है । आगे भी इसी प्रकार
समझना चाहिए । यह त्रसकाय का समारंभ मोह अर्थात् अज्ञान है । वह मार अर्थात्
निगोद आदि में मृत्यु का कारण है । यह समारंभ नरक है अर्थात् दस प्रकार की नारकीय
यातना का स्थान है ।

ग्रन्थ, मोह, मरण और नरकरूप घोर दुःखमय फल प्राप्त करके भी अज्ञानी लोग
बार-बार इसी के इच्छुक होते हैं । अथवा भोगों की अभिलाषा करने वाले संसारी लोग इस
ग्रन्थ, मोह, मार और नरक के लिए ही प्रवृत्ति करते हैं ।

આ મનુષ્ય લોકમાં નિર્ગ્રન્થોના ઉપદેશથી સમ્યગ્જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી-
લેવાવાળાજ એમ જાણી શકે છે કે-ત્રસકાયનો સમારંભ નિશ્ચયજ્ઞ ગ્રંથ-કર્મબંધ છે.
અહિં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને કર્મબંધના કારણને કર્મબંધ કહ્યો છે. આગળ
પણ આ પ્રમાણે સમજવું જોઈ એ.

આ ત્રસકાયનો સમારંભ મોહ અર્થાત્ અજ્ઞાન છે. આ માર અર્થાત્ નિગોદ આદિમાં
મૃત્યુનું કારણ છે. આ સમારંભ નરક છે. અર્થાત્ દસ પ્રકારની નારકીય યાતનાનું સ્થાન છે.

ગ્રંથ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ ઘોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્ત કરીને પણ અજ્ઞાની
લોક વારંવાર તેની ઇચ્છાવાળા થાય છે. અથવા ભોગોની અભિલાષા કરવાવાળા
સંસારી લોક આ ગ્રંથ, મોહ, માર અને નરક માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

‘લોકઃ પુનઃ પુનર્ગ્રન્થાદ્યર્થમેવ પ્રવર્તતે’ इति यदुक्तं, तत् कथं ज्ञायते ? इति जिज्ञासायामाह—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद्, विरूपरूपैः=नानाविधैः शस्त्रैः=पूर्वोक्तप्रकारैः त्रसकायसमारम्भेण=त्रसकायोपमर्दनरूपसावद्यव्यापारेण, इमं=त्रसकार्यं विहितस्ति । तथा त्रसकाय-शस्त्रं समारम्भमाणः=व्यापारयन् अन्यान् पृथ्वीकायादीन् स्थावरान्, प्राणान्=प्राणिनः, विहितस्ति=उपमर्दयति ॥ सू० ६ ॥

यस्मै પ્રયોજનાય ત્રસકાયો હન્યતે, તત્ પ્રયોજનં યદ્યપિ—‘इमस्स चेव जीवियस्स.’ इत्यादिनाऽभिहितम्, तथापि विशिष्य तत्तत्प्रयोजनं पुमः प्रदर्शयितुमाह—‘से वेमि.’ इत्यादि ।

लोग बारम्बार ग्रंथ आदि के लिए ही प्रवृत्ति करते है, यह बात कैसे मात्क्रम हुई । इस का समाधान के लिए कहते है—‘यदिमम्’ इत्यादि ।

क्यों कि वे नाना प्रकार के शस्त्रों द्वारा त्रसकाय का समारंभ करके त्रसकाय की हिंसा करते हैं और त्रसकाय का समारंभ करते हुए पृथ्वीकाय आदि अन्य स्थावर प्राणियों का भी विराधना करते है ॥ सू० ६ ॥

जिस प्रयोजन से त्रसकाय की हिंसा की जाती है वह योजन ‘इस जीवन के सुख के लिए’ इत्यादि कथन द्वारा बतलाया जा चुका है, फिर भी विशेष रूप से उस हिंसाका प्रयोजन बतलाने के लिए श्री सुधर्मा स्वामी कहते है—‘से वेमि.’ इत्यादि ।

લોક વારંવાર ગ્રંથ આદિના માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે, એ વાત કેવી રીતે માલૂમ પડી ? એનું સમાધાન કરવા માટે કહે છે:—‘यदिमम्.’ ઇત્યાદિ.

કેમ કે નાના પ્રકારના શસ્ત્રોદ્વારા ત્રસકાયનો સમારંભ કરીને ત્રસકાયની હિંસા કરે છે, અને ત્રસકાયનો સમારંભ કરતા થકા પૃથ્વીકાય આદિ અન્ય સ્થાવર પ્રાણી-ઓનો પણ ઘાત કરે છે. ॥ સૂ૦ ૬ ॥

જે પ્રયોજનથી ત્રસકાયની હિંસા કરવામા આવે છે. તે પ્રયોજન “આ જીવનના સુખ માટે” ઇત્યાદિ વિવેચનદ્વારા બતાવ્યું છે. (બતાવી ચૂક્યા છીએ.) ફરી પણ વિશેષરૂપથી એ હિંસાનું પ્રયોજન બતાવવા માટે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે:—‘से वेमि.’ ઇત્યાદિ.

मूलम्—

से वेमि-अप्पेगे अच्छाए हणंति, अप्पेगे अजिगाए वहंति, अप्पेगे मंसाए वहंति, अप्पेगे साणियाए वहंति, एवं हिययाए, पिताए, वसाए, पिच्छाए, पुच्छाए, वालाए, सिगाए, विसाणाए, दंताए, दाढाए, णहाए, णहारूपीए, अट्ठीय, अट्ठिमिजाए, अट्ठाए, अणट्ठाए, अप्पेगे 'हिंसिसु मे' त्ति वा वहंति, अप्पेगे 'हिंसंति मे' त्ति वा वहंति, अप्पेगे 'हिंस्सिंति मे' त्ति वा वहंति ॥ सू० ७ ॥

छाया—

तद् ब्रवीमि-अप्येके अर्चायै ध्नन्ति, अप्येके अजिनाय ध्नन्ति, अप्येके मांसाय ध्नन्ति, अप्येके शोणिताय ध्नन्ति एवं हृदयाय, पिताय, वसायै, पिच्छाय, पुच्छाय वालाय, शृङ्गाय, विषाणाय, दन्ताय, दंष्ट्रायै, नखाय, स्नायवे, अस्थने, अस्थिमज्जायै, अर्थाय, अनर्थाय, अप्येके 'अवधीपुरस्मा'-निति वा ध्नन्ति, अप्येके 'हिंसन्त्यस्मा' निति वा ध्नन्ति, अप्येके 'हनिष्यन्त्यस्मा'-निति वा ध्नन्ति ॥ सू० ७ ॥

मूलार्थ—मैं वह (प्रयोजन) कहता हूँ—कोई अर्चा शरीर के लिए त्रसकाय का विराधना करते हैं, कोई चर्म—चमडे के लिए घात करते हैं, कोई मांस के लिए घात करते हैं, कोई रक्त के लिए घात करते हैं, कोई हृदय के लिए, पित के लिए, चर्वा के लिए पंख के लिए, पूँछ के लिए, बाल के लिए, सींग के लिए, विषाण (सुअर का दांत) के लिए, दांत (हाथीदांत) के लिए, दाढ़ों के लिए, नख के लिए, स्नायु के लिए, हड्डी के लिए, मज्जा के लिए, अर्थ के लिए, अनर्थ के लिए—(निरर्थक) कोई 'हमें मारा था' इस भावना से, कोई 'हमें मारता है' इस भावना से, और कोई 'हमें मारेगा' इस भावना से त्रसकाय का घात करते हैं ॥ सू० ७ ॥

मूलार्थ—हुं ऊहुं छुः—कोई अर्था (शरीर) भाटे त्रसकायनो घात करे छे. कोछ आभडी भाटे घात करे छे. कोछ मास भाटे घात करे छे कोछ रक्त-लोही भाटे घात करे छे. कोछ हृदय भाटे, पित्त भाटे, अरणी भाटे, पाओ भाटे, पूछडा भाटे, वाण भाटे, शींगडा भाटे, विषाणु (सूवरना दांत) भाटे, छाथी दांत भाटे, दाढा भाटे, नख भाटे, स्नायु भाटे, छाउडां भाटे, मज्जा भाटे, अर्थ भाटे, अनर्थ—(निरर्थक) कोछ 'अभने भार्या हुता' ओ लावनाथी, कोछ 'अभने भारे छे' ओ लावनाथी, अभने कोछ 'अभने भारे' आ लावनाथी त्रसकायनो घात करे छे. ॥ सू० ७ ॥

टीका—

यदर्थं त्रसजीवा हन्यन्ते, तद् ब्रवीमि-अप्येके=केचिच्च, अत्रापि-
शब्दः वक्ष्यमाणापेक्षया समुच्चयार्थः, अर्चायै-अर्च्यते=पूज्यते-इत्यर्चा=शरीरं,
तदर्थं धनन्ति=हिंसन्ति, यथा सुलक्षणं पुरुषं व्यापाद्य तच्छरीरेण विधामन्त्रं,
साधयन्ति, यद्वा-स्वर्णपुरुषनिर्माणार्थं द्वात्रिंशलक्षणं पुरुषं प्रतप्ततैले निक्षिप्य
निधनन्ति । तथा अप्येके=केचन अजिनाय=चर्मार्थं मृगव्याघ्रादीन् धनन्ति ।
तथा अप्येके=केचन मांसाय छागादीन् धनन्ति । अप्येके=केचन शोणिताय=
त्रिशूलालेखकरणादौ शोणितं ग्रहीतुं धनन्ति । एवं हृदयाय=हृदयं गृहीत्वा
साधका मथनन्ति, तदर्थं धनन्ति । पित्ताय मयूरादीन्, वसाय व्याघ्रादीन्,
पिच्छाय मयूरादीन्, पुच्छाय रोज्ञादीन्, वालाय चमर्यादीन्, गृङ्गाय मृगादीन्,

टीकार्थ—हे जम्बू जिस प्रयोजन से त्रसकाय की हिंसा होती है, वह कहता हूँ ।
कोई-कोई अर्चा अर्थात् शरीर के लिए विराधाना करते हैं, जैसे किसी पुरुष को अच्छे
लक्षण वाला समझकर उसे मार डालते हैं, और उसके शरीर से विद्या तथा मन्त्र का
साधन करते हैं । अथवा स्वर्णपुरुष के निर्माण के लिए बत्तीस लक्षण वाले पुरुष को
तपे हुए तेल में डालकर मारते हैं । कोई चर्म के लिए मृग और वाघ आदि का घात
करते हैं । कोई मांस के लिए बकरा आदि को मारते हैं । कोई त्रिशूल का चिह्न बनाने
आदि के लिए तथा रक्त पीने के उद्देश्य से घात करते हैं । इसी प्रकार हृदय के लिए घात
करते हैं—घातक लोग हृदय लेकर मथते हैं । इसी तरह पित्त के लिए मयूरो को चर्बी के
लिए वाघ आदि को, पंखों के लिए मयूरो को, पूंछ के लिए रोज्ञ आदि को, बाल के

टीकार्थ—ये प्रयोजनથી त्रसजिवानी हिंसा થાય છે; તે કહું છું. કોઈ-કોઈ
અર્ચા અર્થાત્ શરીરના માટે ઘાત કરે છે. જેમકે-કોઈ પુરુષને સારા લક્ષણવાળો સમજીને
તેમ મારી નાંખે છે, અને તેના શરીરથી વિદ્યા તથા મંત્રની સાધના કરે છે અથવા-
સ્વર્ણ પુરુષના નિર્માણ માટે બત્તીસ લક્ષણવાળા પુરુષને તપાવેલા તેલમાં નાંખીને
મારે છે. કોઈ ચામડા માટે મૃગ અને વાઘ વગેરેનો ઘાત કરે છે. કોઈ માંસ માટે
બકરા વગેરેને મારે છે. કોઈ ત્રિશૂલનું ચિહ્ન બનાવવા વગેરે માટે લોહી પ્રાપ્ત કરવાના
ઉદ્દેશ્યથી ઘાત કરે છે. એ પ્રમાણે કોઈ હૃદય માટે ઘાત કરે છે—ઘાતકી લોક હૃદય લઈને
મથે છે. એ પ્રમાણે પિત્ત માટે મોરને, ચરખી માટે વાઘ આદિને વાળ માટે
અમરી-ગાય આદિને, શીંગ માટે મૃગ આદિને મારે છે. વિષાણુ-શબ્દ જે કે હાથી

વિષાણાય, વિષાણશબ્દો ગજદન્તે રૂઢસ્તથાપીહ મુકરદન્તો ગ્રાહ્યઃ, તદર્થ મુકરમ્, દન્તાય દસ્ત્યાદીન્, દંષ્ટ્રાયૈ વરાઘાદીન્, નચાય વ્યાઘ્રાદીન્, સ્નાયવે ગવાદીન્, અસ્થને શઙ્ખાદીન્. અસ્થિમજ્જાયૈ-અસ્થિમજ્જા=અસ્થિગતરસઃ, તદર્થ, મઠીષાદીન્, ધ્વનન્તિ । ઇત્યમ્-અર્થાય=પ્રયોજનવશાત્ કેચિદ્ ધ્વનન્તિ । તથા- અનર્થાય= વિનાઽપિ પ્રયોજન કેચિદ્ ધ્વનન્તિ । અપ્લેકે=કેચિચ્ચ, “ઇમે વ્યાઘ્રસર્પ-મુકરાદયઃ શત્રવો વા અસ્માન્ અપીહયન્, અસ્મદીયાન્ વાઽવધિષુઃ” ઇતિ દ્વેષવાસનયા ધ્વનન્તિ । અપ્લેકે=કેચિચ્ચ, “ઇમે વ્યાઘ્રાદયઃ શત્રવો વા વર્તમાનકાલેઽસ્માન્, અસ્મદીયાન્ વા હિંસન્તિ.” ઇતિ મત્વા ધ્વનન્તિ ।

લિપ્ત ચમરી ગાય આદિ કો. સીંગ કે લિપ્ત મૃગ આદિ કો મારતે હૈં । વિષાણ શબ્દ યદ્યપિ હાર્યદાંત કે અર્થ મેં રૂઢ હૈ તથાપિ યહાં ‘સુઅર કા દાંત’ અર્થ લેના ચાહિયે । સુઅર કે દાંત કે લિપ્ત સુઅર કા ઘાત કિયા જાતા હૈ । દાંત કે લિપ્ત હાર્યી આદિ કો. દાઢોં કે લિપ્ત ગૂકર વગૈરહ કો. નચ કે લિપ્ત વાઘ આદિ કો. સ્નાયુ કે લિપ્ત ગાય આદિ કો. હઢ્ઢી કે લિપ્ત શંખ આદિ કો. અસ્થિમજ્જા અર્થાત્ હઢ્ઢીયોં મેં રહેને વાલે એક પ્રકાર કે રસ કે લિપ્ત મૈસા વગૈરહ કા ઘાત કરતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કોઈ-કોઈ પ્રયોજન કે લિપ્ત ત્રસજીવોં કી હિંસા કરતે હૈં ઓર કોઈ-કોઈ વિના પ્રયોજન હી હિંસા કરતે હૈં । કોઈ-કોઈ ‘ઇસ વાઘ, સર્પ ઓર ગૂકરને તથા શત્રુઓને હનૈં પીડા પહેંચાઈ હૈ, અથવા હનૌર આત્મીયજન કા વધ કિયા હૈ’ ઇસ પ્રકાર કી દ્વેષ-વાસના સે ઇતન્કા ઘાત કરતે હૈં । કોઈ લોગ યહ સોચકર કિ-‘યે વ્યાઘ્ર આદિ અથવા શત્રુ વર્તમાન કાલમેં હમેં યા હમારે લોગોંકો નારતે હૈં’ ઇતન્કા ઘાત કરતે હૈં । કોઈ લોગ યહ વિચાર કરકે કિ-‘યહ

દાંતના અર્થમાં રૂઢ છે. તો પણ અહિં ‘સુઅરનાં દાંત’ એવો અર્થ લેવો જોઈએ. સુઅરના દાંત માટે સુઅરનો ઘાત કરવામાં આવે છે દાંત માટે હાર્યી આદિનો, દાઢોને માટે શૂકર-ભૂંડ વગેરેનો, નખ વગેરે માટે વાઘ આદિનો. સ્નાયુને માટે ગાય આદિનો, હાડકાં વગેરે માટે શખ આદિનો. અસ્થિમજ્જા અર્થાત્, હાડકાંમાં રહેનારા એક પ્રકાર રસ માટે લેસા-પાણ વગેરેનો ઘાત કરે છે. આ પ્રમાણે કોઈ-કોઈ પ્રયોજન માટે ત્રસ જીવોની હિંસા કરે છે. અને કોઈ-કોઈ પ્રયોજન વિનાજ હિંસા કરે છે. કોઈ-કોઈ ‘આ વાઘ અર્થ અને શૂકર-ભૂંડે તથા શત્રુઓએ અમને પીડા પહોંચાડી હતી. અથવા અમારા આત્મીય-જનનો (તેણે) વધ કર્યો હતો.’ આ પ્રકારે દ્વેષ-વાસનાથી તેનો ઘાત કરે છે. કોઈ માણસ એવો વિચાર કરીને કે-‘આ વાઘ આદિ, અથવા શત્રુ વર્તમાન કાલમાં મને અથવા

अप्येके=केचिच्च, 'अस्मान् अस्मदीयान् वा इमे व्याघ्रादयः शत्रवो वा हनिष्यन्ति'
इति हेतोस्त्रसकायान् घ्नन्ति ॥ सू० ७ ॥

एवं त्रसकायसमारम्भं विदित्वा मुनित्वलाभाय तत्समारम्भः सर्वथा परिहर्तव्यः,
इत्याशयेनोद्देशकार्थमुपसंहरन्नाह—“एत्थ सत्थं.” इत्यादि ।

मूलम्—

एत्थ सत्थं' समारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरिण्णाया भवंति । एत्थ
सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा परिण्णाया भवंति, तं परिण्णाय मेधावी
णेव सयं तसकायसत्थं समारंभेज्जा, णेवऽण्णेहिं तसकायसत्थं समारंभावेज्जा,
णेवऽण्णे तसकायसत्थं समारंभंते समणुज्जाणेज्जा । जस्सेते तसकायसमा-

व्याघ्र आदि अथवा यह शत्रु हमें या हमारों को मारे'गे' उन्हें मार डालते हैं । इस प्रकार
लोग त्रसकाय की हिंसा करते हैं ॥ सू० ७ ॥

इस प्रकार त्रसकाय के समारंभ को जानकर साधुता प्राप्त करने के लिए त्रसकाय का
आरंभ सर्वथा त्याग देना चाहिए । इस आशय से इस उद्देश का उपसंहार करते हुए
कहते हैं—‘एत्थ सत्थं’. इत्यादि ।

मूलार्थ—त्रसकाय में शस्त्र का समारंभ करने वाले को यह आरंभ अपरिज्ञात
होते हैं । त्रसकाय में शस्त्र का समारंभ नहीं करने वाले को यह आरंभ परिज्ञात होते हैं ।
मेधावी पुरुष उन्हें जानकर स्वयं त्रसकाय में शस्त्र का समारंभ न करे, दूसरों से त्रसकाय
के शस्त्र का समारंभ न करावे, और त्रसकाय में शस्त्र का समारंभ करने वाले का अनु-

अमाराने भारे छे' तेथी तेनो धातु करे छे. कोछि बोझ 'आ वाध आदि अथवा
आ शत्रु भने अथवा अमाराने भारथे.' अबुं विचारिने तेने भारी नांभे छे. आ
प्रमाणे बोझ त्रसकायनी हिंसा करे छे. ॥ सू० ७ ॥

आ प्रमाणे त्रसकायना समारंभने लक्ष्मीने साधुता प्राप्त करवा भाटे
त्रसकायने आरंभ सर्वथा त्यागी देवे नोछे—त्यछ देवे नोछे. ओ आशयधी
आ उद्देशकेनो उपसंहार करता थका छे—‘एत्थ सत्थं’. इत्यादि.

मूलार्थ—त्रसकायने विषे शस्त्रने समारंभ करवावाणाने आ आरंभ अपरिज्ञात
होय छे. त्रसकायने विषे शस्त्रने समारंभ नहिं करवावाणाने आ आरंभ परिज्ञात छे.
(लक्ष्मीनां छे). बुद्धिमान पुरुष तेने लक्ष्मीने पोते त्रसकायमां शस्त्रने समारंभ करे नहिं
णील पासे त्रसकायना शस्त्रने समारंभ करावे नहिं अने त्रसकायमां शस्त्रने समारंभ

રંભા પરિણાયા ભવતિ, સે હુ મુણી પરિણાય કમ્મે—ત્તિ વેમિ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

છટ્થો ઉદેસો સમત્તો ॥ ૬ ॥

છાયા—અત્ર શસ્ત્રં સમારભમાણસ્યૈત્યેતે આરમ્ભા અપરિજ્ઞાતા ભવન્તિ । અત્ર શસ્ત્રસમારભમાણસ્યૈત્યેતે આરમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ, તં પરિજ્ઞાય મેધાવી નૈવ સ્વયં ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારભેત, નૈવાન્યૈશ્ચત્રસકાયશસ્ત્રં સમારમ્ભયેત્, ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારભમાણાન્ અન્યાન્ ન સમનુજાનીયાત્ । યસ્યૈતે ત્રસકાયશસ્ત્રસમારમ્ભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ, સ ચ્ચલુ મુનિઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, ઇતિ બ્રવીમિ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

॥ ષષ્ઠોદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૬ ॥

ટીકા—અત્ર=અસ્મિન્ ત્રસકાયે, શસ્ત્રં=પૂર્વોક્તપ્રકારં, સમારભમાણસ્ય=વ્યાપારયત્, ઇત્યેતે=પૂર્વોક્તાઃ ત્રિકરણત્રિયોગૈઃ આરમ્ભાઃ=વનસ્પતિકાયોપમર્દનરૂપાઃ સાવધવ્યાપારાઃ, અપરિજ્ઞાતાઃ=કર્મવન્ધકારણત્વેનાનવગતા ભવન્તિ ।

અત્ર=અસ્મિન્નેવત્રસકાયે, શસ્ત્રં=પ્રાગુક્તપ્રકારમ્, અસમારભમાણસ્ય=અપ્રયુઙ્ગાનસ્ય, ઇત્યેતે=પૂર્વોક્તાઃ, આરમ્ભાઃ=સાવધવ્યાપારાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ=જ્ઞપરિજ્ઞયા વન્ધકારણત્વેન વિજ્ઞાતા ભવન્તિ, પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિવર્જિતા ભવન્તીત્યર્થઃ ।

મોદન ન કરે । જો ત્રસકાય કે સમારંભો ક્રાજ્ઞાતા હૈ વહી મુનિ હૈ, પરિજ્ઞાતકર્મા હૈ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ટીકાર્થ—ત્રસકાય કે વિષય મેં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રોં કા વ્યાપાર કરને વાલે કો ‘ત્રીન કરણ ઓર ત્રીન યોગ સે હોને વાલે સાવધ વ્યાપાર કર્મવંધ કે કારણ હૈ’ એસા જ્ઞાત નહીં હોતા ।

ઓર ત્રસકાય મેં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રોં કા વ્યાપાર ન કરને વાલા પૂર્વોક્ત સાવધ વ્યાપારોં કો જ્ઞપરિજ્ઞા સે કર્મવંધ કા કારણ સમજતા હૈ ઓર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ઉનકા ત્યાગ કર દેતા હૈ ।

કરવાવાળાને અનુમોદન આપે નહિ, જે ત્રસકાયના સમારંભને બાણે છે. તેજ મુનિ છે. પરિજ્ઞાતકર્મા છે. ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ટીકાર્થ—ત્રસકાયના વિષયમાં પૂર્વોક્ત (આગળ કહેલાં) શસ્ત્રોનો વ્યાપાર કરવાવાળા ‘ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી થવાવાળો સાવધ વ્યાપાર કર્મબંધનું કારણ છે.’ એ પ્રમાણે બાણતા નથી. અને ત્રસકાયમાં પૂર્વોક્ત (આગળ કહેલાં) શસ્ત્રોનો વ્યાપાર નહિં કરવાવાળા પૂર્વોક્ત (આગળ કહેલા) સાવધ વ્યાપારોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી કર્મબંધનું કારણ સમજે છે, અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરી દે છે.

જપરિજ્ઞાપૂર્વિકા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા યથા ભવતિ તં પ્રકારં દર્શયતિ-‘તત્ પરિજ્ઞાયે’-ત્યાદિ । તદ્=ત્રસકાયારમ્ભણમ્, પરિજ્ઞાય=કર્મબંધસ્ય કારણં ભવતી-ત્યવબુદ્ધ્ય, મેધાત્રી=હેયોપાદેયવિવેકનિપુણઃ, નૈવ સ્વયં ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારભેત્=વ્યાપારયેત્, અન્યૈર્વા નૈવ ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારમ્ભયેત્, ત્રસકાયશસ્ત્રં સમારભામાણાન્ અન્યાન્ વા ન સમનુજાનીયાત્=નાનુમોદયેત્ ।

યસ્યૈતે ત્રસકાયસમારમ્ભાઃ=ત્રસકાયોપમર્દકસાવધવ્યાપારાઃ, પરિજ્ઞાતાઃ=જપરિજ્ઞાયા બંધકારણત્વેન વિદિતાઃ, પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાયા ચ પરિહૃતા ભવન્તિ, સ એવ પરિજ્ઞાતકર્મા=ત્રિકરણત્રિયોગૈઃ પરિવર્જિતસકલસાવધવ્યાપારઃ, મુનિર્ભવતિ । ‘ઇતિ બ્રવીમિ’ ઇતિ । અસ્ય વ્યાખ્યાનં પૂર્વવત્ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

॥ ઇત્યાચારાઙ્ગમૂત્રસ્યાચારચિન્તામણિટીકાયાં પ્રથમાધ્યયને ષષ્ઠ ઉદ્દેશકઃ સંપૂર્ણઃ ॥

જપરિજ્ઞાપૂર્વક હોને વાલી પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા કા સ્વરૂપ શાસ્ત્રકાર દિશ્વલાતે હૈ ત્રસકાય કે આરંભ કો કર્મબંધ કા કારણ જાનકર બુદ્ધિમાન્ અર્થાત્ હેય-ઉપાદેય કા વિવેકી પુરુષ સ્વયં ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા ઉપયોગ ન કરે, દૂસરોં સે ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા ઉપયોગ ન કરાવે ઔર ત્રસકાય કે શસ્ત્ર કા ઉપયોગ કરનેવાલે કા અનુમોદન ન કરે ।

જિસને ત્રસકાય કા ઘાત કરને વાલે સાવધ વ્યાપારોં કો જપરિજ્ઞા સે બંધ કા કારણ સમજ્ઞ લિયા હૈ ઔર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગ દિયા હૈ વહી તીન કરણ તીન યોગ સે સર્વ સાવધ વ્યાપારો કા જ્ઞાતા પુરુષ મુનિ હોતા હૈ । ‘ત્તિ વેત્તિ’ પદકી વ્યાખ્યા પહેલે કે સમાન સમજ્ઞની ચાહિય ॥ સૂ૦ ૮ ॥

શ્રી આચારાઙ્ગમૂત્રકે પ્રથમ અધ્યયન કા છઠા ઉદ્દેશ સમાપ્ત ૧-૬ ॥

જપરિજ્ઞાપૂર્વક થવાવાળી પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રકાર બતાવે છે-ત્રસકાયના આરંભને કર્મબંધનું કારણ બાળીને બુદ્ધિમાન અર્થાત્ હેય-ઉપાદેયનો વિવેકી પુરુષ પોતે ત્રસકાયના શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરે નહિ, બીજા પાસે ત્રસકાયના શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરાવે નહિ, અને ત્રસકાયના શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવાવાળાને અનુમોદન આપે નહિ.

જેણે ત્રસકાયનો ઘાત કરવાવાળા સાવધ વ્યાપારોને જપરિજ્ઞાથી બંધનું કારણ સમજી લીધું છે, અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી ત્યજી દીધું છે. તે ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી સર્વસાવધવ્યાપારોના જ્ઞાતા-જ્ઞાણકાર પુરુષ મુનિ હોય છે. ‘ત્તિ વેત્તિ’ પદની વ્યાખ્યા પહેલાં પ્રમાણે સમજી લેવી જોઈએ. ॥સૂ૦ ૮॥

॥ શ્રી આચારાંગમૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનનો છઠો ઉદ્દેશ સમાપ્ત. ॥૧।૬॥

। અથ સપ્તમોદેશકઃ ।

વાયુકાયસ્ય ચાક્ષુષપ્રત્યક્ષવિષયત્વાભાવાત્ તસ્ય સચિત્તત્વે સ્વતઃ શ્રદ્ધા નોત્પદ્યતે, કિન્તુ પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયાણાં, દ્વીન્દ્રિયાદેહસકાયસ્ય ચ સ્વરૂપં વિદિત્વા જાતશ્રદ્ધો વાયુકાયં સુતરાં વિજાનાતીત્યાશયેન તદ્વિષયકશ્વરમઃ સપ્તમોઽયમુદેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે ।

યયા વાયુકાયોપમર્દનનિવૃત્ત્યા મુનિત્વં પ્રાપ્યતે, તં પ્રકારં પ્રદર્શયિતુમાહ—
'પહૂ એજસ્સ.' इत्यादि ।

મૂલમ્—

પહૂ એજસ્સ દુગુંછાણા આયંકદંસો અહિયં—તિ નન્વા । જે અજ્ઞત્થં

સાતઘાં ઉદેશ—

વાયુકાય કે જીવ ચક્ષુ કે ગોચર નહીં હોતે. અત એવ વાયુ કી સચિત્તતા મેં સ્વતઃ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન નહીં હોતી । કિન્તુ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિયોં કા. તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોં કા સ્વરૂપ સમજ લેને સે જિસે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હોગઈ હૈ વહ વાયુકાય કો સ્વયં હી જાન લેતા હૈ । ઇસ આશય સે વાયુકાયસંબંધી યહ અંતિમ સાતઘાં ઉદેશ આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ ।

વાયુકાય કી હિંસા ત્યાગને સે હી સાધુપન પ્રાપ્ત હોતા હૈ, યહ વાત આગે પ્રદર્શિત કરતે હૈઃ—'પહૂ એજસ્સ.' इत्यादि ।

મૂલાર્થ—દુઃખદર્શી પુરુષ (વાયુકાય કે આરંભ કો) અહિતકર જાનકરકે વાયુકાય કે આરંભ કો ત્યાગને મેં સમર્થ હોતા હૈ । જો અધ્યાત્મ કો જાનતા હૈ વહ

સાતમે ઉદેશ—

વાયુકાયના જીવ નેત્રથી જોવામાં આવતા નથી, એ કારણથી વાયુની સચિત્તતામાં સ્વતઃ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતી નથી. પરંતુ પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિયોના તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોના સ્વરૂપને સમજી લેવાથી જેને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ ગઈ છે, તે વાયુકાયને પોતેજ જાણી લે છે. એ આશયથી વાયુકાયસંબંધી આ અંતિમ—છેલ્લા સાતમા ઉદેશનો આરંભ કરવામાં આવે છે.

વાયુકાયની હિંસા ત્યાગવાથી સાધુતા પ્રાપ્ત થાય છે. એ વાત આગળ બતાવે છે—'પહૂ એજસ્સ.' इत्यादि.

મૂલાર્થ—દુઃખદર્શી પુરુષ (વાયુકાયના આરંભને) અહિતકર જાણીને વાયુકાયના આરંભને ત્યજી દેવામાં સમર્થ હોય છે, જે અધ્યાત્મને જાણે છે. તે બહારને જાણે છે,

જાણઈ, સે વહિયા જાણઈ, જે વહિયા જાણઈ, સે અજ્ઞત્યં જાણઈ । પયં તુલ્યમન્નેસિં ।
 इह संतिगया दविया णावकंखंति जीचिउं ॥ सू० १ ॥

છાયા—

પ્રભુઃ એજસ્ય જુગુપ્સાયામ્ આતઙ્કદર્શીં અહિત-મિતિ જ્ઞાત્વા । યઃ અધ્યાત્મં
 जानाति, स बहिर्जानाति । यः बहिर्जानाति स अध्यात्मं जानाति । एतत् तुल्य-
 मन्येषाम् । इह शान्तिगताः द्रविकाः नावकाङ्क्षन्ति जीवितुम् ॥ सू० १ ॥

ટીકા—

યઃ આતઙ્કઃ=કૃચ્છ્રજીવનં, દુઃખં, તત્ત્વ શારીરમાનસભેદાદ્ દ્વિવિધમ્, તત્ત્વ
 कण्टकशस्त्रादिजनितं शरीरम्, प्रियवियोगाप्रियसंयोगाभिलषितालामदारिद्र्यादि-
 कृतं मानसम् । एतद् द्विविधदुःखरूपमातङ्कं पश्यति तच्छीलश्चेत्यातङ्कदर्शी, यद्वा-
 षड्जीवकायसमारम्भेण वायुकायसमारम्भेण वा यदुखं स आतङ्कः, तं

बाह्य को जानता है, जो बाह्य को जानता है वह अध्यात्म को जानता है । यह (सुख-दुःख)
 दूसरों का भी अपने समान है । उपशम को प्राप्त और राग-द्वेष से रहित संयमी पुरुष, पर
 की हिंसा करके अपने जीवन की इच्छा नहीं करते ॥ सू० १ ॥

ટીકાર્થ—કષ્ટમય જીવન યા દુઃખ કો આતંક કહતે હૈ । શારીરિક ઓર
 मानसिक भेद से दुःख दो प्रकार का है । कंटक एवं शस्त्र आदि से होने वाला दुःख
 શારીરિક કહલાતા હૈ । પ્રિયવિયોગ ઓર અપ્રિયસંયોગ, ઇસ કી અપ્રાપ્તિ ઓર દરિદ્રતા
 આદિ સે હોને વાલા દુઃખ માનસિક કહલાતા હૈ, ઇન દોનો પ્રકાર કે દુઃખરૂપ આતંક કો
 देखने वाला आतंकदर्शी कहलाता है । अथवा षड्जीवनिकाय या वायुकाय के समारम्भ से
 होने वाला दुःख आतंक कहलाका है, और उसे देखने वाला अतंकदर्शी है । वह

જે બહારને જાણે છે તે અધ્યાત્મને જાણે છે. આ (સુખ-દુઃખ) બીજાઓને પણ
 આપણા સમાન છે.

ઉપશમને પ્રાપ્ત અને રાગ-દ્વેષથી રહિત સંયમી પુરુષ પરની-બીજાની હિંસા
 કરીને પોતાના જીવનની ઇચ્છા કરતા નથી. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકાર્થ—કષ્ટમય જીવન અથવા દુઃખને આતંક કહે છે. શારીરિક અને
 मानसिक ભेदથી दुःख બે प्रकारનાં છે. કંટક અર્થાત્ શસ્ત્ર આદિથી થવાવાળાં दुःख
 શારીરિક કહેવાય છે પ્રિયવિયોગ અને અપ્રિયસંયોગ, ઇષ્ટની અપ્રાપ્તિ અને દરિદ્રતા
 આદિથી થનારા दुःખો તે માનસિક કહેવાય છે. આ બંને પ્રકારનાં दुःखरूप આતંકને
 ज्ञेयावाणा आतंकदर्शी कहेवाय છે. અથવા षड्जीवनिकाय અથવા वायुकायના સમારંભથી

પડ્યતીત્યાતઙ્કદર્શી ભવતિ, સ હિતાહિતવિવેકકુશલત્વાદ્ અહિતમ્=અશુભકરં વાયુ-
કાયસમારમ્ભનમસ્તીતિ જ્ઞાત્વા, એજસ્ય=એજતીત્યેજઃ કમ્પનશીલત્વાદ્ વાયુઃ,
તસ્ય, જુગુપ્સાયાં=નિન્દાયાં, સેવનપરિવર્જને સમારમ્ભનિવૃત્તૌ, इति यावत् ,

પ્રમુઃ=સમર્થો ભવતિ । જુગુપ્સા, સંયમના, અકરણા, વર્જના, વ્યાવર્તના,
નિવૃત્તિરિત્યેકાર્થાઃ ।

અયમાશયઃ—વાયુકાયસમારમ્ભકરણે શારીરં માનસં ચ સર્વમેવ દુઃખં મયિ
સમાપદ્યેત, તસ્માદિદમાતઙ્કજનકત્વાદહિતમિતિ વિજ્ઞાતા, તત્સેવનલક્ષણસમારમ્ભ-
પરિહરણે સમર્થો ભવતીતિ ।

યઃ અધ્યાત્મમ્=આત્મનીતિ અધ્યાત્મમ્ સ્વાત્મગતં સુખં દુઃખં વૈત્યર્થઃ,

હિત-અહિત કે વિવેક મેં કુશલ હોને સે વાયુકાય સે આરમ્ભ કો અહિતકર સમજકર વાયુ
કે આરમ્ભ કા ત્યાગ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ । મૂલ મેં આયે હુએ જુગુપ્સા (દુગુછા) શબ્દ
કે કઈ અર્થ હોતે હૈ । જૈસે-સંયમન, અકરણ (ન કરના), વર્જન (ત્યાગના), વ્યાવર્તન
(હટના) ઓર નિવૃત્તિ (ત્યાગ) ।

આશય યહ હૈ—‘વાયુકાય કા આરમ્ભ કરને સે મુક્તે શારીરિક ઓર માનસિક સમી
દુઃખ પ્રાપ્ત હોગે અતઃ યહ આરમ્ભ અતંકજનક હોને કે કારણ અહિતકર હૈ’ । એસા જાનને
વાલા ઉસકે સેવનરૂપ આરમ્ભ કે ત્યાગ મેં સમર્થ હોતા હૈ ।

જો અધ્યાત્મ કો અર્થાત્ અપને આત્મા મેં સ્થિત સુખ-દુઃખ કો જાનતા હૈ

થનાઈં દુઃખ આંતક કહેવાય છે, અને એને જોવાવાળા આતંકદર્શી છે. તે હિત-
અહિતના વિવેકમાં કુશળ હોવાના કારણથી વાયુકાયના આરંભને અહિતકર સમજીને
વાયુના આરંભને ત્યાગ કરવામાં સમર્થ હોય છે. મૂલમાં આવેલો ‘દુગુંછના-જુગુપ્સા’
શબ્દના કેટલાય અર્થ થાય છે. જેમકે:-સંયમન, અકરણ-(નહિ કરવું) વર્જન,
(ત્યાગવું) વ્યાવર્તન, (હટવું) અને નિવૃત્તિ (ત્યાગ).

આશય એ છે કે—‘વાયુકાયનો આરંભ કરવાથી મને શારીરિક અને માનસિક
સર્વ દુઃખ પ્રાપ્ત થશે; એ માટે એ આરંભ આતંકજનક હોવાના કારણે અહિતકર
છે.’ એ પ્રમાણે જાણવાવાળા એના સેવનરૂપ આરંભના ત્યાગમાં સમર્થ હોય છે.

જે અધ્યાત્મને અર્થાત્ પોતાના આત્મામાં સ્થિત સુખ-દુઃખને જાણે છે, તે બાદ

જાનાતિ સ બહિઃ=પરકીયં સુખં દુઃખં વા જાનાતિ । મમાત્મનિ દુઃખમસાતવેદનીય-કર્મોદયાત્ સમાપતિતં, સુખમપિ સાતવેદનીયકર્મોદયાત્ સ્વાનુભવસિદ્ધમ્, એવં સ્વાત્મગતસુખદુઃખપ્રત્યક્ષેણ પરકીયસુખદુઃખાનુમાનં કર્તું શક્નોતીત્યર્થઃ । ઉક્તમર્થ દઢીકર્તું પુનસ્તમેવ પરાવર્તયન્નાહ—‘યઃ બહિર્જાનાતિ’ । ઇત્યાદિ ।

યઃ, બહિઃ=પરાત્મગતં સુખં દુઃખં વા જાનાતિ, સ અધ્યાત્મં=સ્વાત્મગતં સુખં દુઃખં વા જાનાતિ । પરેષાં સ્વસ્ય ચ સુખદુઃખયોરનુકૂલપ્રતિકૂલવેદનીયરૂપે સ્વરૂપે સામ્યાદિતિ ભાવઃ ।

યદ્વા-પરવિરાધનાપરિહારેણ તત્ફલભૂતં સ્વાત્મનઃ સુખં, તથા પરપીડનેન તત્ફલભૂતં સ્વાત્મનો દુઃખ ભવતિ, એવં પરકીયમેવ સુખં દુઃખં વા

વહ બાહ્ય અર્થાત્ દૂસરે કે સુખ-દુઃખ કો જાનતા હૈ । મૈરે આત્મા મેં અસાતાવેદનીય કર્મ કે ઉદય સે દુઃખ આયા હૈ ઓર સાતાવેદનીય કર્મ કે ઉદય સે સુખ સ્વાનુભવ સિદ્ધ હૈ । ઇસ પ્રકાર અપને આત્મા કા સુખ ઓર દુઃખ જો પ્રત્યક્ષ સે જાનતા હૈ, વહ દૂસરોં કે સુખ-દુઃખ કા અનુમાન કર સકતા હૈ । ઇસી અભિપ્રાય કો પુષ્ટ કરને કે લિયે યહી બાત પલટકર કહતે હૈ—જો બાહ્ય કો જાનતા હૈ વહ અધ્યાત્મ કો જાનતા હૈ ।

અર્થાત્—જો પરાયે સુખ-દુઃખ કો જાનતા હૈ વહ અપને આત્મા કે સુખ દુઃખ કો જાનતા હૈ । પરાયે ઓર અપને સુખ-દુઃખ કા અનુકૂલ વેદન ઓર પ્રતિકૂલ વેદન રૂપ સ્વરૂપ સમાન હૈ ।

અથવા-પરકો પીડા પહુંચાને કા ત્યાગ કરને સે સુખરૂપ ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઓર પીડા પહુંચાને સે દુઃખ મિલતા હૈ । ઇસ પ્રકાર પરાયા સુખ ઓર દુઃખ

અર્થાત્ બીજાના સુખ-દુઃખને જાણે છે. મારા આત્માને વિષે અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી દુઃખ આવ્યું છે, અને સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી સુખ સ્વાનુભવસિદ્ધ છે. આ પ્રમાણે પોતાનાં આત્માનાં સુખ-દુઃખનું અનુમાન કરી શકે છે. એ અભિપ્રાયને પુષ્ટ કરવા માટે એજ વાત પલટાવીને કહે છે:—જે બાહ્યને જાણે છે તે અધ્યાત્મને જાણે છે.

અર્થાત્—જે પરાયા સુખ-દુઃખને જાણે છે, તે પોતાના આત્માના સુખ-દુઃખને જાણે છે. પરાયા-બીજાના અને પોતાના સુખ-દુઃખનું અનુકૂલ વેદન અને પ્રતિકૂલ વેદનરૂપ સ્વરૂપ સમાન છે.

અથવા—બીજાને પીડા પહોંચાડવાના ત્યાગ કરવાથી સુખરૂપ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પીડા પહોંચાડવાથી દુઃખ મળે છે.

સ્વાત્મનઃ સુખરૂપેણ દુઃખરૂપેણ વા પરિણમ્યતે । એવં તયોઃ કાર્યકારણભાવં યો વિજાનાતિ, સ એવ સ્વાત્મગતસુખદુઃખવિજ્ઞાતેતિ ભાવઃ ।

પરકીયસુખદુઃખવિજ્ઞાતા સ્વાત્મનઃ સુખં દુઃખં વા જાનાતીત્યુક્તાર્થે હેતું પ્રદર્શયન્નાહ— ‘એયં તુલ્લમન્નેસિં’ ઇતિ । એતત્=સુખં દુઃખં વા, તુલ્યં=સદૃશમેવ, અન્યેષામ્=પરેષાં જીવાનાં સ્વસ્વ ચેત્યર્થઃ ।

“ કટ્ટેણ કંટણે વ, પાણે વિદ્વસ્સ વેયણદ્વમ્સ ।

જા હોઝ અણિચ્ચાણી, ણાયવ્યા સન્નવજીવાણં ॥

જહ મમ ણ પ્રિયં દુક્ખં, જાણિય એમેવ જીવાણં ” ॥

છાયા— કાઠેન કાઠકેન વા પાદે વિદ્વસ્ય વેદનાર્ત્તસ્ય ।

યા ભવતિ અનિર્વાણિ—જ્ઞાતવ્યા સર્વજીવાનામ્ ॥

યથા મમ ન પ્રિયં દુઃખં જ્ઞાત્વા એવમેવ સર્વજીવાનામ્ । ” ઇતિ ।

હી અપને સુખ—દુઃખ કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર જો અનેકે કાર્યકારણ ભાવ કો જાનતા હૈ વહી અપને આત્મા કે સુખ—દુઃખ કા જ્ઞાતા હોતા હૈ ।

દૂસરોં કે સુખ—દુઃખ કા જ્ઞાતા હી અપને સુખ—દુઃખ કો જાનતા હૈ, ઇસ વચન મેં હેતુ દિશ્વલતે હુણ કહતે હૈ:—‘યહ સુખ ઔર દુઃખ દૂસરોં કે ઔર અપને સમાન હી હૈ’ । કહા મી હૈ:—

લકડી સે યા કંટક સે પૈર મેં વિંધ જાને કી વેદના સે પીડિત પુરુષ કો જો અસતોષ હોતા હૈ, વહી સવ જીવોં કો હોતા હૈ ।

જૈસે મુક્કે દુઃખ પ્રિય નહીં હૈ, ઁસી પ્રકાર અન્ય અન્ય પ્રાણિયોં કો મી દુઃખ પ્રિય નહીં હૈ ” ।

આ પ્રમાણે ખીલના સુખ અને દુઃખ ખોતાના સુખ—દુઃખના રૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે જે તેના કાર્ય—કારણ ભાવને જાણે છે, તેજ ખોતાના આત્માનાં સુખ—દુઃખના જ્ઞાતા હોય છે.

ખીલનાં સુખ—દુઃખનાં જ્ઞાતા જ ખોતાના સુખ—દુઃખને જાણે છે. આ કથનમાં હેતુ બતાવતા થકા કહે છે કે:—

“ આ સુખ અને દુઃખ ખીલનાં અને આપણાં સમાન છે. ” કહ્યું છે કે:—

“ લાકડીથી અથવા કાંટાથી પગમાં વિંધાઈ જવાની વેદનાથી પીડિત પુરુષને જે અંતવેદના થાય છે, તેવીજ સર્વ જીવોને (વેદના) થાય છે. ”

“ જેમ મને દુઃખ પ્રિય નથી, તે પ્રમાણે ખીલ પ્રાણીઓને પણ દુઃખ પ્રિય નથી. ”

અન્યત્ર ચ—“ મર્તવ્યમિતિ યદુલ્લેખં, પુરુષસ્યોપજાયતે ।

શ્વયસ્તેનાનુમાનેન, પરોઽપિ પરિરક્ષતુમ્ ” ॥૧॥ ઇતિ ।

સ્વપર-સુખદુઃસ્વયાસ્તુલ્યત્વવેદિનો ન વાયુકાયં વિરાધયન્તીત્યાહ-
'ઇહ શાન્તિગતાઃ' ઇત્યાદિ । ઇહ=જિનપ્રવચને, શાન્તિગતાઃ=સ્વપરસુખદુઃસ્વયોઃ
સમત્યવિજ્ઞાનાદ્ ઔપશમિકભાવં પ્રાપ્તાઃ સમ્યક્તિવન ઇત્યર્થઃ યદ્વા=શાન્તિઃ=
સાવધવ્યાપારપરિહારઃ, તામુપગતાઃ દ્રવિકાઃ=રાગદ્વેષરહિતાઃ, યદ્વા-દ્રવઃ=
સંયમઃ કર્મદ્રવણકારિત્વાત્, સ વિદ્યતે યેષાં તે દ્રવિકાઃ= કર્મનિવારણશીલાઃ
સંયમિનઃ જીવિતમ્=વ્યજનાદિના વાયુકાયસ્ય સમારમ્ભેણ પ્રાણાન્ પરિરક્ષિતું
નાવકાઙ્ક્ષન્તિ=નેચ્છન્તિ ।

દૂસરી જગહ કહા હૈ—

‘તેરા મરના હી અચ્છા હૈ, એસા વાક્ય સુનને માત્ર સે પુરુષ કો જો દુલ્લેખ હોતા હૈ,
ઇસી મેં અંદાજ લગાકર દૂસરો કી રક્ષા કરની યાહિયે ” । ૧ ।

જો પુરુષ સ્વ-પર સુખ-દુઃસ્વ કો સમાન સમજતે હૈં વે વાયુકાય કી વિરાધના
નહીં કરતે, યહી વાત કહતે હૈં:—

જિનશાસન મેં અપને ઓર પરાયે સુખ-દુઃસ્વ કો સમાન સમજકર જો ઉપશમ
ભાવકો પ્રાપ્ત હુયે હૈ અર્થાત્ સમ્યગ્દષ્ટિ હૈ, અથવા પાપમય વ્યાપારોં કે ત્યાગી હૈં, તથા
રાગ-દ્વેષ સે રહિત હૈં, અથવા કર્મોં કો નિવારણ કરનેવાલે સંયમ સે વિભૂષિત હૈ, વે
પંખા આદિ સે વાયુકાય કા સમારમ્ભ કરકે અપને પ્રાણોં કી રક્ષા કરને કી ઇચ્છા
નહીં કરતે ।

બીજી જગ્યાએ પણ કહ્યું છે કે:-

“ તારે મરવું જ સાડું છે.” એ પ્રમાણે સાંભળવાથી પુરુષને જે દુઃખ થાય
છે. તે અનુમાનથી બીજાની રક્ષા કરવી જોઈએ. ॥ ૧ ॥

જે પુરુષ સ્વ-પરના (પોતાનાં અને પારકાનાં) સુખ-દુઃખને સમાન સમજે છે,
તે વાયુકાયની વિરાધના કરતા નથી. તે વાત કહે છે—

જિન શાસનમાં પોતાનાં અને બીજાનાં સુખ-દુઃખને સમાન સમજીને જે ઉપશમ
ભાવને પ્રાપ્ત થયા છે, અર્થાત્ સમ્યગ્દષ્ટિ છે, અથવા પાપમય વ્યાપારોના ત્યાગી છે.
તથા રાગ દ્વેષથી રહિત છે, અથવા કર્મોનું નિવારણ કરવાવાળા સંયમથી વિભૂષિત છે તે
પંખા આદિથી વાયુકાયને સમારંભ કરીને પોતાના પ્રાણોની રક્ષા કરવાની ઇચ્છા કરતા નથી.

જિનપ્રવચનોક્તચરણકરણસેવિનઃ સ્વપ્રાણરક્ષણાર્થમપિ પરજીવોપમર્દનં નેચ્છન્તિ,
તે હિ અચાક્ષુષવાયુજીવવિરાધનાવિનિવૃત્તાઃ કથમન્યચાક્ષુષપૃથિવ્યાદિજીવોપમર્દને
પ્રવર્તેત, ન કથમપીતિ ભાવઃ ।

અથ વાયુકાયસ્ય સમ્યગ્જ્ઞાનાર્થ લક્ષણાઘટ દ્વારાણિ નિરૂપણીયાનિ ।
તત્ર લક્ષણપ્રરૂપણાપરિમાણશસ્ત્રોપભોગદ્વારાણિ યથાક્રમં નિરૂપ્યન્તે । અવ-
શિષ્ટ-વધવેદનાનિવૃત્તિ દ્વારાણિ પૃથિવીકાયોદેશે યથા કથિતાનિ તથૈવાવગન્તવ્યાનિ ।

જિનાગમ મેં કથિત ચરણ-કરણ કા સેવન કરને વાલે અપને પ્રાણોં કી રક્ષા
કરને કે લિષ્ઠે મી દૂસરે જીવ કી હિંસા કરને કી અમિલાષા નહીં કરતે । વે ચક્ષુ સે
ન દિસ્વાઈ દેને વાલે વાયુકાય કે જીવોં કી વિરાધના સે મી નિવૃત્ત હોતે હૈં તો ચક્ષુ-
ગોચર અન્ય પૃથ્વીકાય આદિ કે જીવોં કી વિરાધના મેં કૈસે પ્રવૃત્ત હો સકતે હૈં-કિસી
પ્રકાર મી નહીં ।

વાયુકાય વા સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરને કે લિષ્ઠે લક્ષણ આદિ આઠ દ્વારોં કા નિરૂપણ
કરના ચાહિષ્ઠે । ઁનમેં સે લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, શસ્ત્ર ઔર ઉપભોગ દ્વારોં કા ક્રમ સે
નિરૂપણ કરતે હૈં । શેષ વધ, વેદના ઔર નિવૃત્તિ દ્વાર જૈસે પૃથ્વીકાય કે ઉદેશ મેં કહે હૈ
વૈસે હી યહોં સમજ લેને ચાહિષ્ઠે ।

જિનાગમમાં કહેલા ચરણ-કરણનું સેવન કરવાવાળા પોતાના પ્રાણોની રક્ષા
કરવા માટે પણ બીજા જીવોની હિંસા કરવાની અભિલાષા કરતા નથી. તે નેત્રથી
નહિ દેખાતા વાયુકાયના જીવોની વિરાધનાથી પણ નિવૃત્ત હોય છે, તો પછી નેત્રથી
જોઈ શકાય તેવા બીજા પૃથ્વીકાય આદિના જીવોની વિરાધનામાં કેવી રીતે પ્રવૃત્ત
થઈ શકે છે ? કોઈ પ્રકારે પણ થઈ શકતા નથી.

વાયુકાયનું સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે લક્ષણ આદિ આઠ દ્વારોનું નિરૂપણ
કરવું જોઈએ. તેમાંથી લક્ષણ, પ્રરૂપણા, પરિમાણ, શસ્ત્ર અને ઉપભોગ દ્વારોનું ક્રમથી
નિરૂપણ કરે છે, શેષ-(બાકી) વધ, વેદના અને નિવૃત્તિ દ્વાર જેવી રીતે પૃથ્વીકાયના
ઉદેશમાં કદા છે, તેવીજ રીતે અહિં સમજ લેવું જોઈએ.

લક્ષણદ્વારમ્—

નનુ કથમિદં જ્ઞાયતે વાયુઃ સચિત્ત ઇતિ ?, અત્રોચ્યતે—ગૃહ્યતાં તાવદનુ-
માનં પ્રમાણમ્, વાયુશ્ચેતનાવાન્ અનન્યપ્રેરિતાઽનિયતતિર્યગ્ગમનવત્ત્વાત્,
હરિણગવયાદિવદિતિ । અનિયતવિશેષણોપાદાનાત્ પરમાણૌ અપરપ્રેરિત-
તિર્યગ્ગતિસત્ત્વેઽપિ નાનૈકાન્તિકત્વમ્, તસ્ય હિ પરપ્રયોગનિરપેક્ષસ્ય સ્વા-
ભાવિકૌ ગતિરનુશ્રેણિર્ભવતિ તસ્માત્ સા નિયતૈવ । આગમોઽપિ પ્રમાણં, યથા—
દશવૈકાલિકસૂત્રે—“વાઽ ચિત્તમંતમક્ષાયા અણેગજીવા પુઢોસત્તા અન્નત્થ
સત્થપરિણણં” । ઇતિ,

વાયુશ્ચિત્તવાનાખ્યાતોઽનેકજીવઃ પૃથક્સત્ત્વઃ અન્યત્ર શસ્ત્રપરિણતાત્ ।
ઇતિ ષ્ઠાયા,

લક્ષણદ્વાર—

શંકા—વાયુ સચિત્ત હૈ, યહ વાત કિસ પ્રકાર જાની જાય ?

સમાધાન—પહેલે અનુમાન પ્રમાણ હી લીજિયુઃ—વાયુ ચેતનાયુક્ત હૈ, કયોં કિ વહ
દૂસરો કી પ્રેરણા વિના અનિયત રૂપ સે તિરછી ગતિ કરતી હૈ, જૈસે હિરન, રોઝ આદિ । હેતુ
મેં ‘અનિયત’ વિશેષણ લગા દેને સે પ્રેરણા કા અભાવ ઓર તિરછી ગતિ હોને પર મી પરમાણુ
વ્યભિચાર નહીં હોતા । પરમાણુ દૂસરે કી પ્રેરણા કે વિના જો ગતિ કરતા હૈ વહ ગતિ શ્રેણી
કે અનુસાર નિયત હી હોતી હૈ—અનિયત નહીં । ઇસ વિષય મેં આગમ મી પ્રમાણ હૈ ।
દશવૈકાલિક સૂત્ર મેં કહા હૈ—

“વાયુ સચિત્ત કહી ગઈ હૈ । વહ અનેક જીવોંવાલી હૈ, ઓર ઉન જીવોં કા
અસ્તિત્વ પૃથક્-પૃથક્ હૈ । સિર્ફ શસ્ત્રપરિણત વાયુ સચિત્ત નહીં હૈ ” ।

લક્ષણદ્વાર—

શંકા—વાયુ સચિત્ત છે એ વાત કેવી રીતે જાણી શકાય ?

સમાધાન—પ્રથમ અનુમાનપ્રમાણ લઈએ—વાયુ ચેતનાયુક્ત છે, કેમકે તે
ખીજની પ્રેરણા વિના અનિયતરૂપથી તિરછી ગતિ કરે છે, જેમ—હરણ, રોઝ આદિ.
હેતુમાં ‘અનિયત’ વિશેષણ લગાવી દેવાથી પરપ્રેરણાનો અભાવ અને તિરછી ગતિ
હોવા છતાંય પણ પરમાણુથી વ્યભિચાર થતો નથી, પરમાણુ ખીજની પ્રેરણા વિના
જે ગતિ કરે છે, તે ગતિ શ્રેણી—અનુસાર નિયતજ હોય છે, અનિયત નહિ.

આ વિષયમાં આગમ પણ પ્રમાણ છે. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે—

“વાયુ સચિત્ત કહેવામાં આવ્યો છે. તે અનેક જીવવાળો છે અને તે જીવોનું
અસ્તિત્વ પૃથક્-પૃથક્ (જુદું-જુદું) છે, માત્ર શસ્ત્રપરિણત વાયુ સચિત્ત નથી.”

પ્રરૂપણાદ્વારમ્—

વાયુકાયા દ્વિવિધાઃ—સૂક્ષ્મા બાદરાશ્ચેતિ । તત્ર સૂક્ષ્માઃ સકલલોકવ્યાપિનઃ, બાદરાસ્તુ લોકૈરુદેશે સન્તિ । બાદરાઃ પञ्ચવિધાઃ—ઉત્કલિકાવાતઃ, મण्डलिकावातः, गुञ्जावातः, घनवातः, शुद्धवातश्चेति । ये तु ते पौरस्त्यादिभेदा लोकवादिप्रकरणे प्रागभिहितास्तेऽप्यत्रैवान्तर्भूताः । यः स्थित्वा स्थित्वा उत्कलिकाभिर्वाति स उत्कलिकावातः, वातोलीरूपो मण्डलिकावातः, यो गुञ्जन् वाति स गुञ्जावातः, पृथिव्यादीनामाधारतया व्यवस्थितो हिमपटलकल्पोऽतिघनीभूतो घनवातः, मन्द-
સ્તિમિતઃ શીતકાલાદિષુ શુદ્ધવાતઃ ।

સંક્ષેપેણ વાયુકાયાસ્ત્રિવિધાઃ—સચિતા અચિત્તા મિશ્રાશ્ચ । ઉત્કલિકાવાતાદયઃ

પ્રરૂપણાદ્વાર—

વાયુકાય દો પ્રકાર કા હૈ—સૂક્ષ્મ ઓર બાદર । સૂક્ષ્મ જીવ સમસ્ત લોક મેં રહતે હૈ । બાદર પાંચ પ્રકાર કે હૈ—(૧) ઉત્કલિકાવાત (૨) મણ્ડલિકાવાત (૩) ગુઝ્જાવાત (૪) ઘનવાત ઓર (૫) શુદ્ધવાત । પૌરસ્ત્ય આદિ જો ભેદ લોકવાદી કે પ્રકરણ મેં પહેલે વતલાયે હૈ વે સવ મી ઇન્હોં ભેદોં મેં અન્તર્ગત હો જાતે હૈ । ઠહર—ઠહર કર ઉત્કલિકારૂપ સે બહનેવાલી વાયુ ઉત્કલિકાવાત હૈ । વાતોલીરૂપ વાયુ કો મણ્ડલિકાવાત કહતે હૈ । ગૂંજ—ગૂંજ કર બહને વાલી વાયુ કો ગુઝ્જાવાત કહતે હૈ । પૃથ્વી આદિ કે આધાર પર સ્થિત હિમપટલ કે સમાન અત્યન્ત સઘન વાયુ કો ઘનવાત કહતે હૈ । શીતકાલ આદિ મેં ધીમે—ધીમે ચલને વાલી વાયુ શુદ્ધવાત હૈ ।

સંક્ષેપ સે વાયુકાય કે ત્રીન ભેદ હૈ—(૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત ઓર

પ્રરૂપણાદ્વાર—

વાયુકાય બે પ્રકારના છે. (૧) સૂક્ષ્મ અને (૨) બાદર. સૂક્ષ્મ જીવ સમસ્ત લોકમાં વ્યાપ્ત છે. અને બાદર, લોકના એક-દેશમાં રહે છે. બાદર પાંચ પ્રકારના છે. (૧) ઉત્કલિકાવાત, (૨) મંડલિકાવાત, (૩) ગુંજાવાત, (૪) ઘનવાત અને (૫) શુદ્ધવાત.

પૌરસ્ત્ય આદિ જે ભેદ લોકવાદીના પ્રકરણમાં પહેલા બતાવ્યાં છે, તે સર્વે આ ભેદોમાં અન્તર્ગત થઈ જાય છે. જરા-રહી-રહીને ઉત્કલિકારૂપમાં વહેવાવાળો વાયુ તે ઉત્કલિકાવાત છે. વાતોલીરૂપ વાયુને મંડલિકાવાત કહે છે. ગૂંજ-ગૂંજ ને વહેવાવાળી હવાને ગુંજાવાત કહે છે. પૃથ્વીઆદિના આધારપર સ્થિતિ હિમપટલ સમાન અત્યન્ત સઘન વાયુને ઘનવાત કહે છે. શીતકાલ આદિમાં ધીમે-ધીમે વહેતો વાયુ તે શુદ્ધવાયુ છે.

સંક્ષેપથી વાયુકાયના ત્રણ ભેદ છે. (૧) સચિત્ત (૨) અચિત્ત અને (૩) મિશ્ર.

સચિત્તાઃ, ઉદ્ધારોચ્છ્વાસાદયોઽચિત્તાઃ સચિત્તાચિત્તયોઃ સંમિશ્રણેન મિશ્રાઃ ।

પરિમાણદ્વારમ્—

એ વાદરપર્યાપ્તકા વાયુકાયાસ્તે સંવર્તિતલોકપ્રતરાસંખ્યેયભાગવર્તિ-
પ્રદેશરાશિપરિમાણાઃ, શેષાસ્ત્રયોઽપિ રાશયઃ પૃથગસંખ્યેયલોકાકાશપ્રદેશ-
પરિમાણા ભવન્તિ, વિશેષશ્ચાયમત્રાવગન્તવ્યઃ—વાદરાપૂકાયપર્યાપ્તકેભ્યો વાદરવાયુ-
પર્યાપ્તકા અસંખ્યેયગુણાઃ, વાદરાપૂકાયાઽપર્યાપ્તકેભ્યો વાદરવાયુકાયાઽ-
પર્યાપ્તકા અસંખ્યેયગુણાઃ । સૂક્ષ્માપૂકાયાઽપર્યાપ્તકેભ્યઃ સૂક્ષ્મવાયુકાયાઽપર્યાપ્તકા
વિશેષાધિકાઃ, સૂક્ષ્માપૂકાયપર્યાપ્તકેભ્યઃ સૂક્ષ્મવાયુકાયપર્યાપ્તકા
વિશેષાધિકાઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

(૩) મિશ્ર । ઉત્કાલિકાવાત આદિ સચિત્ત છે, ઉદ્ધાર અને ઉચ્છ્વાસ આદિ અચિત્ત છે, અને
મિલી હુઈ—સચિત્ત—અચિત્ત વાયુ મિશ્ર છે ।

પરિમાણદ્વાર—

વાદરપર્યાપ્તવાયુકાય કે જીવ સંવર્તિત લોકપ્રતર કે અસંખ્યાતર્વે ભાગવર્તી પ્રદેશો કે
બરાબર છે । શેષ ત્રીનો પ્રત્યેક રાશિયાં અસંખ્યાત લોકાકાશ કે પ્રદેશો કે બરાબર છે ।
યહાં इतनी विशेषता समझनी चाहिए—વાદર અપૂકાય કે પર્યાપ્ત જીવો કી અપેક્ષા વાયુકાય
કે વાદર પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગુણા છે । અપૂકાય કે અપર્યાપ્ત વાદર જીવો સે વાયુકાય કે
અપર્યાપ્ત વાદર અસંખ્યાત ગુણા હૈ । અપૂકાય કે સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત જીવો સે સૂક્ષ્મ વાયુકાય કે
અપર્યાપ્ત વિશેષ અધિક હૈ । અપૂકાય કે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત જીવો સે સૂક્ષ્મ વાયુકાય કે પર્યાપ્ત
વિશેષાધિક છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ઉત્કાલિકાવાત આદિ સચિત્ત છે. ઉદ્ધાર અને ઉચ્છ્વાસ આદિ અચિત્ત છે. અને સચિત્ત
તથા અચિત્ત એ બંને એક સાથે મળેલા હોય તે વાયુ મિશ્ર છે.

પરિમાણદ્વાર—

વાદરપર્યાપ્તવાયુકાયના જીવ સંવર્તિત લોક પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગવર્તી
પ્રદેશોના બરાબર છે. બાકી ત્રણ પ્રત્યેક રાશીઓ અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની
બરાબર છે. અહિં એટલી વિશેષતા સમજવી જોઈએ—વાદર અપૂકાયના પર્યાપ્ત જીવોની
અપેક્ષા વાયુકાયના વાદર પર્યાપ્ત અસંખ્યાત ગણા છે. અપૂકાયના અપર્યાપ્ત વાદર
જીવોથી વાયુકાયના અપર્યાપ્ત વાદર અસંખ્યાત ગણા છે. અપૂકાયના સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત
જીવોથી સૂક્ષ્મ વાયુકાયના અપર્યાપ્ત વિશેષ અધિક છે. અપૂકાયના સૂક્ષ્મપર્યાપ્ત
જીવોથી, સૂક્ષ્મ વાયુકાયના પર્યાપ્ત વિશેષાધિક છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

अथ सर्वथा वायुकायसमारम्भपरित्यागिनोऽनगारान्, तथा वायुकाय-
समारम्भप्रवृत्तान् द्रव्यलिङ्गिनश्च विविच्य प्रतिबोधयितुमाह—‘लज्जमाणा.’
इत्यादि ।

अथ शस्त्रद्वारम्—

मूलम्—

लज्जमाणा पुढो पास । अणगारा मो-त्ति एगे पवयमाणा जमिणं विस्वरूवेहिं
सत्थेहिं वाउकम्मसमारंभेणं, वाउसत्थं समारंभमाणा अण्णे अणेगरूवे पाणे
विहिंसन्ति ॥ सू० २ ॥

छाया—

लज्जमानाः पृथक् पश्य । अनगाराः स्म इति एके प्रवदमानाः, यदिमं
विरूपरूपैः शस्त्रैः वायुकायसमारम्भेण, वायुकायशस्त्रं समारंभमाणा अन्यान् अनेक-
रूपान् प्राणान् विहिंसन्ति ॥ सू० २ ॥

वायुकाय के समारंभ का सर्वथा त्याग करने वाले मुनियों को और वायुकाय के
समारम्भ में प्रवृत्ति करने वाले द्रव्यलिङ्गियों को अलग-अलग बतलाने के लिए कहते हैं—
‘लज्जमाणा.’ इत्यादि ।

शस्त्रद्वार—

मूलार्थ—वायुकाय का समारम्भ करने में संकोच करने वाले अनगारों को अलग
देखो, और कोई-कोई ‘हम अनगार हैं’ ऐसा कहते हुए नाना प्रकार के शस्त्रों से वायुकाय
का समारम्भ करके, वायुकाय का समारम्भ करते हुए अन्य अनेक प्रकार के प्राणियों की
हिंसा करते हैं उनको अलग देखो ॥ सू० २ ॥

वायुकायना समारंभने। सर्वथा त्याग करवावाणा मुनियोने अने वायुकायना
समारंभमां प्रवृत्ति करवावाणा द्रव्यलिङ्गियोने नूदा-नूदा भताववा भाटे कडे छे—
‘लज्जमाणा.’ इत्यादि.

शस्त्रद्वार—

मूलार्थ—वायुकायना समारंभमां संकोच करवावाणा अणुगारोने नूदा नष्टो,
अने कोर्ध-कोर्ध ‘अमे अणुगार छीये’ अबुं कडेनारा अने नाना प्रकारना शस्त्रोथो
वायुकायने समारंभ करीने, वायुकायने समारंभ करता थका जीन अनेक प्रकारना
प्राणियोनी हिंसा करे छे. तेने पणु नूदा-नूदा नष्टो. ॥ सू० २ ॥

ટીકા—

લજ્જમાનાઃ=પરમકરૂણયાઽઽર્દ્રચિત્તયા વાયુકાયસમારમ્ભે પરાઙ્મુખાઃ, વાયુકાયસમારમ્ભપરિત્યાગિનોઽનાગારાઃ, પૃથક્=વિભિન્નાઃ, કેચન પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાનિનોઽવધિમનઃપર્યયકેવલિનઃ, કેચિત્ પરોક્ષજ્ઞાનિનો ભાવિતાત્માનઃ સન્તીતિ પશ્ય । યદ્વા-પૃથક્=દ્રવ્યલિઙ્ગિભ્યઃ પૃથગ્ભાવેન સન્તીતિ પશ્ય । ઇમે વાયુકાયસમારમ્ભકરણે ભીતાસ્રસ્તા ઉદ્વિગ્નાસ્ત્રિકરણત્રિયોગૈર્વાયુકાયસમારમ્ભપરિત્યાગિનો વિદ્યન્તે ઇતિ વિલોકયેત્યર્થઃ ।

એકે પુનરન્યેતુ ‘વયમનગારાઃ સ્મઃ’ ઇતિ સાભિમાનં પ્રવદમાનાઃ ‘વયમેવ વાયુકાયરક્ષણપરાઃ મહાવ્રતધારિણઃ’ ઇતિ પ્રલપન્તો દ્રવ્યલિઙ્ગિનઃ સન્તિ, તાન્ પૃથક્ પશ્ય ।

ટીકાર્થ—પરમ કરૂણા સે આર્દ્ર-ચિત્ત હોને કે કારણ વાયુકાય કે સમારમ્ભ સે વિમુખ, વાયુકાય કે સમારમ્ભ કા સર્વથા ત્યાગ કરને વાલે અનગાર ભિન્ન હૈં—કોઈ અવધિ-જ્ઞાની કોઈ મનઃપર્યયજ્ઞાની ઓર કોઈ કેવલજ્ઞાની હૈં, ઓર કોઈ મતિશ્રુતજ્ઞાન કે ધારક ભાવિતાત્મા સાધુ હૈં, ઉન્હેં દેલો । અથવા ઉન્હેં દ્રવ્યલિંગિયો સે ભિન્ન સમજો । યે અનગાર વાયુકાય કા સમારમ્ભ કરને મેં ભીત હૈં, ત્રસ્ત હૈં, ઉદ્વિગ્ન હૈં તથા ત્રિન કરણ ત્રિન યોગ સે વાયુકાય કા સમારમ્ભ કરને કે ત્યાગી હૈં ।

ઓર કોઈ—કોઈ ‘હમ અનગાર હૈં’ ઇસ પ્રકાર અભિમાનપૂર્વક કહતે હુએ, ‘હમ હી વાયુકાય કી રક્ષા કરને વાલે પંચમહાવ્રતધારી હૈં’ એસા પ્રલાપ કરને વાલે દ્રવ્યલિંગી હૈં, ઉન્હેં અનગારો સે અલગ સમજો ।

ટીકાર્થ—પરમ કરૂણાથી આર્દ્ર-ચિત્ત હોવાના કારણે વાયુકાયના સમારંભથી વિમુખ, વાયુકાયના સમારંભનો સર્વથા ત્યાગ કરવાવાળા અણુગાર બૂદા છે—કોઈ અવધિજ્ઞાની, કોઈ મનઃપર્યયજ્ઞાની અને કોઈ કેવલજ્ઞાની છે, અને કોઈ મતિ-શ્રુત જ્ઞાનના ધારક ભાવિતાત્મા સાધુ છે, તેને જુઓ. અથવા તેને દ્રવ્યલિંગિઓથી બૂદા જાણો, તે અણુગાર વાયુકાયનો સમારંભ કરવામાં ભીત (બીવા વાળા) છે, ત્રસ્ત છે, ઉદ્વિગ્ન છે. તથા ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી વાયુકાયનો સમારંભ કરવાના ત્યાગી છે.

અને કોઈ—કોઈ ‘અમે અણુગાર છીએ’ આ પ્રમાણે અભિમાનપૂર્વક કહે છે. કે ‘અમેજ વાયુકાયની રક્ષા કરવાવાળા પંચમહાવ્રતધારી છીએ.’ એવો બકવાદ કરનારા દ્રવ્યલિંગી છે. તેને અણુગારોથી બૂદા જાણો.

इमे खल्वनगाराभिमानिनो द्रव्यलिङ्गिनो मनागप्यनगारगुणेषु न प्रवर्तन्ते, नापि गृहस्थकृत्यं किञ्चित् परित्यजन्तीति दर्शयति—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद्, विरूपरूपैः=विभिन्नस्वरूपैः, शस्त्रैः. शस्त्रं हि द्रव्यभावभेदाद् द्विविधम्, तत्र द्रव्यशस्त्रं-स्वकायपरकायोभयकायभेदात् त्रिविधम् । तत्र स्वकायशस्त्रं-शीतवायोरुष्णवायुः, उष्णवायोश्च शीतवायुः पूर्वादिगादिवायोः पश्चिम-दिगादिवायुः स्वकायशस्त्रम् । व्यजन-तालवृन्त-शूर्प-चामर-पत्र-बेलकर्णाभिधार-णादयः, घर्मातीं यद् बहिरवतिष्ठते वातागमनमार्गे साऽभिधारणा,

तथा-चन्दनोशीरादीनां गन्धाः, अग्निज्वालाप्रतापश्च, तथा मुशलादिना

અનગાર હોને કા અભિમાન કરને વાલે એ દ્રવ્યલિંગી અનગાર કે ગુણો મેં તનિક મી પ્રવૃત્તિ નહીં કરતે ઔર ગૃહસ્થોં કે કિસી કૃત્ય કા ત્યાગ નહીં કરતે હૈ । યહ આગે કહતે હૈ:—

દ્રવ્યશસ્ત્ર ઔર ભાવશસ્ત્ર કે ભેદ સે શસ્ત્ર દો પ્રકાર કા હૈ । દ્રવ્યશસ્ત્ર કે ત્રીન ભેદ હૈ—(૧) સ્વકાય (૨) પરકાય ઔર (૩) ઉભયકાયશસ્ત્ર । ઉષ્ણવાયુ, શીતવાયુ કા ઔર શીતવાયુ, ઉષ્ણવાયુ કા, તથા પૂર્વાદિદિશાઓંકા વાયુ, પશ્ચિમાદિદિશાઓં કે વાયુ કા સ્વકાયશસ્ત્ર હૈ, પંખા, તાલવૃન્ત, સૂપ, ચામર, પત્ર, કપડા ઔર અભિધારણા આદિ, ધૂપ સે પીઠિત પુરુષ હવા આને કે રાસ્તે મેં ઠહરતા હૈ ઉસકો અભિધારણા કહતે હૈ ।

તથા-ચન્દન, રસસ્રસ આદિ કી ગંધ, આગકી જ્વાલા, તાપ આદિ પરકાયશસ્ત્ર હૈ ।

અણુગાર હોવાનું અભિમાન કરવાવાળાઓ દ્રવ્યલિંગી (સાચા) અણુગારના ગુણોમાં જરા પણ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, અને ગૃહસ્થોના કોઈ પણ કાર્યનો ત્યાગ કરતા નથી તે આગળ કહે છે.

દ્રવ્યશસ્ત્ર અને ભાવશસ્ત્રના ભેદથી શસ્ત્ર બે પ્રકારના છે, દ્રવ્યશસ્ત્રના ત્રણ ભેદ છે. (૧) સ્વકાય, (૨) પરકાય, (૩) ઉભયકાય-શસ્ત્ર, ઉષ્ણવાયુ, શીતવાયુનો અને શીતવાયુ, ઉષ્ણવાયુનો તથા પૂર્વાદિ દિશાઓના વાયુનો પશ્ચિમ આદિ દિશાઓના વાયુ સ્વકાયશસ્ત્ર છે વાંસનો બનાવેલો તથા તાલપત્રનો બનાવેલો પંખો, સૂપડા, ચામર, પત્ર, વસ્ત્રખંડ અને અભિધારણા આદિ, તાપથી પીઠિત પુરુષ હવા આવવાના રસ્તામાં થોભી જાય છે, તેને અભિધારણા કહે છે.

તથા-ચન્દન, ખસખસ, આદિની ગંધ, અગ્નિ, અગ્નિની જ્વાલા, તાપ આદિ તથા

કણ્ડનં, તુષાઘપસારણાર્થં શૂર્પાસ્ફાલનં, વસ્ત્રાદિગતરજઃપ્રમૃતિવારણાય વસ્ત્રાદીના-
માચ્છોટનમાસ્ફોટનં પ્રસ્ફોટનં ચ, તથા શીઘ્રગમનં વાયુકાયસ્ય વિરાધકં પરકાય-
શસ્ત્રમ્ । ઉભયકાયશસ્ત્રમ્-અનાવૃતમુલેન ભાષણમ્, એતત્સર્વં દ્રવ્યશસ્ત્રમ્ । ભાવશસ્ત્રં
તુ મનોવાક્કાયાનાં દુષ્પ્રણિધાનમ્ । એવંવિધૈઃ શસ્ત્રૈઃ, વાયુકાયસમારમ્ભેણ=વાયુકાયો-
પમર્દકસાવધવ્યાપારેણ, ઇમં વાયુકાયં વિહિસન્તિ ।

વાયુકાયાહસાયાં પ્રવૃત્તાઃ સ્વલુ પદ્મજીવનિકાયરૂપં લોકં સર્વમેવ
વિહિસન્તીત્યાહ—‘વાયુકાયશસ્ત્રમ્.’ ઇત્યાદિ । વાયુકાયશસ્ત્રં=વાયુકાયોપમર્દકં
દ્રવ્યભાવશસ્ત્રં પૂર્વોક્તપ્રકારં, સમારમ્ભમાણાઃ=વાયુકાયં પ્રતિ પ્રયુજ્ઞાનાઃ અન્યાન્=વાયુ-
કાયભિન્નાન્ અનેકરૂપાન્ પૃથિવીકાયાદીન્ સ્થાવરાન્ દ્વીન્દ્રિયાદીન્ત્રસાંશ્ચ પ્રાણાન્=
પ્રાણિનઃ, વિહિસન્તિ ।

મૂસલ સે કૂટના, છિલકે હટાને કે લિષ્ સૂપ સે ફટકના, ધૂલ-રેત આદિ જાડને કે લિષ્
વલ્લ આદિ કો ફટકારના-ફટકના તથા જલ્દી ચલના મો વાયુકાય કા વિરાધક પરકાય
શસ્ત્ર હૈ ખુલે મુલ્લ સે બોલના ઉભયકાયશસ્ત્ર । મન, વચન, ઔર કાયકા અપ્રશસ્ત વ્યાપાર
ભાવશસ્ત્ર હૈ । ઇન નાના પ્રકાર કે શસ્ત્રો સે દ્રવ્યલિંગી વાયુકાય કી હિંસા કરને વાલે સાવધ
વ્યાપાર કરકે વાયુકાય કી હિંસા કરતે હૈ ।

જો વાયુકાય કી હિંસા મેં પ્રવૃત્ત હોતા હૈ વહ પદ્મકાયરૂપ સમસ્ત લોક કી
હિંસા કરતા હૈ, યહ કહતે હૈ—વાયુકાય કી વિરાધના કરને વાલે પૂર્વોક્ત દ્રવ્ય ઔર ભાવશસ્ત્રો
કા વાયુકાય કે પ્રતિ પ્રયોગ કરને વાલે વાયુકાય સે ભિન્ન અનેક પ્રકાર કે પૃથ્વીકાય આદિ
સ્થાવરો કી તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસજીવો કી મી હિંસા કરતા હૈ ।

મૂસળથી કૂટવું, છાલ કાઢવા માટે, સૂપડાથી ઓટકવું, ધૂળ-રેતી વગેરેને ખંખેરવા
માટે વસ્ત્ર વગેરેને ઓટકવું-પછાડવું, તથા જલદી-જલદી ચાલવું તે પણ વાયુકાયનું
વિરાધક પરકાય શસ્ત્ર છે. ઉઘાડા-ખૂલવા માટે ખોલવું તે ઉભયકાયશસ્ત્ર છે. આ સર્વ
વાયુકાયનાં દ્રવ્યશસ્ત્ર છે, મન, વચન અને કાયાનો અપ્રશસ્ત (વખાણવા લાયક નહિ તે)
વ્યાપાર તે ભાવશસ્ત્ર છે. આ નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી દ્રવ્યલિંગી વાયુકાયની હિંસા
કરવાવાળાઓ સાવધ વ્યાપાર કરીને વાયુકાયની હિંસા કરે છે.

જે વાયુકાયની હિંસામાં પ્રવૃત્ત થાય છે તે પદ્મકાયરૂપ સમસ્ત લોકની હિંસા
કરે છે. એ કહે છે—વાયુકાયની વિરાધના કરવાવાળા પૂર્વોક્ત દ્રવ્ય અને ભાવશસ્ત્રનો
વાયુકાયના પ્રતિ પ્રયોગ કરવાવાળા વાયુકાયથી ભિન્ન અનેક પ્રકારના પૃથ્વીકાય આદિ
સ્થાવરોની, તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોની પણ હિંસા કરે છે.

इह बहुविधद्रव्यलिङ्गिनो विद्यन्ते, तत्र शाक्यादयो व्यजनादिशस्त्रैर्वायुकाय-
समारम्भं कुर्वन्ति, कारयन्ति, कुर्वतोऽनुमोदयन्ति, तथा च संपातिमादीनां हिंसनेन
षट्जीवनिकायविराधका भवन्ति । दण्डिनोपि—“वयं प्रञ्चमहाव्रतधारिणो जिना-
श्चाराधका अनगाराः स्मः” इत्यादि प्रवदमानाः साध्वाभासाः सावद्यमुपदिशन्ति,
शास्त्रप्रतिषिद्धमपि वायुकायसमारम्भं कुर्वन्ति, कारयन्ति च । ते हि अनावृतमुखेन
वदन्ति गायन्ति च । तथा अग्रपूजादौ विविधवाद्यनृत्यादिकं कारयन्ति, एतत्सर्वं
मिथ्यादर्शनशल्याभिधं पापमाचरन्ति ।

उक्तञ्च—“गंधव्वनद्ववाइय-लवणजलारत्तिआइदीवाई ।

જં કિચ્ચં તં સવ્વં-પિ ઓઅરઇ અગ્ગપૂયાણ ” ॥ ૧ ॥

સંસાર મેં તરહ-તરહ કે દ્રવ્યલિંગી હૈં, ઊન મેં સે શાક્ય આદિ પંખા વગેરહ સે
વાયુકાય કા આરંભ કરતે હૈં, કરાતે હૈં ઓર આરંભ કરને વાલે કી અનુમોદના કરતે હૈં,
ઓર સંપાતિમ (ડહકર અચાનક આજાને વાલે) આદિ જીવોં કી હિંસા કરકે ષટ્કાય કે
વિરાધક બનતે હૈં । ઢૂઠે સાધુ દણ્ડી મી ‘હમ પંચમહાવ્રતધારી તથા જિન ભગવાન કી
આજ્ઞા કે આરાધક અનગાર હૈં’ ઇસ પ્રકાર કહતે હુણ સાવધ કા ઉપદેશ દેતે હૈં । શાસ્ત્ર
મેં નિષિદ્ધ વાયુકાય કા સમારંભ કરતે હૈં ઓર કરાતે હૈં । વે યુલે મુખ સે બોલતે ઓર ગાતે
હૈં, તથા અગ્રપૂજા આદિ મેં વિવિધ પ્રકાર સે વાદ્ય ઇવં નૃત્ય આદિ કરાતે હૈં । યહ સવ
મિથ્યાદર્શનશલ્યનામક પાપ હૈં । વે ઇસકા આચરણ કરતે હૈં । જૈસે કહા હૈં—

સંસારમાં તરેહ-તરેહના દ્રવ્યલિંગી છે, તેમાંથી શાક્ય આદિ પંખા વગેરેથી
વાયુકાયનો આરંભ કરે છે, કરાવે છે, અને આરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન આપે
છે, અને સંપાતિમ (ઊડીને અચાનક આવવાવાળા) આદિ જીવોની હિંસા કરીને
ષટ્કાયના વિરાધક બને છે. દંડી પણ ‘અમે પંચમહાવ્રતધારી તથા જિન ભગવાનની
આજ્ઞાના આરાધક અણુગાર છીએ.’ આ પ્રમાણે કહેતા થકા સાવધનો ઉપદેશ આપે
છે. શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ મનાએલા વાયુકાયનો સમારંભ કરે છે અને કરાવે છે. તે ખુદ્દા
મુખથી-ઉઘાડા મોઢે-ખોલે છે અને ગાય છે, તથા અગ્રપૂજા વગેરેમાં વિવિધ પ્રકારથી
વાદ્ય અને નૃત્ય આદિ કરાવે છે. આ સર્વે મિથ્યાદર્શનશલ્ય નામનું પાપ છે. તે એનું
આચરણ કરે છે. જેમ કહ્યું છે—

છાયા—ગન્ધર્વનૃત્યવાદિત્ર-લવણજલારાત્રિકાદિદોષાદયઃ ।

યત્કિશ્ચિત્કૃત્યં તત્સર્વમપ્યવતરત્યગ્રપૂજાયામ્ ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

કિશ્ચ—સપ્તદશભેદિપૂજાવિધાવપિ ગીતનૃત્યવાદ્યાનિ કર્તવ્યતયોપદિશન્તિ ।

કિશ્ચૈકવિંશતિવિધપૂજાયામપિ નૃત્યગીતવાદિત્રૈશ્ચામરવીજનૈશ્ચ વાયુકાયસમા-
રમ્ભં કારયન્તિ ।

ઉક્તશ્ચ—“સ્નાત્રં વિલેપનવિભૂષણપુષ્પવાસ—

ધૂપપ્રદીપફલતન્દુલપત્રપૂર્ગૈઃ ।

નૈવેદ્યવારિવસનૈશ્ચમરાતપત્ર,—

વાદિત્રગીતનટનસ્તુતિકોશવૃદ્ધ્યા ॥ ૧ ॥

ઇત્યેકવિંશતિવિધા જિનરાજપૂજા ” ઇત્યાદિ ।

“ગાના, નાચના, બજાના, લવણ—જલ, આરતી કરના, દીપક જલાના આદિ જિતને
કાર્ય હૈં, વે સવ અગ્રપૂજા મેં કિયે જાતે હૈં ” ॥૧॥

તથા વે દ્રવ્યલિંગી દણ્ડી ‘સત્તરહપ્રકાર કી પૂજા મેં ભી ગીત, નૃત્ય ઔર વાદ્ય આદિ
ક્રિયાઈ કરની चाहिए’ એસા અપદેશ દેતે હૈં ।

તથા ઇક્કીસભેદી પૂજા મેં ભી નૃત્ય, ગીત, વાદિત્ર તથા ચામર ઔર પંખા આદિ કે
દ્વારા વાયુકાય કા સમારંભ કરાતે હૈં । જૈસા કહા હૈ:—

“સ્નાન, વિલેપન, આભૂષણ, પુષ્પ, વાસ, ધૂપ, દીપ, ફલ, ચાવલ પત્ર, સુપારી, નૈવેદ્ય
જલ, વસ્ત્ર, ચામર, છત્ર, વાદિત્ર, ગીત, નાટ્ય, સ્તુતિ ઔર કોશવૃદ્ધિ, ઇસ તરહ ઇક્કીસ પ્રકાર
કી જિન ભગવાન્ કી પૂજા હોતી હૈ ” ॥૧॥

“ગાવું, નાચવું, બજાવવું, મીઠું, જલ, આરતી કરવી, દીપક—દીવો આળવો
આદિ બેટલાં કાર્ય છે, તે સર્વ અગ્રપૂજામાં કરવામાં આવે છે.” ॥ ૧ ॥

તથા તે દ્રવ્યલિંગી—દંડી ‘સત્તરપ્રકારની પૂજામાં પણ ઉમેશાં નૃત્ય અને વાદ્ય-
વાજાંત્ર આદિ ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ.’ એવો ઉપદેશ આપે છે.

તથા એકવીસભેદી પૂજામાં પણ નૃત્ય, ગીત, વાજાંત્ર તથા ચામર અને પંખા
આદિ દ્વારા વાયુકાયનો સમારંભ કરાવે છે. જેમ કહ્યું પણ છે—

“સ્નાન, વિલેપન, આભૂષણ, પુષ્પ, વાસ, ધૂપ, દીપ, ફલ, ચોખા, પત્ર, સોપારી, નૈવેદ્ય,
જલ, વસ્ત્ર, ચામર, છત્ર, વાજાંત્ર, ગીત, નાટક, સ્તુતિ અને કોશવૃદ્ધિ (ધર્મોદાના નામે
માણું—ધન—નીવૃદ્ધિ) આ પ્રમાણે એકવીસ પ્રકારની જિનભગવાનની પૂજા થાય છે.” ॥૧॥

અલમધિકેન-એવમપિ તે પ્રલપન્તિ-યદિ જિનમત્તયુદ્ધેકેણ સાધુરપિ નૃત્યેત્તદા નાસ્તિ દોષ ઇતિ ॥ સૂ. ૨ ॥

અથ સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં પ્રાહ—‘તત્થ સ્વહુ.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

તત્થ સ્વહુ ભગવયા પરિણા પવેદ્યા । ઇમસ્સ ચેવ જીવિયસ્સ પરિવંદનમાણણ-પૂયણાણ જાહમરણમોયણાણ દુક્ખપડિધાયહેઠં સે સયમેવ વાહસત્થં સમારંભઈ, અણ્ણેહિં વા વાહસત્થં સમારંભાવેઈ, અણ્ણે વાહસત્થં સમારંમંતે સમણુજાણઈ, તં સે અહિયાણ, તં સે અવોહીણ ॥ સૂ. ૩ ॥

છાયા—

તત્ર સ્વહુ ભગવતા પરિજ્ઞા પ્રવેદિતા । અસ્ય ચૈવ જીવિતસ્ય પરિ-

જ્યાદા ક્યા કહેં ! વે યહોં તક મી વકતે હૈ કિ-જિનરાજ કી ભક્તિ મેં મસ્ત હોકર અગર સાધુ મી નાચને લગે તો મી કોઈ દોષ નહીં હૈ અર્થાત્ વહ આરાધક હૈ ॥ સૂ. ૨ ॥

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈ:—‘તત્થ સ્વહુ.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલાર્થ—ભગવાન્ ને વાયુકાય કે આરંભ કે વિષય મેં ઉપદેશ દિયા હૈ । હસી જીવન કે પરિવંદન, માનન, ઔર પૂજન કે લિણ, જન્મ-મરણ સે છુટકારા પાનેકે લિણ, દુઃખ કા નાશ કરને કે લિણ લોગ સ્વયં વાયુકાયશલ્લ કા આરંભ કરતા હૈ, દૂસરોં સે વાયુકાયશલ્લ કા આરંભ કરાતા હૈ ઔર વાયુકાયશલ્લ કા આરંભ કરને વાલે દૂસરોં કી અનુમોદના કરતા હૈ । યહ ઉસકે અહિત કે લિણ ઔર ઉસકી અવોધિ કે લિણ હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

વિશેષ શું કહીએ, તે એટલે સુધી પણ કહે છે કે-જિનરાજની ભક્તિમાં મસ્ત થઈને અગર સાધુ પણ નાચ કરવા લાગે તો પણ કોઈ દોષ નથી અર્થાત્ તે આરાધક છે. ॥૨॥

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે:—‘તત્થ સ્વહુ.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—ભગવાને વાયુકાયના આરંભના વિષયમાં ઉપદેશ આપ્યો છે. આ જીવનના પરિવંદન, માનન અને પૂજા માટે, જન્મ, મરણથી છુટવા માટે, દુઃખનો નાશ કરવા માટે. લોક સ્વયં—પોતે વાયુકાયશલ્લનો આરંભ કરે છે, બીજા પાસે વાયુકાયશલ્લનો આરંભ કરાવે છે. અને વાયુકાયશલ્લનો આરંભ કરવાવાળા બીજાને અનુમોદન આપે છે. તે એના (પોતાના) અહિત માટે અને તેમની અવોધિને માટે છે. ॥ ૩ ॥

વન્દનમાનનપૂજનાય, જાતિમરણમોચનાય, દુઃખપ્રતિઘાતહેતું સ સ્વયમેવ વાયુશસ્ત્રં સમારમ્ભતે, અન્યૈર્વા વાયુશસ્ત્રં સમારમ્ભયતિ, અન્યાન્ વાયુશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણાન્ સમનુ-જાનાતિ, તત્ તસ્યાહિતાય, તત્ તસ્યાબોધયે ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકા—

તત્ર=વાયુકાયસમારમ્ભે, ભગવતા=શ્રીમહાવીરે, પરિજ્ઞા-જ્ઞ-પ્રત્યાખ્યાન-ભેદાદ્ દ્વિવિધા, સ્વલુ=નિશ્ચયેન, પ્રવેદિતા=પ્રતિબોધિતા । કર્મરજઃ-પરિહરણાર્થ મન્ય-જીવેન પરિજ્ઞાઽવશ્યં શરણીકરણીયેતિ ભગવતા પ્રતિબોધિતમિતિ ભાવઃ ।

ઉપભોગદ્વાર—

લોકઃ કસ્મૈ પ્રયોજનાય વાયુકાયમુપમર્દયતીત્યાહ—‘અસ્ય ચૈવ જીવિતસ્ય ’ ઇત્યાદિ । અસ્યૈવ=અલ્પકાલાવસ્થાયિનઃ, જીવિતસ્ય=જીવનસ્ય સુખાર્થમ્ વ્યજન-તાલવૃન્ત-મસ્ત્ર-ધ્માત-ફૂત્કારા-ચ્છ્વાસાદિભિશ્ચ, શીતોષ્ણવાયુ-

ટીકાર્થ—વાયુકાય કે સમારંભ કે વિષય મેં શ્રી મહાવીરને જ્ઞપરિજ્ઞા તથા પ્રત્યા-ખ્યાનપરિજ્ઞા બતલાઈ છે । તાત્પર્યં યહ હૈ કિ-કર્મરૂપી રજકો હટાને કે લિષ્ઠ મન્ય જીવ કો પરિજ્ઞા અવશ્ય સ્વીકાર કરના ચાહિષ્ઠ, ંસા ઉપદેશ મગવાનુને દિયા હૈ ।

ઉપભોગદ્વાર—

લોગ કિસ પ્રયોજન સે વાયુકાય કી વિરાધના કરતે હૈ? યહ બતલાતે હૈ-ઈસ અલ્પકાલીન જીવન કે સુખ કે લિષ્ઠ પંખા, તાડપંખા હિલાના, ઘોંકની કા ઘોંકના, ફૂંક મારના, શ્વાસ લેના આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા, તથા શીત ઔર ઉષ્ણ વાયુકા સેવન દ્વારા વાયુકાય કી હિંસા કરતે હૈ ।

ટીકાર્થ—વાયુકાયના સમારંભના વિષયમાં શ્રીમહાવીરે જ્ઞપરિજ્ઞા તથા પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞા બતાવી છે. તાત્પર્યં એ છે કે:-કર્મરૂપી રજને દૂર કરવા માટે મન્ય જીવોએ પરિજ્ઞાનો અવશ્ય સ્વીકાર કરી લેવો જોઈએ. આ પ્રમાણે ભગવાને ઉપદેશ આપ્યો છે.

ઉપભોગદ્વાર—

લોક કયા પ્રયોજનથી વાયુકાયની વિરાધના કરે છે? એ બતાવે છે. આ અલ્પ-કાળના જીવનના સુખ માટે પંખા, તાડપંખા હલાવવા, ધમણ ધમવી-ફૂંક મારવી, શ્વાસ લેવો, આદિ ક્રિયાઓદ્વારા તથા શીત અને ઉષ્ણ (ઠંડા અને ગરમ) વાયુના સેવનદ્વારા

સેવનૈશ્વ, તથા પરિવન્દન-માનન-પૂજનાય, પરિવન્દન=પ્રશંસા, તદર્થ-દૃતિવાદ્યવેણુ-
 પ્રમૃતિવાદનાદૌ, માનન=જનસત્કારસ્તદર્થ, વ્યજનયન્ત્રાદિપ્રચાલનાદૌ,
 પૂજન=વસ્ત્રરત્નાદિલાભસ્તદર્થ વાયુયાન-વાયુયન્ત્રાદિનિર્માણાદૌ, તથા જાતિ-
 મરણમોચનાર્થ=દેવપ્રતિમાભિમુખં નૃત્યગીતવાદિત્રપ્રયોગે, વ્યજનચામરાદિવીજને ચ,
 તથા દુઃખપ્રતિઘાતહેતુ=વ્યાધિપ્રતીકારાર્થ નવીનવૈજ્ઞાનિકોદ્ભાવિતવાયુ-
 ચિકિત્સાયાં, તથા-તાલવૃન્તાદિના વાયુકાયોદ્ભાવને સ=જીવનસુખાદ્યર્થી,
 સ્વયમેવ વાયુશસ્ત્ર=વાયુકાયોપમર્દકં-શસ્ત્રં સમારંભતે=વ્યાપારયતિ, અન્યૈર્વા વાયુ-
 કાયશસ્ત્રં સમારંભયતિ=પ્રયોજયતિ, અન્યાન્ વાયુશસ્ત્રં સમારંભમાણાન્ સમનુ-

તથા પરિવન્દન અર્થાત્ પ્રશંસા પાને કે લિખ, મશકવાદ્ય ઓર વાંસુરી વજાકર, માનન અર્થાત્
 જનસત્કાર કે લિખ વ્યજનયન્ત્ર (બીજલી કા પલ્લા) ગાનયન્ત્ર (રેડિયો, ગ્રામોફોન આદિ) વજાકર,
 પૂજન અર્થાત્ વસ્ત્રો ઇવ રત્નો આદિ કે લાભ કે લિખ વાયુયાન (ઇરોપ્લેને) વાયુયન્ત્ર આદિ કે
 બનાને મેં, તથા જન્મ-મરણ સે છુટકારા પાને કે લિખ, જૈસે-જિનપ્રતિમા કે આગે નૃત્ય, ગીત
 ઓર વાદિત્ર કા પ્રયોગ કરને મેં, ચામર પંખા આદિ ડુલાને મેં; તથા દુઃખ કા નાશ કરને કે
 લિખ, જૈસે-વ્યાધિ મિટાને કે લિખ આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો દ્વારા નિકાલી હુઈ વાયુચિકિત્સા
 મેં તથા તાડપંખા આદિ દ્વારા વાયુકાય કી ઉદીરણા કરને મેં વાયુકાય કી હિંસા કરતે
 હૈ । ઇસ પ્રકાર ઇસ જીવન કે સુખ કે અર્થો સ્વયં વાયુકાય કે ધાતક શસ્ત્રો કા સમારંભ
 કરતે હૈ, દૂસરોં સે કરાતે હૈ ઓર વાયુકાય કા સમારંભ કરને વાલે દૂસરો કા અનુમોદન

તથા પરિવન્દન, અર્થાત્ પ્રશંસા મેળવવા માટે મશકવાદ્ય અને વાંસળી વગેરે
 બજાવીને, વ્યજનયન્ત્ર તથા ગાનયન્ત્ર (વિજળીથી ચાલતા પંખા અને રેડીઓ
 તથા ગ્રામોફોન) વગેરે બજાવીને, પૂજન અર્થાત્-વસ્ત્રો ઇવં રત્નો આદિના લાભ
 માટે વાયુયાન (ઇરોપ્લેન) અને વાયુયન્ત્ર આદિ બનાવવામાં. તથા જન્મ-મરણથી
 છુટવા માટે. જેમકે:-દેવપ્રતિમાની પાસે નૃત્ય-ગીત અને વાજાંત્રનો પ્રયોગ કરવામાં,
 ચામર, પંખા આદિ હલાવવામાં, તથા દુઃખનો નાશ કરવા માટે, જેમકે-વ્યાધિ મટાડવા
 માટે આજકાલના વૈજ્ઞાનિકદ્વારા શોધ કરાએલી વાયુચિકિત્સામાં, તથા તાડપંખાના
 પંખાદ્વારા વાયુકાયની ઉદીરણામાં વાયુકાયની હિંસા કરે છે. એ પ્રમાણે આ જીવનના
 સુખના અર્થો પોતે વાયુકાયના ધાતક શસ્ત્રોનો સમારંભ કરે છે, બીજાની પાસે કરાવે છે.
 અને વાયુકાયનો સમારંભ કરવાવાળા બીજાને અનુમોદન આપે છે. વાયુકાયનો એ

જાનાતિ=અનુમોદયતિ । તદ્=વાયુકાયસમારંભણં, તસ્ય=વાયુકાયસમારંભણં-
કુર્વતઃ કારયિતુઃ અનુમોદયિતુશ્ચ અહિતાય ભવતિ । તથા-તત્ તસ્ય અવોધયે=
સમ્યક્ત્વાલાભાય ભવતિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

येन तु तीर्थङ्करादिसमीपे वायुकायस्वरूपं परिज्ञातं स एवं विभावयतीत्याह—
'से तं.' इत्यादि ।

મૂલમ્—

से तं संबुज्झमाणे आयाणीयं समुद्राय सोचा खलु भगवओ अणगाराणां वा
अंतिण, इहमेगेसिं णायं भवइ-एस खलु गंथे, एस खलु मोहे, एस खलु मारे, एस
खलु णरए । इच्चत्थं गढिए लोए, जमिणं विरूवरूवेहिं सत्थेहिं वाउकम्मसमारंभेणं,
वाउसत्थं समारंभमाणे अण्णे अणेगरूवे पाणे बिहिसइ ॥ सू० ४ ॥

करते हैं । वायुकाय का यह आरंभ करने वाले, कराने वाले और उसकी अनुमोदना करने
वाले को अहितकर होता है तथा अबोधिजनक होता है ॥ सू० ३ ॥

तीर्थकर आदि के निकट जिसने वायुकाय का स्वरूप समझ लिया है, वह इस प्रकार
बिचार करता है:—‘से तं.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—भगवान् से या उनके अनगारो से सुनकर—समझकर जिसने संयम धारण
क्रिया है वह जानता है कि—यह वायुकाय का समारंभ ही ग्रंथ है, यही मोह है, यही मार
है, यही नरक है । इसी में लोग गृद्ध हो रहे हैं, क्यों कि नाना प्रकार के शस्त्रों से वायुकाय
के समारंभद्वारा वायुशस्त्र का आरंभ करते हुए अन्य अनेक प्रकार के प्राणियों की हिंसा
करते हैं ॥ सू० ४ ॥

આરંભ, આરંભ કરવાવાળાને, કરાવનારને અને તેની અનુમોદના આપવાવાળાને
અહિતકર થાય છે, તથા અબોધિજનક થાય છે. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

तीर्थंकर आदिना समीपमां जेणु वायुकायनुं स्वइय समञ्ज वीधुं छे, ते आ
प्रमाणे विचार करे छे:—‘से तं.’ इत्यादि.

भूतार्थ—लगवान पासेથી અથવા તેમના અણગારો પાસેથી સાંભળી—સમજ
ને જેણે સંયમ ધારણ કર્યું છે તે જાણે છે કે:—આ વાયુકાયનો સમારંભજ ગ્રંથ છે.
એજ મોહ છે. એજ માર છે. એજ નરક છે, એમાં લોકો ગૃહ થઈ રહ્યા છે, કેમકે
નાના પ્રકારના શસ્ત્રોથી વાયુકાયના સમારંભદ્વારા વાયુશસ્ત્રનો આરંભ કરતા થકા
અન્ય અनेक પ્રકારનાં પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે. ॥સૂ૦ ૪॥

छाया—

स तत् संबुध्यमान आदानीयं समुत्थाय श्रुत्वा खलु भगवतः अनगाराणां वा अन्तिके इहैकेषां ज्ञातं भवति—एष खलु ग्रन्थः, एष खलु मोहः, एष खलु मारः, एष खलु नरकः, इत्यर्थं गृद्धो लोकः, यदिमं विरूपरूपैः शस्त्रैः वायुकर्मसमारम्भेण वायुशस्त्रं समारम्भमाणः अन्यान् अनेकरूपान् प्राणान् विहिनस्ति ॥ सू० ४ ॥

टीका—

यः खलु भगवतः=तीर्थङ्करस्य, अनगाराणां=तदीयश्रमणनिर्ग्रन्थानां वा अन्तिके श्रुत्वा आदानीयम्=उपादेयं सर्वसावद्ययोगविरतिरूपं चारित्रं समुत्थाय=अङ्गीकृत्य, विहरति, स तत्=वायुकाय समारम्भणं संबुध्यमानः=अहिताबोधिजनकत्वेन विज्ञाता सन्नेवं विभावयति—

इह=मनुष्यलोके, एकेषां=श्रमणनिर्ग्रन्थोपदेशसंज्ञातसम्यगबोधवैराग्याणामात्मार्थिनामेव, ज्ञातं=विदितं भवति । किं ज्ञातं भवतीत्याकाङ्क्षायामाह—‘एष खलु ग्रन्थः ’. इत्यादि ।

एषः वायुशस्त्रसमारम्भः खलु=निश्चयेन ग्रन्थः=कर्मबन्धः, कारणे

टीकार्थ—जिस पुरुषने तीर्थंकर भगवान् या उनके अनुयायी श्रमण निर्ग्रन्थों के मुखारविन्द से सुनकर सर्व सावद्य का त्यागरूप संयम अंगीकर किया है वह वायुकाय के समारंभ को अहितकर और अबोधिजनक समझता हुआ इस प्रकार विचारता है—

इस लोक में श्रमण निर्ग्रन्थों के उपदेश से सम्यग्ज्ञान और वैराग्य प्राप्त करने वाले आत्मार्थी जनों को ही यह विदित होता है कि—

वायुशस्त्र का यह समारंभ निश्चितरूप से कर्मबंध का कारण है । कारण में

टीकार्थ—जे पुरुषे तीर्थंकर लगवान् अथवा तेमना अनुयायी श्रमण-निर्ग्रन्थिना मुखारविन्दथी सांलणीने सर्व सावद्यना त्यागरूप संयम अंगीकार कर्यो छे, ते वायुकायना समारंभने अहितकर अने अबोधिजनक समझता थका आ प्रमाणे विचारे छे—

आ लोकमां श्रमण निर्ग्रन्थिना उपदेशथी सम्यग्ज्ञान अने वैराग्य प्राप्त करवा-वाणा आत्मार्थी जेवनेज ओ जणुवामां छे के:-

वायुशस्त्र आने। समारंभ निश्चितरूपथी कर्मबंधनुं कारण छे. कारणमां

કાર્યોપચારાત્ । એવમગ્રેऽપિ બોધ્યમ્ । તથા-એષઃ વાયુશસ્ત્રસમારમ્ભઃ, મોહઃ=વિપર્યાસઃ=અજ્ઞાનમ્ । તથા એષ એવ મારઃ=મરણં નિગોદાદિમરણરૂપઃ । તથા એષ એવ નરકઃ=નારકજીવાનાં દશવિધયાતનાસ્થાનમ્ ।

इत्यर्थ=एतदर्थं ग्रन्थमोहमरणनरकरूपं घोरदुःखफलं प्राप्यापि पुनः पुनरेतदर्थमेव, लोकः=अज्ञानवशवर्ती जीवः गृद्धः=लिप्सुरस्ति । यद्वा गृद्धः=भोगाभिलाषी, लोकः=संसारि जीवः, इत्यर्थ-एतदर्थमेव=ग्रन्थमोहमरणनरकार्थमेव प्रवर्तत इति शेषः ।

લીકઃ પુનઃ પુનઃ કર્મબન્ધાદ્યર્થમેવ પ્રવર્તત इति यदुक्तं, तत् कथं ज्ञायते ? इति जिज्ञासायामाह—‘यदिमम्.’ इत्यादि ।

यद्=यस्माद् विरूपरूपैः=नानाविधैः शस्त्रैः पूर्वोक्तप्रकारैः वायुकर्म-

કાર્ય કા ઉપચાર કરકે કર્મબંધ કે કારણ કો મૂલ મેં કર્મબંધ કહા હૈ । આગે મીં હસી પ્રકાર સમજ લેના યાહિએ । તથા યહ વાયુકાય કા સમારંભ અજ્ઞાનરૂપ હૈ, યહ નિગોદ આદિ મેં મૃત્યુ કા કારણ હૈ, ઓર નરક હૈ અર્થાત્ નારકીય યાતનાઓ કા સ્થાન હૈ ।

ગ્રંથ, મોહ મરણ ઓર નરકરૂપ ધોર દુઃખમય ફલ પાકર મીં અજ્ઞાની જીવ વાર-વાર હસી કી લાલસા કરતે હૈં । અથવા ભોગો કે અભિલાષી સંસારી જીવ હસ ગ્રંથ, મોહ, મરણ ઓર નરકરૂપ ફલ કે લિએ હી પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ ।

લોગ કર્મબંધ કે લિએ હી પુનઃ-પુનઃ પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં, યહ જો કહા હૈ સો કિસ પ્રકાર જાના જાય ? ઇસી જિજ્ઞાસા હોને પર કહતે હૈં—‘યદિમમ્.’ ઇત્યાદિ ।

કયોં કિ નાના પ્રકાર કે, વાયુકાય કી વિરાધના કરને વાલે સાવધ વ્યાપાર

કાર્યનો ઉપચાર કરીને કર્મબંધનાં કારણને મૂલમાં કર્મબંધ કહેલ છે. આગળ પણ આ પ્રકારે સમજ લેવું જોઈએ. તથા એ વાયુકાયનો સમારંભ અજ્ઞાનરૂપ છે. એ નિગોદ આદિમાં મૃત્યુનું કારણ છે (અર્થાત્ નિગોદમાં લઈ જવાવાળો છે) અને નરક છે. અર્થાત્ નારકીય યાતનાઓનું સ્થાન છે.

ગ્રંથ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ ધોર દુઃખમય ફલ પ્રાપ્ત કરીને પણ અજ્ઞાની જીવ વારંવાર એની લાલચ કરે છે, અથવા ભોગોના અભિલાષી સંસારી જીવ આ ગ્રંથ, મોહ, મરણ અને નરકરૂપ ફલ માટેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

લોક કર્મબંધ માટેજ પુનઃ પુનઃ પ્રવૃત્તિ કરે છે. એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે તે કેવી રીતે જાણી શકાય ? એવી જિજ્ઞાસા થતાં કહે છે—‘યદિમમ્.’ ઇત્યાદિ.

કેમકે નાના પ્રકારથી વાયુકાયની વિરાધના કરવાવાળા સાવધવ્યાપારદ્વારા તે

સમારમ્ભેણ=વાયુકાયોપમર્દનરૂપસાવધવ્યાપારેણ, ઇમં=વાયુકાયં વિહિનસ્તિ । તથા-
વાયુશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણઃ-વ્યાપારયન્, અન્યાન્=પૃથિવીકાયાદીન્, અનેકરૂપાન્
સ્થાવરાંસ્ત્રસાંશ્ચ, પ્રાણાન્=પ્રાણિનઃ વિહિનસ્તિ=ઉપમર્દયતિ ॥ સૂ. ૪ ॥

વાયુશસ્ત્રં સમારમ્ભમાણા અનેકવિધાન્ જીવાન્ કથં વિહિંસન્તિ, તત્ ચ પ્રતિ-
બોધયિતું શ્રીસુધર્મા સ્વામી પ્રાહ—‘ સે બેમિ. ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—

સે બેમિ-સતિ સંપાદ્મા પાણા આહચ્ચ સંપયંતિ ય, ફરિસં ચ खलु पुट्टा एगे
संघायमावज्जंति । जे तत्थ संघायमावज्जंति, ते तत्थ परियावज्जंति । जे तत्थ
परियावज्जंति ते तत्थ उद्दायंति ॥ सू. ५ ॥

છાયા—

તદ્ બ્રવીમિ-સંતિ સંપાતિમાઃ પ્રાણાઃ, આહત્ય સંપતન્તિ ચ, સ્પર્શં ચ खलु
स्पृष्टा एके संघातमापद्यन्ते । ये तत्र संघातमापद्यन्ते, ते तत्र पर्यापद्यन्ते । ये तत्र
पर्यापद्यन्ते ते तत्रापद्रावन्ति ॥ ५ ॥

દ્વારા વે વાયુકાય કા ઘાત કરતે હૈં । તથા વાયુકાય કે શસ્ત્રોં કા પ્રયોગ કરતે હુए पृथ्वीकाय
आदि अनेक प्रकार के स्थावरों का, तथा त्रस जीवों का उपमर्दन करते हैं ॥ सू. ४॥

વાયુકાય કે શસ્ત્રોં કા પ્રયોગ કરને વાલે નાના પ્રકાર કે જીવોં કી હિંસા કૈસે કરતે
હૈ ? यह बतलाने के लिए श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं:—‘से बेमि.’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—वह मैं कहता हूँ—एकाएक उडकर पडने वाले जीव है जो अचानक
आपडते हैं, और वायुकाय से स्पृष्ट होकर कोई-कोई संघात को प्राप्त होते हैं । जो
संघात को प्राप्त होते हैं उनका शरीर सिकुड जाता है, मूर्छित हो जाते हैं, वे मर भी
जाते हैं ॥ सू. ५ ॥

વાયુકાયના ઘાત કરે છે. તથા વાયુકાયના શસ્ત્રોના પ્રયોગ કરતા થકા पृथ्वीकाय
आदि अनेक प्रकारના स्थावरों तथा त्रस जीवोंनु उपमर्दन (नाश) કરે છે. ॥ सू. ४॥

વાયુકાયના શસ્ત્રોના પ્રયોગ કરવાવાળા નાના પ્રકારના જીવોની હિંસા કેવી રીતે
કરે છે ? એ બતાવવા માટે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે:—‘ સે બેમિ. ’ इत्यादि.

મૂલાર્થ—હું તે કહું છું—એકાએક (આચિંતા) ઉડીને પડવાવાળા જીવ છે.
તે અચાનક આવી પડે છે, અને વાયુકાયથી સ્પૃષ્ટ થઈને કોઈ-કોઈ જગ્યાએ થાય
છે. જે સંઘાત-સમુદાય-જથ્થાઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેનું શરીર સંકોચાઈ જાય છે,
મૂર્છિત થઈ જાય છે, અને તે મરી પણ જાય છે. ॥ सू. ५ ॥

टीका--

तद् ब्रवीमि=वायुकायहिंसया यथा बहुविधाः प्राणिनः प्रणश्यन्ति, तत् कथयामि-संपातिमाः=उत्पत्योत्पत्यपतनशीलाः, प्राणाः=प्राणिनः सन्ति=वायुकायमाश्रित्व विद्यन्ते । एते संपातिमाः आहत्य=व्यजनतालवृन्तवस्त्रादिभिः प्रोद्धावितवायुकायादाघातं प्राप्य, संपतन्ति=वायुवेगसमाकृष्टाः प्राणापगमायोद्विग्नास्तत्रैव वायुकाये संविशन्ति, संश्लिष्यन्तीत्यर्थः ।

स्पर्शं चेति । स्पर्शोऽस्यास्तीति स्पर्शः=स्पर्शवान्, तं स्पर्शं=वायुकायं, स्पृष्टाः=स्पर्शकर्तारः, आर्षत्वात् कर्तरि क्तः । एके=वायुवेगसमाहताः प्राणिनः, संघातमापद्यन्ते=परस्परसंघर्षेण गात्रसंकोचं प्राप्नुवन्ति ।

ये तत्र=वायुकाये संपतिताः संघातमापद्यन्ते, ते तत्र=वायुकाये

टीकार्थ—वायु की हिंसा से अनेक प्रकार के प्राणियों का घात किस प्रकार होता है सो कहता हूँ । संपातिम अर्थात् उड़-ऊड़कर पड़ने वाले अनेक जीव वायुकाय के आश्रित रहते हैं । ये संपातिम जीव पंखा, तालवृन्त-पंखा कि एक जाति, वस्त्र आदि से ऊदीरणा की हुई वायुकायद्वारा आघात पाकर गिर पड़ते हैं, अर्थात् वायु के वेग से खिंचकर घबराये हुए वायुकाय के साथ हो जुड़-से जाते हैं ।

यहाँ स्पर्श का अर्थ है स्पर्शवान् अर्थात् वायु । कोई-कोई वायु के वेग से आहत हुए जीव संघात को प्राप्त होते हैं अर्थात् परस्पर रगड़ खाकर सिकुड़ जाते हैं ।

वायुकाय में पड़े हुए जो जीव सिकुड़ जाते हैं वे वायुकाय के आघात से

टीकार्थ—वायुकायनी हिंसाथी अनेक प्रकारनां प्राणीओना घात डेवी रीते थाय छे. ते हुं ऊं छुं:-संपातिम-उडी-उडीने पडवावाणा अनेक जेव वायुकायना आश्रये रहे छे. ते संपातिम जेव, पंखा, तालपत्र, वस्त्र आदिथी उदीरणा कराओला वायुकायद्वारा आघात पाभीने पडी जाय छे. अर्थात् वायुना वेगथी जेआधने गलराओला वायुकायनी साथेज जोडाध जाय छे.

अही स्पर्शने अर्थ छे-स्पर्शवान्-अर्थात् वायु कोध-कोध वायुना वेगथी आहत-ताडन कराओला जेव संघात-जथापष्ठाने प्राप्त थाय छे. अर्थात् परस्पर घसडाधने संकोआध जाय छे.

वायुकायमां पडेला जे जेवो संकोआध जाय छे ते वायुकायना आघातथी भूछित

સંશ્લિષ્ટા પર્યાપદ્યન્તે=વાયુકાયાઘાતેન મૂર્છાપ્રાપ્નુવન્તિ-પ્રણટચેતના ભવન્તીત્યર્થઃ ।
 યે તત્ર=પર્યાપદ્યન્તે, તે તત્ર=વાયુકાયે, અપદ્રાવન્તિ=પ્રાણૈર્વિયુજ્યન્તે ।

વાયુશસ્ત્રસમારમ્ભેણ ન કેવલં વાયુજીવવિરાધના જાયતે, કિન્તુ સર્વદિક્-
 સંચારિણાં સંપાતિમજીવાનામન્યેષાં ચ વહુવિધાનાં હિંસાઽપિ દુર્નિવારા ભવતીતિ
 ભાવઃ ॥ સૂ. ૫ ॥

एवं वायुकायस्य सचित्तत्वं विदित्वा मुनित्वप्राप्तये त्रिकरण-त्रियोगैस्तत्समा-
 रम्भो वर्जनीय इत्याशयेनाह—‘ एत्थ सत्थं. ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—

एत्थ सत्थं समारम्भमाणस्स इच्चेते आरंभा अपरिणायया भवंति ।

મૂર્છિત હો જાતે હૈ—उनकी चेतना नष्ट हो जाती है, और जो मूर्छित हो जाते हैं वे प्राणों से
 रहित हो जाते हैं अर्थात् मर जाते हैं ।

વાયુકાય કે શસ્ત્ર કા આરમ્ભ કરને સે અકેલે વાયુકાય કી હી વિરાધના નહીં હોતી
 વરન્ સમી દિશાઓ મેં ફિરને વાલે સંપાતિમ જીવોં કી તથા અન્ય અનેક પ્રકાર કે જીવોં કી
 હિંસા હોના મી અનિવાર્ય હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

इस प्रकार वायुकाय की सचित्तता समझकर साधुता प्राप्त करने के लिए तीन करण
 तीन योग से वायुकाय का समारम्भ त्यागने योग्य है । इस आशय से सूत्रकार कहते हैं—
 ‘एत्थ सत्थं.’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—વાયુકાય કે વિષય મેં શસ્ત્ર કા વ્યાપાર કરને વાલા ઇન વ્યાપારોં

થઈ જાય છે—તેની ચેતના નાશ પામી જાય છે. અને જે મૂર્છિત થઈ જાય છે તે
 પ્રાણોથી રહિત પણ થઈ જાય છે અર્થાત્ મરણ પામે છે.

વાયુકાયના શસ્ત્રનો આરંભ કરવાથી, એકલા વાયુકાયના જીવોનીજ વિરાધના
 થાય છે એટલુંજ નહિ પરન્તુ સર્વ દિશાઓમાં ફરવાવાળા સંપાતિમ જીવોની તથા
 અન્ય અનેક પ્રકારના જીવોની ઘાત થવી તે પણ અનિવાર્ય છે. ॥સૂ. ૫॥

આ પ્રમાણે વાયુકાયની સચિત્તતા સમજીને સાધુતા પ્રાપ્ત કરવા માટે ત્રણ
 કરણ ત્રણ યોગથી વાયુકાયનો સમારંભ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. એ આશયથી
 સૂત્રકાર કહે છે:—‘एत्थ सत्थं.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ:—વાયુકાયના વિષયમાં શસ્ત્રનો વ્યાપાર કરવાવાળાઓ એ વ્યાપારોને

एत्थं सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चेते आरंभा परिणया भवन्ति । तं परिणाय मेहावी णेव सयं वाउसत्थं समारंभेज्जा, णेवण्णेहिं वाउसत्थं समारंभावेज्जा, णेवण्णे वाउसत्थं समारंभते समणुजाणेज्जा, जस्सेते वाउसत्थसमारंभा परिणया भवन्ति, से हु मुणी परिणायकम्मे—त्ति वेमि ॥ सू० ६ ॥

છાયા—

अत्र शस्त्रं समारभमाणस्य इत्येते आरम्भाः अपरिज्ञाता भवन्ति । अत्र शस्त्रमसारभमाणस्य इत्येते आरम्भाः परिज्ञाता भवन्ति । तं परिज्ञाय मेधावी नैव स्वयं वायुशस्त्रं समारभेत, नैवान्यैर्वायुशस्त्रं समारम्भयेत्, नैवान्यान् वायुशस्त्रं समारभमाणान् समनुजानीयात् । यस्यैते वायुशस्त्रसमारम्भाः परिज्ञाता भवन्ति, स खलु मुनिः परिज्ञातकर्मा, इति ब्रवीमि ॥ सू० ६ ॥

ટીકા—

अत्र=अस्मिन् वायुकाये, शस्त्रं=पूर्वोक्तप्रकारं समारभणास्य=व्यापारयतः, इत्येते=पूर्वोक्ताः त्रिकरणत्रियोगैः कृता आरम्भाः=वायुकायोपमर्दनरूपाः

को कर्मबंध का कारण नहीं समझता । वायुकाय में शस्त्रों का व्यापार न करने वाला इन व्यापारों को कर्मबंध का कारण समझता है । उसे जानकर विवेकी पुरुष स्वयं वायु शस्त्र का आरम्भ न करे, दूसरों से वायुशस्त्र का आरम्भ न करावे और वायुशस्त्र का आरम्भ करने वालों का अनुमोदन न करे । जो वायुकाय के शस्त्रों के व्यापार को जानता है वही मुनि है, वही सावध व्यापार का त्यागी है । ऐसा मैं कहता हूँ ॥ सू० ६ ॥

टीકાર્થ—વાયુકાય કે વિષય મેં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રોં કા ઉપયોગ કરને વાલા ત્રીન કરણ ત્રીન યોગ સે ક્રિયે જાને વાલે ઔર વાયુકાય કે ઘાતક સાવધ વ્યાપારો કો કર્મબંધ

કર્મબંધનું કારણ સમજતા નથી, વાયુકાયમાં શસ્ત્રોંનો વ્યાપાર નહિ કરવાવાળા તે વ્યાપારને કર્મબંધનું કારણ સમજે છે. તેને જાણીને વિવેકી પુરુષ પોતે વાયુશસ્ત્રોંનો આરંભ કરે નહિ, બીજા પાસે વાયુશસ્ત્રોંનો આરંભ કરાવે નહિ, અને વાયુશસ્ત્રોંનો આરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન આપે નહિ. જે વાયુકાયના શસ્ત્રોંના વ્યાપારને જાણે છે તેજ મુનિ છે. તેજ સાવધ વ્યાપારના ત્યાગી છે. આલું—(આ પ્રમાણે) હું કહું છું. ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ—વાયુકાયના વિષયમાં પૂર્વોક્ત શસ્ત્રોંનો ઉપયોગ કરવાવાળા, ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી કરવામાં આવતા અને વાયુકાયના ઘાતક સાવધ વ્યાપારોને કર્મબંધનું કારણ

સાવધવ્યાપારાઃ, અપરિજ્ઞાતાઃ=કર્મવન્ધકારણેત્વેનાનવગતાઃ ભવન્તિ ।

અત્ર=અસ્મિન્નેવ વાયુકાયે, શસ્ત્રં=પ્રાગુક્તપ્રકારમ્, અસમારભમાણસ્ય=અપ્રયુ-
જ્ઞાનસ્ય, इत्येते=પૂર્વોક્તાઃ, આરમ્ભાઃ=સાવધવ્યાપારાઃ, પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ=જ્ઞપરિ-
જ્ઞયા પરિજ્ઞાતાઃ, પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિવર્જિતા ભવન્તીત્યર્થઃ ।

જ્ઞપરિજ્ઞાપૂર્વિકા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા યથા ભવતિ, તં પ્રકારં દર્શયતિ-‘તત્
પરિજ્ઞાય’ इत्यादि । तद्=વાયુકાયારમ્ભણં, પરિજ્ઞાય=‘કર્મવન્ધસ્ય કારણં ભવતી’
ત્યવગત્ય, મેધાવી=હેયોપાદેયવિવેકનિપુણઃ સ્વયં વાયુશસ્ત્રં નૈવ સમારભેત=નૈવ
વ્યાપારયેત્, અન્યૈર્વાયુશસ્ત્રં નૈવ સમારમ્ભયેત્, વાયુશસ્ત્રં સમારભમાણાન્ અન્યાન્
નૈવ સમનુજાનીયાત્=નૈવાનુમોદયેત્ ।

यस्यैते वायुशस्त्रसमारम्भाः=वायुकायमुद्दिश्य शस्त्रैस्तदुपमर्दनरूपाः

કા કારણ નહીં સમજતા । અર્થાત્ ઉસે યહ જ્ઞાન નહીં હોતા કિ-‘ઇન પાપ-કૃત્યો સે મુકે
કર્મ કા બંધ હોગા ’

લેકિન ઇસી વાયુકાય કે વિષય મેં શસ્ત્રોં કા આરંભ ન કરને વાલા સાવધ વ્યાપારોં
કો જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાનતા હૈ ઓર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગ દેતા હૈ ।

જ્ઞપરિજ્ઞાપૂર્વક પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા જિસ પ્રકાર હોતી હૈ સો દિઝલતે હૈ-વાયુકાય કે
આરંભ કો કર્મવન્ધ કા કારણ જાનકર હેયોપાદેય કા વિવેક રચને વાલા પુરુષ સ્વયં વાયુશસ્ત્ર
કા આરંભ ન કરે, દુસરોં સે વાયુશસ્ત્ર કા આરંભ ન કરાવે ઓર વાયુશસ્ત્ર કા આરંભ કરનેવાલોં
કા અનુમોદન ન કરે ।

जिसने वायुकायसंबंधी इन आरंभों को अर्थात् सावध व्यापारों को ज्ञपरिज्ञा से

સમજતા નથી. અર્થાત્ તેમને એ જ્ઞાન થયું નથી કે-‘આ પાપકૃત્યોથી મને કર્મને
બંધ થશે.’ પરંતુ આ વાયુકાયના વિષયમાં શસ્ત્રોને આરંભ નહિ કરવાવાળા સાવધ
વ્યાપારોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણે છે, અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી ત્યજી દે છે જ્ઞપરિજ્ઞાપૂર્વક
પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા જે પ્રમાણે હોય છે. તે બતાવે છે-વાયુકાયના આરંભને કર્મબંધનું
કારણ જાણીને હેય-ઉપાદેયને વિવેક રાખવાવાળા પુરુષ પોતેજ વાયુશસ્ત્રને આરંભ
કરે નહિ બીજા પાસે વાયુશસ્ત્રને આરંભ કરાવે નહિ. અને વાયુશસ્ત્રને આરંભ
કરવાવાળાને અનુમોદન આપે નહિ.

જે વાયુકાયસંબંધી એ આરંભોને અર્થાત્ સાવધ વ્યાપારોને જ્ઞપરિજ્ઞાથી ‘કર્મ-

સાવઘવ્યાપારાઃ, પરિજ્ઞાતાઃ=જ્ઞ-પરિજ્ઞયા બન્ધકારણતયા વિદિતાઃ, પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞયા ચ પરિવર્જિતા ભવન્તિ, સ એવ પરિજ્ઞાતકર્મા=ત્રિકરણત્રિયોગૈઃ પરિવર્જિત-સકલસાવઘવ્યાપારઃ, મુનિર્ભવતિ ।

નનુ ત્રિકરણત્રિયોગૈર્વાયુકાયવિરાધનાપરિહારેણ યસ્તુ પરિજ્ઞાતકર્મા સ એવ મુનિર્ભવતીત્યુક્તં તત્કથમુપપદ્યતે ? યતો હિ ગચ્છતા તિષ્ઠતા આસીનેન સ્વપતા મુઝ્જાનેન ભાષમાણેન વાયુકાયવિરાધના દુષ્પરિહરા કથં તર્હિ મુનિશ્ચરેત્ તિષ્ઠેત્ આસીત શયીત મુઝ્જીત ભાષેત ? ઇતિ । અત્રોચ્યતે-મુનિનાં સર્વ સ્વકર્તવ્યં યતનયૈવ સંપાદનીયમ્, અત એવોક્તં ભગવતા--

કર્મબધ્ધ કા કારણ જ્ઞાન લિયા ઔર પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા સે ત્યાગ દિયા હૈ વહી ત્રીન કરણ ઔર ત્રીન યોગ સે ત્યાગ કરને વાલા મુનિ હોતા હૈ ।

શંકા--‘ત્રીન કરણ ઔર ત્રીન યોગ સે વાયુકાય કી વિરાધના કા ત્યાગ કરને વાલે હી મુનિ હોતે હૈ’ યહ કથન કિસ પ્રકાર સહી હો સકતા હૈ ? ચલને, ઠહરને, બૈઠને, સોને, આહાર કરને ઔર ભાષણ કરને મેં વાયુકાય કી વિરાધના સે બચ નહીં સકતે । એસી દશા મેં મુનિ કૈસે ચલે, કૈસે ઠહરે કૈસે બૈઠે, કૈસે સોએ, કૈસે ભોજન કરે ઔર કૈસે બોલે ?

સમાધાન—મુનિ કો અપની સર્વ ક્રિયાઈં યતનાપૂર્વક હી કરની ચાહિએ । ભગવાન્ને કહા હૈ:--

બન્ધનું કારણ છે’ એમ જાણી લીધું છે અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી તેને ત્યજી દીધા છે, તે ત્રણ કરણ અને ત્રણયોગથી ત્યાગ કરવાવાળા મુનિ હોય છે.

શંકા--‘ત્રણ કરણ અને ત્રણયોગથી વાયુકાયની વિરાધનાનો ત્યાગ કરવાવાળા જ મુનિ હોય છે.’ આ વચન કેવી રીતે સાચું હોઈ શકે છે ? ચાલતાં, બેસતાં, રોકાતાં, સુતાં, ભોજન કરતાં અને ભાષણ કરતાં વાયુકાયની વિરાધનાથી બચી શકાતું નથી. એવી દશામાં મુનિ કેવી રીતે ચાલે, કેવી રીતે બેસે, કેવી રીતે રોકાય, કેવી રીતે સુવે, કેવી રીતે ભોજન કરે અને કેવી રીતે બોલે ?

સમાધાન—મુનિએ પોતાની સર્વ ક્રિયાઓ યતનાપૂર્વક કરવી જોઈએ, ભગવાને કહ્યું છે—

“ જયં ચરે જયં ચિદ્વે, જયમાસે જયં સણ ।

જયં મુંજંતો ભાસંતો, પાવકર્મ્મં ન બંધઈ ” ॥ ૧ ॥

નનુ ગમનાગમનાદૌ યતનાયાઃ સુસંપાદ્યત્વેઽપિ ભાષણયતના કથં વિધેયા ? કથમપિ ભાષણે હિ વાયુકાયવિરાધના પરિહર્તું ન શક્યતે, કથં મુનિર્યતનયા ભાષેત ? ભાષણે વાયુકાયવિરાધનયા સાર્દ્ધં સૂક્ષ્મવ્યાપિસંપાતિમજીવાનામપિ વિરાધના-ઽવશ્યમ્ભાવિની, તેષાં વાયુવેગસમાકૃષ્ટાનામાહત્ય સંપતનેન, વાયુસંસ્પર્શેન ચ સંઘાત પર્યાપચ્ય-પદ્રાવણાન્ત ભવતીત્યત્રૈવોદેશેઽભિહિતત્વાત્ ? ઇતિ ચેદ્વચ્યતે—

મુખવસ્ત્રિકાબધનં ભાષણયતના ભગવતા પ્રતિબોધિતા, એષ વાયુકાય-

“યતનાપૂર્વક ચલે, યતનાપૂર્વક યજ્ઞ રહે, યતનાપૂર્વક બેઠે, યતનાપૂર્વક સોણ, યતનાપૂર્વક ભોજન કરે ઓર યતનાપૂર્વક બોલે તો (સાધુ) પાપકર્મ કા બંધ નહીં કરતા હૈ ” ॥૧॥

શંકા—જાને-આને મેં યતના સરલતા સે હો સકતી હૈ મગર બોલને કી યતના કિસ પ્રકાર કરની યાહિણ ? બોલને મેં વાયુકાય કી વિરાધના કીસી મી પ્રકાર નહીં ટલ સકતી તો મુનિ કિસ પ્રકાર ભાષણ કરે ?, ભાષણ કરને મેં વાયુકાય કી વિરાધના કે સાથ સર્વત્ર વ્યાપ્ત ઓટે-ઓટે સપાતિમ જીવો કી વિરાધના મી અવશ્ય હોતી હૈ । ઇસી ઉદેશ મેં બતલાયા ગયા હૈ કિ-સપાતિમ જીવ વાયુ કે વેગ સે ચિંચકર આ પડતે હૈ ઓર વાયુ કે સ્પર્શ સે સંઘાત કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ, મૂર્છિત્ત હો જાતે હૈ ઓર મર મી જાતે હૈ ।

સમાધાન—મગવાન ને મુખવસ્ત્રિકા બાંધના ભાષણી કી યતના બતલાઈ હૈ ।

‘યતનાપૂર્વક ચાલે, યતનાપૂર્વક ઝેસે, યતનાપૂર્વક રોકાય; યતનાપૂર્વક સુવે, યતનાપૂર્વ ભોજન કરે, અને યતનાપૂર્વક યોલે તો (સાધુ) પાપ કર્મનો બંધ કરતા નથી. ॥૧॥

શંકા—જવા આવવામાં યતના સરલતાપૂર્વક થઈ શકે છે, પરંતુ યોલવાની યતના કેવી રીતે કરવી જોઈએ ? યોલવામાં વાયુકાયની વિરાધના કોઈ પણ પ્રકારથી ટળી શકતી નથી, તો મુનિ કેવી રીતે ભાષણ કરે ? ભાષણ કરવામાં વાયુકાયની વિરાધનાની સાથે સર્વત્ર વ્યાપ્ત નાના-નાના સંપાતિમ જીવોની વિરાધના પણ અવશ્ય થાય છે. આ ઉદેશમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે-સંપાતિમ જીવ વાયુના વેગથી ઝેંચાઈને આવી પડે છે; અને વાયુના સ્પર્શથી સંઘાત-(સમુદાય)ને પામે છે, મૂર્છિત થઈ જાય છે અને મરણ પણ પામે છે.

સમાધાન-ભગવાને મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી તે ભાષણની યતના બતાવી છે. આ વાયુકાયનો

સમારંભઃ ગ્રન્થમોહમારનરકરૂપસ્તસ્માદહિતોઽયમિતિ મત્વા વાયુકાયવિરાધનયા
શાન્તિમાર્ગાવલમ્બિનઃ સંયમિનઃ પ્રાણાન્ ધારયિતુમપિ નાવકાઙ્ક્ષન્તીત્યત્રૈવોદેશે
સમુપદિશતા ભગવતા ભાષણયતનારૂપં મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનમિતિ સૂચિતમ્ । ઉક્તશ્ચ
સમુત્થાનસૂત્રે—

“.....તઓ પચ્છા ગોયમા ! સર્લિંગે મુહપત્તિ મુહેણ સર્લિં વંધે ॥ ૧ ॥

મુહપત્તીઃ ણં મંતે ! કિંપમાણા ? ગોયમા ! મુહપ્પમાણા મુહપત્તી । મુહપત્તી ણં
મંતે ! કસ્સ વત્થસ્સ કહે ? ગોયમા ! એગસ્સવિ સેયવત્થસ્સ ણં અટ્ટપુડલાણ
મુહપત્તિ કરેહ ॥ ૨ ॥

કસ્સટ્ટં મુહપત્તીણ ણં અટ્ટ પુડલાઈં ? ગોયમા ! અટ્ટકમ્મદહણટ્ટં ॥

મુહપત્તી ણં મંતે ?, કહં વંધે ?, ગોયમા ! એગકન્નેણ દુચ્ચકન્નપ્પમાણેણ દોરેણ
સર્લિં મુહે વંધેહ । મુહપત્તીણં મંતે ! કે અટ્ટે ?, ગોયમા ? જણ્ણં મુહઅંતે સઙ્ગ વટ્ટતિ
સે તેણટ્ટેણં મુહપત્તી । કસ્સટ્ટંમંતે ! મુહપત્તિ મુહેણસર્લિં વંધે ?, ગોયમા ! સર્લિંગવાડ-
જીવરક્ષણટ્ટં ॥ ૩ ॥

જહ ણં મંતે ! મુહપત્તી વાડજીવરક્ષણટ્ટાણ તો કિંસુહુમવાડકાયજીવરક્ષણ-
ટ્ટાણ વા વાયરવાડકાયજીવરક્ષણટ્ટાણ વા ? ગોયમા ! ણોતિ સુહુમવાડકાયજીવ-
રક્ષણટ્ટાણ વાયરવાડકાયજીવરક્ષણટ્ટાણ । નો-તિ અવિસેસં, એવં તે સન્નેવિ
અરિહંતા પવુચ્ચંતિ ॥ ૪ ॥” ઇતિ ।

યહ વાયુકાય કા સમારંભ ગ્રન્થ હૈ, મોહ હૈ, માર હૈ, નરક હૈ ઓર હસ કારણ
અહિતકારી હૈ, અત એવ શાન્તિ-મોક્ષમાર્ગ કા અવલમ્બન કરને વાલે સંયમી વાયુકાય ફી
વિરાધના કરકે અપને પ્રાણો કી ભી ઇચ્છા નહીં કરતે । હસી ઉદ્દેશ મેં ભગવાન્ ને
ઉપદેશ દેતે હુણ ભાષા યતનારૂપ મુખવસ્ત્રિકા કા વાંધના સૂચિત કિયા હૈ । સમુત્થાન સૂત્ર
મેં કહા ભી હૈ:—

સમારંભ ગ્રંથ છે, મોહ છે, માર છે, નરક છે, અને તે કારણે અહિતકારી છે. એટલા
માટે શાન્તિ-મોક્ષ માર્ગનું અવલંબન કરવાવાળા સંયમી વાયુકાયની વિરાધના કરીને
પોતાના પ્રાણની પણ ઇચ્છા કરતા નથી. આ ઉદ્દેશમાં ભગવાને ઉપદેશ આપતા થતા
ભાષા યતનારૂપ મુખવસ્ત્રિકા વાંધવાની સૂચના કરી છે.

સમુત્થાનસૂત્રમાં કહ્યું પણ છે:—

છાયા—

“...તતઃ પશ્ચાત્ ગૌતમ ! સલિજ્ઞો મુખપત્રીં મુખેન સાર્દ્ધં વધ્નીયાત્ । મુખપત્રીં ચલુ ભદન્ત ! કિંપ્રમાણા ? , ગૌતમ ! મુખપ્રમાણા મુખપત્રી । મુખપત્રી ચલુ ભદન્ત ! કેન વસ્ત્રેણ કૃતા ? , ગૌતમ ! એકસ્યાપિ શ્વેતવસ્ત્રસ્યાષ્ટપુટકાં મુખપત્રીં કુર્યાત્ ॥ ૨ ॥

કસ્મૈ અર્થાય ભદન્ત ! મુખપત્રી ચલુ અષ્ટપુટકા ? , ગૌતમ ! અષ્ટકર્મ-દહનાર્થમ્ । મુખપત્રીં ભદન્ત ! કથં વધ્નીયાત્ ? , ગૌતમ ! એકકર્ણેન દ્વિતીયકર્ણ-

“ ..ગૌતમ ! તત્પશ્ચાત્ સ્વલિંગી સાધુ મુખ કે સાથ મુખપત્તી બાંધે ॥૧॥

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી કા કયા પ્રમાણ હૈ ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! મુંહ કે બરાબર મુંહપત્તી હોતી હૈ ।

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી કિસ વસ્ત્ર કી હોતી હૈ ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! એક સફેદ વસ્ત્ર કી આઠ પુટકી મુંહપત્તી હોતી હૈ ॥૨॥

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી આઠ પુટકી કયો હોની चाहिए ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! આઠ કર્મોં કો ભસ્મ કરને કે लिए ।

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી કિસ તરહ બાંધની चाहिये ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! એક કાન સે દૂસરે કાન તક લઘ્વે ડોરે કે સાથ મુંહપત્તી મુખ પર બાંધની चाहिए ।

“....ગૌતમ ! તત્પશ્ચાત્ સ્વલિંગી સાધુ મુખ સાથે મુખપત્તિ બાંધે. (૧)

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તીનુ શું પ્રમાણ છે ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! મુખની બરાબર મુંહપત્તી હોય છે.

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી કયા વસ્ત્રની બને છે ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! એક સફેદ વસ્ત્રની આઠ પડની મુંહપત્તી હોય છે. (૨)

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી આઠ પડની શા માટે હોવી જોઈએ ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! આઠ કર્મોંને ભસ્મ કરવા માટે.

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી કેવી રીતે બાંધવી જોઈએ ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! એક કાનથી બીજા કાન સુધી લાંબા દોરાની સાથે મુંહપત્તી મુખ પર બાંધવી જોઈએ.

પ્રમાણદવરકેણ સર્દ્ધં મુખે વધ્નીયાત્ મુખપત્ર્યા ભદન્ત ! કોઽર્થઃ ?, ગૌતમ ! યત્સ્વલુ મુખાન્તે સદા વર્ત્તેતે તેનાર્થેન મુખપત્રી । કસ્મૈ અર્થાય ભદન્ત ! મુખપત્રીં મુખેન સર્દ્ધં વધ્નીયાત્ ?, ગૌતમ ! સ્વલિંગવાયુજીવરક્ષણાર્થમ્ ॥ ૩ ॥

યદિ સ્વલુ ભદન્ત ! મુખપત્રી વાયુજીવરક્ષણાર્થાય તત્કિં સૂક્ષ્મવાયુકાયજીવ-
રક્ષણાર્થાય વા વાદરવાયુકાયજીવરક્ષણાર્થાય ? ગૌતમ ! નો ઇતિ સૂક્ષ્મવાયુકાય-
જીવરક્ષણાર્થાય, (કિન્તુ) વાદરવાયુકાયજીવરક્ષણાર્થાય, નો ઇતિ અવિશેષમ્, એવં
તે સર્વેઽપિ અર્હન્તઃ બ્રુવન્તિ ॥ ૪ ॥ ઇતિ ।

સંપ્રતિ કેચિન્મુનિમ્મન્યા મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનં પ્રતિપેધયન્તિ તેપામાચાર્યાસ્તુ

પ્રશ્ન—ભગવાન્ ! મુંહપત્તી કા અર્થ કયા હૈ ?

ઉત્તર—વહ સદૈવ મુંહ પર વંધી રહતી હૈ ઇસ લિએ વહ મુંહપત્તી કહલાતી હૈ ।

પ્રશ્ન—કિસ પ્રયોજન સે મુંહપત્તી મુખ પર વાંધની યાહિએ ?

ઉત્તર—મુંહપત્તી વાંધના સાધુ કા સ્વલિંગ હૈ ઇસ લિએ, તથા વાયુકાય કૈ જીવો કી
રક્ષા કૈ લિએ મુંહપત્તી વાંધી જાતી હૈ ॥૩॥

પ્રશ્ન—ભગવાન્ અગર વાયુકાય કી રક્ષા કૈ લિએ મુંહપત્તી હૈ તો સૂક્ષ્મ વાયુકાય કી
રક્ષા કૈ લિએ હૈ યા વાદર વાયુકાય કી રક્ષા કૈ લિએ ?

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ વાયુકાય કી રક્ષા કૈ લિએ નહીં કિન્તુ વાદર વાયુકાય કૈ જીવો કી
રક્ષા કૈ લિએ હૈ । સમો અર્હન્ત એસા હી કહતે હૈ ” ॥૪॥

આજકલ અપને કો મુનિ માનને વાલે કોઈ—કોઈ મુખવસ્ત્રિકા કૈ વાંધને કા

પ્રશ્ન—ભગવન્ ! મુંહપત્તીનો અર્થ શું છે ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! તે હમેશાં મુખપર બાંધી રહે છે. તેથી તે મુંહપત્તી કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—શું પ્રયોજનથી મુંહપત્તી મુખપર બાંધવી જોઈએ ?

ઉત્તર—મુંહપત્તી બાંધવી તે સાધુનું સ્વલિંગ છે એ માટે, તથા વાયુકાયના
હવેલી રક્ષા માટે મુંહપત્તી બાંધે. (૩)

પ્રશ્ન—ભગવન્ ! અગર વાયુકાયની રક્ષા માટે, મુંહપત્તી છે. તો શું સૂક્ષ્મ
વાયુકાયની રક્ષા માટે છે. અથવા બાદર વાયુકાયની રક્ષા માટે છે ?

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ વાયુકાયની રક્ષા માટે તાકિ પરન્તુ બાદર વાયુકાયના હવેલી
રક્ષા માટે છે. સ્વં અર્હન્ત એ પ્રમાણે કહે છે. (૪)

આજ કાલ પોતાને મુનિ માનવાવાળા કોઈ—કોઈ મુખવસ્ત્રિકા વાંધવાને નિયમ

મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનં સ્વીકુર્વન્ત્યેવ । ઉક્તશ્ચ જિનપતિશિષ્યપૂર્ણભદ્રગણિકૃતાતિમુક્તક-
ચરિત્રે (શ્લોકેષુ ૮૦-૮૧-૮૨)—

“ અથાનન્યમુખવસ્ત્રિઠ્ઠન્ , પુરતો નિશ્ચલાસનઃ ।

પ્રાઞ્જર્લિવ્દનદ્વારે, દધાનો મુખવસ્ત્રિકામ્ ॥ ૮૦ ॥

ઇત્યાદિ યાવત્—

શ્રુશ્રાવાસૌ શ્રુતસ્યાર્થ, —મતિમુક્તમુનિર્મુદા ” ॥ ૨ ॥ ઇતિ

વિક્રમસંવત્સરે દ્વચ્ચશીત્યધિકદ્વાદશશત (૧૨૮૨) પરિમિતે પૂર્ણભદ્રગણિના
વિરચિતોઽયમતિમુક્તકચરિત્રનાધેયો ગ્રન્થઃ, યસ્યાસ્મિન્ વિક્રમસંવત્સરે દ્વચ્ચધિકદ્વિ-
સહસ્ર (૨૦૦૨) પરિમિતે વિશત્યધિકસપ્તશત (૭૨૦) વર્ષાણિ વ્યતીતાનિ, ઇતશ્ચ
સ્ફુટમેતદવગમ્યતે મુખવસ્ત્રિકાવન્ધનં—સાદર પરિગૃહીતં તૈષામાચાર્યૈસ્તદનુયાયિભિશ્ચ ।

નિષેધ કરતે હૈ । પરન્તુ અનેકે આચાર્ય મુખવસ્ત્રિકા બાંધના સ્વીકાર કરતે હૈ । જિનપતિ કે
શિષ્યપૂર્ણભદ્રગણિવિરચિત ‘અતિમુક્તકચરિત્ર’ (શ્લોક ૮૦-૮૧-૮૨). મેં કહા હૈ:—

“પર-પદાર્થો મેં સુખ ન માનને વાલા, નિશ્ચલ આસન સે સામને હાથ જોડકર મુખ
પર મુંહપતી ધારણ કિયે હુઅ અતિમુક્તક મુનિને શ્રુતકા અર્થ સુના ॥૮૦-૮૨॥

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૨ મેં પૂર્ણભદ્ર ગણિને યહ અતિમુક્તકચરિત્ર નામક ગ્રંથ
લિખા હૈ । ઇસ સંવત્ ૨૦૦૨ તક ઉસે ૭૨૦ વર્ષ હો ચુકે હૈ । ઇસ સે સ્પષ્ટ જ્ઞાત હોતા
હૈ કિ અનેકે આચાર્યોને ઓર અનેકે અનુયાયિયોને મુખવસ્ત્રિકા કા બાંધના આદરપૂર્વક
અંગીકાર કિયા હૈ ।

કરે છે. પરન્તુ તેમના આચાર્ય મુખવસ્ત્રિકા બાંધવાનુ સ્વીકાર કરે છે. જિનપતિના શિષ્ય
પૂર્ણભદ્રગણિ-વિરચિત ‘અતિમુક્તકચરિત્ર’ માં શ્લોક ૮૦-૮૧-૮૨માં કહ્યું છે:—

પર પદાર્થોમાં સુખ નહિ માનવાવાળા નિશ્ચલ આસનથી સામે હાથ જોડીને
મુખપર મુંહપતી ધારણ કરેલા ‘અતિમુક્તક’ મુનિએ શ્રુતનો અર્થ સાંભળ્યો. ॥૮૦-૮૨॥

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૨માં પૂર્ણભદ્ર ગણિએ આ અતિમુક્તકચરિત્ર નામનો ગ્રંથ
લખ્યો છે. આ સંવત્ ૨૦૦૨ સુધીમાં તેને ૭૨૦ વર્ષ વ્યતીત થઈ ચૂક્યાં છે. એથી સ્પષ્ટ
જાણમાં આવે છે કે—તેમના આચાર્યોએ અને તેમના અનુયાયિઓએ મુખવસ્ત્રિકા
બાંધવાનુ આદરપૂર્વક અંગીકાર કર્યું છે.

अपरश्च जिनपतिशिष्य क्व विरचिते सनत्कुमारचरित्रे सनत्कुमारतृतीय-पूर्व-भविक्—‘विक्रमयशो’—नृपवर्णनेऽभिहितम्—

“मुखेन्दुराजन्मुखवस्त्रिकश्च,
कथासु लेभे विरजा द्विजौधैः ।

निषेवितः प्रान्तनिविष्टराज,—

हंसीव विभ्राजि सरः श्रियं यः ॥ १ ॥ ”

सनत्कुमारः, तृतीयपूर्वजन्मनि विक्रमयशो नाम नृपोऽभवद् । स च परिषदि धर्मकथाश्रवणार्थं यथोपविष्टस्तद्वर्णनं कुर्वन्नाह—

“मुखेन्दुराजन्मुखवस्त्रिकश्च ” इत्यादि । व्याख्या—इन्दुरिव मुखं मुखेन्दुः, मुखेन्दौ राजन्ती मुखवस्त्रिका यस्य स मुखेन्दुराजन्मुखवस्त्रिकः, मुखोपरिनिबद्धातिशुक्लवस्त्रविनिर्मितदेदीप्यमानमुखवस्त्रिकः । विरजाः=निर्मलान्तः करणः,

इसके अतिरिक्त जिनपति के शिष्य लवद्वारा रचित सनत्कुमारचरित्र में सनत्कुमार के तीसरे पूर्वभववर्ती विक्रमयश नामक राजा का वर्णन करते हुए कहा है—

सनत्कुमार अपने तृतीय पूर्वभव में विक्रमयश नामक राजा था । वह परिषद् में धर्मकथा सुनने के लिए जिस प्रकार बैठा था उसका वर्णन करते हुए कहते हैं—‘मुखेन्दु.’ इत्यादि । इसकी व्याख्या इस प्रकार हैः—

जिसके मुखचन्द्र पर मुखवस्त्रिका सुशोभित थी अर्थात् मुख के ऊपर बँधी हुई, सफेद वस्त्र की बनी हुई मुखवस्त्रिका से जिसका मुख शोभायमान हो रहा था, जिसका अन्तःकरण निर्मल था और जो द्विजों के समूह से सेवित था ऐसा विक्रमयश—

ये सिवाय जिनपतिनाशिष्य लवद्वारा रचित सनत्कुमारचरित्रमां सनत्कुमारना त्रीण पूर्वभववर्ती ‘विक्रमयश’ नामना राजानुं वर्णन करता थका कहे छे केः—

सनत्कुमार पोताना त्रीण पूर्वभवमां ‘विक्रमयश’ नामना राजा होता, ते परिषद्मां (सभामां) धर्मकथा सांलगवा भाटे ने प्रमाणे ठेठा होता तेनुं वर्णन करता थका कहे छे के—‘मुखेन्दु.’ इत्यादि. ऐनी व्याख्या आ प्रमाणे छे—

ऐना मुखचन्द्र पर मुखवस्त्रिका सुशोभित होती, अर्थात् मुख उपर भाँधेली सफेद वस्त्रनी बनेली मुखवस्त्रिकाथी नेनुं मुख शोभायमान थई रह्युं हुतुं, नेनु अन्तःकरण निर्मल हुतुं, अने ने द्विजेना समूहथी सेवित होता, ऐवा विक्रमयश नामना राजा

દ્વિજૌઘૈઃ=દ્વિજસમૂહૈર્નિષેવિતઃ, યઃ=વિક્રમયશો નૃપઃ કથાસુ=ધર્મકથાપરિષત્સુ શ્રિયં=શોભાં લેભે=પ્રાપ્તવાન્ । કિમિવ ? પ્રાન્તે નિવિષ્ટા રાજહંસી યસ્ય તત્ પ્રાન્ત-નિવિષ્ટરાજહંસિ, વિભ્રાજિ=દેદીપ્યમાનં સર ઇવ ।

યથા પ્રાન્તનિવિષ્ટયા રાજહંસ્યા વિભ્રાજમાનં સરઃ શ્રિયં લભતે તથા મુખો-પરિનિવદ્ધદેદીપ્યમાનમુખવસ્ત્રિકયા વિક્રમયશો નૃપઃ સદસિ શ્રિયં લબ્ધવાનિત્યર્થઃ ।

કરેણ મુખવસ્ત્રિકાધારણે તુ કરતલાટૃતમુખવસ્ત્રિકાયા દીપ્તિઃ સમાચ્છાદિતા સ્યાત્, કથં તર્હિ '....રાજન્મુખવસ્ત્રિકઃ'—ઇત્યત્ર 'રાજન્'—પદપ્રયોગસંસૂચિતમુખ-વસ્ત્રિકાગતપ્રભાયાઃ પ્રકાશમાનતા તિરોહિતા ભવેત્, તર્હિ રાજહંસીપ્રભયા 'વિભ્રાજી'—તિ સરોવિશેષણેન સામ્યમપિ ન સિદ્ધયેત્ ।

નામક રાજા ધર્મકથા કી પરિષદ્ મેં શોભા કો પ્રાપ્ત હુઆ । કૈસી શોભા કો પ્રાપ્ત હુઆ ? જૈસે જિસકે કિનારે રાજહંસી બૈઠી હો વહ તાલાવ મુશોભિત હોતા હૈ ।

જિસકે કિનારે રાજહંસી બૈઠી હો વહ તાલાવ જૈસે શોભિત હોતા હૈ ડસી પ્રકાર મુખ પર બંધી હુઈ ઓર દેદીપ્યમાન મુખવસ્ત્રિકા સે વિક્રમયશ રાજા વ્યાખ્યાનપરિષદ્ મેં શોભિત હુઆ ।

અગર હાથ સે મુખવસ્ત્રિકા પકડી હોતી તો મુખવસ્ત્રિકા કી દીપ્તિ હથેલી સે છિપ જાતી । એસી સ્થિતિ મેં '...રાજન્મુખવસ્ત્રિકઃ' ઇસ પદ મેં 'રાજન્' શબ્દ કે પ્રયોગ સે મુખવસ્ત્રિકા કી જો પ્રભા સૂચિત કી હૈ વહ પ્રકાશમાન કૈસી હોતી ? ફિર તો વહ છિપી હુઈ પ્રભા રહજાતી ! ઓર ફિર સરોવર કે કિનારે બૈઠી હુઈ રાજહંસિની કી ઉપમા મો ઠીક નહીં બૈઠ સકતી ।

ધર્મકથાની સભામાં શોભાને પામ્યા છે. કેવી શોભાને પામ્યા છે? જેમકે:—જેના કિનારે રાજહંસી બેઠાં હોય તે તળાવ મુશોભિત થાય છે.

જેના કિનારે રાજહંસી બેઠાં હોય તે તળાવ જેવી રીતે મુશોભિત હોય છે તે પ્રમાણે મુખ પર બાધેલી અને અગમગાટ શોભાયમાન મુખવસ્ત્રિકાથી વિક્રમયશ રાજા વ્યાખ્યાનપરિષદ્—(સભા)માં શોભતા હતા.

અથવા હાથથી મુખવસ્ત્રિકા પકડી હોતે તો તે મુખવસ્ત્રિકાની દીપ્તિ—પ્રકાશ હથેલીથી ઢંકાર્ધ જાત. જેવી સ્થિતિમા 'રાજન્મુખવસ્ત્રિકઃ' આ પદમા 'રાજન્' શબ્દના પ્રયોગથી મુખવસ્ત્રિકાની જે પ્રભા—(પ્રકાશ) સૂચિત કરી છે, તે પ્રકાશમાન કેવી રીતે થાત? પછી તો તે ઢંકાર્ધેલી જેવી પ્રભા રહી જાત અને પછી સરોવરના કિનારે બેઠેલાં રાજહંસીની ઉપમા ખરાબર ઘટી શકત નહિ.

અપરશ્ચ સરસિ રાજહંસી યથા સર્વથાઽનાવૃતા સતી સરઃશોભાં જનયતિ તથા મુખવસ્ત્રિકા નૃપસ્ય શ્રિયં કરોતીતિ તાત્પર્યં કરતલેન મુખવસ્ત્રિકાધારણે કથમપિ નોપપદ્યતે ।

તસ્માદેતત્સનત્કુમારચરિત્રપદ્યં વિક્રમયશોનૃપસ્ય સદોરકમુખવસ્ત્રિકાવન્ધન-માસીદિતિ સુસ્પષ્ટમાવેદયતિ ।

અહો ! મહીયાન્ મોહમહિમા યત્સ્વકીયગુસ્વરાણાં સંપ્રદાયવાક્યમપિસમુલ્લઙ્ઘ્યન્તો નવીના ન કથશ્ચિત્ત્રપન્તે ।

વિસ્તરતસ્તુ જિજ્ઞાસુભિર્દશવૈકાલિકસૂત્રસ્ય મત્કૃતાચારમણિમઠજૂપાટીકાયાં પ્રથમાધ્યયને વિલોકનીયમ્ ।

इसके अतिरिक्त—जैसे राजहंसिनी विलकुल उघाड़ी होकर ही सरोवर की शोभा बढ़ाती है उसी प्रकार मुखवस्त्रिका राजा की शोभा बढ़ाती थी । यह तात्पर्य हाथ से मुख-वस्त्रिका धारण करने में किसी भी प्रकार नहीं घट सकता ।

अतः सनत्कुमारचरित्र का यह पद्य स्पष्टरूप से प्रकट करता है कि—विक्रम यज्ञ राजा के मुख पर डोरासहित मुखवस्त्रिका बंधी थी ।

अहो ! मोह की महिमा महान है, जिस के प्रभाव से आधुनिक लोग अपने गुरुओं के परम्परा वाक्य का उल्लंघन करते हुए भी लज्जित नहीं होते ।

विस्तार से समझने की इच्छा रखने वाले मेरी रची हुई दशवૈકાલિક सूत्र की ‘आचारमणिमंजूपा’—ટીકા के अन्दर पहले अध्ययन में देख सकते हैं ।

એ સિવાય—જેવી રીતે રાજહંસિની એકદમ ઉઘાડી થઈનેજ સરોવરની શોભા વધારે છે, તેવીજ રીતે મુખવસ્ત્રિકા રાજાની શોભા વધારતી હતી. આ તાત્પર્ય હાથથી મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરે તો—અથવા કરવાથી કોઈ પણ પ્રકારે બની શકે નહિ.

એ કારણથી સનત્કુમારચરિત્રનું એ પદ સ્પષ્ટરૂપથી બતાવી આપે છે કે—વિક્રમયજ્ઞ રાજાના મુખપર ડોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા બાંધી હતી.

અહો ! મોહનો મહિમા મહાન છે, જેના પ્રભાવથી આધુનિક દોષ પોતાના ગુરુઓના પરમ્પરા વાક્યનું ઉલ્લંઘન કરતા પણ શરમાતા નથી.

વિસ્તારથી સમજવાની ઇચ્છા રાખવાવાળા, મારી રચેલી દશવૈકાલિકસૂત્રની ‘આચારમણિમંજૂપા’—ટીકાની અંદર પહેલા અધ્યયનમાં જોઈ શકે છે.

इति ब्रवीमि, इति=एतत्सर्वं ब्रवीमि=भगवतः समीपे यथा श्रुतं तथा कथ्या-
मीत्यर्थः ॥ सू० ६ ॥

अथ षड्जीवनिकायारम्भकरणेन कर्मबन्धो भवतीत्याह—‘एत्थंपि. इत्यादि ।

मूलम्—

एत्थंपि जाण उवादीयमाणा, जे आयारे ण रमंति, आरंभमाणाविणयं वयंति,
छन्दोवणीया अज्झोववण्ण आरंभसत्ता पकरंति संगं ॥ सू० ७ ॥

छाया—

अवापि जानीहि उपादीयमानाः, ये आचारो न रमन्ते, आत्म-
माणा विनय वदन्ति, छन्दोपनीता अध्युपपन्नाः, आरम्भसक्ताः प्रकुर्वन्ति सङ्गम्
॥ सू० ७ ॥

સુધર્મા સ્વામી કહતે હૈં—યહ સર્વ ભગવાન્ કે સમીપ જૈસા સુના હૈ વૈસા
કહતા હૈ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

અવ યહ કહતે હૈ કિ—ષડ્જીવનિકાય કા આરંભ કરને સે કર્મબંધ હોતા હૈ—
‘एत्थंपि.’ इत्यादि ।

મૂલાર્થ—વાયુકાય કે વિષય મેં મી આરંભ કરને વાલે, કર્મો સે વદ્ધ હોતે હૈ,
એસા સમજો । જો આચાર મેં રમણ નહીં કરતે આરંભ કરતે હુણ મી અપને કો વિનય
(ચારિત્ર) વાલે માનતે હૈ, ઇચ્છાનુસાર ચલતે હૈ, ગુદ્ધ હૈ ઓર આરંભ મેં આસક્ત હૈ વે કર્મો
ઉપાર્જન કરતે હૈ ॥ સૂ૦ ૭ ॥

સુધર્મા સ્વામી કહે છે:—આ સર્વ લગવાનની સમીપમાં જેવું સાંભળ્યું છે
તેવુંજ કર્તું છું. ॥ ૬ ॥

હવે એ કહે છે કે—ષડ્જીવનિકાયનો આરંભ કરવાથી કર્મબંધ થાય છે:—
‘एत्थंपि.’ इत्यादि.

મૂલાર્થ—વાયુકાયના વિષયમાં પણ આરંભ કરવાવાળા, કર્મોથી બદ્ધ થાય છે
એ પ્રમાણે સમજો. જે આચારમાં રમણ કરતા નથી, આરંભ કરતા થકા પણ પોતાને
વિનય (ચારિત્ર) વાળા માને છે, ઇચ્છાનુસાર ચાલે છે, ગુદ્ધ છે, અને આરંભમાં
આસક્ત છે, તે કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે. ॥ સૂ૦ ૭ ॥

ટીકા—

અત્રાપિ=અતસ્મિન્ વાયુકાયેऽપિ, અપિશબ્દાત્ અવશિષ્ટે પૃથિવ્યાદિચતુષ્કે સ્થાવરે ત્રસકાયે ચ યે ભોગલોલુપાઃ સ્વાર્થવશગાઃ આરમ્ભં કુર્વન્તિ, તે ઉપાદીયમાનાઃ =જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મભિર્વધ્યમાના ભવન્તીત્યેવં જાનીહિ ।

અકર્મજીવારમ્ભપ્રવૃત્તઃ શેષજીવનિકાયારમ્ભજનિતકર્મભિર્વદ્ધો ભવતીત્યેવં વિદ્ધી-
ત્યર્થઃ । કે પુનઃ પૃથિવ્યાદ્યારમ્ભકરણેન શેષજીવારમ્ભજન્યકર્મભિરપિ વધ્યમાના
ભવન્તીતિ જિજ્ઞાસાયામાહ—‘યે આચારે ન રમન્તે’ ઇતિ ।

યે આચારે=જ્ઞાનદર્શનાદિપઞ્ચવિધાચારે ન રમન્તે=ન ધૃતિં કુર્વન્તિ, તાન્
કર્મભિર્વધ્યમાનાન્ જાનીહિ । કે પુનરાચારે ન રમન્તે ? દણ્ડિશાક્યાદયઃ ।

કથમેતદ્વિજ્ઞાયતે ? ઇતિ જિજ્ઞાસાયામાહ—‘આરમ્ભમાણા વિનયં વદન્તિ’

ટીકાર્થ—અહીં વાયુકાય કે વિષય મેં મી—(અપિ) શબ્દ સે પૃથ્વી આદિ અન્ય
સ્થાવરો મેં તથા ત્રસકાય મેં જો ભોગો કે લોલુપ ઓર સ્વાર્થપરાયણ હોકર આરમ્ભ કરતે હૈ,
વે જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મો સે બદ્ધ હોતે હૈં, એસા સમજો ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—અકર્મ જીવ કે આરમ્ભ મેં પ્રવૃત્તિ કરને વાલા શેષ જીવનિકાયોકે
આરમ્ભ સે ઉત્પન્ન હોને વાલે કર્મો સે મી બદ્ધ હોતા હૈ ।

એસે કૌન હૈં જો પૃથ્વી આદિ અકર્મ કાયકા આરમ્ભ કરકે શેષ જીવનિકાયો કે આરમ્ભ
સે હોને વાલે કર્મોદ્ધારા બદ્ધ હોતે હૈં ? અહીં કા સમાધાન કરને કે લિઅ કહતે હૈ—

જો જ્ઞાનાચાર દર્શનાચાર આદિ પાંચ આચારો મેં સ્થિર નહીં હોતે અહીં
કર્મબંધ હોતા હૈ, એસા જાનો । આચાર મેં કૌન સ્થિર નહીં હોતે ? દણ્ડી તથા શાક્ય આદિ ।

અહીં કૈસે જ્ઞાત હુઆ ? અહીં ઉત્તર મેં કહતે હૈં—વે પૃથ્વીકાય આદિ કી વિગધના

ટીકાર્થ—અહીં વાયુકાયના વિષયમાં પણ ‘અપિ’ શબ્દથી પૃથ્વી આદિ અન્ય
સ્થાવરોમાં તથા ત્રસકાયમાં જે ભોગોના લોલુપ અને સ્વાર્થપરાયણ થઈને આરંભ
કરે છે. તે જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મોથી બદ્ધ થાય છે. એ પ્રમાણે સમજો.

તાત્પર્ય એ છે કે—એક જીવના આરંભમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા બાકીના જીવ-
નિકાયોના આરંભથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કર્મોથી પણ બદ્ધ થાય છે.

એવા કોણ છે કે જે પૃથ્વી આદિ એક કાયનો આરંભ કરીને બાકીના જીવ-
નિકાયોના આરંભથી થનારા કર્મોદ્ધારા થાય છે ? તેનું સમાધાન કરવા માટે કહે છે—

જે જ્ઞાનાચાર-દર્શનાચાર આદિ પાંચ આચારોમાં સ્થિર નથી થતા તેને કર્મ-
બંધ થાય છે, એ પ્રમાણે જાણો.

આચારમાં કોણ સ્થિર નથી રહેતા ? દંડી અને શાક્ય આદિ.

એ કેવી રીતે જાણ્યું ? તેના ઉત્તરમાં કહે છે—તે પૃથ્વીકાય આદિની વિગધના

इति । आरभमाणाः, पृथिव्यादीन् पीडयन्तोऽपि विनयं=कर्मणां विनयाद् विनयः संयमस्तं, वदन्ति=‘वयमेव संयमिसेवनपराः’ इति निश्शङ्कं निगदन्तीत्यर्थः ।

ननु स्वात्मानं संयमिनं मन्यमानास्ते कस्मात्पृथिव्यादिजीवहिंसनपराः ? इति जिज्ञासायां हेतुगर्भविशेषणपदद्वयमाह—‘छन्दोपनीताः’ ‘अध्युपपन्नाः’ इति । ‘छन्दोपनीताः’=छन्दः=स्वाभिप्रायः, तेनोपनीताः स्वतन्त्राः शास्त्रविरुद्धविचारशीला इत्यर्थः ।

यद्वा छन्दः-अभिप्रायः=इच्छा, विषयाभिलाषस्तेनोपनीताः, तथा ‘अध्युपपन्नाः,’ अधि=अधिकम् अतिशयेन उपपन्नाः=तद्गतचित्ताः विषयसंनि-
विष्टचित्ताः विषयभोगार्थमातुरा इत्यर्थः । यतश्छन्दोपनीता अध्युपपन्नाश्च तस्मात्ते पृथिव्यादीन् विहिंसन्तीति भावः । एवं पृथिव्यादिहिंसनेन पुनः कर्मबन्धं प्राप्नोतीत्याह—‘आरम्भसक्ताः’ । इत्यादि । आरम्भः=सावद्यव्यापारः,

करते हुए भी अपने आपको निश्शंक होकर संयमी कहते हैं । वे यह मानते हैं कि हम ही संयम का सेवन करने में तत्पर हैं ।

वे लोग अपने आपको संयमी मानते हुए भी पृथ्वीकाय आदि के जीवों की हिंसा में तत्पर क्यों होते हैं ? ऐसी जिज्ञासा होने पर दो विशेषण कहते हैं, जिन में हेतु छिपा है—
‘छन्दोपनीत’ और ‘अध्युपपन्न’

छन्द का अर्थ है—अपना अभिप्राय, उससे स्वतंत्र अर्थात् शास्त्र से विरुद्ध विचार करने वाले । अथवा छन्द का अर्थ इच्छा है । कहाँ विषयभोगों की अभिलाषा को छन्द कहा है, उस में जो स्वतंत्र हों । तथा अध्युपपन्न अर्थात् विषयों में अत्यन्त आसक्त—विषयभोगों के लिए आतुर । तात्पर्य यह है कि—छन्दोपनीत और अध्युपपन्न होने के कारण वे पृथ्वी आदि की हिंसा करते हैं और कर्मों का बंध करते हैं । आरम्भ

કરવા છતાંય પણ પોતે-પોતાને નિઃશંક થઈને સંયમી કહે છે. તે એવું માને છે કે:-અમે પણ સંયમનું સેવન કરવામાં તત્પર છીએ.

તે લોક પોતે-પોતાને સંયમી માનતા થકા પણ પૃથ્વીકાય આદિના જીવોની હિંસામાં તત્પર શા માટે હોય છે ? એવી જિજ્ઞાસા થતાં બે વિશેષણ કહે છે જેમાં હેતુ છુપાએલો છે ‘છન્દોપનીત’ અને ‘અધ્યુપપન્ન’ ‘છન્દ’નો અર્થ છે પોતાનો અભિપ્રાય તેનાથી સ્વતંત્ર અર્થાત્ શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ વિચાર કરવાવાળા. અથવા છન્દનો અર્થ ઇચ્છા છે. અહિં વિષયભોગોની અભિલાષાને છન્દ કહેલ છે. તેમાં જે સ્વતંત્ર હોય. તથા અધ્યુપપન્ન અર્થાત્ વિષયોમાં અત્યન્ત આસક્ત-વિષયભોગો માટે આતુર. તાત્પર્ય એ છે કે છન્દોપનીત અને અધ્યુપપન્ન હોવાના કારણે તે પૃથ્વી આદિની હિંસા કરે છે અને કર્મોનો બંધ કરે છે. આરંભ અર્થાત્-સાવધ વ્યાપારમાં પ્રવૃત્ત પુરુષ જ્ઞાનાવરણીય

તત્ર સક્તાઃ=પ્રવૃત્તાઃ, સઙ્ગઃ=સજ્યન્તે=શ્લિષ્યન્તે જીવા અનેનેતિ સઙ્ગઃ=જ્ઞાનાવરણી-
યાદિકં કર્મ, તં સઙ્ગંપ્રકુર્વન્તિ=સમુત્પાદયન્તિ ।

एवं षड्जीवनिकायारम्भकारिणः खलु कर्मबन्धनपराधीनतां समुपेत्य जन्म-
जरामरणेष्टवियोगानिष्टसंयोगेप्सिताऽसिद्धिविविधव्याधिजनितदुःख संकुलेघोरतर-
संसारदावानले पुनः पुनः स्वात्मानमिन्धनीकुर्वन्तीति भावः ॥ सू० ७ ॥

अथ यस्तु पृथिव्यादिषड्जीवनिकायारम्भकरणाद्विनिवृत्तः स एव मुनिर्भवती-
त्युद्देशार्थमुपसंहरन्नाह—‘से वसुमं.’ इत्यादि ।

मूलम्—

से वसुमं सव्वसमण्णागयपण्णाणेणं अप्पाणेणं अकरणिज्जं पावं कम्मं णो
अण्णेसि ॥ सू० ८ ॥

छाया—

स वसुमान् सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेन आत्मना अकरणीयं पापं कर्म नो अन्वेषयेत्
॥ सू० ८ ॥

अर्थात् सावद्य व्यापार में प्रवृत्त ज्ञानावरणीय आदि कर्मों को ऊपार्जन करते है ।

इस प्रकार षड्जीवनिकाय का आरम्भ करने वाले कर्मबन्धन के अधीन होकर
जन्म मरण, इष्टवियोग, अनिष्टसंयोग, इष्ट की असिद्धि तथा विविध प्रकार की व्याधियों से
उत्पन्न होने वाले दुःखों से व्याप्त, घोरतरसंसाररूपी दावानल में अपने आत्मा को ईधन
बनाते है ॥ सू० ७ ॥

जो पृथ्वी आदि षड्जीवनिकाय के आरम्भ से निवृत्त है वही मुनि होता है; इस उद्देश
के अर्थ का उपसंहार करते हुए शास्त्रकार कहते हैं:—‘से वसुमं.’ इत्यादि ।

मूलार्थ—वही वसुमान् है (सम्यक्त्व-चारित्रवान्-सम्यग्दृष्टि है) जो यथार्थ पदार्थों को
जाननेवाले ज्ञानात्मा से पाप को अकरणीय समझकर नहीं करता है ॥ सू० ८ ॥

આદિ કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે.

આ પ્રમાણે ષડ્જીવનિકાયનો આરંભ કરવાવાળા કર્મબન્ધને આધીન થઈને
જન્મ, જરા, મરણ, ઇષ્ટવિયોગ, અનિષ્ટસંયોગ, ઇચ્છેલી વસ્તુની અપ્રાપ્તિ, તથા
વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓથી ઉત્પન્ન થનારાં દુઃખોથી વ્યાપ્ત, ઘોરતર સંસારરૂપી
દાવાનલમાં પોતાના આત્માને ઇધન—(બળતણરૂપ) બનાવે છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

જે પૃથ્વી આદિ ષડ્જીવનિકાયના આરંભથી નિવૃત્ત છે તેજ મુનિ હોય છે,
આ ઉદ્દેશના અર્થનો ઉપસંહાર કરીને શાસ્ત્રકાર કહે છે:—‘સે વસુમં.’ ઇત્યાદિ.

મૂલાર્થ—તેજ વસુમાન્ છે (સમ્યક્ત્વ-ચારિત્રવાન્ સમ્યગ્દષ્ટિ છે) જે યથાર્થ
પદાર્થોને જાણવાવાળા જ્ઞાનાત્માથી પાપને અકરણીય (કરવા યોગ્ય નથી એવું)
સમજીને કરતા નથી. ॥સૂ. ૮॥

ટીકા—

યસ્તુ ષડ્જીવનિકાયારમ્ભનિવૃત્ત્યા સંયમપાલનપરાયણઃ, સ વસુમાન્, દ્વિવિધાનિ હિ વસૂનિ સન્તિ દ્રવ્યભાવભેદાત્, તત્ર દ્રવ્યવસૂનિ-સુવર્ણાદોનિ, ભાવવસૂનિ-સમ્યક્ત્વાદીનિ, અત્ર ભાવવસુતાત્પર્યકો વસુશબ્દઃ, તાનિ વસૂનિ યસ્ય યસ્મિન્ વા સન્તિ સ વસુમાનિત્યર્થઃ, સર્વસમન્વાગતપ્રજ્ઞાનેન=સર્વાણિ સમન્વાગતાનિ પ્રજ્ઞાનાનિ યસ્યાત્મનઃ સ સર્વસમન્વાગતપ્રજ્ઞાનઃ=યથાવસ્થિતવિષય-ગ્રાહિસર્વવિષયકજ્ઞાનવાન્, તેન ।

યદ્વા-સર્વેષુ દ્રવ્યપર્યાયેષુ સમન્વાગતં=સમ્યક્પ્રાપ્તં તત્તદ્વિષયમાકલ્પ્ય સર્વ-દ્રવ્યપર્યાયિગતં પ્રજ્ઞાનં યસ્ય સ સર્વસમન્વાગતપ્રજ્ઞાનઃ, તેન, આત્મના, અકરણીયમ્=અકર્તૃત્વમ્, ऐहिकपारलौकिकसुखविधातकत्वादनाचरणीयम्, इति मत्वा, पापं कर्म=प्राणातिपात-मृषावादा-दत्तादान-मैथुन-परिग्रह-क्रोध-मान-माया-लोभ-राग-द्वेष

ટીકાર્થ—જો પુરુષ ષડ્જીવનિકાયસંબંધી આરમ્ભ કા ત્યાગ કરકે સંયમ કે પાલન મેં તત્પર હોતા હૈ વહી વસુમાન્ હૈ । વસુ કે દો ભેદ હૈ—(૧) દ્રવ્યવસુ ઓર (૨) ભાવવસુ । સ્વર્ણ આદિ ધન દ્રવ્યવસુ કહલાતા હૈ, ઓર તપ સંયમાદિરૂપ ઋદ્ધિ કો ભાવવસુ કહતે હૈ । યહાં ‘વસુ’ શબ્દ સે ભાવવસુ હી સમજના યાહિયે । વસુ જિસે પ્રાપ્ત હો વહ વસુમાન્ હૈ, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ આદિ સે યુક્ત પુરુષ વસુમાન્ કહલાતા હૈ ।

જો વસ્તુ જૈસી હૈં ઉસે ઉસી રૂપ મેં જાનને વાલા સર્વગ્રાહી જ્ઞાન ‘સર્વસમન્વાગત પ્રજ્ઞાન’ કહલાતા હૈ । અથવા સમસ્ત દ્રવ્યો ઓર પર્યાયો કો યથાર્થરૂપ સે જાનને વાલા જ્ઞાન ‘સર્વસમન્વાગત પ્રજ્ઞાન’ કહલાતા હૈ । ઇસે જ્ઞાનરૂપ આત્મા સે પાપ કો ઇસ લોક તથા પરલોકસંબંધી સુખોં કા ઘાતક હોને સે અકર્તૃત્વ સમજકર (૧) પ્રાણાતિપાત (૨) મૃષાવાદ (૩) અદત્તાદાન (૪) મૈથુન । (૫) પરિગ્રહ (૬) ક્રોધ, (૭) માન (૮) માયા (૯) લોભ

ટીકાર્થ—જે પુરુષ ષડ્જીવનિકાયસંબંધી આરંભને ત્યાગ કરીને સંયમના પાલનમાં તત્પર થાય છે. તેજ વસુમાન્ (સમ્યક્દેષ્ટિ) છે. વસુના બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્ય-વસુ અને (૨) ભાવવસુ, સુવર્ણ આદિ ધન દ્રવ્યવસુ કહેવાય છે. અને સમ્યક્ત્વ આદિ રૂપ ઋદ્ધિને ભાવવસુ કહે છે. અહિ ‘વસુ’ શબ્દથી ભાવવસુ જ સમજવું જોઈએ. વસુ જેને પ્રાપ્ત હોય તે વસુમાન્ છે. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ આદિથી યુક્ત પુરુષ વસુમાન્ કહેવાય છે.

જે વસ્તુ જેવી છે તેને તેવા રૂપમાં જાણવાવાળા સર્વગ્રાહી જ્ઞાન ‘સર્વસમન્વા-ગત પ્રજ્ઞાન’, કહેવાય છે. અથવા સમસ્ત દ્રવ્યો અને પર્યાયોને યથાર્થ રૂપથી જાણવા-વાળું જ્ઞાન ‘સર્વસમન્વાગત પ્રજ્ઞાન’ કહેવાય છે. એવા જ્ઞાનરૂપ આત્માથી પાપને આ લોક તથા પરલોક-સંબંધી સુખોનું ઘાતક હોવાથી અકર્તૃત્વ સમજીને (૧) પ્રાણાતિપાત, (૨) મૃષાવાદ, (૩) અદત્તાદાન, (૪) મૈથુન, (૫) પરિગ્રહ, (૬) ક્રોધ, (૭) માન,

—કલહાઽભ્યાખ્યાન—પૈશુન્ય—પરપરિવાદ—રત્યરતિ—માયામૃષા—મિથ્યા—દર્શનશલ્યા—
ભિધાનમષ્ટાદશપ્રકારં નાન્વેષયેત્—ન સ્વયં કુર્યાત્, ન ચાન્યૈઃ કારયેત્, ન ચાન્યં
કુર્વાણમનુમોદયેદિત્યર્થઃ ।

યોઽયમાત્મા સ્વકીયપ્રજ્ઞાનેન સર્વદ્રવ્યપર્યાયસમાકલનયોગ્યતાં ધારયતિ, યેન
ચ મોક્ષમાર્ગાવલમ્બનતઃ શિવપદમપિ શક્યતે ગન્તુમ્, તસ્યાત્મનઃ પુનરધઃપતન-
કારિત્વાત્ પાપં કર્મ સર્વથા પરિત્યાજ્યમિતિ વિભાવ્ય ષડ્જીવનિકાયારમ્ભકરણા-
ત્સર્વથા વિનિવર્તિતવ્યમિતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ષડ્જીવનિકાયારમ્ભસ્ય સર્વથા પરિહાર એવ મુનિત્વં પ્રાપયતીત્યાહ—‘તં
પરિણાય.’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—

તં પરિણાય મેહાવી ણેવ સયં છજ્જીવનિકાયસત્થં સમારંભેજ્જા
ણેવઽણ્ણેહિં છજ્જીવનિકાયસત્થં સમારંભાવેજ્જા, ણેવઽણ્ણે છજ્જીવનિકાયસત્થં

(૧૦) રાગ (૧૧) દ્વેષ (૧૨) કલહ (૧૩) અભ્યાખ્યાન (૧૪) પૈશુન્ય (૧૫) પરપરિવાદ
(૧૬) રતિ—અરતિ (૧૭) માયા—મૃષા ઓર (૧૮) મિથ્યાદર્શનરૂપ અઠારહ પ્રકાર કા પાપ
જો સ્વયં નહીં કરતા હૈ, દૂસરો સે નહીં કરાતા હૈ ઓર દૂસરે કરને વાલે કા અનુમોદન નહીં
કરતા હૈ વહી પુરુષ વસુમાન્ હૈ ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ—જો આત્મા અપને પ્રજ્ઞાન સે સમસ્ત દ્રવ્યો ઓર પર્યાયો કો
મહી માંતિ જાનને કી યોગ્યતા ધારણ કરતા હૈ ઓર જો મોક્ષ—માર્ગ કા આશ્રય લેકર
મુક્તિપદ મી પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ડસકો ‘આત્મા કા અધઃપતન કરને વાલે પાપકૃત્ય સર્વથા
ત્યાજ્ય હૈ’ એસા વિચાર કરકે ષડ્જીવનિકાય કે આરંભ સે વિરત હો જાના ચાહિણ ॥સૂ૦ ૮॥

ષટ્કાય કે આરંભ કા ત્યાગ હી સાધુતા પ્રાપ્ત કરાતા હૈ, યહ વાત ઓગે કહતે
હૈ:—‘તં પરિણાય.’ ઇત્યાદિ ।

(૮) માયા, (૯) લોભ, (૧૦) રાગ, (૧૧) દ્વેષ, (૧૨) કલહ, (૧૩) અભ્યાખ્યાન,
(૧૪) પૈશુન્ય, (૧૫) પરપરિવાદ, (૧૬) રતિ—અરતિ, (૧૭) માયા—મૃષા અને (૧૮)
મિથ્યાદર્શનરૂપ અઠાર પ્રકારનાં જે પાપ તેને પોતે કરતા નથી, બીજા પાસે કરાવતા
નથી, અને બીજા કરવાવાળાને અનુમોદન આપતા નથી. તેજ પુરુષ વસુમાન્ છે.

તાત્પર્યં એ છે કે:—જે આત્મા પોતાના પ્રજ્ઞાનથી સમસ્ત દ્રવ્યો અને પર્યાયોને
રૂઢી રીતે જાણવાની યોગ્યતા ધારણ કરે છે, અને જે મોક્ષમાર્ગનો આશ્રય લઈને મુક્તિપદ
પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેને, ‘આત્માનું અધઃપતન કરનારાં પાપકૃત્ય સર્વથા ત્યાજ્ય છે’
એવો વિચાર કરીને ષડ્જીવનિકાયના આરંભથી નિવૃત્ત થઈ જવું જોઈએ. ॥સૂ૦ ૮॥

ષટ્કાયના આરંભનો ત્યાગજ સાધુતા પ્રાપ્ત કરાવે છે. એ વાત આગળ કહે છે:—
‘તં પરિણાય.’ ઇત્યાદિ.

સમારંભંતે સમણુજાણેજ્ઞા । જસ્સેતે છજ્જીવનિકાયસત્થસમારંભા પરિણાયા ભવંતિ,
સે હુ મુણી પરિણાયકમ્મે-ત્તિ વેમિ ॥ સૂ૦ ૯ ॥

॥ સત્તમો ઉદ્દેસો સમત્તો ॥ ૧ । ૭ ॥

॥ આચારસુત્તે પદમજ્ઞયણં સમત્તં ॥ ૧ ॥

છાયા—

તત્ પરિજ્ઞાય મેધાવી નૈવ સ્વયં ષડ્જીવનિકાયશસ્ત્રં સમારંભેત, નૈવાન્યૈઃ
ષડ્જીવનિકાયશસ્ત્રં સમારંભયેત્, નૈવાન્યાન્ ષડ્જીવનિકાયશસ્ત્રં સમારંભમાણાન્
સમણુજાનીયાત્ । યસ્યૈતે ષડ્જીવનિકાયશસ્ત્રસમારંભાઃ પરિજ્ઞાતા ભવન્તિ સ સ્વહ
મુનિઃ પરિજ્ઞાતકર્મા, ઇતિ બ્રવીમિ ॥ સૂ૦ ૯ ॥

॥ સપ્તમ ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥૧-૭॥

॥ આચારસૂત્રે પ્રથમાધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥

ટીકા—

તત્=ષડ્જીવનિકાયારંભણં, પરિજ્ઞાય=જ્ઞપરિજ્ઞયા ‘કર્મબંધસ્ય
કારણં ભવતી’તિ બુદ્ધ્વા મેધાવી=હેયોપાદેયવિવેકનિપુણઃ, નૈવ સ્વયં ષડ્જીવનિકાય-
શસ્ત્રં સમારંભેત । અન્યૈર્નૈવ સમારંભયેત્=નૈવ પ્રયોજયેત્ । અન્યાન્ ષડ્જીવનિકાય-
શસ્ત્રં સમારંભમાણાન્ નૈવ સમણુજાનીયાત્=નૈવાનુમોદયેત્ ।

યસ્યૈતે ષડ્જીવનિકાયશસ્ત્રસમારંભાઃ-ષડ્જીવનિકાયનાં શસ્ત્રૈઃ=

મૂલાર્થ—યહ વાત જાનકર બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ષડ્જીવનિકાયસંબંધી શસ્ત્ર કા
સમારંભ ન કરે, દૂસરો સે ષડ્જીવનિકાયસંબંધી શસ્ત્ર કા સમારંભ ન કરાવે, ઔર ષડ્-
જીવનિકાયસંબંધી શસ્ત્ર કા સમારંભ કરને વાલો કા અનુમોદન ન કરે । ષડ્જીવનિકાય-
સંબંધી આરંભ કો જો વધ કા કારણ જાન લેતા હૈ, વહી મુનિ હૈ ઔર વહી પરિજ્ઞાતકર્મા હૈ ।
એસા મૈ કહતા હૂં ॥સૂ૦ ૮॥

ટીકાર્થ—ષડ્જીવનિકાય કે આરંભ કો જ્ઞપરિજ્ઞા સે કર્મબંધ કા કારણ જાનકર
હેય-ઉપાદેય કા વિવેક રાખને વાલા પુરુષ ષડ્જીવનિકાય કે શસ્ત્ર કા સ્વયં આરંભ ન કરે,
દૂસરો સે ન કરાવે ઔર આરંભ કરને વાલો કો અનુમોદના ન કરે ।

ષડ્જીવનિકાયસંબંધી જો શસ્ત્ર પહેલે વતલાયે જા ચુકે હૈ અનેક દ્વારા ષડ્જીવનિકાય કો

મૂલાર્થ—એ વાત જાણીને બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ષડ્જીવનિકાયસંબંધી શસ્ત્રનો
સમારંભ કરે નહિ, બીજા પાસે ષડ્જીવનિકાયસંબંધી શસ્ત્રનો સમારંભ કરાવે નહિ, અને
ષડ્જીવનિકાયસંબંધી શસ્ત્રનો સમારંભ કરવાવાળાને અનુમોદન આપે નહિ.
ષડ્જીવનિકાયસંબંધી આરંભને જે બંધનુ કારણ જાણી દે છે. તેજ મુનિ છે, અને
તેજ પરિજ્ઞાતકર્મા છે. એવું હુ કહું છું. ॥ સૂ૦ ૮ ॥

ટીકાર્થ—ષડ્જીવનિકાયના આરંભને જ્ઞપરિજ્ઞાથી કર્મબંધનુ કારણ જાણીને હેય-
ઉપાદેયનો વિવેક રાખવાવાળા પુરુષ ષડ્જીવનિકાયના શસ્ત્રનો પોતે આરંભ કરે નહિ,
બીજા પાસે કરાવે નહિ, અને આરંભ કરનારને અનુમોદન આપે નહિ.

ષડ્જીવનિકાયસંબંધી જે શસ્ત્ર પ્રથમ ખતાવી આપ્યાં છે. તેના દ્વારા ષડ્જીવનિકાયને

स्वस्वशस्त्रैः समारम्भाः=पीडाकरसावद्यव्यापाराः परिज्ञाताः=ज्ञपरिज्ञया बन्धकारण-
त्वेन विदिताः, प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहृता भवन्ति स एव परिज्ञातकर्मा=
त्रिकरणत्रियोगैः परिवर्जितसकलसावद्यव्यापारः, मुनिर्भवति । इति=एतत् सर्वम्,
ब्रवीमि=भगवतः समीपे यथा श्रुतं तथा कथयामि ॥ सू० ९ ॥

॥ इत्याचाराङ्गसूत्रे आचारचिन्तामणिटीकायां शास्त्रपरिज्ञाख्ये
प्रथमाध्ययने सप्तमोद्देशः सम्पूर्णः ॥ १-७ ॥

पीडा पहुँचाने वाले सावद्य व्यापारो को ज्ञपरिज्ञा से कर्मबंध का कारण जानकर
प्रत्याख्यानपरिज्ञा से त्याग देता है वही पुरुष तीन करण और तीन योग से सावद्य व्यापारों
का त्यागी मुनि होता है । यह सब भगवान् के मुखारविन्द से जैसा मैंने साक्षात् सुना है
वैसाही कहता हूँ ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री आचाराङ्गसूत्रकी आचारचिन्तामणिटीका के हिन्दी-अनुवादमें
प्रथम अध्ययनका सातवाँ उद्देश सम्पूर्ण ॥ १ ॥

पीडा पहुँचायाउवावाणा सावद्य व्यापारोने जे ज्ञपरिज्ञाथी कर्मबंधनुं कारण जानीने
प्रत्याख्यान परिज्ञाथी त्याग दे छे, ते पुरुष त्रण करण अने त्रण योगथी सावद्य
व्यापारोने त्यागी मुनि होय छे. आ सर्वे भगवानना मुखारविन्दथी जेवुं में साक्षात्
सांभळ्युं छे, तेवुंज कहुं छुं. ॥ सू० ९ ॥

इति श्रीआचारंगसूत्रनी 'आचारचिन्तामणि' टीकाना गुजराती अनुवादमें
प्रथम अध्ययननो सातमो उद्देश सम्पूर्ण. ॥ १-७ ॥

આદ્યે ચાધ્યયને પ્રરૂપિતમિદં સંસારચક્રેઽનિશં,
 ભ્રામ્યન્ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ગચ્છતિ તતશ્ચાત્મા સમાગચ્છતિ ।

इत्येवं कथितं मही-जल-शिखि-प्राण-द्रुमाणां तथा,
 जीवत्वं त्रस-कायिकस्यचतदारम्भे परिज्ञाऽपि च ॥ १ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-
 ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-
 श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’ पदभूषित-
 कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
 घासीलालव्रति विरचितायाम् आचाराङ्गसूत्रस्याऽऽचारचिन्ता
 मणिटीकायां शस्त्रपरिज्ञाख्यं प्रथममध्ययनं संपूर्णम् ॥ १ ॥

પ્રથમ અધ્યયન મેં યહ નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ કિ-આત્મા સંસાર ચક્ર મેં પડકર
 નાના દિશાઓ મેં ઔર નાના વિદિશાઓ મેં નિરન્તર ભ્રમણ કરતા રહતા હૈ । સાથ હી પૃથ્વી,
 અપ્, તેજ, વાયુ વનસ્પતિ ઔર, ત્રસ કી સચિત્તાત્તા મી સિદ્ધ કી ગઈ હૈ, ઔર ઉનકા
 આરમ્ભ કરને મેં પરિજ્ઞા મી પ્રદર્શિત કી ગઈ હૈ ॥ ૧ ॥

॥ इति श्री-आचाराङ्गसूत्रकी 'आचारचिन्तामणि' टीका के
 हिन्दी अनुवाद में 'शस्त्रपरिज्ञा' नामक प्रथम अध्ययन
 सम्पूर्ण ॥ १ ॥

પ્રથમ અધ્યયનમાં એ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે કે:-આત્મા સંસારચક્રમાં
 પડીને અનેક દિશાઓમાં અને અનેક વિદિશાઓમાં નિરન્તર ભ્રમણ કરતો રહે છે
 સાથેજ પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસની સચિત્તાત્તા પણ સિદ્ધ કરી
 છે. અને તેનો આરંભ કરવામાં પરિજ્ઞા-વિવેક પણ પ્રદર્શિત કરેલ છે. ॥ ૧ ॥

॥ इति श्री आचारांगसूत्रनी 'आचारचिन्तामणि' टीकाना गुजराती
 अनुवादभां 'शस्त्रपरिज्ञा' नामनुं प्रथम अध्ययन सम्पूर्ण. ॥ १ ॥

દાતાઓની નામાવલી

આદ્ય મુરખીશ્રી, મુરખીશ્રી, સહાયક મેમ્બરો

તથા

મેમ્બરોની યાદી

ગામવાર કક્કાવારી લીધે

તા. ૧૮-૧૦-૪૪ થી તા. ૨૮-૨-૫૮ સુધીમાં
દાખલ થયેલ મેમ્બરો.

(૨૫૦ થી ઓછી રકમો આ યાદીમાં સામેલ કરી નથી.)

શ્રી અખિલ ભારત શ્વે.સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

ગરેડીઆ કુવા રોડ - ગ્રીન લોન્ડ પાસે

રાજકોટ.

આધમુરખીશ્રીઓ-૪

(ઓછામાં ઓછી રૂા. ૫૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શેઠ શાન્તીલાલ મંગળદાસભાઈ જાણીતા મીલમાલીફ અમદાવાદ		૧૦૦૦૦
૨	શેઠ હરખચંદ કાલીદાસભાઈ વારીયા. હા. શેઠ લાલચંદભાઈ, જેચંદભાઈ નગીનભાઈ, વૃજલાલભાઈ, તથા વલ્લભદાસભાઈ ભાણુવડ		૬૦૦૦
૩	કોઠારી જેચંદભાઈ અજરામર હા. હરગોવીંદભાઈ જેચંદભાઈ	રાજકોટ	૫૨૫૧
૪	શેઠ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ	સોલાપુર	૫૦૦૧

મુરખીશ્રીઓ-૨૨

(ઓછામાં ઓછી રૂા. ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧	વકીલ જીવરાજભાઈ વર્ધમાને કોઠારી હા. કહાનદાસભાઈ તથા વેણીલાલભાઈ	જેતપુર	૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદાસ મૂળજીભાઈ	રાજકોટ	૩૬૦૪
૩	મહેતા ગુલાબચંદ પાનાચંદ	,,	૩૨૮૬૧૧-૧૧
૪	સ્વ. પિતાશ્રી છગનલાલ શામળદાસના સ્મરણાર્થે હ. ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ	૩૨૫૧
૫	મહેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	ઘાટકોપર	૩૨૫૦
૬	સંઘવી પીતામ્બરદાસ ગુલાબચંદ	જામનગર	૩૧૦૧
૭	શેઠ શામજીભાઈ વેલજીભાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૨૫૦૦
૮	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસિંહજી બહાદુર	મોરબી	૨૦૦૦
૯	શેઠ દહેરચંદ કુંવરજી હા. શેઠ ન્યાલચંદ દહેરચંદ	સિદ્ધપુર	૨૦૦૦
૧૦	શાહ છગનલાલ હેમચંદ વસા હા. મોહનલાલભાઈ તથા મોતીલાલભાઈ	મુંબઈ	૨૦૦૦
૧૧	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	મોરબી	૧૯૬૩
૧૨	મહેતા સોમચંદ તુલસીદાસ તથા તેમનાં ધર્મપત્નિ અ. સૌ. મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ	૧૫૦૦
૧૩	મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	જામજોધપુર	૧૩૦૧
૧૪	દોશી કપુરચંદ અમરશી હા. દલપતરામભાઈ	,,	૧૦૦૨
૧૫	બગડીઆ જગજીવનદાસ રતનશી	દામનગર	૧૦૦૨

૧૬	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૧૦૦૧
૧૭	શેઠ માણેકલાલ લાણાજીભાઈ	પોરબંદર	૧૦૦૧
૧૮	શ્રીમાન ચંદ્રસિંહજી મહેતા (રેલ્વે મેનેજર સાહેબ)	કલકત્તા	૧૦૦૧
૧૯	મહેતા સોમચંદ નેણસીભાઈ (કરાંચીવાલા)	મોરબી	૧૦૦૧
૨૦	શાહ હરીલાલ અનોપચંદભાઈ	ખંભાત	૧૦૦૧
૨૧	કોઠારી છબીલદાસ હરખચંદભાઈ	મુંબઈ	૧૦૦૦
૨૨	કોઠારી રંગીલદાસ હરખચંદભાઈ	સિહોર	૧૦૦૦

સહાયક મેમ્બરો-૩૬

(ઓછામાં ઓછી રૂ. ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧	શાહ રંગજીભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૭૫૧
૨	મોદી કેશવલાલ હરીચંદ્ર	સાબરમતી	૭૫૦
૩	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. શેઠ ઝુંઝાભાઈ વેલસીભાઈ	વઢવાણ શહેર	૭૫૦
૪	શેઠ નરોત્તમદાસ ઓઘડભાઈ	જોરાવરનગર	૭૦૦
૫	શેઠ રતનશી હીરજીભાઈ હા. ગોરધનદાસભાઈ	જામજોધપુર	૫૫૫
૬	ખાટવીયા ગીરધર પ્રભાણુંદ હા. અમીચંદભાઈ	ખાખીજાળીયા	૫૨૭
૭	મોરબીવાળા સંઘવી દેવચંદ નેણસીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્નિ અ. સૌ. મણીબાઈ તરફથી હા. મુળચંદ દેવચંદ (કરાંચીવાળા)	મલાડ	૫૧૧
૮	વોરા મણીલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ	૫૦૨
૯	ગોસળીયા હરીલાલ લાલચંદ તથા અ. સૌ. ચંપાબેન ગોસળીયા	અમદાવાદ	૫૦૨
૧૦	શેઠ પ્રેમચંદ માણેકચંદ તથા અ. સૌ. સમરતબેન (રાજસીતાપુરવાળા)	અમદાવાદ	૫૦૨
૧૧	શેઠ ઇશ્વરલાલ પુરૂષોત્તમદાસ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૨	શેઠ ચંદુલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૩	શાહ શાન્તીલાલ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૪	શેઠ શીવલાલ ડમરભાઈ (કરાંચીવાળા)	લીખડી	૫૦૧
૧૫	કામદાર તારાચંદ પોપટલાલ ધોરાજીવાળા	રાજકોટ	૫૦૦
૧૬	મહેતા મોહનલાલ કપુરચંદ	રાજકોટ	૫૦૦
૧૭	શેઠ ગોવીંદજી પોપટભાઈ	રાજકોટ	૫૦૦
૧૮	શેઠ રામજીભાઈ શામજી વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૧

૧૯	સ્વ. પિતાશ્રી નંદાજીના સ્મરણાર્થે		
	હા. વેણીચંદ શાન્તીલાલ (જાણુઆવાળા)	મેઘનગર	૫૦૧
૨૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. શેઠ ઠાકરશી કરસનજી ધાનગઢ		૫૦૦
૨૧	શેઠ તારાચંદજી પુખરાજજી	ઔરંગાબાદ	૫૦૦
૨૨	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	ઔરંગાબાદ	૫૦૦
	૧૫૦ શેઠ શેષમજી જીવરાજજી		
	૧૨૫ „ અનરાજજી લાલચંદજી		
	૧૨૫ ધુકડચંદજી રૂપચંદજી		
	૧૦૦ દગડુમલજી ચાંદમલજી		
	૫૦૦		
૨૩	મહેતા મૂળચંદ રાઘવજી હા. મગનલાલભાઈ તથા દુર્લભજીભાઈ ધ્રાક્ષ		૫૦૦
૨૪	શેઠ હરખચંદ પુરૂષોત્તમ હા. ઈન્દુકુમારભાઈ	ચોરવાડ	૫૦૧
૨૫	શેઠ કેસરીમલજી વસતીમલજી ગુજાલીયા	રાણાવાસ	૫૦૧
૨૬	સ્થા. જૈનસંઘ હા. ખાટવીયા અમીચંદ ગીરધરભાઈ ખાખીજાળીઆ		૫૦૧
૨૭	શેઠ ખીમજીભાઈ ખાવાભાઈ		
	હા. કુલચંદભાઈ, નાગરદાસભાઈ તથા જમનાદાસભાઈ મુંબઈ		૫૦૧
૨૮	શેઠ મણીલાલ મોહનલાલ ડગડી હા. મુળજીભાઈ મણીલાલ મુંબઈ		૫૦૧
૨૯	સ્વ. કાંતીલાલભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ ખાલચંદ સાકરચંદ મુંબઈ		૫૦૧
૩૦	કામદાર રતીલાલ દુર્લભજી (જેતપુરવાળા)	મુંબઈ	૫૦૧
૩૧	શાહ જયંતીલાલ અમૃતલાલ	શીવ	૫૦૧
૩૨	વેરા મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ	શીવ	૫૦૧
૩૩	શેઠ ગુલાબચંદ બુદરભાઈ	ખારદોડ	૫૦૧
૩૪	મહાન ત્યાગી બેન ધીરજકુંવર ચુનીલાલ મહેતા	ભાણુવડ	૫૦૧
૩૫	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ	ધ્રાક્ષ	૫૦૧
૩૬	શ્રી મગનલાલ જગનલાલ શેઠ	રાજકોટ	૫૦૧

૩૧૬ મેમ્બરોનું ગામવાર લીસ્ટ

અમદાવાદ તથા પેરાંઓ

૧	શેઠ ગીરધરલાલ કરમચંદ	૨૫૧
૨	શેઠ છોટાલાલ વખતચંદ હસ્તે ફકીરચંદભાઈ	૨૫૧
૩	શાહ કાન્તીલાલ ત્રિલોચનદાસ	૨૫૧
૪	શાહ પોચાલાલ પીતામ્બરદાસ	૨૫૧
૫	શાહ પોપટલાલ મોહનલાલ	૨૫૧

૬	શેઠ પ્રેમચંદ સાકરચંદ	૨૫૦
૭	શાહ રતીલાલ વાડીલાલ	૨૫૧
૮	શેઠ લાલભાઈ મંગળદાસ	૨૫૧
૯	સ્વ. અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હસ્તે કાનજીભાઈ અમૃતલાલ દેશાઈ	૨૫૧
૧૦	ભાવસાર ભોગીલાલ જમનાદાસ (પાટણવાળા)	૨૫૧
૧૧	શાહ નટવરલાલ ચંડુલાલ	૨૫૧
૧૨	શાહ નરસિંહદાસ ત્રીલોવનદાસ	૨૫૧
૧૩	શ્રી શાહપુર દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય હા. વહીવટકર્તા શેઠ ઈશ્વરલાલ પુરૂષોત્તમદાસ	૨૫૧
૧૪	શ્રી છીપાપોળ દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈનસંઘ હા. ચંડુલાલ અમૃતલાલ	૨૫૧
૧૫	શાહ ચીનુભાઈ બાલાભાઈ C/o શાહ બાલાભાઈ મહાસુખરામ	૨૫૧
૧૬	શાહ ભાઈલાલ ઉજ્જમશી	૨૫૧
૧૭	શ્રી સુખલાલ ડી. શેઠ હા. ડૉ. કુ. સરસ્વતીબેન શેઠ	૨૫૧
૧૮	શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ કાન્તીલાલ જીવણલાલ	૨૫૧
૧૯	મોદી નાથાલાલ મહાદેવદાસ	૨૫૧
૨૦	શાહ મોહનલાલ ત્રીકમદાસ	૨૫૧
૨૧	શ્રી છકોટી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ પોચાલાલ ખીતામ્બરદાસ	૨૫૧
૨૨	શેઠ પોપટલાલ હંસરાજના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ બાબુલાલ પોપટલાલ	૨૫૧
૨૩	દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાન બાપોદરાવાળા હા. ભાઈલાલ અમૃતલાલ દેશાઈ	૨૫૧
૨૪	શાહ નવનીતલાલ અમુલખરાય	૨૫૧
૨૫	શાહ મણીલાલ આશારામ	૨૫૧
૨૬	શાહ ચીનુભાઈ સાકરચંદ	૨૫૧
૨૭	શાહ વરજીવનદાસ ઉમેદચંદ	૨૫૧
૨૮	શાહ રજનીકાન્ત કસ્તુરચંદ	૨૫૧
૨૯	સંઘવી જીવણલાલ જગનલાલ (સ્થા. જૈન)	૨૫૧
૩૦	શાહ શાંતિલાલ મોહનલાલ ધાંગધ્રાવાળા	૨૫૧
૩૧	અ. સૌ. બેન રતનભાઈ નાદેચા હા. શાહ ધુલાજી ચંપાલાલજી	૨૫૧
૩૨	શાહ હરિલાલ જેઠાલાલ ભાડલાવાળા	૨૫૧
૩૩	શ્રી સરસપુર દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય હા. ભાવસાર ભોગીલાલ જગનલાલ	૨૫૧
૩૪	શેઠ પુખરાજજી સમતીરામજી સાદડીવાળા	૨૫૧
૩૫	શેઠ લાલચંદ મીશ્રીલાલ	૨૫૧

- ૩૬ સ્વ. પિતાશ્રી જવાહીરલાલજી તથા પૂજ્ય ચાચાજી હજારીમલજી
બરડીયાના સ્મરણાર્થે હા. મૂળચંદ જવાહરલાલ ૨૫૧
- ૩૭ સ્વ. ભાવસાર બખાભાઈ (મંગળદાસ) પાનાચંદના સ્મરણાર્થે
હા. તેમના ધર્મપત્નિ પુરીબેન ૨૫૧
- ૩૮ સ્વ. પિતાશ્રી રવજીભાઈ તથા સ્વ. માતૃશ્રી મૂળીબાઈના
સ્મરણાર્થે હા. કકલભાઈ કોઠારી ૩૦૧
- ૩૯ ભાવસાર કેશવલાલ મગનલાલ ૨૫૧
- ૪૦ શાહ કેશવલાલ નાનચંદ જાખડાવાળા હા. પાર્વતીબેન ૨૫૧
- ૪૧ શાહ જીતેન્દ્રકુમાર વાડીલાલ માણેકચંદ રાજસીતાપુરવાળા
(સાબરમતી) ૨૫૧
- ૪૨ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ (સાબરમતી) ૨૫૦
- ૪૩ બીપીનચંદ્ર તથા ઉમાકાંત ચુનીલાલ ગોપાણી (રાણપુરવાળા) ૩૦૧

અમદાનેર

- ૧ શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઈ ૨૫૧
- ૨ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ ગાંડાલાલ ભીખાલાલ ૨૫૧

આણંદ

- ૧ રમણીકલાલ એ. કપાસી હા. મનસુખલાલભાઈ ૨૫૧

આસનસોલ

- ૧ બાવીસી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ
મણીબાઈ તરફથી હા. રસીકલાલ, અનીલકાંત, વિનોદરાય. ૨૫૧

આટકોટ

- ૧ શાહ ચુનીલાલ નારણજી ૩૦૧

ઉદેપુર

- ૧ શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
- ૨ શેઠ મગનલાલજી બાગચેયા ૨૫૧
- ૩ અ. સૌ. ખડેન ચંદ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરના
ધર્મપત્નિ હા. શેઠ રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
- ૪ સ્વ. શેઠ કાળુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ દોલતસિંહજી લોઢા ૨૫૧
- ૫ સ્વ. શેઠ પ્રતાપમલજી સાબલાના સ્મરણાર્થે
હા. પ્રાણુલાલ હીરાલાલ સાબલા ૨૫૧

- ૬ પૂજ્ય પિતાશ્રી મોતીલાલજી મહેતાના સ્મરણાર્થે
હ. રણજીતલાલજી મોતીલાલજી મહેતા ૨૫૧

- ૭ ઇગનલાલજી બાગચેયા ૨૫૧

ઉમરગાવરોડ

- ૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

ઉપલેટા

- ૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ ૨૫૧

- ૨ સ્વ. બેન સંતોકબેન કચરા હા. ઓતમચંદભાઈ, છોટાલાલભાઈ
તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કલ્યાણવાળા) ૨૫૧

- ૩ શેઠ ખુશાલચંદ કાનજીભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપભાઈ ૨૫૧

- ૪ સંઘાણી મૂળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે
હ. તેમના પુત્રો જયંતીલાલભાઈ તથા રમણીકલાલ ૨૫૧

ઐહન કેરખ

- ૧ શાહ ગોકળદાસ શામજી ઉદાણી ૨૫૧

કલોલ

- ૧ શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ ૨૫૧

- ૨ ડા. મયાચંદ મગનલાલ શેઠ હા. ડા. રતનચંદ મયાચંદ ૨૫૧

- ૩ સ્વ. નાથાલાલ ઉમેદચંદના સ્મરણાર્થે હા. શાહ રતીલાલ નાથાલાલ ૨૫૧

- ૪ શાહ મણીલાલ તલકચંદના સ્મરણાર્થે
હા. મારફતીયા ચંદલાલ મણીલાલ ૨૫૧

કડી

- ૧ શ્રી સ્થા. દરીયાપુરી જૈનસંઘ હા. ભાવસાર દામોદરદાસ ઇશ્વરભાઈ ૨૫૧

કોલકી

- ૧ પટેલ ગોવીંદલાલ ભગવાનજી ૨૫૧

- ૨ પટેલ ખીમજી જેઠાભાઈ વાઘાણી (તેમના સ્વ. સુપુત્ર
રામજીભાઈના સ્મરણાર્થે) ૩૦૨

ખીચન

- ૧ શેઠ કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ ૨૫૧

અંભાત

- ૧ શેઠ માણેકલાલ ભગવાનદાસ ૨૫૧

- ૨ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. પટેલ કાન્તીલાલ અંબાલાલ ૨૫૧

- ૩ શાહ સાકરચંદ મોહનલાલ ૨૫૧

- ૪ શાહ ચંદલાલ હરીલાલ ૨૫૧

ગુંદા

- ૧ સ્વ. મહેતા યુનમચંદ લવાનલાઈના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્નિ દીવાળીબેન લીલાધર ૨૫૧

ગોંડલ

- ૧ સ્વ. બાબડ વચ્છરાજ તુલસીદાસનાં ધર્મપત્નિ કમળબાઈ તરફથી
હા. માણેકચંદલાઈ તથા કપુરચંદલાઈ ૨૫૧
- ૨ પીપળીઆ લીલાધર દામોદર તરફથી તેમનાં ધર્મપત્નિ ચ. સૌ.
લીલાવતી સાકરચંદ કોઠારીના બીજા વરસીતપની ખુશાલીમાં ૩૦૧
- ૩ કામદાર જીઠાલાલ કેશવજીના સ્મરણાર્થે હા. હરીલાલ જીઠાલાઈ ૩૦૧

ગોધરા

- ૧ શાહ ત્રીલોવનદાસ છગનલાલ ૩૦૧

ઘટકણ

- ૧ શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ ૨૫૧

ઘોલવાડ (થાણા)

- ૧ મહેતા ગુલાબચંદ ગંભીરમલજી ૩૦૦

ચુડા (ઝાલાવાડ)

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હ. રતીલાલ ગાંધી પ્રમુખ ૨૫૧

જલેસર (બાલાસોર)

- ૧ સંઘવી નાનચંદ પોપટલાઈ થાનગઢવાળા ૨૫૧

જામજોધપુર

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ ૩૮૭
- ૨ શાહ ત્રીલોવનદાસ ભગવાનજી પાનેલીવાળા ૨૫૧

જામનગર

- ૧ શેઠ છોટાલાલ કેશવજી ૨૫૧
- ૨ શેઠ ચતુરદાસ ઠાકરશી ૨૫૧
- ૩ વેરા ચીમનલાલ દેવજીલાઈ ૨૫૧

જામખંભાળીઆ

- ૧ શેઠ વસનજી નારણજી ૨૫૧
- ૨ શ્રી સ્થા. જૈન. સંઘ હા. મહેતા રણછોડદાસ પરમાજી ૨૫૧
- ૩ સંઘવી પ્રાણુલાલ લવજીલાઈ ૨૫૧

જુનાગઢ

- ૧ શાહ મણીલાલ મીઠાભઈ હા. હરીલાલભઈ (હાટીના માળીઆવાળા) ૨૫૧

જુનારદેવ (મધ્યપ્રાંત)

- ૧ ઘેલાણી ત્રીકમજી લાઘાભઈ ૨૫૧

જેતપુર

- ૧ શેઠ અમૃતલાલ હીરજીભઈ હા. નરસેરામભઈ (જસાપુરવાળા) ૨૫૧
 ૨ દોશી છોટાલાલ વનેચંદ ૨૫૧
 ૩ કેઠારી ડોલરકુમાર વેણીલાલ ૨૫૧

જેતલસર

- ૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ કપુરચંદ ૨૫૧
 ૨ કામદાર લીલાધર જીવરાજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ જખકળેન તરફથી હા. શાન્તીલાલભઈ ગોંડલવાળા ૨૫૧

ડભાસ

- ૧ સ્વ. તુરખીઆ લહેરચંદ માણેકચંદના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ જીવતીબાઈ તરફથી હા. જયંતીભાઈ ૨૫૧

ડોંડાઈચા

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શેઠ ચંપાલાલ મારવે ૨૫૦

થાનગઢ

- ૧ શાહ ઠાકરશીભાઈ કરસનજી ૨૫૧
 ૨ શેઠ જેઠાલાલ ત્રીભોવનદાસ ૨૫૧
 ૩ શાહ ધારશી પાશવીર હા. સુખલાલભાઈ ૨૫૧

દહાણુ રોડ (થાણા)

- ૧ શાહ હરજીવનદાસ ઓઘડ ખંધાર (કરાંચીવાળા) ૨૫૧

દિલડી

- ૧ લાલા પૂર્ણચંદજી જૈન (સિન્દૂલ બેંકવાળા) ૩૫૧

ધાર (મધ્યપ્રાંત)

- ૧ શેઠ સાગરમલજી પનાલાલજી ૨૫૧

મુંબઈ તથા પરાંઓ

૧	શેઠ ઇગ્નલાલ નાનજીભાઈ	૨૫૧
૨	શાહ હરજીવન કેશવજી	૨૫૧
૩	ઘેલાણી પ્રભુલાલ ત્રીકમજી (ખોરીવલી)	૨૫૨
૪	શેઠ છોટુભાઈ હરગોવિંદદાસ કટોરીવાલા	૨૫૧
૫	શ્રીવર્ધમાન સ્થા. જૈનસંઘ હા. કેસરીમલજી અનોપચંદજી ગુગળીયા (મલાડ)	૨૫૧
૬	શેઠ કુંગરશી હંસરાજ વીસરીયા	૨૫૧
૭	શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ. સૌ. કાન્તાબેન રમણીકલાલ	૨૫૧
૮	શાહ હિંમતલાલ હરજીવનદાસ	૨૫૧
૯	શાહ રતનશી મોણશીની કુંપની	૨૫૧
૧૦	શાહ શીવજી માણેક કચ્છ (ખેરાબવાળા)	૨૫૧
૧૧	વોરા પાનાચંદ સંઘજીના સ્મરણાર્થે હા. ત્રંબકલાલ પાનાચંદ વોરા બ્રધર્સ	૨૫૧
૧૨	સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી વીરચંદ જેસીંગભાઈ લખતરવાળાના સ્મરણાર્થે હા. કેશવલાલ વીરચંદ શેઠ	૨૫૧
૧૩	શાહ કુંવરજી હંસરાજ	૨૫૧
૧૪	સ્વ. માતૃશ્રી માણેકબેનના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ વલ્લભદાસ નાનજી (પોરબંદરવાળા)	૩૦૧
૧૫	શેઠ દેવરાજજી જીતમલજી પૂનમીયા સાહડીવાળા	૨૫૧
૧૬	એક સફળહસ્થ હા. શેઠ સુદરલાલ માણેકચંદ	૨૫૧
૧૭	અ. સૌ. પાનખાઈ હા. શેઠ પદમશી નરસિંહભાઈ (મલાડ)	૨૫૧
૧૮	શ્રી અમૃતલાલ વર્ધમાન ખાપોદરાવાળા હા. દલીચંદ અમૃતલાલ	૨૫૧
૧૯	સ્વ. શાહ નાગશી સેજપાળ ગુંદાળાવાળાના સ્મરણાર્થે હા. રામજી નાગશી (મલાડ)	૩૦૧
૨૦	શાહ રામજી કરશનજી થાનગઢવાળા	૨૫૧
૨૧	શાહ નગીનદાસ કલ્યાણજી વેરાવળવાળા	૨૫૧
૨૨	શીવલાલ ગુલાબચંદ શેઠ મેવાવાળા	૨૫૧
૨૩	સ્વ. જટાશંકર દેવજી દોશીના સ્મરણાર્થે હા. રણછોડદાસ (ખાખુલાલ) જટાશંકર દોશી	૩૦૧
૨૪	સ્વ. ગોડા વણારશી ત્રીલોવન સરસધવાળાના સ્મરણાર્થે હા. જગજીવન વણારશી ગોડા (મલાડ)	૨૫૧
૨૫	સ્વ. ત્રીલોવનદાસ મજપાળ વીંછીયાવાળાના સ્મરણાર્થે હા. હરગોવિંદદાસ ત્રીલોવનદાસ સજમેરા	૨૫૧

- ૨૬ સ્વ. કાનજી મૂળજીના સ્મરણાર્થે તથા માતૃશ્રી દિવાળીબાઈના ૧૬
ઉપવાસના પારણા પ્રસંગે હા. જયંતીલાલ કાનજી કાળાવડવાળા (મલાડ) ૨૫૧
- ૨૭ શેઠ ખુશાલભાઈ ખેંગારભાઈ ૨૫૦
- ૨૮ શાહ પ્રેમજી માલશી ગંગર (મલાડ) ૨૫૧
- ૨૯ સ્વ. પિતાશ્રી પતુભાઈ મોનાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. કાનજી પતુભાઈ ૨૫૧
- ૩૦ શાહ વેલજી જેશીંગભાઈ છાસરાવાળા તરફથી તેમનાં
ધર્મપત્નિ અ. સૌ. સ્વ. નાનબાઈના સ્મરણાર્થે ૩૦૧
- ૩૧ સ્વ. પિતાશ્રી રામશી વેલજીના સ્મરણાર્થે હા. શાહ દામજી રામશી (મલાડ) ૩૦૧
- ૩૨ શેઠ ત્રંબકલાલ કસ્તુરચંદ લીંબડીવાળા તરફથી
શ્રી અજરામર શાસ્ત્ર લંડાર લીંબડી માટે (માટુંગા) ૨૫૧
- ૩૩ સ્વ. પિતાશ્રી ભીમશી કોરશી તથા માતૃશ્રી પાલાબાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ ઉજમશીભાઈ ભીમશીભાઈ કચ્છપતરીવાળા (મલાડ) ૩૦૧
- ૩૪ શેઠ ચુનીલાલ નરભેરામ વેકરીવાળા ૨૫૧
- ૩૫ શાહ વૃન્નંગભાઈ શીવજી (મલાડ) ૨૫૧
- ૩૬ રતીલાલ ભાઈચંદ મહેતા ૨૫૧
- ૩૭ શાહ ખીમજી મૂળજી પૂંજ (મલાડ) ૨૫૧
- ૩૮ મેસર્સ સવાણી ટ્રાન્સપોર્ટ કંપની હા. શેઠ માલુકલાલ વાડીલાલ ૨૫૧
- ૩૯ ઘેલાણી વલ્લજી નરભેરામ હા. નરશીભાઈ વલ્લજી ૨૫૧
- ૪૦ અ.સૌ. સમતાબેન શાન્તીલાલ C/o શાન્તીલાલ ઉજમશી શાહ (મલાડ) ૨૫૧
- ૪૧ તેજણી કુબેરદાસ પાનાચંદ ૨૫૧
- ૪૨ કપાસી મોહનલાલ શીવલાલ ૨૫૧
- ૪૩ સ્વ. પિતાશ્રી કેશવલાલ વછરાજ કોઠારીના સ્મરણાર્થે
સુરજબેન તરફથી હા. તનમુખલાલભાઈ (મલાડ) ૨૫૧
- ૪૪ દડીયા અમૃતલાલ મોતીચંદ (ઘાટકોપર) ૨૫૧
- ૪૫ શેઠ સરદારમલજી દેવીચંદજી કાવેડીયા (સાદરીવાળા) ૨૫૧
- ૪૬ દોશી ચત્રભુજ સુંદરજી (ઘાટકોપર) ૨૫૧
- ૪૭ દોશી ભુગલકીશોર ચત્રભુજ (ઘાટકોપર) ૨૫૧
- ૪૮ દોશી પ્રવીણચંદ્ર ચત્રભુજ (ઘાટકોપર) ૨૫૧
- ૪૯ શાહ ત્રીભોવનદાસ માનસિંગ દોડીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ હરખચંદ ત્રીભોવનદાસ ૨૫૧
- ૫૦ શાહ જેઠાલાલ હમરશી ધ્રાંગધ્રવાન હા. શાહ વાડીલાલ જેઠાલાલ ૨૫૦
- ૫૧ શાહ ચંદુલાલ દેવવલાલ ૨૫૧

રંગુન

- ૧ કામદાર ગોરધનદાસ મગનલાલનાં ધર્મપત્નિ અ. સૌ. કમળાબેન ૨૫૧

લખતર

- ૧ શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા. શાહ. શાન્તિલાલ રાયચંદ ૨૫૧
 ૨ ભાવસાર હરજીવનદાસ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે
 હા. ભાઈ ત્રીલોવનદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
 ૩ શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી ૨૫૧
 ૪ શાહ ચુનીલાલ માણેકચંદ ૨૫૧
 ૫ શાહ જહવજી ઓઘડભાઈ સદાદવાળાના સ્મરણાર્થે
 હા. ભાઈ શાન્તીલાલ જહવજી ૨૫૧
 ૬ દોશી ઠાકરશી ગુલાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્નિ સમરતબેન
 વ્રજલાલ તરફથી હા. જયંતીલાલ ઠાકરશી ૨૫૧

લાલપુર

- ૧ શેઠ નેમચંદ સવજીભાઈ મોદી હા. મગનલાલભાઈ ૨૫૧
 ૨ શેઠ મૂળચંદ પોપટલાલ હા. મણીલાલભાઈ તથા જેસીંગલાલભાઈ ૨૫૧

લાખેરી (રાજસ્થાન)

- ૧ માસ્તર જેઠાલાલ મોનજીભાઈ હા. મહેતા અમૃતલાલ જેઠાલાલ
 (સીવીલ એન્જીનીઅર સાહેબ) ૨૫૧

લીમડી (પંચમહાલ)

- ૧ શાહ કુંવરજી ગુલાબચંદ ૨૫૧
 ૨ છાજેડ ઘાસીરામ, ગુલાબચંદ ૨૫૧

લોનાવલા

- ૧ શેઠ ધનરાજજી મૂળચંદજી મૂથા ૨૫૧

વઢવાણ શહેર

- ૧ શાહ દીલીપકુમાર સવાઈલાલ હા. સવાઈલાલ ત્રંબકલાલ શાહ ૨૫૧
 ૨ શાહ મગનલાલ ગોકળદાસ હા. રતીલાલ મગનલાલ કામદાર ૨૫૧
 ૩ સંઘવી મૂળચંદ બેચરભાઈ હા. જીવજીલાલ ગફલદાસ ૨૫૧
 ૪ શેઠ વૃજલાલ સુખલાલ ૨૫૧
 ૫ શેઠ કાન્તીલાલ નાગરદાસ ૨૫૧

૬	વૌરા ચત્રભુજ મગનલાલ	૨૫૧
૭	સંઘવી શીવલાલ હીમજીભાઈ	૨૫૧
૮	શાહ દેવશી દેવકરણ	૨૫૧
૯	વૌરા ડોસાભાઈલાલચંદ સ્થા. જૈન સંઘ હા. વૌરા નાનચંદ શીવલાલ	૨૫૧
૧૦	વૌરા ધનજીભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈનસંઘ હા. વૌરા યાનાચંદ ગોખરદાસ	૨૫૧
૧૧	દોશી વીરચંદ સુરચંદ હા. દોશી નાનચંદ ઉજમશી	૨૫૧
૧૨	સ્વ. વૌરા મણીલાલ મગનલાલ હા. વૌરા ચત્રભુજ મગનલાલ	૨૫૧

વટામણ

૧	શ્રી વટામણ સ્થા. જૈનસંઘ હા. શ્રી ડાહ્યાભાઈ હલુભાઈ પટેલ	૨૫૧
---	--	-----

વલસાડ

૧	શાહ ખીમચંદ મૂળજીભાઈ	૨૫૧
---	---------------------	-----

વણી

૧	મહેતા નાનાલાલ છગનલાલનાં ધર્મપત્નિ સ્વ. ચંચળબેન તથા પુરીબેનના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ મનહરલાલ નાનાલાલ	૨૫૧
---	---	-----

વડોદરા

૧	કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ પ્રોફેસર સાહેબ (ગોંડલવાળા)	૨૫૧
૨	વકીલ મણીલાલ કેશવલાલ શાહ	૨૫૧
૩	સ્વ. પિતાશ્રી શાહ ફકીરચંદ પુજાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાહ રમણલાલ ફકીરચંદ	૨૫૧

વડીયા

૧	પંચમીયા ભવાનભાઈ કાળાભાઈ (જેતપુરવાળા)	૨૫૧
---	--	-----

વાંકાનેર

૧	માસ્તર કાન્તીલાલ ત્રંબકલાલ ખંઢેરીયા	૨૫૧
૨	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ (રૂા. ૨૫૦ બાકી)	૨૫૧
૩	દક્તરી ચુનીલાલ પોપટભાઈ મોરખીવાળા હા. પ્રાણુલાલ ચુનીલાલ	૨૫૧

વીંછીયા

૧	શ્રી. સ્થા. જૈન સંઘ હા. અજમેરા રાયચંદ વ્રજયાળ	૨૫૧
---	---	-----

વીરમગામ

- ૧ શાહ વાડીલાલ નેમચંદ વડીલ ૨૫૦
- ૨ શાહ વિકુલભાઈ મોદી માસ્તર ૨૫૧
- ૩ શાહ નાગરદાસ માલુકચંદ ૨૫૧
- ૪ શાહ મણીલાલ જીવણલાલ (શાહપુરવાળા) ૨૫૧
- ૫ શાહ અમુખલ (અચુભાઈ) નાગરદાસનાં ધર્મપતિ અ. સૌ. બેન લીલા-
વતીના વરસીતપના પારણાની ખુશાલીમાં હા. ભાઈ કાન્તીલાલ નાગરદાસ ૩૦૦
- ૬ સ્વ. શેઠ ઉજ્જવશી નાનચંદના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી
હા. શેઠ ચુનીલાલ નાનચંદ ૨૫૧
- ૭ સ્વ. મણીલાલ લક્ષ્મીચંદના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી
હા. ખીમચંદભાઈ (ખારાધોડાવાળા) ૨૫૧
- ૮ સ્વ. શેઠ હરીલાલ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ અનુભાઈ હરીલાલ ૨૫૧
- ૯ સંઘવી જેચંદભાઈ નારણદાસ ૨૫૧
- ૧૦ સ્વ. શાહવેદશીભાઈ સાંકરચંદભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. ચીમનલાલ વેદશી (કત્રાસવાળા) ૨૫૧
- ૧૧ પારેખ મણીલાલ ટોકરશી લાર્તીવાળા તરફથી (ભાટીબેનના સ્મરણાર્થે) ૨૫૧
- ૧૨ શાહ નારણદાસ નાનજીભાઈના સુપુત્ર વાડીલાલભાઈનાં ધર્મપતિ અ. સૌ.
નારંગીબેનના વરસીતપ નીમિત્તે હા. શાન્તીભાઈ ૨૫૧
- ૧૩ સ્વ. છબીલદાસ ગોકળદાસના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપતિ
કમળાબેન તરફથી હા. મંજુલાકુમારી ૨૫૧
- ૧૪ શ્રી સ્વા. જૈન શ્રાવિકાસંઘ હા. પ્રમુખ અ. સૌ. રંભાબેન વાડીલાલ ૨૫૧
- ૧૫ સ્વ. ત્રીલોવનદાસ દેવચંદ તથા સ્વ. અ. સૌ. ચંચળબેનના
સ્મરણાર્થે હા. ડૉક્ટર હિમતલાલ સુખલાલ ૨૫૧
- ૧૬ શાહ મૂળચંદ કાનજીભાઈ તરફથી હા. શાહ નાગરદાસ ચોઘડભાઈ ૨૫૧
- ૧૭ શેઠ મોહનલાલ પીતાંબરદાસ હા. ભાઈ કેશવલાલ તથા મનસુખલાલ ૨૫૧
- ૧૮ શ્રીમતી હીરાબેન નથુભાઈના વરસીતપ નીમિત્તે
હા. નથુભાઈ નાનચંદ શાહ ૩૦૧
- ૧૯ સ્વ. મણીયાર પરસોત્તમ સુંદરજીના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ સાંકરચંદ પરસોત્તમદાસ ૨૫૧
- ૨૦ શેઠ મણીલાલ શીવલાલ ૨૫૧
- વેરાવળ**
- ૧ શાહ કેશવલાલ જેચંદભાઈ ૨૫૧
- ૨ શાહ ખીમચંદ સૌભાગ્યચંદ વસનજી ૨૫૧

સતારા

- ૧ સ્વ. મહનલાલજી કુંદનલાલજી કોઠારીના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્નિ રાજકુંવરબાઈ મહનલાલજી ૨૫૧

સાલખની (ખંગાળ)

- ૧ દોશી ચુનીલાલ કુલચંદ મોરખીવાળા ૨૫૦

સાણુંદ

- ૧ શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા. શાહ ચીમનલાલ હીરાચંદ ૩૦૧
૨ અ. સૌ. ચંપાબેન હા. દોશી જીવરાજ લાલચંદ ૨૫૧
૩ પટેલ મહાસુખલાલ ડોસાભાઈ ૨૫૧
૪ શાહ સાંકરચંદ કાનજીભાઈ ૨૫૧
૫ પુરીબેન ચીમનલાલ કલ્યાણજી સંઘવી લીંબડીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. વાડીલાલ મોહનલાલ કોઠારી ૨૫૧
૬ પારેખ નેમચંદ મોતીચંદ મૂળીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. પારેખ ભીખાલાલ નેમચંદ ૨૫૧
૭ સંઘવી નારણદાસ ધરમશીના સ્મરણાર્થે હા. જયંતીલાલ નારણદાસ ૨૫૧

સુરત

- ૧ શ્રી. સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ છોટુભાઈ અભેચંદ ૨૫૧

સુવઘ (કચ્છ)

- ૧ સાવળા શામજી હીરજી તરફથી સદાનંદી જૈન મુનીશ્રી છોટાલાલજી
મહારાજના ઉપદેશથી સુવઘ સ્થા. જૈનસંઘ જ્ઞાનભંડારને ભેટ ૨૫૧

સુરેન્દ્રનગર

- ૧ શેઠ ચાંપશીભાઈ સુખલાલ ૨૫૧
૨ ભાવસાર ચુનીલાલ પ્રેમચંદ ૨૫૧
૩ સ્વ. કેશવલાલ મૂળજીભાઈનાં ધર્મપત્નિ અમૃતબાઈના સ્મરણાર્થે
હા. ભાઈલાલ કેશવલાલ (થાનગઢવાળા) ૨૫૧
૪ શાહ ન્યાલચંદ હરખચંદ ૨૫૧

સંજેલી (પંચમહાલ)

૧	શાહ હુણી ગુલાબચંદ	૨૫૧
૨	શ્રી. સ્થા. જૈનસંઘ હા. શેઠ પ્રેમચંદ દલીચંદ	૨૫૧

હાટીનામાળીયા

૧	શેઠ ગોપાલજી મીઠાલાઈ	૨૫૦
---	---------------------	-----

હારીજ

૧	શાહ અમુલખલાઈ મૂળજી હા. પ્રકાશચંદ અમુલખ	૩૦૧
૨	સ્વ. બેન ચંદ્રકાન્તાનાં સ્મરણાર્થે હા. અમુલખ મૂળજીલાઈ	૩૦૧

હુબલી

૧	શેઠ હીરાચંદ વનેચંદજી કટારીઆ	૨૫૧
---	-----------------------------	-----

કુલ્લ મેમ્બરોની સંખ્યા તા. ૨૮-૨-૫૮ સુધી

૪ આઘ સુરખીશ્રીઓ	૩૧૬ પ્રથમ વર્ગના મેમ્બરો
૨૨ સુરખીશ્રીઓ	૮૩ બીજા વર્ગના મેમ્બરો
૩૬ સહાયક મેમ્બરો	૪૬૧ કુલ મેમ્બરો

(બીજા વર્ગને સદંતર બંધ કરવામાં આવેલ છે)

રાજકોટ, તા. ૧-૩-૫૮

સાંકરચંદ ભાઈચંદ શેઠ

મંત્રી,

શ્રી અ. ભા. ઝવે. સ્થા. જૈન શા. સ.

નોટ:-તા. ૨૩-૧૨-૫૭ ના દિને મુંબઈ મુકામે ધી યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા લી. માં રૂા. ૨૫૧-૦-૦ એક સફળરૂપે ભરેલા છે. જેનું નામ તે ભરનાર ભાઈ તરફથી મળેલ નથી તેમજ બેંક તરફથી વધુ વિગત મળી નથી તેા તે રૂા. ૨૫૧ ડીપોઝીટ તરીકે હાલ જમા પડ્યા છે જેનું નામ અમોને મળતાં લીસ્ટમાં લેવામાં આવશે.

